

PRIRUČNIK

ZA PRIPREMANJE
PRAVOSUDNOG ISPITA

Priština
Avgust 2015

PRIRUČNIK

ZA PRIPREMANJE PRAVOSUDNOG ISPITA

Izdavač **Ministarstvo Pravde**
Priština, Avgust 2015

Izrada ove publikacije podržana je od strane Projekta za Vladavinu Zakona, Program Ujedinjenih Nacija za Razvoj na Kosovu (UNDP) u saradnji sa Ministarstvom Pravde, zahvaljujući finansijskoj podršci Vlade Holandije

---

Tehnička priprema: **XHAD studio**
Štampanje: **Grafika REZNIQI**

SADRŽAJ

Prof. Dr. G.Arsim Bajrami i Mr. Sc. G.XHavit Shala	
1. USTAVNI SISTEM I ORGANIZOVANJE PRAVOSUĐA	1
<hr/>	
Sc. G.Fejzullah Hasani	
2. KRIVIČNO PRAVO I KRIVIČNO PROCESNO PRAVO	43
<hr/>	
G.Adem Vokshi	
3. GRAĐANSKO PRAVO I GRAĐANSKO PROCESNO PRAVO	319
- Stvarno Prvo	
- Porodično Pravo	
- Nasledno Pravo	
- Obligaciono Pravo	
- Građansko Procesno Pravo	
<hr/>	
G-đa.Suzana Sejdiu	
4. TRGOVAČKO PRAVO (PRIVREDNO)	569
<hr/>	
G-đa.Meleqe Bexheti	
5. RADNO PRAVO	647
<hr/>	
Dr.Sc. G-đa.Mirlinda Batalli i Sc. G. Islam Pepaj	
6. UPRAVNO PRAVO – Upravni Spor	671
<hr/>	
Dr. G-đa. Gjylieta Mushkolaj	
7. MEĐUNARODNO I EVROPSKO PRAVO O LJUDSKIM PRAVIMA	703

USTAVNI SISTEM I ORGANIZACIJA PRAVOSUĐA

1

ZNAČAJ USTAVA

Šta je ustav

Ustav je pojam koj je poznat široj javnosti. Ustav je najviši pravno- politički akt kojim se definišu i štite osnovne vrednosti države. Za ustav mogu se dati različite definicije, počevši od pravno-normativne, političke, pravno-političke, sociološke, filozofske i sl. Za praktičnu primenu ovog priručnika, mi ćemo se orijentisati samo na neke prilaze ustava.

Ustavno- pravna definicija, Ustav kao najviši pravni akt države, sa kojim moraju biti u skladu sva druga paravna akta niže snage od Ustava. Ova definicija podrazumeva pravnu hijerarhiju i nadmoć Ustava nad drugim zakonima i propisima.

Pravna piramida jedne države shodno hierarikiji je Ustav, Ustavnaakta,Ustavni zakon, Ustavni Amandmani, Zakoni, Podzakonska akta, uredbe, Uputstva, Opšta pravna akta, statuti i Propisi.

U zemljama u kojima funkcionise vladavina zakona i gde se poštuje nacelo ustavnosti, svi važeći zakoni koji su nizi od ustava moraju biti u skladu sa Ustavom, odnosno sa zakonom (načelo zakonitosti). Ograničavanjem vlasti, ustav drzavu pretvara u jednu pravnu organizaciju koja fukcionise pod ustavnim pravilima.

Političko-pravna definicija je sveobuhvatan pristup ustavnih dimenzija i podrazumeva ustav kao najviši pravni akt, koji je usvojen od strane najviših organa, ili ljudi kojim se štite osnovne vrednosti jedne države za ograničavanje sopstvenog ponašanja u skladu sa ustavom.Političko–pravni pristup je potpuno izražen u ustavu u demokratskom društvu, kao instrument za obezbeđivanje i promovisanje osnovne vrednosti jedne demokratske države.

Ustav kao javni ugovor, za mnoge teoretičare, posebno za sociologe, stvara neku vrstu partnerstva između građana i države, Ustavom se određuju prava i međusobne

obaveza u funkcionisanju države i javne politike. Gradani, odnosno ljudi kao ugovorna strana legitimiraju ustav putem referendumu i suverenitet prenose na državu, obezbeđenjem demokratskog legitimiteta za izgradnju i sprovođenje javnih politika. Država ka druga ugovornica, obezbeđuje ustav sa svim neophodnim autoritetom, za izgradnju svog zakonodavstva i institucija, izvršne i sudske i dobrog upravljanja u opštem javnom interesu. Ova teorija konceptira ustav kao koncept društvenog ugovora i prisutna je u zemljama koje sprovode demokratiju (referendum), gde ustav kojeg usvaja narod, i gde zaista nastaje ustavni sporazum između vlade i građana sa pravima i međusobnim obavezama.

Vrste ustava

Prvi trenutak sa kojim će se suočavati tvorci Ustava, je da se odredi tip i model Ustava. Prve dileme se odnose na obim ustava, jedan kratak ili opširan ustav?. U prošlosti, socijalističke zemlje su prihvatile ideju ustavne hipertrofije, dok nacrt ustava koji reguliše detaljno život i pravna opterećujuće norme guše građane i njihove slobode. Ove države su imale svoje Ustave sa 500 člana i sa dodatnim anekse odredbama.

Ustav Indije, istovremeno kao najduži Ustav u svetu sa oko 500 člana i 15 aneksa S druge strane, postoje slučajevi zemalja sa kratkim ustavim kao sto je SAD, gde ustav ima samo sedam članova u obliku ustavnih nacela, koji kasnije je dopunjen sa 27. amandmanima.

Ustavna iskustva Kosova su bila razna. Ustav SAP Kosova je imao 480 članova, Ustav Republike Kosova iz 1990 godine imao je 140 člana. Ustavni okvir je imao 14 poglavlja.

Što se tiče međunarodnih iskustava većina ustava su kratki i reguliše ustavna pitanja, kao što su; Ustav Francuske koji ima 89 članova, Ustava Italije sa 139 članove, Osnovni Zakon Nemačke sa 141 člana, Ustav Turske sa 160 člana, Ustav Španija sa 169 članaka, Ustav Republike Slovenije 174 člana Ustav Ruske Federacije sa 137 članaka, Ustava Norveške sa 112 članova, Ustav Makedonije sa 134 članaka, Ustav Hrvatske sa 142 člana, Ustav Holandije sa 142 člana, Ustav Austrije 148 člana, itd

U određivanju obima i dužine Ustava, predlože se autorima da imaju u vidu relevantne činjenice: Ustav treba da reguliše samo osnovne vrednosti u zemlji, Ustav treba da obezbedi ustavne garancije za prava i sloboda građana. Ustav propisuje osnove funkcionisanja demokratskih institucija. Ustav treba da se odnosi na redovno zakonodavstva za regulisanje svojih načela i Ustav treba da odražava osnov pravnog sistema i da obezbedi adekvatne mehanizme za njegovu zaštitu.

Ustavne dileme, krut ili blag ustav

Druga dilema za tvorce Ustava, odnosi se, da li će da dizajniraju jedan krut ustav, koji će biti izmenjen u specijalnom službenom postupku i da će obezbediti jedan širok konsenzus, ili jedan blag Ustav koji pruža dovoljno fleksibilnosti za brze izmene?

Ako se tvorci ustava opredele za krut model ustava, oni treba da primene jednu posebnu proceduru. Ta procedura zahteva različite promene procedure ustava, koje se

razlikuju od običnih zakonodavnih procedura. Glavni model krutog ustava predstavlja ustav SAD, jer za njegovu izmenu, zajedno sa 2/3 saglasnost oba doma Kongresa, zahteva se slična podršku od 50 zakonodavnih federalnih država.

Ustavu SFRJ iz 1974. predstavljao je krut model ustava, jer za usvajanje i izmene istog, pored Savezne Skupštine, pristanak je dat i od strane osam federalnih jedinica, podrazumeva se i saglasnost koja ima pravo veta o ustavnim amandmanima. I Nacrt Evropskog Ustava takođe pripada krutom modelu ustava, zahteva se ratifikacija od 25 država članica za njegovo stupanje na snazi.

Neke važna pravila za krut i blag model ustava

- a) *Ako tvorici ustava izrade jedan krutog modela, oni će odabrati jedan od ovih mehanizama za donošenje i izmenu Ustava, kao što su: glasanje za usvajanje Ustava sa 2/3 glasova članova parlamenta i parlamentima federalnih jedinica; glasanje ustava u savezним državama uz saglasnost federalnih jedinica, sporazumno glasanje ustava u unionima konfederacije i dvostruko većinskim glasanjem ustava, većina poslanika, a većina pripadnika manjina (Većina Badinterovim), itd*
- b) *Ako se autori opredele za dizajniranje blagog modela ustava oni će razmotriti mehanizam za donošenje i izmenu ustava koji se ne razlikuje mnogo od običnih parlamentarnih procedura. To ne znači da ustavni proces može da se smatra istim kao sa zakonodavnim procesom, ali ustavne promene su brže i nastaju u parlamentu za jedno relativno kratko vreme sa apsolutnom većinom ili kvalifikovanom većinom. Konkretno blagi ustavi brzo liberalizaciju postupak izmene, prilagođavajući se hitnim izmenama koje zahtevaju neve realnosti.*

Povodom izrade jednog nacrta blagog modela ustava, tvorci u će utvrditi: usvajanje i izmena ustava ne zahteva posebne postupke; usvajanje i izmena ustava vrsi parlament u parlamentarnoj proceduri apsolutnim ili kvalifikovanim glasanjem; izmena ustava je slično zakonodavnim procedurama za usvajanje, usvajanje i izmene Ustava ne može da se spreči sa pravom veta, federalnih jedinica, od bilo kojeg doma parlamenta, od predsednika i sl.

Fiktivan, realan ili pragmatičan ustav

U prošlosti u komunističkim sistemima, tvorci Ustava su bili pod političkim i ideološkim uticajem, oni su sastavili ideoloske ustave, koji su služili kao ukras za diktatore. Oni su na jednoj strani ustavom proglasili demokratski poredak, sa druge strane oni su implementirali ugnjetavanje, često u ime ustava, ili u cilju zaštite ustava. Za ove diktatore, Ustav je bilo veoma važan samo radi održavanja svoje diktature, oni su prekršili ustav, kad god je predstavio prepreku u ostvarivanju svojih ciljeva (primer dolaska na vlast Hitlera i Miloševića), kršenje ustava i podrivanje istog, kad god je to bilo prepreka u ostvarenju svojih ciljeva.

Pravnici visokog moralnog kredibiliteta nikada neće prihvatiti da se izradi fiktivni ustav, koji odražava lažnu realnost i koji neće biti realizovan, ili će proizvesti diskriminatorne prakse na osnovu različitih etničkih i verskih pripadnosti i sl.

Primarni cilj tvoraca mora da bude dizajniranje jednog stvarnog ustava koji uzima u obzir aktuelnu društvenu realnost zemlje, njene prave razvojne ciljeve, izveštaj društvenih snaga i obezbedi njegovo sprovođenje u praksi. Tvorci povod izrade svakog člana Ustava treba da misle, da li su u skladu sa realnošću, i da li se može sprovesti u praksi. Da bi se proizveo pravi ustav, to znači biti iskren sa građanima i mišljenju moderne političke demagogije. Ustav ne dozvoljava političke tendencije, ustav mora da izrazi legitimne aspiracije ljudi i njene potrebu za vladavinu prava, demokratski poredak, ekonomski prosperitet i blagostanje javnosti.

Često tvorci dobijaju instrukcije za izradu jednog realnog pragmatičanog ustava. Oni pored toga odražavaju postojeće stvarnosti, daju i jednu viziju za budućnost države i predstavlja put kojim će izaći država u budućnost. U tom slučaju tvorci ne samo u preambuli (koja je tipična za vizionarski pristup), ali i u normativnom delu može da normira buduće pravce razvoja zemlje. *npr. Kosovo namerava da pristupi u okviru evroatlantskih mehanizama, Kosovo će potpisati i postace deo Evropske Konvencije o Ljudskim Pravima, ili Evrope će se federalisati sa Evropskim ustav, itd.*

Da li jedna država ima potrebe za jednim idealnim ili funkcionalnim ustavom?

Jedan idealan ustav, ili jedan funkcionalan ustav predstavlja drugaciji izbor za autore ustava. Danas za obične pravnike, izrada funkcionalnog ustava neće biti tesko. Oni za jedno kratko vreme putem interneta će naći desetine modela ustava, tako će veoma moći da sastave jedan idealan ustav. To se može uradi kombinovanjem pojedini članova tih ustava, uzimajući delove koje izgledaju dobri za izradu novog ustava. U tom kontekstu, oni mogu uzeti Američki Ustav kao svetski lider ustava, da prepisu i proglase kao ustav svoje zemlje. Ali, to bi predstavljalo jednu prevaru, jer Ustav nije čin koji može da se uveze, on mora da se prilagodi specifičnim uslovima svake zemlje. Uilliem E. Gledstaum britanski državnik, opisao je Ustav kao “ ***izvanredno delo koje je mogao ikada da stvori ljudski um i odlučnost. U svetu izmena i nemira američki narod nema ništa vrednije od ovog velikog dokkumenta*** “

Dobri tvorci će dati prioritet funkcionalnom ustavu u odnosu na idealni ustav. Dobar i idealan ustav jedne zemlje je onaj ustav koji izražava legitimne težnje naroda i koji osigurava funkcionalnost jedne zemlje. Ni jedan ustav bilo da je I savršeno neke zemlje ne može da bude prepisan i uzet od strane druge države. To bi predstavilo prevaru, jer uzimanje ustava jedne države, ne donosi realnosti, stepen ekonomskog razvoja, političke kulture te zemlje. Postavlja se pitanje da li zaista postoji jedan idealan ustav?, odgovor je jasan, ne postoji ustav i idealna država, jer čak i zemlje sa dugom demokratskom tradicijom suočavaju se sa sukobom interesa, koji u stvari predstavljaju razvoj društva i savršenstvo demokratije. Iz tog razloga, tvorci ustava, treba da od sebe skinu kompleks da pronadju idealan ustav, jer u stvari takav i ne postoji.

Za zemlju koja se nalazi u demokratskoj tranziciji, idealan ustav će biti onaj koji će ubrzati demokratsku tranziciju i koji će otvoreti perspektive za ekonomski i demokratski razvoj i koji omogućava evroatlantske integracije. Svaka zemlja i njeno društvo ima svoje specifičnosti i ustav treba iste da izražava i štiti interese. Dobar ustav uporedo sa iskustvima drugih država, treba da izražava svoj izvorni karakter, socio-političke osobine države i naroda na koji se odnosi. Imajući u vidu ovo, tvorci treba da izaberu funkcionalan izvor ustava, koji neće predstavljati nikakvo novo ustavno otkriće, ali će predstavljati stvarne sintetizovane stvarnosti i pravne objektivne realnosti države. Samo u takvim slučajevima bilo bi idealan ustav za koje tvorci mastaju.

Uloga Ustava u pravnom sistemu

Mnogi ustavotvorci predstavljaju teoriju po kojoj Ustav predstavlja ugovor zaključen između dve strane, građani sa jedne strane i država sa druge strane. Oni tvrde da država i građani ustavom kroz koaliciju i partnerstvo postavljaju međusobna prava i obaveze. Građani glasanjem ustava na jednoj strani legitimišu prednosti za rukovođenje javnim poslovima i zaštitu opšteg interesa. Glasanjem ustava, građani čine ograničenja i institucionalizaciju države i zaštićeni su od samovolje i zloupotrebe vlasti. Sa druge strane, država preuzima obavezu da garantuje za slobodu i prava građana, da ih zaštiti od državnih zloupotrebe i kršenja od strane ostalih građana, da obezbedi učešće građana u javnom životu i da stvori jednu pravna državu a koja nudi ličnu i javnu bezbednost.

Atributi Ustava izražavaju svoju ulogu i funkciju u društvu. To je najviši političko-pravni čin, ustav karakterišu niz karakteristike koje izražavaju svoje tri osnovne funkcije:

- a) *kao najviši pravni dokument,*
- b) *politički akt koji institucionalizuje državnu vlast i demokratiju i*
- c) *pakt građanskih prava i ljudskih sloboda.*

Glavne karakteristike Ustava su

Najviši političko-pravni akt jedne države; osnov pravno-politički sistema zemlje; osnovni zakon koji mora biti u skladu sa drugim zakonskim aktima; akt usvojen na posebnoj parlamentarnoj proceduri ili direktno putem referenduma; akt koji izražava

suverenitet naroda i svoje pravo da bira i kontroliše vladu; akt ograničavanja države i njene institucionalizacije, akt koji određuje ustavna ograničenja vlasti; akt kojem podlezu svi, počev od predsednika, pa sve do običnog građanina; akt koji garantuje i štiti ljudska prava građana; osnov demokratije i političkih procesa u društvu.

Ustav promovise i štiti osnovne vrednosti jedne demokratske države. Ove vrednosti izražavaju osnovna načela organizacije države i izgradnje demokratije. Ne epicentar svakog ustava je građanin i njegova ustavna prava da bude predmet i nosilac svih naših političkih procesa, počev od njegovog prava na biranje i da bude biran u predstavnička tela, do direktnog uspostavljanja posredstvom referendumu za najvažnijim političkim pitanjima u zemlji. Takođe, ustav utvrđuje principe funkcionisanja demokratskog društva zasnovanog na principima vladavine prava i pune jednakosti građana pred zakonom. Vrednosti koje definiše i brani ustav omogućava izgradnje demokratske države zasnovane na demokratskim pravilima u svim oblicima njenog ispoljavanja.

Postoje četiri glavna pitanja koja su predmet regulisanja Ustava

Definicija države, određivanje oblika političkog režima, sistem upravljanja, teritorijalno organizovanje, samo po sebi simbol države itd; osnov političkog, ekonomskog i društvenog razvoja države (vladavine prava, jednakosti i nediskriminacije imovine i tržišna ekonomije javna politika prema građanima itd) i prava i sloboda građana (međunarodni standardi ljudskih prava, priznavanje i zaštita tih prava, pravni mehanizmi, obaveze građana, itd) i demokratske institucije države (zakonodavne, izvršne, sudske, ograničenja i obim tri vlasti, bezbednosti i bezbednosne snage, ombudsman, nezavisne agencije, itd).

Načini za usvajanje i izmenu ustava

Ustavno zakonodavni proces na prvom mestu je politički proces u kojem država sprovodi određene političke ciljeve. Početak usvajanje ustava, vrednosti koje će promovisati i štiti, njeni ciljevi i njeni zahtevi koji uvek pokažu političku volju. Ova politička volja mora ispoljiti legitimne želje naroda i građana, koje se manifestuju i obrazložu direktno ili putem predstavničkih tela.

Politička dimenzija ustavnog procesa manifestuje se u sledećem: početak procedure za usvajanje Ustava je politička odluka parlamenta ili drugog organa; pre početka nacrtu ustava, izgrađuje se potreban politički konzenz za vrednosti koje treba da se promovisu i koje treba ustavom da se stite; ustav usvja parlament kao političko telo, ili građani na referendumu, gde oni neposredno izražavaju političku volju kao i postupak za izmenu Ustav i definisanje ustavnih reforma predstavlja političku odluku nadležnih institucija.

Stoga možemo zaključiti, da izrada Ustava predstavlja jedan politički i pravni proces kojim institucije i političko rukovodstvo postavljaju političku osnovu Ustava, ali ustavni stručnjaci implementiraju ove ciljeve kroz profesionalno pisanje ustava na izradi nacrtu ustavnog teksta shodno volji naroda.

VLADAVINA ZAKONA- PRAVNA DRŽAVA

Načelo ustavnosti i zakonitosti

Sa nacelom ustavnosti u pravno pozitivnom smislu, znači usklađivanje svih pravnih akata sa Ustavom. Ovaj aspekt se zasniva na "pravnoj hijerarhiji", što znači usklađivanje svih nizih akata sa onim visim. Pozitivno pravna definicija je u skladu sa formalnim uslovima ustava.

Ustav u formalnom smislu je najviši pravni akt države dok ustavnost je jedan pravni proces, što znači poštovanje ustava i usklađivanje svih akata sa većom zakonskom snagom. U formalnom smislu, sa načelom ustavnosti, podrazumevamo poštovanje ustava i drugih pravnih akata od strane građana i drugih privrednih subjekata. Suština ovog razumevanja sastoji se u sprovođenju Ustava kao osnovnog dokumenta države, koji definiše ovlašćenja različitih grana vlasti i granica državne vlasti. Prema ovom shvatanju, u društvu postoje ustavnost i zakonitost, ako se poštuje Ustav i zakon, ako su definisani institucionalni mehanizmi za njihovu zaštitu.

Ustavno politički smisao sastoji se u svojoj ulozi u ograničavanju državne vlasti, ograničavanje funkcije državnih institucija i državnih organa, u definisanju i zaštiti prava i sloboda pojedinca, građanina, itd

Zakonitost kao definicija i kao proces, predstavlja jednu formu ustavnosti zasnovane na postovanje zakona i vladavine prava kao i drugih podzakonskih akata.

Sa legitiminošću podrazumeva se proces harmonizacije svih pravnih akata s zakonom. I zakonitost može da se gleda na različite načine, ali prije svega zakonitost je političko- pravni proces, u cilju za izgradnju moderne pravne države.

Ustavni elementi koji definišu ustavnost i zakonitost

Načelo ustavnosti kao osnov za regulisanje društveno - političkog sistema modernih država, zasnovan je na nekoliko principa, od kojih izdvajamo: društveno ekonomski sistem države, zasnovan je i izveden je iz Ustava, što je osnova političkog institucionalizacije društva; Državno upravljanje društva, definisano je ustavom; Državni pravni sistem je napravljen i zasnovan na Ustavu, kao najviši pravni akt; Prava i slobode građana definisana su Ustavom i mogu se ograničiti samo u slučajevima utvrđenim zakonom za zaštitu ustavnosti to je dužnost državnih organa, političkih institucija i političkih funkcionera; Svaki građanin ima pravo da preduzme inicijativu za zaštitu ustavnosti i zakonitosti; U saveznim državama, federalni Ustav ima prednost nad ustavima saveznih država; Pravni akti za koje nadležni organ utvrdi da su anti ustavni mogu da se primene i zaštitu ustavnosti i zakonitosti u oblasti ustavnih sudova i drugih organa, definisane su ustavom.

Zakonitost je zasnovan na usklađivanju pravnog sistema i njegovih zasluga na zakonu. Među osnovnim principima zakonitosti su: Princip superiornosti zakona, prema drugim pravnim aktima i sva podzakonska akata moraju biti u skladu sa zakonom,

Princip nadmoći saveznim zakonom, zakoni federalnih jedinica; Princip se odnosi samo na savezne države, gde zakoni nisu federalne jedinice ne može biti u suprotnosti sa saveznim zakonima; Princip obaveznog proglašenja zakona, pre njihovog stupanja na snazi. Ovaj princip podrazumieva obavezu vlasti da donosi zakone, koje treba da se “ objave u posebnoj publikaciji (Službeni glasnik) pre nego što stupe na snagu proglašenja i objavljivanja zakona, ima dva glavna cilja: prvo, da informiše građane o njegovom sadržaju, i drugi, kako bi se omogućilo nadležnim državnim organima da počnu sa pripremama za sprovođenje zakona; *Načelo za sprečavanje retroaktivnog efekta zakona.*

Ovo načelo znači da zakoni imaju dejstvo od dana njihovog usvajanja i njihovi započeti pravni odnosi posle pred-stupanja na snagu novog zakona, sprovode se i završavaju po starom zakonu. Izuzetak od toga, cine krivicni zakoni, koji mogu imati povratno dejstvo, samo u slučajevima kada su povoljniji za prestupnike, npr. ako novim zakonom je predviđena blaža kazna u odnosu na stari zakon; Zakonitosti akata i radnji državnih organa. Svi akti i pravne radnje državnih organa i institucija koje vrše javna ovlašćenja, treba da bude u skladu sa zakonom; Postupak za priznavanje nekog prava od strane državnih organa ili utvrđivanje neke obaveze, treba da se sprovede u skladu sa zakonom. To znači, obavezu državnih organa, koji u određenim periodima koje treba da preduzmu sve proceduralne radnje kako bi se omogućilo efikasno ostvarivanje prava; Pravo stranaka koja u postupku pred državnim organima, da se služi sa maternjim jezikom. Ovo je pravno načelo koje treba da obezbedi ravnopravnost svih građana pred zakonom i njihovu komunikaciju sa vlastima, na svom maternjem jeziku. Nepoznavanje službenog jezika na kome se sprovodi postupak, ne može biti prepreka za stranku u postupku pred državnim organima. Državni organi su dužni da olakšaju korišćenje maternjeg jezika, a u slučaju kada taj jezik nije kompatibilan sa službenim jezikom, onda stranki mora da obezbedi prevodioca, tokom čitavog postupka, i pravo građana da koriste pravne lekove za zaštitu njihovih individualnih i kolektivnih prava. Sa ovim načelom podrazumeva se pravo građana da koriste žalbe i druga pravna sredstva, protiv pravnih akata državnih organa.

ZAKONODAVSTVO - SKUPŠTINA REPUBLIKE KOSOVA

Parlament u ustavnom aspektu definisan je kao zakonodavno telo kojeg direktno biraju građani sa pravom glasa. Primarna funkcija parlamenta jeste zakonodavstvom, dok tipične funkcije su i određivanje politike i javno odlučivanje o ključnim pitanjima. Na Kosovu, Skupština je zakonodavna institucija Republike izabrana neposredno od strane naroda¹ Sastav i način izbora poslanika određuje se Ustavom, član 64, Skupština se sastoji od 120 poslanika koji se biraju tajnim glasanjem.

Mesta u Skupštini su podeljena između svih partija, koalicija i građanskih inicijativa i nezavisnih kandidata proporcionalno broju vazecih glasova dobijanih na izborima Skupštine. U okviru ove podele, 20 mesta su garantovana za predstavnike manjinskih zajednica na Kosovu. Rezervisano mesta su garantovana zajednicama koje

---

¹Izvor: Ustav Republike Kosova član 63

nisu većina na Kosovu, na sledeći način: deset (10) mesta biće dodeljene inicijativama stranaka, koaliciji, građanskih i nezavisni kandidata koji su se izjasnili da predstavlja ju srpsku zajednicu na Kosovu i deset (10) mesta pripadaju drugim zajednicama dodeljene na sledeći način: zajednici Roma jedno (1) mesto; zajednici Aškalija jedno (1) mesto; zajednici Egipćana jedno (1) mesto, i jedno (1) dodatno mesto dodeli ce se zajednici Roma, Aškalija i Egipćana koji ima najveći ukupan broj glasova; Bošnjačkoj zajednici tri (3) mesta; Turskoj zajednici, dva (2) mesta i zajednici Gorana jedno (1) mesto

Ovlašćenja Skupštine u Ustavu određuju se metodom taksativne numeracije³. Ustav izričito definiše delokrug I obim rada Skupštine i van ustavnih prekluzivnih ovlašćenja, parlament nema nikakvu odgovornost. Dakle, nema pretpostavljena ovlašćenja parlamenta, ali samo izričita definisana i eksplicitno nabrojana, ovlašćenja Skupštine su prilično široka i završavaju se široko izbornim funkcijama.

Nadležnost parlamentarne kontrole vlasti

Podnošenje poslaničkih pitanja (postavljanje pitanja za premijera vlade, ministre i druge starešine organa i izvršnih agencija). Načelo inter partes između dve strane; poslanik kome je upućeno pitanje. Na poslaničko pitanje nije dozvoljeno trećoj strani da se umesa, nema parlamentarne rasprave. Parlamentarna interpelacija (interpelacija protiv premijera, ministara i stasesina i izvršnih agencija države). Načelo erga omnes multilateralno parlamentarni odnos, omogućava učešće trecim stranama u debati, bilo u podršci ili u suprotnosti sa pokretanjem interpelacije. Komisije za anketiranje imaju obavezu da istražuju optuzbe za prekoracenje ovlasćenja ili zloupotrebe funkcije organa i izvršnih agencija države. Po pravilu ove komisije predstavljaju opozicija i nakon parlamentarnog istraživanja, dostavljaju izveštaj istrage na razmatranje i usvajanje. Nepoverenje vlade⁴ kao i pokretanje postupka i podizanje optuzbe prema predsedniku⁵.

Odbori Skupštine su radna tela koji vrši određene funkcije iz svog delokruga rada. Broj, sastav i funkcije odbora određuju se Poslovníkom o radu Skupštine.⁶

Poslaničke grupe predstavljaju radna tela parlamenta, koje skupljaju poslanike političke partije ili političke koalicije. Ove grupe usaglasile svoje stavove sa članovima

²Član n 64 paragraf, 1, 2, 3 i član 148 prelazne odredbe o Skupštini Kosova.

³Član 65 Nadležnosti Skupštine: (1) usvaja zakone, rezolucije i ostala opšta akta; (2) odlucuje o izmeni Ustava sa dve trecine (2/3) glasova svih poslanika, uključujući, dve trecine (2/3) svih poslanika zagarantovanih mesta i garantovanih mesta za predstavnike manjina koji nisu većina na Kosovu; (3) objavljuje referendum u skladu sa zakonom; (4) ratifikuje međunarodne standarde; (5) usvaja Budžet Republike Kosova; (6) bira i razresava Predsednika i podpredsednike; (7) imenuje i može da razresi Predsednika Republike Kosova u skladu sa ovim Ustavom; (8) bira Vladu i iznosi nepoverenje iste; (9) nadgleda rad Vlade i ostalih javnih institucija, koje na osnovu Ustava i zakona izveštavaju Skupštini; (10) bira članove Sudskog Saveta i Tuzilackog Saveta Kosova, u skladu sa ovim Ustavom; (11) predlaže sudije za Ustavni Sud; (12) nadgleda spoljnu politiku i bezbednost; (13) daje saglasnost Prezideniku za proglašenje Vanrednog Stanja; kao i (14) odlucuje o pitanjima od opsteg interesa koji su utvrđeni zakonom.

⁴Član 100

⁵Član 91

⁶Član 77

političkih stranaka i zauzimaju stav o načinu njihovog proglašenja, kada se na sednici parlamenta odlučuje o različitim političkim pitanjima.

Raspuštanje parlamenta predstavlja instituciju koja zahteva završetak mandata parlamenta pre kraja regularnog mandata na koji je izabran. Raspustanje parlamenta zbog posebnih okolnosti ustavnih i političkih, koji blokiraju njegov rad, što je nemoguće da vrši ustavne funkcije i kao rezultat duboke parlamentarne krize, koja ne može se prevazići drugim političkim sredstvima. Jedan veliki broj ustava poznaju instituciju prevremenog raspustanja parlamenta.

Kao glavne ustavnih okolnosti koje utiču na prevremeno raspustanje jesu; sukobi između predsednika i parlamenta o izboru premijera vlade, predlog za izglasavanje nepoverenja vladi, ne imenovanje predsednika Republike Kosova u naznačenom roku, kao i duboke parlamentarne krize.

ŠEF DRŽAVE

Predsednik Republike Kosova

Ustavi definišu šefa države kao predsednika države koji predstavlja jedinstvo zemlje. Na ovaj način je definisano je u Ustavu Republike Kosova. Predsednik šef države i predstavlja jedinstvo naroda Republike Kosovo.⁸ Ai zgjedhet nga Kuvendi me votim të fshehtë. Njega bira Skupština tajnim glasanjem. Pravo za nominovanje kao kandidat za predsednika ima svaki građanin koji je navršilo trideset pet (35) godina, a ako uspe da obezbedi najmanje trideset (30) potpisa, koji od posluka. Kandidati koji imaju po trideset potpisa ulaze u izborni krug. Izbor predsednika vrši se sa dve trećine (2/3) glasova svih poslanika Skupštine.⁹ Kandidat koji dobije dve trećine (2/3) glasova j izabran je za predsednika Kosova. Međutim, ako nijedan kandidat ne dobije većinu od dve trećine (2/3) u prva dva glasanja, onda se organizuje treće glasanje između dva kandidata koji su dobili najveći broj glasova na drugo glasanje, tako dai kandidat koji dobije većinu glasovi svih poslanika, izabran je za predsednika Republike Kosova.¹⁰ U slučajevima kada i na treće glasanje, nijedan kandidat ne bude izabran za predsednika, Skupština se raspušta i zakazuju se novi izbori, koji se moraju održati u roku od četrdeset pet (45) dana.¹¹

Mandat predsednika traje pet (5) godina i počinje nakon sto je predsednik dao zakletvu pred Skupštinom. Tokom svog mandata predsednik Republike Kosova uživa potpuni imunitet od krivičnog gonjenja, građanskih tužbi ili razrešenja za postupke i odluke u okviru nadležnosti predsednika Republike Kosova.¹² Ustavne nadležnosti predsednika Republike Kosova su definisane članom 84 Ustava.

---

7 Član 82, st. 1 i 2.

8 Član 83

9 Član 86, st.4

10 Član 86, st.5

11 Član 86, st.6

12 Član 89

Na osnovu Ustava, Predsednik predstavlja Republiku Kosova unutar i van zemlje; garantuje ustavno funkcionisanje institucija utvrđenih Ustavom; raspisuje izbore za Skupštinu Kosova i saziva prvi sastanak; proglašava zakone koje je usvojila Skupština, ima pravo da se vrati na razmatranje zakona usvojenih, ako smatra da su štetni za legitimne interese Republike Kosovo ili jedne ili više zajednica. Predsednik pravo da se vrati na zakonu može koristiti samo jedan here. Ai potpisala međunarodne ugovore u skladu sa Ustavom; predlaže amandmane na Ustav; To može pokrenuti određena pitanja pred Ustavnim sudom; spoljna politika zemlje; prima akreditivna pisma stranih diplomatskih misija akreditovanih u Republici Kosovo; je vrhovni komandant Kosovskih bezbednosnih snaga; vodi Konsultativni savet za zajednice; imenovanje formiranje Vlade, nakon predloga političke partije ili koalicije koja čini većinu u Skupštini; imenuje i razrešava predsednika Vrhovnog suda na predlog Sudskog saveta Kosova; imenuje i razrešava sudije Republike Kosovo na predlog Sudskog saveta Kosova; imenuje i razrešava Državnog tužioca Republike Kosovo na predlog Tužilačkog saveta Kosova; imenuje i razrešava tužioce Republike Kosovo na predlog Tužilačkog saveta Kosova; On imenuje sudije Ustavnog suda na predlog Skupštine; imenuje komandant bezbednosnih snaga Kosova, na osnovu preporuke Premijera; zajedno sa premijerom, on imenuje direktora, zamenika direktora i Generalni inspektor Kosovske obaveštajne agencije; donosi odluku o proglašavanju vanrednog stanja, u saradnji sa Premijerom; može zahtevati sednicu Saveta bezbednosti Kosova i predsedavati istom tokom vanrednog stanja; odlučuje o uspostavljanju diplomatskih i konzularnih predstavništava Republike Kosova, u konsultaciji sa Premijerom, imenuje i razrešava šefove diplomatskih misija Republike Kosovo, na predlog Vlade; imenuje predsednika Centralne izborne komisije; imenuje Guvernera Centralne banke Republike Kosova, koji će služiti i kao Generalni direktor i imenuje ostale članove odbora Banke; daje medalje, zahvalnice i nagrade, u skladu sa zakonom, daje individualna pomilovanja, najmanje jednom godišnje obraća se Skupštini Kosova o svom/njenom radu.

Privremenog odsustva i razrešenje predsednika određen je Ustavom u slučajevima kada položaj predsednika iz različitih razloga ostaje slobodno, onda predsednik Skupštine će služiti kao vršilac dužnosti predsednika Republike Kosova. U tim slučajevima mesto vršioca dužnosti Predsednika Republike Kosova se ne može da se vrši više od šest (6) meseci.

Takođe, predsednik Republike Kosovo može da se razreši od strane Skupštine ako on / ona je osuđen za teško krivično delo; ako on / ona nije u stanju da obavlja dužnosti ove funkcije zbog teške bolesti ili ukoliko Ustavni sud je utvrdio da je on / ona izvršio tešku povredu Ustava. Postupak za njegovo razrešenje može pokrenuti jedna trećina (1/3) poslanika Skupštine, koji potpisuju peticiju, koja objašnjava razloge za razrešenje. Ako peticija navodi kršenje Ustava, peticija se mora odmah podneti Ustavnom sudu, koji donosi odluku u roku od sedam (7) dana od dana prijema peticionit. Atehere ako predsednik je osuđen za neko krivično delo ili ako Ustavni sud utvrdi da je on / ona ozbiljno prekršio Ustav, Skupština može razrešiti Predsednika sa dve trećine (2/3) glasova svih svojih članova.¹⁴

¹³ Član 90 paragraf 3

¹⁴ Član 91, pragraf 1,2,3

IZVRŠNI ORGAN - VLADA

Vlada kao izvršni organ javlja se pod različitim nazivima određeno ustavom. Utvrđena je od državne tradicije i modela funkcionisanja vlasti u državi.

Način izbora i oblici organizovanja državne vlasti, kao organ izvršne vlasti u parlamentarnim sistemima bira se i kontrolise od strane parlamenta. U većini država sa parlamentarnim sistemom ključnu ulogu u formiranju vlade, ima šef države, koji predlaže kandidata (premijera) za formiranje vlade.

Postoje dva osnovna modela funkcionisanja vlade: parlamentarna vlada i vladai koja posluje po modelu kabineta. Pored ova dva modela poznati su i drugi oblici vlasti, prelazna vlada, vlada eksperata, vlade nacionalnog spasa, vladu u senci, itd

Ustavni modeli vlade: Parlamentarna vlada zove se ona vlada koja je formirana i koja posluje u skladu sa parlamentarnim pravilima. Ova vlada je izabrana posle parlamentarnih izbora. Kada prilikom konstituisanje nove Skupštine bira se i nova vlada. Mandat formiranja vlade u parlamentarnom sistemu pripada političkoj stranki koja je osvojila parlamentarne izbore. Stranka, ako osvoji većinu mesta u parlamentu, ima pravo da iz reda svojih članova da formira vladu. U slučajevima gde nema parlamentarna stranka ima većinu mesta u parlamentu, dolazi do formiranja koalicione vlade između dve ili više stranaka koalicije. Koaliciona vlada u njegovom sastavu ima članove političkih stranaka koji su ušli u koaliciju za formiranje vlade.

Vlada kabineta: Ovaj oblik funkcionisanja vlade, odlikuje se većom samostalnošću u odnosu na parlament. Iako formalno se imenuje od strane parlamenta, kabinet vlada funkcionise kao nezavisan državni organ. Dominantnu ulogu u formiranju ove vlade je premijer koji, nakon dobijanja mandata od strane šefa države (monarha ili predsednika Republike) formira svoju vladu i lica koja lično bira. Vlada, koja posluje u obliku kabineta siroke državne i političke funkcije. Ona praktično rukovodi državnom. Ovlašćenja parlamenta u pogledu parlamentarne kontrole kabineta vlade su ograničena i da, po pravilu, ne mogu da pokrenu pitanje njegovog poverenja.

Kabinet kao izvršni organ formira se po parlamentarnim pravilima. To znači da to formiraju političke partije koja se nalazi na vlasti. Ovaj sistem se primenjuje u dve partske države, gde političko rivalstvo se razvija između dve političke strane. Partia koja pobeđi na izborima ima pravo da formira vladu iz svojih redova.

Vlada strucnjaka- tehnička: Pored organizovanja vlade u parlamentarnom obliku i vlade kabineta, u praksi su prisutni slučajevi formiranja takozvane “ tehničke vlade ili vlade eksperata”. Karakteristike vlada eksperata ovog modela je njegov karakter izvan partije. U stvari, ova vlada nije formirana i funkcionise pod parlamentarnim pravilima. Vladu ne čine članovi političke stranke koja se nalazi na vlasti, nego od strane eksperata raznih političkih stranaka, odnosno eksperti koji ne pripadaju ni jednoj partiji.

Mandat ove vlade je ograničen do otklanjanja uzroka koji su doveli do parlamentarne krize. Prelazna vlada bira se od strane parlament na osnovu sporazuma i odobrenje parlamentarnih političkih stranaka. U parlamentarnoj praksi tehničku vladunajčešće formiraju zemlje koje se nalaze na parlamentarnoj krizi kao rezultat međustranačkih sukoba.

Vlada nacionalnog jedinstva: Kao prelazna vlada i ova model vlade primenjuje se u izuzetnim slučajevima, kada se država nalazi u dubokoj političkoj i ekonomskoj krizi, ili kada je obuhvacena u građanskom ratu. Kako sledi od samognaziva, ova vlada ima za cilj da spasi državu u slučajevima kada se ugrožava njegova ekonomska i politička substanca, kao rezultat domaćih i međunarodnih faktora. Ove okolnosti čine nemoguće funkcionisanje ustavnog i institucionalnog sistema i povećavaju potrebu formiranja nacionalne vlade, kojoj će se poveriti upravljanje države u vanrednim okolnostima. Ova vlada ibira se van parlamentarnih pravila, u vladi ulaze u najistaknutije ličnosti države (narod). Mandat ove vlade je ograničen i dok traje vanredno stanje. Nakon prevazilaženje ove situacije, obično se održavaju parlamentarni izbori. Sa završetkom ovih izbora, prestaje vlada nacionalnog spasa i formira se parlamentarna vlada. Ovaj model vlade je redak u praksi.

Vlada Republike Kosova

Sastav Vlade Kosova je definisan Ustavom, dok organizovanje i njegovo funkcionisanje, metode i procedure donošenja odluka u Vladi, kao i saradnje između Vlade i drugih institucija predviđeno Ustavom propisano je zakonom i propisima Vlade.

Vlada Kosova sastoji se od premijera, zamenike premijera i ministara. Ona sprovodi izvršnu vlast u skladu sa Ustavom i zakonom. Vlada izvršava zakone i akte usvojene od strane Skupštine Kosova i ostale dužnosti, u granicama Ustava i zakona.

Vlada ima sledeća ovlašćenja utvrđene Ustavom. Ona predlaže i sprovodi unutrašnju i spoljnu politiku zemlje; omogućava ekonomski razvoj; predlaže arlamentu nacrt zakona i druga akata; donosi odluke o donošenju pravnih ili regulativnih akata za sprovođenje zakona; predlaže budžet Republike Kosova; usmerava i nadzire rad administrativnih organa; usmerava delatnost i razvoj javnih usluga; predlaže Predsedniku Republike Kosova imenovanja i razrešenja šefova diplomatskih misija na Kosovu; predlaže promene u Ustava i može pokrenuti određena pitanja pred Ustavnim Sudom, obavlja i druge izvršne funkcije, koje nisu dodeljene drugim centralnim ili lokalnim organima.¹⁵

Premjer Kosova ima sledeća ovlašćenja: predstavlja i vodi Vladu; osigurava da sva Ministarstava deluju u skladu sa politikom Vlade; osigura sprovođenje zakona i određuje politiku Vlade; menja članove vlade bez saglasnosti Skupštine, predsedava Savet bezbednosti Kosova; imenuje Generalnog Direktora Kosovske Policije; savetuje se sa Predsednikom Republike Kosova o obaveštajnim pitanjima; zajedno sa Predsednikom imenuje direktora, zamenika direktora i generalnog inspektora Kosovske Obaveštajne Agencije i konsultuju se sa Predsednikom o sprovođenju spoljne politike zemlje i vrši druge poslove utvrđene Ustavom i zakonom.¹⁶

Nakon izbora, odnosno kada premijer podnesi ostavku ili kada njegovo / njene radon mesto postaje upražnjeno, pocinje postupak za formiranje i izbor Vlade. Predsednik

---

15 Član 93

16 Član 94

Skupštine predlaže kandidata za premijera, u konsultaciji sa političkim partijama ili koalicijama koje su dobile većinu potrebnih glasova u parlamentu za formiranje vlade. Kandidat za premijera, najkasnije u roku od petnaest (15) dana od njegovog imenovanja predstavlja sastav Vlade Skupštini i traži da se usvoji. Ako vlada dobije većinu glasova od svih poslanika, onda se smatra da je izabrana. Članovi Vlade nakon izbora pred Skupštinom daju zakletvu.¹⁷

U slučaju da sastav Vlade koji je predložen ne dobije većinu potrebnih glasova, onda Predsednik u roku od deset (10) dana imenuje drugog kandidata shodno istom postupku. Ako ne bude izabrana Vlada i nakon drugog puta, Predsednik Kosova raspisuje izbore, koji će se održati u roku od četrdeset (40) dana od dana objavljivanja.¹⁸

Vlada za svoj rad odgovara Skupštini, Premijer, zamjenici premijera i ministri snose odgovornost za odluke koje donosi Vlada i pojedinačno su odgovorni za odluke koje donose u domenu njihove odgovornosti.

Odnos vlade i instrumenti parlamentarne kontrole vlasti su: usvajanje budžeta; periodične izveštaje Vlade, poslanička pitanja, parlamentarna interpelacija, parlamentarni anketni odbori, pokretanje nepovjerenja i razrešenje vlade. Prestanak mandata vlade postaje ostavkom premijera, glasanje o ne poverenju vlade od strane parlamenta i raspuštanje parlamenta.

PRAVNI SISTEM

Ustavna načela pravosuđa

Sudsku vlast vrše sudovi. Nezavisnost sudova je zagarantovano i sankcionisano je Ustavom i nacionalnim zakonodavstvom. Sve institucije (zakonodavne i izvršne) vladine i druge obavezne su da poštuju nezavisnost sudske vlasti. Sudovi sude na osnovu Ustava i zakona, ovo načelo¹⁹ je osnov i okvir njihove nezavisnosti. Dakle, sudovi vrše svoje funkcije nezavisno i nepristrasno od institucija i drugih subjekata utvrđenim Ustavom i zakonom. Sudije nepristrasno resave predmete na osnovu činjenica i zakona, bez ograničenja i bez podvrgavanje uticaja, podsticaja, pritisaka ili direktne ili indirektno intervencije.

U okviru opštih načela u pravosudnom sistemu spadaju *Nezavisnost sudstva* od zakonodavne i izvršne vlasti je osnovni uslov za postojanje uslova za nezavisnost pravosuđa. Ovaj princip se sastoji u nezavisnosti sudove od parlamenta i vlade, i političke kontrole njihovog rada; depolitizacija sudova, predstavlja još jedan princip za funkcionisanje nezavisnog sudstva. Sudovi i njegovi članovi ne mogu biti direktno uključeni, aktivno u političkom životu. Dakle, unutar organizovanosti sudskog sistema, zabranjeno je bilo koje politicko umešanje, po političkim osnovama ili ostalih

---

¹⁷ Član. 95, paragraf 6

¹⁸ Član 95

¹⁹ Izvor: Ustav Republike Kosova 2008, poglavlje VII, pravosudni system, član 102

oblika.²⁰ Nezavisno finansiranje predstavlja garanciju za nezavisno funkcionisanje pravosuđa. To znači da sudovi budu finansirani od strane sopstvenog nezavisnog budžeta, koji će biti pod stalnom kontrolom vlade, ali će se primenjivati i upravljati od strane suda; poštovanje sudstva je još jedan uslov za izgradnju koncepta nezavisnog sudstva i vladavine zakona u državi u celini; Izbor sudija sa dugoročnim mandatom, predstavlja još jedan element izgradnje nezavisnog sudstva, koji obezbeđuje pravnu sigurnost sudova u vršenju svoje funkcije.

Sudije koji su izabrani na duzi vremenski period,²¹ zagantovani su da će biti nezavisni od političkih promena, koje slede nakon svakog ciklusa parlamentarnih izbora.

Uslovi za imenovanje i razrešenje sudija na Kosovu su definisani Ustavom. Sudije bira, ponovo imenuje i razrešava predsednik Republike, na predlog Sudskog Saveta.²² Sudije uživaju imunitet od krivičnog gonjenja, građanske tužbe ili razrešenje svoje odluke, glasanja, izraženo mišljenje, i druge radnje u okviru svojih nadležnosti. Oni nisu iznad zakona. Sudije mogu biti razrešeni samo zbog kazne za počinjeno krivično delo ili neispunjavanje svojih obaveza.

Po Ustavu, nezavisnost, i nepristrasnost pravosudnog sistema obezbeđuje Sudski Savet Kosova.²³ Vrhovni Sud Kosova je najviši pravosudni organ. Organizacija, funkcionisanje i nadležnost sudova uređuje se zakonom.²⁴ Ovaj zakon reguliše pravila organizacije rada sudova, status sudija, načela i pravila za sudjenje, podnošenje i razmatranje zahteva, posebne postupake, odluke i njihovo izvršenje.²⁵

DRŽAVNI TUŽILAC

Državni tužilac je nezavisna institucija sa ovlašćenjem i odgovornošću za krivično gonjenje lica optuženih za zločine ili druga krivična dela, kao što je navedeno zakonom.²⁶ U skladu sa principom akuzitiviteta krivičnog postupka ovaj postupak, u principu, ne može da počne i da se sprovede bez inicijative. Iz ovoga proizilazi da funkcija krivičnog gonjenja je poverena posebnom subjektu, a on je tužilac.

Državni tužilac je nezavisna i nepristrasna institucija koja deluje po zakonu i Ustavu.²⁷

Organizacija, ovlašćenja i obaveze Državnog tužioca su regulisane zakonom²⁸ o Tužilaštvu.

---

20 Izvor: Ustav Republike Kosova, član 106.21 USTAVNI SISTEM I ORGANIZOVANJE PRAVOSUĐA

21 član 105

22 član 104

23 član 108

24 član 103

25 Zakon o Sudovima je u toku pripremanja, tako da do njegovog donosenja i stupanja na snagu, Sudovi će se organizovati i funkcionisati na osnovu Uredbe UNMIK-a.

26 Izvor: Ustav Republike Kosova, član 109 paragraf 1.

27 član 109 paragraf 2.

28 Član 109 paragraf 3

29 Zakon o Državnom tužilaštvu je u toku pripremanja, tako da do njegovog donosenja i stupanja na snagu, Državni tužilac će biti organizovan na osnovu Uredbe UNMIK-a.

Predsednik Republike Kosova imenjuju državne tužioce na predlog Tužilačkog Saveta.³⁰ Tužilački Savet Kosova je nezavisna institucija za obavljanje svoje funkcije koji obezbeđuje da državni tužilac bude nezavisan, profesionalan i nepristrasan.

Tužilački Savet predlaže da se unaprede premestaju i disciplinuju tužioci na način predviđen zakonom.³¹

Sobzirom na prirodu i funkciju koju obavljaju, državni tužioci su povezani sa vertikalnom linijom među sobom. U vršenju gonjenje počinitelaca i drugih kažnjivih djela, definisan zakonom, državni tužilac utvrđuje i preduzima potrebne mere u saradnji sa drugim nadležnim organima u vezi otkrivanja ovih krivičnih dela i počinitelaca istih. U skladu sa ovlaštenjima utvrđenim u zakonu, tužilac sprovodi prethodni postupak.

Javni pravobranilac (Ombudsman)

Institucija ombudsmana kao zaštitnika prava i sloboda fizičkih i pravnih lica od zlostavljanja radnji državnih organa i civilne uprave, potice u Švedskoj, gde je po prvi put formiran 1809. Kasnije, tokom XX veka ova institucija je osnovana u mnogim evropskim državama pa i u SAD. Danas, većina država članica Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju u Evropi (OEBS) su uspostavile ili su u procesu uspostavljanja institucije Ombudsmana. Postoje razlike između zemalja u smislu uspostavljanja zakonske osnove, organizacije, delokruga rada, ovlašćenja i imenovanje ombudsmana. Neke države su regulisale Ustavom osnivanje institucije ombudsmana a neke druge, to su regulisale posebnim zakonom. U nekim zemljama, kao što su Kanada, Italiji, Švajcarska i SAD, ne postoji institucija ombudsmana na nacionalnom nivou, ali ova institucija postoji u pokrajinskom ili lokalnom nivou. Druge države, ovu instituciju su regulisale na nacionalnom nivou.

U pojedinim državama Ombudsman se naziva javnim pravobraniocem.³² Javnog pravobranioca Kosova bira Skupština većinom glasova od ukupnog broja poslanika, bez prava da bude ponovo izabran.³³ On o svom radu godišnjim izveštajem izveštava Skupštinu. Da bi bio efektivan i poštovan od strane naroda, ombudsman je nezavisan od političkih institucija i procesa i ne bi trebalo da predmet uticaja od onih koji mogu imati interes u rezultatima istraživanja žalbi.

Ombudsman prati i štiti prava i slobode pojedinaca od nezakonitih radnji ili propusta javnih vlasti³⁴ na Kosovu. Svaka institucija ili drugi organ koji sprovodi legitimnu vlast na Kosovu dužan je da odgovori na zahteve od strane ombudsmana i prezentira sva dokumenta i informacije potrebne u skladu sa zakonom. Ustavna je nadležnost ombudsmana da podnese preporuke i predlaže mere ako postoje kršenja ljudskih prava i sloboda od organa javne uprave i drugih državnih organa. Ali ako, preporuke i mere koje predlože ombudsmana ne uzimaju se u obzir od strane institucija za poboljšanje

---

30 Izvor: Ustav Republike Kosova, član 84

31 Član 110

32 Arsim Bajrami, delo cit. fq.

33 član 134, paragraf 1

34 član 132, paragraf 1

i izbegavanje kršenja ljudskih prava i slobode, on / ona shodno ustavnim odredbama ima pravo da uputi pitanje pred Ustavnim sudom.³⁵ Javni pravobranilac Kosova uživa imunitet od krivičnog gonjenja,³⁶ građanskih tužbi ili razrešenje za postupke i odluke koje su u okviru ombudsmana.

USTAVNI SUD

Ustavni sud je nezavisno telo koji štiti ustavnost i vrši konačno tumačenje ustava.³⁷ Ustavni sud je poseban ustavno telo, kome je poverena zaštita ustavnosti i zakonitosti. Ustavni sud u mnogim zemljama predstavlja glavni institucionalni mehanizam, koji štiti ustavnost izakoničnost i stiti nacelo vladavine zakona.

Ustavi daju neophodna ustavna ovlašćenja Ustavnim sudovima da ponište sva protivustavna i nezakonita akta, i da utvrde kršenje ustava od strane rukovdećih autoriteta države. Obaveza je ustavnog suda kao konačni autoritet za tumačenje Ustava i saglasnosti zakona sa Ustavom da odluči da li je ustav potvrđen od strane javni vlasti.

Ustav propisuje da je konačni autoritet za tumačenje ustava i saglasnosti zakona sa ustavom na Kosovu je Ustavni Sud.

Trenutno su poznate nekoliko načina zaštite ustavnosti i zakonitosti:

- a) *Zaštita ustava od strane predstavničkog tela, parlamenta,*
- b) *Zaštita Ustava od strane redovnih sudova, Vrhovnog suda (SAD),*
- c) *Zaštita ustavnosti od strane posebnog ustavnog tela, Ustavni Savet u Francuskoj*
- d) *Zaštita ustava od strane Ustavnih sudova,*
- e) *Zaštita i tumačenje ustava od međunarodnih institucija i mehanizama koji se odnose na zemlje sa međunarodnom administracijom, gde međunarodno prisustvo ima konačna prava da tumači ustav tih zemalja, na primer. slučaj Bosne, slučaj na Kosovu sa Ustavnim okvirom i sl.*

Opšta ovlašćenja- Ustavni sudovi imaju široka ovlašćenja u zastiti Ustava. Oni vrse opstu kontrolu pravnog sistema u pogledu usaglašenosti ustavnih akata i radnji. Takode ustavni sudovi procenjuju Ustavne povrede od strane državnih institucija i utvrđivanje podobnosti za i razrešenje visokih državnih funkcionera, pocev od predsednika pa sve do zvaničnika raznih nivoa. U nekim ustavnim sistemima, ustavni sudovi procenjuju izborne procese, referendumea i druga pravna i politička akata.

U opštem smislu ovlašćenja Ustavnog suda mogu se podeliti na tri glavne oblasti: Kontrola ustavnosti i zakonitosti i ocenjivanje usaglašenosti o postojanju zakonskih akata sa Ustavom i zakonom, kontrola o postojanju povreda, ili ne poštovanje Ustava od strane organa i državnih institucija, uključujući razrešenje visokih državnih zvaničnika, kao i kontrolu ustavnosti i zakonitosti izbora, referendumaa i drugih pravnih i političkih akata.³⁸

35 član 135, paragraph 3,4

36 član 134, paragraf 4

37 član 4, paragraf 6

38 Arsim Bajrami, Nacrt ustava, Pristina 2007, fq.

Sastav, organizacija i način za izbor sudija

Ustav utvrđuje sastav, strukturu i način izbora sudija ustavnih sudova. Ustavni sudovi u svom sastavu imaju ograničen broj sudija. Sastav Ustavnog suda je od devet (9) sudija,³⁹ za njihov izbor potrebni su posebni uslovi, koji se odnose na stručnu spremu, ustavno iskustvo i visok moralni kredibilitet sudija. Izbor sudija vrši se od strane dva organa: Parlament predlaže dok predsednik imenuje sa devetogodišnjim mandatom, bez mogućnosti reizbora.⁴⁰ Članove ustavnih sudova obično se biraju za jedan duži period. Ustavnim Sudom Kosova rukovodi predsednik i zamenik predsednika suda, koji se biraju tajnim glasanjem sa trogodišnjim mandatom.⁴¹ Na ovaj način oni biraju jednog od članova za predsednika suda za trogodišnji mandat. Izbor u te funkcije, predsednika ili zamenika predsednika ne proizvode mandat sudije. Ustavni sud utvrđuje svoju unutrašnju organizaciju, pravilnik o radu, postupke i proceduru za donošenje odluka i ostala organizaciona pitanja, u skladu sa zakonom .

Postupak pred ustavnim sudom je poseban postupak koji se razlikuje od klasičnih sudskih pravila. Priroda sporova pred ovim sudom je ustavno procesnog karaktera, tako da procedura suda je sasvim drugačija, gde se ispoljavaju sporovi ustavne prirode. Tako Ustavni sud odlučuje samo o pitanjima koja su izneta pred sudom na zakonit način od strane ovlašćenih stranaka kao što je definisano Ustavom.

Utvrđivanje predmeta spora-ustavna tužba Je proces procene usklađenosti nekog akta, ili političke radnje sa ustavom. Ovaj spor se odnosi na utvrđivanje postojanja kršenja Ustava i poništenje nekog protivustavnog akta, ili proglašenje protivustavne radnje organa i državnih institucija. Po tom osnovu neko od ovlašćenih subjekata može da podnese ustavnu tužbu.

Predmet ustavne tužbe mogu biti: Zakoni, podzakonski akti, opšta normativna akte parlamenta, podzakonska akta vlade, uredbе, naredbe, uputstva, propisi, podzakonski akti predsednika, uredbе, naredbe, opšta akta organa i izvršnih agencije, opštih akata lokalnih vlasti, statut, propisi, itd, Kršenja i nepoštovanja Ustava od strane visokih zvaničnika, šefa države, poslanika u postupku oglašavanja ništavim i drugih vladinih zvaničnika, ocenivanje ustavnosti izbornog procesa, izbor i razrešenje predsednika u parlamentu, poštovanje ustavnih procedura, procena ustavnosti referendumu i drugih važnih procesa, itd.⁴²

---

39 Izvor: Ustav Republike Kosova, član 114 paragraf 1

40 Član 114 paragraf 2

41 Član 114 paragraf 5

*Zakon o Ustavnom Sudu je u procesu izrade. Ovaj zakon će regulisati organizaciju i funkcionisanje Ustavnog suda Republike Kosova, procedure za podnošenje i razmatranje zahteva pred Ustavnim Sudom, uslovi i postupak za imenovanje i razrešenje sudija Suda, druge relevantne kvalifikacije za imenovanje sudija Ustavnog suda, načela i osnovna procesna pravila i druga organizaciona pitanja.

42 Izvor: Ustav Kosova član 113

Ovlašćene stranke koje mogu da pokrenu postupak pred Ustavnim sudom

Prvo pitanje koje se podnosi pred ustavnim sudom, ima veze sa određivanjem subjekata koja imaju pravo da pokrenu spor pred ovim sudom.

Ovlašćeni predlagači predstavljaju primarne subjekte za obraćanje Ustavnom sudu. Ovi subjekti predstavljaju glavne ustavne organe i institucije koje su dužne da se obrate Ustavnom sudu za zaštitu ustavnosti, uvek kada u njihovom poslovnom radu nailaze na neustavani i nezakoniti fenomen. Većina ustava predviđa ustavne obaveze za tela, a ustavne institucije staraju se o ustavnosti i zakonitosti. Krug ovih organa i institucija je veoma širok i obuhvata ove ovlašćene predlagače; Skupština (određeni broj poslanika); Predsednik i Vlada, Sudovi, Ombudsman, Opština i pojedinci su ovlašćeni da pokrenu postupak za povrede od strane javnih vlasti o njihovim individualnim pravima i slobodama zagaranovanih ustavom.⁴³

Kada ovlašćeni predlagač podnese zahtev za ocenu ustavnosti i zakonitosti pravnog akta ili radnje državnih organa, Ustavni sud postupak će automatski početi i da će potvrditi postojanje razloga za ustavnu tužbu.

Druga grupa subjekata, koji mogu da pokrenu postupak ocene ustavnosti i zakonitosti, podnose *tkz.ustavnu inicijativu*, koja je predmet preliminarne procene ustavnog suda, u vezi toga da li postoji osnov za sumnju za kršenje ustava i zakona pre počete postupak procene neustavnosti. U ovim slučajevima nakon uzimanja inicijative, Ustavni sud smatra prethodno razmatra inicijativu, i ako inicijativa sadrži neophodne ustavne elemente može da počne sa postupkom procene. Ova inicijativa se razlikuje od slučaja pokretanja postupka od strane ovlašćenih predlagaca koji automatski obavezuju sud za pokretanje postupka za utvrđivanje ustavnosti.

Pravo za podnošenje inicijative imaju takođe građani, koji su pogodeni sprovođenjem neustavnim i nezakonitim aktam. Oni zahtevaju zaštitu ustavnih prava i slobode ustavnih sudova.

U sudskoj praksi ustavnog suda postavlja se pitanje, da li građani mogu da traže zaštitu ustavnih prava i slobode pred ustavnim sudovima. Stim u vezi postoje dve ustavne prakse.

U prvom slučaju Ustavni sud ne bavi se pojedinačnim kršenjima ljudskih prava i sloboda građana, ali samo kontrolisanjem opštih akata. Sudsku zaštitu prava i slobode građana vrse redovni sudovi i upravni organi i u sudskom upravnom postupku.

U drugom slučaju, pojedini ustavi pa i Ustav Republike Kosova, određuju prava građana da traže zaštitu svojih ustavnih prava pred Ustavnim sudom.⁴⁴

Ova praksa zasnovana je na teoriji, prava građana su ustavna kategorija koja uživaju zaštitu od strane ustavnog suda.

Koje su stranke u ustavnom sporu pred Ustavnim Sudom- Ustavni spor koji za predmet rasprave ima ocenu ustavnosti i zakonitosti ima dve glavne stranke; Prvo,

⁴³ Clan 113, paragraph 2,3, 4,5, 6, 7,

⁴⁴ Clan 113 paragraf 7

predlagač, koji može biti jedan od ovlašćenih predlagača, i drugi, protiv predlagač, koji je autor dela koje se sporava ili nosilac neustavnih i nezakonitih radnji.

Ovo je objašnjeno na ovaj način. Ako se osporava neki zakon zbog neusaglasavanja sa Ustavom, predlagac može biti predsednik, vlada, ili bilo koje ovlašćeno lice, ali u ovom slučaju protiv predlagac javlja se parlament kao autor spornog zakona. U drugom slučaju, ako predmet procene ustavnosti su kršenja Ustav od strane visokih zvaničnika, svojstvo predlagača, npr. može da ima parlament, dok u svojstvu protiv predlagaca može biti predsednik, ako je ustanovljeno da postoje moguća ustavna kršenja sa njegove strane.

Načini za donošenje odluka od strane Ustavnog Suda

Ustavni sud svoje odluke donosi na način utvrđen zakonom ili ustavaom. Odluke ustavnog suda donose se većinom glasova svojih članova, sa izuzetkom u nekim slučajevima gde je to potrebna kvalifikovana većina od 2/3 glasova njenih članova, na primer, prilikom kršenja ustava od strane šefa države i njegovog razrešenja prema ustavu.

Odluke ustavnog suda su u obliku rešenja, kojima se konstatuje osnovanost ustavne tuzbe i utvrđivanje odluke suda i svojoj pravnoj prirodi.

Za razliku od sudskih postupaka, odluka Ustavnog suda javno se ne objavljuje nakon rasprave, već se dostavlja strankama ustavnog spora. Odluke Ustavnog suda Kosova objavljuju se u službenom glasniku

Pravna priroda odluka Ustavnog Suda- Odluke ustavnog suda su obavezujuće za sva lica i institucije na Kosovu⁴⁵, one su konačne i primenjuju se od trenutka donošenja. Ustavno pravosuđe deluje samo u jednom stepenu, protiv njenih odluka nije dozvoljena žalba ili neko redeovno ili vanredno pravno sredstvo.

Shodno pravnoj prirodi odluke ustavnog suda mogu se podeliti u grupe:

- a) *Odluke kojima se poništavaju zakoni ili drugi pravna akta,*
- b) *Odluke sa kojima se stavlja van snage neki zakon ili pravni akat,*
- c) *Odluke kojima se utvrđuju postojanje povrede Ustava od strane službenih zvaničnika i ispunjavanje ustavnih uslova za njegovo razrešenje,*
- d) *Odluke kojima je utvrđeno postojanje neustavnosti ili nezakonitosti u izbornom procesu, referendumu⁴⁶ ili povrede postupka za izbor i razrešenje nekog visokog državnog zvaničnika.*

Poništenje zakonodavstva –Ako Ustavni sud utvrdi da zakon ili drugi opšti pravni akt je u suprotnosti sa Ustavom i zakonom, zajedno sa takvim nalazima, on odlučuje za ponistenje tog aktai. Ponistenje znači, ne samo za trenutno ukidanje zakona ili drugog opšteg akta, vec i ponistenje svih pravnih posledica koje su dovele sprovođenjem zakona, propisa ili drugog opšteg pravnog akta koji nije u skladu sa ustavom.

Poništenje drugih pravnih akata - Ako odluka Ustavnog suda poništava bilo koji zakon ili drugi opšti pravni akt, on prestaje u buduce da važi, ali to ne podrazumeva i

---

45 član 116 paragraf 129

46 član 113 i 116

poništenje ranijih posledica koje su proizvedene sprovođenjem ovog zakona ili opšteg akta. Dakle, ovo je jedna manja mera utvrđivanja ustavnih i zakonskih prekršaja, koja proizvodei pravno dejstvo samo prema zakonu ili osporenog akta.⁴⁷

Postupak za pokretanje pitanja i utvrđivanje odgovornosti predsednika - Jedno od specifičnih odgovornosti ustavnog suda je zaključak ustavnih kršenja od strane predsednika i njegovo razrešenje po ustavu. uklanjanje. Ovo dolazi do izražaja u postupku opoziva, koji polazi od parlamenta, od trideset ili više poslanika, ili drugih ovlašćenih subjekata⁴⁸ prema presidentu sa ustavnom tuzbom za povredu ustava. Ustavni mnogih država definišu tri glavna osnova za početak opoziva protiv predsednika; izdaja zemlje, zloupotreba službenog položaja (materijalna zloupotreba, moralni skandali) i teška kršenja ustava. U postupku za opoziv uloga ustavnih sudova je ključna i sudovi odlučuju da li predsednik prekršio ustav, da li politički i ustavno je odgovornost za njegove postupke. Ako Ustavni sud utvrdi povrede, onda automatski razrešava predsednika svojom odlukom. Ova odluka zahteva glasanje od 2 /3 članova suda.⁴⁹

Implementacija odluka ustavnog suda - Odluke Ustavnog suda su obavezujuće za sve institucije i lica na koja se odnose odluke. Ako Ustavni sud poništava ili stavlja van snage neki zakon, parlament mora da poštuje tu odluku i mora da pokrene odgovarajući postupak za usklađivanje zakonodavstva. Na isti način postupak se primenjuje kada je reč o državnim podzakonskim aktima. U slučajevima kada Ustavni sud konstatuje da je kršen Ustav od strane visokih državnih funkcionera, u skladu sa ustavnom moći proizvedeće ustavne direktne posledice, kao što su: razrešenje Predsednika, poništenje postupka za izbor predsednika zbog nepoštovanja ustavne procedure, opoziv poslanika, poništenje ili ponovljenih izbora, referendum isl.

NEZAVISNE INSTITUCIJE –NEZAVISNE AGENCIJE

Nezavisne agencije Republike Kosova su nezavisne institucije koje su osnovane Ustavom ili zakonom. Nezavisne institucije su ključni subjekti za funkcionisanje vlade, koje garantuju i obezbeđuju kontrole i balans i vladavinu prava. Na Kosovu postoji nekoliko nezavisnih agencija i institucija koje vrše funkcije nadzora koje su definisane zakonom. Nezavisne ustavne institucije su: Javni pravobranilac, Generalni Revizor, Centralna Izborna Komisija, Centralna Banka Kosova i Nezavisna Komisije za Medije.⁵⁰

Javni pravobranilac vrsi nadzor i štiti prava i slobode pojedinca, od činjenja ili nečinjenja nezakonitog i nepravilnog postupanja javnih vlasti. U ispunjvanju svoje funkcije u praćenju institucija on je nezavisan, što znači da njihov rad ne bi trebalo da bud pod političkim uticajem ili kontrolom izvršnog organa. Druga nezavisna ustavna institucija na Kosovu je Glavni revizor, kao najviša institucija ekonomske i finansijske kontrole. Revizora bira Skupština na predlog predsednika Republike.⁵¹

47 član 116 paragraf 2

48 član 113, paragraf 6

49 član 91 paragraf 3

50 član 132, član 136, član 137 član 140 i član 141

51 član paragrafi 1,2

Centralna izborna komisija je nezavisna trajno institucija koja priprema, nadgleda, upravlja i verifikuje sve radnje u vezi sa izbornim postupkom i referendumom koja objavljuje njihove rezultate.

Jedna druga nezavisna institucija na Kosovu je Centralna Banka Republike Kosova, koji izveštavasamo Skupštini. Ona ima ovlašćenja i autoritet samo u skladu sa Ustavom i drugim pravnim važećim instrumentima.

Nezavisno telo je i Nezavisna Komisija za Medije koja reguliše spektar frekvencija za emitovanje u Republici Kosova, licencira javne i privatne emitere, sprovodi politiku emitovanja, i vrsi druge poslove određene zakonom.

Nezavisne agencije Republike su institucije osnovane od strane Skupstine na osnovu relevantnih zakona, koji regulišu njihovo osnivanje, rad i njihovu nadležnost. One obavljaju sve funkcije nezavisno od svih ostalih organa ili vlasti na Kosovu.

Osnovni uslovi koji obezbeđuju nezavisnost nezavisnih agencija su:

- a) *Financijska nezavisnot*⁵²
- b) *Nezavisnost u izboru/imenovanju i vremensko trajanje;*
- c) *Nezavisnost u odlucivnju.*

Ove institucije nastavljaju da sprovode sve zakone i propise koji se odnose na javne finansije.

One izveštaju i odgovorne su prema Skupštini Kosova. Skupština nadgleda da li nezavisni organi ispunjvu svoje obaveze koje su predviđene zakonom.

OSNOVNA NAČELA ZA PRIPREMANJE NACRT USTAVA

1. Postavljanje ciljeva koje se žele postici ustavom

Ciljeve ustava i druge političke faktore definiše ustavnodavac koji je tvorac ustava. ustavnodavac je predstavničko telo (parlament) za pokretanje ustavnog postupka i usvajanje ustava. U slučajevima kada se ustav usvaja od strane naroda putem ustavnog referenduma, ustavnodavaoci su građani naroda, ali ciljeve ustavnog procesa prethodno određuje parlament, kao predstavničko telo naroda.

Utvrđivanje političkih ciljeva kojima se zeli da se postigne ustavni proces, je u trenutku prihvatanja ustavne inicijativenosioca ove inicijative i posle postizanja konsenzusa u parlamentu o ovoj inicijativi.

Politički ciljevi ustavne reforme mogu da se uključe u: uspostavljanje države i realizacija nezavisnosti, npr. slučaj Slovenije, Estonije, Litvanije, Hrvatske, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Kosova; obaranje antidemokratskog režima i svrgavanje

---

52 član 139, paragrafi 1

53 član 140, paragraf1,2

54 član 141, paragraf1.

55 član 142, paragraph 1,2.

demokratske tranzicije, npr. Albanija, Rumunija, Mađarska, Bugarska i dr. spajanje sa drugom jednom državom i prenos suvereniteta, slučaj ujedinjenja Nemčke, stvaranje federalne ili konfederalne zajednice, na primer. Evropski ustav- federalizacija Evrope; promenastistema vlasti, na primer. Prelazak iz parlamentarne vlasti na predsedničku vlast; promena nadležnosti državnih organa; izbegavanje parlamentarne i političke krize; sprovođenje međunarodnih ugovora za završetak nprijateljstava i ratova, slučaj Bosne i Hercegovine, Makedonije, Kosova, itd; ustavna zaštita manjina, na primer, Hrvatska, Slovenija, Makedonija, Kosovo, itd kao i ekonomske, socijalne, kulturna, reforme, itd

Autori za pripremanje nacrt Ustava pre izrade ustava dobijau političke predloge koji se odnose na ciljeve koje zeli da postigne ustav.Oni mogu da izbegnu te predloge i poruke, ali su specijalno ovlašćeni da ustav implementiraju na što efikasnije i na adekvatni način.

Ciljevi ustava su obično izražavani u tekstu preambule ustava, naglašavajući glavne ciljeve i očekivanja ustava.Tvorci će koristiti pragmatičan jezik u preambuli, da se opravdava zašto je ustav donet, šta namerava da postigne, i koje su njegove tvrdnje strateškog značaja za budućnost zemlje.

2. Izbor ustavnih modela koji treba da budu konsultovani

Pisanje ustava ne predstavlja naučni rad, ni akademski rad. U prvom redu procesu izrade ustava zahteva demonstraciju veština teorijskog i praktičnog izradu ustava. To zahteva stručnjake koji znaju najbolje ustavne teorije, uporedni pristup ustavnim institucijama i vežbaju veštine, odnosno sposobnost ustavnog klijenata sa punim međunarodnim standardima.

Ubrzo nakon dobijanja političkogmandata, članovi Ustavne komisije treba da izaberu modele ustava, koji će biti konsultovani i uzeti u obzir u procesu izrade ustava. Ustav u potpunosti je originalan i jedinstven, i iluzorno je očekivati da će tvorci moci da izrade jedan poseban tekst ustava Postavlja se pitanje, koje bi trebalo modele a izaberu tvorci ustava, koji faktori određuju ove modele, da li je ovo rešenje tvorca ili je izbor politike.Ako politički faktori postignu konsenzus o jednoj predsedničkoj republici, autori treba da konsultuju ustave predsedničkih države, ako oni izaberu parlamentarni oblik,uzece u obzir ustave tih zemalja itd. Međutim, tvorci ne moraju da se slažu sa njihovom punom tehničkom ulogom. Oni imaju svojom ustavnom nadležnosti da izaberu odgovarajuće modele što je pre moguće u skladu sa njihove zemlje i stvarnosti. Sposobnost eksperata sastoji se u njihovoj sposobnosti da izvrše izbor ustavnih rešenja u različitim zemljama, lokalne realnosti da ih prilagode, i modifikuju.Ne postoji samo jedan jedini ustav koji treba uzeti kao osnov, ali treba da se konsultuju više modela iz više zemalja.

Pri izboru modela tvorci treba uzeti u obzir sledeće činjenice: uspeh i održivost ustavima zemalja koje su uzete kao modele; kompatibilnost modela ustava sa domacim ustavom; izmene ustavnih iskustava raznih zemalja sa stvarnoscu njihove zemlje; kompatibilnost tranzicije i ustavnih promena sa raznim modelima

ustava;kompatibilnost teorije i ustavne prakse, jezika, terminologije,ustavne tradicije; drugi faktori koji utiču na analogno poređenje i sadržaj teksta Ustava, itd.

Ustavnom praksom je utvrđeno da pronalaženje danasnjih modela ustava je vrlo lak pristup. Svi ustavi zemalja, danas su na veb - stranici,tako da i stručnjaci imaju vrlo lak pristup.⁵⁶ Ali, malo je verovatno da jedan ustav se može uvoziti i pretvarati od strane stručnjaka u lokalnom ustavu. To bi predstavljalo veliku iluziju političkih profesionalaca, jer takav Ustav ne bi mogao da bude funkcionalan.Od ustavnih modela mogu se uzeti konkretni ustavi koji bi se integrisali u lokalnu ustavnoj ideji. Dakle, ovo nas vraća kod naše prvobitne teze – dileme, *idealni ili funkcionalni ustav*.

3. Ispunjavanje međunarodnih standarda o ustavu

Da bi ustav bio demokratski i sveobuhvatni,isti mora da ispunjava međunarodne standarde koji su uspostavljeni i koji vaze, bilo u smislu ustavnog demokratskog procesa, odnosno sadržaja i uslova koje mora da demokratski ustav. Ustavni standardi nisu kodifikovana u jednom jedinom tekstu, već su slični sa zakonodavnim standardima koji se stvaraju na nivou Evropske Unije.

Autori ustava moraju da prepoznaju dobro evropske standarde u oblasti zakona i ustava, i da adekvatno sprovedu u proces izrade ustava. Nije dozvoljeno da ustav sadrži doslovce rešenja koja su zabranjena evropskim konvencijama o ljudskim pravima, jednakosti građana, itd

Navodimo nekoliko evropskih standarda u sferi ustava koje treba da se poštuje u procesu izrade: puno poštovanje principa nediskriminacije, princip uzajamne podele i ograničenja vlasti; jednakost građana pred zakonom i zaštite manjina;odnos države sa religijom; sekularni karakter države, princip vladavine prava; slobode i prava građana i pravni mehanizmi;kontrola policije i vojske;nepriistrasno sudstvo;ratifikovanje i implementacija Evropske Konvencije o Ljudskim Pravima;zabrana torture; pravico sudjenje i brisanje smrtne kazne.

4. Komisija Venecije i Evropska ekspertiza za ispunjavanje ustavnih standarda

Članovi Komisije su evropske zemlje, koje kao članovi ove institucije poslali su stručnjake iz redova profesora, sudija ustavnih sudova,pravnike. Zemljet Istočnoj Evrope nakon pada komunističke diktature I pocetka jednei ustavne tranzicije zahtevali su stručnu pomoć od strane Venecijanske Komisije u procesu izrade svojih demokratskih ustava pre ili tokom sprovođenja Ustava i izrade zakona. Jednu posebnu ulogu ova Komisija je imala u izradi Ustava Republike Albanije gde je pružila stručne pomoći u fazi izrade ustava, preko svog predsednika La Pergola i u kasnijoj fazi davanjem komentara o primeni Ustava.

---

⁵⁶ Izvor: vidi pregled br.3.Elektronske adrese pojedinih ustava u svetu.

Delokrug rada ove institucije je veoma širok i obuhvata sledeće glavne obaveze: pruža pomoć zemljama povodom izrade ustava; razvija profesionalne konsultantske procedure za implementaciju ustava; vrši ekspertizu ustava raznih zemalja u pogledu ispunjavanja međunarodnih standarda; organizuje seminare i konferencije posvećen principu ustavnosti i zakonitosti, itd.

Od posebne važnosti je da domaća Ustavna Komisija tokom izrade teksta da uspostavlja saradnju sa i Komisijom Venecije. Ova saradnje, pre svega sastoji za angažovanje članova Komisije u međunarodnim konsultacijama, na organizovanju profesionalne radionice sa lokalnim članovima komisije u vezi sa određenim segmentima za izradu ustava itd.

5. Uzimajte u obzir specifičnosti zemlje, nivo političkog i socio - ekonomskog razvoja

Povodom izrade ustava, autori treba da uzmu u obzir vlastite karakteristike zemlje, na kojoj se odnosi ustav, ekonomski, društveno i politički i nivo demokratska politička kultura i druge identifikacione atributi države. Autori uvek moraju da imaju u obzir, kako će izgledati Ustav u implementaciji, da li će moći da se realizuje, koji je realni odnos snaga politički aktera, odnosno dali se obezbeđuje njegova primena, kaoliko je tekst jasan za javnost itd. Uprkos činjenici da su ustavne institucije sa određenim modifikacijama imaju tendenciju standardizacije, treba da se uzmu u obzir karakteristike svoje zemlje i modifikacije ustavnih institucija drugih zemalja da prilagode realnosti svojih država.

6. Transparentnost procesa za izradu ustava

Ustavni postupak je od širokog javnog interesa. On treba da obezbedi punu transparentnost u svim fazama razvoja i usvajanja. Od usvajanja pa sve do proglašenja procesa, ustav mora biti otvoren za javnost i da omogućiti da se uključe i učešće građana u celom toku. Po pravilu sama država obezbeđuje transparentnost ustavnog postupka i stvara mehanizme za direktno učešće građana u diskusiji o ustavu.

Tokom izrade ustava, autori treba da tvrde o jednom otvorenom proces za građane, stvarajući javni pristup građana u pružanju predloge, komentare i sugestije za pojedine ustavna rešenja. Tokom izrade Ustava, u praksi je poželjno da autori imaju poverljiv stav, zaštićen od medija, da ne izraze razlike u dizajnu, i da ne daju javne izjave sve do zaključenja procesa izrade ustava. Tajnost tokom izrade ustava ima za cilj da zaštiti odluke od napad i javnih pritisaka ili drugi uticaja. Međutim odmah nakon okončanja procesa izrade teksta ustava treba da bude javan i da se omogućiti potpuno informisanje za široku javnost. Ustavna praksa ukazuje na potrebu za ispunjavanje uslova za obezbeđivanje transparentnosti ustavnog postupka; blagovremeno informisanje građana o sadržaju ustava; stvaranje posebnog veb-site na kome treba da se objavljuje nacrt ustava; projektovanje elektronske veze na sajtu gde građani mogu da daju primedbe, komentare i mišljenja o ustavu u celini i neke njegove odredbe: organizacija ustavnog

foruma, gde građani, stručnjaci i druge javne ličnosti iznose svoje mišljenje o Ustavu, objavljivanje teksta u medijima, elektronske štampe, televizije, priručnici, brošure, itd; Javna rasprava o ustavu, seminari, lokalne i međunarodne akademske konferencije, okrugli stolovi sa građanima, na lokalnom i centralnom nivou i drugi oblici masovne komunikacije sa građanima; emisije i organizovanje televizijskih debata, gde autori teksta ustava daju objašnjenja na zahteve šire javnosti; obezbeđivanje široko učešće zainteresovanih strana u procesu ustavne debate, prenos svečane sednice o usvajanju Ustava, praćanje referenduma o Ustavu, tj., objavljivanje konačne verzije teksta Ustava u Službenom Glasniku, u odvojenim izdanjima, prevodi na strane jezike i druga izdanja koja daju objašnjenja u vezi ustava pa sve do podele teksta ustava građanima i javnosti.

7. Izrada Ustava razumljivim jezikom

Autori nacrtu Ustava moraju da koriste jedan tipični ustavni jezik, koji je tradicionalan u ustavnoj teoriji i praksa jedne zemlje. Pisanje isključivo mora da bude kreativan i normativan radi ispunjavanja sve napredne standarda pisanja. Ustavne formulacije treba da budu jasne, koncizne, potpuno i razumljive za javnost i sive. Autori treba da izbegnu opšte političke formulacije, koja su netipične za tekst preambule. Samo preambula je deo u kojoj autori mogu da izbegnu normativno ekskluzivni ustavni jezik. Preambula može da izrazi političke aspiracije i da sadrži rečenice koje nemaju normativni karakter.

Iako proces izrade ustava zahteva potpunu primenu normativnog pristupa, to ne bi trebalo da void ka dogmatskog zatvaranja tvoraca ustava. Autori ustava prilikom pisanja svakog teksta, svakog poglavlja, odeljka, člana, treba da imaju u vidu logičnu vezu celokupnog teksta, doslednost i sastav celog ustavnog teksta.

Oni prilikom pisanja svakog člana treba da se služe sa jednim balansom koji treba da ukazuje kako treba da izgleda implementacija odredaba ustava u praksi. Uvek mora da se misli, da li će moći dobro da svate odredbu ustava građani koju treba da poštuju i organi koja će da je sprovedu. Apstraktno pisanje teksta ustava tokom implementacije u praksi izazvaće dvostruko tumačenje i ustavne konflikte.

Jezik ustava mora da ispunjava sledeće glavne standarde: ustavni jezik treba da bude narodnim jezikom; ustav treba da svate I razumu građani različitih kategorija, različiti nivo i obrazovanja, različitih zanimanja; jasnoća ustavne formulacije; kratke ustavne formulacije, koncizne i kompletne; izbegavanje političke dvosmislenosti formulacije i atipičnih izraza o ustavu; korišćenje tradicionalnog pravnog jezika koji odgovara ustavnoj teoriji i praksi jedne zemlje, kao i korišćenje dijalekta, stila, gramatičkih pravila i drugih elemenata naprednog pravopisa, itd.

8. Pravna terminologija

Neke terminoloske smjernice za tvorce za izradu ustava: za konkretan koncept izaberite pojam koji izrazava na najpogodnije, uzimajući u obzir pre svega zakonodavstva na snazi. Nepotpuni pravni termini treba da se koriste u njihovom uobičajenom značenju

(dnevno). Kao i pojmovi iz pravnog jezika ili nekog tehničkog jezika treba da se koriste na odgovarajući način, uzimajući u obzir značenje koje im je dato u nauci ili tehnici koje pokriva. (razmatra).

Posebno za pravne nazive moraju se uzeti u obzir, njihov “pravni značaj” I ostale podzakonske odredbe ili drugi zakoni; značenje koje je dato od pravne teorije i preovlađujuće doktrine.

Ako jedan pravno tehnički naziv ima drugačije značenje od onog koji postoji u svakodnevnom jeziku treba da bude jasna od konteksta u kom je značenju upotrebljen. Zatim, isti koncepti treba da budu izražen u istim uslovima a iste uslove ne treba da se koristi za različite (značenja) svrhe. Ovo se ne odnosi samo na one iste odredbe teksta, ali i za druge slične (posebno) tekst koji reguliše istu oblast ili koji mora da se promeni ili integriše sa istim tekstom. Dok, kad se razlikuje ili kada se odnosi starim tekstovima (koji su bili zastareli) u terminologiji ili čak u stilu koji je koriscen, pre nego što se nastavlja sa reformulacijom teksta u celosti o jasnim uslovima. Treba da se izbegne upotrebu stranih termina, osim ako su ušli u u svakodnevnoj upotrebi albanskog jezika i nema drugih izraza na albanskom jeziku. Tu gde je to potrebno, i za strane izraze dajte jasne odgovarajuće definiciju. Strane reci, prihvaćen od strane albanskom jezika ne mogu da se izmene, osim ako takvi izrazi se koriste u svakodnevnom jeziku.

9. Javne rasprave tokom postupka izrade ustava kontaktiranje sa građanima

Poseban značaj u ustavnom procesu imaju javne rasprave i kontakte sa građanima. Postupak za izradu ustava trebalo bi da bude transparentan I sveobuhvacen za javnost, uzimajući u obzir mišljenje javnosti i raspravu o ključnim pitanjima ustava. Transparentnost ustavnog procesa mora biti obezbeđen tokom procesa, od pocetka pa sve do njegovog zaključenja.

Glavni oblici komunikacije sa javnoscu o ustavnom procesu su jasne. *Vrste javne rasprave*: debate sa rukovodstvom političke debate među strankama i komisijama, akademske i naučne rasprave sa lokalnim i međunarodnim ekspertima, institucionalne debate sa lokalnim vlastima i centralnom vladom, debate sa civilnim društvom, debate sa zajednicama, interesnim grupama, udruženjima i drugim udruženjima kao i parlamentarne debate.

Oblici ustavnih debata sa javnošću su: Prezentiranje nacрта ustava u medijima, ustavnim forumima, ustavno tematskim programima ustavne kritike iznete u medije, suocavanje između pristalica i protivnika ustava i iznosenje kritike na ustav.

10. Medji i proces izrade

Relevantan faktor u procesu izrade ustava, su mediji bez obzira vizuelni ili elektronski. Mediji, koji u mnogim zemljama se smatra četvrtom vlasti imaju trostruku ulogu u procesu izrade ustava; one informišu javno mnjenje o sadržaju teksta ustava, omogucavaju javnu raspravu o ključnim pitanjima ustava; obezbeđuju široke javne

kontroverzne aspekte o ustavu i predstavljaju neku vrstu oponente u procesu ustava, izlaganjem kritičkog pristupa o određenim ustavnim rješenjima i obezbeđivanje prostora za izlaganje kritike i ustavnih alternativa.

Ključna pitanja, odnos ustav sa medijima: Transparentnost ustava sa medijima, ne iznosenje razlike u medijima tokom izrade ustava, fazu poverenja tokom izrade ustava, zaštitu tvoraca ustava od uticaja medija, redovno obaveštavanja medija o procesu izrade ustava, redovne konferencije za štampu sa predstavnicima medija i uloga zvaničnika ustavne grupe u kontaktima sa medijima.

FAZE U PROCESU ZA IZRADU USTAVA

1. Određivanje dinamike ustavnog procesa

Proces u kome se radi na pisanje ustava trebalo da ima svoju dinamiku vremena sa jednim posebni dnevnim redom, koji definiše uslove početka, razvoja i okončanja procesa za izradu ustava. Ustav treba da se uradi u jedno razumno vreme, koji omogućava normalan ustavni proces. Dinamiku ustavnog procesa obično određuje parlament, koji nakon prijema dinamične inicijative za izradu ustava, određuje rok za nacrt ustava, rok kojeg su političke stranke u parlamentu postigle potreban politički konsenzus, rok u kome treba da bude usvajan ustav u parlamentu, vreme referenduma i vreme za objavljivanje i stupanja na snagu Ustava.

Sobzirom da proces izrade ustava predstavlja pravno politički proces zemlje, on ne može da se improvizuje i brzo završi, bez izgradnje neophodnih političkih konsenzusa svih relevantnih aktera na političkoj sceni. S druge strane, izrada ustava ne može biti maratonski proces koji traje godinama i da usporava neophodne procesne društvene promene.

Autori nacrtu ustava nisu subjekti koji određuju dinamiku procesa usvajanja ustava. Oni imaju mandate za implementaciju faze procesa izrade ustava. Ova faza obuhvta izradu ustava koja može da se postigne relativno brzo, ukoliko u međuvremenu je postignut neophodan ustavni konsenzus o procesu ustava.

Ustavna praksa potvrđuje da jedan normalan rok u kojem proces će se zaključiti usvajanja Ustava, bilo bi vreme od godinu dana. U okviru ovog roka, može se zaključiti process izrade ustava sa svim fazama njenog razvoja.

Iz necemo jedan savršen primer dinamike procesa za donošenje Ustava u fazama: inicijativa za donosenje ustava, podnošenje i usvajanje incjative za promene ustava, rok 1 mesec; postizanje političkog konsenzus o vrednostima kojima će se zaštititi ustav (liderstvo, političke stranke, akdemska zajednica, interesne grupe, civilno društvo, itd) – 2 meseca; obrazovanje i imenovanje Ustavne komisije -1 meseca; Nacrt teksta Ustava eksperata - 3 meseca; Parlamentarna rasprava o ustavu - 1 mesec; usvajanje ustava u parlamentu - 1 mesec; Priprema i realizacija ustavnog referenduma - 2 meseca i proglašenja i sprovođenje ustava - 1 mesec.

U ustavnoj praksi bilo slučajeva kada usvajanje ustava traje već godinama i slučajevi gde je postupak hitno završen. Prvi slučaj je tipičan za Ustav Evrope, proces usvajanja zbog svojih duže razlika gde se suočava se sa ozbiljnim otpor iz evropskih zemalja (Francuska i Holandije koje su odbile ovaj Ustav). I proces izrade ustava država posle Drugog Svetskog rata je trajao godinama. U post - komunističkim zemljama nakon pada komunističke diktature, process za donosenje ustava sproveden je veoma ubrzo. Izuzetak cini Albanija, koja je osam godina nakon pobeđe demokratije uspela je da usvoji ustav 1998., izbegavajući ustavnu krizu posle neuspeha referenduma iz 1994. godine. Ustavna praksa je obelezila ubrzane slučajeve usvajanja ustava, koje su postigle politički efekat, npr. Ustav Iraka, Ustav Bosne i Hercegovine, a pogotovo poslednji Ustav Srbije koji je usvojen u rekordnom roku od mesec dana i kao takav može da se unese u Ginisovu knjigu kao naj brži Ustav u svetu.

Dinamika ustavnog procesa je vrlo brza, ako ustavna reforma se odnosi na izmenu ustava. U ovim slučajevima, proces je mnogo brzi i ako su u pitanju izmene o tehničkim pitanjima, koja mogu da se završe u roku od mesec dana, dok u slučaju značajnih izmena, proces može da se završi u roku od 3 meseca.

2. Prva faza procesa –početak za izradu ustava, inicijativa za donošenje ustava

Ustavni inicijativa predstavlja prvi akt kojim započinje proces za donosenje ustava. Ustavi različitih zemalja određuju ovlašćena lica koja mogu da podnesu predlog za donosenje ili izmenu ustava.

U praksi pravo za podnošenje predloga za donosenje ustava, ili pripremu ustavnih amandmana imaju:

- a) *Inicijativa građana;*
- b) *Parlament uz podršku najmanje 1/3 članova;*
- c) *Šef države;*
- d) *Vlada; i*
- e) *Federalne jedinice u federalnim državama, itd*

Predstavljanje inicijative za donosenje ili izmenu ustava, zahteva svoje opravdanje od strane lica koje pokreću ovaj proces. Opravdanje inicijative ima za cilj da razradi uzroke za početka ustavnog procesa, određivanje obima ustavne reforme i prezentaciju glavnih ciljeva koje nastoji da ostvari toku ustavnog procesa. Opravdanje ustavne inicijative mora da bude dobro pripremljen, da bude ubedljiv i da pokaže svoju rešenost da ostvari začetnika ustavne reforme. Ustavna praksa pokazuje da je pre formalnog predstavljanja ustavne inicijative, u državi treba da se stvori pogodna klimu koja čini neophodne ustavne reforme i osigurava široku političku podršku. Ne retko, ustavna inicijativa motivisana je sa ciljevima za prevazilaženje ustavne krize u kojoj se nalazi država. Često kao način upravljanja ustavnim krizom potrebne su izmene ustava. U ovim slučajeva formalna inicijativa ustavnog procesa određuju se od strane ključnih

aktera koji učestvuju u rešavanju ovog slučaja. U tom slučaju prethodno se postize sporazum između stranaka i relevantnime političkim liderima kako bi se prevazisla krizu, uključujući i proces ustavnih promena.

Inicijativa za izradu ustava kao prva faza u procesu, zahteva formalno glasanje u parlamentu za njeno usvajanje. U saveznim državama, one koje imaju krute ustave, za usvajanje ustavne inicijative potrebna je saglasnost federalnih jedinica. Posle zvaničnog odobrenja inicijative za izradu ustava, i zvanično počinje ustavni proces i pred formalne izrade teksta, zahteva da se reše neka preliminarna ustavna pitanja.

3. Određivanje oblika ustavne reforme -nov ustav ili izmene ustava

Prva dilema ustavne reforme sastoji se u obimu ustavnih promena. Ako ustavne reforme obuhvataju značajne promene, onda potrebno je da se donese novi ustav kao potpun ustavni akt. Kada ova reforma predstavlja konkretne promene ili dopune u okviru postojećeg ustavnog sistema, ona će biti usvojena i ustavni amandmani će izmeniti i dopuniti određene odredbe Ustava. Određivanje oblika i ustavne reforme zavisi od ciljeva koje postavlja postavlja davalac ustava. U istorijskim slučajevima koji se karakterišu stvaranjem novih država, nezavisnost ili njihovo spajanje i u slučajevima suštinske promene vlasti, ove promene će biti praćene novim ustavom kao dela koja definiše novu eru ustavnog razvoja zemlje. U zemljama sa stabilnom demokratijom, sve promene koje su rezultat političkih procesa, slede ustavni amandmani koji dinamizuju ustavni sistem zemlje i čine ga prihvatljivim za novi razvoj. Njegova priroda, ustav ne predstavlja akt za statičke dinamike. Izmene ustava čine moderan ustavni akt i efekat uslova društvenog razvoja.

Zavisno od ustavne reforme koja se odnosi na donosenje novog ustava ili o izmenama i dopunama ustava, proces za donosenje ustava zavisi od svoje dinamike.

Usvajanje novog ustava je mnogo složeniji i duži proces, nego u slučaju usvajanja ustavnih amandmana.

4. Izgradnja političkog konsenzusa o ustavnoj reformi

Nakon utvrđivanja obima ustavne reforme, sledi akt za izgradnju političkog konsenzusa o ustavnim amandmanima. U procesu novog ustava povlačenje-političkog konsenzusa prethodi početak izrade teksta ustava. Eksperti o ustavuet ne mogu da pristupe izradi ustava bez dobijanja političkog mandata o preliminarnim principima i osnovnih vrednosti koje treba da promovise ustavni akt. Politički konsenzus izgrađen je od strane rukovodstva zemlje i političkih stranaka koje su zainteresovane za ustav. Ovaj proces predstavlja neku vrstu konsenzusa među najvećim strankama o ustavnim promenama. Kada eksperti za ustav dobijaju ovaj konsenzus i politički mandat, oni laku mogu da izaberu model ustava kojeg će izraditi. Ako se političke stranke dogovore sa parlamentarnim sistemom vlasti, ustavni eksperti će pripremiti model ustava jedne

parlamentarne države i pridaje veoma veliko značenje da se prilagodi ovoj oblik ukovodenja države.

Postizanje prethodnog političkog konsenzusa o ustavu, sprečava prethodne krize i moguće političke kontradikcije u vezi sa ustavom. Moderni ustav neće odraziti uske političke interese stranke na vlasti, ali će odražavati dugoročnu viziju i strategiju razvojne politike. Politički i širok konsensus građana u vezi Ustava obezbeđuje održivost i pragmatizam.

5. Identifikacija pitanja koja su predmet ustavnog normiranja

U početku, pre zvaničnog početka izrade ustava, ustavni stručnjaci treba da identifikuju pitanja koja su predmet ustavnog normiranja. Predmeti ustavnog normiranja uključuje sve ustavne odnose definisane ustavom.

Neka pravila za utvrđivanje ustavnog predmeta uključuju suštinska pitanja, a ne i one sekundarne, ne normiraju se ustavom pravna pitanja. Ustavno normiranje treba da izbegava ustavnu hipertrofiju; ustavno normiranje obezbeđuje funkcionisanje države grane vlasti, i tu gde prestaje vlast treba da počinje apsolutna sloboda građana.

6. Ustavno upućivanje organskog i sekundarnog zakonodavstva

Jedna od bitnih karakteristika ustavnog normiranja je upućivanje na organska i podzakonska akta. Ustav propisuje osnove funkcionisanja ustavnog sistema. Ustav se sprovodi kroz širok skup primarnog i sekundarnog zakonodavstva. Pošto smo već definisali osnov za uspostavljanje ustavnog poretka, ustavni stručnjaci treba da pažljivo prate, ono što treba da se regulise u Ustavu i što u potpunosti, treba da se regulise u zakonodavstvu. Prilikom detaljnog određivanja konkretnih ustavnih pitanja, stručnjaci posebnu pažnju pridodaju tekstu ustava i zakonskom sadržaju. Ustav postavlja osnov za funkcionisanje, organizovanje nezavisnosti sudstva, ali upućuje i na zakonodavstvo koje reguliše potrebne detalje za funkcionisanje ove grane vlasti. Drugi slučaj odnosi se na slobode i prava građana, gde Ustav garantuje širok spektar ovih sloboda i prava, ali zakon nalaže pravila za njihovo sprovođenje, npr. Ustav garantuje slobodu političke zajednice, dok Zakon o političkim strankama definiše oblike i načina postizanje ove političke slobode.

Prilikom izrade ustava, ustavni eksperti ne mogu upućivati na redovno zakonodavstvo o pitanjima koja imaju ustavni ekskluzivni karakter, npr. obim i ovlašćenja Skupštine, predsednika, Vlade. U ovom slučaju materijalno ustavnim normama prekluzivnom metodom materijalističke numeracije određuju se nadležnosti ovih organa. Ali, karakter organizacionih i procesnih pitanja, koja se odnose na ove organe (parlament, predsednik, Vlada) odnose se na zakonodavstvo ili propise kao npr. Poslovnik o Radu Skupštine, Zakona o Vladi, itd.

Primarni zadatak ustavnih stručnjaka pre početka izrade ustava treba da se identifikuju pitanja koja su predmet ustavnog regulisanja i pitanja koja treba uputiti redovnim zakonima.

7. Izbor Ustavne komisije

Nakon usvajanja inicijative za pokretanje procesa za izradu ustava, Skupština treba da uspostavi ustavni organ kome se poveruje izrada ustava. Ustavne praksa pokazuje da česti modeli organa koji pišu ustav su: Ustavna komisija, Ustavni saveti, Osnivačka skupština parlamenta itd. Pored parlamenta redovno funkcionisu i ustavne komisije, izrada ustava zahteva učešće stručnjaka koji nisu članovi parlamenta, jer parlamenti sa njihovim sastavom ne ispunjavaju svoje potrebne zahteve koje iziskuje ovaj proces.

Izbor članova Ustavne komisije vrši se shodno proceduri, kriterijumima i uslovima utvrđenim zakonima. Ustavna komisija, iako ima ekskluzivni mandat za izradu ustava često se sastoji od predstavnika političkog konsenzusa potrebno da izgradi nacrt i ostalih autoritativnih ličnosti koje uživaju veliko poverenje naroda. Ne obavezno, ustavna komisija mora da bude sastavljena od pravnika. Ovo se uglavnom zahteva od pojedinaca koji rade ustavni tekst. Međunarodna iskustva pokazuju da broj članova ustavnih komisija je raznovrsan i kreće se od 10 do 50 članova. Interesantan slučaj je Ustavna Komisija Estonije, koja je brojala 50 članova, među kojima je bilo umetnika, pevača, sportista i druge ličnosti iz redova građana. Međutim i pored činjenice da Komisija može da ima veliki broj članova, izrada ustava se poveruje jednom ograničenom broju članova od 5- 10, i drugi članovi učestvuju u ustavnim debatama komisije tokom nacrta. Na početku, odmah nakon konstituisanja, Ustavna komisija usvaja poslovnik koji predviđa način rada komisije, način rukovodstva komisije, njen mandat koja izdruje prvu verziju ustava, način odlučivanja unutar odbora, način obaveštavanja javnosti o radu komisije, rok za podnošenje teksta parlamentu i drugim tehničkim i organizacionim pitanjima. Komisijom rukovodi jedan ili više članova, koji su istovremeno glavni akteri na izradi ustava. Na početku ustav je dizajniran od strane stručnjaka koji su radili u podgrupe za određena poglavlja, a kasnije tekst ustava se objedinjuje i obezbedi njegova logička koherentnost. Pre dostavljanja ustava u parlamentu, vrsi se zakonska i jezička lektura i usklađivanje sa međunarodnim standardima.

8. Treća faza-Nacrt teksta ustava

Početak izrade ustava predstavlja tehničku i stručnu fazu pisanja ustava. U ustavnoj praksi, početni proces izrade ustava, jeste dređivanje strukture teksta, postavljanje poglavlja i delove ustava. Kao pravilo, Ustavna komisija je podeljena u nekoliko podgrupa gde se dele poslovi shodno podgrupama o odgovarajućim poglavljima.

U početku je neophodno da komisija postigne potpuno usklađivanje o standardima za izradu ustava, ustavnoj terminologiji, stil uvrstavanja, itd. Podgrupe će biti sastavljene od broja članova i stručnjaka koji veoma mnogo poznaju različite oblasti. One regulišu ustav; npr. podgrupa za osnovne principe ustava, za poglavlje o slobodama i ljudskim pravima, demokratskih institucija podgrupe, o lokalne samoupravi, oružanim snagama, sudstvo, itd. Broj pod grupa biće određen u skladu sa poglavljima ustava. Podgrupe će izraditi nacrt ili određeni deo ustava i obezbediti široku ustavnu stručnost. Nakon

završetka rada podgrupa, dostavljaju delove ustava i formiraju jedan pred nacrt ustava. Imajući u vidu da su podgrupe koristile različit jezik i stil u dizajniranju ustava, i moda njihovi tekstovi nisu usklađene, potrebno je da se formira radnu grupu za objedinjavanje teksta ustava. Ova radna grupa treba da se sastoji od vodećih stručnjaka poznavaoaca ustava. Primarni zadatak ove grupe je da usklade tekst, objedinjavanje terminologije tehnike i profesionalno lektorisanje. Po okoncanju rada ove grupe može da se završi prvi deo nacrt ustava.

Nakon završetka prve verzije Ustava, Ustavna komisija može organizovati stručne rasprave sa nacionalnim i međunarodnim ekspertima o tekstu ustava, kako bi se dobila opšta mišljenja o tekstu ustava. Nakon toga, tekst može da se daje javnosti na širokoj javnoj raspravi, u medijima i u javnosti putem posebne elektronskih veb-stranice. Komisija pažljivo prati javnu raspravu, primedbe dobijene putem formulara ili elektronskih medija ugradice pre izrade druge verzije teksta Ustava. Nakon toga, Komisija može da završi verziju teksta i da priprema tekst ustava.

Sa ovim posao Komisije nije završen, jer Komisija mora da prati parlamentarnu debatu i da uključi sve dobijane amandmane prihvaćene od strane parlamenta da ispunjava i izmeni predloženi tekst dok se ne glasa neparlament. Nakon glasanja teksta ustava u parlamentu, odnosno njegovo usvajanje referendumom Ustavna komisije završava svoj rad u proces izrade teksta ustava

9. Izrada tekst obrazloženja (Komentar) Ustava

Izrada tekst za komentara ustava, predstavlja veoma koristan posao da bi objasnio široj javnosti sadržaj, smisao i svrhu Ustava. Pisanje komentara može da se počne tek nakon sto ustav bude stupio na snazi. Tekst komentara ustava će pomoći za bolje razumevanje Ustava u široj javnosti. Komentar ustava je oblik tumačenja od strane stručnjaka koji je izradio tekst Ustava. Ovaj komentar mogu da dizajniraju naj eminentni stručnjaci iz ustavne oblasti, koji dobro poznaju izradu ustava ali i ustavnu teoriju. Komentar će uključiti objašnjenje o značaju bilo pojedinih odredbi ustava član po član, objašnjavajući značenje ustavne norme i uslova za stvaranje ili prestanak ustavnog odnosa i ostalih pratećih objašnjenja neophodna znanja za ustavne instituta. Uloga ustavnog komentara je najbolje izražena u sprovođenju Ustava, kao pomoć nadležnim organima da shvate pravilno ustav i njegovu odredbu i da uklone mogućnost različitih tumačenja ustavnih normi i dvosmislenosti. Za razliku od teksta Ustava, Komentar Ustava je mnogo širok i ponekad podseća na širok akademski tekst.

Izrada komentara je uobičajena praksa za sistemsko zakonodavstvo, kao što su. krivični zakoni, građanski kodeksi, upravno-pravni kodeksi, itd. Međutim, oni koji imaju svoje komentar su mnogo razumljiviji i olakšaju njegovo razumevanje. Po pravilu komentare objavljuju nadležne institucije države, parlament, predsednik, nadležno ministarstva. Komentaru se prilaze pisani tekst ustava koji je napisan na takav način da nakon svakog člana daje se objašnjenje i značaj. U praksi komentari ustava uzimaju za osnov i praksu ustavnih sudova koji štiteći ustav

objašnjavaju njegov značaj. Ustavni sud, ocjenjujući ustavnost zakona i podzakonskih akata kreativno vrsi tumačenje Ustava i pomaže u stvaranju ustavne prakse. Komentari ustavnih sudova u rešavanju složenih ustavnih sporova su od koristi za tvorce ustava u pisanju komentara. Pored izrade komentara ustava, mnoge države objavljuju i posebne publikacije za radi popularnosti teksta ustava i ustavnog poretka. Ove publikacije često se objavljuju u posebnim publikacijama u obliku knjige, brošure, letke i objavljene su i na stranim jezicima.

Konačno, novi ustav nakon usvajanja postaje osnov za izradu skolskih univerzitetskih udžbenika o ustavnom pravu i drugih javnih grana, koja obezbeđuju neophodne veštine i znanja koje učenici I student zele da nauče i da razumeju sistem i organizaciju ustavnog sistema njihove zemlje.

10. Četvrta faza – Parlamentarna rasprava u vezi sa nacrtom Ustava

Parlamentarna rasprava predstavlja završni deo procesa donosenja ustava. Bez obzira na činjenice da Parlament je autor Ustava, ili rezultat referenduma, parlamentarna rasprava predstavlja ključnu fazu usvajanja ustava. Parlamentarna rasprava o ustavu počinje nakon dostavljanja teksta ustava, kojeg je izradila Ustavna komisija. Zbog važnosti ustavne parlamentarne rasprave, ona može potrajati dugo vremena zbog važnosti Ustava. Za parlamenta trenutno nema važnijeg događaja od usvajanja Ustava. Sa tog razloga srećni su oni parlamenti koji u svom mandatu su usvojili ustav. Ustavna praksa pokazuje da pre nego sto ustav formalno bude prosledjen parlamentu i pre otvaranja rasprave, parlamenarne stranke izgradjuju neophodne stavove za postizanje neophodnog političkog konsenzusa, kako ne bi došlo do izražaja dubokih parlamentarnih razilaženja o tekstu ustava. Navedeni politički konsenzusi postizu se u prethodnoj fazi izrade nacrtu i pre početka procesa, definisanjem ciljeva i svrhu ustavnih reformi tokom procesa izrade preko članova političke komisije koja predstavljaju politički spektar u zemlji.

Pre početka skupštinske rasprave, konačna verzija nacrtu ustava podnosi se članovima parlamenta, poslaničkim grupama, parlamentarnim komisijama i drugim mehanizmima u cilju pripreme za kvalifikovane ustavne debate.

Demokratske zemlje i one koje imaju dobar sistem upravljanja, naročito vode racuna da se ne dozvoli opozicioni stav o ustavu, i da integriše opoziciju i manje stranke u celom ustavnom tok procesa, od svog osnivanja, da usvajanje ustava. Ovakav pristup obezbeđuje departization karakter ustava i njegovog širokog destinacije za države. Praksa je pokazala da svaka politizacija ustavne tendencije je rezultirala u neodrživost i ustavnih kriza kao rezultat politickog nadglasanja o ustavnim suštinskim pitanjima.

Parlamentarna rasprava o ustavu počinje sa prezentacijom na rasednici od strane Ustavne komisije koja je izradila ustav. Nakon izveštavanja od strane Komisije, počinje raspravu, u kojoj je prvobitno političke partije kroz sefove političkih grupacija iznose stavove o podršci ili odbijanju teksta ustava. Prema pravilima parlamentarne debate, svoje mišljenje iznose parlamentarni odbori, prvo zakonodavna i ustavna komisije, a

zatim otvara se široka rasprava u, kojoj učestvuju svi članovi parlamenta koji žele da se uključe u diskusiju. Tokom skupštinske rasprave, svaki član parlamenta može da podnese amandmane za izmenu i dopunu svake ustavne norme. Ako ovi amandmani pre glasanja budu prihvaćeni, onda oni se uključuju u tekst ustava, a ne pojavljuju se kao zasebni amandmani nakon glasanja o ustavu. Budući da, rasprava o ustavu izaziva veliko interesovanje i koja se ne završava samo sa jednim parlamentarnom zasjedanjem, nego zahteva više parlamentarnih zasjedanja.

11. Peta faza- Usvajanje Ustava

Akt kojim se usvaja ustav predstavlja poslednji trenutak ustavnog postupka. Nakon završetka parlamentarne rasprave pristupa se glasanju ustava, koji po pravilu predstavlja jedan istorijski događaj jedne zemlje. Na ovoj sednici, pored poslanika, prisustvuju i svi visoki funkcioneri zemlje, predstavnici lokalnih i međunarodnih institucija, članovi Ustavnih komisija, predstavnici, intelektualci i istaknute ličnosti, diplomatskih predstavnici i drugi visoki zvaničnici. Ova sednica predstavlja jedan medijski događaj koji se direktno emituje od strane televizije, radio stanica i kojeg prate veliki novinari kako domaćih tako i međunarodnih. U nekim zemljama datum donošenja Ustava je proglašen kao državni praznik i jubilarno je obeležen. Kao pravilo svečana sednica na kojoj se usvaja ustavi saziva se nakon završetka parlamentarne debate i prevazilaženja svih tekstualnih protivrecnosti. Sednica se otvara radi izglasanja ustava. Glasanje ustava se obavlja u skladu sa ustavnim odredbama za određivanje mehanizama za usvajanje ustava.

Ustavi različitih zemalja definišu sledeće glavne oblike glasanja i usvajanje ustava:

- a) *glasanje i usvajanje ustava na konsenzualan način od strane dva doma parlamenta;*
- b) *dvodomno glasanje ustava u parlamentu sa 2/3 glasova;*
- c) *prethodno glasanje ustava od strane federalnih jedinica, zatim federalnog parlamenta;*
- d) *glasanje ustava od strane naroda, nakon usvajanja u parlamentu;*
- e) *glasanje ustava 2/3 od strane članova jednodomnog parlamenta;*
- f) *f. glasanje apsolutnom većinom članova parlamenta;*
- g) *dvostruki mehanizam glasanja, od strane uopšte većine i uopšte i većine manjina (Badinterova većina), itd.*

Ako posle glasanje Ustava nema potrebe za referendumom, ustav stupa na snagu. Ukoliko nakon usvajanja ustava postoji potreba za referendumom i izjašnjavanje građana o tekstu ustava, parlament treba da se ponovo sazove za svečano proglašenje Ustava, ako je referendum uspeo.

12. Referendum za usvajanje Ustava

Referendum za usvajanje ustava predstavlja najvažniji oblik zjasnjavanje građana za usvajanje nekog pravnog akta. Ovaj oblik usvajanja ustava primenjuju neposredne i poluposredne demokratske države. Referendum u nekim državama je jedini mehanizam, ali u nekim se kombinuju sa parlamentom, koja se prethodno izjašnjava za usvajanje ustava. U oba navedena slucaja referendum za usvajanje ustava ima obavezajuci karakter. Značaj za usvajanje referenduma ima visestruko znacenje. On pruža demokratski legitimitet i stvara dugotrajnu održivost ustava.

Glavne prednosti ustavnog referenduma sastoje se od sledećih činjenica: obezbeđivanje popularne legitimnosti ustava, koncentracija suvereniteta naroda, departizacija ustava, širokog konsenzusa građana i ustava, direktno odlucivanje građana o osnovnim vrednostima ustava, doslednost i validnost za dugoročni ustav, nemogućnost izmene ustava za političke interese, i obezbeđivanje za dobro upravljanje, itd

Referendum ustava, kao glavni politički i državni događaj treba da bude dobro pripremljen, tako da on može biti uspešan i da izrazi volju građana u vezi ustava. To zahteva da tekst ustava blagovremeno bude transparentan, tako da građani budu upoznati sa njegovim sadržajem, da je prethodno održana javna rasprava o važnim pitanjima ustava i svim tehničkim merama koje su preduzete da se održi referendumit. Izjasnjavanje građana za referendum organizuje se izjasnjavanjem za usvajanje referendum za ili protiv teksta referendum. Prethodno se definise pitanje za ustavni referendum koja se nalazi na glasačkom listiću, npr.

“ Da li ste za predloženi tekst Ustava, sledi odgovr” Za “ili “ Protiv.”

Referendum se smatra uspešnim ako prisustvuje najmanje polovina izbornog tela, i ako najmanje polovina onih koji su glasali prihvatili su predloženi tekst ustava.

Iako obliku ličnog izjasnjavanja o referendum ustava su stavovi političkih stranaka o tekstu ustava. Ovi stavovi, posredno utiču na političke sklonosti građana o ustavu i u njihovoj odlučnosti o tekstu. Medutim, bilo je slučajeva gde tekst ustava je usvojen u parlamentu od strane parlamentarne većine, ali je odbijen na referendumu, tako na primer. Nacrt Ustava Albanije je usvojen u Parlamentu 1994. godine, ali je odbijen na referendumu od strane građana. Najaktuelniji ustavni referendum predstavlja nacrt Ustava Evrope, gde je odluceno da bude usvojen na dva načina: *sa ratifikacijom u parlamentu od strane njenih člana i na referendumu.*

Do sada referendum za usvajanje ustava je održan u nekoliko zemalja, od kojih Francuska i Holandija su odbile usvajanje ustava.

U ustavnoj praksi nema jedinstvenih stavova o dva aspekta ustavnog referenduma; neuspeh referenduma i ponovno razmatranje ili izmena ustava. Prvo pitanje koje se odnosi u vezi sa pravnim posledicama neuspeha ustavnog referenduma, odnosno odbijanja saglasnosti građana. Ovaj propust može nastati kao rezultat neučestvovanja građana na referendumu potrebne većine građana na referendumu, a kao rezultat njegovog odbijanja od potrebne većine građana koji učestvuju u referendum. U prvom slučaju, kada nema dovoljan

broj birača na referendumu može doći do ponovljenog referenduma u određenom periodu, npr., posle tri - šest meseci i sl. U drugom slučaju neuspeli referendum je rezultat odbijanja teksta od strane birača, ponavljanje referenduma ne može da bude bez da je isteklo jedan duži vremenski period, npr. ne u toku jedne godine.

Ponovno razmatranje ustava putem referenduma vrši se kada je ustavom doslovce predviđeno usvajanje ustavnih amandmana na referendum. Ovo dolazi do izražaja naročito kada su ustavni amandmani utiču na osnovne principe organizovanja države.

13. Šesta faza-Stupanje na snazi i prelazni period

Većina ustava u posebnom poglavlju, koje se naziva *prelaznim odredbama*, određuje vreme stupanja na snazi ustava i tkz. prelazni period. (tranzicije) u okviru koje ustav se usaglasava sa zakonodavstvom. Ustav stupa na snagu danom objavljivanja i, po pravilu ne može da ima retroaktivno dejstvo. Ustav ima pravno dejstvo od trenutka objavljivanja. Uporedo sa stupanjem na snazi, prestaje da važi prethodni ustav, odnosno drugi najviši ustavni akt. Postoje neka problematična pitanja primene novog ustava i usklađivanje zakonodavstva sa ustavom.

U praksi se javljaju sledeći slučajevi tranzicije novog ustava: vremenski okvir u kojem bi trebalo da bude usvojen novi zakon za sprovođenje novog Ustava, validnost postojećeg zakonodavstva, rok za usaglasavanje starog zakonodavstva sa ustavom, ovlašćenja institucija i tela nakon usvajanja Ustava, vremenski period za formiranje novih ustavnih institucija i validnost novih ustavnih odredba koja su ograničena u pogledu vremena, itd.

Nakon stupanja na snagu novog Ustava *nastavlja se primena postojećeg zakonodavstva*, ako to nije u suprotnosti sa novim ustavnim rešenjima. Ovaj zakon neće biti uticama na ustavna rešenja koja čak i nakon usvajanja novog ustava ostaje na snazi i u skladu sa ustavom. U ustavnoj praksi prilikom izmene ustavnih amandmana, kada su značajne izmene, zahteva se samo jedan ograničen broj zakona, po pravilu sistemskih zakona, dok drugi zakoni nastavljaju da i dalje važe.

Zakonodavstvo koje je u suprotnosti sa novim ustavom treba da se uskladi u prelaznom periodu. Novi ustav izričito određuje rokove, kao i spisak zakona koji treba da bude usvojen nakon usvajanja Ustava. Ovo zakonodavstvo je u suprotnosti sa novim ustavnim izborom, tako da mora da se uskladi u propisanom roku. Ovaj rok je prekluzivan i zahteva od parlament hitnu zakonodavnu agendu kako bi se obezbedilo usklađivanje pravnog sistema sa ustavom. Period ustavne tranzicije određen je u vremenskom razdoblju od od 3 do 6 meseci od dana usvajanja novog ustava. Broj zakona mora biti usklađen sa novim Ustavom i zavisi od karaktera i obima ustavne reforme. Tako, na primer, ako ustavom su nastale promene u sistemu vlasti, ili u pravosudnom sistemu, onda mora da se izmene sistemsko zakonodavstvo, izvršno i sudsko, na primer, 30 dana nakon stupanja na snazi ovog ustava, bi će izmenjen Zakon o Sudovima u delu koji reguliše izbor i razrešenje sudija.

Prelazni period implementacije novog ustava definiše mandat i *ovlašćenja postojećih organa*, pre svega parlamenta, vlade i predsednika. Postavlja se pitanje, je

da li će ovi organi posloovati sa ovlašćenjima po starom ustavu ili ovlašćenja koje pruža novi ustav. Ovo pre svega zavisi od toga da li su nove suštinske promene u pogledu obima ovih institucija. Ako nadležnosti organa njihove organizacije su dovele osetljive ustavne novine, onda kao pravilo, zajedno sa usvajanjem novog ustava, organizuju se i novi prevremeni izbori gde se konstituisu novi organi. To dolazi kao posledica prisustva ustavnog dualizma i inkompatibilnosti ustvanih izbora. S jedne strane imamo organe izabrane na osnovu starog Ustava, i s druge strane imamo novi ustav koji se menja nadležnosti postojećih organa. U takovoj situaciji, zajedno sa novim ustavom traži se novi legitimitet državnih organa kroz nove izbore nove i povećanje njihovih kapaciteta za upravljanje, npr. u roku od 6. meseci od stupanja na snagu ovog ustava biće održani *novi parlamentarni i predsednički izbori nakon čega Skupština i predsednik vrši ce svoja ustavna ovlašćenja u skladu sa novim ustavom.*

U Prelaznom roku implementacije novog ustava često se određuje rok za osnivanje novih institucija, koje su utvrđene od strane novog ustava. Ovo dolazi do izražaja prilikom kreiranja organe i institucije koje nisu postojali sa starim Ustavom. U ovim slučajevima, sa prelaznim odredbama na prekluzivannacin određuju se rokovi za osnivanje ovih institucija. npr. *tri meseca nakon stupanja na snagu novog Ustava, treba da se osnuje Ustavni Sud.*

Prelaznim odredbama Ustava određuje se rok važenja i stavljenje van snage konkretnih ustavnih odredbi koje se odnose na rokove. Iako ustavne odredbe ograničavaju vreme nije neka odlika modernih ustava, u nekim zemljama neki članovi su specifični i važe za određeni vremenski period. Na primer, tipičan slučaj za Kosovo, odnosno Ahtisarijev plana, koji je utvrdio da nakon dva mandata mesta koja su rezervisana u Skupštini transformišu se u zagarantovana mesta, ili odredbe koje propisuju da nakon nekog vremena međunarodna ovlašćenja za nadzor prelaze na institucije Kosova.

14 Ustavna kriza-neuspeh za usvajanje ustava

Ustavnom krizom se smatra pravno stanje bez ustava, ili situacija u kojoj se ne može primeniti Ustav. Smata se da je država u ustavnu krizu ukoliko se suoče sa jednom od sledećih oblika ustavnih problema: neuspeh u usvajanju teksta ustava, odbacivanje ustava od strane Parlamenta, odbacivanje ustava na referendumu, ozbiljna kršenja ustava, kao i nemogućnost ostvarivanja ustava.

Prisustvo ustavne krize u zemlji, koja ima za posledicu prepreke u funkcionisanju države i ostvarivanje svojih funkcija. Ustavna kriza odražava duboku političku krizu u zemlji i izvor je opšte političke nestabilnosti.

U zavisnosti izazivanja ustavne krize, zavisi i način upravljanja i način prevazilaženja krize. Ako ustavna kriza je posledica neuspeha usvajanja ustava u parlamentu ili na referendumu, nastavlja se važenje starog Ustavnog zakona ili se usvaja neki privremeni akt, koji se odnosi na usvajanje novog Ustava. Neuspeh usvajanja Ustava od strane parlamenta ili na referendumu, zahteva ponavljanje tog procesa, od samog početka koje oduzima dosta vremena. Ustavna kriza u ovom slučaju će biti prevaziđena uz ponovno usvajanje ustava.

Prisustvo ustavne krize kao posledica teskih povreda,manifestuje se u jednostranim radnjama, kojima se krše ustavne odredbe o podeli vlasti i odgovornosti koja se prevazilazi uspostavljanjem ustavne moci, ukidanjem neustavnih aktivnosti i izricanjem ustavnih sankcija protiv prekršilaca ustava, npr. ako predsednik krši ustav, on može biti suđen i razrješen duznosti.

Nemogućnost realizacije ustava kao ustavne krize, javlja se kada ne mogu da se sprovedu odredbe ustava kao rezultat političke krize ili kao posledica vanrednih okolnosti, npr. nemogućnost redovnih izbora na kraju mandata parlamenta ili predsednika, nemogućnosti realizacija nekih političkih prava građana zbog okolnosti rata ili vanrednog stanja.U ovim slučajeva zbog političke krize ne mogu da se sprovedu ustavne odredbe koje definišu ustavnu obavezu vlasti i ustavnih institucija države. Prevazilaženje ustavne krize u takvim slučajevima vrši se uporedo političke krize,saadekvatnim politickim sporazumom I sa adekvatnim ustavnim, koje stvaraju novi ustavni legitimitet

Objavljivanje Ustava

Nakon usvajanja, tekst ustava se objavljuje i postaje transparentan za širu javnost. Naj češćih oblici objavljivanja ustava su: Poseban Veb-saita Ustava, objavljivanje u posebnim izdanjima, objavljivanje u dnevnim listovima i periodičnoj štampi, objavljivanje u Službenom glasniku, objavljena na stranim jezicima, i objavljivanje propagandnog materijala o Ustavu.

TUMAČENJE USTAVA

Šta je tumačenje ustava ?

Ovaj proces trazi ustavno tumačenje. Jedna od glavne brige o kojoj treba da vode racuna stručnjaci za izradu ustava, jeste izrada jasnih ustavnih odredbi, koncizne, potpune i jasne formulacije odredbe ustava.Pravne norme ne treba da imaju dva ili više značenja, ali treba da bude odlučujuće i prekluzivne.U ustavnoj praksi, česti su slučajevi gde tokom praktične primene ustavnih odredbi ili u slučaju ustavne krize postavlja se neohodna potreba da se utvrdi tačno značenje jednog ili više ustavnih normi. Ovaj proces zahteva ustavno tumačenje.

Tumačenje ustava je političko-pravni postupak za određivanja smisao ustavne norme. Ustavne norme često imaju potrebu za tumačenje, u slučajevima kada odredba nije jasna, gde ima različitih značenja, u praksi izaziva dilemu o tačnom značenju. Da se tumači neka ustavna odredba znači da se odredi značaj kojeg ona ima. Potreba za tumačenje ustava, obično nastaje prilikom implementacije ustava u praksi, gde odgovornima za sprovođenje Ustava nije jasan smisao i značaj jednog ili više ustavnim odredbama, ili vrse različita tumačenja ovih odredbi.

Glavni razlozi koji zahtevaju ustavno tumačenje ustavnih odredbi su:

- a) *Postojanje ustavnog vakuma;*
- b) *Prisustvo ustavne krize;*
- c) *Nepotpune ustavne norme;*
- d) *Ne koncizne ustavne norme,i*
- e) *Ustavna norma koja ima dva značenja;*

Ko tumači Ustav

Prvo pitanje povodom potrebe za tumačenje ustava jeste određivanje organa ili lice koje je nadležan da daje zvanično tumačenje Ustava.

Ustavna praksa različitih zemalja određuju nadležne subjekte za tumačenje ustva:

- a) *Organ koji je doneo usvajanja Ustava;*
- b) *Ustavna komisija koja je izradila ustav;*
- c) *Parlamentarna komisija za ustavna pitanja;*
- d) *Posebno telo osnovano od strane parlamenta ili predsednika za tumačenje ustava;*
- e) *Međunarodni stručnjaci i međunarodne institucije,npr. Komisija Venecije*
- f) *Ustavni sud ili Vrhovni Sud;*
- g) *Organ ili druga instituciju koja je posebno ovlašćena;*

Predmet tumačenje ustava jeste: Neka odredba člana, stav ili pod stav, ili neki ustavni izraz.

Vrste ustavnog tumačenja

Autentično tumačenje Ustava

Ovo je izvorno tumačenje koje daje tvorac ustava, koji je takođe inicirao i vodio ustavni process.Po pravilu autentično tumačenje daje parlament ili posebno drugo ustavno telo.U ovom slučaj važi nacelo da, davalac ustava najbolje poznaje smisao i svrhu Ustava, tako da samo on moze da autentično da tumači ustav.

Normativno – dogmatsko tumačenje

Dogmatska tumačenje zasnovano je na normativne odredbe ustavna i na isprvnom razumevanju.Ovaj metod tumačenja, analizira posebne ustvne odredbe sa aspekta izgradnje ustavne norme, analizirajući svaki deo ustavne norme, dela koji definise, dispozitiva,ustavne snkcije i daje svoj ustavni značaj.

Jezičko i logično tumačenje ustava

Za razliku od dogmatskog tumačenja, logički smisao ustavnih normi bavi se logičkim značenjem norme, tj. koji je bio razlog i posledica jednog ustavnog odnosa, koja je logična veza između delova ustavnih normi i koji je opšti kontekst Ustava. U međuvremenu, jezičko tumačenje uzima u obzir gramatička i jezička i pravna pravila za pisanje i tumačenje ustavne norme na osnovu ovih tih pravila.

Tumačenje koje za osnov ima ustavnu praksu

Ustavna praksa ima poseban značaj u procesu tumačenja ustava. Ne retko nastaju efikasne prakse koje u praksi čine praktičnu tumačenje ustavne norme. Praktično tumačenje Ustava uzima u obzir realnosti koji je stvoren od strane državnih institucija i građana u procesu sprovođenja Ustava. Ova praksa pomaže u prevazilaženju dvojakog razumevanje ustavnih normi i prevazilaženje eventualnih ustavnih praznina.

Doktrinarno i naučno tumačenje

Ustavna i akademska nauka i doktrinarnе studije imaju poseban značaj u objašnjenju i tumačenju ustava. Naučni aspekt za objašnjenje ustava ima za osnov naučna dostignuća u oblasti pozitivnog ustavnog prava i ustavnog prava. Ova studija ne samo da doprinosi u proučavanju ustava i ustavnih institucija, ali i doprinosi i na ustvne inovacije i na unapređenju određenih ustavnih rešenja. Naučno i doktrinarno tumačenje vrse profesori, stručnjaci i naučnici iz ustavnog prava koji su svojim naučnim publikacijama u obliku knjiga, članaka, naučnih radova, itd, pomogli u unapređenju i istraživanju u ustavnoj sferi.

Tumačenje od strane ustavnih sudova

Konačno ključnu ulogu u procesu ustavnih tumačenja imaju ustavni sudove, koji stite ustavnost i zakonitost u rešavanju ustavnih sporova. Odluke ustavnih sudova mnogim državama su prihvaćene kao formalino ustavni izvori dela ustavnog sistema zemlje. Rešvanjem ustavnih sporova, ustavni sudovi vrse kontrolu ustavnosti koji ukidaju sva akta koja nisu u skladu sa ustavom. Odluke Ustavnih sudova ne samo da stite Ustav od raznih kršenja, već daju svoj svestrano tumačenje pokazajući pravo značenje Ustava i njenih ciljeva. Ovo tumačenje vrse sudije koje imaju visoko znanje o ustavu kreativano karakter tumačenja, jer često komentare koje daju Ustavni sudovi služe kao osnova za izmenu i dopunu ustava kroz ustavne amandmane I drugih ustavnih instrumenata.

PRAVNI IZVORI USTAVA

Deklaracija o Nezavisnosti, usvojena od strane Skupštine 17. februara 2008;
Ustav Republike Kosova, 2008;
Ahtisarijev paket;
Međunarodne konvencije o ljudskim pravima Sistematski i vitalni zakoni Kosova;
Poslovnik o Radu Skupštine Kosova;
Zakon o Vladi Republike Kosova;
Poslovnik o radu Vlade (2007/1);
Uredba 2001/9-UNMIK-a;
Uredba 2001/19-UNMIK-a;
Zakon o Ustavnom Sudu Kosova;
Poslovnik o radu Ustavnog Suda;
Zakon o Sudovima;
Zakon o Tužilaštvu;
Zakon o lokalnoj samoupravi na Kosovu;
Statut opštine;
Službeni glasnik Republike Kosova;

LITERATURA:

Prof.dr.Arsim Bajrami, *“Parlamentarna Demokratia”*, Priština, 2006
Prof.dr. Arsim Bajrami, *“Nacrt ustava”*, Priština,, 2007
Prof.dr Arsim Bajrami, *“Zakonodavstvo Kosova u Tranziciji”*, Priština, 2000
Priručnik za Pripremanje Pravosudnog Ispita, KIEAI- OEBS Priština, 2004

KRIVIČNO PRAVO

2

Dana 01.01 2013. godine stupili su na snagu Krivični zakon Kosova i Zakon o krivičnom postupku Kosova.

Budući svesni da u jednom priručniku ne može biti obuhvaćeno sve što je potrebno za jedno sveobuhvatno štivo o tako obimnoj i dalekosežnoj materiji, nastojićemo da se usredsredimo samo na deo krivičnog prava koji je predviđen programom za polaganje pravosudnog ispita, uz kratak uvod u krivično pravo, i osvrt na funkciju krivičnog prava u društvu, izvore krivičnog prava i dejstvo krivičnog zakonodavstva.

Krivično pravo predstavlja granu pozitivnog zakonodavstva jedne zamlje pravne nauke.

Kao grana pozitivnog zakonodavstva, krivično pravo predstavlja sistem pravnih normi kojima se određuje koja ljudska dela smatraju se krivičnim delima i kakve će se krivične sankcije izreći njihovim izvršiocima

Krivično pravo ima za cilj zaštitu od kriminalteta tako što zakonom određuje koja dela ili ponašanja čoveka treba smatrati krivičnim delima i kakve vrste kazni ili krivičnih sankcija biće izrečene. Zaštitna funkcija krivičnog prava ogleda se u zaštiti društva od kriminaliteta. U okviru ove funkcije zadatak krivičnog prava je da zaštiti osnovna ljudska prava i slobode, pravni poredak i bezbednost zemlje. Ovu funkciju krivično pravo ostvaruje na taj način što, upotrebom krivično-pravnih sredstava, odnosno krivičnih sankcija kao i drugih krivičnih mera, štiti institucije i nove odnose u pravcu daljeg razvoja određenog društva.

Zadatak krivičnog prava je takodje i zaštita posebnih pravnih dobara koja pripadaju čoveku i građaninu, kao što su: ljudski život, telesni integritet, prava i slobode, dostojanstvo i prestiž, ravnopravnost i bezbednost građana.

Zaštitna funkcija krivičnog prava je fragmentarna, obzirom da se ovom granom prava štite najznačajnije i najelementarnije vrednosti pojedinca i društva.

Iz izloženog proizilazi da je zaštitna funkcija krivičnog prava supsidijarnog karaktera, obzirom da dolazi do izražaja samo u slučajevima kad se navedene vrednosti ne mogu zaštititi drugim sredstvima ili načinima.

Zaštitna funkcija krivičnog prava od kriminaliteta dolazi do izražaja i prilikom izricanja kazne, posebno u fazi izvršenja kazne ili drugih krivičnih sankcija, obzirom da primena krivičnih sankcija nema za cilj uništenje ili nanošenje zla izvršiocu krivičnog dela, već prvenstveno da utiče na njegovo popravljnje kako ubuduće ne bi izvršio krivična dela.

Gore je rečeno šta je krivično pravo, ali pri tome se mora definirati i pojam krimanileteta.

Dela kojima se oštećuju, povredjuju ili uništavaju pravne vrednosti čoveka ili određene zajednice nazivaju se krivična dela ili, opštim terminom - kriminalitet, od koga se društvo brani krivičnim pravom.

Predmet krivičnog prava

Predmet krivičnog prava se sastoji od: krivičnog dela, izvršioca krivičnog dela i krivične sankcije. Dakle, krivično delo, kao deo pozitivnog zakonodavstva jedne države, određuje koja će se radnje smatrati krivičnim deliom, uslove koji moraju biti ispunjeni da bi se neko lice moglo smatrati krivično odgovornim i koja vrsta sankcije može da se izrekne tom licu.

IZVORI KRIVIČNOG PRAVA

Izvori krivičnog prava dele se u dve vrste:

- Materijalni izvori i
- Formalni izvori.

Materijalnim izvorima smatraju se svi društveno-ekonomski odnosi i drugi društveni odnosi koji karakterišu jedno društvo, njegov društveno-politički i ekonomski sistem itd.

Formalni izvori krivičnog prava obuhvataju pravne norme, kako pojedinačno tako i u njihovoj celini. To ustvari predstavlja pravni sistem određene zemlje.

Glavni formalni izvor je krivični zakon.

Ostali formalni izvori su:

- Ustav,
- Međunarodne konvencije,
- Ostali zakoni, podzakonske norme i drugi opšti akti
- Običajno pravo,
- Sudska praksa,
- Nauka krivičnog prava.

Drugim rečima, formalni izvor krivičnog prava predstavlja zakonodavstvo na snazi, odnosno pozitivno krivično pravo.

Pojam krivičnog zakon, krivičnog zakona i krivičnog zakonodavstva

Radi što boljeg razumevanja ovih pravnih kategorija iznećemo njihove pojmove.

Krivičnim zakonom se podrazumeva svaki zakonski propis, kojim se uređuju pitanja iz oblasti krivičnog prava.

Krivičnim zakonom se podrazumeva važan zakon, u kome su sveobuhvatno i sažeto sadržani krivično-pravni propisi.

Pod pojmom krivično zakonodavstvo podrazumevamo sve krivične zakone, uključujući krivični zakon, kao i celokupni sistem krivičnih zakona i drugih krivičnih propisa koji su na snazi i preimenjuju se u našoj zemlji ili u zakonskim sistemima koji su na snazi u drugim državama.

Iz izloženog se vidi da pojam krivični zakon ima širi značaj od pojma krivičnog zakona, obzirom da se krivičnim zakonom podrazumeva svaki krivični propis materijalnog krivičnog prava, bez obzira na to da li je deo krivičnog zakona ili drugog zakona.

NAČELO LEGALITETA

Načelo legaliteta ili zakonitosti koji se izražava latinskom izrekom „Nullum crimen, nulla poena sine lege“ što u prevodu znači da se „jedno delo ne može smatrati krivičnim delom i njegov izvršilac ne može kazniti, ako nije propisano zakonom“.

Ovo načelo je izričito predviđeno u članu 2. stav 2. KZK u kome se kaže: „Nikome ne može da se izrekne krivična sankcija ili mera obaveznog lečenja za određeno delo, ukoliko pre izvršenja to delo zakonom nije propisano kao krivično delo i nije za to propisana krivična sankcija ili mera obaveznog lečenja.“

DELOVANJE KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA

Delovanje krivičnog zakonodavstva znači da je to zakonodavstvo na snazi i da su sudovi obavezni da ga primenjuju.

U krivičnom zakonodavstvu se poznaju tri vrste delovanja, odnosno o delovanju krivičnog zakona u određeno vreme, na određenom području i prema određenim licima.

Delovanje krivičnog zakona u vreme znači da, kao drugi zakoni, i krivični zakon deluje u određeno vreme. Krivični zakon počinje delovati od momenta stupanja na snagu i primenjuje se do trenutka kad prestaje da važi. Obično krivični zakon stupa na snagu osmog dana po objavljivanju u službenom listu. Izuzetno, kao i drugi zakoni, iz posebno značajnih razloga, krivični zakon može da stupi na snagu i u roku kraćem od 8 dana od dana objavljivanja ili danom objavljivanja.

Vreme koje treba da prođe od objavljivanja zakona u službenom listu do njegovog stupanja na snagu zove se vacati legis.

Krivični zakon obično deluje do njegovog ukidanja novim zakonom, tj. do dana stupanja na snagu novog zakona kojim se prećutno ukida raniji zakon.

Naime, krivični zakon se izričito ukida kad se posebnom odredbom ukida raniji zakon ili u slučaju kad novi zakon sadrži opštu klauzulu, kojom se predviđa da prestaju da važe sve odredbe koje su u suprotnosti sa njim.

Radi se o prećutnom ukidanju zakona kad novi zakon sadrži odredbu o ukidanju ranijeg zakona, ali ista pitanja uređuje na isti ili drugačiji način.

Pored navedenih načina uređivanja ukidanja, krivični zakon prestaje da važi i u slučaju isteka roka za koji je donesen. Takav je slučaj kad je zakon donesen samo na određeno vreme, nakon čijeg isteka prestaje da važi.

Značaj postupanjakrivičnog zakona u određeno vreme

Značaj postupanjakrivičnog zakona u određenom vremenu se sastoji u tome što od toga zavisi koji će se zakon primeniti prema izvršiocu krivičnog dela – zakon koji je bio na snazi u vreme izvršenja krivičnog delo ili zakon koji važi u vreme u kome se izvršiocu sudi.

Ovo pitanje u Krivičnom zakonu Kosova je regulisano odredbom člana 3. stav 1., koji propisuje: „Prema izvršiocu krivičnog dela primenjuje se zakon koji je bio na snazi u vreme izvršenja krivičnog dela“, tako da i ukoliko u međuvremenu dolazi do izmene zakona, prema izvršiocu biće primenjen zakon koji je bio na snazi u vreme izvršenja dela.

Izuzetak od ovog načela čini slučaj kad je novi zakon povoljniji odnosno blaži po izvršioca krivičnog dela. U ovom slučaju primeniće se novi zakon, iako je odredbama Krivičnog zakona usvojeno načelo zabrane retroaktivnog dejstva krivičnog zakona.

Ova mogućnost je izričito propisana odredbom člana 3. stav 2. ZKPK, u kome se navodi: “U slučaju izmene u zakonu koji se odnosi na spornu situaciju pre pravosnažnosti odluke, primeniće se zakon koji je najpovoljniji po vršioca”.

U sudskoj praksi postavlja se jedino pitanje: koji je povoljniji, blaži zakon po izvršioca – zakon koji je bio na snazi u vreme izvršenja krivičnog dela, ili zakon koji je kasnije donet? Ova situacija rešava se upoređivanjem položaja izvršioca krivičnog dela po zakonu koji je bio na snazi u trenutku izvršenja dela sa položajem kojeg ima po zakonu koji važi u vreme sudjenja. Na osnovu takvog upoređenja, sud će odlučiti koji je zakon povoljniji po izvršioca krivičnog dela kome se sudi.

Iz izloženog proizilazi da ne može za konkretni slučaj kombinovano primeniti odredbe zakona koji je prestao da važi i zakona koji je na snazi, jer bi u tom slučaju bio sačinjen nov zakon, odnosno zakon koji nikad nije bio na snazi.

DELOVANJE KRIVIČNOG ZAKONA NA PODRUČJE

Krivični zakon jedne države, kao i drugi zakoni, obično deluje na teritoriji države u kojoj je donesen. Dakle, prema ovom načelu, Krivični zakon Kosova deluje i preimenjuje se na teritoriji Kosova.

Prihvatanje da se krivični zakon odnosno krivični zakon primenjuje na teritoriji zemlje predstavlja ispoljavanje suvereniteta svake države.

Pitanja koja se postavljaju i uređuju u okviru instituta postupanja krivičnog zakonodavstva na teritoriji, više se tiču međunarodnim elementima.

Ovde se radi o delovanju Krivičnog zakona Kosova prema stranim državljanima koji vrše krivična dela na teritoriji Kosova ili van kosovskih granica ali se na neki način nalaze na Kosovu, kao i lica koja vrše krivična dela kojima se oštećuju pravna dobra naših ili stranih državljana.

Naime, postavlja se pitanje po kom će krivičnim zakonom biti osudje strani državljanji koji vrše krivična dela na teritoriji Kosova ili naši državljanji koji vrše krivična dela na teritoriji druge zemlje? Ova i mnoga druga slična pitanja uređjena su institutom postupanjakrivičnog zakonodavstva na teritoriji.

U slučaju kad se utvrdi da je određeno lice ušlo u sferu našeg krivičnog zakonodavstva, ono mora odgovarati po krivičnom zakonodavstvu Kosova i sudi mu se pred našim sudovima.

Krivično-pravnim odredbama propisanim članovima 99. do 104. Zakona o krivičnom postupka usvojena su načela koja se primenjuju od strane većine krivičnih prava savremenih država.

Ova načela su:

- 1) Teritorijalno načelo
- 2) Realno načelo
- 3) Načelo aktivne ličnosti
- 4) Načelo pasivne ličnosti
- 5) Univerzalno načelo

Teritorijalno načelo je osnovno načelo, dok su ostala načela dopunskog karaktera. Ovo načelo je osnovno, obzirom da, zbog obeležja i dimenzija koja poseduje, najčešće primejuje u praksi. Prema ovom načelu, krivično zakonodavstvo se primenjuje prema svim licima koja vrše krivična dela na teritoriji Kosova bez obzira da li su naši ili strani državljanji ili lica bez državljanstva.

Primena krivičnog zakonodavstva po teritorijalnom načelu proističe iz suvereniteta svake države da na svojo teritorij sprovede represivnu vlast i jurisdikciju (da domaći sudovi sude i izriču kaznu izvršiocu krivičnih dela shodno domaćem zakonodavstvu). Opravdanost ovog načela zasniva se i na opšte preventivno dejstvo, obzirom da se osnovano predpostavlja da je učinkovitije da se lice sudi prema mestu izvršenja

krivičnog dela. Pored toga, teritorijalno načelo se opravdava i praktičnim razlozima, obzirom da se istina najbolje može utvrditi na mestu događaja.

Za primenu teritorijalnog načela mora da se utvrdi da je krivično delo izvršeno na teritoriji zemlje. Prema tome, postavlja se pitanje šta se smatra teritorijom države. U smislu odredaba Krivičnog zakona koja su interpretativnog karaktera, **teritorija Republike Kosova podrazumeva** kopnenu liniju, vodeni prostor, kao i vazdušni prostor unutar granica ove teritorije (član 120. stav 25. KZK).

Odredbom stava 2. člana 120. KZK proširena je primena krivičnog zakonodavstva Kosova u odnosu na teritoriju. Ustvari, ono što je ovim stavom propisano predstavlja posebno načelo teritorijalne primene našeg zakonodavstva. Po ovom načelu, država primenjuje svoje zakonodavstvo prema svakom licu koje vrši krivično delo u vazduhoplovu registrovanom u toj zemlji, bez obzira na mesto gde se nalazi vazduhoplov u vreme izvršenja krivičnog dela. To je u skladu sa međunarodnim pravom, obzirom da, prema međunarodnim konvencijama o bezbednosti i redu u vazdušnom prometu, država u kojoj je registrovan vazduhoplov obavezna je da garantuje bezbednost i red u vazduhoplovu.

Prema stavu 2., Krivični zakon i drugi zakoni Kosova primenjuju se i prema svakom licu koje vrši krivično delo u vazduhoplovu registrovanom na Kosovu, bez obzira gde se nalazi u vreme izvršenja krivičnog dela. Ovom odredbom je propisano da u slučaju da je delo izvršeno dok je vazduhoplov leteo u vazdušnom prostoru neke zemlje ili vazdušnom prostoru na otvorenom moru, primenjuje se zakonodavstvo zemlje u kojoj je registrovan. Međutim, ako je krivično delo izvršeno u vazduhoplovu koji se nalazio na aerodromu druge države, u tom slučaju primeniće se krivično zakonodavstvo države na čijoj je teritoriji (aerodromu) krivično delo izvršeno.

U stavu 1. Krivični zakon sadrži realno načelo, koji se drugačije naziva i zaštitno načelo. Primena našeg krivičnog zakonodavstva po realnom ili zaštitnim načelom, dolazi do izražaja u slučajevima kad se krivična dela vrše van teritorije Kosova, kojima se oštećuju ili ugrožavaju međunarodna pravna dobra. Sledstveno tome, stavom 1. ovog člana, primena realnog načela krivičnog zakonodavstva Kosova propisana je prema svakom licu koje, van teritorije Kosova, vrši protiv međunarodnog prava sledeća krivična dela – iz članova 148-153, 157-160, 164-165, 166-169, 171, 173-175 Krivičnog zakona. Prema ovom stavu, realno načelo se takodje primenjuje i u slučaju izvršenja krivičnih dela propisanih sledećim članovima KZK: 238, 241, 273, 280, 293, 294, 302.304, 336 i 337 kao i falsifikovanje novca (član 244.).

Prema stavu 1. taka 1.2, zakonodavstvo Kosova se takodje primenjuje i za krivična dela za koja, na osnovu međunarodnog sporazuma, Republika Kosova je obavezna da sudi licima, iako su krivična dela izvršila van teritorije Kosova.

U stavu 2. realno ili zaštitno načelo krivičnog zakonodavstva Kosova propisano je i za neka veoma teška krivična dela kojima se ugrožava bezbednost Kosova ili njegovog naroda. U ovom pravcu, stavom 2. je predviđeno da se zakonodavstvo Kosova primejuje prema bilo kom licu koje vrši krivično delo iz članova 136-145. Ove inkriminacije su sledeće: izvršenje dela terorizma (član 136.), pomoć u izvršenju terorizma (član 137.), obezbeđenje sredstava za teroristički čin (138.), regrutovanje

za terorizam (član 139.), obučavanje za terorizam (140.), podsrekavanje za izvršenje terorističkog napada (141.), skrivanje ili neprijavljivanje terorista i terorističkih grupa (član 142.), organizacija i ušesće u terorističkoj grupi (143.), pripremanje terorističkih dela ili krivičnih dela protiv ustavnog poretka i bezbednosti Republike Kosova (član 144.) i nevažnost izvršenja terorističkog dela (član 145.).

Za primenu realnog ili zaštitnog načela treba da postoji pretpostavka da će se izvršilac krivičnog dela zateći na teritoriji Kosova ili izručiti iz druge države.

U stavu 3. je propisana primena krivičnog zakonodavstva Kosova po načelu aktivne ličnosti ili nacionalnom načelu. Prema ovom načelu, naše krivično zakonodavstvo se primenjuje i u slučajevima kad državljani Kosova vrše krivična dela van teritorije Kosova, ali pod uslovom da ona budu određena kao krivična dela u zemlji gde su izvršena (identitet normi). Primena ovog načela se pojavljuje kao dopunsko načelo u odnosu na teritorijalno i realno načelo.

Opravdanost primene načela aktivne ličnosti se sastoji u činjenici da građanin Kosova, po našem Ustavu, ne može biti izručen državi u kojoj je izvršio krivično delo, ali to ne znači da zbog toga što se nalazi u našoj zemlji dozvoli da prodje nakažnjen. Drugim rečima, da načelo aktivne ličnosti nije bilo propisano, našim državljanima koji vrše krivična dela u inostranstvu i vraćaju se u našu zemlju ne bi moglo da se sudi. Opravdanost kažnjavanja naših građana za krivična dela izvršenih u drugoj državi se sastoji u činjenici da, obzirom da je naša država obavezna da se stara o svojim državljanima, ona je isto tako dužna i da im sudi ako vrše krivična dela.

Načelo aktivne ličnosti se primenjuje i u slučajevima ka lice, nakon izvršenja krivičnog dela u drugoj zemlji, postane građanin (državljanin) Republike Kosova.

U odredbama člana 116. je predviđena primena krivičnog zakonodavstva Kosova po načelu pasivne ličnosti. Prema ovom načelu, Krivični zakon i drugi krivični propisi Kosova primenjuju se i prema strancima koji van teritorije Kosova vrše krivična dela protiv naših državljana ili protiv naše zemlje.

Naziva se pasivno načelo obzirom da su, sa kriminalnog aspekta, naši građani ili Kosovo pasivni, odnosno žrtve krivičnog dela. Putem ovog načela naši državljani i Kosovo zaštićuju se od krivičnih dela koja se vrše od stranih državljana.

Primena ovog načela se uslovljava načelom identiteta normi, obzirom da je u tački 2. ovog člana izričito predviđeno da krivično delo mora biti propisano kao takvo i u zemlji u kojoj je izvršeno. U slučaju nepostojanja identiteta normi, krivično gonjenje se može pokrenuti samo na osnovu prethodne dozvole Državnog tužilaštva Kosova (član 117. stav 3.), pri čemu je, kao i kod načela aktivne ličnosti, predviđena mogućnost izbegavanja ovog načela, odnosno da se načelo ne primeni dozvolom glavnog državnog tužioca (član 117. stav 1.)

Načelo pasivne ličnosti ustvari je realno ili zaštitno načelo, iako se u ovom slučaju pojavljuje kao supsidijarno načelo, obzirom da se zakonodavstvo Kosova primenjuje samo ukoliko u stranoj zemlji nije pružena potrebna krivično-pravna zaštita. Takav supsidijarni karakter načela pasivne ličnosti proizilazi iz člana 117. stav 2. Krivičnog zakona, koji propisuje da krivični postupak neće biti pokrenut ukoliko: izvršilac u

potpunosti izdržao kaznu izrečenu u drugoj jurisdikciji; izvršilac bio oslobođen u drugoj jurisdikciji pravosnažnom odlukom, ili je oslobođen od kazne ili je kazna zastarela; ili ukoliko krivični postupak za to krivično delo u drugoj jurisdikciji može biti pokrenut samo na zahtev oštećene strane, a takav zahtev nije podnet.

Odredbe člana 117. su dopunskog karaktera u odnosu na ranije članove ovog Zakona. Ovim odredbama se određuju neka ograničenja u pogledu primene teritorijalnog načela krivičnog zakonodavstva. Istim odredbama se isto tako rešavaju i neka posebna pitanja koja su od značaja za primenu našeg krivičnog zakonodavstva.

U vezi navedenog, iz stava 1. proizilazi da teritorijalno načelo nije uvek primarno i apsolutno. Ovo načelo je fakultatativno u slučajevima kad, u smislu člana 114, krivični postupak u stranoj zemlji započet ili završen. Sledstveno tome, prema odredbi ovog stava, primena teritorijalnog načela zavisi od procene državnog tužioca Kosova, koji će odlučiti da li je celishodno da se krivični postupak sprovede i kod nas.

Odredbama stava 2. je određeneo da u slučajevima predviđenim članovima 115. i 116, kojima je propisana primena načela aktivne i pasivne ličnosti kao i univerzalnog načela, krivični postupak za isto krivično delo se neće sprovesti u sledećim slučajevima: 1. ako je izvršilac u potpunosti izdržao kaznu izrečenu van zemlježi; 2. ukoliko izvršilac bio oslobođen u drugoj zemlji pravosnažnom presudom ili je oslobođen od kazne ili je kazna zastarela; 3. ukoliko krivični postupak za to krivično delo, prema inostranom zakonu, može biti pokrenut samo na zahtev oštećene strane, a takav zahtev nije podnet.

Iz izloženog proizilazi da prema stavu 2 važi načelo ne bis in idem i načelo primene povoljnijeg zakona.

Pitanje da li je kazna izdržana, zastarela ili oproštena i što se smatra zahtevom oštećenog rešava se shodno krivičnom pravu i procesnom krivičnom pravu strane države.

Odredba stava 3. se pogrešno poziva na član 118. Ova odredba mora da se poziva na član 116. Krivičnog zakona.

Stavom 4. je predviđena jedna vrsta odstupanja od načela teritorijalnog postupanja našeg krivičnog zakonodavstva. Naime, ovim stavom se prihvata načelo predstavničke jurisdikcije, po kome u slučajevima kad strani državljanin izvrši krivično delo na teritoriji Kosova, iako naši sudovi imaju pravo da ga osude na osnovu teritorijalnog načela, ipak propisana je mogućnost da naša zemlja odustane od ovog prava i krivično gonjenje poveri stranoj državi, čiju državnost ima izvršilac krivičnog dela ili koji ima prebivalište u toj zemlji.

Kao uslov koji se mora ispuniti da bi se primenilo načelo predstavničke jurisdikcije ili prenošenje prava za krivično gonjenje je to da strana država preduzme krivično gonjenje i da je stranac izvršio krivično delo u našoj zemlji (član 46. Zakona o međunarodnoj saradnji u krivičnim stvarima). Prema Krivičnom zakonu takodje kao uslov za primenu ovog načela zahteva se uzajamnost, odnosno da i država kojoj se poverava krivično gonjenje postupa na isti način prema našim državljanima (član 117. stav 4.). Pitanje uzajamnosti se može regulisati putem bilateralnih ili multilateralnih sporazma, ali ona može biti i faktička.

Predstavnička jurisdikcija neće biti dozvoljena u slučajevima ako je oštećeno lice državljanin Kosova i ono se tome protivi, osim ako je njegov imovinsko-pravni zahtev ostvaren

Opravdanost načela predstavničke jurisdikcije u savremenom svetu se ogleda u činjenici što je kretanje ljudi iz jedne u drugu zemlju veoma veliko što stvara mogućnosti za vršenje krivičnih dela, naročito onih protiv bezbednosti saobraćaja. S druge strane, krivični postupak i izvršenje kazne, gledajući sa aspekta resocijalizacije, mogu biti efikasniji ako se sprovedi pred sudom na čijem području se nalazi prebivalište izvršioca krivičnog dela.

KRIVIČNO DELO, POJAM KRIVIČNOG DELA PREMA KRIVIČNOM ZAKONU KOSOVA

Krivično delo, krivična odgovornost i krivične sankcije predstavljaju tri centralna instituta u krivičnom pravu na kojima počiva celokupna struktura ove grane prava. U Drugom poglavlju Krivičnog zakona od ukupno tri uneto je dva instituta – krivično delo i krivična odgovornost.

U okviru ovog poglavlja prvo je definisan opšti formalno- pravni pojam krivičnog dela (član 7.), dok je u nastavku, u članu 11., određen materijalno-pravni pojam krivičnog dela. U nastavku ovih pojmova propisane su odredbe kojima je isključeno postojanje krivičnog dela u slučaju dela malog značaja (član 11.), nužne odbrane (član 12.), krajnje nužde (član 13.) i naredbe pretpostavljenih (član 16.)

Krivično delo i krivična odgovornost, iako su samostalni instituti, raspoređeni su u istom poglavlju. Postupljeno je na ovaj način zbog toga što je u našem pravu usvojena objektivno-subjektivna koncepcija krivičnog dela. Naime, da bi se smatralo da postoji krivično delo, moraju se ispuniti objektivni i subjektivni elementi.

Polazeći od objektivno-subjektivne koncepcije krivičnog dela, odbredbama u nastavku uređena su pitanja krivične odgovornosti (član 17.), neuračunljivosti i smanjene uračunljivosti (član 18.), izvršenja krivičnog dela u stanju opijenosti (član 19.) i uzročne veze (član 20.)

Obzirom da su krivično delo i krivična odgovornost glavni i veoma složeni instituti, u istom poglavlju su uređeni oblici krivice (umišljaj i nehat), odgovornost za najteže posledice kao i pravna i stvarna zabluda.

U okviru stadijuma (faza) izvršenja krivičnog dela, u ovom poglavlju su uređena pitanja pokušaja, nepodobnog pokušaja i dobrovoljnog odustajanja od izvršenja krivičnog dela.

U istom poglavlju posebno je uređeno pitanje učešća više lica u izvršenju krivičnog dela. Kao oblike saradnje, Krivični zakon poznaje saizvršilaštvo, podstrekavanje, pomoć, kriminalno udruživanje i dogovor za izvršenje krivičnog dela. Ovim odredbama je isto tako uređeno pitanje granica krivične odgovornosti i kažnjavanja za slučajeve učešća u izvršenju krivičnog dela.

Na kraju, u okviru ovog poglavlja nalaze se odredbe kojima se određuju način, vreme i mesto izvršenja krivičnog dela.

OPŠTI POJAM KRIVIČNOG DELA

Ova zakonska odredba ne određuje u celosti pojam krivičnog dela, obzirom da utvrđuje samo njegove sastavne elemente kao što su: činjenje, *protivpravanost i odredjenost*. Odredbe Krivičnog zakona koje se odnose na krivičnu odgovornost i krivične kazne i druge sankcije derogiraju druge elemente pojma krivičnog dela. Sledstveno tome, iz ove odredbe i drugih odredbi Krivičnog zakona proizilazi da je krivično delo sastavljeno od četiri osnovna elementa: *činjenja, protivpravanosti, odredjenosti i krivice*. U smislu krivičnog prava, da bi se jedno delo smatralo krivičnim delom moraju se kumulativno ispuniti sva četiri elementa. U slučaju nedostatka samo jednog od njih krivično delo ne postoji.

Iz sadržine ovih četiri osnovnih elemenata, koji čine krivično delo, proizilazi da, slično kao i kod savremenih krivičnih prava drugih država, naše krivično pravo priskrba objektivno-subjektivni pojam krivičnog dela.

Krivično delo je ljudsko činjenje i ponašanje kojom se oštećuju ili ugrožavaju elementarne vrednosti čoveka, društva i pravnog sistema. Ovde se radi o vitalnim vrednostima od kojih zavisi opstanak pojedinca, nacije i društva u celini. Otuda, da bi se jedno delo smatralo krivičnim delom njime se mora prouzrokovati jedan kvantum štete i opasnosti. U suprotnom, ako stepen štete i opasnosti ne dostigne određeni kvantum, obim, onda se može govoriti o prekršaju ili nekoj drugoj povredi zakona.

Na osnovu određenog stepena štete ili opasnosti društvenih vrednosti od posebnog značaja, krivičnim zakonodavstvom se određuje granica i sistem krivičnih sankcija koje će biti izrčene prema izvršiocima takvih krivičnih dela. Na ovaj način se utvrđuju i granice krivično-pravne zaštite. To iz činjenice da svaka vrsta štete ili opasnosti društvenih vrednosti i pojedinaca ne može se smatrati krivičnim delom.

Kao drugi opšti element pojma krivičnog dela je protizakonitost, koji se od strane zakonodavca tretira kao najznačajni element ovog pojma. Da bi se jedno delo smatralo krivičnim delom mora biti i protivpravano. S tim u vezi, pojam protivpravanosti se mora shvatiti kao formalna nezakonitost koja indirektno uključuje i materijalni element. Prema iznetom uslovu, zakonodavac može da odredi kao krivična dela samo ona dela kojima se, prema Ustavu, međunarodnim konvencijama i pravnom sistemu zemlje, oštećuju ili ugrožavaju pravna dobra pojedinca ili društva. Ovaj uslov zakonskog definiranja krivičnog dela je značajan mehanizam načela zakonitosti, obzirom da predstavlja branu koja će zaustaviti zakonodavca da, po svojoj subjektivnoj proceni, proizvoljno ne predvidi kao krivično bilo koje delo. Treći uslov koji mora biti ispunjen sastoji se u postulatu da se krivično delo zakonom određuje kao krivično delo, ali se istovremeno zakonom moraju odrediti i konstitutivna obeležja odnosno elementi konkretnog krivičnog dela (načelo da se krivično delo odredi zakonom). Ovo načelo bliže obavezuje sudove i druge državne organe da poštuju načelo legaliteta u oblasti krivičnog prava. Ovaj uslov takodje obavezuje i zakonodavca da, prilikom formulacije krivičnih dela, u najvećoj mogućoj meri tačno, jasno i precizno odredi biće krivičnih dela. Obzirom da je nemoguće da se Krivičnim zakonom propisuju sva krivična dela, kao što je slučaj i u drugim zemljama, i na Kosovu se u određenim slučajevima krivična dela propisuju i drugim zakonima. Tako npr. Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici

(Br.03/L-182) predviđeno je krivično delo kršenje naloga o zaštiti, koje je zaprećeno novčanom kaznom do 2000 € ili kaznom zatvora u trajanju do 6 meseci (član 25.), dok je Zakonom o poreskoj administraciji i procedurama (Br.03/L-222) predviđeno je kao posebno krivično delo neprijavlivanje dela u oblasti poreza (član 65).

Četvrti uslov koji dolazi do izražaja kod pojma krivičnog dela, sastoji se u činjenici da zakonodavac mora da za svaku vrstu krivičnog dela propisuje vrstu krivične sankcije ili vrstu mere obaveznog lečenja, koja može da se izrekne. Ovaj uslov je neophodan, obzirom da načelo legaliteta zahteva da se zakonom predviđaju ne samo krivična dela, nego i vrsta i visina krivične sankcije koja može da se izrekne. Ovim uslovom se može sprečiti proizvoljnost sudova prilikom izricanja vrste i visine krivične sankcije.

2. Biće krivičnog dela.- Bićem krivičnog dela se podrazumeva celina posebnih elemenata koji dolaze do izražaja u odredjenom krivičnom delu. Ovi posebni elementi, koji su drugačije nazivaju i obeležjima krivičnog dela, čine krivično delo posebnim u svom gradjenju koje se razlikuje od drugih krivičnih dela. Posebni elementi krivičnog dela su naznačeni u odredbi krivično-pravne norme. Drugim rečima, pod pojmom bića krivičnog dela podrazumevaju se oni odredjeni elementi koji se moraju izraziti u ljudskom činjenju da bi se smatralo da je krivično delo izvršeno.

Biće krivičnog dela se ostvaruje odredjivanjem svakog elementa ponaosob i njihovom sjedinjenju i generalizacijom u odredjenu krivično-pravnu odredbu. Tako npr. krivično delo krađe (član 325.) sastoji se od ovih posebnih elemenata: oduzimanja tuđe imovine u nameri da sebi ili drugom pribavi protivprava imovinska korist. Krivično delo primanje mita (član 428.) sastoji se od sledećih posebnih elemenata: službeno lice koje traži ili uzima poklon ili drugu korist ili koje prihvata obećanje poklona u nameri da, u okviru svojih službenih ovlašćenja, vrši službenu radnju koju ne bi smelo da izvrši ili ne vrši službenu radnju koju je dužno da izvrši.

Posebni elementi bića krivičnog dela mogu da se odnose na vreme ili mesto izvršenja, način i sredstva kojima se vrši krivično delo, lične karakteristike izvršioca, motiv, odnos između izvršioca i žrtve itd.

Elementi bića krivičnog dela se dele na objektivne i subjektivne.

Objektivni elementi bića odredjenog krivičnog dela su npr.: činjenje ili nečinjenje, posledica, sredstvo i način izvršenja, vreme i mesto izvršenja, odnos izvršioca sa žrtvom, status izvršioca, profesija itd.

Subjektivni elementi bića krivičnog dela su npr.: razni oblici umišljaja i nehata, zabluda, motiv, cilj, saglasnost i dr.

Dalje, elementi bića odredjenog krivičnog dela se dele na osnovne i dopunske. Osnovne elemente čini osnovni oblik krivičnog dela, dok dopunske elemente čine kvalifikovani ili privilegovani oblik. Na primer, osnovni oblik ubistva čini samo lišenje života drugog lica, dok kvalifikovani oblik ubistva čine svirep način, podmuklost, nacionalna mržnja idr., a privilegovani oblik čine ubistvo iz nehata, u stanju neuračunljivosti i dr.

3. *Predmet krivičnog dela.*- Pravna dobra ili vrednosti koje su zaštićene krivičnim pravom čine predmet krivičnog dela. Drugim rečima, predmet krivičnog dela je

pravno dobro protiv kojeg je usmereno krivično delo. Pojam bića krivičnog dela se dopunjuje saznanjima koja se tiču predmeta krivičnog dela, obzirom da se samo kad se tačno odredi predmet krivičnog dela i naznači ono što se zaštićuje jednom krivično-pravnom odredbom, samo onda pojašnjava se smisao te odredbe ili tog krivičnog dela. Prema tome, određivanje predmeta krivičnog dela predstavlja polaznu tačku za svako objašnjenje ili tumačenje norme krivičnog zakona kojim je krivično delo predviđeno.

Predmet krivičnog dela čine vitalna dobra ili vrednosti pojedinca, naroda jedne zemlje ili međunarodne zajednice. To se odnosi na ljudski život, telesni integritet čoveka, osnovna prava i slobode čoveka i građanina, bezbednost, mir, ravnopravnost, imovina, društveno-politički poredak i bezbednost zemlje, brak, porodica, sredina, ekonomija itd. Zbog velikog zanačaja koji imaju za građane i društvo, ove i slične vrednosti zaštićuju se domaćim krivičnim pravom i međunarodnim krivičnim pravom.

U krivičnom pravu poznaju se dve vrste predmeta krivičnog dela: *opšti predmet i grupni predmet*.

Opšti predmet krivičnog dela, uzevši u celini, jesu čovek i društvena zajednica. Građanin i ustavno-pravni sistem kao i bezbednost zemlje, prema našem zakonodavstvu, čine opšti predmet krivičnog dela. Pored toga, prema našem krivičnom zakonodavstvu kao opšti predmet krivičnog dela smatraju se i međunarodne, opšte ljudske pravne vrednosti. Prema tome, opšti predmet krivičnog dela je jedna vrsta sinteze svih grupnih i individualnih predmeta krivičnih dela. Drugim rečima, celina svih pravnih dobara koja se zaštićuju krivičnim pravom predstavlja opšti predmet krivičnih dela.

Grupni predmet krivičnog dela predstavlja konkretizaciju opšteg predmeta krivičnih dela te obuhvata vrednosti koje su zajedničke za određenu grupu krivičnih dela. Tako npr. u ovoj vrsti predmeta krivičnog dela spadaju život i telo čoveka, imovina, ustavno-pravno uređenje, bezbednost zemlje itd.

Sve vrste krivičnih dela su propisane u našem krivičnom zakonodavstvu, tako što su, zavisno od predmeta koji se zaštićuje od njih i zavisno od njihove bliskosti i sličnosti, raspoređena u grupama, koje predstavljaju poglavlja krivičnih dela. Otuda, poglavlja krivičnih dela koja su propisana našim krivičnim zakonodavstvom, u stvari predstavljaju grupni predmet krivičnih dela. Raspoređivanje grupnih predmeta krivičnih dela u poseban deo Krivičnog zakona učinjeno je zavisno od stepena opasnosti i vrednosti predmeta ili pravnog dobra koje se zaštićuje od krivičnih dela.

Predmet izvršenja su lica ili druge pravne vrednosti protiv kojih je preduzeta radnja izvršenja, pri čemu se oštećuje ili ogrožava predmet koji se zaštićuje krivičnim pravom. Svako krivično delo je usmereno protiv određenog pravnog dobra. Pravno dobro ili vrednost protiv kojih je usmereno krivično delo predstavlja predmet izvršenja. Tako npr., kod krivičnog dela ubisva predmet izvršenja je konkretan čovek – njegov život; kod krivičnog dela špijunaže predmet izvršenja su tajni vojni, ekonomski ili službeni podaci; kod krađe predmet izvršenja je tuđa pokretna stvar itd. U većini slučajeva predmet izvršenja predstavlja element krivičnog dela.

4. *Subjektat krivičnog dela*.- Lice koje vrši krivično delo naziva se subjektom krivičnog dela. Pored onih koji neposredno preduzimaju radnju izvršenja, subjektima

krivičnog dela smatraju se i podstrekači, pomoćnici i organizatori kriminalnog udrženja. Oni se smatraju takvim subjektima zbog toga što doprinose izvršenju krivičnog dela.

Što se tiče starosne dobi, subjektima krivičnog dela se smatraju se samo lica koja su navršila 14 godina života. Lica starosne dobi ispod 14 godina u krivičnom pravu se smatraju decom, koja nisu krivično odgovorna i kao takva nalaze se van sfere krivičnog prava (član 17. stav 3.). Ova kategorija lica ne može da snosi krivičnu odgovornost, bez obzira na dela koja su izvršila.

Način izvršenja krivičnog dela

U nauci krivičnog prava, naročito u nemačkoj doktrini, pridaje se veliki značaj određivanju pojma radnje. To je razumljivo obzirom da određena radnja odnosno činjenje čoveka predstavlja jedan od osnovnih, konstitutivnih elemenata krivičnog dela, budući da krivično delo bez ljudske radnje ne može da postoji (nullum crimen sine actione). Radnja je osnovni uslov i temelj svakog krivičnog dela - ono je osovina krivičnog dela, dok su drugi elementi samo atributi radnje, koje ih sjedinjuje u jedinstvenu celinu. Radnja se smatra kao takva obzirom da se sadržina krivičnog dela sastoji u ponašanju čoveka a ne u njegovim ličnim karakteristikama.

Radnja, kao konstitutivni element, dolazi do izražaja kod krivičnih dela koja se vrše činjenjem ili nečinjenjem, krivičnih dela koja se vrše umišljajem i iz nehata, kod pokušaja ili svršenog krivičnog dela, kod raznih oblika saradjivanja u vršenju krivičnog dela itd..

Pod terminom radnja u krivičnom pravu se podrazumevaju sva ponašanja ili postupanja čoveka koja se ispoljavaju u spoljnom svetu i koja su zakonom određena kao krivična dela. Unutrašnji akti koji se dešavaju u psihi čoveka kao i njegova unutrašnja volja, kao što su: mišljenje, želja, odluka i namera da se izvrši krivično delo, ne mogu se smatrati radnjom u krivično-pravnom smislu i ne mogu biti kažnjavani, ukoliko se ne ispoljavaju u spoljnom svetu. Pored toga, da bi se radnja smatrala značajnom u krivičnom pravu, ona mora biti izvršena sa voljom. Voljnom smatra se radnja koja je preduzeta i usmerena od strane svesnog lica i na osnovu njegove slobodne volje. I nečinjenje, kao način izvršenja krivičnog dela, mora biti voljno. Prema tome, volja se smatra sastavnim delom postupanja ili nepostupanja.

Krivična dela izvršena činjenjem.- Većina krivičnih dela se vrše činjenjem. U krivično-pravnom smislu, činjenje predstavlja voljni telesni pokret čoveka kojim se vrši krivično delo (npr. pucanj iz pištolja kod krivičnog dela ubistva, oduzimanje tuđe stvari kod krivičnog dela krađe itd.). Krivičnim delima koja se vrše činjenjem ili koja se drugačije nazivaju komisivnim deliktima, krše se krivično-pravne norme, koje zabranjuju određenu radnju. Navedene norme se nazivaju prohibitivnim normama. Naime, prilikom izvršenja krivičnih dela činjenjem, lice postupa protivno normi kojom se zabranjuje određena radnja (npr. kod krivičnog dela ubistva krši se norma kojom se zabranjuje lišenje života nekog lica; kod krivičnog dela incesta krši se norma kojom se zabranjuje seksualni odnos sa krvnim srođnicima u pravoj liniji ili sa bratom ili sestrom).

Krivična dela izvršena nečinjenjem.- Krivična dela izvršena nečinjenjem odnosno omisivni delikti vrše se nepreduzimanjem ili odustajanjem od radnje koju je bio obavezan da preduzme. Takvo definiranje omisivnih delikata je određeno stavom 2. Ovaj način izvršenja krivičnih dela odražava se pasivnim stavom lica u određenim situacijama, kojim se prouzrokuje zabranjena posledica u spoljnom svetu. Kao krivično delo izvršeno nečinjenjem npr. je nepružanje medicinske pomoći (član 261.).

Vreme izvršenja krivičnog dela

Obično, posledica krivičnog dela nastaje odmah nakon preduzimanja radnje. U ovim slučajevima, u krivičnom pravu ne javljaju se nikakvi problemi u pogledu određivanja vremena izvršenja krivičnog dela, obzirom da se vreme izvršenja poklapa sa vremenom nastanka posledice. Međutim u praksi se dešava da se radnja preduzme u jedno vreme, a posledica nastane u drugo kasnije vreme. Na primer, u nameri da ga liši života, lice A. puca iz oružja u lice B. koje zadobija tešku povredu i, uprkos dobijanju odgovarajuće medicinske pomoći, umre posle mesec dana. U odnosu na ovakav i druge slične slučajeve postavlja se pitanje da li kao vreme izvršenja krivičnog dela treba uzeti vreme kada je preduzeta radnja izvršenja, ili vreme nastanka posledice.

Kod rešavanja pitanja o tome koje će se vreme smatrati vremenom izvršenja krivičnog dela, u krivičnom pravu nije moguće da se postupi kao kod određivanja mesta izvršenja krivičnog dela. Ovde se neophodno mora da se kao vreme izvršenja krivičnog dela uzme ili trenutak u kome je preduzeta radnja izvršenja, ili vreme nastanka posledice. U suprotnom, javljaju se nepremostive poteškoće prilikom primene instituta krivičnog prava.

U odnosu na određivanje vremena izvršenja krivičnog dela, u nauci krivičnog prava i našem Krivičnom zakonu, uostalom kao i u većini krivičnih zakonodavstava drugih zemalja, prihvaćen a je teorija *tempus commissi delicti*. Tako, prema članu 9., smatra se da je krivično delo izvršeno kada je lice postupilo ili je bilo prinudjeno da postupi, bez obzira na vreme u kome je nastala posledica. Ovom odredbom je rešeno jedno veoma važno praktično pitanje i time su otklonjene razne nedoumice u pogledu određivanja vremena izvršenja krivičnog dela. Iz ove odredbe jasno proizilazi da se vreme izvršenja krivičnog dela smatra trenutak kada je lice preduzelo radnju izvršenja, a kod krivičnih dela izvršenih nečinjenjem, vreme u kome lice nije preduzelo radnju koju je bio obavezan da preduzme, dok je vreme nastanka posledice za krivično pravo *irelevantno*.

Mesto izvršenja krivičnog dela

Određivanje mesta izvršenja krivičnog dela je važno iz ovih razloga: 1. prema mestu izvršenja krivičnog dela određuje se mesna nadležnost sudova; 2. kod nekih krivičnih dela mesto izvršenja smatra se konstitutivnim elementom dela; 3. u nekim slučajevima, sa gledišta međunarodnog prava, određivanje mesta izvršenja krivičnog dela je od značaja kada je radnja izvršenja preduzeta u jednoj, a posledica nastupila u drugoj zemlji.

U većini slučajeva posledica krivičnog dela nastupa u mestu u kome je preduzeta radnja izvršenja. U ovim slučajevima nema mesta nedoumicama, obzirom da se mesto izvršenja smatra ono gde je preduzeta radnja izvršenja. Međutim, ima slučajeva kad se radnja izvršenja preduzme na jednom a posledica nastane na drugom mestu. Na primer, lice A. postavlja bombu u autobusu koji je pošao iz Peći, a posledica nastane u Prištini. Ova su takozvana distanciona krivična dela. Upravo kod distancionih krivičnih dela se postavlja pitanje koje će se smatrati mestom izvršenja krivičnih dela: mesto u kome je preduzeta radnja izvršenja ili mesto nastanka posledice.

Kad se radi o produženim, kolektivnim ili permanentnim krivičnim delima kao i svakoj drugoj vrsti krivičnih dela koja se vrše na različitim mestima, kao mesto izvršenja samtra se svako mesto gde je preduzeta bilo koja radnja koja je sastavni deo bića krivičnog dela.

ISKLUČENJE PROTIVPRAVANOSTI

Delo malog značaja

Institut krivičnog dela malog značaja je materijalne prirode krivičnog prava. Stepenn opasnosti ili štetne posledice, kao materijalni element, odražava se u svom jasnom obliku prilikom izvršenja svakog konkretnog krivičnog dela. Tako, može biti slučajeva kad određeno lice izvrši delo koje ima sva obeležja krivičnog dela određenog krivičnim zakonom, međutim pošto se delo karakteriše veoma malim kvantumom (obimom) štetne posledice ili veoma niskim stepenom opasnosti, ono se ne smatra krivičnim delom. Takav školski primer a bio bi npr. kad osoba A. ukrade u samoposluzi kesicu bombona ili jendu čokoladu. U stvari, u radnji osobe A. sadržana su sva obeležja krivičnog dela krađe, ali pošto je stepenn opasnosti tog dela beznačajan, veoma nizak, ovo delo se ne smatra krivičnim delom, obzirom da to delo kao i druga slična dela gube kriminalni karakter i kao takva izlaze van sfere krivičnog prava.

Institut dela malog značaja predviđen je za laka krivična dela koja se neretko vrše u svakodnevnom životu. Dakle, ovaj institut treba primeniti na slučajeve lakih krivičnih dela, kao što su npr. oštećenje imovine, krađa, prevara, skrivanje, lake telesne povrede, pretnja, protivpravno lišenje slobode koje traje veoma kratko (jedan ili dva časa) itd. Takva dela gube svoj kriminalni karakter zbog malog značaja, nevažne protivpravnosti i krivice. Otuda jasno proizilazi da za krivično pravo nije relevantna svaka vrsta ostvarenja zakonskog bića krivičnog dela ili bilo koji stepenn opasnosti ili oštećenja pravnog dobra. Naprotiv u krivičnom pravu se kao krivična dela smatraju ona dela koja sadrže određeni obim ili intenzitet opasnosti ili oštećenja pravnog dobra zaštićenog krivičnim pravom.

Iz cele odredbe ovog člana proizilazi da, da bi se ovaj institut mogao primeniti u praksi, zahteva se ispunjenje dva kriterijuma: *objektivni i subjektivni kriterijum*.

1. Objektivni kriterijum.- Prema odredbi člana 11., beznačajna ili mala opasnost, kao objektivni kriterijum, može se uzeti u obzir na osnovu tri uslova: a) priroda i težina dela; b) štetna posledica je beznačajna ili ne postoji i c) okolnosti pod kojima je izvršeno delo.

2. *Subjektivni kriterijum.*- Prema subjektivnom kriterijumu, da bi se delo smatralo delom male vrednosti mora da se ima u vidu: a) nizak stepen krivične odgovornosti izvršioca ili b) lične prilike izvršioca.

NUŽNA ODBRANA

Nužna odbrana, kao pravo na samoodbranu, bilo je poznato još u rimskom pravu i pravu srednjeg veka. Ovaj opšti institut koji isključuje postojanje krivičnog dela, u rimskom pravu i pravu srednjeg veka izražen je i opravdan sintagmom: *dozvoljeno je da se sila odbije silom, ali samo u granicama nužne odbrane i ne sme da služi osveti*. Ciceron je nužnu odbranu smatrao načelom prirodnog prava. Po njemu, opravdanost nužne odbrane se sastoji u ljudskoj prirodi na samoodbranu, odnosno odbrani opstanka čoveka. Isto tako i albansko običajno pravo poznaje nužnu odbranu kao osnov za isključenje krivične odgovornosti.

Iz pojma nužne odbrane proizilazi da za njegovo postojanje mora da dolaze do izražaja a) napad i b) odbrana. Napad i odbrana istovremeno predstavljaju dva glavna elementa nužne odbrane, koji moraju ispuniti određene uslove. Inače, kako ćemo videti u nastavku, ako ova dva elementa ne budu došli do izražaja u uslovima i prema zakonom određenim pravilima, ne može biti goovra o nužnoj odbrani.

Napad predstavlja svaku ljudsku radnju usmerenu ka oštećenju ili ugrožavanju određenog pravnog dobra. Obično napad može biti izvršen samo činjenjem. Medjutim, izuzetno napad se može izvršiti i nečinjenjem. Na primer, lekar hitne pomoći odbija da pruži medicinsku pomoć licu koje se nalazi u kritičnom stanju. U tom slučaju svako lice može da prinudi lekara da obavi svoju dužnost.

- 1) **Napadač mora biti čovek.** - Za postojanje nužne odbrane napad mora da preduzima čovek. Ima teoretičara koji su mišljenja da napad može doći i od životinja, divljih životinja ili drugih sila. U našem krivičnom pravu u slučajevima kad napad dolazi od životinja, divljih životinja i drugih sila smatra se da se radi o krajnjoj nuždi. Inače, napad može preduzeti svako lice – punoletno lice, maloletno lice, dete ili duševno obolelo lice. Napad se može preduzimati namerno, iz nehata ili slučajno. U svim ovom slučajevima dozvoljena je nužna odbrana. Nužna odbrana je takodje dozvoljena i prema licu sa imunitetom.
- 2) **Napad može biti usmeren prema svakom dobru.** - U našem Krivičnom zakonu nisu navedena pravna dobra koja mogu biti predmet napada, nego se govori uopšte o odbijanju napada od sebe ili drugog lica. Otuda proizilazi da napad može biti usmeren ne samo protiv pravnih dobara koja su zaštićena krivičnim pravom, nego i protiv pravnih dobara koja se zaštićuju drugim granama prava. Dakle, napad može biti usmeren prema pravnim dobrima koja pripadaju fizičkim licima, pravnim licima, bezbednosti ili teritorijalnom integritetu Kosova itd. Medjutim, u svakodnevnom životu se najčešće napada ljudski život, telesni integritet i imovina.
- 3) **Napad mora biti protivpravan.** - Napad je protivpravan ako je u suprotnosti sa nekom pravnom normom. Drugim rečima, napad je protivpravan kad napadač nema nikakvih pravnih ovlašćenja za svoje radnje, kad svojim radnjama povređuje pravni sistem.
- 4) **Napad mora biti istovremen (aktuelan).** - U smislu nužne odbrane, napad se

smatra istovremenim u slučaju kad neposredno predstoji, kad je počeo, dok traje odnosno dok se završi. Otuda proizilazi da nije dozvoljena odbrana od predstojećeg napada i odbrana od završenog napada, koji je prestao da postoji.

- 5) **Napad mora biti stvaran.** - Da bi se smatralo da postoji nužna odbrana, napad mora biti stvaran, da realno postoji. Ako neko pogrešno misli da je napadnut i budući u zabludi nanosi povrede ili liši života „napadača“, u ovom slučaju radi se o fiktivnoj nužnoj odbrani ili, kako se drugačije naziva u krivičnom pravu - putativnoj nužnoj odbrani. Na primer, ako osoba A. u nameri da se šali sa osobom B. istu napada u mraku pištoljem koji je u stvari dečja igračka, a osoba B. misleći da je pištolj stvaran liši života „napadača“ – osobu A., u ovom slučaju nužna odbrana ne postoji, obzirom da napad nije bio stvaran. Prema tome, radnje preduzete u takvoj situaciji su protivpravne i smatraju se krivičnim delom.

Putativna nužna odbrana ne isključuje postojanje krivičnog dela, ali može poslužiti kao osnov za isključenje krivice, dakle i osude. Naime, kod putativne nužne odbrane radi se o krivičnom delu izvršenom u faktičkoj (stvarnoj) zabludi, pa se krivična odgovornost rešava u smislu člana 25. Krivičnog zakona.

USLOVI KOJI SE MORAJU ISPUNITI PRILIKOM ODBRANE (ODBIJANJA NAPADA)

Odbrana predstavlja svaku radnju čoveka kojom se oštećuje ili ugrožava neko dobro napadača. Obično se u toku odbrane napad odbija od sebe ili svog pravnog dobra. Međutim, kako smo videli kod definicije ovog instituta, nužna odbrana postoji i u slučaju kad se napad odbija od strane trećeg lica. Na primer, osoba A. napada osobu B. a osoba C., u nameri da odbije ovaj napad, oštećuje ili ugrožava neko pravno dobro osobe A. U teoriji krivičnog prava nužna odbrana se naziva i potrebnom, neophodnom odbranom. U ovom slučaju nije od značaja da li je napadnuta osoba u srodstvu sa osobom koju brani, ili nije.

- 1) **Odbrana mora biti usmerena protiv napadača.** - Da bi se smatralo da postoji nužna odbrana, radnje odbrane moraju biti usmerene protiv napadača, odnosno protiv onog pravnog dobra napadača koje je potrebno za odbijanje napada (npr. protiv tela, života, imovine itd.). U slučajevima kad je u toku odbrane oštećeno pravno dobro trećeg lica, onda se ne radi o nužnoj odbrani, već može biti reči o krajnjoj nuždi. Međutim ako napadač kao sredstvo napada koristi sredstva trećeg lica, onda napadnuto lice ima pravo da ošteti ili uništi i takva pravna dobra (sredstva trećeg lica).
- 2) **Odbrana mora biti srazmerna intenzitetu napada.** - Ovaj uslov se mora utvrditi u kontekstu neophodnosti odbrane. Da bi odbrana bila neophodno potrebna ona mora biti srazmerna intenzitetu napada. Načelo srazmernosti predstavlja opšte načelo prava, koje važi ne samo u konfliktnim situacijama, kao što je nužna odbrana, već je važno i za državne organe u toku obavljanja dužnosti u zaštiti opštih pravnih dobara.

Prekoračenje nužne odbrane

Prekoračenje nužne odbrane dolazi do izražaja kad odbrana nije srazmerna intenzitetu napada ili ako je preduzeta nakon što je napad odbijen i kao takav prestao. O tome kada odbrana nije srazmerna intenzitetu napada videli smo kod gore navedenih

primera, kao što bi bio i primer kad vlasnik voćnjaka liši života dete uhvaćeno u kradji trešnji. Pored toga, smatra se da je odbrana preduzeta nakon prestanka (savladjivanja) napada ako je npr, napadnuto lice uspelo da slomi ruku napadaču i oduzme mu nož kojim mu nanosi smrtonosne povrede. To isto i u slučaju kad je napad prestao i napadač, nakon što je napadnutom licu zadao nekoliko udaraca, počeo da se povlači, a napadnuto lice zatrči za njim i potom nanosi mu teške povrede ili liši života. U vezi ovih situacija u stavu 3. člana 12. Krivičnog zakona je propisano: “Nesrazmenost između napada i odbijanja napada smatra se prekoračenjem granica nužne odbrane”. U svim slučajevima kad napadnuto lice prekorači granice nužne odbrane, svako oštećenje koje prouzrokuje napadaču smatra se krivičnim delom, tako da takvo lice krivično odgovara kao i za svako drugo krivično delo

KRAJNJA NUŽDA

Krajnja nužda predstavlja treći razlog zbog kojeg se isključuje protivpravost, iako izvršeno delo sadrži sva obeležja krivičnog dela. U odnosu na nužnu odbranu, krajnja nužda je najnoviji institut krivičnog prava. Krajnja nužda, u pogledu njene prirode i krivično-pravnog dejstva, predstavlja opšti razlog za isključenje protipravosti, odnosno postojanja krivičnog dela.

Krajnju nuždu u krivičnom pravu opravdavaju slučajevi iz svakodnevnog života. Naime, u sklopu različitih okolnosti mogu nastajati takva opasna stanja ili situacija, koje se mogu otkloniti samo putem oštećenja ili uništenja pravnih dobara trećih lica. Na primer: osoba A. u nameri da spasi dete, nasilno prodire u kuću lica B, u kojoj je izbio požar; bežeći iz bioskopa koji gori, neko lice nanosi povredu drugom licu; osoba A. uzima tuđi čamac u nameri da spasi dete koje je počelo da tone u vodi; vozač koji vozi dozvoljenom brzinom i sa potrebnom pažnjom, kako ne bi pregazio dete koje se iznenada pojavilo ispred vozila, skrenuo je na trotoar i povredio pešaka.

Isto kao u odnosu na nužnu odbranu, naučnici krivičnog prava slažu se u tome da se lice ne treba osuditi ni za krivično delo krejnje nužde.

U Krivičnom zakonu ne navode se razlozi zbog kojih se isključuje postojanje krivičnog dela kod krajnje nužde, nego se samo ističe da nije krivično delo ono delo koje je izvršeno u krajnjoj nuždi (član 13. stav 1.). Međutim, iako se u Krivičnom zakonu ne navode razlozi isključenja krivičnog dela, teorija i praksa se slažu u tome da krivično delo izvršeno u krajnjoj nuždi nije opasno niti protivpravno delo, tako da se, u nedostatku navedenih elemenata, ne može biti reči ni o krivičnom delu.

Iz definicije krajnje nužde određene Krivičnim zakonom, proizilazi da za postojanje ovog instituta mora doći do izražaja a) opasnost i b) otklanjanje opasnosti.

- a) **Opasnost.** - *Kao preduslov za postojanje krajnje nužde jeste postojanje opasnosti. Opasnost se obično definiše kao situacija u kojoj, na osnovu postojećih objektivnih okolnosti, opravdano može očekivati da u svakom trenutku, na licu mesta, može doći do oštećenja pravnog dobra fizičkog ili pravnog lica. Dakle, opasnost se definiše kao stanje u kome se neposredno i na licu mesta može oštetiti ili uništiti pravno dobro.*

- 1) **Opasnost ne sme biti izazvana ili prouzrokovana.**- Ne može se smatrati da je lice postupilo u krajnjoj nuždi, ako je opasnost izazvalo svojom krivicom, sa umišljajem ili iz nehata. Na primer, ako je osoba A. sa umišljajem ili iz nehata izazvala požar, budući i sama ugrožena, u nastojanju da spasi samu sebe, nanosi povredu drugom licu; ako se osoba A. u naselejenom mestu kreće brzinom većom od dozvoljene, pri čemu dete mu iznenada prepreći put, ne može da se pozove na krajnju nuždu, ako je u nastojanju da ne pregazi dete, skrenuo na trotoar i naneo teške telesne povrede nekolicini pešaka. Isto tako se ne smatra da je delovao u krajnjoj nuždi vozač koji zna da mu vozilo nije ispravno - ne rade mu kočnice, i u nameri da izbegne sudar, budući da je kočenje bilo nemoguće, prelazi na suprotnu stranu kolovoza, pri čemu slučajnom pešaku prouzrokuje teške telesne povrede ili smrt.
- 2) **Opasnost može da preti svakom pravnom dobru.**- Isto kao kod nužne odbrane, i u odnosu na krajnju nuždu Krivični zakon ne sadrži nikakvo ograničenje u pogledu pravnih dobara koja mogu biti oštećena. Prema tome, po pravilu, opasnost može da preti svakom pravnom dobru koje se zaštićuje pravnim sistemom, ali u praksi opasnost najčešće preti životu, telu, zdravlju i imovini čoveka.
- 3) **Opasnost mora biti stvarna.**- Smatra se da je opasnost stvarna ukoliko ona realno psotoji, ako je objektivna. Opasnost je stvarna ili realna ak je već počela ili ubrzo predstoji. Ako lice pogrešno smatra da postoji određena opasnost po nekom svom dobru ili dobru drugog lica, onda se radi o takozvanoj putativnoj krajnjoj nuždi, ili fikrivnoj krajnjoj nuždi.
  - a) **Otklanjanje opasnosti.** - *Otklanjanje opasnosti smatra se radnja koja se preduzima u nameri spašavanja pravnog dobra kome preti opasnost. To zapravo predatavlja drugu komponentu krajnje nužde, koja se sastoji u otklanjanju opasne situacije odnosno opasnog stanja.*

Uslovi koji se moraju ispuniti prilikom otklanjanja opasnosti

Da nije postojala mogućnost da se opasnost otkloni na drugi način. Za razliku od nužne odbrane gde se, kako smo videli, ne traži postojanje druge mogućnosti za odbijanje napada, kod krajnje nužde mora da se utvrdi da opasnost nije mogla biti otklonjena bez oštećenja ili uništenja određenog pravnog dobra drugog lica. Inače, ako se u konkretnom slučaju utvrdi da je opasnost mogla biti otklonjena na neki drugi način, kao npr. bežanjem, pozivanjem u pomoć, uklanjajući stvari, organizovanjem odbrane itd. a koje mogućnosti nisu korišćene, nego je opasnost otklonjena oštećenjem pravnog dobra drugog lica, onda ne može biti reći o krajnjoj nuždi.

Otklanjanje opasnosti mora biti istovremeno, aktuelno sa postojanjem opasnosti. Jadan od uslova krajnje nužde jeste istovremenost otklanjanja opasnosti i postojanje opasnosti. Smatra se da je ispunjen navedeni uslov u slučajevima kada je radnja kojom se otklanja opasnost preduzeta u toku trajanja opasnosti ili kad ona predstoji, preči da se pojavi u svakom momentu. Istovremenost opasnosti i otklanjanja opasnosti znači da se deluje na vreme, kako odbrana ne bi bila zakasnela i neefektivna.

Opasnost mora biti aktuelna, prisutna, akutna odnosno da može u svakom momentu da ošteti ili uništi pravno dobro. Drugim rečima, opasnost mora biti takva da traži istovremeno protivdejstvo kako odbrana ne bi bila učinjena sa zakašnjenjem.

Između pretnje zlom i nanetog zla mora da postoji određena srazmernost. Srazmernost ili proporcionalnost između pretnje zlom i nanetog zla prilikom otklanjanja opasnosti, predstavlja jedan od najbitnijih elemenata instituta krajnje nužde. U členu 13. stav 2. Krivičnog zakona, poslednja rečenica, izričito se navodi da krajnja nužda postoji kad je „...šteta izazvana prilikom odbijanja opasnosti, manja od štete koja je prečila”.

Prekoračenje krajnje nužde.- Kao kod nužne odbrane, prekoračenje granica može da se pojavi i kod krajnje nužde (stav 3.). Prekoračenje ili, kako se drugačije naziva, eksces krajnje nužde dolazi do izražaja u slučajevima kad otklanjanje opasnosti nije učinjeno u skladu sa uslovima određenim Krivičnim zakonom. Naime, radi se o prekoračenju ili ekscesu krajnje nužde u sledećim slučajevima: a) ako je naneto zlo veće od pretnje zlom; b) ako je opasnost mogla biti otklonjena manjim oštećenjem pravnog dobra drugog lica; c) ako je oštećenje pravnog dobra drugog lica učinjeno nakon prestanka opasnosti.

Delo koje se izvrši prekoračenjem krajnje nužde smatra se krivičnim delom. Ako je prekoračenje učinjeno sa umišljajem, izvršilac će biti osuđen zbog izvršenja umišljajnog krivinog dela, ali ako je prekoračenje učinjeno iz nehata, izvršilac biće osuđen samo ukoliko zakon propisuje krivičnu odgovornost i u slučaju izvršenja dela iz nehata.

SILA ILI PRETNJA

Pojam i vrste sila. - Sila predstavlja upotrebu snage prema nekom licu u nameri da ga prinudi na preduzimanje ili nepreduzimanje radnje u kojoj se stiču obeležja nekog krivičnog dela. Sila koja se upotrebljava protiv nekog lica može biti fizička ili mehanička. Prema savremenim krivičnim zakonodavstvima kao i našem Krivičnom zakonu, silom se smatra i korišćenje hipnoze ili drugih omamljujućih sredstava u nameri da se neko lice, protiv njegove volje, dovede u nesvesno stanje ili onespособi za otpor. Sila može biti proizvedena i dejstvom prirodnih sila (takozvani vis maior).

Sila se smatra okolnošću koja isključuje postojanje krivičnog dela u slučajevima kad je neko lice bilo prinudjeno da preduzme ili ne preduzme određenu radnju i da je sila bila neodoljiva.

Sila se smatra neodoljivom ako to lice nije moglo da joj se suprostavi, pa prema tome nije moglo drugačije da postupa. Otuda proizilazi da svaka vrsta sile ne isključuje

krivicu, dakle ni krivično delo. To kada je sila neodoljiva predstavlja faktičko pitanje, koje će sud utvrditi u svakom konkretnom slučaju.

Kao neodoljivu silu obično treba smatrati onu koja se u pravnoj literaturi naziva apsolutnom silom (*vis absoluta*).

Da bi se smatralo da kompulsivna sila isključuje postojanje krivičnog dela, mora se utvrditi da ju je bilo nemoguće otkloniti na neki drugi način, npr. putem nužne odbrane, pozvanjem u pomoć, bežanjem itd.

Za razliku od apsolutne sile koja je usmerena samo prema licu koje će preduzeti radnju a koja je uvek neposredna, kompulsivna sila može biti neposredna i posredna. Kompulsivna sila je neposredna u slučaju kad se upotrebljava prema licu koje je prinudjeno na postupanje ili nepostupanje. U nekim slučajevima kompulsivna sila se može preduzeti i prema predmetima i imovini, u cilju da vlasnik preduzme određenu radnju koju nasilnik traži od njega.

Pojam pretnje. - Pretnja predstavlja izjavu ili drugu radnju kojom se nekome daje do znanja da će da ga zadesi zlo ukoliko ne postupa onako kako želi lice koje preti. Pretnja, isto kao i sila, ako su ispunjeni određeni uslovi, isključuje krivično delo. Drugim rečima, delo koje se izvrši pod uticajem pretnje ne smatra se krivičnim delom. Naime lice koje zapreti drugom licu smatra se izvršiocem krivičnog dela (član 14. stav 3.).

Pretnja predstavlja jednu vrstu pritiska, vrstu psihičkog nasilja kojom se utiče na volju drugog lica kako bi preduzelo radnju u kojoj se stiču obeležja krivičnog dela. Lice prema kome je usmerena pretnja nalazi se pred alternativom: da izvrši određenu radnju ili prihvati da ga zadesi zlo kojim mu se preti.

Pretnja se najčešće vrši verbalno, različitim izjavama. Medjutim, pretnja može vršiti i pismenim putem, telefonom, internetom, SMS-ima ili konkludentnim radnjama.

Za postojanje pretnje nije neophodno da lice koje je upućuje ozbiljno misli da pretnju i ostvari. Štaviše, čak ne traži se da postoji realna mogućnost ostvarivanja pretnje. Tako, npr. neko može da drugom zapreti praznom puškom ili pištoljem ili igračkom u obliku oružja. Dovoljna je i smatra se da postoji, pretnja ako se kod lica prema kome je usmerena, na osnovu okolnosti konkretne situacije, stvara ubedjenje da će se pretnja zaista ostvariti.

Prema krivičnom pravu, da bi se smatralo da pretnja isključuje krivicu, dakle i krivično delo, ona mora biti ozbiljna, aktuelna i neizbežna ili, kako se u Krivičnom zakonu navodi - neodoljiva (u stvari, u KZK-u je pogrešno prevedena terminom nepodnošljiva – prim. prevod.)

Dejstvo kompulsivne sile i pretnje. - Od pojma, intenziteta i drugih okolnosti u kojima se sastoji sila i pretnja, zavisi njihovo dejstvo u krivičnom pravu. Pretnje se utvrđuje prema konkretnom slučaju. Medjutim u odnosu na izneto, u teoriji i sudskoj praksi su stvoreni određeni opšti kriterijumi na osnovu kojih se ovo pitanje može rešiti. Svaka sila i pretnja ne predstavlja dovoljan razlog za isključenje postojanja krivičnog dela.

Sila i pretnja moraju biti takvog intenziteta i da budu izvršene u određenim uslovima, koji su identični sa uslovima koji se traže za nužnu odbranu ili krajnju nuždu. Ako ne ispunjavaju u celosti ove uslove, nego je sila ili pretnja bila manjeg intenziteta, u ovakvim slučajevima smatra se da je izvršeno krivično delo. Međutim činjenica da je delo izvršeno pod uticajem sile ili pretnje, uzima se u obzir samo kao olakšavajuća okolnost i izvršiocu može da se izrekne blaža kazna.

Može da se dogodi da krivično delo koje je izvršeno pod uticajem sile ili pretnje bude malog značaja ili da nije uopšte nastala štetna posledica. U tom slučaju sud će zaključiti da ne postoji krivično delo i to zbog postojanja malog značaja dela ili zbog nedostatka štetnih posledica i prema izvršiocu biće primenjen član 11. Krivičnog zakona.

NAREDBE PRETPOSTAVLJENIH

Pitanje krivične odgovornosti lica koja su izvršila krivična dela na osnovu naredbe njegovih pretpostavljenih regulisano je načelno članom 16. Krivičnog zakona, dok se detaljnije uređuju posebnim zakonima - Zakonom o vojnoj službi, Zakonom o policijskoj službi i Zakonom o službi određenih službenih dužnosti. Kosovo još nije donelo Zakon o vojsci, obzirom da Bezbednosne snage Kosova (BSK) nisu još prerasle u vojsku Kosova. U Zakonu o policiji (Službeni list Republike Kosova, br. 28. od 4. juna 2008. godine) u članu 3. stav 1. izričito se navodi da je policijski službenik dužan da izvršava zakonske naredbe date od strane nadzornika. U stavu 2. istog člana je predviđeno da je policijski službenik dužan da odbije data naređenja koja su nezakonita i da ih odmah prijavi bez straha od kažnjavanja.

Prema Krivičnom zakonu, u slučaju kad potčinjeni na osnovu naredbe svog pretpostavljenog izvrši određenu radnju koja je propisana kao krivično delo, takvo lice biće krivično odgovorno i osuđeno. Lice koje izvršava takvo naređenje pretpostavljenog, biće izvršilac krivičnog dela zajedno sa poretpostavljenim. To je propisano članom 10. stav 1. Krivičnog zakona, u kome se navodi: „Kada je krivično delo izvršeno od strane lica koje je izvršavalo naredbu vlasti ili svog pretpostavljenog, vojnog ili građanskog lica, izvršilac neće biti oslobođen krivične odgovornosti” Međutim u tri podstava ovog stava su predviđeni slučajevi kada se potčinjeni koji, iako je izvršio krivično delo na osnovu naređenja pretpostavljenog, ne smatra krivično odgovornim i ne osuđuje i to ako : izvršilac bio je u zakonskoj obavezi da poslušava takvo naređenje; izvršilac nije znao da je naređenje nezakonito; i naređenje nije bilo očigledno nezakonito.

Ove situacije odnosno slučajevi su alternativni. Drugim rečima, krivična odgovornost potčinjenog biće isključena samo ako jedna od ovih triju situacija došla do izražaja.

RAZLOZI ISKLJUČENJA PROTIVPRAVNOSTI PO POSEBNOM DELU KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA

U posebnom delu Krivičnog zakona predviđeni su razlozi koji isključuju protivpravnost nekih krivičnih dela.

U Krivičnom zakonu Kosova razlozi koji isključuju protivpravnost predviđeni su članom 152., 169. stav 2., 187. stav 4. i 18.9 stav 5. u odnosu na krivična dela nedozvoljeni prekid trudnoće, neovlašćeno otkrivanje tajne, uvreda i otkrivanje ličnih i porodičnih prilika.

RAZLOZI ISKLJUČENJA PROTIVPRAVNOSTI KOJI NISU PROPISANI KRIVIČNIM ZAKONOM

Dela izvršena u toku obavljanja službene užnosti, Dela ili mere koje se preduzimaju na osnovu roditeljskog prava i prava na vaspitanje, Medicinske intervencije, Saglasnost oštećenog lica, Postupanje u interesu oštećenog i pretpostavljena saglasnost, Samopovredjivanje.

KRIVIČNA ODGOVORNOST

Krivična odgovornost kao subjektivni element krivičnog dela.- U savremenom krivičnom pravu prihvaćeno je opšte načelo po kome, da bi izvršilac mogao biti osuđen, pored toga što delo mora biti zakonom predviđeno kao krivično delo, takodje i izvršilac mora biti krivično odgovoran. Krivična odgovornost, odnosno krivica, predstavlja jedan od opštih elemenata koji mora biti prisutan kod svakog krivičnog dela. To istovremeno znači i garanciju poštovanja ljudskih prava kao i ograničenje prava države da kažnjava građane (*ius puniendi*). Dakle, krivična odgovornost, odnosno krivica, predstavlja uslov koji se mora ispuniti da bi se izvršiocu mogla izreći kazna. Ovo načelo odražava se u maksimi „*Nulla poena sine culpa*“ (nema kazne bez krivice). Krivica predstavlja branu od moguće arbitrarnosti suda, koji ne može nikome izreći kaznu ako nije prethodno utvrdio krivicu.

U krivičnom pravu jedno lice se može smatrati krivično odgovornim ako je u vreme izvršenja krivičnog dela posedovalo određena psihička svojstva i ako je kod njega postojao određeni psihički odnos prema delu koje je izvršilo. Drugim rečima, jedno lice se smatra krivično odgovornim, ako je u vreme izvršenja bilo računljivo i krivo.

Elementi krivične odgovornosti.- Na osnovu svega iznetog proizilazi da se krivična odgovornost sastoji od sledeća dva elementa:

- a) *Odredjena psihička svojstva izvršioca (odgovornosti) i*
- b) *Odnosa izvršioca prema delu koje je izvršilo (krivice).*

Dakle, krivična odgovornost u krivičnom pravu se sastoji od odgovornosti i krivice. Jedno lice se smatra računljivim ako poseduje takva psihička svojstva usled kojih može da shvati značaj dela i da upravlja svojim postupcima. Izvršilac krivičnog dela smatra se

odgovornim ako je prema delu imao takav odnos koji omogućava da mu se ono stavlja na teret, odnosno ako je delo smatrao svojim delom. Otuda proizilazi da za postojanje krivične odgovornosti izvršilac mora biti uračunljiv i kriv.

U stavu 1. člana 17. Krivičnog zakona je određen pojam krivične odgovornosti koji glasi: "Izvršilac krivičnog dela je krivično odgovoran ukoliko je duševno sposoban i ukoliko je izvršio krivično delo sa umišljajem ili iz nehata". Kao što se vidi, za krivičnu odgovornost u Krivičnom zakonu ne pominje se termin "krivica", nego se upotrebljavaju dva oblika krivice – umišljaj i nehat, kojima se istovremeno određuje stepen i intenzitet krivice izvršioca krivičnog dela.

POJAM I ELEMENTI URAČUNLJIVOSTI

Pojam uračunljivosti.- Da bi se neko lice smatralo krivično odgovornim i osudilo za izvršeno krivično delo, mora biti uračunljivo. Bez uračunljivosti nema krivice. Uračunljivost je element krivice, obzirom da, da bi se neko lice smatralo krivim, mora biti sposobno da shvati socijalni značaj svog dela, da može da razlikuje dobro od zla i da slobodno odlučuje.

U pravnoj nauci i sudskoj praksi smatra se uračunljivim lice koje poseduje takva intelektualna i volitivna svojstva koja mu omogućuju da misli, rasudjuje, odlučuje i upravlja svojim postupcima. Drugim rečima, smatra se uračunljivim lice koje je u psihičkom stanju da shvati, koje je svesno značaju i posledica dela koje čini i koje je u stanju da upravlja svojim postupcima. Dakle, čovek se smatra uračunljivim ako se kod njega radi o normalnom psihičkom stanju, koje mu omogućava da delo učini svesno i na osnovu svoje volje.

Iz ove definicije proizilazi da se uračunljivost sastoji od dva elementa: intelektualnog elementa ili svesti i volitivnog elementa ili želje – volje.

Intelektualni element ili svest (mentalna sposobnost) u krivičnom pravu postoji kad je izvršilac krivičnog dela sposoban da shvati značaj svog dela, da ima jasnu predstavu da izvršava opasno, štetno i protivpravno delo. Drugim rečima, kod nekog lica postoji intelektualna sposobnost onda kada je svesno da će njegovo činjenje ili nečinjenje naneti štetnu posledicu drugom licu ili društvu.

Volitivni element ili element želje odnosno volje postoji ako se neko lice nalazi u takvom stanju ili ima psihičke sposobnosti da odlučuje i upravlja svojim postupcima. Dakle, psihička sposobnost lica koja mu omogućuje da svojevolejno odluči da izvrši neko krivično delo i sposobnost da upravlja svojim postupcima predstavlja volitivni ili element ili element volje-želje.

Neuračunljivost (mentalna nesposobnost). - Prema definiciji u Krivičnom zakonu (stav 1.), neuračunljivo ili mentalno nesposobno smatra se lice kod koje se, u vreme izvršenja krivičnog dela, radilo o privremenom ili trajnom duševnom oboljenju, privremenoj duševnoj poremećenosti, zaostalom duševnom razvoju ili drugoj teškoj duševnoj poremećenosti i, kao posledica toga, nije bilo u stanju da shvati ili da upravlja svojim postupanjem ili nepostupanjem i da čini krivično delo.

Iz odredaba stava 1. proizilazi da Krivični zakon propisuje tri vrste ili grupe oboljenja ili duševnog poremećaja usled kojih neko lice može biti neuračunljivo. Ovde se mora posebno istaći da svaka vrsta ovih oboljenja ne čini izvršioca krivičnog dela neuračunljivim, mentalno nesposobnim, nego bi se radilo o neuračunljivosti samo ukoliko neko od tih oboljenja ili poremećenosti imalo takav efekat u njegovoj psihi, u njegovom duševnom životu da je ono bilo nesposobno da shvati ili upravlja svojim postupcima odnosno postupanjem ili nepostupanjem ili da shvati da čini krivično delo.

Bitno smanjena uračunljivost

Psihičko stanje čoveka, odnosno duševna oboljenja, duševni poremećaji ili duševna zaostalost mogu biti takvog intenziteta koji učinioca ne čine potpuno neuračunljivim a to znači da on nije moga biti potpuno uračunljiv pri izvršenju dela. Naime, radi se o slučajevima u kojima usled duševnih oboljenja i poremećaja ili duševne zaostalosti, izvršilac samo delimično lišen sposobnosti da shvati značaj dela i da upravlja svojim postupcima

Između uračunljivosti i neuračunljivosti u psihijatrijskoj nauci utvrđena su razna psihička stanja, usled kojih lice može biti u znatnoj meri lišen intelektualnih i volitivnih sposobnosti ili samo jedne od njih. Ova lica se u krivičnom pravu nazivaju licima sa bitno smanjenom uračunljivošću.

U stavu 2., Krivični zakon poznaje smanjenu uračunljivost kao mentalno stanje između uračunljivosti i neuračunljivosti. Prema ovoj odredbi, izvršilac krivičnog dela će se smatrati smanjeno uračunljivim ukoliko je u vreme izvršenja krivičnog dela njegova sposobnost da shvati ili upravlja svojim postupanjem ili nepostupanjem bila značajno smanjena iz razloga navedenih u stavu 1. ovog člana.

Sledstveno ovoj odredbi, da bi se smatralo da se radi o smanjenoj uračunljivosti traži se da postoje ista stanja duševnog oboljenja i poremećaja ili duševne zaostalosti koja se prtpostvaljau kod neuračunljivosti.

Bitno smanjena uračunljivost i njen uticaj na na kažnavanje

Prema poslednjoj rečenici stava 2., lice koje izvrši krivično delo u stanju bitno smanjenje uračunljivosti, biće krivično odgovorno. Drugim rečima, smanjena uračunljivost ne isključuje krivičnu odgovornost. Otuda, u slučaju smanjene uračunljivosti, izvršilac može izvršiti krivično delo sa umišljajem ili iz nehata.

Bitno smanjena uračunljivost se mora utvrditi u odnosu na konkretno krivično delo. To iz razloga što postoji mogućnost da je neko lice, zavisno od prirode njegovog duševnog stanja, u odnosu na jedno krivično delo postupilo u stanju bitno smanjene uračunljivosti, a u odnosu na drugo delo, u stanju potpune uračunljivosti.

IZVRŠENJE KRIVIČNIH DELA U STANJU OPIJENOSTI

Ako je neko lice bilo neuračunljivo u vreme izvršenja krivičnog dela, ono ne može biti krivično odgovorno za to delo. To je osnovno načelo. Međutim od ovog osnovnog načela postoji jedan izuzetak. Naime, ovaj izuzetak dolazi do izražaja u slučajevima kad neko lice dovodi samo sebe u stanje neuračunljivosti, tako da konzumiranjem alkohola, droge ili na neki drugi način sebe čini mentalno nesposobnim u kom stanju izvrši krivično delo. U takvim slučajevima to lice smatra se krivično odgovornim za krivično delo koje je izvršio u stanju neuračunljivosti, koje je samo prouzrokovalo. Prema tome, postoji mogućnost da se u krivičnom pravu izvršilac smatra odgovornim za krivično delo koje je izvršilo u stanju neuračunljivosti, pod uslovom da je ono sa umišljajem ili iz nehata dovelo samo sebe u takvo stanje. Ovi slučajevi su u pravnoj nauci poznati kao *actiones liberae in causa* (odluke koje su slobodne u pogledu odlučivanja ali ne i u pogledu izvršenja)

Kao slučaj instituta *actiones liberae in causa* npr. može biti sledeći: Lice A., pre polaska na put automobilom, konzumira alkohol ili drogu i u toku vožnje, obzirom da mu je sposobnost upravljanja vozilom drastično opala, prouzrokuje saobraćajnu nesreću u kojoj izgubi život jedan od saputnika u vozilu sa kojim se sudario.

U Krivičnom zakonu ovaj institut je predviđen članom 19. Smisao i cilj ove odredbe se sastoji u omogućavanju da se smatraju krivično odgovornim učinioци koji su izvršili krivično delo u stanju neuračunljivosti, koje su sami izazvali upotrebom alkohola ili droge ili na neki drugi način, usled čega nisu mogli da shvate značaj svog dela ili daupravljaju svojim postupcima, iako pre nego što su sami sebe doveli u to stanje, znali ili su mogli da znaju da mogu da izvrše krivična dela.

Prema tome, cilj instituta *actiones liberae in caus* je sprečavanje zloupotrebe načela po kome može biti krivično odgovorno samo lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela bilo uračunljivo. Inače, u slučaju nepoznavanja instituta *actiones liberae in causa*, ne bi bilo moguće kažnjavanje lica koja svesno, namerno ili iz nehata dovode sebe u stanje nauracunljivosti i u tom stanju čine krivična dela.

Prema članu 19., izvršilac krivičnog dela može da sebe dovede u stanje neuračunljivosti sa umišljajem ili iz nehata. Prema tome, u praksi dolaze do izražaja a) *atione liberae in causa sa umišljajem* i b) *atione liberae in causa iz nehata*.

- 1) *Actiones liberae in causa sa umišljajem* postoji u slučajevima kada učinilac, sa umišljajem i namerno, dovodi sebe u stanje u kome nije bio svestan značaja svog dela i nije mogao da upravlja svojim postupcima, a sve to u cilju da u ovom stanju (stanju neuračunljivosti) izvrši određeno krivično delo. U ovom slučaju umišljaj može biti direktan ili eventualan
- 2) *Actiones liberae in causa iz nehata* postoji u slučaju kad učinilac, pre nego što sebe dovodi u stanje neuračunljivosti, bio svestan ili je trabao biti svestan da u takvom stanju može izvršiti određeno krivično delo.
- 3) *Actiones liberae in causa u odnosu na smanjenu uračunljivost.*- Upotrebom alkohola ili drugog omamljivog sredstva, učinilac može dovesti sebe u stanje potpune neuračunljivosti ili stanje bitno smanjene uračunljivosti. Ovde se postavlja

pitanje da li se može smatrati da je učinilac postupio u stanju *actiones liberae in cause*, ako je doveo sebe u stanje bitno smanjene uračunljivosti. Obzirom da, kako je gore navedeno, stanje potune neuračunljivosti prouzrokovano od samog izvršioca ne isključuje krivičnu odgovornost i kažnjavanje za izvršeno krivično delo, logično je zaključiti da učinilac koji je upotrebom alkohola ili drugog omamljivog sredstva dovodi sebe u stanje bitno smanjene uračunljivosti, isto tako biće osuđen za izvršeno krivično delo. Štaviše, stanje bitno smanjene uračunljivosti neće mu se uzeti ni kao olakšavajuća okolnost prilikom odmeravanja kazne. Gledano prosto sa krivično-pravnog aspekta, odredba člana 19. Krivičnog zakona, u kome je definisan institut *actiones liberae in causa*, primenjuje se jedino ako je delo izvršeno u stanju neuračunljivosti.

Institut *actiones liberae in causa*, u svojoj sadržini, z n a č i “radnju koja je slobodna u odlučivanju, ali ne i u izvršenju”. Za primenu ovog instituta moraju se ispuniti sledeći uslovi:

- a) *da je učinilac bio svestan u vreme kada je sebe doveo u stanje neuračunljivosti;*
- b) *da učinilac, svojom krivicom (sa umišljajem ili iz nehata) doveden u to stanje (konzumiranjem alkohola ili droge);*
- c) *da je, pre dovodjenja samog sebe u stanje neuračunljivosti, izvršeno krivično delo bilo obuhvaćeno njegovim umišljajem ili nehatom i*
- d) *da je izvršio krivično delo koje u suštini odgovara krivičnom delu koje je bilo obuhvaćeno umišljajem ili nehatom izvršioca u vreme kada je bio u svesnom stanju.*

Uzročna veza

Pojam i značaj uzročne veze u krivičnom pravu.- Uzročna veza ili kauzalitet u krivičnoj pravnoj nauci definiše se kao objektivna veza između činjenja ili nečinjenja i nastale posledice. Obzirom da je uzročnost prosto veza između činjenja ili nečinjenja i prouzrokovane posledice, ovaj institut treba razmotriti odvojeno od krivice izvršioca.

Uzročnost u krivičnom pravu ima veliki značaj, jer da bi se delo nekog lica smatralo krivičnim delom i stavilo mu na teret, mora da se utvrdi da je to delo prouzrokovalo zabranjenu posledicu koja je zakonom propisana kao krivično delo. Premema tome, između ljudskog postupanja i prouzrokovane posledice mora da postoji određena veza ili određeni odnos, na osnovu kojeg se utvrđuje da je posledica uzrok čovekove radnje. Ova veza ili odnos naziva se uzročna veza, dok se radnja kojom je prouzrokovana posledica naziva uzrok.

U nauci krivičnog prava pojavile su se teorije koje iznose kriterijume i shvatanja kako bi se pomoglo sudskoj praksi u rešavanju ovog dosta složenog pitanja. Od ovih teorija odvajamo one najznačajnije: a) ekvivalentna teorija ; b) teorija kvalitativnog razlikovanja (diferencijacije) uzroka i uslova i c) teorija adekvatnog kvaliteta.

- a) **Ekvivalentna teorija** drugačije se naziva i teorijom o istom značaju svih uzroka i uslova ili **teorija *conditio sine qua non***. Prema ovoj teoriji, kao uzrok posledice

smatra se svako činjenje ili nečinjenje koje je na neki način doprinelo prouzrokovanju zabranjene posledice. Dakle, prema ovoj teoriji istu važnost imaju svi uzroci ili uslovi koji su doprineli nastanku posledice. S tim u vezi, ova teorija se zasniva na tvrdnji da ne bi došlo do posledice ukoliko ne bi bilo uzroka ili uslova (*conditio sine qua non*).

- b) **Teorija kvalitetnog razlikovanja ili diferencijacije uzroka i uslova.**- Ova teorija se pojavljuje kao kritika prema ekvivalentnoj teoriji. Prema ovoj teoriji, postoji kvalitativna ili bitna razlika između uzroka i uslova koji su doprineli prouzrokovanju posledice. Ova razlika se sastoji u činjenici da samo uzroci mogu da prouzrokuju posledicu, a uslovi jedino utiču da se posledica nastane. Među uzrocima, prema ovoj teoriji, treba razlikovati one koji prema svom kvalitetu ili dejstvu, mogu da prouzrokuju posledicu.
- c) **Teorija adekvatne uzročnosti.**- Kao i dve navedene teorije, isto i teorija adekvatne uzročnosti nastoji da posebno odvoji uzroke od uslova. Prema ovoj teoriji, uzrok posledice predstavlja ona radnja, koja na osnovu opšteg iskustva, dakle generalno, bez obzira na konkretan slučaj u lancu događaja, podoban da izazove zabranjenu posledicu. Drugim rečima, po ovoj teoriji, uzrok posledice je ona radnja koja, uzevši u celini, može biti podobna (adekvatna), uz interpoliranje više drugih događaja, da prouzrokuje štetnu posledicu. Npr., ako osoba A. udara tvrdim i teškim predmetom u glavu osobu B., ova radnja u konkretnom slučaju je podobna da prouzrokuje smrt te osobe. Takva posledica se prouzrokuje i u mnogim drugim sličnim slučajevima. Prema tome, po teoriji adekvatne uzročnosti, u pomenutom slučaju, postupanje osobe A. smatra se uzrokom smrti osobe B.

U suprotnom, ako radnja nije podobna (adekvatna) da u normalnim okolnostima prouzrokuje zabranjenu posledicu, onda po teoriji adekvatne uzročnosti, radnja nije tipična i kao takva ne može da se smatra uzrokom posledice. Npr., ako osoba A. lako udara u glavu osobu B., koja je, kao posledica ranije povrede, imala kopče na glavi, tako da tim udarcem dolazi do pogoršanja zdravstvenog stanja osobe B. koja i umire, onda po ovoj teoriji, radnja osobe A. ne može da se smatra uzrokom smrti osobe B.

Od ovih tri teorija, u sudskoj praksi najčešće se primenjuje *ekvivalentna teorija ili teorija conditio sine qua non*. Štaviše, neki naučnici ovu teoriju smatraju najadekvatnijom, obzirom da preporučuje opšta pravila na osnovu kojih se može rešiti pitanje uzročnosti, prekid uzročne veze i najbolje vrši diferencijacija uzročnosti od krivice

Neka od opštih pravila koja su prihvaćena u teoriji i koja pružaju bliža rešenja u određivanju uzročnosti, su sledeća:

- a) *Neposredni uslovi, koji prouzrokuju posledicu krivičnog dela, uvek se smatraju njen uzročnik.*
- b) *Posredni uslovi mogu se smatrati uzrokom posledice samo u slučajevima kad izazivaju takve neposredne okolnosti koje prouzrokuju posledicu krivičnog dela. Ova tvrdnja se najbolje potkrepljuje sledećim primerom: ako osoba A. nanosi telesnu povredu osobi B. a usled povrede pogoršava se već postojeće oboljenje te osobe, koja i umre, u ovom slučaju telesna povreda, kao posredan uslov,*

može se smatrati uzrokom smrti osobe B., jer se telesna povreda pojavljuje kao indirektni uslov koji je izazvao smrt osobe B.

- c) *Uslovom ili uzrokom posledice krivičnog dela smatra se i slučaj ubrzavanja nastanka posledice, koja inače bila bu izazvana. Na primer, ako u bolnici medicinska sestra pogrešno daje injekciju ili drugu terapiju pacijentu koji boluje od neizlečive bolesti i ako odmah nakon tog pacijen umre, onda se uzrokom smrti u ovom slučaju smatra opisana radnja tj. smrt je posledica krivičnog dela nesavesnog lečenja, iako bi ova posledica nastala i u slučaju da ova radnja nije bila preduzeta.*
- d) *Uzročna veza se prekida drugom radnjom ili okolnošću, koja se u međuvremenu interpolira u lancu događaja i tako izaziva potpuno drugu posledicu od one koja se u tom slučaju izaziva. Na primer, ako osoba A. nanosi laku telesnu povredu osobi B., koja umire u bolnici kao posledica infekcije, jer mu je povreda bila omotana nečistom gazom ili uopšte zbog nesavesnog lečenja, onda u ovom slučaju radnja osobe A. neće smatrati uzrokom smrti osobe B., obzirom da infekcija ili nesavesno lečenje prekida uzročnu vezu između radnje osobe A. i posledice smrti osobe B.*

2. *Uzročna veza kod krivilčnih dekla zbog nečinjenja.*- U krivičnom pravu poseban značaj ima pitanje određivanja uzročnosti kod krivičnih dela izvršenih nečinjenjem. To zbog činjenice da u aktuelnim uslovima savremenog života čovek često puta obavlja više zadataka i obaveza, tako da njihovo neobavljanje ili pasivni odnosno indiferentni pristup tim zadacima i obavezama može izazvati štetne posledice po društvu. Smatra se da nepreduzimanje određene radnje ili nečinjenje može biti uzrok posledice ukoliko su ispunjeni sledeći uslovi: 1) ako je postojala obaveza da se postupa na određeni način radi sprečavanja posledice; 2) ako je određena osoba imala mogućnosti odnosno bila je u stanju da spreči nastanak posledice i 3) ako se utvrdi da verovatno ne bi bila izazvana posledica ili da bi ona bila mnogo manja da je bila preduzeta radnja koja se morala preduzeti. Samo ako se kumulativno ispunjavaju ova tri uslova, nečinjenje se može smatrati uzrokom posledice.

Umišljaj

U strukturi opštih elemenata krivičnog dela, krivica predstavlja subjektivni element krivičnog dela. Da bi se neko lice osudilo zbog njegovog dela, nije dovoljno da je izvršio samo protivpravno delo koje se propisuje kao krivično delo, nego se traži i da je delo izvršio njegovom krivicom. U savremenim krivičnim pravima, da bi se neko lice smatralo krivično odgovornim i da se za to i kazni, treba da je delo izvršilo njegovom krivicom.

U krivičnom pravu se postavlja pitanje da li je određeno lice kri o ili nije u slučaju kad izvrši krivično delo. Naime, krivično delo predstavlja pretpostavku, preduslov da

se u krivičnom postupku razmotri da li je određeno lice krivo za izvršeno delo. Nakon što se utvrđuje da je određeno lice izvrilo krivično delo, razmatra se pitanje da li je ono bilo krivo za izvršeno delo ili nije.

Smatra se da je određeno lice izvršilo krivično delo svojom krivicom ako je znalo da će svojim činjenjem ili nečinjenjem nastupiti zabranjena posledica u spoljnom svetu, koj je u zakonu propisana kao krivično delo, i ako je prema posledici – delu imao ili nije imao odnos koji omogućuje sudu da mu to delo stavi na teret. Psihički odnos izvršioca prema delu u krivičnom pravu se naziva krivicom.

Iz ove definicije proizilazi da krivica obuhvata radnju i posledicu krivičnog dela. Zbog toga se u krivičnom pravu govori o krivici vazanu za radnju i o krivici vazanu za posledicu krivičnog dela.

Što se tiče radnje izvršenja krivičnog dela, krivica postoji onda kad je lice svesno i želi da preduzme radnju izvršenja krivičnog dela, ili kad je svesno i želi da ne preduzme određenu radnju, u kom se slučaju krivično delo vrši nečinjenjem.

U pogledu posledice, smatra se da je određeno lice krivo, ako je svesno i želi da se prouzrokuje zabranjena posledica u spoljnom svetu.

Umišljaj.- Umišljaj (*dolus*) smatra se najtežim, najtipičnijim i najčešćim oblikom krivice kojom se vrši krivično delo. Prema članu 21. Krivičnog zakona, krivično delo je izvršeno sa umišljajem kada je izvršilac bio svestan svog dela i želeo da ga izvrši, ili ako je bio svestan da se zbog svog činjenja ili nečinjenja može nastati zabranjena posledica, ali je pristao na to.

Iz ove definicije date u navedenoj krivičnoj odredbi jasno proizilazi da naš Krivični zakon priznaje dva oblika umišljaja: *direktan umišljaj i eventualan umišljaj*.

Direktan umišljaj (*dolus directus*) postoji onda kad je izvršilac svestan da će svojim činjenjem ili nečinjenjem izvršiti štetno delo, krivično delo i želi njegovo izvršenje, želi da se prouzrokuje zabranjena posledica u spoljnom svetu (član 21, stav 2.).

Kod direktnog umišljaja izvršilac je svestan svojih postupaka, svestan apstraktne društvene opasnosti svog ponašanja, očekuje mogućnost prouzrokovanja štetne posledice odnosno konkretne opasnosti, upravlja svojevolsno svojim postupcima i želi nastupanje štetne posledice. Prema tome, kod ovog oblika umišljaja dolazi u obzir element svesti (intelektualni element) i element volje ((element želje).

Volitivni element ili element želje (volje) predstavlja drugu komponentu direktnog umišljaja. Ovaj element dolazi do izražaja u slučaju kad izvršilac hoće, želi da svojim činjenjem ili nečinjenjem prouzrokuje određenu **posledicu. Smatra se da je to lice htelo izazivanje posledice koja predstavlja obeležje određenog krivičnog dela.**

Eventualni umišljaj (*dolus eventualis*) postoji kad je učinilac bio svestan da usled njegovog činjenja ili nečinjenja može nastupiti zabranjena posledica, ali je pristao na njeno nastupanje (član 21., stav 3. Krivičnog zakona). Eventualni umišljaj je sličan direktnom umišljaju, iako između njih postoje kvalitativne razlike u sferi svesti, još više u sferi volje, želje u pogledu nastupanja zabranjene posledice. Sledstveno tome, kod eventualnog umišljaja, za razliku od direktnog umišljaja, izvršilac nema za cilj da svojim postupcima da izaziva određenu posledicu koja ima obeležja krivičnog dela, još

manje ne očekuje da će ona pouzdano nastati, ali je svestan da se preduzimanjem radnje stvaraju velike mogućnosti, velika opasnost da će se to delo izvršiti i da će nastupiti ta posledica, koju samo predvidja kao moguću, ali koju ne želi. U ovome upravo stoji suština eventualnog umišljaja i osnov na kome počiva krivična odgovornost, obzirom da izvršilac, iako svestan da svojim činjenjem ili nečinjenjem stavra veliku opasnost za nastanak zabranjene posledice (za izvršenje krivičnog dela), uprkos tome on ne odustaje od tog dela.

ZNANJE, UMIŠLJAJ, NEHAT I CILJ

Odredba člana 22. predstavlja potunu novinu u Krivičnom zakonu Kosova. Ova odredbe nije obuhvaćena u nijednom krivičnom zakonu država formiranih nakon raspada Jugoslavije a ni u Krivičnom zakonu Albanije. Otuda ne postoji literatura odnosno sudska praksa u pogledu primene takve značajne norme za krivično pravo. Stoga se i autor nalazi pred velikim poteškoćama u pokušaju komentiranja ovog člana. Uprkos tome pokušaćemo da iznesemo neka objašnjenja i u odnosu na ovu odredbu.

Po svemu sudeći, odredba člana 22. obuhvaćena je u Krivičnom zakonu na osnovu rešenja i preporuka koja proizilaze iz modela Evropskog krivičnog zakona. Obzirom da se radi o koncepciji i trendu približavanja i ujednačavanja krivičnih zakonodavstava evropskih država, pouzdano se očekuje da će ova odredba biti sastavni deo krivičnih zakona zemalja regione i šire.

Odredba člana 22. je propisana u cilju pružanja pomoći krivičnom sudstvu da zaljuči kad je određeno krivično delo izvršeno sa umišljajem i kada iz nehata. U ovom pravcu sada je već prihvaćena koncepcija da u određenim slučajevima zaključak da li je određeno delo izvršeno sa umišljajem ili iz nehata može izvesti i shodno faktičkim okolnostima u kojima je izvršeno određeno delo. Upravo odredbom člana 22. stvara se pravni osnov po kome će sudovi zaključiti da li je delo izvršeno sa umišljajem ili iz nehata, odnosno da li je izvršilac znao za značajne elemente krivičnog dela i koji mu je bio cilj za njegovo izvršenje.

Znanje, umišljaj, nehat i cilj predstavljaju subjektivne elemente krivičnog dela. Zbog njihove prirode, ovi subjektivni elementi krivičnog dela u nekim slučajevima je veoma teško utvrditi, obzirom da je potrebno „prodreti“ u psihu, u ljudski um. Upravo zbog toga moramo ponoviti da je odredba člana 22. propisana u cilju stvaranja pravnog osnova za sudove da u određenim slučajevima ove subjektivne elemente dela, naročito umišljaj i nehat utvrđuju na osnovu faktičkih okolnosti.

NEHAT

Nehat predstavlja drugi oblik krivice (culpa) i, u pogledu intenziteta krivične odgovornosti, lakši oblik krivice. Nehat postoji kad izvršilac ne želi nastalu posledicu, odnosno kad je posledica nastala protivno njegovoj volji.

Krivični zakon Kosova (član 23. stav 1.) poznaje dve vrste nehata: svestan nehat ili olako držanje i nesveestan nehat ili nesmotrenost.

Ove dve vrste nehata se međusobno razlikuju samo u pogledu elementa svesti odnosno intelektualnog elementa, dok u nijednoj varijanti izvršilac ne želi prouzrokovanje posledice (ne želi izazivanje posledice u spoljnom svetu), obzirom da se u nijednom obliku ne dolazi do izražaja želja ili volja za prouzrokovanje zabranjene posledice u spoljnom svetu.

Svestan nehat

Svestan nehat ili olako držanje (luxuria), prema stavu 2. člana 16. KZK, postoji onda kad je neko lice svesno da se zabranjena posledica može prouzrokovati kao rezultat činjenja ili nečinjenja, ali se olako drži da će do nje neće doći ili da će on sprečiti njeno proukovanje.

Nesvestan nehat

Nesvestan nehat ili nemotrenost postoji kada neko lice nije svesno da se zabranjena posledica može prouzrokovati kao rezultat njegovog činjenja ili nečinjenja, iako prema okolnostima ili svojim ličnim svojstvima mogao ili trebao da bude svestan da do toga može doći (član 23. stav 3. KZK).

Za krivična dela izvršena sa umišljajem izvršilac uvek krivično odgovara, dok za krivična dela izvršena iz nehata krivično odgovara samo ako je krivična odgovornost izričito predviđena i za dela izvršena iz nehata.

Odgovornost za krivična dela izvršena iz nehata

U slučajevima kad se krivično delo izvrši iz nehata, izvršilac obično se ne osudjuje, osim izuzetno i to ako je zakonom izričito propisano da će izvršilac biti osuđen i u slučaju da je delo izvršio iz nehata. U slučaju kad je zakonom propisano da će se izvršilac osuditi i za krivična dela izvršena iz nehata, ipak propisana kazna je blaža od kazne propisane za dela izvršena sa umišljajem.

Za koja će krivična dela izvršena iz nehata izvršilac biti osuđen, predstavlja pitanje kaznene politike. S tim u vezi, po ovom pitanju odlučujući je individualni i društveni značaj predmeta koji se zaštićuje krivičnim pravom. Uopšte gledano, prema našem Krivičnom zakonu, za nehat se osudjuju izvršioци krivičnih dela protiv zdravlja čoveka, protiv opšte bezbednosti ljudi i imovine u javnom saobraćaju, zatim za krivična dela izvršenih iz nehata od lica koja obavljaju značajne dužnosti (funkcije) kao i za dela protiv života i tela.

STVARNA ZABLUDA

Stvarna zabluda (lat. error facti), postoji u slučajevima kad izvršilac, u vreme izvršenja krivičnog dela, nije bio svestan bilo kojeg njegovog obeležja određenog zakonom ili kad pogrešno misli da postoje značajne okolnosti po kojima, ukoliko bi faktički pstojale, to delo ne bi bilo zabranjeno.

Stvarna zabluda može da se pojavi u odnosu na radnju, posledicu, uzročnost, predmet – dobro prema kome se delo izvršava i, uopšte, u odnosu na bilo koju okolnost koja predstavlja obeležje krivičnog dela.

Iz definicije stvarne zablude, određene u Krivičnom zakonu, proizilazi da naše krivično pravo priznaje dve vrste stvarne zablude i to: faktičku zabludu koja se odnosi na obeležja krivičnog dela i faktičku zabludu koja se odnosi na okolnosti koje isključuju krivično delo

2. Krivična zabluda vezana za obeležja (elemente) krivičnog dela.- Ova vrsta zablude postoji onda kad izvršilac ima pogrešnu predstavu ili kad nema saznanja o nekoj realnoj okolnosti, koja u zakonu je određena kao sastavni deo krivičnog dela.

Drugim rečima, ova vrste zablude dolazi do izražaja u slučajevima kad izvršilac ima pogrešnu predstavu ili nema saznanja o nekoj okolnosti koja čini sastavni deo bića krivičnog dela i da zbog toga učini krivično delo, iako ne zna da ga izvršava niti želi da to čini. Obzirom da u slučajevima stvarne zablude, u užem smislu, izvršilac ne zna ili ima pogrešnu predstavu o značajnim okolnostima krivičnog dela niti želi njegovo izvršenje, ova vrste zablude uvek isključuje postojanje umišljaja.

Stvarna zabluda, u užem smislu reči, može da se odnosi samo na radnju izvršenja, posledicu, predmet postupanja, uzročnost krivičnog dela, vreme, mesto ili način izvršenja ili na sve druge okolnosti koje su zakonom predviđene kao elementi bića određenog krivičnog dela. Ove okolnosti takodje mogu da pripadaju osnovnom krivičnom delu ili kavalifikovanom ili privilegovanom njegovom obliku.

Dole ćemo izneti neke najkarakterističnije primere kad se može smatrati da je krivično delo izvršeno u stvarnoj zabludi, u užem smislu, odnosno u vezi sastavnih (konstitutivnih) elemenata krivičnog dela: neko lice uzima tuđu stvar, misleći da je njegova; neko stupa u seksualni odnos sa ženskom osobom koja je mlađa od 16 godina, misleći da je starija od 16 godina; lekar je pomešao rezultate analiza dvaju pacijenata, tako da terapiju koju pripisuje jednom trebao pripisati drugom pacijentu čime prouzrokuje pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja; ako je greškom jednoj osobi dat otrov misleći da se daje lek; neko greškom zaključuje brak misleći da je raniji brak već prestao da postoji itd.

Promašeni udarac ili skretanje uzročnog odnosa (aberatio ictus sive impetus) je slična vrsti zablude u odnosu na uzročnu vezu. Ova vrste zablude postoji kad izvršilac preduzima radnju prema određenom subjektu ili objektu, dok posledica nastaje kod drugog subjekta ili objekta. Takvi slučaju nazivaju se promašenim udarcima ili skretanjima uzročnog odnosa. Na primer, lovac je pucao iz oružja u pravcu divljači a pogodio čoveka koji je sekao drva u šumi; supruga je imala za cilj da otruje muža, ali je zatrovano vino koje je ostavila na solu, popilo drugo lice; osoba A. puca u pravcu osobe B. u nameri da je liši života, ali pogađa osobu C. koja se slučajno našla u blizini.

Zabluda vezana za okolnosti koje isključuju protivpravnost

Ova vrste zablude postoji kad neko lice, u vreme izvršenja krivičnog dela, pogrešno misli da postoje okolnosti koje, ukoliko bi stvarno postojale, takvo delo bilo bi

dozvoljeno. Drugim rečima, stvarna zabluda, u širem smislu, postoji u slučajevima kad je neko lice bilo svesno u pogledu svih obeležja krivičnog dela, ali je imala pogrešnu predstavu o određenoj stvarnoj oklonosti, koja, ukoliko bi zaista postojala, onako kako ju je ona razmišljala, po zakonu isključila bi protivpravnost i društvenu opasnost krivičnog dela, tako da bi to delo bilo dozvoljeno. Na primer, policija lišava slobode neko lice, misleći da se radi o licu za koje je proglašena poternica; osoba A. pogrešno smatra da je napadnut od osobe B. i puca u nju, usled čega nanosi joj teške telesne povrede ili lišava je života (putativna nužna odbrana); osoba A. pogrešno smatra da je ona ili neko drugo ugroženi i, budući u zabludi, preduzima određenu radnju kojom nanosi povredu nekom licu ili uništava tuđu imovinu (putativna krajnja nužda).

Stvarna otklonjiva i neotklonjiva zabluda

Stvarna zabluda vazana za elemente krivičnog dela i stvarna zabluda vezana za okolnosti koje isključuju postojanje krivičnog dela mogu biti otklonjive i neotklonjive.

Stvarna otklonjiva zabluda postoji u slučajevima kad se izvršilac, usled svoje nesmotrenosti, našao u zabludi. Drugim rečima, ako se utvrdi da je zabluda rezultat neopravdane nesmotrenosti izvršioca ili ako je sam kriv za pogrešnu predstavu o obeležjima dela, odnosno kad tužilac nije preduzeo sve mere kako bi predstava o krivičnom delu bila pravilna, onda se u krivičnom pravu smatra da u ovom slučaju izvršilac postupio u stvarnoj otklonivoj zabludi.

Stvarna neotklonjiva zabluda postoji ako izvršilac nije mogao niti je bio obavezan da ima pravilnu predstavu o navedenim okolnostima, zbog kojih je bio u zabludi.

Dejstvo stvarne zablude na odgovornost.

Stvarna otklonjiva i neotklonjiva zabluda isključuje umišljaj. Naime, lice koj je izvršilo delo u zabludi ne može se smatrati da je to učinilo sa umišljajem. Isto tako, neotklonjiva zabluda isključuje ne samo umišljaj, već i nehat. Izvršilac koji je delo izvršio u neotklonjivoj zabludi nije krivično odgovoran, pa prema tome i ne osuđuje se.

Medjutim, kako smo gore videli, kod neotklonjive zablude lice izvrši delo iz nehata, onda da li će ono krivično odgovoriti ili neće, zavisi od toga da li zakon propisuje krivičnu odgovornost i za dela izvršena iz nehata. Naime, u članu 25. stav 2. Krivičnog zakona je predviđeno da :“ ukoliko je lice bilo u zabludi iz nehata, ono je odgovorno za krivično delo koje je bilo izvršeno iz nehata, ukoliko zakon izričito predviđa odgovornost za izvršenje tog dela iz nehata”.

PRAVNA ZABLUDA

Pravna zabluda (lat. error iuris) definiše se kao zabluda o zabranjenosti dela. Smatra se da se izvršilac dela nalazi u zabludi u slučajevima kad ne zna da je njegovo delo zabranjeno, odnosno da je propisano kao krivično delo. Kod pravne zablude, izvršilac je svestan svog dela, ali pogrešno smatra da je ono dozvoljeno.

Zabluda ili pogrešna predstava izvršioca o protivpravnosti dela može biti izražena u dva oblika:

1. Prvi oblik dolazi do izražaja u slučajevima kad izvršilac ne zna da je njegovo delo protivpravno, odnosno da je propisano kao krivično delo. Na primer, policajac koji lišava slobode neko lice ne zna da je odluka o lišavanju slobode doneta na protivpravan način.

2. Drugi oblik pravne zablude postoji u slučajevima kad izvršilac pogrešno misli da postoji određena okolnost koja isključuje protivpravnost i delo činni dozvoljenim. Na primer, u toku rata, po naredbi svog pretpostavljenog, vojnik vrši zločin genocida ili zloči protiv čovečnosti.

Dejstvo pravne zablude na odgovornost po Krivičnom zakonu

Prema članu 26. stav 1. KZK: “ Lice koje iz opravdanih razloga nije znalo ili nije moglo znati da je izvršeno delo zabranjeno, neće biti krivično odgovorno”.

Iz ovakvog rešenja prihvaćenog u ovoj odredbi proizilazi zaključak da je našim Krivičnim zakonom koji je na snazi napušteno tradicionalno „tvrdo“ shvatanje da nepriznavanje zakona nije izgovor (ignoratio legis nocet).

Isto tako iz pravne analize člana 26. Krivičnog zakona, kojim nije određeno dejstvo pravne zablude na krivičnu odgovornost, možemo navesti druga brojna rešenja koja su prihvaćena u odnosu na ovo pitanje.

Pre svega, prema ovoj odredbi, pravna zabluda ne isključuje umišljaj, što znači da i u slučaju da je neko lice izvršilo delo u pravnoj zabludi, može se smatrati da je ono postupilo sa umišljajem.

Dalje, pravna zabluda predstavlja osnov za isključenje krivične odgovornosti u slučaju kad je izvršilac krivičnog dela bio u pravnoj zabludi zbog opravdanih razloga. Postavlja se pitanje u kojim se slučajevima smatra da je izvršilac bio u zabludi zbog opravdanih razloga?

U krivičnom pravu smatra se da je izvršilac bio u zabludi zbog opravdanih razloga u slučaju kad je postupao u neotklonivoj, neizbežnoj zabludi. Međutim ako se u zabludi našao iz neopravdanih razloga, onda se smatra da je delovao u otklonivoj, izbežnoj zabludi. Prema tome, da bi se zaključilo da li je izvršilac bio u pravnoj zabludi iz opravdanih ili neopravdanih razloga, mora da se odredi šta se podrazumeva neotklonjivom a šta otklonjivom zabludom.

Neotklonjiva, neizbežna pravna zabluda (iz opravdanih razloga) postoji ako izvršilac nije mogao da otkloni zabludu u kojoj se našao. Naime, ova vrsta zablude dolazi do izražaja u slučajevima kada je izvršilac postupao u takvim okolnostima u kojima zaista nije mogao znati da je određenom pravnom normom takva radnja propisana kao krivično delo. Prilikom zaključivanja da li je izvršilac bio u neotklonjivoj pravnoj zabludi, od posebnog značaja je vrsta krivičnog dela u odnosu na kojeg je izvršilac bio u zabludi. Tako npr., ako se radi o nekom delu koje sa stanovišta društvenog morala nije podložna osudi a s druge strane, zbog individualnog i opšteg interesa ono je pravnim

normama propisano kao krivično delo, onda možemo zaključiti da je izvršilac bio u neotklonjivoj pravnoj zabludi. Jedno takvo delo moglo bi da bude npr. krivično delo nezakonito obavljanje medicinske ili farmaceutske delatnosti (član 262.)

Pored izvršenog krivičnog dela, kao okolnosti na osnovu kojih treba zaključiti da li je izvršilac bio u neotklonjivoj pravnoj zabludi, mora se imati u vidu psihičko stanje i profesija kojom se bavi izvršilac, objektivne okolnosti u kojima je delo izvršeno itd. Ovom prilikom treba istaći da, uopšte uzevši, utvrđivanje neotklonjive pravne zablude predstavlja faktičko pitanje o kome sud uvek mora, u svakom konkretnom slučaju, da izvede potrebne dokaze.

Otklonjiva pravna zabluda (ili zbog neopravdanih razloga)

Ova vrsta zablude postoji u slučajevima kada je izvršilac bio u pravnoj zabludi, ali u okolnostima koje su postojale u vreme izvršenja krivičnog dela i prema njegovim ličnim sposobnostima, mogao je znati da delo koje čini predstavlja zabranjeno delo, odnosno propisano je kao krivično delo.

U smislu ove koncepcije krivičnog prava, u stavu 3. člana 26. KZK definisan je pojam otklonjive pravne zablude kao u nastavku: “Pravna zabluda se mogla izbeći ukoliko je bilo koje lice lako moglo znati da je delo nezakonito, ili ukoliko je izvršilac, uzimajući u obzir njegovu profesiju, zanimanje ili posao, bio u obavezi da zna da je to delo nezakonito”. U ovakvim situacijama navedena pravna zabluda ne može se smatrati zabludom iz opravdanih razloga, pa prema tome ona se može uzeti samo kao osnov za ublažavanje kazne u smislu stava 2. člana 26 KZK.

POKUŠAJ

U opštem smislu, postoji pokušaj u slučajevima kada je započeto izvršenje krivičnog dela ali nije dovršeno, tj. delo nije izvršeno. Pokušaj predstavlja jednu situaciju u lancu kriminalnog događaja, koja dolazi do izražaja između pripremnih radnji i dovršenog krivičnog dela. Gledano sa aspekta četiri faza kroz koje obično proplazi krivično delo, pokušaj se nalazi blizu pripremnih radnji tj. dalje od dovršenja krivičnog dela.

Prema članu 28, stav 1, radi se o pokušaju ako je neko lice sa umišljem preduzima neposredne radnje u nameri izvršenja krivičnog dela, ali delo nije dovršeno odnosno obeležja nameravanog krivičnog dela nisu ostvarena.. Prema ovoj zakonskoj definiciji, da bi se smatralo da je izvršen pokušaj krivičnog dela moraju biti ispunjeni sledeći uslovi: a) da je preduzeta radnja izvršenja krivičnog dela; b) da je radnja preduzeta sa umišljajem i c) da delo nije dovršeno, odnosno da nije prouzrokovana posledica krivičnog dela..

Dovršeni i nepodoban pokušaj

Obzirom da se radi o izvršenom pokušaju kako u slučaju kada je radnja izvršenja dovršena, tako i u slučaju kada je samo započeta, ali uvek pod uslovom da nije

prouzrokovana posledica krivičnog dela, u krivičnom pravu se poznaju dve vrste pokušaja: dovršeni i nepodoban pokušaj.

Dovršeni pokušaj postoji u slučajevima kada je radnja izvršenja započeta i završena, ali posledica nije prouzrokovana. Na primer, osoba A. puca iz pištolja u pravcu osobe B. ali je ne pogodi.

Nepodoban pokušaj postoji onda kada neko lice započne radnju izvršenja ali ne dovrši je. Na primer, osoba A. nišani puškom u pravcu osobe B. ali ne povuče okidač.

Razlika izmedju dovršenog i neodobnog pokušaja je veoma značajna u pogledu dobrovoljnog odustajanja od izvršenja krivičnog dela i odmeravanja kazne. Naime u sudskoj praksi se za nepodoban pokušaj izriče blaža kazna u odnosu na kaznu koja se izriče za dovršeni pokušaj.

Kvalifikovani pokušaj

U krivičnom pravu smatra se da postoji kvalifikovani pokušaj u slučajevima kada je preduzetom radnjom pokušano izvršenje krivičnog dela, ali u stvari pri tome su stečena obeležja sasvim drugog krivičnog dela, koje je zakonom propisano kao posebno krivično delo. Takvi slučajevi su najčešći kod krivičnih dela ubistva u pokušaju. Na primer, osoba A. puca iz oružja u osobu B. u nameri da je liši života, ali nanosi joj samo telesnu povredu. U ovom slučaju osoba A je u stvari izvršila krivično delo teške telesne povrede, ali obzirom da je njen umišljaj bio usmeren ka izvršenju krivičnog dela ubistva, u smislu krivičnog prava, smatra se da je ta osoba izvršila krivično delo ubistva u pokušaju a ne krivično delo teške telesne povrede. Prema tome, u ovakvim slučajevima za kvalifikaciju krivičnog dela presudan je umišljaj izvršioca. Činjenica da je izvršilac ovim pokušajem prouzrokovao telesnu povredu, sud će uzeti kao otežavajuću okolnost prilikom odmeravanja kazne, imajući pritom u vidu i kaznu predviđenu za krivično delo koje je ostalo u pokušaju.

Krivična dela kod kojih pokušaj je nemoguć

U teoriji krivičnog prava i sudskoj praksi smatra se da je kod nekih krivičnih prava pokušaj nemoguć. S tim u vezi uglavnom se poznaju dve grupe krivičnih dela kod kojih je pokušaj nemoguć. U prvoj grupi spadaju ona krivična dela koja se u krivičnom pravu smatraju da su izvršena kada su radnje preduzete i pripremnoj fazi. Takva dela su npr. organizovanje grupe radi izvršenja genocida, zločina protiv čovečnosti, ratnih zločina, trgovine ljudima itd.

U drugoj grupi spadaju krivična dela kod kojih, zbog njihove prirode, pokušaj nije moguć. Na primer, nemoguć je pokušaj kod krivičnog dela učestvovanja u tuči, krivičnog dela izazivanja opšte opasnosti, zatim krivičnih dela izvršenih iz nehata (kod kojih, iako je pokušaj moguć, on se ne kažnjava) itd.

Osuda pokušaja po našem krivičnom pravu

Imajući u vidu prirodu i težinu krivičnog dela, prihvaćanjem objektivno-subjektivne teorije, naše krivično pravo rešava pitanje osude za slučajeve pokušaja. Sledstveno tome, prema stavu 1. člana 28. Krivičnog zakona, izvršilac se osudjuje za pokušaj ukoliko se radi o krivičnim delima za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine, a za pokušaj drugih lakših samo ako je zakonom izričito propisano da je osuda moguća i za pokušaj. Dakle, težina krivičnog dela i intenzitet opasnosti ovde su određeni na osnovu vrste i visine propisane kazne.

SAUČESNIŠTVO

Krivično delo se može izvršiti postupanjem jednog ili više lica. U slučajevima kad u izvršenju krivičnog dela učestvuju dva ili više lica, to se u krivičnom pravu naziva saučesništvom, a lica čijim je radnjama izvršeno krivično delo nazivaju se saizvršiocima.

Da bi se smatralo da postoji saučesništvo nije dovoljno da su u izvršenju krivičnog dela učestvovala više lica, obzirom da je moguće da u izvršenju krivičnog dela učestvuju dva ili više lica, ali to ne znači da se radi o saučesništvu. Na primer, jedno lice obje market u kome oduzima nekoliko stvari, a potom dolazi drugo lice koje takodje oduzima neke stvari, pa treće i tako redom, ali u ovom slučaju nema saučesništva.

Za postojanje saučesništva, prema krivičnom pravu, između učesnika mora da postoji određena objektivna i subjektivna veza.

Objektivna veza sastoji se u tome da svaki saučesnik mora pruzeti neku radnju kojom doprinosi izvršenju krivičnog dela. Drugim rečima, posledica krivičnog dela mora biti zajednički rezultat delatnosti svih saučesnika.

Subjektivna veza se sastoji u činjenici da svi saučesnici moraju biti svesni da će u izvršenju određenog krivičnog dela zajedno učestvovati i delovati na različite načine.

Oblici saučesništva

Pojam, vidovi saučesništva i vrste saučesnika određeni su u članovima 31, 32, 33, 34, i 35, KZ Kosova a to su: saizvršilaštvo, pomoć i zločinačko udruživanje, dok su članom 38, propisane granice krivične odgovornosti i osuda za saučesništvo.

SAIZVRŠILAŠTVO

Prema odredbi člana 31, KZ Kosva, saizvršilaštvo postoji kada dva ili više lica zajednički izvrše krivično delo i tozajedničkim učešćem u radnju izvršenja krivičnog dela ili na neki drugi način. Iz ove definicije proizilazi da se za postojanje saizvršilaštva, kao vida saučesništva, traži se da dva ili više lica budu učestvovala u radnju izvršenj krivičnog dela. Na primer, kad dva ili više lica nožem napadaju neko lice kome prouzrokuju smrt ili nanose mu teške telesne povrede

Saizvršilaštvo, kao vid saučesništva, može se izvršiti sa umišljajem ili iz nehata.

Odgovornos i osuda saizvršioaca

Prema članu 31. KZ Kosova, svaki saizvršilac osudjuje se kaznom predvidjenom za izvršeno krivično delo. U ovom slučaju, saizvršilac krivično u granicama umišljaja ili nehata. Drugim rečima u KZ je prihvaćeno načeloindividualne odgovornosti saizvršilaca.

Načelo da svaki saizvršilac odgovara u granicama svog umišljaja podrazumeva i to da saizvršilac ne odgovara o ekscesu drugog saizvršioaca. Na primer, ako su se saizvršioci dogovorili da ulaze nzajednou neku kuću radi kradje a tom prilikom jedan od saizvršilaca siluje ženu koja se nalazila u kući, drugi saizvršilac neće odgovarati za navedeni eksces, obzirom da su se oni dogovorili da izvrše kradju a ne silovanje.

PODSTREKAVANJE

Prema odredbi člana 32. KZ, podstrekavanje predstavlja jedan od oblika saučesništva, u užem smislu reči. Ovaj oblik je propisan članom 32., ali u njemu nije određen pojam saučesništva. U ovoj odredbi se navodi: "Lice koje umišljajno podstrekava drugo lice na izvršenje krivičnog dela, kazniće se kao da je izvršilo to krivično delo, ukoliko je krivično delo izvršeno pod njegovim uticajem".

Doista zakonodavac nije odredio pojam podstrekavanja, ali su to uradili teorija krivičnog prava i sudska praksa. Naime, u teoriji i praksi podstrekavanje se definiše kao preduzimanje takvih radnji kojima kod drugog lica sa umišljajem izaziva ili učvršćuje odluka da izvrši krivično delo.

KZ ne određuje načine i sredstva kojima se čini podstrekavanje, ali u praksi je prihvaćena koncepcija da se podstrekavanje može izvršiti svakom radnjom kojom se kod drugog formira bili učvršćuje odluka za izvršenje krivičnog dela. Kao takve radnje u praksi se uzimaju, npr. davanje ili obećanje poklona, molba, davanje saveta, ruganje zbog nodlučnosti itd. U svemu tome, bitno je da se kod drugog lica formira ili učvršćuje odluka za izvršenje krivičnog dela. Podstrekavanje se može preduzeti od dva ili više lica. Podstrekavanje mora biti usmerena prema određenom licu – budućem izvršiocu u nameri da se izvrši određeno krivično delo. Podstrekavane mora biti usmereno na izvršenje određenog, konkretnog krivičnog dela.

Podstrekavanje se može izvršiti samo dok određeno lice nije još odlučilo da izvrši krivično delo, npr. ako uopšte nije nameravao da izvrši delo a podstrekač, svojim radnja, uspeva da ga ubedi da delo izvrši, ili ako je odlučilo da izvrši delo ali još uvek se kolebalo budući nesiguran da li to hoće ili neće, tako da se podstrekač pojavljuje kao lice koje mu učvršćuje uverenje da izvrši krivično delo, za koje još nije bio siguran da li želi da ga izvršiti ili neće.

Prema članu 32. KZ, podstrekavanje se može izvršiti jedino umišljajem, a lice koje je podstrekavalo osudjuje se isto kao da je samo izvršilo krivično delo, bez obzira na težinu dela, pod uslovom da je ono izvršeno pod njegovim uticajem.

Članom 32. KZ predviđena je osuda podstrekača. Prema ovoj odredbi, podstrekač se osudjuje za svako krivično delo kao da ga je samo izvršilo, bez obzira na njegovu

težinu, pod uslovom da je delo izvršeno pod njegovim uticajem. Dakle, kad se pretpostavlja da podstrekač može biti osuđen, traži se da je zvršio krivično delo.

Inače, iako se propisuje da se podstrekač kazni isto kao i izvršilac dela, ne isključuje se mogućnost da on bude strožije kažnjen od samog izvršioca.

KS podstrekavanje je propisao i kao posebno krivično delo, kao što su npr.: krivično delo podsticanje na nacionalnu, rasnu, versku mržnju, nemir ili netoleranciju (član 147.); podstrekavanje na agresiju ili oružani sukob (član 162.); podstrekavanje na samoubistvo (član 183.), vanbračna zajednica sa licem ispod 16 godina (član 247.stav 2.). To je zakonodavac propisao upravo zbog veoma visoke opasnosti ovih krivičnih dela i njihove specifične prirode.

Neuspelo podstrekavanje

Neuspelo podstrekavanje postoji postoji u slučajevima kad podstrekavano lice nije izvršilo niti je pokušalo da izvrši krivično delo. Obzirom da se podstrekavanje kažnjava samo ukoliko je izvršeno krivično delo, otuda podstrekač za neuspelo podstrekavanje neće biti osuđen.

Razlozi koji vode neuspehom podstrekavanju mogu biti mnogobrojni i različite prirode. Na primer, neuspelo podstrekavanje postoji kad podstrekač nije uspeo da ubedi drugog da izvrši krivično delo ili ako je to uspeo da učini, ali podstreknuti promenio je mišljenje odnosno odustao od odluke pre započinjanja radnji koje spadaju u kriminalnu zonu, i koje se smatraju krivičnim delom. Radi se o neuspehom podstrekavanju i u slučaju kad podstreknuti, iz objektivnih razloga, nije mogao da izvrši krivično delo. Postoji neuspelo podstrekavanje i u slučaju kad je podstreknuti preduzeo sam pripreme radnje, koje se po Krivičnom zakonu ne kažnjavaju. Nuspešno podstrekavanje postoji i onda kada je podstrekač podstrekao lice koje je već bilo odlučilo da izvrši krivično delo ili kada podstreknuti uopšte nije razumeo podstrekača.

Treba istaći da se kao neuspelo podstrekavanje smatra i slučaj kad podstreknuti izvrši sasvim drugo krivično delo od dela na koje je bio podstreknut. U ovakvim slučajevima smatra se da je došlo do izražaja takozvani kvalitativni eksces podstrekavanja, kod kojeg, prema limitiranoj akcesornoj teoriji, nema osnova za odgovornost saučesnika, odnosno podstrekača. Takav slučaj, npr., može biti kad osoba A. podstrekava osobu B. da izvrši silovanje, a osoba B. izvrši tešku telesnu povredu ili razbojništvo.

P O M A G A N J E

Pomaganje, kao oblik saučesništva, propisan je članom 33. Krivičnog zakona Kosova. Pomaganje predstavlja preduzimanje radnji kojima neko lice umišljajno pomaže drugom licu u izvršenju krivičnog dela. To su radnje kojima se pomaže u izvršenju krivičnog dela ili radnje koje se preduzimaju u toku njegovog izvršenja. Iz pojma i pravne prirode pomaganja proizilazi da se ovaj oblik saradnje sastoji u preduzimanju takvih radnji kojima se ne izvršava krivično delo, nego se samo pomaže u njegovom izvršenju. Inače radnje pomaganja predstavljaju doprinos u ostvarivanju

krivičnog dela. Pomaganje, kao vid saradnje, se može izvršiti samo nakon što je drugo lice odlučilo da poćini krivično delo, tako da se radnje koje se preduzimaju pre nego što je drugo lice odlučilo da poćini krivično delo mogu smatrati samo podstrekavanjem ali ne i pomaganjem.

U ćlanu 33. stav 2. KZK su primereno navedeni neki vidovi ili naćini kojima se moće izvršiti pomaganje. U ovoj odredbi je propisano da pomoć izvršiocu moće biti fizićka i i psihićka. Kao fizićka pomoć smatra se davanje ili stavljanje na raspolaganje izvršiocu sredstava za izvršenje krivićnog dela, uklanjanje prepreka, ćuvanje straće za vreme izvršenja krivićnog dela, kontrola sredstava kojima će se delo izvršiti itd. Kao psihićko pomaganje se smatraju davanje saveta, uputstava, unapred obećano prikrivanje dela, izvršioća i tragova krivićnog dela.

Za razliku od podstrekavanja, koje se zbog svoje prirode moće izvršiti samo ćinjenjem, pomaganje se izvršava ćinjenjem ili nećinjenjem.

U pogledu vremena, pomaganje se obiće izvršava pre poćetka izvršenja krivićnog dela, što znaći da se pomoć moće prućiti i za vreme izvršenja krivićnog dela dok isto, u materijalnom smislu, joć nije dovršeno. Radnje koje se preduzimaju nakon izvršenja krivićnog dela ne mogu se smatrati pomaganjem, pod uslovom da isto nije unapred obećano odnosno pre poćetka izvršenja krivićnog dela. Ako se pomoć pruća nakon izvršenja krivićnog dela, onda se radi o posebnoj krivićnoj delu prikrivanja izvršioća nakon izvršenog krivićnog dela ili pomaganje nakon izvršenog krivićnog dela.

Neuspešno pomaganje

Radilo bi se o neuspešnom pomaganju ako lice kome je prućana pomoć nije izvršilo ili nije pokućalo da izvrši krivićno delo ili nije preduzelo kaćnjive pripreme radnje. Neuspešnim pomaganjem se smatra i slućaj kad izvršilac odbije pomaganje. Isto tako smatraće se da pstoji neuspešno pomaganje i onda kad prilikom izvršenja krivićnog dela izvršilac nije uopće koristio radnje pomagaća, npr. lice A. krivićno delo je izvršilo pućkom a ne otrovom koji mu je dao pomagać, ili lice A. izvršilo je krivićno delo kradje ulazeći u prostoriju kroz polomljeno staklo na prozoru a ne upotrebom falsifikovanog kljuća dobijenog od pomagaća.

Nać Krivićni zakon ne sadrić odredbu kojom bi bilo regulisano pitanje kaćnjavanja za neuspešno pomaganje. Prema tome, moćemo zakljućiti da se neuspešno pomaganje ne kaćnjava. Takvo je rećenje opravdano. Naime, prema definiciji datoj u Krivićnom zakonu, neuspešnim pomaganjem ne smatra se uzroćni doprinos u izvršenju krivićnog dela. Drugim rećima, u slućaju neuspešnog pomaganja, radnje pomagaća nisu inkorporirane u kriminalni rezultat, obzirom da je doćlo do prekida toka uzroćnosti i to voljom izvršioća ili pod uticajem drugih okolnosti (npr. ako je pićstolj koji je dat izvršiocu ubistva bio neispravan i zbog toga nije upotrebljen za izvršenje dela). Medjutim, krivićno delo neuspešno pomaganje se moće inkriminisati kao posebno krivićno delo. Takav je slućaj sa krivićnim delom snabdevanje materijalima koji su namenjeni proizvodnji ili krijumćarenju opojnih ili psihotropnih supstanci i sl. (ćlan 274. stav 4. KZK).

Pomoć kao posebno krivično delo

Zbog prirode ovog krivičnog dela i zbog nekih političko-kriminalnih razloga, pomoć se može smatrati posebnim i samostalnim krivičnim delom u odnosu na krivično delo izvršioca. Takvi su slučajevi npr. pomaganje pri samoubistvu (član 183.), pomoć trudnici u prekidu trudnoće (član 184.), pružanje pomoći izvršiocu nakon izvršenog krivičnog dela (član 388.), omogućavanje bekstva lica lišenih slobode (član 406.)

Pomoć kao krivično delo u nekim slučajevima se može inkriminisati kao delo za koje se izvršilac ne osudjuje, odnosno u slučaju kad se delo izvršioca ne smatra krivičnim delom. Takvo je npr. pružanje pomoći drugom licu da izvrši samoubistvo ili pomaganje trudnice da ona sama vrši prekid trudnoće. U navedenim slučajevima lice koje je pokušalo da izvrši samoubistvo ili žena koja je sama izvršila prekid trudnoće ne smatraju se izvršiocima krivičnih dela, ali lice koje im je pružalo pomoć smatra se da je izvršilo krivično delo za koje se i osudjuje.

ZLOČINAČKO UDRUŽIVANJE

Zločinačko udruživanje predstavlja najteži oblik saradnje te u pogledu svoje pravne i političko-kriminalne prirode razlikuje se od drugih vidova saradnje. Specifičnosti zločinačkog udruživanja su doprineli da se ovaj oblik saradnje s razlogom tretira kao saradnja „sui generis“.

Zločinačko udruživanje po Krivičnom zakonu.- Krivični zakon posvećuje posebnu pažnju organizovanom kriminalu, koji se vrši u različitim oblicima zločinačkog udruživanja. To iz činjenice da, kao i u drugim zemljama, i na Kosovu se kriminalnim udruživanjem izvršavaju najteži oblici krivičnih dela, ko što su ubistva, otmice, trgovina opojnim drogama, krijumčarenje ljudskim bićima, terorizam idr.. Pored toga, do propisivanja zločinačkog udruživanja posebnim pravnim normama, za razliku od drugih oblika saradnje, došlo je i zbog činjenice da u savremenim zakonodavstvima i krivičnoj pravnoj nauci, kako je gore navedeno, ne postoje dovoljno opštih odredaba koja su namenjena regulisanju učešća više lica u izvršenju krivičnih dela, obzirom da je organizovani kriminal posebna pojava za čije su regulisanje potrebne posebne norme. Krivično-pravnim okvirom takvih normi bilo bi obuhvaćeno inkriminisanje raznih oblika organizovanog izvršenja krivičnih dela. U duhu ove koncepcije, znatan broj evropskih krivičnih zakonodavstava napustilo je restriktivne norme osude zločinačkog udruživanja. U ovom pravcu u poslednjoj deceniji su izvršene izmene u krivičnim zakonicima Nemačke, Švajcarske, Italije, Francuske itd.

U opštem delu Krivičnog zakona, tačnije u stavu 1. člana 34., određen je pojam zločinačkog udruživanja prema američko-engleskom modelu instituta „conspiracy“. Treba da se naglasi da se sada ovaj model sve više prihvata i u krivičnim zakonicima drugih evropskih zemalja.

Pojam zločinačko udruživanje predstavlja opšti generički pojam, kojim se podrazumeva izvršenje krivičnog dela saradnjom dvaju ili više lica. U našem Krivičnom zakonu, uostalom kao i u zakonicima drugih zemalja, ne navode se oblici saučestništva kojima se izvršavaju krivična dela, ali se to čini u teoriji i sudskoj praksi.

Naime, prema krivičnoj pravnoj nauci i sudskoj praksi, pod generičkim pojmom zločinačkog udruživanja se podrazumevaju: sporazum, grupa, organizacija, banda ili neki drugi vid udruživanja u cilju izvršenja krivičnih dela. Ovim terminom se određuju vidovi zločinačkog udruživanja radi izvršenja organizovanog kriminala, a sadržani su i u posebnom delu Krivičnog zakona i to kao kvalifikatorni oblici krivičnih dela.

Krivična odgovornost i kažnjavanje članova zločinačkog udruživanja.- Kao opšti institut, zločinačko udruživanje predviđeno je u cilju inkriminisanja izvršenja krivičnog dela u ranijoj, odnosno pripremnoj fazi. Ovim pravnim institutom se ustvari osudjuju pripreme radnje, koja se drugačije nazivaju delicta preparata. U duhu ove koncepcije, prema stavu 1. člana 34., lica koja ulaze u kriminalnoj zoni kažnjavaju se samo ukoliko se dogovore da izvrše ili podstrekavaju druge da izvrše krivično delo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godina i ukoliko preduzmu i pripreme radnje radi ostvarivanja dogovora.

Prema ovoj odredbi, u slučaju zločinačkog udruživanja, lice se smatra krivično odgovornim i kažnjava se ako su ispunjeni sledeći uslovi:

- ako se eksplicitno ili prećutno dogovori sa jednim ili više licima da izvrši krivično delo;
- ako se dogovori sa jednim ili više licima da se podstrekavaju druga lica da izvrše krivično delo;
- ovaj dogovor u krivičnom pravu se smatra važećim samo ako je pri njegovom postizanju postupalo sa umišljajem;
- krivično delo za čije izvršenje je postignut dogovor mora biti kažnjivo na najmanje pet godine zatvora;
- ako su u cilju izvršenja krivičnog dela za koje je postignut dogovor, preduzete i pripreme radnje u cilju njegovog ostvarivanja, npr. izvršeno je snabdevanje oružjem radi izvršenja ubistva ili su kupljena vozila radi krijumčarenja opojnih droga.

Svi ovi uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni da bi se smatralo da postoji zločinačko udruživanje i da se za ovaj oblik sučesništva ta lica mogu biti osudjivana. U ovom pravcu se mora posebno istaći da, prema Krivičnom zakonu, smatraće se da postoji navedeni oblik sučesništva i da će se njihovi učesnici kazniti, iako krivično delo nije izvršeno niti je pokušano delo čije je izvršenje dogovoreno. Dovoljno je da je postignut sporazum i i da su preduzete pripreme radnje u cilju ostvarivanja sporazuma.

Obzirom da je organizovani kriminal, koji se vrši u raznim oblicima zločinačkog udruživanja, teško otkriti od organa gonjenja, jer je konspirativan i organizuje se u velikoj tajnosti, u stavu 2. člana 34. je predviđena odredba političko-kriminalnog karaktera u cilju olakšavanja otkrivanja i efikasnije borbe protiv organizovanog kriminala, odnosno zločinačkog udruživanja.

Ovom odredbom se izričito predviđa da sud može umanjiti kaznu ili osloboditi od kazne člana zločinačkog udruživanja ukoliko to lice:

- dobrovoljno odustane od dogovora;
- dobrovoljno preduzme radnje u cilju sprečavanja postojanja zločinačkog udruživanja ili izvršenja krivičnih dela za čije izvršenje je formirano; i
- dobrovoljno obavesti policiju o dogovoru dok se planirano krivično delo još uvek može sprečiti.

Zločinačko udruživanje kao posebno krivično delo u Krivičnom zakonu. - U nekim slučajevima, zbog velike opasnosti kao posledica određenih političko-kriminalnih razloga, u posebnom delu Krivičnog zakona posebni oblici zločinačkog udruživanja su propisani kao posebna krivična dela. Broj inkriminisanja zločinačkog udruživanja koja su propisana kao posebna krivična dela ili kao teški oblici ovih dela u Krivičnom zakonu je relativno velik. Radi ilustracije, navodimo samo nekoliko od njih: organizacija, podržavanje i učešće u terorističkim grupama (član 143.); organizovanje grupe radi izvršenja genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina (član 160.); organizovanje lica ili učešće u trgovini ljudima (član 71. stav 3.); neovlašćena proizvodnja i prerada opasnih opojnih droga i i psihotropnih supstanci od strane člana grupe (član 274. stav 4. tačka 1.); organizovanje piramidalnih šema i kockanja (član 300.); učešće ili organizovanje organizovane kriminalne grupe (član 283.) i dr.

Granice krivične odgovornosti i kažnjavanje za saizvršilaštvo

Saizvršilac je krivično odgovoran u granicama svog umišljaja ili nehata. Lice koje podstrekava ili pomaže u izvršenju krivičnog dela krivično je odgovorno u granicama svog umišljaja. Lične prilike, uključujući odnose i karakteristike koje mogu biti od uticaja za isključenje krivične odgovornosti, oslobodjenje od kazne, postojanje teških ili lakših oblika krivičnog dela koji utiču na odmeravanje kazne, mogu se uzeti u obzir samo licu na koje se one odnose. Ako lične prilike koje se odnose na izvršioca imaju uticaja na ublažavanje ili zaoštavanje kazne i čine obeležje krivičnog dela, saučesnik, podstrekač ili pomagač je krivično odgovoran i kazni se na kaznu predviđenu za krivično delo ako je on znao za tu okolnost i ako je imao veze sa njom.

Za oblike saizvršilaštva, prema teoriji ograničene akcesornosti koja je prihvaćena u Krivičnom zakonu, važi načelno pravilo da saučesnici odgovaraju *u granicama njihovog umišljaja*, bez obzira na odgovornost glavnog izvršioca. U ovom smislu za odgovornost je važan stepen ostvarivanja krivičnog dela. Otuda proizilazi da ako je delo izvršeno od izvršioca, onda podstrekač i pomagač odgovaraju za izvršeno delo shodno članovima 32. i 33. Ako je krivično delo ostalo u pokušaju saučesnici će odgovarati shodno stepenu ostvarivanja dela, odnosno za pokušaj.

KRIVIČNA ODGOVORNOST PRAVNIH LICA

U ranijem zakonodavstvu Kosova nije bilo sankcionisano pravno lice kao izvršilac krivičnog dela i to obzirom na načelo da pravno lice ne može da odgovara za krivično delo (*sociates delinquere non potest*). Ova koncepcija bila je prisutna i u zakonodavstvima evropskih zemalja. Međutim u poslednjim decenijama došlo je do promene ove koncepcije, obzirom na činjenicu pojavljivanja navedenih oblika kriminaliteta koji su nastali u raznim poslovnim korporacijama. Pojavljivanje novih oblika krivičnih dela, štaviše veoma opasnih i ogromnih razmera i posledica, uslovljeno je jačanjem uloge ovih korporacija ne samo u ekonomskoj oblasti, već i u javnom sektoru, odnosno javnim preduzećima i zavodima, javnom novcu, tenderima itd. Ove i druge okolnosti činile su neophodnim da se i pravna lica smatraju subjektima krivičnog dela.

Obaveza da države u svojim zakonodavstvima prihvate koncept da se i pravna lica smatraju subjektom krivičnog dela proizilazi i iz međunarodnih konvencija u kojima su inkriminirani novi oblici kriminaliteta kao što su: organizovani kriminal, korupcija, pranje novca, zagadjivanje okoline itd. Takve konvencije kojima se države obavezuju da u svojim zakonodavstvima prihvate koncepciju da se i pravna lica smatraju izvršiocima određenih krivičnih dela su npr. Konvencija Evropskog saveta o pranju novca, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom (1990) kao i najnovija Konvencija o pranju novca, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom i finansiranjem terorizma (2005); Konvencija Evropskog saveta o sprečavanju korupcije (1999) i Konvencija Organizacije Ujedinjenih nacija za suzbijanje korupcije (2003).

Sada je veliki broj evropskih država u svojim zakonodavstvima uneo koncepcijup o kojoj pravna lica trebaju se smatrati subjektima određenih krivičnih dela, pri čemu propisuju se takve vrste kazni koje se razlikuju od kazni zaprećenih za fizička lica. Pomenuta koncepcija je prihvaćena i od strane zemalja kao što su: Engleska, Irska, Norveška, Kipar, Francuska, Belgija, Finska, Slovenija, Hrvatska itd. Prema dosadašnjim kretanjima, može se reći da se primećuje međunarodni trend prihvatanja ove koncepcije ne samo od evropskih zemalja već i šire, kako bi se i pravno lice smatralo subjektom krivičnog dela.

I u krivičnom pravu Kosova je prihvaćena koncepcija po kojoj se pravna lica mogu smatrati izvršiocima krivičnih dela. Tako, u Krivičnom zakonu Kosova, koji je stupio na snagu 6. aprila 2004. godine, članom 106. bilo je predviđeno da će pitanje krivične odgovornosti pravnih lica bitiregulisano posebnim zakonom. Sada, izmenama i dopunama Krivičnog zakona Kosova, koja su stupila na snagu 1. januara 2013. godine, u članu 40. koji ima četiri stava, predviđena je i krivična odgovornost pravnih lica. Pored ove odredbe, Skupština Kosova je usvojila i Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela koji je stupio na snagu 1. januara 2013. godine. Ovim Zakonom, koji je sačinjen po najavanciranijim modelima zakona Evropske Unije, u 34 člana je sveobuhvatno regulisano pitanje odgovornosti pravnih lica za krivična dela.

Odredbom člana 40. Krivičnog zakona, u pogledu prirode i njenog sadržaja, je načelnog i osnovnog karaktera. Ista dredba kja je propisana ovom odredbom predviđena je i članom 5. Zakona o odgovornostima pravnih lica za krivična dela

Zbog specifičnosti koje karakterišu protivpravna dela koja vrše pravna lica, a koja se smatraju krivičnim delima, pitanje njihove odgovornosti je regulisano drugačije, na specifičniji način od odgovornosti fizičkih lica. Uopšte uzevši, drugačije nego što je to slučaj sa fizičkim licima, odgovornost pravnog lica se pretpostavlja. Naime, odgovornost pravnog lica se zasniva na teoriji identifikacije (*alter ego*), koja prihvata koncepciju da je delo odgovornog lica zapravo delo pravnog lica. Ova teorija je prihvaćena članom 40. Krivičnog zakona Kosova i Zakonom o odgovornostima pravnih lica za krivična dela.

KAZNE

Kazne su u centru pažnje krivičnog prava i kriminalne politike. Druga pitanja koja se regulišu krivičnim zakonom, ma koliko značajne one bile, tiču se preduslova za sprovođenje kazni ili krivičnih sankcija ili drugih pitanja koja se odnose na njih.

Kazne su mere koje preduzima država u cilju zaštite od kriminaliteta. One predstavljaju vrstu reagovanja države prema učinocima krivičnih dela a koje se preduzimaju u cilju zaštite građana i društva od štetnih dela. Kazne imaju za cilj da obezbede elementarne uslove za zajednički život u organizovanom društvu. U suprotnom, u slučaju da primena kazni ne bude u funkciji suzbijanja kriminaliteta, već služi uskim birokratskim interesima ili interesima političkih partija, sud će tada biti pretvoren u njihovo sredstvo.

Kazna je opravdana samo u meri neophodnoj za funkcionisanje zajedničkog života. Kazna je poslednje sredstvo za suzbijanje kriminaliteta. Kazna je opravdana jedino ukoliko ne postoji bolji način za zaštitu građana i društva (*klauzola ultima ratio*). Medjutim ova neophodnost za primenu kazni ostvaruje se samo na način i u obliku koji odgovaraju koncepciji savremenog društva, budući u saglasnost sa opštom percepcijom današnje kulture i demokratskih postulata. Ovim postulatima se istovremeno postavlja brana surovim, ponižavajućim kaznama, i nehunaom tretiranju izvršilaca krivičnih dela.

Kazne se primenjuju prinudom i predstavljaju represiju prema izvršiocu krivičnih dela. Izrečenom kaznom izvršiocu se ograničavaju ili oduzimaju prava, slobode i druge veoma značajne vrednosti, kao što je sloboda kretanja, imovina, zabrana bavljenja profesijom itd.

Kazne, bilo one i najlakše, na neki način predstavljaju zlo koje pogadja lice koje je izvršilo krivično delo. Isto tako, kazne, zbog njihove prirode, težine i implikacija na život građana i društva u celini, predstavljaju i pitanje od interesa širokog javnog mnjenja.

SVRHA KAŽNJAVANJA

Svrha kažnjavanja po Krivičnom zakonu Kosova.- Naš Krivični zakon prihvata mešovite teorije koje se odnose na svrhu kažnjavanja. Takav zaključak proizilazi iz odredbe člana 41. Krivičnog zakona. Ovom odredbom je propisano da je svrha kažnjavanja: 1. da odvratiti izvršioca od ponovnog izvršenja krivičnih dela i da ga rehabilituje; 2. da odvratiti druga lica od vršenja krivičnih dela; 3. da obezbedi zadovoljenje žrtvama ili društvu za gubitke ili štetu izazvanu krivičnim delom i 4. da izrazi osudu društva za krivična dela, podiže moral i osnaži obavezu u odnosu na poštovanje prava.

Iz gorenavedenih odredbi Krivičnog zakona proizilazi da je naše pravo prihvatilo specijalnu i generalnu prevenciju kao svrhu kažnjavanja.

Specijalna prevencija odražava se u tački 1. člana 41. u kojoj se kao svrha kažnjavanja propisuje „odvratanje izvršioca od vršenja krivičnih dela i njegova rehabilitacija“. Generalna prevencija određena je tačkom 2. istog člana u kojoj se ističe da je svrha kažnjavanja da odvratiti druga lica od vršenja krivičnih dela, odnosno preventivni uticaj na druga lica da ne izvrše krivična dela. U tački 3. iste odredbe izričito je propisano da je svrha kažnjavanja i pružanje zadovoljenja žrtvama ili zajednici za štetu ili gubitke prouzrokovane izvršenjem krivičnog dela. Ta svrha je propisana obzirom na činjenicu da se svakim delom izaziva određeno zlo, prouzrokuje šteta pojedincu ili zajednici. Zadovoljenje žrtve krivičnog dela u skladu je sa savremenom koncepcijom restorativnog prava, koje polazi od toga da je svako krivično delo protivno zakonu i izaziva štetne posledice pa prema tome svrha kažnjavanja treba biti i restauracija, popravlanje štete prouzrokovane krivičnim delom i to nadoknadom koja treba biti dosudjena žrtvi. U tački 4 navodi se da je svrha kažnjavanja i da izrazi osudu društva za krivična dela, da podiže moral i ojača obavezu u odnosu na poštovanje zakona. U poslednje vreme ovom aspektu svrhe kažnjavanja se pridaje veliki značaj. Navedena svrha se drugačije naziva pozitivnom generalnom prevencijom. Svrha kažnjavanja u ovom smislu se sastoji u jačanju moralnih normi društva. Jačanje ovih normi predstavlja najbolju branu kojom se doprinosi sprečavanju kriminaliteta. Koncepcija podizanja morala i osećaja poštovanja zakona predstavlja modernu koncepciju generalne prevencije i jačanja morala.

Svrha generalne prevencije kažnjavanja u Krivičnom zakonu odražava se postulatom da ona vaspitno utiče na druge, na osveščivanje građana u pogledu štetnih posledica prouzrokovanih krivičnim delima. Ova svrha se postiže i jednim drugim atributom kazne koji nije izričito naveden u krivičnom zakonu, ali je imanentan u njemu. Radi se u stvari o zastrašujućem efektu kazne na moguće izvršioce krivičnih dela. Otuda, sama činjenica da se za svako krivično delo propisuje određena kazna koja će biti izrečena izvršiocu, predstavlja neku vrstu pretnje, upozorenja sa zastrašujućim efektom kod ljudi da ne izvrše krivična dela, odnosno odvraća ih od vršenja takvih dela. S tim u vezi, neki autori s pravom ukazuju na to da se ne može ostvariti generalna prevencija bez zastrašivanja. To pak znači da one koje nisu učinili krivična dela treba zastrašivati kažnjavanjem učinilaca takvih dela. Pored toga, mnogobrojni su ljudi ne čine krivična dela jer su svesni da će u suprotnom biti osuđivani i na taj način, uz raznih drugih lišavanja, biće lišeni i prestiža kojeg uživaju u društvu. Takva koncepcija

efekta zastraživanja kaznama samom činjenicom da su one propisane u krivičnom zakonodavstvu, prihvaćena je i u francuskoj pravnoj literaturi.

Pored toga, u okviru generalne prevencije, iako nije izričito navedeno, krivično pravo nastoji da uspostavi etičku funkciju i odgovornost društva. Naime, iz činjenice da se kazne izriču onim licima koja povredjuju moral društva izvršenjem krivičnih dela, proizilazi da se svrha kažnjavanja sastoji i u zaštiti morala u društvu.

Osim specijalne i generalne prevencije, kao svrha kažnjavanja, u krivičnom pravu se s pravom postavlja pitanje da li i osveta (retribucija) predstavlja cilj kažnjavanja. Neki autori kategorički poriču ovaj cilj kažnjavanja, neki ne govore uopšte o tome a treća grupa autora prihvata da u svrhi kažnjavanja spada i osvetnički cilj.

VRSTE KAZNI

Vrste kazni su:

- 1) Glavne kazne;
- 2) Alternativne kazne i
- 3) Dopunske kazne.

Glavne kazne predstavljaju onu vrstu kazni koje mogu biti izrečene kao jedine kazne, nezavisno od drugih vrsta kazni, te njihovom primenom svrha kažnjavanja može biti u celosti ostvarena. Ova vrsta kazni se može izreći samo punoletnim izvršiocima krivičnih dela koji su krivično odgovorni.

Alternativne kazne u suštini predstavljaju substitut, zamenu kazne zatvora. Njihov spektar je veoma širok i raznovrstan. Ova vrste kazni u stvari predstavlja posebnu vrstu parapenalnih mera, kojima se, u svim mogućim slučajevima, izvršiocu krivičnog dela, umesto zatvorske kazne, izriče upozorenje uz određivanje obaveza koje mora ispuniti u određenom roku. Ukoliko to ne čini, kao što ćemo u nastavku videti, alternativna kazna će se opozvati i pretvoriti u kaznu zatvora.

Dopunske kazne mogu da budu izrečene samo zajedno sa glavnom ili alternativnom kaznom. Alternativne kazne ustvari su komplementarne kazne i imaju za cilj jačanje efekta glavne kazne. Sledstveno tome, u slučajevima kad sud zaključi da se funkcija suzbijanja kriminaliteta ne može ostvariti samo glavnom kaznom, on će izreći jednu od dopunskih kazni. Do stupanja na snagu Krivičnog zakona, većina od devet dopunskih kazni propisanih članom 62, smatrana su merama sigurnosti.

GLAVNE KAZNE

Glavne kazne su:

- 1) Doživotna kazna zatvora;
- 2) Kazna zatvora i
- 3) Novčana kazna.

Raspoređivanje kazni u Krivičnom zakonu određuje njihovu relaciju prilikom izricanja. Ovaj sistem je utvrđen shodno težini kazni i istovremeno ima praktičnog značaja u slučaju kad se postavlja pitanje ublažavanja kazne.

Glavne kazne predstavljaju one kazne koje zakon propisuje kao glavne mere kažnjavanja. Ove kazne se mogu izricati kao samostalne prema izvršiocu krivičnog dela, tj. bez obzira na drugu vrstu kazne. Naime, to su kazne čijim izricanjem kao samostalnim kaznama sud smatra da će se ostvariti svrhu kažnjavanja.

U svim kaznenim sistemima krivičnih zakonodavstava savremenih država, kazna zatvora zauzima centralno mesto, obzirom da je za većinu krivičnih dela propisana upravo ova vrsta kazni. Naime, i u Krivičnom zakonu Kosova, uprkos predviđanju znatnog broja alternativnih kazni, kao supstituta kazne zatvora, za najveći broj krivičnih dela ipak propisana je kazna zatvora.

Doživotna kazna zatvora ili kazna zatvora uvek predstavljaju glavne kazne. Medjutim novčana kazna može biti i glavna i dopunska kazna. U Krivičnom zakonu novčana kazna nije nigde propisana kao samostalna glavna kazna, nego je alternativno propisana uz kaznu zatvora. U slučajevima kada je novčana kazna u zakonu alternativno propisana uz kaznu zatvora, ova kazna biće glavna ako je sud izriče kao samostalnu, ali biće dopunska ako je izriče uz kaznu zatvora. Novčana kazna biće dopunska ako je za određeno krivično delo propisana kumulativno sa kaznom zatvora. Isto tako, novčana kazna se može izreći kao dopunska uz uslovnu kaznu zatvora (član 52., stav 5.). U slučajevima kad sud uz uslovnu kaznu zatvora izriče i безусловnu naovčanu kaznu, onda se kao glavna kazna smatra uslovna kazna zatvora, dok je novčana kazna dopunske prirode.

DOŽIVOTNA KAZNA ZATVORA

Propisivanje doživotne kazne zatvora je posledica ukidanja smretne kazne na Kosovu. Sve države koje su ukinule smrtnu kaznu, u svojim zakonodavstvima su umesto nje uvele dugotrajnu kaznu zatvora od 30 ili 4 godina, dok su neke države propisale doživotnu kaznu zatvora. Kao što se vidi na isti način je postupljeno i u Krivičnom zakonu Kosova.

U Krivičnom zakonu koji je prestao da važi 31. decembra 2012. godine, najteža kazna je bila propisana od 21 do 40 godina zatvora. Uprkos činjenici da je ta kazna bila dosta teška, u poslednjih 10 godina izvršena su veoma teška krivična dela, što ukazuje na to da za njihove izvršioce navedene kazne nisu bile adekvatne. Isto tako opravdanost zaoštavanja kaznene politike, koja je usledila propisivanjem doživotne kazne zatvora, sastoji se u činjenici da se i dan danas pojavljuju slučajevi izvršilaca veoma teških krivičnih dela, tako da uvođenje ove kazne predstavlja vrstu upozorenja odnosno pretnje svim potencijalnim izvršiocima takvih dela. Pristalice uvođenja doživotne kazne zatvora iz redova domaćih, ali i međunarodnih eksperata, imajući u vidu navedene i druge razloge, bez ikakvih ustručavanja, složili su se da se u Krivičnom zakonu, koji je stupio na snagu 1 januar 2013. godine, predviđa doživotna kazna zatvora za veoma teška krivična dela.

U Krivičnom zakonu doživotna kazna zatvora je propisana za najteže oblike krivičnih dela ili onih koja su izvršena u posebno otežavajućim okolnostima ili kojima su izazvane veoma teške posledice (član 44. stav 1.).

Ograničenja za propisivanje i izricanje doživotne kazne zatvora slična su ograničenjima koja su bila propisivana ranijim krivičnim zakonodavstvom u odnosu na smrtnu kaznu. Ova ograničenja su propisana za najteže vrste i oblike krivičnih dela za koja se ranije moglo izreći smrtna kazna. Obzirom da je doživotna kazna zatvora najteža kazna propisana u Krivičnom zakonu, potpuno je razumljivo da je zakonodavac u odnosu na njih propisao brojna ograničenja u pogledu njihovog propisivanja i izricanja.

U stavu 2. je određen uslov načelnog karaktera, u kome se navodi da se u nijednom slučaju ne može propisati kazna doživotnog zatvora kao jedina glavna kazna za

određeno krivično delo, čak ni za najteža krivična dela kao što su krivična dela protiv međunarodnog prava, teška ubistva itd. Iz ovog uslova proizilazi da se doživotna kazna zatvora može propisati samo alternativno uz kaznu zatvora, tako da se sudu ostavlja mogućnost da izabere jednu od ove dve vrste kazne za svako konkretno krivično delo.

U odnosu na ličnost izvršioca krivičnog dela, u stavu 3. su određena dva ograničenja za izricanje doživotne kazne zatvora i to: kazna doživotnog zatvora ne može biti izrečena licu koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo dvadeset i jednu (21) godinu, ili licu koje je u vreme izvršenja krivičnog dela imalo značajno umanjenu sposobnost rasuđivanja.

Obzirom da je doživotna kazna zatvora propisana i može da bude izrečena samo za veoma teška krivična dela, a u cilju očuvanja zaoštrenosti i neophodne represivnosti kazne, u Krivičnom zakonu su propisani veoma rigorozni kriterijumi uslovljavanja kazne. Naime, članom 94, stav 2, lice osuđeno na doživotnu kaznu zatvora može da se uslovno oslobodi samo nakon izdržanih 40 godina zatvora.

KAZNA ZATVORA

Kao i kod drugih krivičnih zakonodavstava, isto i u Krivičnom zakonu Kosova, za razliku od drugih kazni, kazna zatvora je propisana za sva krivična dela. U većini slučajeva ona je propisana kao jedina kazna a u nekim slučajevima alternativno ili kumulativno uz novčanu kaznu. U odnosu na dopunske kazne, kazna zatvora je uvek predviđena kumulativno. U stavu 1. je određen opšti minimum i opšti maksimum kazne zatvora. Tako, opšti minimum kazne zatvora je trideset dana, dok je opšti maksimum dvadeset i pet godina.

Za svako delo ponaosob u krivičnom zakonodavstvu se najčešće decidirano određuje poseban minimum i maksimum ove vrste kazne. Ako nije određen poseban minimum, onda se kao najkraće trajanje kazne smatra se opšti minimum (trideset dana), dok ako nije određen poseban maksimum, onda se kao gornja granica trajanja kazne smatra opšti maksimum kazne (dvadeset i pet godina).

Prema stavu 2, kazna zatvora se izriče u punim godinama i mesecima, a u slučajevima gde je ispod šest (6) meseci, kazna može da bude izrečena u punim danima.

Shodno savremenim kretanjima u krivičnoj pravnoj nauci i krivičnom zakonodavstvu, u Krivičnom zakonodavstvu Kosova je prihvaćena koncepcija da u svim slučajevima, gde je to moguće, za lakša ili neznatno teška krivična dela, umesto kazne zatvora, naročito kratkotrajne kazne zatvora, izriču alternativne kazne ili novčane kazne, kojima se izvršilac ne lišava slobode.

NOVČANA KAZNA

Novčana kazna spada u vrstu imovinskih kazni. Ovom kaznom izvršilac se obavezuje da u određenom roku plati određeni iznos novca u korist države.

Novčanu kaznu poznaju sva krivična zakonodavstva savremenih zemalja. Novčana kazna je jedna od najstarijih kazni. Među drugim kaznama, u pogledu težine, novčana kazna u našem kaznenom sistemu predstavlja najblažu vrstu kazne. Posle Drugog svetskog rata ova vrste kazne se široko primenjuje. Zbog svojih obeležja i prednosti koje ima, u savremenim zakonodavstvima se sve više afirmiše i masivizuje. Kao posledica ovog trenda, neki autori novčanu smatraju krivičnom sankcijom budućnosti.

Novčana kazna je posebno podobna u slučajevima lakših krivičnih dela, ali restriktivno se može izricati i u oblasti tkz. srednjeg kriminaliteta. U nauci krivičnog prava kao prednosti izricanja novčane kazne naročito se navode: humanija je u odnosu na kaznu zatvora; predstavlja adekvatno sredstvo da se ne primeni kratkotrajna kazna zatvora; osudjeni ne nosi pečat zatvorenika, ne podleže nepotrebnoj stigmatizaciji; samostalna je i može da ispuni načela individualizacije kazne; za njeno izvršenje država ne troši materijalna sredstva, kao što je to slučaj sa kaznom zatvora; osudjenog ne odvaja od porodice; **osudjeni ne gubi radno mesto.**

U cilju pronalazjenja najboljih rešenja, kako bi novčana kazna bila što pravednija i efinaknadna i da podjednako pogadja kako siromašne tako i bogate izvršioce, u krivičnim zakonodavstvima uspostavljeni su razni sistemi za propisivanje i izricanje ove kazne. Postoje tri takvih sistema i to: a) sistem fiksnih iznosa; b) sistem dani-novčana kazna i c) sistem prema prosečnim mesečnim dohocima i d) mešoviti sistem.

Naš Krivični zakon je prihvatio sistem fiksnih iznosa novčane kazne. U toku pripremanja ovog Zakona bilo je mišljenja da se uvede sistem dani-novčana kazna, međjutim pošto je na Kosovu nivo nezaposlenosti veoma visok (oko 40%), odlučeno je za sistem fiksnih iznosa.

Prema stavu 1., opšti zakonski minimum novčane kazne iznosi 100 €, dok je opšti maksimum 25.000 evra. U slučaju izvršenih krivičnih dela koja se vezuju za terorizam, krijumčarenje ljudima, organizovani kriminal ili u nameri pribavljanja imovinske koristi, maksimum novčane kazne iznosi 500.000€.

U stavu 2. člana 46. određen je rok plaćanja novčane kazne koji ne može biti kraći od 15 dana niti duži od 3 meseca. Međjutim, u opravdanim slučajevima, sud može odlučiti da se novčana kazna isplati u ratama, pod uslovom da rok isplate ne bude duži od dve godine. U slučajevima kad sud odlučuje da se isplata izvrši u ratam, treba da

naznači kad će se izvršiti njihova isplata, navodeći pri tome izričito da će se odobrena isplata u ratama biti opšozvana ako osudjeno lice utvrdjene rate ne isplati na vreme.

Prema stavu 3, ako osudjeni odbija ili nije u stanju da isplati novčanu kaznu, sud može da istu zameni kaznom zatvora, tako što će za svakih započelih 20 € utvrditi jedan dan zatvora. U ovim slučajevima kazna zatvora ne može biti veća od tri godine.

Stavom 4. regulisano je pitanje kad izvršilac krivičnog dela neće ili ne može da izvrši u celosti isplatu naovčane kazne. U ovom slučaju sud će zameniti preostali iznos kazne kaznom zatvora, kako je predviđeno u stavu 3. ovog člana. Ukoliko osuđenik plati preostali iznos kazne, izvršenje kazne će biti suspendovano.

Stavom 5. regulisana je situacija kad lice osudjeno na novčanu kaznu neće ili nije u stavnju da isplati kaznu. U tom slučaju sud može, uz pristanak osuđenog, zatvorsku kaznu zameniti nalogom za društveno korisni rad. Društveno koristan rad će se računati na taj način što će za svakih započelih (20) evra odrediti osam (8) radnih sati. Medjutim, shodno članu 60. stav 2., nalogom za društveno koristan rad se ne može odrediti iznos veći od dvesta četrdeset (240) radnih časova.

Ukoliko sud odluči da zameni novčanu kaznu nalogom za društveno koristan rad, mora da vdi računa o tome da obavljanje društveno korisnog rada ne bude smetnja u vršenju redovnih radnih obaveza osuđenog. Ako osudjeni nije pristao na zamenu novčane kazne nalogom za društveno koristan rad ili ne izvrši izrečeni nalog za društveno koristan rad, iako je prethodno na to pristao, novčana kazna biće mu zamenjena kaznom zatvora. U tom slučaju sud će za svakih započelih 2 evra odrediti jedan dan zatvora, s tim što kazna zatvora ne može biti veća od šest meseci (stav 4.)

Novčana kazna neće biti izvršena nakon smrti osuđenog (stav 6).

ALTERNATIVNE KAZNE

Alternativne kazne su:

- 1) uslovna osuda;
- 2) polusloboda i
- 3) nalog za obavljanje opšteg korisnog rada.
- 4) Kad izriče uslovnu osudu, sud takodje može izreći:
- 5) nalog za obavezno lečenje i rehabilitaciju i
- 6) nalog za nadzor od strane probacione službe.

Polazeći od odredaba Tokijskih pravila i Preporuka Saveta Evrope za njihovu primenu kao i modela krivičnih zakona Italije, Francuske, Švajcarske Nemačke i nekih drugih država Zapadne Evrope, učinjeni su napori da se u Krivičnom zakonu Kosova uvede veći deo korpusa ovih alternativni kazni i mera.

Prihvatanjem ove nove koncepcije i filozofije u krivičnom pravu a imajući u vidu i konkretne okolnosti na kosovu, u Krivičnom zakonu su propisane tri vrste alternativnih kazni, koje mogu biti izrečene umesto zatvorskih kazni.

U članu 49. Krivičnog zakona su propisane sledeće tri vrste alternativnih kazni:

- **uslovna osuda;**
- **polusloboda i**
- **obaveza obavljanja društveno korisnog rada.**

Posebnim odredbama Krivičnog zakona navedene vrste alternativnih kazni se mogu izricati prema relativno velikom broju izvršilaca krivičnih dela. Naravno, u ovim odredbama su propisani i uslovi koji se moraju ispuniti da bi izricanje ovih alternativnih kazni bilo moguće. Posebno treba naglasiti da stupanjem na snagu Krivičnog zakona, na Kosovu se po prvi puta propisuju kao vrste alternativnih kazni nalog za društveno korisni rad i polusloboda.

Članom 49. Kojim su propisana alternativne kazne, u stavu 2. je predviđeno da u slučajevima kad sud izriče uslovnu osudu, uz ovu alternativnu kaznu, može izreći i nalog za obavezno lečenje ili nalog za nadzor od strane probacione službe

USLOVNA OSUDA

Uslovna osuda predstavlja prvu vrstu alternativnih kazni, koja je propisana članom 51. Krivičnog zakona. Prema prirodi, sadržini, uslova i obaveza koje se mogu odrediti izvršiocu krivičnog dela, uslovna osuda je ista kao i ona koja je bila propisana ranijim krivičnim zakonodavstvom, koje je važilo na Kosovu do stupanja na snagu Krivičnog zakona.

Shodno savremenim tendencijama prihvaćanja alternativnih kazni, pored kontinentalnog sistema uslovne osude propisane članovima 49 i 51, naš Krivični zakon propisuje i mogućnost da uz uslovnu osudu sud izriče i:

- **nalog za obavezno rehabilitaciono lečenje (član 57.) i**
- **nalog za nadzor od strane probacione službe (član 58.).**

Propisivanjem uslovne osude uz nalog za obavezno rehabilitaciono lečenje i uslovne osude uz nalog za nadzor od strane probacione službe, Krivični zakon je prihvatio anglo-američki sistem uslovne osude, uz određene specifičnosti, koje su rezultat dostignuća u nauci krivičnog prava i sudskoj praksi.

Prema Krivičnom zakonu, uslovna osuda se može izreći krivično odgovornom izvršiocu krivičnog dela. Kad sud zaključuje da je celishodno da se izvršiocu krivičnog dela izriče uslovna osuda, kao vrsta alternativne kazne, on će kaznu izreći, ali obustaviće njeno izvršenje za određeno vreme, koje može biti od jedne do pet godina a pritom mu određuje jedan ili više uslova odnosno obaveze koje mora ispuniti za vreme trajanja uslovne osude. Istovremeno sud daje do znanja takvom licu da, ukoliko ne ispuni određene uslove i obaveze, posebno uslov da ne izvrši novo krivično delo, uslovna osuda biće opozvana i pretvoriće se u efektivnu kaznu zatvora, odnosno u tom sličaju izvršilac krivičnog dela biće primoran da izdržava kaznu zatvora, odnosno plati novčanu kaznu. Dakle, uslovna osuda sadrži elemente opomene i pretnje, obzirom da

sud ozbiljno upozorava izvršioca krivičnog na posledice neispunjavanja svojih obaveza i uslova određenih uslovnom osudom.

Prema članu 7, stav 5. Zakona pravde o maloletnicima, uslovna osuda može biti izrečena i prema maloletnicima, kojima je izrečena kazna zatvora za maloletnike ili mera upućivanja u vaspitnu odnosno probaciono-vaspitnu ustanovu u trajanju do dve godine

Uz ovu vrstu uslovne osude, kao i dve gorenavedene alternativne kazne propisane Krivičnim zakonom, može se izreći i mera oduzimanja imovinske koristi (član 96.) Uz uslovnu osudu se može izreći svaka vrsta dopunske kazne (član 62, par. 1.).

Uslovna osuda se registruje u kaznenu evidenciju, dok se njeno bRisanje vrši u smislu uslova propisanih članom 103. stav 2. tačka 2.2.

USLOVI ZA IZRICANJE USLOVNE OSUDE

U stavu 1. određuje se za koja krivična dela, imajući u vidu visinu kazne, može se izreći uslovna osuda. U ovoj odredbi se izričito navodi da se izvršiocu može izreći uslovna osuda za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju do pet godina. Prema ovoj odredbi, uslovna osuda se može izreći i za teže krivično delo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju do deset godina, ukoliko se primenjuju odredbe o ublažavanju kazne. Iz ove odredbe se isto tako vidi da se uslovna osuda može biti izrečena i za teška krivična dela, čak i za krivično delo ubistva iz nehata. Prema tome, u slučajevima teških krivičnih dela, sudovi moraju da budu obazrivi i ovu vrste kazne izreknu samo u očigledno opravdanim slučajevima, naročito imajući u vidu prouzrokovanu posledicu i osteljivost žrtve i njene okoline, kako ne bi izazvala nezadovoljstva, odnosno ukoliko ta osuda predstavlja satisfakciju i za samu žrtvu.

Veoma široka mogućnost izjavljivanja uslovne osude propisana u gorenavedenom stavu, ograničena je stavom 3. U ovoj odredbi je predviđeno da se uslovna osuda može izreći izvršiocu samo ukoliko je sud odredio novčanu kaznu ili kaznu zatvora u trajanju do dve godine bilo za jedno krivično delo, bilo za sticaj krivičnih dela.

U slučaju sticaja krivičnih dela, nemoguće je da se za jedno krivično delo izrekne kazna, a za drugo uslovna osuda, obzirom da, kao što je poznato, u smislu krivičnih odredaba, kod odmeravanja kazne za dela izvršena u sticaju, sud mora utvrditi jedinstvenu kaznu koja može biti efektivna tj. koja će se izvršiti ili izreći uslovnu osudu.

U odredbi stava 3. člana 52. propisani su uslovi koji se vezuju za ličnost izvršioca krivičnog dela i svrhu uslovne osude.

U odredbi stava 5. je propisana situacija kada sud izvršiocu krivičnog dela kumulativno utvrđuje kaznu zatvora i novčanu kaznu, pri čemu uslovnu osudu može izreći u odnosu na obe kazne ili samo u pogledu kazne zatvora. U takvim slučajevima novčana kazna se izvršava prema odredbama na snazi, ali u zakonu nije navedeno kako se postupa u slučaju da osudjeni ne plati kaznu.

Opoziv uslovne osude zbog izvršenja novih krivičnih dela

Uslovna osuda će se pokazati opravdanom, umesnom i odgovarajućom sankcijom, ukoliko lice prema kome je ona izrečena ispunjava opšti uslov – ne izvrši novo krivično delo i ako ispunjava i posebne obaveze (uslove) koje su mu određene. Međutim ima slučajeva kad osudjeni ne ispunjava obaveze određene od strane suda, što znači da u konkretnom slučaju svrha uslovne osude nije ostvarena. U tom slučaju zakonodavac je propisao mogućnost opoziva uslovne osude. Opoziv uslovne osude se sastoji u izvršenju uslovne osude.

U članovima 53, 54. i 55. Krivični zakon propisuje tri uslova zbog kojih se uslovna osuda može opozvati i to: ako osudjeni u toku perioda provere izvrši novo krivično delo; ako se nakon izricanja uslovne osude utvrđuje da je osudjeni izvršio novo **krivično** delo pre nego što je bio uslovno osudjen; ako osudjeni nije ispunio obaveze koje su mu bile određene uslovnom osudom.

Slučaju izvršenja krivičnog dela u toku trajanja uslovne osude, prema članu 53, opoziv uslovne osude može biti obavzan ili fakultativan..

U odredbi stava 1. člana 53. predviđen je obavezan opoziv uslovne osude ukoliko osudjeni, u toku perioda provere, izvrši jedno ili više krivičnih dela za koja mu je izrečena kazna zatvora u trajanju od dve ili više godina.

Sud će obavezno opozvati uslovnu osudu ako je osudjeni izvršio jedno ili više krivičnih dela za koja mu je izrečena kazna zatvora od najmanje dve ili više godina. Pri tome nije od značaja o kakvom se delu radi i koja je kazna propisana za to delo. Presudna je visina određene kazne zatvora. To znači da je odluka o opozivu uslovne osude u rukama sudije, obzirom da on može da prilagodi kaznu u meri koja neće voditi obaveznom opozivu, tj. da izrekne kaznu zatvora ispod dve godine. Opoziv uslovne osude vrši sud koji odlučuje o novom krivičnom delu. Odluka o opozivu se mora navesti u izreci presude o novom krivičnom delu.

Ako je novo krivično delo izvršeno pre utvrđivanja uslovne osude, ali pre pravosnažnosti presude, prema profesoru Bačiću, takve slučajeve treba rešavati na način kao da je novo krivično delo izvršeno nakon što je presuda o uslovnoj osudi postala pravosnažna. Međutim, po njemu, takva situacija mora biti zakonom regulisana.

U odredbi stava 2. je predviđen fakultativni opoziv uslovne osude. Takva situacija dolazi do izražaja ukoliko osudjeni, u toku perioda provere, izvrši jedno ili više krivičnih dela za koja je izrečena kazna zatvora u trajanju od manje 2 godine ili novčana kazna. U tom slučaju sud će odlučiti o opozivu uslovne osude, nakon ocene svih okolnosti koje se odnose na izvršeno krivično delo i na samog izvršioca, posebno o sličnosti izvršenog dela, o njegovoj težini i značaju, motiva iz kojih je izvršeno te da li je delo izvršeno sa umišljajme ili iz nehata, koliko je vremena prošlo od izvršenja ranijeg dela itd.

Prema stavu 3, ako sud opozove uslovnu osudu, za sva krivična dela izrećiće jedinstvenu kaznu i to primenom odredaba odmeravanja kazne za krivična dela izvršena u sticaju (član 80.). U tom slučaju ranije određena uslovna osuda uzima se kao utvrđjena, a za krivično delo izvršeno u toku perioda provere izriče se druga kazna i potom jedinstvena kazna.

U stavu 4. regulisano je pitanje kad sud ne vrši opoziv uslovne osude. U ovom slučaju dolaze do izražaja dve situacije:

Prva situacija odnosi se na slučaj kada je za krivično delo izvršeno u toku perioda provere (za vreme trajanja uslovne osude) izrečena kazna zatvora ili novčana kazna, što znači da paralelno postoje dve kazne – uslovna osuda i kazna. U ovom slučaju, ako je izrečena kazna zatvora, vreme provedeno u zatvoru neće se uračunati u vreme provere određene uslovnom osudom.

Druga situacija odnosi se na slučaj kada sud izriče uslovnu osudu i za novo krivično delo. U ovom slučaju ne bi bilo opravdano da paralelno postoje dve uslovne osude koje bi bile sukcesivno izvršene. Zbog toga zakon propisuje da će sud u tom slučaju izreći jednu uslovnu osudu primenom odredaba o odmeravanju kazne za krivična dela izvršena u sticaju (član 80), pri čemu izriče jednu jedinstvenu kaznu za ranije krivično delo i za novo krivično delo. Pri tome ranije izrečenu uslovnu osudu uzima kao utvrđenu. U takvoj situaciji sud će odrediti novi period provere, koji ne može biti kraći od jedne godine niti duži od pet godina. Ovo vreme se računa od dana pravosnažnosti presude, kojom je izrečena nova uslovna osuda.

Opoziv uslovne osude zbog ranije izvršenih krivičnih dela

Nakon izricanja uslovne osude može se desiti da sud u međuvremenu otkrije da je osuđeni izvršio još neko drugo krivično delo za koje nije znao u vreme izricanja uslovne osude. Ovu situaciju zakonodavac je rešio odredbom člana 54. Prema ovoj odredbi, u takvim slučajevima sud može opozovati uslovnu osudu ako oceni da ne bi bilo osnova za izricanje uslovne osude da je sud znao za to delo.

Prilikom odlučivanja o tome da li će opozvati uslovnu osudu, sud će uzeti u obzir kriterijume koji su predviđeni za opoziv uslovne osude zbog izvršenog novog krivičnog dela (član 53. stav 2.). U slučaju opoziva uslovnu osudu, sud će izreći jedinstvenu kaznu za sva izvršena dela, primenom odredaba o odmeravanju kazne za krivična dela u sticaju (član 80), a ako ne izvrši opoziv, onda će za prvo izvršeno delo izreći kaznu ili uslovnu osudu. U tom slučaju primenjuju se odredbe o opozivu uslovne osude zbog izvršenog krivičnog dela za vreme provere.

Sud će obavezno opozvati uslovnu osudu, ukoliko zbir određenih kazni prelazi dve godine zatvora.

Opoziv uslovne osude zbog neispunjenja uslova

Prema navedenoj odredbi, neispunjenje određenih obaveza može poslužiti kao razlog za opoziv uslovne osude. Posebne obaveze koje mu sud određuje, uslovno osuđeno lice mora da ispuni u presudom određenom roku.

Obaveze koje mora ispuniti uslovno osuđeno lice su: vraćanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom, nadoknada štete pričinjene krivičnim delom kao i ispunjenje drugih obaveza predviđenih krivično-pravnim odredbama (vidi komentare koje se odnose na član 59.).

Postupak za opoziv uslovne osude sprovodi prvostepeni sud koji je izrekao ovu kaznu po predlogu tužioca ili oštećenog ili po službenoj dužnosti (o daljem postupku, vidi šire kod odgovarajućih članova Zakona o krivičnom postupku).

Ako zaključi da uslovno osudjeno lice nije ispunilo utvrđene obaveze u roku određenom presudom, shodno članu 55. sud može odlučiti da: a) osudjenom licu produži rok za ispunjenje obaveze u roku ispunjenja; b) osudjeno lice oslobodi od ispunjenja obaveze, ukoliko smatra da je, zbog opravdanih razloga, ne može ispuniti; c) prethodno utvrđjenu obavezu zameni drugom zakonom propisanom obavezom ili d) opozove uslovnu osudu.

Pre nego što će odlučiti o jednom od navedenih rešenja, sud će oceniti iz kojih razloga osudjeni nije ispunio određene obaveze, odnosno da li je bio u stanju da ih ispuni.

Ukoliko sud odluči da opozove uslovnu osudu, u tom slučaju uslovno izrečena kazna postane безусловnom odnosno ona će biti izvršena. Naime, ako opozove uslovnu osudu zbog neispunjenja određenih obaveza, sud će izvršiti kaznu određenu uslovnom osudom.

Opoziv uslovne osude vrši se presudom prvostepenog suda, koji je izrekao navedenu kaznu.

Rokovi za opoziv uslovne osude

Stavom 1. člana 56. zakon propisuje načelno rešenje po kome, bez obzira da li se radi o obaveznom ili fakultativnom opozivu, uslovna osuda se može opozvati u vreme provere. Međutim iza prve rečenice stava 1. određen je dopunski rok u trajanju od godinu dana nakon isteka roka provere, u kome sud može opozvati uslovnu osudu. Ovo rešenje dolazi do izražaja ako uslovno osudjeno lice u toku perioda provere izvrši krivično delo zbog koje se mora opozvati uslovna osuda, što je utvrđeno po isteku perioda provere.

Iz navedenog proizilazi da za opoziv uslovne osude zbog ranije izvršenog krivičnog dela (član 54.) postoji samo jedan rok – period provere. Međutim, u slučaju kad je delo izvršeno u periodu provere, uslovna osuda se može opozvati i u toku roka od jedne godine od dana isteka perioda provere. Navedeni rok od godinu dana predstavlja prekluzivni rok u kome se mora doneti pravosnažna presuda, kojom se utvrđuje izvršenje novog krivičnog dela i kojom se opoziva uslovna osuda u smislu člana 53.

U stavu 2. isto tako je predviđen dopunski rok za opoziv uslovne osude u trajanju od godinu dana i u slučaju neispunjenja obaveza propisanih članom 59. Takođe i ovaj rok je prekluzivan tako da se u roku od godinu dana mora doneti pravosnažna presuda kojom se konstatuje neispunjenje određenih obaveza i opoziv uslovne osude.

U svim slučajevima u kojima je istekao rok od godinu dana od perioda provere, koji je bio utvrđen sudskom odlukom, uslovna osuda se ne može opozvati, bez obzira da li se radi o obaveznom ili fakultativnom opozivu.

Uslovna osuda uz nalog za obavezno rehabilitaciono lečenje

Uslovna osuda uz nalog za obavezno rehabilitaciono lečenje je vrsta uslovne osude, koja u suštini predstavlja modifikovani oblik klasične uslovne osude. Istovremeno ova osuda predstavlja alternativnu kaznu, koja se prema izvršiocima krivičnih dela može izreći umesto kazne zatvora. U ranijim zakonodavstvu tretirana je kao vrsta mere bezbednosti.

Ovom varijantom kazne kao i uslovne osude pod nadzorom probacione službe, koja je isto tako propisana Krivičnim zakonom, pored kontinentalnog francusko-belgijskog sistema, naše krivično pravo je u znatnoj meri prihvatilo i anglo-američki sistem provere (probation).

Ova uslovna osuda se izriče u slučajevima kad sud utvrdi da izvršilac ne može bez organizovane institucionalne lekarske pomoći da se oslobodi zavisnosti od droge ili alkohola.

Pored uslova propisanih članom 52., sud može izreći uslovnu osudu uz nalog za obavezno rehabilitaciono lečenje u sledećim slučajevima: a) ako je osudjeno lice izvršilo prvi put krivično delo i zavisnik je od droge ili alkohola; b) ako sud utvrdi da je glavni faktor koji je uticao na izvršenje kazne zavisnost od droge ili alkohola i c) ako utvrdi da bi uspešno lečenje umanjilo opasnost od izvršenja novog krivičnog dela. Za izricanje ove osude moraju se kumulativno ispuniti svi navedeni uslovi. Licu kome je izrečena ova osuda sud određuje obavezno lečenje, koje podrazumeva ostvarivanje posebnog medicinskog programa, koji ima za cilj oslobađanje osudjenog lica zavisnosti od alkohola ili droge.

Zakonodavac nije propisao kao uslov za izricanje ove osude pristanak izvršioca da se podvrgne ovom obliku lečenja. Ipak, ova osuda ne može se prinudno sprovesti. Dakle, ako osudjeni odbije da se podvrgne rehabilitacionom lečenju u toku perioda provere, postupiće se shodno rešenjima propisanim stavom 4. ovog člana. Program lečenja sastavlja i nadzire organ probacione službe. Ova vrsta lečenja se obavlja na slobodi i ambulantno (stav 2.).

Odredbom stava 3. predviđeno je da će se uslovna osuda smatrati odsluženom ako je program lečenja uspešno sproveden. S tim u vezi, probaciona služba mora obavestiti sud da je program lečenja sproveden sa uspehom. U tom slučaju sud donosi odluku kojom utvrđuje da je kazna izdržana.

Prema navedenoj odredbi, period obaveznog lečenja ne može trajati manje od tri i više od dvanaest meseci.

Odredbom stava 4. propisane su situacije u kojima se uslovno osudjeno lice uz nalog za lečenje povuče iz programa za rehabilitaciono lečenje bez ispunjenja obaveza iz naloga za lečenje. U takvim slučajevima sud ima tri mogućnosti: a) da zameni raniju sa novom obavezom; b) da produži trajanje naloga za obavezno lečenje i c) da opozove uslovnu osudu i nalaže izvršenje kazne određene uslovnom osudom. O bilo kom primenjenom rešenju sud će doneti posebnu odluku.

Uslovna osuda uz nalog za nadzor od strane probacione službe

Uslovna osuda uz nalog za nadzor od strane probacione službe u svemu pripada tipu uslovne osude koji se primenjuje u anglo-emričkom sistemu. Naime, u Sjedinjenim Američkim Državama, prilikom izricanja uslovne osude određuje se **službeno lice** koje će vršiti nadzor i prižati pomoć osuđenom licu u toku trajanja ove alternativne kazne.

Navedeni model uslovne osude te obaveze i nalozi koje sud određuje shodno članu 59. kao i pomoć koja se pruža od strane probacione službe, ustvari predstavljaju neku vrstu tretmana osuđenog lica na slobodi. Ova osuda ima za cilj sprečavanje povratništva i osveščivanje izvršioca krivičnog dela kako bi shvatio da je izvrši delo sankcionisano zakonom.

Uslovna osuda uz nalog za nadzor od strana probacione službe izriče se u slučajevima kad sud ocenjuje da izvršioca krivičnog dela nije neophodno kažnjavati, ali obzirom na prilike u kojima živi i na njegovu ličnost, ipak uslovna usuda nije adekvatna i neće biti dovoljna bez dodatnih mera pomoći i nadzora. Otuda za izricanje ove kazne, pored uslova propisanih članom 52. za izricanje klasične uslovne osude, sud mora da utvrdi da za sprečavanje povratništva, osveščivanje i popravljavanje izvršioca, on mora biti pod nadzorom i uz pružanje profesionalne pomoći od strane probacione službe, pri čemu određuju mu se obaveze koje mora ispuniti u toku perioda provere.

Za izricanje ove kazne u prvom redu moraju da budu ispunjeni uslovi za izricanje klasične uslovne osude propisani članovima 51. i 52. Prema odredbama navedenog stava, pored pomenutih uslova, sud će izreći ovu vrstu kazne ako utvrdi da, socijalne i porodične prilike u kojima živi izvršilac kao i njegova ličnost ukazuju na to da, radi njegovog uspešnog popravljavanja i integrisanja u društvu, neophodno pružanje pomoći, zaštita i nadzor u toku trajanja perioda provere.

Prema odredbi stava 2, kad izriče navedenu alternativnu kaznu, sud će naložiti osuđenom licu održavanje kontakata sa probacionom službom. Sud takodje može da odredi ispunjenje jedne ili više obaveza propisanih članom 51, stav 3. ili članom 59. Probaciona služba vrši nadzor ispunjenja obaveze. Trajanje ispunjenja obaveze propisane članom 59. ne može biti manje od šest meseci odnosno veće od tri godine. Medjutim pošto i uslovna osuda uz nalog za nadzor od strane probacione službe u suštini predstavlja uslovnu osudu, period provere može trajati od jedne do pet godina.

Ako odluči da osuđenom licu odredi jednu ili više obaveza propisanih članom 59., sud pri tome uzima u obzir njegovu životnu dob, opšte zdravstveno stanje, način života i njegove potrebe, naročito potrebe u vezi porodice, školu, posao, motive izvršenja krivičnog dela, ponašanje nakon izvršenog krivičnog dela, ranije ponašanje kao i druge lične i porodične prilike koje su važne za izbor vrste nadzora i njegovu trajanje.

Ukoliko uslovno osuđeno lice pod nadzorom probacione službe ne održava kontakte sa probacionom službom i ne ispunjava obaveze koje mu je sud odredio, probaciona služba o tome obaveštava sud, nakon proveravanja činjenica i razloga. U takvim slučajevima može se zameniti prvobitna sa drugom obavezom ili produžiti rok u okviru perioda provere ili opozvati tu vrstu uslovne osude. Kako proizilazi iz ove odredbe, opoziv uslovne osude pod nadzorom probacione službe zbog neispunjenja

obaveza, predstavlja poslednje moguće rešenje, koje će sud primeniti na fakultativan na čin.

Vrste obaveza odredjenih uslovnom osudom

Uslovna osuda može obuhvatiti i nalog za ispunjenje jedne ili više dole navedenih obaveza: lečenje ili rehabilitacija u zdravstvenoj ustanovi; podvrgavanje programu rehabilitacionog lečenja; pregledi kod psihologa ili drugih stručnih savetnika i postupanje shodno njihovim preporukama; stručno osposobljavanje u određenoj profesiji; obavljanje radnih aktivnosti; korišćenje plate ili drugih prihoda i imovine radi ispunjenja porodičnih obaveza; zabrana promene prebivališta bez obaveštavanja probacione službe; uzdržavanje od upotrebe alkohola ili droge; uzdržavanje od posećivanja odredjenih lokala ili mesta; uzdržavanje od druženja ili kontakata sa odredjenim licima; uzdržavanje od držanja bilo kakvog oružja; kompenzacija ili isplata naknade štete žrtvi krivičnog dela; vraćanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom; neposedovanje ili neupotreba kompjutera odnosno nepristupanje internetu po zahtevu suda ili podnošenje finansijske izveštaje na zahtev suda.

Kazna uz obavezu društveno korisnog rada

Osudjenom licu može biti izrečena obaveza društveno korisnog rada, ukoliko je sud izvršiocu izrekao novčanu kaznu u iznosu do dve hiljade petsto (2.500) € ili kaznu zatvora u trajanju od jedne (1) godine. Obaveza društveno korisnog rada može se odrediti samo uz pristanak osudjenog lica. Ukoliko izriče obavezu društveno korisnog rada, sud će naložiti osuđenom licu da obavlja neplaćeni društveno koristan rad u trajanju od trideset (30) do dvesta četrdeset (240) radnih sati. Probaciona služba određuje vrstu društveno korisnog rada koji treba da obavlja osuđeno lice, zatim konkretnu organizaciju za koju će osuđeno lice da obavlja društveno koristan rad, dane u nedelji u kojima će se obavljati društveno koristan rad te vrši nadzor obavljenog društveno korisnog rada. Društveno koristan rad obavlja se u vremenskom periodu odredjenom od strane suda, koji ne može biti duži od godinu dana. Ako izriče obavezu društveno korisnog rada, sud isto tako može da naloži osudjenom licu da održava kontakte sa probacionom službom ili ispuni jednu ili više odredjenih obaveza propisanih stavom 3. člana 51. ili članom 59. ovog Zakona.

Trajanje obaveze iz člana 59 ne može biti kraće od šest (6) meseci ni duže od tri (tri) godina. Ako osudjeno lice ne obavi društveno koristan rad ili ga delimično obavi, sud može produžiti trajanje nadzora u okviru perioda provere ili opozvati kaznu. Ukoliko osudjeno lice nije po isteku perioda provere obavilo društveno koristan rad ili obavilo je samo delimično, sud nalaže kaznu zatvora. Sud će za svakih osam (8) časova društveno korisnog rada odrediti jedan (1) dana zatvora.

U Zakonu pravde o maloletnicima Kosova društveno koristan rad je predvidjen kao vrsta mere odvraćanja (član 18.) i kao kazna zatvora za maloletnike (član 31.).

POLUSLOBODA

Polusloboda ili semi liberte na francuskom jeziku, predstavlja vrstu alternativne kazne propisane Krivičnim zakonom. Ova vrsta alternativne kazne je uvedena Tokijskim pravilima i kao takva je predviđena i uspešno se primenjuje u Engleskoj, Poljskoj i drugim zemljama Zapadne Evrope.

Polusloboda, kao vrsta alternativne kazne, sastoji se u tome da se licu kome je izrečena kazna zatvora, omogućava da određenim danima i časovima (četiri, šest ili osam sati) bude na slobodi. Ovo ostajanje na slobodi odobrava se tom licu radi nastavljanja stručnog rada koji je obavilo i pre izvršenja krivičnog dela ili obavljanja važnih porodičnih poslova (npr. ako je reč o ženi koja ima decu - radi staranja o deci i vršenja drugih važnih kućnih poslova), nastavljanja školovanja, lečenja itd. Nakon obavljanja poslova zbog kojih je ostavljen na slobodi, osudjeni je obavean da se vrati u kaznenu ustanovu, zatvor itd. Dakle, lice osudjeno na poluslobodu ostalo vreme mora provesti u zatvoru.

U stavu 2. je izričito propisano da ukoliko osudjeni ne ipsuni obaveze vezane za posao, obrazovanje ili stručno osposobljavanje, u pogledu kojih mu je izrečena polusloboda, sud će opozvati ovu vrstu kazne i naložiće da ova kazna ili preostali deo kazne bude izvršena izdržavanjem kazne zatvora. U slučajevima kad sud odluči da opozove ovu vrstu kazne zbog neispunjenja radnih obaveza ili drugih aktivnosti, o tome će zatražiti izveštaj od probacione službe. Naravno, iako se to izričito ne navodi u Krivičnom zakonu, polusloboda biće opozvana i u slučaju kad je osudjeno lice vraćeno u zatvor po isteku određenih časova za ostajanje na slobodi ili zbog lošeg i devijantnog ponašanja ili ako je izvršio krivično delo za vreme dok se nalazilo na slobodi ili u zatvoru.

DOPUNSKKE KAZNE

Dopunske kazne predstavljaju posebne vrste kazne koje su rezultat saznanja da glavne kazne ne mogu biti jedina efikasna sredstva prema svim izvršiocima krivičnih dela. Zbog toga u krivičnom pravu preovladalo mišljenje da se, pored glavne kazne, treba uvesti i druge krivične sankcije komplementarnog, dopunskog karaktera, kojima bi se omogućilo efektivnije sprečavanje kriminaliteta i resocijalizacija osudjenih lica.

Izvršiocu krivičnog dela izriče se dopunska kazna u cilju oduzimanja ili ograničenja određenih prava koja se, zbog njihove prirode, ne mogu oduzimati ili ograničavati putem glavne kazne.

Prvi razlog za izricanje ove vrste kazni sastoji se u tome da funkcionisanje i specifičnosti određenih državnih i javnih zadataka i profesija traže da one budu vršene od lica besprekorne prošlosti. Drugi razlog za oduzimanje ili ograničenje prava osudjenom licu je političko-kriminalne prirode te ima za cilj uklanjanje uslova koji su osudjenom licu omogućili izvršenje krivičnog dela, odnosno sprečavanja povratništva. Dopunske kazne su posebne sankcije kojima se osudjenom licu, i nakon izdržavanja kazne, oduzimaju ili ograničavaju neka prava u određenom vremenskom periodu. Shodno načelu legaliteta nulla poene sine lege, kao što je slučaj i sa glavnim

kaznama, dopunske kazne se mogu izricati samo ako su propisane zakonom i samo prema izvršiocima krivičnih dela. Otuda, dopunske kazne se izriču uz glavnu kaznu a u nekim slučajevima i uz alternativnu kaznu (uslovnu osudu), obzirom da je izvršenjem krivičnog dela osudjeno lice zloupotrebilo ta prava i slobode.

Dopunska kazna može biti izrečena zajedno sa glavnom ili alternativnom kaznom.

Dopunske kazne su:

- 1) oduzimanje licu pravo da bude birano;
- 2) nalog da se plati novčana naknada na ime izgubljene zarade ili štete;
- 3) zabrana obavljanja dužnosti u javnoj službi ili javnoj upravi;
- 4) zabrana obavljanja profesije, aktivnosti ili dužnosti;
- 5) zabrana upravljanja motornim vozilom;
- 6) oduzimanje vozačke dozvole;
- 7) zaplena (konfiskacija);
- 8) nalog da se presuda objavi;
- 9) proterivanje stranca sa teritorije Republike Kosova.

Dopunske kazne zabrana upravljanja motornim vozilom, ili oduzimanje predmeta mogu biti izrečene uz uslovnu osudu, sudsku opomenu ili oprost kazne.

ODMERAVANJE KAZNE

Odmeravanjem kazne podrazumeva se određivanje vrste i visine kazne izvršiocu krivičnog dela. Prilikom odmeravanja kazne moraju se uzeti u obzir sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje su došle do izražaja u trenutku izvršenja krivičnog dela, kako bi se odredila takva vrsta i visina kazne, koja odgovara težini dela i društvenoj opasnosti izvršioca i kojom bi se najbolje postigla svrha kažnjavanja

Imajući u vidu da svaki organ vrši odmeravanje kazne, u krivičnom pravu poznaju se tri vrste odmeravanja kazne:

- zakonsko odmeravanje,
- sudsko odmeravanje,
- administrativno odmeravanje.

Zakonsko odmeravanje kazne, kao što pokazuje i sam naslov, vrši se od strane organa koji donosi zakon, pri čemu zakonodavac, kad propisuje krivična dela, određuje zakodje i vrstu i visinu kazne. Odmeravanje kazne od strane zakonodavca vrši se prema apstraktnoj opasnosti krivičnih dela.

Sudsko odmeravanje kazne vrši se od strane suda kad se u krivičnom postupku utvrđuje da je izvršilac krivičnog dela krivično odgovoran za izvršeno delo. Po pravilu, sud odmerava kaznu u zakonom predviđenim granicama za određeno krivično delo.

Prema sistemu administrativnog odmeravanja kazne, kaznu odmeravaju organi koji su nadležni za izvršenje kazne. Ovo odmeravanje kazne se može izvršiti samo u odnosu na kaznu lišenjem slobode, kojom prilikom sud određuje samo vrstu kazne, a njeno trajanje određuje upravni organ. Ovu vrstu odmeravanje kazne naš KZ ne poznaje.

Individualizacija kazne

Individualizacijom kazne podrazumevamo prilagodjavanje kazne krivičnom delu i njegovom izvršiocu. Cilj individualizacije je izricanje one kazne kojom će se najefikasnije uticati na prevaspitavanje izvršioca krivičnog dela.

Odmeravanje kazne od strane suda se vrši unutar zakonskog minimuma i maksimuma propisane kazne za određena krivična dela, imajući pritom u vidu sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. KZ je uopšteno u članu 73. predvideo koje će okolnosti sud uzeti u obzir prilikom odmeravanje kazne, navodeći otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, ali sudu ostavlja mogućnost da u svakom konkretnom slučaju uzima u obzir i druge okolnosti koje su od uticaja na izricanje strožije ili blaže kazne. Među okolnostima koje propisuje KZ nalaze se i objektivne okolnosti koje se odnose na krivično delo kao i subjektivne okolnosti koje se odnose na izvršioca dela.

U članu 73. KZ kao olakšavajuće i otežavajuće predvidja sledeće okolnosti: stepen krivične odgovornosti izvršioca, pobude iz kojih je krivično delo izvršeno, ranije ponašanje i lične prilike izvršioca, priznanje krivice, njegovo ponašanje nakon izvršenog kivičnog dela, intenzitet ugrožavanja ili oštećenja zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je krivično delo izvršeno, imovno stanje izvršioca i sve druge okolnosti koje sud utvrđuje u postupku a koje mogu biti od uticaja na odmeravanje kazne.

Ublažavanje kazne

Prema članu 75. KZ Kosova poznaju se dve vrste ublažavanja kazne:

- a) *ublažavanje kazne u slučajevima izričito propisanim zakonom (zakonsko ublažavanje).*
- b) *ublažavanje kazne po slobodnom sudijskom uverenju (sudsko ublažavanje).*

Način i granice odmeravanja kazne izričito su propisane stavom 1. člana 76. KZ.

Oslobadjanje od kazne

Članom 77. KZ Kosova propisana je mogućnost oslobadjanja od kazne od strane suda. Medjutim ovde se mora istaći da sud može da izvršioca krivičnog dela oslobodi od kazne samu u slučajevima koji su zakonom izričito propisani (član 77. stav 1.). Krivični zakon poznaje dve grupe slučajeva kad se izvršilac može osloboditi od kazne. Prva grupa slučajeva predvidjena je odredbama opšteg dela, a druga grupa odredbama posebnog dela KZ.

Posebni osnovi oslobadjanja od kazne za krivična dela izvršen od nehata

Članom 78. KZK izričito je propisana mogućnost oslobadjanja od kazne za posebne slučajeve krivičnih dela izvršenih iz nehata. Prema ovoj odredbi, sud može izvršioca krivičnog dela osloboditi od kazne u sledećim situacijama:

- kad posledice krivičnog dela pogadjaju tako teško izvršioca da bi izvršenje kazne bilo nepotrebno za ostvarivanje svrhe kažnjavanja ili
- kad izvršilac odmah nakon izvršenog krivičnog dela ulaže truda da otkloni ili umanjí posledice svog dela ili ukoliko je u celosti ili u pretežnom delu nadoknadio štetu prouzrokovano krivičnim delom.

Povrat

Povrat odnosno krivci povratnici predstavljaju slučajeve u kojima lica koja su i ranije bila osudjivana, izvrše nova krivična dela.

Odmeravanje kazne za krivična dela u sticaju

Sticajem krivičnih dela podrazumevamo slučaj kad neko lice izvrši jedno ili više krivičnih dela, za koja mu se izriče jedinstvena kazna.

U opštem delu Krivičnog zakona, sticaj krivičnih dela nije predviđen kao poseban institut, nego su propisani sistemi za odmeravanje kazne za krivična dela izvršena u sticaju (član 80. KZK).

U teoriji krivičnog prava i sudskoj praksi poznate su dve vrste sticaja krivičnih dela: idealni i realni sticaj. Idealni sticaj postoji kad izvršilac jednom radnjom ostvaruje dva ili više krivičnih dela za koja se izriče jedinstvena kazna, dok realni sticaj postoji kad je izvršilac pojedinačnim radnjama počinio dva ili više krivičnih dela za koja mu se izriče jedinstvena kazna.

Sistemi odmeravanja kazne za krivična dela izvršenih u sticaju

Krivična zakonodavstva poznaju 3 sistema odmeravanja jedinstvene kazne za krivična dela izvršena u sticaju i to:

- sistem apsorpcije,
- sistem asperacije,
- sistem kumulacije.

Sistem apsorpcije odmeravanja kazne postoji u slučaju kad za krivična dela izvršena u sticaju odmeravanje jedinstvene kazne vrši se na način što se kazne utvrđuju za svako krivično delo da bi potom najteža kazna apsorbirala sve lakše kazne (npr., za jedno delo utvrđuje se kazna zatvora od 5 godina, za drugo od 4 godine i za treće od 2

godine, dok se po ovom sistemu biće izrečena kazna zatvora u trajanju od 5 godina koja apsorbuje sve ostale lakše kazne.

Prema sistemu asperacije najpre se kazne odmeravaju pojedinačno za svako krivično delo u sticaju, pa se zatim najteža utvrđena kazna povećava, ali tako da ne dostigne zbir pojedinačno određenih kazni, niti da pređe opšti zakonski maksimum te vrste kazne (npr. kod gore navedenog slučaja kazni od 5 godina dodaju se kazne od 4 i 2 godine, pri čemu jedinstvena kazna mora biti veća od 5 ali manja od 11 godina koliki je zbir ovih kazni, npr. 8 godina zatvora).

Po sistemu kumulacije takodje najpre se odmeravaju pojedinačne kazne za svako krivično delo izvršeno u sticaju i potom se vrši sabiranje svih kazni tako da njihov zbir predstavlja jedinstvenu kaznu (u gore navedenom slučaju jedinstvena kazna biće kazna od 11 godina zatvora).

KZ Kosova poznaje navedena tri sistema odmeravanja kazne za krivična dela izvršena u sticaju (član 80.).

Medjutim, od ovih tri sistema koji su prihvaćeni u KZK, sistem asperacije je osnovni, obzirom da se najčešće primenjuje u praksi, dok sistemi apsorpcije i kumulacije predstavljaju dopunske, komplementarne sisteme.

Prema sistemu apsorpcije, ako je za neko od krivičnih dela izvršenih u sticaju izrekao doživotnu kaznu zatvora, sud će izreći samo ovu kaznu (član 80. stav 2. tačka 2.1 KZ).

Sistem asperacije najčešće se primenjuje za izricanje jedinstvene kazne za krivična dela u sticaju u slučajevima kad sud odlučuje da izrekne kazne zatvora. Ovaj sistem je izričito predviđen u stavu 2. tačka 2.2 člana 8, po kome, ukoliko je sud izrekao kaznu zatvora za svako pojedinačno delo, jedinstvena kazna mora biti veća od svake pojedinačne kazne, ali jedinstvena kazna ne može biti jednaka zbiru svih kazni niti veća od dvadeset i pet (25) godina;

Isto tako sistem asperacije je propisan za odmeravanje kazne i za relativno laka krivična dela u sticaju i to u tački 2.3 stava 2. člana 80., u kojoj se navodi da ukoliko je sud izrekao kaznu do tri (3) godine zatvora za svako pojedinačno delo, jedinstvena kazna zatvora ne može biti veća od osam (8) godina

Sistem kumulacije, sa utvrdjenim granicama, primenjuje se u odnosu na krivična dela izvršena u sticaju za koja je sud izrekao novčanu kaznu. Prema članu 8. stav 2. tačka 2.4, ukoliko je sud izrekao novčanu kaznu za svako krivično delo, jedinstvena kazna ne može biti veća od dvadeset i pet hiljada (25.000) evra, ili od petsto hiljada (500.000) evra ukoliko su jedno ili više dela izvršena radi pribavljanja imovinske koristi. Ako je za neka krivična dela izrekao kazne zatvora, a za druga novčane kazne, sud će izreći jednu jedinstvenu kaznu zatvora i jednu jedinstvenu novčanu kaznu u skladu sa članom 80. stav 2. tačka 2.5 KZK.

Sud će sporednu kaznu izreći ako je ona propisana najmanje za jedno krivično delo ali ako je sud izrekao novčane kazne za više krivična dela onda će izreći jedinstvenu novčanu kaznu u skladu sa stavom 3. člana 80.

Odmeravanje kazne osudjenom licu

Prema odredbi člana 82. KZK, odmeravanje kazne osudjenom licu vrši se u smislu odredaba predviđenih za krivična dela u sticaju. Po ovim odredbama, u slučaju izricanja jedinstvene kazne za sva krivična dela, sud će ranije izrečenu kaznu uzeti kao utvrđjenu, dok će kaznu odmeriti samo u pogledu krivičnih dela koja nisu bila obuhvaćena ranijom presudom. Potom, primenom odredaba Krivičnog zakona koje se odnose na krivična dela izvršena u sticaju, sud će izreći jedinstvenu kazna za sva krivična dela, obično primenom sistema asperacije. U tom slučaju vreme izdržane kazne ili njenog dela biće uračunato u izrečenu kaznu.

Kazne za produžena krivična dela

Produženo krivično delo čini više istih ili istovrsnih krivičnih dela učinjenih u vremenskoj povezanosti od strane istog učinioca koja predstavljaju celinu zbog najmanje dvaju sledećih razloga:

- 1.1. istovetnost žrtve krivičnog dela;
- 1.2. istovrsnost predmeta krivičnog dela;
- 1.3. korišćenje iste situacije ili istog trajnog odnosa;
- 1.4. jedinstvo mesta ili prostora izvršenja krivičnog dela;
- 1.5. jedinstveni motiv izvršioca.

2. Krivična dela izvršena protiv ličnosti mogu činiti produženo krivično delo samo ukoliko učinjena prema istom licu.

3. Produžena krivična dela koja zbog svoje prirode ne dopuštaju spajanje u jedno krivično delo, neće se smatrati krivičnim delima u sticaju.

4. Ako produženo krivično delo obuhvata teže i lakše oblike istog dela, smatraće se da je produženim krivičnim delom učinjen najteži oblik od učinjenih dela.

5. Ako produženo krivično delo obuhvata krivična dela čije je bitno obeležje određeni novčani iznos, produženo krivično delo činiće zbir iznosa ostvarenih pojedinačnim delima.

6. Krivično delo koje nije obuhvaćeno produženim krivičnim delom u pravnosnažnoj sudskoj presudi, jer je kasnije otkriveno, predstavlja posebno krivično delo.

Uračunavanje pritvora i ranije izrečene kazne

Pritvor predstavlja krivično-pravnu meru propisanu Krivičnim zakonom i Zakonom o krivičnom postupku. Prema Krivičnom zakonu, vreme koje je okrivljeni proveo u pritvoru i svako drugo lišenje slobode u vezi krivičnog dela, obavezno se uračunava u izrečenu kaznu zatvora, dugoročnu kaznu zatvora i novčanu kaznu (član 82. stav 1. KZK). Dakle, prilikom izricanja kazne, sud mora obavezno da okrivljenom uračunava sve vreme provedeno u pritvoru, tako da će on izdržati samo preostali deo kazne. Prema odredbi člana 82. stav 2. KZK, kazna zatvora ili novčana kazna koju je okrivljeni izdržao

odnosno platio za prekršaj ili privredni prestup uračunava se u izrečenu kaznu za krivično delo, čija obeležja obuhvataju i elemente prekršaja ili privrednog prestupa.

Zaštitna mera izrečena za prekršaj ili privredni prestup uključuje se u dopunsku kaznu za krivično delo čija obeležja obuhvataju i elemente prekršaja ili privrednog prestupa.

Jedan dan pritvora, jedan dan lišenja slobode, jedan dan zatvora i dvadeset (20) evra novčane kazne ujednačavaju se radi uračunavanja u smislu ovog člana.

Sudska opomena

Sudska opomena predstavlja krivičnu sankciju koja je propisana odredbom člana 85. i 86. KZK.

Preme odredbi člana 85. KZK, svrha sudske opomene je kad se, uzevši u obzir sve okolnosti koje se odnose na krivično delo i izvršioca, očekuje da će upozorenje dovoljno uticati na učinioca radi postizanja svrha kažnjavanja.

Sudska opomena se može izreći za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do godinu dana ili novčana kazna, ukoliko su učinjena pod olakšavajućim okolnostima, koja ih čine posebno lakim krivičnim delima.

Prema odredbi člana 86 stav 3 sudska opomena može se izuzetno izreći i za krivična dela za koja je predviđena kazna zatvora u trajanju do tri godine.

Dakle, sudska opomena predstavlja ozbiljno i javno upozorenje suda prema izvršiocu krivičnog dela da ubuduće ne čini krivična dela.

Osnov za oduzimanje imovinske koristi

Sud je obavezan da svakom oduzme imovinsku korist stečenu izvršenjem krivičnog dela. Ova odredba se zasniva na optštem pravnom načelu da se učiniocu krivičnog dela kao i svakom drugom učesniku u izvršenju krivičnog dela onemogućiti korišćenje dobiti stečene krivičnim delom. Profesor Bačić sadržajno i sažeto podržava opravdanost i pravnu, moralnu i etičku osnovu oduzimanja imovinske koristi privavljene krivičnim delom: „U pravnom smislu, je nedozvoljeno, nepravično i nemoralno da neko drži imovinsku korist ostvarenu krivičnim delom“.

Oduzimanje imovinske koristi ostvarene krivičnim delom zasniva se na načelu pravičnosti. Kao takvo, ono ima i pravno dejstvo, obzrom de se decidivno navodi da će se učiniocu obavezno oduzeti imovinska korist. Primena ove mere ima i karakter generalne prevencije.

Ako utvrdi da je krivičnim delom ostvarena imovinska korist, sud je obavezan da i bez predloga tužioca, po službenoj dužnosti izrekne meru oduzimanja imovinske koristi (član 6. stav 7. Zakona o proširenim nadležnostima oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim delom). Ovu meru sud je obavezan izreći i to: bez obzira kakva je imovinska korist; bez obzira da li je neko oštećen ili nije; bez obzira na postupanje učinioca prema toj imovini (dali ju je uništio, poklonio i tako ostvario korist itd.). Kad je

utvrđeno da je imovinska korist ostvarena krivičnim delom, nedozvoljeno je da se oceni celishodnost izricanja ove mere.

Ako sud ne izriče ovu meru, iako su za to ispunjeni uslovi, onda u smislu odredaba Zakona o Krivičnom postupku to se smatra povredom Krivičnog zakona.

Oduzimanje imovinske koristi može se izvršiti jedino pravosnažnom presudom, kojim je utvrđeno izvršenje krivičnog dela. Ova mera se izriče u slučajevima kad je izvršiocu krivičnog dela izrečena glavna kazna, alternativna kazna, sudska opomena i oslobađanje od kazne. Ista mera se može odrediti i prema maloletnicima, kada im je izrečena mera odvraćanja, vaspitna mera ili kazna. Isto tako se ova mera može izreći i neuračunljivim ili licima sa ograničenom uračunljivošću kad im je izrečena mera obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi kao i obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi te zavisnicima od alkohola i opojnih droga.

O postupku izricanja ove mere detaljnije vidi odredbe članova 267 – 284. ZKPK, dok o izvršenju i upravljanju oduzetom imovinom, vidi član 10. Zakona o oduzimanju imovine pribavljene krivičnim delom.

Uslovi i način oduzimanja imovinske koristi

Imovinska korist se, pre svega, oduzima od izvršioca krivičnog dela. Međutim, imovinska korist oduzima se i od svakog lica koje, na bilo koji način, učestvovalo u izvršenju krivičnog dela. To znači da se ova mera može biti izrečena i prema organizatoru ili članu kriminalnog udruženja, podstrekaču, pomagaću ili licu koje je krilo krivično delo ili učinioca. Prema tome, smatramao da nije adekvatna formulacija u odredbi stava 1. po kojoj imovinska korist oduzima se od izvršioca, obzirom da se, kao što se vidi, ova mera može izreći i prema svakome ko je učestvovao u izvršenju krivičnog dela.

U sudskoj praksi s pravom se smatralo da se radi o imovinskoj koristi i u slučajevima kada su učiniocu krivičnog dela npr. plaćeni putni troškovi, troškovi boravka u inostranstvu, troškovi letovanja na moru ili skijanja ili ako mu je odobren povoljniji kredit uz nižu kamatu, te slične usluge. U takvim slučajevima određuje se iznos novca koji bi bio adekvatan vrednošću primljenih usluga. U slučajevima oštećenja stvari ili umanjena njihove vrednosti na neki drugi način, izvršilac se obavezao da izvrši njihovu naknadu.

Presudno u izricanju ove mere je svaka imovinska korist stečena izvršenjem krivičnog dela.

U slučajevima izvršenja krivičnog dela u saučesništvu, uvažanjem načela subjektivne i individualne odgovornosti, ovu meru sud izriče svakom učesniku, određivši pri tom za svakog ponaosob visinu ostvarene koristi. Međutim, u nekim slučajevima to nije moguće učiniti, tako da je sud, shodno odredbama Zakona o krivičnom postupku, ovlašćen da po svom slobodnom uverenju odredi prema svakom od njih visinu ostvarene koristi koja mu se oduzima. S tim u vezi, u sudskoj praksi prevladava mišljenje da u slučaju krivičnog dela izvršenog u saučesništvu, a kojim je stečena imovinska korist, saučesnicima ne može da se solidarno oduzme takva korist.

Izvršiocu krivičnog dela konfiskuju se: sav novac, predmeti od vrednosti i svaka druga imovinska korist stečena izvršenjem krivičnog dela. U slučajevima kad je konfiskovanje imovinske koristi nemoguće, (npr. ne može biti oduzeto vozilo koje je već prodato), onda će učinilac biti obavezan da plati iznos novca koji odgovara vrednosti stečene imovinske koristi.

Sud je po službenoj dužnosti obavezan da u krivičnom postupku tačno odredi vrednost stečene imovinske koristi.

U poslednjoj rečenici sztava 1. predviđena je mogućnost da sud odobri izvršiocu da novac plaća u ratama u periodu koji neće biti duži od dve godine. Po našem mišljenju, ovu mogućnost treba dopustiti samo u retkim slučajevima i to samo izuzetno kad se učiniocu nikako ne može biti odmah konfiskovana stečena imovinska korist. U suprotnom, ako će ova mogućnost biti ekstenzivno dopuštena, onda takva mera neće proizvesti očekivano dejstvo.

U pogledu sadržine ove mere, u teoriji i praksi postoji dilema o tome kako će se postupiti u slučaju kad je učinilac novcem stečenim izvršenjem krivičnog dela kupio druge stvari ili ako je predmete stečene izvršenjem krivičnog dela razmenio drugim predmetima, npr. ukradenim novcem kupio je motorno vozilo ili ako je ukradeni laptop zamenio drugim aparatom. Kod takvih slučajeva postavlja se pitanje da li će se učiniocu oduzeti ovi predmeti (auto odnosno aparat) ili on će biti obavezan da plati vrednost predmeta stečenih krivičnim delom. S tim u vezi preovladava mišljenje da se učiniocu mogu oduzeti jedino stvari stečene izvršenjem krivičnog dela, ali ako je to nemoguće, onda on mora biti obavezan da plati iznos novca koji odgovara vrtnosti stečenih predmeta.

Nisu retki slučajevi kad učinilac imovinsku korist stečenu krivičnim delom prenosi na druga lica i to u obliku poklona ili u drugom obliku. Prema stavu 2, u takvim slučajevima moguće su dve situacije. U prvoj situaciji, imovinska korist stečena krivičnim delom prenosi se na druga lica, a u drugoj takva imovina se prenosi na srodnike učinioca.

1) Ako je imovinska korist prenet na druga lica, da bi se moglo izreći mera konfiskacije, moraju biti ispunjeni dva uslova: objektivni i subjektivni uslov. Objektivni uslov je ispunjen u slučajevima kada je imovina prenet bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara realnoj vrednosti imovine. Radi se o ispunjenju subjektivnog uslova u slučajevima kada je lice na koga je imovina prenet znalo ili je moglo znati da je ta imovina stečena krivičnim delom. Da bi sud mogao da uzrekne ovu meru, moraju se kumulativno ispuniti oba uslova. Radi se o takvom slučaju kad, npr., kad lice koje je ukradilo zlatni časovnik vrednosti od 1000 evra poklonilo ili prodalo nekome veoma jeftino (100 evra). Takav časovnik može biti oduzet licu kome je poklonjen ili prodat takvom pre niskom cenom.

2) Ako je imovinska korist stečena krivičnim delom prenet na bliske srodnike, ista će biti oduzeta ako takva lica ne dokazuju da su kao naknadu platili punu vrednost. Otuda proizilazi da u slučaju da su srodnici učinioca krivičnog dela platili punu naknadu, onda ne postoji razlog da se od njih oduzme takva imovinska korist. U tom slučaju, imovinska korist će biti oduzeta od izvršioaca krivičnog dela.

Kao što je gore navedeno, cilj izricanja mere oduzimanja imovinske koristi se sastoji u činjenici da se takvim licima onemogućava obogaćenje putem izvršenja krivičnih dela. Međutim, ovom merom ne sme se oduzeti imovina koja nije stečena izvršenjem krivičnog dela, obzirom da je nedopustivo da se ona, makar i delimično, pretvara u imovinsko kažnjavanje.

O uslovima koji se moraju ispuniti da bi se mogla izreći mera oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim delom kao i načinu izvršenja ove mere, detaljnije vidi u članovima 4-11. Zakona o oduzimanju imovinske koristi stečene krivičnim delom.

Zaštita oštećenog lica

Prema zakonskoj odredbi koja se odnosi na ovo pitanje (član 98.), licu oštećenom krivičnim delom pripada pravo na ostvarivanje imovinsko-pravnog zahteva. U vezi zahteva lica oštećenog krivičnim delom mogu se pojaviti dve situacije:

- u kojoj oštećeni je podneo imovinsko-pravni zahtev,
- kad to lice nije podnelo imovinsko-pravni zahtev.

U slučaju kad oštećeni u krivičnom postupku podnosi imovinsko-pravni zahtev, sud može odlučiti o celom zahtevu. Ako je imovinska korist koju je optuženi stekao krivičnim delom u visini naknade štete koju je sud dosudio, onda nema razloga da se izrekne mera oduzimanja imovinske koristi, obzirom da je ista već primljena. Međutim, ako je imovinska korist koju je optuženi pribavio krivičnim delom veća od vrednosti koju je odredio odlučujući o imovinsko-pravnom zahtevu, sud će izreći meru oduzimanja imovinske koristi.

Ima slučajeva kad se oštećeni koji je u krivičnom postupku postavio imovinsko-pravni zahtev upućuje na parnicu u vezi takvog zahteva. Pritom oštećeni može tražiti da bude obeštećen od iznosa oduzete vrednosti, ukoliko započne parnični postupak u roku od 6 (šest) meseci od dana pravosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu, ukoliko u roku od 3 (tri) meseca od dana pravosnažnosti odluke kojom je njegov zahtev pozitivno rešen tražio nadoknadu od oduzete vrednosti. Druga situacija dolazi do izražaja kad oštećeni ne postavlja imovinsko-pravni zahtev u krivičnom postupku. U tom slučaju oštećeni može tražiti naknadu štete od oduzete vrednosti ako započne parnični postupak u roku od 3 (tri) meseca od dana kad je saznao o presudi kojom je oduzeta imovinska korist a najkasnije u roku od 2 (dve) godine od dana pravosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi, i ukoliko u roku od 3 (tri) meseca od dana pravosnažnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtev, traži naknadu od vrednosti oduzete imovinske koristi (član 98. stav 3. KZ).

Oduzimanje imovinske koristi od pravnih lica

Prema odredbi člana 99., kada poslovno udruženje ili pravno lice stekne imovinsku korist iz krivičnog dela izvršenog od učinioca, takva imovinska korist biće oduzeta od poslovnog udruženja ili pravnog lica.

Rehabilitacija

Rehabilitacijom se podrazumeva vraćanje prava osuđenom licu nakon izdržavanja kazne. Pored toga, rehabilitacijom se podrazumeva i poništenje svih odluka donetih na osnovu zakonodavstva kojim su propisane te posledice kao i brisanje kazni iz kaznene evidencije.

Institut rehabilitacije poznaje i KZ Kosova u članu 102. Ovom odredbom je izričito propisano da nakon izdržavanja kazne, amnestije ili oprosta kao i zastarelosti, osuđena lica uživaće i sticati sva prava predviđena zakonom kao i drugim propisima, ukoliko nije drugačije predviđeno ovim zakonom. Rehabilitacija je u funkciji resocijalizacije i integracije u društvu osuđenog lica.

KZ poznaje dve vrste rehabilitacije i to: pravnu rehabilitaciju koja automatski nastupa istekom zakonom propisanog vremena nakon izdržane kazne a pod uslovom da u tom periodu nije izvršio novo krivično delo, kao i sudsku rehabilitaciju koja je po svom efektu jednaka pravnoj rehabilitaciji, ali se drugačije realizuje. Prema članu 102. KZ Kosova, po izdržavanju kazne, osuđeni stiče sva prava koja je imao pre izvršenja krivičnog dela za koje je bio osuđen.

U KZ Kosova su predviđena dva ograničenja. Prvo se odnosi na kaznu zatvora u trajanju od preko 15 godina i na doživotnu kaznu zatvora, koja se, prema odredbi člana 15, ne mogu izbrisati, dok se prema drugom, shodno članu 103. stav 4., kazna se ne može izbrisati u toku trajanja dopunskih kazni i drugih mera obaveznog lečenja.

ZASTARELOST

Zastarelost krivičnog gonjenja se sastoji u činjenici da se, zbog isteka zakonom propisanog roka, ne može preduzeti krivično gonjenje i licu koje je učinilo krivično delo ne može biti izrečena kazna za izvršeno krivično delo. Ako je krivično delo u toku i u medjuvremenu došlo do zastarelosti, krivično gonjenje se ne može nastaviti.

U svakoj fazi krivičnog postupka sud i drugi organi krivičnog gonjenja kao i organi izvršenja krivičnih sankcija obavezni su da, po službenoj dužnosti, vode računa, uzimaju u obzir i primenjuju zastarelost. Dakle, zastarelost dolazi do izražaja po sili zakona (ex lege) u svim slučajevima isteka rokova zastarelosti.

Vreme koje treba prolaziti za nastupanje zastarelosti naziva se rokom zastarelosti. Trajanje roka zastarelosti je propisano stavom 1. i to zavisno od visine kazne predviđene za određeno krivično delo. Sledstveno tome, za zastarelost krivičnog gonjenja u pogledu teških krivična dela traži se isticanja dužeg vremenskog perioda, dok se za lakša krivična dela rok zastarelosti je kraći. Naime, prema stavu 1., maksimalni rok zastarelosti iznosi 30 (trideset) godina, dok najkraći rok traje 2 (dve) godine. Za rok zastarelosti presudna je gornja granica predviđene kazne.

Ako su za krivično delo propisane više kazni, rok zastarelosti se određuje prema najtežoj kazni (član 16. stav 2.). Ako su za krivično delo predviđene alternativne kazne, rok zastarelosti se određuje takodje prema najtežoj kazni. Ako su za krivično delo alternativno predviđene kazna zatvora i doživotna kazna zatvora, rok zastarelosti se određuje prema doživotnoj kazni zatvora. Ako su za krivično delo predviđene kazna

zatvora i novčana kazna, rok zastarelosti se određuje prema kazni zatvora kao glavnoj kazni.

Zastarelost počinje da teče od dana izvršenja krivičnog dela. Rokovi zastarelosti su određeni po godinama, dok se godine računavaju po kalendarskom vremenu. U slučaju da rok zastarelosti ističe u nedelju ili na dan državnog praznika ili nekog drugog službenog praznika koji je neradan dan, to ne utiče na rok zastarelosti, odnosno rok zastarelosti se ne produžava do radnog dana.

Ako postoje dileme u pogledu dana izvršenja krivičnog dela, po načelu in dubio pro reo, uzima se u obzir varijanta koja je najpovoljnija za učinioca.

U slučajevima u kojima je predviđena mogućnost ublažavanja kazne ili izricanja sudske opomene (npr. za pokušaj krivičnog dela, prekoračenje nužne odbrane itd.) kao i mogućnost izricanja teže kazne (npr. za višestruki povrat), ove okolnosti ili mogućnosti nisu od uticaja na određivanje roka zastarelosti. U svim tim slučajevima rok zastarelosti se određuje prema kazni zaprećenoj za izvršeno krivično delo.

Za krivična dela predviđena u kvalifikovanom ili privilegovanom obliku, rok zastarelosti se određuje prema zaprećenoj kazni za određeni oblik izvršenog krivičnog dela. Naime, ako je izvršen teži oblik krivičnog dela, rok zastarelosti se određuje prema kazni zaprećenoj za teži oblik. Na suprot tome, ako je izvršen lakši oblik dela, rok zastarelosti se određuje prema tom obliku.

Ako je krivično delo ostalo u pokušaju, važi rok zastarelosti predviđen za svršeno krivično delo.

U slučaju idealnog ili realnog sticaja krivičnih dela, rok zastarelosti se određuje za svako krivično delo izvršeno u sticaju.

Ako je nakon izvršenja krivičnog dela zakonom došlo do promene kazne i ukoliko takva kazna ima uticaja na trajanje roka zastarelosti krivičnog gonjenja, rok zastarelosti biće određen prema novoj kazni samo ako je taj rok kraći. Takvo rešenje se zasniva na odredbi stava 2. člana 3. kojom se propisuje mogućnost retroaktivnog dejstva zakona ukoliko je povoljniji za izvršioca krivičnog dela.

Otpočinjanje i zastoj zastarelosti krivičnog gonjenja

Prema stavu 1. člana 107., rok zastarelosti krivičnog gonjenja počinje da teče od dana izvršenja ili pokušaja izvršenja krivičnog dela. U prvom slučaju radi se o svršenom krivičnom delu. Ako se radi o neuspehom pokušaju, zastarelost počinje da teče od momenta kada je prekinut početak radnje izvršenja, dok kod potpunog pokušaja, zastarelost počinje da teče od momenta okončanja radnje.

Kod krivičnog dela izvršenog nečinjenjem, rok zastarelosti krivičnog gonjenja počinje da teče od trenutka prestanka obaveze izvršioca da preduzme određenu radnju

U slučaju izvršenja krivičnog dela u saučesništvu, rok zastarelosti počinje da teče od dana kad zastarelos počinje da teče za izvršioca krivičnog dela, odnosno od dana preduzimanja radnje izvršenja. U slučaju kad su u saučesništvu izvršena dva ili više

krivičnih dela, rok zastarelosti počinje da teče od trenutka izvršenja težeg krivičnog dela.

Rok zastarelosti predstavlja specifično pitanje u slučaju produženog krivičnog dela, kolektivnog krivičnog dela ili permanentnog krivičnog dela.

U slučaju produženog krivičnog dela, koje predstavlja neku vrstu pravne konstrukcije, kada je više krivičnih dela moglo biti izvršeno npr. u jednom danu ili u jednoj godini, rok zastarelosti počinje da teče od trenutka (dana) u kome je preduzeta radnja izvršenja poslednjeg krivičnog dela, koje je sastavni deo produženog krivičnog dela.

U slučaju kolektivnog krivičnog dela, rok zastarelosti počinje da teče od dana kada je preduzeta poslednja radnja koja je sastavni deo kolektivnog krivičnog dela, odnosno prema kriterijumima koji važe za produženo krivično delo.

U slučaju permanentnih krivičnih dela, kao što je npr. krivično delo protivpravnog lišenja slobode ili krivično delo otmice, kao radnja izvršenja smatra se celokupno vreme trajanja protivpravnosti. Prema tome, rok zastarelosti počinje da teče od trenutka, odnosno dana prestanka takvog stanja, odnosno oslobađanja lica lišenog slobode ili otetog lica.

U slučaju kad je krivično delo izvršeno prema licu ispod 18 godina života, rok zastarelosti počinje da teče od dana kad će žrtva napuniti 18 godina.

U toku trajanja roka zastarelosti mogu se pojaviti određene okolnosti, koje sprečavaju tok zastarelosti krivičnog gonjenja i vode zastoju i prekidu roka. U slučaju obustave i prekida u stvari produžavaju se rokovi relativne zastarelosti.

Zastoj zastarelosti.- Radi se o zastoju zastarelosti krivičnog gonjenja u slučaju kad, zbog određenih zakonom predviđenih okolnosti, krivično gonjenje ne može otpočeti ili ako je otpočelo ne može nastaviti u smislu zakona (stav 3.). Za vreme prisutnosti navedenih okolnosti, koje sprečavaju otpočinjanje ili nastavljanje krivičnog gonjenja, zastarelost ne može da teče. Ova obustava roka zastarelosti zbog dejstva određenih okolnosti naziva se zastojom zastarelosti. Nakon prestanka (otklanjanja) prepreka koje su dovele do zastoja zastarelosti, rok zastarelosti nastavlja da teče. U tom slučaju, rok zastarelosti biće produžen za onoliko vreme koliko je trajao njegov zastoj.

U nauci krivičnog prava poznaju su dve vrste smetnji koje mogu uticati na zastoj roka zastarelosti: Faktičke smetnje i pravne smetnje.

Faktičke smetnje predstavljaju takve realne okolnosti i situacije koje čine nemogućim otpočinjanje krivičnog gonjenja. Kao faktičke okolnosti ili situacije zbog kojih ne može otpočeti ili nastaviti gonjenje, u stavu 3. su ekzemplarno navedene sledeće: kada je izvršilac van teritorije Republike Kosova i to izaziva zastoj u postupku; kada se za izvršiocem traga na osnovu poternice; kada državni tužilac, u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku, nastoji da traži dokaze van teritorije Republike Kosova; trajanje postupka za priznanje krivice. Pored ovih okolnosti koje se navode u Krivičnom zakonu, kao druge okolnosti ili situacije zbog kojih ne može otpočeti ili nastaviti krivično gonjenje mogu biti: bekstvo izvršioca krivičnog dela; nepoznato prebivalište izvršioca krivičnog dela; okupacija teritorije od strane neprijatelja; zemljotres; poplave; požari;

epidemije; kad je izvršilac nepoznat ili nedostižan organima gonjenja i slične okolnosti koje rad suda čine nemogućim.

Pravnim ili zakonskim smetnjama smatraju se one koje su u zakonu izričito navedene kao razlog zbog koga se protiv određenog izvršioca ne može otpočeti krivični postupak, ili ako je otpočeo, ne može biti nastavljen. Naime, o zastarelosti zbog relevantnih smetnji postoje odredbe u Zakonu o krivičnom postupku, kojima su predviđene okolnosti i situacije zbog kojih nije moguće otpočeti ili nastaviti krivično gonjenje. U takve okolnosti ili situacije spadaju npr., imunitet poslanika Skupštine ili drugog visokog zvaničnika; potreba za rešavanjem određenog procesnog pitanja, vreme do odlučivanja o zahtevu za izručenje; duševna bolest okrivljenog u toku krivičnog postupka itd.

U stavovima 5. i 6. regulisano je pitanje prekida zastarelosti. Prekid zastarelosti krivičnog gonjenja se sastoji u činjenici da se za vreme dok postoje okolnosti koje zakon posebno propisuje, rok zastarelosti biće prekinut. U tom slučaju, vreme proteklo pre prekida se ne uračunava, nego zastarelost počinje da teče iznova.

Krivični zakon poznaje dva razloga koji vode prekidu zastarelosti.

U prvom redu, zastarelost krivičnog gonjenja prekida se svakom radnjom nadležnog državnog organa koja se preduzima u cilju gonjenja učinioca zbog izvršenog krivičnog dela (stav 5.). Otuda proizilazi da se radi o prekidu zastarelosti ako je radnja preduzeta od strane organa nadležnih za suzbijanje kriminaliteta, kao što su: tučilaštvo, sud ili policija. Radnje nadležnih organa kojima se prekida zastarelost mogu biti npr. saslušanje svedoka, donošenje odluke o pritvoru, istraga na licu mesta, veštačenje, procesne radnje privatnog tužioca i oštećenog lica kao tužioca, radnje policije koje se preduzimaju na zahtev državnog tužioca ili suda itd.

2) Izvršenje krivičnog dela u toku trajanja roka zastarelosti predstavlja drugi razlog za prekid roka zastarelosti (stav 6.). Novo krivično delo, po svojoj težini, mora biti isto ili teže od ranije izvršenog krivičnog dela. Prilikom ocene da li je krivično delo isto ili teže od ranije izvršenog krivičnog dela presudna je kazna predviđena zakonom za to delo. U takvim slučajevima zastarelost ne dolazi u obzir dok rok zastarelosti ne bude istekao i za novo krivično delo.

Ako je u izvršenju krivičnog dela učestvovalo više lica, prekid zastarelosti postoji samo prema onom licu protiv koga je preduzeta zakonita radnja od strane nadležnog organa, odnosno samo prema licu koje za vreme zastarelosti izvršilo novo krivično delo iste ili veće težine.

Dejstvo prekida zastarelosti se sastoji u činjenici da nakon svakog prekida počinje da teče novi rok zastarelosti. Drugim rečima, u slučaju prekida, raniji vremenski period zastarelosti neće biti uračunat.

Stavom 8. regulisano je pitanje apsolutne zastarelosti. Zastoj i prekid zastarelosti mogu voditi ka tome da praktično nikad ne dodje do zastarelosti. Naročito prekidom se uvek može sprečiti zastarelost, obzirom da državni organi mogu preduzeti radnje kojima bi onemogućili smisao i cilj zastarelosti. Radi izbegavanja takve mogućnosti, savremeno krivično pravo predviđa apsolutni zastarelost.

U odredbi stava 4. se navodi da se rok zastarelosti neće biti prekinut ukoliko delo nije gonjeno zbog odsustva zahteva ili ovlašćenja za sprovođenje gonjenja, ili zahteva za krivičnim gonjenjem od strane neke druge države.

Radi se o apsolutnoj zastarelosti krivičnog gonjenja ukoliko je prošlo dvostruko duže vreme od onog koje se traži po Zakonu o zastarelosti, bez obzira na eventualno ranije zastoje. U ovom smislu, u stavu 8. je predviđeno da se radi o zastarelosti u svakom slučaju kad je proteklo dvostruko vreme roka zastarelosti. Tako, npr., ako je za neko delo predviđeno da će zastarelost nastupiti nakon pet godina, apsolutna zastarelost u tom slučaju pojaviće se po isteku roka od deset godina.

Zastarelost izvršenja kazni

Zastarelost izvršenja kazne se sastoji u tome da se po isteku zakonom propisanog vremena, izrečena kazna ne može biti izvršena. Do takve situacije može doći ukoliko izvršenje kazne nije otpočelo ili ako je došlo do prekida izvršenja kazne.

Rok zastarelosti izvršenja kazne počinje da teče od dana kad je presuda postala pravosnažna, a u slučaju opoziva alternativne kazne, od dana kada je odluka o opozivu postala pravosnažna (stav 1.).

Ako je došlo do zastarelosti pre pravosnažnosti presude, treba smatrati da se radi o zastarelosti krivičnog gonjenja.

Zastarelost izvršenja dolazi do izražaja kako u pogledu glavnih kazni, tako i u odnosu na alternativne i dopunske kazne. Međutim, kako ćemo videti kod komentara u vezi člana 109., zastarelost dopunskih kazni ne nastupa u isto vreme kako za glavne, tako i za alternativne kazne.

Kazna koja ne može biti izvršena zbog zastarelosti, neće se izbrisati iz kaznene evidencije. Isto tako ova vrsta zastarelosti ne zadire u interes drugih stranaka.

Trajanje roka zastarelosti zavisi od visine izrečene kazne. Dakle, ovde nije od značaja kazna predviđen zakonom za krivično delo. Trajanje roka zastarelosti određuje se prema glavnoj kazni.

Maksimalni rok zastarelosti je 30 godina od dana pravosnažnosti presude kojom je izrečena doživotna kazna zatvora, dok je minimalni rok dve godine od dana pravosnažnosti presude kojom je izrečena kazna zatvora u trajanju do jedne godine ili novčana kazna.

U stavu 2. ovog člana se navodi da će se rok zastarelosti kazni prekinuti ukoliko osuđeno lice ne javi ili ne preda radi izdržavanja kazne zatvora.

O zastarelosti kazne zatvora za maloletnike važe odredbe Zakona pravde o maloletnicima (član 36.)

Zastarelost izvršenja dopunskih kazni i mera za obavezno lečenje

Dopunske kazne, isto kao i glavne kazne, predstavljaju vrste krivičnih sankcija, tako da i u odnosu na njih važi institut zastarelosti. Institut zastarelosti takodje važi i za mere obaveznog lečenja.

Zbog specifičnosti dopunskih kazni i mera obaveznog lečenja kao i cilja koji se njima želi postići, rokove zastarelosti izvršenja nije bilo moguće odrediti poput zastarelosti izvršenja glavnih kazni. Zbog toga, između rokova zastarelosti izvršenja određenih vrsta dopunskih kazni i rokova zastarelosti mera obaveznog lečenja postoji znatna razlika.

Opšti razlozi za nastupanje zastarelosti dopunskih kazni i mera obaveznog lečenja su isti kao i razlozi za zastarelost izvršenja glavnih kazni. Isto tako, pod istim uslovima, važe odredbe o zastoju i prekidu zastarelosti izvršenja dopunskih kazni i apsolutnoj zastarelosti

Zastarelost izvršenja dopunskih kazni dolazi nastupa u slučajevima kad je proteklo pet godina od dana donošenja presude kojom su te kazne postale pravosnažne (stav 1.).

Zastarelost izvršenja mere obaveznog lečenja nastupa kad proteknu tri godine od pravosnažnosti presude kojom je ova mera izrečena (stav 2.).

U stavu 3. je predviđeno da će se zastarelost dopunskih kazni i mera obaveznog lečenja prekinuti, ako se odnosno lice ne pridržava nalogima suda koji se odnose na dopunske kazne i mere obaveznog lečenja.

Otpočinjanje i prekid rokova zastarelosti izvršenja kazne

Zastarelost izvršenja kazne počinje da teče od dana kada je presuda kojom je izrečena kazna postala pravosnažna. U smislu Zakona o krivičnom postupku, pravosnažnom smatra se presuda koja se ne može pobijati žalbom ili ukoliko je žalba nedozvoljena.

Pored ovog pravila, otpočinjanje roka zastarelosti uslovne osude specifično je određeno u odnosu na sledeće situacije: u slučaju opoziva uslovne osude, rok zastarelosti počinje da teče od dana kada je odluka o opozivi postala pravosnažna; u slučaju opoziva uslovnog otpusta, zastarelost počinje da teče od dana pravosnažnosti presude kojom je opozvan uslovni otpust i izrečena jedinstvena kazna; u slučaju kad osudjeni pobjegne iz zatvora u kome se nalazio u izdržavanju kazne, zastarelost počinje da teče od dana kada je osudjeni pobjegao; u slučajevima kad se osudjeni ne vraća po proteku dana odmora ili godišnjeg odmora koji mu je dopušteno da koristi van vaspitno-popravnog doma (van zatvora), u kome je izdržavao kaznu. Po ovom načelu biće rešeno i pitanje zastarelosti izvršenja kazne u slučaju alternativne kazne poluslobode, ukoliko se ne vraća u zatvor (član 61.)

Slično kao i kod zastarelosti krivičnog gonjenja, i kod zastarelosti izvršenja kazne mogu se pojaviti okolnosti koje prouzrokuju zastoj i prekid **zastarelosti**.

Rok zastarelosti izvršenja kazne se zaustavlja, ne teče za vreme u kome se, prema zakonom predviđenih uslova, izrečena kazna ne može izvršiti. Vremenski period trajanja zastoja ne uračunava se u rok zastarelosti tako da taj rok nastavlja da teče

od trenutka zastoja. Kao okolnosti koje prouzrokuju zastoj roka zastarelosti mogu biti samo one koje su propisane Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija. Drugim rečima, kao okolnosti zbog kojih se kazna ne može izvršiti (odugovlačenje njenog izvršenja) mogu biti samo one koje su propisane pravnim propisima. U takve okolnosti spadaju teška bolest osuđenog lica, smrt nekog člana uže porodice, kad organi gonjenja ne mogu da pronadju osuđeno lice, kad osuđeno lice izdržava drugu kaznu ili se nalazi na uslovni otpust itd.

Rok zastarelosti izvršenja kazne prekida se svakom radnjom nadležnog organa koja ima za cilj izvršenje kazne (stav 4.).

Kao i zastarelost krivičnog gonjenja, tako i zastarelost izvršenja kazne se može prekinuti samo ukoliko je radnja preduzeta od strane nadležnih organa i to na zakonom propisani način. Radnja nadležnog organa takodje treba biti preduzeta u cilju izvršenja određene kazne i prema određenom licu.

Radnje ili okolnosti koje prouzrokuju prekid zastarelosti kazne u većini slučajeva su propisane Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija. U takve radnje spadaju, npr., poziv suda upućen licu koje se nalazi na slobodi da se javi radi izdržavanja kazne; nalog da se osuđeni prinudno privede radi izdržavanja kazne; sudska mera da se pronadje lice koje se krije ili kome je prebivalište nepoznato; izdavanje naloga za hapšenje; izdavanje naloga za hapšenje osuđenog koji se dao u bekstvo itd.

Kao kod prekida zastarelosti krivičnog gonjenja, i kod prekida zastarelosti izvršenja kazne, vreme koje je proteklo do trenutka prekida zastarelosti se ne računa. Dakle, i u ovom slučaju rok zastarelosti počinje da teče iznova (stav 5.).

Zastarelost izvršenja kazne nastupa u svakom slučaju kad protekne dvostruko vreme koje se traži po Zakonu o zastarelosti izvršenja kazne, bez obzira na postojanje zastoja i prekida i njihovo trajanje. U teoriji krivičnog prava protek dvostrukog vremena naziva se apsolutnom zastarelošću. Prema tome, u slučajevima kad nastupa apsolutna zastarelost izvršenja kazne, izrečena kazna se ne može nikako izvršiti.

Neprimenjivanje zastarelosti za krivična dela protiv međunarodnog prava i teškog ubistva

Institut zastarelosti krivičnog gonjenja i izvršenja kazne, u načelu, je prihvaćen za sva krivična dela. Jedini izuzetak od ovog pravila predstavljaju krivična dela protiv međunarodnog prava kao što su zločin genocida, ratni zločini itd. Sledstveno tome, prema članu 111. Krivičnog zakona, bez obzira koliko je vrem proteklo od trenutka izvršenja krivičnog dela, ne može doći do zastarelosti krivičnog gonjenja i izvršenja kazne za krivična dela genocida, ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti kao i za **druga krivična** dela u pogledu kojih, prema međunarodnom pravu, zastarelost se ne može primeniti.

Za izvršioce ovih krivičnih dela isključena je mogućnost zastarelosti zbog kriminalno-političkih, humanih i etičkih razloga. To zbog toga što su sva ova krivična dela veoma opasna i sa veoma teškim posledicama. U većini slučajeva ova dela vrše

se nad velikim brojem ljudi a neka od njih, kao što je genocid, imaju za cilj istrebljenje dela ili cele zajednice ljudi određene nacionalne, verske, rasne ili etničke pripadnosti.

Stav 2. ovog člana predstavlja novinu koja se po prvi put propisuje u krivičnom zakonodavstvu Kosova. Tako, pored krivičnih dela protiv međunarodnog prava, zastarelost krivičnog gonjenja i izvršenja kazne ne može se primeniti ni kod teških ubistava. Takvu odredbu o neprimenjivanju zastarelosti teških ubistava nisu predviđene u zakonodavstvima zemalja regiona.

POSEBNI DEO KRIVIČNOG ZAKONA KRIVIČNA DELA PROTI USTAVNOG PORETKA I BEZBEDNOSTI REPUBLIKE KOSOVA (146)

Opšta zapažanja

Krivična dela kojima se ugrožavaju ili oštećuju pravna dobra jedne zemlje, odnosno države, kao što su ustavni poredak, bezbednost i nezavisnost, teritorijalni integritet itd., zauzimaju značajno mesto u strukturi posebnog dela Krivičnog zakona svake države. Zbog velike opasnosti i teških posledica koje mogu prouzrokovati, u ranijim a i u današnjim krivičnim zakonima svih zemalja za ove vrste krivičnih dela zaprećene su oštre kazne.

Zbog specifične funkcije koja se nastoji ostvariti krivičnim delima sadržanim u ovom poglavlju kao i zbog motiva iz kojih se najčešće vrše, u u teoriji krivičnog prava ova krivična dela se nazivaju političkim krivičnim delima (crimes politique).

U većini savremenih krivičnih zakona, ova krivična dela se nazivaju delima „protiv države“, „protiv bezbednosti države“, „protiv ustavnog poretka i bezbednosti zemlje“ (Albanija); „protiv bezbednosti i ustavnog poretka“ (Slovenija) itd. U Krivičnom zakonu Kosova ovo poglavlje se naziva: Krivična dela protiv ustavnog poretka i bezbednosti Republike Kosova.

Nelegalni prelaz granice ili granične linije

Opšta zapažanja.- U zemljama regiona ali i šire, nelegalni prelaz državne granice smatra se prekršajem. Kao prekršajno delo je kvalifikovano i u ranijem zakonodavstvu Kosova do stupanja na snagu Krivičnog zakona 6. aprila 2004. godine. Medjutim, pošto je Krivični zakon usvojen u vreme kada Kosovo još nije bilo nezavisno i, na osnovu Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti, nalazilo se pod protektoratom i jurisdikcijom Ujedinjenih Nacija, međunarodni faktor je svaki nelegalni prelaz granice smatrao kao ugrožavanje bezbednosti Kosova i njegovih građana.

Smatra se da je izvršen osnovni oblik iz stava 1. u slučaju kad neko nelegalno predje granični prelaz ili graničnu liniju Republike Kosova.

Kao radnja izvršenja ovog krivičnog dela smatra se prelaz granice i ulazak na teritoriju Kosova i to u kopneni, vodeni i vazdušni prostor. Kao prelaz granice i ulazak

na teritoriju Kosova smatra se i prelazak granice vazduhoplovom, plovnim sredstvima itd. S tim u vezi, pitanje prelaska državnih granica regulisano je i mnogobrojnim međunarodnim konvencijama i međunarodnim običajima. Pored toga, smatra se da je ovo delo izvršeno i u slučaju kad neko lice ulazi nelegalno na zvanični državni granični prelaz Kosova, npr. krijući se u skrivenom prostoru kamiona ili drugog transportnog vozila, ili korišćenjem nepažnje službenog lica itd.

U stavu 2. propisan je kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela, koje se smatra izvršenim u slučaju kad učinilac predje državnu granicu Kosova zajedno sa detetom ili drugom osobom. U stavu 3. Propisana su četiri teža oblika ovog krivičnog dela.

Ovo krivično delo se može izvršiti samo umišljajem.

Za postojanje ovog krivičnog dela ne traži se postojanje posebnog motiva. Dovoljno je da je određeno lice nelegalno prešlo granicu.

Izvršilac ovog dela može biti svako lice.

U stavu 5. se navodi da lice nije krivično odgovorno za neovlašćeni prelaz granice ili graničnog prelaza ukoliko se to dogodilo na prelazu koji je privremeno otvoren od strane KFOR-a, kao što nisu odgovorna ni izbeglice koje dolaze sa mesta gde im je ugrožen život, telo i osnovna ljudska prava.

Podsticanje na nacionalnu, rasnu, versku mržnju, nemir ili netoleranciju (član 147.)

Uslov za izgradnju i funkcionisanje stabilnog demokratskog pravnog sistema predstavlja priznanje i poštovanje različitosti nacionalnih, rasnih, verskih ili etničkih grupa. To pak podrazumeva poštovanje svih razlika u pogledu jezika, običaja, istorijskih osobenosti, verske pripadnosti i dr. Priznavanje i poštovanje ovih osobenosti, po međunarodnim konvencijama i nacionalnim pravima, spada u individualna i kolektivna osnovna prava i slobode. Zbog toga podsticanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti na nacionalnoj, rasnoj, verskoj ili etničkoj osnovi treba smatrati krivičnim delom. Ovu koncepciju je prihvatilo i krivično pravo Kosova.

Osnovni oblik ovog krivičnog dela određen je alternativno i samtra se da je delo izvršeno ako neko lice javno širi mržnju, razdor ili netrpeljivost između nacionalnih, verskih, etničkih ili drugih grupa. Smatra se da je neko lice učinilo ovo krivično delo, ako je preduzelo makar jednu od navedenih radnji, što znači da će se smatrati da je izvršilo to delo i u slučaju kad je preduzelo sve opisane radnje.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je podsticanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti.

Izraz podsticanje, kao oblik izvršenja ovog krivičnog dela, podrazumeva izazivanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti. S druge strane, izraz širenje pretpostavlja da jedan od ovih osećaja postojao kao latentno stanje ili stanje manjeg intenziteta, ali preduzimanjem takvih radnji (podsticanjem ili širenjem), mržnja, razdor ili netrpeljivost se razvijao, učvrstio ili produbio.

Podsticanje i širenje mržnje, razdora ili netrpeljivosti treba da je javno učinjeno i to usmeno ili pismeno, kao što su napisi u novinama i govori u javnim skupovima u

kojima se podcenjuju i ismejavaju određene vrednosti nacije ili nacionalne manjine, vredjanje ili ruganje nekoj istorijskoj ličnosti nacije ili nacionalne manjine ili etničke grupe, ruganje zastavi ili drugim simbolima kao i druge radnje.

Mržnjom se podrazumeva osećaj neprijateljstva prema licu druge nacionalne, rasne, verske ili etničke pripadnosti, čiji je intenzitet takvog stepena koji ne isključuje mogućnost nanošenja zla. Mržnja predstavlja psihološki osnov na kome se stavljaju konfliktna situacija između pripadnika različitih nacionalnih, rasnih, verskih i etničkih grupa, koje mogu izazvati teške posledice. Razdor predstavlja još težu situaciju i podrazumeva stvaranje antagonističkih, suprotstavljenih i neprijateljskih odnosa do konflikta između lica različite nacionalne, rasne, verske i etničke pripadnosti. Takva situacija isključuje spremnost za dijalog i stvara latentnu opasnost za izbijanje otvorenih sukoba.

Netrpeljivost, odnosno netolerancija predstavlja stanje nepoverenja prema licu druge nacionalne, rasne, verske ili etničke pripadnosti. Ovo je stanje odbijanja i netolerancije prema pripadnicima drugih nacionalnih, rasnih, verskih ili etničkih grupa. Netrpeljivost je, u odnosu na mržnju, po svom negativnom potencijalu, nižeg intenziteta.

Podsticanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti traži se da su usmereni prema nacijama i manjinama koje žive na Kosovu. Kao nacija na Kosovu smatra se većinski narod - Albanci, a manjine su Srbi, Bosanci i Turci, dok se u etničke zajednice spadaju Romi, Aškalije, Egipćani i Gorani.

Posledica ovog krivičnog dela se sastoji u izazivanju, širenju i produbljivanju mržnje, razdora ili netrpeljivosti između pripadnika albanske nacije i pripadnika nacionalnih manjina i etničkih grupa koji žive na Kosovu.

Pasivni subjekat ovog krivičnog dela su nacija i etničke zajednice koje žive na Kosovu. Ako je ovo delo usmereno prema pripadnicima nacije, etničkih grupa, rasa ili vera koji ne žive na Kosovu, smatra se da ovo delo nije izvršeno.

Izvršilac ovog dela može biti svako lice koje je državljanin Kosova ili strani državljanin.

Ovo krivično delo može biti izvršeno samo sa direktnim umišljajem.

Delo se smatra izvršenim preduzimanjem bilo koje vrste radnje kojom se podstiče ili širi mržnja, razdor ili netrpeljivost između nacionalnih, rasnih, verskih ili etničkih grupa ili bilo koje druge grupe.

Posledica ovog krivičnog dela je povreda suživota nacionalnosti te koegzistencije rasa, religija i etničkih grupa koje žive na Kosovu.

Prema stavu 2., smatra se da se radi o težem obliku ovog krivičnog dela ako neko a) sistematski vrši ovo krivično delo, b) zloupotrebljava svoj položaj ili ovlašćenja ili c) izvršenjem dela izaziva nered, nasilje ili druge teške posledice.

- a) *Sistematsko vršenje ovog dela postoji ako izvršilac postupa po pripremljenom planu, odnosno kada je delo sastavni deo plana. U takvim slučajevima učinilac obično ponavlja izvršenje dela. S tim u vezi, smatra se da je ovo delo sistematski*

izvršeno i u slučaju kada je izvršeno samo jedno delo, ako ono predstavlja samo početak više dela podsticanja nacionalne, rasne, verske ili etničke mržnje, razdora ili netrpeljivosti.

- b) *Smatra se da je ovo delo izvršeno zloupotrebom položaja ili ovlašćenja ukoliko učinilac koristi svoj položaj ili ovlašćenje da bi ovo delo lakše počinio. U ovom pravcu treba istaći da se za izvršenje ovog dela mogu koristiti razni položaji i ovlašćenja, od kojih se neka od njih mogu posebno zloupotrebiti u tu svrhu, kao što je npr. položaj i ovlašćenja državnih i javnih organa, u obrazovanju, verskim zajednicama itd.*
- c) *Izazivanje nereda, nasilja ili drugih teških posledica, kao kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela, podrazumeva tešku povredu javnog reda i mira, ugrožavanje javnog saobraćaja, sprečavanje funkcionisanja javnih službi itd. Nasilje može biti usmereno prema ljudima i imovini i može biti izraženo tučom, razaranjima, uništavanjem, požarom itd. Međutim ako je ovakvim radnjama neko lišen slobode ili pretrpeo teške telesne povrede, smatra se da postoji sticaj ovog krivičnog dela i ubistva odnosno teške telesne povrede izvršenog sa umišljajem ili iz nehata, zavisno od oblika krivice za učinjeno ubistvo ili nanošenje teške telesne povrede.*

U odredbi stava 3. takodje je propisan teži oblik ovog krivičnog dela, koje postoji ako je delo izvršeno prinudom, ugrožavanjem bezbednosti, izlaganjem nacionalnih, etničkih, rasnih ili verskih simbola ruganju, oštećenjem imovine drugog lica ili sknavljenjem spomenika ili groblja.

Odredba stava 3. se odnosi na posebne načine izvršenja ovog krivičnog dela, kojima se, prema njihovom sadržaju i svojoj prirodi, mogu teško povrediti nacionalne, rasne ili verske osećaje ljudi.

U smislu ovog teškog oblika krivičnog dela, nasiljem se podrazumeva upotreba nasilja ili ozbiljne pretnje. Ugrožavanjem bezbednosti se podrazumeva izazivanje osećaja ugroženosti života ili telesnog integriteta. Pod izlaganjem ruganju nacionalnih, rasnih, etničkih ili verskih simbola podrazumeva se svaka radnja kojom se izražava njihovo vredjanje ili podcenjivanje. Oštećenjem imovine drugih lica podrazumeva se razaranje, oštećenje ili činjenje neupotrebljivom takve imovine. Iz prirode ovog krivičnog dela proizilazi da se ovde radi o imovini ili stvari čije oštećenje može izazvati netrpeljivost između pripadnika različitih nacionalnosti, rase, vere ili etničkih grupa. Sknavljenje spomenika ili groblja može takodje da bude izvršeno njihovom uništenju, oštećenju, razaranju crtanjem odnosno pisanjem uvredljivih i provokativnih crteža ili reči, oštećenjem ili brisanjem natpisa na njima itd.

Još teži oblik ovog krivičnog dela propisan je u stavu 4., po kome delo se smatra izvršenim ukoliko delo iz stav 3. vrši na sistematski način ili korišćenjem položaja ili ovlašćenja ili ako se takvim delom izazivaju nered, nasilje ili druge teške posledice. Posledice dela predviđene ovim stavom su iste sa onima koje su propisane u stavu 3. Jedina razlika se sastoji u činjenici da se smatra da ovaj teži oblik postoji ukoliko se delo vrši sistematski ili od službenog lica.

KRIVIČNA DELA PROTIV ČOVEČNOSTI I VREDNOSTI ZAŠTIĆENIH MEDJUNARODNIM PRAVOM

1. Opšta zapazanja

Poglavljem krivičnih dela protiv međunarodnog prava nameravalo se da se maksimalno inkriminišu sva moguća krivična dela kojima se oštećuju ili ugrožavaju međunarodne sveopšte vrednosti.

Katalog inkriminisanja u ovom poglavlju je pripremljen po modelu „Kodeksa međunarodnog krivičnog prava“, koji je pre dvadest godine razradjen od strane eksperata međunarodnog krivičnog prava. Ovaj katalog propisuje zakonska inkriminisanja, koja se zasnivaju na relevantnim međunarodnim konvencijama i akatima kao izvora međunarodnog krivičnog prava.

Zajednički zaštićeni objekat ovih krivičnih dela su vrednosti zaštićene međunarodnim pravom. To pak znači da se ovom grupom propisanih krivičnih dela zaštićuju vrednosti koje međunarodna zajednica smatra kao opšte ljudske vrednosti, kao što su: postojanje određenih nacionalnih, etničkih, rasnih ili verskih grupa; mir kao uzvišena vrednost međunarodne zajednice, čovečanstva uopšte; život, telo i zdravlje ljudi; ljudske slobode i dostojanstvo čoveka. Njima se takodje zaštićuju i lica koja uživaju međunarodnu zaštitu kao i međunarodne organizacije, prestiž stranih država i njihovi simboli; bezbednost vazdušnog i pomorskog prometa itd.

Odredjivanje krivičnog dela i kazne zakonom predstavlja osnovni postulat savremenog međunarodnog krivičnog prava, koji počiva na načelu nullum **crimen**, nulla poena sine lege. Međutim u poredjenju sa nacionalnim pravima savremenih država, u kojima su krivična dela propisana zakonom, međunarodna krivična dela predviđena su konvencijama i međunarodnim aktima i običajima. Korpus međunarodnih konvencija kao i međunarodnih akata i običaja, kojima se propisuju ili iz kojih proističu međunarodna krivična dela je velik i raznovrstan. S tim u vezi, po jednoj analizi, računa se da je u periodu od 1815 do 1988. godini usvojeno oko 315 međunarodnih akata, od kojih neki propisuju i međunarodna krivična dela kao što su: agresija, ratni zločini, zločini protiv čovečnosti, genocid, aparteid itd.

Sva krivična dela protiv međunarodnog prava u Krivičnom zakonu Kosova predviđena su u 30 članova sa odgovarajućim naslovima. Sve ove inkriminacije zasnivaju se na povredi određenih pravila međunarodnog prava. Zbog toga, iako su ove inkriminacije dosta obimne, sa više stavova i podstavova, mnoge odredbe su blanketnog karaktera, obzirom da upućuju na primenu pravila međunarodnog prava, odnosno odredbe određenih međunarodnih konvencija i akata.

Krijumčarenje migranata (član 170.)

Međunarodni osnov inkriminisanja ovog krivičnog dela predstavlja Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim ili vazdušnim putem. Ovim Protokolom

izvršena je dopuna Konvencije OUN-a protiv organizovanog transnacionalnog kriminala.

Zaštitni objekat ovog krivičnog dela je dvostruki. Kao prvo, ovim delom se zaštićuju osnovna prava i slobode migranata i drugo, ovim delom se zaštićuje režim zakonitog prelaska migranata iz jedne u drugu državu.

Kijumčarenje migranata predstavlja oblik trgovine ljudima, međutim zbog svojih specifičnosti, naročito zbog toga što su žrtve ovog dela samo migranti i da se krijumčarenje vrši prelaskom granice iz jedne u drugu zemlju, u Krivičnom zakonu Kosova ono je predviđeno kao posebno krivično delo.

Zbog prirode ovog krivičnog dela, radnje kojima se ono vrši su različite i kompleksne te su određene u više stavova ovog člana.

U stavu 1. propisan je osnovni oblik ovog krivičnog dela koji na neki način inkriminiše vrstu radnje koja je izraženija i neposrednija. Naime, budući da se u ovom stavu upotrebljava izraz „lice koje izvrši krijumčarenje“ time se mora podrazumevati radnja koja se sastoji u prevozu migranata, razume se na ilegalan način, iz jedne u drugu državu. Prevoz ili ilegalni prelaz migranata podrazumeva ulaz ili izlaz migranata u odnosno iz države, pri čemu se ne poštuju formalnosti za prelazak državne granice ili ulaz odnosno izlaz iz države u graničnoj liniji gde ne postoji granični prelaz (preko brda, reka, mora itd.)

Pasivni subjekti ovog krivičnog dela su jedan ili više migranata koji prelaze na teritoriju druge države sa namerom da tamo i ostanu kako bi se zaposlili, prosili, izvršili krivična dela itd.

Zbog postojanja veoma velike opasnosti i iz kriminalno-političkih razloga, u cilju intervencije u ranijoj fazi izvršenja ovog krivičnog dela, stavom 2. ovog člana su inkriminisane pripreme radnje koje se preduzimaju u cilju krijumčarenja migranata. Naime, kao posebni oblici izvršenja ovog krivičnog dela smatraju se sledeće radnje: proizvodnja, pribavljanje, obezbeđenje ili posedovanje lažne putne ili lične isprave sa namerom da se omogući bavljenje krijumčarenjem migranata. Prema ovom stavu, sve ove vrste radnje se preduzimaju u cilju neposrednog ili posrednog sticanja imovinske ili finansijske koristi.

Pored krijumčarenja migranata, u stavu 3 inkriminisana je radnja lica koja omogućuju migrantima da ostanu u određenim državama.

Kao radnja izvršenja ovog krivičnog dela smatra se slučaj kad neko omogućava nekom licu, koje nije državljanin Kosova niti privremeni stanovnik, da lažnim ispravama ostane na Kosovu.

U ovom stavu je propisan najteži oblik ovog krivičnog dela a smatra se de je isto izvršeno u slučaju kad neko organizuje ili naredjuje drugim licima da vrše krijumčarenje migranata u smislu stavova 1, 2. i 3. ovog člana.

Jedan drugi teški oblik ovog krivičnog dela propisan je stavom 6. ovog člana a smatra se da postoji delo ako je izvršilac član grupe ili u slučaju kad se delo izvrši na taj način što ugrožava živote migranata ili postoje izgledi da se to desi ili ako se delo vrši njihovom nečovečnom ili ponižavajućom tretiranju uključujući i njihovu eksploataciju.

Stavom 7. propisan je još teži oblik ovog krivičnog dela koje postoji ukoliko prilikom izvršenja krivičnog dela iz stavova 1, 2. i 3. prouzrokovana smrt jednog ili više lica

Prema ovom stavu, migranti koji su prilikom izvršenja krivičnog dela žrtve ne smatraju se krivično odgovornim te se ne osuđuju.

Trgovina ljudima (član 171.)

Trgovina ljudima je predviđena kao krivično delo u relativno brojnim međunarodnim konvencijama. Međunarodne konvencije kojima se zabranjuje trgovina ljudima su: Konvencija o zabrani trgovine belim robljem iz 1910. godine; Konvencija o kažnjavanju trgovine ženama i decom iz 1921. godine; Konvencija o kažnjavanju trgovine odraslim ženama iz 1933. godine; Konvencija o kažnjavanju i sprečavanju trgovine ljudima i njihove eksploatacije u svrhu prostitucije iz 1949. godine i Konvencija o sprečavanju trgovine ljudima i eksploataciji drugih iz 1950. godine.

Sam izraz „trgovina ljudima“ jasno pokazuje da se ovim krivičnim delom vrši trgovina ljudima odnosno kupoprodaja ljudi sa glavnim ciljem sticanja imovinske koristi.

Ovim stavom vrste radnji kojima se vrši navedeno krivično delo određene su alternativno i kao takve su brojne i kompleksne. Naime, kao oblici radnje izvršenja ovog krivičnog dela smatraju se: regrutovanje, prebacivanje, pronalaženje utočišta ili prijem krijumčarenih osoba u cilju njihovog iskorišćavanja odnosno eksploatacije na razne načine kao što su: seksualno iskorišćavanje ili drugi oblici seksualne zloupotrebe, usluge i prinudni rad, ropstvo ili postupci slični ropstvu, zarobljeništvo, uklanjanje organa (protizakonita transplantacija).

Složenost prirode bića ovog krivičnog dela uključuje u sebi razne načine na koje se vrši ovo krivično delo i to: pretnjom ili upotrebom sile ili drugom vrstom prinude, otmice, prevare, zloupotrebe ovlašćenja ili zloupotrebe službenog položaja, ili zloupotreba ranjivog položaja, davanje ili primanje isplate ili koristi da bi se postigla saglasnost lica koja ima kontrolu nad drugim licem u svrhu iskorišćavanja.

U stavu 2., kao teži oblik krivičnog dela trgovine ljudima, smatra se slučaj iz stava 1. ovog člana ako je krivično delo izvršeno u opsegu od 350 metara od škole ili druge ustanove koja je namenjena deci, ili ukoliko je krivično delo izvršeno protiv lica mlađeg od osamnaest godina.

U stavu 3. propisan je poseban oblik ovog krivičnog dela koje se smatra izvršenim ukoliko je neko lice organizovalo grupu u cilju izvršenja krivičnog dela trgovine ljudima iz stava 1. ovog člana.

U stavu 4. takodje je propisan teži oblik trgovine ljudima, ukoliko se ovo delo iz tri napred navedena stava izvrši od strane službenog lica zloupotrebom službenog položaja.

Stavom 5. težim oblikom smatra se kad je krivičnim delom trgovine ljudima prouzrokovana smrt jednog ili više lica. Takav slučaj veoma teškog oblika trgovine ljudima kojom prilikom prouzrokovana je smrt više lica bila je trgovina gumenim

čamcima državljana Albanije za Italiju, preko Jadranskog mora, koja se dogodila 9 januara 244 godine kada se udavilo 28 lica. Sličan veoma težak slučaj ovog krivičnog dela bila je i trgovina kosovarima kada se oktobra meseca 2009. godina na granici Srbije i Mađarske, u reci Tisa udavilo 17 lica, među kojima bilo je žena i dece.

Ov krivično delo smatra se izvršenim u trenutku kada je pasivno lice (žrtva trgovine ljudima) pristalo da bude krijumčareno (stav 6. tačka 3.).

U pogledu krivice, svi oblici ovog krivičnog dela mogu biti izvršeni samo sa umišljajem.

KRIVIČNA DELA PROTIV ŽIVOTA I TELA

Opšta zapazanja

Čovekov život predstavlja apsolutno, prirodno pravo. Pravo na život stavljeno je ispred svih drugih prava; ono je najvažnije pravo. Gubitkom života nestaju sva druga prava, jer se radi o nepostojanju čoveka. Pored života, telesni integritet smatra se jednom od osnovnih vrednosti čoveka. Zbog svega toga razumljivo je zašto krivično pravo posvećuje tako velik značaj zaštiti ovih pravnih dobara.

Pravo na život je garantovano najznačajnijim međunarodnim aktima, kao što su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda Saveta Evrope (1950), Međunarodni pakt o civilnim i političkim pravima (1966). Ovo osnovno pravo se garantuje i zaštićuje i ustavima i osnovnim zakonima država. U stavu 1. člana 2.5 Ustava Republike Kosova izričito je propisano da svaki pojedinac uživa pravo na život. U stavu 2. se navodi da je zabranjena smrtna kazna.

Krivično pravo zaštićuje čovekov život od početka do kraja, do smrti. Naime, krivično pravo zaštićuje život čoveka od početka, obzirom da se budući život (fetus) zaštićuje od nezakonitog prekida trudnoće. Međutim, čovek se kao živo biće smatra od momenta kada život postane autonoman, autoreglativan i autoproduktivan. Kao takav život se smatra od trenutka rođanja.

Pristanak jednog lica da bude lišen života od drugog lica ne isključuje krivično delo. To zbog toga što je čovekov život neprikosnoveno pravo koje se poseduje kao i druge vrednosti. Prema tome, činjenica da je lišenje života izvršeno pristankom žrtve (slučaj eutanazije), izvršioca krivičnog dela ne oslobadja od odgovornosti, nego se to jedino može uzeti u obzir kao olakšavajuća okolnost prilikom odmeravanja kazne.

Iz izloženog proizilazi da je pravo na život apsolutno pravo; ono je prirodno pravo bez obzira na životni interes pojedinca – bez obzira da li je sposoban za život ili nije. Međutim postoje određeni izuzeci od apsolutnog zahteva za zaštitu život čoveka, kao što su: prekid trudnoće, rat, smrtna kazna (u nekim državama) ili ubistvo u nužnoj odbrani.

Zaštita telesnog integriteta propisana je na sličan način kao i kod zaštite života. Telesne povrede se smatraju krivičnim delima samo ako se nanose drugom licu.

Samopovredjivanje, odnosno kada je neko naneo povrede samom sebie ne smatra se krivičnim delom. Samopovredjivanje se izuzetno smatra krivičnim delom ako je izvršeno u nameri izbegavanja neke obaveze, kao što je npr. vojna obaveza ili u nameri da se ostvari neko pravo na nezakonit način, kao što je npr. pravo na invalidsku penziju ili pravo iz osiguranja. Tako, u stavu 3. člana 333. propisan je kao krivično delo slučaj kad neko lice koje, sa namerom da naplati novac od osiguranja za telesnu povredu ili oštećenje zdravlja od osiguravača, nanese sebi takvu povredu ili ošteti zdravlje, i onda prijavi povredu ili oštećenje zdravlja, zbog čega kazniče se novčano ili kaznom zatvora u trajanju od šest (6) meseci do tri (3) godine.

Krivična dela protiv života i tela obično se vrše sa umišljajem. U većini slučajeva ova krivična dela vrše se sa direktnim ili eventualnim umišljajem. Za krivična dela ubistvo i teška telesna povreda Krivični zakon propisuje kazne i u slučaju kad su izvršena iz nehata.

Ubistvo (član 178.)

Svako ubistvo predstavlja teško krivično delo, obzirom da se radi o lišenju života. Medjutim, sa aspekta krivičnog prava, poznate su tri vrste ubistva i to obična ubistva ili osnovni oblici ubistva, kvalifikovana ubistva i privilegovana ubistva.

Osnovni oblik ubistva propisan člano 178. u krivično-pravnoj literaturi se poznat je i kao obično ubistvo. Za ovaj oblik ubistva, u Krivičnom zakonu se ne navode posebna obeležja, tako da se, u nedostatku posebnih okolnosti, načina izvršenja ili motiva, obično ubistvo se razlikuje od teških i privilegovanih ubistava. Prema tome, kao obična ubistva smatraju se sva ona ubistva kod kojih nedostaju posebna obeležja koja karakterišu teška ubistva i laka odnosno privilegovana ubistva.

Osnovni oblik ubistva Krivični zakon definiše prostom odredbom - „Ko drugog liši života.“

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela sastoji se u lišenju života drugog lica. Ubistvo se obično vrši činjenjem, aktivnim preduzimanjem neke radnje. Medjutim ubistvo se može izvršiti i nečinjenjem. Smatra se da je ubistvo izvršeno nečinjenjem u slučaju kada je postojala pravna obaveza za činjenje.

U pogledu načina radnje izvršenja, ubistvo se može izvršiti direktnim ili indirektnim činjenjem. Direktan ili indirektan način radnje izvršenja postoji u slučajevima kada sam izvršilac, svojim postupkom direktno liši života drugo lice, npr. pucanjem iz vatrenog oružja, pogotkom nožem, davljenjem, trovanjem itd. Na indirektan način ubistvo se izvrši ne samo postupkom izvršioca (ubice), nego i posredovanjem drugog lica, čak i same žrtve. O takvom slučaju radilo bi se npr. kad izvršilac poštom šalje paket osobi A, u kome se nalazi eksploziv koji se aktivira prilikom otvaranja pošiljke i izazove njenu smrt; ili ako izvršilac namerno izaziva kvar na kočnicama auta osobe A, što prouzrokuje saobraćajni udes u kome ona izgubi n život.

Pored toga, ubistvo se može izvršiti na fizički ili psihički način. Na fizički način ubistvo se vrši mehaničkim i hemijskim sredstvima, te požarom i sličnim radnjama preduzetim na telu žrtve. Medjutim, ubistvo se može izvršiti i na psihički način, npr.

iznenadnim prestrašivanjem žrtve što može dovesti do suženja krvnih sudova i, kao posledica toga, do srčanog udara i smrti, ili puštanjem na telu žrtve raznih insekata, miševa idr., što kod nje može izazvati šok i prekid rada srca.

Zaštitni krivično-pravni objekat ovog krivičnog dela je telo čoveka. Drugim rečima, objekat ovog krivičnog dela je samo živ čovek. Čovekov život se zaštićuje od rođenja do smrti.

Posledica krivičnog dela ubistva je prouzrokovanje smrti drugog lica. Između preduzete radnje i izazivanja smrti mora da postoji uzročna veza. Uzročnost između izazivanja smrti obično se utvrđuje bez većih poteškoća. U pogledu uzročnosti problemi se javljaju u sledećim situacijama: a) ako se posledica ne prouzrokuje odmah nakon preduzimanja radnje; b) u slučaju kad prouzrokovanju posledice doprinose i postupanja drugih lica; c) kad prouzrokovanju posledice doprinose i neke druge objektivne i subjektivne okolnosti.

Izvršilac krivičnog dela:- Ovu vrstu ubistva može da izvrši sbako lice (delictum communitium).

Oblik krivice.-. Ova vrsta ubistva se može izvršiti sa direktnim ili eventualnim umišljajem. Smatra se da je neko lici izvršilo ovu vrstu ubistva sa umišljajem ako je radnju izvršenja preuzelo u nameri da drugog liši života (direktni umišljaj), ili ako je bilo svesno da će se svojim činjenjem ili nečinjenjem može prouzrokovati smrtna posledica i ako je pristalo da se ta posledica prouzrokuje (eventualni umišljaj)

Pokušaj ovog krivičnog dela se kažnjava.

Teško ubistvo (član 179.).

1. Kazna zatvora od najmanje deset (10) godina ili kazna doživotnog zatvora izreći će se izvršiocu koji:

1.1. liši života dete;

1.2. liši života trudnicu;

1.3. liši života člana porodice;

1.4. liši života drugo lice na svirep i podmukao način;

1.5. liši života drugo lice i pritom ugrozi život jednog ili više drugih lica;

1.6. liši života drugo lice u nameri pribavljanja imovinske koristi;

1.7. liši života drugo lice u nameri izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog dela, ili sprečavanja tog lica da svedoči ili da na drugi način pruži informacije policiji ili u krivičnom postupku;

1.8. liši života drugo lice iz osvete ili drugih niskih pobuda, uključujući i odnos povodom svedočenja ili pružanja informacije na drugi način policiji ili u krivičnom postupku;

1.9. liši života ovlašćeno lice dok je to lice na dužnosti;

1.10. liši života drugo lice za rasne, nacionalne ili verske motive;

1.11. umišljajno izvrši dva ili više ubistva, sem u slučajevima predviđenim članovima 180. i 182. ovog zakona; ili

1.12. liši drugo lice života, a prethodno je bio osuđen za ubistvo, osim u slučajevima predviđenim članovima 180. i 182. ovog Zakona.

Pojam i vrste.- Teškim ubistvima ili kvalifikovanim ubistvima, kako se drugačije nazivaju, smatraju se ubistva koja se izvrše po posebno teškim okolnostima. U slučajevima teških ubistava irražava se viši stepen protivzakonitosti i krivice izvršioca. Zbog toga su i u Krivičnom zakonu propisane strožije kazne odnosno od najmanje deset godina do doživotnog zatvora.

Vrste teških ubistava su propisane članom 179. Krivičnog zakona i mogu biti raspoređena na osnovu raznih kriterijuma i to: Po načinu izvršenja: ubistvo na svirep i podmukao način (tačka 1.4.); Po motivu: ubistvo iz rasnih, nacionalnih, ili verskih pobuda (tačka 1.10), ubistvo u nameri pribavljanja imovinske koristi (tačka 1.6), ubistvo u nameri prikrivanja drugog krivičnog dela (tačka 1.7), ubistvo iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda (tačka 1.8); Po zaštićenom objektu (žrtvi): ubistvo deteta (tačka 1.), ubistvo žene za koju ubica zna da je trudna (tačka 2.), ubistvo člana porodice (tačka 1.4.), ubistvo službenog lica u toku obavljanja dužnosti zaštite pravnog poretka, obezbeđenja ljudi ili imovine, otkrivanja krivičnih dela, hapšenja izvršioca krivičnog dela, čuvanja lica lišenih slobode ili čuvanja javnog reda i mira (član 1.9); Po posledicama: ubistvo sa umišljajem dva ili više lica, osim krivičnih dela koja su predviđena članovima 180. i 182; Po ranijim ponašanju (prošlosti) izvršioca: ubistvo izvršenog od lica koje je ranije bilo osuđeno za ubistvo, osim dela koja su predviđena članovima 180. i 182.

Postojanje više kvalifikovanih okolnosti je značajno za odmeravanje kazne.

Ubistvo deteta

Prema međunarodnim konvencijama, detetom smatra se lice dobi od 0 do 18 godina života. Kvalifikacija ubistva deteta kao teško ubistvo je izraz veće krivično-pravne zaštite deteta. Veća krivično-pravna zaštita deteta prisutna je i u mnogim drugim odredbama Krivičnog zakona. Polazeći od takve koncepcije zakonodavca, ali i sa moralnog i društvenog aspekta, ubistvo deteta smatra se težim od ubistva punoletnog lica.

Da bi se ovo delo smatralo izvršenim, izvršilac treba znati, mora biti svestan da je žrtva dete. U slučaju kad izvršilac nije svestan da je lice koga ubija dete, takva zabluda ne isključuje njegovu krivičnu odgovornost za ubistvo, ali u tom slučaju on će odgovarati za obično ubistvo ili teško ubistvo, zavisno od motiva, okolnosti i načina izvršenja krivičnog dela propisanih članovima 178. i 179. Krivičnog zakona.

Ubistvo trudnice

Kvalifikacija ovog krivičnog dela kao teško ubistvo ukazuje na to da je u Krivičnom zakonu posvećena pažnja većoj zaštiti trudne žene. To je razumljivo, obzirom da se i po

običajnom pravu, a i s humanog, moralnog i religioznog gledišta, ubistvo trudne žene, u poredjenju sa običnim ubistvom, smatra se teškim ubistvom.

U slučajevima ubistva trudne žene ustvari radi se o takozvanom „dvostrukom ubistvu“, obzirom da se ovim krivičnim delom ne ubija samo trudnica, nego i njeno još nerodjeno dete. Ovo delo postoji bez obzira na stadijum trudnoće.

Kao i u slučaju ubistva deteta, i kod ove vrste ubistva smatraće se da ono postoji ukoliko je izvršilac znao, bio svestan da je objekat tog krivičnog dela trudna žena. Sledstveno tome, u ovom slučaju radi se o takozvanom „dvostrukom cilju“. Dvostruki cilj kod ovog krivičnog dela se sastoji u činjenici da izvršilac ostvaruje dve namere: ubistvo trudne žene i uništenje fetusa (deteta) čije se rođenje očekivalo.

U slučaju kad izvršilac nije znao da je žena koju lišava života trudna, radi se o zabludi u pogledu objekta pa će takvo lice odgovarati za obično ubistvo ili drugu vrstu teškog ubistva, zavisno od motiva, okolnosti ili načina izvršenja ubistva.

Ubistvo člana porodice

U krivičnom zakonodavstvu Kosova, ova vrsta teškog ubistva po prvi put je predviđena amandmanima Krivičnog zakona, koji je stupio na snagu 1. januara 2013. godine. Da bi se smatralo da postoji ova vrsta ubistva, moraju se ispuniti objektivni uslov koji se sastoji u činjenici da se ova vrsta ubistva vrši nad članom porodice.

Ubistvo na svirep način

Ubistvo na svirep način u krivično-pravnoj literaturi i sudskoj praksi smatra se svaki slučaj kad izvršilac namerno ili svesno preduzme takve radnje kojima se žrtvi nanose prekomerni fizički i psihički bolovi. Fizički i psihički bolovi i patnje treba da prevazilaze one koje se obično prouzrokuju kod svakog drugog ubistva. Drugim rečima, nasilje treba biti neobično, ekstremno teško.

Svirepa ubistva se posebno čine kod postupnog lišenja života, npr. mrcvarenjem, sakaćenjem, paljenjem, bacanjem u vodu, nedavanjem hrane i vode, uz produženje smrtonosnih muka itd.

Iz izloženog proizilazi da su za postojanje ubistva na svirep način potrebna dva elementa objektivne i subjektivne prirode.

Podmuklo ubistvo

Ovu vrstu kvalifikovanog ubistva karakteriše visoki intenzitet prevare ili prikrivenog ponašanja u nameri da se žrtva liši života bez otpora ili sa što manjim otporom, kojom prilikom izvršilac koristi poverenje, iskrenost ili naivnost žrtve. Drugim rečima, radi se o ubistvu na podmukao način ako je izvršeno prevarom (himbeno) ili prikriveno. Inače, lukavost je negativno svojstvo čoveka. Kao ubistva na podmukao način smatraju se ubistva u snu i ubistva trovanjem. Tipičan primer ubistva na podmukao način bio bi, npr., slučaj kad izvršilac pozove svog druga (žrtvu) na večeru i stavi mu otrov u hranu; ili kad izvršilac pozove žrtvu na šetnju u gradskom parku i pritom ubija pucajući mu u ledja.

Ubistvo kada se sa umišljajem ugrožava život jednog ili više lica

Takvo ubistvo se vrši kad učinilac za izvršenje krivičnog dela koristi takva sredstva ili takve okolnosti kojima se ugrožava život jednog ili više lica, pored onog prema kome je usmerena radnja izvršenja. Da bi se takvo delo smatralo izvršenim, potrebno je stvaranje konkretne opasnosti.

Ovo delo se obično vrši kad izvršilac upotrebljava takva sredstva koja ne može kontrolisati, kao što su eksplozivi, vatra, automatsko oružje itd. Takodje ovo ubistvo smatra se izvršenim kad izvršilac puca iz oružja u pravcu žrtve koja se nalazi u društvu drugih lica ili kad puca dok se žrtva nalazi na ulici medju drugim prolaznicima ili u prepunom lokalu.

Ubistvo u nameri sticanja imovinske koristi

Činjenica da neko ubije drugog u nameri da pribavi imovinsku korist ukazuje na to da se radi o ekstremnom egoizmu i bezobzirnom motivu da se imovina stekne po svaku cenu. Smatra se da je izvršeno ubistvo u nameri sticanja imovinske koristi u slučaju kad se lišenje života drugog lica vrši u nameri da sebi ili drugom pribavi imovinsku, materijalnu korist.

Smatra se da je ovo delo izvršeno kako kad se nastoji da se njime ostvari imovinska korist, odnosno da se uveća postojeća imovina, tako i u slučaju kad se namerava sprečavanje njenog umanjjenja.

Za postojanje ovog krivičnog dela nije neophodno da se takva korist i ostvari. Štaviše, za postojanje ovog krivičnog dela ne traži se da je imovinska korist i protivpravna. Prema tome, i onaj ko ubija svog dužnika u nameri da vrati pozajmljeni novac i tako naplati dug, smatra se izvršiocem krivičnog dela. Pored ubistva dužnika, takvim ubistvom smatra se npr. i ubistvo u nameri nasledjivanja, ubistvo poverioca u nameri neplaćanja duga, plaćeno ubistvo, ubistvo u nameri uklanjanja konkurencije itd.

Ubistvo u nameri izvršenja ili prikrivanja nekog drugog krivičnog dela ili sprečavanja lica da da iskaz ili onemogućavanje na neki način pružanje informacija policiji ili u krivičnom postupku

Kao i kod prednjeg ubistva, kao kvalifikovana okolnost kod ovog teškog oblika ubistva predstavlja takodje i cilj izvršenja. Ovde lišenje života drugog lica predstavlja sredstvo za ostvarenje drugog cilja – namere da se izvrši drugo krivično delo ili da se prikrije ranije izvršeno krivično delo. Otuda proizilazi da ovo teško ubistvo ima tri oblika.

Prvi oblik dolazi do izražaja kad izvršilac liši života drugo lice u nameri da omogućí ili olakša izvršenje drugog krivičnog dela. Ovde ubistvo prethodi izvršenju drugog krivičnog dela.

Drugi oblik ovog teškog ubistva postoji u slučaju kad izvršilac liši života drugo lice u nameri da spreči otkrivanje ranije izvršeno krivično delo ili delo koje se vrši, kao što bi npr. bilo ubistvo žrtve silovanja ili ubistvo svedoka koji će dati iskaz u krivičnom

postupku. Ni kod ovog oblika ubistva nije od značaja čije se delo krije – njegovo ili delo drugog lica.

Treći oblik ovog teškog ubistva smatra se izvršenim u slučaju kad se na neki drugi način onemogućava pružanje informacija organima gonjenja, odnosno organima policije, tužilaštvu ili sudu u krivičnom postupku.

Za postojanje drugog i trećeg oblika ovog teškog ubistva nije od značaja da li je ranije izvršeno krivično delo otkriveno ili nije.

Ubistvo iz bezobzirne osvete

Ubistvo iz osvete može se smatrati ubistvom iz bezobzirne osvete ukoliko se pritom ispunjava jedan od sledećih uslova: a) ako je osveta usmerena prema nevinom članu porodice, kao što je npr. brat, sestra itd.; b) ako osveta očigledno nije srazmerna ranije pretrpljenom zlu; c) ako se liše života više lica; d) ako je i samo izvršeno protiv osvete (osveta protiv osvete); e) ako je izvršeno prema licu koje je pravosnažnom presudom za ranije krivično delo osuđeno ili oslobođeno od kazne; f) ako su prilikom osvete povredjena određena pozitivna pravila iz običajnog prava, npr. osveta za vreme trajanja bese ili po postizanju izmirenja; g) ako je osveta usmerena prema licu koje je bilo prinudjeno da na osnovu zakona postupa na taj način, npr. ubistvo sudije, tužioca, policajca, svedoka, lica koje je dalo informaciju policiji ili u krivičnom postupku itd.

Ubistvo iz niskih pobuda

Niske pobude u smislu navedenog oblika teškog ubistva smatraju se pobude koje su apsolutnou protivrečnosti sa postojećim socio-etičkim normama za čije kršenje izvršilac biva strogo ukoren sa moralnog aspekta. To su veoma niske negativne pobude koje izazivaju gnev i dubok revolt šire javnosti. S tim u vezi u odredbi člana 34. Krivičnog zakona Hrvatske, kojom se propisuje ova vrsta teškog ubistva, izričito se predviđa da pobude trebaju biti naročito otežavajuće. Smatram da bi i u našem Krivičnom zakonu trebalo uneti prilog „naročito“ kojim bi bilo bliže definisan ovaj oblik teškog ubistva.

U dosadašnjoj sudskoj praksi Kosova i drugih zemalja ubistvima iz niskih pobuda smatrana su: ubistvo zbog nacionalnog šovinizma, ubistvo supruga ili supruge u smislu otklanjanja prepreke za nastavak ljubavne veze i sl. Kao primer ubistva iz niskih pobuda u literaturi se navodi ubistvo u nameri ostvarenja određene prednosti ili koristi koja ne spada u obeležja ubistva radi sticanja imovinske koristi, npr. ubistvo u nameri unapređenja u službi, ubistvo političkog konkurenta (protivnika), ubistvo u cilju uklanjanja konkurenta u određenom sportskom takmičenju itd.

Amandmanima Krivičnog zakona kao ubistvo iz niskih pobuda smatra se i slučaj ubistva svedoka zbog davanja iskaza u krivičnom postupku ili zbog pružanja određene informacije organima policije

Ubistvo službenog lica u toku obavljanja službene dužnosti ili u vezi službene dužnosti

Pojam službenog lica je određen u članu 12. stav 2. Krivičnog zakona.

U Krivičnom zakonu, na kome nije bilo podnetih amandmana, a koji je bio na snazi do 31. decembra 2012. Godine, bilo je izričito navedeno da se službenim licem, u smislu ove inkriminacija, nije se smatralo svako službeno lice, već su bila određena službena lica koja obavljaju sledeća ovlašćenja ili dužnosti: a) zaštita pravnog poretka; b) obezbeđenje ljudi i imovine; c) otkrivanje krivičnih dela; d) hapšenje izvršioca krivičnog dela; e) čuvanje lica lišenih slobode i f) čuvanje reda i mira. Kategoriju službenih lica obuhvaćenih ovom odredbom sačinjavali su npr. policajci, sudije, tužioci, zatvorski čuvari i dr.

Izvršilac ovog dela može biti svako lice (delictum communium).

Ovo krivično delo se može izvršiti samo sa umišljajem. Umišljaj mora u sebi sadržati svest o statusu (osobnosti) žrtve i dužnosti koju obavlja. Drugim rečima, izvršilac mora biti svestan da ne samo lišava života službeno lice, već da to čini i u toku obavljanja ili u vezi obavljanja navedenih službenih dužnosti.

Ubistvo iz rasnih, nacionalnih ili verskih pobuda

Da bi se smatralo da je izvršen ovaj oblik ubistva, lišenje života drugog lica treba da je učinjeno iz rasnih, nacionalnih ili verskih pobuda. Prema tome, za kvalifikaciju ovog dela motiv je presudan. Dakle, činjenica da je ubistvo izvršeno iz ove pobude ukazuje na to da je ona niska, šovinistička a takvo ubistvo ne samo od krivičnog prava, već i po opštoj percepciji javnosti smatra se teškim u poredjenju sa običnim ubistvima.

Ovo ubistvo se može izvršiti samo umišljajem. Izvršilac ovog ubistva može biti svako lice.

Ubistvo sa umišljajem jednog ili više lica, osim dela koja su propisana članovima 180. i 182.

Smatra se da je ovaj oblik ubistva izvršen u slučaju kad izvršilac liši života dva ili više lica, izuzev oblika propisanih članovima 180. i 182. Krivičnog zakona (ubistvo u stanju krajnjeg rastrojstva i ubistvo novorodjenčeta nakon porođaja). Obzirom da se ovaj oblik ubistva može učiniti samo sa umišljajem, ubistva izvršena iz nehata ne mogu biti kvalifikovana po ovoj odredbi. Prema ovoj odredbi, smatra se da je ovakvo ubistvo izvršeno ako je učinilac izvršio dva ili više ubistva u idealnom ili realnom sticaju, ali pod uslovom da krivični postupak bude isti i izvršilac osudi na jedinstvenu kaznu. Dakle, kod ovog ubistva se ne radi o povratu.

Takvim ubistvom se mora kvalifikovati ne samo obično i teško ubistvo iz Poglavlja krivičnih dela protiv života i tela, nego i ubistva koja su propisana u drugim poglavljima, kao što su ubistva iz Poglavlja krivičnih dela protiv Kosova i njegovih građana ili ubistva iz Poglavlja krivičnih dela protiv međunarodnog prava.

Ubistvo od strane lica koje je i ranije bio osudjivan za ubistvo, izuzev krivičnih dela propisanih članovima 180. i 182.

Smatra se da postoji ova vrsta teškog ubistva u slučaju kad isto lice i ranije bilo osudjivano za ubistvo i ponovo izvrši jedno ili više ubistava, izuzev onih propisanih u članovima 180 i 182. (ubistvo izvršeno u stanju krajnjeg rastrojstva i ubistvo novorođenčeta nakon porodjaja). Prema tome, ovde se radi o povratu.

Nezakonit prekid trudnoće (član 184.)

Ovo krivično delo je blanketnog karaktera a samtra se izvršenim u slučaju kad se nućini protivno Zakonu o prekidu trudnoće. Inaće prekid trudnoće u skladu sa zakonskim odredbama nije inkriminisan. Drugim rećima, navedenim krivićnim delom se kriminalizuje ilegalni prekid trudnoće.

Prekid trudnoće je uništenje fetusa i njegov izbaćaj iz materice. Neki prave razliku izmedju abortusa i prekida trudnoće. Abortus smatraju prekidom trudnoće pre proteka 30 nedelja trudnoće. U krivićno-pravnom smislu, ova razlika nije znaćajna, obzirom da je on inkriminisan, bez obzira na razlike u nazivu.

Ovim stavom i dvaju drugim stavovima člana 184. inkriminisane su sledeće radnje:

1. prekid trudnoće uz pristanak trudnice ali u suprotnosti sa zakonskim odredbama,
2. prekid trudnoće bez pristanka trudne žene i 3. kvalifikovani slučajevi sa teškom posledicom.

Zaštitni objekat u prvom redu predstavlja zdravlje žene. Isto tako zaštitni objekat dela jeste i život i telesni integritet trudne žene, ali i fetus, budući život ćoveka. Obzirom da je u zakonom propisanim slučajevima prekid trudnoće dozvoljen, krivićno-pravna zaštita trudnice je predvidjena u slučaju nezakonitog prekida trudnoće.

Krivićno delo nezakonitog prekida trudnoće ima nekoliko oblika. Osnovni oblik ovog dela propisan je u stavu 1, po kome ovo delo se smatra izvršenim ako je nezakoniti prekid trudnoće ućinjen uz pristanak trudne žene. Pristanak trudnice da prekine trudnoću mora biti ozbiljan, jasan i dobrovoljan, tj. bez upotrebe sile ili pretnje. Neuraćunljiva trudna žena ne može dati validan pristanak. Pristanak se može pretpostaviti kada je prekid trudnoće u interesu trudnice, koja bi, u slučaju postojanja mogućnosti, sama o tome odlučila.

Izvršilac krivićnog dela može biti svako lice: lekar, babica, drugi zdravstveni radnik ili svako drugo lice. Ovo krivićno delo ne može da ućini jedino trudnica. Takvo krivićno delo se može ućiniti samo ćinjenjem.

Ovo krivićno delo može da se izvrši samo sa umišljajem. Umišljaj, pored ostalog, obuhvata i svest o protivzakonitosti koja predstavlja posebno obelećje ovog krivićnog dela.

Drugi oblik izvršenja ovog krivićnog dela postoji kad neko zapoćne ili prekine trudnoću bez pristanka trudne žene (stav 2.). Obzirom da zapoćinjanje ili prekid trudnoće bez pristanka trudne žene u sebi sadrži veću kriminalnu dozu, isti se smatra kvalifikovanim oblikom ovog krivićnog dela. Prekid trudnoće bez pristanka trudne

žene naročito dolazi do izražaja u slučajevima izvršenja dela upotrebom sile ili pretnje. Smatra se da je delo izvršeno bez pristanka trudnice i u slučaju kad je do prekida došlo prevarom. Ne smatra se da se radi o relevantnom pristanku kada je pristanak dat od strane neuračunljivog lica ili deteta, odnosno lica koje nije napunilo 14 godina života.

U stavu 3. predviđen je još teži oblik nedozvoljenog prekida trudnoće, pri čemu smatra se da je delo izvršeno kada je istim izazvana teška telesna povreda, ozbiljno narušavanje zdravlja ili smrt trudne žene. U pogledu ovih teških posledica, traži se da je izvršilac postupao iz nehata. Naime, krivična dela iz stavova 1. i 2. ovog člana učinilac vrši sa umišljajem (*dollus*), a u pogledu posledica iz stava 3. (ozbiljno narušavanje zdravlja ili smrt trudnice) izvršilac postupuje iz nehata. Ove teže posledice prouzrokuju se iz nehata obzirom da izvršilac ovog dela nije uopšte pretpostavio ili mislio da će se te posledice prouzrokovati (nesvestan nehat) ili iako je predvideo takvu mogućnost, olako se držao da do njih neće doći ili da će ih sprečiti.

Laka telesna povreda (član 188.)

Pojam i kvalifikacija telesnih povreda.- Uopšte gledano, telesne povrede se sastoje u oštećenju fizičkog integriteta ili zdravlja nekog lica.

Zaštićeni objekat od ovih krivičnih dela predstavlja telesni, mentalni i zdravstveni integritet čoveka od trenutka rođenja do smrti. Telesna povreda može se prouzrokovati i licu koje boluje od neke neizlečive bolesti. Telesni integritet se zaštićuje ne samo od povreda, već i od ugrožavanja kao što je krivično delo protiv opšte bezbednosti. Zaštićuje se i bezbednost fetusa i njegov integritet, ali jedino od nezakonitog prekida trudnoće.

Posledice telesnih povreda se sastoje u oštećenju telesnog integriteta ili izazivanju fizičke ili duševne bolesti. Telesni integritet može biti oštećen na razne načine, kao što su npr. nanošenje povreda na telu, izazivanje opekotina, fraktura ruke ili noge, uništenje nekog dela tela ili njegovo delimično oštećenje i slične posledice.

Krivični zakon Kosova poznaje nekoliko vrsta telesnih povreda i to: 1) laka telesna povreda, 2) teška telesna povreda, 3) teška telesna povreda koja je prouzrokovala smrt nekog lica i 5) teška telesna povreda u stanju duševne rastrojenosti.

U smislu stava 1, kao krivično delo lake telesne povrede smatra se takva povreda koja traži minimum lečenja ili nege. Isto to važi i za narušavanje zdravlja. Drugim rečima, kao laka telesna povreda smatra se slučaj nanošenja ožiljaka na telu ili fizičkih bolova kratkotrajnog karaktera. Telesnom povredom ne može se smatrati svako delovanje na telu, ako njime nije oštećen telesni integritet ili zdravlje čoveka.

Za razliku od krivičnih zakona zemalja našeg regiona, kojima nisu određeni nikakvi kriterijumi, u Krivičnom zakonu Kosova uopšteno se navode određeni kriterijumi po kojima se telesna povreda kvalifikuje kao laka telesna povreda. Naime, prema stavu 1. kao laka telesna povreda smatra se ona kojom je izvršilac prouzrokovao: a) privremeno oštećenje ili oslabljenje organa ili dela tela drugog lica; b) privremenu umanjenu radnu sposobnost drugog lica; c) privremenu unakaženost drugog lica; d) privremeno narušavanje zdravlja drugog lica.

Narušavanje zdravlja podrazumeva prouzrokovanje telesnih (somatskih) ili duševnih (psihičkih) bolesti. Narušavanjem zdravlja se podrazumeva i izazivanje pogoršanja postojećeg stanja fizičke ili duševne bolesti kao i sprečavanje lečenja bolesti.

Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice (delictum communium).

Ovo krivično delo se može izvršiti činjenjem ili nečinjenjem.

Oblici krivice.- Ovaj oblik krivičnog dela može biti izvršen samo sa umišljajem. Laka telesna povreda može biti učinjena ii iz nehata, ali to nema značaja za krivično pravo, odnosno ne smatra se krivičnim delom.

U stavu 2 predviđen je teži oblik ovog krivičnog dela a smatra se da postoji ukoliko je izvršeno upotrebom oružja, opasnog sredstva, podobnim orudjem za nanošenje teške telesne povrede ili ozbiljnog narušavanja zdravlja. Kao kod teške telesne povrede, i kod ovog oblika krivičnog dela ima se za cilj puna zaštita telesnog integriteta i zdravlja čoveka. Ova vrsta lake telesne povrede, kao i njen osnovni oblik, može biti izvršen samo sa umišljajem.

U odredbi stava 3 predviđen je kvalifikovani oblik krivičnog dela lake telesne povrede, koje se smatra izvršenim ukoliko je učinjeno protiv ranjive žrtve. U smislu ove odredbe, ranjivom žrtvom se smatraju dete, star čovek, trudna žena te osoba sa ograničenim sposobnostima protiv kojih je delo izvršeno.

U stavu 4. Predviđena je mogućnost izricanja sudske opomene za krivično delo iz stavova 1 i 2, ukoliko je izvršilac bio isprovociran neljudskim ili grubim ponošanjem oštećene strane.

Prinuda (član 195.)

Pod prinudom se podrazumeva upotreba sile ili pretnje prema drugom licu da nešto učini ili ne učini ili na nešto pristane, odnosno da se prisili na određeno ponašanje. Prinuda u krivično-pravnom smislu pojavljuje se kao način izvršenja nekih krivičnih dela; npr. kod krivičnog dela otmice (član 194.); iznudjivanja iskaza (član 197.); ugrožavanja slobodne volje glasača (član 213.); silovanja (član 230.) i dr. Kod nekih krivičnih dela prinuda se javlja kao kvalifikovana okolnost, tako da krivično delo postaje društveno opasnija zbog upotrebe sile ili pretnje. U sticaju sa nekim drugim krivičnim delom nastaje posebno krivično delo kao što bi bio npr. sticaj krivičnog dela razbojništva (član 329.) i provalne krađe (član 328.).

Prinuda se pojavljuje kao posebno krivično delo, kojom se, upotrebom sile ili pretnje, onemogućava ili ograničava drugom licu da slobodno odlučuje.

Cilj ove inkriminacije je da se, budući da nije moguće da se određuju svi posebni oblici prinude, ovim krivičnim delom obuhvataju oni slučajevi kad se ne stiče biće nekog drugog krivičnog dela. Ponašanja na koja se drugi prisiljava su uopštena i nekonkretizovana.

Prema našem Krivičnom zakonu, prinuda je krivično delo usmereno protiv lične slobode čoveka, odnosno protiv slobodnog odlučivanja i postupanja. Prema prvom stavu, prinuda se izražava upotrebom sile i ozbiljne pretnje prema nekom licu u nameri

da on nešto čini ili ne čini ili suzdrži se od nečeg. Za postojanje ovog krivičnog dela traži se da je izvršilac, upotrebom sile ili ozbiljne pretnje, uticao na drugog da protivno svojoj volji preduzme neku radnju, suzdrži od neke obaveze ili nešto trpi.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je primoravanje upotrebom sile ili ozbiljne pretnje. Upotrebom sile ili pretnje prema drugom licu počinje izvršenje ovog krivičnog dela, koje biva svršeno ostvarenjem cilja izvršioca.

Prema definiciji stava 1. ovog krivičnog dela, sredstvo njegovog izvršenja je nasilje i ozbiljna pretnja. Nasilje može biti fizičko, kad se upotrebljava sila, ili psihičko kad se upotrebljava pretnja. Silom se podrazumeva upotreba svake mehaničke sile ili druge snage, čak i upotreba hipnoze ili opojnih sredstava u nameri da se neko, mimo svoje volje, dovede u nevesno stanje ili u stanje u kome nije sposobno da pruža otpor.

Snaga može biti apsolutna i ona isključuje mogućnost odlučivanja, npr. lice koje se nalazi pod hipnozom ne može odlučiti na osnovu svoje volje. Mogućnost odlučivanja se apsolutno isključuje. To isto i u slučaju kad je pasivni subjekat vezan za ruke i noge, pri čemu se apsolutno isključuje mogućnost donošenja odluka po sopstvenoj volji.

Sila može biti kompulzivna u kom slučaju ne isključuje se mogućnost donošenja odluke, ali pod njenim uticajem odluka se donosi protivno slobodne volje. Kompulzivna sila mora biti takva da potčini volju, npr. silovanog lica.

Isto tako i pretnja može da se vrši direktno prema licu kome se preti ili prema licu koje je njegov srodnik. Postoje mišljenja da se pretnja može biti usmerana i na stvari koje pripadaju licu kome se preti, ako se očekuje da će se i na taj način postići namera učinioca (npr. lice kome se preti je prinudjen da napusti stan, obzirom da mu učinilac stalno lomi prozore). Pretnja kao sredstvo prinude može da se vrši i pismeno, usmeno, konkludentnom radnjom, telefonom, SMS-om, kompjuterom ili u drugim formama.

Prema definiciji ovog krivičnog dela pretnja postoji i onda kad se licu kome se preti da do znanja od učinioca da će zlo koju će da pretrpi izvršiće drugo lice.

Ovo krivično delo vrši se samo sa umišljajme, direktnim ili eventualnim. Izvršilac krivičnog dela mora biti svestan da upotrebom sile ili pretnje primorava drugo lice na činjenje, nečinjenje ili suzdržavanje, odnosno da silom i pretnjom prisiljava drugog na takvo ponašanje kojom se omogućava ostvarenje njegovog cilja.

U stavu 2. ovog člana predviđeni su kvalifikovani oblici ovog krivičnog dela zbog okolnosti pod kojima delo može da se izvrši. Prema stavu 2 ovog člana, ovo delo postaje kvalifikovano ili teškim, ukoliko je:

- 2.1. izvršilac pretio prinuđenom licu smrću ili ozbiljnim oštećenjem zdravlja;
- 2.2. izvršilac izvršio delo kao član grupe;
- 2.3. izvršilac delo izvršio koristeći oružje, opasno oruđe ili drugi predmet podoban da izazove teške telesne povrede ili ozbiljno zdravstveno oštećenje;
- 2.4. izvršilac delo izvršio protiv ranjive žrtve. Ranjivom žrtvom se smatraju dete, star čovek, invalid, duševno poremećeno lice, trudna žena kao i svako drugo lice koje po svom fizičkom i psihičkom razvoju ostavlja utisak slabog i nesposobnog lica.

Prema stavu 3.1 ovog člana, delo čini kvalifikovanim ako učinilac postupa kao član organizovane grupe, u kom slučaju delo poprima karakter visoke društvene opasnosti.

U stavu 3.2. propisuje se teži oblik ovog krivičnog dela kada se pasivnom subjektu, u toku izvršenja dela prouzrokuje teška telesna povreda ili smrt. Smrt pasivnog subjekta se može dogoditi i nakon izvršenja krivičnog dela, ali za postojanje dela mora postojati uzročna veza između posledice i radnje izvršenja krivičnog dela.

Kršenje nepovredivosti stanova i imovine (član 200.)

Pravo nepovredivosti stana predstavlja osnovno ljudsko pravo čiji je smisao najznačajnija zaštita privatnosti, po kome niko ne sme biti uznemiravan u stanarskom pravu. Prema članu 12. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i Konvenciji Saveta Evrope o zaštiti nacionalnih manjina, niko ne sme ući u tuđi stan ili druge prostorije protiv volje njihovog držaoca, osim na osnovu odluke suda. Ulazak u tuđi stan dozvoljen je samo ako je to neophodno radi neposrednog hapšenja učinioca krivičnog dela ili radi otklanjanja neposredne i ozbiljne opasnosti za ljude ili imovinu. Drugim rečima, ulazak u tuđi stan je dopušten samo kad je dozvoljeno zakonom ili ako to traži sam stanar.

I Ustav Republike Kosova u članu 36. građanima i pojedincima koji žive na Kosovu garantuje nepovredivost stana. U tom pravcu, krivično pravo Republike Kosova, zaštićuje krivičnom normom ovo ljudsko pravo - da nesmetano koristi stanarsko pravo na stanu i drugim objektima namenjenih korišćenju stanarskog prava. Pravo na korišćenje stanarskog prava, kao osnovno ljudsko pravo, sadržano je u ovom poglavlju Krivičnog zakona.

1. Ovo krivično delo se sastoji u protivpravni ulazak u tuđi zaključan stan ili objekat drugog lica ili ako se ne udalji od takvih objekata na zahtev ovlašćenog lica (stav

Zaštićeni objekat kod ovog krivičnog dela su zaključani stan i drugi objekti kojima raspolaže fizičko ili pravno lice.

Ovde nije od značaja da li zaključani stan ili druga prostorija pripada nekom državnom ili javnom organu, pravnom ili fizičkom licu. Takodje nije od značaja destinacija zaključanog objekta.

Isto tako, za postojanje ovog krivičnog dela, nije od značaja da li se neko nalazi u stanu ili ne; važno je znati da stan nekome pripada i kome pripada.

Kod osnovnog oblika ovog krivičnog dela postoje dve radnje izvršenja: a) ulazak u zaključani stan ili objekat bez ovlašćenja i b) ne napuštanje takvih objekata na zahtev ovlašćenog lica (lica koje stanuje u stanu ili objektu).

Po pravilu, ulazak treba da je izvršen upotrebom fizičke sile radi otklanjanja prepreka za ulazak u stan. Ulazak može biti izvršen kroz prozor, otključavanjem vrata nekim ključem ili savladjivanjem otpora ovlašćenog stanara.

Ne oslobadjanjem zaključanog stana ili objekta podrazumeva se ostajanje izvršioca u njima mimo volje ovlašćenog lica. To se najčešće manifestuje pasivnim ostajanjem, uprkos pozivu ovlašćenog lica da se oslobodi zaključani stan ili objekat. Medjutim,

ostajanje u stanu može biti praćeno i aktivnom radnjom uz pružanje otpora radnjama ovlašćenog lica. Ovde je značajno da postoji poziv ovlašćenog lica da se oslobodi zaključani stan ili objekat i da izvršilac ne postupa prema zahtevu. Ovlašćeno lice je osoba koja poseduje pravo korišćenja stana ili objekta.

U pogledu krivice, ovo delo se vrši samo umišljajem. Kod učinioca mora da postoji svest da istaje u zaključani stan ili objekat bez ovlašćenja odnosno protivpravno.

Kvalifikovani oblik ovog dela je definisan stavom 3. ovog člana. Navedeno delo postaje kvalifikovano ako se izvrši od službenog lica u toku obavljanja službene dužnosti. Dakle, osnovno delo postaje teže na osnovu osobenosti izvršioca. U odnosu na značenje izraza „službeno lice“ vidi značenje izraza u članu 120. ovog Zakona.

U stavu 4. ovog člana zakonodavac je definisao najteži oblik ovog krivičnog dela, ako izvršilac iz stava 1. i 2. ovog člana upotrebljava oružje ili drugo sredstvo i orudje podobno za prouzrokvanje teške telesne povrede ili ozbiljno narušavanje zdravlja. Dakle, zbog upotrebe oružja ili drugog sredstva ili orudja podobnih za ozbiljno narušavanje zdravlja i nanošenja teških telesnih povreda pasivnom subjektu, osnovno delo propisano stavovima 1. i 2. dobija teži kvalifikatorni karakter.

KRIVIČNA DELA PROTIV PRAVA NA GLASANJE

Opšta zapazanja

Krivična dela koja se odnose na pravo glasanja i izborno pravo zakonodavstvima nekih zemalja, sada i zakonodavstvom naše zemlje, raspoređena su u posebnom poglavlju zbog značaja njihovog zaštićenog objekta i brojnih načina kršenja ovih prava.

Ustavom Republike Kosova su u načelu ova prava zagarantovana svojim državljanima nu članu 45., koja su definisana u tri stava, u kojima se navodi:

- 1) Svaki državljani Republike Kosova koji je napunio osamnaest godina, čak i na dan izbora, ima pravo da bira i bude biran, osim ako je to pravo ograničeno odlukom suda.
- 2) Glasanje je lično, jednako, slobodno i tajno.
- 3) Državne institucije podržavaju mogućnosti za učešće svih lica u javne aktivnosti i pravo svakog da na demokratski način utiče na odluke javnih organa.”

Ova ustavna prava se zaštićuju i krivičnim bormama ovog poglavlja.

Povreda slobodnog opredeljenja glasača (član 213.).

Pravo državljanina da glasa uključuje slobodu korišćenja ovog prava da se slobodno opredeli za kandidata ili političku stranku. Pravo na slobodno glasanje znači da niko nema pravo da utiče na volju glasača, tajnost glasanja i da bude ravnopravan sa drugima pri glasanju. Prema tome, ovom krivičnom odredbom zaštićuje se pravo slobodnog glasanja.

Zaštićeni objekat ovog krivičnog dela je sloboda glasača da bez uticaja i upotrebe sile ili pretnje prilikom glasanja dobrovoljno i slobodno opredeli za kandidata ili stranku.

Ovo krivično delo može izvršiti svako lice koje, upotrebom nasilja, ozbiljne pretnje, mita, ekonomske ili profesionalne ovisnosti, prisiljava glasača da glasa na određeni način ili da ne glasa.

Radnje izvršenja ovog krivičnog dela propisane su alternativno te s toga imamo sledeće oblike tog dela:

Prvi oblik dolazi do izražaja kad izvršilac, upotrebom nasilja ili ozbiljne pretnje, utiče na slobodnu volju glasača kako bi glasao za određenog kandidata ili određenu stranku ili da ne glasa u izborima.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je upotreba nasilja ili ozbiljne pretnje. Nasilje ili pretnja moraju biti odgovarajućeg intenziteta da bi uticali na slobodnu volju pasivnog subjekta ovog krivičnog dela a to je glasač sa pravom glasa.

Smatra se da je delo izvršeno uticajem na slobodnu volju glasača, ukoliko je upotrebljeno nasilje i ozbiljna pretnja.

Drugi oblik ovog krivičnog dela vrši se zloupotrebom ekonomske ili profesionalne ovisnosti glasača. Radnja izvršenja ovog krivičnog dela odnosi se na zloupotrebu ekonomske ovisnosti. Na primer, poslodavac daje do znanja glasaču za koga treba da glasa ili ne glasa ili uticaj izdržaoca porodice na volju drugih članova porodice. Drugim rečima, zloupotrebom ekonomske ili profesionalne ovisnosti vrši se uticaj na volju drugog lica da glasa za ili protiv određenog glasača. Radilo bi se o profesionalnoj ovisnosti npr. kod uticaja profesora na učenika, lekara na drugo medicinsko osoblje, sudije na stručnog saradnika, zanatlije na šegrta i dr.

Smatramo da se ovo delo može izvršiti i putem prevare, obzirom da se i prevara može smatrati oblikom prinude. Što se tiče krivice, ovo krivično delo se vrši samo sa umišljajem.

Posledica krivičnog dela se ostvaruje u trenutku kad je glasač glasao pod uticajem izvršioca ili isto tako pod njegovim uticajem, nije učestvovao u izborima.

KRIVIČNA DELA PROTIV PRAVA IZ RADNOG ODNOSA

Opšta zapazanja

Krivična dela iz ovog poglavlja odnose se na povredu individualnih prava koja proističu iz radnog odnosa između poslodavca i radnika. Ova prava koja pripadaju grupi ekonomskih i socijalnih prava čoveka, regulisana su Ustavom Republike Kosova, Zakonom o radnim odnosima, Zakonom o civilnoj službi, kolektivnim ugovorom itd.

Ova prava su propisana i međunarodnim aktima, kao što su npr. Univerzalna deklaracija Ujedinjenih Nacija o ljudskim pravima iz 1948. godine, Evropska konvencija za ljudska prava i osnovne slobode i njeni protokoli i dr.

Prava koja proističu iz odnosa između poslodavca i radnika, kao individualna prava, regulisana su na različite načine, zavisno od društveno-političkih sistema država.

Prava iz radnog odnosa garantovana su Ustavom naše zemlje. U članu 49. se navodi: „Garantuje se pravo na rad. Svako lice ima pravo da slobodno izabere svoju profesiju i radno mesto“, dok se članom 28. zabranjuje ropstvo i prinudni rad.

Pored Ustavom, prava iz radnog odnosa i zapošljavanje regulisana su i zakonom i drugim podzakonskim aktima kao i ugovorima. Očekuje se donošenje zakona o pravima iz radnog odnosa u skladu sa savremenim evropskim pravom. Pored svega toga donesen i Zakon o zdravstvenom, invalidskom i penzijskom osiguranju.

Aktuelno se u našem demokratskom sistemu mnoga prava koja pripadaju sferi radnog odnosa, pored zakonom i i drugim podzakonskim aktima, regulišu se i kolektivnim i individualnim ugovorima, koji se zaključuju između poslodavca i posloprimca. Garant za njihovo sprovođenje je država sa svojim mehanizmima.

Zbog značaja koji imaju, zakonodavac je, primenom ustavnih normi, propisao i krivična dela kojima se zaštićuju ova prava koja proističu iz radnog odnosa.

Treba istaći da se brojna prava ove prirode ostvaruju i u građanskom pravu, obzirom da se radi o ugovornim odnosima za koje važe odredbe iz Zakona o obligacionim odnosima. Bez obzira na sve to, krivična dela koja se odnose na povredu ili ograničenje prava koja pripadaju po zakonu, u pogledu zapošljavanja, otkaza, ličnog dohotka, trajanja radnog vremena, odmora ili izostanaka s posla, zaštite žena, dece i lica sa ograničenim sposobnostima, prekovremenog rada i dr., propisana su u ovom poglavlju Krivičnog zakona. U istom poglavlju su propisana i krivična dela koja se odnose na socijalno osiguranje, ugrožavanje bezbednosti na radu i prava učešća u upravljanju.

Krivična dela ove grupe karakterišu određena zajednička obeležja, izuzev krivičnog dela koje se odnosi na socijalno osiguranje. Takve karakteristike pre svega imaju blanketnu dispoziciju. Ona se vrše povredom zakona i drugih podzakonskih akata kao i prava koja proističu iz kolektivnih ugovora, kojima se propisuju određena prava radnika.

Posledica ovih krivičnih dela ovog Poglavlja je uskraćivanje ili ograničenje prava radnika. Za postojanje ovog krivičnog dela traži se izazivanje posledice, tj. ne samo povreda neke zakonske odredbe.

Što se tiče krivice, ova dela se vrše sa umišljajem. Ako su učinjene iz nehata, onda se radi o disciplinskoj odnosno administrativnoj odgovornosti.

Izvršioци ovih krivičnog obično dela su lica koja su zadužena sprovođenjem zakona, podzakonskih akata i ugovora. Ona su uglavnom odgovor ili službena lica koji imaju određena ovlašćenja. Broj ovih krivičnih dela nije velik.

Zaštićeni objekat su prava radnika. Najčešće se ova dela vrše povredom nekog zakona, podzakonskog akta ili kolektivnog ugovora, čime se uskraćuje, prekine ili ograničava pravo koje pripada radniku.

Povreda prava iz radnog odnosa (član 221.)

Kriminalno-politička svrha ove norme se sastoji u osiguranju i ostvarivanju prava radnika. Pravo radnika je osnivanje i prestanak radnog odnosa, pravo na platu i druga primanja (dodaci), koja mu pripadaju na osnovu zakona, nekog podzakonskog akta ili ugovora o radu, kao što su pravo na trajanje radnog vremena, odmor ili odsustvo sa rada, zaštita žena i dece, invalida te prava za prekovremeni ili noćni rad. Tako, zaštićeni objekat ovog krivičnog dela su osnovna prava radnika proisteklih iz rada ili radnog odnosa, koja se navode u odredbi ove krivično-pravne norme.

Ova krivična norma je blanketnog karaktera, obzirom da uvek upućuje na određeni zakon, pravni akt ili kolektivni ugovor koji su povredjeni ili nisu poštovani. Ustvari, sva ova prava koja se zaštićuju ovom krivično-pravnom normom su regulisana zakonom i drugim podzakonskim aktima kao što su: pravilnici, administrativna naredjenja i kolektivni ugovor.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela dolazi do izražaja u slučaju kad izvršilac, činjenjem ili nečinjenjem, uskraćuje (krši) ili ograničava neko pravo koje pripada radniku na osnovu zakona ili drugog pravnog akta. Ustvari, radnja izvršenja ovog krivičnog dela bila bi povreda neke zakonske odredbe kojom se predviđa određeno pravo radnika.

Za postojanje ovog krivičnog dela, izvršilac treba da je postupi samo sa umišljajem; izvršilac ovog dela ne može biti svako lice, već samo lice zaduženo da se stara o sprovođenju zakona, lice koje ima ovlašćenja da odluči o pravima radnika koja proističu iz radnog odnosa ili rada. Uglavnom to su odgovorna ili službena lica, iako u definiciji ovog krivičnog dela navodi samo „ko“. Izvršilac ovog dela može biti i privatni poslodavac.

Ukoliko se kršenje nekog prava iz radnog odnosa čini zbog različite nacionalne, rasne, verske, polne, etničke, jezičke pripadnosti te obrazovanja ili položaja, u tom slučaju ne bi se radilo o ovom krivičnom delu, već o kršenju ravnopravnog statusa građana Kosova iz člana 193. Ova krivična dela ne mogu biti izvršena u idealnom sticaju.

KRIVIČNA DELA PROTIV SEKSUALNOG INTEGRITETA

Opšta zapazanja

Poslednjih decenija, u savremenom krivičnom pravu došlo je do velikih promena u shvatanju šta je to normalno a šta nedozvoljeno u oblasti seksualnog života. U ranijim krivičnim zakonodavstvima bila su inkriminisana određena ponašanja u ovoj oblasti, bez obzira na to da li se neko tako ponašao uz pristanak drugog lica ili nije. Tako, s vremena na vreme dolazilo je i do promene shvatanja i stavova u odnosu na određena ponašanja u sferi intimnog života ljudi.

Savremena krivično-pravna regulativa više se usredsređuje na ponašanja naspram seksualnog integriteta, koja se preduzimaju protivno volji drugog lica, odnosno na

ponašanja kojima se povredjuje seksualni integritet, kao sastavni deo opšteg ličnog integriteta i sloboda čoveka kao i prava na izbor partnera. To pak kad su u pitanju samo odrasle osobe, a kad se radi o deci, krivično-pravna zaštita njihovog seksualnog integriteta je šira i jača. Naime, krivično-pravna zaštita je naglašenija ukoliko se takva ponašanja odnose na decu zbog posledica koja mogu nastati u normalnom razvoju, ne samo seksualnom, već i njihovom opštem psihofizičkom razvoju.

Seksualno nasilje je prisutno u društvima svih savremenih država, čak i u onim sa visokim stepenom ekonomskog, liberelnog i demokratskog razvoja. Po nekim studijama učinjenih u Kanadi, Novom Zelandu, Velikoj Britaniji, SDA i Južnoj Kore, čak 8-15 % žena je silovano u njihovoj mladosti. Ako se ovom procentu dodaju i pokušaji silovanja, procenat se penje na 20-27 %. Otuda, strah od silovanja predstavlja sastavni deo svakidašnjice jedne žene u većini zemalja planete.

Članom 23. Ustava Republike Kosova proklamuje se poštovanje dostojanstva čoveka kao osnov svih ljudskih prava i sloboda, a u stavu 26 utvrđuju se pravo na lični integritet, u kome spada i seksualni integritet.

U našem Krivičnom zakonu inkorporirane su savremene koncepcije o pravu čoveka da slobodno odluči o svom seksualnom životu, odnosno o seksualnom dostojanstvu i integritetu čoveka. Takva koncepcija se odražava u nazivu ovog Poglavlja. Tako, opšti zaštićeni objekat kkrivičnih dela propisanih u ovom Poglavlju je seksualno dostojanstvo i integritet čoveka.

Silovanje (član 230.)

Sam naziv ovog krivičnog dela podrazumeva delo tipične prinude drugog lica na obljudu. Silovanje predstavlja jedno od najtežih krivičnih dela protiv seksualnog integriteta.

Osnovni oblik ovog dela se sastoji u prinudi drugog na obljudu bez njegovog pristanka. Iz definicije ovog osnovnog krivičnog dela se vidi da se radi o složenom (nepravom) krivičnom delu koje se sastoji od prinude i obljudbe.

Izvršilac ovog dela može biti svako lice, bez obzira na polnu pripadnost, koje može biti izvršilac seksualnog akta ili podstrekač ili podstrekač lica (pasivnog subjekta – žrtve) da izvrši seksualni akt sa izvršiocem ili trećim licem.

Krivično delo iz stava 1. predstavlja složeno delo sastavljeno od obljudbe i nekog oblika prinude radi izvršenja seksualnog akta bez pristanka pasivnog subjekta-žrtve.

Izvršilac ovog dela je svako lice, bez obzira na polnu pripadnost, bračni odnos, vanbračnu zajednicu ili drugi odnos koji ne predstavlja drugo specijalno delo.

Objekat odnosno pasivni subjekat ovog krivičnog dela je lice bez obzira na polnu pripadnost.

Krivično delo iz stava 1. smatra se izvršenim u trenutku sjedinjenja polnih organa ili svako prodiranje (penetracija) muškog polnog organa ili drugog sredstva u analni otvor ili u oralni otvor žrtve a koje je usmereno na zadovoljavanje seksualnog nagona.

Krivično delo postoji i kad ne dolazi do defloracije, što znači da nije od značaja da li je došlo do penetracije muškog polnog organa u slučaju nevinosti žrtve.

Krivično delo se može izvršiti samo sa umišljajem. Silovanje mogu izvršiti više lica nad istom žrtvom. U ovom slučaju radi se o kvalifikatornom obliku krivičnog dela. Druga lica koja nisu izvršila seksualni akt, kako je definisano u članu 228 stav 3., smatraju se podstrekačima ili pomagačima.

Imajući u vidu težinu ovog krivičnog dela i propisanu sankciju, kažnjiv je i pokušaj izvršenja dela. Pokušaj postoji ukoliko nije došlo do obljube iz bilo kog objektivnog razloga, bez obzira na činjenicu da je izvršilac preduzeo sve radnje u cilju izvršenja dela silovanja. Kvalifikovani oblici ovog krivičnog dela propisani su u stavovima 2, 3, 4 i 5. ovog člana. Za postojanje krivičnog dela iz stava 2. ovog člana traži se da je izvršilac zapretio žrtvi da će nju ili njenom bliskom srodniku zadesiti zlo ukoliko ne pristane na seksualni odnos.

Kvalifikovani oblici prema okolnostima izvršenja krivičnog dela propisani su stavom 3 ovog člana:

Stav 3.1

Ko prinudi drugo lice na obljubu ozbiljnom pretnjom ili upotrebom snasilja.

Stav 3.2

Kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela predviđa se stavom 3. podstav 2. ovog člana a sastoji se u pretnji dovođenja u opasnost život ili telo drugog lica.

Stav 3.3

Ovaj kvalifikovani oblik vrši se korišćenjem situacije u kojoj žrtva je nezaštićena i njena sigurnost je ugrožena. Takve situacije su brojne, naročito kada se žrtva nalazi u usamljeni prostor (na polju, u šumi, neosvetljenoj ulici itd).

Stav 4.

Drugi kvalifikovani oblik propisan je stavom 4. ovog člana, kojim su sankcionisani sledeći slučajevi:

Stav 4.1

Kada je žrtva izložena torturi ili nečovečnom tretmanu. Svako silovanje na neki način vrši se izlaganjem žrtvi torturi ili neljudskom tretmanu. Međutim, ovim kvalifikovanim oblikom krivičnog dela, prevazilaze sve granice jedne „obične“ torture ili nečovečnog tretmana prema pasivnom subjektu, kome se zbog nanošenja velikih fizičkih i psihičkih patnji i maltretiranja, teško povređuje dostojanstvo. Ovaj oblik krivičnog dela smatra se kvalifikovanim zbog načina njegovog izvršenja.

Stav 4.2.

U ovom podstavu predviđa se kvalifikovani oblik krivičnog dela kada je žrtva prinudjena na obljubu upotrebom sile. I ovo delo predstavlja složeno krivično delo, obzirom da se sastoji od upotrebe sile i obljuje. Upotreba sile je kažnjiva radnja, a seksualni akt nije kažnjiv, osim kad je izvršen protiv volje drugog lica. Sila se upotrebljava prema licu nad kojim se vrši obljuba i takvog je intenziteta da može prevladati otpor pasivnog subjekta – žrtve. Ne postoji ovo krivično delo ukoliko pristane na izvršenje ili nastavljanje seksualnog akta. Otpor mora biti ozbiljan, istinit i permanentan.

Stav 4.3

U podstavu 4.3 predviđen je teži oblik ovog krivičnog dela zbog posledica koje je pretrpela žrtva – teške telesne povrede ili teški duševni poremećaj. Ako su teška telesna povreda i teški duševni poremećaj prouzrokovani sa umišljajem, u tom slučaju radi se o sticaju dva krivična dela. Međutim ako se radi o silovanju i lakoj telesnoj povredi, prema definiciji člana 188. KZ, na osnovu načela konzumiranja, krivično delo silovanja iz člana 230. KZ konzumira u sebi krivično delo lake telesne povrede.

Stav 4.4

Krivično delo iz ovog podstava čini kvalifikovanim upotreba oružja ili drugog opasnog sredstva. Ovaj oblik krivičnog dela postoji ukoliko izvršilac u nameri izvršenja seksualnog akta, upotrebljava oružje ili preti da upotrebiti oružje ili neko drugo opasno sredstvo.

Stav 4.5

Ovaj kvalifikovani oblik krivičnog dela postoji ukoliko izvršilac vrši obljubu opijajući lice (žrtvu) alkoholom, drogom ili drugim opojnim sredstvima. U ovom slučaju izvršilac mora biti svestan da će alkoholom, drogom ili drugim opojnim sredstvima žrtvu dovesti u takvo stanje u kome neće biti u stanju da izrazi svoju volju u pogledu seksualnog akta te koristi takvo stanje da bi izvršio obljubu

Stav 4.6.

Krivično delo iz ovog podstava čini kvalifikovanim činjenica da je silovanje izvršeno od više lica. Ako neko od njih ne izvrši obljubu, on može biti odgovoran za neki drugi oblik saradivanja (pomagač, podstrekač ili kriminalno udruživanje).

Stav 4.7.

Krivično delo iz ovog podstava postoji kad se silovanje izvrši prema veoma ranjivoj osobi zbog starosti, fizičkog ili duševnog poremećaja, nesposobnosti ili trudnoće. Ovde se pojavljuje posebno stanje pasivnog subjekta kod koga je ograničena sposobnost za pružanje otpora u pogledu odbijanja stupanja u seksualni akt, jer se otpor može lako savladati zbog starosti, fizičkog i duševnog poremećaja, nesposobnosti ili trudnoće.

Stav 4.8.

Krivično delo iz ovog podstava dobija kvalifikovani oblik obzirom da se izvrši nad žrtvom sa kojom je izvršilac u bliskim porodičnim odnosima (roditelj, usvojlac, usvojenik, očuh, deda, baba, ujak, stric, tetka, brat ili starija sestra izvršioca i lice uzrasta između sedamnaest i osamnaest godina.)

Seksualni akt izvršen na pristanak pasivnog subjekta iz ovog podstava ne predstavlja ovo krivično delo, već krivično delo seksualnog odnosa unutar porodice iz člana 243 ovog Zakona.

Stav 4.9

Drugi kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela postoji ako je izvršeno nad žrtvom dobi između šesnaest i osamnaest godina, sa kojom je nizvršilac u porodičnom odnosu.

Stav 4.10

Krivično delo iz stava 1. i 2. ovog člana dobija kvalifikovani oblik zbog svojstva koja ima izvršilac u odnosu na pasivni subjekt. Naime, ovo delo smatra se izvršenim ukoliko je izvršeno od nastavnika žrtve, religijskog vodje žrtve, zdravstvenog radnika, lica kome je žrtva poverena na negu i čuvanje ili ako je na neki način ona u potčinjenom položaju prema izvršiocu.

Stav 5.

Prema stavu 5. ovog člana smatra se da je izvršen kvalifikovani oblik ovog dela ukoliko je delom silovanja prouzrokovana smrt žrtve.

Za postojanje ovog krivičnog dela traži se da je izvršilac prema najtežoj posledici postupio iz nehata a u odnosu na osnovno delo (silovanje) sa umišljajem. Na suprot tome, ukoliko je izvršilac hteo i posledicu dela – smrt žrtve, onda se radi o izvršenju dva krivičnih dela u sticaju - krivično delo silovanja i krivično delo ubistva.

Unizenje seksualnog integriteta (član 233.)

Ovom krivično-pravnom normom inkriminisane su radnje koje preduzima podstrekač u pravcu unizjenja seksualnog integriteta.

Takvom inkriminacijom se obezbeđuje krivično gonjenje podstrekača, bez obzira kom polu pripada, koji podstiče drugo lice da izloži intimne delove tela, masturbira ili izvrši drugi seksualni akt bez njegovog pristanka, u nameri zadovoljavanja svog ili seksualnog nagona drugog lica ili zbog druge materijalne koristi. Ovo krivično delo ima supsidijarni karakter, što znači da ono ne bi postojalo ukoliko bi se radnje izvršenja okvalifikovale kao pomoć u izvršenju nekog drugog težeg krivičnog dela.

Karakteristično kod ovog krivično delanje to da izvršilac ne učestvuje lično u izvršenju seksualnog akta ili druge seksualne radnje kojom bi se ponizio seksualni

integritet drugog lica. Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je podsticanje koje se, po svojoj prirodi, može vršiti na razne načine i to: upotrebom sile, neposrednom pretnjom da će biti ugroženi život i telo pasivnog subjekta ili drugog lica, korišćenjem situacije u kojoj podstreknuo lice nema zaštitu i njegova bezbednost je ugrožena; torturom ili nečovečnim tretmanom; nanošenjem teških telesnih povreda ili ozbiljnim narušavanjem

duševnog i fizičkog zdravlja; upotrebom oružja ili drugog opasnog sredstva; vršenjem podstrekavanja nad ranjivim osobama zbog njihove starosti, duševne ili fizičke poremećenosti, nesposobnosti ili tudnoće; kad je delo izvršeno od više lica, kad je izvršilac roditelj, usvojlac, usvojenik, očuh, deda, baba, ujak, stric, tetka, brat ili starija sestra izvršioca i lice uzrasta između sedamnaest i osamnaest godina, ili kad je izvršilac nastavnik žrtve, religijski vođa žrtve, zdravstveni radnik, lice kome je žrtva poverena na negu i čuvanje ili ako je na neki način žrtva potčinjena autoritetu i volji izvršioca, što znači svim načinima kojima se slomi volja lica u cilju preduzimanja radnji ili izvršenja određenog seksualnog akta kojim se ponižava seksualni integritet. Ovaj član ima 4 četiri stavova sa nekoliko podstava.

Omogućavanje ili prinuda na prostituciju (član 241.)

Prema jednoj studiji studentskog centra „Sud-Etudian“ izvršenoj u Francuskoj, 2% studentkinja univerziteta dobi 19-26 godina prodaju svoje telo kako bi pokrivala troškove studija. U Italiji 3-5% Italijanki u potrazi su uspostavljanja seksualnog odnosa sa muškarcima iz zemalja u razvoju (Senegala, Maroka i Kube). Prostitucija se javlja u raznim oblicima, ali u suštini ostala je ista, odnosno bila je prisutna u svim fazama istorije čovečanstva. Zbog toga su mnoge države pristupile legalizaciji prostitucije iz dva razloga: kako bi se ona, kao negativna pojava, stavila pod kontrolu i radi sprečavanja svih drugih kriminalnih pojava koje prate prostituciju kao takvu.

Medjunarodnim konvencijama i drugim aktima propisane su mere za suzbijanje ove pojave. Među njima su: Medjunarodni sporazum za efikasnu zaštitu od kriminalne trgovine poznate kao „trgovina belim robljem“ (1910); Medjunarodna konvencija za suzbijanje trgovine ženama i decom (1921); Konvencija za suzbijanje trgovine ženama (1933. godine) i Konvencija za sprečavanje i zaustavljanje trgovine ljudima i korišćenja prostitucije (1950).

Naše krivično pravo ne inkriminiše kao krivično delo slučaj kad se neka osoba svojevolejno bavi prostitucijom. Takva radnja smatra se prekršajom. Našim Krivičnim zakonom se inkriminiše posredovanje i podstrekavanje na vršenje ove društveno opasne pojave.

U članu 228. stav 8. Definisan je smisao ovog izraza koji ima sledeće značenje: „prostitucija znači nuđenje ili pružanje seksualnih usluga u zamenu za novac, robu ili usluge, uključujući, ali ograničavajući se na, obećanje novca ili dobara ili usluga, uključujući i seksualne usluge besplatno ili sa popustom. Nije bitno da li su novac, roba,

ili usluge dati ili obećani licu koje se upustilo u seksualne usluge ili trećem licu”. Ovim ne treba podrazumevati samo seksualni akt, nego i dodirivanje ili druge oblike zadovoljavanja seksualnog nagona.

Prostitucijom može se podrazumevati i seksualni odnos između lica istog pola.

Za postojanje ovog krivičnog dela nije od značaja da li od ovih seksualnih usluga ostvaruje korist i lice koje ih pruža (žrtva). Ovde je važno da lice koje pomaže ili podstiče na prostituciju ostvaruje materijalnu ili drugu korist. Obično se dešava da deo koristi dobija i lice koje pruža takve usluge. Prostituciju treba shvatiti kao delatnost koje donosi materijalne i druge nematerijalne koristi. Obično se takva korist plaća od lica kome je ova usluga pružena, ali to može učiniti i treće lice. Korist se uglavnom ostvaruje u novcu, što ne znači da ne može biti ostvaren i u drugim oblicima.

U stavu 1. propisan je osnovni oblik ovog krivičnog dela. Radnje izvršenja ovog krivičnog dela propisane su alternativno te obuhvataju razne oblike pomoći u vršenju prostitucije, kao što su: regrutovanje, organizacija, druge vrste pomoći koje se pružaju licu koje se bavi prostitucijom, izdavanje lokala za vršenje prostitucije i kontrolu drugog lica u cilju vršenja prostitucije.

U stavu 2. predviđen je kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela ako je izvršeno u krugu od tristapedeset (350) metara od škole ili druge ustanove koju koriste deca.

U stavu 3. je propisan kvalifikovani oblik zbog upotrebe sile ili ozbiljne pretnje ili držanja lica (žrtve) u stanju lične ili ekonomske zavisnosti u nameri da se prinudi na prostituciju. Prema tome, upotreba sile, pretnje ili korišćenje lične ili ekonomske zavisnosti čine da osnovno krivično delo dobija attribute kvalifikovanog dela.

U stavu 4. propisan je kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela zbog dobi žrtve, kada je ona između šesnaeste i osamnaeste godine.

U stavu 5. propisan je kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela kad je žrtva mlađja od šesnaest godina, a u stavu 6. kad je ona mlađja od 14 godina.

KRIVIČNA DELA PROTIV BRAKA I PORODICE

Opšta zapažanja

Brak i porodica su osnovne ćelije društva u kojima se stvaraju uslovi za normalno razvijanje i vaspitanje pojedinca. Prema tome, u opštem je društvenom interesu da se za ovu instituciju stvaraju i obezbeđuju adekvatni uslovi. Zbog toga se nacionalna i međunarodna krivična prava bave i zaštitom ove institucije od činjenja ili nečinjenja kojima ona može biti ugrožena ili oštećena.

Međunarodno pravo ovu instituciju zaštićuje brojnim aktima. Tako, u članu 16. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima proklamuje se da „punoletni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili veroispovesti, imaju pravo da sklope brak i da zasnuju porodicu, a brak se može sklopiti samo uz slobodan i potpun pristanak lica koja stupaju u brak“. U članu 23. Međunarodnog pakta o političkim i građanskim pravima se navodi da je „porodica prirodna i osnovna ćelija svakog društva koja ima pravo da uživa zaštitu države i da svako ima pravo da sklopi brak na osnovu svoje slobodne volje. Porodični i bračni odnosi su slično regulisani i Evropskom konvencijom za ljudska, koja u članu 8. definiše pravo na poštovanje

privatnosti i porodičnog života. Članom 12. uređuje se pravo na sklapanje braka kao i radjanje ili usvajanje dece ali ne i na zajednički život. U smislu navedenog, Evropska komisija za ljudska prava zaključila da države na mogu zabraniti zatvorenima sklapanje braka, ali mogu supružnicima ili verenima da zabrane zajednički život u zatvorskim ustanovama.

Ustav Republike Kosova u članu 37. predviđa pravo na brak i pravo na osnivanje porodice na osnovu slobodne volje i zakona. Brak i razvod braka regulišu se zakonom i zasnivaju se na ravnopravnost supružnika. Stavom 3. ovog člana propisuje se posebna zaštita porodice od strane države na zakonom regulisani način.

Zaštićeni objekat krivičnih dela ovog Poglavlja su brak i porodica, te s toga krivična dela se mogu podeliti na dela protiv braka i dela protiv porodice.

Nezakonito uzimanje ili zadržavanje deteta (član 249.)

Nega, vaspitanje, obrazovanje i izdržavanje deteta predstavlja prirodnu i moralnu obavezu roditelja, usvojitelja, staratelja i svih onih koji imaju zakonsku obavezu da se staraju o deci. Zakonodavac je ovom krivično-pravnom normom imao za cilj da zaštiti porodični status deteta i interes roditelja za vaspitanje, obrazovanje i normalan razvoj deteta kao i stvaranje odredjenih uslova da se to čini od strane roditelja, ovlašćenih lica i odgovarajućih institucija kojima su deca poverena.

Protivzakonito uzimanje, otimanje ili zadržavanje deteta ne povredjuje osećaje samo roditelja i lica koja se o njima staraju, nego i prava deteta za vaspitanje, obrazovanje i normalan razvoj.

Radnje kojima se vrši ovo krivično delo alternativno su propisane. Način ili prvi oblik ovog krivičnog dela je uzimanje, protivzakonito zadržavanje ili protivzakonito otimanje deteta od roditelja, usvojitelja, staratelja, odredjene institucije ili drugih lica kojima je deto povereno.

Izrazima zadržavanje, uzimanje i otimanje treba podrazumeti sve one radnje kojima se isključuje, prekine ili onemogućuje obavljanje prava licima koja su ovlašćena da se staraju o detetu.

Uzimanje deteta znači nezakonito isključenje, prekid ili onemogućavanje lica ovlašćenog za staranje o detetu da faktički obavlja prava za koja je ovlašćeno. Uzimanje se može ostvariti na razne načine, npr. silom, prevarom i dr., ali i pristankom deteta.

Zadržavanje ili uzimanje deteta mora biti protivzakonito. Zadržavanje ili uzimanje je protivzakonito kad to čini lice koje nije ovlašćeno da se stara o detetu ili mu je to pravo oduzeto odlukom organa starateljstva ili suda. Na primer, takvo pravo se može oduzeti roditelju koji, izbog raznih razloga, nije podoban da se stara, neguje ili vaspitava decu.

Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice.

I kod ovog oblika krivičnog dela, izvršilac mora biti svestan da preduzima radnje koje su protivzakonite.

U stavu 2 propisan je lakši oblik ovog krivičnog dela kada je izvršeno od strane roditelja, usvojitelja, staratelja ili drugog lica koje obavlja roditeljsko pravo, kojima su

odlukom oduzeta roditeljska prava i obaveze, a dete je povereno na negu i vaspitanje drugom roditelju ili drugom licu. Razlozi zbog kojih je zakonodavac ovaj slučaj kvalifikovao kao lako krivično delo su prirodni osećaji roditelja prema detetu.

Kao kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela, prema stavu 3, smatra se kad uzimanje, otimanje, zadržavanje deteta ili sprečavanje izvršenja odluke vrši iz materijalnog interesa ili niskih pobuda.

U stavu 4. propisan je privilegovani oblik ovog krivičnog dela, kad izvršilac dobrovoljno predaje dete licu ili instituciji kojoj je ono povereno ili dopušta sprovođenje obavezujuće odluke. U takvim slučajevima izvršilac može biti oslobođen od kazne.

Zlostavljanje ili napuštanje deteta (član 250.)

Nega, vaspitanje, školovanje i stavljanje uslova za normalan razvoj deteta predstavlja, pre svega, prirodno i moralno osećanje roditelja. No, to je i društveni interes, jer ima slučajeva kad roditelji ili druga lica sa roditeljskim ovlašćenjima zapostavljaju, napuštaju, zlostavljaju decu ili ne ispunjavaju svoje dužnosti prema njima. Neispunjavanje ovih obaveza od strane roditelja ili drugih lica sa roditeljskim ovlašćenjima izazivaju poremećaj u vaspitanju, negi i u normalnom razvoju deteta.

U članu 250. Predviđenu su 5 oblika ovog krivičnog dela.

Forma e parë është përkufizuar në paragrafin 1 të kësaj norme. Veprimet me të cilat kryhet kjo formë e veprës penale janë paraqitë në mënyrë alternative.

Prvi oblik je definisan u stavu 1 ove odredbe. Radnje kojima se vrši ovaj oblik krivičnog dela alternativno se postavljaju.

Prvi oblik radnje kojom se vrši ovo krivično delo je zlostavljanje deteta upotrebom fizičkih i psihičkih mera. Zlostavljanjem se podrazumeva upotreba fizičkih ili psihičkih radnji, npr. izolacija deteta u odredjenom ograničenom prostoru, zatvaranje u jednoj sobi, sistematska ili povremena upotreba sile i pretnje, nanošenje fizičkog i psihičkog bola većeg intenziteta kojim se ne izazivaju telesne povrede ili narušavanje zdravlja. To bi bilo strogo ponašanje prema detetu koje prevazilazi granice disciplinskih za njegovo vaspitanje. Zlostavljanje predstavlja zloupotrebu roditeljskog prava ili prava drugih lica sa roditeljskim ovlašćenjima nad detetom u smislu odredaba Zakona o porodici, koje se ispoljavaju imponiranjem nerealnih, nepotrebnih i neshvatljivih zahteva putem izazivanja fizičkih i psihičkih bolova.

Druga radnja koja se vrši ovim krivičnim delom iz stava 1. predstavlja kršenje obaveze za brigu i vaspitanje putem prekomernog zapostavljanja deteta. Obaveze za negu i vaspitanje roditelja, usvojitelja, staratelja ili drugog lica sa roditeljskim ovlašćenjima proizilaze iz odredaba Zakona o porodici i odnose se na osiguranje hrane, odeće, stambenih uslova, zdravstven brige i svih drugih mera potrebnih za vaspitanje i normalan razvoj te pozitivnu socijalizaciju deteta.

Pasivni subjekt ovog krivičnog dela je dete do osamnaest godina života. Ako je Zakonom o porodici pasivnom subjektu dodeljena roditeljska nega i nakon dobi od osamnaest godina, on i tada može biti pasivni subjekt ovog krivičnog dela.

Ovo krivično delo se može izvršiti samo sa umišljajem.

U stavu 2. ovog člana određen je oblik krivičnog dela iz stava 1 ovog člana koji se vrši svesnim nehatom.

U stavu 3. ovog člana propisan je drugi oblik ovog krivičnog dela koji se vrši u slučaju napuštanja deteta na način kojim se ugrožava život ili teško narušava njegovo zdravlje. Napuštanjem se podrazumeva situacija kad roditelj ili drugo lice sa roditeljskim ovlašćenjima odustane od svojih obaveza prema detetu, čime se ugrožava život ili ozbiljno narušava njegovo zdravlje., npr. kad majka ostavlja dete na ulici, u šumi, njivi, na groblju u podrumu i drugim mestima što ugrožava život i narušava njegovo zdravlje ili u slučaju kad se roditelj udalji iz kuće i ne šalje finansijska sredstva drugom roditelju koji se nalazi u finansijskim teškoćama a sve to ugrožava život ili teško narušava zdravlje deteta.

U stavu 4. inkriminisan je slučaj kad se dete primorava na prekomerni rad ili da obavi posao koji nije u skladu sa njegovim uzrastom ili prinudi da prosi za novac ili drugu imovinsku korist ili na postupke kojima se štetinormalan njegov razvoj.

Stavom 5. prediđen je kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela, koje postoji ako je detetu prouzrokovano teško oštećenje fizičkog i duševnog zdravlja. Izvršilac ovog dela, u pogledu teškog oštećenja duševnog i fizičkog zdravlja, traži se da je postupio iz nehata.

KRIVIČNA DELA PROTIV JAVNOG ZDRAVLJA

Opšta zapazanja

U ovom Poglavlju su raspredjena krivična dela kojima je zajednički objekat zdravlje ljudi i pojedinačnih osoba. Neka od ovih dela predstavljaju posebna krivična dela a kao izvršilac može biti samo lekar, stomatolog, veteriner ili ovlašćena lica veterinarske struke kao i drugi zdravstveni radnici.

Neodgovorno lečenje (člani 260)

Javno zdravlje se zaštićuje i od nesavesnog lečenja. U određenim uslovima, zakonodavac je propisao krivičnu odgovornost zbog nesavesnog lečenja odnosno upotrebe neadekvatnih sredstava ili metoda lečenja ili zbog neprimene odgovarajućih higijenskih mera.

Radnje kojima se može izvršiti krivično delo iz stava 1. alternativno su propisane a to su: upotreba očigledno neadekvatnog sredstva ili metode lečenja; neprimena adekvatnih higijenskih mera.

Postupanja ili nepostupanja u smislu gore navedenog, moraju biti u suprotnosti sa sredstvima, metodama i odgovarajućim higijenskim merama propisanim prihvaćenim medicinskim pravilima i standardima ili predviđenim medicinskim pravilima. Ova

norma takodje ima blanketni karakter i upućuje na određenu zdravstvenu odredbu ili prihvaćeno pravilo ili standard u medicini prilikom pružanja pomoći ili lečenja.

Krivično delo iz stava 1 postoji ukoliko su upotrebljena očigledno neadekvatna sredstva i metode lečenja ili nisu primenjene odgovarajuće higijenske mere od strane lekara ili stomatologa u toku obavljanja njihove delatnosti, usled čega je došlo do pogoršanja zdravstvenog stanja određenog lica.

Radi se o ovom obliku krivičnog dela ukoliko se od strane lekara, u toku dijagnostifikacije ili pružanja lekarske pomoći, ne primenjuju odgovarajuće higijenske mere, koje se, prema medicinskim pravilima i lekarskoj praksi, morao primeniti a da je kao posledica toga došlo do pogoršanja zdravstvenog stanja određenog lic. U takve mere spadaju, npr. dezinfekcija prostorije u kojoj se vrši intervencija, dezinfekcija ruku i odeće te sterilizacija instrumenata i drugog medicinskog materijala, kao i dezinfekcija dela tela pacijenta na kome se vrši intervencija itd..

Navedeno krivično delo se obično izvrši nečinjenjem, ali može se izvršiti i činjenjem u slučaju kad se odgovarajuće mere primenjuju u suprotnosti sa lekarskim pravilima i medicinskom praksom.

Posledica ovog krivičnog dela se sastoji u pogoršanju zdravstvenog stanja, koje se ispoljava pogoršanjem bolesti ili oštećenjem zdravlja određenog lica.

Pasivni subjekt ovog krivičnog dela može biti svako lice.

Za ovo krivično delo uvek se traži postojanje uzročne veze između radnje izvršenja nkrivičnog dela i prouzrokovane posledice - pogoršanja zdravstvenog stanja a ukoliko nema uzročne veze, onda ovo krivično delo ne postoji.

Izvršilac krivičnog dela iz stava 1. ovog člana mogu biti samo lekar i stomatolog.

Delo se vrši samo sa umišljajem.

Delo je izvršeno sa umišljajem ako je lekar svesno upotrebio sredstva i metode koje su očigledno u suprotnosti sa medicinskim propisima, pravilima i standardima prihvaćenim u medicinskoj praksi ili nije primenio adekvatne higijenske mere, dok se u pogledu posledice (izazivanja pogoršanja zdravstvenog stanja), postupa iz nehata. i

Stavom 2. ovog člana propisan je drugi oblik izvršenja krivičnog dela, koje se vrši istim radnjama kao iz stava 1., sa razlikom da se ovde kao izvršilac pojavljuje drugi zdravstveni radnik.

Izvršilac krivičnog dela iz stava 2. može biti svaki medicinski radnik, koji poseduje školsku spremu medicinske oblasti (fakultet, višu ili srednju školu).

U pogledu krivice, ovo krivično delo vrši se sa umišljajem ili iz nehata. Umišljaj treba da sadrži i svest da se prilikom pružanja lekarske pomoći ili lečenja nesavesno postupa i da zbog toga može doći do pogoršanja zdravstvenog stanja lica kome se pružaju te usluge. Isto važi i u odnosu na upotrebu neadekvatnog sredstva ili metode

Krivično delo može biti izvršeno sa umišljajem ili iz nehata. U pogledu umišljaja treba istaći da se ovo delo može izvršiti samo eventualnim umišljajem. Međutim, ako se utvrdi da je krivično delo izvršeno direktinim umišljajem, onda ne može se smatrati da se radi o ovom delu, već o nekom krivičnom delu protiv života i tela.

Kvalifikovani oblici ovog krivičnog dela propisani su stavovima 4. i 5. Ovog člana. neni.

Postoje kvalifikovani oblici ovog krivičnog dela ako je zbog krivičnih dela iz stavova 1 i 2 došlo do teške telene povrede ili bilo kakvog teškog telesnog oštećenja ili smrti jednog ili više lica.

Radi se o navedenom krivičnom delu i u slučaju kad lekar postupa nesavesno prilikom lečenja teško obolelog lica i bez izgleda za izlečenje. To je u suprotnosti i sa lekarskom etikom, obzirom da je nedozvoljeno da se takvo lice podvrgne eksperimentisanju ili da, pod izgovorom humanosti, obustavi lečenje kako bi mu se uskratile muke.

Nepružanje medicinske pomoći (član 261.)

Prema Zakonu o zdravstvu, svakom građaninu pripada pravo na adekvatnu medicinsku pomoć u vreme kada je ona potrebna. Dužnost lekara je da pruža ovu pomoć, obzirom na to da ne samo da je ona zakonska obaveza, nego proističe i iz same prirode lekarske profesije kao i iz ustavnih i zakonskih prava građana.

Radnja kojom se vrši ovo krivično delo iz stava je nepružanje medicinske pomoći licu kome je ona potrebna. Nepružanje lekarske pomoći ispoljava se odbijanjem takvog zahteva kao i neuzimanjem u obzir takvog zahteva, pretvarajući se da nije čuo ili nije video i nepostupajući samoinicijativno.

Postoji krivično delo i u slučaju kad lekar odbije pružiti medicinsku pomoć nekom licu zbog mesne nenadležnosti ili unutrašnje organizacije zdravstvenog sistema, uputivši ga da se javi u drugu ambulantu, bolnicu ili zdravstvenu ustanovu. Međutim, nepružanje medicinske pomoći predstavlja inkriminisanu radnju samo ako je lekar imao mogućnosti pružiti lekarsku pomoć. To da li je lekar bio u stanju da pruža takvu pomoć predstavlja faktičko stanje (npr. kojim je medicinskim sredstvima i opremom raspolagao u datom trenutku, da li je lekar u zdravstvenom pogledu bio sposoban pružiti takvu pomoć itd.).

Izvršilac krivičnog dela može biti samo lekar. Prema smislu ove inkriminacije, izvršilac ovog dela može biti svaki lekar, odnosno svako lice koje je završilo medicinski fakultet ili stomatologiju, bez obzira da li obavlja tu profesiju ili ne.

Stavom 2. ovog člana propisan je kvalifikovani oblik krivičnog dela, koje se smatra izvršenim ako rezultira teškom telesnom povredom ili teškim narušavanjem zdravlja.

Stavom 3. takodje je predviđen kvalifikovani oblik krivičnog dela iz stava 1. ovog člana, ako je došlo do smrti lica kome nije pružena medicinska pomoć

KRIVIČNA DELA PROTIV PRIVREDE

Opšta zapazanja

Složeni odnosi u savremenim uslovima ekonomskog razvoja, naročito zamalja u razvoju i nastojanja da se uključi u slobodnu globalnu ekonomiju, naročito zemalja

u tranziciji, zahtevaju da pravna regulativa i zakonska zaštita ove oblasti budu što efinaknadna i opravdanija. Inkriminacije propisane u ovom poglavlju moraju biti u skladu sa trendovima ekonomskog i tehnološkog razvoja zemalja Evropske Unije i šire. To ne samo zbog posebnog značaja koji ima privreda za jednu državu, već i zbog nastojanja Republike Kosova da bude član Evropske Unije.

Svaka država uspostavlja razvojne ekonomske politike i nastoji da ostvari na najbolji mogući način svoje ciljeve radi ispunjenja materijalnih i drugih potreba građana i društva u celini. Prema tome, zakonska regulativa u ovoj oblasti je dosta drugačija i zavisi od razvojne politike svake zemlje. Otuda, razumljivo je da su oblici povreda ili oštećenja ekonomskog interesa jedne zemlje različiti, dobijajući obeležja kriminalnih radnji koje se sankcionišu odredbama Krivičnog zakona, privrednih prestupa i prekršaja, obzirom da se određene protivzakonite radnje u oblasti privrede smatraju privrednim prestupima ili prekršajima.

Složenost privrede uslovljava potrebu za prikladnim rešenjima u oblasti krivične zaštite od privrednih pristupa, što dovodi do stvaranja posebnih karakteristika u pozitivnom krivičnom pravu ove oblasti. Zbog toga se takve karakteristike često nazivaju krivično-privrednim pravom. U nauci krivičnog prava privrednom pravu se posvećuje posebna pažnja, tako da se u rasporedjivanju krivičnog prava zauzima posebno poglavlje.

Nedozvoljena trgovina (član 305.)

Trgovina je jedna od grana privrede i predstavlja ekonomsku delatnost značajnu za privredu svake zemlje. Ovom inkriminacijom se štiti zakonita trgovina, tako da, ako se zakonom određena trgovina robom vrši na nezakonit način, smatra se nedozvoljenom trgovinom, odnosno krivičnim delom.

Određba stava 1. ovog člana ima blanketni karakter, obzirom da upućuje na određene zakonske propise kojima se određuju roba ili stvari čija je trgovina dozvoljena ili za koje se traži posebna dozvola.

Osnovni oblik ovog krivičnog dela vrši se na nekoliko načina. Radnje izvršenja su alternativno propisane i to: a) prodaja, b) kupovina i c) srazmena robe bez ovlašćenja.

Smatra se da je ovo krivično delo izvršeno ako je preduzeta jedna od navedenih radnji. Dakle, ovde se ne traži da se izvršilac bavio trgovinom robom ili stvarima. Ovo krivično delo se smatra izvršenim ako je učinjena makar jedna kupovina, prodaja ili razmena robe. U slučaju da se izvršilac u određenom periodu bavio kupoprodajom ili razmenom takve robe ili stvari, smatra se da se radi o produženom krivičnom delu.

U pogledu krivice, ovo krivično delo se može izvršiti samo sa umišljajem.

Predmet ovog krivičnog dela su roba, stvari i usluge.

U stavu 2. predviđen je kvalifikovani oblik krivičnog dela koje se smatra izvršenim u slučaju organizovane mreže preprodavaca i posrednika ili ako je krivičnim delom ostvarena imovinska korist veća od 15.000 evra. Ovaj oblik krivičnog dela se vrši samo sa umišljajem. Prema stavu 3., roba i stvari koje su predmet nedozvoljene trgovine moraju biti oduzeti.

Nedozvoljena proizvodnja (član 306.)

Ovim krivičnim delom prostire se krivično-pravna zaštita na zakonitu proizvodnju robe, dok se kažnjava proizvodnja ili prerada zabranjena proizvodnje. I ova krivična norma je takodje blanketnog kataraktera isto kao i krivično delo nedozvoljene trgovine.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je neovlašćena proizvodnja ili prerada zabranjene robe. Proizvodnjom se, u smislu ovog dela, podrazumeva stvaranje, proizvodnja određene robe od prirodnih ili sintetičnih materijala. Prerada takodje predstavlja oblik proizvodnje tako što se dodavanjem ili uklanjanjem nekih sadržaja dobije nova roba drugog kvaliteta. Roba se proizvodi radi stavljanja u promet, ali krivično delo postoji samom činjenicom njene proizvodnje ili prerade, bez obzira da li je stavljena u promet ili nije.

Zabrana takve proizvodnje zasniva se na odgovarajućim zakonskim odredbama, npr. zabrana proizvodnje otrova, oružja, opojnih droga itd.

Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice. Ovo krivično delo se može izvršiti samo sa umišljajem u kome je sadržana i svest o zabranjenoj proizvodnji ili preradi robe.

U stavu 2. se predviđja da se roba i stvari stečene zabranjenom trgovinom konfiskuju.

Krijumčarenje robe (član 317.)

U većini današnjih država ovo delo je propisano Zakonom o carini, obzirom da se izvoz i uvoz robe podleže carinskom nadzoru i kontroli. Ovim delom je sankcionisan ilegalni prelaz robe unutar i van teritorije Republike Kosova, odnosno skrivanje robe koja podleže carinjenju.

U stavu 1. Predviđjene su dva alternativna načina izvršenja ovog krivičnog dela: a) kad se prelaskom granice prevozi roba i izbegava carinska kontrola; b) izbegavanjem carinske kontrole vrši se prevoz robe i prelazak granične linije.

- a) *Prvi način ovog krivičnog dela vrši se prevozom robe preko granične linije i izbegavanjem carinske kontrole. Kao što se vidi, ovo krivično delo vrši se kumulativnim radnjama, tako da u slučaju nedostatka jedne radnje krivično delo ne može da postoji. Ovaj način krivičnog dela se vrši prevozom robe preko granice Republike Kosova i izbegavanjem carinske kontrole.*
- b) *Drugi način ovog krivičnog dela je suprotan prvom načinu, odnosno ono se vrši izbegavanjem carinske kontrole i prevozom robe preko granične linije. I ovaj način krivičnog dela se vrši dvema kumulativnim radnjama – izbegavanjem carinske kontrole vrši se prelaz preko granične linije. Radnje izvršenja su izbegavanje carinske kontrole i prelazak granične linije. Ako ne postoji jedna od radnji, neće postojati ni ovaj oblik krivičnog dela.*

Izbegavanje carinske kontrole znači skrivanje ili neprijavlivanje robe za carinsku kontrolu – carinjenje („šverc“, krijumčarenje). Zakonom o carini je propisana obaveza

lica da carinskoj kontroli podnese celokupnu dokumentaciju, beleške i druge podatke koji su potrebni za carinsku službu.

Prevozom se podrazumeva prelazak bilo koje robe preko granične linije, koja je izmišljena linija kojom se deli teritorija Republike Kosova sa drugim susednim zemljama, bez carinskog nadzora. Carinski nadzor obuhvata opšte mere koje preduzima carinska služba radi primene odredaba Zakona o carini i drugih zakona koji se primenjuju u vezi robe koja je predmet carinskog nadzora.

Robom koja podleže carini smatraju se sve stvari koje prelaze carinsku zonu unutar ili van teritorije Kosova. Carinskom robom se smatraju: životinje, električna energija, plin, naftne cevi, nafta, stvari koji su stigli na carini na bilo koji način i koje po zakonu podležu carinjenju. Kao stvari koje se po zakonu ne smatraju robom su: lične isprave, poštanske pošiljke do određene vrednosti i koje ne sadrže robu koja podleže carinjenju, trgovinska korespondencija, poslovne knjige, finansijski dokumenti, čekovi, menice itd.

Krivično delo se smatra izvršenim preduzimanjem radnje prevoza robe preko granice, pri čemu se izbegava carinska kontrola, ili radnjom izbegavanja kontrole i prelaska robe preko granične linije radi izvoza. Ilegalni prevoz krijumčarene robe unutar ili van granične linije znači kad se roba na druge načine ilegalno uvede preko službenih graničnih prolaza ali se ne prijavljuje radi carinjenja ili kad se roba ilegalno uvede na teritoriju Republike Kosova van graničnih prelaza u nameri izbegavanja carinskih postupaka.

Roba kao objekat kojim se vrši ovo krivično delo može biti domaćeg ili inostranog porekla.

Ovo krivično delo može izvršiti svako lice koje prilikom prelaska granice na prijavljuje carinskom radniku robu koja podleže carinskoj kontroli, bez obzira da li je prešla carinsku liniju na određeno mesto ili nije, sakrije ili ne sakrije robu, da li ga je carinsko osoblje pitalo da li ima robu za carinjenje i da li je pogledalo robu.

Krivično delo se vrši direktnim umišljajem, koje obuhvata svest izvršioca da prevozi robu bez carinskog nadzora.

Kradja (član 325.)

Zaštićeni objekat ovog krivičnog dela je pokretna imovina. Kod zakonodavstava drugih zemalja upotrebljava se termin stvar a ne imovina. U našem zakonodavstvu, u članu 325., upotrebljava se izraz imovina.

Prema inkriminaciji iz ovog člana, krivičnim delom kradje se podrazumeva kradja imovine u vrednosti od preko 50 evra. Imovinom se smatra pokretna stvar koja može menjati položaj u prostoru bez promene svog stanja i unutrašnje strukture.

Pod pojmom „stvar“ podrazumeva se i svaka proizvedena i akumulirana energija koja se upotrebljava za osvetljenje, grejanje ili pokretanje. Pod istim pojmom takodje se podrazumevaju i telefonski impulsi. Osim što mora biti pokretna, stvar treba biti i materijalne prirode (uključujući i životinje) te ima upotrebljivu vrednost, da pripada drugom i nalazi se u tuđoj državini (detenciji) i koja može biti predmet svojinskog

prava. Stvar može biti u čvrstom, tečnom i gasnom stanju. Ne mogu se smatrati stvarima delovi materije koji ne mogu biti pod kontrolom čoveka, npr. vazduh u atmosferi, sunčana energija, slobodni elektricitet u prirodi, slojevi atmosfere, kiša, sneg itd.

Predmet krađe mogu biti takodje i delovi stvari koje se po građanskom pravu smatraju nepokretnim stvarima, npr. deo mašine, stvari koji se nalaze u zemlji, (ugalj, kamenje i dr.) i na površini zemlje (plodovi), sastavni delovi kuća, i drugih zgrada, (vrata, prozori itd.).

Za postojanje krivičnog dela nije od značaja da li je pokretna stvar odvojena od nepokretne ili pokretne stvari pre izvršenja krivičnog dela ili prilikom njenog oduzimanja. Stvarima se ne mogu smatrati one koje nisu pod vlašću čoveka i koje ne mogu biti pod ničijom vlašću. Međutim ako se određena stvar može staviti pod kontrolom čoveka i tako postati njegova svojina, u tom slučaju se može smatrati kao stvar i biti predmet krađe, npr. morska voda, voda koja se prodaje u cisternama, proizvedeni led i proizvedena i akumulirana energija za osvetljenje, grejanje i pokretanje.

Čovek ne može se smatrati kao stvar dok je živ, međutim delovi njegovog tela (udovi) ako se odvoje od tela, smatraju se pokretnim stvarima i imaju određenu vrednost, onda mogu biti predmet krađe, npr. kosa za proizvodnju perika koje se prodaju tržište ili ud koji ima prometnu vrednost.

Leš ne može se smatrati kao stvar ukoliko nema određenu anatomsku, naučnu ili bilo kakvu drugu vrednost koja se vezuje sa transplatacijom ili drugu materijalnu vrednost. Na primer, uklonjeni bubrezi, srce, zlatni zubi, očna proteza i drugi predmeti ugrađeni u ljudsko telo mogu biti predmet krađe. Naročito predmet krađe mogu biti odeća i druge stvari umrlog, obzirom da su one svojina njegovih naslednika a ako njih nema, onda iste prelaze u društvenu opštinsku svojinu u smislu odredaba Zakona o nasledjivanju. Stoji pravno stanovište da stvari umrlog na grobu mogu biti predmet krađe, obzirom da se ne radi o bačenim stvarima već su stvari naslednika i nalaze u njegovoj državini, dok u slučaju smrti naslednika te stvari prelaze u društvenu svojinu. Državinom se podrazumeva savesno držanje stavri.

Predmet krađe mogu biti razni dokumenti na osnovu kojih se može steći svojinska prava (ptvrda o predaji stvari na čuvanje i garderobi, na hemijsko čišćenje, prevoz – otpremnina, tovarni list itd.). Pored toga, predmet ovog krivičnog dela mogu biti i hartije od vrednosti kao što su npr. ček, štedna knjižica, obeznica, menica, razne ulaznice za sportske i umetničke priredbe sa određenom vrednošću itd. Iz svega iznetog proizilazi da izraz „pokretna imovina“ možda bi bio najadekvatniji izraz upotrebljen u odnosu na biće ovog krivičnog dela.

Prevara (član 336.)

Novi Krivični zakon, za razliku od ranijeg Zakona (član 261.) koji je imao samo dva stava, ima šest stavova i, osim u stavu 6., za sve druge oblike krivičnog dela predviđeno je izricanje kumulativne kazne – novčane kazne i kazne zatvora.

Naše krivično zakonodavstvo predviđa brojne inkriminacije koje sadrže radnje prevare, koje se, prema nekim svojim posebnim elementima, klasifikuju u razne grupe

krivičnih dela. Pored ovog oblika prevare, u ovmo Poglavlju obuhvaćena je i prevara koja se vezuje za subvencije (član 336 /262/) i prevara u vezi primanja fondova od Evropske unije (član 337.), dok se u drugim grupama dela nalaze takozvane piramidalne šeme, prijavljivanje lažnog računa; kod krivičnih dela prevare u dužnosti - upotreba lažne isprave u pravnoj komunikaciji (falsifikovanje isprave); kod krivičnog dela utaje poreza – podnošenje lažnih podataka o ostvarenim zakonskim prihodima itd.

Krivično delo prevare se odnosi na imovinsku prevaru i usmereno je protiv imovine uopšte, odnosno protiv imovinskih prava i interesa i predstavlja opšte delo prevare koje je supsidijarno u odnosu na druge navedene oblike prevare.

Korišćenje prevare u nameri sticanja imovinske koristi predstavlja učestalu pojavu u ljudskom ponašanju, koje ponekad proizvodi samo građansko-pravne posledice, ali na žalost neretko se pojavljuje i kao krivično delo. Danas su u ekspanziji sva krivična dela prevare sa sofisticiranim modalitetima izvršenja i novim oblicima pojavljivanja. Krivična dela prevare koja se vezuju za imovinu predstavljaju ne samo napad na imovinu, nego i na psihiču i intelektualnu sposobnost, kao posebnu individualnu vrednost i kao napad na bezbednost pravne komunikacije. Tako, žrtve ovog dela često izjavljuju da im nije žao što su pretrpeli štetu, nego što su bili prevareni, što znači da kod prevare imovina nema uvek primaran značaj. Jedno specifično obeležje ovih krivičnih dela se sastoji u prirodi odnosa između izvršioca krivičnog dela i žrtve. Žrtva nije svesna da je samo sredstvo u rukama izvršioca koji sprovodi prevarnu igru radi ostvarenja svog cilja a to je sticanje imovinske koristi.

Prevara je delo usmereno protiv imovine (pokretne i nepokretne) uključujući i imovinska prava i interese.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela se sastoji u lažnom predstavljanju činjenica ili njihovom prikrivanju.

Lažnim predstavljanjem činjenica se podrazumeva tvrdnja o postojanju neke činjenice koja u stvari ne postoji, odnosno drugačije predstavljanje od onog što postoji (ono što postoji netačno se predstavlja). Prikrivanje činjenica stoji kad izvršilac prevare neko lice o nepostojanju postojećih činjenica ili prećuti njihovo postojanje, odnosno njihovu sadržinu, ukoliko je postojala njegova obaveza da te činjenice predstavi. Otuda proizilazi da se prevara može izvršiti i nečinjenjem. Medjutim kod lažnog predstavljanja, izvršilac ubedjuje neko lice o postojanju neke činjenice koja ustvari ne postoji tj. kod prikrivanja on ometa to lice u saznanju činjenica koje zaista postoje i koje su od značaja za raspolaganje svojom i tuđjom imovinom i koje bi sprečile štetne posledice u odnosu na tu imovinu.

Radnja kojom se prevareno lice podstiče da ošteti svoju ili tuđu imovinu može biti postupanje ili nepostupanje. Prevareno lice nepostupanjem oštećuje imovinu time što propušta mogućnost da preduzme nešto čime bi izbegao štetu koja je pretila imovini (prevareno lice gubi mogućnost da podnese tužbu protiv dužnika). Nasuprot tome, radi se o postupanju kad prevareno lice preduzima radnju kojom oštećuje imovinu, pošto se nalazi u zabludi i pošto je nesvestan posledica koje mogu nastati kao rezultat takve preduzete radnje.

Prevara se može izvršiti kako u odnosu na fizička tako i pravna lic, državne organe u upravnom postupku i drugim postupcima.

Takvom radnjom prevarenom licu se može naneti šteta u odnosu na njegova imovinska prava i interese, dok kod interesa koji nisu imovinskog laraktera to se ne dešava (npr. lični i porodični interesi idr.), obzirom da je krivično delo prevare delo protiv imovine. Radnju koju preduzima prevareno lice treba da izaziva štetu odnosno umanjenje svoje ili imovine drugog lica.

Posledica ovog krivičnog dela se sastoji u oštećenju imovine koje se prouzrokuje neposredno postupanjem prevarenog lica a posredno radnjom prevaranta. Takva posledica može da se manifestuje svakim smanjenjem imovine, odnosno smanjenjem aktive i povećanjem pasive; posledica se može prouzrokovati i u vidu izgubljene zarade samo ukoliko pstoji osnovani pravni zahtev da se određena korist ostvari, ali ne i u slučaju kad je takva korist samo moguća.

Kupovina, primanje ili skrivanje stvari stečenih izvršenjem krivičnog dela (član 345.)

Radi se o krivičnom delu skrivanja koje je, po svojoj prirodi, sporedno delo, obzirom da pretpostavlja drugo krivično delo koje se vrši i nastavlja se nakon prvog dela (auxilium post delictum). Delom skrivanja podržava se i nastavlja protivzakonito stanje nastalo ranijim krivičnim delom. Ono se objektivno vezuje ranijim delom, međjutim, u krivično-pravnom smislu, ne predstavlja saučesništvo, obzirom da se preduzima nakon izvršenja ranijeg dela. Međjutim, ako je delo bilo unapred obećano, izvršilac skrivenja biće pomagač (slučajevi psihološke pomoći) u izvršenju prethodnog krivičnog dela (npr. krađe) i odgovaraće za saučesništvo u tom delu (ne postoji sticaj sa krivičnim delom skrivanja).

Suština dela se sastoji u primanju i skrivanju stvari koja je pribavljena izvršenjem krivičnog dela. Delo se može pojaviti u dva oblika: a) prijem ukradene robe (skrivanje stvari) za koju se zna da je pribavljena izvršenjem krivičnog dela i b) prijem ukradene robe (skrivanje stvari) čije poreklo izvršiocu nije poznato.

Osnovni oblik krivičnog dela (stav 1.) postoji kad neko lice stvar za koju zna da je pribavljena krivičnim delom ili stvar stečenu prodajom ili razmenom takve stvari, kupuje ili primi kao hipoteku ili na drugi način obezbedi ili sakrije.

Predredmet krivičnog dela su stvari stečene krivičnim delom ili stvar stečena prodajom ili razmenom takvih stvari. Pojam stvar ovdeima širi smisao nego kod krivičnog dela krađe, obzirom da se ovde, pred pokretnih, radi se i o nepokretnim stvarima stečenih krivičnim delom (npr. kuća ili zemlja stečena zelenaštvom), kao i stvar koja je pribavljena prodajom, razmenom ili preradom stvari pribavljene krivičnim delom (zlato, srebro, strana valuta, ili druga stvar kupljena ukradenim novcem). Neophodno je da je stvar pribavljena krivičnim delom a ne nekom drugom kažnjivom radnjom, kao što je privredni prestup ili prekršaj. Sporno je, međjutim, da li može biti krivično svako delo kojim izvršilac može pribaviti neku stvar ili samo dela protiv imovine. Priroda krivičnog dela skrivanja više odgovara shvatanju da je ono sastavljeno

i od drugih dela kojima se pribavlja neka stvar, odnosno sva takva dela, kao što su: skrivanje novca pribavljenog krivičnim delom pronevere, prevare u službi itd.

Za postojanje krivičnog dela prevare od značaj je da li je lice koje je pribavilo stvar krivičnim delom krivično odgovorno, osudjeno, oslobođeno od kazne, kako se goni za ovo krivično delo ili je nastupio rok zastarelosti.

Iz suštine dela proizilazi da radnja izvršenja obuhvata svaku radnju koja ima za cilj da stvara pribavljena krivičnim delom ostane neotkrivena, odnosno da se omogući njen propmet. U zakonu su alternativno određene radnje izvršenja, kao što su: kupovina, primanje pod hipotekom, pribavljanje na drugi način, skrivanje i rasturanje. Pribavljanjem na drugi način podrazumeva se svaki drugi način, izuzev navedenih (npr. primanje na poklon itd.), zatim preprodaja, traženje kupaca, zamena za druge stvari i dr.

Ovo krivično delo se vrši samo sa direktnim umišljajem što podrazumeva saznanje izvršioca da je stvar pribavljena krivičnim delom.

Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice, izuzev izvršioca i zaizvršioca krivičnog dela kojim je pribavljena stvar.

Šumska kradja (član 358.)

Ovo krivično delo vrši lice koje, u nameri kradje, poseče drva u šumi čija količina prelazi dva kubna metra. Ovo krivično delo predstavlja poseban oblik krivičnog dela kradje. Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je seča jednog ili više stabala.

Mesto izvršenja predstavlja zakonsko obeležje ovog krivičnog dela. Za postojanje krivičnog dela traži se njegovo izvršenje u šumi. O tome šta se podrazumeva pod pojmom šuma, vidi komentar člana 357.

Pored navedenog, za postojanje ovog krivičnog dela se traži da, osim da je seča izvršena, da je to učinjeno i u nameri kradje. Ovo obeležje krivičnog dela biće ostvareno ako je seča stabala učinjena u nameri da sebi ili drugom pribavi protipravnu imovinsku korist.

Obzirom da je za postojanje krivičnog dela potrebno da je seča izvršena u nameri kradje, proizilazi da se ovo delo može izvršiti samo u šumi drugoga – u tuđoj šumi.

Seča u šumi jednog ili više stabala predstavlja krivično delo samo ukoliko količina posečenih stabala veća od dva kubnih metara. Ovaj element zakonskog opisa krivičnog dela šumske kradje predstavlja objektivni uslov inkriminisanja i zbog toga ne spada u umišljaj izvršioca.

Krivično delo smatra se izvršenim sečom u šumi jednog ili više stabala u nameri kradje. Da bi se delo smatralo izvršenim ne traži se i prisvajanje posečenih stabala.

Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice. Delo se može izvršiti samo sa umišljajem. Zbog toga, ako izvršilac u vreme izvršenja krivičnog dela nije bio svestan da šuma u kojoj seče drva pripada drugom licu, tj. bio je u faktičkoj zabludi u odnosu na ovu okolnost pogrešno misleći da seču drva vrši u svojoj šumi, onda njegov umišljaj biće isključen.

KRIVIČNA DELA PROTIV OPŠTE BEZBEDNOSTI LJUDI I IMOVINE

Opšta zapazanja

Vršenje odredjenih poslova i upotreba odredjenih sredstava može predstavljati opasnost po život, telesni integritet i zdravlje ljudi, odnosno imovinu. Broj i značaj takvih radnji kao i upotrebljenih sredstava, unapredjenjem nauke, beleži stalan rast. Korišćenje snažnih izvora i velikih količina energije kao i uvođenje tehničkih dostignuća u svim segmentima privrede, naročito u procesu proizvodnje, ali i u svakidašnjem životu građana, čini nespornom potrebu savremenog društva za što većim korišćenjem naučnih otkrića, koje pospešuju progres čovečanstva, pri čemu se ukazuje i na neophodnost da se takva sredstva koriste uvođenjem zaštitnih mera na način koji ne bi doveo u opasnost bezbednost ljudi i imovine. Zaštita ljudi i imovine od opšteopasnih radnji ostvaruje se pre svega putem jednog adekvatnog sistema preventivnih mera, što čini neophodnim i usvajanje odredjenih krivično-pravnih normi, koje se, u zakonom propisanim uslovima, primenjuju u slučaju izazivanja opšte opasnosti za ljude i imovinu.

Zbog što veće aktuelnosti koje imaju u savremenom životu, krivična dela kojima se ugrožava život i telesni integritet ljudi kao i njihova materijalna dobra, bila su predmet mnogih rasprava i međunarodnih kongresa, ko što je onaj iz Rima koji je održan 1969 godine. U ovom kongresu je, između ostalog, zaključeno da radnje kojima se ugrožava život, telesni integritet i imovina, beleže stalan rast, tako da se nameće potreba za uspostavljanjem potrebnih mehanizama u pravcu zaštite života, telesnog integriteta i materijalnih dobara ljudi, uz upozorenje da svako lice je dužno da svoja ponašanja prilagodi takvim ciljevima; da se takve situacije odražavaju i u krivično-pravnom planu putem razvijanja pravnih pravila, koje će imati za cilj zaštitu pojedinca i zajednice i sankcionisanje radnji i propusta kojima se prizvodi takva opasnost; da se u procesu konstituisanja krivičnih dela ugrožavanja gore navedenih dobara, strogo poštuje načelo legaliteta, konkretnim definisanjem oblika ugroženosti i pravnom identifikacijom kruga ljudi koji moraju biti podvrgnuti posebnim profesionalnim obavezama.

Izazivanje opšte opasnosti (član 365.)

Krivično delo je izvršeno ako je izazvana opasnost po život ili imovinu u većem obimu i to opšteopasnim radnjama ili sredstvima ili nedozvoljenim radnjama u pogledu opreme koja je namenjena zaštititi od takvih opasnosti. Po svojim obeležjima, ono je opšte krivično delo ove grupe i sadrži sve zajedničke karakteristike krivičnog dela protiv opšte bezbednosti ljudi i imovine, dok sva druga krivična dela predstavljaju poseban oblik izazivanja opšte opasnosti. Prema tome, ovo krivično delo postoji samo ukoliko njegovim izvršenjem nije ostvareno neko posebno krivično delo protiv bezbednosti ljudi i imovine.

Krivično delo iz stava 1. ovog člana se sastoji u izazivanju opasnosti za život ljudi i imovine u većem obimu i to: požarom, polavom, oružjem, trovanjem, otrovnim gasom, jonskim zračenjem, mehaničkom silom, električnom energijom ili drugom energijom kao i bilo kakvom drugom opšteopasnom radnjom ili sredstvom.

Krivično delo iz člana 1. predstavlja opšte krivično delo u odnosu na druga krivična dela iz ovog Poglavlja, koja se pojavljuju kao poseban oblik ovog opšteg krivičnog dela. Iz opšteg karaktera ovog dela proističe i njegov subsidijarni karakter, obzirom da ono postoji samo ukoliko u jednom konkretnom slučaju nisu ostvareni zakonski elementi drugog krivičnog dela iz ovog Poglavlja.

Ovaj oblik krivičnog dela treba razlikovati od ugrožavanja života i imovine upotrebom neispravnog motornog vozila, odnosno neispravnim upravljanjem motornog vozila. Ne radi se o ovom krivičnom delu, već o krivičnom delu protiv bezbednosti javnog saobraćaja ukoliko ugrožavanje života i tela ljudi kao i imovine u većem obimu izvršeno motornim vozilom u javnom saobraćaju.

Krivično delo iz stava 1. smatra se izvršenim kad, zbog preduzimanja navedene opasne radnje, odnosno korišćenja opšteopasnih sredstava (poplave, trovanja) došlo do konkretnog ugrožavanja života ljudi ili izazivanja znatne štete na imovini.

Za postojanje ovog krivičnog dela je neophodno da između radnje i posledice postoji uzročna veza.

Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice.

Delo se može izvršiti sa umišljajem, koji obuhvata svest o karakteru preduzetih radnji i posledici kao i iz nehata.

KRIVIČNA DELA PROTIV BEZBEDNOSTI JAVNOG SAOBRAĆAJA

Normalno odvijanje javnog saobraćaja ima višestruki društveni značaj. Javni saobraćaj je pre svega važna privredna delatnost. Prevoz većine ljudi kao i znatne količine roba danas se vrši sredstvima javnog saobraćaja. Njegov razvoj dostigao je takav nivo koji omogućava da se, za relativno kratko vreme, širi na čitave teritorije a to pak doprinosi efikasnom obavljanju mnogih drugih delatnosti. U javni saobraćaj, bez obzira na vrstu, uključuje sve veći broj motornih vozila čija se brzina konstantno povećava. Time se stimuliše dalji industrijski razvoj saobraćajnih sredstava. Razvoj saobraćaja pozitivno utiče na dalje unapređenje i pripremu površina na kojima se vrši izgradnja i modernizacija puteva, železničkih pruga, otvaranje novih vazdušnih i kopnenih linija. U vršenju javnih službi angažuje se sve veći broj ljudi, dok broj učesnika u javnom saobraćaju beleži stalan rast. Danas je realnost da je skoro svako lice na neki način učesnik u saobraćaju u svojstvu vozača, putnika i pešaka. Sve ovo govori o izvanrednom ekonomskom i društvenom značaju javnog saobraćaja.

Javni saobraćaj pripada onoj delatnosti koju, zbog svoje prirode, prate stalne opasnosti; u saobraćaju stalno postoji mogućnost ugrožavanja života i telesnog integriteta ljudi, odnosno njihove imovine ili izazivanja teških posledica nad ovim ljudskim dobrima.

Razvojem saobraćaja, stalnim povećanjem broja saobraćajnih sredstava, povećanjem brzine kretanja, uključivanjem u saobraćaj novih saobraćajnih sredstava itd. (što bez sumnje doprinosi optšem i tehnološkom razvoju društva), takve opasnosti se neprestano povećavaju. Upotreba vozila u tehnički neispravnom stanju, loš kvalitet puteva i slaba tehnička oprema, naročito nedostatak signalizacije, kao i mnoge druge okolnosti objektivne i subjektivne prirode, povećavaju stepen ugroženosti ljudi i imovine u toku odvijanja ove delatnosti. Sve to utiče na često prouzrokovanje saobraćajnih udesa sa nemalim brojem žrtava i nesagledivim materijalnim štetama. Karakteristično je za savremeni javni saobraćaj povećanje broja udesa, sve veći broj ljudi koji izgubi život u takvim udesima ili preterpe teške telesne povrede kao i ogromne materijalne štete. Radi se o pojavi koja ima posebni društveni i kriminalno-politički značaj. Društvo se mora zaštititi od delikvencije u saobraćaju, što ne podrazumeva da će to biti prepreka daljem tehnološkom razvoju ove ekonomske delatnosti. Zbog toga, preventivne mere (razvoj saobraćajne kulture i osećaja odgovornosti učesnika u saobraćaju, efikasni nadzor vršenja ove delatnosti, održavanje saobraćajnih sredstava i puteva, izgradnja i modernizacija puteva, ugradjivanje adekvatne tehničke opreme, potpuno normativno uređjivanje saobraćaja i dr.) imaju poseban značaj u sprečavanju i otklanjanju saobraćajne delikvencije.

Ugrožavanje javnog saobraćaja (član 378.)

Kritičke napomene: Stavovima 1. i 2. ovog člana je kao krivično delo sankcionisan slučaj kad izvršilac krivičnog dela, postupajući protivno Zakonu o javnom saobraćaju, prouzrokuje drugom materijalnu štetu (bez ograničenja visine štete), što vodi zaključku da se svaka materijalnoj šteta u takvim slučajevima mora tretirati kao krivična stvar. To će izazvati probleme u praksi jer će sudovi biti opterećeni takvim predmetima i u slučaju kada je šteta potpuno nezamerljiva. Zbog toga je neophodno da se ovaj stav dopuni i takvi prestupi tretiraju kao krivična dela samo ukoliko vrednost štete prelazi određenu vrednost.

Kod ovih krivičnih dela obuhvaćeni su razni oblici ugrožavanja javnog saobraćaja. Zajedničko kod ovih krivičnih dela je to da se ona vrše nezakonitim ponašanjem učesnika u saobraćaju, ugrožavajući život, telesni integritet ljudi i njihovu imovinu. Zavisno od vrste saobraćaja koji može biti ugrožen, razlikuju se dva oblika ovog krivičnog dela: ugrožavanje javnog drumskog saobraćaja i ugrožavanje železničkog, vodnog i drugih oblika saobraćaja.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je nepoštovanje odredaba o saobraćaju, što podrazumeva takva ponašanja (radnje) učesnika u saobraćaju kojima se krše odredbe kojima se reguliše drumski saobraćaj. To daje blanketni karakter ovom krivičnom delu, tako da se radnja izvršenja treba utvrdi imajući u vidu uputstva i zabrane koje proizilaze iz odgovarajućih odredaba o učesnicima u saobraćaju. Drumski saobraćaj je regulisan zakonskim odredbama, naredjenjima i uputstvima. Među ovim propisima, poseban značaj imaju Zakon o drumskom prevozu, br. 2004/1 od 24.03 2040/1 i Zakon o bezbednosti drumskog saobraćaja, br. 02/L-70 od 11.01 2007. godine.

Načini nepoštovanja saobraćajnih propisa, kojima se vrši ovo krivično delo su mnogobrojne i mnogovrsne. U praksi se ugrožavanje saobraćaja najčešće vrši na sledeće

načine: upravljanjem motronog vozila brzinom većom od dozvoljene, nepropisnim preticanje, nepropisnim kretanjem, upravljanjem tehnički neispravnim vozilom, upravljanje u pijanom stanju ili u premorenom stanju, pogrešnim zaustavljanjem ili parkiranjem, nepoštovanjem saobraćajnih znakova koji se odnose na prednost učesnika u saobraćaju, nepoštovanjem prava prednosti prelaza pešaka na pešačkom prelazu, nemarnim ponašanjem prema pešacima koji se nalaze na putu ili onima koji pristupe putu, nepravilnom vožnjom unazad.

Ovim oblikom krivičnog dela obuhvaćeno je ugrožavanje drumskog saobraćaja, tako da ovo delo postoji samo ukoliko su saobraćajni propisi povređeni u javni saobraćaj. Rečju *ulica*, u smislu odredaba Zakona o bezbednosti drumskog saobraćaja, podrazumeva se svaki javni put i nekategorizovani drum u kojima se odvija saobraćaj. Javni put je površina od opšteg interesa za saobraćaj, koju može slobodno koristiti svako u zakonom propisanim uslovima, a koju je nadležni organ proglasio javnim putem; ulice u naselju se isto tako smatraju javnim putevima.

Kao kategorije javnih puteva zakon utvrđuje: autoput, put rezervisan za motorna vozila, međunarodne puteve, magistralne puteve i regionalne puteve. Nekategorizovanim putevima smatraju se površine koje se koriste za saobraćaj na bilo kakvom osnovu, kojima mogu imati pristup veći broj korisnika (putevi na selu, u šumi, putevi na nasipima podignutim za zaštitu od poplava itd.). Dakle, pojam put je dosta širok i obuhvata sve površine koje su namenjene saobraćaju ili koje se koriste u tu svrhu, a učesnici u saobraćaju koji koriste te površine su obavezni da se u odnosu na njih pridržavaju saobraćajnim propisima.

Kod svakog saobraćajnog udesa, u smislu ove zakonske odredbe, neophodno je utvrditi da je on prouzrokovan na površini koja se smatra putem. Međutim, u sudskoj praksi to je često puta izazvalo probleme i neslaganja u interpretaciji, tako da se putevima smatraju i one površine na kojima saobraćaju jedna veoma ograničena kategorija vozila, kao što su npr. krugovi fabrika, bolnica i drugih radnih organizacija, kojima imaju pristup samo njihova sredstva; put koji pripada jednom poljoprivrednom imanju isto tako može biti mesto izvršenja krivičnog dela, kao i prostori unutar garnizona namenjenih za promet samo vojnih vozila, aerodromi itd. U svojoj odluci Kž.br.123/66 od 22.02 1966 godine, Vrhovni sud Jugoslavije je zaključio da se krivično delo ugrožavanja javnog saobraćaja može biti izvršena i na putu koji se nalazi u jednom bolničkom krugu. Deo železničke pruge na kome prolaze motorna vozila takodje se smatra putem, tako da nepoštovanje znaka na prelazu preko železničke pruge ne predstavlja ugrožavanje železničkog, već drumskog saobraćaja. Ne smatraju se putevima, u smislu ove odredbe, privatna dvorišta niti radionice za popravku motornih vozila, pa prema tome, kada je na tim mestima dovedeno u pitanje život ili telo ljudi saobraćajnim sredstvima, neće se smatrati da se radi o ovmo krivičnom delu, već o delu izazivanja opšte opasnosti.

Izvršilac ovog krivičnog dela može biti samo učesnik u drumskom saobraćaju (iako zakonska odredba nije tako formulisana, obzirom da je umesto učesnik u saobraćaju pogrešno upotrebljena reč onaj ko, iako ovo krivično delo ne može izvršiti bilo ko, već samo učesnik u saobraćaju). Prema zakonskim odredbama, učesnik u saobraćaju je svako lice koje upravlja vozilom na putu (vozilom se prema ovoj odredbi smatra svako prevozno sredstvo namenjeno saobraćaju na putevima, izuzev kolica bez motora namenjenih licima sa ograničenim sposobnostima i deci); druga lica koja se nalaze u

vozilu ali ne upravljaju njima; lica koja vode ili jašu životinje; lica kojima je radno mesto na putu (radnici koji se bave izgradnjom ili održavanjem puteva itd.) i pešaci. U jednoj sudskoj odluci zauzeto je stanovište da se učesnikom u saobraćaju smatra ne samo lice koje vrši svoje radne zadatke na putu, već i lice koje svoje radne zadatke obavlja pored puta, u zoni u kojoj motorna vozila mogu ugroziti život ili telo ljudi. Termin pešak takodje obuhvata više kategorija učesnika u saobraćaju, kao što su: učesnici u saobraćaju koji ne upravljaju saobraćajnim vozilima niti se njima prevoze; lica koja svojom snagom guraju ili vuku prevozna sredstva za decu, bicikle sa motorima ili invalidska kolica; hendikepirana lica koja se kreću pomoću stolica namenjenim licima sa ograničenim sposobnostima a koja se kreću ličnom snagom nekog lica ili motorom pod uslovom da se kreću brzinom kojom se kreće čovek. Kada je ugrožavanje javnog saobraćaja učinjeno od više učesnika u saobraćaju, svako od njih smatra se izvršiocem ovog krivičnog dela; u takvim slučajevima ne postoji saizvršilaštvo, obzirom da izmedju njih nije postojala subjektivna veza – svest o zajedničkom postupanju.

U pogledu krivice, (subjektivne strane), zakon propisuje da je kod ovog krivičnog dela moguć i umišljaj (ali samo eventualni) i nehat.

KRIVIČNA DELA PROTIV PRAVOSUDJA I JAVNE UPRAVE

U svrhe ovog Poglavlja izraz „zvanični postupak“ podrazumeva bilo koji krivični postupak koji postoji u Zakonu o krivičnom postupku Kosova; postupci pred bilo kojim sudom i Ustavnim sudom Republike Kosova; postupak pred Skupštinom Republike Kosova i opštinskim skupštinama; ili bilo koji zakonom propisani postupak pred bilo kojim ministarstvom, agencijom ili nezavisnom institucijom Republike Kosova, uključujući disciplinske postupke pred javnim beležnikom..

Značaj i uloga pravosudja u svakom društvu je višestruka. Kao deo državnog sistema, pravosudje predstavlja jedan od mehanizama za ostvarivanje ciljeva klase na vlasti. Njegovo normalno funkcionisanje, naročito omogućavanje izvršenja odluka organa pravosudja, doprinosi obezbeđenju postojećeg društveno-ekonomskog i političkog sistema. Ovaj značaj pravosudja predstavlja karakteriše ne samo one država koje su prihvatili jedinstveni sistem vlasti, već i država koje su uvele sistem podele vlasti. U našem društvu funkcija organa pravosudja se sastoji prvenstveno u zaštititi prava i sloboda građana i obezbeđivanju ustavnog poretka Kosova.

U ostvarivanju svojih funkcija, pravosudni organi obavljaju razne delatnosti koje su od posebnog društvenog značaja. Naime, oni odlučuju o raznim ličnim, imovinskim pravima, pitanjima iz radnog prava te pravima i obavezama građana itd. Sudovi zaštićuju prava i slobode građana i obezbeđuju ustavnost i zakonitost. U ostvarivanju ove zaštitne funkcije, od posebnog značaja je uloga organa pravosudja u otkrivanju krivičnih dela i privrednih prestupa, te hapšenju i osudjivanju njihovih izvršilaca kao i izricanju i izvršenju izrečenih sankcija za krivična dela i privredne prestupe. U funkciji pravosudja spada i ocena zakonitosti propisa i akata donesenih od strane državnih organa, radnih organizacija, javnih službi. Sve to govori o velikom društvenom značaju organa pravosudja i potrebi za njihovim normalnim radom, što se postiže i zaštitnim krivično-pravnim normama.

Davanje lažnog iskaza (član 392.)

Svrha inkriminacije iz ovog člana polazi od interesa koji ima društvo da pojedinci slobodno učestvuju u službenim postupcima pred sudskim, državnim i drugim organima, kako bi ovi organi mogli svoje odluke zasnivati na pravilno utvrđeno činjenično stanje. Povreda procesne obaveze da se govori istina može dovesti u zabludu organe pravosudja prilikom utvrđivanja bitnih činjenica, na kojima se zasnivaju zakonite odluke. Ovim delom se inkriminiše nepošteno i nesavesno obavljanje jedne građanske i humane obaveze da se, učestvovanjem u postupku, doprinosi pravilnom rešenju svakog konkretnog slučaja.

Pravilno i potpuno utvrđeno činjenično stanje predstavlja osnov pravilnih i zakonitih odluka sudova i upravnih i disciplinskih organa. U većini slučajeva ovi organi utvrđuju činjenično stanje na osnovu iskaza svedoka a neretko i na osnovu nalaza i mišljenja veštaka. U parničnom i upravnom postupku sporne činjenice mogu biti utvrđene i saslušanjem stranaka. U odredjenim slučajevim u postupku učestvuju i prevodioci i sudski tumači. Zakonska obaveza svih ovih učesnika u postupku je da doprinesu pravilnom rešavanju slučaja. Obaveza je svedoka i stranaka u parničnom postupku da, prilikom davanja iskaza, govore istinu, a dužnost je veštaka, prevodioca ili tumača da svoju funkciju u postupku vrše savesno i po njihovom najboljem znanju. Povreda ovih obaveza ometa i otežava funkcionisanje organa pravosudja i drugih organa u pogledu utvrđivanja osnovnih činjenica i može imati za posledicu donošenje nepravičnih i nezakonitih odluka. Ovom inkriminacijom se krivično-pravno zaštićuje uredno funkcionisanje organa pravosudja i drugih državnih i društvenih organa, koji, na osnovu svojih zakonskih ovlašćenja, vode odredjene zakonske postupke i na osnovu rezultata postupka donose odluke koje su značajne za individualni i opšti društveni interes.

U ovom članu su propisana tri oblika krivičnog dela davanja lažnog iskaza i to:

- a) *osnovni oblik davanja lažnog iskaza od stranaka, svedoka, veštaka, prevodioca i tumača,*
- b) *uzimanje lažnog iskaza kao osnova za donošenje odluke u postupku,*
- c) *davanje lažnog iskaza koji je proizveo teške posledice za opzuženog.*

U stavu 4. predviđena je mogućnost oslobadjanja od kazne, ako izvršilac dobrovoljno povuče lažan iskaz.

Krivično delo se smatra izvršenim davanjem iskaza. Svako saslušanje svedoka smatra se jednom celinom. Krivično delo neće postojati ukoliko je svedok, u okviru istog saslušanja, prvo lažno svedočio a potom opozvao iskaz i dao istinitu izjavu.

Ometanje dokazivanja ili službenog postupka (član 394.)

Ovim krivičnim delom ugrožava se normalan rad sudskih i drugih organa, odnosno ometa i otežava rad navedenih organa u vezi sprovođenja dokaznog postupka i donošenja pravilne i zakonite odluke.

Krivično delo iz ovog člana ima pet oblika.

U stavu -1 kao krivično delo je predviđeno podsticanje svedoka ili veštaka na davanje lažnog iskaza; u stavu 2. propisan je poseban oblik ometanja ili otežavanja dokazivanja koje se sastoji u onemogućavanju korišćenja određenih dokumenata radi dokazivanja, dok po stavu 3. predmet ovog krivičnog dela mogu biti granični kameni, medjna obeležja i druga obeležja kojima se određuje vlasništvo nad nepokretnošću ili pravo na korišćenje vode itd.

Kod oblika krivičnog dela iz stava 1. radnja podsticanja se predviđa kao posebno krivično delo; kažnjavanje izvršioca ne zasniva se na načelu akcesoriteta, osnov inkriminacije ne bazira se na odredbama podstrekavanja, kao saučesništvo.

Radnja izvršenja krivičnog dela je podsticanje svedoka ili veštaka na davanje lažnog iskaza ili drugih lica koja nemaju status svedoka. Reč podsticanje podrazumeva situaciju kad kod određenog lica (svedoka ili veštaka) ne postoji odluka da se da lažni iskaz, odnosno kad takva odluka nije dovoljno čvrsta, konačna.

Svako podsticanje na davanje lažnog iskaza ne predstavlja radnju izvršenja ovog krivičnog dela. Sa krivično-pravnog gledišta, podsticanje je relevantno samo ako je izvršeno prinudom (različiti oblici pritisaka i ucena itd.), ali bez telesnih posledica, a takve prinude ne trebaju biti preduzete putem nasilja ili pretnje.

Drugi oblici prinude su obećanje poklona ili bilo kakve druge koristi

Izraz drugi oblici prinude obuhvata i druge vidove prinudnog uticaja na slobodu odlučivanja, odnosno slobodu svedoka ili veštaka u odnosu na davanje iskaza, koje sadržajno nisu u sklopu izraca nasilje i pretnja o kojima je gore bilo reči.

Sledeći način prinude na davanje lažnog iskaza predstavlja obećanje poklona ili bilo koje druge koristi. Obećanje poklona ili bilo koje druge koristi se sastoji u izrazu volje izvršioca da svedoku ili veštaku da poklon ili bilo koju drugu korist, ako oni pristanu na davanje lažnog iskaza.

Poklon predstavlja određenu imovinsku korist koja se daje u vidu naknade; ovde može biti reči o domaćoj ili stranoj valuti, zlatu, drugim plemenitim metalima, hartije od vrednosti odnosno o svakom drugom predmetu koji ima materijalnu vrednost. Predmet obećanja poklona može biti i nepokretnost (npr. zemlja, stan, poslovni lokal itd.)

Izrazom druga korist podrazumeva se pre svega nematerijalna korist ali i korist koji ne predstavlja poklon u pravom smislu reči, npr. ustupanje koncesija za izvršenje određenih radova, mimo zakonom propisanog postupka, za zapošljavanje uprkos neispunjavanju uslova konkursa itd. Po pravilu, vrednost poklona odnosno svake druge koristi nije od značaja za postojanje krivičnog dela. Prinuda na davanje lažnog iskaza mora biti izvršena na svedoka ili veštaka a iskaz svedoka ili veštaka dati u sudskom,

prekršajnom i upravnom postupku, u postupku pred javnim beležnikom ili disciplinskom postupku.

Krivično delo može izvršiti svako lice (*delicta communia*).

Krivično delo se može izvršiti samo sa umišljajem.

Falsifikovanje isprava (član 398.)

Ranijim Zakonom ovo krivično delo je bilo raspoređeno u poglavlju krivičnih dela protiv javnog reda i pravnih radnji (član 332.), dok je sada svrstano u u grupi krivičnih dela protiv pravosudja i javne uprave.

Falsifikovanje isprave predstavlja krivično delo kojim se sankcionišu razni oblici ugrožavanja pravnog prometa, odnosno obezbeđenje pravnog prometa. Ova vrsta inkriminacije se pojavljuje u dva oblika: osnovnom i težem obliku.

Krivično delo falsifikovanja isprave karakteriše činjenica da ona ne potiče od lica koje je naznačeno kao njen izdavalac. Ispravu čini lažnom to da se ona pripisuje licu koje nije izdalo, uz pokušaj ostavljanja utiska da je upravo određeno lice njen izdavalac, iako ustvari ono to nije. Lažna isprava postoji i kad je njen sadržaj tačan, ali nije ju je izdalo lice koje je na ispravi naznačeno kao takvo.

Radnja izvršenja je alternativno određena i može da se sastoji u sastavljanju lažne ili izmeni istinite isprave u nameri da se takva isprava upotrebi kao istinita. Radi se o komisivnim prestupima, obzirom da se krivično delo može izvršiti samo činjenjem.

Osnovni oblik krivičnog dela vrši lice koje sastavlja lažnu ispravu ili izmeni autentičnu u nameri da je upotrebi kao istinitu ili onaj koji je upotrebi kao istinitu. Otuda ovo krivično delo se pojavljuje kao: sastavljanje falsifikovane isprave ili izmena autentične isprave. Predmet krivično-pravne zaštite ovog krivičnog dela je isprava.

Drugi oblik ovog krivičnog dela je upotreba falsifikovane ili izmenjene isprave kao istinite, (to znači da je ovom odredbom inkriminisana i njena upotreba).

Subjektivna strana krivičnog dela je umišljaj, tj. izvršilac se smatra krivično odgovornim ako je postupio u nameri da lažnu odnosno izmenjenu ispravu koristi kao istinitu i ako je postupio sa umišljajem koji se sastoji u svesti izvršioca da sastavlja lažnu ispravu odnosno menja autentičnu ispravu.

Izvršilac koji koristi lažnu ili izmenjenu ispravu krivično je odgovoran ako je postupio sa umišljajem koji se sastoji u tome da je svestan da koristi ispravu koja je lažna odnosno izmenjena (direktan umišljaj), odnosno da koristi ispravu za koju pretpostavlja da je lažna ili izmenjena i uprkos tome koristi je kao istinitu (eventualni umišljaj).

Pokušaj izvršenja falsifikovanja isprave sastavljanjem lažne, odnosno izmenom autentične isprave, postoji ako je preduzeta radnja sastavljanja lažne odnosno izmenjene autentične isprave, u nameri da se lažna odnosno izmenjena isprava koristi kao istinita, ali preduzeta radnja još nije dovršena bez obzira na razloge.

Pokušaj korišćenja falsifikovane, odnosno izmenjene isprave stoji ukoliko predaja falsifikovane ili izmenjene isprave licu kome je namenjena započeta ali isprava nije stigla odnosno nije predata licu kome je adresirana, ili je predaja izvršena ali isprava nije primećena od lica kod koga je stigla, odnosno kome je predata.

U stavu 2. propisan je kvalifikovani oblik ovog dela, polazeći od vrste isprave koja je predmet falsifikovanja. Za ovu kvalifikaciju (sastavljanje lažne isprave, izmene autentične isprave i njeno korišćenje) traži se da je izvršeno falsifikovanje javne isprave, testamenta, menice, javnog ili službenog registra ili drugog registra koji se čuva na osnovu zakona.

KRIVIČNA DELA PROTIV JAVNOG REDA

Za sva krivična dela svrstana u jednoj grupi zajedničko je jedinstveni zaštićeni grupni objekat. To predstavlja kohezionu vezu između različitih krivičnih dela u okviru jedne grupe. Međutim, kad se radi o krivičnim delima protiv javnog reda, jedina njihova „zajednička karaktersistika“ je nedostatak navedenog jedinstvenog objekta. U ovoj grupi su raspoređena krivična dela sa veoma različitim zaštićenim objektima (npr. ometanje službenog lica u vršenju službene dužnosti, falsifikovanje isprave, poziv na otpor, ometanje verskih obreda, skrnavljenje groblja ili leševa itd.), tako da nije moguće izvršiti makar minimalno ujednačavanje zaštićenog grupnog objekta ovih krivičnih dela. Heterogenost ovih dela ima za posledicu to da smisao i sadržaj određenih krivičnih dela u ovom slučaju ne može da se odredi i u smislu njihove sistematizacije u krivičnom zakonu, što nije slučaj kod drugih krivičnih dela kod kojih je to ne samo moguće, već često i veoma značajno. Pored toga teška je i unutrašnja sistematizacija ovih krivičnih dela.

Ometanje službenog lica u vršenju službene dužnosti (član. 409)

U vršenju svojih ovlašćenja, službena lica preduzimaju određene radnje, odnosno dužni su da ih preduzmu. Sadržaj i svrha tih radnji su veoma različite, u koja spadaju npr. izvršenje odluka državnih i drugih organa, zaštita društvenih interesa ili interesa pojedinaca, čuvanje javnog reda i mira, otkrivanje i hapšenje izvršilaca krivičnih dela, regulisanje i obezbeđenje saobraćaja itd. Preduzimanje službenih radnji na potpun, efikasan i zakonit način ima veliki značaj kako za društvo u celini, tako i za pojedinca, naročito u slučajevima kad se takvim radnjama ostvaruje zaštita njihovih prava i sloboda. Prema tome, normalno i zakonito obavljanje ovih obaveza obezbeđuje se raznim, dakle i krivično-pravnim merama. Njima se pre svega zaštićuje život i telesni integritet službenih lica u obavljanju dužnosti, tako da se telesna povreda i ubistvo službenih lica smatra kvalifikovanim (teškim) oblikom krivičnog dela. Nezakonite radnje službenih lica su obuhvaćene u najvećem broju krivičnih dela protiv službene dužnosti. Najzad, zakonito vršenje službenih zadataka je zaštićeno i od strane napada drugih lica; takva zaštita je obezbeđena i ovim krivičnim delom kao i nekim drugim krivičnim delima iz ove grupe.

Krivičnim delom iz člana 409. obezbeđuje se krivična zaštita službenog lica u vršenju službene dužnosti, tj. neometano obavljanje službenih zadataka. Prema tome, primarni zaštićeni objekat je dužnost, odnosno neometano vršenje službenih radnji od strane službenog lica, dok se posredno obezbeđuje i zaštita samog službenog lica. Zakonodavac je propisao nekoliko oblika ovog krivičnog dela i to: osnovni oblik, kvalifikovani i privilegovani oblik.

Ometanje službenog lica u vršenju službene dužnosti postoji kad, upotrebom nasilja ili pretnje neposrednim upotrebom sile, službeno lice ometa u vršenju službene dužnosti, koju je preduzeo u okviru svojih ovlašćenja.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je određena kao ometanje službenog lica u obavljanju službene dužnosti. Ometanjem, u smislu ovog krivičnog dela, podrazumeva se svaka aktivna radnja izvršioca usmerena ka onemogućavanju vršenja službene dužnosti. Prema tome, radnja izvršenja može se ispoljavati samo kao radnja, što znači da različite forme pasivnog stava izvršioca (nečinjenje), koje su usmerene ka onemogućavanju obavljanja službene dužnosti, ne predstavljaju radnju izvršenja ovog krivičnog dela. U njima spadaju, npr. slučajevi kad to lice odbija da pokaže ličnu kartu ili drugu isprav radi njegove identifikacije, odbija da otvori zaključeni lokal, ne pristaje da se udalji sa određenog mesta i na zahtev službenog lica i dr. Prema zakonskoj formulaciji, krivično delo ometanja službenog lica u obavljanju službene dužnosti vrši se upotrebom nasilja ili pretnje neposrednim upotrebom nasilja.

Napad na službeno lice pri obavljanju službene dužnosti (član 410.)

Napad na službeno lice pri obavljanju službene dužnosti nije potrebno da uvek bude motivisan ometanjem u vršenju službene dužnosti. Dešava se da se to čini iz drugih motiva (mržnja prema službenom licu ili prema dužnosti koju ono obavlja, želja da se na ovaj način službeno lice kompromituje itd.), ili da izvršilac u takvim slučaju ne bude rukovodjen nijednim motivom. Takvi slučajevi ne mogu biti kvalifikovani kao prethodno krivično delo – ometanje službenog lica u obavljanju službene dužnosti. U slučaju nepostojanja posebne inkriminacije, ovo delo bi eventualno moglo kvalifikovati kao određeni oblik napada na telesni integritet (laka ili teška telesna povreda) ili prinuda. Međutim, u takvim slučajevima postoji potreba za zaštićenjem ne samo života i tela službenog lica, već i radi prestiža i značaja dužnosti koju ono obavlja. Dodatna krivično-pravna zaštita je posebno potrebna i opravdana kod poslova i zadataka koji se odnose na javnu i državnu bezbednost te čuvenje javnog reda. Takva zaštita je obezbeđena upravo ovim krivičnim delom.

Osnovni oblik krivičnog dela (stav1.) postoji kad izvršilac napada ili ozbiljno preti da će napasti službeno lice, sudiju, tužioca ili lice za koga zna da ga pomaže u vršenju službene dužnosti. Radnja izvršenja je određena kao napad ili opasna pretnja za napad na pasivni subjekat. Napadom u smislu ove inkriminacije podrazumeva se svaka radnja kojom se stvara konkretna i realna opasnost za pasivni subjekat. Takva je npr. radnja guranja službenog lica, vučenja za ruku ili odeću, pretnja pokretima ruku i nogu,

bacanje predmeta kojim se mogu naneti telesna povreda itd. Radi se o takvim radnjama koje predstavljaju napad niskog intenziteta, obzirom da napad kojim se prouzrokuje telesna povreda vodi drugom obliku krivičnog dela.

Drugi oblik radnje izvršenja predstavlja ozbiljna pretnja za napad na službeno lice ili lice koje ga pomaže u obavljanju službene dužnosti.

Izvršilac krivičnog dela može biti svako lice, a krivično delo se može izvršiti samo sa umišljajem.

U stavu 2. je propisan kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela, koji bi postojao ako prilikom izvršenja krivičnog dela iz stava 1. ovog člana službenom licu ili njegovom pomoćniku prouzrokovana laka telesna povreda ili kada je izvršilac pretio upotrebom oružja.

U stavu 3. je propisan kvalifikovani oblik koji stoji u situaciji kad, prilikom izvršenja nkrivičnog dela iz stava 1., službenom licu ili njegovom pomoćniku prouzrokovana teška telesna povreda.

Zakonodavac je propisao i privilegovani oblik ovog krivičnog dela, koje postoji ukoliko je izvršilac nekog od opisanih oblika krivičnog dela izvršio budući isprovociran protivpravnom i brutalnom radnjom službenog lica.

JAVNA KORUPCIJA I KRIVIČNA DELA PROTIV SLUŽBENE DUŽNOSTI

Pojava zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja i uopšte protivpravnih radnji službenih lica, naročito korupcija, u krivičnom pravu su poznate i inkriminisane od davnina. Međutim, njihova sistematizacija u takozvanim službenim krivičnim delima i njihovo rasporedjivanje u posebnim grupama je skorijeg vremena, tačnije to se po prvi puta dešava u krivičnom zakonodavstvu XIX veka. Otad počinje teoretska razrada ovih krivičnih dela.

Krivična dela protiv službene dužnosti predstavljaju protivpravna ponašanja usmerenih protiv urednog funkcionisanja javnih službi ili u vezi obavljanja službene dužnosti. Ovaj oblik izvršenja krivičnog dela danas spada u kategoriji kriminaliteta sa visokim stepenom društvene opasnosti. To se ispoljava ne samo materijalnim posledicama, koje nastaju izvršenjem ovih krivičnih dela, već naročito poremećajem i rušenjem osnovnih tokova društvenog života, napadajući moralne vrednosti društva.

Primanje mita (član 428.)

Ovo krivično delo, zajedno sa krivičnim delom iz člana 428 i 429, predstavlja deo mera protiv korupcije u oblasti krivičnog prava i čini ih neophodnim radi zaštite čistote, zakonitosti, objektivnosti, nepristrasnosti i antikoruptivnosti državnih i drugih organa, jer bi se sve to dovelo pod znakom pitanja, ako je službeno lice koruptivno, ako se službena radnja može „kupiti“, jer se time kompromituje ceo državni aparat a postupci tih organa se dovode u sumnju. Bilo da su izolirani, takvi slučajevci izazivaju nezadovoljstvo šire javnosti i sumnju na nepristrasnot državnog aparata. Ako pak to

poprima dimenzije široke pojave, onda će to voditi potpunom paralisanju državnog aparata i drugih službi, što će prouzrokovati teške negativne posledice i otvarati put nekažnjavanju raznih dela čak i teških krivičnih dela. U takvoj situaciji ne može biti govora o zdravom društvu.

Krivično delo primanje mita ili drugih korist predstavlja osnovno i najznačajnije krivično delo iz kategorije krivičnih dela čiji je objekat korupcija. Pojava korupcije u modernom svetu podstiče međunarodno i domaće interesovanje. To je razumljivo, kad se ima u vidu da ovaj vid kriminaliteta, iza terorizma, pranja novca, raznih načina krijumčarenja ljudima, krijumčarenja droge i drugih oblika organizovanog transnacionalnog kriminala, predstavlja najveću pretnju društvu i njegovom normalnom funkcionisanju. Korupcija predstavlja dominantnu temu mnogih međunarodnih skupova; na planu suzbijanja ovog velikog zla današnjice aktivno su angažovane velike vladine i nevladine organizacije. Među nevladinim organizacijama, najpoznatija je Transparency internacional koja se, na međunarodnom planu, bori protiv korupcije, objavljuje rezultate međunarodnih istraživanja o korupciji, uz obelodanjivanje stepena korupcije u određenim zemljama.

Iz izloženog proizilazi da ovo krivično delo, koje se kod nas naziva pasivnom korupcijom, ima tri oblika:

Stavom 1. obuhvaćeno je krivično delo prave pasivne korupcije, koje predstavlja najteži oblik krivičnog dela primanja mita.

Stavom 2. obuhvaćena je takozvana nepravna pasivna (obična) korupcija.

Stavom 3. propisuje takozvanu naknadnu korupciju.

1. Nepravna pasivna korupcija postoji ako službeno lice traži ili prima mito za izvršenje službene radnje koju je inače bilo obavezno da izvrši, odnosno ne izvrši službenu radnju koju ne bi smelo da izvrši.

2. Prava pasivna korupcija (stav 2.) postoji kad službeno odnosno odgovorno lice traži ili prima poklon ili drugu korist ili prihvata obećanje za poklon ili drugu korist za sebe ili za „drugu osobu“ kako bi, u okviru svojih ovlašćenja, izvršilo službenu ili drugu radnju koju ne bi trebalo da izvrši, ili da ne izvrši neku službenu ili drugu radnju koju je moglo ili trebalo da izvrši. Krivično delo iz stava 3. dobija kvalifikovana obeležja ako je izvršilac krivičnog dela iz stava 1. ostvario imovinsku korist u vrednosti od preko petnaest hiljada (15.000) evra. Izvršilac svih oblika krivičnog dela može biti samo službeno ili odgovorno lice.

Davanje mita (član 429.)

Iz zakonskog opisa krivičnog dela proizilazi da se radi o drugom obliku korupcije, koji je funkcionalno vezan za krivično delo iz člana 428. KZK. Ovim krivičnim delom službeno lice se podstiče na povredu zakonskog obavljanja dužnosti. Za razliku od drugih krivičnih dela ove grupe, koje može izvršiti samo službeno lice, krivično delo davanja poklona ili druge koristi može izvršiti lice koje nema svojstvo službenog lica

i kad isto izvrši službeno lice ali ne pri vršenju službene dužnosti. Prema tome, ovim delom se službena dužnost ugrožava izvana a ne iznutra, kako je to slučaj sa drugim krivičnim delima ove grupe. Iako se radi o neslužbenom krivičnom delu, ono je s pravom raspoređeno u ovoj grupi krivičnih dela, obzirom da je vezano za izvršenje ili neizvršenje službene dužnosti, odnosno za primanje poklona ili drugih oblika koristi.

Kao i kod primanja poklona, tako i kod ovih krivičnih dela zakon razlikuje slučajeve kad se poklon daje za protivpravno izvršenje dužnosti ili nepreduzimanje obavznih radnji, od slučajeva kad se poklon daje za izvršenje zakonite radnje ili za izvršenje radnje koje je i bez poklona bilo zabranjeno izvršiti. Pored toga, zakon posebno propisuje i posredništvo u jednom ili drugom obliku korupcije službenih ili odgovornih lica. I u ovom slučaju zakon ne inkriminiše ovo krivično delo i kao naknadnu korupciju. Međutim, ako je dati poklon unapred ugovoren, onda je to kažnjivo, ali u takvim okolnostima ne može biti reči o naknadnoj korupciji.

U stavu 1 propisuje se takozvana neprava aktivna korupcija, koja se sastoji u davanju ili obećanju poklona službenom ili odgovornom licu da ono, u okviru svojih ovlašćenja, izvrši službenu radnju koju je bilo obavezno da izvrši ili da ne izvrši službenu radnju koju inače ne bi smelo da izvrši ili ko posreduje u slučaju takve korupcije službenog ili odgovornog lica.

Prema stavu 2, krivično delo davanja poklona ili drugih oblika koristi, koja se poznaje i kao davanje mita (takozvano aktivno mito), postoji u slučaju kad neko službenom ili odgovornom licu daje ili obećava poklon ili neki drugi oblik koristi, kako bi, u okviru svojih ovlašćenja, izvršilo službenu radnju koja nije dozvoljena ili ne izvrši takvu radnju koju je moralo izvršiti (takozvana prava aktivna korupcija).

Izvršilac krivičnog dela može biti svako lice.

Delo se može izvršiti samo sa umišljajem.

Krivično delo iz stava 3 postaje kvalifikovano delo kada je vrednost koristi strečene krivičnim delom iz stava 1, prelazi iznos od petnaest hiljada (15.000) evra. Ova zakonska odredba je identična se odredbom stava 3 člana 428, iako se ovde radi o drugačijoj situaciji, odnosno davanje mita. Prema tome, trebalo bi da stoji „ukoliko iznos datog mita“ prelazi iznos od petnaest hiljada (15.000) evra.

U stavu 4. propisan je poseban osnov za oslobađanje od kazne za ovo krivično delo i to pod uslovom da je mito dato na zahtev službenog lica ili odgovornog lica i da je izvršilac prijavio krivično delo pre njegovog otkrivanja ili pre nego što je saznao da je delo otkriveno (takozvano istinsko kakanje).

PROCESNO KRIVIČNO PRAVO

■ PRVI DEO

OPŠTE ODREDBE

Kod svakog postupka koji se, radi primene zakona, vodi od strane ovlašćenog organa, utvrđena su osnovna načela. Dakle, i krivični postupak ima svoja načela koja su sadržana u odredbama Prvog poglavlja Zakona o krivičnom postupku Kosova (u daljem tekstu: ZKPK). Većina ovih načela su istovremeno sadržana i u Ustavu Republike Kosova i to u Drugom poglavlju koje se odnosi na osnovna prava i slobode. U odnosu na ranije zakonodavstvo, u ovoj oblasti glavne novine predstavljaju načelo o nepristrasnosti sudova, akuzatorsko (optužno) načelo i načelo o jednakosti oružja u postupku.

Akuzatorsko (optužno) načelo i načelo krivičnog gonjenja po službenoj dužnosti predviđena su odredbama člana 6. ZKPK.

Ovlašćeni tužilac za pokretanje krivičnog postupka jeste državni tužilac. Za krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti, javni tužilac je dužan da pokreće krivični postupak, izuzev u slučajevima iz odredaba člana 230. i 231. të ZKPK.

Za krivična dela koja se gone na osnovu predloga oštećenog, javni tužilac je obavezan da pri pokretanju krivičnog postupka dokaže pred sudom da je pribavio takav predlog.

Kao osnov za pokretanje krivičnog gonjenja uzima se postojanje osnovane sumnje da je neko lice izvršilo krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti. Javni tužilac pokreće krivično gonjenje po službenoj dužnosti za sva krivična dela koja su predviđena Krivičnim zakonom Kosova (u daljem tekstu: KZK).

Ravnopravnost stranaka (načelo jednakosti oružja)

Načelo ravnopravnosti pred zakonom predstavlja osnovno načelo koje proističe iz Ustava Republike Kosova. Ovaj pravni akt propisuje pomenuto načelo u članu 24. Prema rešenju sadržanom u ovom članu, svi građani su ravnopravni pred zakonom.

Ovo načelo dolazi do izražaja kod većeg broja zakonskih odredbi sadržanih u Zakonu o krivičnom postupku. Međutim, sadržajnije odredbe predstavljaju one koje su obuhvaćene članom 9. ovog Zakona. Prema rešenju datom u stavu 1. ovog člana, okrivljeno lice i državni tužilac u krivičnom postupku imaju status ravnopravnih strana, osim ako u ovom Zakonu nije drugačije određeno. Sledstveno tome, okrivljeni ima pravo da se izjasni, što znači da on ima pravo i može da daje izjave o svim činjenicama i dokazima koji ga okrivljuju i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u prilog. On ima pravo da ispita svedoke optužbe ili da traži da oni budu ispitani, kao i pravo na prisustvo i ispitivanje svedoka odbrane, pod istim uslovima koji važe za svedoke optužbe (stav 2. člana 9. ZKP). Isto tako i javnom tužiocu se daje mogućnost da iznese sve činjenice na kojima zasniva optužnicu kao i da predlaže dokaze o njihovoj istinitost. U duhu ovog načela jeste i stav 3. ovog člana. Prema rešenju datom u ovoj zakonskoj odredbi, oštećena strana ima pravo tj. dozvoljeno joj je da daje izjave o svim činjenicama i dokazima koji se tiču njenih prava. Sledstveno tome, ona ima pravo da ispita svedoke, unakrsno ispituje svedoke i da zatraži od državnog tužioca da pozove svedoke.

SUDSKA NADLEŽNOST

Pre nego što počne sa suđenjem u konkretnom slučaju, sud mora razjasniti dve stvari. Prvo, mora da utvrdi da li predmetna stvar predstavlja krivično delo i drugo, da proverii da li je krivična stvar u njegovoj ili nadležnosti drugog suda. Samo postupanjem na opisani način može se obezbediti početak i tok krivičnog postupka u skladu sa zahtevima zakonodavstva na snazi. Određena pitanja koja se tiču sudskoj jurisdikciji ne mogu se razmotriti od bilo kog suda. To pitanje rešava zakon odredjivanjem nadležnosti. Naime, nadležnost predstavlja pravo i obavezu suda u pogledu rešavanja konkretne krivične stvari. Uopšte uzevši, postoje sledeće vrste nadležnosti: stvarna, mesna, lična i funkcionalna nadležnost.

STVARNA NADLEŽNOST

Stvarna nadležnost predstavlja zakonom utvrđeno pravo i obavezu određenog suda da u krivičnom postupku preduzme procesne radnje i sudi za krivična dela zavisno od njihove prirode i njihovog značaja. U smislu rešenja ustaljenih u Zakonu o sudovima, ova nadležnost se odnosi na odgovornost određenih odeljenja sudova kojima su data ovlašćenja da sude u krivičnim stvarima kao i instancama (prvom ili drugom stepenu) u kojima se vodi sudjenje u konkretnom slučaju. Sledstveno tome, prvo će biti reči o stvarnoj nadležnosti osnovnog suda, zatim Apelacionog suda i na kraju Vrhovnog suda Kosova.

Nadležnost i sastav osnovnog suda

U smislu člana 11. Zakona o sudovima, osnovni sud je nadležan da:

- 4) U prvom stepenu sudi u svim predmetima, osim ako je zakonom drugačije propisano.
- 5) Pruža međunarodnu pravnu pomoć i odlučuje o prihvatanju odluka stranih sudova.

Sudjenje u krivičnim stvarima na nivou osnovnog suda je ostavljeno Odeljenju za teška krivična dela, Odeljenju za maloletnike i Opštem odeljenju ili drugom ogranaku ili odseku osnovanom u okviru određenog suda shodno stavu 3. člana 8. Zakona o sudovima (npr. Odsek za prekršaje).

Dakle, Odeljenje za teška krivična dela sudi za krivična dela iz člana 22. tč KPP, svako krivično delo koje nije navedeno u ovom članu a koji potpada pod isključivoj i sporednoj nadležnosti Specijalnog tužilaštva Kosova kao što je predviđeno Zakonom br. 03/L-52 (13. mart 2008.) o specijalnom tužilaštvu Republike Kosovo i svako drugo krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora u trajanju od deset (10) i više godina.

Odeljenje za maloletnike je nadležno da sudi za sva krivična pitanja u kojima se kao okrivljeni pojavljuju maloletnici kao i kad se sudi punoletnim licima za krivična dela počinjena nad maloletnicima, kako je to propisano Zakonom o maloletničkoj pravdi (stav 2. člana 21. ZKP).

U kontekstu rešenja propisanih članom 16. Zakona o sudovima, Opštem odeljenju je ostavljeno u nadležnost da u prvom stepenu sudi za sva krivična dela, izuzev gore navedenih krivičnih dela za koja je, kako je gore navedeno, nadležno Odeljenje za teška krivična dela, Odeljenje za maloletnike ili drugi odsek ili ogranak ustanovljen u smislu stava 3. člana 8. Zakona o sudovima (stav 3. člana 21. ZKP).

U okviru Osnovnog suda u Prištini, pored tri odeljenja koja imaju i ostali osnovni sudovi, postoje i Odeljenje za ekonomska pitanja i Odeljenje za Upravna pitanja za celu teritoriju Republike Kosova (član 12. stav 1.1. i 1.2. Zakona o sudovima).

U ostvarivanju sudske funkcije u krivičnim predmetima, osnovni sud sudi u individualnom i kolegijalnom sastavu. U ovom smislu, u individualnom sastavu sudi sudija pojedinac osnovnog suda koji je ovlašćen da sudi za sva krivična dela koja inače nisu u nadležnosti Odeljenja za teška krivična dela ili veća za maloletnike koje postupa u okviru Odeljenja za maloletnike.

U ovom sastavu osnovni sud odlučuje i u prethodnom postupku i u postupku za razmatranje optužnice. Najzad u individualnom sastavu postupa i predsednik osnovnog suda kao i predsednik sudskog veća kad odlučuju u drugim stvarima utvrđenim zakonodavstvom na snazi. Iz izloženog proizilazi da u drugim slučajevima osnovni sud postupa u kolegijalnom sastavu. Dakle, u tročlanom sudskom veću osnovni sud odlučuje za sva krivična dela koja spadaju u nadležnost Odeljenja za teška krivična dela, kao i u slučajevima kad sudi kao sudsko veće u Odeljenju za maloletnike, što znači da za sva krivična dela, za koja se po zakonu može izreći kazna zatvora u trajanju od manje od deset godina sudi sudija pojedinac, a za krivična dela za koja zakon propisuje kaznu zatvora u trajanju od deset ili više godina zatvora sudi sudsko veće sastavljeno od troje profesionalnih sudija; otuda proizilazi da mešovito sudsko veće sa sudijama porotnicima postoji samo u postupku prema maloletnicima.

Nadležnost i sastav Apelacionog suda

Shodno članu 18. Zakona o sudovima, Apelacioni sud je nadležan da:

1. Odluči u drugom stepenu o žalbama izjavljenim protiv odluka osnovnih sudova;
3. rešava sukob nadležnosti nastalog između osnovnih sudova;
4. Odluči o drugim stvarima propisanim zakonom.

Pred ovim sudom se za krivična dela isto tako sudi u Opštem odeljenju, Odeljenju za teška krivična dela i Odeljenju za maloletnike.

Inače i Apelacioni sud postupa u individualnom i kolegijalnom sastavu. U ovom smislu, u individualnom sastavu postupa predsednik Apelacionog suda i predsednik veća kad odlučuju u drugim stvarima utvrđenim odredbama Zakona o krivičnom postupku. U kolegijalnom sastavu Apelacioni sud postupa u svim drugim slučajevima. Sledstveno tome, prema članu 19. stav 2. Zakona o sudovima, Apelacioni sud razmatra i presudjuje predmete u veću sastavljenom od troje profesionalnih sudija, osim ako je zakonom drugačije propisano.

Nadležnost i sastav Vrhovnog suda

U smislu člana 22. Zakona o sudovima, u odnosu na krivična pitanja ima sledeće nadležnosti:

- odlučuje u trećem stepenu o zakonom dozvoljenoj žalbi;
- odlučuje o vanrednim pravnim lekovima izjavljenim protiv pravosnažnih odluka sudova Republike Kosova, kako je to propisano zakonom;
- odlučuje o drugim zakonom propisanim stvarima.

Pored navedenih nadležnosti, Vrhovni sud je nadležan da zauzme načelne stavove i donese pravna mišljenja o pitanjima značajnim za jedinstvenu primenu zakona.

O pitanjima za koja je ovlašćen, Vrhovni sud odlučuje u veću sastavljenom od troje profesionalnih sudija.

Mesna nadležnost

Mesna nadležnost predstavlja pravo i obavezu suda da rasvetli i reši krivičnu stvar sa svog područja. Svaki sud deluje u okviru poznate teritorije, dakle ima određenu mesnu nadležnost, što znači da svako krivično delo izvršeno unutar tog područja spada u njegovu nadležnost. Međutim, može da se desi da izvršenje krivičnog dela počinje na jednu a završava se na drugoj teritoriji ili bude izvršeno na nekoliko mesta koja nisu deo teritorije na kojoj se prostire nadležnost jednog suda ili na početku mesto izvršenja tog dela bude nepoznato.

Primarni kriterijumi za odredjivanje mesne nadležnosti

Primarni kriterijumi predstavljaju osnovne kriterijume koji se moraju uzeti u obzir prilikom odredjivanja mesne nadležnosti suda. Takav kriterijum je pre svega mesto izvršenja krivičnog dela, ali pritom se moraju imati u vidu i drugi kriterijumi koji su na jedan ili drugi način povezani sa njim. Njihovo tretiranje u smislu redosleda bazira se na značaj koji oni imaju na odredjivanje ove vrste nadležnosti

Kriterijumi za odredjivanje mesne nadležnosti suda koji su vezani za mesto izvršenja krivičnog dela su:

- a) *Kriterijum za odredjivanje mesne nadležnosti suda prema mestu izvršenja krivičnog dela*

Ovo je primarni kriterijum koji se mora uzeti u obzir prilikom odredjivanja mesne nadležnosti suda. Kao takav ovaj kriterijum je utvrđen stavom 1. člana 29. Zakona o krivičnom postupku. Shodno ovoj zakonskoj odredbi, mesno nadležan je prvenstveno sud na čijem je području izvršeno ili pokušano krivično delo ili u teritoriji gde je nastupila posledica.

- b) *Kriterijum za odredjivanje mesne nadležnosti suda kada je krivično delo izvršeno ili pokušano ili su posledice tog dela nastale na području koje pokriva više sudova ili na granici ovih područja (objektivni ili subjektivni kontekst.*

U slučajevima kada je krivično delo izvršeno ili pokušano ili su posledice tog dela nastale na području koje pokriva više sudova ili na granici ovih područja, nadležan je sud koji je prvi pokrenuo postupak kao odgovor na zahtev ovlašćenog tužioca, ali ako postupak nije pokrenut, nadležan je prvi sud kojem je podnet zahtev za pokretanje postupka. Ovaj kriterijum je utvrđen stavom 2. člana 29. Zakona o krivičnom postupku.

- c) *Kriterijum za odredjivanje mesne nadležnosti suda za slučajeve izvršenja krivičnih dela na vazduhoplovu*

Ovaj kriterijum je odredjen članom 30. Zakona o krivičnom postupku. U smislu rešenja datog u ovom članu, ako je delo izvršeno na vazduhoplovu, nadležan je Osnovni sud u Pištini. Takvo rešenje ne samo što se smatra pojašnjavajućom, već je ono i pragmatično i to iz razloga što se pretpostavlja da je profesionalni kapacitet kojim, po pravilu, raspolažu sudovi glavnog grada svake zemlje veći u odnosu na druge sudove.

Kriterijum za odredjivanje mesne nadležnosti suda za slučajeve izvršenja krivičnih dela putem sredstava javnog informisanja

Ovo je četvrti (poslednji) kriterijum koji se mora uzeti u obzir prilikom odredjivanja mesne nadležnosti suda. Ovaj kriterijum je odredjen u dva posebna stava člana 31. Zakona o krivičnom postupku. Prema stavu 1. ovog člana, ako je krivično delo izvršeno putem štampe, nadležan je sud na čijem je području štampan list. Medjutim, ako to mesto nije poznato ili je list štampan u inostranstvu, nadležan je sud na čijem je području distribuirana štampana informacija.

U slučajevima izvršenja krivičnih dela putem štampe, ako je po zakonu odgovoran autor objavljenog materijala, zakonodavac je stavom 2 člana 31 ZKP odredio da je nadležan sud na čijem području autor ima prebivalište, ili sud na čijoj se teritoriji desio događaj na koji se odnosi objavljeni materijal. Sledstveno tome, u odnosu na mesnu nadležnost kad se radi o ovoj vrsti krivičnih dela, stavom 3. je predviđeno da se navedena rešenja primenjuju mutatis mutandis i u slučajevima kad je materijal objavljen putem radija, televizije ili putem drugog štampanog materijala.

Sekondarni kriterijumi određivanja mesne nadležnosti

Pored navedenih takozvanih primarnih kriterijuma, Zakonom o krivičnom postupku, u cilju pružanja adekvatnih rešenja u pogledu određivanja mesne nadležnosti suda, za svaku situaciju koja se može pojaviti, predviđeni i dopunski kriterijumi, takozvani sekundarni kriterijumi za određivanje mesne nadležnosti suda. To su kriterijumi koji se mogu uzeti u obzir samo u slučajevima kada je određivanje mesne nadležnosti na osnovu primarnih kriterijuma nemoguće. U te kriterijume spadaju: prebivalište ili boravište okrivljenog, mesto hapšenja okrivljenog i kriterijum za određivanje mesne nadležnosti od strane Vrhovnog suda Kosova.

a) Kriterijum za određivanje mesne nadležnosti prema prebivalištu okrivljenog

Ovo je prvi sekundarni kriterijum kojim se određuje mesna nadležnost suda. Kriterijum za određivanje mesne nadležnosti suda prema prebivalištu ili boravištu okrivljenog primenjuje se u situaciji kada su primarni kriterijumi nesprovodivi, odnosno ako okolnosti slučaja nalažu takvo rešenje. Otuda, prema stavu 1. članu 32. Zakona o krivičnom postupku, ako mesto izvršenja ili mesto gde je delo pokušano ili gde ja nastupila posledica dela nije poznato ili ako se to mesto nalazi izvan teritorije Kosova, nadležan je sud na čijem području okrivljeno lice ima prebivalište ili boravište. Naravno, ovaj kriterijum ne važi za slučajeve u kojima se mesna nadležnost suda određuje na osnovu primarnih kriterijuma, npr. u slučaju izvršenja krivičnog dela na vazduhoplovu.

b) Kriterijum za određivanje mesne nadležnosti prema mestu hapšenja ili predaje okrivljenog

Ovo je drugi sekundarni kriterijum za određivanje mesne nadležnosti suda. Određivanje mesne nadležnosti suda prema mestu hapšenja ili predaje okrivljenog dolazi do izražaja samo u slučaju kad su mesto izvršenja krivičnog dela te prebivalište odnosno boravište okrivljenog nepoznati ili ako su oba izvan teritorije Kosova. U ovakvim slučajevima, prema stavu 3. člana 32. Zakona o krivičnom postupku mesno nadležan je sud na čijem je području okrivljeni uhapšen ili se sam predao organima vlasti.

c) Kriterijum za određivanje mesne nadležnosti od strane Vrhovnog suda Kosova

Ovo je treći sekundarni kriterijum za određivanje mesne nadležnosti suda. Shodno članu 34. Zakona o krivičnom postupku, Vrhovni sud Kosova će odrediti jedan od stvarno nadležnih sudova pred kojim će se voditi postupak u konkretnoj krivičnoj stvari uvek kad prema odredbama ovog Zakona, u smislu gore navedenih kriterijuma ne može

da se utvrdi koji je sud mesno nadležan do postupi u toj stvari. „Do takve situacije može doći, npr., ako je neko ko nema prebivalište niti boravište na Kosovu učini krivično delo u inostranstvu i potom, na osnovu sprovedenog postupka, bude premešten u našu zemlju.“

PRENOŠENJE MESNE NADLEŽNOSTI

Mesna nadležnost se može preneti sa jednog na drugi stvarno nadležan sud, ako je nadležan sud iz pravnih ili stvarnih razloga sprečen da sprovede postupak. Mesna nadležnost se može preneti samo radi odlučivanja u jednom individualno određenom predmetu ali ne i u svim predmetima koji se nalaze u radu kod jednog suda.

a) *Prenošenje nadležnosti iz stvarnih i pravnih razloga.*

Ako nastaju takvi uslovi koji utiču da određeni sud ne može obaviti svoju funkciju (stvarni razlozi), npr. nemogućnost formiranja sudskog veća zbog toga što su sve sudije pozvane na mobilizaciju, zbog bolesti sudija, ako je rad suda sprečen zbog elementarnih nepogoda: zemljotresa, poplava, požara, epidemija itd.), onda se problem mora rešiti na drugi način (npr. angažovanjem sudija iz drugih sudova, privremenim premeštajem sedišta suda, promenom objekta suda itd.), ali ne i prenošenjem celokupne nadležnosti sa jednog na drugi sud. U takvoj situaciji prenošenje nadležnosti na drugi sud se može obaviti samo u odnosu na predmete koji ne mogu biti odloženi.

b) *Prenošenje nadležnost iz procesnih razloga*

U ovom slučaju se radi o prenošenju (delegiranju) nadležnosti zbog opravdanih procesnih razloga – celishodnost postupka (ako je očigledno da će se postupak lakše sprovesti), ili zbog drugih značajnih razloga (koji se ne odnose na celishodnos postupka).

- Razlozi celishodnosti postupka su mnogobrojni (npr. za vreme ekskurzije došlo je do sukoba između ekskurzionista, pri čemu su prouzrokovane teške telesne povrede i to na području drugog suda Republike Kosova, koji nema nadležnost obzirom da na području tog suda nemaju prebivališta ili boravišta okrivljeni, oštećeni i svedoci; upotreba falsifikovanog dokumenta na graničnom prelazu itd.) U takvoj situaciji bilo bi celishodnije da se postupak vodi pred sudom na čijem području okrivljeni, oštećeni i svedoci imaju svoja prebivališta odnosno boravišta.
- Drugi značajni razlozi nisu određeni zakonom i oni se ne odnose na celishodnost postupka. Oni mogu biti veoma različiti, npr. postojanje mogućnosti održavanja protesta ako se postupak vodi od strane nadležnog suda, uznemirenje meštana u vezi sudskog procesa, mogućnost uticaja na tok postupka ako su okrivljeni ili oštećeni sudije istog suda itd.

Jednom preneti mesna nadležnost ostaje kod tog suda do okončanja postupka pravosnažnom odlukom.

Ko sprovodi prenošenje nadležnosti

Dok je na osnovu ranijeg Zakona prenošenje nadležnosti sa jednog okružnog na drugi okružni sud Republike Kosova vršio Vrhovni sud Kosova, primenom novog Zakona o sudovima i novog Zakona o krivičnom postupku prenošenje nadležnosti sa područja jednog na područje drugog osnovnog suda vrši Apelacioni sud Kosova, samo ukoliko ne postoji sporazum za prenošenje nadležnosti između sudova.

U slučaju da je nadležni osnovni sud, iz pravnih ili činjeničnih razloga, sprečen da vodi postupak nakon saslušanja stranaka, predsednik tog suda može preneti nadležnost drugom odeljenju u okviru nadležnog osnovnog suda. Ako takvo prenošenje nadležnosti zbog određenih razloga nije moguće, onda će se predsednik nadležnog osnovnog suda konsultovati sa predsednikom drugog osnovnog suda sa stvarnom nadležnošću kako bi dobio saglasnost za ustupanje nadležnosti. Ako se u roku od deset dana ne postigne sporazum o ustupanju nadležnosti, bilo koji od njih odmah obaveštava Apelacioni sud, koji će odrediti jednog od tih sudova da sprovede postupak (stavovi 2-4 člana 37. ZKP)

NENADLEŽNOST I SUKOB NADLEŽNOSTI

U toku obavljanja nadležnosti mogu nastati sukobi između sudova. Naime, sukob nadležnosti postoji ako dva ili više sudova smatraju da su mesno nadležni ili da im nedostaje mesna nenadležnost da odlučuju u određenoj krivičnoj stvari. Dakle, sukob nadležnosti može biti pozitivan ili negativan. Sukob je pozitivan ako dva ili više sudova smatraju da su nadležni da odlučuju u jednoj krivičnoj stvari, dok je sukob negativan kad smatraju da nijedan od njih nemaju tu nadležnost.

Nova zakonska rešenja ukazuju na činjenicu da u odnosu na krivične stvari sukob nadležnosti može nastati jedino između osnovnih sudova. To iz razloga što od 1. januara 2013, godine Kosovo ima samo jedan drugostepeni sud a toje Apelacioni sud Kosova koji je u smislu stava 3. člana 18. Zakona o sudovima jedini nadležan da rešava sukobe nadležnosti nastalih između osnovnih sudova.

Na svoju stvarnu i mesnu nadležnost sudovi su obavezni da paze po službenoj dužnosti. Sud koji smatra da nije stvarno ili mesno nadležan za odlučivanje u jednoj krivičnoj stvari oglašava se nenadležnim i predmet ustupa nadležnom sudu nakon što rešenje o nenadležnosti postane pravosnažno.

Stranke mogu osporavati mesnu nadležnost, dok se sud može oglasiti nenadležnim samo do pravosnažnosti optužnice.

Medjutim, u pogledu stvarne nadležnosti sudovi su obavezni da o tome vode računa u toku celog postupka i u trenutku kad utvrde da im nedostaje stvarna nadležnost, moraju prekinuti svaki dalji postupak, izuzev procesnih radnji za koje postoji opasnost od odlaganja (npr. istek roka pritvora prema okrivljenom). Kad Odeljenje za teška krivična dela u toku pretresa utvrdi da je stvarno nadležno Opšte Odeljenje, neće prekinuti postupak radi ustupanja predmeta Opštem odeljenju, nego će o toj stvari samo odlučiti. U Zakonu o krivičnom postupku je propušteno da se reguliše pitanje sukoba stvarne nadležnosti, već je uređeno samo pitanje mesne nadležnosti.

Vodjenje računa o stvarnoj i mesnoj nadležnosti ima svoju osnovu na članu 2. ZKPP, po kome jedino nadležni, nezavisni i nepristrasni sud može učiniocu krivičnog dela izreći krivičnu sankciju u postupku koji je pokrenut i sproveden na osnovu ZKPK.

Lična nadležnost

U određenim slučajevima svojstvo izvršioca krivičnog dela je od značaja za određivanje nadležnosti. U takvim situacijama se radi o ličnoj nadležnosti. U našem pravom sistemu, kad se radi o krivičnoj stvari, pomenuta nadležnost dolazi u obzir samo u slučaju kad je krivično delo učinilo maloletno lice. U takvim slučajevima za sudjenje maloletniku nadležan je sudija za maloletnike, odnosno veće za maloletnike nadležnog suda, koji, u skladu sa Zakonom o sudovima, postupaju pri Odeljenju za maloletnike.

U nekim zemljama pitanja koja se odnose na ličnu nadležnost dolaze do izražaja u slučajevima kada je okrivljeni vojno lice. Otuda, u određenom broju zemalja za sudjenje ovim licima nadležni su vojni sudovi.

Funkcionalna nadležnost

Ova nadležnost se određuje na osnovu vrste i poslova koji se obavljaju u određenom sudu. Naime, ova nadležnost određuje ko i u kom sastavu treba postupati unutar određenog suda. Sledstveno tome, funkcionalna nadležnost se određuje kao pravo i obaveza suda da u individualnom ili kolegijalnom sastavu vrši jednu ili više procesnih krivičnih radnji u određenoj fazi postupka. Kako je gore navedeno, u individualnom sastavu postupaju sudija prethodnog postupka, sudija pojedinac, predsednik veća i predsednik suda, dok u kolegijalnom sastavu postupaju sudsko veće i sudski kolegijum.

Spajanje i razdvajanje postupka

Kao što je gore navedeno, u krivičnom postupku može u određenim slučajevima doći do spajanja ili razdvajanja postupka. Takve situacije dolaze do izražaja kod slučajeva povezivanja (koneksiteta) krivičnih dela, odnosno njihovih počilaca. Povezivanje (koneksitet) krivičnih dela ili njihovih počilaca postoji kada je neko lice izvršilo više dela u sticaju, kada je više lica počinilo jedno krivično delo i kad je više lica počinilo više krivičnih dela. Dakle, koneksitet može biti subjektivan (kada je povezivanje između krivičnih dela ostvareno preko ličnosti izvršioca krivičnog dela); objektivni (povezivanje između krivičnih predmeta svakog okrivljenog se čini preko krivičnog dela i mešoviti subjektivno-objektivni koneksitet (kada dolaze do izražaja obe forme povezivanja).

IZUZEĆE I RAZLOZI IZUZEĆA

Izuzeće sudija

Imenovanjem na sudijsku funkciju, takvo lice stiče apsolutnu sposobnost da vrši funkciju sudjenja. Međutim posedovanje apsolutne sposobnosti za sudjenje ne znači da će određeni sudija, prilikom presudjenja konkretne stvari, biti i objektivan. Naime, mogu se pojaviti slučajevi kad jedan postojeći odnos (lični, imovinski, porodični, procesni itd.) između sudije i konkretne krivične stvari ili izvršioca može izazvati opravdanu sumnju na objektivnost sudije kome je povereno rešenje te krivične stvari. Ustvari, teško je poverovati da će sudija ostati potpuno objektivan u rešavanju predmeta za koji je materijalno i moralno zainteresovan. No, i uslučaju da je isti potpuno objektivan, nije opravdano da se njemu u tom konkretnom slučaju ostavi da deli pravdu, obzirom da javnost i stranke opravdano mogu sumnjati na njegovu objektivnost i nepristrasnost. To bi svakako štetilo prestižu i autoritetu suda. Upravo zbog toga krivično procesno pravo poznaje institut izuzeća sudije u konkretnoj stvari.

U krivičnom postupku postoje razni razlozi koji mogu dovesti do izuzeća sudije sa sudjenja. Težina ovih razloga može biti različite prirode.

Tako, shodno članu 39. Zakona o krivičnom postupku, sudija može biti izuzet od sudijske dužnosti u određenom predmetu:

1. Ako je oštećen krivičnim delom. Šteta može biti materijalna ili moralna i ona obično nastaje u odnosu između sudije i određenog lica koje se pojavljuje u svojstvu optuženog. Kao takav može biti slučaj kada je npr. sudija žrtva krivičnog dela telesne povrede;

2. Ako je on bračni ili vanbračni drug, srodnik po pravoj liniji ili bilo kog stepena srodstva, po pobočnoj liniji do četvrtog stepena srodstva, ili srodnik po bračnoj liniji do drugog stepena srodstva okrivljenog lica, njegovog branioca, državnog tužioca, oštećenog lica, njihovog zakonskog zastupnika ili punomoćnika;

3. Ako je on pravni staratelj, tutor, usvojeno dete ili usvojitelj, hranilac ili hranjenik okrivljenog lica, njegovog odnosno njenog branioca, državnog tužioca ili oštećenog lica;

4. Ako je u istom krivičnom predmetu učestvovao u postupku kao tužilac, branilac, zakonski zastupnik ili punomoćnik oštećenog odnosno tužioca, ili je saslušan kao svedok ili veštak;

5. Ako postoji sukob interesa propisan članom 6. Zakona o sprečavanju sukoba interesa prilikom vršenja javnih funkcija. U ovom slučaju radi se o postojanju bilo koje okolnosti koja sudiju dovodi u vezu sa konkretnim interesom koji se odnosi na konkretnu krivičnu stvar ili šire.

Sledstveno tome, sudija će biti izuzet sa sudjenja u konkretnom slučaju ako je u svojstvu sudije pojedinca, predsednika veća, člana veća, člana apelacionog veća ili veća Vrhovnog suda Kosova uzeo učešća u ranijim postupcima u istom krivičnom predmetu. Međutim, neće biti izuzet od presudjenja konkretne stvari sudija koji je služio u veću

za posebne istražne mogućnosti kao ni sudija koji je samo bio uključen u ranijim postupcima u istom krivičnom predmetu kao član vanveća (stav 2. člana 39. ZKP).

Pored u gore navedenim slučajevima, sudija može biti izuzet i u slučaju kad se podnesu i utvrđuju razlozi kojima se dovodi u sumnju njegova nepristrasnost ili stvaraju utisak lošeg ponašanja. Takva mogućnost je predviđena članom 3.3 Zakona o krivičnom postupku.

Postupak za izuzeće se može pokrenuti po službenoj dužnosti od samog sudije ili inicijativom krivične procesne stranke. U ovom pravcu, sudija čim sazna da postoji neki od razloga za izuzeće, dužan je da prekine svaki rad na tom predmetu i da o tom razlogu obavesti predsednika suda, koji će shodno internim pravilima suda odrediti njegovu zamenu drugim sudijom. Ako je reč o izuzeću predsednika osnovnog suda, njegovu zamenu će odrediti predsednik Apelacionog suda (stav 1. člana 40. ZKP).

Ako sudija konstatuje da postoje okolnosti iz člana 39. stav 3. Zakona o krivičnom postupku koje opravdavaju njegovo izuzeće (okolnosti koje dovode u sumnju njegovu nepristrasnost, takozvane fakultativne okolnosti), on će o tome obavestiti predsednika suda. U ovom slučaju takvom sudiji se dopušta da preduzme radnje koje su neophodne za sprečavanje odlaganja ili nedopuštenog odugovlačenja predmeta. Takvu mogućnost sudija može koristiti samo do donošenja odluke o izuzeću (stav 2. člana 40. ZKP). Nasuprot tome, sudija je obavezan da odmah obustavi svaki rad na tom predmetu (član 43. ZKP).

Izuzeće sudije od sudjenja mogu tražiti i stranke. Stranka može tražiti izuzeće sudije čim sazna da postoje razlozi za izuzeće a najkasnije pre kraja glavnog pretresa a u slučaju takozvanog fakultativnog izuzeća, isto se može tražiti pre početka glavnog pretresa. Zahtev za izuzeće sudije Apelacionog suda ili sudije Vrhovnog suda Kosova stranka može postaviti u žalbi ili u odgovoru na žalbu. Inače stranka može tražiti izuzeće samo konkretnog sudije uz navodjenje njegovog imena. Zahtev za izuzeće se postavlja pisanim aktom, u kome se navode razlozi (okolnosti) kojima se dokazuje postojanje zakonskog osnova za izuzeće. Razlozi navedeni u ranijem zahtevu za izuzeće koji je odbijen, ne mogu se ponovo isticati (član 41. ZKP)

O zahtevu za izuzeće sudije odlučuje predsednik suda. Ako se traži izuzeće predsednika osnovnog suda i drugog sudije istog suda kao i sudije Apelacionog suda, odluku donosi predsednik Apelacionog suda. Ako se traži izuzeće predsednika Apelacionog suda i drugog sudije tog suda ili sudije Vrhovnog suda Kosova, odluku donosi predsednik Vrhovnog suda, dok ako se traži izuzeće predsednika Vrhovnog suda Kosova ili predsednika i sudija Vrhovnog suda Kosova, odlučuje veće koje predsedava zamenik predsednika Vrhovnog suda Kosova (podstavovi 1.1-1.4 stava 1 člana 42. ZKP).

Pre donošenja odluke o izuzeću, po pravilu, vrše se potrebna istraživanja (stav 2. člana 42. ZKP). Protiv rešenja kojim se usvaja zahtev za izuzeće žalba nije dozvoljena. No, ako je takav zahtev odbijen protiv rešenja donetog o ovoj stvari može se izjaviti posebna žalba. Medjutim, kada je rešenje doneto nakon podizanja optužnice, takvo rešenje se može pobijati samo žalbom protiv presude (stav 3. člana 42. ZKP).

Ako je zahtev podnet bez navodjenja identiteta sudije i bez isticanja razloga na kojima se zasniva navod o postojanju osnova za izuzeće ili je zahtev za fakultativno izuzeće podnesen nakon početka glavnog pretresa, zahtev se odbacuje delimično ili u celosti. Protiv rešenja kojim je odbijen takav zahtev žalba nije dozvoljena. Takvo rešenje donosi predsednik suda a na glavnom pretresu sudsko veće. Ako rešenje donosi sudsko veće, sudija čije se izuzeće traži može učestvovati u donošenju te odluke (stav 4. člana 4.2 ZKP)

U članu 44. Zakona o krivičnom postupku su navedeni razlozi za izuzeće državnih tužilaca. Ti razlozi su potpuno identični sa razlozima za izuzeće sudija. Sledstveno tome, prema stavu 2. istog člana. državni tužilac je uvek dužan da izuzme samog sebe čim sazn za postojanje razloga za njegovo izuzeće. U ovom pravcu, ako se državni tužilac protivi svom izuzeću, on je dužan da zatraži da o tome odluku donese nadređeni državni tužilac. Dakle, glavni državni tužilac donosi odluku za izuzeće državnog tužioca svog tužilaštva. O izuzeću glavnog državnog odlučuje Tužilački savet Kosova na plenarnom zasedanju. Svaka donesena odluka o izuzeću državnih tužilaca mora biti u pisanoj formi i dostavljena dotičnom državnom tužiocu kao i Tužilačkom savetu Kosova (stav 3. člana 44. ZKP).

O izuzeću sudskog zapisničara, tumača, stručnog lica i veštaka odlučuje predsednik sudskog veća, sudija pojedinac, sudija za prethodni postupak ili predsedavajući vanpretresnog ili žalbenog veća, zavisno od toka postupka i krivičnog predmeta (stav 1. člana 45. ZKP).

O izuzeću policijskog službenika koji preduzima istražne radnje odlučuje nadležni državni tužilac, a o izuzeću zapisničara koji učestvuje u sprovođenju istrage odlučuje službeno lice koje preduzima takve radnje (stav 2. člana 45. ZKP). Slični kriterijumi kao u slučaju izuzeća sudija uspostavljeni su i u odnosu na izuzeće branilaca žrtava (stav 3. člana 45. ZKP).

DRŽAVNI TUŽILAC

Stranke u krivičnom postupku

Prema krivičnom procesnom zakonodavstvu na snazi, svojstvo stranke u krivičnom postupku imaju državni tužilac, okrivljeni i oštećeni (član 19. tačka 1.15). Ovim zakonodavstvom su postavljeni jasni okviri kojima se garantuje ravnopravni položaj stranaka u toku krivičnog postupka.

Državni tužilac

Državni tužilac je ustavni organ koji je organizovan i funkcioniše u skladu sa odredbama kojima se uređuje njegova delatnost. Kažemo da je ustavni organ obzirom da njegova ovlašćenja prvenstveno proističu iz odredaba Ustava Republike Kosova. Naime, stavom 1. člana 109. ovog pravnog akta je propisano da je „Državno tužilaštvo nezavisna institucija odgovorna za gonjenje učinioca krivičnih dela, ili drugih kažnjivih

dela, kao što je regulisano zakonom“. Shodno zakonodavstvu na snazi, Koosvo ima svoje Kancelariju Glavnog tužioca, Apelaciono tužilaštvo, Specijalno tužilaštvo i Osnovno tužilaštvo. Prema stavu 1. člana 3. Zakona o državnom tužilaštvu, „Državni tužilac je nezavisna institucija koja sprovodi svoje funkcije na nepristrasan način“. On kao i svaki drugi tužilac osigurava jednak, objektivan i nepristrasan tretman za sve ljude pred zakonom, bez obzira na pol, rasu, nacionalno ili socijalno poreklo, politička udruženja ili veze, verska uverenja, zdravstveno stanje ili društveni položaj (stav 2. člana 3. ZDT)

Nezavisnost državnih tužilaca se sastoji u činjenici da je zakonodavac stavom 3. člana 3. Zakona o državnom tužiocu decidirano zabranio da bilo koje fizičko ili pravno lice ometa, utiče ili utiče na Državnog tužioca u vršenju svoje tužilačke funkcije koja se odnosi na bilo koju pojedinačnu istragu, postupak ili predmet. U ovom pravcu, Državni tužilac je dužan da tokom istrage krivičnih dela uzme u obzir kako dokaze i činjenice koje terete okrivljeno lice, tako i one koje mu idu u prilog i da osigura da se istraga sprovodi uz puno poštovanje prava okrivljenog lica i da dokazi nisu prikupljeni uz povredu odredaba krivičnog postupka (član 48. ZKP).

Prema članu 7. Zakona o državnom tužiocu, državni tužilac ima sledeće nadležnosti i zadatka:

- 1) Vršenje funkcije gonjenja na nezavisan, fer, objektivan i nepristrasan način i da obezbedi da se sva lica tretiraju jednako pred zakonom;
- 2) Primenu najviših standarda pažnje prilikom obavljanja službene dužnosti;
- 3) Pošteno i profesionalno ponašanje u ličnom i profesionalnom životu u skladu sa važećim zakonom i kodeksom profesionalne etike;
- 4) Očuvanje časti i dostojanstvo državnog tužioca;
- 5) Zaštita prava žrtava, svedoka, osumnjičenih, optuženih i osuđenih lica;
- 6) Preduzimanje potrebnih pravnih radnji za otkrivanje krivičnih dela i počinitelaca, kao i blagovremenu istragu krivičnih dela;
- 7) Donošenje odluka o pokretanju, nastavaku ili prestanku krivičnog postupka protiv osoba osumnjičenih ili optuženih za krivična dela;
- 8) Podnošenje optužnica i njihovo predstavljanje pred sudom;
- 9) Korišćenje redovnih i vanrednih pravnih lekova protiv sudskih odluka;
- 10) Saradnju sa policijom, sudovima i drugim institucijama;
- 11) Preduzimanje svih drugih radnji utvrđenih zakonom.

Pored toga, shodno stavu 1. člana 49. Zakona o krivičnom postupku, Državni tužilac ima i sledeća ovlašćenja i obaveze:

- 1) Državni tužioci su ovlašćeni da pred sudovima Republike Kosova zastupaju javni interes i da zahtevaju od sudova da naredi mere u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku.
- 2) Državni tužilac ima ovlašćenje da pregovora i prihvati dobrovoljni sporazum sa okrivljenim licem koje želi da sarađuje ili se izjasni krivim.

Naime, Državni tužilac ima pravo i obavezu da prati i proučava društvene odnose i pojave koje su od značaja za ostvarivanje tužilačkih zadataka i o uočenim zapažanjima obavesti odgovarajuće institucije (Tužilački savet Kosova i Skupštinu Kosova) kao i dati predloge za sprečavanje društveno opasnih i štetnih pojava kao i jačanje vladavine zakona. Državni tužilac takodje ima pravo i obavezu da obavesti javnost o stanju kriminaliteta u zemlji i drugim problemima i pojavama od opšteg značaja, koja su uočena tokom svog rada.

OKRIVLJENI

Okrivljeni je centralni subjekat u krivičnom postupku prema kome je usmeren procesni zahtev, odnosno protiv koga se pokreće i vodi krivični postupak. U Zakonu o krivičnom postupku ne postoji posebno poglavlje u kome bi bio regulisan položaj okrivljenog u krivičnom postupku. Međutim, to ne znači da u ovom Zakonu ovo pitanje nije uopšte tretirano. Ustvari, mnogobrojne su zakonske odredbe koje sadrži Zakon o krivičnom postupku kojima se uređuje položaj okrivljenog u krivičnom postupku i koje su rasprostranjene u mnogim njegovim poglavljima.

Kao procesni subjekat, okrivljeni ima nekoliko prava i obaveze. Prema njemu se, pod zakonom određenim uslovima, mogu primeniti i izvesne mere prinude. U krivičnom postupku okrivljeni se nalazi u odbrambenom položaju. U tom smislu on je ravnopravna stranka sa državnim tužiocem. Njegova ravnopravnost sa tužiocem se ogleda u činjenici da za okrivljenog postoji pretpostavka nevinosti. Svojstvo okrivljenog dobija lice u trenutku kad je protiv njega podignut optužni akt. Ovo svojstvo, koje se terminološki uskladjuje sa fazama postupka, okrivljeni ima do završetka krivičnog postupka, odnosno do trenutka kada će odluka o nevinosti, obustavi postupka ili kazni postane pravosnažna.

Valja istaći da se zavisno od toka krivičnog postupka, u Zakonu o krivičnom postupku upotrebljavaju različiti termini za lice prema kome se pokreće, pokrenuto je ili vodi se krivični postupak.

Tako, „**osumnjčeni**“ je lice o kome državna policija ili državni tužilac opravdano sumnjaju da je izvršilo krivično delo, ali protiv koga nije započeta istraga.

„**Okrivljeni**“ je lice protiv koga se sprovodi krivični postupak, odnosno prema kome se vodi istraga. Ovaj izraz se upotrebljava i kao opšti naziv za okrivljenog, optuženog i osuđenog.

„**Optuženi**“ je lice protiv koga je podignuta optužnica i određen krivični postupak, i

„**Osuđeni**“ je lice koji je pravosnažnom presudom suda oglašen krivim za izvršenje krivičnog dela.

Shodno stavu 3. člana 152. Krivičnog zakona Kosova, pre svakog ispitivanja okrivljeni ima pravo da bude obavešten o:

- 1) krivičnom delu koje mu se stavlja na teret; i
- 2) njegovom pravu da može da zahteva da bude uzet dokaz u njegovu odbranu.
- 3) pravu na ćutanje i da ne odgovori na nijedno pitanje, osim da daje podatke o svom identitetu.
- 4) pravu da se ispita posredstvom tumača (stav 1. člana 153. ZKP);
- 5) pravu da se konsultuje sa braniocem pre i u toku ispitivanja (stav 4. člana 153. ZKP) i dr.

Okrivljeni se usmeno ispituje. U toku ispitivanja nora da se u potpunosti poštuje njegovo dostojanstvo. **U ovom pravcu, stavom 4 člana 257 Zakona o krivičnom postupku, u toku ispitivanja okrivljenog se zabranjuje:**

- 1) uticati na okrivljenog u pogledu formiranja i izražavanja sopstvenog mišljenja i volje zlostavljanjem, iscrpljivanjem, fizičkim nasrtajem, upotrebom narkotika, torturom, prinudom ili hipnozom;
- 2) upućivati pretnje okrivljenom merama koje nisu dozvoljene zakonom;
- 3) nuditi mogućnosti koje nisu predviđene zakonom; i
- 4) uticati na pamćenje okrivljenog ili njegovu sposobnost sećanja.

U odnosu na ispitivanje okrivljenog zakonodavac je uspostavio i sledeća pravila:

- 1) Okrivljenom se postavljaju jasna, razumljiva i precizna pitanja. Tako, okrivljenom se ne postavljaju pitanja na osnovu pretpostavke da je on priznao nešto što ustvari nije priznao. Sledstveno tome, od okrivljenog se može tražiti da prizna ili porekne određene činjenice. Ove zabrane se primenjuju bez obzira na saglasnost okrivljenog.
- 2) Okrivljenom se postavljaju pitanja oslanjajući se na dokazima i spisima koji su značajni za krivični postupak. U toku postavljanja pitanja koja se odnose na dokaze i dokumente, okrivljenom se predočava svaki relevantan dokaz ili dokument. Dokazi i dokumenti se jasno navode u zapisniku.
- 3) Stvari koje su vezane za krivično delo ili koji služe kao dokaz, nakon njihovog opisa, predočavaju se okrivljenom radi znanja. Ako te stvari nije moguće dovesti, okrivljeni se odvodi u mesto gde se one nalaze.
- 4) Prilikom ispitivanja, okrivljenom se pruža mogućnost da prigovara razlozima zbog kojih je osumnjičen i da podnese činjenice koje mu idu u prilog.

Kao osnovni subjekat krivičnog postupka, okrivljeni ima sledeća prava:

- 1) Da se izjasni o krivičnom delu;
- 2) Da postavlja pitanja i predlaže saslušanje svedoka i veštaka, i
- 3) Da pobija sudsku odluku žalbom i vanrednim pravnim sredstvom.

U korist okrivljenog je predviđena i zabrana reformatio in peius, koja mu omogućava da slobodno koristi pravno sredstvo protiv sudske odluke, bez straha da će izjavljivanjem žalbe otežavati svoj položaj kao i načelo beneficium cohaesionis, tako što pogodnosti koje su ostvarili drugi saoptuženi važe i za njega, bez obzira na to što je propustio rok za preduzimanje radnje iz koje su proistekle te pogodnosti.

Najzad, Zakonom o krivičnom postupku je predviđena i institucija naknade štete, ako dolazi do situacije da je sudskom odlukom osuđeno nevino lice.

BRANILAC

Branilac je pomagač okrivljenog koji mu svojim pravnim znanjem pruža pomoć u odbrani. Osnovna dužnost branioca je pružanje pomoći okrivljenom u iznošenju činjenica koje idu u njegovu i u korist istine. S tim u vezi, odbrana je ključna kako u slučaju kad je okrivljeni nevin, tako i onda kad je kriv.

Obezbedjivanje zakonske zaštite za okrivljenog predstavlja veliko dostignuće kao rezultat dugih i teških napora naprednih snaga u borbi za demokratizaciju krivičnog postupka. To je najpre postignuto u razvijenim zemljama, u kojima su proglašena ljudska prava i osnovne slobode i na tom osnovu su usvojeni osnovni zakoni o delatnosti organa pravde.

Uloga branioca u krivičnom postupku se s vremenom stalno jačala, tako da je on postao značajan faktor u borbi protiv kršenja zakona i protiv nepravde. Branilac je postao poštovana figura krivičnog postupka, stojivši naspram optužbe kao protivnička strana, sposobna da vodi konstruktivnu debatu i da utiče na pravilno rešenje stvari.

Pravo na odbranu posredstvom branioca je predviđeno i u našem pravu. Tako, prema stavi 1. člana 53. Zakona o Krivičnom postupku, okrivljeni (osumnjičeni) ima pravo na odbranu u svim fazama krivičnog postupka. U ovom smislu, „policija ili drugi nadležni organ, državni tužilac, sudija za prethodni postupak ili predsednik veća, pre svakog ispitivanja osumnjičenog ili okrivljenog lica, poučiče osumnjičeno ili okrivljeno lice da ima pravo da angažuje branioca i da branilac može da bude prisutan tokom ispitivanja (stav 2. člana 53. ZKP“).

Za branioca se može angažovati advokat koji je član Advokatske komore Kosova. Odbrana posredstvom advokata opravdava se činjenicom da je okrivljeni u većini slučajeva neuka, odnosno pravno neobrazovana osoba. Pored toga, obzirom na to da se protiv njega vodi krivični postupak, on se nalazi u posbnom duševnom stanju. Zbog toga, njegovi postupci u pogledu odbrane nisu uvek dobro osmišljeni i kordinirani, tako da, kao posledica neukosti ili duševne napetosti koju doživljava, može često da se desi da ne iznese činjenice koje mu idu u prilog. Prema tome, u cilju uspešnog obavljanja branilačke funkcije i ravnopravnosti sa državnim tužiocem, koji je profesionalno i pravno obrazovano lice, okrivljeni treba odnosno mora u toku celog krivičnog postupka imati branioca.

U odredjenim uslovima branioca može da zameni advokatski pripravnik. Medjutim, kada se postupak vodi za krivično delo za koje može da bude izrečena kazna zatvora u trajanju od najmanje pet (5) godina, advokatski pripravnik može da zameni advokata samo ako je položio pravosudni ispit. S druge strane, samo advokat koji je

član Advokatske komore može da zastupa okrivljeno lice pred Apelacionim sudom ili Vrhovnim sudom Kosova (stav 1. člana 54. ZKP).

Izbor i postavljanje branioca predstavlja pravo okrivljenog. Okrivljeni bira sam branioca, dok se postavljanje branioca od strane procesnog organa vrši kad okrivljeni, i u slučaju obavezne odbrane, ne angažuje branioca a to ne čine ni druga ovlašćena lica (stav 2. člana 57. ZKP). Okrivljenom mogu postaviti branioca njegov zakonski zastupnik, bračni ili vanbračni drug, krvni srodnik u prvoj liniji, usvojitelj, usvojenik, brat, sestra, ali ne protiv njegove volje (stav 8. člana 53. ZKP). Okrivljeni, osim u slučaju obavezne odbrane, može da se odrekne prava na odbranu, ako je odricanje izjavljeno nakon jasnog i potpunog obaveštavanja o njegovom pravu na odbranu. Svako odricanje mora da bude u pisanom obliku i potpisano od strane okrivljenog lica i nadležnog organa koji vodi postupak, ili dato usmeno na video ili audio traci, čiju autentičnost utvrđuje sud (stav 3. člana 53. ZKP). Ako okrivljeni koji se odrekao prava na odbranu posle toga ponovo zatraži to pravo, on to može odmah da ostvari (stav 7. člana 53 ZKP).

Lica mlađa od osamnaest (18) godina mogu da se odreknu prava na angažovanje branioca uz saglasnost roditelja, staratelja ili predstavnika Centra za socijalni rad, osim u slučaju nasilja u porodici u kojem učestvuje roditelj ili staratelj, kada takav roditelj ili staratelj ne može da da saglasnost na odricanje od tog prav, dok lica koja pokazuju znake duševnog oboljenja ili nesposobnosti ne mogu da se odreknu svog prava na pomoć branioca (stavovi 5. i 6. člana 57. ZKP). Međutim, ako u slučaju obavezne odbrane okrivljeni i druga ovlašćena lica ne angažuju branioca, onda će po službenoj dužnosti sud ili drugi nadležni organ koji sprovodi postupak postavljati branioca o javnom trošku (stav 2. člana 57. ZKP).

Okrivljeno lice može da ima do tri (3) branioca, dok se smatra da je pravo na odbranu ostvareno kada u postupku učestvuje samo jedan od njih (stav 2. člana 55. ZKP). Ako je okrivljeni angažovao više od jednog branioca, jedan od njih se određuje kao glavni branilac okrivljenog, a ako okrivljeni to ne učini, glavnog branioca odredi će nadležni sudija (stav 3. člana 55. ZKP). U tom slučaju svaki branilac će u završnoj reči tretirati određeni aspekt odbrane okrivljenog, npr. jedan olakšavajuće okolnostima, drugi ličnost okrivljenog itd. Međutim u krivičnom postupku branilac ne može da zastupa dvoje ili više okrivljenih lica u istom predmetu (stav 1 člana 55. ZKP).

IZUZEĆE BRANIOCA

1. Branilac ne može biti oštećeno lice, bračni ili vanbračni drug oštećenog lica niti lice koje je krvni srodnik u pravoj liniji do bilo kog stepena, ili po pobočnoj liniji do četvrtog stepena ili po bračnoj liniji do drugog stepena sa oštećenim ili tužiocem; lice koje je pozvano na glavni pretres kao svedok, osim ako prema Zakonu o krivičnom postupku bude oslobođen dužnosti svedočenja u svojstvu svedoka i izjavi da neće da svedoči ili ako se branilac sasluša kao svedok o tome što mu je okrivljeni poverio kao svom braniocu kao kao ni lice koje je postupalo kao sudija ili državni tužilac u istom predmetu (stavovi 1-3 člana 56. KZK).

U celini uzevši, u našem krivičnom postupku se poznaju tri vrste odbrane: obavezna odbrana, odbrana siromašnih i fakultativna odbrana.

OBAVEZNA ODBRANA

Odbrana je obavezna u situaciji kad se krivični postupak ne može voditi bez branioca. U tom smislu, prema stavu 1. člana 57.

Zakona o krivičnom postupku okrivljeni mora imati branioca :

- 1) Od prvog saslušanja ako je nemo, gluvo ili pokazuje znake duševnog oboljenja ili duševne poremećenosti zbog čega nije u stanju da se samo uspešno brani;
- 2) Na saslušanju za sudski pritvor i sve vreme dok se nalazi u sudskom pritvoru;
- 3) Od podizanja optužnice, ako je optužnica podignuta protiv tog lica za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje deset (10) godina;
- 4) U postupku po vanrednim pravnim lekovima ako je okrivljeno lice nemo, gluvo ili pokazuje znake duševnog oboljenja ili druge duševne poremećenosti ili kada mu je izrečena doživotna kazna zatvora i
- 5) U svim slučajevima kada okrivljeno lice pregovara o sporazumu za priznanje krivičnog dela za koje je predviđena kazna zatvora u trajanju od najmanje jednu godinu.

Dalje, odbrana je obavezna i:

- 1) U postupku za maloletnike;
- 2) U posebnom postupku izricanja mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja i to od trenutka kad državni tužilac podnosi predlog za izricanje ove mere (stav 2. člana 508. ZKP).
- 3) Kad se okrivljenom licu koje nema branioca mora lično uručiti presuda kojom je izrečena efektivna kazna zatvora, a dostavljanje se ne može izvršiti na njegovu raniju adresu (stav 3. člana 478. ZKP).

Treba naglasiti da osim u gore navedenim slučajevima, u svim drugim situacijama u kojima se sprovodi krivični postupak, odbrana je fakultativna.

ODBRANA SIROMAŠNIH

Odbran siromašnih postoji samo u slučaju kad okrivljeni nema finansijskih mogućnosti da sam snosi troškove odbrane. Prema tome, u smislu stava 1. člana 58. Zakona o krivičnom postupku troškovi odbrane biće izplaćeni iz državnog budžeta i u slučaju kad nisu ispunjeni uslovi za obaveznu odbranu ako:

- 1) e krivični postupak vodi za krivično delo za koje je propisan zatvor u trajanju od osam (8) ili više godina; ili
- 2) je to u interesu pravde, nezavisno od predviđene kazne, kad okrivljeni nema finansijskih mogućnosti da plati troškove svoje odbrane.

Valja istaći da se okrivljeno lice mora pre prvog ispitivanja da bude poučeno o svom pravu na branioca o javnom trošku, dok se zahtev za postavljanje takvog branioca može podneti u toku celog krivičnog postupka (stavovi 2 i 3 člana 58. ZKP). Predsednik suda ili nadležni organ koji sprovodi postupak odlučuje o zahtevu i imenuje branioca, koji

mora da popuni obrazac te izjavi da nema finansijskih mogućnosti da snosi troškove odbrane. Ako policija ili državni tužilac odbije zahtev okrivljenog lica da mu se postavi branilac o javnom trošku, okrivljeno lice može da se žali sudiji prethodnog postupka.

RAZREŠENJE BRANIOCA

Zakonodavac je propisao da okrivljeno lice može da, umesto od suda postavljenog branioca, samostalno uzme drugog branioca. U tom slučaju, postavljeni branilac se razrešava. Razrešenje može zahtevati i sam branilac, ali samo iz opravdanih razloga. Rešenje o razrešenju branioca u tom slučaju donosi pre glavnog pretresa sudija za prethodni postupak, u toku glavnog pretresa sudija pojedinac odnosno predsednik veća, a u žalbenom postupku predsednik žalbenog veća Apelacionog suda ili Vrhovnog suda. Na ovo rešenje nije dozvoljena žalba. Pored toga, na zahtev okrivljenog predsednik suda može, da razreši e postavljenog branioca koji ne obavlja na odgovarajući način svoju dužnost, tako da mu umesto razrešenog branioca, postavlja nezavisnog branioca čije je iskustvo i kompetentnost u skladu sa prirodom krivičnog dela. O razrešenju bilo kog branioca obaveštava se Advokatska komora Kosova (član 59. ZKP).

PRAVA I DUŽNOSTI BRANIOCA

Branilac, kao pomagač stranke u krivičnom postupku, ima pravo da preduzme sve radnje koje može preduzeti sam okrivljeni, osim onih koja su zakonom izričito rezervisana lično za okrivljeno lice. U ovom pravcu on, u smislu člana 61. Zakona o krivičnom postupku, ima sledeća ovlašćenja:

- 1) Da slobodno razgovara i vodi prepisku sa okrivljenim licem pod uslovima koji garantuju poverljivost;
- 2) Da predlaže dokaze za utvrđivanje značajnih činjenica i vrši uvid u spise predmeta;
- 3) Da blagovremeno bude obavešten o mestu i vremenu preduzimanja istražnih radnji i da u njima učestvuje;
- 4) Da pregleda, kopira ili fotografiše bilo koji spis, knjigu, dokument, fotografiju i druge materijalne predmete koji su na raspolaganju, čuvanju ili u kontroli državnog tužioca, koji služe za pripremu odbrane a koje državni tužilac namerava da upotrebi kao dokaz na glavnom pretresu, ili koji su oduzeti od okrivljenog ili bili u njegovoj svojini, zavisno od svakog konkretnog slučaja (stav 4. člana 213. ZKP);
- 5) Da, po završetku istrage, pregleda, kopira ili fotografiše sve spise ili materijalne dokaze kojima raspolaže sud (stav 4. člana 213. ZKP).

Ograničenje nekih prava branioca od strane državnog tužioca

Državni tužilac može da uskrati odbrani pregledanje, kopiranje ili fotografisanje određenog spisa, knjige dokumenta, fotografije i materijalnog premeta koje poseduje, čuva ili kontroliše ako postoje realni izgledi da bi pregled, kopiranje ili fotografisanje mogli da ugroze ciljeve istrage ili živote i zdravlje ljudi.

Žalbe u slučaju ograničenja prava branioca

U takvim slučajevima, odbrana može zahtevati od sudije za prethodni postupak, sudije pojedinca ili predsednika sudskog veća da mu odobri da vrši uvid, kopira ili fotografiše spise predmeta, pri čemu se doneta odluka smatra konačnom. Međutim, mora da se ima u vidu da će, pod zakonom određenim uslovima, u cilju zaštite oštećenih lica i svedoka, pregledanje određenih informacija biti redukovano. U ovom pravcu „Državni tužilac može da izvrši redakciju ili obeleži debelom crnom linijom informacije koje se teško razumeju ili primerke dokumenata koji sadrže osetljive informacije. Okrivljeni može da uloži prigovor odnosno ospori redukovanje sudiji za prethodnom postupku, sudiji pojedincu ili predsedniku veća u roku od tri (3) dana od primanja primerka na kome je izvršena redakcija. Državnom tužiocu će biti dozvoljeno da dobije priliku da objasni zakonske osnove za redakciju bez obelodanjivanja osetljivih informacija. Sudija će preispitati informacije gde je izvršena redakcija teksta i donosi odluku o tome u roku od tri (3) dana da li je redakcija zakonski opravdana“ /stav 7. člana 213. ZKP).

ZASTUPNICI U POSTUPKU

U krivičnom postupku na strani oštećenog, pod zakonom propisanim uslovima, kako je i gore navedeno, može se pojaviti zastupnik u postupku, koji potpuno efektivno vrši procesne radnje na ime i u njegovu korist. Zastupnici se u krivičnom postupku angažuju kada oštećeni ima sposobnost da se pojavi kao stranka, ali mu nedostaje stranačka sposobnost ili poseduje oba svojstva. U prvom slučaju, oštećeni nema sposobnost da sam vrši procesne radnje, dok u drugom slučaju on ima tu sposobnost, ali želi da neko drugi u njegovo ime vrši radnje koje je mogao sam izvršiti.

Zastupnik u postupku, kako je gore navedeno, može biti lice koje je član Advokatske komore i zaštitnik žrtava.

Sledstveno tome, kao zastupnik u postupku se mogu pojaviti i roditelj deteta ili staralac lica kome je oduzeta poslovna sposobnost, a koji su u zakonodavstvu na snazi poznati kao zakonski zastupnici.

OŠTEĆENI

Kod velikog broja krivičnih dela prozurokuje se šteta licu odnosno licima prema kojima su dela izvršena. Ova šteta može biti materijalna, zdravstvena i materijalna.

Lice oštećeno krivičnim delom, shodno članu 62. **Zakona o krivičnom postupku, ima sledeća prava:**

- 1) Da se tretira s poštovanjem od strane policije, državnog tužioca, sudije ili drugog organa koji vodi krivični postupak;
- 2) Ako je poznat identitet lica koje je oštećeno krivičnim delom, policija, državni tužilac ili drugi organ koji vodi krivični postupak stupaju u kontakt sa njim na razuman način i obaveštavaju ga da je oštećeno lice.
- 3) Oštećeno lice ima položaj stranke u krivičnom postupku.

- 4) Oštećeni ima pravo da podnese predlog za krivično gonjenje za krivično delo kojim mu je prouzrokovana šteta.
- 5) Ima pravo na razumnu sudsku naloženu naknadu od okrivljenog lica ili okrivljenih lica koji su priznali krivicu ili su oglašeni krivim za materijalnu, fizičku štetu i duševni bol prouzrokovan izvršenjem krivičnog dela za koje je okrivljeni odnosno okrivljena lica su oglašena krivim.
- 6) Ako sud ne može da naložinaknadu štete okrivljenom ili okrivljenim licima zbog njihove nemogućnosti da plate, nenadležnosti suda ili smrti, oštećeno lice ima pravo da traži od suda da uputi nalog za naknadu štete koordinatoru Fonda za naknadu štete žrtvama.

U cilju što efikasnijeg ostvarivanja ovih prava, oštećenom je data mogućnost zastupanja njegovih interesa u krivičnom postupku. Tako, članom 63.

Zakona o krivičnom postupku, oštećeni može da se u krivičnom postupku zastupa od:

- 1) Zastupnika koji je član Advokatske komore Kosova.
- 2) Zastupnika žrtava.

Shodno rešenju datom u ovom članu (stav 3. člana 63. ZKP), oštećenoj strani je omogućeno da zastupa sama sebe. Ova situacija dolazi do izražaja u slučaju kad oštećeni sebe smatra sposobnim da zaštiti svoje interese (lične, materijalne ili moralne) za koje smatra da su mu oštećena prilikom izvršenja krivičnog dela.

ROK OVI

Za pripremanje podnesaka zakonodavac je predvideo određene rokove. Rokovi označavaju vreme određeno za sastavljanje i dostavljanje određenog podneska od strane subjekta u krivičnom postupku ili drugih lica zainteresovanih za sprovođenje postupka. Ako učesnik u postupku ne sastavi i dostavi podnesak u određenom roku, po pravilu, gubi pravo da to ponovo učini.

Treba se uzeti u obzir da rokovi označavaju vreme koje se mora poštovati radi ostvarivanja određenog prava. Takvi su npr. rokovi za izjavljivanje žalbe protiv presuda, rešenja i raznih naloga. Drugi rokovi ukazuju na određeno stanje u postupku. Takvi su rokovi za hapšenje, privodjenje, pritvaranje itd.

Rokovi se mogu podeliti na:

- 1) **Zakonske i sudske rokove.**- Zakonski rokovi su oni čije je trajanje zakonom određeno. Takav je npr. rok za izjavljivanje žalbe protiv presude osnovnog suda. Sudski rokovima se smatraju oni čije trajanje određuje sud na osnovu svojih zakonom predviđenih ovlašćenja. Takav je npr. rok za ispravljivanje žalbe ili za podizanje nove optužnice.
- 2) **Prekluzivne i neprekluzivni rokove.**- Prekluzivnim rokom se smatra rok čije propuštanje za određeni pravni subjekat znači gubitak prava za ponovno podnošenje podneska. Takav je rok za izjavljivanje žalbe. Neprekluzivan je rok čije propuštanje

nema za posledicu gubitak mogućnosti za podnošenje podneska, obzirom da, zavisno od postojećih okolnosti koje su sprečile njegovo blagovremeno podnošenje, ako se smatraju opravdanim, ovlašćeni subjekat može da produži taj rok. Takav je npr. rok za ispravljanje optužnice od strane državnog tužioca.

- 3) **Stroge i proste rokove.**- Strogi rokovi su zakonski rokovi koji, po pravilu, ne mogu biti produženi, osim ako je takva mogućnost propisana zakonom. Takav je rok za ispravljanje optužnice. Prosti rokovi se odnose na sudske rokove koji se, kao takvi, mogu produžiti.

Rokovi se računaju na dane mesece i godine. Računanje rokova se vrši prema običnom kalendaru. Tako, čas ili dan kad je dostavljanje ili saopštenje izvršeno, odnosno u koji pada događaj od kada treba računati trajanje roka, ne uračunava se u rok, već se za početak roka uzima prvi naredni čas, odnosno dan. U jedan dan računa se dvadeset i četiri (24) časa, a mesec se računa po kalendarskom vremenu. Rokovi određeni u mesece, odnosno godine završavaju se protekom onog dana poslednjeg meseca, odnosno godine koji po svom broju odgovara danu kad je rok otpočeo. Ako nema tog dana u poslednjem mesecu, rok se završava poslednjeg dana tog meseca. Ako poslednji dan roka pada na zvanični praznik, u subotu, u nedelju ili u neki drugi dan kad nadležni organ ne radi, rok ističe protekom prvog narednog radnog dana (član 446. ZKP).

Stranka u čiju je korist određen rok može da zahteva skraćenje roka izjavom koja je dostavljena sudu. Tako, prema stavu 1. člana 445. Zakona o krivičnom postupku je propisano da, ako je u pitanju rok koji je ovim zakonom određen radi zaštite prava odbrane i drugih procesnih prava okrivljenog lica, taj rok se može skratiti ako to zahteva okrivljeno lice pismeno ili usmeno na zapisnik pred sudom. „Smatra se da je izjava data u roku, ako je predata ovlašćenom primaocu pre nego što je rok istekao.“ (stav 2 člana 445. ZKP).

Kad je izjava dostavljena preko pošte preporučenom pošiljkom ili telegrafskim putem, ili na neki drugi način (telefaksom ili sličnim sredstvom) dan predaje pošti smatra se kao dan predaje onome kome je upućena. Smatraće se da podnosilac izjave nije propustio rok, ako lice kome je upućena izjava istu nije primilo na vreme zbog omaške i načina dostavljanja o čemu podnosilac nije imao saznanja (stav 3. člana 445. ZKP).

Izjavu koja je vezana za rok može dati i okrivljeno lice koje se nalazi u pritvoru. U takvim slučajevima smatra se da je izjava dostavljena na dan kada je data na zapisnik kod suda koji vodi postupak ili na dan predaje upravi zatvora. Slično se postupa i kad se radi o dostavljanju izjave licu koje se nalazi na izdržavanju zatvorske kazne ili koje je smešteno u nekoj drugoj ustanovi na osnovu naloga za obavezno lečenje i rehabilitaciju izvršilaca krivičnih dela zavisnika od droge i alkohola. Tako, dan sastavljanja takvog zapisnika ili predaje izjave upravi institucije, smatra se kao dan predaje nadležnom primaocu (stav 4. člana 445. ZKP).

Ako je podnesak čije je dostavljanje vezano za rok, zbog neznanja ili očigledne omaške podnosioca, predat ili upućen nenadležnom sudu pre isteka roka, pa nadležnom sudu stigne posle isteka roka, smatraće se da je na vreme podnesen (stav 5. člana 445. ZKP).

ZAHTEV ZA VRAĆANJE U PREDJAŠNJE STANJE

Propuštanje roka može imati negativne efekte po okrivljenog u krivičnom postupku. Naime, negativne posledice zbog propusta roka se najviše uočavaju kod propuštanja podnošenja pravnog leka, obzirom da ga sud odbacuje bez njegovog razmatranja. Međutim, budući da razlozi koji dovode do propuštanja roka mogu biti opravdani, zakonodavac je predvideo mogućnost ponovnog uspostavljanja roka kako bi se sprečile neugodne posledice njegovog propuštanja. Ova mogućnost je predviđena u cilju pronalaženja istine u krivičnom postupku i ostvarivanja pravde rešavanjem krivične stvari.

Za ponovno uspostavljanje roka konkretni subjekat mora podneti zahtev za vraćanje u predjašnje stanje. Zahtev se podnosi u roku od 8 dana nakon prestanka razloga koji su doveli do propuštanja propisanog roka (stav 1 člana 447. ZKP).

Kako je gore navedeno, zahtev za vraćanje u predjašnje stanje može podneti okrivljeni koji je, iz opravdanih razloga u propisanom roku ne najavi ili ne izjavi žalbu na presudu ili rešenje o oduzimanju imovinske koristi (stav 1. člana 447. ZKP). Kao opravdani razlozi smatraju se: više sila (zemljotres, poplava, uništenje puta itd.,), nepredviđena lična ili porodična nesreća (smrt užeg člana porodice) i dr. O blagovremeno podnetom zahtevu odlučuje predsednik veća koji je izrekao presudu ili rešenje koje se pobija žalbom. Protiv rešenja kojim se dozvoljava vraćanje u predjašnje stanje žalba nije dozvoljena. Međutim, ako je okrivljeni izjavio žalbu protiv rešenja kojim je odbijeno vraćanje u predjašnje stanje sud će žalbu zajedno sa najavom žalbe ili žalbom na presudu ili rešenje o oduzimanju imovinske koristi, odgovorom na žalbu i svim zapisnicima dostaviti višem sudu radi donošenja odluke (član 448. ZKP). Zahtev za vraćanje u predjašnje stanje, po pravilu, ne odlaže izvršenje presude ili rešenja o oduzimanju imovinske koristi, ali prilikom donošenja rešenja o zahtevu, sud može da odluči da obustavi izvršenje rešenja do donošenja odluke o zahtevu (član 449. ZKP). U stvari, zahtev za vraćanje u predjašnje stanje se ne može podneti ako je prošlo 3 meseca od dana isteka roka (stav 2. člana 447. ZKP).

TROŠKOVI KRIVIČNOG POSTUPKA

Pri preduzimanju procesnih radnji u krivičnom postupku prourokuju se određeni troškovi, na koje sud mora da pazi i odluči o njima.

Autori procesnog krivičnog prava govore o različitim vrstama troškova postupka. Tako, neki od njih tretiraju troškove postupka u širem smislu, odnosno kao troškove koji obuhvataju sve izdatke u krivičnom pravosuđju i troškove u užem smislu reči, koje se odnose na izdatke učinjene u toku sprovođenja konkretnog krivičnog postupka ili prilikom preduzimanja neke posebne radnje u postupku. Druga grupa autora govori o opštim troškovima koji obuhvataju troškove koje čini država u cilju funkcionisanja sudskog sistema i posebne troškove koji se prouzrokuju u toku krivičnog postupka u kome treba rasvetliti i rešiti konkretnu krivičnu stvar. Uprkos navedenim klasifikacijama, mora se istaći da su u krivičnom postupku predmet razmatranja samo takozvani posebni troškovi.

Naime, kao troškovi krivičnog postupka (posebni troškovi) smatraju se izdaci učinjeni u toku sprovođenja krivičnog postupka i u vezi tog postupka (stav 1. člana 450. ZKP). **Prema stavu 2. Člana 450 Zakona o krivičnom postupku, troškovi krivičnog postupka obuhvataju:**

- 1) Troškove za svedoke, veštake, sudske tumače, stručna lica stenografe, tehnička snimanja i uvidjaja na licu mesta;
- 2) Troškove prevoza okrivljenog lica;
- 3) Izdatke za dovođenje okrivljenog lica ili lica u sudskom pritvoru;
- 4) Troškove za transport iputne troškove službenih lica;
- 5) Troškove lečenja okrivljenog lica za vreme dok se nalazi u sudskom pritvoru ili medicinskoj ustanovi u skladu sa odlukom suda kao i troškove porođaja;
- 6) Paušalni iznos;
- 7) Nagradu i nužne troškovi branioca, i
- 8) Nužne troškovi oštećenog lica i njegovog zakonskog zastupnika, kao i nagradu i nužne izdatke njegovog ili njenog punomoćnika;

Pitanje paušalnog iznosa se uređuje posebnim aktom, odnosno administrativnim uputstvom Sudskog saveta Kosova.

Troškovi iz tačke 1-5 kao i nagrada i nužni izdaci za postavljenog branioca i postavljenog punomoćnika oštećenog lica u postupku za krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti isplaćuju se unapred iz sredstava policije, državnog tužioca ili suda koji sprovodi krivični postupak, a naplaćuju se kasnije od lica koja su dužna da ih nadoknade po odredbama ovog zakona. Naravno, u cilju otklanjanja mogućih nejasnoća, organ koji sprovodi krivični postupak dužan je da sve troškove koji su unapred isplaćeni unese u registar koji će se priložiti spisima (stavovi 3. i 4. člana 450. ZKP).

Važno je istaći da se u krivičnom postupku prouzrokuju i troškovi za prevod. Radi se posebno o troškovima prevoda na jezicima okrivljenog, svedoka i drugih lica koja učestvuju u krivičnom postupku koji nastaju kao rezultat sprovođenja odredaba ZKP o upotrebi jezika a koji se ne naplaćuju licima koja su po odredbama ovog zakona dužna da naknade troškove postupka. Otuda, troškovi prevoda se ne mogu naplaćivati okrivljenom koji ne zna ili ne govori jezik na kome se vodi krivični postupak (stavovi 5. i 6. člana 450. ZKP).

Zakonodavac je u stavu 7. člana 450. Zakona o krivičnom postupku odredio da se nužni troškovi za branioca uspostavljenog po službenoj dužnosti plaćaju iz budžetskih sredstava i ne plaća ih okrivljeni.

Opšte je načelo da će troškove postupka naknaditi stranka ili lice koje ih je prouzrokovalo svojom krivicom. Prema tome, to da li će se troškovi postupka staviti na teret okrivljenom zavisi od činjenice da li je on oglašen krivim ili je oslobođen od optužbe. Naravno, svaka presuda ili rešenje kojim se završava krivični postupak mora da sadrži i odluku o pokrivanju troškova postupka i njihovu visinu. Medjutim,

kad nedostaju podaci o visini troškova, zapisničar ima pravo da sačini posebno rešenja o određivanju troškova koji se potom usvaja od strane predsednika veća, pošto su osigurani potrebni podaci o njihovoj visini (stav 2. člana 451. ZKPK).

Prema stavu 2. člana 451. Zakona o krivičnom postupku, lice koje ima pravo da podnese zahtev za naknadu troškova postupka može to pravo koristiti u roku od tri meseca od dana kada mu je uručena pravosnažna presuda odnosno rešenje. Stranka koja je nezadovoljna rešenjem o određivanju troškova postupka, naročito kada je o njima odlučeno posebnim rešenjem, ima pravo žalbe o kojoj će odlučiti veće (stav 3. člana 451. ZKPK).

Iz gore navedenog proizilazi da okrivljeno lice, oštećeno lice, branilac, zakonski zastupnik, svedok, veštak, prevodilac odnosno tumač i stručno lice, bez obzira na ishod krivičnog postupka, snose troškove svog obaveznog dovodjenja, odlaganja istražne radnje i druge troškove postupka koje su prouzrokovali svojom krivicom, kao i odgovarajuću isplatu paušalnog iznosa. O visini tih troškova se odlučuje posebnim rešenjem, osim ako je o troškovima koje plaćaju privatni tužilac ili okrivljeni rešeno u odluci o glavnoj stvari (stavovi 1. i 2. člana 452. ZKP):

Kad sud okrivljeno lice oglasi krivim, presudom će odlučiti da je dužno da naknadi troškove krivičnog postupka. Lice koje je oglašeno krivim je obavezno da naknadi troškove krivičnog postupka i kad je kažnjeno za više krivičnih dela. Medjutim, takvo lice nije dužno da naknadi troškove u pogledu dela za koja je oslobođeno od optužbe, ukoliko se ti troškovi mogu izdvojiti iz ukupnih troškova, dok u slučaju kad je više okrivljenih lica oglašeno krivim, sud će odrediti koliki će deo troškova snositi svako od njih, a ako to nije moguće, odrediće da sva okrivljena lica troškove snose solidarno. U takvom slučaju i paušalni iznos se određuje posebno za svakog okrivljenog (stavovi 1-3. člana 453. ZKPK).

Shodno stavu 4. člana 453. Zakona o krivičnom postupku, sud može osloboditi okrivljeno lice od obaveze da naknadi u celini ili delimično troškove krivičnog postupka za svedoke, veštake, tumače, stručna lica, stenografiju, tehnička snimanja, uvid na licu mesta kao i paušalni iznos, ako zaključi da bi njihovim plaćanjem bilo dovedeno u pitanje izdržavanje okrivljenog lica ili lica koje je ono dužno da izdržava. Ako se ove okolnosti o imovnom stanju okrivljenog utvrde posle donošenja odluke o troškovima, predsedniku veća se dopušta mogućnost da posebnim rešenjem osloboditi okrivljeno lice od obaveze naknade troškova krivičnog postupka ili mogućnost da troškove plati u ratama.

U slučaju kad se obustavi krivični postupak ili donese presuda kojom se okrivljeno lice oslobodi od optužbe ili optužba odbije, sud će u rešenju odnosno presudi navesti da troškovi krivičnog postupka iz člana 450. stava 2. podstav 1-5. Zakona o krivičnom postupku, nužni izdaci okrivljenog lica i nagrada i naknada za branioca plate iz budžetskih sredstava suda, izuzev u sledećim slučajevima:

- 1) Lice koje je pravosnažnom presudom osuđeno za krivično delo lažnog prijavljivanja snosi troškove krivičnog postupka.
- 2) Oštećeno lice koje je odustalo od predloga za krivično gonjenje što je dovelo do

obustavljanja postupka, snosiće troškove krivičnog postupka ako okrivljeno lice nije izjavilo da će ih samo snositi (član 454. ZKPK).

Nagradu i nužne izdatke branioca ili oštećenog lica dužno je da plati zastupano lice, bez obzira ko je po odluci suda dužan da snosi troškove krivičnog postupka, osim ako branilac nije postavljen po službenoj dužnosti. Branilac ili punomoćnik koji nisu članovi Advokatske komore nemaju pravo na nagradu. Oni imaju pravo na nužne izdatke, a članovi Advokatske komore i pravo na izgublenu zaradu (član 455. ZKPK).

Konačnu odluku o koja se odnosi na obavezu plaćanja troškova i nastalih kod osnovnog suda donosi nadležni sudija ili veće osnovnog suda. Takvu odluku u Apelacionom sudu donosi predsednik apelacionog veća, a u Vrhovnom sudu odluku o troškovima nastalim u Vrhovnom sudu donosi predsednik veća Vrhovnog suda (stavovi 1-3 člana 456. ZKPK).

Shodno stavu 4. člana 456. Zakona o krivičnom postupku, određivanje troškova koji su nastali tokom procesuiranja krivične stvari po vanrednim pravnim lekovima vršiće se celishodnom primenom gore navedenih rešenja koja se odnose na ove troškove.

IMOVINSKO-PRAVNI ZAHTEV

Prilikom izvršenja krivičnog dela od strane njegovog izvršioca, trećim licima se može prouzrokovati materijalna i moralna šteta. Prema tome, pošto postoji veza između prouzrokovane štete i krivičnog dela, oštećeni može da u krivičnom postupku podnese zahtev za ostvarivanje imovinsko-pravnog zahteva, iako se zna da je raspravljanje ove stvari predmet građanskog prava tako da bi se njegovo rešavanje trebalo izvršiti u parničnom postupku (stav 1. člana 458. ZKP).

Postupak za rešavanje imovinsko-pravnog zahteva se naziva pridruženi postupak, obzirom da se kao takav sprovodi u okviru krivičnog postupka, Medjutim sud će rešavati imovinsko-pravni zahtev u krivičnom postupku samo ako se time ne bi znatno udogovlačio ovaj postupak (stav 1. člana 458. ZKP).

Predlog za ostvarivanje imovinsko-pravnog zahteva u krivičnom postupku može podneti lice koje je ovlašćeno da takav zahtev ostvaruje u parničnom postupku (stav 1. člana 459. ZKP). Ovo pravo u prvom redu pripada oštećenom licu njegovim zakonskim naslednicima ili licima kojima je u smislu pravila građanskog prava preneto pravo na podnošenje takvog predloga. Medjutim, ako je usled krivičnog dela oštećena javna, državna ili privatna svojina, ovlašćenje za učestvovanje u krivičnom postupku u kome se, pored rešavanja krivične stvari, odlučuje i o imovinsko-pravnom zahtevu, pripada organu ili drugom licu koje je posebnim zakonom ovlašćeno da se stara o zaštiti te svojine (stav 2. člana 459. ZKP). Prema stavu 2. člana 458. **Zakona o krivičnom postupku, može obuhvatiti: naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određene pravne radnje.**

- a) *Imovinsko-pravnim zahtevom ovlašćeno lice može tražiti naknadu za materijalnu štetu, izgublenu zaradu i naknadu moralne štete koja se odnosi na povredu*

nekoj ličnoj stvari kao što su: čast, prestiž, doživljavanje fizičkog ili duševnog bola itd.

- b) *Imovinsko-pravnim zahtevom oštećeni može tražiti povraćaj stvari, ako mu je stvar oduzeta u ispravnom stanju. Shodno zakonodavstvu na snazi, oštećeni i u ovom slučaju može da zhteva naknadu štete ali imajući u vidu činjenicu da stvar oduzeta usled izvršenja krivičnog dela može imati posebnu vrednost (npr. ukradeni časovnik mu je uspomena od uvažene osobe), on ne može biti zadovoljan nadoknadom štete.*
- c) *U krivičnom postupku oštećeni može tražiti imovinsko-pravnim zahtevom ukidanje pravnog posla imovinske prirode, npr. prinudno zaključenog ugovora ili posla zaključenog njegovom dovodjenju u zabludu. U slučaju takvog zahteva sud, kad ocenjuje da je isti osnovan, presudom nalaže poništaj takvog pravnog posla. Poništaj može biti potpun ili delimičan uz obuhvaćanje posledica koje iz toga proističu, ne dirajući u tom slučaju u prava trećih lica (član 465. ZKP).*

Predlog za ostvarivanje imovinsko-pravnog zahteva u krivičnom postupku podnosi se nadležnom organu kome je podneta krivična prijava ili sudu pred kojim se vodi postupak. Predlog se može podneti do završetka glavnog pretresa u osnovnom sudu. Predlog mora obuhvatiti jasno definisani zahtev argumentovan potrebnim dokazima. Ako ovlašćeno lice nije u krivičnom postupku podnelo zahtev za ostvarivanje imovinsko-pravnog zahteva pre podizanja optužnice, on će se obavestiti da predlog može da podnese do okončanja glavnog pretresa.

Ako je usled krivičnog dela oštećena imovina u javnoj, državnoj ili društvenoj svojini, a imovinsko-pravni zahtev nije postavljen, sud će o tome obavestiti nadležni organ odnosno lice koje je zakonom ovlašćeno da zaštiti takvu imovinu (član 60. ZKPK).

Ovlašćena lica mogu odustati od predloga za ostvarivanje imovinsko-pravnog zahteva u krivičnom postupku do okončanja glavnog pretresa u građanskom sporu. Ako se odustalo od predloga, isti se ne može ponoviti, osim ako je Zakonom o krivičnom postupku nije drugačije predviđeno. Ako je nakon podnošenja predloga a pre okončanja glavnog pretresa pravo na imovinsko-pravni zahtev, u smislu načela imovinskog prava, prešlo na drugo lice, to lice se mora pozvati kako bi se izjasnilo dali ostaje pri podnetom zahtevu. Ukoliko se pozvano lice ne odazove pozivu, sud će smatrati da je ono odustalo od predloga (član 461. ZKP).

O imovinsko-pravnim zahtevima odlučuje nadležni sud, koji o takvom zahtevu odlučuje u celosti ili delimično. Ako je odlučio samo o jednom delu imovinsko-pravnog zahteva, sud će o drugom delu uputiti oštećenog na parnicu. Sud će oštećenog uputiti na parnicu u svakom slučaju kad prikupljeni podaci u krivičnom postupku ne pružaju dovoljan osnov za njegovo potpuno ili delimično rešavanje. Isto će se postupiti i u slučaju kad je sud okrivljenog oslobodio od optužbe, kad je odbije optužbu ili kad je rešenjem obustavio krivični postupak. Ako se sud proglasio nenadležnim u konkretnoj krivičnoj stvari, isti upućuje oštećenog da imovinsko-pravni zahtev podnese u krivični

postupak koji će otpočeti ili biti nastavljen pred nadležnim sudom (stav 3. člana 463. ZKP)

Za obezbedjenje imovinsko-pravnog zahteva usled izvršenja krivičnog dela, u krivičnom postupku se mogu naložiti privremene mere. Takve mere se predlažu od strane oštećenog i drugih ovlašćenih lica a određuju se shodno odredbama koje važe u izvršnom postupku. Rešenje o ovim merama donosi u prethodnom postupku sudija za prethodni postupak, a posle podizanja optužnice rešenje u slučajevima van glavnog pretresa donosi sudija pojedinac odnosno predsednik veća, a na glavnom pretresu sudsko veće. Žalba protiv rešenja sudskog veća o privremenim merama obezbedenja nije dozvoljena, dok u ostalim slučajevima o žalbi odlučuje tročlano vanveće. Žalba ne zadržava izvršenje rešenja (član 466. ZKPK).

Donošenje i saopštenje odluka

Sudske odluke su: presuda, rešenje i nalog. Presudu donosi samo sud, a rešenje i nalog mogu doneti i drugi organi koji učestvuju u krivičnom postupku.

Sudske odluke se donose individualno ili kolegijalno. Na individualan način odlučuju sudija za prethodni postupak, sudija pojedinac, predsednik veća i predsednik suda, a na kolegijalan način odlučuju sudsko veće i sudski kolegijum.

Donošenje odluke od strane sudskog veća na sednici za većanje i glasanje

Odluke veća donose se posle usmenog većanja i glasanja. Odluka je donesena kad je za nju glasala većina članova veća. Predsednik veća rukovodi većanjem i glasanjem i glasa poslednji. Predsednik veća je dužan da se stara da sva pitanja budu svestrano i potpuno razmotrena (stavovi 1. i 2. člana 471. ZKP)

Ako se u pogledu pojedinih pitanja o kojima se glasa glasovi podele na više različitih mišljenja, tako da nijedno od njih nema većinu, pitanja će se razdvojiti i glasanje će se ponavljati dok se ne postigne potrebna većina. Ako se na taj način ne postigne većina, odluka će se doneti tako što će se glasovi koji su najnepovoljniji za okrivljenog pribrojiti glasovima koji su od ovih manje nepovoljni, sve dok se ne postigne potrebna većina (stav 3 člana 471. ZKP).

Važno je istaći da članovi veća ne mogu da odbiju da glasaju o pitanjima koja postavi predsednik veća, ali član veća koji je glasao da optuženi bude oslobođeno ili da presuda bude opozvana a koji je ostao u manjini, nije dužan da glasa o kazni. Ako ona ne glasa, smatraće se kao da je glasao za ono što je za okrivljeno lice najpovoljnije (stav 4. člana 471. ZKP).

Redosled razmatranja pitanja o kojima se glasa

Ako se prilikom većanja postavljaju više pitanja, po pravilu, prvo se glasa o osnovnim a potom o drugim manje važnim pitanjima. Tako, ako se postavlja pitanje

nadležnosti kao i ono dopune postupka, prvo se glasa o nadležnosti suda a zatim o potrebi dopune postupka kao i drugim prethodnim pitanjima. Međutim, ako se stavi na glasanje glavna stvar sa celokupnim elemenatima od kojih se sastoji, prvo će se glasati da li je optuženi učinilo krivično delo i da li je krivično odgovorno, a zatim će se glasati o kazni, drugim krivičnim sankcijama ili merama obaveznog lečenja, troškovima krivičnog postupka, imovinsko-pravnom zahtevu kao i ostalim pitanjima o kojima treba doneti odluku. Ako je isto lice optuženo za više krivičnih dela, po pravilu, glasaće se i o krivičnoj odgovornosti i kazni za svako od tih krivičnih dela, a zatim o jedinstvenoj kazni za sva krivična dela (član 472. ZKP).

Većanje i glasanje obavlja se na javnoj sednici, kojoj prisustvuju samo članovi sudskog veća i zapisničar (stavovi 1. i 2. člana 47.3 ZKP).

Saopštavanje odluka

Ako ovim zakonom nije drugačije određeno, odluka donesena na sednici za većanje i glasanje strankama se usmeno usmeno ako su prisutne, a ako su odsutne, dostavljanjem overenog prepisa. Ako je odluka usmeno saopštena, to će se uneti u zapisnik ili na spisu, a lice kome je saopštenje dostavljeno potvrdiće prijem svojim potpisom. Ako to lice izjavi da se neće žaliti, overeni prepis usmeno saopštene odluke, po pravilu, neće mu se dostaviti (stavovi 1. i 2. člana 474. ZKP).

Na kraju, zakonodavac je propisao obavezu da se prepisi odluka protiv kojih je žalba dozvoljena, licima koja na to imaju pravo dostavljaju zajedno sa poukom o pravu na žalbu (stav 3. člana 474. ZKP)

Pravosnažnost odluka

Pravosnažnim odlučivanjem o jednoj krivičnoj stvari u krivičnom postupku smatra se da je ta stvar presudjena i o njoj se krivični postupak ne može ponovo voditi. Sledstveno tome, pravosnažna odluka se ne može pobijati žalbom, odnosno žalba protiv takve odluke nije dozvoljena. **Sudska odluka postaje pravosnažna u sledećim slučajevima:**

- 1) Ako stranke odustanu od izjavljivanja žalbe;
- 2) Ako je istekao zakonski rok za žalbu koji nije iskorišćen;
- 3) Kad je nakon izjavljivanja žalbe, žalilac istu povukao i to pre donošenja sudske odluke po njoj ili
- 4) Ako je izjavljena žalba odbačena kao neblagovremena ili je odbijena kao neosnovana.

Izvršenje odluka

Izvršenje pšresude. - Pre izvršenja, presuda mora postati pravosnažna. Ona postaje izvršiva nakon što je dostavljena stranci i kad u njenom sprovođenju ne postoje zakonske smetnje.

Izvršenje rešenja.- Po pravilu, rešenja se isto tako izvršavaju nakon njihove pravosnažnosti. Rešenje, kao i presuda, postaje pravosnažno kad se ne može pobijati žalbom ili kad protiv njega žalba nije dozvoljena (stavovi 1. i 2. člana 488. ZKP). U načelu, rešenje izvršava orga koji ga je doneo.

Izvršenje naredbe.- Naredba se izvršava odmah, osim ako organ koju je izdao drugačije odluči (stav 1. člana 488. ZKP).

DOSTAVLJANJE PISMENA

Pismena se po pravilu dostavljaju preko pošte. Dostavljanje može da se obavlja i preko nadležnog opštinskog organa.

Poziv za glavni pretres ili druge pozive sud može i usmeno da saopšti licu koje se nalazi u sudu, uz upozorenje o posledicama njegovog nedolaska. Poziv upućen na ovaj način unosi se u zapisnik koji potpisuje pozvano lice, osim ako taj poziv nije unet u zapisnik o glavnom pretresu. Smatra se da je time izvršeno uredno dostavljanje (stavovi 1. i 2. člana 475. ZKP).

Dostavljanje pismena posredstvom policije

Shodno stavu 3. člana 475. Zakona o krivičnom postupku, Sud ili tužilac može uputiti Policiju Kosova da dostavi pismena ako, nakon prvog pokušaja shodno stavu 1. ili 2. ovog člana. dostavljanje je neuspešno, nije jasno da li je dostavljanje bilo uspešno ili se čini da pozvano lice nije obavešteno. Sud takođe može uputiti Policiju Kosova da uruči poziv bez obzira na stav 1. ili 2. ovog člana ako veruje da lice verovatno neće ispoštovati dostavljanje shodno stavu 1. i 2. ovog člana.

Lično dostavljanje pismena

U ovom smislu, pismeno koje se mora lično dostaviti predaje se neposredno licu kome je upućeno. Ako lice kome se pismeno ima lično dostaviti ne zatekne tamo gde se dostavljanje treba izvršiti, dostavljač saznaje kada i na kom mestu može da zatekne to lice, i ostavlja mu kod jednog od lica navedenih u članu 477. ovog Zakona pismeno obaveštenje da primalac pismena bude određenog dana i časa u svom stanu ili na svom radnom mestu kako bi primilo pismeno. Ako i posle toga ne zatekne lice kome je trebalo da se izvrši dostavljanje, onda se isto može uručiti kućepazitelju ili susedu ako oni na to pristanu (član 476. ZKP).

Dostavljanje pismena za koja zakonom nije propisano lično dostavljanje

Zakonodavac je regulisao i pitanje dostavljanje drugih pismena za koja nije propisano lično dostavljanje. I u ovom slučaju zakonodavac traži da se pismeno primaocu lično dostavi. Ipak, u ovim slučajevima kad se primalac ne zatekne u stanu ili na radnom mestu, dostavljanje se vrši predajom pismena nekom od punoletnih članova njegovog domaćinstva koji je dužan da ga primi. Medjutim, ako se ni oni ne zateknu

kod kuće, dostavljanje se vrši predajom pismena kućepazitelju ili susedu ako oni na to pristanu. Ako se dostavljanje vrši na radnom mestu lica kome se pismeno dostavlja a to lice se tu ne zatekne, dostavljanje će se izvršiti ovlašćenom licu za prijem pošte koje je dužno da pismeno primi ili licu koje radi na istom mestu akona to pristane (stav 1. člana 477. ZKP).

Ako se utvrdi da je lice kome se pismeno dostavlja odsutno i da zbog toga lica kojima je pismeno ostavljeno nisu mogla da mu ga na vreme dostave, pismeno se vraća sa naznakom mesta gde se odsutno lice nalazi (stav 3. člana 477. ZKP).

Ako se pismeno ne može uručiti licima iz stava 1. ovog člana, primaocu se ostavlja obaveštenje u kome je naznačeno u kojoj pošti i u kom roku može da preuzme pismeno. Pismeno koje nije preuzeto u predviđenom roku biće vraćeno (stav 2. člana 477. ZKP).

Pismena koje se moraju lično dostaviti

Zakonodavac je predvideo neke situacije kada se podnesci moraju lično dostaviti. Tako, okrivljenom se lično dostavlja poziv za ispitivanje u prethodnom postupku i na glavnom pretresu. Okrivljenom koji nema branioca lično se dostavljaju optužnica, presuda i ostale odluke za koje rok za žalbu počinje da teče od dana dostavljanje, uključujući žalbu protivne stranke koja se dostavlja radi odgovora (stavovi 1. i 2. člana 478. ZKP). Međutim, za dostavljanje podnesaka određenim kategorijama lica, zakonodavac je propisao druga pravila koja su uspostavljena shodno rešenjima koja važe za te ustanove.

Dostavljanje pismena određenim licima (zaposlenim u određenim ustanovama)

Policijskim službenicima, pripadnicima straže u ustanovama u kojima su smeštena lica lišena slobode i zaposlenima u kopnom, vazduhoplovnom i morskome saobraćaju, dostavljanje podnesaka se vrši preko njihove komande odnosno neposredne starešine; licima lišenim slobode dostavljanje podnesaka se vrši preko suda ili ustanova u kojima su smeštena, a licima koja uživaju imunitet na Kosovu pismena se dostavljaju preko odgovarajućih međunarodnih organizacija (član 481. ZKPK). Državnom tužiocu dostavljanje pismena se vrši predajom pisarnici državnog tužioca (stav 1. člana 482. ZKPK).

Postupak dostavljanja

Zakonodavac je predvideo da primalac i dostavljač potpisuju potvrdu o izvršenom dostavljanju, odnosno dostavnicu ili povratnicu. U ovim slučajevima na dostavnici se obavezno lično naznači dan prijema. Ako je primalac nepismen ili nije u stanju da se potpiše, umesto njega potpis stavlja dostavljač uz napomenu zašto je stavio potpis umesto primaoca. Međutim, ako primalac odbije da potpiše dostavnicu, dostavljač će to zabeležiti na dostavnici i naznačiti dan predaje i time je dostavljanje važeće (član 479. ZKPK).

Na kraju, kad primalac ili punoletni član domaćinstva odbije da primi pismeno, dostavljač će na dostavnici naznačiti dan, čas i razlog odbijanja prijema, a pismeno će se ostaviti u stanu primaoca ili na mestu gde je zaposlen. Time se dostavljanje smatrai zvršenim (član 480. ZKPK).

Pregledanje podnesaka (spisa)

Kako bi ovlašćeni subjekat imao jasan pregled krivične stvari o kojoj se vodi krivični postupak, mora da mu se omogući pristup spisima koji čine konkretni krivični predmet. Naravno to je veoma važno pitanje kojim se u krajnoj liniji doprinosi rasvetljavanju istine u konkretnom slučaju. Polazeći od ovog značaja, zakonodavac je radi uredjenja ovih pitanja u Zakonu o krivičnom postupku propisao brojne odredbe kojima se ona rešavaju.

Kad državni tužilac treba da omogući strankama uvid u spise predmeta

Po pravilu, državni tužilac pre početka istraga nije obavezan da osumnjičenu obesbedi pristup prikupljenim informacijama. To znači da početkom istrage državni tužilac obezbedjuje svakom okrivljenon ili njihovom braniocima pristup spisima predmeta, osim izuzetaka propisanih zakonom.

Kojim spisima branilac može da pristupa bez ograničenja

U nijednoj fazi istrage braniocu se ne može uskratiti pravo za vršenje uvida u spise predmeta koji se odnose na postupak ispitivanja okrivljenog, materijal oduzet od okrivljenog ili koji je bio u njegovoj svojini, materijal u vezi istražnih radnji u čijem preuzimanju je dozvoljeno ili je trebalo biti dozvoljeno učešće branioca ili analizama veštaka. U ovom smislu, branilac ima pravu da po završetku istrage ne samo da vrši uvid, već i da kopira i fotografiše spise predmeta i materijalne dokaze kojijima raspolaze sud. Naime, nakon podizanj optuznice, okrivljenon se može obesbedi kopija ili prepisi spisa predmeta (stavovi 1 – 5 člana 213. ZKP).

Branilac ima prava da vrši uvid u spise, da kopira i fotokopira knjige, dokumenta, slike i druge materijalne predmete koji se na raspolaganju, čuvanju, ili pod kontrolom državnog tužioca. Naravno, zavisno od slučaju do slučaju, njemu se priznaju pravo da pored toga kopira i fotografiše sve materijale koji mu služe za pripremu odbranu ili koje koriste državni tužilac kao dokaze na glavnom pretresu ili koje su oduzeti od okrivljenog ili su bile u njegovoj svojini.

Mogućnost ograničenja branioca u pogledu pristupa odredjenim spisima.

Zakonodavac je, pored navedenog, predvideo mogućnost da državni tužilac uskrati braniocu pregledanje, kopiranje ili fotografisanje odredjenog spisa, knjige, dokumenta, fotografije i materijalnog predmeta koje ima na raspolaganju, čuvanju ili pod kontrolom,

ako postoje realni izgledi da bi pregledanje, kopiranje ili fotografisanje mogli da ugroze ciljeve istrage ili život i zdravlje ljudi.

U tom slučaju odbrana može da zahteva mišljenje od sudije za prethodni postupak, sudije pojedinca ili predsjednika veća, tako da ako se to odobri, branilac može izvrši uvid, kopiranje ili fotografisanje traženih pismena (stav 6. člana 213. ZKPK).

Prikrivanje odredjenih informacija (redaktura) od strane državnog tužioca.

Državni tužilac (tužilac stvari) shodno stavu 7. člana 213. ZKPK može da izvrši redakturu ili precrtavanje informacija debelom crnom linijom, kako bi prikrio odredjene podatke sadržane u primercima pismena koja sadrže osetljive podatke.

Okrivljeni ima pravo da uloži prigovor odnosno ospori redakturu kod sudije za prethodni postupak, sudije pojedinca ili predsjednika suda u roku od tri dana od dana prijema pismena na kome je izvršena redaktura. Državni tužilac može da da objašnjena o zakonskom osnovu izvršene redakture bez otkrivanja osetljive informacije. Sudija razmatra osetljivu informaciju i donosi odluku u roku tri dana ako je redaktura zakonski obrazložena.

Medjutim, mora se imati u vidu činjenica da ovlašćeni sudija i državni tužilac, kad odobravaju braniocu da vrši uvid, kopira ili fotografiše odredjena pismena, knjige, dokumente, fotografije ili druge materijalne predmete, moraju stalno voditi računa o okolnostima koje se odnose na primenu mera za zaštitu oštećenih, svedoka i njihove privatnosti kao i zaštitu povrljivih informacija (stav 8. člana 213. ZKPK).

Pristup spisima predmeta od strane oštećenog

Oštećenom licu, njegovom procesnom ili zakonskom zastupniku i zaštitniku žrtava u smislu člana 214. ZKPK odobrava se uvid, kopiranje i fotografisanje pismena i materijalnih dokaza kojima raspolaže sud ili državni tužilac. Medjutim, pre ostvarivanja ovog prava traži se od nadležnog organa da najpre nesumnjivo udvrđi postojanje interesa oštećenog da mu se omogući traženi uvid u pismeno, odnosno konkretni materijalni dokaz (stav 1. člana 214. ZKPK).

Kad se ovo pravo može ograničiti oštećenom

Uprkos činjenici da je nadležni organ legitimisao interes oštećenog da izvrši uvid, kopiranje i fotografisanje odredjenog spisa, odnosno konkretnih materijalnih dokaza, sud ili državni tužilac mogu da odbiju zahtev oštećenog podnet na tim osnovama ako je legitimni interes okrivljenog ili drugih lica važniji od interesa oštećenog ili ako postoje realni izgledi da bi to moglo ugroziti ciljeve istrage ili život i zdravlje ljudi ili bi znatno odugovlačio postupak ili ako oštećeni još nije saslušan u svojstvu svedoka (stav 2. člana 214. ZKPK).

Na kraju, oštećenom se priznaje pravo da izjavi žalbu uvek kad državni tužilac ili sudija za prethodni postupak odbijaju pregledanje spisa predmeta. Žalba u slučaju odbijanja zahteva od strane državnog tužioca izjavljuje se sudiji za prethodni postupak,

a u slučaju kad sudija za prethodni postupak odbije zahtev oštećenog onda se žalba izjavljuje sudskom veću (stavovi 3. i 4. člana 214. ZKPK).

DOKAZI

U toku vršenja svojih funkcija utvrđenih zakonodavstvom na snazi, posebno odredbama ZKPK, subjekti krivičnog postupka moraju dokazati izvršenje krivičnog dela, otkriti krivca koji je izvršio krivično delo i rasvetljavaju sve druge okolnosti koje su od značaja za određivanje stepena krivice i društvene opasnosti krivca za sredinu u kojoj živi.

Krivično delo predstavlja događaj koji se dogodio u prošlosti a koji se pokušava improvizovati u sudskom postupku. Okolnosti izvršenja krivičnog dela (sa svim detaljima) i krivica okrivljenog mogu se utvrditi samo na osnovu dokaza. U ovom smislu, dokazima u krivičnom postupku se smatraju informacije o činjenicama i okolnostima koje su vezane za krivično delo i pribavljaju se se iz izvora predviđenih ZKPK-om shodno pravilima određenim istim zakonom, a koje služe za utvrđivanje izvršenja ili neizvršenja krivičnog dela, prouzrokovanih posledica, krivice ili nevinosti okrivljenog i stepena njegove odgovornosti.

Uopšteno gledano, pod pojmom činjenica se podrazumevaju pitanja koja se pokreću u krivičnom postupku a koja se odnose na krivično delo i njegovog izvršioca i koja se moraju dokazati od strane nadležnog suda. Naime, činjenica predstavlja misaono-čulnom delatnošću utvrđeno objektivno-realno postojanje neke stvari, pojave, procesa, događaja, svojstva ili odnosa.

Dokazna sredstva

Dokazna sredstva u krivičnom postupku ustvari su izvor dokaza. Ona predstavljaju instrumente pomoću kojih se sadržaj dokaza prenosi iz njegovog izvora do suda. Kao dokazna sredstva u krivičnom postupku pojavljuju se lica, stvari i određene radnje. Zajedničko kod ovih dokaznih sredstava je to da se ona moraju izričito odrediti zakonom.

U vezi dokaznih sredstava, između ostalog, moraju se imati u vidu i sledeća pravila:

- 1) Svaki izvor dokaza ne može da bude dokazno sredstvo, obzirom da bi to značilo prihvatanje maksime po kojoj „cilj opravdava sredstvo“, što u krivičnom postupku predstavlja potencijalnu opasnost za proizvoljnost u dokaznom postupku:
- 2) Kod obrade dokaznih sredstava svakako se moraju imati u vidu i određena zakonska ograničenja koja dolaze do izražaja prilikom njihove upotrebe, naročito ako se radi o novim dokaznim sredstvima koja se odnose na uzimanje izjave od okrivljenog ili svedoka; tako, ako se radi o uzimanju izjave okrivljenog prevarom ili dovođenjem u zabludu, moraju se poštovati sada već tradicionalne zabrana upotrebe sile, pretnje i drugih sredstava u cilju iznuđivanja priznanja ili druge izjave okrivljenog.

Neprihvatljivi dokazi i pravne posledice njihove upotrebe

Sud može da prihvati i da uzme u obzir svaki prihvatljivi dokaz za koji smatra da doprinosi rasvetljavanju konkretnog krivičnog pitanja. Sud je ovlašćen da slobodno

oceni sve podnete dokaze u cilju utvrđivanja njihove prihvatljivosti (značaja) ili neprihvatljivosti. Na ovom osnovu sud ima pravo da, po svom slobodnom uverenju, oceni značaj podnetih dokaza odnosno da odluči na kojim će dokazima zasnivati svoju odluku.

Neprihvatljivi dokazi

Sud ne može da zasniva svoju odluku na neprihvatljivim dokazima. Prema tome, sud može u smislu stava 2. člana 258. ZKPK da zabrani oduzimanje dokaz ukoliko:

- 1) Pribavljanje takvih dokaza radi dopune drugih dokaza je nepotrebno i suvišno, jer je stvar u opštim crtama poznata.
- 2) Činjenica koja se dokazuje je beznačajna za odluku ili kad je ona već dokazana.
- 3) Dokaz je potpuno nepripustačan, nemoguć ili nedostižan.
- 4) Zahtev se podnosi radi odugovlačenja krivičnog postupka.

Neprihvatljivim dokazom se smatra svaka informacija koja ustvari nije zasnovana, čije je poreklo nepoznato i oslanja se na glasine kao i dokaz ili informacija koje se već na prvi pogled vidi da su nemoguće ili neverljive.

Prema zakonu kao neprihvatljivim smatraju se sledeći dokazi:

- 1) Izjava okrivljenog u slučaju kad su mu prekršena garantovana prava (upotreba jezika, pravo da ćuti, besplatno prevodjenje, pravo odbrane posredstvom branioca, pravo na lekarski tretman itd.) i kad je njegova izjava iznudjena zlostavljanjem, pretnjom, obećanjem neke koristi koja nije predviđena zakonom, slabljenjem pamćenja ili sposobnosti shvaćanja itd.;
- 2) Za svedoka sasluša se lice koje se ne može saslušati u svojstvu svedoka;
- 3) Za svedoka sasluša se lice koje je oslobođeno svedočenja alio tome nije informisan ili izričito nije odustao od ovog prava ili ako upozorenje i odustajanje nisu uneti u zapisnik;
- 4) Za svedoka se sasluša lice koje je dete i koje ne shvata svoje pravo da odbije svedočenje;
- 5) Svedočenje svedoka je uzeto prisilom, pretnjom ili drugim sličnim zabranjenim sredstvom;
- 6) Izjava veštaka u slučaju kad on prema zakonu ne može biti određen za veštaka;
- 7) Uvid ili rekonstrukcija mesta događaja obavljena je od strane državnog tužioca ili policije kada okrivljeni ili njegov branilaca nisu obavešteni o preduzimajnu takve radnje;
- 8) Pretres lica, kuće ili drugih prostorija sproveden protivno odredbama krivičnog postupka (bez naloga sudije za prethodni postupak; sprovođenje kontrole u suprotnosti sa primenjenim nalogom itd) i
- 9) Dokaz je pribavljen putem tajne tehničke mere osmatranja i istrage zasnovane na nezakonitom nalogu.

Na osnovu člana 257. stav 4. ZKPK, zakonodavac zabranjuje svako ispitivanje u slučaju kad:

- 1) Sloboda okrivljenog da formuliše i izrazi svoje mišljenje uticana putem zlostavljanja, zamora, fizičkog nasrtaja, upotrebe droge, torture, prinude ili hipnoze;
- 2) Okrivljenom se preti zakonom zabrenjinim merama;
- 3) Obećava se korist koja nije propisana zakonom i
- 4) Oslabljenje pamćenja ili sposobnosti shvaćanja okrivljenog.

Ove nedozvoljene radnje ne mogu se legalizovati bez obzira na saglasnost subjekta koji je podvrgnut ispitivanju ili saslušavanju (član 257. stav 5. i 6. ZKPK).

Zakon isto tako zabranjuje ispitivanja okrivljenog zasnovana na pretpostavci da je on nešto priznao što u stvari nije priznao (kapriciozna pitanja).

IZJAVA SVEDOKA

Svedočenje predstavlja značajan dokaz koji se pojavljuje gotovo u svim krivičnim stvarima u kojima se vodi krivični postupak. Kao takvo, ono služi za utvrđivanju okolnosti izvršenja krivičnog dela, otkrivanju njegovog motiva i utvrđivanju krivice okrivljenog. Drugim rečima, svedočenje je izjava fizičkog lica o njegovim čulnim zapažanjima značajnih činjenica iz prošlosti iznesenim u procesnom obliku pred nadležnim organim.

Prema stavu 1. člana 124. Zakona o krivičnom postupka, kao svedok se poziva lice kad postoji verovatnoća da može da pruži informacije o krivičnom delu, izvršiocu i o važnim okolnostima koji su od značaja za krivični postupak.

Krug lica koji se mogu pojaviti kao svedoci je dosta širok. Naime, pozivanje nekog lica u svojstvu svedoka nije ograničeno u pogledu uzrasta, pola, te fizičkih i psihičkih osobina. Uprkos tome, sudija i državni tužilac, zbog nespojivosti njihovih funkcija sa svedočenjem u jednom krivičnom predmetu, ne mogu biti istovremeno i svedoci i sudije odnosno državni tužioci. U tom slučaju, svedočenje ima prednost u odnosu na sudjenje ili gonjenje u konkretnoj krivičnoj stvari, pa prema tome takvo lice se mora pojaviti u svojstvu svedoka.

Sdruge strane, kao svedok se može saslušati i oštećeni. „Što se tiče okrivljenog, on se ispituje kao okrivljeni i ne može se saslušati u svojstvu svedoka u tom predmetu“.

Obaveza za svedočenje

Svako lice pozvano za svedočenje mora da se odazove pozivu i, ako odredbama ovog zakona nije drugačije propisano, svedoči (član 124. stav 3. ZKPK). Međutim, ova zakonska obaveza za svedočenje nije apsolutna, obzirom da ne obuhvata lica koja se ne mogu saslušati u stvojestvu svedoka (član 126.) i određene kategorije svedoka, koji zbog rodbinskih ili drugih odnosa sa okrivljenim oslobođeni od obaveze svedočenja – takozvani privilegovani svodoci (član 127.) Svedoku se dostavlja pismeni poziv.

Ako svedok koji se zbog svoje starosti, bolesti ili teških telesnih mana ne može odazvati pozivu, može se saslušati van suda. Prema stavu 1. člana 135. Zakona o

krivičnom postupku, ako pozvani svedok ne dodje a svoj izostanak ne opravda ili se bez odobrenja ili opravdanih razloga udalji sa mesta gde treba da bude saslušan, može da se prinudno dovede ali može i da se novčano kazni u iznosu do 250 € za svaki nedolazak.

Ako svedok, iako je upozoren na posledice, odbija da svedoči bez zakonskog razloga, može da bude kažnjen novčanom kaznom do 250 €. Ako i posle toga odbije da svedoči, svedok može da bude zatvoren. Zatvor traje sve dok odbija da svedoči ili dok njegovo svedočenje ne postane nepotrebno, ili do okončanja postupka, ali najviše do mesec dana (stav 2. člana 135. ZKP). Ne mogu biti uhapšeni pripadnici oružanih snaga i policije zbog odbijanja da svedoče. Medjutim, o njihovom odbijanju da svedoče izveštavaju se njihove nadležne komande (stavovi 3. i 4. člana 135. ZKP).

Postupak saslušanja svedoka

Nakon što svedok bude na raspolaganje za saslušanje, po pravilu, on se saslušava odvojeno, bez prisustva ostalih svedoka. Svedok usmeno odgovara na postavljena pitanja (stav 1. člana 130. ZKP). Medjutim, pre toga svedok se upozorava da je dužan da govori istinu i da ne sme ništa da prećuti i da je davanje lažnog svedočenja krivično delo. Svedok se isto tako upozorava da nije dužan da odgovara na pojedina pitanja ako je verovatno da bi tim odgovorima naneo sramotu, znatnu materijalnu štetu i izložio krivičnom gonjenju samog sebe ili svog bliskog srodnika a takvo se upozorenje unosi u zapisnik (član 129. ZKPK).

Prilikom saslušanja lica koje nije napunilo 18 godina života, naročito ako je ono oštećeno krivičnim delom, mora se pažljivo postupati kako pitanje ne bi štetno uticalo na njegovo duševno stanje. U ovom smislu, ako je potrebno ono se sasluša u prisustvu dečijeg psihologa ili pedagoga ili drugog stručnog lica (stav 5. člana 135).

U krivičnom postupku, pored drugih svedoka, postoje situacije u kojima se moraju pojaviti i svedoci sa posebnim potrebama. Svojsto takvog svedoka imaju lica čije se saslušanje zbog specifičnosti koje ih karakterišu (lica sa posebnim potrebama, kao što su gluhonema lica saslušavaju se posredstvom specializovanog tumača.)

Prema članu 133. stav 2. i 3. ZKPK, državni tužilac prvo saslušava svedoke koje ih je sam pozvao a potom i druge svedoke, dok odbrana isto tako prvo ispituje svoje svedoke. Potreba za detaljnim razjašnjenjem krivičnog dela dovelo je do rešenja koje omogućuje svakoj stranci da postavlja pitanja svedoku kojeg je ispitala druga strana, ali i žrtvi ili zaštitniku žrtava (stavovi 4. i 5. člana 133. ZKPK).

Imajući u vidu ovu činjenicu kao i to da u nekim slučajevima iskazi svedoka mogu biti veoma protivrečni, odnosno da se ne slažu u pogledu značajnih činjenica, zakonodavac je predvideo mogućnost njihovog suočavanja. U slučaju kad organ krivičnog postupka koji vrši suočavanje svedoka, zakon je predvideo pravilo po kome lica koja se suočavaju moraju se pitati posebno i na svaku okolnost za koju se njihovi iskazi ne poklapaju, dok se njihovi odgovori unose u zapisnik (član 133. stav 8. ZKPK).

Sud može tražiti od svedoka da položi zakletvu a ukoliko zakletvu položio u prethodnom postupku, sud će o tome upoznati prisutne.

Zaštita svedoka i oštećenih

Obzirom da od svedoka, neretko i od oštećenog, pod pretnjom novčane kazne ili kazne zatvora, traži da govore istine, država mora istima pružiti potrebnu zaštitu kako ne bi pretrpeli štetne posledice zbog svog svedočenja. O tome ZKPK sadrži više odredaba koje se odnose na zaštitu svedoka i oštećenog u krivičnom postupku. Ove odredbe su značajne ne samo za zaštitu ovih lica i njihovih porodica, već i za uspešno sprovođenje krivičnog postupka u celini. Na kraju krajeva, ove odredbe doprinose većem i potpunijem rasvetljavanju činjeničnog stanja konkretne krivične stvari, naročito u onim slučajevima kad takvi iskazi predstavljaju retko dokazno sredstvo u toj stvari.

U cilju što funkcionalnijeg pružanja takve zaštite, zakonodavac je propisao mogućnost da prema svedoku i oštećenom primene zaštitne mere. Prema stavu 2. u vezi stava 1. člana 221. Zakona o krivičnom postupku, zaštitnu meru prema svedoku i oštećenom može narediti predmetni sudija, bazirajući se na pismeni zahtev podnesen od strane državnog tužioca, okrivljenog, branioca, oštećenog, svedoka ili svedoka saradnika. O takvom zahtevu državni tužilac mora da se obavesti odmah po njegovom prijemu kod odgovarajućeg sudije. Podneseni zahtev koji se odnosi na zaštitu svedoka ili oštećenog razmatra se na nejavnoj sednici.

Nakon ocene da su ispunjeni uslovi iz člana 221. stav 4.1 i 4.2 ZKPK, predmetni sudija ima zakonsku mogućnost da, zavisno od konkretnih okolnosti, izda naredbu za preduzimanje jedne od više zaštitnih mera propisanih članom 222. stav 1. ZKPK.

Svedoci saradnici

Svojstvu svedoka saradnika mogu imati osumnjičeni ili okrivljeni. Prema članu 235 ZKPK, okrivljeni u vezi sa kojim optužnica još nije pročitana na glavnom pretresu a od koga se očekuje da iznese svedočenje pred sudom, kojim bi se:

- 1) Činilo verovatnim da neka druga osoba ne izvrši krivično delo;
- 2) Činilo verovatnim da će se time doprineti rasvetljavanju istine u krivičnom postupku;
- 3) Da je dobrovoljno dao saglasnost da pred sudom iznese verodostojno svedočenje;
- 4) Da je sud svedočenje ocenio potpunim i verodostojnim i
- 5) Da svedočenje može doprineti uspešnom gonjenju drugih izvršilaca krivičnog dela.

Proglašenje svedokom saradnikom, kad se ocenjuje da su ispunjeni gore navedeni uslovi, vrši sud, odnosno sudija za prethodni postupak, sudija pojedinac ili predsednik veća nalogom koji se izdaje na sednici na osnovu pisanog zahteva državnog tužioca (stav 1. člana 236. ZKP). Obrazloženim zahtevom državnog tužioca se može tražiti da činjenični navodi sadržani u izjavi drže u tajnosti i ne otkriju strankama i njihovim braniocima, što sud može da usvoji (stavovi 2. i 3. člana 236. ZKP). Na nejavnoj sednici, pored ovlašćenog sudije, mogu da prisustvuju i državni tužilac i branilac svedoka saradnika.

Sudija za prethodni postupak, sudija pojedinac odnosno predsednik veća neće izdati nalog za proglašenje svedoka saradnika, ako je državni tužilac osumnjičio svedoka saradnika ili je podignuta optužnica kojom se on tereti kao organizator ili vodja grupe od dva ili više osoba koja je počinila krivično delo (član 237. stav 5. ZKP).

Nalog za svedoka saradnika ne proizvodi dejstvo u odnosu na krivična dela izvršena od strane svedoka saradnika nakon izdavanje naloga i ukoliko je okrivljeni (svedok saradnik) oglašen krivim za krivično delo kažnjivo sa najmanje 10 godina zatvora (član 237. stav 6. ZKPK).

KRIVIČNA PRIJAVA

Krivična prijava je optužni akt koji sačinjava policija i predstavlja rezultat njene delatnosti u procesu otkrivanja krivičnog dela, nalaženja izvršioca dela i pribavljanja dokaza koji se odnose na konkretan krivični slučaj. Krivična prijava, kao rezultat delatnosti policije u konkretnoj krivičnoj stvari, podnosi se nadležnom državnom tužiocu. Prema stavu 2. člana 81. ZKP, zajedno sa krivičnom prijavom, državnom tužiocu se predaju i predmeti, skice, fotografije, dobijeni izveštaji, zapisnici o preduzetim merama i radnjama, službene beleške, uzete izjave i drugi materijali koji bi mogli doprineti efikasnom sprovođenju postupka.

Ako policija, nakon podnošenja krivične prijave, sazna za nove činjenice, dokaze ili tragove krivičnog dela, dužna je da neprekidno prikuplja potrebne informacije i odmah dostavi državnom tužiocu izveštaj u vezi sa tim kao dopunu podnete prijave. Isto tako zakonodavac je predvideo kao neophodno da policija podnese poseban izveštaj državnom tužiocu i u slučaju i onda kada o pokrenutoj stvari zaključuje da prikupljene informacije i preduzete mere i radnje ne pružaju osnov za podnošenje krivične prijave da ne postoji osnovana sumnja da je krivično delo izvršeno (član 81. ZKP).

Pored policije, shodno članu 71. ZKPK, krivičnu prijavu mogu podneti i drugi javni organi. U ovom pravcu, predviđena je obaveza svih javnih organa da prijavljuju krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti o kojima su obavesteni od njihovih službenika u toku vršenja svojih dužnosti ili zbog njihovih funkcija ili službe ili za koja su saznali na neki drugi način. Ovi organi, pored krivične prijave, državnom tužiocu moraju da podnesu i dokaze kojima raspolažu. „Obaveza prijavljivanja krivičnih dela koja se gone po službenoj dužnosti odnosi se na socijalne radnike, zdravstvene radnike, nastavnike, vaspitače i druga lica koja obavljaju slične poslove a koja saznaju ili otkriju postojanje osnovane sumnje da je dete žrtva krivičnog dela, naročito u slučaju krivičnih dela usmerenih protiv seksualnog integriteta, za koja se krivična prijava mora odmah podneti.

Zakonodavac je isto tako predvideo obavezu svakog građanina da prijavljuje krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti, i ako tu obaveza ne ispunjavaju onda čine krivično delo iz člana 386. KZK sa nekim izuzecima (stavovi 1. i 2. člana 79. ZKPK)“. Prijavlivanje od strane građana predstavlja njihovo reagovanje prema kriminalitetu, odnosno to je savestan akt u cilju podržavanja borbe protiv negativnih pojava u društvu.

Ako gonjenje za određeno krivično delo zavisi od predloga oštećenog za gonjenje, ili od prethodnog odobrenja nadležnog organa, državni tužilac ne može da sprovodi istragu niti da podigne optužnicu ako ne podnese dokazda je odobrenje ili predlog dato. Bez obzira na to, u hitnim slučajevima, državni tužilac može da postupi na osnovu

usmenog predloga za gonjenje koji mora ds bude potvrđen u pisanom obliku u roku od 48 časova (stav 3. člana 79. ZKP).

Krivična prijava u smislu stavova 1. i 2. člana 80. ZKPK, podnosi se nadležnom državnom tužicu u pismenoj formu posredsvom tehničkih sredstava komunikacije ili usmeno. Kao što je gore navedeno, ona sadrži lične podatke osumnjičenog, lične podatke subjekta koji je sastavio prijavu i zakonski naziv krivičnog dela. Značajno je istaći da ukoliko se krivična prijava podnosi usmeno, lice koje je podnelo prijavu biće upozoreno na posledice podnošenja lažne prijave o čemu se sačinjava zapisnik. U slučajevima kad je krivična prijava podneta telefonom, ovlašćeni organ će sastaviti službenu belešku.

Na kraju, ako se krivična prijava podnosi sudu, policiji ili nenadležnom tužiocu biće primljena i bez odlaganja prosledjena nadležnom državnom tužiocu, (stav 3. člana 80. ZKPK).

OPŠTE DUŽNOSTI I OVLAŠĆENAJ DRŽAVNOG TUŽIOCA U VEZI KRIVIČNE PRIJAVE

Kao što je gore navedeno, krivična prijava se podnosi nadležnom državnom tužiocu, koji ocenjuje njenu osnovanost, a zavisno od konkretne situacije donosi odluku:

- a) *Da odbaci krivičnu prijavu.*- Ovu odluku državni tužilac, shodno stavu
- 1) Člana 82. Zakona o krivičnom postupku donosi u roku od 30 dana, ako iz policijske krivične prijave ili drugih izvora odnosno izveštaja jasno proizilazi da ne postoji osnovana sumnja da je izvršeno krivično delo.
- 2) Ako je istekao rok zastarelosti za krivično gonjenje; krivično delo je obuhvaćeno aminestijom ili pomilovanjem; osumnjičeni uživa imunitet a odricanje nije moguće ili ga nadležni organ nije oduzeo ili postoje okolnosti koje isključuju gonjenje;

U svim ovim slučajevim, državni tužilac će odmah poslati policiji kopiju rešenja, a u roku od 8 dana od odbacivanja prijave obaveštava oštećenog o preduzimanju ove radnje i razlozima iz kojih je to učinio (član 82. stav 2. i 3. ZKPK).

b) *Traži dopunske informacije.*- Ako državni tužilac na osnovu podnete krivične prijave nije u stanju da zaključi da li su navodi izneti u prijavi osnovani ili ako informacije u prijavi ne pružaju dovoljno osnova za pokretanje istrage ili ako je državni tužilac samo čuo glasine da je izvršeno krivično delo a da nije u stanju da postupa sam, zatražiće od policije da prikupi potrebne informacije a policija je u svakom slučaju dužna da postupa po zakonskim zahtevima tužioca. Državni tužilac isto tako može sam ili prekoh drugih javnih organa da prikuplja takve informacije, uključujući razgovor sa svedocima, oštećenim licima i njihovim pravnim savetnicima.

c) *Počinja sprovedjenje istrage.*- Kad državni tužilac, nakon prijema krivične prijave ili prikupljanja dopunskih informacija, bude ubedjen da postoji osnovana sumnja da je određeno lice izvršilo krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti i o tome se mora povesti istraga istraživati, on mora doneti rešenje o pokretanju istrage koju će sprovesti.

d) Ako se radi o krivičnoj prijavi za krivična dela koja nisu kažnjiva na kaznu zatvora u trajanju više od tri godine, a tužilac utvrdi da postoji dobro osnovana sumnja koja podržava optužnicu, državni tužilac može da podigne optužnicu shodno članu 241. ZKPK bez sprovođenja istrage (član 101. stav 2. ZKPK).

Tajne i tehničke mere posmatranja i istrage

U savremenim uslovima tajne tehničke mere posmatranja i istrage smatraju se merama od posebne važnosti kojima se mogu utvrditi značajne činjenice kao i pribaviti materijalni dokazi valjani za uspešno sprovođenje krivičnog postupka dela. Ove mere, shodno stavu 1. člana 84 Zakona o krivičnom postupku primenjuju se od strane nadležnog tužioca i sudije za prethodni postupak. Sledstveno tome, u pogledu ovlašćenja za primenu ovih mera, državni tužilac ili sudija za prethodni postupak ne moraju da imaju razumnu sumnju o identitetu osumnjičenog ili osumnjičenih lica koja su izvršila, izvršavaju, ili će uskoro izvršiti krivično delo. Ako je ovlašćen da primeni ove mere, državni tužilac može da ispituje informatore, svedoke ili svedoke saradnike. Pri tome on mora preduzeti razumne mere opreza da sačuva privatnost lica koja nisu umešana u krivično delo (stavovi 1, 2, 3 i 5. člana 84. ZKPK). Kao tajne mere posmatranja i istrage smatraju se:

Skriveni fotografski ili video nadzor, tajno praćenje razgovora na javnim mestima, tajna kontrola poštanskih pošiljki, prisluškivanje telekomunikacija, prisluškivanje komunikacija preko kompjuterske mreže, kontrolisana isporuka poštanskih pošiljki, korišćenje uređaja za praćenje i lociranje, simulirana kupovina stvari, simulirano delo podmićivanja, tajna istraga, registracija telefonskih poziva i obelodanjivanje finansijskih podataka. Skriveni fotografski ili video nadzor, tajno praćenje razgovora na javnim mestima, registracija telefonskih poziva ili obelodanjivanje finansijskih podataka, shodno stavu 1. člana 88. Zakona o krivičnom postupku, može da se naloži protiv nekog lica ili u odnosu na određeno mesto ukoliko:

- 1) Postoji osnovana sumnja da se mesto koristi za ili da je to lice izvršilo krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti ili u slučajevima u kojima je pokušaj kažnjiv, pokušalo se da se izvrši krivično delo koju se goni po službenoj dužnosti, i
- 2) Oostoji verovatnoća da će informacije koje mogu da budu dobijene merama koje treba da budu naložene pomoći u istrazi krivičnog dela, a nije verovatno da mogu da budu dobijene drugim istražnim radnjama bez velikih poteškoća ili potencijalne opasnosti za ostale.

Registracija telefonskih razgovora ili obelodanjivanje finansijskih podataka, shodno stavu 2. člana 88. ZKP, isto tako može da bude naloženo, pored prema osumnjičenom, i protiv drugih lica ako postoji osnovana sumnja da:

- 1) To lice prima ili prenosi poruke koje potiču od osumnjičenog ili su namenjene osumnjičenom, ili učestvuje u finansijskim transakcijama osumnjičenog ili
- 2) Osumnječeni koristi telefon tog lica.

Tajno praćenje razgovora na privatnim mestima, kontrola poštanskih pošiljki, prisluškivanje telekomunikacija, prisluškivanje komunikaciju preko kompjuterske

mreže, kontrolisana isporuka poštanskih pošiljki, korišćenje uređaja za praćenje i lociranje, simulirana kupovina stvari, simulirano krivično delo podmićivanja ili tajna istraga u smislu stava 3. člana 88. ZKPK, može da se naloži protiv lica, u odnosu na mesto ili na konkretni predmet, ako:

- 1) Postoji osnovana sumnja da se to mesto ili predmet koristi ili je to lice izvršilo krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti ili u slučajevima ako je pokušaj kažnjiv, ili ako je pokušalo da izvrši krivično delo iz člana 90 ovog Zakona;
- 2) Informacije koje mogu da se dobiju naloženim merama verovatno će pomoći u istrazi krivičnog dela i verovatno ne bi mogle dobiti drugim istražnim radnjama bez neopravdanih poteškoća ili moguće opasnosti po druge.

Registraciju telefonskih razgovora i obelodanjivanje finansijskih podataka može isto tako, shodno stavu 2. člana 88. Zakona o krivičnom postupku, naložiti osim protiv osumnjičenog, i protiv drugih lica, ako postoji osnovana sumnja da:

- 1) Takvo lice prima i šalje komunikaciju koja potiče od ili je namenjena osumnjičenom ili učesnicima u finansijskim transakcijama osumnjičenog ili
- 2) Osumnjičeni koristi telefon tog lica ili tačku pristupa za kompjuterski sistem.

Tajno praćenje razgovora na privatnim mestima, kontrola poštanskih pošiljki, prisluškivanje telekomunikacija, prisluškivanje komunikacije preko kompjuterske mreže, kontrolisana isporuka poštanskih pošiljki, korišćenje uređaja za praćenje i lociranje, simulirana kupovina stvari, simulirano krivično delo podmićivanja ili tajna istraga, shodno stavu 3. člana 8.8 Zakona o krivičnom postupku, mogu da budu naloženi prema određenom licu, u odnosu na konkretno mesto ili predmet ako: postoji osnovana sumnja da se to mesto ili predmet koristi ili je to lice izvršilo ili u slučajevima u kojima je pokušaj kažnjiv, pokušalo da izvrši krivično delo navedeno u članu 90. Ovog Zakona; informacije koje mogu da se dobiju naloženim merama verovatno će pomoći u istrazi krivičnog dela i verovatno ne mogu da se dobiju nijednom drugom istražnom radnjom bez neopravdanih poteškoća ili moguće opasnosti po druge.

Kontrola poštanskih pošiljki, prisluškivanje telekomunikacija ili komunikacija kompjuterskom mrežom isto tako se može naložiti prema licu koje nije osumnjičeno lice kad su ispunjeni uslovi određeni odgovarajućim odredbama ZKPK (stav 3. potstav 1. i stav 3. podstav 2. člana 88. ZKP), ako postoji osnovana sumnja da takvo lice prima ili šalje poruku koja potiče ili je namenjena osumnjičenom licu ili učesnicima u finansijskim transakcijama osumnjičenog lica ili osumnjičeno lice koristi telefon tog lica ili tačku pristupa za kompjuterski sistem.

Mora da se istakne činjenica da dokazi pribavljeni u saglasnosti sa naloženom merom u smislu zakona prihvataju se na glavnom pretresu bez obzira na to da li su obuhvaćene u optužnici za krivična dela propisanih stavom 1. člana 90. ZKP (stav 2. člana 90. ZKP).

Shodno stavu 1. člana 91. ZKP, sudija za prethodni postupak, na zahtev državnog tužioca, može da naloži svaku od sledećih mera:

1. Tajno fotografski ili video nadzor na javnim mestima; tajno praćenje razgovora na javnim mestima; tajna istraga; registracija telefonskih razgovora;

5. Skriveni fotografski ili video nadzor na privatnim mestima; tajno praćenje razgovora na privatnim mestima; kontrola poštanskih pošiljki; prisluškivanje telekomunikacija, uključujući tekstove poruka ili drugih elektronskih poruka; prisluškivanje komunikacija kompjuterskom mrežom; kontrolisana isporuka poštanskih pošiljki;

11. Korišćenje sredstava za praćenje lociranja; simulirana kupovina neke stvari; simuliranje krivičnog dela podmićivanja ili obelodanjivanja finansijskih podataka.

Državni tužilac može privremeno da naloži jednu od mera utvrdjenih stavom 2. ovog člana samo u hitnim krivičnim postupcima ili u krivičnim postupcima u odnosu na istragu za dela obuhvaćena poglavljem XXIV ili poglavljem XXXIV Krivičnog zakona ili u neophodnim slučajevima pranja novca, ukoliko čekanje na izdavanje naloga od strane sudije za prethodni postupak ugrožava sigurnost istrage ili život i bezbednost oštećene strane, svedoka, informatora ili članova njihovih porodica. Takav privremeni nalog prestaje da važi ako se pismeno ne potvrđuje od strane sudije za prethodni postupak i to u roku od 3 dana od dana izdavanja. Prilikom potvrđivanja privremenog naloga državno tužiloce, sudija za prethodni postupak će, po službenoj dužnosti, dati pismenu ocenu njegove zakonitosti (stav 1. člana 91. ZKP).

Prema stavu 3. člana 91. ZKPK, zahtev za izdavanje naloga za sprovođenje jedne od navedenih mera mora obuhvatiti sledeće podatke: identitet ovlašćenog policijskog službenika, službenika ovlašćenog organa za sprovođenje kričnog zakona ili državnog tužioca koji podnosi zahtev; podatke i činjenice kojima se podržava zahtev za ispunjenje uslova za primenu ovih mera i podatke u odnosu na bilo koji i prethodni zahtev poznat za podnosioca zahteva koji se odnosi na isto lice i na preduzete radnje od strane ovlašćenog sudskog službenika u vezi takvog zahteva.

U smislu stava 1. člana 92. ZKP nalog za sprovođenje jedne od tajnih i tehničkih mera praćenja i istrage mora da sadrži: ime i adresu lica koja su obuhvaćena nalogom; vrstu mere i zakonski osnov; razloge za sprovođenje mere na osnovu nalaza koji se odnose na slučaj i lice ovlašćeno za sprovođenje mere kao i odgovornog službenog lica za nadgledanje sprovođenja mere.

Nalogom za skriveni fotografski ili video nadzor na privatnim mestima, tajno praćenje razgovora na privatnim mestima, tajna kontrola poštanskih pošiljki, prisluškivanje telekomunikacija, prisluškivanje komunikacija kompjuterskom mrežom ili korišćenje uređaja za praćenje i lociranje, može da se ovlasti ovlašćeni policijski službenik da udje u privatne prostorije ukoliko sudija za prethodni postupak smatra da je takav ulazak neophodan za aktiviranje ili blokiranje tehničkih uređaja za primenu takvih mera. Kad ovlašćeni policijski službenici ulaze propisno u privatne prostorije shodno nalogu iz ovog stava njihove aktivnosti u u privatnim prostorijama moraju da budu svedene na one koje su neophodne kako bi tehnički uređej aktivirao odnosno deaktivirao (stav 3. člana 92. ZKPK).

Nalog za registracija telefonskih razgora ili prisluškivanje telekomunikacije preko kompjuterske mreže mora obuhvatiti sve elemente za identifikaciju svakog telefona ili tačku pristupa za kompjutersku mrežu koja se prisluškuje. Pored izuzetaka određenih zakonom, nalog za prisluškivanje telekomunikacije mora da sadrži sve elemente za identifikaciju svakog telefona koji bi trebao da se prisluškuje (stav 4. člana 92. ZKP).

Na zahtev državnog tužioca, nalog za prisluškivanja telekomunikacija može obuhvatiti samo opšti upis telefona koji bi trebali da se prisluškuju, ako sudija za prethodni postupak nadležnog osnovnog suda ocenjuje da postoji osnovana sumnja da: osumnjičeni koristi različite telefone u cilju izbegavanja praćenja ovlašćenog policijskog službenika odnosno prijavljeni telefon odnosno telefoni obuhvaćeni u nalogu koriste ili biće korišćeni od strane omunjičenog.

Sledstveno tome, ako je nalog za prisluškivanje telekomunikacija izdat od sudije za prethodni postupak osnovnog suda traži se da ovlašćeni policijski službenici, nakon sprovođenja naloga u odnosu na određeni telefon, odmah će pismeno obavestiti sudiju za prethodni postupak o značajnim činjenicama, uključujući i broj telefona; nalog ne može da se koristi za prisluškivanje telekomunikacija lica koje nije osumnjičeno a trajanje naloga mora biti ograničeno na 15 dana uz mogućnost obnavljanja roku od 90 dana od dana izdavanja naloga.

U nalogu za kontrolu poštanskih pošiljki ili za kontrolisanu ipsporuku poštanskih pošiljki mora da se naznači adresa na poštanskim pošiljkama koje treba da budu kontrolisane ili isporučene. U ovom slučaju ta adresa mora da bude adresa jednog ili više lica koja su obuhvaćena nalogom (stav 7. člana 92. ZKP).

Tajne i tehničke mere praćenja i istrage sprovodi ovlašćeni policijski službenik, koji započinje sprovođenje konkretne naložene mere najkasnije u roku od 15 dana od dana njenog izdavanja. Za uspešno sprovođenje određenih mera (prisluškivanje telekomunikacija, prisluškivanje komunikacija kompjuterskom mrežom, kontrolisanje poštanski pošiljki, kontrolisana isporuka poštanskih pošiljki i registracija telefonskih poziva), odgovorna lica odgovorajućih institucija (telekomunikacija, kompjuterskih mreža i poštanskih službe) dužna su da pomognu u izvršenju takvog naloga pod nadzorom direktora ili drugog ovlašćenog službenog lica ustanove. Isto u vezi naloga za sprovođenje mere obelodanjivanja finansijskih podataka mora da učini i službenik finansijske institucije. Ako bilo koji od uslova za određivanje mere prestajne da postoji, ovlašćeni policijski službenik prekida izvršavanje naloga i pismeno obaveštava ovlašćenog sudskog službenog lica koji je ovlastio primenu mere. Ako je nalog izdat od strane sudije za prethodni postupak, policijski službenik mora da obavesti državnog tužioca (stavovi 1, 2, 3, 5 i 6. člana 93. ZKP).

Prema stavu 8. člana 93. Zakona o krivičnom postupku, prilikom sprovođenja naloga za tajnu istragu, simuliranu kupovinu stvari ili simuliranje krivičnog dela podmićivanja lica koje sprovodi nalog ne sme da podstiče neko drugo lice na izvršenje krivičnog dela koje to lice inače ne bi izvršilo da nije bilo intervencije lica koje izvršava nalog i lica koje u skladu sa odredbama ovog poglavlja sprovodi takav nalog, ne čini krivično delo.

U pogledu sprovođenja naloga za prisluškivanje telekomunikacija, prisluškivanje komunikacija preko kompjuterske mreže ili kontrole poštanskih pošiljki, takav nalog ne sme da bude izvršen u odnosu na komunikacije između osumnjičenog i njegovog branioca, osim ako postoji osnovana sumnja da su se osumnjičeni i njegov branilac udružili u kriminalnoj delatnosti koja predstavlja osnov za izdavanje naloga (stav 10. člana 93. ZKPK).

Nalog za skriveni fotografski ili video nadzor na privatnim mestima, prisluškivanje telekomunikacija, kontrola poštanskih pošiljki, prisluškivanje komunikacija preko kompjuterske mreže kontrolisana isporuka poštanskih pošiljki, korišćenje uređaja za praćenje i lociranje, tajna istraga, registracija telefonskih poziva ili obelodanjivanje finansijskih podataka, može trajati najviše do 60 dana. Takav nalog može se obnoviti samo ako je prošlo 360 dana od dana izdavanje prethodnog naloga. Otuda, nalog za skriveni fotografski ili video nadzor na privatnim mestima ili prisluškivanje telekomunikacija može trajati do 60 dana, uz mogućnost da bude obnavljen za naredni period od najviše 60 dana (stavovi 2. i 3. člana 94. ZKPK). Sudija za prethodni postupak uostalom može da preinači ili obustavi u svako vreme izdati nalog ako su pretpostavke za izricanje mere promenjeni, odnosno prestali da važe. Produženje naloga za sprovođenje mere koji je doneo sudija za prethodni postupak, može se narediti samo na predlog državnog tužioca (stavovi 5, 6 i 7. člana 94. ZKPK).

Po završetku sprovođenja konkretne mere, ovlašćeni policijski službenik je dužan da dostavi državnom tužiocu sve spise, trake i druge predmete koji su u vezi sa nalogom i njegovim sprovođenjem. Takvi materijali se čuvaju na sigurnim mestima. Ako poštanske pošiljke ne zadrže informacije koje bi bile od pomoći pri istrazi krivičnog dela moraju odmah da budu prosledjene primaocu (član 95. ZKP).

U stavu 4. člana 96. ZKP određena su lica koja se moraju obavestiti o izricanju mera. Zavisno od izrečene mere, u krug takvih lica spadaju: optuženi, druga lica pod osmatranjem, lica koja su posedovala ili živela u privatnim prostorijama pod osmatranjem u vreme kad je mera stupila na snagu, pošiljalac i adresant poštanskih pošiljki idr. Obaveštenje se upućuje što je pre moguće, ali pazeći uvek da se ne ugrožavaju cilj istrage, život, fizički integritet i lična sloboda ili značajna imovina drugog, uključujući mogućnost neprestanog korišćenja tajnog istražioca. Ako se obaveštenje kasni, razlozi za to se moraju dokumentirati u dosije. Međutim, ako obaveštenje nije izvršeno u roku od 12 meseci nakon ispunjavanja mere, ono mora podleći usvajanju od strane suda (stavovi 5. i 6. člana 96. ZKPK).

Dokaz pribavljen pomoću neke od skrivenih tehničkih mera je neprihvatljiv ako su nalog za izricanje mere i njegovo sprovođenje protivpravani. Otuda, dokaz koji je pribavljen praćenjem tajnih razgovora na privatnim mestima, kontrolom poštanskih pošiljki, prisluškivanjem telekomunikacija, prisluškivanje komunikacija putem kompjuterske mreže, kontrolisanom isporukom poštanskih pošiljki, korišćenjem uređaja za praćenje i lociranje, simuliranjem kupovine neke stvari, simuliranjem dela podmićivanja ili tajnom istragom mogu se prihvatiti samo u krivičnom postupku koji se odnosi na krivično delo iz člana 88. stav 3. ZKP. Ustvari, sudija pojedinac odnosno predsednik veća u svako vreme, pre pravosnažnosti presude, mogu po službenoj dužnosti da preispitaju prihvatljivost prikupljenog materijala shodno članu 88. ZKP za povredu ustavnih prava okrivlenog, ako postoje indikacije da je materijal

nezakonito prikupljen. Kad rešenje o nezakonitosti naloga ili njegovog sprovođenja postane pravosnažno, sudija pojedinac odnosno predsednik veća koji vodi postupak uklanja sav prikupljeni materijal iz zapisnika i istog, preko predsednika osnovnog suda, dostavlja veću za preispitivanje praćenja i istrage radi odlučivanja o naknadi šteti (član 97. ZKPK).

U slučaju izjavljivanja žalbe protiv odluke suda o prihvatljivosti dokaza, koja se, po pravilu, podnosi Veću za ispitivanje praćenja i istrage, koje će nakon utvrđivanja nezakonitosti određene primenjene mere, doneti kojom: povuče nalog, ako je još uvek na snazi, naredi uništenje prikupljenog materijala i dosudi naknadu licu ili licima obuhvaćenih nalogom.

Uprkos tome, u svakom slučaju kad rešenje o nezakonitosti naloga ili njegovog sprovođenja postane pravosnažno, sudija pojedinac odnosno predsednik veća koji vodi postupak, uklanja sav materijal iz zapisnika te isti, preko predsednika osnovnog suda, prosledjuje Veću za preispitivanje prihvatljivost praćenja i istrage radi donošenja odluke o naknadi (stav 5. člana 97. ZKK).

Na kraju, važno je istaći da odredbe o tajnim i tehničkim merama praćenja i istrage, bez prejudiciranja nadležnosti službenih lica po zakonu na snazi, važe za sprovođenje praćenja i istrage i u slučaju pružanja carinskih usluga i sličnih usluga.

POJAM ISTRAGE, SPROVODJENJE, CILJ I TRAJANJE ISTRAGE

Istraga predstavlja prvu fazu krivičnog postupka koja služi za njegovo dalje vodjenje. U ovoj fazi se rešavaju više pitanja vezana za krivični postupak, kao što su npr.: početak postupka, određivanje mera obezbeđenja prisustva okrivljenog u postupku ili materijalnih dokaza, obaveštenje o optužnici, pribavljanje dokaza koji se ne mogu ponavljati, vrše se kontrole, konfiskacije, veštačenja, eksperimenti, prikupljaju se potrebni dokazi za određivanje krivičnog dela i individualizaciju lica koje je izvršilo krivično delo itd.

Istraga predstavlja prvu fazu postupka koju sprovodi državni tužilac protiv lica za koga postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo (stav 1 člana 101. ZKPK).

Istragu prema našem zakonodavstvu sprovodi i nadzire nadležni državni tužilac. Dakle, državni tužilac može da preduzme istražne radnje ili ovlasti policiju da ona preduzme istražne radnje prikupljanjem dokaza (stav 3. i 4. člana 104. ZKPK).

Državni tužilac započinje istragu protiv određenog lica kad je obavešten putem krivične prijave ili drugih izvora i ukoliko postoji osnovana sumnja da je to lice izvršilo krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, (stav 1. član 102. ZKPK).

O sprovođenju istrage državni tužilac donosi rešenje u kome navodi lice protiv koga se sprovodi istraga, vreme započinjanja istrage, opis dela koje sadrži obeležja krivičnog dela, zakonski naziv krivičnog dela, okolnosti i činjenice koji opravdavaju osnovanu sumnju da je izvršeno krivično delo, zabeležku o tajnoj i tehničkoj meri praćenja i istrage, ako je naložena, kao i dokaze i informacije prikupljene do tog trenutka, kojom

se prilikom jedan overeni primerak bez odlaganja šalje sudiji za prethodni postupak (stav 1. člana 104. ZKPK).

Svrha istrage je da se prikupe dokazi i potrebne informacije radi odlučivanja o podizanju optužnice ili obustavi postupka kao i da prikupi dokaze čije pribavljanje na glavnom pretresu bilo bi nemoguće ili otežano (stav 2. člana 103. ZKPK).

Istraga mora biti okončana u roku od 2 godine (člana 159. stav 1. ZKPK). Ukoliko istraga nije okončana u roku od 2 godine računajući od započinjanja prethodne istrage i optužnica nije podignuta ili istraga nije obustavljena, ista se mora odmah obustaviti.

Bez obzira na izneto, zakonodavac je predvideo pravo sudije za prethodni postupak da ovlasti produženje istrage za 6 meseci, ukoliko se to opravdava složenošću predmeta, obuhvaćenjem u istrazi 4 ili više okrivljenih (naravno sa izuzecima), u slučaju kad se u predmetu radi o više oštećeni ili o situaciji kad je podne zahteva za međunarodnu pravnu pomoć kao i u slučaju postojanja vanrednih okolnosti.

PREKID, OBUSTAVA I OKONČANJE ISTRAGE

Započeta istraga mora imati svoj završni ishod. U ovom smislu, državni tužilac i glavni tužilac odnosnog tužilaštva dužni su da svaka tri meseca razmotre predmet i utvrđuju dali se istraga mora nastaviti, prekinuti ili obustaviti ili podigne optužnica. Otuda, uopšte uzevši, istraga se može prekinuti, obustaviti ili okončati.

Istraga se može prekinuti ukoliko se za dalji tok krivičnog postupka pojavljuju procesne smetnje (član 157.).

Tako, državni tužilac može rešenjem da prekine istragu ukoliko:

- 1) Kod okrivljenog lica, posle učinjenog krivičnog dela, nastupi privremeno duševno oboljenje ili duševna poremećenost ili kakva druga teška bolest;
- 2) Okrivljeni pobegao van zemlje i
- 3) Ako postoje druge okolnosti koje privremeno sprečavaju uspešno krivično gonjenje okrivljenog lica. Ovde se misli na vanredne okolnosti, kao što je ratno stanje, zemljotres itd.

Pre nego što se istraga prekine, prikupljaju se svi mogući dokazi o krivičnom delu i krivičnoj odgovornosti okrivljenog. Prekid istrage se mora uneti u poseban zapisnik u kome se isto tako navode vreme i razlozi za prekid istrage kao i vreme njenog ponovnog započinjanja. Vreme kada je istraga prekinuta ne uračunava se u rok istrage niti u vreme zastarevanja krivičnog dela. Jasno je da se prekinuta istraga može ponovo da bude nastavljena ali samo onda kad prestanu smetnje koje su prouzrokovale njen prekid.

Istraga se obustavlja rešenjem državnog tužioca (čime se faktički obustavlja krivični postupak uopšte) uvek kad je na osnovu pribavljenih dokaza utvrđeno da:

- 1) Ne postoji osnovana sumnja da je određeno lice izvršilo konkretno krivično delo;
- 2) Izvršeno delo nije krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti;
- 3) Istekao rok zastarelosti za to krivično delo;
- 4) Krivično delo je obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem ili
- 5) Postoje druge okolnosti koje isključuju gonjenje.

Kad državni tužilac prekine istragu, on će u roku od osam (8) dana od dana prekida istrage obavestiti oštećeno lice o ovoj činjenici i o razlozima zbog kojih je doneo takvu odluku. O donetoj odluci, državni tužilac obaveštava i sudiju za prethodni postupak (stav 2 člana 158. ZKPK).

Državni tužilac će obustaviti istragu i u slučaju kada je u toku sprovođenja krivičnog postupka okrivljeni preminuo (član 60. ZKPK).

Na kraju se mora naglasiti da se istraga obustavlja i protekom vremenskih rokova o kojima je gore bilo reći. U ovim slučajevima istraga se automatski obustavlja, bez obzira na nedostatak odgovarajuće odluke (stav 3 člana 158. ZKPK)

Državni tužilac zaključuje istragu kad oceni da je predmet dovoljno razjašnjen, odnosno da su izvršene sve moguće radnje i prikupljene potrebne informacije kako bi se optužnica mogla podići. O okončanju istrage, po pravilu, državni tužilac obaveštava okrivljenog i njegovog branioca.

POSEBNA ISTRAŽNA MOGUĆNOST

Zakonskim rešenjima na snazi zakonodavac je ostavio mogućnost da državni tužilac, žrtva, zastupnik žrtve, okrivljeno lice ili branilac mogu izuzetno da zatraže od sudije za prethodni postupak da sasluša svedoka ili da zatraži mišljenje veštaka u cilju čuvanja dokaza ako postoji znatna mogućnost da se pribavi važan dokaz ili kada postoji znatna opasnost da taj dokaz neće biti moguće da se pribavi na glavnom pretresu. Po pravilu, sudija za prethodni postupak usvaja takav zahtev samo kad se krivični postupak sprovodi za istragu u odnosu na krivično delo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od pet i više godina. Međutim, ako sudija prethodnog postupka ne usvaja zahtev za pribavljanje takvog dokaza, konačnu odluku o tome donosi raspravno veće (stavovi 1,2 i 5. člana 149. ZKP).

Uostalom, u slučajevima posebne istražne mogućnosti sudija za prethodni postupak preduzima neophodne mere u cilju obezbeđenja efikasnosti i celovitosti postupka, posebno radi zaštite prava okrivljenog. Na sednici ispitivanja koja se vodi u vezi konkretne stvari učestvuju okrivljeni, njegov branilac i državni tužilac, dok se žrtva i zaštitnik žrtava obaveštavaju o sednici, koja se može održati i u njihovom odsustvu.

U ovim slučajevima vrši se audi ili audio i video snimanje iskaza koji se prilaže spisima predmeta. Takav iskaz može da bude uzet i putem video-konferencijske tehnologije ako se svedok ne nalazi na Kosovu ili u skladu sa merama za zaštitu svedoka (stavovi 6-8 člana 149. ZKPK).

ISTRAŽNE RADNJE

Iskaz okrivljenog

Uopšte uzevši, iskaz okrivljenog predstavlja jedan od najznačajnijih dokaza koji može poslužiti kao osnov za donošenje sudske odluke. U mnogim slučajevima ovaj

dokaz predstavlja veoma važan izvor za rasvetljavanje značajnih činjenica u krivičnom postupku. Ispitivanje okrivljenog se vrši zbog značaja koji ima iskaz, odnosno njegovo eventualno priznanje kao dokaz za rasvetljavanje i rešavanje krivične stvari, zbog toga što okrivljeni zna najbolje dali je izvršilac krivičnog dela ili nije. S druge strane, organi krivičnog postupka nemaju uvek na raspolaganju dovoljan broj dokaza, kojima bi se rasvetlila krivična stvar, obzirom da što je krivično delo teže, toliko je veća upornost okrivljenog da uklanja dokaze, pa su s toga organi krivičnog postupka dužni da ispituju i okrivljenog.

Ispitivanje okrivljenog

Ispitivanje okrivljenog je regulisano mnogim odredbama Zakona o krivičnom postupku, kojima se propisuje mogućnost da procesni organi pozovu okrivljenog a, pod određenim zakonskim uslovima, i da ga privedu radi ispitivanja, iako on, pošto je pristupio sudu i bio obavešten o njegovim pravima, ima pravo da čuti (stav 3. člana 125. ZKPK). Na osnovu člana 254. stav 4. ZKPK, bez obzira na to da li okrivljeni daje iskaz ili čuti, strogo je zabranjeno: da se u toku njegovog ispitivanja utiče na njegovu slobodu da ima sopstveno mišljenje i da se slobodno izrazi i to zlostavljanjem, iscrpljivanjem, fizičkim ometanjem, upotrebom narkotika, torturom, prinudom ili hipnozom; da se okrivljenom preti zakonom zabranjenim merama; da mu se nudi protivpravna imovinska korist; da se utiče na slabljenje njegovog pamćenja i sposobnost shvaćanja, bez obzira na njegovu prethodnu saglasnost (stav 5. člana 257. ZKPK). Isto tako zakon izričito zabranjuje da u toku ispitivanja okrivljenog upotrebljavaju opojne droge (član 257. stav 4.1). Odredbama na snazi zabranjuje se i upotrebu hipnoze, obzirom da hipnotizirana soba nije u stanju da rasuđuje, odnosno nije sposobna da kontroliše svoje reči i da upravlja svojim mislima.

U cilju utvrđivanja značajnih činjenica u postupku može da se, i bez njegovog pristanka, okrivljeni podvrgne lekarskoj kontroli. U ovom pravcu, ako se smatra potrebnim, mogu se uzeti uzorci vlasi, folikule, pljuvačke, urine, brisa iz nosa, brisa površine kože uključujući područje prepona, uzorci noktiju i materijala ispod noktiju, i drugi slični uzorci koji ne zahtevaju telesni zahvat. Medjutim, fizičko ispitivanje koje zahteva telesni zahvat kao što je uzimanje krvi, može da se izvrši jedino naredbom suda ili na saglasnost okrivljenog (član 144. stavovi 4, 5. i 6. ZKPK). Okrivljeni se ispituje najkasnije pre okončanja istrage kao i na glavnom pretresu.

U toku istrage okrivljenog ispituje državni tužilac ili policija. Iskaz okrivljenog dat policiji ili sudu može da bude prihvatljiv dokaz ako je uzet uz poštovanje njegovih prava u smislu obaveza koja propisuje ZKPK, ali sud ne može nikako da optuženog oglasi krivim zasnivajući se jedino na takvom iskazu, pridajući mu odlučujući značaj (član 162. stav 2. ZKPK).

Pre svakog ispitivanja, bez obzira na to da li ima svojstvo privedenog ili se nalazi na slobodi, okrivljeni mora biti obavešten o: krivičnom delu koje mu se stavlja na teret; pravu da može da zahteva uzimanje dokaza za njegovu odbranu; pravo na pomoć branioca i konsultaciju sa njim pre i u toku ispitivanja; Pravo na ćutanje i da

ne odgovori na nijedno postavljeno pitanje, izuzev informacije o njegovom identitetu; pravo na besplatno prevodjenje ako ne razume ili ne govori jezik lica koji vrši ispitivanje; činjenici da se njegov iskaz može uzeti kao dokaz u sudu kao i da e pre i u toku ispitivanja mora da bude obavješten o njegovom pravu da se konsultuje sa braniocem (član 151. stav 1. član 152. Stav 3. ZKPK).

Pravilo je da se sva obavještenja koja se daju okrivljenom unose u zapisnik. Medjutim, kad se okrivljeni ispituje od strane policije i državnog tužioca, takve kao i druge radnje koje se preduzimaju prema njemu (npr. kontrola) mogu da budu snimljene na audio ili video traku, naravno uz poštovanje svih zakonskih rešenja na snazi, o kojima je gore bilo reči. Ako su audio i video snimanja praktično nemoguća, onda se svakako mora da se sačini zapisnik, u kome se obavezno navode razlozi zbog kojih ispitivanje nije bilo moguće snimati na audio i video traku (član 152. stav 5. ZKPK).

U toku ispitivanja u smislu stava 1 člana 154 Zakona o krivičnom postuku. od okrivljenog lica se traži da kaže svoje ime i prezime, nadimak ako ga ima, ime i prezime roditelja, devojačko prezime majke, mesto rođenja, mesto stanovanja, dan, mesec i godinu rođenja, lični broj, nacionalnost i državljanstvo, zanimanje i porodične prilike, da li je pismeno, stepen obrazovanja, da li ima lična primanja i kakvo mu je finansijsko stanje, da li se protiv njega vodi neki krivični postupak za neko drugo krivično delo, i ako je maloletno lice, identitet njegovog zakonskog zastupnika a potom se pita i o krivičnom delu. Medjutim, bez obzira na način na koji je ispitan, iskaz okrivljenog dat u istrazi može da se upotrebi kao mogućnost za prigovaranje njegovom iskazu pred sudom.

Okrivljeni se ispituje i na glavnom pretresu, svakako uz poštovanje zakonskih rešenja na snazi. I u ovoj fazi postupka od okrivljenog sa na početku traži da iznese njegove lične podatke ali se ne može pitati o tome da li je ranije bio osuđivan, a nakon pročitavanja optužnice predsednik veća traži da se on izjasni o krivici. Kada se na glavnom pretresu osuđjeni ispituje za krivično delo za koje je optužen, optuženom prvo postavlja pitanja državni tužilac a potom to čini i branioc. Na kraju optuženom mogu da postavljaju pitanja sudija pojedinac odnosno predsednik sudskog veća kao i član veća.

Okrivljeni se ispituje usmeno, ali u prethodnom postupku, ako je osumnjičen za krivično delo za koje se ne može izreći kazna zatvora preko 3. (tri) godine, dovoljno je da mu se omogući da iznese pismenu odbranu (član 151. stav 1. ZKPK). U toku ispitivanja okrivljenom se može odobriti da koristi svoje beleške. Ispitivanje bi trebalo da okrivljenom pruži mogućnost da prigovara razlozima sumnje protiv njega i da iznese činjenice koje mu idu u korist (stavovi 2. i 8. člana 154. ZKPK). U ovom smislu, okrivljenom se mora omogućiti da nesmetano iznese svoju odbranu i prigovara činjenicama kojima se tereti kao i sve okolnosti u korist njegove odbrane.

Ako okrivljeni ne zna jezik na koji se vodi postupak, njegovo ispitivanje se vrši posredstvom tumača. Ako je okrivljeni gluv ili nem ispitivanje se vrši preko stručnog tumača za jezik znakova ili u pisanom obliku, a ako se ispitivanje ne može obaviti na ovaj način, lice koje zna da komunicira sa okrivljenim poziva se da bude tumač, osim ako postoji sukob interesa. Treba istaći da kad se ispitivanje vrši pomoću tumača, po

pravilu, tumač se poziva da polaže zakletvu. On polaže zakletvu da će verno da prenosi pitanja koja se postavljaju okrivljenom i izjave koje on daje (stavovi 1.3 člana 153. ZKP).

Ispitivanje se sprovodi uz puno poštovanje dostojanstva okrivljenog. Okrivljenom licu se pitanja postavljaju na jasan, razumljiv i precizan način. Okrivljenom ne mogu da pitanja budu postavljana na osnovu pretpostavke da je isti priznao nešto što u stvari nije priznao. Štaviše takva pitanja se ne mogu postaviti ni u slučaju kad je na to pristao sam okrivljeni. Od okrivljenog se može zatražiti da potvrdi ili opovrgne činjenice (stavovi 3 I 4 člana 154 ZKP).

Zakonodavac je predvideo radikalne posledice u slučaju nepoštovanja odredaba o ispitivanju okrivljenog. Otuda, dokaz pribavljen povredom procesnih odredbi predstavlja neprihvatljiv dokaz te stoga sud ne može da svoju odluku zasniva na takvim dokazima (stavovi 1. i 2. člana 257. ZKP). Kao što je i gore navedeno, sud je dužan da u toku postupka obezbedjuje da se nijedan neprihvatljiv dokaz ne bude uvršten u spise predmeta i ne iznese na glavnom pretresu.

Na kraju, zakonodavac je predvideo mogućnost da, radi razjašnjenja određenog tehničkog ili stručnog pitanja, koje se može pojaviti u vezi prikupljenih dokaza ili u toku ispitivanja okrivljenog odnosno preduzimanja drugih istražnih radnji, državni tužilac traži od određenog specijaliste specijalizovane ustanove da pruži potrebna objašnjenja o tim pitanjima. U takvim slučajevima, okrivljeni ili njegov branilac, ako prisustvuju izlaganju objašnjenja, mogu tražiti da specijalista pruži detaljnija objašnjenja koja će biti uneta u zapisnik (članovi 136-142 ZKP).

Priznanje okrivljenog

Ko što je poznato, prilikom ispitivanja u toku sprovođenja krivičnog postupka, okrivljeni može priznati izvršenje krivičnog dela ili neku činjenicu kao istinitu, obzirom da on najbolje zna istinu u vezi dela koje mu je stavljeno na teret. Njegova iskrena izjava, naročito njegovo iskreno priznanje ima veliki značaj za rasvetljavanje konkretne krivične stvari. Prema članu 155. u vezi stava 2. člana 26.1 ZKPK, sud može smatrati prihvatljivim dokazom iskaz okrivljenog dat policiji ili državnom tužiocu, međjutim on ne može nikako da optuženog oglasi krivim oslanjajući se jedino na takvom iskazu, pridajući mu odlučujući značaj (član 162, stav 2. ZKPK). Naime, uprkos ulozi koju može imati priznanje okrivljenog kao dokaz u krivičnom postupku, jasno je da organ koji sprovodi krivični postupak ostaje dužan da pribavi bez ustručavanja i druge dokaze. U svakom slučaju, priznanje okrivljenog mora biti jasno, detaljno i konkretno. On mora da opiše tok celog događaja, uključujući motiv, mesto, vreme, način izvršenja krivičnog dela itd.

Na kraju, mora da se naglasi da iskaz svedoka kao dokaz te njegovo priznanje ocenjuju se u sklopu drugih procesnih dokaza po slobodnom uverenju suda.

MERE ZA OBEZBEDJENJE MATERIJALNIH DOKAZA I IMOVINSKIH INTERESA

U toku sprovođenja krivičnog postupka pojavljuje se potreba prikupljanja predmeta, koji imaju svojstva materijalnih dokaza, koja se nalaze u posedu okrivljenog ili drugih lica. Za njihovo obezbeđenje u Zakonu o krivičnom postupku predviđena je mogućnost preduzimanja određenih mera, koje se moraju sprovesti shodno određenom obliku, pazeći pri tome da se, u pogledu prava građana, vrše ograničenja samo ukoliko je neophodno za uspešno sprovođenje krivičnog postupka. Kao mere za obezbeđenje materijalnih dokaza se smatraju: pretres stana ili lica, tajne i tehničke mere praćenja, privremena konfiskacija predmeta i uvidjaj i rekonstrukcija mesta događaja. Takvog karaktera mogu biti još i: identifikacija lica i predmeta, blokiranje imovine i nalozi zabrane kao i privremene mere obezbeđenja imovine.

Pretres

Uopšte uzevši, pretres predstavlja jednu od najznačajnijih mera u funkciji obezbeđivanja materijalnih dokaza i imovinskih interesa radi uspešnog sprovođenja postupka. Ova mera u savremenim društvima beleži visok stepen primene. Ova česta primena mere pretresa je uslovljena činjenicom što se predmeti koji se tretiraju kao materijalni dokazi u većini slučajeva mogu obezbediti jedino sprovođenjem ove mere.

Obzirom da pretres zadire u elementarne vrednosti lica, potrebno je da se primeni samo ukoliko postoje opravdani razlozi odnosno realna verovatnoća da lice krije materijalne dokaze, odnosno da su oni skriveni u njegovoj kući ili drugim prostorijama.

Najzad se mora istaći da u krivičnom procesnom smislu, poznate su dve vrste pretresa: pretres kući i pretres lica. Iz više razloga ove dve vrste pretresa biće zajedno tretirane.

Pretres kuće i lica

Kućni pretres, kao mera obezbeđenja dokaza, kao što je gore navedeno, beleži veoma avnciranu primenu u krivičnom postupku. Ova vrsta pretresa predstavlja složenu meru, obzirom da u kući postoje više prostora u kojima predmeti mogu da se sakriju. U svakom slučaju, izraz „kućni pretrese“ trebamo shvatiti u širem smislu i to iz razloga što podrazumeva i pretrese koji se vrše u stanovima i drugim lokalima kao i na imovini. Otuda izraz „kućni pretres“ upotrebljava se kao opšti izraz za sve situacije u kojima se vrši pretres raznih objekata.

Prema stavu 3. člana 105. ZKPK, sudija za prethodni postupak može da naloži pretres kuće i drugih prostorija ko i imovine određenog lica ukoliko:

- 1) postoji osnovana sumnja da je to lice izvršilo krivično delo i
- 2) postoji realna verovatnoća da će ishod pretresa biti hapšenje tog lica ili otkrivanje i oduzimanje dokaza značajnijih za krivični postupak.

Sledstveno tome, sudija za prethodni postupak može, shodno članu 105. stav 4. ZKPK, da naloži primenu kućnog pretresa ili drugih prostorija te imovine određenog lica koje nije osumnjičeno za krivično delo: Medjutim ovaj pretres može da se naredi samo u slučajevima kada:

- 1) kada postoji realna verovatnoća da rezultat pretresa bude hapšenje okrivljenog; ili
- 2) kada je neophodno da bude sačuvan dokaz krivičnog dela ili da budu oduzeti određeni predmeti koji ne mogu da budu obezbeđeni bez izvršenja pretresa i kada postoji realna verovatnoća da se takvi dokazi ili predmeti nalaze u prostorijama ili imovini koji se podvrgavaju pretresu.

Sudija za prethodni postupak može isto tako da naloži lični pretres određenog lica ako postoji realna mogućnost da rezultat pretresa dovede do otkrivanja tragova ili oduzimanja dokaza za određeno krivično delo (stav 5 člana 105. ZKPK).

Nalog za pretres kuće, drugih prostorija ili imovine kao i lica izdaje u pisanom obliku sudija za prethodni postupak na osnovu pisanog zahteva državnog tužioca, ili u hitnim slučajevima, ovlašćenog policijskog službenika.

Nalog za pretres sadrži: naznačenje mesta ili identitet lica protiv koga se izdaje naredba, naznaku krivičnog dela u pogledu kojeg se izdaje naredba, obrazloženje tazloga za sumnju i realnu verovatnoću u skladu sa ovim članom, opis predmeta koji se traže pretresom, poseban opis lica, prostorija ili imovine koji će da budu pretresane i druge informacije važne za obavljanje pretresa (stavovi 6. i 7. člana 105. ZKPK).

U slučajevima kad postoji osnovani razlog da se pretraži elektronski uređaj, uključujući ali ne ograničavajući se na kompjutere, kamere, mobilne telefone, mobilne elektronske uređaje ili mobilne elektronske uređaje za pothranjivanje podataka, nalog za pretres mora da ovlasti privremeno oduzimanje takvog ili takvih uređaja i opisuje vrstu elektronske datoteke koju ovlašćeni policijski službenik može da pretraži i presnimi (stav 8. člana 105. ZKPK). Shodno odredbe stave 9. člana 105. ZKPK, i ostalih odredbi koje se odnose na pretres kuće i drugih prostorija i imovine shodno primenjuju I prilikom pretresa skrivenih prostora u vozilima i drugim prevoznim odnosno transportnim sredstvima.

Nalog za pretres izvršavaju ovlašćeni policijski službenici uz neophodnu pomoć drugih policijskih službenika. Pretres se izvršava u roku od četrdeset i osam (48) časova od izdavanja naloga. Ovlašćeni policijski službenici, po pravilu, izvršavaju naredbu za pretres u vremenu između 6:00 i 22:00 časova. Medjutim, zakonodavac je ostavio mogućnost da se, u izuzetnim slučajevima, pretresanje izvršava van ovog vremena ako je pretresanje počelo u toku ovog vremenskog perioda, a nije završeno do 22:00 časova, ili ako postoje razlozi za zaštitu ljudi i imovine itd. i ako sudija za prethodni postupak odluči da odlaganje može da dovede do bekstva traženog lica ili do uništavanja tragova ili dokaza krivičnog dela, tako da posebno odobrava pretresanje van vremenskog perioda predviđenog ovim stavom.

Pre početka pretresa, ovlašćeni policijski službenici predočavaju nalog licu protiv koga je donet i to lice poučiće se da ima pravo da stupi u kontakt sa advokatom koji

ima pravo da prisustvuje pretresanju. Ako lice zahteva prisustvo advokata tokom pretresanja, ovlašćeni policijski službenici odložiće početak pretresanja do dolaska advokata, ali ne više od dva (2) časa od trenutka kada je advokat obavешten o pretresanju. U međuvremenu, ovlašćeni policijski službenici mogu da ograniče kretanje odgovarajućeg i drugih lica u prostorijama u kojima se obavlja pretresanje. Međutim zakonodavac odobrava da u hitnim okolnostima ovlašćeni policijski službenici mogu da započnu pretresanje i pre isteka roka za dolazak advokata (stavovi 1. i 2. člana 107. ZKPK).

Postoji pravilo da, pre početka pretresanja, ovlašćeni policijski službenici pozivaju lice da dobrovoljno preda lice, odnosno predmete koji se traže, tako da pretresanje može i da se ne sprovedi ako je već došlo do ispunjenja postavljenih zahteva (stav 3. člana 107. ZKPK).

Kao izuzetak, pretresu se može pristupiti i bez prethodnog predočenja naloga, kao i bez prethodnog poziva za predaju lica ili predmeta. Takva mogućnost mogla bi da se koristi samo u slučajevima kad se može očekivati oružani otpor ili ako je verovatno da bi rezultat pretresanja bio narušen ukoliko se pretresanju ne pristupi prepadom odnosno bez prethodne najave, ili kada se pristupa pretresanju javnih prostorija (stav. 4 člana 107 ZKPK).

U toku pretresanja kuće ili drugih prostorija lice čija kuća ili druge prostorije i imovina bivaju pretresane, ili predstavnik tog lica, imaju pravo da budu prisutni. U toku pretresanja lica, kuće ili drugih prostorija, moraju da budu prisutna dva punoletna lica kao svedoci, koji će se upozoriti da pažljivo prate kako se obavlja pretresanje i poučiće se da imaju pravo da stave primedbe, ako ih imaju, na sadržaj zapisnika, kojeg će potpistai nakon izvršenog pretresa (stavovi 1 i 2 člana 108. ZKPK).

Prema stavu 3. člana 108. ZKPK, u toku izvršenja pretresa mora se poštovati pravilo da pretresanje ženskog lica obavlja samo žena i samo ženska lica mogu da budu svedoci. Pretresanje stambenih prostorija obavlja se pažljivo da bi se izbeglo remećenje mira. Bez obzira na to zakonodavac odobrava nasilno otvaranje zaključanih prostorije, nameštaja ili drugih predmeta, ali samo ako vlasnik nije prisutan ili odbije da ih dobrovoljno otvori. Sledstveno tome, pri otvaranju ovih objekata treba da se vodi računa da se izbegne nepotrebna šteta (stav 4. člana 108. ZKPK).

Pretres lica može da obuhvati i pregled intimnih delova tela, koji obavlja stručni lekar ili bolničar u skladu sa pravilima medicinske nauke i uz puno poštovanje dostojanstva lica (stav 5. člana 108. ZKPK).

Pored kuće i prostorija u privatnoj svojini, zakonodavac je regulisao i pitanje pretresa prostorija javnih organa. Shodno stavu 6. člana 108. ZKPK, kod ovog oblika pretresa upravnik tog organa poziva se da prisustvuje pretresanju.

Za svako pretresanje lica, kuće ili prostorija sačinjava se zapisnik. Takav zapisnik potpisuje lice koje je pretresano ili čije su prostorije ili imovina pretresane, njegov advokat, ako je bio prisutan u toku pretresanja i lica čije je prisustvo obavezno. U toku obavljanja pretresanja, mogu da budu oduzeti samo predmeti i dokumenta koja su povezana sa ciljem određenog pretresa. Oduzeti predmeti i dokumenti unose se u

zapisnik i precizno se opisuju, a to isto se naznačava i na potvrdi koja se odmah daje licu čiji su predmeti ili dokumenti oduzeti (stav 7. člana 108. ZKPK).

Oduzimanje predmeta nadjenih u toku pretresanja a koji nisu povezani sa krivičnim delom zbog kojeg je izdat nalog za pretresanje

Ako se tokom pretresanja lica, kuće ili prostorija otkriju predmeti koji nisu povezani sa krivičnim delom zbog kojeg je pretresanje naloženo, ali koji ukazuju na drugo krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, ti predmeti se takođe opisuju u zapisnik i oduzimaju te odmah se izdaje potvrda o oduzimanju. U ovom slučaju obaveštenje o tome odmah se šalje državnom tužiocu tako da može da pokrene krivični postupak. Oduzete stvari biće odmah vraćene ako državni tužilac nađe da nema osnova za krivični postupak niti bilo kog drugog zakonskog osnova za oduzimanje predmeta (član 109, ZKPK).

Pretres bez naloga sudije

Shodno stavu 1. člana 110. ZKPK, policijski službenici mogu, ako je neophodno i u potrebnoj meri, bez naredbe nadležnog sudije ući u kuću i druge prostorije lica i preduzmu pretres ako: dotično lice svesno i dobrovoljno pristane na pretresanje; lice poziva u pomoć; izvršilac zatečen pri izvršenju krivičnog dela mora da bude uhapšen posle gonjenja; razlozi po bezbednost ljudi i imovine to zahtevaju; lice za koga je sud izdao nalog za hapšenje nalazi se u kući ili u drugim prostorijama.

Kod ove vrste pretresa policijski službenik ne sastavlja zapisnik, ali se licu predaje službena zabeleška u kojoj će se naznačiti razlog ulaženja u kuću ili u druge prostorije (stav 2. člana 110. ZKPK).

Pretres na osnovu usmenog naloga sudije za prethodni postupak

Ako hitnost okolnosti to zahteva, kad se pismeni nalog ne može na vreme izdati i ako postoji opasnost da će doći do kašnjenja koje može da dovede do nestanka dokaza ili opasnosti života i zdravlja ljudi, ovlašćeni policijski službenik može, izuzetno, da započne pretres na osnovu usmenog odobrenja nadležnog sudije

Pretres u prisustvu svedoka

Izuzetno, pretres se može sprovesti bez prisustva svedoka, ako se njihovo prisustvo ne može odmah obezbediti a kašnjenje u izvršenju pretresa bilo bi opasno. Razlozi izvršenja pretresa bez prisustva svedoka se moraju uneti u zapisnik.

Pretnes bez naloga i bez prisustva svedoka

Policija može da izvrši pretnes lica bez naloga i u odsustvu svedoka ako postoji rešenje o prinudnom dovodjenju lica ili u slučaju njegovog hapšenja ako postoji osnovana sumnja da takvo lici poseduje oružje ili orudje za napad ili namerava da ukloni, sakrije ili uništi predmete koji se od njega moraju oduzeti kao dokaz u krivičnom postupku (stavovi 3-5 člana 110. ZKPK).

Ako je policija preduzela pretnesanje bez naloga suda, ona najkasnije dvanaest (12) časova nakon pretnesanja mora da podnese izveštaj državnom tužiocu i nadležnom sudiji, ako je ovaj određen za taj slučaj (paragrafi 6. člana 110. ZKPK).

Pitanje neprihvatljivosti dokaza koji su pribavljeni u toku pretnesa regulisano je članom 111. ZKPK.

Uvidjaj i rekonstrukcija

Prema stavu 1. člana 150. ZKPK, državni tužilac može da naloži uvidjaj mesta ili rekonstrukciju događaja da bi se ispitali prikupljeni dokazi ili razjasnile činjenice koje su od važnosti za krivični postupak.

Uvidjaj mesta ili rekonstrukciju događaja vrši državni tužilac ili policija. Državni tužilac i policija mogu da izvrše uvidjaj mesta ili rekonstrukciju događaja zbog radi sopstvenih saznanja koja bi im pomogla u određivanju verodostojnosti ili otkrivanju činjenica, ali u takvom slučaju moraju da se poštuju odredbe stavova 3. ili 4. ovog člana jer u suprotnom rezultati neće biti prihvatljivi na sudu. Državni tužilac može da ponovi takav uvidjaj mesta ili rekonstrukciju događaja uz obaveštenje kako to zahteva ovaj član. U tom slučaju rezultati će biti prihvatljivi (stav 2. člana 150. ZKPK).

Prema stavu 3. člana 150. Zakona o krivičnom postupku, okrivljeni i njegov branilac imaju pravo da prisustvuju uvidjajui ili rekonstrukciji mesta događaja ako je njihov identitet poznat. Međutim, „Sudija za prethodni postupak prisustvuje i posmatra uvidjaj mesta ili rekonstrukciju događaja ako osumnjičeni, okrivljeni ili branilac nisu poznati državnom tužiocu“ (stav 4. člana 150. ZKPK).

Rekonstrukcija događaja se obavlja ponovnim postavljanjem činjenica ili situacija pod okolnostima u kojima se na osnovu prikupljenih dokaza događaj dogodio. Ako se činjenice ili situacije predstavljene različito u iskazima pojedinih svedoka, rekonstrukcija događaja se po pravilu izvodi odvojeno sa svakim svedokom. U toku izvršenja rekonstrukcije događaja mora da se vodi računa da ne dodje do povrede javnog morala ili opasnostiživota i zdravlja ljudi (stavovi 4 i 5 člana 150 ZKPK).

Prilikom obavljanja uvidajaja mesta i rekonstrukcije mesta događaja može da se koristi pomoć specijalista sudske medicine, saobraćaja i drugih oblasti radi zaštite ili opisa dokaza, vršenja, obavljanja neophodnih merenja i snimanja, skiciranja ili prikupljanja drugih informacija. Isto tako uvidjaju mesta i rekonstrukciji događaja može da prisustvuje i veštak ako se njegovo prisustvo ocenjuje potrebnim od strane državnog tužioca.

Na kraju se mora istaći da, nakon podizanja optužnice, sudija za prethodni postupak može da naloži rekonstrukciju događaja shodno ovom članu samo ako krivica ili nevinost okrivljenog zahtevaju da veće dobije neposredno znanje od rekonstrukcije događaja ili uvidjaj mesta na kome je izvršeno krivično delo (stav 10. člana 150 ZKPK).

Ostala sredstva koja su u funkciji obezbeđivanja materijalnih dokaza Identifikacija lica i predmeta

Ako je potrebno da se utvrdi da li svedok može da prepozna lice ili predmet, od svedoka se najpre traži da ga opiše i navede karakteristična obeležja tog lica ili predmeta. Naime, opis lica se usredsređuje na fizički izgled - stas, pol, osobenosti lica, odelo itd. posebno na one osobenosti koje karakterišu to lice. Slična procedura se primenjuje i kod opisa predmeta zadržavajući se na posebne karakteristike koje taj predmet razlikuju od drugih sličnih predmeta. Nakon toga, svedoku se pokazuje lice zajedno sa drugim njemu nepoznatim licima ili njihove fotografije, ili predmet sa drugim predmetima iste vrste, ili njihove fotografije. Tom prilikom svedok će ukazati na karakteristike na osnovu kojih je uspeo da identifikuje taj predmet (stavovi 1. i 2. člana 120. ZKPK).

U toku ovog procesa svedok će se poučiti da nema obavezu da izabere bilo koje lice ili predmet ili fotografiju i da je isto tako važno da izjavi da ne prepoznaje lice, predmet ili fotografiju kao i kad izjavi da ih prepoznaje (stav 3. člana 120. ZKPK).

U toku sprovođenja radnje identifikacije lica ili predmeta vodi se zapisnik, koji mora da sadrži vreme i mesto sprovođenja identifikacije kao i imena prisutnih lica. Zapisnik se prilaže u spise predmeta (stav 4. člana 120. ZKPK).

Na kraju, zakonodavac je propisao da se postupak prepoznavanja lica ili predmeta može da nadgleda policija ili državni tužilac (stav 4. člana 120. ZKPK).

MERE ZA OBEZBEDJENJE PRISUSTVA OKRIVLJENOG U KRIVIČNOM POSTUPKU

U postupku preduzimanja procesnih radnji u krivičnom postupku dolazi do izražaja angažovanje mnogih procesnih subjekata. Kako bi krivični postupak normalno tekao i kako bi se, koliko je to moće, procesuiralo shodno predviđenim rokovima, Zakonom o krivičnom postupku je propisana mogućnost preduzimanja brojnih mera. Takvim merama se, ustvari, vrši lišavanje ili ograničavanje sloboda i prava lica protiv kojih se vodi krivični postupak. One imaju za cilj omogućavanje normalnog vođenja krivičnog postupka ali i sprečavanje dalje kriminalne delatnosti izvršioca krivičnog dela, njegovo izbegavanje postupka i nastojanje da se dovodi u opasnost pribavljanje dokaza i njihove verodostojnosti; tim merama se takodje garantuje ispunjenje obaveza nastalih u vezi izvršenja krivičnih dela.

Zakonodavac je propisao da je sud, pri odlučivanju o tome koja će od navedenih mera da bude primenjena, dužan da uzme u obzir uslove predviđene za konkretne mere i da obezbedi da se ne primene oštrije mere, ako bi primena blažih mera dovela do istog rezultata (stav 2. člana 173. ZKP). S tim u vezi, stavom 3. istog člana propisana

je obaveza procesnog organa da ove mere ukine kada prestanu razlozi koji su doveli do njihove primene ili ih zameni blažim merama uvek kad ocenjuje da će se i blažim merama postići predviđeni cilj.

Mere koje mogu da budu preduzete da bi se obezbedilo prisustvo okrivljenog lica smatraju se: poziv, nalog za hapšenje, obećanje okrivljenog da neće da napušta mesto boravišta, zabrana približavanja određenom mestu ili određenom licu, javljanje u policijsku stanicu, jemstvo, kućni pritvor, posebne obaveze usled odlaganja krivičnog postupka i sudski pritvor kao najteža mera koja se može primeniti samo onda kad se utvrdi da se blažim merama ne može ispunjavati neki od tri navedena cilja (član 173. ZKPK).

Ove mere imaju tri cilja: obezbeđivanje prisustva okrivljenog u postupku, sprečavanje ponavljanja krivičnog dela i obezbeđivanje uspešnog vođenja krivičnog postupka.

Sudski poziv

Poziv je osnovna najblaža mera koja ima za cilj da obezbedi prisustvo okrivljenog lica u krivičnom postupku. Okrivljeno lice se poziva dostavljanjem zatvorenog pismenog poziva koji, po pravilu, sadrži: naziv i adresu suda koji upućuje poziv, ime i prezime okrivljenog, zakonski naziv krivičnog dela koje mu se stavlja na teret, mesto gde okrivljeni ima da dođe, dan i čas kad treba da dođe, naznačenje da se poziva u svojstvu okrivljenog i upozorenje da će u slučaju nedolaska biti izdat nalog za hapšenje ili prinudno dovođenje, službeni pečat i ime i prezime sudije koji je uputio poziv (stavovi 1 i 2. člana 174. ZKPK). Kad se okrivljeno lice prvi put poziva, poučice se o pravu da angažuje branioca i da branilac može prisustvovati njegovom saslušanju (stav 3. člana 174, ZKPK).

Nalog za hapšenje

Nalog za hapšenje je mera obezbeđivanja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, kojeg na zahtev državnog tužioca ili po službenoj dužnosti izdaje sudija za prethodni postupak, sudija pojedinac odnosno predsednik veća. Nalog za hapšenje može da se izda i na zahtev policije ako postoji osnovana sumnja da se okrivljeni koji je izvršio krivično delo može sakriti ili pobeći, uništi, sakrije ili falsifikuje dokaze krivičnog dela, ometa tok krivičnog dela uticajem na svedoke, oštećenog ili saizvršioce i kad težina krivičnog dela, način izvršenja i okolnosti pod kojima je ono izvršeno, lične karakteristike izvršioca, njegov raniji život itd., ukazuju na opasnost da bi on mogao ponoviti krivično delo, dovršiti pokušano krivično delo ili izvršiti krivično delo kojim je pretio, ili ako okrivljeni, koji se, pošto je uredno pozvan, ne pojavi, a svoj nedolazak ne opravda, ili ako poziv ne može iz okolnosti slučaja da bude dostavljen, očigledno je da okrivljeni izbegava da primi poziv (stav 1. člana 175. ZKPK).

Obećanje okrivljenog da neće napustiti boravište

Na osnovu obećanja okrivljenog da neće da napusti svoje boravište vrši se ograničenje pokreta okrivljenog mimo lišenja slobode. Ova mera je propisana stavom 1. člana 176. ZKPK kojom sud može da traži obećanje od okrivljenog a da neće da se krije, niti da napusti boravište bez odobrenja suda. Obećanje okrivljenog lica unosi se u zapisnik.

Pri davanju takvog obećanja, okrivljeno lice će se upozoriti da sud može da naloži sudski pritvor ako prekrši ovo obećanje (stav 3. člana 176. ZKPK).

Zabrana prilaženju odredjenom mestu ili licu

Ovom merom odredjenom licu se zabranjuje da prilazi odredjenom mestu, tj. jednom ili više selima ili opštinama, kao i druženje sa odredjenim licem, odnosno jednim ili više licima. Ova mera je podobna da se izrekne protiv lica za koja se sumnja da vrše krivična dela na više mesta i da hi čine u saizvršilaštvu. Ova mera, po pravilu, ne zabranjuje licu da se kreće i komunicira sa ljudima uopšte, ali mu zabranjuje prilaženje odredjenom mestu odnosno odredjenim mestima, ili odredjenom licu ili odredjenim licima.

Zabranu prilaženja odredjenom mestu ili odredjenom licu odnosi sud preduzima prema okrivljenom u cilju sprečavanja ponavljanja krivičnog dela ili radi obezbedjenja nesmetanog vodjenja krivičnog dela.

Prilikom odredjivanja ove mere sud će svakak outvrđuje odgovarajuću udaljenost od određenog mesta ili lica koju okrivljeni mora da poštuje i koju ne sme namerno da pređe (stav 3. člana 177. i ZKPK).

Ako se okrivljeni ne pridržava rešenja, sud će protiv njega odrediti sudski pritvor. Naravno, sud mora uvek da okrivljenog unapred upozori o posledicama nepridržavanja (stav 5. člana 177. ZKPK).

Shodno stavu 6. člana 17.7 ZKPK, sud može da kazni novčanom kaznom i lice koje se štiti ovom merom, ako udaljenost koju okrivljeno lice mora da poštuje namerno prekrši.

Javljanje u policijsku stanicu

Javljanja u policijsku stanicu predstavlja meru koja se izriče u cilju obezbedjivanja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku. Izricanjem ove mere sud odlučuje da se okrivljeni povremeno javlja u odredjenu policijsku stanicu sa područja gde se nalazi prebivalište ili boravište okrivljenog ili mesto gde se okrivljeni nalazio u trenutku izdavanja naloga. Svrha ove mere se sastoji u tome da putem prijavljivanja okrivljeni potvrđuje svoje stalno prisustvo u njegovom prebivalištu odnosno boravištu.

Sud odlučuje o izricanju ove mere rešenjem koje, pored ostalog, treba da sadrži informacije kojima se potvrđuje ispunjenje navedenih uslova i postojanje potrebe za

njenim izricanjem. Primerak rešenja se dostavlja okrivljenom licu i odgovarajućoj policijskoj stanici na čijem se području mera sprovodi (stavovi 2. i 3 člana 178. ZKPK).

Sud može da naloži sudski pritvor ako se okrivljeno lice ne pridržava rešenja. Okrivljeno lice uvek mora unapred da bude upozoreno o posledicama nepridržavanja (stav 4. člana 178. ZKPK).

Pored mere prijavljivanja u policijsku stanicu, sud može doneti i rešenje o privremenom oduzimanju putne isprave. Protiv ovog rešenja je dozvoljena žalba kaoja međutim ne odlaže izvršenje (stav 7 člana 178 ZKPP)

Jemstvo

Jemstvo je takodje mera za obezbedjivanje prisutnosti okrivljenog u krivičnom postupku. Ova mera se sastoji u polaganju određenog iznosa novca od strane okrivljenog ili nekog drugon na njegovo ime u zamenu za pritvor.

Jemstvo se određuje rešenjem sudije za prethodni postupak, a posle podizanja optužnice, sudija pojedinac odnosno predsednik sudskog veća. Pre donošenja takvog rešenja uzima se mišljenje državnog tužioce, ako se krivično delo goni po službenoj dužnosti, kao i okrivljenog ili branioca. U svakom slučaju rešenje se uručuje okrivljenom i ono sadrži obrazloženje o ispunjavanju uslova za određivanje jemstva potrebi za njegovu primenu. Rešenje se dostavlja okrivljenom (stavovi 1-4 člana 180. ZKPK).

Jemstvo glasi na novčani iznos koji se određuje s obzirom na težinu krivičnog dela, lične i porodične prilike okrivljenog lica i imovno stanje lica koje daje jemstvo. Jemstvo se sastoji u polaganju gotovog novca, hartija od vrednosti, dragocenosti ili druge pokretne imovine znatne vrednosti koje se lako mogu unovčiti i čuvati (zlato, bela tehnika itd.) ili u stavljanju hipoteke za iznos jemstva na nepokretna dobra lica koje daje jemstvo ili u ličnoj obavezi jednog ili više lica da će u slučaju bekstva okrivljenog lica platiti utvrđeni iznos jemstva (stavovi 1 i 2 člana 181. ZKPK).

Ako okrivljeni, uprkos datom obećanju, pobegne, iznos položen kao jamstvo se sudskim rešenjem doznačava Fondu za naknadu žrtvama (stav 3. člana 181. ZKPK).

Kućni pritvor

Kućni pritvor predstavlja meru za obezbedjivanje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, koja se sastoji u utvrđivanju obaveze prema okrivljenom da ne napušta područje na kome ima prebivalište ili boravište ili javnu ustanovu u kojoj se nalazi na tretman i staranje. Određivanje ove mere vrši se posebnim rešenjem u kome se utvrđuju zakonski uslovi i potreba za izricanjem te mere. Pored toga, istim rešenjem sud odlučuje da okrivljeni ne sme da napusti područje na kome se nalazi njegovo prebivalište ili boravište ili javnu ustanovu u kojoj se nalazi na tretman ili staranje kao i da mu ograniči ili zabrani kontaktiranje sa drugim licima sa kojima ne živi ili koja ne izdržava. Pri tome okrivljeni se ne izoluje potpuno od društva. On zadržava pravo da komunicira sa licima sa kojima živi, ali kontakt sa drugim licima može da mu se graniči ili zabrani.

Uprkos zabrana koja se postavljaju prema okrivljenom, zakonodavac je predvideo rešenje po kome okrivljenom se mogu dopustiti izvesne pogodnosti. Izuzetno, sud može da dozvoli okrivljenom da na određeno vreme napusti prostorije u kojima izdržava kućni pritvor (stav 3. člana 183. ZKPK). Ovo rešenje je u funkciji omogućavanja okrivljenom da obezbedi neophodne životne potrebe ili obavi određene poslove koje su preko potrebne za svoj i opstanak njegove porodice.

Sud vrši nadzor nad sprovođenjem mere kućnog pritvora neposredno ili preko policije. Sledstveno tome, policija ima pravo da u svako doba proveri sprovođenje mere kućnog pritvora i nasumično proverava prisustvo okrivljenog lica u mestu kućnog pritvora. Policija bez odlaganja obaveštava sud o bilo kojoj mogućoj povredi mere (stav 6 člana 183 ZKPK).

Preuzimanje obaveza

Preuzimanje obaveza kao nova mera u ZKPK (član 184.) predstavlja kombinovanje mere obezbeđivanja prisustva okrivljenog (tačka 1.2), alternativne kazne (1.3) sa merom obustavljanja postupka.

Pritvor

Pritvor je najteža mera obezbeđivanja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku. Naime, primena ove mere dovodi do ograničenja slobode kretanja tog lica. U ovom smislu okrivljenom se ograničava mogućnost ostvarivanja jednog od osnovnih ljudskih prava garantovanih domaćem i u međunarodnim pravom.

Imajući u vidu veliki značaj koji ima sloboda kretanja, stavom 1. člana 185. Zakona o krivičnom postupku je propisano da pritvor, kao mera kojom se ograničava sloboda kretanja, može da bude određen samo pod uslovima i u skladu sa postupcima predviđenim ovim zakonom. U ovom smislu, zahteva se da trajanje pritvora bude svedeno na najkraće moguće vreme a u situaciji kad se okrivljeni drži u pritvoru, svi organi koji učestvuju u krivičnom postupku i organi koji im pružaju pravnu pomoć, dužni su da postupaju sa posebnom hitnošću. U ovom pravcu je propisano rešenje kojim će pritvor, u bilo kojoj fazi postupka, biti ukinut, a pritvoreno lice oslobođeno čim razlozi za pritvor prestanu da postoje (stavovi 2. i 3. člana 185. ZKPK).

Obavezan pritvor je u ZKPK predviđen samo u situaciji kad je izvršilac oglašen krivim i irečena mu je kazna zatvora u trajanju od 5 (pet) ili više godina (član 367. ZKPK). U svim drugim slučajevima pritvor nije obavezan, ali sud može utvrditi da li su kumulativno ispunjena dva uslova i to: kad postoji osnovana sumnja da je određeno lice izvrilo krivično delo i ako ima informacija koje ukazuju na to da postoji neki od zakonskih osnova za određivanje zatvora shodno članu 187. ZKPK.

Problem osnovane sumnje, kao jedan od uslova za određivanje pritvora, ne može da se dovede u pitanje nakon donošenja rešenja o pokretanju istrage i podizanja neposredne optužnice. Osnovana sumnja da je okrivljeni izvršio krivično delo utvrđuje se na osnovu informacija ili dokaza pribavljenih od strane državnog tužioca u prethodnom postupku ili istrazi. To mogu biti rezultati uvidjaja na licu mesta, oduzeti predmeti prilikom izvršenog pretresa, iskazi svedoka i okrivljenonog datih u policiji itd.

Ko određuje pritvor

Pritvor u fazi istrage određuje, produžava i ukine sudija za prethodni postupak, na zahtev državnog tužioca, a nakon podizanja optužnice pritvor određuje, produžava i ukine predsednik veća ili sudija pojedinac na zahtev ili bez zahteva državnog tužioca.

Osnovi za alternativni pritvor su sledeći:

- 1) Postoji opasnost da se lice krije, ako njegov identitet ne može da bude utvrđen ili kad postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bekstva (član 187 stav 1 tačka 1.2 ZKPK);

Okolnosti koje ukazuju na to da se okrivljeni krije predstavljaju: nemogućnost dostavljanja poziva na adresi prebivališta odnosno boravišta, ako je zaposlen a odsustvuje s posla itd.

Ne može da se utvrdi identitet okrivljenog kad on odbije da otkrije svoj identitet a policija ne može to učiniti preko baze podataka kojom raspolaze ili ako se to ne može učiniti ni uz pomoće drugih lica.

Od okolnosti koje ukazuju na opasnost od bekstva izdvajamo: okrevljeni ne stanuje na datoj adresi; pribavljanje putne isprave ili njeno produženje; prodaja nepokretne i pokretne imovine; udaljavanje članova porodice van zemlje; transfer novca van zemlje sa računa u domaćoj banci itd.

- 2) Postoje razlozi za verovanje da će ono da uništi, sakrije, promeni ili falsifikuje dokaze krivičnog dela ili ako posebne okolnosti ukazuju da će da ometa tok krivičnog postupka uticajem na svedoke, na oštećene ili na saučesnike;

Određjivanje odnosno produženje pritvora po osnovu postojanja bojazni da će okrivljeni, ukoliko se nalazi na slobodi, uništiti, sakriti, promeniti ili falsifikovati značajne dokaze, moguće je samo ako takvi dokazi nisu obezbedjeni, dok ukoliko su ti dokazi obezbedjeni onda nema nikakve realne mogućnosti da oni budu uništeni, promenjeni ili falsifikovani te stoga pritvor se na osnovu pomenutih razloga ne može odrediti.

Sudovi najčešće upravo ovu okolnost uzimaju kao osnov za određjivanje pritvora i to s obrazloženjem da je okrivljeni pokušao da stupi u kontakt sa određenim svedocima, ako nema dokaza da ja pokušao da utiče na određeno lice kako bi dalo lažno svedočenje.

Zaključak o postojanju osnovane bojazni da će okrivljeni ometati istragu uticajem na svedoke ili saizvršioce, mora biti jasno konkretizovan i to činjenicama koje ukazuju da je okrivljeni lično pokušao da utiče na određenog svedoka ili saizvršioca, odnosno da je taj uticaj pokušao posredstvom drugih lica. Prema tome, određjivanje odnosno produženje pritvora u smislu ove odredbe je opravdano jedino ako je činjenicama utvrđen neposredni ili posredni pokušaj okrivljenog da utiče na određenog svedoka ili saizvršioca, ali nikako na osnovu pretpostavke da je preduzimanje takve radnje moguće.

- 3) Ako težina krivičnog dela, način i okolnosti pod kojima je krivično delo izvršeno, lične karakteristike okrivljenog, njegovo ranije ponašanje, sredina i uslovi u kojima živi ili neka druga lična oklonost ukazuju na opasnost da bi on mogao da ponovi

krivično delo, dovrši pokušano delo ili izvrši krivično delo kojim je pretio.

Određivanje pritvora po ovom osnovu odnosi se na postojanje opasnosti za obnovu kriminalne delatnosti okrivljenog. Konkretni okolnosti prilikom određivanja pritvora po ovom osnovu se mogu svrstati u tri grupe: okolnosti koje se odnose na krivično delo (specijalni povratnik, način izvršenja, kratak interval u kome je okrivljeni izvršio više krivičnih dela, priroda odnosa između okrivljenog i žrtve); lične karakteristike okrivljenog (patologija ličnosti, zdravstveno stanje) i socijalni faktori (okrivljeni nema stalno prebivalište, nezaposlen je, sklon lutanju, sredstva za život obezbeđena krivičnim delom itd.).

Obavezni pritvor

Kada je sud optuženog oglosio krivim i izrekao mu kaznu zatvora u trajanju od 5 (pet) ili više godina, istom određuje pritvor ako se ne nalazi u pritvoru ili produžava pritvor bez obzira na uslove propisane članom 187. ZKPK (član 367. stav 2. ZKPK).

Trajanje pritvora

Na osnovu rešenja sudije za prethodni postupak pritvoreno lice se može držati u pritvor najviše mesec dana od dana hapšenja. Posle isteka tog roka, lice može da bude držano u sudskom pritvoru samo na osnovu odluke sudije za prethodni postupak, sudije pojedinca ili predsednika veća, kojim se naloži produženje pritvora (stav 1. člana 190. ZKPK). Shodno stavu 2. člana 190. ZKPK, pre podizanja optužnice, sudski pritvor ne može da bude duži od četiri (4) meseca, ako se postupak vodi za krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora manja od pet (5) godina i osam (8) meseci ako se postupak vodi za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje od pet (5) godina.

Medjutim, imajući u vidu izuzetne okolnosti koje se odnose na složenost predmeta ili druge činioce koji se mogu pripisivati državnom tužiocu, isključujući navedene rokove koji važe pre podizanja optužnice, pritvor može da bude produžavan do četiri (4) meseca, a u izuzetnim okolnostima najviše do dvanaest (12) meseci (stav 3. člana 190. ZKPK). Ako postoji ubedljiv i osnovan razlog da se veruje da postoji opšta opasnost ili pretnja nasiljem ako se okrivljeni pusti u prethodnom postupku, pritvora može da bude produžen još za šest (6) meseci, ali najviše u trajanju do osamnaest (18) meseci. Otuda, ako optužnica nije podignuta pre isteka ovih rokova (maksimalno u roku od 18 meseci) pritvoreno lice će biti oslobođeno (stavovi 4. i 5. člana 190. ZKPK).

Zakonodavac je propisao da pritvor, po gorenavedenim osnovima i trajanju, u fazi istrage može da bude produžen jedino na zahtev državnog tužioca koji će, pored razloga za produženje pritvora, pružiti i informacije o tome da li je istraga pokrenuta i da li su preduzete sve potrebne radnje radi njegovog ubrzanog vođenja. Oštećeno lice ili zastupnik žrtve mogu zvanično ili nezvanično da zatraže od državnog tužioca da zatraži produženje pritvora. Okrivljeno lice i njegov branilac obaveštavaju se o predlogu državnog tužioca najmanje tri (3) dana pre isteka pritvora određenog poslednjim rešenjem (stavovi 1. i 2. člana 191. ZKPK).

Ukidanje pritvora

Sudija za prethodni postupak može u bilo koje vreme da, po službenoj dužnosti, ukine pritvor dok je istraga u toku, nakon što je tri dana unapred obavestio državnog tužioca koji može da izjavi žalbu vanpretnom veću na rešenje sudije za prethodni postupak da ukine pritvor. Vanveće o tome donosi rešenje u roku od četrdeset i osam (48) časova od prijema žalbe državnog tužioca (stav 1. člana 192. i ZKPK).

Zaštita oštećenih i svedoka

Obzirom da se od svedoka, neretko i od oštećenog, pod pretnjom novčane ili zatvorske kazne, traži da svedoče istinu, država je dužna da im pruža potrebnu zaštitu kako ne bi pretrpeli nemile posledice zbog njihovog svedočenja. U tom cilju, ZKPK sadrži brojne izričite odredbe koje se odnose na zaštitu svedoka i oštećenog u krivičnom postupku. Ove odredbe su važne ne samo za zaštitu ovih lica i njihovih članova porodice nego i za uspešno vođenje krivičnog postupka u celini. Ovim odredbama se uostalom doprinosi potpunijem rasvetljavanju činjeničnog stanja konkretne krivične stvari, naročito u slučajevima u kojima takvi iskazi predstavljaju redak dokaz u određenom krivičnom predmetu.

Kako bi takva odbrana postala što funkcionalnija, zakonodavac je predvideo mogućnost da se prema svedoku i oštećenom primenjuju zaštitne mere. Prema stavu 2. u vezi stava 1. člana 121. ZKPK, zaštitnu meru prema svedoku i oštećenom, može naložiti predmetni sudija na osnovu pismenog predloga podnetog od strane državnog tužioca, okrivljenog, branioca, oštećene strane, svedoka ili svedoka saradnika. O takvom zahtevu državni tužilac se mora obavestiti odmah pošto je primljen od strane odnosnog sudije. O podnetom zahtevu se raspravlja na nejavnoj sednici u kojoj predmetni sudija može da izda nalog za zaštitnu meru za svedoka ili oštećenog ako nalazi da postoji ozbiljna opasnost po oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka i članova njegove porodice.

Nakon ocene da su ispunjena ova dva uslova, stave 1. člana 222. ZKPK omogućava nadležnom sudiji da, zavisno od slučaja, naloži preduzimanje jedne ili više mera zaštite i to: izostavljanje ili brisanje imena, adresa, radnog mesta, zanimanja ili bilo kog drugog podatka ili informacije koja bi mogla da bude iskorišćena za utvrđivanje identiteta oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka; neobjavlivanje bilo kog dokumenta koji identifikuje oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka; nastojanja da se prikriju crte lica ili fizički opis oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka koji daje iskaz, uključujući svedočenje iza neprozirnog paravana, ili pomoću uređaja za izmenu slike ili glasa, ili istovremeno saslušavanje na drugom mestu koje je sa sudnicom povezano internom televizijom, ili saslušanje snimljeno na video traci pre sednice uz prisustvo branioca; dodeljivanje pseudonima; sednicu zatvorenu za javnost; naredbe braniocu da ne otkriva identitet oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka ili ne objavljuje bilo koji materijal koji bi mogao da dovede do otkrivanja identiteta; privremeno udaljavanje okrivljenog iz sudnice ako svedok saradnik ili svedok odbija da svedoči u prisustvu okrivljenog ili ako okolnosti ukazuju na to da svedok neće da govori istinu u prisustvu okrivljenog;

ili bilo koju kombinaciju pomenutih metoda da bi se sprečilo otkrivanje identiteta oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka. Pored toga, prema stavu 2. člana 5. Zakona o zaštiti svedoka, radi zaštite ove kategorije lica mogu se primeniti sledeće zaštitne mere: fizička zaštita zaštićenog lica; privremeno preseljenje zaštićenog lica na bezbedno mesto; posebni postupci za pristup podacima i dokumentima u vezi sa zaštićenim licem, kancelarije za izdavanje dokumenata i drugih formalnih podataka; promena prebivališta, posla ili obrazovanja zaštićenih soba; promena identiteta zaštićenog lica; promena fizičkog izgleda zaštićenog lica uključujući i plastičnu operaciju; finansijska podrška zaštićenom licu; socijalna podrška, zakonska i bilo koja potrebna podrška za zaštićeno lice i poseban režim za vreme njegovog boravka u popravnim ustanovama.

Nalog za zaštitnu meru se izdaje u pisanom obliku, ali ne sme da sadrži informaciju koja bi mogla da dovodi do otkrivanja identiteta oštećenog, svedoka saradnika, svedoka i člana njegove porodice i koja bi ozbiljno ugrozila bezbednost istražnih radnji i njihovu tajnost.

Nalog za anonimnost u javnosti

Ako su gorenavedene mere zaštite nedovoljne da garantuju zaštitu svedoka koga je predložen od strane odbrane, rešenja na snazi pružaju mogućnost da u izuzetnim okolnostima nadležni sudija može izdati nalog za anonimnost svedoka u javnosti ali i za oštećenog, njegovih zastupnika ili punomoćnika (stav 1. člana 223. ZKPK).

Nakon održavanja nejavne sednice, na kojoj se saslušavaju svedok o kome je reč i druga lica za koja se smatra da je to neophodno, kao što je policijsko i vojno osoblje koje osigurava bezbednost, a kojoj prisustvuje samo državni javni tužilac, neophodno osoblje suda i tužilaštva i branilac, nadležni sudija može da donese nalog za anonimnost samo ako prethodno oceni da: postoji ozbiljna opasnost za svedoka ili člana njegove porodice, pa je potpuna anonimnost svedoka neophodna radi sprečavanja te opasnosti; izjava svedoka je toliko važna za predmet da ostvarivanje zaštite bez njegovog prisustva čini nemogućim; kredibilnost svedoka je potpuno ispitan i otkriven sudiji na zatvorenoj sednici i potreba za anonimnošću svedoka je važnija od interesa javnosti ili oštećenog da saznaju identitet svedoka pri sprovođenju postupka (stavovi 2. i 3. člana 223. ZKPK).

Ako su pomenute mere zaštite smatraju nedovoljnim za grantovanje zaštite oštećene strane, svedoka saradnika ili svedoka koga nije predložila odbrana, nadležni sudija može, u izuzetnim slučajevima, da izdati nalog za očuvanje anonimnosti kojom oštećeno lice ili svedok ostaju anonimni za okrivljeno lice i branioca (stav 1. člana 224. ZKPK).

Prema stavu 5. člana 224. ZKPK, nadležni sudija može, na osnovu zahteva državnog tuđioca, da izdati nalog za anonimnost po održavanju zatvorene sednice, na kojoj se saslušavaju oštećeni ili svedok o kome je reč te policijsko i vojno osoblje kojoj mogu prisustvovati I državni tužilac kao i druga neophodna lica kao što je sudsko i tužilačko osoblje (stavovi 2-4 člana 224. ZKPK), ako utvrdi da: postoji ozbiljna opasnost za oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka, ili člana njegove porodice, ukoliko se ne čuva potpuna anonimnost oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka u cilju sprečavanja te ozbiljne opasnosti; svedočenje oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka je toliko važno za slučaj da čini nepravednim gonjenje bez njegovog uključivanja; kredibilnost

oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka je potpuno ispitan i otkriven sudiji na zatvorenoj sednici; potreba za anonimnošću oštećenog, svedoka saradnika ili svedoka u cilju obezbeđivanja pravde je važnija od interesa okrivljenog da sazna identitet oštećenog ili svedoka pri sprvođenju zaštite.

ALTERNATIVNI POSTUPCI

U cilju izbegavanja sudskih postupaka, ubrzavanja rešavanja krivičnih stvari, izbegavanja troškova postupka i rasterećenja sudova od određenih krivičnih predmeta, u Zakonu o krivičnom postupku su propisani alternativni postupci, kojima se u određenim okolnostima dozvoljava državnom tužiocu da umesto načela zakonitosti, primeni načelo celishodnosti (prema ranijim zakonima, načelo celishodnosti je primenjeno jedino prema maloletnicima).

Državni tužilac razmatra i koristi alternativne postupke iz ovog poglavlja ili meru preuzimanja obaveza iz člana 184. ovog Zakona kada je takav postupak ili mera preuzimanja obaveza u skladu sa dužnostima i nadležnostima državnog tužioca u smislu člana 49. ovog Zakona.

Privremeni prekid postupka

Državni tužilac može, uz saglasnost oštećene strane, imajući u vidu prirodu, okolnosti i karakter krivičnog dela i izvršioca, da privremeno prekine gonjenje krivično delo kažnjivo novčanom ili kaznom zatvora u trajanju do tri (3) godine, ako okrivljeno lice prihvati da se ponaša shodno uputstvima državnog tužioca i da izvrši određene obaveze koje umanjuju ili otklanjaju štetne posledice krivičnog dela, uključujući: otklanjanje ili naknadu štete; Uplatu doprinosa nekoj javnoj instituciji, humanitarnoj organizaciji ili fondu za naknadu štete žrtvama krivičnih dela; ili obavljanje nekog rada od opšteg interesa. Ako okrivljeni ispuni preuzete obaveze u propisanom vremenskom roku koji nije duži od šest (6) meseci, krivična prijava biće odbačena ili će istraga biti obustavljena. U slučaju da se okrivljeni ne ponaša u skladu sa svojim obavezama iz stava 1. ovog člana, državni tužilac može ponovo da pokrene krivično gonjenje. Ovaj član se ne primenjuje u slučajevima nasilja u porodici ili seksualnog nasilja (član 230. stav 4. ZKPK).

Okolnosti kada krivično gonjenje nije obavezno

Državni tužilac nije obavezan da započne krivično gonjenje ili može da odustane od gonjenja: ako krivični zakon predviđa da sud može da oslobodi od kazne izvršioca krivičnog dela a državni tužilac odluči da u svetlu postojećih okolnosti slučaja samo osuda bez krivične sankcije nije potrebna; ili ako počinioc krivičnog dela kažnjivog novčanom ili kaznom zatvora u trajanju do godinu dana izrazi iskreno kajanje za učinjeno delo i ako spreči štetne posledice ili nadoknadi štetu, a državni tužilac ocenjuje da u svetlu postojećih okolnosti slučaja, krivična sankcija ne bi bila opravdana (član 231. ZKPK).

Postupak medijacije

Državni tužilac može da prosledi krivičnu prijavu za krivično delo kažnjivo novčanom ili kaznom zatvora u trajanju do tri (3) godine na postupak medijacije. Pre nego što tako postupi, državni tužilac uzima u obzir vrstu i prirodu dela, okolnosti pod kojima je izvršeno, ličnost izvršioca i njegove prethodne kazne za isto ili druga krivična dela, kao i stepen njegove ili njene krivične odgovornosti. Medijaciju vodi nezavisni posrednik odnosno medijator. Posrednik je obavezan da prihvati slučaj koji je prosledio državni tužilac i obavezan je da preduzme mere koje obezbeđuju da sadržaj sporazuma bude srazmeran ozbiljnosti i posledicama dela. Sporazum postignut u postupku medijacije može da bude postignut samo uz saglasnost okrivljenog i oštećenog lica. Kada državni tužilac dobije obaveštenje da je sporazum postignut, odbacuje krivičnu prijavu. Posrednik je obavezan da obavesti državnog tužioca o neuspehu posredovanja i o razlozima neuspeha. Rok za postizanje dogovora ne može da bude duži od tri (3) meseca. Posredovanjem zaključeni sporazum sprovodi se shodno odredbama Zakona o obligacionim odnosima i Zakona o posredništvu (član 232. ZKPK).

Pregovaranje o priznanju krivice

Sporazum o priznavanju krivice predstavlja važnu instituciju kojom se optuženom omogućuje da prizna krivicu a za uzvrat dobije određene ustupke koji su vezani za kaznu odnosno krivičnu sankciju. Tako, shodno stavu 1. člana 233. Zakona o krivičnom postupku, u bilo koje vreme nakon podizanja optužnice, državni tužilac i branilac mogu pregovarati o uslovima pismenog sporazuma o priznavanju krivice kojim otuženi priznaje krivicu i za uzvrat dobija saglasnost državnog tužioca da sudu preporuči blažu kaznu ali koja neće biti ispod minimuma ka zne zaprećene ili minimuma predviđenog stavom 7 ovog člana; ili druge ustupke u interesu pravde, kao što je odustajanje od kazne u smislu člana 234. ovog Zakona.

U bilo koje vremenakon podizanja optužnice i pre završetka glavnog pretresa državni tužilac i branilac mogu pregovarati o uslovima pismenog sporazuma o priznavanju krivice prema kojim je okrivljeni pristao da prizna krivicu u zamenu za: saglasnost državnog tužioca da sudu predloži blažu kaznu koja ne može biti ispod minimalne kazne predviđene zakonom ili minimuma predviđenog stavom 7. ovog člana; ili drugi ustupak u interesu pravde, kao što je odustajanje od kazne predviđene članom 234. ovog Zakona.

U slučajevima kad okrivljeni želi da sklopi sporazum o priznavanju krivice, branilac okrivljenog ili okrivljeni, ako ga ne zastupa branilac, traži preliminarni sastanak sa državnim tužiocem kako bi započeli pregovore o sporazumu o priznanju krivice. U svim takvim pregovorima okrivljenog mora da zastupa branilac, u skladu sa stavom 1. ovog člana.

Po prijemu zahteva za preliminarni sastanak državni tužilac obaveštava glavnog tužioca svoje kancelarije, koji daje pismeno ovlašćenje za održavanje sastanaka radi pregovaranja oko sporazuma o priznanju krivice na kome će se izjavama okrivljenog dati ograničen imunitet kako je predviđeno stavom 11. ovog člana. Svi sporazumi o

priznanju krivice moraju biti u pisanoj formi i odobreni od strane glavnog tužioca kancelarije odgovarajućeg državnog tužilaštva pre nego što se formalno ponude okrivljenom

U slučajevima kada želi da sklopi sporazum o priznanju krivice, državni tužilac dobija odobrenje glavnog tužioca svoje kancelarije da počne pregovore o sporazumu o priznanju krivice. Po odobrenju glavnog tužioca svoje kancelarije, državni tužilac dostavlja pismo braniocu sa opisom ponuđenog sporazuma o priznanju krivice, uključujući uslove propisane stavom 12. ovog člana; ili se sastaje sa braniocem i okrivljenim kako bi pregovarao o mogućnosti i uslovima sporazuma o priznanju krivice. Stav 4. ovog člana se shodno primenjuje.

Pismeni sporazum o priznanju krivice može sadržati odredbu da će državni tužilac podneti sudu zahtev iz člana 236. ovog Zakona da izda nalog kojim proglašava okrivljenog „svedokom saradnikom“ kako je definisano u članu 235. ovog zakona. Ako okrivljeni pruža pomoć, kao svedok saradnik, državni tužilac preporučuje sudu blažu kaznu, shodno stavu 7. ovog člana, koja održava obim pomoći i saradnje od strane okrivljenog, uzimajući istovremeno u obzir težinu krivičnog dela.

U smislu pismenog sporazuma o priznanju krivice državni tužilac može da preporuči blažu kaznu iz stava 1., podstav 1.1, stav 2., podstav 2.1 i stava 6. ovog člana, ali samo u meri dozvoljenoj prema sledećoj formulaciji: za sporazum o priznanju krivice koji je zaključen tokom glavnog pretresa, okrivljeni se može osuditi na najmanje devetdeset odsto (90%) zaprećenog minimum za kaznu zatvora predviđene odgovarajućim odredbama Krivičnog zakona; za sporazum o priznanju krivice koji je zaključen pre glavnog pretresa, okrivljeni se može osuditi na najmanje osamdeset odsto (80%) zaprećenog minimuma za kaznu zatvora predviđene odgovarajućim odredbama Krivičnog zakona; za sporazum o priznanju krivice koji je zaključen pre glavnog pretresa u kome okrivljeni učestvuje kao svedok saradnik u tajnoj istrazi i obezbeđuje dokaze u krivičnom postupku, on se može osuditi na najmanje šezdeset (60%) zaprećenog minimum za kaznu zatvora predviđene odgovarajućim odredbama Krivičnog zakona.

Okrivljeni i branilac moraju biti prisutni tokom pregovora o priznanju krivice i pristati na uslove pismenog sporazuma o priznanju krivice pre nego što se on predstavi sudu.

U svako vreme pre prihvatanja sporazuma o priznanju krivice od strane suda, državni tužilac ili okrivljeni mogu odbaciti sporazum o priznanju krivice, a sudija pojedinac odnosno predsednik veća zakazuje suđenje kako je predviđeno u Poglavlju XIX ovog Zakona. Ako državni tužilac i branilac ili okrivljeni ne postignu sporazum o priznanju krivice, ili ako sud ne prihvati sporazum o priznanju krivice, izjave okrivljenog date tokom pregovora o priznanju krivice (kao što je propisano u stavu 3, 4 i 5. ovog člana predstavljaju neprihvatljiv dokaz na glavnom pretresu ili drugim srodnim postupcima.

Ako je uveren da su ispunjeni svi uslovi iz stava 18. ovog člana, sud prihvata sporazum o priznanju krivice i nalaže da se sporazum prilaže spisima predmeta suda, koji određuje datum kada će stranke dati svoje izjave u vezi sa kaznom, posle čega sud izriče kaznu.

Svedok saradnik

Svojtvosvedoka saradnika može imati osumnjičeni ili okrivljeni. Naime, članom 235. ZKPK je propisana mogućnost da okrivljeni u vezi sa kojim optužnica na glavnom pretresu još nije pročitana, svedoči pred sudom ukoliko je: verovatno da će to sprečiti da neka druga osoba izvrši krivično delo; verovatno da će to voditi ka rasvetljavanju istine u krivičnom postupku; to učinjeno dobrovoljno i u punoj saglasnosti radi svedočenja istine pred sudom; sud ocenio da je svedočenje verodostojno i potpuno ili može voditi ka uspešnom gonjenju drugih izvršilaca krivičnih dela i sud odlučio da su verodostojni i potpuni.

Inače, sednica je zatvorenog tipa te istoj mogu da prisustvuju, pored ovlašćenog sudije, i državni tužilac i branilac svedoka saradnika. Na sednici se ocenjuje poverljivost svedoka saradnika kao i činjenica da li su ispunjeni predviđeni uslovi. Ovom prilikom izjave svedoka saradnika ne mogu da se koriste u krivičnom postupku protiv takvog svedoka ili drugog lica kao dokazi koji pomažu otkrivanju krivice (stav 1. člana 237. ZKPK). Prilikom ispitivanja svedoka saradnika shodno se primenjuju odredbe koje se primenjuju za ispitivanje svedoka uopšte (stav 2. člana 237. ZKPK).

Za koja krivična dela nalog ne važi

Nalogom se ne zabranjuje pokretanje ili nastavak krivičnog postupka protiv svedoka saradnika za dela koja su počinjena posle njegovog izdavanja ili za krivična dela za koja je propisana kazna u trajanju od najmanje deset (10) godina zatvora (stav 6. člana 237. ZKPK).

U kojim se situacijama ne može izdati nalog

Sudija za prethodni postupak, sudija pojedinac odnosno predsednik veća ne izdaju nalog za proglašenje svedoka saradnika ako je u odnosu na njega javni tužilac izrazio određenu sumnju ili je podignuta optužnica koja ga tereti da je organizator ili vođa grupe od dve (2) ili više osoba koja je počinila krivično delo (stav 5. člana 237. ZKPK).

Svedok saradnik se upozorava o posledicama davanja lažnog svedočenja u bilo kom bitnom delu ili svesnog propuštanja da izjavi potpunu istinu pre nego što ga sasluša sudija za prethodni postupak i pre davanja iskaza pod zaštitom naloga. Bilo koje davanje iskaza mora da bude ili u pisanom obliku na jeziku svedoka saradnika koji svojim potpisom priznaje njegovu verodostojnost ili snimljeno na audio ili video traku koja je za sud autentična (stav 2. člana 238. ZKPK).

Na zahtev državnog tužioca, nalog za proglašenje svedoka saradnika biće opozvan od strane vanveća, ako je utvrđeno da je iskaz svedoka saradnika lažan u bilo kom bitnom delu, ili da svedok saradnik nije izložio celu istinu (stav 1. člana 238. ZKPK).

Oslobađanje od kazne i ublažavanje kazne okrivljenom koji nema status svedoka saradnika

Zakonodavac je propisao mogućnost da, na zahtev državnog tužioca, izvršioca koji nije svedok saradnik oslobodi od kazne ili kaznu ublaži u skladu sa članom 75. Krivičnog zakona, ako je on dobrovoljno sarađivao ili njegovo sarađivanje sprečilo izvršenje krivičnih dela od drugih lica, ili je doprinelo uspešnom gonjenju drugih izvršilaca krivičnih dela. Međutim, ako je izvršilac oglašen krivim za krivično delo kažnjivo sa najmanje deset (10) godina zatvora, sud ne može da obustavi ili odustane od izricanja kazne stavovi 1. i 2. člana 234. ZKPK).

OPTUŽNICA I NJENO RAZMATRANJE

Podizanje i razmatranje optužnice predstavlja drugu fazu krivičnog postupka koja, po pravilu, sledi nakon završetka istrage. U ovom smislu, po završetku istrage, kad smatra da ima dovoljno informacija o krivici okrivljenog, državni tužilac stvar prosledjuje sudu. O tome on sastavlja zahtev za sudjenje, odnosno optužnicu koja sadrži lične podatke okrivljenih i krivičnim delom oštećenih lica, činjenične okolnosti kao i druge stvari o kojima će biti govora u nastavku.

OPTUŽNICA

Optužnica je optužni akt državnog tužioca koja se podiže po završetku istrage ili kad tužilac smatra da informacije kojima raspolaže o krivičnom delu i njegovom izvršiocu pružaju dobr u osnovu za podizanje ovog (stav 1. člana 240. ZKP). Podizanjem optužnice u ovoj fazi krivičnog postupka ostvaruje se optužno načelo *nemo iudex sine actore*.

Optužnicu sačinjava državni tužilac. Ona je formalni procesni akt koji se podnosi sudu u pisanom obliku ili, izuzetno, unošenjem u zapisnik o glavnom pretresu kad je u pitanju njena izmena ili proširenje. Optužnica kao najznačajni optužni akt državnog tužioca, u smislu stave 1. člana 241. ZKPK, mora da sadrži: označenje suda pred kojim će se održati glavni pretres; ime i prezime okrivljenog lica sa ličnim podacima; podatke o tome da li se i od kad nalazi u sudskom pritvoru ili drugim merama koje treba da obezbede prisustvo okrivljenog lica, da li se nalazi na slobodi i ako je pre podizanja optužnice pušteno na slobodu, onda koliko je proveo u sudskom pritvoru; vreme i mesto izvršenja krivičnog dela, predmet na kome je i sredstvo kojim je izvršeno krivično delo, kao i ostale okolnosti potrebne da se krivično delo što tačnije odredi; zakonski naziv krivičnog dela, sa navođenjem odredaba Krivičnog zakona; predlog o dokazima koje treba izvesti na glavnom pretresu, uz naznačenje imena svedoka i veštaka, spisa i predmeta koji služe za dokaz. obrazloženje o osnovima za podizanje optužnice prema rezultatu istrage i dokazima kojima se utvrđuju ključne činjenice; ako je sprovedena posebna istražna mogućnost, u optužnici se navode imena sudija veća koji su vodili posebnu istražnu mogućnost i tačno određivanje svake zgrade, nepokretne imovine, pokretne imovine, novčanih sredstava ili sredstava koje su predmet konfiskacije. U

optužnici se takođe opisuju potrebni dokazi koji se traže za opravdanje konfiskacije ili imovine definisane odredbama ZKPK.

Ako se okrivljeni nalazi na slobodi, državni tužilac može u optužnici predložiti da se odredi pritvor, a ako se nalazi u pritvoru može se predložiti da se pusti na slobodu. Sledstveno tome, jedna optužnica se može podići za jedno ili više krivičnih dela koja mogu biti različita, kao i više okrivljenih lica samo ako u smislu odredabačlana 35. Zakona o krivičnom postupku može sprovesti jedinstveni postupak (stavovi 2. i 3. člana 241. ZKPK).

Optužnica se podnosi nadležnom sudu u onoliko primeraka koliko ima okrivljenih lica i njihovih branilaca i jedan primerak za sud. Uz optužnici, državni tužilac takođe dostavlja sudu i kompletan predmet sačinjen tokom istrage (stav 1. člana 242. ZKPK). Shodno stavu 1. člana 243. ZKPK, državni tužilac podnosi odnosnom sudu i sledeća dokumenta: obaveštenje o potkrepljujućim dokazima, koje sadrži: opis svedočenja, izjava ili drugih dokaza na koje državni tužilac namerava da se osloni, zajedno sa iskazima svedoka, svedoka saradnika, žrtava, zaštićenih svedoka i veštaka ili dokaza pribavljenih neformalnim putevima od stranih vlada, organa za sprovođenje dokaza, tužilaštava, sudova itd., koje namerava da iznese kao neposredne dokaze, bez prisustva svedoka. U obaveštenju se opisuju nezavisni dokazi kojima se potvrđuju dokazi koje državni tužilac namerava da podnese kao neposredne dokaze. Obaveštenje se može naknadno dopuniti ili kasnije podneti ukoliko svedok u odnosu na kojeg se primenjuje ova odredba nije više na raspolaganju radi svedočenja na glavnom pretresu. Obaveštenje sadrži i zahtev za produženje ili preduzimanje neke od mera za obezbedjenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku.

Sledstveno tome državni tužilac može podneti navedena obaveštenja ili zahteve i naknadno, naravno ako nije mogao da ima saznanja o osnovu za podnošenje obaveštenja ili zahteva u vreme kada je optužnica bila podignuta.

Prema stavu 1. člana 244. ZKPK, najkasnije do podnošenja optužnice državni tužilac je dužan da braniocu dostavi primerak materijala ili kopije materijala koje poseduje, kontroliše ili nadzire, uključujući i materijal koji poseduje, kontroliše ili nadzire policija, ako nije dat braniocu već u toku istrage i to: zapisnike o izjavama i priznanjima okrivljenog, potpisanim ili nepotpisanim od strane okrivljenog; imena svedoka koje tužilac namerava da pozove radi svedočenja i ranije izjave tih svedoka; podatke o licima za koje tužilac ima saznanja da poseduju prihvatljive i oslobađajuće dokaze ili informacije o tom slučaju i zapisnike o izjavama tih lica o datom slučaju, potpisanim ili nepotpisanim; nalaze fizičkog i mentalnog ispitivanja, naučne testove ili obavljani eksperimenti u vezi sa tim slučajem; krivične prijave i policijske izveštaje; i sažetak materijalnih dokaza ili navodjenje izvora za materijalne dokaze pribavljene tokom istrage.

Predmetni tužilac mora da, u roku od deset dana od dana podizanja optužnice, obezbedi braniocu svaki novi materijal koji se podudara sa gorenavedenim materijalima. Izjave svedoka moraju biti dostupne okrivljenom na jeziku koji on razume i govori. U odnosu na ove materijale uvek se moraju imati u vidu odredbe o zaštiti oštećenih i svedoka (stavovi 2-4 člana 244. ZKPK).

Razmatranje optužnice

Podizanje optužnice protiv okrivljenog i postupanje po njoj predstavlja nemili događaj za okrivljenog, čak i onda kad se postupak završava u njegovu korist. Stoga je zakonodavac predvideo kontrolu optužnice na sednici za razmatranje kako bi se sprečilo njeno iznošenje pred sudom ako za to nema dovoljno osnova. Druga pozitivna strana razmatranja optužnice se takodje ogleda i u očuvanju prestiža državnih organa koji može biti doveden u pitanje ako se u sudovima prosledjuje velik broj neosnovanih optužnica. Po pravilu, razmatranje optužnice pre nego što se okrivljeni izvede pred sud vodi se na dva nivoa i to na prvo i drugo razmatranja.

Prvo razmatranje optužnice

1. Na prvom razmatranju po pravilu se vrši prethodna ocena optužnice kao i drugih okolnosti koje su prethodile njenom podizanju. Nakon početnog razmatranja optužnice pozivaju se državni tužilac, okrivljeni i branilac, u čijem odsustvu sednica se ne može održati. Pre nego što se počne sa vođenjem sednice, sudija pojedinac odnosno predsednik veća uručuje primerke optužnice okrivljenom ili okrivljenima, ukoliko nisu je ranije dobili, dok će potom odlučiti o svim predlozima koji su mogli biti podneseni u odnosu na sprovođenje ili produženje mera za obezbeđenje okrivljenog u krivičnom postupku (stavovi 1-3 člana 245. ZKPK).

Na početku prvog razmatranja, sudija pojedinac odnosno predsednik veća upućuje okrivljenog o njegovom pravu da se ne izjasni o svom slučaju ili da ne odgovori na pitanja i, ako se izjasni o svom slučaju, ne okrivi sebe ili svog bližnjeg i da ne prizna krivicu, da se brani sam ili uz pravnu pomoć branioca po svom izboru, da uloži prigovor na optužnicu i ospori prihvatljivost dokaza predstavljenih u optužnici. Pored toga, sudija pojedinac odnosno predsednik veća ocenjuje da li je ispoštovano pravo okrivljenog na odbranu i da li je državni tužilac ispunio obavezu u vezi sa obelodanjivanjem dokaza (npr. otkrivanje imena svedoka koje će pozvati na glavni pretres, obaveštenje o cilju prihvatanja alibija i dr.). Na kraju okrivljeni i njegov branilac se obaveštavaju o mogućnosti stavljanja prigovora u vezi dokaza sadržanih u optužnici i da podnesu zahtev za odbacivanje optužnice. Potom se daje reč državnom tužiocu koji čita optužnicu okrivljenom. Nakon pročitavanja optužnice sudija pojedinac odnosno predsednik veća mora da se uveri da okrivljeni razume optužnicu i daje mogućnost okrivljenom da prizna krivicu ili da izjavi da nije kriv. Ako okrivljeni nije razumeo optužnicu, sudija pojedinac odnosno predsednik veća poziva državnog tužioca da objasni optužnicu na takav način da okrivljeni može da je razume bez poteškoća. Ako okrivljeni ne želi da da nikakvu izjavu o svojoj krivici, smatra se da je izjavio da nije kriv (član 246. ZKPK).

U nastavku sednice, predstavlja se sporazum o priznanju krivice (ako postoji) kojom prilikom sudija pojedinac odnosno predsednik veća, nakon ocene sporazuma o priznanju krivice, odlučuje o njenom eventualnom prihvatanju ili odbijanju ili u odnosu na nju zakazuje posebnu raspravu u smislu odrgovarajućih zakonskih odredaba. Ako se okrivljeni izjasnio da nije kriv, sud ne može da ga osudi, osim ako okrivljeni promeni

svoju izjavu i priznaje krivicu ili ga sud proglasi krivim nakon glavnog pretresa, bez obzira na sporazum o priznanju krivice (stavovi 1. i 2. člana 247. ZKPK).

Međutim, ako okrivljeni shodno stavu 1. člana 248. Zakona o krivičnom postupku, prizna krivicu po svim tačkama optužnice, sudija pojedinac odnosno predsednik veća treba da bude uveren o sledećemi: da li okrivljeni razume prirodu i posledice priznavanja krivice; da li je okrivljeni priznanje dao dobrovoljno posle dovoljnih konsultacija sa braniocem, ako okrivljeni ima branioca; da li je izjašnjavaње o priznanju krivice zasnovano na činjenicama u vezi sa slučajem a koje su sadržane u optužnici i materijalu koji je prezentovao državni tužilac kao dopunu optužnice koju je okrivljeni prihvatio i u vezi sa bilo kojim drugim dokazom (kao što je iskaz svedoka) predstavljenih od strane državnog tužioca ili okrivljenog i da optužnica ne sadrži nijednu očiglednu povredu zakona ili činjenične greške.

Prilikom ocene pitanja priznanja krivice okrivljenog, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može da traži mišljenje državnog tužioca, branioca i oštećenog. Ako sudija pojedinac odnosno predsednik veća smatra da nisu utvrđene gorenavedene činjenice, donosi rešenje kojim odbija priznanje krivice i nastavlja postupak potvrđivanja optužnice kao da krivica nije priznata. Međutim, ako sudija pojedinac odnosno predsednik veća smatra da su pomenute činjenice utvrđene, onda donosi rešenje kojim prihvata priznanje krivice okrivljenog i nastavlja sa izricanjem kazne, zakazuje sednicu za utvrđivanje neke značajne činjenice za izricanje kazne ili odlaganje izricanja kazne u čekanju završetka saradnje okrivljenog sa državnim tužiocem. Uostalom, okrivljeni koji se ne izjasni krivim tokom prvog razmatranja može da promeni svoju izjavu i prizna krivicu u svako vreme (stavovi 2-5 člana 248. ZKPK). Dakle, sporazum o priznanju krivice ili priznanje krivice mogu da se razmotre u svako vreme pre okončanja glavnog pretresa (stav 4 člana 247. ZKPK).

Shodno stavu 1. člana 249 ZKPK, pre drugog razmatranja, okrivljeni može da podnese prigovore u odnosu na dokaze navedene u optužnici na osnovu sledećih razloga: policija, državni tužilac ili drugi državni organ nisu na zakonit način prikupili dokaze; dokazi su u suprotnosti sa odgovarajućim odredbama propisanim u Zakonu o krivičnom postupku; ili postoji jasna osnova da sud proceni da su dokazi suštinski neodrživi.

U odnosu na prigovore okrivljenog, tužiocu se mora dati mogućnost da odgovori bilo usmeno bilo i pismeno na iznete prigovore. O iznetim prigovorima, sudija za prethodni postupak, sudija pojedinac ili sudsko veće odlučuje rešenjem kojim se prihvataju ili isključuju dokazi. Naravno, protiv takvog rešenja može da se izjavi žalba u roku od 5 dana od dana njegovog prijema. Svi dokazi protiv kojih nije bilo prigovora smatraju se prihvatljivim dokazima na glavnom pretresu, osim ako sud, po službenoj dužnosti, nalazi da prihvatljivost određenog dokaza predstavlja povredu prava okrivljenog garantovanih Ustavom Republike Kosova. Ako ima neprihvatljivih dokaza, isti će biti uklonjeni iz spisa predmeta i zapečaćeni u poseban koverat. Takvi dokazi ne mogu da budu ispitani ili korišćeni u krivičnom postupku, izuzev u slučaju žalbe protiv rešenja o njihovoj prihvatljivosti (stavovi 2-6 člana 249. ZKPK).

1. Pre drugog razmatranja okrivljeni može da podnese zahtev za odbacivanje optužnice. Takvu mogućnost okrivljeni može da koristi shodno stavu 1. člana 250.

ZKPK, ukoliko smatra da: radnja za koju se tereti nije krivično delo; postoje okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost; nastupila je zastarelost ili je radnja obuhvaćena pomilovanjem ili postoje druge okolnosti koje zabranjuju krivično gonjenje; ili nema dovoljno dokaza na kojima bi se zasnivala osnovanu sumnja da je okrivljeni počinio krivično koje mu se optužnicom stavlja na teret.

U vezi zahteva okrivljenog za odbacivanje optužnice, tužiocu se daje mogućnost da odgovori na zahtev usmeno ili pismeno. U takvim slučajevima, sudija pojedinac odnosno predsednik veća donosi pismeno obrazloženo rešenje kojim se odbija zahtev ili odbacuje optužnica. Svaka stranka može da uloži žalbu na rešenje u roku od pet dana od dana njegovog prijema (stavovi 2-4 člana 250. ZKPK).

Bez obzira na gore navedeno, shodno stavu 1 člana 251. ZKPK, državnom tužiocu treba da se omogućava davanje pismenog ili usmenog odgovora na podnete prigovore i zahteve okrivljenog o kojima je gore bilo reči. Državnom tužiocu se daje rok od nedelju dana da podnese pismeni odgovor na prigovor, obzirom da on umesto odgovora na zahtev za odbacivanje optužnice može da podnese izmenjenu optužnicu (stavovi 2-4 člana 251. ZKPK).

Ako zahtev okrivljenog za odbacivanje optužnice može da se reši izmenom optužnice, državni tužilac podnosi izmenjenu optužnicu u roku od nedelju dana od dana održanog drugog razmatranja. U takvim slučajevima, bez obzira na to da li se izmenjena optužnica odnosi na jednog okrivljenog ili više njih, sudija pojedinac odnosno predsednik veća zakazuje prvu raspravu kao da se radi o novoj optužnici. Okrivljeni mogu i u takvom slučaju da podnesu nove prigovore ili zahteve, ali samo u odnosu na one delove optužnice koji su izmenjeni. Prema tome, ako okrivljen ne ponavlja svoje prethodne prigovore ili zahteve, sudija pojedinac odnosno predsednik veća zaključuje da se ti prigovori ili zahtevi nisu značajni u odnosu na izmenjenu optužnicu i više ih ne razmatra. Ustvari, državni tužilac može da izmeni optužnicu samo jednom, osim ako ne dobije nove informacije koje zahtevaju da se optužnica izmeni (član 252. ZKPK).

Odbacivanje optužnice na prvom razmatranju

Shodno stavu 1. člana 253. ZKPK, prilikom odlučivanja o zahtevu okrivljenog za odbacivanje optužnice, sudija pojedinac odnosno predsednik veća donosi rešenje o odbacivanju optužnice i mirovanju krivičnog postupka kad ocenjuje da: delo koje je predmet optužbe ne predstavlja krivično delo; postoje okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost; nastupila zastarelost krivičnog dela; delo je obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem ili postoje druge okolnosti koje isključuju krivično gonjenje; ili nema dovoljno dokaza za ozbiljnu osnovanu sumnja da je okrivljeni počinio krivično delo koje mu se stavlja na teret optužnicom.

Treba da se naglasi da prilikom donošenja rešenja o odbacivanju optužnice, sudiju pojedinca ili predsednika veća ne obavezuje pravna kvalifikacija krivičnog dela koju je tužilac naveo u optužnici (stav 2. člana 253. ZKPK).

Zakonodavac je takodje pojasnio činjenicu da se na sednici prvog razmatranja optužnice nije dozvoljeno ispitivanje svedoka i veštaka niti podnošenje dokaza, osim

ako je iskaz svedoka neophodan za donošenje odluke o produženju ili sprovođenju mera za obezbeđivanje prisustva okrivljenog na glavnom pretresu.

Sledstveno tome, sudija pojedinac odnosno predsednik veća mora preduzeti sve mere koje su neophodne za pripremu drugog razmatranja, koje se, po pravilu, zakazuje u roku ne kraćeg od 30 dana i ne dužeg od 40 dana po održavanju prvog razmatranja te traži od stranaka da podnesu eventualne predloge, određivši datum do kojeg se to može učiniti, ali svakako u periodu koji ne može biti duži od 30 dana od dana održavanja prvog razmatranja (stavovi 4. i 5. člana 245 ZKPK)

Drugo razmatranje optužnice

Drugo razmatranje predstavlja logički nastavak prvog razmatranja. Po pravilu, na drugom razmatranju takodje učestvuju državni tužilac, okrivljeni ili više okrivljenih i branilac, izuzev ako sudija pojedinac odnosno predsednik veća zahtevao samo podnošenje predloga do datuma održavanja drugog razmatranja (stav 1. člana 254. ZKPK).

Tokom drugog razmatranja, sudija pojedinac odnosno predsednik veća proverava da li je branilac ispunio sve obaveze koje se odnose na otkrivanje dokaza, razmatra podnete prigovore i zahteve okrivljenog te traži od državnog tužioca da odgovori pismeno ili usmeno u toku razmatranja na takve zahteve ili prigovore. Ova pitanja, ukoliko oceni za potrebnim, sudija pojedinac odnosno predsednik veća iznosi na raspravnim sednicama. Medjutim ako po ovim pitanjima još nije odlučeno, oni će o njima odlučiti posebnim rešenjem nakon drugog razmatranja (stavovi 2,3,4 i 6. člana 354. ZKPK).

Sudija pojedinac odnosno predsednik veća o podnetim zahtevima i prigovorima odlučuj rešenjem što je pre moguće, ali u roku ne dužem od tri (3) nedelje od dana drugog održanog razmatranja (stav 2. člana 255. ZKPK).

Sledstveno tome, na drugom razmatranju, shodno stavu 1. člana 256. ZKPK, odbrana podnosi državnom tužiocu: obaveštenje o nameri da daju alibi, navodeći mesto odnosno mesta na kojima okrivljeni tvrdi da je bio prisutan u vreme navodnog izvršenja krivičnog dela i imena svedoka ili bilo koje druge dokaze koji podržavaju alibi; obaveštenje o nameri da iznosi razloge o isključenju krivične odgovornosti, navodeći imena svedoka i bilo koje druge dokaze koji podržavaju takve razloge; i obaveštenje o imenima svedoka koje odbrana namerava da pozove da svedoče.

U svakom slučaju, braniocu se, u svako vreme pre početka glavnog pretresa, dozvoljava da izvrši pismenu dopunu gorenavedenih informacija po zahtevu državnog tužioca. Ako branilac nije ispunio pomenute obaveze a sud ne nađe opravdan razlog za takav propust, sud može da kazni branioca novčanom kaznom do dvesta pedeset (250) evra i o tome obaveštava Advokatsku komoru Kosova (stavovi 2. i 3. člana 256. ZKPK). Nakon završetka drugog razmatranja, sudija pojedinac odnosno predsednik veća zakazuje glavni pretres, osim ako tek mora da donese rešenje o prigovorima ili zahtevima podnetim od stranaka. On zakazuje glavni pretres pismenim nalogom koji se izdaje istovremeno sa navedenim pismenim rešenjem ili rešenjima (stav 6. člana 254. ZKPK).

GLAVNI PRETRES I PRESUDA

Glavni pretres

Glavni pretres predstavlja najvažniju fazu krivičnog postupka. On obuhvata celokupne procesne radnje koje se moraju izvršiti radi pojavljivanja stranaka pred sudom i saslušanja njihovih navoda, radi pribavljanja dokaza i njihovu ocenu, radi pravilnog rešavanja stvari i donošenja sudske odluke zasnovane na zakonu i dokazima. Glavni pretres se vodi u sudskim zasedanjima shodno pravilima odredjenim Zakonom o krivičnom postupku, kao što su javnost sednice, način njenog rukvođenja, prisustvo optuženog na sednici, sudjenje bez prekida, vodjenje zapisnika itd. Glavni pretres je javan i njemu mogu prisustvovati punoletna lica, koji ne mogu nositi oružja i druge opasne predmete, izuzev policijskih službenika koji čuvaju optuženog.

Pripreme za glavni pretres

Procesne radnje koje se tiču fazi glavnog pretresa izvršavaju se na način i po redosledu odredjenom ZKPK-om, koje, po pravilu, moraju da se striktno poštuju. Počinju sa pripremnim radnjama i nastavljaju se otvaranjem zasedanja, obaveštenjem o sastavu veća i razmatranjem mogućih zahteva za izuzeće sudija i zamenu tužioca, saslušanjem optužnice i navoda stranaka, izvodjenjem dokaza i na kraju donošenjem odluke.

Po pravilu, glavni pretres održava se u mestu gde se nalazi sedište suda i u sudnici. Medjutim, ako su u određenom slučaju prostorije u sudskoj zgradi nepodobne za održavanje glavnog pretresa zbog nedostatka prostora ili zbog drugog opravdanog razloga, sudija pojedinac odnosno predsednik suda može da naloži da glavni pretres bude održan u drugoj zgradi (član 286. ZKPK).

U okviru pripreme glavnog pretresa, na pretres biće pozvani optuženi, njegov branilac, državni tužilac, oštećeno lice i njihovi zakonski zastupnici i punomoćnici, kao i tumač. Na glavni pretres se takođe pozivaju i svedoci i veštaci koje je predložio državni tužilac ili optuženi. Poziv uručen optuženom licu i svedocima, pored podataka koji se odnose na njihovu ličnost, sadrži I informacije koje se odnose na krivično delo, vreme i mesto održavanja glavnog pretresa, svojstvo u kome se pozivaju, upozorenje o posledicama u slučaju nepristupanja sudu i druge važne informacije. U pozivu optuženi se upozorava da ukoliko u roku od 8 (osam) dana od dana objavljivanja žalbe ne najavi žalbu, smatraće se da je odustao od žalbe. U slučajevima kada odbrana nije obavezna, optuženi će se uputiti u pozivu da ima pravo da angažuje branioca, ali da glavni pretres ne mora da bude odložen zbog toga što branilac nije došao ili zbog toga što je optuženi angažovao branioca tek na glavnom pretresu. Kako bi imao dovoljno vremena za pripremanje odbrane, poziv optuženom licu mora da bude uručen najmanje osam (8) dana pre glavnog pretresa. Medjutim, na zahtev optuženog lica ili na zahtev državnog tužioca, a uz saglasnost optuženog lica, ovaj propisani rok može da bude skraćen (stavovi 1-3 ZKPK).

Pored gorenavedenih, sud upućuje obaveštenja i drugim subjektima i osobama. Tako, oštećeno lice koje nije pozvano da se pojavi kao svedok, biva obavešteno u pozivu da glavni pretres može da bude održan i u njegovom odsustvu, a da će njegova izjava o imovinsko-pravnom zahtevu biti pročitana. Optuženi, svedok i veštak se upozoravaju u pozivu o posledicama nedolaska na glavni pretres. Na njegov zahtev, ombudsman Kosova se takođe obaveštava o glavnom pretresu u cilju praćenja krivičnog postupka u odnosu na pitanja koja se tiču kršenju ljudskih prava i radnje koje predstavljaju zloupotrebu vlasti (stavovi 4-6 člana 287. ZKPK).

Predlaganje dokaza nakon zakazivanja glavnog pretresa

Stranke, branilac i oštećeno lice mogu, i nakon zakazivanja glavnog pretresa, da zahtevaju da se na glavnom pretresu pozovu novi svedoci i veštaci ili pribave novi dokazi. Njihov zahtev u ovom slučaju mora biti obrazložen i da sadrži podatke u odnosu na činjenice koje, premanjima, moraju da se dokažu i kojim dokazima.

Usvajanje predloga za nove dokaze

Sudija pojedinac odnosno predsednik veća će usvojiti zahtev da se pozovu novi svedoci ili veštaci ili pribavljanje novih dokaza ukoliko novi svedok i veštak ili novi dokazi nisu bili poznati u vreme drugog razmatranja optužnice ili kad to ne dovodi do znatnog ponavljanja iskaza drugog svedoka, veštaka ili dokaza i ako pravo okrivljenog lica na pravično suđenje može da bude povređeno odbijanjem zahteva.

Odbijanje predloga za nove dokaze

Sudija pojedinac odnosno predsednik sudskog veća mogu da odbiju takav zahtev, a takvo odbijanje se može pobijati žalbom u roku od 48 časova od prijema naloga o odbijanju zahteva. U slučaju usvajanja zahteva za pribavljanje novih dokaza, stranke i branilac se moraju obavestiti o odluci kojom se nalaže pribavljanje tih dokaza pre početka glavnog pretresa (Član 288. ZKPK),

Odredjivanje rezervnih sudija

Ako ima izgleda da će glavni pretres trajati duže nego obično, predsednik veća može zatražiti od predsednika suda da odredi jednog sudiju da prisustvuje glavnom pretresu, kako bi zamenio člana veća u slučaju njegove sprečenosti da prisustvuje glavnom pretresu. Ako je posebna istražna mogućnost sprovedena tokom krivičnog postupka, jedan od dvoje sudija koji su bili u sastavu tog veća, ali nisu bili sudije za prethodni postupak, biće član veća, a drugi kao rezervni sudija, (člen 289. i ZKPK).

Ispitivanje svedoka-veštaka u mestu u kome živi

Ako svedok ili veštak koji je pozvan na glavni pretres nije u stanju da se pojavi zbog hronične bolesti ili zbog neke druge smetnje, takav svedok ili veštak može da

bude ispitan u mestu u kome živi, osim ako je takav svedok ili veštak saslušan tokom posebne istražne mogućnosti. O vremenu i mestu ispitivanja biće obavешteni stranke, branilac i oštećeno lice, ako je to, s obzirom na hitnost postupka, moguće. Ako se optuženi nalazi u pritvoru, o potrebi njegovog prisustvovanja ispitivanju odlučuje sudija pojedinac odnosno predsednik veća, obezbeđujući da, u odsustvu optuženog lica, njegov branilac bude prisutan. Ako su stranke, branilac i oštećeno lice prisutni, oni imaju sva prava koja im pripadaju u krivičnom postupku (član 290 ZKPK).

Pretpostavke za održavanje glavnog pretresa

Na dan i čas zakazivanja glavnog pretresa sudija pojedinac odnosno predsednik sudskog veća otvara zasedanje i objavljuje predmet glavnog pretresa i sastav veća. Potom utvrđuje da li su došla sva pozvana lica i da li su lica koja nisu došla uredno pozvana te da li su svoj izostanak opravdala (član 305. ZKPK)

Izostanak stranaka i drugih pozvanih lica sa glavnog pretresa

Pretpostavku za održavanje glavnog pretresa predstavlja prisustvo osnovnih subjekata krivičnog postupka, po pravilu, i branioca.

Ako na glavni pretres koji je zakazan na osnovu optužnice državnog tužioca ovaj (tužilac) ne dodje, glavni pretres se odlaže o čemu sudija pojedinac odnosno predsednik veća obavешtava odgovornog državnog tužioca ; ako je optuženi uredno pozvano, a ne dođe na glavni pretres niti svoj izostanak opravda, sudija pojedinac odnosno predsednik sudskog veća izdaje nalog za hapšenje. Ako se dovođenje optuženog ne bi moglo odmah izvršiti, sudija pojedinac odnosno predsednik veća odlaže održavanje glavnog pretresa i nalaže da se optuženi prinudno dovede na naredni glavni pretres. Međutim, ako optuženi opravda izostanak pre nego što dovođenje bude izvršeno, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može opozvati nalog za prinudno dovođenje.

Pritvor optuženog zbog nepoštovanja suda

Prema nedisciplinovanom optuženom licu se može odrediti i pritvor. Naime, ako je očigledno da uredno pozvani optuženi izbegava da prisustvuje glavnom pretresu, iako ne postoje razlozi za pritvor, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može da odredi pritvor radi obezbeđivanja njegovog prisustva na glavnom pretresu. Takav pritvor može trajati najduže mesec dana.

Izostanak branioca sa glavnog pretresa

Ako na glavni pretres ne dođe branilac koji je uredno pozvan i ne obavesti sud o razlogu sprečenosti čim je za taj razlog saznao, ili ako branilac bez odobrenja sudije pojedinca ili predsednika veća napusti glavni pretres, sud pozvaće optuženi da odmah uzme drugog branioca: Ako optuženi to ne učini, a održavanje pretresa prouzrokovalo bi štetu za odbranu, glavni pretres se odlaže.

Izostanak svedoka i veštaka

Ako sa glavnog pretresa neopravdano izostane svedok ili veštak koji je uredno pozvan, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može naložiti da se on odmah prinudno dovede. Njihovo prinudno dovodjenje na glavni pretres se ocenjuje zavisno od svakog konkretnog slučaja i važnost njihovih iskaza. To znači da se glavni pretres može početi i u odsustvu pozvanog svedoka ili veštaka, pri čemu sudija pojedinac odnosno predsednik veća mogu da u toku glavnog pretresa da odluči da li zbog izostanka svedoka ili veštaka glavni pretres treba odložiti ili prekinuti.

Upravljanje glavnim pretresom

Zbog velikog značaja koji ima, na glavnom pretresu moraju stalno biti prisutni sudija pojedinac, odnosno predsednik i članovi veća, zapisničar i rezervni sudija (prvi stavovi članova 297. i 298. ZKPK). O njihovom prisustvu kao i potrebi da sastav veća bude sastavljen u skladu sa zakonom, treba da vodi računa sudija pojedinac odnosno predsednik veća. U tom smislu, shodno stavu 2. člana 297. i stavu 2. člana 289. ZKPK, oni moraju da paze da li postoje zakonski razlozi za isključenje nekog od članova veća (to je dužnost predsednika veća) ili zapisničara.

Sudija pojedinac odnosno predsednik veća rukovodi glavnim pretresom i poziva stranke, oštećeno lice, zakonske zastupnike, punomoćnike, branioca, veštake i članove veća da daju svoje iskaze ili postave pitanja. Članovi veća isto tako mogu da postave pitanja bilo kom svedoku ili veštaku. U ovom smislu, dužnost je sudije pojedinca odnosno predsednika veća da obezbedi da slučaj bude svestrano razmatran u skladu sa pravilima izvođenja dokaza u smislu zakonskih odredaba na snazi kao i da odluči o predlozima stranaka, kako predviđa ovaj zakon. O svim iznetim slučajevima, sudija pojedinac odnosno predsednik veća odlučuje donošenjem posebnog rešenja ali i unošenjem u zapisnik o glavnom pretresu (član 299. ZKPK).

Glavni pretres odvija se prema pravilima predviđenim ovim Zakonom. Međutim, zbog opravdanih razloga, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može da odluči da izmeni uobičajenu proceduru izvođenja dokaza, posebno zbog broja optuženih lica, broja krivičnih dela ili obima dokaznog materijala (člana 300. ZKPK).

Narušavanje reda na glavnom pretresu

Sudija pojedinac odnosno predsednik veća dužan je da vodi računa o održavanju reda u sudnici i očuvanju dostojanstva suda. Tako, odmah po otvaranju zasedanja upozorava lica prisutna na glavnom pretresu da se korektno ponašaju i ne ometaju vođenje postupka. U tu svrhu, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može da naredi lični pretres lica na glavnom pretresu. Ako mere za održavanje reda na glavnom pretresu ne pokazuju efikasnim, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može da udalji publiku sa glavnog pretresa.

Navedene mere i ne samo one, izriču se prema određenim učesnicima u postupku. Tako, ako optuženi, branilac, oštećeno lice, zakonski zastupnik, punomoćnik, svedok,

veštak, tumač ili drugo lice koje prisustvuje glavnom pretresu narušava rad tako što ne poštuje naređenja sudije pojedinca odnosno predsednika veća za održavanja reda. on će to lice opomenuti. Ako opomena bude bezuspešna, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može narediti da se optuženi udalji iz sudnice, dok ostala lica ne samo da mogu da budu udaljena, već mogu da budu kažnjena novčanom kaznom do hiljadu (1.000) evra (stav 1 člana 302. ZKPK).

Naredbom sudije pojedinca odnosno predsednika veća optuženi se može udaljiti iz sudnice privremeno, ali ako je već ispitan na glavnom pretresu, može biti udaljen za celo vreme trajanja dokaznog postupka. Pre završetka dokaznog postupka, sudija pojedinac odnosno predsednik veća će pozvati optuženg i obavestiti ga o toku glavnog pretresa. Ako optuženi nastavi da narušava red i da vređa dostojanstvo suda, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može ponovo udaljiti to lice sa glavnog pretresa. U tom slučaju, zasedanje se završava bez prisustva optuženog, dok sudija pojedinac odnosno predsednik veća ili drugi sudija kao član veća saopštiće optuženom presudu u prisustvu zapisničara (stav 2. člana 302. ZKPK).

Sudija pojedinac odnosno predsednik veća može da uskrati braniocu ili punomoćniku pravo da brani odnosno zastupa svoje branjenike na glavnom pretresu ako posle izricanja kazne produži da narušava red. U takvom slučaju stranka će se pozvati da uzme drugog branioca odnosno punomoćnika. Ako optuženi ne može odmah da uzme drugog branioca ili sud nije u mogućnosti da postavi novog branioca bez štete za odbranu, glavni pretres će biti prekinut ili odložen. Rešenje o ovom pitanju, zajedno sa obrazloženjem unosi se u zapisnik o glavnom pretresu. Protiv ovog rešenja nije dozvoljena posebna žalba, (stav 3. člana 302. ZKPK).

Ako državni tužilac narušava red, sudija pojedinac odnosno predsednik veća o tome obaveštava pretpostavljenog državnog tužioca, a može i da privremeno prekine glavni pretres i da od pretpostavljenog državnog tužioca zatraži da postavi drugog državnog tužioca u predmetu (stav 4. člana 302. ZKPK).

Kada sud udalji iz sudnice odnosno kazni člana advokatske komore ili advokatskog pripravnika zbog narušavanja rede, o tome obaveštava Advokatsku komoru (stav 5. člana 302. ZKPK)

Sva rešenja o primeni ovih mera, novčanim i drugim kaznama koje se vezuju za upravljanje glavnim pretresom unose se u zapisnik o glavnom pretresu. Žalba je dozvoljena samo protiv odluke o kazni a protiv drugih odluka o merama u odnosu na održavanje reda i upravljanje glavnim pretresom žalba nije dozvoljena član 300. ZKPK).

Zapisnik o glavnom pretresu

O svim merama preduzetim u toku sprovođenja glavnog pretresa vodi se zapisnik, koji se naziva zapisnik o glavnom pretresu. Zapisnik se sastavlja u pisanom obliku i u njemu se unosi bitan sadržaj toka glavnog pretresa. Osim unošenja u zapisnik, tok glavnog pretresa se može tonski ili vizuelno snimati te stenografski beležiti. Zapisnik o glavnom pretresu sadrži prepis tonskog snimanja glavnog pretresa i belešku o toku

glavnog pretresa, njegovim glavnim delovima i donetim odlukama. Ako je optuženi osuđen na kaznu zatvora nakon izjavljivanja žalbe višoj instanci, onda mora da se u roku od tri (3) radna dana od završetka glavnog pretresa u celosti uradi prepis tonskog ili vizuelnog snimanja glavnog pretresa. Sudija pojedinac odnosno predsednik veća može, zbog opravdanog razloga, da produži ovaj rok na petnaest (15) dana. Sudija pojedinac odnosno predsednik veća će preispitati i potvrditi prepis, koji će biti priložen zapisniku o glavnom pretresu kao njegov sastavni deo. Sudija pojedinac odnosno predsednik veća donosi odluku o načinu registracije glavnog pretresa (član 315. ZKPK).

Ako se glavni pretres registruje samo u pisanom obliku, sudija pojedinac odnosno predsednik veća, na predlog stranke ili po službenoj dužnosti, može da naloži da se u zapisnik doslovno unose iskazi koje smatra naročito važnim. U takvim situacijama, uvek kad se to smatra potrebnim, naročito ako je iskaz u zapisnik unet doslovno, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može da naloži da se određeni delovi zapisnika odmah pročitaju, ukoliko to traže stranka, branilac ili lice čiji je iskaz unet u zapisnik (član 316. ZKPK).

Zapisnik o glavnom pretresu je značajan za prvostepeni sud kako bi on mogao da, u vreme donošenja presude, proverava tačnost utisaka u pogledu određenih činjenica, naročito u slučaju kad glavni pretres nije mogao biti završen u okviru jednog zasedanja. Medjutim zapisnik o glavnom pretresu ima poseban značaj za drugostepeni sud, koji proverava tačnost zaključaka prvostepenog suda prilikom razmatranja spisa predmeta. "Zapisnik o glavnom pretresu, prvom i drugom razmatranju optužnice završava se okončanjem zasedanja. Zapisnik potpisuju sudija pojedinac odnosno predsednik veća i zapisničar" (stav 1. člana 317. ZKPK). Zapisnik je sastavljen od uvodnog, centralnog i zaključnog (završnog) dela.

Uvodni deo zapisnika o glavnom pretresu mora da sadrži: naziv suda pred kojim se održava glavni pretres, broj predmeta, mesto i vreme zasedanja, ime i prezime sudije pojedinca odnosno predsednika veća, članove veća i zapisničara, tužioca, optuženog i branioca, oštećenog i njegovog zakonskog zastupnika ili punomoćnika, zaštitnika žrtve i ime tumača, krivično delo koje je predmet pretresa, kao i da li je glavni pretres javan ili je javnost isključena (stava 1. člana 318. ZKPK).

Centralni deo zapisnika, po pravilu, mora da sadrži: identifikaciju optužnice, da li je državni tužilac izmenio ili proširio optužbu, koje su predloge podnele stranke i kakve je odluke donosio sudija pojedinac odnosno predsednik veća, koji su dokazi izvedeni, da li je izvršen uvid u zapisnike i druga pismena, da li su reprodukovani vizuelni, tonski ili drugi snimci i kakve su primedbe učinile stranke u pogledu tih zapisnika, pismena ili snimaka. Ako je na glavnom pretresu isključena javnost, u zapisniku se mora naznačiti da je sudija pojedinac odnosno predsednik veća upozorio prisutne na posledice ako neovlašćeno otkriju informacije koje su saznale na glavnom pretresu (stav 2 člana 31. ZKPK). U ovm delu zapisnika navodi se i izreka presude, činjenica da je presuda javno objavljena kao i odluka o pritvoru (član 319. ZKPK).

Završni deo zapisnika, po pravilu, treba da sdrži beleške o tome da li je bilo primedbi u odnosu na gorenavedene podatke ili nije i da li su potrebne ispravke ili određene dopune kao i potpis predsednika veća i zapisničara.

Po pravilu, u zapisniku obuhvata se samo glavni sadržaj iskaza optuženog, svedoka i veštaka. Na zahtev stranke, u zapisnik se unosi pitanje odnosno odgovor koji je sudija pojedinac odnosno veće odbacilo kao nedozvoljeno (stavovi 3. i 4 član 318. ZKPK).

Zapisnik o glavnom pretresu se void uredno i pedantno. Kao što je gore navedeno, stranke imaju pravo de vrše uvid u zapisnik ili neki njegov deo, da iznose primedbe i komentare kao i da zahtevaju određene ispravke. Ispravke se obično tiču pogrešno upisanih imena, brojeva i drugih očiglednih grešaka. Druge ispravke i dopune zapisnika može da naloži samo sudija pojedinac ili sudsko veće. Komentari se odnose na izjave stranaka i druge dokaze, koji se zajedno sa iznetim primedbama unose u poseban dodatak zapisnika. U dodatku se navode razlozi zbog kojih pojedini predlozi i primedbe nisu usvojeni. Dodatak, kao što je slučaj i sa zapisnikom, potpisuju sudija pojedinac odnosno predsednik veća kao i zapisničar (stavovi 3. i 4. člana 317. ZKPK).

Na kraju treba istaći da o sednici većanja i glasanja (koja se održava nakon završne reči stranaka), i na kojoj se donosi presuda, vodi poseban zapisnik - takozvani zapisnik o većanju i glasanju. Zapisnik o većanju i glasanju sadrži tok glasanja i odluku koja je donesena. Ovaj zapisnik potpisuju svi članovi veća i zapisničar. Izdvojeno mišljenje člana veća prilaže se zapisniku o većanju i glasanju. Zapisniku o većanju i glasanju, koji se zatvara u poseban koverat, može pristupiti samo viši sud kad rešava o pravnom leku i u tom slučaju dužan je da zapisnik ponovo zatvori u poseban koverat, na kome će se navesti napomena da je zapisnik pregledan.

Tok glavnog pretresa

Složena priroda glavnog pretresa iziskuje duge pripreme, duboko ispitivanje stvari i dobro razradjen plan od strane sudije pojedinca odnosno predsednika veća. U toku ovih aktivnosti, sudija pojedinac odnosno predsednik veća moraju striktno da se pridržavaju redosledu procesnih radnji definitivno utvrđenih odredbama Zakona o krivičnom postupku: Celokupna delatnost glavnog pretresa se sastoji u otvaranju glavnog pretresa, iskazu optuženog, izvodjenju dokaza i završnoj reči stranaka.

Otvaranje glavnog pretresa i iskaz optuženog

Kao što je poznato, sudija pojedinac odnosno predsednik veća je ovlašćen da otvori zasedanje i objavi predmet sudjenja i sastav veća. Nakon toga izvidi da li su ispunjene pretpostavke za održavanje glavnog pretresa. Kad utvrdi da su na glavnom pretresu prisutna sva pozvana lica, ili kada sudija pojedinac odnosno predsednik veća u slučaju nedolaska nekog od njih održi glavni pretres u njihovom odsustvu ili odluči da ta pitanje reši kasnije, sudija pojedinac odnosno predsednik veća upućuje optuženog da pažljivo prati tok glavnog pretresa, da može da iznese činjenice i predlaže dokaze za svoju odbranu, da postavlja pitanja saizvršiocima, svedocima i veštacima i iznese objašnjenja oko njihovih izjava (stav 1. člana 323. ZKPK). Nakon toga, sudija pojedinac odnosno predsednik veća, shodno stavu 2. člana 323. ZKPK, upućuje optuženog da ima pravo da se ne izjasni u vezi sa svojim slučajem ili da ne odgovara na pitanja; ako da iskaz

o svom slučaju, nije obavezan da optuži sebe ili svog bliskog srodnika, niti da prizna krivicu i da može da se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca, po vlastitom izboru.

Dalje, sudija pojedinac odnosno predsjednik veća odveće svedoke i veštaka na određeno mesto na kome će sačekati da budu pozvani radi svedočenja. Ako je potrebno, sudija pojedinac odnosno predsjednik veća može da pozove veštaka da ostane u sudnici i prati tok glavnog pretresa. Ako je oštećeno lice prisutno, sudija pojedinac odnosno predsjednik veća upućuje ga da, ako još nije postavilo imovinsko-pravni zahtev da takav zahtev može postaviti u krivičnom postupku. Sudija pojedinac odnosno predsjednik veća može preduzeti potrebne mere za sprečavanje međusobnog tajnog dogovaranja svedoka, veštaka i ostalih strana (član 322. ZKPK).

Otvaranje glavnog pretresa

Shqyrtimi gjyqësor fillon me leximin e aktakuzës nga prokurori i shtetit, megjithëse të pandehurit i njihet e drejtas që të heqë dorë nga leximi i saj, (neni 324 i ZKPK).

Glavni pretres se otvara tako što državni tužilac čita optužnicu protiv okrivljenog, kome se priznaje pravo da se odrekne prava da mu se ona pročita (član 324. ZKPK) Nakon čitanja optužnice, sudija pojedinac odnosno predsjednik veća pita optuženog da li je razumeo optužnicu i nakon što se uveri da je razumeo izlaganje optužbeo mogućuje mu da prizna ili ne prizna krivicu. Ako optuženi nije razumeo optužbu, sudija pojedinac odnosno predsjednik veća pozvaće tužioca da mu objasni njenu sadržinu na način koji je za optuženog najrazumljiviji. Ako optuženi ne želi da se izjasni o krivici, smatraće se da ne priznaje da je kriv (član 325. ZKPK).

Priznanje krivice od optuženog

Ako je optuženi na glavnom pretresu priznao krivicu po svim tačkama optužnice, sudija pojedinac odnosno predsjednik veća odlučuje da li su ispunjeni uslovi za dopunu postupka odnosno da li će pozvati svedoke i veštaka.

Prilikom razmatranja priznanja krivice od strane optuženog, predsjednik veća može da sasluša mišljenja državnog tužioca, branioca i oštećenog. Ako se posumnja da pri priznavanju krivice optuženi nije shvatio posledice tog priznanja ili krivica nije priznao izražavanjem svoje slobodne volje itd., postupak se nastavlja kao da priznanja krivice nije bilo. U protivnom, glavni pretres se nastavlja izlaganjem završnih reči stranaka (stavovi 2-4 člana 326. ZKPK).

Ako pretresno veće smatra da zahtevi iz člana 248. stava 1. ovog zakona nisu ispunjeni, postupa kao da nije bilo izjašnjavanja o krivici. Ako pretresno veće smatra da su zahtevi iz člana 248. stava 1. ovog zakona ispunjeni, glavni pretres se nastavlja završnim rečima

Ukoliko ima više okrivljenih i jedan ili više od njih priznaju krivicu, glavni pretres se nastavlja za okrivljene koji se nisu izjasnili krivim. Sudija pojedinac odnosno predsjednik veća odlaže izricanje kazne okrivljenima koji su priznali krivicu na početku glavnog pretresa sve dok se ne završi glavni pretres. Ako su dokazi koji su izneti na

glavnom pretresu terete okrivljenog koji je priznao krivicu, ali ne predstavljaju dokaze od značaja prema preostalim okrivljenima koji nisu se izjasnili krivim, takvi dokazi se ne mogu koristiti protiv preostalih okrivljenih (stav 5. člana 326. ZKPK).

Na kraju, ako optuženi izjavi da priznaje krivicu u skladu sa sporazumom o priznanju krivice, sudija pojedinac odnosno predsednik nastavlja sa ispitivanjem preostalih saizvršilaca (stav 6 člana 336. ZKPK).

Izvodjenje dokaza

Izvodjenje dokaza obuhvata celokupne činjenice koje sud smatra od značaja za propisno i pravično sudjenje. Dokazi na glavnom pretresu se izvode sledećim redosledom: počinje se sa uvodnim izlaganjem, nastavlja se izvođenjem dokaza državnog tužioca, dokaza oštećene strane (ako ima oštećenih) dokaza branioca okrivljenog (ako ga ima) i zaključuje se završnom reči stranaka.

Po pravilu, prvo se izvode dokazi predloženi od strane državnog tužioca, zatim oštećenog i na kraju dokazi branioca. Ako okrivljeni ne prizna krivicu na početku glavnog pretresa, sudija pojedinac odnosno predsednik veća pozvaće državnog tužioca, a potom oštećenog i branioca da sažeto izlažu dokaze koji idu u prilog njegovom slučaju ili zahtevu. Uvodna izlaganja lica mogu se odnositi na prihvatljive dokaze, važeći zakon te oni mogu da koriste mape, dijagrame, sudski dozvoljene kopije traka, pregled i upoređivanje dokaza, ako se zasnivaju na prihvatljivim dokazima kao i uvećane prikaze dokaznih predmeta kako bi ih demonstrirali ili predstavili kao ilustraciju pred sudom. Izlaganje uvodnih reči stranaka može vremenski ograničiti sudija pojedinac odnosno predsednik pretresnog veća.

Izvođenje dokaza odnosi se na sve činjenice koje sud smatra od značaja za propisno i pravično sudjenje. Stranke i oštećena lica mogu do završetka glavnog pretresa predlagati da se razmotre nove činjenice, da se prikupe novi dokazi, a mogu ponoviti predloge koje je ranije odbio sudija pojedinac ili predsednik veća. Pored dokaza koje su predložile stranke ili oštećeno lice, pretresno veće ima ovlašćenja da razmotri i dokaze koje smatra potrebnim za pravilno i potpuno utvrđivanje krivičnog slučaja (član 329. ZKPK).

Postupak izvodjenja dokaza, po pravilu, nastavlja se ispitivanjem svedoka, veštaka, potom čitanjem raznih zapisnika koji su sačinjeni o preduzetim radnjama van glavnog pretresa, dokumenata, knjiga, dosijea i drugih pismena kao i slušanjem i gledanjem audio i video snimaka koji mogu poslužiti kao dokaz. Dokumenti koji imaju vrednost dokaza, kad je to moguće, biće podneseni u originalu. U toku dokaznog postupka takodje mogu biti razgledani predmeti koji služe za razjašnjenje slučaja te vrši se uvid u fotodokumentaciju mesta događaja.

Saslušanje svedoka

Prilikom razmatranja ličnih podataka svedoka, predsednik veća mora proveriti da li se radi o privilegovanom svedoku, koji, prema zakonu, ne može biti saslušan u svojstvu

svedoka (član 126. ZKPK), ili koji je oslobođen dužnosti svedočenja (član 127. ZKPK) i kad utvrdi da se radi o takvom licu, mora da ga upozna sa mogućnostima koje su mu priznate zakonom. Ako privilegovani svedok koristi mogućnost da ne svedoči, sudu preostaje da upotrebi druge dokaze. Sudija pojedinac odnosno predsednik veća će upozoriti svedoka da mora da govori istinu i da ne sme ništa da prećuti te daje mu do znanja da lažno svedočenje predstavlja krivično delo. Svedok se takođe upućuje da nije obavezan da odgovori na pitanja ako je verovatno da će time izložiti samog sebe ili bilo kog bliskog srodnika teškoj sramoti, znatnoj materijalnoj šteti ili krivičnom gonjenju; upozorenje se unosi u zapisnik.

Po pravilu, svedok koji još nije saslušan neće prisustvovati izvođenju dokaza, a veštak koji još nije dao svoj nalaz i mišljenje ne može da prisutvuje saslušanju drugog veštaka koji daje svoj iskaz u istom predmetu (član 330. ZKPK). Na glavnom pretresu, po pravilu, nije dozvoljeno ispitivanje lica mlađeg od šesnaest (16) godina koje je bilo žrtva krivičnog dela protiv života i tela, seksualnog integriteta i izbegavanja izdržavanja, ako je njegov iskaz već uzet u prethodnom postupku i ako veće smatra da je njegovo ponovno ispitivanje nepotrebno. Međutim, ako se takav svedok ispituje, veće može odlučiti da isključi javnost. Ako se dete ispituje u svojstvu svedoka, ono će biti udaljeno u trenutku kad njegovo prisustvo nije više potrebno (stavovi 1 i 2 člana 339. ZKPK).

Polaganje zakletve od strane svedoka

Pre ispitivanja, sudija pojedinac odnosno predsednik veća ili sudija za prethodni postupak može da zahteva od svedoka da položi zakletvu a ako je zakletvu položio u prethodnom postupku, onda mu se daje do znanja da je pod zakletvom. Dete ili maloletno lice za koje je utvrđeno ili se osnovano sumnja da je izvršilo krivično delo ili da je učestvovalo u izvršenju krivičnog dela zbog kojeg se ispituje, ne može biti podvrgnuto polaganju zakletve. Nemi svedok koji je pismen, polaže zakletvu potpisivanjem teksta zakletve, a gluvi svedok čita tekst zakletve. Ako je gluho-nemi svedok nepismeno lice, zakletvu polaže preko tumača (stavovi 1. i 5. člana 340 ZKPK).

Stranka koja je predložila svedoka, po pravilu, prva ispituje svedoka, dok će druge stranke imati priliku da unakrsno ispituju svedoka ili ospore verodostojnost svedoka (član 332. ZKPK). Naravno, stranki koja je predložila svedoka mora da se omogućiti da razjasni odgovore sa svedokom ili povрати verodostojnost svedoka. U ovom smislu, stranka koja je predložila svedoka može da mu postavlja konkretna pitanja radi razjašnjenja nejasnog iskaza, razlike u svedočenju, sumnje u pouzdanost iskaza svedoka kao i da mu predoči materijalni dokaz. Isto tako i stranka koja unakrsno ispituje oštećenog traži od njega da potvrdi ili negira neku činjenicu. Ako je odgovor svedoka protivrečan prihvatljivom dokazu, stranka koja unakrsno ispituje svedoka može da mu pokaže ili pročita protivrečan dokaz, pri čemu može da traži od svedoka da objasni razliku (stav 333, 334 i 335. ZKPK).

Ispitivanje veštaka

Veštak dostavlja svoje nalaze i mišljenje sudu putem izveštaja koji se podnosi usmeno. Veštak u izveštaju opisuje svoje nalaze i objašnjava svoju analizu. U ovom smislu on može da koristi materijalne dokaze kojim se podržava njegov iskaz, dok se na glavnom pretresu izveštaj unosi u zapisnik (član 341. ZKPK). Svakako, i pre ispitivanja veštaka sudija pojedinac odnosno predsednik veća može da traži od njega polaganje zakletve. Pre glavnog pretresa veštak može da polaže zakletvu samo pred sudom i samo ako postoji opasnost da neće prisustvovati glavnom pretresu. Razlog polaganja zakletve se unosi u zapisnik. Stalnom veštaku koji je položio opštu zakletvu za određena ispitivanja na glavnom pretresu se daje do znanja da je pod zakletvom. Nemi veštak koji je pismen, polaže zakletvu potpisivanjem teksta zakletve, a gluvi veštak čitaj tekst zakletve. Ako je gluv veštak nepismeno lice, zakletva se polaže preko tumača, (stavovi 3. i 5. člana 340. ZKPK).

Čitanje ranijih iskaza-zapisnika na glavnom pretresu

Osim u slučajevima propisanim odgovarajućim odredbama ZKPK, upoznavanje sa sadržinom zapisnika o iskazima svedoka, saoptuženih ili već osuđenih saizvršilaca krivičnog dela, kao i zapisnika o nalazu i mišljenju veštaka, shodno stava 1. člana 338. može se po odluci veća obaviti u sledećim slučajevima: ako su ispitana lica umrla, duševno obolela ili poremećena ili se ne mogu pronaći ili je njihov dolazak pred sud nemoguć ili znatno otežan zbog starosti, bolesti ili zbog drugih važnih razloga; ako svedoci ili veštaci odbiju da svedoče na glavnom pretresu bez zakonskog razloga; ili ako su stranke saglasne da se zapisnik pročita umesto neposrednog ispitivanja svedoka ili veštaka koji nije prisutan, bez obzira da li je to lice bilo pozvano ili ne.

Ograničenja u odnosu na čitanje iskaza-zapisnika

Zapisnici o ranijem ispitivanju lica koja su oslobođena dužnosti svedočenja ne smeju se porčitati ako ta lica nisu uopšte pozvana na glavni pretres ili su na glavnom pretresu izjavila da neće da svedoče na glavnom pretresu. Ako takva lica iskoriste svoje pravo da ne daju iskaze na glavnom pretresu, nakon što su ranije saslušana ili ako nisu došla na pretres kad su pozvana, zapisnik sa ranijeg saslušanja smatra se neprihvatljivim dokazom.

Razlozi čitanja unose se u zapisnik o glavnom pretresu, a prilikom čitanja saopštava se da li je svedok ili veštak položio zakletvu (stavovi 2. i 3. člana 338. ZKPK).

Ispitani svedoci i veštaci, po pravilu, ostaju u sudnici, ako ih sudija pojedinac odnosno predsednik veća, nakon ispitivanja stranaka, sasvim ne otpusti ili ne naredi da se privremeno udalje iz sudnice. Sudija pojedinac odnosno predsednik veća može na predlog stranaka ili po službenoj dužnosti, da naloži da se ispitani svedoci i veštaci udalje iz sudnice da bi kasnije mogli biti ponovo pozvani i još jednom ispitani u prisustvu ili odsustvu drugih svedoka i veštaka (član 342. ZKPK).

Ako se na glavnom pretresu sazna da pozvani svedok ili veštak ne može da dođe u sud ili mu je dolazak znatno otežan, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može, ako smatra da je njegov iskaz važan, naložiti da se to lice ispita van glavnog pretresa, ili iskaz da sudiji za prethodni postupak suda na čijoj se mesnoj nadležnosti nalazi prebivalište svedoka, odnosno veštaka. Isto tako, kad nalazi za potrebnim, sudija pojedinac, predsednik veća ili član veća sprovodi uvidjaj ili rekonstrukcijau mesta događaja van glavnog pretresa. Stranke i oštećeno lice biće uvek obavešteni o mestu i vremenu ispitivanja svedoka ili mestu i vremenu uviđaja ili rekonstrukcije i upućeni da tokom njihovog izvođenja imaju pravo da budu prisutni. Ako su stranke i oštećeno lice prisutni tokom izvođenja tih radnji, njima pripadaju sva prava propisana zakonodavstvom na snazi (član 343 ZKPK)

Čitanje i reprodukovanje materijalnih dokaza

U nastavku se vrši zbirna prezentacija zapisnika o uviđaju mesta koji je vođen van glavnog pretresa, o pretresu prostorija i lica i o sekvstriranju predmeta, dokumenata, knjiga, datoteka i drugih dokumenata kao i tehničkih snimaka koji imaju dokaznu vrednost, koji se pročitaju ili reprodukuju na glavnom pretresu u cilju utvrđivanja njihove sadržina. Sudsko veće ima diskreciono pravo da dozvoli usmeno iznošenje sažetka ovih zapisnika kao i reprodukciju audio ili video snimka toka tih istražnih radnji. Predmeti koji mogu da posluže za razjašnjenje neke stvari mogu u toku glavnog pretresa da budu pokazani optuženom, a prema potrebi i svedoku i veštaku (član 344. ZKPK).

Ispitivanje optuženog

Posle ispitivanja svedoka i veštaka i izvođenja materijalnih dokaza, nastavlja se sa ispitivanjem optuženog koji nije priznao krivicu. Naravno, on se ispituje u odsustvu saoptuženih lica koja još nisu ispitana (stavovi 1. i 3. člana 345. ZKPK). Optuženi ima pravo da ne svedoči. Optuženi se ispituje od glavnog branioca, državnog tužioca, saoptuženih lica i oštećenog. Po završetku ispitivanja, nakon što se sudija pojedinac ili predsednik veća uveri da stranke nemaju više pitanja, može da nastavi da sasluša optuženog, ako u njegovim odgovorima ima praznina, dvosmislenosti ili protivrečnosti. Posle toga, sudija pojedinac odnosno predsednik veća pita optuženog da li ima nešto da doda u svojoj odbrani. Ako optuženi dalje izloži svoju odbranu, mogu mu se ponovo postaviti pitanja (član 346. ZKPK).

Nakon završetka ispitivanja prvooptuženog, nastavlja se sa ispitivanjem svakog od ostalih saoptuženih lica, ukoliko ih ima. U ovom pravcu, svaki optuženi ima pravo da postavi pitanja drugim prethodno ispitanim saoptuženicima. Ranije iskaze saoptuženih lica mogu tokom glavnog pretresa koristiti stranke radi postavljanja pitanja pri čemu mogu tražiti potrebna razjašnjenja od njega. Ako se iskazi saoptuženika o istim okolnostima razlikuju, sudija pojedinac odnosno predsednik veća može izvršiti njihovo suočavanje (član 347. ZKPK).

Izmena i proširenje optužnice

Državni tužilac može u toku glavnog pretresa, ako oceni da izvedeni dokazi ukazuju da je činjenično stanje drugačije od onog iznetog u optužnici, usmeno izmeniti optužnicu ili predložiti da se glavni pretres prekine radi pripremanja nove optužnice. Naravno, u slučaju izmene optužnice takodje i optuženi i njegov branilac mogu predložiti da se glavni pretres prekine radi pripremanja odbrane, što veće može da učini ukoliko je došlo do bitne izmene ili proširenja optužnice. Ako veće prekine glavni pretres radi pripremanja nove optužnice, odrediće rok u kome državni tužilac mora podneti novu optužnicu. Nova optužnica se dostavlja optuženom. Ako državni tužilac ne podnese novu optužnicu u propisanom roku, sud nastavlja glavni pretres na osnovu prethodne optužnice (član 350. ZKPK).

Kad optuženi učini krivično delo u toku glavnog pretresa

Ako optuženi na glavnom pretresu učini krivično delo ili ako se u toku glavnog pretresa otkrije ranije učinjeno krivično delo optuženog, veće će po optužnici državnog tužioca, koja može biti i usmeno iznesena, proširiti glavni pretres i na to delo. U takvom slučaju, sud će prekinuti glavni pretres i obezbediti dovoljno vremena za pripremanje odbrane, a nakon saslušanja stranaka može odlučiti da za to delo optuženom licu posebno sudi. Međutim, ako se utvrdi da za presuđenje krivičnog dela izvršenog u toku glavnog pretresa nadležno drugo odeljenje osnovnog suda, veće će nakon saslušanja stranaka odlučiti da li će ustupiti predmet po kome se vodi glavni pretres nadležnom višem sudu radi odlučivanja (član 351. ZKPK).

Po završetku dokaznog postupka, sudija pojedinac odnosno predsednik veća će upitati stranke i oštećeno lice da li imaju predloge za dopunu dokaznog postupka. Ako niko ne predloži dopunu dokaznog postupka ili predlog bude odbijen, a sud nađe da je slučaj razjašnjen, sudija pojedinac odnosno predsednik veća će objaviti da je dokazni postupak završen (član 348. ZKPK).

Na kraju valja istaći da se podaci iz kaznene evidencije i drugi podaci o osuđivanosti za krivična dela mogu pročitati samo nakon završetka izvođenja dokaza. Kada je optuženi priznao krivicu, svi podaci o osuđivanosti optuženog lica pročitace se pre nego što stranke daju svoju završnu reč (član. 349. ZKPK).

Završna reč stranaka

U svojoj završnoj reči stranke usmeno iznose i obrazlažu svoje argumente i zaključke do kojih su došle u odnosu na sva pitanja o kojima će sud odlučiti. Završna reč se daje po ovom redosledu: prvi govori državni tužilac, zatim oštećeno lice i branilac, a na kraju optuženi. "Lica koja daju završnu reč mogu da se pozovu na prihvatljive dokaze, na postupak, važeći zakon, karakter i ponašanje svedoka uočeno u toku sudskog postupka, a mogu da koriste i tabele, dijagrame, prepise snimaka koje je odobrio sud, rezime i upoređenje dokaza, ako su oni zasnovani na prihvatljivom dokazu, kao i uvećane

prikaze dokaznih predmeta i bilo koji demonstrativni ili ilustrovani dokazni predmet ili pokazivanje na sudu” (član 352.ZKPK).

Državni tužilac u svojoj završnoj reči iznosi ocenu dokaza izvedenih na glavnom pretresu, izvodi zaključke o činjenicama važnim za donošenje odluke, izlaže i obrazlaže svoj predlog o krivičnoj odgovornosti optuženog, važeće odredbe Krivičnog zakona, koje se moraju primeniti, olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje bi trebalo uzeti u obzir prilikom odlučivanja o krivičnoj sankciji. Državni tužilac ne može da predlaže visinu kazne, ali može da predloži da se izrekne sudski ukor ili jedna od alternativnih kazni u smislu člana 49. Krivičnog zakona (član 353. ZKPK). Državni tužilac u svojoj završnoj reči iznosi analizu i podrobnu ocenu izvedenih dokaza, izlaže svoj stav o verodostojnosti i dokaznoj snazi određenih dokaza u pogledu konkretnih činjenica. Nakon izvršene analize dokaza na osnovu kojih nalazi da je dokazana krivica optuženog, tužilac prelazi na kvalifikaciju krivičnog dela. U ovom slučaju on izlaže razloge zbog kojih smatra da delatnost optuženog sadrži obeležja određenog krivičnog dela. U ovom pravcu, zaključak državnog tužioca mora biti jasan. Nije dopuštena nikakva alternative, odnosno različite varijante u pogledu kvalifikacije krivičnog dela. Dakle, državni tužilac mora da se opredeli za konkretnu kvalifikaciju.

U odnosu na visinu kazne koju, prema njegovom mišljenju, treba izreći optuženom, državni tužilac mora da se usredsredi na određene pokazatelje koji predstavljaju osnov za individualizaciju kazne. Naime, on treba da naznači stepen društvene opasnosti krivičnog dela izvršenog od optuženog, ulogu koju je imao u njegovom izvršenju, motive kojima se rukovodio pri izvršenju dela itd. Zavisno od rezultat dokaznog postupka, državni tužilac može da odustane od optužbe, izmeni ili proširi optužnicu ili ostane pri optužnici i traži da se optuženi kazni po zakonu.

Državni tužilac u svojoj završnoj reči odustaje od krivičnog gonjenja ako se rezultatom dokaznog postupka ne argumentuju osnov optužbe.

Izmena i proširenje optužnice, kao što je gore navedeno, može da se izvrši ako državni tužilac u toku glavnog pretresa nadje da izvedeni dokazi ukazuju na to da je činjenično stanje izloženo u optužnici izmenjeno. S druge strane, proširenje optužnice se vrši ako se u toku glavnog pretresa utvrdi da je optuženi počinio i drugo krivično delo ili kad se ranije krivično delo otkrije u toku glavnog pretresa.

Svojoj završnoj reči državni tužilac ostaje pri podignutoj optužnici ako oceni da je u sudu izvedenim dokazima utvrdjen njen osnov odnosno da je optuženi izvršio krivično delo koje mu se stavlja na teret za koje snosi krivičnu odgovornost. U tom slučaju tužilac traži od suda da optuženog oglasi krivim i kazni po zakonu. Oštećeni ili njegov punomoćnik može u završnoj reči obrazložiti njegov imovinsko-pravni zahtevu i ukazati na dokaze o krivičnoj odgovornosti optuženog (člana 354. ZKPK).

Branilac u završnoj reči iznosi argumente koji idu u korist optuženog i može odgovoriti na navode optužbe i oštećenog lica. Pošto branilac iznosi argumente odbrane, optuženi ima pravo da lično govori, odnosno da se izjasni da li se slaže sa odbranom iznetom od strane njegovog branioca i da takvu odbranu dopuni. Državni tužilac i oštećeno lice imaju pravo da odgovore na odbranu, a branilac ili optuženi imaju pravo da se osvrnu na te odgovore. Optuženi uvek uzima reč kao poslednji

(član 355. ZKPK). Dakle, nakon branioca, reč se daje optuženom koji se izjašnjava da li podržava ili ne odbranu izloženu od strane svog branioca ili, po potrebi, vrši njegovu dopunu. Naime, govoreći poslednji, optuženi ima priliku da shodno svojim interesima, vrši ocenu rezultata dokaznog postupka, kao što je i sud zainteresovan da sasluša mišljenje optuženog i njegov poslednji stav upravo pre nego što će se povući radi donošenja odluke. Inače, u svojoj završnoj reči optuženi može izneti svako pitanje koje, po njegovom mišljenju, zaslužuje pažnju suda; dovoljno je da su ta pitanja vezana za krivično delo.

Prilikom iznošenja završnih reči može doći do replika. Naime, tužilac ili bilo koji drugi subjekt krivičnog postupka mogu da ponovo uzmu reč. Poslednja reč i u ovom slučaju pripada optuženom. Završna reč stranaka može da se vremenski ograniči. Sudija pojedinac odnosno predsednik veća može, posle prethodne opomene, prekinuti lice koje u svojoj završnoj reči vređa javni red i moral ili vređa drugoga, ili se upušta u ponavljanje ili izlaganje koje očigledno nije u vezi sa predmetom. Kad optužbu zastupa više lica ili odbrana ima više branilaca, samo tužilac ili glavni branilac odnosno branilac kojeg odredi glavni branilac izlažu završnu reč u ime stranke koju zastupaju. Posle svih završnih reči, sudija pojedinac odnosno predsednik veća je dužan da upita da li još neko od lica želi nešto da izjavi (član 356. ZKPK).

Ako stranke nemaju novih predloga i kad sudija pojedinac ili pretresno veće, posle završnih reči stranaka, smatra da nema potrebe da se izvede još neki dokaz, sudija pojedinac odnosno predsednik pretresnog veća objaviće da je glavni pretres završen. Posle toga, sudija pojedinac ili pretresno veće će se povući na većanje i glasanje radi donošenja presude (član 357. ZKPK). Na kraju, shodno stavu 1. člana 358. Zakona o glavnom pretresu, sudija pojedinac odnosno predsednik veća je ovlašćen da u toku glavnog pretresa, odnosno pre većanja i glasanja ili u toku ovog zasedanja, rešenjem odbaci optužnicu ako utvrdi: da se postupak vodi bez zahteva državnog tužioca, bez predloga oštećenog lica ili odobrenja nadležnog državnog organa ili ako je nadležni javni organ povukao dozvolu ili ako postoje druge okolnosti koje sprečavaju gonjenje.

Odlaganje i prekid glavnog pretresa

Veliki značaj koji ima glavni pretres za krivični postupak u celini zahteva da se on sprovede koherentno i bez odugovlačenja, kako bi posle njegovog završetka bila objavljena presuda. Takav način sprovođenja glavnog pretresa traži se monogobrojnim procesnim pravilima. Međutim, iz odredjenih razloga glavni pretres može biti odložen i prekinut. Razlozi zbog kojih se glavni pretres mora odložiti su mnogobrojni i različiti. Naime, shodno stavu 1. člana 310. ZKPK, osim u takozvanim opštim slučajevima, kao slučajevi koji nameću potrebu za odlaganjem glavnog pretresa, između ostalih smatraju se: potreba za izvođenjem novih dokaza, ako se u toku glavnog pretresa utvrdi da je kod optuženog lica, posle učinjenog krivičnog dela, nastupilo duševno oboljenje ili duševna poremećenost ili postoje druge smetnje da se glavni pretres uspešno sprovede.

Za odlaganje glavnog pretresa odlučuje sudija pojedinac odnosno predsednik veća rešenjem, u kome se naznačava dan i čas kada će glavni pretres biti nastavljen. Istim rešenjem se može naložiti da se pribave dokazi koji protokom vremena mogu da budu izgubljeni. Protiv ovog rešenja žalba nije dozvoljena (član 310. ZKPK).

Nastavak glavnog pretresa

Pitanje nastavka odloženog glavnog pretresa je uređeno zavisno od sastava veća pred kojim se nastavlja pretres i od trajanja njegovog odlaganja. Naime, ako je došlo do izmene sastava veća, odloženi glavni pretres počinje iznova, ali pretresno veće može, nakon izjašnjenja stranaka, odlučiti da se svedoci i veštaci ne ispituju ponovo i da se ne izvrši novi uviđaj mesta, nego da se pročitaju njihovi iskazi dati na ranijem glavnom pretresu ili izvrši uvid u zapisnik o uviđaju lica mesta. Ako sastav veća nije promenjen, glavni pretres koji je bio odložen nastavlja se pred istim pretresnim većem, a predsednik veća ukratko iznosi tok ranijeg glavnog pretresa. Ipak i u ovom slučaju pretresno veće može odlučiti da glavni pretres započne iznova. Ako je glavni pretres bio odložen duže od tri (3) meseca, ili ako se pretres drži pred drugim predsednikom pretresnog veća, glavni pretres mora početi iznova i svi dokazi moraju biti ponovo izvedeni (član 311. ZKPK)..

Prekid glavnog pretresa

Prekid glavnog pretresa, po pravilu, vrši se za kratko vreme. U ovom smislu, shodno stavu 1. člana 312. Zakona o krivičnom postupku, sudija pojedinac odnosno predsednik pretresnog veća može prekinuti glavni pretres zbog odmora, isteka radnog vremena, pribavljanja određenih dokaza u kratkom periodu, pripremanja optužbe ili odbrane.

Nastavak prekinutog pretresa

Po pravilu, prekinuti glavni pretres nastavlja se uvek pred istim sudijom pojedincem ili pretresnim većem. Međutim, ako se glavni pretres ne može nastaviti pred istim pretresnim većem ili ako je prekid glavnog pretresa trajao duže od osam (8) dana, postupa se kao u slučaju odlaganja pretresa (član 312. ZKPK).

Na kraju, ako je vođenjem glavnog pretresa predsedavao sudija pojedinac, dok činjenice na kojima se zasniva optužnica ukazuju na to da je za sprovođenje glavnog pretresa nadležno pretresno veće u sastavu od troje sudija, sudjenje se ustupa odgovarajućem pretresnom veću pri osnovnom sudu a glavni pretres počinje iznova (član 313. ZKPK):

Vreme za okončanje glavnog pretresa

O okončanju glavnog pretresa zakonskim odredbama na snazi predviđeni su određeni rokovi. Naime, shodno stavu 1. člana 314. ZKPK, osim u slučajevima kad sudija pojedinac odnosno predsednik pretresnog veća odlaže glavni pretres iz gorenavedenih razloga, glavni pretres mora biti okončan u sledećim vremenskim rokovima: ako se glavni pretres vodi pred sudijom pojedincem, glavni pretres mora da bude završen u roku od devedeset (90) dana, osim ukoliko sudija pojedinac donese obrazloženo rešenje kojim produžava vreme glavnog pretresa zbog jednog od razloga koji to uslovljava i, kad se glavni pretres vodi pred pretresnim većem, glavni pretres mora da bude završen u roku od sto dvadeset (120) dana, osim ako pretresno veće

ne donese obrazloženo rešenje da produži trajanje glavnog pretresa zbog jednog od razloga iz kojih se odlaganje mora izvršiti.

Prema stavovima 2. i 3. člana 314. ZKPK, glavni pretres može da bude produžen do 30 dana na osnovu obrazloženog rešenja, ako postoje okolnosti koje zahtevaju više vremena, uključujući, ali ne ograničavajući se na: neobično veliki broj svedoka, davanje iskaza jednog ili više svedoka je neobično dugo, broj dokaznih predmeta je neobično veći ili sigurnost pretresa zahteva njegovo produženje.

Odbacivanje optužnice

Ovoj zakonskoj odredbi, posmatrano sa strukturnog aspekta, nije mesto u ovom delu, obzirom da je raspoređena iza odredbe koja se odnosi na većanje i glasanje (nemoguće je da se ne osete ove procesne smetnje do okončanja glavnog pretresa); razlozi koji su navedeni u ovoj odredbi morali su da budu razlozi za donošenje odbijajuće presude u smislu člana 363. ZKPK.

Iz stava 2. člana 358. ZKPK proizilazi da je zamišljeno da ova odredba bude funkcionalna pre početka glavnog pretresa, tj. u toku pripreme pretresa ili u vreme kad je pretres zakazan ali još nije započeo.

Prema člani 358. ZKPK, pretresno veće će rešenjem odbaciti optužnicu ako utvrdi: da se postupak vodi bez zahteva državnog tužioca, bez predloga oštećenog lica ili odobrenja nadležnog javnog državnog organa ili ako je nadležni javni organ povukao dozvolu; ili ako postoje druge okolnosti koje sprečavaju gonjenje.

Sudija pojedinac ili pretresno veće može da donese rešenje o odbacivanju optužnice i posle zakazivanja glavnog pretresa (član 358. stav 2. ZKPK)

PRESUDA

Presuda je sudska odluka kojom se rešava konkretna krivična stvar. Ona se zasniva na izvedenim dokazima u toku glavnog pretresa. Presuda je izraz uverenja sudija o postojanju ili nepostojanju krivičnog dela, krivice optuženog ili stepenu njegove krivične odgovornosti i društvene opasnosti.

Donošenje presude

Kao glavni oblik sudske odluke, presuda se objavljuje u ime naroda. Donosi je sud kad u toku većanja oceni da nema potrebe za ponovno otvaranje glavnog pretresa radi dopune postupka ili razjašnjenja nekog konkretnog pitanja (član 359. ZKPK). Presudom se primenjuju mere državne prinude prema onim licima za koja se utvrđuje da su počinila krivična dela. Donošenje presude predstavlja isključivo pravo suda. Ona se donosi po okončanju glavnog pretresa i, kad postane pravosnažna, ima snagu zakona za konkretnu krivičnu stvar koja je rešena te, kao takva, presuda je obavezujuća za sve. Sledstveno tome, nakon završetka glavnog pretresa, pretresno veće, zajedno sa zapisničarem, povuče se kako bi na sednici za većanje i glasanje donelo presudu.

Sednicom o većanju i glasanju, kao što je gore navedeno, predsestava predsednik pretresnog veća a u njoj se tretiraju sva prethodna pitanja koja su značajna za rešavanje predmeta postupka kao i glavne stvari.

Doneta presuda se može odnositi samo na optuženo lice i na krivično delo koje je predmet optužbe obuhvaćen u prvobitno podignutoj, izmenjenoj ili proširenoj optužnici na glavnom pretresu. Značajno je istaknuti da donesenu presudu sud zasniva samo na činjenicama i dokazima izvedenim na glavnom pretresu. Sud je dužan da savesno oceni svaki dokaz kako pojedinačno tako i u vezi sa drugim dokazima i, na osnovu takve ocen, izvodi zaključak da li je konkretna činjenica dokazana ili nije dokazana (član 361. ZKPK).

Vrste presuda

Na sednici o većanju i glasanju, zavisno od razmotrenih činjenica i izvedenih dokaza, sud može doneti meritornu ili nemitornu presudu. Meritornom presudom sud rešava konkretnu krivičnu stvar u celini. Takve su usudjujuća i oslobadjajuća presuda. Naprotiv, nemitornom odlukom sud se uopšte ne upušta u rešavanje i odlučivanje o glavnoj stvari za koje je postupak pokrenut. Naime, do takve situacije dolazi u slučajevima u kojima se u odnosu na konkretnu stvar pojavljuje određena procesna smetnja, tako da sud mora doneti presudu kojom se optužba odbija.

Valja istaći da jedna presuda ne može istovremeno biti meritorna i nemitorna, isto kao što sud ne može da za isto delo prema istom izvršiocu izrekne oslobadjujuću i osudjujuću presudu. Medjutim, kod slučaja koneksiteta (povezanosti) krivičnih dela postoji mogućnost da se za jedno krivično delo optužba odbije a da za drugo delo optuženo lice oslobodi od optužbe ili oglasi krivim. Na sednici o većanju i glasanju sud može doneti sledeće vrste presuda: odbijajuću, oslobadjajuću i osudjujuću presudu.

Odbijajuća presuda

Oslobadjujuća presuda predstavlja presudu kojom je glavna stvar ostala nerešena. Kao što je gore navedeno, ovu presudu sud izriče kad se na putu rešavanja glavne stvari pojavljuje određena procesna smetnja. Tako, shodno stavu 1. člana 363. ZKPK, sud donosi presudu kojom se optužba odbija ako je: državni tužilac od započinjanja do završetka glavnog pretresa odustao od optužbe; optuženi za isto krivično delo već pravosnažno osuđen ili pravosnažno oslobođen od optužbe ili je protiv njega postupak obustavljen pravosnažnom odlukom suda; ili istekao rok zastarelosti; krivično delo je obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem ili postoje druge okolnosti koje sključuju krivično gonjenje.

O svim razlozima zbog kojih je optužba odbijena sud mora da vodi računa po službenoj dužnosti. Inače, ako sud izriče odbijajuću presudu, u izreci će naznačiti: opis krivičnog dela za koje je okrivljeni optužen, odluka o troškovima krivičnog postupka i odluka o imovinsko-pravnom zahtevu, ako je podnesena. Na kraju sud će odbijajućom presudom naložiti momentalno oslobodjenje optuženog iz pritvora i opozove sve druge mere obezbedjivanja koje su mogle biti izrečene prema njemu.

Oslobadjuća presuda

Oslobadjuća presuda predstavlja meritornu presudu kojom sud rešava u celosti krivičnu stvar. U ovom slučaju, rešavanje krivične stvari se vrši putem oslobadjanja optuženog od optužbi koje su mu bile stavljene na teret. Prema stavu 1 člana 364. ZKPK sud donosi presudu kojom se optuženi oslobadja od optužbe ukoliko:

1. Delo koje se optuženom stavlja na teret ne predstavlja krivično delo.- Ovde se radi o slučajevima kad delo koje se opisuje u optužnom aktu ne sadrži elemente koje moraju uvek da postoje kako bi bilo moguće da se određena ponašanja kažnjavaju (opšti smisao krivičnog dela), ili posebne elemente određenog krivičnog dela sadržanih u zakonskom opisu dela. U KZ Republike Kosova kao opšti elementi krivičnog dela su propisani: protivpravanost, da delo koje je predmet optužbe predstavlja krivično delo, da je delo kažnjivo (znači da pored toga što delo mora da bude propisano kao krivično delo, zakonom mora biti predviđena i krivična sankcija); radnja izvršenja i posledice krivičnog dela; uzročna veza (posledica je rezultat postupanja).

Oslobadjuću presudu, prema stavu 1.1 člana 364. ZKPK, sud će izreći ukoliko: delo opisano u optužnici nije krivično delo tj. ako se utvrdi da nisu ostvareni opšti i posebni elementi zakonskog opisa krivičnog dela ili postoje okolnosti koje ih isključuju: U KZK-u, kao osnov za isključenje protivpravanosti su propisani: nužna odbrana (član 12.) i krajnja nužda (član 13.). Isto tako, kao osnov za isključenje protivpravanosti, pod određenim okolnostima, smatraju se i vršenje građanskih i službenih prava ili određenih radnji na osnovu zakonskih ovlašćenja, npr. lišenje slobode određenog lica (hapšenje i zadržavanje), upotreba sile u skladu sa zakonom od strane ovlašćenih lica. U određenim uslovima saglasnost okrivljenog i samopovredjivanje ne smatraju se krivičnim delima. KZK propisuje da za neprijavljivanje pripremanja krivičnog dela (član 385. stav 3.); neprijavljivanje krivičnog dela ili izvršioca (član 386. stav3.), neprijavljivanje lica optuženog pred MKS-Medjunarodnim krivičnim sudom (član 387. stav 2.), pružanje pomoći izvršiocu nakon izvršenog krivičnog dela (član 388. stav 5.), pomoć licu optuženom pred Medjunarodnim krivičnim sudom (član 389. stav 2.) nisu krivični odgovorni, odnosno ne osudjuju se: roditelj, dete, suprug ili supruga, brat ili sestra, usvojitelj ili usvojenik ili lice sa kojim izvršilavc živi u vanbračnoj zajednici.

2. Postoje okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost.- Oslobodjenje od optužbe po ovom osnovu podrazumeva da je sud utvrdio da je optuženi izvršio krivično delo za koje je optužen, ali da postoje okolnosti koje isključuju njegovu krivičnu odgovornost i to: izvršenje krivičnog dela u stanju neuračunljivosti (član 18.), nepostojanje određenog oblika krivice koja se traži za određena krivična dela (npr. neka dela se mogu izvršiti jedino umišljajem tj. nehat nije kažnjiv) i pravna i stvarna zabluda (član 25. i 26. KZK)

3. Nije dokazano da je optuženi izvršio krivično delo koje mu se stavlja nateret.- U ovom slučaju krivično delo postoji i njegovo postojanje se nesumnjivo utvrđuje, ali nema dokaza kojima bi se utvrdilo da je delo izvršio optuženi. Po tom osnovu sud je obavezan da donese oslobadjuću presudu i to kao u slučaju da je nesumnjivo utvrdio da optuženi nije izvršio krivično delo za koje se optužuje, tako i u slučaju kad ostaje u nedoumici o tome da li je optuženi izvršilac krivičnog dela ili nije. Isto tako sve činjenice koje idu na štetu optuženog (in peius) moraju se pouzdano utvrditi-dokazati a ako je to nemoguće, onda se uzima kao da one ne postoje; s druge strane, sve okolnosti

koje idu u korist optuženog (in favorem) uzimaju se kao da postoje bilo da su pouzdano utvrđene, bilo da nisu pouzdano utvrđene (tačnost ovih okolnosti ostaje u nedoumici).

Za razliku od tačke 1.1, po kojoj oslobadajuća presuda se donosi ako činjenični opis iz optužnice ne sadrži bitne elemente krivičnog dela ili postoje okolnosti koj isključuju postojanje zakonskih obeležja krivičnog dela – prema tački 1.3 sud donosi presudu kojom optuženog oslobadja od optužbe kad dokazi izvedeni na glavnom pretresu ne pružaju dovoljan osnov da se zaključi da stoje značajne pravne činjenice iz opisa krivičnog dela iz koga proističe zakonski opis krivičnog dela a kojima se utvrđuje krivična odgovornost.

Osudjujuća presuda

Ako, nakon okončanja glavnog pretresa i sednice o većanju i glasanju, dolazi do zaključka da postoje dovoljni dokazi na osnovu kojih se utvrđuje povezanost okolnosti krivičnog dela sa činjenjem ili nečinjenjem optuženog, odnosno na osnovu kojih se dokazuje krivica optuženog za izvršeno krivično delo, za koje je optužen – sud donosi presudu kojom optuženog oglašava krivim.

Ovde se mora istaći da prilikom izricanja osudjujuće presude sud optuženom uzima u obzir sve otežavajuće i olakšavajuće okolnosti. Po pravilu, pre izricanja takve presude, sud će pažljivo oceniti sve okolnosti koje bi eventualno bile od uticaja na izricanje odbijajuće ili oslobadajuće presude i samo ako ne nalazi razloge da izriče jednu od pomenutih presuda, doneće presudu kojom će optuženog oglasiti krivim.

U presudi kojom optuženog oglašava krivim, shodno stavu 1. člana 365. Zakona o krivičnom postupku sud će navesti:

- 1) delo za koje je oglašen krivim, uz navodjenje činjenica i okolnosti koje čine obeležja izvršenog krivičnog dela, kao i činjenice i okolnosti od kojih zavisi primena određenih odredaba Krivičnog zakona;
- 2) zakonski naziv krivičnog dela i odredbe zakona koje su primenjene prilikom izricanja presude. Ovde se radi o zakonskoj kvalifikaciji krivičnog dela, koja se vrši naznačenjem odgovarajuće odredbe Krivičnog zakona;
- 3) kaznu koja je izrečena optuženom, uključujući alternativnu kaznu ili oslobađanje od kazne. Sud će u osudjujućoj presudi jasno navesti vrstu kazne koju je izrekao optuženom i njeno trajanje. Navedeni opis se odnosi na slučajeve kad se optuženom izrekne kazna zatvora. Međutim, u slučaju izricanja novčane kazne ili oslobađanje od kazne, u izreci presude se navodi visina kazne, rok ispunjenja i način izvršenja odnosno činjenica o oslobađanju optuženog;
- 4) nalog za izricanje obavezno rehabilitaciono lečenje izvršioca zavisnika od alkohola ili droga ili oduzimanje imovine pribavljene krivičnim delom. Ovde se radi o jasnom definisanju izrečene mere, dakle da li je mera obaveznog psihijatriskog lečenja izrečena neuračunljivom izvršiocu, izvršiocu sa smanjenom računljivošću ili mera obaveznog lečenja narkomana ili alkoholičara kao i materijalne obaveze koje su neophodne za vreme trajanja izrečene mere ;
- 5) odluku da se vreme povedeno u sudskom pritvoru ili ranija kazna uračunava u vreme

trajanja kazne. Prema Krivičnom zakonu, vreme provedeno u pritvoru kao i svako drugo lišavanje slobode u vezi krivičnog dela uračunava se u bilo koju izrečenu kaznu zatvora i novčanu kaznu. Prema tome, svaki dan pritvora ili lišenja slobode izjednačava se sa svakim danom dugoročnog zatvora ili 15 € novčane kazne sa jednim danom zatvora, odnosno dugotrajnim zatvorom ; i

- 6) odluku o troškovima krivičnog postupka, imovinsko-pravni zahtev i da li pravosnažna presuda treba da bude objavljena u štampi, na radiju ili televiziji. Ovde se obično radi o određivanju visine sudskih troškova koji padaju na teret optuženog koji će ih uplatiti u državni budžet, određivanju iznosa koji se mora platiti na ime ostvarivanja imovinsko-pravnog zahteva krivičnim delom oštećenog lica kao i jasnom definisanju postojanja mogućnosti objavljivanja izrečene presude u sredstvima javnog informisanja.u

Objavljivanje presude

Pošto je sud izrekao presudu, sudija pojedinac odnosno predsednik veća će je odmah objaviti. Ako sud nije u mogućnosti da istog dana po završetku glavnog pretresa izrekne presudu, odložiće objavljivanje presude najviše za tri (3) dana i odrediće vreme i mesto objavljivanja presude (stav 1. člana 366 ZKPK)

Kao što je gore navedeno, objavljivanje presude se vrši u ime naroda i na javnoj sednici. Objavljivanje vrši sudija pojedinac odnosno predsednik pretresnog veća u prisustvu stranaka, njihovih zakonskih zastupnika ili punomoćnika i branilaca, pri čemu čita izreku i u kratkim crtama izlaže razloge presude, naravno osim u slučajevima kad postoje posebni razlozi za odlaganje čitanja izreke do donošenja presude u pisanom obliku. Objavljivanje presude se vrši i u odsustvu stranke, zakonskog zastupnika, punomoćnika ili branioca optuženog. U slučaju odsutnosti optuženog, sudija pojedinac odnosno predsednik pretresnog veća istom saopštava presudu usmeno ili primerak presude mu se dostavi u pisanom obliku. Objavljivanje presude, odnosno čitanje izreke presude uvek je javno, bez obzira na to da li je glavni pretres sproveden bez takozvane opšte javnosti. Medjutim, što se tiče čitanja obrazloženja ovo pitanje je uređeno malo drugačije. Ustvari, pretresno veće je ovlašćeno da odlučuje da li će prilikom iznošenja obrazloženja isključiti javnost i u kojoj meri. Važno je naglasiti da će prisutni saslušati čitanje izreke stojeći (član 366. ZKPK). Objavljivanje presude predstavlja svečani čin upoznavanja stranaka i javnosti sa sadržinom presude, što izražava meru transparentnosti rada suda u odnosu na građane.

Objavljivanje presude i pritvor

Značajno pitanje prilikom objavljivanja presude predstavlja pitanje pritvora. Naime, prilikom donošenja presude kojom se optuženi osuđuje na kaznu zatvora, sudija pojedinac odnosno pretresno veće određuje pritvor ako postoje uslovi za to, ili ukida pritvor ukoliko se optuženi nalazi u pritvoru ako su prestali razlozi zbog kojih je pritvor određen. Prema tome, prilikom donošenja presude kojom se optuženi osuđuje na kaznu zatvora, shodno stavu 1. člana 367. **Zakona o krivičnom postupku, sudija pojedinac odnosno sudsko veće može:**

- 1) odrediti odnosno produžiti pritvor ako su ispunjeni uslovi za njegovo određivanje odnosno produženje;
- 2) ukinuti pritvor optuženom koji se nalazi u pritvoru ukoliko su prestali razlozi zbog kojih je pritvoren.

Ako je sudija pojedinac ili sudsko veće objavio/lo presudu kojom je izrekao/lo kaznu zatvora u trajanju od 5 (pet) ili više godina zatvora, naloži će da se optuženom odredi ili produži pritvor samo ako su ispunjeni uslovi propisani zakonom za određivanje pritvora (član 367. ZKPK).

Pretno veće će ukinuti pritvor i nalaže da optuženi bude pušten ukoliko je:

- 1) optuženi oslobođen od optužbe;
- 2) oglašen krivim, ali je oslobođen od kazne;
- 3) izrečena neka od alternativnih kazni, izuzev kazne na poluslobodu;
- 4) izrečena neka od alternativnih kazni, izuzev kazne poluslobode;
- 5) zbog uračunavanja sudskog pritvora u kaznu, kaznu je već izdržao; ili
- 6) optužba odbačena, izuzev u slučaju kada je odbačena na osnovu nenadležnosti suda.

Pre donošenja rešenja kojim se određuje ili ukida pritvor, u smislu dve poslednje situacije, odnosno slučajeva predviđenih stavovima 3 ili 4 člana 367 ZKPK, sudija pojedinac ili pretno veće prvo saslušava mišljenje državnog tužioca, ako je postupak pokrenut na njegov zahtev, a nakon toga optuženog ili njegovog branioca (stav 5. član 367. ZKPK).

Ako se optuženi već nalazi u pritvoru, a sudija pojedinac odnosno sudsko veće oceni da razlozi zbog kojih je određen pritvor još uvek postoje, sudsko veće donosi posebno rešenje o produženju pritvora. U ovom slučaju, određeni odnosno produženi pritvor može trajati do pravosnažnosti presude, ali ne duže od kazne izrečene presudom osnovnog suda. Međutim, zakonodavac je propisao da optuženi koji je osuđen na kaznu zatvora i koji se nalazi u pritvoru, može, na njegov zahtev, da se, rešenjem sudije pojedinca odnosno predsednika veća premesti u instituciju za izdržavanje kazne pre nego što presuda postane pravosnažna.

Pouke i upozorenja suda strankama po objavljivanju presude

Po objavljivanju presude, sudija pojedinac odnosno predsednik veća upućuje stranke stranke o pravu na žalbu. Ova pouka se unosi u zapisnik o glavnom pretresu. Pored toga, ako je izrečena jedna od alternativnih kazni, sudija pojedinac odnosno predsednik sudskog veća upozorava optuženog na značenje kazne i na uslove kojih mora da se pridržava. Na kraju, sudija pojedinac odnosno predsednik sudskog veća podseća stranke na njihovu obavezu da do pravosnažnog okončanja postupka obaveste sud o svakoj promeni adrese.

Sastavljanje i dostavljanje presude

Objavljena presuda mora biti sastavljena u pisanoj formi. Pismena izrada presude, po pravilu, vrši se u roku od 5 (pet) dana od danja njenog objavljivanja kada je optuženi

upućen na izdržavanje kazne, odnosno u roku od petnaest (15) dana ako se optuženi nalazi u pritvoru, dok u drugim slučajevima u roku od trideset (30) dana od dana objavljivanja. Međutim, kada je predmet složen, sudija pojedinac odnosno predsjednik veća može da produži rok do šesdeset (60) dana za pismenu izradu presude (stav 1. člana 369. ZKPK).

Presudu potpisuje sudija pojedinac odnosno predsjednik veća i zapisničar. Overeni prepis presude sa poukom o pravu na žalbu dostavlja se stranama. Overeni prepis presude sa poukom o pravu na žalbu će se dostaviti oštećenom licu, licu čiji je predmet oduzet presudom kao i pravnom licu od koga je oduzeta imovinska korist pribavljena krivičnim delom. Pored toga, ako je sud, primenom odredaba o odmeravanju jedinstvene kazne za krivična dela u sticaju, izrekao presudu uzimajući u obzir i presude koje su doneli drugi sudovi, dostaviće overene prepise pravosnažne presude i tim sudovima.

Sadržaj presude

Pismeno izrađena presuda mora da bude identična sa presudom koja je objavljena. Kao takva, presuda mora da sadrži: *uvod, izreku i obrazloženje*. (stav 1. člana 370. ZKPK).

Uvod presude sadrži: naznačenje da se presuda izriče u ime naroda, naziv suda, ime i prezime predsednika i članova veća i zapisničara, ime i prezime optuženog lica, krivično delo za koje je optuženo i da li je bilo prisutno na glavnom pretresu, dan glavnog pretresa i da li je glavni pretres bio javan, ime i prezime državnog tužioca, branioca, zakonskog zastupnika i punomoćnika koji su bili prisutni na glavnom pretresu, dan objavljivanja izrečene presude i datum kada je presuda sačinjena (stav 2. člana 370 ZKPK)..

Izreka presude sadrži lične podatke o optuženom i odluku kojom se optuženi oglašava krivim za krivično delo za koje je optužen, ili se oslobađa od optužbe za to delo ili kojom se optužba odbija. Ako je optuženi oglašen krivim, izreka presude mora da sadrži sve potrebne podatke navedene u članu 365. ovog Zakona, a ako je oslobođen od optužbe ili je optužba odbijena, izreka presude obuhvata opis dela za koje je optužen, odluku o troškovima krivičnog postupka i imovinsko-pravni zahtev, ako je bio postavljen. U slučaju sticaja krivičnih dela, izreka presude sadrži kazne utvrđene za svako krivično delo pojedinačno i jedinstvenu kaznu koja je izrečena za sva dela u sticaju (stavovi 3-5 člana 370. ZKPK).

U obrazloženju presude sud će izneti razloge za svaku tačku presude. Sud će jasno i iscrpno izneti ocenu činjenica koje uzima kao dokazane ili nedokazane i iz kojih razloga. Sud će takođe naročito oceniti verodostojnost protivrečnih dokaza, iz kojih razloga nije uvažio pojedine dokaze stranaka, kojim razlozima se rukovodio pri rešavanju pravnih pitanja, a naročito pri utvrđivanju da li je optuženo lice učinilo krivično delo i pri primenjivanju određenih odredaba zakona na optuženo lice i krivično delo (stavovi 6 I 7 člana 370 ZKPK).

Ako je optuženo lice osuđeno na kaznu zatvora, u obrazloženju će se navesti koje činjenice je sud uzeo u obzir pri odmeravanju kazne. Sud će posebno navesti kojim razlozima se rukovodio kada je našao da se radi o posebno teškom predmetu i da treba

izreći strožiju kaznu od propisane ili da kaznu treba ublažiti ili optuženo lice osloboditi od kazne, ili treba izreći alternativnu krivičnu sankciju ili meru obavezne rehabilitacije ili lečenja ili oduzimanja imovinske koristi pribavljene izvršenjem krivičnog dela (stav 8 člana 370. ZKPK).

Ako se u optužnici navodi imovina koja je predmet sekvestracije, u presudi će se naznačiti da li će se imovina oduzeti ili ne. Presuda sadrži obrazloženje o konfiskaciji svakog dela imovine koji treba oduzeti, kao i obrazloženje o imovini za koju nije naložena sekvestracija (stav 9. člana 370. ZKPK).

Ako je optuženi oslobođen od optužbe, zavisno od slučaja, sud će u obrazloženju navesti razloge zbog kojih delo koje je optuženo stavljeno na teret ne predstavlja krivično delo, koje su oklosti koje isključuju krivičnu odgovornost optuženog I kako je došao do zaključka da optuženi nije izvršio delo za koje je optužen (stav 10 člana 370. ZKPK).

U obrazloženju presude kojom je optužba odbijena sud neće se upuštati u ocenu glavne stvari, već će se ograničiti samo na razloge odbijanja optužbe (stav 11 člana 370. ZKPK).

Ispravljanje presude

Greške u imenima i brojevima, kao i druge očigledne greške u pisanju i računanju, nedostatke u sastavljanju pismene presude i nesaglasnosti presude sa izvornikom, ispraviće posebnim rešenjem sudija pojedinac odnosno predsednik veća, na zahtev stranaka, branioca ili po službenoj dužnosti. Ako su takve greške u presudi predmet žalbe, iste će ispraviti Apelacioni sud (stavovi 1. i 2. člana 371. ZKPK).

Ako postoji nesaglasnost između overenog prepisa presude i njenog izvornika u pogledu glavnih podataka, rešenje o ispravci dostaviće se licima koja imaju pravo žalbe protiv presude. U tom slučaju, rok za žalbu protiv presude teče od dana dostavljanja tog rešenja, protiv kojeg nije dozvoljena posebna žalba (stav 3. člana 371. ZKPK).

Kada sud odlučuje za produženje ili određivanje pritvora nakon objavljivanja presude i optuženi je time saglasan, ili kada sud izriče kaznu zatvora (ispod ili iznad 5 godina) ili ako je pravosnažnom presudom izrečena jedinstvena kazna zatvora za krivična dela u sticaju, smatra se da je optuženi u izdržavanju kazne, koja će se izvršiti shodno odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija. Ako se presudom izriče kazna zatvora (ispod ili iznad 5 godina), ili ako je pisanom pravosnažnom presudom izrečena jedinstvena kazna zatvora za krivična dela u sticaju a optuženi je napustio Kosovo ili izbegava uručenje presude, sudija pojedinac odnosno predsednik veća izdaće nalog za hapšenje optuženog (člana 372. ZKPK).

Na kraju se mora istaći da investitori, deoničari ili poverioci pravnog lica nemaju pravo da osporavaju presude i njihovo izvršenje protiv pravnog lica, osim ako je to lice predstavnik okrivljenog pravnog lica u smislu člana 20. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (član 373. ZKPK).

POSTUPAK PO PRAVNIM LEKOVIMA

Žalba protiv presude prvostepenog suda

Kao što je poznato, krivični postupak pred drugostepenim sudom odnosno Apelacionim sudom vodi se samo nakon okončanja sudjenja u prvom stepenu i nakon najavljanja žalbe od strane ovlašćenog lica. Sudjenje pred drugostepenim sudom predstavlja posebnu fazu krivičnog postupka sa posebnim zahtevima i obavezama. U cilju njihovog ispunjavanja koriste se razne metode i razna sredstva, koje su, u suštini, slične onima koji se koriste i u postupku pred prvostepenim odnosno osnovnim sudom. Sudjenje pred drugostepenim sudom se pokreće žalbom. Ovo pravno sredstvo izjavljuju ovlašćena lica kad smatraju da je odredjenom presudom učinjena greška faktičke ili pravne prirode. Greška faktičke prirode postoji ako je presudom pogrešno i nepotpuno utvrđeno činjenično stanje, dok pravna greška postoji u slučaju kada je presudom povredjena određena odredba krivičnog zakona ili zakona o krivičnom postupku. U načelu, naš krivični postupak je dvostepeni. Međutim, u slučajevima koji se izričito navode u članu 407. ZKPK, žalbom se može pobijati i presuda drugostepenog suda, odnosno Apelacionog suda.

Pravo na žalbu

Protiv presude donesene od strane sudije pojedinca odnosno veće osnovnog suda žalbu mogu izjaviti ovlašćena lica (državni tužilac i optuženi), branilac, zakonski zastupnik optuženog i oštećeni, lice čija je imovina oduzeta ili kome je oduzeta imovinska korist pribavljena krivičnim delom kao I pravno lice čije je imovina konfiskovana pod pretpostavkom da je pribavljena izvršenjem krivičnog dela (stavovi 2-4 člana 381. ZKPK).

Državni tužilac može izjaviti žalbu kako na štetu, tako i u korist optuženog. Oštećeni može da izjavi žalbu protiv presude samo u odnosu na odluku suda o krivičnoj sankciji za krivična dela protiv života i tela, seksualnog integriteta, bezbednosti javnog saobraćaja i troškovima krivičnog postupka.

Rok za izjavljivanje žalbe

Žalba se izjavljuje u roku od 15 dana od dana uručenja kopije presude. U slučajevima kad se žalba izjavljuje u zakonskom roku, odlaže se izvršenje presude (član 380. ZKPK).

Stranke mogu slobodno raspolagati svojim pravom na izjavljivanje žalbe. Tako, Dok drugostepeni sud još nije doneo odluku, žalilac može da povuče žalbu. Pri tome mora da se ima u vidu činjenica da se povučena žalba ne može opozvati.

Sadržaj žalbe

U nameri uspostavljanja reda i što šire mogućnosti kako bi se žalbeni postupak sproveo bez smetnji, kojima se može stalno suočavati, zakonodavac je propisao šta

može da sadrži žalba kojom ovlašćeni subjekt za njeno izjavljivanje pobija odluku osnovnog suda. Tako, shodno stavu 1 člana 382, Zakona o krivičnom postupku žalba mora da sadrži:

- 1) Označenje presude protiv koje se izjavljuje žalba (npr. broj i datum);
- 2) Razloge pobijanja presude. Ovde žalbeni subjekat mora izložiti razloge na kojima zasniva svoju žalbu, koji se mogu odnositi na povredu odredaba krivičnog postupka ili na činjenično stanje;
- 3) Predlog za potpuno ili delimično ukidanje pobijane presude ili njeno preinačavanje. Ustvari, žalilac mora da u svojoj žalbi precizira da li traži preinačenje ili ukidanje presude. Ako traži ukidanje presude, on mora navesti okvire u kojima se to zahteva da se učini i
- 4) Potpis lica koje izjavljuje žalbu.

Kad žalbu izjavljaju optuženi ili oštećeni koji se ne zastupa od branioca a žalba nije sastavljena shodno gorenavedenim zahtevima, sudija pjeđinac odnosno predsednik veća traži od žalioaca da u utvrđenom roku preuredi žalbu posebnim podneskom. Ako žalilac ne ispunjava takav zahtev, a žalba ne sadrži podatke koji se odnose na broj presude, ime i prezime optuženog, opis zakonskog osnova za pobijanje presude, potpis žalioaca itd., sudija pojedinac odnosno predsednik veća odbaci će žalbu; isto to i kad su podaci koje sadrži nečitki (stav 2. člana 382. ZKPK) U žalbi se mogu iznositi nove činjenice i predlagati novi dokazi, ali je žalilac dužan da navede razloge zašto ih ranije nije izneo. Pozivajući se na predložene dokaze, žalilac je dužan da navede dokaze kojima se iznete činjenice mogu dokazati, a pozivajući se na predložene dokaze, dužan je da navede činjenice koje pomoću tih dokaza namerava da utvrdi. Ako žalilac u žalbi navodi razloge koje nije izneo pred osnovnim sudom tokom prvog i drugog razmatranja optužnice ili u toku glavnog pretresa, on ne može da navede te osnove, osim ako dokaže da to nije učinio zbog vanrednih razloga (stavovi 3. i 4. člana 382. ZKPK

Razlozi za izjavljivanje žalbe protiv presude

Razlozi za ulaganje žalbe protiv presude se sastoje u nedostacima kojima je zahvaćena odnosno pretpostavlja da ih sadrži preuda. Kako je gore navedeno, takvi nedostaci mogu biti stvarni ili pravni a pojavljuju se kao posledica propusta ili grešaka procesnih subjekata. U ovom smislu, žalba se može izjaviti protiv presude u celini ili njenih određenih delova.

Prema stavu 1. člana 383. Zakona o krivičnom postupku, presuda se može pobijati zbog:

- 1) Bitnih povreda odredaba krivičnog postupka;
- 2) Povrede Krivičnog zakona;
- 3) Pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja ili
- 4) Odluke o krivičnoj sankciji, oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom, troškovima krivičnog postupka, imovinsko-pravnog zahteva kao i zbog odluke o objavljivanju presude.

Bitne povrede odredaba krivičnog postupka

Bitnim povredama odredaba krivičnog postupka smatraju se sve povrede učinjene od strane osnovnog suda, koje su neposredno uticale na odmeravanje kazne. Bitne povrede odredaba krivičnog postupka mogu biti apsolutne i relativne prirode.

Apsolutne bitne povrede su predviđene članom 384. stav 1. ZKPK, dok su relativne bitne povrede predviđene stavom 2. istog člana.

Apsolutne bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 384. stav 1. ZKPK uslovljavaju ukidanje pobijane presude, ako se ne radi o takvim povredama koje drugostepeni sud može da otkloni svojom odlukom, a relativne bitne povrede odredaba krivičnog postupka mogu dovesti do ukidanja presude tj. presuda se ukida po tom osnovu jedino ako su te povrede uticale na zakonitost odluke; (naime, takve povrede mogu da postoje ali one nužno ne dovode do ukidanja presude kao što je to slučaj kod apsolutnih bitnih povreda).

Povrede Krivičnog zakona

Povrede Krivičnog zakona ne odnose se na neprimenu ili pogrešnu primenu određene odredbe koja se tiče pitanjima vezanim za postojanje krivičnog dela, krivične odgovornosti i kri i krivične sankcije. Svaka od ovih povreda smatra se apsolutnom povredom a na koje sud mora da pazi pos službenoj dužnosti.

Prema članu 385. ZKPK, povreda Krivičnog zakona postoji u sledećim slučajevima:

- 1) Ako delo delo za koje se optuženi goni nije krivično delo;
- 2) Ako postoje okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost;
- 3) Ako postoje okolnosti koje isključuju krivično gonjenje i posebno ako je krivično delo zastarelo, ili je isključeno zbog amnestije ili pomilovanja ili je ranije presudjeno pravosnažnom presudom;
- 4) Ako je u vezi presudjenog krivičnog dela primenjen je zakon koji se ne može primeniti;
- 5) Ako je odlukom o kazni, alternativnoj kazni ili sudskoj opomeni, odnosno odlukom o meri obaveznog rehabilitacionog lečenja ili o oduzimanju materijalne koristi pribavljene izvršenjem krivičnog dela, sud prekoračio ovlašćenja koja ima po zakonu; ili
- 6) Ako su povređene odredbe koje se odnose na uračunavanje sudskog pritvora i ranije izdržane kazne u visinu kazne.

Pogrešno i nepotpuno utvrđeno činjenično stanje

Najproblematičnije pitanje u jednom sudskom postupku predstavlja utvrđivanje činjenica, obzirom da nedostaci u činjeničnom stanju uslovljavaju povrede postupka i greške u primeni krivičnog zakona. U ovom smislu postoji pogrešno utvrđeno činjenično stanje i nepotpuno utvrđeno činjenično stanje.

Činjenično stanje je pogrešno utvrđeno kada je sud pogrešno utvrđio neku značajnu činjenicu, ili kada sadržaj dokumenta, zapisnika o izvedenim dokazima ili tehničkim snimcima dovode u pitanje ispravnost ili pouzdanost utvrđivanja značajnih činjenica (stav 2. člana 386. ZKPK).

Radi se o nepotpuno utvrđenom činjeničnom stanju kad sudu nije utvrđio neku značajnu činjenicu, odnosno ako je propustio da utvrdi sve relevantne činjenice i konkretne dokaze radi donošenja pravilne odluke (stav. 3 člana 386. ZKPK).

Žalbeni postupak

Prema odgovarajućim odredbama ZKPK, sudska delatnost u vezi žalbe izjavljene protiv presude osnovnog suda vodi se pred osnovnim i Apelacionom sudu.

Postupak o žalbi u prvostepenom sudu

Žalba na presudu podnosi se sudu koji ju je doneo a za sud koji je nadležan da odluči o njoj. Žalba se izjavljuje u dovoljan broj primeraka za sud i protivnu stranku. U ovom slučaju protivnoj strani se priznaje pravo da u roku od 8 dana podnese odgovor na žalbu (stavovi 1. i 2. člana 388. ZKPK).

Žalbu zajedno sa odgovorom na žalbu i sve druge spise predmeta sud čija se odluka pobija žalbom dostavlja nadležnom sudu radi razmatranja žalbe i odlučivanja o njoj (stavovi 3. i 4. člana 388. ZKPK).

Granice ispitivanja presude osnovnog suda koja se pobija žalbom

Shodno stavu 1. člana 394. Zakona o krivičnom postupku, Apelacioni sud ispituje presudu osnovnog suda samo u delu koji se pobija žalbom, dok se ostali delovi presude smatraju presudjenim stvarima. Nasuprot tome, zakonodavac je u ovoj zakonskoj odredbi ipak predvideo da Apelacioni sud, prilikom odlučivanja o žalbi uvek mora da po službenoj dužnosti ispita:

- 1) Da li postoji povreda odredaba krivičnog postupka po pitanjima koja se odnose na sastav veća (da li je sastav suda bio u skladu sa zakonom); na činjenicu da li je možda na glavnom pretresu učestvovao sudija koji je trebao biti izuzet; na činjenicu da li je pobijana presuda zasnovana na neprihvatljivom dokazu i na to da li je pismeno sastavljena presuda istovetna sa objavljenom presudom;
- 2) Da li je glavni pretres, protivno odredbama Zakona o krivičnom postupku, održan u odsustvu optuženog;
- 3) Da li je u predmetu obavezne odbrane, glavni pretres održan u odsustvu branioca i
- 4) Da li je na štetu optuženog povređen Krivični zakon.

Ako žalba izjavljena u korist optuženog lica ne sadrži podatke o presudi koja se pobija, razloge zbog kojih se pobija i predlog za potpuno ili delimično ukidanje odnosno preinačenje pobijane presude, Apelacioni sud će se ograničiti samo na ispitivanje povreda koje se kvalifikuju kao bitne povrede odredaba krivičnog postupka, na ispitivanje odluke o kazni, određivanje mere obaveznog rehabilitacionog lečenja i oduzimanje materijalne koristi pribavljene izvršenjem krivičnog dela (stav 2. člana 394. ZKPK). U odnosu na pitanje određivanja granica u kojima se razmatra žalba, u Zakonu o krivičnom postupku postavljena su još tri osnovna pravila; o jednom od njih biće sada govora a na druga dva pravila (beneficium cohaesionis i reformatio in peius) osvrnućemo se kasnije u ovom poglavlju. U ovom smislu, prema članu 396. Zakona o krivičnom postupku, žalba koja je izjavljena zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja ili zbog povrede krivičnog zakona obuhvata i žalbu zbog odluke o kazni, određivanja mere obaveznog rehabilitacionog lečenja i oduzimanja materijalne koristi pribavljene izvršenjem krivičnog dela.

Odluka Apelacionog suda o žalbi na presudu osnovnog suda

Prilikom ispitivanja presude osnovnog suda koja je pobijana žalbom, Apelacioni sud, shodno stavu 1. člana 398. Zakona o krivičnom postupku, na sednici veća ili na sudskom pretresu može da:

- 1) Odbaci žalbu kao neblagovremenu ili nedozvoljenu;
- 2) Odbije žalbu kao neosnovanu i potvrdi presudu osnovnog suda;
- 3) Ukine presudu i predmet vrati osnovnom sudu na ponovno suđenje i odlučivanje; ili
- 4) Preinači presudu osnovnog suda.

Načelno pravilo je da je Apelacioni sud obavezan da odluči jednom odlukom o svim žalbama podnetim protiv iste presude li istog rešenja.

Sledstveno tome, Apelacioni sud, shodno članu 399. i članu 400. ZKPK, rešenjem odbacuje žalbu kao neblagovremenu ili nedozvoljenu ukoliko:

- a) *Utvrdi da je izjavljena nakon isteka zakonskog roka i*
- b) *Utvrdi da ju je izjavilo lice koje nije ovlašćeno za izjavljivanje žalbe ili lice koje je odustalo od žalbe, ili ako je žalba povučena ili ako je povučena žalba ponovo izjavljena ili ako žalba po zakonu nije dozvoljena.*

S druge strane, Apelacioni sud, shodno članu 401. Zakona o krivičnom postupku, presudom odbija žalbu kao neosnovanu i potvrđuje presudu osnovnog suda ukoliko:

- a) *Utvrdi da ne postoje razlozi zbog kojih presuda je pobijana i*
- b) *Utvrdi da:*
  - 1) Ne postoje bitne povrede odredaba krivičnog postupka;
  - 2) Ne postoje povrede odredaba ZKPK o održavanju glavnog pretresa u odsustvu optuženog;

- 3) Ne postoje povrede odredaba ZKPK, kojima se uređuje pitanje obavezne odbrane i
- 4) Ne postoje povrede Krivičnog zakona na štetu optuženog.
- 5) Apelacioni sud, shodno stavu 1. člana 402. Zakona o krivičnom postupku, ukida presudu osnovnog suda i predmet vraća na ponovno sudjenje samo u izvanrednim slučajevima kad oceni da:
  - a) *postoji bitna povreda odredaba krivičnog postupka i Apelacioni sud ne može da preinači presudu osnovnog suda;*
  - a) *mora da se naloži novi glavni pretres pred osnovnim sudom zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja i Apelacioni sud ne može da preinači presudu osnovnog suda.*

Apelacioni sud će rešenjem ukinuti presudu osnovnog suda i odbiti optužnicu i onda kad utvrdi da je postupak sproveden bez zahteva ovlašćenog tužioca, da nije postojao predlog oštećenog niti dozvola nadležnog organa, ili javni organ povukao dozvolu ili postoje druge okolnosti koje sprečavaju gonjenje. Ustvari, Apelacioni sud će postupati na isti način ako utvrdi da osnovni sud nije stvarno nadležan za presuđivanje stvari, osim ako je žalba izjavljena u korist optuženog (stav 2. člana 402. ZKPK).

- 1) S druge strane, zakonodavac je ovlastio Apelacioni sud da delimično ukine presudu osnovnog suda ako pojedini delovi presude mogu da se preispitaju posebno, bez štete na pravilno presuđivanje (stav 3. člana 402. ZKPK).
- 2) U ovim slučajevima, ako se optuženi nalazi u pritvoru, Apelacioni sud će ispitati da li još uvek postoje razlozi za pritvor i rešenjem odlučiti da produži ili ukine pritvor. Na ovo rešenje nije dozvoljena žalba (stav 4. člana 402. ZKPK).

Apelacioni sud će, shodno stavu 1. člana 403. ZKPK, usvajajući žalbu, presudom preinačiti presudu osnovnog suda ako utvrdi da je osnovni sud pogrešno i nepotpuno utvrdio činjenično stanje i u tu svrhu:

- 3) Na zahtev stranaka ili postupajući po službenoj dužnosti, može održati pretres radi pribavljanja novih dokaza ili ponovnog izvođenja dokaza kako bi utvrdio i ocenio materijalne dokaze;
- 4) Može utvrditi i oceniti materijalne dokaze bez održavanja pretresa, ukoliko nema potrebe da se pribave novi dokazi ili da se ponovi izvođenje novih dokaza.

Ako Apelacioni sud utvrdi da postoje zakonski razlozi za izricanje sudske opomene, rešenjem će preinačiti presudu osnovnog suda (stav 2. člana 403. ZKPK).

Ako su se zbog preinačenja presude osnovnog suda pojavili razlozi da pritvor bude određen, odnosno ukinut (kada je optuženi oглаšen krivim ali je oslobođen od kazne, ili je oslobođen od optužbe), Apelacioni sud o tome donosi posebno rešenje protiv kojeg nije dozvoljena žalba (stav 3. člana 403. ZKPK).

Sve svoje odluke Apelacioni sud će obrazložiti tako da u obrazloženju presude odnosno rešenja, treba da oceni žalbene navode i ukazuje na povrede zakona koje

je utvrdio po službenoj dužnosti. Kada se presuda osnovnog suda ukine zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka, u obrazloženju treba navesti koje su odredbe povređene i u čemu se povrede sastoje. Kada se presuda osnovnog suda ukine zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, u obrazloženju treba navesti u čemu se sastoje nedostaci u pogledu utvrđivanja činjeničnog stanja odnosno zašto su novi dokazi i činjenice važni i od uticaja za donošenje pravilne odluke (član 404. ZKPK).

Apelacioni sud može naložiti osnovnom sudu da na osnovu objektivnog i transparentnog sistema raspodele predmeta odredi novog sudiju pojedinca, predsednika veća ili pretresno veće ako Apelacioni sud utvrdi da je određeni sudija pojedinac, predsednik veća ili pretresno veće stalno na nepropisan način primenjivalo zakon, u velikoj meri pogrešno ocenio dokaze ili neraspoređivanje sudije ili veća dovelo bi do pogrešne primene prava ili sukoba interesa (stav 2. člana 398. ZKPK).

Odluku Apelacionog suda potpisuju sve sudije članovi veća, izuzev donetog rešenja kojim se odbacuje žalba kao neblagovremena ili zato što je izjavljena od neovlašćenog lica. Naravno, član veća može odvojiti mišljenje zbog neslaganja ili izneti potvrdno mišljenje o pravnim ili činjeničnim pitanjima u vezi sa žalbom, a ova mišljenja se prilažu uz glavnu odluku.

Nakon sprovođenja postupka i donošenja odluke, Apelacioni sud vratiće sve spise Osnovnom sudu zajedno u dovoljan broj overenih primeraka svoje odluke, radi dostavljanja strankama i drugim licima koja imaju pravni interes. Apelacioni sud je dužan da svoju odluku sa spisima dostavi osnovnom sudu ako je optuženi u pritvoru, najkasnije u roku od tri (3) meseca od dana kad je primio spise od nižeg suda (član 405. ZKPK).

Postupak po žalbi u Apelacionom sudu

Kad Apelacioni sud primi predmet sa priloženom žalbom, po pravilu, predmet se uručuje predsedniku veća određenog shodno utvrđenom rasporedu. Predsednik veća predmet prosledjuje sudiji izvestiocu, koji je dužan da ispita predmet, posebno navode žalioca, uz obavljanje i drugih aktivnosti, koji će mu biti od pomoći u daljem procesuiranju stvari. U ovom smislu, sudija izvestilac će, po potrebi, tražiti od prvostepenog suda izveštaj o povredi odredaba krivičnog postupka, a preko ovog suda ili na neki drugi način proverava navode žalioca u pogledu novih činjenica i dokaza ili pribavlja izveštaje i dokumenta posredstvom drugih organa ili pravnih lica. Ako se optuženi nalazi u pritvoru, sudija izvestilac će u roku od 5 dana, po prijemu spisa predmeta, ispitati po službenoj dužnosti da li još uvek postoje zakonski razlozi za njegovo držanje u pritvoru (član 389. ZKPK). Nakon obavljanja utvrđenih zadataka, sudija izvestilac o tome obaveštava predsednika veća, koji, po pravilu, preduzima sve potrebne mere za što brže održavanje sednice veća. U funkciji ostvarivanja ovog cilja, on određuje datum održavanja sednice veća i preduzima i druge potrebne mere.

U stvari, Apelacioni sud odlučuje na sednici veća ili glavnom pretresu. Da li će odlučiti na sednici veća ili glavnom pretresu, sud odlučuje na zasedanju veća.

Ako se krivično delo goni po službenoj dužnosti, na sednicu biće pozvani: državni tužilac, oštećeni, optuženi i njegov branilac. Ako se optuženi koji se nalazi u pritvoru ili na izdržavanju kazne želi prisustvovati sednici, to će mu biti omogućeno (stavovi 1. i 2. člana 390. ZKPK). Inače, nedolazak stranaka koje su uredno obavestene ne sprečava održavanje sednice veća. Ako optuženi nije obavestio sud o promeni adrese ili boravišta, sednica veća može da bude održana, iako optuženi nije bio obavestjen o sednici (stav 4. člana 390. ZKPK).

Sednica veća počinje izveštajem sudije izvestioca o činjenicama. Veće može od stranaka i branioca koji prisustvuju sednici da zatraži potrebna objašnjenja u vezi sa njihovim žalbenim navodima. Stranke i branilac mogu da predlože da se pojedini spisi pročitaju kao dopuna izveštaja i mogu da daju potrebna objašnjenja za svoje stavove iznete u žalbi odnosno odgovoru na žalbu, ne ponavljajući ono što je sadržano u izveštaju (stav 3. člana 390. ZKPK). Inače i na sednici veća važi načelo javnosti, izuzev u slučajevima odredjenim u Zakonu o krivičnom postupku kao i sastavlja se zapisnik koji se ulaže u spise predmeta.

Nakon saslušanja izveštaja i predloga stranaka, žalbeno veće zaključuje sednicu i povlači se u nejavnu sednicu radi donošenja odluke u vezi žalbe i pobijane presude.

Kao što je gore navedeno, na sednici veća se odlučuje da Apelacioni sud održi glavni pretres ili predmet reši na sednici veća. Po pravilu, pretres pred drugostepenim sudom održaće se samo ako je potrebno da se zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja izvedu ili pribave novi dokazi ili izvedu ranije pribavljeni dokazi, a postoje opravdani razlozi da predmet ne vrati osnovnom sudu na ponovni glavni pretres (stav 1. člana 392. ZKPK).

Na pretres pred drugostepenim sudom pozivaju se optuženi i njegov branilac, državni tužilac, oštećeno lice, zakonski zastupnici i punomoćnici oštećenog lica, kao i svedoci i veštaci za koje sud odluči da se neposredno ispituju na zahtev stranaka ili po službenoj dužnosti. Ako se optuženi nalazi u pritvoru ili na izdržavanju kazne, predsednik veća Apelacionog suda preduzeće potrebne mere da se optuženi dovede na pretres (stavovi 2. i 3. člana 392. ZKPK). Pretres pred drugostepeni većem ne predstavlja prosto ponavljanje glavnog pretresa koji je sproveden pred prvostepenim sudom. Kao zaključak, takav sud mora da se usredsedi na izvodjenje onih dokaza u čiju tačnost sumnja.

Pretres pred Apelacionim sudom počinje takodje izveštajem sudije izvestioca koji izlaže stanje stvari ne dajući svoje mišljenje o osnovanosti žalbe. Nakon toga, na predlog stranaka ili po službenoj dužnosti pročitaje se presuda ili deo presude na koju se odnosi žalba, a po potrebi i zapisnik o glavnom pretresu. Posle toga pozvaće se žalilac da obrazloži žalbu, a onda i protivna stranka da mu odgovori. Optuženi i njegov branilac, razume se zbog istih razloga koji su važili i u osnovnom sudu, uvek govore poslednji. Inače, u toku pretresa stranke mogu da iznesu činjenice koje ranije nisu izlagale u toku vođenja krivičnog postupka pred osnovnim sudom ili prilikom izjavljivanja žalbe. Zavisno od rezultata glavnog pretresa, državni tužilac može da odustane u celosti ili delimično od optužbe ili da je izmeni u korist optuženog (član 393. ZKPK).

Izuzev u gorenavednim slučajevima, odredbe koje važe za glavni pretres pred prvostepenim sudom, shodno se primenjuju i u postupku pred drugostepenim sudom (član 414. ZKPK)

Ponovno presudjenje krivične stvari od strane osnovnog suda

Osnovni sud, po prijemu odluke Apelacionog suda, kojom je ukinuta njegova presuda kao kao i drugih spisa predmeta, otvara glavni pretres i procesuiru po ranijoj optužnici. Međutim, ako je presuda delimično ukinuta, Osnovni sud će kao osnov za suđenje uzeti samo onaj deo optužbe koji se odnosi na ukinuti deo presude. Na novom glavnom pretresu, stranke mogu isticati nove činjenice i iznositi nove dokaze, bez obzira na to po zahtevu čije stranke je došlo do ukidanja ranije presude. Osnovni sud je dužan isto tako da na ponovnom sudjenju preduzme sve procesne radnje i raspravi sva sporna pitanja na koja je ukazao Apelacioni sud u svojoj odluci (stavovi 1-3 člana 406. ZKPK). Međutim važno je istaći da nakon sprovođenja procesnih radnji na koje je ukazao Apelacioni sud, osnovni sud donosi presudu na samostalan način. Dakle, Apelacioni sud ne može da naredi osnovnom sudu kakvu će odluku doneti u konkretnom slučaju. Ovaj sud ne može zbog ovoga da vrati predmet osnovnom sudu, obzirom da o tome može da odluči sam. Do ponovnog sudjenja može doći i u slučajevima kada je presuda ukinuta po vanrednom pravnom sredstvu.

Ovde se mora istći da je prilikom donošenja nove presude, osnovni sud vezan za zabranu reformatio in peius (stav 4 člana 406. ZKPK).

Na kraju, ako se optuženi nalazi u pritvoru, veće osnovnog suda, po proteku 2 meseca od poslednjeg rešenja o pritvoru, i u slučaju da nema predloga stranaka, ispituje da li postoje razlozi o izricanju ove mere obezbeđivanja prisustva optuženog u krivičnom postupku i, zavisno od te ocene, donosi rešenje o produženju ili ukidanju pritvora, uz poštovanje odgovarajućih odredbi Zakona o krivičnom postupku (stav 5 člana 406 ZKPK).

Beneficium cohaesionis i reformatio in peius

Beneficium cohaesionis i reformatio in peius predstavljau pravne institute propisanih u korist optuženog. Oni su usko povezani sa pravnim sredstvima i pružaju određene garancije u zaštiti interesa optuženog u jednoj osetljivoj fazi krivičnog postupka.

Beneficium cohaesionis odnosno blagodat spojenosti se sastoji u obavezi suda da utvrdjene koristi koje se priznaju optuženom koji je upotrebio pravno sredstvo priznaju i ostalim saoptuženicima koji nisu podneli to sredstvo, odnosno nisu to učinili u tom pravcu. Takvo rešenje je obuhvaćeno, i to veoma svobuhvatno, u Zakonu o krivičnom postupku. Tako, u smislu člana 397. ovog Zakona, ako Apelacioni sud povodom bilo čije žalbe oceni da su razlozi zbog kojih je doneo odluku u korist optuženog lica i koje nisu isključivo lične prirode, od koristi i za saoptuženo lice koje nije izjavilo žalbu ili je nije izjavilo u tom pravcu, postupiće po službenoj dužnosti kao da je takva žalba izjavljena i od saoptuženika.

Kao što se vidi, beneficium cohaesionis dolazi do izražaja kod koneksiteta (povezanosti) krivičnih dela. Tako, ako su više lica obuhvaćena jednim jedinstvenim krivičnim postupkom i prema njima izrečena jedna presuda, ova institucija dolazi do izražaja ukoliko je neko od optuženih uspeo izjavljivanjem žalbe protiv takve presude. Ova institucija je u funkciji obezbeđivanja ravnopravnosti građana pred zakonom.

Zabrana reformatio in peius, odnosno zabrana preinačenja na gore položaja okrivljenog pravni je institut koji je takodje uspostavljen u korist optuženog. Ovaj institut omogućava da u slučajevima kada je žalba izjavljena samo u korist optuženog, presuda ne sme da se preinači na njegovu štetu. Ustvari, shodno članu 395. Zakona o krivičnom postupku, ako je žalba izjavljena samo u korist optuženog, presuda u pogledu pravne kvalifikacije krivičnog dela i krivične sankcije, ne može se preinačiti na njegovu štetu. Takvo rešenje ne sprečava sud da se upušta u utvrđivanje činjenica koje su korisnije za optuženog, već jedino zabranjuje svako preinačenje koje se odnosi na pravnu kvalifikaciju ili na izrečenu kaznu, koje bi dovelo do pogoršanja položaja optuženog u odnosu na položaj koji je imao u pobijanoj presudi.

Ovaj institut je uspostavljen u cilju obezbeđivanja slobode optuženog da se opredeli za izjavljivanje žalbe protiv odluka koje smatra nepravilnim i nezakonitim. Ova zabrana je apsolutne prirode, obzirom da ako su jednom ostvareni uslovi za njenu primenu, to isto će važiti do završetka krivičnog postupka u konkretnoj krivičnoj stvari.

Žalba protiv presude Apelacionog suda

Po pravilu, donošenjem presude Apelacionog suda smatra se da je konkretna krivična stvar presudjena, obzirom da, u načelu, presuda postaje pravosnažna. Medjutim, zakonodavac je dopustio mogućnost da u određenim slučajevima krivični postupak vodi i u trećem stepenu. Naime, shodno članu 407. stav 1. ZKPK, žalba protiv presude Apelacionog suda se može izjaviti samo u slučaju kad je Apelacioni sud preinačio oslobadajuću presudu osnovnog suda i zamenio je osudjujućom presudom ili ako je presudom osnovnog suda ili presudom Apelacionog suda optuženom izrečena kazna doživotnog zatvora.

Protiv presude Apelacionog suda dozvoljena je žalba po svim osnovama po kojima se ona može izjaviti. O takvoj žalbi odlučuje Vrhovni sud Kosova na sednici kolegijuma sudija shodno odredbama koje važe za postupak pred Apelacionom sudu (stavovi 1. i 2. člana 407. ZKPK).

Presudu Vrhovnog suda Kosova potpisuju sve sudije članovi veća. Član veća može da odvoji mišljenje u smislu neslaganja ili potvrđivanja, u pogledu zakonskih ili činjeničnih pitanja koja se vezuju za žalbu; odvojeno mišljenje se prilaže presudi (stav 3. člana 407. ZKPK).

Žalba protiv rešenja

Slično kao kod presude, žalba protiv rešenja predstavlja redovno pravno sredstvo u funkciji sprečavanja mogućnosti da se rešenje protiv koga se podnosi pravno sredstvo, u datoj sadržini, postane pravosnažno. U vezi žalbe protiv rešenja, zakonodavac je propisao da se protiv jedne grupe rešenja može izjaviti žalba, a udnosu na drugu

grupu ova mogućnost je isključena. Naime, članom 408. Zakona o krivičnom postupku propisana su sledeća rešenja:

- 1) Na rešenje sudije za prethodni postupak i na druga rešenja doneta pred osnovnim sudom stranke i lica čija su prava povređena mogu da izjave žalbu, osim ako se odredbama ovog Zakona to izričito nije dozvoljeno.
- 2) Na rešenje tročlanog vanpretresnog veća doneto u prethodnom postupku nije dozvoljena žalba, osim ako je ovim zakonom drugačije određeno.
- 3) Rešenja doneta u vezi sa pripremom glavnog pretresa i presudom mogu da budu pobijana samo žalbom protiv presude, osim ako je ovim zakonom drugačije određeno.
- 4) Protiv rešenja Vrhovnog suda Kosova žalba nije dozvoljena.

Krug lica koja mogu izjaviti žalbu protiv rešenja je mnogo širi od onih koji se mogu žaliti na presudu. Naime, za razliku od žalilaca na presudu, protiv rešenja mogu se žaliti i druga lica koja mogu biti pogodjena njegovim donošenjem kao što su npr. svedoci, veštaci, tumači i druga lica.

Žalba protiv rešenja može se izjaviti po istim osnovama po kojima se izjavljuje žalba na presudu. Žalba se podnosi sudu koji je doneo rešenje i to u roku od 3 dana od dana predaje rešenja, osim u slučajevima kada je Zakonom o krivičnom postupku drugačije određeno (član 409. ZKPK). Međutim kod određenih rešenja rok može biti kraći ili duži. Takvo je npr. rešenje o određivanju pritvora, protiv kojeg žalba se izjavljuje u roku od 24 sata od momenta njegovog uručenja.

Žalba protiv rešenja, osim u slučajevima kada je Zakonom o krivičnom postupku drugačije predviđeno, ima suspenzivni (član 410. ZKPK) i devolutivni karakter. Međutim, postoje slučajevi kad žalba nema pomenute karakteristike. Na primer, žalba protiv rešenja sudije za prethodni postupak o određivanju pritvora ne zadržava njegovo izvršenje.

Shodno stavu 1. člana 415. Zakona o krivičnom postupku, rešenje sudije za prethodni postupak, sudije pojedinca, predsednika veća ili samog veća može se pobijati žalbom ukoliko je njime povredjeno:

- 1) Pravo koje je stranki garntovano Ustavom Republike Kosova,
- 2) Suštinsko pravo stranke propisano ovim Zakonom,
- 3) Suštinsko pravo stranke propisano nekim drugim zakonom Kosova i
- 4) Procesno pravo koje ima za cilj garantovanje prava stranke propisanog Ustavom, ovim Zakonom ili drugim zakonom.

O žalbi izjavljenoj protiv rešenja osnovnog suda i Apelacionog suda, osim ako je Zakonom o krivičnom postuku drugačije predviđeno, odlučuju odgovarajuća pretresna veća i ona moraju biti obrazložena.

Da bi izjavljena žalba protiv rešenja mogla biti razmatrana, stranka koja pobija rešenje mora pokazati da joj povreda navedenog prava prouzrokuje nepopravljivu štetu (stav 2. člana 415 ZKPK).

Odlučujući o žalbi, sud će rešenjem istu odbaciti kao neblagovremenu ili neprihvatljivu, odbijati kao neosnovanu, usvojiti žalbu i preinačiti ili ukinuti rešenje i,

po potrebi, predmet vratiti na ponovno odlučivanje. Rešavajući po žalbi protiv rešenja kojim je optužnica odbačena, sud može doneti odbijajuću presudu, ako utvrdi da za takvu presudu postoji razlog. Razmatrajući žalbu, sud po službenoj dužnosti ispituje da li je za donošenje rešenja osnovni sud stvarno nadležan, odnosno da li je rešenje doneo organ koji je za to ovlašćen (član 416. ZKPK).

Vanredni pravni lekovi

Donošenjem odluke u Apelacionom sudu odnosno Vrhovnom sudu Kosova o stvarima izričito propisanim Zakonom o krivičnom postupku, sudska odluka postaje pravosnažna. Po pravilu, pravosnažna odluka je konačna i neizmenljiva. Međutim, postoji mogućnost da jedna presudjena pravna stvar ne bude pravilno rešena zbog pogrešno utvrđenih činjenica i dokaza ili zato što su se pojavile nove činjenice i novi dokazi iz kojih je očigledno da činjenično stanje nije pravilno utvrđeno ili na utvrđeno činjenino stanje sud pogrešno primenio Krivični zakon ili zbog toga što nove okolnosti, o kojima je sud kasnije saznao ili su kasnije iznesene, ukazuju na to da sud, iako je postupio u granicama zakona, izrekao prestrogu kaznu. U ovom smislu, uprkos činjenici što se kod presudjene stvari pretpostavlja da je pravilno utvrđeno činjenično stanje i da je na zakonu zasnovana, u cilju sprečavanja sprovođenja odluka sa određenim nedostacima, Zakonom o krivičnom postupku je propisana mogućnost da se pravosnažna presuda pobije vanrednim pravnim lekovima. Pobijanje presude vanrednim pravnim lekovima se može učiniti zbog zabluda faktičke prirode i pravnih grešaka.

Vanredni pravni lekovi su: zahtev za ponavljanje krivičnog postupka, zahtev za vanredno ublažavanje kazne i zahtev za zaštitu zakonitosti.

Pobavljanje krivičnog postupka

Ponavljjanje krivičnog postupka je vanredni pravni lek, kojim se pobijaju samo sudske odluke koje su postale pravosnažne.

U širem smislu, ponavljanjem krivičnog postupka se podrazumeva preispitivanje krivične stvari okončane pravosnažnom sudskom odlukom radi radinjenog prinačenja ili ukidanja. Po pravilu, preispitivanje se vrši iz određenih razloga koji se vezuju za osnovanost presude na zakonu i na činjenicama. Zahtev za ponavljanje krivičnog postupka se može podneti:

- 1) Protiv rešenja kojim je krivični postupak obustavljen ili
- 2) Protiv presude ako se oceni da njome činjenično stanje nije pravilno i potpuno utvrđeno.

Po pravilu, da bi se došlo do ponavljanja krivičnog postupka moraju se izneti nove činjenice i dokazi, koji treba da se odnose na suštinu krivične stvari i za koje sud nije znao ili koje su se kasnije pojavile. Ponavljanje krivičnog postupka se ostvaruje u tri oblika:

- 1) Kao nastavak krivičnog postupka;
- 2) Kao nepravo ponavljanje krivičnog postupka i
- 3) Kao pravo ponavljanje krivičnog postupka.

Nastavak krivičnog postupka.- Shodno članu 421. u vezi člana 253. i stava 1. podstava 2. člana 358. Zakona o krivičnom postupku, krivični postupak obustavljen rešenjem zbog postojanja određenih smetnji koje su dovele do odbacivanja optužnice na sednici za razmatranje optužnice ili na glavnom pretresu. može da bude nastavljen čim prestanu razlozi zbog kojih je obustavljen. U stvari, ako je u nedostatku stvarne nadležnosti optužnica odbačena pravosnažnim rešenjem, na zahtev ovlašćenog tužioca postupak u vezi te stvari se nastavlja pred nadležnim sudom (član 421. ZKPK)

Nepravo ponavljanje krivičnog postupka.- Ovaj oblik ponavljanje krivičnog postupka omogućuje da se pravosnažna presuda preinači bez sprovođenja procesnih radnji koje se ustvari preduzimaju kod redovnog odnosno standardnog ponavljanja krivičnog postupka. Prema stavu 1 člana 420. Zakona o krivičnom postupku, pravosnažna presuda može da se preinači bez ponavljanja krivičnog postupka u sledećim slučajevima:

- 1) Ako je u dve ili više presuda protiv istog osuđenog lica izrečeno više kazni a nisu primenjene odredbe o izricanju jedinstvene kazne za dela u sticaju;
- 2) Ako je prilikom izricanja jedinstvene kazne primenom odredbi o sticaju krivičnih dela, kazna koja je već obuhvaćena jedinstvenom kaznom izrečenom ranijom presudom u skladu sa odredbama o krivičnim delima u sticaju, takođe uzeta u obzir; ili
- 3) Ako pravosnažna presuda kojom je za više krivičnih dela izrečena jedinstvena kazna ne bi mogla da bude izvršena u nekom svom delu zbog amnestije, pomilovanja ili iz drugih razloga.

U situacijama kad oceni da postoji neki od gore navedenih slučajeva, na predlog državnog tužioca kad je postupak započet na njegov zahtev ili zahtev optuženog, ali nakon saslušanja protivne stranke sud novom presudom preinačava na sednici veća raniju presudu u pogledu izrečenih kazni i izriče jedinstvenu kaznu (stav 5. člana 420. ZKPK).

Za donošenje nove presude u slučaju kad su pravosnažno izrečene dve ili više presuda prema istom osuđenom licu, bez primene odredaba o izricanju jedinstvene kazne za krivična dela u sticaju, nadležan je osnovni sud koji je presudio stvar, u kojoj je izrečena najstrožija vrsta kazne. Kada su izrečene kazne iste vrste, sud koji je izrekao najstrožiju vrstu kazne izriče novu presudu, a ako su kazne jednake, to čini sud koji je izrekao poslednju kaznu (stav 2. člana 420. ZKPK).

U slučaju kada je prilikom izricanja kazne za krivična dela u sticaju, uzeta u obzir i kazna obuhvaćena jedinstvenom kaznom po ranijoj presudi za krivična dela u sticaju,

presudu preinačava sud koji je prilikom izricanja jedinstvene kazne pogrešno uračunao i kaznu koja je već obuhvaćena nekom ranijom presudom (stav 3. člana 420. ZKPK).

U slučaju kada se pravosnažna presuda kojom su za neka krivična dela izrečena jedinstvena kazna ne može delimično izvršiti zbog amnestije, pomilovanja ili iz drugih razloga, sud koji je sudio u prvom stepenu preinačava raniju presudu u pogledu kazne i izriče novu kaznu ili odlučuje koji će deo kazne izrečene ranijom presudom biti izvršen (stav 4. člana 420. ZKPK).

Prilikom izricanja jedinstvene kazne u slučaju kad su uzete u obzir presude više sudova, overen prepis nove pravosnažne presude se svakako dostavlja tim sudovima (stav 6 člana 420. ZKPK).

Pravo ponavljanje krivičnog postupka.- Ovaj vid ponavljanja dolazi do izražaja u slučajevima kada je krivični postupak okončan pravosnažnom sudskom odlukom. Dakle, pravosnažnom presudom okončan krivični postupak, shodno stavu 1. člana 423. Zakona o krivičnom postupku se može ponoviti samo ako se:

- 1) dokaže da je presuda zasnovana na lažnoj ispravi ili na lažnom iskazu svedoka, veštaka ili tumača;
- 2) dokaže da je do presude došlo usled krivičnog dela sudije, ili lica koje je preduzimalo dokazne radnje;
- 3) iznosu nove činjenice ili se podnesu novi dokazi koji sami za sebe ili u vezi sa ranijim dokazima mogu dovesti do odbijanja optužbe, oslobađanja od optužbe ili do osude po blažim krivičnim odredbama;
- 4) za isto delo više puta je suđeno licu ili ako je više lica osuđeno za isto delo koje je moglo učiniti samo neko lice, ili neka od njih; ili
- 5) ako se u slučaju osude za produženo krivično delo, ili za drugo krivično delo koje po zakonu obuhvata više istovrsnih ili raznovrsnih radnji iznesu nove činjenice ili podnesu novi dokazi koji ukazuju da nije učinilo radnju koja je obuhvaćena krivičnim delom iz osude, a postojanje ovih činjenica bi bilo od odlučnog uticaja na odmeravanje kazne.

Krivični postupak okončan pravosnažnom presudom može se ponoviti samo u korist okrivljenog, osim ako je dokazano da su gorenavedene okolnosti rezultat krivičnog dela koje je izvršilo okrivljeno lice ili lice koje deluje u njegovo ime protiv jednog svedoka, veštaka, tumača, državnog tužioca, sudije ili njihovih bližnjih, pri čemu krivični postupak okončan pravosnažnom presudom može se ponoviti protiv okrivljenog lica. Ponavljanje krivičnog postupka protiv okrivljenog lica je dozvoljeno samo u roku od pet (5) godina od donošenja pravosnažne presude (stav 2. člana 423. ZKPK)

Krivični postupak okončan pravosnažnom presudom može se ponoviti samo u korist okrivljenog lica, osim ako je dokazano da je presuda zasnovana na lažnom iskazu svedoka, veštaka ili prevodioca ili je rezultat krivičnog dela koje je izvršio sudija ili lice koje je preduzelo istražne radnje ili su navedene okolnosti posledica krivičnog dela izvršenog od strane okrivljenog ili lica koje deluje u njegovo ime protiv svedoka, veštaka, tumača, državnog tužioca, sudije, sudije porotnika ili njihovih bližnjih, u kom slučaju se pravosnažnom presudom mora utvrditi da su ta lica oglašena krivim za

odgovarajuća krivična dela. Ako se postupak protiv navedenih lica ne može sprovesti zbog njihove smrti ili postojanja okolnosti koje isključuju krivično gonjenje, navedene činjenice se mogu utvrditi i drugim dokazima (stav 3. člana 423. ZKPK)

Sledstveno tome, krivični postupak koji je pravosnažno obustavljen pre početka glavnog pretresa može biti ponavljen kada državni tužilac odustane od optužnice i dokaže se da je odustajanje rezultat krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja državnog tužioca. Isto tako, ako je optužnica odbačena zbog toga što nije bilo dovoljno dokaza za opravdanu sumnju da je okrivljeni izvršio krivično delo naznačeno u optužnici i ako budu otkrivene ili pribavljene nove činjenice i novi dokazi, nova optužnica može biti podignuta ako vanvanpretresno veće smatra da nove činjenice i novi dokazi to opravdavaju (član 422. ZKPK).

Zahtev za ponavljanje krivičnog postupka mogu podneti stranke i branilac. Posle smrti osuđenog lica, ponavljanje postupka može zahtevati državni tužilac, bračni drug, vanbračni drug, lica u krvnom srodstvu po vertikalnoj liniji prvog stepena, usvojitelj, usvojenik, brat, sestra i hranitelj osuđenog lica. Zahtev za ponavljanje krivičnog postupka može se podneti i nakon što je osuđeno lice izdržalo kaznu bez obzira na zastarelost, amnestiju ili pomilovanje. Ako sud koji je nadležan za odlučivanje o ponavljanju krivičnog postupka sazna da postoji razlog za ponavljanje krivičnog postupka, obavestiće o tome osuđeno lice ili drugo lice koje je ovlašćeno da podnese zahtev (član 424. ZKPK).

Zahtev za ponavljanje krivičnog postupka može se podneti u roku od dve (2) godine od dana izricanja pravosnažne presude ili pravosnažnog rešenja o obustavljanju krivičnog postupka (stav 1 člana 418. ZKPK), o čemu odlučuje vanpretresno veće osnovnog suda koji je presudio stvar u ranijem postupku. U ovim slučajevima, nije dozvoljeno da sudija koji je učestvovao u donošenju presude u ranijem postupku učestvuje u radu veća u kojem se razmatra zahtev za ponavljanje postupka (stavovi 1. i 3. člana 425. ZKPK).

U zahtevu se mora naznačiti po kojem zakonskom osnovu se traži ponavljanje i kojim se dokazima potkrepljuju činjenice na kojima se zahtev zasniva. Ako zahtev ne sadrži ove podatke, sud poziva podnosioca zahteva da u određenom roku dopuni zahtev (stav 2 člana 245. ZKPK)..

Prema stavu 1 člana 426 Zakona o krivičnom postupku, sud će rešenjem odbaciti zahtev za ponavljanje krivičnog postupka ukoliko na osnovu spisa predmeta iz ranijeg postupka utvrdi da:

- 1) Zahtev je podnelo neovlašćeno lice;
- 2) Nema zakonskog osnova za ponavljanje postupka;
- 3) Činjenice i dokazi na kojima se zahtev zasniva već bili izneseni u ranijem zahtevu za ponavljanje krivičnog postupka koji je pravosnažno odbijen;
- 4) Činjenice i dokazi očigledno ne pružaju odgovarajuću osnovu za ponavljanje postupka; ili
- 5) Podnosilac zahteva nije naznačio osnov po kome se traži ponavljanje postupka i dokaze kojima se potkrepljuju činjenice na kojima se zasniva zahtev.

Ako nije odbacio zahtev, sud dostavlja prepis zahteva državnom tužiocu ili protivnoj stranci, koja ima pravo da u roku od osam (8) dana odgovori na zahtev. Kad sudu stigne odgovor na zahtev, ili kad protekne rok za davanje odgovora, predsednik vanpretnosnog veća može odrediti da se provere činjenice i pribave dokazi na koje se poziva u zahtevu i u odgovoru na zahtev (stav 2. člana 426. ZKPK).

Nakon što je državni tužilac dostavio spise predmeta i svoje mišljenje o konkretnoj stvari, na osnovu rezultata provere sud uvažava ili odbija zahtev za ponavljanje krivičnog postupka. U rešenju kojim dozvoljava ponavljanje krivičnog postupka sud će naložiti da se odmah održi novi glavni pretres ili da se predmet vrati u fazu istrage odnosno da bude sprovedena istraga ako ranije nije vođena. Ako sud nađe da razlozi zbog kojih je dozvolio ponavljanje krivičnog postupka postoje i za neko od saoptuženih lica koje takav zahtev nije podnelo, postupiće po službenoj dužnosti kao da je takav zahtev podnesen (stavovi 1-3 člana 427. ZKPK).

Shodno stavu 4. člana 427. Zakona o krivičnom postupku sud nalaže da se izvršenje presude odlaže ili prekine kad na osnovu iznetih dokaza oceni da:

- 1) Osuđeno lice može u ponovljenom postupku da bude osuđeno na takvu kaznu da bi uz uračunavanje već izdržane kazne moralo da bude pušteno na slobodu;
- 2) Može da bude oslobođeno optužbe; ili
- 3) Optužba podignuta protiv njega može da bude odbijena.

Kada rešenje kojim se dozvoljava ponavljanje krivičnog postupka postane pravosnažno, obustavlja se izvršenje kazne. Međutim, ako postoje razlozi iza određivanje pritvora, sud može doneti rešenje kojim rešava ovo pitanje (stav 5. člana 427. ZKPK).

U novom postupku, sprovedenom na osnovu rešenja kojim je dozvoljeno ponavljanje krivičnog postupka, važe iste odredbe kao i za raniji takozvani redovni postupak, sa razlikom da u novom postupku sud nije vezan za rešenja doneta u ranije sprovedenom postupku (stav 1 člana 428. ZKPK).

Ako se novi postupak obustavi do početka glavnog pretresa, sud će ukinuti raniju presudu rešenjem o obustavljanju postupka (stav 2. člana 428. ZKPK).

Ovde se mora istaći da kad donosi novu presudu, sud će raniju presudu delimično ili u celini ukinuti ili je ostavi na snazi. U kaznu koju izriče novom presudom optuženom se uračunava izdržana kazna, a ako je ponavljanje postupka dozvoljeno samo za neko od krivičnih dela za koja je optuženi bio osuđen ili oslobođen, izreći će novu jedinstvenu kaznu po odredbama Krivičnog zakona (stav 3 člana 428. ZKPK).

Na kraju, i u ponovljenom postupku sud se obavezuje zabranom reformatio in peius, (stav 4. član 428. ZKPK).

Zahtev za vanredno ublažavanje kazne

Zahtevom za vanredno ublažavanje kazne traži se prinačenje pravosnažne presude u pogledu odluke o kazni. Ovaj vanredni pravni lek se može uložiti ako se nakon pravosnažnosti presude pojavljuju okolnosti kojih nije bilo u vreme izricanja presude ili sud nije znao za njih iako su postojale a koje bi očigledno uticale na izricanje blaže kazne. Iako su okolnosti koje mogu da dovedu do ublažavanja kazne mnogobrojne, ipak očigledno je da svaka okolnost do toga ne može dovesti. Oklonosti koje mogu dovesti do ublažavanja pravosnažne izrečene kazne mogu biti: teško obolenje optuženog, teške porodične prilike itd. Zahtev za vanredno ublažavanje kazne se može uložiti samo u korist osudjenog.

Zahtev za vanredno ublažavanje kazne može podneti državni tužilac, ako je krivični postupak pokrenut na njegov zahtev, osuđeno lice ili njegov branilac. Zahtev za vanredno ublažavanje kazne, po pravilu, ne zadržava izvršenje kazne (član 430. ZKPK).

2. Ovlašćena lica mogu zatražiti vanredno ublažavanje kazne u bilo koje vreme tokom izdržavanja zatvorske kazne, ali ne u slučajevima kada je do kraja izdržavanja kazne zatvora ostalo šest ili manje od šest meseci (stav 2. člana 418. ZKPK).

Zahtev za vanredno ublažavanje kazne se podnosi osnovnom sudu koji je prvi izrekao presudu. U tom sudu zahtev se prvo predaje sudiji pojedincu ili predsedniku veća koji je presudio stvar u prvom stepenu i koji će proveriti da li zahtev zadrži potrebne podatke, uključujući zakonski opis i značajne činjenice. U ovom pravcu, kad utvrdi da zahtev ne sadrži navedene podatke, sudija će takav zahtev odbaciti. Ako zahtev nije zahvaćen takvim nedostacima, u nastavku osnovni sud proverava da li postoje razlozi za vanredno ublažavanje kazne te nakon saslušanja državnog tužioca o tome da li je sproveden postupak po službenoj dužnosti, kao i osudjenog lica ili njegovog branioca, spisi predmeta sa priloženim obrazloženim zahtevom dostavlja Vrhovnom sudu Kosova, koji će o tome doneti konačnu odluku. (stavovi 1-3 člana 431. ZKPK).

Vrhovni sud Kosova će odbiti zahtev ako utvrdi da nisu ispunjeni zakonski uslovi za vanredno ublažavanje kazne. U suprotnom, ako se zahtev usvoji, sud će rešenjem preinačiti pravosnažnu presudu u pogledu odluke o kazni (stav 6. člana 431. ZKPK).

Zahtev za zaštitu zakonitosti

Zahtev za zaštitu zakonitosti se može podneti protiv pravosnažne odluke ili krivičnog postupka koji je prethodio takvoj odluci. Prema stavu 1. člana 432. Zakona o krivičnom postupku, zahtev za zaštitu zakonitosti se može podneti i to:

- 1) Zbog povrede krivičnog zakona;
- 2) Zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka ili
- 3) Zbog drugih (relativnih) povreda odredaba krivičnog postupka, ako su uticale na zakonitost sudske odluke.

Uprkos taksativno nabrojanih razloga zbog kojih se može podneti zahtev za zaštitu zakonitosti, zakonodavac priznaje pravo glavnom državnom tužiocu da podnese zahtev za zaštitu zakonitosti zbog bilo koje povrede zakona. Izuzetno, ovaj zahtev se može podneti i u toku krivičnog postupka koji nije pravosnažno okončan, ali samo protiv pravosnažnih odluka koje se odnose na određivanje ili produženje pritvora (stavovi 3. i 4. člana 432. KZK).

Zhtevu za zaštitu zakonitosti se ne može podneti zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja niti protiv odluke Vrhovnog suda Kosova kojom je odlučeno o zahtevu za zaštitu zakonitosti (stav 2. člana 432. ZKPK).

Zahtev za zaštitu zakonitosti mogu podneti glavni državni tužilac, okrivljeno lice i njegov branilac. Nakon smrti okrivljenog lica, takav zahtev mogu u ime okrivljenog lica podneti suprug, vanbračni suprug, bliski srodnici u pravoj liniji do prvog stepena, usvojitelj, usvojenik, brat, sestra ili usvojitelj roditelja osudjenog.

Glavni državni tužilac, okrivljeno lice i njegov branilac i druga ovlašćena lica mogu podneti zahtev za zaštitu zakonitosti u roku od tri (3) meseca od dana kada je okrivljenom licu uručena pravosnažna sudska odluka. Ako protiv odluke osnovnog suda nije podneta žalba, ovaj rok se računa od dana kada je odluka postala pravosnažna (stav 2. člana 433. ZKPK).

Glavni državni tužilac, okrivljeno lice i njegov branilac i druga ovlašćena lica, mogu podneti zahtev za zaštitu zakonitosti u roku od tri (3) meseca od dana kada je okrivljenom licu uručena pravosnažna sudska odluka. Ako protiv odluke osnovnog suda nije podneta žalba, ovaj rok se računa od dana kada je odluka postala konačna.

Ako je odlukom Evropskog suda za ljudska prava utvrđeno da su konačnom sudskom odlukom prekršena ljudska prava na štetu okrivljenog, predviđeni rok za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti računa se od dana kad je odluka Evropskog suda za ljudska prava uručena okrivljenom licu (stav 3. člana 433. ZKPK).

Zahtev za zaštitu zakonitosti se podnosi osnovnom sudu koji je doneo odluku u prvom stepenu (stav 1. člana 434. ZKPK). U ovom sudu, shodno stavu 2. člana 434. ZKPK zahtev se predaje sudiji pojedincu ili predsediku veća koje je odlučilo o slučaju, koji može rešenjem odbaciti zahtev po ovom vanrednom pravnom leku. Takvo rešenje se može doneti ukoliko je:

- 1) Zahtev podnet protiv odluke Vrhovnog suda Kosova, zbog povreda za koja, po pravilu, takav zahtev ne može podneti (takvo ovlašćenje ima samo glavni državni tužilac) osim u slučajevima u kojima je to izričito dozvoljeno Zakonom o krivičnom postupku;
- 2) zahtev podnelo neovlašćeno lice; ili
- 3) zahtev neblagovremen podnet.

Protiv rešenja sudije pojedinca ili predsednika veća osnovnog suda može se izjaviti žalba Apelacionom sudu (stav 3. člana 434. ZKPK)

U zavisnosti od sadržine zahteva, osnovni sud može da odluči da se izvršenje pravosnažne sudske odluke odloži ili prekine (stav 4. člana 343. ZKPK).

O zahtevu za zaštitu zakonitosti odlučuje Vrhovni sud Kosova na sednici veća. Ovaj sud će odbaciti rešenjem zahtev za zaštitu zakonitosti, ako je zahtev nedozvoljen ili neblagovremen. U suprotnom prepis zahteva dostavlja se suprotnoj strani koja u roku od petnaest (15) dana od dana prijema zahteva može podneti odgovor na zahtev. Posle toga i pre nego što se donese odluka o zahtevu, sudija izvestilac može, ako je potrebno, da iznese izveštaj o navodnim povredama zakona. U zavisnosti od sadržine zahteva, Vrhovni sud Kosova može odložiti ili prekinuti izvršenje pravosnažne sudske odluke (član 435. ZKPK).

Prilikom odlučivanja o zahtevu za zaštitu zakonitosti, Vrhovni sud Kosova će se ograničiti na ispitivanje onih povreda zakona na koje se podnosilac zahteva poziva u svom zahtevu. Ako Vrhovni sud Kosova utvrdi da razlozi zbog kojih je doneo odluku u korist okrivljenog lica postoje i u odnosu na drugo saoptuženo lice koje nije podnelo zahtev za zaštitu zakonitosti, postupa po službenoj dužnosti, kao da je to lice podnelo takav zahtev. Ako je zahtev za zaštitu zakonitosti podnet u korist okrivljenog lica, Vrhovni sud Kosova se prilikom donošenja odluke vezuje za zabranu reformation in peius (član 436. ZKPK).

Vrhovni sud Kosova će presudom odbiti zahtev za zaštitu zakonitosti kao neosnovan, ako utvrdi da ne postoje zakonske povrede na koje se podnosilac zahteva poziva, ili kad je zahtev za zaštitu zakonitosti podnet zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja (član 347. ZKPK).

Ako Vrhovni sud Kosova utvrdi da je zahtev za zaštitu zakonitosti osnovan u smislu stava 1. člana 438. Zakona o krivičnom postupku, doneće presudu kojom će, prema prirodi povrede:

- 1) Preinačiti konačnu odluku;
- 2) Ukinuti u celini ili delimično odluku osnovnog suda i odluku višeg suda i predmet vratiti na ponovno odlučivanje ili ponovno sudjenje osnovnom sudu ili višem sudu; i
- 3) Ograničiti se samo na utvrđivanje povrede zakona.

Ako Vrhovni sud Kosova oceni da je zahtev za zaštitu zakonitosti podnet na štetu osuđenog neosnovan, on će samo konstatovati da postoji povreda zakona ne dirajući u pravosnažnut odluku. Ako Apelacioni sud koji u smislu Zakona o krivičnom postupku nije imao pravo da otkloni povredu zakona koja je učinjena u pobijanoj odluci ili u postupku koji je prethodio njenom donošenju, a Vrhovni sud Kosova usvajanjem zahteva za zaštitu zakonitosti podignutog u korist okrivljenog lica nađe da je zahtev osnovan i da radi otklanjanja učinjene povrede zakona treba ukinuti ili preinačiti pobijanu odluku, ukinuće ili preinačiće i odluku Apelacionog suda, iako njome nije povređen zakon (stavovi 2. i 3. člana 438. ZKPK).

Ako se u postupku prema zahtevu za zaštitu zakonitosti pojavi znatna sumnja u tačnost odlučnih činjenica utvrđenih u odluci koja je osporena zahtevom, Vrhovni sud Kosova, presudom kojom odlučuje o zahtevu za zaštitu zakonitosti, ukida tu odluku i nalaže da se održi glavni pretres pred istim ili drugim osnovnim sudom (član 439. ZKPK).

Ako je pravosnažna presuda ukinuta i predmet vraćen na ponovno suđenje, postupak se zasniva na ranijoj optužnici ili na njenom delu koji se odnosi na ukinuti deo presude. U ovom slučaju taj sud je obavezan da preduzme sve procesne radnje i raspravi sva pitanja na koja mu je ukazao Vrhovni sud Kosova. Stranke imaju pravo izneti nove činjenice i nove dokaze bilo pred osnovnim bilo Apelacionim sudom. Valja istaći da i u ovom slučaju, pri donošenju nove odluke sud je vezan za zabranu *reformatio in peius*. Ako je pored odluke osnovnog suda ukinuta i odluka Apelacionog suda, predmet se osnovnom sudu dostavi preko Apelacionog suda (član 440.ZKPK)

POSEBNI POSTUPCI

Pored gore razradjenih vrsta krivičnih postupaka, kojima se razmatraju konkretne krivične stvari u svim njenim dimenzijama sve do donošenja konačne odluke, Zakonom o krivičnom postupku su propisani i takozvani posebni postupci shodno kojima se rešavaju posebni i dopunski procesni predmeti. Takvi predmeti se podnose na rešavanje ili po okončanju delatnosti o osnovnoj stvari ili uporedo sa rešavanjem te stvari. O ovim postupcima biće reči u nastavku.

Postupak za izdavanje kaznenog naloga

Postupak za izdavanje kaznenog naloga predstavlja procesni institut kojim se pruža mogućnost okončanja krivične stvari bez održavanja glavnog pretresa. Stavom 1. člana 493. Zakona o krivičnom postupku propisano je da za krivična dela za koja je predviđena kazna zatvora u trajanju do tri (3) godine, a za koja državni tužilac saznao na osnovu dokaza iz verodostojne krivične prijave, on može da optužnicom zatraži da sud izda kazneni nalog kojim se optuženom licu izriče određena kazna bez održavanja glavnog pretresa.

U svom zahtevu za izdavanje kaznenog naloga, državni tužilac može zatražiti izricanje jedne ili više od sledećih mera: novčanu kaznu, zabranu upravljanja motornim vozilom, naredbu za objavljivanje presude u medijima, oduzimanje predmeta, sudsku opomenu ili oduzimanje imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog dela (stav 2. člana 493. ZKPK).

Sudija pojedinac će shodno stavu 1 člana 494. Zakona o krivičnom postupku odbaciti zahtev za izdavanje rešenja o kaznenom nalogu ukoliko utvrdi:

- 1) Da je reč o krivičnom delu za koje se takav zahtev ne može podneti
- 2) Ako državni tužilac zatraži izricanje kazne koja prema zakonu nije dopuštena.

U ovakvim slučajevima o žalbi državnog tužioca odlučuje vanpretresno veće u propisanom roku od četrdeset i osam (48) časova od momentaprijema rešenja o odbacivanju zahteva (stav 1. člana 494. ZKPK).

Ako sudija pojedinac smatra da podaci u optužnici ne pružaju dovoljno osnova za izdavanje kaznenog naloga ili da se prema tim podacima može očekivati izricanje neke druge kazne ili mere, a ne one koju je zatražio državni tužilac, po prijemu optužnice

zakazaće glavni pretres i pozvaće lica koja će ustvovati na pretresu (stav 2. člana 494. ZKPK).

Kad se slaže sa zahtevom državnog tužioca, sudija pojedinac će presudom izdati kazneni nalog. U kaznenom nalogu se navodi da se prihvata zahtev državnog tužioca i da se prema okrivljenom izriče kazna naznačena u zahtevu, koji mora da sadrži i njegove jasno iznete lične podatke.

Kazneni nalog se dostavlja okrivljenom i njegovom braniocu, ako ga ima, kao i državnom tužiocu. Okrivljeni i njegov branilac mogu u roku od 8 dana po prijemu, mogu protiv kaznenog naloga podneti pismeni prigovor ili usmeno na zapisnik suda. Pri tome, obrazloženje prigovora nije obavezno.

Ako ne odbaci prigovor kao neblagovremen ili kao podnet od neovlašćenog lica, sudija će zakazati glavni pretres povodom optužnice državnog tužioca i tom prilikom pozvaće optuženog i njegovog branioca, državnog tužioca, oštećeno lice i zakonske zastupnike i punomoćnike, svedoke, veštake i prevodioca, te nakon potrebnog upućivanja i upozoravanja okrivljenog, nastavlja se sa čitanjem optužnice i proizvodnjom svih drugih procesnih radnji do donošenja sudske odluke.

Postupak o izricanju sudske opomene

Sudska opomena je posebna krivična sankcija koja se može izricati za krivična dela za koja je predviđena kazna zatvora u trajanju do godinu dana ili novčana kazna, a koja su izvršena pod olakšavajućim okolnostima koje takva dela čine posebno lakim delima. Putem ove krivične sankcije izvršiocu se daje do znanja da je izvršio štetno i opasno delo, koje se po zakonu predviđeno kao krivično delo te istovremeno sud ga upozorava da ako ponovo izvrši takvo krivično delo biće mu izrečena teža kazna. Sudska opomena se može izreći i za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora u trajanju do tri godine, ako je za ta dela izričito predviđena mogućnost izricanja sudske opomene. Sud može izreći sudsku opomenu za više od jednog krivičnog dela izvršenih u sticaju, ako za svako od njih postoje uslovi za izricanje ove sankcije. Prilikom odlučivanja o tome da li će izreći sudsku opomenu, sud će, imajući u vidu svrhu ove sankcije, posebno uzeti u obzir prošlost okrivljenog lica, njegovo ponašanje nakon izvršenja dela, stepen krivične odgovornosti, dobrovoljno učešće u lekarski tretman i rehabilitaciju kao i druge okolnosti pod kojima je krivično delo izvršeno.

Sudska opomena izriče se presudom, pri čemu sud shodno primenjuje odredbe Zakona o krivičnom postupku koje se primenjuju u odnosu na presudu kojom se okrivljeni oglašava krivim (član 498. ZKPK). Presuda o sudskoj opomeni saopštava se odmah po završetku glavnog pretresa uz iznošenje glavnih razloga (stav 1. člana 499. ZKPK).

U izreci presude o sudskoj opomeni navode se lični podaci optuženog lica, naznaka da se optuženom licu izriče sudska opomena za delo navedeno u optužnicu i zakonski naziv krivičnog dela. Izreka presude o sudskoj opomeni sadrži i potrebne podatke u vezi naloga za izricanje obavezneog tretmana za rehabilitaciju izvršilaca zavisnika od droge ili alkohola, odluke o oduzimanju imovinske koristi pribavljene izvršenjem

krivičnog dela, odluke o troškovima krivičnog postupka, imovinsko-pravnog zahteva kao i odluke o objavljivanju pravosnažne presude u sredstvima javnog informisanja, na radiju ili televiziji (stav 2. člana 499. ZKPK).

U obrazloženju presude, sud navodi razloge kojima se rukovodio pri donošenju sudske opomene (stav 3 člana 499. ZKPK).

Protiv presude o izricanju sudske opomene može se izjaviti žalba zbog bitne povrede odredaba Zakona o krivičnom postupku, Krivičnog zakona, pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stavnja kao i zbog nepostojanja okolnosti koje opravdavaju izricanje sudske opomene.

POSTUPAK ZA IZRICANJE MERA OBAVEZNOG LEČENJA

Kao što je poznato, kao izvršioци krivičnih dela mogu se pojaviti i mentalno obolela lica odnosno lica sa duševnim poremećajima. Shodno stavu 1. člana 508. Zakona o krivičnom postupku, u bilo koje vreme dok traje postupak uključujući i glavni pretres, ako postoji sumnja da je okrivljeno lice bilo u stanju neuračunljivosti ili smanjene uračunljivosti u vreme izvršenja krivičnog dela ili pati od neke duševne bolesti ili poremećenosti, sud može, po službenoj dužnosti ili na predlog državnog tužioca ili branioca, da odredi veštaka radi obavljanja psihijatrijskog pregleda okrivljenog lica u cilju utvrđivanja:

- 1) da li je u vreme izvršenja krivičnog dela okrivljeno lice bilo u stanju neuračunljivosti ili smanjene uračunljivosti; ili
- 2) da li okrivljeno lice može da prati postupak.

U nalogu za određivanje veštaka se navodi navodi vreme u kome psihijatrijski pregled mora da bude završen, a koje ne može da bude duže od dve (2) nedelje od dana izdavanja naloga te ako okrivljeno lice još nema branioca, sud izdaje nalog kojim određuje branioca o javnom trošku. Branilac može da prisustvuje psihijatrijskom pregledu koji se sprovodi u cilju utvrđivanja da li je okrivljeni u stanju da prati postupak, osim ako veštak odluči da bi takvo prisustvo ometalo pravilnu procenu okrivljenog lica (stavovi 2. i 3. člana 508. ZKPK).

Pre otvaranja glavnog postupka, javni tužilac podnosi predlog da sud izrekne meru obaveznog psihijatrijskog lečenja okrivljenom licu ako je ono izvršilo krivično delo u stanju neuračunljivosti i da li postoje razlozi za izricanje ovakve mere, kako je predviđeno u članovima 88. i 89. Krivičnog zakona. Bez obzira na to, državni tužilac može u toku glavnog pretresa da izmeni optužnicu i podnosi predlog da sud izrekne meru obaveznog psihijatrijskog lečenja, ako dokazi izneti na glavnom pretresu ukazuju na to da je okrivljeno lice izvršilo krivično delo u stanju neuračunljivosti, i ako postoji osnov za izricanje ovakve mere. Odbrana za okrivljenog je obavezna od momenta predaje predloga za izricanje obavezne mere neuropsihijatrijskog lečenja (član 512. ZKPK).

Postupak za izricanje mere obaveznog tretmana za rehabilitaciju lica koja su izvršila krivična dela pod dejstvom alkohola ili opojnih droga

Obavezni tretman za rehabilitaciju lica koja su izvršila krivična dela pod dejstvom alkohola ili opojnih droga predstavlja relativno novu meru koja se izriče uz određenu krivičnu sankciju i ima za cilj da spreči pojavu okolnosti i razloga koji se vezuju za upotrebu alkohola ili opojnih droga, kao kriminogenih faktora. Naučna istraživanja su pokazala da samo kazna prema izvršiocima koji su izvršili krivična dela kao alkoholičari ili narkomani nedovoljna za vršenje potrebnog uticaja u borbi protiv kriminaliteta. U takvim slučajevima, psihijatrijsko lečenje ima veće preventivno dejstvo nego što to ima sama kazna. Sud može da naloži sprovođenje ove mere u cilju zaštite društva od lica koja su sklona da pod dejstvom alkohola ili opojnih droga počine krivična dela, ali istovremeno takvim licima, putem njihovog lečenja, pruža potrebna pomoć u iskorenjavanju takvih štetnih pojava, odnosno za odvikavanje od alkohola i droga.

Ovu meru sud može da odredi izvršiocu kome je izrekao kaznu, sudsku opomenu ili ako ga je oslobodio od kazne kada je delo izvršio zbog zavisnosti od alkohola ili opojnih droga i kad postoji uzročna veza između izvršenog krivičnog dela i navedene zavisnosti i ukoliko oceni da ima izgleda za njegovo uspešno lečenje. Naravno, prilikom određivanja ove mere sud će saslušati ocenu veštaka kao i mišljenje državnog tužioca i branioca.

Sud će obustaviti sprovođenje mere obavezne rehabilitacije ukoliko lečenje i rehabilitacija nisu više potrebni ili ako je isteklo predviđeno vreme (3 (tri) godine prema članu 90. KZK).

Ova mera ne može da se izrekne licu koje je delo izvršilo pod dejstvom alkohola ili droga ali inače nije zavisnik od opojnih droga i alkohola

POSTUPAK ZA DONOŠENJE ODLUKE ZA BRISANJE OSUDE IZ EVIDENCIJE OSUDJENIH LICA

Prema članu 103. Krivičnog zakona, osuda će biti izbrisana iz kaznene evidencije zastarevanjem, pomilovanjem ili ukoliko osudjeni ne počini novo krivično delo. Za sve ove slučajeve zakonodavac propisuje protek određenog vremenskog perioda. Naime, u Zakonu su propisani rokovi u kojima može doći do brisanja osude iz evidencije i to: za lice kome je izrečena mera sudske opomene, uslovna osuda i osuda na poluslobodu –rok od godinu dana od dana pravosnažnosti presude odnosno godinu dana od dana isteka perioda verifikacije; za lice kome je izrečena novčana kazna, dopunska kazna ili kazna zatvora u trajanju do 1 godine – rok od 3 godine; za lice kome je izrečena kazna zatvora u trajanju 1-3 godine – rok od 5 godina; za lice kome je izrečena kazna zatvora u trajanju od 3-5 godina – rok od 8 godina; za lice kome je izrečena kazna zatvora u trajanju od 5-10 godina – rok od 10 godina; za lice kome je izrečena kazna zatvora u trajanju od 10-15 godina – rok od 15 godina. Međutim za lica kojima je izrečena kazna zatvora u trajanju od preko 15 godina, dugotrajna kazna zatvora ili ili doživotna kazna

zatvora, osuda neće biti izbrisana. Na kraju treba istaći da ne mogu biti izbrisane ni dopunske kazne niti mere obaveznog lečenja za vreme njihovog trajanja.

Rešenje o brisanju osude iz kaznene evidencije donosi nadležni javni organ iz oblasti pravosuđa. Pre donošenja rešenja vrše se potrebna proveravanja, a naročito prikupljaju se informacije o tome da li je protiv osuđenog lica u toku krivični postupak za neko novo krivično delo učinjeno pre isteka roka predviđenog za brisanje osude (stavovi 1 i 2 člana 520. ZKPK).

Brisanje osude se vrši na dva načina: administrativnim putem od javnog organa i po sudskom postupku. Naime, ako se utvrdi da su ispunjeni uslovi za brisanje osude, nadležni javni organ iz oblasti pravosudnih pitanja, po pravilu, donosi rešenje o brisanju osude (stav 1 člana 521. ZKPK).

Ako javni organ nadležan za pitanja iz pravosuđa ne donese rešenje, osuđeno lice može zahtevati da se utvrdi da je brisanje osude obavljeno po sili zakona. Ako navedeni nadležni javni organ ne donese rešenje po zahtevu osuđenog lica u roku od trideset (30) dana od dana podnošenja zahteva, osuđeno lice može zahtevati da osnovni sud, koji je doneo presudu u prvom stepenu, donese rešenje o brisanju iz kaznene evidencije. O ovom zahtevu sud će odlučiti nakon saslušanja mišljenja državnog tužioca, ako je postupak pokrenut na njegov zahtev (član 521. ZKPK).

Ako alternativna kazna nije opozvana ni posle godinu dana od dana isteka verifikacionog perioda, sud koji je sudio u prvom stepenu doneće rešenje o brisanju osude. Rešenje se dostavlja osuđenom licu, državnom tužiocu, ako je postupak vođen na njegov kao i nadležnom javnom organu za pravosudna pitanja (član 522. ZKPK).

Postupak za brisanje osude sudskim putem sprovodi osnovni sud koji je o konkretnoj stvari odlučio u prvom stepenu. U ovom slučaju, sudija kome je dodeljen predmet prvo proverava da li je istekao neophodan zakonski period, a zatim preduzima potrebna proveravanja, utvrđuje činjenice na koje se poziva podnosilac zahteva i pribavlja dokaze o svim okolnostima koje su važne za donošenje odluku. Sud može zatražiti izveštaj o ponašanju podnosioca zahteva od policije na čijem je području osuđeno lice boravilo posle izdržavanja kazne, a sličan izveštaj može se tražiti i od uprave ustanove u kojoj je osuđeno lice izdržavalo kaznu (stavovi 1-4 člana 523. ZKPK).

Na kraju, izbrisana osuda ne unosi se u uverenju o ostvarivanju individualnih prava izdatom na osnovu kaznene evidencije (član 524. ZKPK).

POSTUPAK ZA NAKNADU ŠTETE, REHABILITACIJU I KORIŠĆENJE DRUGIH PRAVA LICA NEOPRAVDANO OSUDJENIH ILI NEOSNOVANO LIŠENIH SLOBODE

Iz ovakvog naslova proizilazi da se u konkretnom slučaju radi o trima vrstama posebnih postupaka i to: postupku za naknadu štete neosnovano osuđenim ili licima lišenim slobode, postupak za rehabilitaciju neosnovano osuđenih ili lica lišenih slobode i postupak za ostvarivanje drugih prava naosnovano osuđenih ili lica lišenih slobode.

Postupak za naknadu štete licima koja su neosnovano osudjena ili lišena slobode

Uprkos nastojanjima da se ne pokreće krivični postupak i ne izriču kazne protiv lica koja nisu izvršila krivična dela kao i da se neosnovano ne ograničava sloboda okrivljenog, ipak ne isključuje se mogućnost da se to dešava u praktičkom radu organa koji sprovode krivični postupak. Polazeći od ove činjenice, u Zakonu o krivičnom postupku se predviđa da se licu koje je neosnovano osudjeno ili lišeno slobode prizna pravo na naknadu štete prouzrokovane društvenim sredstvima.

Naime, shodno stavu 1. člana 525. Zakona o krivičnom postupku, pravo na naknadu neopravdano prouzrokovane štete ima lice, protiv kojeg je bila izrečena pravnosnažna krivična sankcija ili koje je oglašeno krivim, a oslobođeno od kazne, a da povodom vanrednog pravnog leka novi postupak je pravnosnažno obustavljen ili je oslobođen od optužbe ili je optužba odbijena pravnosnažnom oslobađajućom presudom, osim u slučajevima:

1. Ako je do obustave postupka ili presuda kojom je odbijena optužba doneta zbog toga što je u novom postupku oštećeno lice odustalo od gonjenja, kao rezultat sporazuma postignutog sa okrivljenim licem;

2. Ako je u ponovljenom postupku presudom je odbijena optužba zbog nenadležnosti suda a državni tužilac je preduzeo gonjenje pred nadležnim sudom.

U slučaju osude za krivična dela u sticaju, pravo na naknadu štete može se ostvariti samo u odnosu na krivično delo u pogledu kojeg su ispunjeni uslovi za dosudjivanje naknade (stav 3. člana 525. ZKPK).

Prema stavu 1. člana 529. Zakona o krivičnom postupku, pravo na naknadu štete pripada i licu:

- 1) koje je bilo u, a protiv njega još nije pokrenut krivični postupak ili je pravnosnažnim rešenjem postupak obustavljen ili je pravosnažnom presudom oslobođeno od optužbe ili je optužba odbijena;
- 2) koje je izdržavalo kaznu zatvora, a povodom zahteva za ponavljanje krivičnog postupka ili zahteva za zaštitu zakonitosti, izrečena mu je kazna zatvora u kraćem trajanju od izdržane kazne, ili je oglašeno krivim, ali je oslobođeno od kazne;
- 3) koje je usled greške ili nezakonitog postupanja određenog organa postupka neosnovano lišeno slobode ili je neko vreme zadržano u pritvoru ili u kazneno-popravnoj ustanovi radi izdržavanja izrečene kazne ili mere; i
- 4) koje je bilo u pritvoru duže vremena od trajanja izrečene mu kazne zatvora.

Naknada štete pripada takodje i licu koje je uhapšeno bez zakonskog osnova, ako mu nije određen sudski pritvor ili ako vreme tokom kojeg je lišeno slobode nije uračunato u izrečenu kaznu za krivično delo ili za prekršaj (stav 2. člana 529. ZKPK).

Medjutim, od ovih pravila postoje i izuzeci. To znači da uprkos postojanja navedenih okolnosti, u nekim slučajevima naknada štete se ne može ostaviti. Dakle, naknada štete ne pripada licu koje je svojim lažnim priznanjem ili na drugi način namerno prouzrokovalo svoje lišenje slobode (stav 3. člana 529. ZKPK).

Zahtev za naknadu štete ima pravo da podnese oštećeno lice, dok njegovi naslednici mogu da nastave sa postupkom za naknadu materijalne štete ali u slučaju smrti oštećenog pre nastupanja zastarelosti i ako se nije odreklo od zahteva za naknadu, mogu da pokrenu novi postupak (član 538. ZKPK).

Zahtev može biti usmeren ka naknadi štete nastale zbog izgubljenog ili umanjenog ličnog dohotka, zbog nekorišćenja prava koja su mu pripadala iz radnog odnosa, zbog oštećenog zdravlja ili pogoršanog zdravstvenog stanja, zbog izdržavanja kazne, zbog isplate novčane kazne, isplate troškova krivičnog postupka, ispunjenje imovinsko-pravnog zahteva itd.

Pravo na naknadu štete zastareva tri (3) godine po pravnosnažnosti prvostepene presude kojom je optuženi oslobođen od optužbe ili kojom je odbijena optužba ili po pravosnažnosti rešenja kojim je postupak obustavljen. Ako je povodom žalbe rešavao viši sud, pravo na naknadu štete zastareva nakon tri (3) godine od dana prijema odluke tog suda (stav 1. člana 526. ZKPK).

Zahtev za nadoknadu štete, u cilju usvajanja, prvo se podnosi nadležnom javnom organu za poslove pravosuđa radi postizanja sporazuma o postojanju štete i vrsti i visini naknade (stav 2. člana 526. ZKPK).

Ako zahtev za naknadu štete ne bude usvojen ili ako nadležni javni organ pravosuđa i oštećena strana ne postignu sporazum u roku od tri (3) meseca od podnošenja zahteva, oštećeno lice može kod nadležnog suda da podnese tužbu za naknadu štete. Ako je postignut sporazum samo u pogledu dela zahteva, tužba za naknadu štete se može podneti u odnosu na preostali deo zahteva. Dok traje postupak za postizanje sporazuma rok zastarelost ne teče. Tužba se podnosi protiv nadležnog javnog organa za pitanja pravosuđa (član 527. ZKPK).

Rehabilitacija lica koja su neosnovano osudjena ili lišena slobode

U opštem smislu, rehabilitacijom se podrazumeva vraćanje prava osuđenom licu nakon izdržavane kazne kao i brisanje pravnih posledica kazne kao brisanje iz kaznene evidencije. Kada se rehabilitacija odnosi na neosnovano lišenje slobode ili osuđivanje, u Zakonu o krivičnom postupku je, tadi ostvarivanja mogućnosti koje pruža ovaj institut, propisuje sprovođenje posebnog postupka.

U ovom smislu, ako je slučaj na koji se odnosi na neopravdanu osudu ili lišenje slobode prikazivan preko sredstava javnog informisanja i time bio povređen ugled tog lica, sud će na zahtev lica objaviti u štampi ili drugom sredstvu javnog informisanja saopštenje o odluci iz koga jasno proizilazi neopravdanost lišenja slobode, odnosno neopravdanost osude. Ako slučaj nije objavljen preko sredstava javnog informisanja, ovakvo saopštenje će se, na zahtev tog lica, dostaviti njegovom poslodavcu. Posle smrti osuđenog lica, pravo na podnošenje zahteva pripada njegovom bračnom drugu, licu sa kojim je živelo u vanbračnoj zajednici, deci, roditeljima, braći i sestrama. Zahtev za rehabilitaciju može se podneti i u slučaju da nije podnesen zahtev za naknadu štete. Isto tako, ovaj zahtev može se podneti i kad je povodom vanrednog pravnog leka izmenjena pravna kvalifikacija krivičnog dela, ako je usled pravne kvalifikacije u ranijoj presudi ugled osuđenog lica bio teško povređen (stavovi 1-3 člana 530. ZKPK).

Zahtev za rehabilitaciju po navedenom osnovu podnosi se u roku od šest (6) meseci osnovnom sudu koji je u krivičnom postupku sudio u prvom stepenu. O zahtevu odlučuje veće drugostepenog Apelacionog suda. Prilikom odlučivanja, u odnosu na zahtev se shodno primenjuju odredbe koje se tiču pitanja naknade štete i to odredbe člana 525. stav 2. i 3. i člana 529. stav 3. Zakona o krivičnom postupku (stav 4. člana 530. ZKPK).

Sud koji je u krivičnom postupku sudio u prvom stepenu doneće po službenoj dužnosti rešenje kojim se poništava upis neopravdane osude u kaznenoj evidenciji. Rešenje se dostavlja organu nadležnom za vođenje kaznene evidencije. O poništenom upisu ne smeju se nikom otkriti podaci iz kaznene evidencije. Rešenje se dostavlja nadležnom javnom organu iz oblasti pravosudja, dok se podaci iz poništene odluke nikome ne saopštavaju (član 531. ZKPK).

Lice ovlašćeno za uvid u spise koji se odnose na neopravdano lišenje slobode ili na neopravdanu osudu kao i njihov prepis, ne može upotrebiti podatke iz tih spisa na način koji bi bio štetan za rehabilitaciju lica protiv kojeg je vođen krivični postupak. Predsednik suda je dužan da na prednje upozori lice kome je dozvoljen uvid i to će se naznačiti na spisu uz potpis tog lica (član 532. ZKPK).

Postupak za ostvarivanje drugih prava lica koja su neosnovano osudjena ili lišena slobode

Licu kome je zbog neopravdanog lišenja slobode ili neopravdane osude prestao radni odnos ili svojstvo osiguranika socijalnog osiguranja, priznaje se radni staž, odnosno staž osiguranja kao da je bilo na radu za vreme za koje je zbog neopravdanog lišenja slobode ili neopravdane osude staž izgubilo. U staž se uračunava i vreme nezaposlenosti do koje je došlo zbog neopravdanog lišenja slobode ili neopravdane osude, a koja nije nastala krivicom tog lica. Ustvari, prilikom svakog odlučivanja o pravu na koje utiče dužina radnog staža, odnosno staža osiguranja, nadležni organ ili organizacija uzeće u obzir staž priznat u skladu sa odredbom stava 1. ovog člana (stavovi 1. i 2. člana 533. ZKPK).

Ako nadležni organ prilikom odlučivanja o pravu na koje utiče dužina staža ne uzme u obzir priznat staž, oštećeni može zahtevati da sud utvrdi da je priznavanje ovog vremena učinjeno na osnovu ovog Zakona. Tužba se podnosi protiv organa ili organizacije koja osporava priznati staž i protiv nadležnog javnog organa iz oblasti pravosuđa (stav 3 člana 533. ZKPK).

Na zahtev organa kod kojeg se određeno pravo na radni staž ostvaruje shodno stavu 2. ovog člana (npr. prava u vezi radnog staža), određeni doprinos za priznato vreme isplatiće se iz budžetskih sredstava. Prema tome, priznati staž osiguranja, u skladu sa stavom 1. ovog člana, u celini se uračunava u penzijski staž. Pored toga mora da se obezbedi ostvarivanje naknade ličnog dohotka koji nije ostvaren za vreme privremene nezaposlenosti tog lica kao i drugi prihodi koji mu pripadaju po zakonu na snazi (stavovi 4. i 5. člana 533. ZKPK).

POSTUPAK ZA IZDAVANJE POTERNICE I DRUGIH OBJAVA

Kao što je gore navedeno za vođenje krivičnog postupka potrebno je prisustvo okrivljenog. Ako se ne zna prebivalište ili boravište okrivljenog lica, a to je po odredbama ovog Zakona neophodno, sud će zatražiti od policije da okrivljeno lice potraži i da obavesti sud o njegovoj adresi (član 534. ZKPK). Međutim, ako se ne može doći do njegove adrese, može se naložiti izdavanje poternice kako bio okrivljeni bio dovede pred organ koji vodi postupak.

U ovom smislu, shodno stavu 1. člana 535. Zakona o krivičnom postupku, izdavanje poternice se može naložiti ako se okrivljeni, protiv kojeg je pokrenut krivični postupak zbog krivičnog dela koje se goni po službenoj dužnosti i za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora u trajanju od najmanje 2 godine nalazi u bekstvu a postoji poternica za njegovo dovodjenje ili je doneto rešenje o određivanju pritvora.

Izdavanje poternice nalaže sud koji vodi krivični postupak. U prethodnom postupku, izdavanje poternice nalaže sudija za prethodni postupak na predlog državnog tužioca. Poternicu može da naloži i direktor ustanove u slučaju bekstva okrivljenog lica iz ustanove u kojoj izdržava krivičnu sankciju, bez obzira na visinu kazne, ili ustanove u kojoj izdržava meru obaveznog lečenja koja se sastoji u lišenju slobode (stav 2. i 3. člana 535. ZKPK)

Ako su potrebni podaci o pojedinim predmetima ili licima koja su u vezi sa krivičnim delom, ili ove predmete ili lica treba pronaći, a naročito ako je to potrebno radi ustanovljenja identiteta pronađenog nepoznatog leša, nadležni organ koji sprovodi postupak naložiće izdavanje objave sa zahtevom da se podaci i informacije dostave nadležnom organu koji sprovodi postupak (stav 1. člana 536. ZKPK).

Nalog suda ili direktora ustanove za izdavanje poternice dostalja se policiji radi izvršenja (stav 4. člana 535. ZKPK). Inače, radi obaveštavanja javnosti o poternici ili objavi mogu se koristiti i sredstva javnog informisanja (stav 2. člana 538).

Ako je verovatno da se lice za kojim je izdata poternica nalazi u inostranstvu, nadležni organ može raspisati i međunarodnu poternicu (stav 3. člana 538. ZKPK).

Na molbu inostranog organa, nadležni javni organ za unutrašnje poslove može raspisati poternicu za licem za koje se sumnja da se nalazi na Kosovu, pod uslovom da se u molbi navodi izjava da će se u slučaju pronalazjenja tog lica zatražiti njegova ekstradicija (stav 4. člana 538. ZKPK).

Policija je dužna da vodi evidenciju izdatih poternica. Podaci o licima za kojima je izdata poternica brišu se iz evidencije čim nadležni organ opozove poternicu (stav 7. člana 535. ZKPK).

Pored toga mora se istaći da je zakonodavac onogučio policiji da objavi fotografije leševa i nestalih lica ako postoje razlozi za sumnju da je do smrti, odnosno nestanka tih lica, došlo usled krivičnog dela (stav 2. člana 536. ZKPK).

POSTUPAK PREMA MALOLETNICIMA KRIMINALITET MALOLETNIKA I REAGOVANJE DRUŠTVA PREMA OVOJ NEGATIVNOJ POJAVI

Kriminalitet kao negativna pojava nije karakterističan samo za punoletna lica. Često puta kao izvršioци krivičnih dela pojavljuju se i maloletnici. U ovom pravcu, empirijski podaci pokazuju da je kriminalitet maloletnika, posebno posle Drugog svetskog rata beleži stalan rast. Iz podataka specijalizovanih institucija Organizacije ujedinjenih nacija i asocijacija koja se bave praćenjem kriminaliteta, proizilazi da je poslednjih decenija došlo do naglog porasta učešća maloletnika u opštem kriminalitetu. Ovaj porast se primećuje naročito u zemljama s visokim ekonomskim razvojem. Procenat učešća maloletnika u opštem broju izvršilaca krivičnih dela, posmatrano prema evidencijama policije, tužilaštava i sudova, zavisno od zemlje, kreće se od 5 do 15 %. Štaviše, u nekim zemljama ovo učešće maloletnika u opštem kriminalitetu ide do 30%. Takva je situacija u Francuskoj, Nemačkoj SAD i dr.. Prema nekim podacima, u Hrvatskoj u desetogodišnjem periodu (1978-1987) učešće maloletnika u opštem broju lica prijavljenih za krivična dela kreće se oko 11%. U SAD učešće maloletnika u opštem kriminalitetu u periodu 1996-2000 kreće se oko 30%. Prema poslednjim podacima na Kosovu ovo učešće iznosi oko 10%.

Neke od osnovnih karakteristika krivičnog postupka prema maloletnicima

Polazeći od krivičnih propisa kojima se uređuju krivična pitanja koja se odnose na maloletnike, može se zaključiti da su najosnovnije karakteristike krivičnog postupka koji se vodi prema ovoj kategorij izvršilaca krivičnih dela, sledeće:

Krivični postupak prema maloletnicima se vodi protiv lica koja su izvršila krivična dela kao maloletnici (u dobi od 14-18 godina) i koja su u vreme pokretanja postupka nisu bila napunila 21 godinu života. U ovom smislu, treba razjasniti da se neke od odredaba Zakona pravde o maloletnicima primenjuju u postupku za punoletno lice koje u vreme sudjenja nije napunilo 21 godinu života, a prema kojim sud, uzimajući u obzir njegovu ličnost kao i okolnosti pod kojima je izvršilo krivično delo, može da odredi vaspitnu meru. Isto tako potrebno je naglasiti da, ukoliko u toku vođenja krivičnog postupka određeno lice nije napunilo 14 godina života, krivični postupak se obustavlja e rešenjem, obzrom da takva lica u smislu Krivičnog zakona nisu krivično odgovorna.

Maloletnik ne može biti osuđen u odsustvu. Karakteristično za krivični postupak prema maloletniku je pojavljivanje pred sudom roditelja i organa starateljstva. Roditelj, usvojitelj ili staralac maloletnika imaju pravo da prate maloletnika u svim fazama krivičnog postupka. Oni mogu biti prinudjeni da učestvuju u postupku, ako je to u interesu maloletnika. Što se organa starateljstva tiče, zakonodavac je predvideo da je državni tužilav dužan da ga obaveštava uvek kad započne krivični postupak prema maloletniku, a sudija za maloletnike, zavisno od konkretne situacije, može de dozvoli učešće ovlašćenog lica organa starateljstva u toku preduzimanja radnji u pripremnom postupku a i pozove ga na glavni pretres. U svakom slučaju, organ starateljstva učestvuje u postupku kako bi se informisao o toku postupka, ali on ima pravo i da podnese

opredloge i iznese nove činjenice i dokaze koje su od značaja za donošenje sudske odluke. Odbrana u krivičnom postupku za maloletnike je obavezna. U krivičnom postupku za maloletnike niko ne može biti oslobođen dužnosti svedočenja o okolnostima koje se ocenjuju značajnim za utvrđivanje psihološkog razvoja maloletnika, upoznavanje njegove ličnosti i uslova u kojima živi. U krivičnom postupku prema maloletnicima javnost je isključena. Krivični postupak za maloletnike je hitne prirode.

Sastav veća za maloletnike i imenovanje sudija

Sudsko veće za maloletnike u prvostepenom (osnovnom sudu) i sudsko veće za maloletnike u drugostepenom (apelacionom) sudu, izuzev sudskih veća Vrhovnog suda Kosova, sastavljeno je od jednog sudije za maloletnike i dvoje sudija porotnika. Sudija za maloletnike uvek je predsednika veća (stav 1. člana 51. ZPM).

Nadležnost suda u krivičnom postupku za maloletnike

Stvarna nadležnost suda u krivičnom postupku za maloletnike uređuje se odredbama Zakona o krivičnom postupku i Zakonom o sudovima. U krivičnom postupku za maloletnike, shodno stavu 1. člana 52. Zakona pravde o maloletnicima, tužilac može da obustavi gonjenje krivičnog dela i izrekne meru odvracanja, ako maloletnik priznaje odgovornost za krivično delo, ako pokazuje spremnost da se izmiri sa oštećenom stranom i ako postoji saglasnost maloletnika, roditelja, usvojitelja ili staratelja da se takva mera sprovede. Da bi se to ostvarilo traži se da je maloletnik optužen za krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do 3 godine ili 5 godina ako je delo izvršio iz nehata.

Shodno stavu 1. člana 53. Zakona pravde o maloletnicima. Drugostepeni sud (Apelacioni sud) je nadležan da:

- 1) Odlučuje o žalbi protiv odluke sudskog veća za maloletnike izrečene u prvom stepenu;
- 2) Odlučuje o žalbi na odluku Javnog Tužioca;
- 3) Odlučuje o žalbi protiv odluke sudije za maloletnike; i
- 4) U drugim slučajevima postupa onako kako je to predviđeno zakonom.

Mesna nadležnost je uređena drugačije u odnosu na krivični postupak za punoletna lica. U stvari, za sprovođenje krivičnog postupka za maloletnike, po pravilu, sud na čijem području maloletnik ima stalno prebivalište mesno je nadležan za vođenje postupka protiv maloletnika. Bez obzira na to, ako maloletnik nema stalno prebivalište ili njegova adresa je nepoznata, mesno nadležan ostaje sud na čijem području maloletnik ima trenutno boravište (stav 2. člana 54. ZPM).

Privremeno hapšenje, zadržavanje u policiji i pritvor

Privremeno hapšenje, zadržavanje u policiji i pritvor maloljetnika, kao mere obezbjeđivanja prisustva maloljetnika u krivičnom postupku za maloljetnike, nalažu se samo kao posljednje mere i to u najkraće mogućem trajanju (član 64. ZPM). Privremeno hapšenje i zadržavanje u policiji, po pravilu, sprovodi se od strane policije na osnovu naloga izdatog od strane sudije za maloljetnike shodno uslovima propisanim Zakonom o krivičnom postupku Kosova. Ove mere ne mogu da traju duže od dvadeset i četiri (24) sata, tako da po isteku ovog vremena policija mora ili da oslobodi maloljetnika, ili da slučaj prosledi sudiji za maloljetnike nadležnog suda, koji shodno Zakonu o krivičnom postupku, može da odredi pritvor (stavovi 1. i 2. ZPM).

Pritvor se može odrediti ako su ispunjeni uslovi predviđeni za određivanje pritvora u krivičnom postupku koji se propisuju za punoletna lica i kad se druge mere za obezbjeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku smatraju nevoljnim za dovodjenje maloljetnika u sudnicu, za njegovo sprečavanje da ponovo izvrši krivično delo i radi uspešnog sprovođenja postupka. Sudija za maloljetnike određuje pritvor prema maloljetniku, ali pre toga ispituje druge mere koje su propisane za obezbjeđenje prisustva maloljetnika u postupku (kao što je npr. poziv) ili mere koje se odnose na smeštaj maloljetnika u prihvatilište ili sličnu vaspitnu ustanovu, stavljanje pod nadzor organa strateljstva ili premeštaj u drugu porodicu kad je neophodno odvajanje od njegove životne sredine ili radi pružanja pomoći, zaštite ili smeštaja. Samo ako oceni da je sve to nedovoljno, može da kao alternativu naredi pritvor. U svakom slučaju, rešenje o pritvoru mora da sadrži obrazloženo objašnjenje o nedovoljnosti drugih alternativa pritvoru (stav 1. člana 66. ZPM).

Primena pritvora prema maloljetniku

Maloljetnici se smeštaju u Pritvorski centar i to odvojeno od punoletnih zatvorenika (stav 1. člana 67. ZPM). Međutim, ako je u najboljem interesu maloljetnika on može da bude smešten i u vaspitno-popravnu ustanovu (stav 2. člana 67. ZPM). Na osnovu odobrenja sudije za maloljetnike, pritvorenog maloljetnika mogu da posećuju njegovi bliski srodnici, a na zahtev lekara i druga lica. Pritvoreni maloljetnik može takodje da drži korespondenciju i druge kontakte sa licima van ustanove odobrenjem i pod nadzorom sudije za maloljetnike. Pod određenim zakonskim uslovima, ako se smatra štetnim za sprovođenje postupka, maloljetniku se može privremeno zabraniti primopredaja pošiljki kao i kontakt sa drugim licima, ali to treba predstavljati izuzetak. U svakom slučaju, ne može da se zabrani dostavljanje zahteva, žalbi i komunikacija maloljetnika sa njegovim braniocem.

Disciplinske mere prema maloljetniku

Prema nedisciplinovanom maloljetniku se može izreći disciplinska kazna koja se sastoji u zabrani prijema pošiljki ili korespondencija. Maloljetnik se u pritvoru drži odvojeno od punoletnih lica. Međutim, ako je u njegovom interesu, sudija za maloljetnike odlučuje da se maloljetnik smesti u vaspitno-popravni dom. Dok se nalazi u pritvoru

maloletni, shodno stavu 3 člana 67 Zakona pravde o maloletnicima, kad je to potrebno i u zavisnosti od njegovog uzrasta, pola i ličnosti dobija socialnu, vaspitnu, psihološku, medicinsku i fizičku pomoć. Osim izuzetaka propisanih zakonom, maloletnik ne može biti zadržan u pritvoru više od 12. meseci od dana lišavanja slobode (stav 2. člana 68. ZPM). Procesni organi su dužni da postupaju najvećom mogućom hitnošću kad se radi o sudjenju pritvorenom maloletniku.

Tok krivičnog postupka za maloletnike

Krivični postupak za maloletnike se pokreće nakon pojavljivanja pretpostavke da je izvršeno krivično delo a pokreće se kako bi se utvrdilo da li je krivično delo izvršeno i ko je maloletnik koji je izvršio delo. Postupak se pokreće od strane državnog tužioca na osnovu policijske krivične prijave ili drugih ovlašćenih lica ili kad se to saznaje iz drugih izvora.

Krivični postupak za maloletnike se sastoji od: pripremnog postupka, glavnog pretresa, postupka po pravnom leku i izvršenja krivične sankcije

Početak sprovođenja pripremnog postupka

Kao što je gore navedeno, tužilac pokreće pripremni postupak protiv određenog maloletnika i to na osnovu policijske krivične prijave, krivične prijave drugih lica ili iz drugih izvora iz kojih se ova činjenica pouzdano potvrđuje (stav 1. člana 55. ZPM). U stvari, pokretanje pripremnog postupka prema maloletniku može tražiti i oštećeno lice. U ovom slučaju ono podnosi predlog za pokretanje postupka javnom tužiocu u roku od 3 meseca od dana kada je saznalo da je krivično delo izvršeno (stav 2. člana 55. ZPM).

Načelo legaliteta i oportuniteta u krivičnom postupku prema maloletnicima

Po pravilu, državni tužilac je dužan da pokrene krivični postupak uvek kad dobije informaciju da je okrivljeni izvršio keivično delo. Međutim, shodno stavu 1. člana 56. Zakona pravde o maloletnicima, kad se radi o krivičnim delima kažnjivim na kaznu zatvora kraćom od tri (3) godine ili novčanom kaznom, državni tužilac može da odluči da ne pokrene pripremni postupak, iako postoji osnovana sumnja da je maloletnik izvršio krivično delo. Ovu mogućnost državni tužilac koristi će ako smatra da ne bi bilo celishodno da se primeni postupak protiv maloletnika, zbog prirode krivičnog dela, okolnosti pod kojima je izvršeno, odsustva ozbiljne štete ili posledica za oštećenog, kao i ličnih karakteristika i ranijeg ponašanja maloletnika.

Stavom 2. člana 56. Zakona pravde o maloletnicima tužiocu je isto tako ostavljena mogućnost da odluči da ne pokrene pripremni postupak za drugo krivično delo koje je izvršio maloletnik, ako se prema njemu već izvršava izrečena kazna ili vaspitna mera za ranije izvršeno krivično delo..

Početak pripremnog postupka

Državni tužilac pokreće pripremni postupak rešenjem, koje sadrži lične podatke maloletnika, vreme početka pripremnog postupka, opis krivičnog dela, zakonski naziv dela, činjenice i okolnosti koje opravdavaju osnovanu sumnju da je delo počinjeno, prikupljene dokaze i informacije kao i podatke o nekoj ranijoj kazni ili meri izrečenoj prema maloletniku (stav 1. člana 58. ZPM). Imajući u vidu prirodu, okolnosti i značaj krivičnog dela kao i razloge vezane za maloletnika, državni tužilac može da, uz saglasnost maloletnika, obustavi krivično gonjenje za krivično delo kažnjivo novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju do tri godine, ako maloletnik obeća da će se ponašati onako kako je naredio državni tužilac i da će ispuniti utvrdjene obaveze kojima se umanjuju ili otklanjaju štetne posledice krivičnog dela.

Sudija za malolatljike određuje odgovarajuće stručnjake za mentalno zdravlje, kada je to potrebno radi utvrđivanja mentalnog zdravlja maloletnika, bilo u vreme izvršenja krivičnog dela ili da konstatuje sposobnost maloletnika da prati sudjenje ili i jedno i drugo. Sudija za maloletnike može da izvrši ovakva naimenovanja po službenoj dužnosti ili na zahtev tužioca, branioca, roditelja, usvojitelja ili staratelja. Ispitivanje biva obavljeno u odgovarajućem i konfidencijalnom ambijentu. Mišljenje stručnjaka za mentalno zdravlje je konfidencijalno i može se otkriti sudu i strankama.

U toku pripremnog postupka, sudija za maloletnike garantuje prava maloletnika. U cilju što bolje zaštite interesa maloletnika, on može da dozvoli da u postupku prisustvuju branilac, roditelji, usvojitelj ili staratelj maloletnika. Ova lica mogu da podnesu predloge i postavljaju pitanja licu koje se sasluša, odnosno svedoku ili veštaku. Sudija za maloletnike može da dozvoli da u ovom postupku, za vreme saslušanja maloletnika, prisustvuje i predstavnik organa starteljstva, koji isto tako može da postavlja pitanja i podnese određene predloge. Ispitivanje maloletnika, u slučajevima kada je to potrebno, obavlja se uz pomoć pedagoga, psihologa, defektologa itd. (stavovi 1-3 člana 59. ZPM).

Obustavljanje pripremnog postupka

Započeti pripremni postupak ima svoj tok sve do njegovog okončanja. U tom smislu, shodno stavu 1. člana 60. Zakona pravde o maloletnicima, državni tužilac obustavlja pripremni postupak uvek kad na osnovu pribavljenih dokaza nalazi da ne postoji osnovana sumnja da je maloletnik izvršio naznačeno krivično delo; da je istekao rok zastarevanja krivičnog gonjenja; da je krivično delo obuhavčeno pomilovanjem; kad za krivična dela kažnjiva kaznom zatvor u trajanju do tri godine ili novčanom kaznom, državni tužilac smatra da ne bi bilo celishodno da se primeni krivični postupak prema okrivljenom zbog prirode krivičnog dela, okolnosti pod kojima je ono izvršeno, nedostatka znatne štete ili posledica po žrtvi, kao i prošlosti i ličnih karakteristika maloletnika a i kad postoje i druge okolnosti koje sprečavaju gonjenje.

Tužilac odmah obaveštava sudiju za maloletnike o obustavljanju pripremnog postupka. O preduzimanju takve radnje Javni Tužilac odmah obaveštava i maloletnika, osim u slučajevima kada u pripremnom postupku nisu još preduzete pripreme radnje (stav 2. člana 60.ZPM).

Prekid pripremnog postupka

Zakonodavac je predvideo mogućnost da se u određenim slučajevima pripremi postupak prekine. Do takve situacije može doći: kad je maloletnik, nakon izvršenja krivičnog dela, oboleo od duševne bolesti ili privremeno duševnog poremećaja ili druge bolesti, ili ako postoje druge okolnosti koje sprečavaju njegovo uspešno gonjenje (npr. krije se).

Prilikom prekida pripremnog postupka, državni tužilac unosi u zapisnik vreme i razloke prekida.

Petnaest (15) dana pre završetka pripremnog postupka, državni tužilac obaveštava branioca maloletnika o njegovoj nameri. U ovom roku branilac može da podnese zahtev za uzimanje u obzir novih činjenica i dokaza. Pripremi postupak može takodje da se prekine i u slučaju kad državni tužilac usvaja takav zahtev branioca.

Trajanje pripremnog postupka

Pripremi postupak mora biti okončan u roku od 6 (šest) meseci. Ako pripremi postupak nije završen u periodu od šest (6) meseci, tužilac, kad oceni potrebnim, podnosi sudiji za maloletnike obrazloženi pisani zahtev za nastavak pripremnog postupka (član 61. ZPM).

Iz iznetog proizilazi da državni tužilac završava pripremi postupak kad smatra da je krivična stvar dovoljno razjašnjena kako bi veću za maloletnike ili sudiji za maloletnike mogao podneti obrazloženi predlog za izricanje vaspitne mere ili kazne.

Obrazloženi predlog državnog tužioca

Po završetku pripremnog postupka, državni tužilac može podneti obrazloženi predlog kako bi krivična stvar bila iznesena pred sud. Predmetni tužilac, po pravilu, obrazloženim predlogom traži izricanje vaspitne mere ili kazne optuženom maloletniku (stav 1. člana 63. ZPM). Obrazložen predlog, kao optužni akt, predstavlja rezultat sprovedenog pripremnog postupka ili uverenja tužioca da podatke kojim raspolaže u odnosu na krivično delo i okrivljenog maloletnika predstavljaju dovoljnu osnovu za podnošenje predloga.

Obrazloženi predlog predstavlja formalni procesni akt koji državni tužilac podnosi sudu u pisanom obliku ili kojeg, u izuzetnim slučajevima, unosi u zapisnik o sudskom pretresu, ukoliko dodje do proširenja ili izmene predloga u toku ove faze postupka.

Obrazloženi predlog tužioca mora da sadrži: lične podatke maloletnika (im, prezime, dob, razred u kome pohađa nastavu itd.), opis krivičnog dela, zakonski naziv krivičnog dela uz navodjenje odredbi Krivičnog zakona, dokaze koji ukazuju da je maloletnik izvršio krivično delo, rezultate neke socialne ankete koju je izvršila Probaciona služba i predlog za izricanje vaspitne mere ili kazne malolatniku (stav 2. člana 63. ZPM).

Obrazloženi predlog dostavlja se nadležnom sudu (sudiji za maloletnike) u dovoljan broj primeraka. Uz predlog, predmetnom sudu se dostavlja kompltirani predmet, uključujući prikupljene informacije u toku vođenja pripremnog postupka.

Sudski pretres

Sudski pretres predstavlja posebnu fazu krivičnog postupka za maloletnike, u kojoj se, nakon svestranog razmatranja dokaza, odlučuje o opravdanosti obrazloženog predloga. Prema stavu 1. člana 69. Zakona pravde o maloletnicima, sudija za maloletnike, nakon dobijenog obrazloženog predloga tužioca, može da donese rešenje o odbacivanju predloga ili o prosledjivanju predmeta drugom sudu. Takvo rešenje sudija za maloletnike može doneti kad oceni da delo koje se stavlja na teret maloletniku ne predstavlja krivično delo, da postoje okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost, da je istekao rok zastarelosti, da je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem, da postoje okolnosti koje sprečavaju gonjenje, da nema dovoljno dokaza kojima se potkrepljuje osnovana sumnja da je maloletnik izvršio krivično delo koje mu se stavlja na teret, da predlog nije podnet od nadležnog državnog tužioca i kad oceni da za sudjenje u konkretnoj stvari nadležan drugi sud. Ako sudija za maloletnike ne donese rešenje za odbacivanje predloga ili prosledjivanje predmeta drugom sudu, on će odrediti sudski pretres u roku od 8 dana od dana prijema predloga (stav 2. člana 69. ZPM).

Sledstveno tome, sudsko veće za maloletnike može da okonča postupak na sudskom pretresu i da izrekne meru odvratanja, ako maloletnik prizna krivičnu odgovornost za izvršeno krivično delo i pokazuje spremnost da se izmiri sa oštećenom stranom. Pre izricanja takve mere, sudsko veće za maloletnike sasluša maloletnika, njegovog roditelja, usvojitelja, staratelja i branioca (stav 3. člana 69. ZPM).

Sudski pretres se, po pravilu, održava u sedištu i prostorijama suda. Međutim, u određenim slučajevima pretres može biti održan i u drugim prostorijama (stav 3. člana 69. ZPM).

Javnost

Prema stavu 1. člana 71. Zakona pravde o maloletnicima, kada se sudi maloletniku javnost uvek biva isključena. Bez obzira na to, sudsko veće za maloletnike može da dozvoli da sudskom pretresu prisustvuju stručnjaci i lica koja su profesionalno uključena u staranje ili vaspitanje maloletnika ili u borbu protiv delikventnog ponašanja maloletnika (stav 2. člana 71. ZPM). U toku sudskog pretresa, sudsko veće za maloletnike može da naloži da sva ili određena lica budu udaljena sa zasedanja, izuzev maloletnika, tužioca, branioca, predstavnika organa starateljstva i predstavnika Probacione službe. U stvari, sudsko veće za maloletnike može da naloži da roditelj, usvojitelj ili staratelj budu udaljeni sa sudskog pretresa samo u izuzetnim okolnostima, ako postoje pouzdani razlozi da je takvo udaljavanje u najboljem interesu maloletnika (stav 3. člana 71 ZPM).

Odlaganje sudskog pretresa

Na predlog stranaka, ali u veoma specifičnim situacijama, sudija za maloletnike može odlučiti da sudski pretres odlaže za drugi dan. Sudija za maloletnike obaveštava predsednika suda o svakom odlaganju ili prekidu sudskog pretresa, navodeći razloge za to (član 72. ZPM). Pored toga, ako državni tužilac odustane od gonjenja pre početka

sudskog pretresa, sudija za maloletnike obaveštava lica pozvana na glavni pretres o takvom postupku državnog tužioca.

Stranke i oštećeno lice se u pozivu obaveštavaju o tome da je maloletnik priznao krivicu, (ukoliko je došlo do takve situacije), obzirom da se u krivičnom postupku za maloletnike „činjenica priznanja krivičnog dela“ mora uzeti pažljivo i sa rezervom.

Primena odredaba ZKPK u postupku prema maloletnicima

U krivičnom postupku za maloletnike shodno se primenjuju odredbe Zakona o krivičnom postupku koje se odnose na rukovođenje glavnim pretresom, zapisnik i sprovođenje sudskog pretresa (član 76. ZPM).

Važno je istaći da sudsko veće za maloletnike nije vezano za predlog državnog tužioca pri donošenju svoje odluke o vrsti mere ili kazne koja treba da bude izrečena (stav 1. člana 73. ZPM).

Izmena i proširenje predloga

U postupku za maloletnike takodje se primenjuju izmena i proširenje predloga. Ipak, sudsko veće za maloletnike je ovlašćeno da donese odluku čak i ako tužilac nije izmenio podneseni ili pripremio novi predlog, na osnovu činjeničnog stanja koje je izmenjeno u sudskom pretresu (stav 3. člana 70. ZPM).

Postupak u vezi sticaja krivičnih dela

Ako maloletnik odgovara za krivična dela u sticaju, bez obzira na vreme njihovog izvršenja – pre ili posle izricanja vaspitne mere odnosno kazne zatvora za maloletnike, sud izriče maloletniku samo jednu vaspitnu meru ili kaznu zatvora za maloletnike.

Oblici odluka u postupku prema maloletnicima

Odluke u krivičnom postupku za maloletnike se donose u obliku rešenja i presude. Rešenjem u krivičnom postupku za maloletnike rešavaju se kako procesna tako i glavna pitanja. Rešenjem se odlučuje ukoliko se: okončava krivični postupak (stav 2. člana 73. ZPM), kad sudsko veće izriče vaspitnu meru, meru obaveznog lečenja ili dopunsku kaznu.

Sadržaj izreke rešenja u postupku prema maloletnicima

U izreci rešenja navodi se samo mera koja se izriče, dok se maloletnik na oglašava krivim za krivično delo opisano u predlogu tužioca. U ovim slučajevima u obrazloženju rešenja vrši se opis s krivičnog dela i okolnosti koje opravdavaju primenu izrečene mere (stav 3. člana 73. ZPM).

Kad maloletniku izriče kaznu, sud odlučuje presudom (stav 4. člana 73. ZPM). Presuda se donosi shodno odredbama ZKPK, kojima se propisuje osudjujuća presuda. Pored podataka koje sadrži osudjujuća presuda u redovnom krivičnom postupku,

u presudi obuhvata se i nalog za izricanje mere obaveznog lečenja za rehabilitaciju maloletnih izvršilaca zavisnika od opojnih droga ili alkohola, ukoliko se radi o licima sa ovom zavisnošću, kao i alternativna kazna ako ju je sud izrekao.

Kad se maloletnik obavezuje da plati troškove postupka i ispuni imovinsko-pravni zahtev

Sud može da naloži maloletniku da plati troškove postupka i da nadoknadi imovinsko-pravni zahtev samo ukoliko mu izriče kaznu. Ako je maloletniku izrečena vaspitna mere, troškovi sudskog postupka padaju na teret budžetskih sredstava a oštećeni se radi ostvarivanja imovinsko-pravnog zahteva upućuje na parnicu. Medjutim, ako se utvrdi da maloletnik poseduje sopstveni finasijski prihod ili imovinu, sud može da mu naloži da plati troškove postupka i da izmiri imovinsko-pravni zahtev i u slučaju kada mu je izrečena vaspitna mera (stavovi 1. i 2. člana 75. ZPM).

Objavljivanje sudske odluke u postupku prema maloletnicima

Isključenje javnosti u krivičnom postupku prema maloletniku uključuje i objavljivanje sudske odluke. Naime, u ovom postupku mogu se javno saopštiti samo onaj deo odluke za kojeg postoji dozvola, ali uvek vodeći računa da se ne pominje ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se otkrio njegov identitet. Ove zabranu se predviđene u interesu maloletnika kako ne bi došlo, koliko je to moguće, do štetnih posledica po njegovu budućnost.

Rok za sastavljanje presude u postupku prema maloletnicima

Na kraju, u krivičnom postupku prema maloletnicima rešenje odnosno presuda moraju biti sastavljeni u pisanom obliku u roku od osam (8) dana od dana njegovog objavljivanja, a u složenim slučajevima, u roku od petnaest (15) dana od dana objavljivanja (član 74. ZPM).

Pravni lekovi

U krivičnom postupku prema maloletnicima, slično kao i u opštem krivičnom postupku, propisano je pravo na upotrebu pravnih lekova. Kao redovni pravni lek je žalba. Prema stavu 1. člana 77. Zakona pravde o maloletnicima, ovlašćena lica mogu da se žale i to: na rešenje kojim je izrečena mera odvracanja, rešenje kojim je okončan postupak u sudskom pretrese, rešenje kojim je izrečena vaspitna mera, na presudu kojom je izrečena kazna i presudu ili rešenje kojim je izrečena mera obaveznog lečenja. Žalba može da bude uložena u roku od osam (8) dana od dana prijema rešenja ili presude.

Imajući u vidu interes maloletnika, za razliku od krivičnog postupka za punoletna lica, članom 77 stav 2. Zakona pravde o maloletnicima propisano je da branilac, tužilac, bračni drug, roditelj, usvojitelj ili staratelj, krvni srodnik u pravoj liniji do bilo kog stepena, brat ili sestra mogu da izjave žalbu u ime maloletnika čak i protiv njegove volje. Posebnu karakteristiku krivičnog postupka za maloletnike predstavlja to da maloletnik ne može da se odrekne svog prava na žalbu. Sledstveno tome, žalba protiv rešenja kojim je izrečena vaspitana mera koja treba da bude odslužena u ustanovi, obustavlja

izvršenje mere. U svakom slučaju, sud može da odluči da izvrši meru bez obzira na žalbu ako utvrdi da je to u najboljem interesu maloletnika, ali samo pošto je saslušao maloletnika, njegove roditelje, usvojitelja ili staratelja. (stavovi 3. i 4. člana 77. ZPM).

Karakteristike postupka prema maloletnicima pred drugostepenim (apeleacionim) sudom

Apelacioni sud je ovlašćen da u krivičnom postupku prema maloletnicima, zavisno od stanja koje karakteriše konkretan slučaj, prvostepenu odluku potvrdi, preinači ili ukine. Po pravilu, takve odluke Apelacioni sud donosi u skladu sa opštim pravilima važećim u postupku koji se vodi prema punoletnim licima. Karakteristika ovog postupka se sastoji u činjenici da Apelacioni sud može da preinači odluku na koju je uložena žalba izricanjem oštrije mere samo ako je to zahtevano u žalbi koju je podneo državni tužilac. Isto tako, Apelacioni sud može da izrekne kaznu zatvora za maloletnike iako to nije učinio osnovni sud, ali samo ako održi sudski pretres. Ista mogućnost je predviđena i u slučaju kad Apelacioni sud izriče neku institucionalnu vaspitnu meru (stavovi 1. i 2. člana 78. ZPM), naravno pod uslovom da je održao sudski pretres.

Sadržaj žalbe i osnovi po kojima se ona izjavljuje su isti kao i u krivičnom postupku koji se vodi prema punoletnim licima.

Vanredni pravni lekovi u postupku prema maloletnicima

Vanredni pravni lekovi u krivičnom postupku prema maloletnicima su: ponavljanje krivičnog postupka, zahtev za vanredno ublažavanje kazne i zahtev za zaštitu zakonitosti. U tom smislu, obzirom da se radi o gotovo identičnim pitanjima, odredbe Zakona o krivičnom postupku kojima se uređuje pitanje ponavljanja krivičnog postupka završenog pravosnažnim rešenjem ili pitanje zahteva za zaštitu zakonitosti, shodno se primenjuju i kod ponavljanja postupka prema maloletniku koji je okončan na sudskom pretresu pravosnažnim rešenjem kojim je izrečena vaspitna mera, ili pravosnažnom presudom kojom je izrečena kazna zatvora kao i povodom zahtva za zaštitu zakonitosti. S druge strane, zahtev za vanredno ublažavanje se može podneti samo protiv pravosnažne presude kojom je izrečena kazna, odnosno protiv rešenja kojim je izrečena vaspitna mera.

SUDSKI POSTUPCI KOJIMA SU OBUHVAĆENA KRIVIČNA DELA IZVRŠENA PREMA MALOLETNICIMA

Zakonom pravde o maloletnicima, pored odredaba Zakona o krivičnom postupku, propisane su brojne garancije koje imaju za cilj zaštitu dece i maloletnika koji su atakovani krivičnim delom i to ne samo u toku vođenja krivičnog postupka, nego i za vreme obavljanja aktivnosti Probacione službe i organa starateljstva. Posebna pažnja zaštititi deteta atakovanog krivičnim delom izvršenim od punoletnog lica dolazi do izražaja pribavljanjem izjava dece, na status svedoka i uopšte vodeći računa da u

toku obavljanja procesnih radnji ne dodje do štetnih posledica po njegovo vaspitanje i razvoj.

Po pravilu, krivični postupak prema punoletnim izvršiocima krivičnih dela vodi se shodno odredbama Zakona o krivičnom postupku. Medjutim, u slučajevima kad se postupak vodi za više krivičnih dela izvršenih prema deci od strane punoletnih lica, koja su prouzrokovala teške povrede dostojanstva, morala i pravilnog razvoja deteta, u Zakonu pravde o maloletnicima je izričito predviđeno da će, u takvim slučajevima, sudjenje punoletnim licima obaviti sudsko veće za maloletnike ili sudija za maloletnike.

Sudsko veće za maloletnike ili sudija za maloletnike, pored odredaba Zakona o krivičnom postupku, u slučajevima kad punoletna lica vrše krivična dela prema deci, a koji će se iznositi u nastavku, primenjivaće i posebne odredbe Zakona pravde o maloletnicima. Ove posebne mere su predviđene kako bi se, u toku sprovođenja krivičnog postupka, maksimalno poštedela ličnost deteta i to ne samo trauma i zlodela koja je pretrpela kao žrtva krivičnog dela, nego i mogućim štetnim posledicama koje mogu pratiti dalje njegovo vaspitanje i razvoj.

VRSTE KRIVIČNIH DELA ZA ČIJE JE SUDJENJE OVLAŠĆENO SUDSKO VEĆE ZA MALOLETNIKE ILI SUDIJA ZA MALOLETNIKE KAD SE SUDI PUNOLETNIM LICIMA ZA KRIVIČNA DELA IZVRŠENIH NAD DECOM

Prema stavu 1. člana 145. Zakona pravde o maloletnicima sudsko veće za maloletnike i sudija za maloletnike nadležni su da sude punoletnim licima za sledeća krivična dela predviđena Krivičnim zakonom Kosova, koja se vrše prema deci:

Silovanje; izvršenje seksualnog odnosa pretnjom časti ili ugleda; seksualni napad; seksualno iskorišćavanje; seksualna zloupotreba duševno ili emocionalno poremećenih lica ili nemoćnih lica; seksualna zloupotreba lica mlađih od šesnaest godina; nagovaranje na seksualni odnos ili seksualno dodirivanje lica mlađih od šesnaest (16) godina; seksualna zloupotreba kroz zloupotrebu položaja, ovlašćenja ili zanimanja; omogućavanje prostitucije; zloupotreba dece u pornografiji; pokazivanje pornografskog materijala licima mlađim od šesnaest (16) godina; seksualni odnosi u porodičnoj zajednici; 1.13. življenje u vanbračnoj zajednici sa licima mlađim od šesnaest (16) godina; promena porodičnog statusa deteta; protivpravna otmica deteta; zlostavljanje ili napuštanje deteta; kršenje porodičnih obaveza; izbegavanje plaćanja izdržavanja; sprečavanje i neizvršavanje mera za zaštitu dece; mobilisanje ili angažovanje lica starosti između petnaest (15) i osamnaest (18) godina u oružanom sukobu; usostavljanje ropstva, stanja sličnom ropstvu i prisilnog rada; trgovina ljudima; i zadržavanje ličnih isprava žrtava ropstva ili trgovine ljudima.

Ukoliko se kao svedok saslušava dete protiv kojeg je izvršeno neko od gore navedenih krivičnih dela, takvo ispitivanje može da bude izvršeno najviše dva puta. Ispitivanje se, zbog navedenih razloga, vrši uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnjaka. Dete protiv kojeg je izvršeno neko od navedenih dela može da se ispita u svojstvu svedoka van sudnice pomoću televizije zatvorenog kruga. Štaviše, radi

izbegavanja sudnici i postupcima koji se vode u sudu, u kome se zbog prirode delatnosti obično stvara atmosfera koja može izazvati štetne posledice po detetu, dete može da bude ispitivano kao svedok u njegovoj kući ili na nekom drugom mestu gde je on prisutan ili u centru za socijalni rad. I u ovom slučaju ispitivanje se obavlja posredstvom stručnih lica. Tehnički zapis saslušanja izvršenog putem televizije zatvorenog kruga biće uništen u roku od pet (5) godina od pravosnažnosi odluke (stavovi 2, 3. i 4. člana 147. ZPM). Takav postupak mora biti konfidencijalan, što znači da je zabranjeno da se takvi tehnički zapisi objave bez ovlašćenja suda. Ako dodje do objavljivanja takvog snimka, zabranjeno je da se otkriju lični podaci koji bi omogućili identifikaciju deteta.

MESNA NADLEŽNOST SUDA KOJI SUDI PUNOLETNIM LICIMA ZA KRIVIČNA DELA IZVRŠENA PREMA DECI

Prema članu 150. Zakona pravde o maloletnicima, za vođenje postupka protiv punoletnih lica koja su izvršila krivična dela prema deci, nadležan je sud na čijem području oštećeni ima stalno prebivalište, u ovom slučaju deteta. Takodje i kod određivanja ove nadležnosti, zakonodavac je vodio računa o interesu deteta

Uprkos činjenici da u odnosu na mesnu nadležnost prednost data sudu na čijem području oštećeno lice ima prebivalište, zakonodavac je propisao mogućnost da se, ukoliko se proceni da će se postupak lakše voditi pred sudom na čijem je području izvršeno krivično delo, postupak vodi pred tim sudom. (član 150. ZPM):

SASTAV SUDSKOG VEĆA ZA MALOLETNIKE KOJE SUDI PUNOLETNIM LICIMA KOJA SU IZVRŠILA KRIVIČNA DELA PREMA DECI

Prema stavu 1. člana 152 Zakona pravde o maloletnicima, punoletnim licima za krivična dela izvršena prema deci sudi sudsko veće za maloletnike. Bez obzira na to, u svakoj situaciji se traži da se primena ovih odredbi bude shodna svakom konkretnom slučaju.

Sastav sudskog veća

Sudsko veće za maloletnike osnovnog suda sastavlja se od sudije za maloletnike i dvoje sudija porotnika. Međutim ako se radi o krivičnom delu kažnjivo na najmanje 15 godina zatvora, sudsko veća osnovnog suda biće sastavljeno od veća petorice sudija, od kojih dvoje profesionalaca i troje sudija porotnika. U ovom slučaju jedan od sudija profesionalaca mora obavezno biti sudija za maloletnike (stav 1. člana 152. ZPM).

U Vrhovnom sudu Kosova, kad se u drugom stepenu sudi punoletnim licima za krivična dela izvršena prema deci, veće je sastavljeno od troje sudija. Međutim, kad se postupak vodi za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje 15 godina, veće je sastavljeno od petoro sudija, od kojih troje moraju biti sudije za maloletnike. Kad sudi u drugom stepenu (u Apelacionom sudu) sudsko veće

mora biti sastavljeno od dvoje sudija za maloletnike i troje sudija porotnika. Kad sudi u trećem stepenu i odlučuje o vanrednom pravnom leku, sudsko veće biće sastavljeno shodno rešenjima koja se u Zakonu o krivičnom postupku propisuju za slučajeve u kojima se sprovodi krivični postupak za punoletna lica. Sudsko veće biće sastavljeno u smislu navedenog i u slučaju kad se o stvari sudi na sednici na kojoj se ne sprovodi pretres. U ovom slučaju najmanje jedan član veća mora biti sudija za maloletnike (stavovi 2. i 3. člana 152. ZPM).

Na kraju, u zakonom odredjenim slučajevima punoletnim licima za krivična dela izvršena prema deci može suditi i sudija pojedinac.

OSTALE KARAKTERISTIKE KRIVIČNOG POSTUPKA KOJE SE TIČU KRIVIČNIH DELA IZVRŠENIH PREMA DECI OD STRANE PUNOLETNIH LICA

Pred gorenavednih karakteristika, postupak koji se vodi protiv punoletnih lica koja su izvršila krivična dela prema deci, sadrži i neke druge karakteristike koje ga čine posebnim u odnosu na krivični postupak koji se vodi u uobičajnim situacijama protiv punoletnih lica.

Posebnu karakteristiku ovog postupka predstavlja činjenica da je sudija za maloletnike obavezan da uredno obavesti organ starateljstva o svim činjenicama i dokazima utvrđenim u krivičnom postupku koji su doprineli ili omogućili izvršenje krivičnog dela. Ova aktivnost je predviđena u nameri da taj organ, shodno svojim obavezama, preduzme potrebne mere radi zaštite prava i dobrobit deteta.

Jednu drugu posebnu karakteristiku predstavlja i činjenica da, ukoliko se u toku ovog postupka utvrđuje da roditelj zloupotrebljava ili krajnje zapostavlja svoje roditeljske dužnosti odnosno prava deteta, državni tužilac će pokrenuti vanparnični postupak radi oduzimanja roditeljskog prava takvom roditelju.

Na kraju, bitnu karakteristiku krivičnog postupka koji se vodi protiv punoletnih izvršilaca krivičnih dela prema deci, predstavlja hitnost. Dakle, iz sličnih ili identičnih razloga kao u slučaju kad se sudi maloletnicima, i u ovim situacijama zakonodavac zahteva da se taj postupak sprovede brzo i bez neopravdanih odlaganja.

■ ZAKON O IZVRŠENJU KRIVIČNIH SANKCIJA

PRVI DEO

OPŠTE ODREDBE

OSNOVNE ODREDBE

Prema odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), izvršavaju se: glavna kazna, alternativna kazna, dopunska kazna, mera prinudnog psihijatrijskog lečenja delimično ili potpuno neuračunljivog izvršioca krivičnog dela, mera tretmana za rehabilitaciju lica zavisnih od opojnih droga i alkohola i sudska opomena.

Shodno odredbama ovog zakona izvršavaju se i krivične sankcije koje su strani sudovi izrekli državljanima Republike Kosova. Izvršenje ovih sankcija se vrši samo na osnovu međunarodnih sporazuma ili primenom načela uzajamnosti. Presudu za izvršenje krivične sankcije izrečene od stranog suda donosi veće sastavljeno od troje sudija nadležnog suda.

Izvršenje kazne zatvora i novčane kazne

Za izvršenje krivičnih sankcija nadležan je osnovni sud koji je izrekao kaznu u prvom stepenu. Isto tako i u slučaju kad je kaznu izrekao Apelacioni sud, nadležan za izvršenje kazne je osnovni sud, koji je procesuirao stvar u prvom stepenu.

Izvršenje kazne zatvora, kazmne doživotnog zatvora vrši se upućivanjem osuđenog na izdržavanje kazne u popravnu ustanovu.

Dan započinjanja izdržavanja kazne zatvora ili doživotne kazne lica koje se nalazi na slobodi sud utvrđuje pismeno dok se pismeni nalog dostavlja osuđenom licu. U nalogu se određuje dan u kome se osuđeni ima prijaviti kazneno-popravnoj ustanovi u kojoj će osuđeni izdržavati kaznu.

Osudjeni kome je naloženo da se prijavi u određeni dan ustanovi za izdržavanje kazne zatvora ili doživotnog zatvora, može da podnese zahtev za odlaganje izdržavanja kazne. Takav zahtev može podneti samo osuđeni. Zahtev mora da se zasniva na dokazima kojima se utvrđuje da postoje razlozi za odlaganje izvršenja kazne. U zahtevu se navodi vreme za koje se traži odlaganje izvršenja kazne.

Bolest kao razlog za odlaganje izdržavanja kazne mora biti istovremeno akutna i teška. Postojanje teške akutne bolesti dokazuje se lekarskim uverenjem izdatim od medicinske ustanove u kojoj se leči osuđeni. Lekarski izveštaji su tromesečni, ali na zahtev suda oni mogu biti izdati i za kraći period vremena. Vremensko trajanje odlaganja izvršenja kazne, zbog ovog razloga, nije ograničeno i ono može trajati do izlečenja osuđenog.

Razlog za odlaganje izdržavanja kazne zatvora osudjenom licu ženskog roda je trudnoća kao i dob njenog deteta, i to ako je osudjena žena navršila šesti mesec trudnoće ili ima dete mlađe od godinu dana. Izvršenje kazne zatvora može se, zbog ovih razloga, odložiti dok dete rodjeno iz postojeće trudnoće ili ranije rodjeno dete dobi ispod jedne godine ne navrši 3 godine života. Trudnoća se utvrđuje na osnovu lekarske dokumentacije a dob deteta izvosdom iz matične knjige rođenih.

Smrt supruga-e, deteta, usvojenog deteta, roditelja ili roditelja usvojitelja osudjenog lica predstavlja razlog za odlaganje izvršenja kazne u trajanju do tri meseca počev od dana odlaganja izvršenja. Smrt se dokazuje na osnovu izvoda iz matične knjige umrlih.

Trudnoća supruge osudjenog lica predstavlja razlog za odlaganje izvršenja kazne do šest meseci ako je vreme za porodjaj supruge kraći od tri meseca od dana odlaganja izvršenja. Zbog toga a i iz razloga što se supruga osudjenog lica porodila šest meseci ranije računajući od dana odlaganja izvršenja kazne a nema drugih članova porodice koji bi joj mogli pružiti pomoć, početak izvršenja kazne može biti odložen najduže za šest meseci.

Najduže šest meseci od dana početka odlaganja izvršenja kazne, osudjenom licu se može odložiti izvršenje kazne ukoliko se bračni drug osudjenog lica ili član porodične zajednice nalazi na izdržavanju kazne ili ako je i za njih naložen početak izvršenja krivičnog dela u isto vreme sa osudjenim licem. Činjenica da se bračni drug ili bliski srodnik osudjenika nalazi na izdržavanju kazne utvrđuje se na osnovu potvrde kazneno-popravne ustanove, a činjenica da je neko od njih pozvan na izdržavanje kazne utvrđuje se na osnovu naloga upućenog za početak izdržavanja kazne.

Sezonski poljoprivredni radovi su takve prirode da se moraju obaviti u određeno vreme. Neobavljanje poljoprivrednih radova u određenoj sezoni može imati ozbiljne posledice po osudjenom licu. na

Ako se desi da je osudjeno lice doživelo nesreću u kojoj je pretrpeo materijalnu štetu, započinjanje izdržavanja kazne pre otklanjanja posledica pretrpljenih u nesreći, može dodatno da pogorša njegovo materijalno stanje. Prema tome, potreba za obavljanjem sezonskih radova kao i za otklanjanjem posledica pretrpljene nesreće mogu biti razlog za odlaganje izvršenja kazne samo ukoliko te radove porodica osudjenika, u nedostatku radne snage, ne bi mogla obaviti zbog njegovog odsustva. Izvršenje kazne, zbog ovih razloga, se može odložiti najviše do tri meseca.

Započeti radovi dan pre odlaska na izdržavanja kazne predstavlja razlog za odlaganje izdržavanja kazne najduže tri meseca. Započeti radovi moraju biti takve prirode da bi njihovo neobavljanje moglo osudjenom licu da prouzrokuje zanatnu štetu. Medju takvim poslovima spada npr. početak izgradnje kuće, početak nekog procesa proizvodnje koji traje za određeno vreme itd.

Izvršenje krivičnih sankcija, izmedju ostalog, ima za cilj pripremanje osudjenog lica za život i savesno ponašanje. Školovanje predstavlja delatnost koja čoveka priprema za život, prema tome odlaganje izvršenja kazne radi završetka školovanja ili polaganja nekog ispita predstavlja razlog da se to učini najduže šest meseci.

Postojanje razloga zbog kojih se traži odlaganje izvršenja kazne sud uvek može da ispita po službenoj dužnosti.

Osudjeno lice mora da preda molbu za odlaganje izvršenja kazne u roku od sedam (7) dana od prijema odluke o izdržavanju kazne, kojom mu je naloženo da se odredjenog dana prijavi u kazneno-popravnu ustanovu radi izdržavanja kazne. Osudjeno lice može da podnese zahtev za odlaganje izvršenja kazne najkasnij do dana kada je na osnovu naloga morao da se prijavi u kazneno-popravnu ustanovu, osim ako nakon isteka perioda od sedam (7) dana dodje do ozbiljne akutne bolesti osudjenog lica ili smrti suprurnika, deteta, usvojenika, roditelja ili usvojitelja.

Ako molba za odlaganje izvršenja kazne ne sadrži dokaze kojima se potkrepljuju razlozi odlaganja, predsednik nadležnog osnovnog suda zahteva od osudjenog lica da uz zahtev priloži dokaze u roku od osam (osam) dana. Zahteva predsednika suda dostavljen osudjenom licu da uz zahtev priloži dokaze kojima potvrđuje navode iz molbe, mora da sadrži i upozorenje o tome da će zahtev biti odbijen ako se u ostavljenom roku ne dostavljanju zatraženi dokazi

Postupak za odlaganje kazne je hitne prirode, zbog čega predsednik osnovnog suda mora da u roku od tri (3) dana od dana prijema zahteva odluši o zahtevu, osim ako je od osudjenog lica tražio da uz zahtev priloži zatražene dokaze.

Predsednik osnovnog suda je nadležan da usvoji molbu i odlaže izdržavanje kazne, da odbije zahtev, da odbaci zahtev ako je podnet pnakon roka od tri dana, ako je molba podneta od strane neovlašćeoig lica ili ako osudjeno lize nije u ostavljenom roku uz zahtev priložio dokaze kojima se potkrepljuju navodi iz zahteva (član 23. stav 2.).

U slučaju odbacivanja zahteva kao i njegovog odbijanja kao neosnovanog, primenjuje se načelo dvostepenosti. O odbacivanj odnosno odbijanju zahteva predsednik suda donosi rešenje protiv koga osudjeno lice ima pravo žalbe u roku od tri (3) dana, predsedniku Apelacionog suda.

Zahtev za odlaganje početka izvršenja kazne sprečava izvršenje dok se o zahtevu ne odluči pravosnažnom odlukom.

Odlaganje izvršenja kazne može da se naloži i po vanrednim pravnim lekovima – zahtevu za ponavljanje postupka i zahtevu za zaštitu zakonitosti. U odredbi člana 29. stav 2. ZIKS pogrešno je navedeno da se izdržavanje kazne može odložiti i u slučaju podnošenja zahteva za vanredno ublažavanje kazne, obzirom da se prema članu 418. stav 2. ZKPK, zahtev za vanredno ublažavanje kazne može podneti u toku izdržavanja kazne, a u smislu člana 430. stav 2. ZKPK, zahtev za vanredno ublažavanje kazne ne obustavlja izvršenjen kazne.

Za odlaganje početka izvršenja kazne u postupku za ponavljanje krivičnog postupka nadležan je sud koji je doneo prvostepenu presudu, koji je istovremen nadležan i da odluči o ponavljanju krivičnog postupka.

Zahtev za zaštitu zakonitosti mogu da podnesu: okrivljeni, branilac i državni tužilac. Okrivljeni i njegov branilac mogu u zahtevu predložiti odlaganje početka izvršenja kazne, dok su nadležni za odlaganje izvršenja kazne prvostepeni sud i Vrhovni sud Kosova.

Kad zahtev za odlaganje izvršenja kazne podnosi Državni tuilac Koosva odlaganje izvršenja kazne je obavezno.

Izvršenje novčane kazne

Novčanu kaznu izvršava sud koji je izrekao takvu kaznu. Novčanu kaznu mogu da izreknu svi sudovi: osnovni, Apelacioni i Vrhovni sud Kosova. Ako osudjeno lice ne želi ili ne može da isplati novčanu kaznu, sud može da je zameni kaznom zatvora tako što će za svakih započelih 20 evra novčane kazne odrediti jedan dan zatvora. Međutim, bez obzira na visinu novčane kazne, zamenjena kazna zatvora ne može biti duža od tri (3) godine. Sud može da novčanu kaznu zameni i nalogom za rad u javnom interesu ako na to pristane osudjeno lice (član 46. KZK).

GRAĐANSKO PRAVO

3

■ A. OPŠTI DEO

Građansko pravo je najstarija grana prava. Takođe je jedna od najvažnijih grana pravnog sistema jedne države. Pozitivno građansko pravo podrazumeva pravne norme koje regulišu društvene odnose imovinskog karaktera, odnosno one društvene odnose gde je krajnji cilj imovinski karakter.

I. NAČELA GRAĐANSKOG PRAVA

Građansko pravni odnosi se odlikuju zajedničkim principima koje oni imaju, stoga i ovi principi definišu odnose između pravnih subjekata. Svi društveni odnosi koji su imovinskog karaktera a koji su regulisani normama koje pripadaju građanskom pravu zasnovani su na osnovu sledećih principa :

- 1) Jednakost stranaka i njihove volje,
- 2) Slobodna inicijativa stranaka,
- 3) Prometnost građansko subjektivnih prava, i
- 4) Imovinske sankcije.

1. *Jednakost stranaka i njihova volja u građansko pravnim odnosima*

U građansko pravnim odnosima subjekti su ravnopravni, bez obzira na njihov status kojeg oni imaju u društvu, takođe su ravnopravni i u njihovoj volji. Na ovaj način volja jedne strane ne podleže volji druge strane, kao što je u administrativno pravnim odnosima. Ravnopravnost stranaka i njihove volje je takođe predviđeno zakonskim odredbama koje regulišu građansko pravne odnose. Ovo načelo je takođe predviđeno članom 3. Zakona o Obligacionim Odnosima (ZOO) po kojim odredbama učesnici u obligacionim odnosima su podjednako ravnopravni.

2. Slobodna inicijativa stranaka (sloboda volje).

Ovo načelo podrazumeva slobodnu inicijativu stranaka u uspostavljanju građansko pravnih odnosa. Mnogi građansko pravni odnosi uspostavljeni su i zavise od zakonskih odredbi koje imaju obavezujući karakter, ili takve koje, uprkos volji stranaka, prisutni su u građansko pravnim odnosima. Međutim, građansko pravni subjekti slobodno odlučuju da li će ući u građansko pravnim odnosima, s kim i kada će učiti, šta će biti, šta je glavno i šta je sporedno, itd. Autonomija volje u stvarnom pravu dolazi do izražaja kroz slobodnoj upotrebi i raspolaganjem imovinom, dok u obligacionom pravu kroz slobodu ugovaranja (član 2 ZOO) i odgovornosti za naknadu štete po osnovu krivice, dok u naslednom pravu kroz izražavanje krajne volje putem testamenta.

3. Prometnost građansko subjektivnih prava

Subjektivna građanska prava, njihovi nosioci, shodno slobodnom sporazumu, mogu da se prenesu od jednog na drugog nosioca. Vlasnik jedne stvari, kroz jedan pravni posao, imovinu može da prenese na drugo lice, a ovaj na treće lice i tako redom. Autor može njegovo autorsko pravo da prenese na izdavača. U tom smislu, prometnost prava postoji samo u građanskom pravu. Ova vrsta prometnosti ne postoji u upravnom pravu, gde prava i obaveze organa uprave, po zakonu su povezane sa tim organom.

4. Imovinske sankcije.

Ako se ne ostvari sporazum postignut na osnovu slobodne volje između građansko pravnih lica, ili ako se neko lice ne ponaša u skladu sa onim što je predviđeno sporazumom, onda će doći do sankcionisanja tog subjekta, kao neophodan izraz bilo koje pojedine zakonske norme. Tako da u građansko pravnim odnosima sankcija je uvek imovinskog karaktera koja se odnosi na imovinu stranke ucesnice u građansko pravnom odnosu. Ova sankcija nema nikakve veze sa krivičnim ili upravnim sankcijama.

II. SUBJEKTI GRAĐANSKOG PRAVA

Građansko pravnim odnosom podrazumevamo pravni odnos koji se zasniva na pravilima građanskog prava, gde nastaje, gde se menja ili se gasi neko subjektivno pravo koje je zasnovano na objektivno pravo. Građansko pravni odnosi su raznovrsni, bilo po tipu, načinu stvaranja, zavisno od roka ili delovanja, itd. Ali bez obzira na vrstu, na način nastanka, trajanje i dejstvo, svi oni imaju zajedničke elemente a koji su:

- 1) Subjekti u građansko pravnim odnosima,
- 2) Predmet građansko pravnog odnosa, i
- 3) Prava i obaveze iz građansko pravnih odnosa.

Prava i obaveze u građanskim pravnim odnosima razlikuju se u zavisnosti od samog građanskog pravnog odnosa, tako da u zavisnosti od određenog građansko pravnog odnosa može biti reći i o pravima i obavezama subjekata iz ovog odnosa.

1. Vrste subjekata građanskog prava

Subjekti u građansko pravnim odnosima su nosioci prava i obaveza, što podrazumeva subjekat kojem pripada neko pravo ili obaveza nekog građanskog pravnog odnosa. Subjekti građanskog prava mogu biti:

- a) *fizička lica, i*
- b) *pravna lica.*

2. Fizička lica, kao subjekti prava – sticanje subjektiviteta, pravna sposobnost

Svako ljudsko biće rođeno živo, osim nekog monstruma, u našem građanskom pravu se smatra kao fizičko lice i kao subjekat građansko pravnih odnosa. Iz ovoga sledi da fizičko lice stiče subjektivitet prava od trenutka rođenja. Izuzetak od ovog pravila predstavlja začecje deteta koje još nije rođeno, pod uslovom da se rodi živo. Prema Zakonu o nasledstvu (član 7.1 ZKN¹ dete koje je začeto u trenutku smrti ostavioca, ima pravo da nasledi, pod uslovom da se rodi živo u roku od 300 dana nakon smrti ostavioca (član 7.2 ZKN). To bi značilo da svako fizičko lice kao i začecje deteta ima pravnu sposobnost i može biti subjekat građanskog prava, što znači da može biti nosilac prava i obaveza u celokupnom obimu koji je definisan posebnim zakonskim odredbama. U suprotnom fizičko lice, osim poslovne sposobnosti može da ima pravo delovanja i deliktnu sposobnost.

3. Prestanak subjektiviteta

Pravna sposobnost će trajati svo vreme dok je fizičko lice živo, odnosno to će prestati smrću fizičkog lica, odnosno proglašenjem fizičkog lica za umrlo.

Ljudska smrt je faktična stvar tako da nema problema za utvrđivanje vremena smrti. Smrt se registruje u matičnoj knjizi umrlih, gde se upiše i vreme smrti. Međutim, može se desiti da, zbog odsutnosti nekog lica za duže vreme, teško je zaključiti da li je to lice živo ili umrlo. Da bi se obezbedilo postojanje prava, postoji institucija o proglašenju nestalog lica za umrlo.

Da bi se inicirao postupak za proglašenje lica za umrlo, potrebno je da to lice bude odsutno sa njegovog prebivališta za jedno duže vreme, i da se ne zna gde se ono nalazi i da li je živ ili ne. Ovaj institut je posebno prisutan na Kosovu posle rata krajem 1998. i 1999. godine, od tada mnogi ljudi su nestali i ne zna se gde su i da li su živi ili ne.

Uslovi i postupak za proglašenje nestalog lica za umrlo regulisani su Zakonom o Vanparničnom Postupku². Za odlučivanje o predlogu za proglašenje nestalog lica za

1 Zakon Kosova o Nasledstvu (u daljem tekstu ZN) br. 2004/26 od 28. jula 2004, proglašen od strane Specijalnog Predstavnik Generalnog Sekretara Ujedinjenih Nacija (u daljem tekstu SPGS) 04. februara, 2005.

2 Zakon o Vanparničnom Postupku (u daljem tekstu ZVP) 2008/03-L-007 od 20.11.2008 proglašen od strane Specijalnog Predstavnik Generalnog Sekretara Ujedinjenih Nacija DL-068-2008 od 13.12.2008 koji je objavljen u Službenom Listu RK br. 45 od 12.01.2009.

umrlo nadležan je osnovni sud po zadnjem prebivalištu nestalog lica, ako nije iamo prebivalište, onda prema privremenom boravištu lica koje treba da se proglašiti za umrlo (član 63 u vezi sa članom 50 ZVP). Postupak sprovodi i sudija pojedinac (član 63 u vezi sa članom 50.2 ZVP).Postupak može da pokrene bilo koje lice koje ima neposredan pravni interes kao i Organ Starateljstva (clan 61. ZVP). Sa odlukom kojom jedno lice se proglašava umrlim,ukoliko se može ustanoviti naznaci ce se dan, ako je moguće i, vreme, za koje se smatra da je umrlo. Ako se ne može utvrditi vreme i datum smrti, onda se smatra da je smrt nastupila prvog dana nakon isteka zakonskog roka iz člana 59. ZVP (član 65.3 ZVP) za proglašenje nestalog lica za umrlo. U naslednom pravu, u slučajevima u kojima gde nije moglo da se ustanovi dan smrti, kao datum smrti nestalog lica smatra se dan kada je odluka kojom je lice proglašeno umrlim postala pravosnažna (član 125.1 ZVP).Ako nakon pravosnažnosti odluke o proglašenju nestalog lica za umrlo,se saznaje da lice umrlo nekog drugog dana od onoga kako je navedeno u odluci,predlogom bilo kojeg lica koje ima pravni interes,sud nakon sprovođenja postupka, u vezi dana smrti, promenit će prethodnu odluku.

Odluka kojom se nestalo lice proglašiti umrlim samo pretpostavlja smrt tog lica,tako da ova pretpostavka će postojati sve dok se ne dokaže suprotno.Lice koje je proglašeno umrlim,ako je živ, mora lično da se pojavi na sudu.Sud, nakon što ceutvrditi njegov identitet bez drugog postupka će ukinuti odluku kojom je to lice proglašeno umrlim. Ako nakon pravosnažnosti odluke o proglašenju nestalog lica za umrlo, sud na bilo koji način bude obavesten da je to lice živ,na predlog lica koje ima pravni interes ili po službenoj dužnosti, sprovede postupak za poništenje Odluka kojom je lice proglašeno umrlim.

Što se tiče pravnog dejstva za proglašenje nestalog lica za umrlo, pravno dejstvo je isto kao kod prirodne smrti, otvara se nasledni postupak, ukoliko je postojao brak,onda isti prestaje,isto kao u slučaju smrti. Ako je sproveden i okončan postupak o nasledivanju u slučaju povratka lica koje je proglašeno umrlim, on može da traži da mu se vrati njegova imovina, ukoliko neko od nesavesnih naslednika je nasledio imovinu, on će vratiti i onu imovinu koju je potrošio,dok savesni naslednici koji nisu znali da li je živ,vrati će samo onu imovinu kojom raspolažu u trenutku vraćanja.

4. Pravna sposobnost fizičkih lica

Sposobnost delovanja fizičkog lica podrazumeva sposobnost jednog lica za lično preduzimanje pravne radnje u cilju sticanja prava i preuzimanju obaveza. Prema zakonu koji je na snazi puna poslovna sposobnost po pravilu stice se punoletsvom (član 15.2 i 3. ZVP)³ ili zaključenjem braka, po odobrenju suda,nakon sto je lice navršilo 16 godina. Fizička lica koja nisu navršila 18 godina su maloletnici, stoga oni nemaj punu pravnu sposobnost. Međutim, kod lica ispod 18 godina starosti poslovna sposobnost nije ista. Lica od 15 godina pa sve do punoletstva imaju ograničen poslovnu sposobnost,to iz razloga jer imaju mogućnost da zakluče ugovor o radu, i raspolažu sopstvenim ličnim prihodima i imovinom koju su zaradili svojim radom (član 217.2 od ZVP).Oni

---

3 Zakon Kosova o Porodici (u daljem tekstu ZKP) 2004/32, Službeni list, br. 4/2006 od 1. septembra, 2006,

imaju obavezu da u skladu sa mogućnostima da doprinesu na izdržavanje, vaspitanje i obrazovanje njihove porodice u razumnom nivou (član 217.2 od ZVP). Lice koje je navršilo 16 godine života može da sastavi testament (član 70.2 ZVP).

Maloletna fizička lica, pre nego što napune 14 godina, nemaju poslovnu sposobnost, kao i punoletna lica koja su lišena poslovne sposobnosti.

U našem zakonodavstvu, punoletno lice može da se proglasi poslovno nesposobnim ako nije u stanju da se brine za njegova prava i interese (Član 31 ZVP). Razlog za to, po pravili, može biti mentalna i duhovnu bolest, a u konkretnim slučajevima fizičke smetnje. Postupak za oduzimanje poslovne sposobnosti pokreće se i sprovodi po službenoj dužnosti, po predlogu zainteresovanih lica ili na predlog lica kome treba oduzeti poslovnu sposobnost ukoliko je on u stanju da shvati značaj i posledice predloga. Postupak se sprovodi shodno pravilima van parničnog postupka u osnovnom sudu prema prebivalištu, odnosno - poslednje prebivalište lica kome treba oduzeti poslovnu sposobnost. O predlogu odlučuje sudija pojedinac. Odlukom se može oduzeti samo delimično ili puna poslovna sposobnost. (član 31 ZVP).

5. Deliktna sposobnost fizičkih lica

Pravni odnos može da proizilazi i iz nezakonitog delovanja delikti. Građansko pravni delikat se razlikuje od krivičnog. Posledice građanskog delikta (ona koji je u građanskom pravu predstavlja zabranjenu radnju) je pojava odgovornosti za štetu. U tom smislu deliktorna sposobnost znači sposobnost fizičkog lica koji odgovora za svoje postupke iz svojoj imovni.

Prema jednom opštem pravilu, i u građanskom pravu za dozvoljene radnje, lice koje je izazivao štetu je odgovoran samo ako je bio svestan svojih postupaka, što znači da i delikatornu sposobnost nemaju sva lica. U tom smislu lice ispod 14 godina starosti i punoletna lica koja su u potpunosti lišena poslovne sposobnosti nemaju delikatornu sposobnost. Za njihove postupke odgovorna su lica koja su imali obavezu da se staraju o njima, ta odgovornost se odnosi i na treća lica.

6. Pravno lice, kao subjekat prava- sticanje i prestanak subjektiviteta

Subjekt u građanskom pravu, osim fizičkog lica, može biti i pravno lice. Svojestvo pravnog lica jednog subjekta mora biti prihvaćeno i od strane pravnog poretka države, iz razloga jer pravno lice, u odnosu na fizičko lice koje je prirodno stvorenje, ono je društveno biće, koje se sastoji od grupe ljudi, ili broja ljudi organizovani shodno Zakonu.

Društveno biće mora da ima angažovanu imovinu za vršenje delatnosti za koje je formirano. Iz toga sledi da pravno lice mora da:

- Ima formalno organizovanjel (organe i normativna akta),
- Ima ličnu imovinu kako bi ispunio obaveze koje proizilaze iz građansko pravnih odnosa,

- Obavlja određenu delatnost, i
- Je registrovan kao pravno lice shodno zakonu.

Sobzirom na činjenicu da pravna lica sa svojstvom pravnog lica u građanskom pravu postoje nekoliko vrsta, tako da i sticanje subjektiviteta pravnih lica se razlikuje u zavisnosti od toga o kojim se pravnim licima radi. Po pravilu, pravno lice stiče svojstvo pravnog lica u trenutku upisa u službenom registru predviđeno zakonom. Na ovaj način svojstvo pravnog lica stiču trgovačka društva, razna radna preduzeća, razna udruženja, političke partije itd. Za razliku od ovih jedinica, sama država i druge državne jedinice, svojstvo pravnog lica stiču na osnovu Ustava i zakona.

Svojstvo pravnog lica prestaje brisanjem iz zvaničnog registra u kojem upisom je stekao svojstvo pravnog lica.

7. Razlike u pogledu pravne sposobnosti između fizičkih i pravnih lica

Pravna sposobnost i pravne radnje pravnog lica razlikuje se od pravne sposobnosti i radnji fizičkog lica. Pravna lica imaju tzv. pravnu sposobnost i specijalizovane pravne radnje, koja su više ograničene u odnosu sa radnjama fizičkog lica. Pravno lice može biti nosilac prava, obaveza i odgovornosti samo u okviru delatnosti za koju je osnovano. Inače granice pravne sposobnosti i radnje pravnog lica uređena su zakonom ili statutom tog pravnog lica.

III. PREDMET GRAĐANSKO PRAVNIH ODNOSA

U odnosi ne predmete građansko pravni odnosi, se razlikuje i prestaju. Iz tog razloga, predmet je preduslov za nastanak građansko pravnog odnosa. Predmet građanskog prava može biti sve ono, koje na jedan ili drugi i način, može da se izrazi u ekonomskoj-monetarnoj vrednosti. Stoga predmeti građanskog prava u građansko pravnim odnosima su.

- 1) Stvari,
- 2) Ljudske radnje,
- 3) Lične vrednosti, i
- 4) Imovina kao predmet građanskog prava.

1. Stvari

Stvari su najznačajniji predmeti u građanskom pravu. Tokom istorijskog razvoja čovečanstva doslo je do promene značenja stvari. Uprkos tome, stvari su deo prirodne materije.

Deo prirode da bi se smatrao stvarima u pogledu građanskog prava treba da se ispune uslova :

- a) *Fizički uslov*– deo prirode koji može da bude u svojini čoveka,
- b) *Pravni uslov* – pravni sistem treba da prizna svojstvo stvari.

U fizičkom smislu stvarima se mogu se smatrati svi delovi prirode koje mogu biti u ljudskoj svojini i koji služe za ljudsku upotrebu. Ali, samo to nije dovoljno. Postoje mnoge stvari koje, iako ispunjavaju ovaj uslov, ne smatraju se stvarima u građanskom pravu, one su van prometa i kao takave nad njima se ne mogu sticati građanska prava, kao što su danas javna dobra, putevi, javne površine, parkovi, pijace, vode itd. U tom smislu shodno našem zakonu, to su stvari, javna dobra koja se nalaze pod administrativnim nadzorom i one su van prometa, tako da i ne mogu biti predmet građansko pravnih odnosa.

2. Ljudske radnje

Sve ljudske radnje nemaju svojstvo predmeta građansko pravnih odnosa. Ovo svojstvo ima samo ona ljudska radnja koja na neki način je izražena u novčanoj vrednosti. Na osnovu jednog konkretnog pravnog posla, jedna strana može da se obavezuje da izvrši određene radnje, dok druga strana za to da je nagradi. U takvom pravnom odnosu predmet je ljudsko delovanje. Izrazeno je u novčanoj vrednosti.

Uzdržavanje od određene radnje koja po pravilu je dozvoljena, nepostupanje, ukoliko uzdržanost predstavlja interes za drugu stranu, onda to može biti predmet građanskog prava, na primer: negajenje plemenitih biljaka u svojoj njivi, da ne bi komsiji ometao na prirodnu svetlost na njegovoj nekretnini.

3. Lične vrednosti

Lične vrednosti, u širem smislu, ne samo ekonomskom smislu, jesu najveće vrednosti u ljudskom životu. One su zaštićene od svih grana prava. Ali u građanskom pravu one predstavljaju predmet prava i uživaju pravnu građansko pravnu zaštitu samo u onim slučajevima kada se to može izraziti u ekonomskoj vrednosti.

Lične vrednosti služe kao objekat ličnih prava, stoga one su povezane sa pojedincem i njemu pripadaju. One se ne mogu preneti na druge ili da se naslede, one se gase njegovom smrću.

4. Imovina kao predmet građanskog prava

Imovina je grupa prava koja pripada jednoj osobi. Ovde spadaju samo građanska subjektivna prava, što znači da ona prava koja direktno ili indirektno kao predmet imaju stvari, odnosno novac kao određenu vrstu predmeta. Razna pravna lica među sobom ulazu u građansko pravnim odnosima u cilju stvaranja imovinske vrednosti, od čega proizilazi da i imovina je nastala u ekonomskom prometu, iz kojeg se predstavlja

predmet građanskog prava. U tom smislu imovina kao predmet građanskog prava podrazumeva celinu svih prava i obaveza jednog pravnog lica.

Sva prava koja čine imovinu u celini, odnosno imovinska prava nazivaju se imovna masa. Masa imovine uvek se sastoji od određene stvari, ali uvek se može izraziti u novčanoj vrednosti. Iz toga sledi da imovina može biti u pravnom prometu, što znači i prenos prava stvari od mase imovine. Imovina se deli na aktivu i pasivu. Aktivu čine sva prava, dok pasivu sve obaveze.

IV. SUBJEKTIVNA GRAĐANSKA PRAVA

1. *Od čega potiču i šta sadrže*

Pravo subjekta, bez obzira da li je fizičko ili pravno lice u građanskom pravnom odnosu koji teče iz objektivnog prava (primenjivo) podrazumevamo subjektivno pravo. Subjektivno pravo može teći iz samog zakona (prava deteta na izdržavanje od strane njegovih roditelja i obratno), ili od bilo kog pravnog posla (ugovora).

Subjektivno pravo sadrži jedno ili više ovlašćenja, npr. pravo vlasništva za vlasnika znači tri glavna ovlašćenja: 1. Da stvar čiji je on vlasnik, zadrži u svojinu, 2. da obezbedi i koristi i 3. da raspoláže sa tim stvarima (clan 1 ZSDSP)⁴.

Svako subjektivno pravo ima i obaveze jedne ili više lica. Ono što predstavlja pravo za jednog subjekta, za drugog subjekta predstavlja obavezu, npr. pravo deteta na izdržavanje od strane roditelja, kao građansko subjektivno zakonsko, pravo na hranu dete predstavlja jedno pravo za dete, dok za roditelja to predstavlja obavezu da doprinese na izdržavanje deteta, i obrnuto.

Subjekt u nekom pravnom odnosu koji raspoláže jednim pravom, naziva se titularom ili ovlašćeno lice. Uprkos tome, subjekat koji u građanskom pravnom odnosu ima obaveze naziva se odgovorno lice.

Osim ovlašćenja, drugi elemenat subjektivnog prava je zahtev, ili tužba u materijalnom smislu. Zahtev se definiše kao mogućnost prinudne realizacije ovlašćenja subjektivnog prava, obično preko suda. Po sadržaju subjektivno pravo je moć koja se obezbeđuje objektivnim pravom. Ova vlast je uvek orijentisana prema drugim licima.

2. *Podela građansko subjektivnih prava*

U zavisnosti od zajedničkih elemenata koji imaju i u zavisnosti od odnosa koji postoji između prava i obaveza subjektivna prava se dele na:

- 1) Subjektivna apsolutna građanska prava,
- 2) Relativna subjektivna građanska prava.

---

⁴ Zakon o Svojinu i drugim Stvarnim Pravima (u nastavku ZSDSP) Zakon nr. 03/L-154, Sl. list br. 57 od 04.08.2009,

3. Vrste subjektivno građanskih prava zavisno od predmeta

U zavisnosti od predmeta prava, građanska subjektivna apsolutna prava dele se na:

- 1) Stvarna prava,
- 2) Lična prava.

Stvarna prava za predmet imaju stvari. Od njihovog znava jeste imovinsko pravo, od kojih poticu i ostala stvarna prava kao što je pravo službenosti i zaloga.

Stvarna prava su prava ličnog karaktera čiji predmet su lična dobra i koja ne podležu ličnoj imovini i koja po pravilu nemogu da se naslede. Ona se dele na:

- 1) Lična prava iz porodičnih odnosa i lični status, koja se odnose na građansko pravnim statusom, koje se drugacije nazivaju kao lična neimovinska prava, kao što su: punoletstvo, poslovne sposobnosti, sposobnosti za delovanje, pravo da nasleduje, itd.
- 2) Prava ličnosti koje se predmet imaju lične vrednosti, predviđene Ustavom, kao što su: pravo na lični integritet, moralne i duhovne, slobode kretanja, slobode mišljenja i izražavanja, na radu, izbor zanimanja, itd
- 3) Autorsko pravo od kojih su ta prava koja za predmet imaju ljudski duhovni i umni proizvod, kao što je: naučni rad, književne vrednosti, slikarstvu, skulptura itd.

4. Razlika između apsolutnog i relativnog prava u zavisnosti od postojećeg odnosa između prava i obaveza

Absolutna su ona subjektivna prava a. Koja deluju prema svima— erga omnes, znaci pravo titulara odgovaraju obaveza svih ostalih lica; b. Unapred nije doredjen i ne zna se broj odgovornih lica; c. Obaveza odgovornih lica uvek je negativnog karaktera, što znaci da se uzdržava od jedne određene radnje kojom bi ometao ovlascenja koja njen titular; ç. Odnos titulara prema ostalim licima nje unapred konkretizovan, stoga i unapred nije izrazen u novcu; d. Obaveza svih lica prema titularu je u potpunosti e. Istekom vremena nemogu da se procene.

Za razliku od apsolutnih prava, kod relativnih prava: a. Obaveza se odnosi samo na određena lica; b. Obično obaveza je pozitivnog karaktera, što znaci da odgovorno lice treba da preduzme neku radnju ili da nešto daje; c. Odnos između titulara sa ostalim licima unapred je poznat i konkretizovan; d. Ovlascenje nosioca prava je obaveza za drugo lice; d. Obaveza je uvek konkretizovana i poznata, i e. Istekom vremena ona zastareva shodno zakonu.

Na ovaj način kod apsolutnih prava određen je samo nosilac prava npr. Kod pravo vlasništva ranije je poznat samo vlasnik određene stvari, dok odgovorna lica nisu unapred poznata, obzirom da ovo pravo se odnosi na sva ostala lica, dakle svako lice može da bude odgovorno. Kod relativnih prava takođe je poznat nosilac prava i obaveza kao što je npr. kod pravnog odnosa kupoprodaje.

5. Stvaranje, promene i prestanak građansko subjektivnih prava pravne- činjenice

Podnošenje određenih pravnih činjenica omogućava kreiranje, izmenu ili ukidanje građansko subjektivnih prava. Samo postojanje objektivne stope ne znači stvaranje subjektivnog prava. Za formiranje posebnog subjektivnog prava koja ide uz pravi cilj, odnosno pravnog odnosa, neophodno je da postoji konkretne društvene okolnosti života koji takođe služe za realizaciju pojedinih odredbi. U tom smislu pravne činjenice su one okolnosti života zbog postojanja, modifikacije ili prestanka kojih, na osnovu objektivnog prava, stvaraju se, promene ili se ukida pravni odnos. Ove činjenice se smatraju ključnim za subjektivno pravo. U građanskom pravu one činjenice su od ključnog značaja koje se odnose na stvaranje, promenu ili prestanak građansko pravnog odnosa.

Pravne činjenice dele se na pojave ili prirodne događaje (rođenje, smrt, duhovne bolesti, prolaskom vremena, elementarne nepogode itd) i na ljudsko delovanje (pravne poslove, delikt itd). Prirodni događaji ne zavise od ljudske volje..

Ljudske aktivnosti dele se na dozvoljene i nedozvoljene radnje (delikti) Dozvoljene radnje dele se u skladu sa zakonom, što znači da nisu zakonom zabranjene, ali se ne uzimaju u cilju stvaranja, promenu ili ukidanje bilo kojeg od građanskog pravnog odnosa, kao što su pronalaženje željene stvari i radnje koje podrazumevaju izražavanje volje u cilju stvaranja, promena ili ukidanje bilo koje građanskih pravnih odnosa, kao što je pravne poslove.

6. Pretpostavke i pravne fikcije

Postupak u vezi sa utvrđivanjem postojanja ili nepostojanje jednog ili više pravnih činjenica, u većini slučajeva, teško je, potrebno je vreme i izaziva troškove. Iz tog razloga, kako u teoriji iu praksi. Takođe, mnogi pravne činjenice mislim, ako preuzeo kao činjenica (površno) ili kao pravna fikcija.

Pravne pretpostavke su tehničkai pravna sredstva uz pomoć kojih, poznatim činjenicama izvuče se zaključak o postojanju nepoznatih činjenica. Pod pretpostavkom pravnu činjenicu da smatra pravna činjenica koja se može razumeti od specifičnih okolnosti, zbog čega se ne dokazuju ako takve se izričito traže (Zakon o Parničnom postupku (član 321 par. 4)⁵ predviđene su pravne proceduralne posledice,tako sto se predviđalo da pretpostavke ne mogu da se dokazuju ukoliko to izričito se ne zahteva.

Što se tiče mogućnosti osporavanja, pretpostavke se delena one rusljive i nerusljive. Ovo odvajanje je važno iz razloga jer zakon dozvoljava mogućnost argumentacije samo kod rusljivih pretpostavki, dok kod onih nerusljivih isključena je mogućnost dokazivanja suprotno..

---

5 Zakon o Parničnom Postupku (u daljem tekstu: ZPP), Zakon br. 03 / L - 006, od 30.06.2008 proglašen Dekretom Predsednika RK br. DL - 04502008 od 29.07.2008 koji se primenjuje od 6. oktobra 2008. godine i Zakon br. 04 / L - 118 od. 09.13.2012 o izmenama i dopunama Zakona br. 03 / L-006 o Parničnom Postupku proglašen Uredbom Predsednika RK DVD - 045-2012 od 28/09/2012.

Fikcije su tehnička pravna sredstva. Kao pravna fikcija smatra se ona pravna činjenica za koje se zna da ne postoji, ali se uzima kao da postoji, ili obrnuto, zna se da postoji npr. “dete zaceto u trenutku smrti ostaviočva, pod uslovom da je rođeno živo, “ iako je poznato da ne postoji (član 7.1 LTK). U savremenim vremenu fikcijeja su veoma retke.

7. Način za sticanje građansko subjektivnih prava

Subjektivna građanska prava stiču se na osnovu zakona ili pravnog posla. Po ovom pravnom osnovu pravna nauka razlikuje dva načina sticanja građanska subjektivnih prava: 1. Derivatívne ili tekuće i 2. originarne ili izvorne.

Sticanje građansko subjektivnih prava obzirom da je to predviđeno zakonom podrazumeva originarno ili izvorno sticanje. To podrazumeva da navedeno pravo se ne zasniva na pravu svog prethodnika, u nekom pravnom poslu niti se nalazi u bilo kom obliku zavisnosti nekog drugog lica. Na ovakav način sticanja spada sticanje od nevlasnika po osnovu posedovanja i sl.

Derivatívni način sticanja podrazumeva sticanje neko subjektivno građansko pravo po osnovu pravnog posla, što znači prenos prava od strane svog prethodnog vlasnika. Ovaj način sticanja je važan iz razloga jer obim prava prethodnika ima odlučujući uticaj na obim prava prethodnika - sukcesora. U pravnoj nauci primenjuje se opšti princip da niko ne može da prenese na drugog više prava nego što on poseduje.

Pravnom prometu u građanskom pravu podrazumeva prenos prava iz jedne teme na drugu, sa jednog nosioca na drugog. Slično kretanje robe, gde se roba prešao iz jedne teme na drugu, pravni zadatak cirkulacije prava nosioca u drugog.

Građanska subjektivna prava koja se prenose po osnovu pravnog posla, apsolutna prava, kao što su: imovina, službenosti, zaloge itd. U takvim slučajevima prelaze prava, apsolutnih prava su predmet pravnom prometu i pravne poslove kojima je prolaz ovog zakona je način na koji se postaje pravnom prometu. Kroz transakcije stranke žele da postignu cilj - da izazove ekonomski efekat koji želite.

Da bi se moglo sticati neko građansko subjektivno pravo mora da postoji pravni osnov propisan zakonom. Ako dođe do pravnog posla, kao pravni osnov za sticanje neko subjektivnog prava, ona nužno mora da važi u skladu sa zakonom i samo kao takav može poslužiti kao pravni osnov za sticanje subjektivnog građanskog prava. Ako pravnog posla je pogrešna u svojoj srži ne može da obezbedi pravo iako prenosi objekta, ekonomski prelazi sa jedne teme na drugu, ali u ovom slučaju neće preći u državnu subjektivno pravo.

Prema našem pravu za sticanje apsolutnih prava po osnovu pravnog posla neophodan je pravni osnov (titulus) i načine zarade (modus acquirendi). Iz ovoga sledi da je uslov i zahtev u skladu sa zakonom i na osnovu pravnog posla, za sticanje civilnog subjektivnog, je pravni osnov. Kako dobit je to da se uradi u skladu sa zakonom, kao i akcije u cilju realizacije transfera, ili da ostvare pravo na sticanje subjektivni građansko pravnih odnosa.

8. Univerzalna i singularna sukcesija

Gledano iz perspektive obima prolaska građanskih prava na derivativni način razlikujemo :

- 1) **Univerzalna singularna i**
- 2) **Sukcesiona singularna.**

Univerzalna sukcesija znači prenos, bilo ukupne imovine ili samo neko njeng dela, kao skup prava i obaveza. Na sukcesora prelaze prava i obaveze. Univerzalna sukcesije prisutna je kod nasleđa, konfiskacije itd.

Singularna sukcesija znači prenošenje bilo kog subjektivno građanskog prava ili drugo određenih subjektivnih prava. Univerzalni sukcesor stice pravo na isti način kao njegov prethodnik u istom sadržaju i obimu. Tako da na sukcesora prelaze samo prava ali ne i obaveza.

V. PRAVNI POSLOVI

1. Značaj i uslovi za stvaranje valjanog pravnog posla

Pravnim poslom u širem smislu podrazumeva se svaki izraz volje kojom nastaje, menja ili prestaje neki građansko pravni odnos. Izraz volje predstavlja pravne činjenice kojima nastaju različite pravni odnosi. Jedna vrsta izražavanja volje razlikuje se po efektu, to su izrazi volje sa kojima se ne menja jedan pravni odnos, ali kojima se prenese neka imovinska korist na neko drugo lice. Iz ovoga možemo zaključiti da je pravnim poslom, kao sredstvo u pravnom prometu, znači izraz volje koji stvara relativna prava (obaveze).

Da bi jedan pravni posao bio punovažan potrebno je komulativno da se ispune sledeći uslovi:

- da postoji izraz volje,
- da postoji cilj (kauza),
- da postoji predmet,
- da postoji pravno dozvoljvanje,i
- da nema formalnih nedostataka.

Volja mora biti slobodna i ozbiljna. Ona se može izraziti eksplicitno ili implicitno, direktno ili indirektno. Direktno se može izraziti usmeno ili pismeno, ili prećutno, a implicitno ili indirektno mogu proizaći iz radnje ili propusta konkludente.

Cilj je definisan kao ekonomski uticaja kojeg stranke žele da postignu sa pravnim poslovima, npr., kod kupoprodaje cilj kupca je uzimanje stvari,dok prodavca platcanje cene. Gledajući iz sudske prakse kod nas, kauza je svrha ugovora kojei ugovoraci imaju u vidu, koji takođe je deo ugovora.

Predmet mora biti pristupačan dozvoljen i određen, inače pravni posao je ništav.

Učesnici u pravnom prometu treba da deluju u granicama onoga što je dozvoljeno zakonom. U tom smislu valjani pravni posao mora nužno biti dozvoljen zakonom naprotiv, ako zakon zabranjuje bilo bi nevažeći.

Za određene pravne poslove predviđena je određena pravna forma, stoga i pravni poslovi moraju biti zaključeni u formi propisanoj zakonom. Nedostatak forme predviđene zakonom, pravni posao je ništav.

2. Vrste pravnih poslova

Po broju izražene volje pravni poslovi se dele na jednostrane pravne poslove, u kojem imamo izraženu volju samo jedne strane, kao što je obećanje naknade, pružanje hartija od vrednosti, itd.

Obostrani pravni poslovi su ti poslovi koji zavise od obostrane volje. Ovi pravni poslovi u građanskom pravu poznati su kao ugovori.

Ugovori mogu biti:

- sa obaveznim efektom samo za jednu stranu (ugovora o poklonu),
- ili za obe strane (ugovor o prodaji),
- stvarni, kada ugovor zavisi od predaje stvari,i
- konsensualni, kada predaja stvari nije bitan element,
- komutativan, kada u trenutku ugovaranja predmet je poznat, poznat je oblik prava i obaveza ili najmanje su određeni,i
- aleatorni, kada u trenutku ugovaranja obim prava i obaveza nije poznat, isti zavisi od buduce,
- sa teretom kada iz ugovora proizilaze obaveze, i
- dobrotvorni, slučajevima kada strana po ugovoru nema obaveze,
- formalni, kada je zakonom predviđena forma ugovora,
- neformalni, kada shodno zakonu nije predviđena određena forma,
- apstraktni, kada iz ugovora se ne vidi cilj,i
- kauzalni, vidi se cilj za zaključenje ugovora,
- pravni poslovi medju zivima, (**inter vivos**) i
- pravni poslovi za slucajeve smrti, (**mortus causa**).

3. Nevažeći pravni poslovi, vrste

Ako nedostaje jedan od pet navedenih uslova za osnivanje pravnog posla, onda pravni posao još uvek ne postoji. Ali, kada je jedan od tih uslova nije valjan, onda i pravni posao je nevažeć. Prema zakonu postoje dve vrste pravnih poslova i to: 1. Ništavi pravni poslovi, i 2. Rušljivi pravni poslovi (odredbe cl. 89 – 102 ZOO)⁶.

6 Zakon o Obligacionim Odnosima (u daljem tekstu: ZOO) Zakon br. 04 / L - 077, od 10 maj 2012,

4. Ništavi pravni poslovi (apsolutna ništavost), razlozi ništavosti

Jedan od uslova za punovažnost jednog pravnog posla da je zakonom dozvoljen. Po ovom pravnom osnovu, ništavi su pravni poslovi koji su u suprotnosti sa obaveznim zakonskim normama i koji su u suprotnosti sa moralnim normama društva. Iz ovoga, u zavisnosti od uzroka ništavosti se mogu se grupisati u dve grupe : pravni poslovi u suprotnosti sa zakonom i amoralni pravni poslovi. To znači da su ništavi svi pravni poslovi koji su u suprotnosti sa zakonom. Ništavi poslovi bice i oni pravni poslovi koji po zakonu nisu izričito zabranjeni, ali su u suprotnosti sa javnim moralom.

Ovi pravni poslovi ne proizvodi pravno dejstvo od samog početka i nevažeći su po sili zakona. Njihovo poništenje možete zahtevati bilo koje bilo zainteresovano lice, dok stin u vezi sud se stara po službenoj dužnosti.

Nevažeći pravni poslovi su i zelenaštvo, fiktivni pravni poslovi (u svrhu pranja novca zaključuje se ugovor o poklonu), simulativni pravni poslovi (sakrije se ugovorom o poklonu). Nevažeći pravni poslovi mogu biti i oni poslovi koji su zaključeni sa obavezama, ukoliko obaveza je bila takva da nije postojla volja prinudjenog lica, tako da nema ni pravnog posla (član 97. ZOO).

Zajednička karakteristika za ništave pravne poslove jeste da pravo na tužbu ne zastareva, takode ne može da se izvrši konvalidacija istekom vremena, što znači da istek vremena ne može uticati na njihovu validnost (član 96 ZOO).

5. Rušljivi pravni poslovi (relativna ništavost), razlozi ništavosti

Rušljivi pravni poslovi su oni poslovi koji proizvode određeno pravno određeno, zbog nedostataka koje imaju, mogu da se ponište pod uslovima predviđenim zakonom. To su pravni poslovi koji u momentu nastanka imaju nedostatke u odnosu na slobodno izražavanje volje, kada je zaključila stranka sa ograničene poslovne sposobnosti, ili bilo kog drugog elementa koji je od suštinskog značaja, ali koji može da se konvaliduje. Poništenje ugovora mogu zahtevati samo ona lica koja imaju pravni interes da se utvrdi ništavost odnosno ugovorena strana, u čijem interesu je dokazana ništavost, onda ta strana može zahtevati da se ugovor proglaši nevažećim (član 98.1 ZOO).

Što se tiče slobodno izjašnjavanje volje postoje nedostaci ukoliko je pravni posao zaključen pod uticajem pretnje, zastrašujući o životu, ili bilo koji neke druge važnog dobra ugovornice ili drugog lica (član 45 od ZOO) prevare kojom ugovorenu stranu dovodi do zablude, bez obzira da li je bitna ili ne zabluda (član 49. ZOO).

Rušljivi pravni poslovi su i oni koje zaključuju maloletna lica, lica koja nemaju potpunu poslovnu sposobnost, lica koja su lišena poslovne sposobnosti, kao i preko merna oštećenja (član 97. ZOO).

Za poništenje rušljivih ugovora zbog nedostataka slobodnog izjašnjavanja zakonom su predviđeni rokovi u kojim granice granicama se može zahtevati poništenje tako da posle ovog roka ne može da podnese zahtev za poništenje (član 102. ZOO).

6. Oспорavanje pravnih poslova (*Actio Pauliana*)

Tužbom *Actio Pauliana* poveriocu se omogućava zaštita od nesavesnog dužnika. Poverilac može biti oštećen tako da ne može da ostvari svoj zahtev od strane dužnika koji je namerno otuđio njegove imovinske vrednosti. Ako dužnik je preduzeo nekakav pravne posao sa trećim licem da bi poveriocu sprečio da ostvari svoj zahtev, poverilac ima pravo da zalbom da osporava takav pravni posao. U ovom slučaju kao tužilac se javljaj poverilac, dok tužena strana jedužnik i treće lice sa kojim dužnik je zaključio pravni posao. Da bi imao pravo na ovu tužbu potrebno je ispuniti sledeće uslove : a. da zbog pravnog posla poverioc nije u stanju da ostvari svoja potraživanja od ostalog dela imovine dužnika b. da je dužnik bio nesavesan, odnosno da je znao da preduzimanjem ovakvog pravnog posla, poveriocu onemogućava da ostvari svoj zahtevi c. da the reće lice nesavesan, da je znao o nesavesnosti i nemeni dužnika.

Sa ovom tužbom ne može da se zahteva da pravni posao u potpunosti proglassi bez pravnog efekta, obzirom da taj posao nije ništav ni rušljiv. Taj pravni posao nije u suprotnosti sa imperativim normama niti nema nedostatke u pogledu izražavaja volje stranaka. Ovom tužbom zahtevace se da pravni posao da se proglassi nevažecim samo u odnosu na tužioca, dužnika i sve do visine tužbenog zahteva poverioca. Usvajanjem zahteva, poveriocu se vraća otuđena imovina samo do one mere zahteva poverioca u cilju ostvarenja iste.

7. Pravne posledice nevažećih pravnih poslova

U slučajevima kada je jedan pravni posao ništav, onda nema ni zakonske osnove za prava i obaveza koje proističu iz njega, tako bi po pravilu, svaka stranka mora da vrati drugoj strani ono što je uzeto na osnovu pravnog posla (član 90 od ZOO), što znači da se moramo vratiti stanje pre ovog pravnog posla, ako to nije moguće, onda treba da bude odgovarajuća naknade u novcu prema ceni u vreme donošenja sudske odluke, ukoliko nije drugačije određeno Zakonom (član 90.1 ZOO).

Iz ovog opšteg pravila važeći zakon predviđa izuzetke, u zavisnosti od savesnosti ili nesavesnosti stranaka. Na ovaj način, ako pravni posao po sadržaju je u suprotnosti sa osnovnim principima imperativnih ustavnih i zakonskih odredbi, sud može nesavesnoj strain delimično ili u celosti odbiti zahtevu za vraćanje onoga što je dato drugoj strani (član 90.2 ZOO). Smatra se do postoji nesavesnost strane ukoliko je ona znala ili je mogla da zna o nevalidnosti pravnog posla.

Ugovorena strana koja je kriva za zaključenje nevažeceg ugovora, ponistajem pravnog posla, odgovorna je za štetu prouzrokovanu drugoj ugovornoj strani, ako ona nije znala ili nije mogla da zna o razlozima za poništenje (član 100. ZOO).

8. Mogućnost konvalidacije nevažećih pravnih poslova

Konvalidacija znači popravljajne rušljivog pravnog posla od ugovorene strane koja ima pravo da zatraži njegovo poništenje. Da bi konvalidacija bila važeca potrebno je da : 1. inicijativa za konvalidaciju potiču od one strane koja ima pravo da traži raskid

ugovora i 2. u trenutku konvalidacije da su prestali da postoje razlozi za prestanak pravnog posla. Na ovaj način ugovor kojeg je sklopila ugovorena strana ograničene poslovne sposobnosti može da se konvaliduje nakon što je ta strana stekla punu poslovnu sposobnost. S druge strane, ako je neko lice zaključilo ugovor u zabludi, pod uticajem prevare ili prinude, konvalidacija može da se izvršiti nakon uklanjanja uzroka koje ugovor čine nevažećim.

U suprotnom, konvalidacija se može obaviti na dva načina : a. izričito i b. prećutno. Izričito je kada lice koja je imalo pravo da zahteva poništenje pravnog posla eksplicitno navodi da se odriče od tog pravnog posla koje smatra pravno valjanim. Dok prećutno, kada lice koje ima pravo da zahteva ponistaj, znajući unapreda razloge ponistenja, ispuni obavezu koja proističe iz pravnog posla i na taj način prećutno pojačava pravne poslove.

Način koji je predstavljen u vezi konvalidacije, proizlazi da je to pravni jednostrani akt i za validnost tog akta ne traži se saglasnost druge strane. Ovaj akt ima povratno dejstvo, tako da se smatra da pravni posao je bio validan od trenutka njegovog zaključenja

9. Modifikacija pravnih poslova (uslov, rokovi i nalog).

Modifikacija (ograničenja) pravnih poslova mogu da budu predviđena od strane ugovorenih strana koje svoje radnje uslovljavaju sa:

- uslovom,
- rokovima, i
- nalogom.

Uslov je jedna buduća okolnost ne evidentna, od čije pojave zavisi predstavljanje ili prestanak nekog prava. Uslov mora da bude legalan, moralan i moguć u protivnom pravni poslovi su nistavi.

U zavisnosti od uslovno izazvanih u pravnom poslu, uslov može da se pojavi u dva oblika: odlagajući ili suspenzicni i disocijativan ili rezolutivni.

Suspenzivni jeste onaj uslov od pojavljenja, odnosno nepojavljenja od kojeg zavisi radnja pravnih poslova. Ukoliko uslov bude ispunjen, tj. javlja se buduća okolnost ne evidentna, pravni posao će proizvoditi pravno dejstvo. Ukoliko se ne pojavi buduća okolnost ne evidentna, pravni posao neće proizvesti pravni efekat.

Rezolutivan je onaj uslov čije predstavljanje uzrokuje prestanak pravnog posla koji se pojavio i koji je počeo ranije da deluje, onda dolazi do prekida pravnog posla koji je do tada bio.

U zavisnosti od koga zavisi javljanje buduće okolnosti, uslovi se dele na: potestativne, kauzalne i mešovite.

Potestativan je uslov čije javljanje zavisi od subjekta konkretnog pravnog posla.

Kauzalni je uslov, čije javljanje ne zavisi od volje subjekata.

Mešoviti je onaj uslov cijije javljanje zavisi i od volje subjekata i pojave neke cinjenice, bez obzira na njihovu volju.

Uslovi se dele na pozitivne i negativne.

Pozitivni uslov je onaj uslov kada javljanjem uslova pocinje, odnosno prestaje neki pravni posao.

Negativni jeste kada pravna radnja pravnog posla pocinje ili prestaje zbog nepojavljenja uslova (član 59-64 ZOO).

Svaki pravni posao ne može biti uslovljen. Obično uslovljavaju se pravni poslovi u obligacionom i naslednom pravu. Pravnih poslovi iz porodičnog prava ne mogu da se uslovljavaju, npr. zaključenje braka, priznavanje oćinstva, usvojenje itd.

Rokovima Podrazumevamo jedan odrećeni vremenski period, u kojem poćinje delovanje ili prestanka pravnog posla. Za razliku od uslova, rok je sigurna okolnost koja će sigurno ubuduće da nastupi.

I rokovi se dele na odlozne i prekidne. Odložni rok je rok od kojeg zavisi pocetak pravnog posla. Prekidni rok je rok od kojeg zavisi prestanak pravnog posla.

Nalog je definicija za dobrotvorne pravne poslove (pokloni), kojim korisniku se nalaze da izvrši onaj posao koji mu je naložen.

VI. ZASTUPANJE

Zastupanje znaći preduzimanje pravnog posla u ime i za tući račun. Lice koja preduzima pravne poslove u ime i za račun drugog naziva se zastupnik, dok lice na ćije ime se preduzimaju pravni poslovi naziva se zastupljen.

U zavisnosti od lica kojeg treba zastupati postoji zastupanje fizićkih i pravnih lica. U zavisnosti od izvora prava za zastupanje, postoje:

- 1) Ugovoreno zastupanje (sa ovlasćenjem),
- 2) Zakonsko zastupanje,
- 3) Sudsko zastupanje,
- 4) Statutarno zastupanje (pravnih lica).

Kako fizićka tako i pravna lica mogu da ovlastite drugo lice da preduzme konkretne pravne poslove u ime i za njegov račun. Ova vrsta zastupanja obićno bude uz naknadu stoga se i naziva ugovoreno zastupanje. Zastupnik je ogranićen na obavljanju pravnih poslova onako kao što je definisano u ovlasćenju. Zastupnici mogu da budu punoletna a lica sa punom poslovnom sposobnoću.

Pravno zastupanje proizilazi iz samog zakona. Zastupljeni su maloletna lica, bez poslovne sposobnosti, punoletna lica kojima je produćeno roćiteljsko pravo i punoletna lica koja su lisena poslovne sposobnosti.

Prema Zakonu o Porodici, maloletna lica koja nisu poslovno sposobna, maloletna lica sa ogranićene poslovne sposobnosti kao i punoletna lica kojima je produćeno

roditeljsko zastupaju njihovi roditelji. Lica koja su lišena poslovne sposobnosti, zastupljeni su od strane staratelja.

Sudski zastupnik postavlja se rešenjem u toku sudskog postupka, pod uslovima predviđenim zakonom (član 79 ZKP). Sudski zastupnik postavljen od strane suda, raspolaze sa svim pravima i obavezama kao zakonski zastupnik.

Pravno lice nema poslovnu sposobnost, zbog čega pravni poslove preduzima njegov zastupnik. Zastupnik pravnog lica je određen zakonom ili normativnim aktima pravnog lica, gde je i određen obim ovlašćenja.

VII. ZASTARELOST

1. Značaj, opšti i posebni rokovi

Zastarelost je pravna institucija pod kojom nosilac prava nakon isteka roka propisanog zakonom, ne može prinudno da ostvari neko pravo, preko suda, ako do tada nije koristio to pravo. Istekom roka propisanim zakonom, subjektivno pravo ne prestaje, ali se gubi pravo na tužbu, to znači da nosilac prava nema mogućnosti da preko suda da ostvari svoje pravo, znači sud u slučaju kada nosilaca prava sudu se obraća sa tužbama u situaciji kada se suprotna strana poziva na Institut zastarelosti (tj sud ne postupa po službenoj dužnosti) nosiocu prava ne može da mu pruži sudsku zaštitu. To znači da sud ne vodi računa po službenoj dužnosti, u vezi zastarelosti sud odlučuje samo ako se stranka pozove na zastarelost potraživanja. Zahtev se podnosi isključivo pred prvostepenim sudom, ali ne i u ožalbenom (član 180.3 ZKP).

Ne zastarevaju sva prava osim ona obavezujuća koja ne potiču iz porodičnog prava. Ne zastarevaju ni apsolutna prava, bez obzira na stvarna ili lična prava kao i obavezna prava koji proističu iz porodičnog prava kao što je izdržavanje među članovima porodice, ali ne i dosudjeni iznos po tom osnovu.

Zakon predviđa opšte ograničenje roku zastarelosti (član 352 ZOO), specifični rokovi se menjaju u zavisnosti od subjektivnih građanskih prava. Oni su prekluzivni rokovi i ne mogu da se promene pravnim poslom od strane stranaka. Inace do zastarelosti dolazi istekom rok predviđenim zakonom tokom kojeg poverilac je imao pravo da zahteva ispunjenje obaveze. Ako dužnik ispuni obavezu gde je nastupila zastarelost, on nema pravo da zahteva vraćanje onoga što je dao, čak i tada kada nije znao, da je obaveza zastarela (član 348 ZOO).

Kada nastupa zastarelost glavnog potraživanja, onda zastarevaju i sporedna potraživanja, kao što su: zahtevi kamate, plodovi, troškovi i ugovorne kazne (član 350 ZOO).

Potvrđena potraživanja pravosnažnom sudskom presudom ili sudskim poravnanjem ili od strane nekog drugog nadležnog organa, zastarevaju u roku od 10 godina, čak i za ona u kojima zakonom predvideo kraće rokove. (član 361 od ZOO).

2. Tok, prekid i prestanak roka zastarelosti

Rok zastarelosti počinje da teče od prvog dana kada je poverilac imao pravo da traži ispunjenje obaveze. Do zastarelosti dolazi istekom zadnjeg dana roka koji je predviđen zakonom za zastarelost.

Zakonski rok za zastarevanje može da prestane. Prestanak zastarelosti znači ne računajući rokove do prestanka i ponovni početka roka zastarelosti. Sve prestanka dolazi: a) prihvatanjem obaveze, i b) podnošenjem tužbe. Prihvatanje se može uraditi izjavom ili plaćanjem bilo kog dela obaveze, kamate ili pružanje bezbednosti za isplatu potraživanja.

Prestanak roka zastarelosti znači kada iz različitih razloga deo provedenog vremena ne se računa u rok predviđen za zastarevanje, tj. za jedno vreme prestaje da teče rok zastarelosti. Uzroci prestanka mogu biti objektivni i subjektivni.

3. Prekluzivni rokovi

Po zakonu treba razlikovati prekluzivne rokove. Prekluzivni rokovi podrazumevaju ostvarivanje bilo kojeg prava u roku propisanom zakonom. Za razliku od zastarelosti istekom prekluzivnog roku gubi se pravo ne samo na tužbu, ali i na samo pravo. Na drugoj strani kod prekluzivnih rokova, nema prekida ili prestanak roka. Prekluzivni rok kao i ostali uopšti rokovi mogu biti subjektivni i objektivni (npr. roka za podnošenje tužbe za smetanje poseda).

VIII. POVREDA I ZAŠTITA GRAĐANSKO SUBJEKTIVNIH PRAVA

1. Povreda građansko subjektivnih prava

Građansko subjektivna prava su različita, dakle u zavisnosti od vrste i sadržaja građansko subjektivnih prava dolazi do njihovog izražaja. Shodno volji nosioca građansko subjektivnih prava zavisi da li će on to ostvariti ili ne, i u kojoj meri i obimu. Ali postoji opšti princip u pravu ostvarivanjem svog prava na drugome se ne sme naneti štetu. Bez obzira da li nosilac ostvaruje to pravo, zakon ne dozvoljava da to pravo bude povredeno od drugih. U našem pravu postoje dva oblika zaštite građansko subjektivnih prava : 1. Samozaštita, i 2. Sudska zaštita.

2. Samozaštita

Po pravilu prava su zaštićena od strane državnih organa. U suštini samozaštita u ostvarivanju prava i građanskih prava takođe je zabranjeno. Izuzev od ovoga, po zakonu dozvoljeno je samozaštita građanskih prava, što znači pružanje otpora na napad kojim je povredjeno pravo i ekstremne potrebe što znači žrtvovanje tuđe stvari u cilju izbegavanja ličnog rizika drugog lica. Samozaštita prava je dozvoljeno pod uslovom da je rizik

neposredan, da je samozastita neophodna i u skladu sa uslovima koji su nametnuti. Kod krajnje nužde potrebno je da se nadoknadi štetu licu čija stvar je žrtvovana kako bi se izbegao rizik.

3. Sudska zaštita

Svaki pravni sistem organizuje zaštitu građanskih prava. Državni organi koji štite građanska prava su sudovi. Za razliku od krivičnog prava i upravnog prava, građanska prava nisu zaštićena sud po službenoj dužnosti, ali samo na inicijativu stranaka, nosioci ovih prava (član 3.1 ZKP). Zaštita tužbi građanskih prava pokrenut. Optužnica u materijlnom smislu je zahtev kao element civilnog subjektivno. U redu, postoje izuzeci, tvrdnja nosilac prava tvrdi, predavljanje konkretnih zahtevne tužbe protiv obavezujuće osobu koja je neznalica. Tužena može da podnese pravni prigovor materijalne prirode,

Nakon sprovedenog postupka, izvodjenju potrebnih dokaza, sud će odlučiti presudom ili rješenje u vezi sudske zaštite građanskog prava koja su zahtevana tužbom, odnosno protivtužbom.

■ B. STVARNO PRAVO

Stvarno pravo je grana građanskog prava kojim se uređuju društveni odnosi koje za predmet imaju stvari. U tom smislu stvarno pravni odnos može podneti samo između nosioca stvarnih prava i svih drugih lica koja mogu doći u kontakt sa predmetom. U klasičnim imovinskom pravu nabraja se imovina, službenosti i zaloga. U zavisnosti od postojećeg pravnog sistema variraju i imovinska prava koja se uređuju objektivnim pravom. To je razlog što objektivno pravo predviđa jedno po jedn stvarna prava. Na osnovu objektivnog prava subjekti ostvaruju subjektivna prava koje se odnose na stvari. U našem pravu,osim vlasništva kao glavno, kao stvarna prava smatraju se i prava službenosti,pravo gradnje,pravo prece kupovine i teret na stvarna prava.

Stvarno pravo u subjektivnom smislu znači konkretno ovlašćenje nosioca stvarnih prava koja on ima prema svim drugim licima u vezi sa određenim stvarima.

I. OSNOVNA NAČELA SA KOJIMA SE KARAKTERIŠU STVARNA PRAVA

Stvarna prava se karakterisu sa sledecim zajednickim nacelima:

- 1) Načelo apsolutnosti,
- 2) Načelo ograničenog broja stvarnih prava,
- 3) Načelo javnosti,i
- 4) Načelo (specialiteteta) određenosti svarnih prava.

1. Načelo apsolutnosti

Stvarna prava spadaju u grupi apsolutnih prava,stoga i nacelo apsolutnosti je njihova osnovna karakteristika,sto podrazumeva efekat svih ovih prava prema svima erga omnes. Stoga proizilazi da njihova pravna zastita je sveobuhvatna,deluje prema svima.Nosilac stvarnog prava je vlasnik stvari,tako da se to odrazava prema svima.

Dok ova prava se odnose na sve, a ne samo na određeno lice, kao i druga apsolutna prava, obaveze drugih lica unapred nisu poznata,osim sto delovanje svih drugih lica prema nosiocu prava je negativan, što znači da sva druga lica moraju da se uzdrže od bilo kakve radnje kojom bi se povredilo stvarno pravo.

U slučaju povrede stvarnih subjektivnih prava,ili uznemiravanjem u korisćenju stvarnog prava, nosilac ima pravo da traži zaštitu ruzbom, sa zahtevom u materijalnom smislu. Stvarna prava i pravo na tužbu protiv lica koja krše ova prava ne zastareva.

2. Načelo ograničenog broja stvarnih prava

Ovo nacelo znači da su stvarna prava jedno po jedno precizirana sa subjektivnim pravima. To ne znači da je broj stvarnih prava je isti u svim pravnim sistemima. Međutim, s obzirom na činjenicu da su ana apsolutna prava, objektivnim pravima treba

utvrditi koja su to prava i kome pripadaju. Na ovaj način u zakonodavstvima svakog pravnog sistema su izričito navedeno stvarna prava. U zavisnosti od pravnog sistema razlikuje se i broj stvarnih prava koja su propisana zakonom. Od svih stvarnih prava glavno je imovinsko pravo, zbog čega takođe možemo reći da postoji u svim pravnim sistemima. Druga stvarna prava koja takođe potiču od prava vlasništva razlikuju se u zavisnosti od pravnog sistema, odnosno postojećeg zakonodavstva.

U klasičnom pravu kao stvarno pravo je poznato pravo svojine, pravo službenosti i pravo zaloge. U današnjem pravu, osim njih, takođe poznata su i druga stvarna prava kao što su pravo gradnje, superficies, prava na imovine na spratovima, pravo prece kupovine, teret na stvarna prava itd. Zakonodavstvom jedne zemlje može da se predvide i druga stvarna prava kojim zakonom moraju nužno regulisati način sticanja, promene i prestanaka svih stvarnih prava predviđeni zakonom.

Načelo ograničenog broja stvarnih prava podrazumeva ne samo da je broj tih prava ograničen i određen zakonom jedne zemlje, ali i da je tačno regulisan sadržaj tih stvarnih prava, tako da i nije dozvoljeno da strane, prema njihovoj volji, da promene sadržaj tih prava od onoga što je predviđeno zakonom

3. Načelo javnosti

Iz same činjenice da su imovinska prava apsolutna prava i djeluju prema svima, onda se ukazuje da su ona javna, svi ostali moraju znati ko je nosilac stvarnih prava. Ovo načelo podrazumeva da stvarna prava su javna, i poznata svima.

Stvarna prava u nepokretnostima funkciju javnosti ima registar za upis nepokretnosti. Sva prava su registrovana u registar nepokretnosti. Svako lice ima pravo da dobije informacije u vezi podataka iz registar nepokretnosti. Niko ne može da bude neinformisan u vezi stvarnih prava na nepokretnostima, daleko on snosi sve pravne posledice u vezi nepokretnih stvari koje se nalaze u javnom prometu.

Javnost stvarnih prava pokretnih stvari obezbeđuje se kroz vršenje fakticne vlasti - posedovanje stvari. Iz same činjenice da neko ima pokretnu stvar u posedu, podrazumeva da ona ima pravo na stvarno pravo, tako da to pravo je poznato i drugima.

Izraženost javnosti o stvarnim pravima na nepokretnostima od toga na pokretne stvari razlikuje se od same činjenice da pravne posledice u slučaju grešaka nisu iste.

Iz načela javnosti proizilazi i načelo zaštite savesnog korisnika prava, iz razloga jer dobit zasniva na registar nepokretnosti za nepokretne stvari i posedovanje za pokretne stvari.

4. Načelo (specialiteteta) određenosti stvarnih prava.

Ovo načelo stvarnog prava znači da stvarna prava mogu da se konstituišu samo na tačno određene stvari. Jedan određeni subjekat ima stvarna prava u toj meri koliko ima individualne stvari. To znači da ne postoji pravo svojine u grupi stvari, ali posebno na svaku stvar od te grupe. Po pravilu, predmet stvarnih prava uvek je određen precizno i individualno. Ovo načelo ima izuzetaka, jer pojedina stvarna prava mogu da se konstituisu i na prava, npr. pravo zaloge na potraživanja.

II. STVARI

1. Uslovi da predmeti imaju značenje stvari

Naj adekvatnije značenje da neki predmet ima značenje stvari jesu materijalni delovi prirode koji se nalaze u ljudskoj moći i u kojoj postoji pravo svojine ili neko drugo pravo građansko subjektivno pravo. Iz takve definiciji proizilazi da stvarima podrazumevamo materijalne delove prirode koji ispunjavaju dva uslova.

Prvi uslov koji treba ispuniti je fizički uslov, što znači da stvar mora biti deo materijalne prirode, uz mogućnost podnošenja ljudske moći, da i pode pod ljudskom kontrolom. Iz toga će proizilaziti da slobodna energiju i elektricitet u prirodi nisu stvari u građansko pravnom smislu. Međutim, da bi nesto se smatralo stvarim, neophodno je ta stvar ima neku bude u nekom obliku i da je može da se dotakne. Dakle, na ovakav način stvarima i se smatraju i prirodne sile i energija u obliku električne energije, toplote, gasa i itd. ako one mogu biti u ljudskoj moći i u ljudskoj upotrebi.

Drugi uslov koji treba da se ispuni je jeste pravni uslov, što znači da je deo materijalnog sveta koji je u ljudskoj moći mora da bude i predmet prava svojine ili nekog drugog građansko subjektivnog prava..

U ovom aspektu, bazirajući se na ova dva uslova, shodno članu 141 Građanskog Zakonika Republike Albanije “Stvarima se smatra bilo koji predmet koji može da bude predmet svojine ili nekog drugog stvarnog prava”.

2. Podela stvari od značaja za građansko pravo

Podela stvari kao predmet građanskog prava u zavisnosti od pravnog stema i zakonodavstva neke zemlje je različito. S obzirom na činjenicu da zakon reguliše pravo svojine odnosi između subjekata u vezi stvari, podela stvari je posebno od važnosti za ovu granu prava. Po zakonu, vrsta stvari je od uticaja u pogledu obliku koristi i prestanak stvarnih prava, sadržaj stvarnih prava, njihove zaštite, nadležnosti i sastav suda u slučajevima odlučivanja o njima itd.

U zavisnosti od ekonomske svrhe stvari, i imajući u vidu predmet pojedinih vrste stvari i pravnih odnosa, razlikujemo dve vrste stvari :

- a) **Pokretne i nepokretne.** *Ovo je najvažnija podela stvari. U našem pozitivnom pravu ne daje se smisao o pokretnim i nepokretnim stvarima. To je učinjeno od strane pravne teorije i sudske prakse, pod kojima pokretne stvari su one stvari koji se mogu preneti sa jednog mesta na drugo bez oštećenja njihove suštine. Nepokretne stvari se ne mogu preneti sa jednog mesta na drugo, i da se ne promeni njihova supstanca. Nepokretna stvar je zemlja i sve ono (ne pokretne stvari) koja je organski ili mehanički, povezana sa zemljom. Sve ostale stvari koje ovde nisu obuhvaćeni su pokretne stvari. Pravni značaj ove podele stvari je od višeg značaja. Po zakonu pravni tretman nepokretnih stvari je ostriji u odnosu na onaj pokretnih stvari. Kako dobit tako i gubitak stvarnih prava na nepokretnim stvarima upisuju u se u registar nepokretnosti, dok to nije slučaj*

sa pokretnim stvarima. Inače, prema našem zakonodavstvu, ovaj upis prava na nepokretnostima predstavlja način sticanja prava (modus acquirendi) (član 36 ZSDSP). Uprkos tome način sticanja pokretnih stvari je jednostavna, potrebno je samo prosto predaja stvari (član 32.1 ZSDSP). Rokovi za sticanje prava svojine na nepokretnosti na osnovu posedovanja su duži od onih za pokretne. Sticanje prava svojine od nevlasnika je moguće samo kod pokretnih stvari. Postupak nasleđivanja svakako se sprovodi ako je ostavilac ostavio nepokretnu imovinu, a ako je ostavio samo pokretnu imovinu nije rečeno da se sprovodi postupak nasleđivanja. Za ugovor o prenosu prava svojine na nepokretnosti zakon zahteva ugovor u pisanoj formi i autentičnosti potpisa stranaka kod notara, to nije potrebno za pokretne stvari. Da bi se odlučilo u parnici u vezi sa nepokretnim stvarima, stvarnu nadležnost ima sud na čijoj teritoriji se nepokretnost nalazi koja je predmet tog zahteva, dok za pokretne stvari mesto nije od uticaja o stvarnoj nadležnosti suda. Pravni tretman se razlikuje, ako je predmet zaloge pokretna stvar (hipoteka). Razlikuje se i postupak javne prodaje nepokretnih stvari u odnosu na pokretne stvari.

- b) **Stvari u prometu i van prometa.** *Ova podela stvari bude uzavisno od mogućnosti pravnog prometa stvari. Popravilo stvari su u pravnom prometu. I prema našem pozitivnom pravu pojedine stvari su vanprometa. To su stvari koje se koriste za opštu upotrebu, zbog prirodnih osobina koje služe da zadovoljavanje potrebe ljudi. U ovoj grupi stvari spadaju stvari od opšteg interesa, dakle i zbog socio-ekonomskog značaja koje imaju uživaju posebnu zaštitu pod uslovima i na način kako je propisano zakonom. U grupi stvari koja s van prometa spadaj: javni putevi, bez obzira da li su kategorisana ili ne, prirodni tokovi reke, prirodna jezera, mostovi, vode, pijace, parkovi, rude rudnici itd.. Ova podela stvari je od važnosti za građansko pravo, iz razloga jer u stvarima koja su van prometa ne može da se konstituisu bilo imovinsko pravo pa ni stvarno pravo, u tom smislu, niti pravo na posedovanje, tako da subjekti ne mogu imati stvarna prava nad ovim stvarima, stoga ne može direktno da se traži sudska zaštitu bilo kog stvarnog prava o stvarima van prometa.*
- c) **Potrošne i nepotrošne stvari.** *Potrošne su one stvari čiji je ekonomski cilj da se potroše jednom upotrebom. kao što su, hrana, piće, novac i sl. Ne- potrošne stvari mogu da se koriste više puta, kao što su : knjige, sat, stambena zgrada, itd. Pravno značenje ove podele razlikuje se od fizičke podele. U zavisnosti od destinacije ista stvar može biti u jednom slučaju potrošna a u drugom nepotrošna stvar. Drvo koje ima namenu za grejanje smatra se potrošnim materijalom, dok drvo namaenjeno za izgradnju smatra se nepotrošnim. Ova podela stvari je važna za građansko pravo iz razloga jer pojedini društveni odnosi mogu se osnivati samo u potrošnim stvarima, dok drugi odnosi samo u ne- potrošnim stvarima. Uživavanje plodova može da postoji samo u ne - potrošne stvari, a ukoliko se radi o potrošnim stvarima onda se pretvara u obavezujući odnos. Predmet ugovora o zajmu može biti samo potrošna stvar, dok predmet ugovora o zakupa može biti samo nepotrošna stvar.*

- d) *Zamenljive i ne zamenljive stvari* Zamenljive stvari su one stvari koje u njihovo mesto mogu doći druge slične stvari u pogledu destinacije i vrednosti. Ako to nije moguće, onda se radi o nezamenljivim stvarima. Zamenjene stvari su automobil iz iserijske proizvodnje dok je u fabrici, određena knjiga u knjizari, određena količina određene vrste žitarica, itd. Nezamenljive stvari su piktore određenog slikara, kuća na određenoj raskrsnici. Predmeti mogu biti nezamenljivi u subjektivnom smislu npr. Nezamenljiva stvar koja je data na uspomenu, knjig sa potpisom autora itd. Pravni značaj ove kategorizacije stvari je važna u slučajevima naknade. Ako su oštećene zamenljive stvari one se mogu naknaditi u naturi. Kod nezamenljivih stvari naknada štete uvek se vrši u novcu.
- e) *Deljive i nedeljive stvari.* Deljive stvari su one stvari koje mogu da se fizički odvoje, tako da svaki deo ima svoju vrednost u odnosu na ukupne vrednosti te stvari pre deljenja. Deljive stvari su deo navedenog iznosa novca, zemljište, kafa za sir itd. Nedeljivi predmeti mogu se smatrati oni koji fizički ne mogu da se odvoje. Kriterijumi takve podele je pravni kriterijum odnosno, ekonomski a ne fizički obzirom da u fizičkom aspektu ne postoje stvari koje ne mogu da se dele, tako da u zavisnosti od namene isti predmet u jednom slučaju može biti odvojiv a u drugom slučaju neodvojiv. Pravni značaj ove podele jeste suvlasništvo i kod obligacionih odnosa sa više dužnika.
- f) *Glavne i sporedne stvari.* Glavnim predmetom se smatra onaj deo imovine koji sadrži u sebi karakteristike jedne celine stvari, koji može biti predmet bilo kog stvarnog prava, dok sporedni smatraju se sastavni delovi bez kojih glavna stvar bi prestalo da bude od zaista onoga koji je bio. ZSDSP u članu 14. stav 1. propisuje da : “ Sporedne stvari su pokretne stvari koje nisu sastavi deo, ali koje kontinuirano imaju za cilj ekonomskoj upotrebi jedne glavne pokretne ili nepokretne stvari, stoga se nalaze u odgovarajućoj blizini sa glavnim stvarima “ .Ova podela je od pravnog značaja iz razloga jer pravni promet, u slučajevima kada je isto lice vlasnik glavna i sporedne stvari glavne stvari određuje sudbinu sporedne stvari, a ako nema drugog sporazuma pravni poslovi u odnosu na glavne stvari vaze i za one sporedne.
- g) *Plodovi.* su posebne sporedne stvari koje periodično daju glavne stvari i koje imaju namenu da se od njega dele. Plodovi mogu biti prirodni, kao plodovi biljaka i životinja i veštački plodovi, kao periodični proizvodi ljudskog rada. Pored njih imamo i civilne plodove, a to su periodični gotovinski prihod od bilo čega ili bilo kojih prava, kao što su kamate, zakupnine, itd. Dok se ne dele prirodni plodovi oni se smatraju sastavnim delom glavne stvari koji dele svoju pravnu sudbinu. Prilikom odvajanja postaju stvari u sebe i kao takvi mogu biti predmet posebnih pravnih poslova. U principu, plodovi pripadaju vlasniku glavne stvari, ali postoje i takva subjektivna prava po kojima plodovi pripadaju jednom drugom licu (korišćenje plodova, zakupnina). Pravni značaj plodova je povraćaj stvari, rei vindicatio, u zavisnosti ako je ne vlasnik bio savesni ili ne savesni vlasnik.

III. POSEDOVANJE (Possesio).

1. Smisao i značaj posedovanja

Sa pravnog aspekta posedovanje značajno se razlikuje odnosu na imovinu. Tako, posedovanje znači fakticka vlast nekog lica nad jednim predmetom ili nekog prava, za razliku od imovine koja podrazumeva pravno vlasništvo jednog lica nad jednim predmetom. Iz toga sledi da kod posedovanja potrebno je da postoji fakticka vlast, dok kod svojine pravno vlasništvo.

Posedovanje postoji bez obzira na to da li vlasnik ima pravo poseda ili ne, odnosno ako stvarnu vlast vrši na osnovu nekog prava. Vlasnik jedne stvari, po pravilu, je takođe nosilac prava, to iz razloga jer, samim tim to ovlašćenje ima po osnovu pravo vlasništva, ali to nije uvek tako. Jedno lice može da ima pravo nad jednim predmetom, a da nema stvarnu vlast nad tim predmetom i obrnuto, da ima stvarnu vlast i da nema pravo vlasništva, obzirom da posedovanje je jedna činjenica, a ne pravo.

Institucija posedovanja je od više stranog značaja:

- Posedovanje zastupa sredstvo i oblik za prenos svojine na pokretnim stvarima (član 21.1 ZSDSP),
- Kroz posedovanje kod pokretnih stvari dolazi do izražaja nacelo javnosti stvarnih prava,
- Držalac uziva pretpostavu vlasnika jedne stvari ili nosioca nekog stvarnog prava, sve dok se ne dokaze suprotno,
- Fakticka vlast kao pravna činjenica zakonom u predviđenim okolnostima, proizvodi korisno pravno dejstvo za držaoca-pravno i savesno posedovanje, najamanje i za ono lica koji je savesni držalac, tako da nakon isteka zakonskog roka to se pretvara u svojinu – (član 28 ZSDSP),
- Ukoliko pokretna stvar nije više u vlasnistvu držaoca bez njegove volje, nad tim predmetom pravo svojine ne može da stice drugo lice koji bio savesni držalac, kada je postao stvarni držalac tog predmeta,
- Držalac jedne stvari ili nekog prava, uziva pravnu zastitu dok ima fakticku vlast nad tim stvarima ili pravima,
- Držalac je odgovoran za stetu nanetu od opasnog predmeta (bez obzira na činjenicu koje vlasnik opasnog predmeta, za eventualnu stetu koja je naneta od njega, odgovoran je držalac tog predmeta).

2. Predmet posedovanja

Predmet posedovanja može biti bilo koji predmet koji se nalazi u prometu. Ako u nekom predmetu je moguće vlasništvo ili bilo koja drugo stvarno pravo ili obavezno

pravo koje se odnosi na upotrebu stvari, nad tim predmetom takođe moguće je posedovanje.

Važeći zakon razlikuje posed imovine i posedovanje prava. U tom smislu posedovanje imovine znači faktička vlast nad tim predmetom. Međutim, ako određeno lice nema punu vlast nad predmetom, već samo drugu ograničenu vlast koja predstavlja sadržaj nekog stvarnog prava u odnosu na takav predmet, to predstavlja posedovanje prava. Prema važećem zakonu, posedovanje prava imaju samo pravo na posedovanje stvarne službenosti (član 252 ZSDSP) Posedovanje prava je takođe razmotrio naslednika još od imaoaca od trenutka smrti ostavioaca, uprkos činjenici da nije postoji stvarna moć (član 106 ZSDSP).

3. Podela posedovanja zavisno od vrste-Zakonito i nezakonito posedovanje

Shodno zakonu moraju da se ispune dva uslova da posedovanje bude zakonito. Prvi uslov da bude zakonito posedovanje otrebno je da ima podršku u jednom važećem pravnom poslu koji je neophodan za sticanje prava vlasništva (zakoniti držalac je lice koji je pokretnu stvar uz naknadu uzeo od nevlasnika koji se bavi trgovinom te stvari).

Drugi uslov je da nije nasilno, prevarom ili zloupotrebom sticao to pravo. Da bi bio zakoniti držalac jedne pokretne stvari, nije dovoljno samo pravni osnov-kupoprodajni ugovor, jer samo ugovorom ne stice se vlasništvo već samo pravo na posedovanje. Da bi bio zakonit, takođe treba izvršiti predaju na način predviđen zakonom, a ne da je dobijen silom, prevarom ili zloupotrebom poverenja (član 106 ZSDSP).

Suprotno od gore navedenog predstavlja nezakonito posedovanje. Ova podela je od značaja kod sticanja prava po osnovu posedovanja.

- Zakonito posedovanje sa nedostacima

Posedovanje sa nedostacima smatra se ono posedovanje koje je stećno silom, prevarom ili zloupotrebom poverenja, što podrazumeva da se radi o nezakonitom posedovanju. Ukoliko posedovanje nije stećeno na ovaj način, onda može se reći da je posedovanje stećeno na zakonit način. I ova vrsta podele je od značaja kod sticanja prava svojine (član 28 ZSDSP).

- Nezavisno posedovanje (autonomno) i zajedničko posedovanje

U smislu člana 108 ZSDSP proizilazi da i neka lica mogu da budu u posedu nekog predmeta ili nekog prava, što podrazumeva da osim mogućnosti da neko lice bude držalac nekog predmeta ili nekog prava, postoji mogućnost da neka lica zajedno poseduju neku stvar ili neko pravo. Kod autonomnog posedovanja, držalac isključuje sva ostala lica da imaju pravo na određenu stvar. Kod zajedničkog posedovanja, lica imaju faktičku vlast nad stvarima, kako bi svaki od njih ima ograničeno pravo na faktičku vlast ostali zajedničkih držalaca.

Ova podela je od značaja u pogledu obima prava i međusobnih odnosa zajedničkih držalaca.

- **Direktno i indirektno posedovanje**

U zavisnosti obima stvari, zakon razlikuje direktno i indirektno vlasništvo. Direktni drzhalac je lice koje lično i direktno ima stvarnu vlast na stvarima. Uprkos tome, posredni drzhalac vrši stvarnu vlast nad stvari preko drugog. (član 109 i ZSDSP)

Indirektni drzhalac uživa pravnu zaštitu u odnosu na direktnog drzhalaca i u odnosu prema trećim licima, prema najnovijem stanju posedovanja zakonom uspostavljen, u kom slučaju ne utiče na valjanost pravnog posla za uspostavljanje posedovanja, kao i okolnosti da je treće lice indirektni drzhalac sprečavao uz saglasnost direktnog drzhalaca.

Ova podela je od pravnog značaja u odnosu na ostale direktne i indirektno drzhalce.

- **Savesno i nesavesno posedovanje**

Savesno posedovanje smatra se ako drzhalac smatra da nije samo drzhalac već i nosilac nekog stvarnog prava, stoga mora dokazati da na osnovu svih okolnosti konkretnog slučaja, drzhalac nije mogao da posumnja da nije nosilac prava.

Nesavesno posedovanje smatra se kada drzhalac je znao ili, na osnovu svih okolnosti slučaja, svakako je trebao da zna da nema pravo na posedovanje. Savesni drzhalac postaje nesavesni drzhalac od trenutka kada se tuži za povraćaj stvari, pod uslovom da gubi spor. Ova podela je od značaja kod sticanja prava svojine po osnovu posedovanja i u odnosu na prava i obaveze prilikom povraćaja stvari.

Preetpostavlja se da postoji savesnost sve do onog trenutka dok se suprotno ne dokaže.

4. Pravni položaj savesnog i nesavesnog drzhalaca

Pravni položaj savesnog drzhalaca razlikuje se u nekoliko aspekata od nesavesnog drzhalaca.

Kao u pokretnim stvarima (član 28 ZSDSP), tako i u nepokretnim stvarima (član 40 ZSDSP), po osnovu posedovanja, nakon isteka zakonom propisanog roka može da stiče pravo svojine samo savesni drzhalac. Uprkos isteku vremena nesavesni drzhalac nikada ne može da stekne pravo svojine, i ako je jedno vreme bio drzhalac.

Njihov međusobni položaj se razlikuje u odnosu na prava i obaveze koje imaju prilikom vraćanja stvari drzhalcu.

Na ovaj način, savesni drzhalac ima obavezu da vrati vlasniku stvar zajedno sa plodovima koji se nalaze u vreme podnošenja zahteva za povraćaj stvari. Za voće koje je uzelo prema vlasniku nema nikakvu obavezu. Savesni drzhalac nema obavezu prema vlasniku da naknadi za korišćenje imovine, niti je odgovoran za oštećenje ili uništenje imovine za vreme njegovog savesnog posedovanja, iz razloga ajer se on ponasao kao pravi vlasnik, imajući u vidu da vlasnik ima pravo da osteti stvar, npr. Savesni drzhalac nije obavezan da vrati ili naknadi vozilo koje je unistio u potpunosti u saobraćajnoj nesreći.

Što se tiče prava, savesni drzhalac ima pravo na naknadu troškova koji su bili neophodni za održavanje imovine kao i naknadu troškova namerno stvoreni radi dobiti

I uvećana vrednosti predmeta, to sve do visine uvećane vrednosti. Naknada neophodnih i troškova i naknada i onih dobijanih biće isplaćeni do te mere koja prelazi iznos naknade koje je imao držalac stvari. U vezi nadoknade troškova stvoreni za svoju zadovoljstva i radi ulepšavanja predmeta, biće isplaćeni samo ukoliko vrednost imovine je povećan u iznosu rasta vrednosti. Savesni držalac ima pravo da zadrži stvar sve dok ne budu isplaćeni neophodni troškovi koje je imao u vezi održavanja stvari (član 96 ZSDSP).

Uprkos tome, nesvesni držalac ne samo da ima obavezu da vlasniku imovine vrati stvar sa plodovima koje su u njoj (zahetv pravno prirodne stvari), već ima obavezu da nadoknadi vrednost svih ubranih plodova za vreme dok je kao nesavesni držalac (pravno obavezujući zahtev-izgubljena dobit). On je odgovoran za prema vlasniku za bilo koju štetu ili uništavanje imovine, osim ako dokaže da će šteta biti izazvana čak i ako bi stvar bila kod vlasnika.

Po zakonu i nesavesni držalac ima pravo na neke troškove koje je imao u vezi sa predmetom. On ima pravo na naknadu nužnih troškova, jer bi ti troškovi podrazumeva čak i ako je imovina bila kod vlasnika. Što se tiče troškova koji se odnose na povećanje vrednosti imovine, nesavesni držalac može da iste trazi samo ukoliko su od interesa lično za samog vlasnik, u suprotnom nema pravo na naknadu. Nesvesno držalac nema pravo na naknadu na troškove nastale zbog njihovog sopstvenog zadovoljstva ili za dekoraciju imovine, ali, ako se mogu odvojiti bez oštećenja objekta, isti može uzeti.

5. Sticanje i prestanak posedovanja

Posedovanje se stice dobijanjem stvarne vlasti ili nekog drugog prava. Jedini izuzetak od ovog pravila je kod nasleđa. Naslednik se smatra vlasnikom neke stvari ili prava od trenutka smrti ostavioca, bez obzira na to kada će imati stvarnu vlast (član 106 ZSDSP). Prema ovoj odredbi pravni naslednik, od trenutka smrti ostavioca, stice istu vrstu imovine koje imao ostavioc.

Do sticanja stvarne vlasti nad jednim predmetom ili nekom pravu, može se sticati pravnim poslom, nasleđivanjem i sl.

Pravo na posedovanje prestaje kada nosilac prava prestaje da vrši stvarnu vlast nad stvarima. (član 107. ZSDSP). Pravo na posedovanje ne prestaje suprotno volji držaoca, koji privremeno ne može da obavi to pravo. Prestanak prava na posedovanje može da bude dobrovoljno i protiv volje dosadašnjeg nosioca. Po dobrovoljnoj osnovi, ovo pravo prestaje ukoliko držalac je napustio stvar. Protiv volje pravo na posedovanje prestaje ako treće lice oduzme stvar (krađa) ili ako izgubi stvar koju je imao u posedu.

6. Posedovanje i sudska zaštita

Svako posedovanje je zaštićeno od oduzimanja stvari bez vole drzaoca ili uznemirenja u koriscenju(uznemirenost) bez uzimanja stvari, ako oduzimanje ili uznimirenje pravno nisu dozvoljena (član 113 ZSDSP) Iz toga sledi da nosilac prava posedovanja ili prava, ima pravo na zaštitu od uznemiravanja ili uzimanje poseda. Uzimanje stvari ima za posledicu prestanak prava svojine,npr. nezakonito oduzimanje imovine silom, pretnjom,kradjom itd. Uznemiravanje podrazumeva bilo koje ometanje posedovanja koji ne rezultira uzimanjem stvari,npr. prolazi kroz tuđe zemljiste, kanalizacija na tuđoj zemlji, ometanje u koriscenju svetlosti, itd.

Kao i u slučaju uzimanja poseda isto i u slučaju uznemiravanja može se reci da se radi o smetanju poseda.

Smetanje poseda može da se zaštiti na dva načina: a.samozašta, ili b. Institucionalni način.

Institucionalna zaštita je omogućena preko suda. Svrha sudske zaštite od smetanja poseda je nedozvoljavanje, odnosno izbegavanje smaovlašća.Sudska zaštita omogućava povratak u poslednje stanje koji je postojalo pre smetanje poseda.

U zavisnosti od činjenice da se nosilac prava posedovanja može da bude sprečen uzimanjem poseda ili ometanjem (uznemiravanjem) od posedovanja, postoje dva načina za zaštitu tužbom:

- 1) Tužba zbog oduzimanja poseda (stvari).
  - a) *Držalac je raniji vlasnik,*
  - b) *Tuženi je sadasnji držalac,*
  - c) *Zahtev: Povraćaj stvari,*
  - d) *Dokazi: Držlac je tuženi koji je tužiocu oduzeo posedovanje.(tužilac je bio u posed),*
  - e) *Prigovor: Opšti prigovor tužba za smetanje poseda,*
  - f) *Prekluzivni rokovi: subjektivni 30 dana, objektivni 1 god.*
  - g) *Rok za podnošenje predloga za izvršenje:30 dana nakon isteka roka za dobrovoljno ispunjavanje obaveze*

- 2) Tužba za zaštitu posedovanja, za slučaj uznemirenja,ometanje poseda.
  - a) *Tužilac: Držalac,*
  - b) *Tuženi: Lice koje ometa ili lice po nalogu koji ometa posed,*
  - c) *Zahtev:(1).Prestanak ometanja, (2). Povratak u pređašnje stanje (3). Prestnak da ubuduće na ometa posedovanje pod pretnjom i izricanja novčane kazne,*
  - d) *Dokazi: Posedovnje, ometanje,*
  - e) *Prigovor (1).Nedostatak aktivne ili pasivne legidimacije, (2). Nedostatak nedozvoljenosti,*
  - f) *Rokovi: Isti kao u prethodnoj tužbi.*

7. Specifični postupci za smetanje poseda

Pravila postupka u sporovima za smetanje poseda, predviđena su u III-em Delu, poglavle XVII Zakona o Parnicom Postupku, gde su predviđena pravila za poseban parnicni postupak, i to od odredbe člana 478 pa sve do člana 483 ZPP. Ukoliko u ovom delu zakona ne postoje posebne odredbe za sporove za smetanje poseda, onda se doslovice se primenjuju ostale odredbe ZPP.

Tužba za smetanje poseda može da se podnese iz dva razloga:

- a) *Zbog oduzimanja predmeta, odnosno puno lisavanje u ostvarivanju prava,*
- b) *Ograničavanje prava za posedovanje u ostvarivanju nekog prava prouzrokovano uznemiravanjem ili slobodnom ometanju od strane tuženog (član 113 ZSDSP).*

Podnošenje tužbe za smetanje poseda je vezano je sa rokom, tako da ova tužba može se podneti u roku od 30 dana od dana kada je tužilac saznao o ometanju poseda od strane učinioca (subjektivni rok), odnosno u roku od jedne godine od dana ometanja poseda (objektivni rok). Tužbu podnetu nakon navedenih rokova treba odbaciti kao neblagovremenu (član 114 ZSDSP).

U sporovima za smetanje poseda, sud razmatra posljednje cinjenicno stanje, u cilju njene zaštite, kao nasilne radnje kojima je ometano posedovanje od strane tuženog, odnosno, ukoliko postupanje ili ne postupanje (uzdržanost) tuženog predstavlja smetanje poseda. Sud ne razmatra pravo na posedovanje, pravni osnov poseda, savesnost posedovanja i eventualne zahteve za naknadu štete (član 480 ZPP. Ako tuženi podnosi prigovor da je tužlc nasilo, prevarom ili tajno oduzeo pravo posedovanja, sud će razmotriti isključivo u vezi prigovora navode ako nije isteklo vise od 30 od dana kada mu je vrateno stvar u posedovanje (član 112. ZSDSP).

Postupak u sporovima za smetanje poseda je hitne prirode, ona ima za cilj da se vrati predašnje stanje koja je postojala pre smetanje poseda, zbog čega je i predviđen subjektivni rok za podnošenje tužbe iznosi 30 dana, odnosno jedna godina za objektivni rok. Rokovi za ispunjenje obaveze, u zavisnosti od slučaja su kraći nego što je uobičajeno. Rok za podnošenje žalbe iznosi 7 dana (član 481.2 ZKP). Predlog kojim se traži izvršenje rešenja iz spora za smetanje poseda, sa kojim je tuženom naloženo da preduzme određene radnje mora da se podnese u roku od 30 dana.

Samo u sporovima za smetanje poseda, sud odlucuje odlukom (član 142.3 ZKP), dok u svim drugim sporovima presudom.

Protiv odluke donete u sporovima za smetanje poseda nije dozvoljena revizija (član 481.4 ZKP). U ovim sporovima dozvoljeno obnova postupka zbog razloga iz člana 323 tačka i b. ovog zakona u roku od 30 dana od dana kada je konačne odluke postala pravosnazna. (član 483 ZPP).

8. Privremene mere

Zakon o Parničnom Postupku na snazi, u delu gde su predviđena posebna pravila za sporove za smetanje poseda, ni u bilo kom drugom delu nije predvideo mogućnost za određivanja privremene mere. Iz tog razloga ova mogućnost treba da se koristi u skladu sa odredbama Zakona o Izvršnom Postupku (ZKP), koji pruža mogućnost da se odredi privremena meru kako bi se osigurao zahtev.

9. Samopomoć

Držalac može da koristiti razumnu silu za zaštitu od nezakonitih radnji u sprečavanju za smetanje poseda, ako je umešanje trenutno i ako su preduzete adekvatne mere (proporcionalna) za zaštitu, odmah po predstavljanju umešanja (rizika). Ako se držaocu oduzima jedna pokretna stvar, on može da koristi razumnu silu kako bi uklonio stvar od lica koji ometa i koji je uhvaćena na delu ili se traga za njim. Takođe pravo na samopomoć ima detentor (član 112 i ZSDSP)⁷.

Samopomoć je pravo nosioca, u slučaju kada mu je oduzet predmet kako bi istog vratio u svom posedovanju. To može da se uradi samo u određeno vreme. Povraćaj kako pokretne tako i nepokretne stvari, može da se uradi unutar roka za tužbu za smetanje poseda - 30 dana.

IV. SVOJINA

1. Značenje i sadržaj prava svojine

Pravo svojine podrazumeva punu pravnu vlast jednog lica nad jedne stvari. Pravo svojine je apsolutno imovinsko pravo. Lice koje ima punu pravnu vlast nad jedne stvari, po pravilu, on ima i faktičku vlast nad stvarima, međutim ovo nije uvek slučaj, iz razloga jer i pored toga što ima pravnu vlast, može da nema i faktičku vlast. Trenutno imovinsko pravo kod nas je regulisano Zakonom o Svojini i drugim Stvarnim Pravima (ZSDSP).

Pravo svojine nad jedne stvari ne predstavlja samo pravo na tome, već kao pravni odnos, predstavlja i pravni osnovni odnos kao najvažniji za svojinsko pravo. Sadržaj prava dvojine predviđeno je u članu 18. ZSDSP prema kom članu takođe je utvrđeno da je to pravo iz kojeg proizilaze za vlasnike određena ovlašćenja : a. da onaj predmet čiji je vlasnik 1. da zadrži, 2. da koristi i 3. da raspolaže sa njim. Ova prava i ovlašćenja na neki način ograničavaju vlasnika u okviru zakona kako je predviđeno u članu 5 ovog zakona. Ustav Republike Kosova pravo koriscenja imovine, predvideo je zakonom u skladu sa javnim interesima (clan 46.2 Ustava)⁸.

---

7 Detentor je lice koja vrši stvarnu vlast nad jednoj stvari za jedno drugo lice ili za biznis drugog lica ili na bilo koji sličan odnos (član 105 ZSPDSP)

8 Ustav Republike Kosova, usvojen 9 aprila 2008,

Kako su gore definisana tri ovlašćenja, zakon je predvideo i opštu zaštitu prava svojine, odnosno obavezu svkog da se uzdrži od bilo kakve povrede ovog prava, obzirom da to utice na sve.

2. Subjekti prava svojine

Subjekt prava svojine, prvenstveno, mogu biti građani kao i fizička lice (član 2 ZSDSP) koji predviđa da nosilac stvarnih prava su: 1. svako lice može sticati pravo svojine, osim ako zakonom nije drugačije predviđeno 2. nosilac imovinskih prava može predstavljati ovo pravo protiv bilo koje osobe, osim ako nije drugačije propisano zakonom.

Nosilac prava svojine može biti pravno lice registrovano u odgovarajući registar kako je propisano zakonom. Prema ovom zakonu, nosilac prava svojine mogu biti udruženje građana. Shodno Ustavu Republike Kosovo i strana fizička lica mogu da obezbedi pravo svojine, u skladu sa zakonom ili međunarodnim sporazumima (član 121. Ustava).

U zavisnosti od oblika svojine, Ustav Republike Kosova definiše titulara prava svojine. U tom pogledu prema članu 159.1 Ustava Republike Kosova sva preduzeća koja su bila u društvenoj svojini prije stupanja na snagu Ustava, biće privatizovana. Dok shodno st. 2 ovog člana, svi interesi u društvenoj svojini imovine i preduzeća na Kosovu će biti u vlasništvu Republike Kosovo. Republika Kosovo takođe ima u vlasništvu svih javna preduzeća (član 160 stav 1 Ustava.). Prema st. 2 ovog člana i opština može biti nosilac prava svojine.

3. Ostala prava vlasnika stambenog objekta izgrađen u društvenoj svojini

ZSDSP, osim prava svojine, predviđa i reguliše određene slučajeve i pravo koriscenja. Ovaj zakon u član reguliše 1.2 svojinu kao i druga stvarna ograničena prava stvarnih prava na osiguranja, kao i stvarna prava koriscenja. Ova ograničena stvarna prava mogu nastati u svojini ili na druga svojinska prava koja mogu biti pogodna za ovu svrhu.

Stav 3 člana 1. Zakona predviđa da druga stvarna prava mogu nastati samo zakonom. Opšte odredbe i osnovna načela ovog zakona primenjuju se i na imovinskim pravima koji nisu predviđeni u stavu 2. ovog člana, osim ako posebnim zakonima nije drugačije određeno.

Da bi stekao pravo korišćenja zemljišta u društvenoj svojini mora da se ispune određeni uslovi. Na prvom mestu, lice koja je izgradio objekat treba da ima pravo za izgradnju tog objekta, bilo po osnovu toga što je u vreme izgradnje zemljište bilo u njegovoj svojini, koje je kasnije prešao u javnom vlasništvu, ili u vreme izgradnje bilo u društvenoj svojini, gde je graditelju dato na korišćenje odlukom državnog organa, u cilju izgradnje objekta. To znači da objekat je izgrađen na osnovu građevinske dozvole. Drugi uslov je da graditelj objekta ima pravo vlasništva nad tim objektom.

Ispunjavanjem ova dva uslova vlasnik zgrade ima pravo da koristi građevinsko zemljište pod objektom i ostale delove koji služi za redovnu upotrebu ovog objekta (suda). Ovo pravo mora da bude predmet, kao gradnje. Pravo na korišćenje društvenog građevinskog zemljišta, na kome je izgrađen građevinski objekat u skladu sa zakonom, mogu se preneti, ali ne i odvojeno od prava svojine na objektu, od toga preko prava vlasništva u objektu druga osoba automatski donosi pravo na korišćenje građevinskog zemljišta u društvenom vlasništvu.

4. Susvojina, zajednička svojina i etažna svojina

Osim u onim slučajevima kada jedno lice ima pravo svojine na jednoj stvari, dešava se da i druga lica imaju pravo svojine na istoj stvari. U tom smislu prema ZSDSP razlikujemo:

- Susvojinu,
- Zajedničku svojinu,i
- Svojinu u delu zgrade
- Susvojina je pravni institut što znači da više ljudi imaju pravo zajedničke svojine u jednoj i nedeljivoj stvari čije delove su oni odredili u idealnim delovima,obzirom da predmet realno nije moguće deliti. Pravo svojine imaju svi suvlasnici,tako da nijedan od suvlasnika nije vlasnik cele stvari (član 51 ZSDSP). Ako delovi suvlasnika nisu određeni pa ni u idealnim delovima, samo se navodi da su suvlasnici,bez da se pominju njihovi idealni delovi, onda se pretpostavlja da su suvlasnici na jednake delove,dok se ne dokaže drugačije (član 56,4 od ZSDSP).Postoje mnogi sudski sporovi kada je jedan od suvlasnika, čiji udeo nije određen idealno, tuži druge suvlasnike i zahteva da se dokaže njegov idealni deo u odnosu sa drugim delovima suvlasnika. Prava suvlasnika su imovinska prava, sa jednom definicijom da prava suvlasnika su u pravnoj zajednici interesa drugih suvlasnika. Svaki suvlasnik ima individualno pravo na prigovor, tako da moraju uskladiti sa pravima ostalih suvlasnika.Na ovaj način suvlasnik ima pravo na prigovor da drži i da zajedno koriste sa drugim suvlasnicima srazmerno udelu ljudi koji, bez obzira na ostalih suvlasnika. Nijedan od suvlasnika ne može biti jedini vlasnik, osim ako ne slažu među sobom o tome.On može raspolagati sa ljudima bez saglasnosti drugih, ali, u slučaju prodaje dijela sebe, drugi imaju pravo prvenstva kupovine, samo ako je to predviđeno zakonom. Ako suvlasnik svu imovinu bez dogovora sa ostalih suvlasnika, dostupnost što su neovlašćeno predstavlja raspoloženje osobe sa stranim predmetom. Pravo korišćenja ima zajedno sa drugim suvlasnicima, u zavisnosti od toga na koji deo ima pravo. Suvlasnici zajednički upravljaju a imovinom koje imaju zajedničkom posedu. Za preduzimanje radnji u cilju pravilnog rukovodjenja,potrebna je njihova saglasnost koji imaju preko 50 % ako nema dogovora,sud odlučuje u vanparničnom postupaku.Za ostale redovne radnje van redovnog rukovodjenja,kao što je prodaja,izdavanje pod zakup i itd. potrebna je saglasnost svih suvlasnika,bez obzira na veličinu delova koje imaju. Suvlasnik ima pravo da u bilo koje vreme, bez saglasnosti ostalih, da zahteva podelu stvari, osim

za ono vreme koje bi bilo štetno za druge suvlasnike. Ovopravo ne zastareva. Podela se vrši u skladu sa sporazumom, ako se to ne postize, onda se to vrši u vanparničnom postupku. Ako fizička deoba nije moguća, vrši se građanska podela, predmet se prodaje na javnoj licitaciji, novac dobijen deli se suvlasnicima u zavisnosti od delova koje imaju. Pravo svojine može da se stice pravnim poslom mešanjem nekoliko delova svojine lica koje imaju. (zajednička kupovina), nasleđivanjem, itd

- **Zajednička svojina** podrazumeva pravo svojine nekoliko lica nad jednim nepodeljenim predmetom, čiji delovi unapred nisu određeni, ali mogu se odrediti (clani 51 LPDTS). Zajednička svojina samo se pominje, čiji smisao se daje u gore navedenim odredbama. Norme koje regulisu ovu materiju nalaze se u drugim zakonima⁹. Ovaj oblik svojine postoji samo u slučajevima izričito predviđenim zakonom i kojima se rukovodi tim zakonima, u zavisnosti od toga koji regulišu materiju. Zajednička imovina, u slučajevima utvrđenim zakonom, više ljudi imaju pravo vlasništva u tački, tako da imovinsko pravo pripada svima zajedno. Zajednički vlasnici upravljaju i raspoložu imovinom zajednički, jednoglasnom odlukom, osim ako zakonom nije drugačije predviđeno u posebnim slučajevima. Zajednički vlasnik nije razdvajaju ljude. On je vlasnik svega imovine definisan prava svojine na drugim suvlasnicima, od toga da ne može raspolagati bilo kog dela zajedničke imovine bez saglasnosti ostalih suvlasnika. Moguće obaveze zajedničke stvari suvlasnika zajednički odgovori. Ako suvlasništva, suvlasnik ima pravo da traži podelu zajedničke imovine, koja se takođe vrši na isti način. Prema našem zakonu, zajednička svojina je u skladu sa zakonom i javlja se u sledećim oblicima: a. Zajednička svojina članova porodice; b. zajednička imovina supružnika i c. zajednička svojina zajedničkih naslednika pre podele nasledstva.
- Pravo svojine u jednom delu zgrade - U slučajevima i pod uslovima propisanim zakonom, postoji pravo svojine u delu zgrade (stambene jedinice zgrade) je posebna svojina u stanu, prostor (lokal) poslovni ili garaža sa ostatkom zajedničke svojine nad imovinom u kojima je deo zgrade (član 57. ZSDSP). Svojina u jedinici zgrade podrazumeva pravo svojine u fizičkom delu zgrade bilo stambeni ili poslovni prostor. Predmet ove vrste svojine je stan ili poslovni prostor, zajedničke delove zgrade (hodnici, stepenice, itd) i zemljište na kojem se nalazi zgrada. Iz tog razloga i pravo svojine u jedinici zgrade je kompleksna i obuhvata : 1. prava i obaveze svojine u stanu, ili poslovne prostorije; 2. Prava i obaveze u pogledu korišćenja zajedničkih delova zgrade i 3. prava i obaveze u odnosu na površinu zemljišta na kome se nalazi zgrada. Nosioci prava svojine na jedinici zgrade imaju pravo zajedničke svojine na zajedničkim delovima zgrade, koje služe da zadovolje svoje zajedničke potrebe, kao što su zidovi, krov, hodnici, stepenište, prostorije za sušenje odeća, itd. Pre svega tu je pravo svojine na stambenim ili poslovnim prostorijama, kao poseban deo zgrade, tako da druga sekundarna prava prati sudbina glavnog prava. Iz ovoga sledi da pravo svojine na stanu ili poslovnom prostoru prava u delovima zgrade ne mogu biti odvojeni.

⁹ Vidi komentar Zakona Kosova o Porodici, prvo izdanje u Pristini 2012 autora Aliu Abdulla, Gashi Haxhi & Vokshi Adem – str. 550 – 573,

5. Sticanaje prava svojine (po osnovu zakona, pravnim poslom, nasleđivanjem i odlukom državnog organa)

Na osnovu mogućnosti koje pruža zakon za sticanje prava svojine, pravna teorija poznaje dva oblika sticanja prava svojine: originarni odnosno izvorni i derivativni ili tekući. Originarni način znači kada pravo svojine ne potiče iz njegovog prethodnog vlasnika, već iz drugih pravnih činjenica. U takvim slučajevima ne postoji pravna sukcesija. Derivativno sticanje svojine znači kada pravo svojine potiče od njegovog prethodnog vlasnika.

Ova dva oblika sticanja prava svojine su takođe predviđeni i u ZSDSP, tako gledajući u pravnim mogućnostima koje pruža zakon za sticanje prava svojine, ona se stiče: a. po osnovu zakona; b. pravnim poslom; c. nasleđivanjem i d. na osnovu odluke državnog organa, i pod uslovima predviđenim zakonom.

6. Originarni način za sticanje svojine.

Ovaj način sticanja svojine predviđen je u članu 31. LPDTS, po kojoj odredbi o prave svojine u skladu sa zakonom stice se stvaranjem novog predmeta, sa spajanjem predmeta, mešanjem predmeta, gradnjom na tuđem zemljištu, odvajanjem plodova od stvari koja daje plodove, po osnovu posedovanja, od nevlasnika, oduzimanjem, i drugim slučajevima predviđenim zakonom.

- Stvaranje novog predmeta - stvari

ZSDSP koji trenutno reguliše način za sticanje prava svojine, predviđa tri razna slučaja sticanja prava svojine po osnovu stvaranja novog predmeta.

Ko će biti vlasnik novostvorenog predmeta zavisi od toga čiji je bio materijal od kojeg je stvoren predmet, ko je radio na njegovom stvaranju i savesnost kreatora novog predmeta (član 31 ZSDSP).

U prvom slučaju Zakon predviđa da lice koji sa svojim materijalom i sopstvenim radom stvorio novi predmet, on je takođe vlasnik tog predmeta. U drugom slučaju, ako novi predmet, pokretna stvar je stvoren kroz preradu ili promenu materijala drugih lica, stiče pravo svojine nad novim predmetom, osim ako vrednost prerade je znatno manja od vrednosti materijala sa kojim stvara novi predmet (član 31.2 od ZSDSP). Na kraju, ako jedno lice od tuđeg materijala a svojim radom stvara novi predmet, sticanje prava svojine nad tim predmetom zavisi od toga da li je lice bilo savesno ili nesvesno, a ako je bio savesan svojina nad tim novim predmetom, zavisi od vrednosti rada i materijala sa kojim je on stvorio predmet. Ako je njihova vrednost približno jednaka onda ćemo imati zajedničke suvlasnike.

- Sticanje prava svojine od nevlasnika

Shodno ovom pravnom institutu pravo svojine na nepokretnoj stvari prenosom prava svojine sa lica koje nije vlasnik tog predmeta, i koji nije ovlašćen da raspolaze

predmetom. Na osnovu ove zakonske odredbe savesno lice stiće pravo svojine nad pokretnoj stvari kojeg je uzeo uz naknadu od nevlasnika koji se bavi trgovinom te stvari, od nevlasnika kome je vlasnik dao nevažecim pravnim poslom za sticanje prava svojine ili je dobio na javnoj licitaciji.

Da bi se steklo pravo svojine po tom osnovu, neophodna je savesnost dobitnika prava svojine, da je stvar dobijen uz naknadu od lica koji se bavi trgovinom te stvari ili javnom nadmetanju. Prilikom sticanja svojine od nevlasnika učestvuju tri lica: raniji vlasnik prava (raniji vlasnik), lice koje je otudio stvar i treće lice koje stice pravo. U tom slučaju, stvarni vlasnik gubi pravo svojine, iako on ne učestvuje u pravnom poslu postignutim između lica koji otuđuje i savesnog trećeg lica.

- **Sticanje prava svojine po osnovu posedovanja**

Sticanje prava svojine po ovom osnovu podrazumeva sticanje prava svojine na osnovu savesno zakonitog posedovanja. Kod posedovanja dolazi u obzir nacelo stalnog neslaganja (konflikt) stalni između faktične i pravne vlasti nad jednim predmetom koji se završava u korist stvarne vlasti.

Pravo svojine po pravnom osnovu posedovanja može da stice samo zakoniti savesni posednik (član 4 ZSDSP). Zakonito posedovanje mora da se dokaze, dok savesnost, kojeg osporava druga strana mora da se dokaze suprotno. Uprkos isteku roka, nesavesni držalac ne može da stice pravo svojine po ovom pravnom osnovu.

Zakonom se razlikuju potrebni rokovi za sticanje prava svojine, bez obzira da li je zakoniti i savesni držalac ili ne (redovni rok) ili nije zakonit već samo savesan (psolutni rok), kao i one slučajeve gde se radi o pokretnim stvarima u odnosu na one nepokretne. (član 40 ZSDSP).

Redovno posedovanje.

- **savesni i zakoniti drzalac pokretne stvari, rok 10 godina,**
- **savesni i zakoniti drzalac nepokretne stvari rok 10 godina.**

Apsolutno posedovanje

- **savesni i zakoniti drzalac pokretne stvari, rok 10 godina,**
- **savesni i zakoniti drzalac nepokretne stvari rok 20 godina.**

Rok počinje da teče od trenutka kada je drzalac stvar uzeo a završava se istekom poslednjeg dana zakonskog roka predviđenog za zastarevanje.

U slučajevima kada nesavesni drzalac umre, njegov naslednik postaje savesni drzalac od trenutka smrti ostavioca, ako nije znao i nije mogao znati da je njegov prethodnik bio nesavesni drzalac, rok za posedovanje počinje da teče od trenutka otvaranja nasledstva. U vreme potrebno za posedovanje računa se i vreme u koje prethodnici sadanašnjeg nosilaca bili su zakonito savesni vlasnici, odnosno samo savesni držalac. (član 344 ZOO).

STVARNO PRAVO

Savesnost u posedovanju mora da postoji za svo vreme predvideno zakonom za sticanje prava svojine po pravnom osnovu. U vezi prekida i prestanka prava na posedovanje, primenjuju se odredbe koje važe za prekid roka za zastarevanje potraživanja shodno ZOO.

- Sticanje prava svojine gradnjom

Gradnja na tuđe zemljište predstavlja konkretan slučaj, iz tog razloga javlja ju se različite situacije, zbog čega se zahteva poseban tretman. Lice koje može biti nosilac prava svojine, koja gradi građevinski objekat na zemlji u kojoj drugo lice ima pravo svojine, stiče pravo svojine i na zemljište ispod objekta i onog zemljišta koje služi za redovnu upotrebu objekta, ako ne zna i nije mogao znati da gradi na tuđem zemljištu, dok vlasnik zemljišta je znao za gradnju i nije se odmah protivio. U takvim slučajevima gde je lice koje gradi savesan, i nije se protivio gradnji vlasnik zemljišta ne može da zahteva rušenje zgrade. U tom slučaju lice koje radi stiče pravo svojine ne samo u objektu koji se gradi, već i na površinu zemljišta pod objektom i drugim površinama koja su neophodna za redovnu upotrebu objekta (član 90 ZSDSP).

Vlasnik zemljišta ima pravo na vrednost zemljišta u visini tržišne cene u vreme donošenja presude. Takvi zahtevi moraju biti podneti u roku od 1 godine subjektivni rok i objektivni rok od 5 godina od dana završetka gradnje.

Ako se vlasnik zemljišta odmah usprotivio, bez obzira da li je graditelj znao da gradi na tuđe zemljište vlasnik zemljišta ima pravo da bira i zahteva: da njemu pripada pravo svojine u zgradi koja je izgrađena; lice koje je gradio da rusi objekat, da uklonili građevinski materijal i zemljište vrati kao što je ranije bilo; ili lice koje gradio da plati tržišnu vrednost zemljišta.

Ako je savesno lice koje gradi, a vlasnik zemljišta nije znao za gradnju, u slučajevima da objekat ima mnogo veću vrednost od zemljišta, zgrada i vlasništvo nad zemljištem pripada licu koji je gradio objekat, dok vlasnik zemljišta ima pravo na tržišnu vrednost zemljišta. Ako zemljište vredi znatno više, na zahtev njegovog vlasnika, sud će dati njemu objekat u svojini, obavezajući ga da licu koji je gradio nadoknadi građevinsku vrednost. Ako su vrednost objekta i zemljišta približno isti, sud odlučuje ko će dobiti vlasništvo, u zavisnosti od drugih okolnosti.

- Oduzimanje

Oduzimanje znači uzimanje pokretne stvari u svojinu, koju je vlasnik napustio, kako bi nad tim stekao prava svojine (član 32) ZSDSP. Na nepokretne stvari ne može se steći pravo svojine po tom pravnom osnovu jer napuštena nepokretna imovina prelazi u vlasništvo društvene svojine od trenutka napuštanja (član 42.2 ZSDSP).

Da bi se smatralo da je jedna stvar napuštena, potrebno je da njen vlasnik to napustio u cilju odricanja od svog prava svojine. Ovu pravnu radnju može da učini samo lice poslovne sposobnosti. Napuštenu stvar radi uzimanja u posed i sticanja prava svojine mogu da urade i lica koja nemaju poslovnu sposobnost. (deca).

7. Derivativni način za sticanje prava svojine

- Pravni osnov (titulus) i način sticanja svojine (modus acquirendi).

Derivativni načini sticanja prava svojine znači pravo nad imovinom iz prethodnog vlasnika, po osnovu pravnog posla. Za razliku od originarnog načina, kod derivativnog načina pravo svojine se stiče na osnovu volje ranijeg vlasnika.

Za sticanja prava svojine na derivativni način potrebno je : da na određenom objektu neko bude nosilac prava svojine; da to pravo svojine je preneto iz prethodnog vlasnika na drugog; do ovog prenosa dodje po osnovu volje ranijeg sopstvenika. Pored ova tri preduslova za sticanje prava svojine na derivativni način koji takođe predstavljaju i pravni osnov za sticanje prava svojine, mora da se ispuni i četvrti uslov a to je način sticanja svojine. Načini sticanja prava svojine razlikuje se u zavisnosti od toga da li se prenosi pravo svojine prenese na nepokretne ili pokretne stvari.

Pravo svojine po osnovu pravnog posla, stiče se u skladu sa zakonskim odredbama za upis prava u registar nepokretnosti (član 36. ZSDSP). Za sticanje prava svojine na nepokretnostima nije dovoljno valjan pravni osnov za sticanje tog prava (npr. zaključenje ugovora o kupoprodaji u formi predviđene zakonom) obzirom da shodno zakonu potrebna je i forma za sticanje prava svojine a to je upis ovog prava u katastar nepokretnosti.

Za pokretne stvari, način za sticanje prava svojine propisane zakonom, razlikuje se od onoga što je predviđeno nepokretnu za nepokretne stvari (član 21 ZSDSP). Pravo svojine na pokretnim stvarima, po osnovu pravnog posla, stiče se predajom predmeta u svojini. Ako se desi da su neka lica zaključili pravni posao za sticanje prava svojine na istoj nepokretnoj stvari, pravo svojine stiče lice kome prvom se predmet predaje.

8. Vrste tužbe za zaštitu prava svojine

Kao opšta zaštita prava svojine je načelo ustavnosti. Ustav Republike Kosovo garantuje pravo svojine i niko ne može biti proizvoljno lišen svojine (član 46 Ustava). Ovo pravo je zaštićeno međunarodnim konvencijama.

Actio Rein vindicatio (Tužbarevindikacije)

Svi oblici svojine po zakonu uživaju zaštitu kao individualnih prava. S obzirom na ovlašćenja koja ima nosilac prava svojine i da bi nosilac držao stvar čiji je on vlasnik vlasnik može tužbom da zahteva povraćaj individualne stvari (član 93. ZSDSP). Ova imovinska tužba za povraćaj stvari poznata je još od rimskog prava pod nazivom **Actio Reivindicatio**. Tužilac mora da podnese dokaze i da dokaze da je vlasnik stvari čije vraćenje zahteva. Zahtevi koji se mogu podneti su: povraćaj individualne stvari, eventualna naknade na ime štete i vraćanje plodova (visina plodova u zavisnosti od okolnosti ako je nosilac savesni držalac ili ne). Tuženi može da podnese sledeće prigovore : da ima neko stvarno pravo za koje je ovlašćen jedno vreme i da je u posedu

ili da ima neku pravnu obavezu prema tuziocu koji njega ovlasti da zadržiti stvar jedno određeno vreme, npr. zakupnina je plaćena za jedan duži period.

Actio publiciana (Tužba za utvrđivanje prava svojine)

I ova vrsta tužbe potiče iz rimskog prava. Tužba Publiciana je predmet spor između dva učesnika o svojini, u kojem sporu niko ne može da dokaže da ima pravo na stvari, ali stvari se daje držaocu koji ima bolji osnov svojine. Tužilac u ovom sporu mora da dokazuje zakonitost posedovanja, pravni osnov poseda - titulus da je pravo svojine stekao po osnovu važećeg pravnog posla na osnovu koje se stiče pravo svojine. Zaštioni je sticao pravo svojine, u većini slučajeva lice koji je otuđio stvar nije imao pravo da raspolaže njom, o toj činjenici držalac nije bio poznat, on je bio savesni džalac (član 94 ZSDSP).

Ako se dva lica smatraju vlasnicima, pravni osnov ima ono lice koji je stvari stekao pravnim poslom pod teretom, u odnosu na ono bez tereta. Ako su pravni osnov jednaki, prednost ima lice kod koga se stvari nalazi.

Tužilac je raniji vlasnik koji je određenu pojedinačnu stvari stekao zakonito i po osnovu valjanog pravnog posla, dok tuženi je sadašnji vlasnik. Zahtev shodno ovoj tužbi jes povracaj pojedinačno individualne stvari, povracaj plodova, kao i eventualne naknada ako jes stvar ostecen. Što se tiče prigovorai, pre svega, tuzei može da podnese prigovor sa naznakom da je on vlasnik stvari, tako da ova tužba može da utiče na sva lica, ali ne i na vlasniku stvari. Tuženi može da osposrava i po tomosnovu da ima jaci osnov za posedodvanje, ili najmanje isto kao tužilac.

Actio negatoria (Tužba negatoria – radi zaštite od uznemiravanja)

Za razliku od dva gore navedena slučaja kada se tužbom vlasnik zaštiti zbog oduzimanja stvari pojedinačno određene, ova tužba se podnosi kada do oduzimanja stvari nije doslo, ali vlasniku ili pretpostavljeni vlasnika bez osnova, na neki način, od strane trećeg lica je uznemiravan na pravo svojine (čl. 113 ZSDSP).

Najveći broj uznemiravanja na pravo svojine, proizilazi iz sledećeg kao što su: praćenje dima, neprijatnih mirisa, oslobadjanje toplote, kanalizacija, bacanje kamenja, zemlje, pustanje životinja, itd

Tužilac je vlasnik ili pretpostavljeni vlasnik nepokretne ili pokretne svojine. Tuženi je lice koji lično uznemirava svojinu ili nalozi drugom da to ucini.

Zahtev se odbnosi na prestanak uznemiravanja svojine, smetanje svojine.

9. Gubitak prava svojine

Ako se pravo svojine gubi samo za dosadašnjeg vlasnika, onda se radi o relativnom prestanku ili gubitku prava svojine. Ukoliko se gubi zbog pravnog otpora, onda se radi o apsolutnom gubitku prava svojine.

Inače pravo svojine prestaje: 1.prelaskom stvari u društvenoj svojini(nacionalizacija,konfiskacija,eksproprijacija,napustanjenepokretnoi bez naslednika, pravnim poslom itd); 2.prenos prava svojine na drugo lice (po osnovu pravnog posla); 3.napuštanjem stvari (napuštena nekretnina prelazi u društvenoj svojini); 4. uništenjem stvari i u drugim slučajevima, ako je određeno zakonom.

V. PRAVO PREČE KUPOVINE – ZNAČAJ I SLUČAJEVI

Pravo preče kupovine predstavlja ograničeno pravo svojine, obzirom da njen držalac, u slučajevima utvrđenim zakonom ili na osnovu ugovora,u slučaju prodaje stvari čiji je vlasnik, prethodno mora da ponudi radi kupovine,pod istim uslovima licima kako je propisano zakonom ili ugovorom.

Pravo preče kupovine,znači pravo vlasnika da stvar u slučaju prodaje mora da ponuditi njemu radi kupovine u odnosu na ostale pod istim uslovima (pravo prvenstva kupovine), ako se to ne poštuje, njen vlasnik ima pravo da traži od kupca da mu se preda stvari pod istim uslovima kao što je kupo on tako da i ugovor o kupoprodji da se proglasi bez pravnog dejstva u odnosu na njega (pravo preče kupovine).

Shodno ovom pravnom institute, zaštićeni su interesi određenih lica sa ciljem sticanja uzimanja određene stvari. Ove lica, bilo na osnovu ugovora ili zakona, imaju prioritet u odnosu na ostale kupce i na taj način njima se omogućava da uzmu (kupe) stvar pre drugim kupcima pre nego sto drugi uđe u pregovore kupovinu.

Pravo prvenstva kupovine sastoji se iz dva dela, na osnovu kojih i pred sudom može da se podnesu dve vrste zahteva.

Pre svega zahtev može da se podnese kao pravo preče kupovine. Stoga, kada vlasnik odluči da proda stvari, on je obavezan da prvo ponudi za kupovinu licu koje na osnovu ugovora, ima pravo preče kupovine, a ukoliko on odbije ili ne odgovara ponudi u predviđenom roku,vlasnik može da stvar proda pod istim uslovima drugom licu..

Ako se desi da vlasnik stvari ne postuje ovu obavezu, i ne ponudi stvar radi kupovine licu koje ima pravo preče kupovine, zakljucivsi ugovor o prodaji sa drugim licema, pravo prvenstva kupovine uzima drugi karakter i javlja se kao pravo prece kupovine. U tom slučaju lice koje ima pravo preče kupovine zahteva će od strane suda da se kupoprodajni ugovor proglasi bez pravnog dejstva i prodata stvari njemu preda po ceni i pod uslovima ugovora koji je proglašen bez pravnog dejstva.

Sa gore iznetog proizilazi da su ispunjeni uslovi za ostvarivanje navedenog prava, a to su:

- Vlasnik stvari koja se prodaje, treba da pošalje pismenu ponudu svim licima koja imaju pravo preče kupovine, kako bi se oni upoznali o nameri prodaje stvari;
- U ponudu moraju da se navedu svi uslovi prodaje (cena, rokovi,uslovi placenja);
- Licai koji imaju ovo pravo moraju da odgovorei na ponudu u predviđenom roku;
- Ako ne odgovore u ovom vremenskom periodu onda se smatra da nisu zainteresovani za kupovinu te stvari, tako da vlasnik, pod istim uslovima ponude, može prodati stvari trećem licu, kao da je obavesten da nisu prihvatili ponudu;

STVARNO PRAVO

- Ako obavesti prodavca da prihvata uslove ponude, onda pod istim uslovima treba da se izvrši kupoprodaju u zakonskoj formi;
- Ako je kupovina izvršena u suprotnosti sa zakonskim propisima predviđenim bez poštovanja prava kupovine prioriteta, ili bolje uslove od onih koji su pomenuti u ponudi, osoba koja ima pravo preče kupovine, u roku za podnošenje tužba treba položiti u sudu iznos novca u visini cene kupovine i podnese zahtev sa zahtevom da ugovor o prodaji sa kojim povređeno njegovo pravo prece kupovini, prenese se njegovo ime kao kupca.

Pravo prvenstva kupovine može da teče po ugovoru ili po zakonu. Ove dve vrste prava preče kupovine, uprkos nekim promenama koje imaju, ona takođe ima dosta sličnosti, tako da pravila koja se odnose na pravo prvenstva kupovine po osnovu ugovora, primenjuju isto u skladu sa zakonom (član 516.3 od ZOO).

U većini slučajeva pravo prvenstva kupovine po osnovu ugovora javlja se kao sekundarni element ugovora o kupoprodaji u korist prodavca, kod ugovora o poklonu u korist poklonoprimalca, kod ugovora o zameni u korist jedne ili oba strane, kod ugovora o zaloga u korist založnog poverioca.

Postoje brojni oblici sticanja prava prvenstva po osnovu zakona, kao što su: slučaj prodaje poljoprivrednog zemljišta, šume ili šumskog zemljišta, građevinskog zemljišta, zgrade ili porodične kuće, poslovne prostorije, u skladu sa Zakonom o prometu nepokretnosti pokretni dela imovine supružnika iz zajedničke imovini (član 94 ZKP) itd.

VI. PRAVO SLUŽBENOSTI

Pravo službenosti je stvarna pravo koje podrazumeva pravo jednog lica na veličinu i na određeni način da koristi stvar čiji je vlasnik neko drugo lice.

Postoje tri osnovne karakteristike prava službenosti. Prvo, ovo pravo postoji nad tuđim stvarima. Drugo, iz tog prava proizilazi pravo prenosa uslužnog dobra (npr. da prođe kroz njegovu imovinu). Treća karakteristika je da korišćenjem ovog prava trebalo da u najvećoj mogućoj meri da se ne tereti uslužno dobro. Službenosti se dele na: stvarne službenosti i lične službenosti.

1. Stvarne službenosti-značaj i njihova podela u zavisnosti od sadržaja i obima

Stvarne službenosti su prava vlasnika jedne nepokretnosti (privilegovano dobro) da za potrebe te nepokretnosti preduzme određene radnje na nepokretnosti drugog vlasnika (poslušno dobro), ili da zahteva od vlasnika da se on uzdrži od preduzimanja bilo kakve radnje na koju ima pravo (član 252 ZSDSP). Na osnovu ovakvog zakonskog datog slučaja prava stvarne službenosti, proizilaze još tri gore navedene karakteristike i načela prava službenosti. Stvarne službenosti kao pravni odnosi dele se na: poljske službenosti i urbane službenosti. Poljske službenosti omogućavaju korišćenje mnogih

prava, kao što su pravo prolaza ljudi kroz njihova poslužna dobra; pravo prolaza životinja; pravo zahvatanja vode od poslužnog dobra; pravo na pasnjak stoke i sl. Od urbanih službenosti proizilaze prava: npr spajanje zida uz tuđi zid, otvaranje prozora na stranom zidu, itd.

Prema sadržaju službenosti se dele na pozitivne i negativne. Kod pozitivnih službenosti vlasnik pravoslavne službenosti je ovlašćen da koristi za poslužno dobro u obimu i određen način. Negativne službenosti su one, gde nosilac prava ima pravo da zatraži da vlasnik poslužnog dobra da se uzdrži na koriscenje poslužnog dobra na način i određen obim (da gaji visoke culture u blizini previlivigovanog dobra.)

2. Način za sticanje prava stvarne službenosti

Pravo stvarne službenosti može da se stiče:

- po osnovu pravnog posla,
- odlukom državnog organa, i
- po osnovu zakona (član 253 ZSDSP).

Da bi stekao pravo službenosti po osnovu pravnog posla, kao i kod prava svojine, potreban je pravni osnov i načini sticanja. Pravni osnov po kojem se stiče pravo na posedovanje obično je ugovor. Pravni načina za sticanje je upis u registar nepokretnosti. Na osnovu odluke državnog organa, pravo službenosti se stiče od dana pravosnažnosti te odluke. Ovo se dešava od strane suda u slučaju osnivanja tog prava ili u slučaju fizičke deobe nepokretnosti, kada ne postoji mogućnost da svi posebni delovi nepokretnosti imaju pristup na ulicu.

3. Prestanak prava stvarne službenosti

Za prestanak prava službenosti potrebne su izjave vlasnika nepokretnosti da odustajanje od stvarne službenosti i upis u registar prava nepokretnosti.

Takođe i vlasnik nepokretnosti pod teretom može da zahteva brisanje pravne službenosti, ako službenosti više nisu potrebne za koriscenje dominantne nepokretnosti ili na substancionalni način doslo do promene okolnosti. Brisanje službenosti mora da se upise u registar prava na nepokretnostima.

4. Vrste tužbi iz sudske prakse u pogledu sticanja, prestanka i utvrđivanje postojanja prava službenosti

S obzirom na zakonske mogućnosti za sticanje ili zastitu prava stvarne službenosti, odnosno osporavanje postojanja tog prava mogu da se podnesu sledeće tužbe:

- tužba za konstituisanje prava stvarne službenosti. Tužilac je vlasnik nepokretnosti u ciju korist treba da se konstituiše ovo pravo. Tuženi je je vlasnik nepokretnosti na kojoj treba da se konstituiše pravo stvarne službenosti. Zahtev je konstituisanje

prava stvarne službenosti. Prigovor može biti da tužilac nema potrebe za to ili da ima druge mogućnosti sa manje tereta poslužnog dobra. I vlasnik poslužnog dobra kao tuženi može da podnese zahtev u vidu protiv tužbe kojim će zahtevati nadoknadu od strane vlasnika privilegovanog dobra.

- Tužba za utvrđivanje postojanja prava stvarne službenosti. Tužilac je vlasnik privilegovanog dobra koji smatra da ima pravo po nekom pravnom osnovu. Tuženi je vlasnik poslužnog dobra. Ovde se radi o tužbi za utvrđivanje postojanja nekog prava. Zahtev je utvrđivanje postojanja stvarne službenosti. Tuženi ima pravo prigovora da navedeno pravo nije stečeno po nekom pravnom osnovu, stoga i ne stoji to pravo. Na sud ostaje da utvrdi da li postoji ili ne pravo službenosti stečene po nekom pravnom osnovu.
- Tužba za utvrđivanje nepostojanja prava stvarne službenosti. Tužilac je vlasnik nepokretnosti koja se smatra kao poslužno dobro i koji smatra da tuženi nema ovo pravo. Tuženi je vlasnik nepokretnosti koja se smatra kao privilegovano dobro i koji smatra da ovo je pravo stekao na neki zakoniti način. I ovde se radi o tužbi za utvrđivanje postojanja prava stvarne službenosti u prilog privilegovanog dobra a na štetu poslužnog dobra. Tuženi ima pravo prigovora da tužilac ovo pravo nije stekao po nekom pravnom osnovu, ili je to izgubio na neki drugi način predviđen zakonom.
- Tužba za prestanak prava stvarne službenosti. – Tužilac je vlasnik poslužnog dobra. Tuženi je vlasnik privilegovanog dobra. Zahtev se odnosi za prestanak postojećeg prava stvarne službenosti. Nije sporno da ovo pravo postoji, stoga i zahteva za prestanak je nepotrebna za korišćenje privilegovanog dobra (stvorene su mogućnosti da se direktno izađe na javni put) ili da su prestali razlozi za postojanje po kom osnovu je i zasnovano ovo pravo. U zavisnosti od razloga zbog kojih se zahteva prestanak, tuženi može da podnese prigovor prezentirajući činjenice koje nisu nastupile kao nove okolnosti zbog kojih ovo pravo bi bilo nepotrebno, ili u međuvremenu da nisu prestali razlozi na kojima je zasnovano ovo pravo.

5. Lične službenosti (značaj, vrste i vremensko ograničenje)

Sa ličnim službenostima podrazumeva se stvarno pravo na tuđim stvarima. Ovo pravo omogućava upotrebu odnosno korišćenje tuđe stvari i pripada samo određenom licu. Lične službenosti ne mogu se preneti na drugog ili da se naslede, ona su ograničena u vremenu (član 261 od ZSDSP).

Lične službenosti pripadaju određenim licima koji imaju ovlašćenja da ekonomski u celini ili delimično koriste pokretne ili nepokretne tuđe stvari. Na ovaj način lične službenosti su ograničene u vremenu (osim ako nije drugačije ugovoreno) jer su povezane sa individom i prestaju sa smrću nosioca prava ličnih službenosti, za razliku od stvarnih službenosti koje su vezane sa nepokretno imovinom i nisu ograničena s vremenom.

Broj ličnih službenosti su zakonom određene i to:

- Korišćenje plodova (usufruktus)

- Koriscenje stvari (usus) i
- Pravo stanovanja ili na noćenje (habitatio).

Korisnik plodovima pravo na sva dobra i plodove koji donose stvari dok isto koristi. Plodove ubira od stvari prilikom njihovog odvajanja od stvari koja daje plodove. Istovremeno on snosi troškove vezane za održavanjem i proizvodnjom plodova i ostale javne dažbine (porz,i sl.)Vanredne troškove snosi vlasnik stvari,to iz razloga jer on uzima prihode.Inace korisnik plodova odgovoran je za bilo koju stetu stvari, osim one slučajne. Nije odgovoran za umanjenje vrednosti stvari koja je ostecena pravilnom upotrebom.

Korisćenje stvari (uzus) odnosi se na koriscenje tude stvari i ubiranje plodova za sopstvene potrebe i članove njegove porodice. Zbog obima koriscenja takođe se razlikuje od usufruktusa.Troškovi održavanja snosi vlasnik.

Pravo stanovanja ili nocenja (Habitatio) je vrsta službenosti korišćenja stambenih prostora za lične potrebe vlasnika tog prava i članova njegove porodice.Troškovi u vezi sa održavanjem stana drži vlasnika. Nosilac ovog prava ima ovlašćenje da koristi zgradu za lične potrebe i za članova njegove porodice, bez obzira na suštinu stana.

VII. ZALOŽNO PRAVO

Pravo zaloge (zaloga) znači stvaranje bilo koje kamate na pokretnuimovinu ili nekog prava putem sporazumom ili zakonom, koji zalogoprimcu daje pravo da preuzme posed imovine ili da je koristi to pravo u cilju ispunjenja postojećih obaveza i prepoznatljivih koja su osigurana zalogom. Dakle zaloga je stvarno pravo,po kome poverilac stiče pravo na da ostvari zahtev od stvari ili ostavljene zaloge pred svim ostalim poveriocima, bez obzira na to ko je vlasnik stvari u trenutku naknade. Pravo zaloge je regulisano u poglavlju II, konkretno odredbama čl 133-171 Zakona o Svojini i drugim Stvarnim Pravima.Ranije zaloga je tretiran sa UNMIK Uredbom o Zalogu br. 2001/5 od 07.02.2001, koja se odnosila samo sa ugovornom zalogom.

1. Predmet zaloge

Predmet zaloge – u zalog može da se ostavi bilo koja pokretna imovinska vrednost koja može legalno da se prenosi. Podzemni izvori i ugljovodonici kao i prava na to mogu da se ostave u zalog u skladu sa zakonskim odredbama za prenos prava na podzemnim resursima i ugljovodonika, ili takvih prava (član 138 ZSDSP).

U tom smislu,u skladu sa zakonom, uslov da bude predmet zaloge jeste mogućnost u pravnom prometu prava na toj stvari. Predmet zaloga mora biti individualno određena i nepotrošen. Ako bi bilo predmet zaloge potrošne stvari onda kod zalogoprimca pravo svojine bi prolazilo nad toj stvari,I za povracaj stvari uzete u zalog,imo bi obavezu da vrati drugu stvar u istoj kolicini,stoga u takvim situacijama radilo bi se o jednom obavezajućem odnosu.

I imovina koja je u zajedничkoj svojini (zajedничka imovina bračnih drugova ili ona članva porodice) može da bude predmet zaloge, pod uslovom da o tome budu saglasni i ostli vlasnici zajedничke imovine. Uprkos tome imovina koja je u zajedничkoj svojini više lica, može da bude predmet(suvlasnici po osnovu nasleđa) zaloge bez saglasnosti ostalih suvlasnika.

Osim stvari, predmet zaloge može biti i bilo koje pravo zalogodavca koje proističe iz založenog predmet, koja ima neku imovinsku korist, predviđeno bilo po ugovora ili sporazumu, kao i svaka imovina ili pravo koje u kasnije postaje deo i prispaja se kolateralu, ako nije drugačije određeno sporazum o zalogu.

Na kraju, predmet zaloge može biti i pravo od koje će moci da se ispuni zahteve poverioca. Ova prava moraju biti u pravnom prometu, da imaju ekonomsku vrednost i nisu vezan za ličnost poverioca zalogodavca, npr. autorska prava i druga prava industrijske svojine.

2. Vrste založnog prava

Zalog može biti vlasnički standard ili kupovini zalog (član 134 ZSDSP).

Standardni zalog podrazumeva kolateralnu obavezu koja ostaje u posedu kod zalogodavca.

Posedovna zalog ili kupovna hipoteka postoji kada zalogodavac, prema sporazumu o zalozi, prenosi prava poseda kolaterala na držaoca zaloga koje sve vreme ostaje u njegovom posedu. Ova vrsta zaloge može biti čak i kada u trenutku potpisivanja ugovora kolateral se nalazi, po bilo kom drugom osnovu, u posedu založnog poverioca ili nekog lica kojeg on ovlasti.

3. Uspostavljanje založnog prava

U zavisnosti od stvaranja založnog prava razlikujemo:

- 1) Ugovoreni zalog,
- 2) Zakonski zalog, i
- 3) Sudski zalog.

Ugovoreni zalog je pravni naslov na osnovu kojeg se uspostavlja založno pravo. U ovom slučaju, sam ugovor ima obavezujući karakter, dok prava i obaveze koje proističu iz njega su stvarnog karaktera. Prema članu 136 ZSDS ona je u obliku sporazuma pismene forme.

Zakonski zalog se uspostavlja u trenutku ispunjavanja uslova predvidenih zakonom za to. Tako ovde nema izraz volje stranaka, niti je to potrebno. Iz same činjenice da sam zakon propisuje uslove za osnivanje založnog prava, ispunjavanjem ovih uslova i sa uvođenjem određenih okolnosti kao što su npr. prevoznik ima pravo zaloge na robu koju prevozi uz naknadu sve dok ne dobije nadoknadu za prevoz robe.

Pravo na zalog može da se uspostavi odlukom suda, u kom slučaju se radi o sudskom zalogu. Pravni naslov za uspostavljanje zaloga je odluka suda, dakle ovo se dešava protiv volje dužnika. Ovo se dešava u izvršnom postupku u slučaju registrovanja i uzimanja pokretnih stvari hipoteke dužnika sa namerom za prodaju.

4. Sporazum o zalogu

Ugovor o zalogu može da se zaključi za jedno ili više obaveza. Da bi ugovor bio važeći, mora da bude u pisanoj formi, mora da sadrži identifikaciju zalagodavca, zalogoprimalca, zatim odgovorno lice, određivanje obaveze obezbeđene zalogom: opis stvari ostavljene u zalog, konstataciju da sporazum zaloga uspostavlja u korist zalogoprimalca, dan sastavljanja ugovora i potpis stranaka (član 136 ZSDSP).

Prema zakonu ugovor o zalogu nije obavezan da bude overena od strane notara, osim ako se strane dogovore drugačije.

Dozvoljeno je da se ugovor o zalogu kasnije promeni od strane stranaka, i na isti da se obuhvate i druga pitanja o kojima se stranke dogovore.

5. Prava i obaveze stranaka u vezi stvari ostavljene u zalog

Međusobna prava i obaveze zalagodavca i zalogoprimalca utvrđuju se dogovorom kojeg međusobno zaključice, takođe one su slobodne u njihovom uređenju, osim ako nije drugačije propisano zakonom. Obično ugovorom o zalogu uspostavlja se standardni zalog, tako da stvar ostavljena u zalog ostaje u posedu zalagodavca, on nastavlja da ga koristi i na svaki drugi način da uživaju sva prava na toj stvari. Samo u slučajevima predviđenim zakonom ili ako zalagodavac i zalogoprimalac izričito su prihvatili sporazumom o zalogu, tak da tako da zalozni povjerilac uzmu u posed kolateralu.

Ako sporazum o zalozima nije drugačije propisano, zalagodavac može koristiti založenu stvar u procesu proizvodnje ili druge aktivnosti i da primi sve prihode od njega, vodeći računa da se ne ošteti i da se održi normalan stanju. Međutim, zalagodavac nema pravo da založenu stvar daje pod zakup, ili otuđi na bilo koji drugi način. On je odgovoran za zaloge za naknadu štete za kršenje navedenih obaveza. Plodovi od stvari ostavljene u zalog ostaju njegov deo sve do podele, dok u trenutku podele one pripadaju zalagodavcu, ukoliko nije drugačije određeno ugovorom.

6. Prestanak založnog prava

Pravo zaloge u skladu sa članom 161. ZSDSP prestaje ako:

- 1.1 zalagodavac i zalogoprimalac se o tome dogovore;
- 1.2 zahtev za obezbeđenje iz ispunjen ili prestao iz drugih razloga;
- 1.3 stvari i pravo zaloge ili neka njihova zamena su prestali;
- 1.4 stvari ili pravo zaloga su se menjali ili su inkorporirani u nekoj stvari ili pravu koja ne stoji u formi koja može da se identifikuje ili podeli;

- 1.5 zalogoprimac postaje vlasnik stvari ili prava na zalog;
- 1.6 kod državninskog zaloga, svojina zalogoprimca prestaje nad stvarim ostavljene u zalog;
- 1.7 zahteva za obezbeđenje preni se sa pravom zaloge, prenos ne obuhvata pravo na zalog;
- 1.8 treće lice na valjan način stiče pravo na zalog ili stvari u skladu sa odredbama ovog zakona.

Prema stavu 2. člana 161. ZSDSP je predviđeno da nakon završetka državninskog zaloga, zalogoprimac vraća zalagodavcu vratiti založenu stvar.

7. Oduzimanje založene stvari preko suda za neispunjenje obaveza

Neispunjavanje obaveze po ugovoru o zalozi jeste u onim slučajevima kada nije ispunjena obezbeđena obaveza, ili na drugi način su povređeni uslovi ugovora o zalozi od strane zalagodavca ili lica koje je odgovorno za obezbeđivanje zaloga. U slučaju neizvršenja ove obaveze, zalogoprimac ima pravo da preuzme u državinu založenu stvar, to može da bude :(član 166 ZSDSP)

- u sudskom postupku,
- uzimajući založeni predmet od zalogoprimca, ukoliko se ne krš javni mir, i
- posredstvom uprave, određivši jedno liceu dogovor sa kancelarijom za registraciju, za uzimanje založene stvari ako zalogoprimac nije u mogućnosti da lično preuzme založenu stvar.

Od tri moguća zakonska načina koji su gore navedeni ostaje na zalagodavca da izabere. Ako izabere postupak pred sudom, što se obično dešava kod nas, založni povjerilac mora da podnese zahtev nadležnom sudu tražeći da sud u roku od 5 radnih dana od dana prijema zahteva, da izda nalog prema kojem, čak i bez obaveštenja zalagodavca da drugo lice koje je odgovorno za obezbeđenu obavezu dužnika ili drugog jemca, biće oduzete stvari ostavljene u zalog i iste će se predati u posed založnom poveriocu.

Nakon prijema naloga od strane nadležnog suda, zalagodavac ili drugo lice odgovorno može u celini ili delimično da ospori važnost ili samo jedan deo zaloge. Na osnovu podnetog prigovora, sudu mora da odluči o opravdanosti iste. Ako ustanovi da je prigovor osnovan, nalog koji je izdat može da se izmeni ili opozove u celini, u kom slučaju nosilac prava ima obavezu da plati štetu izazvanu zbog izdatog naloga za oduzimanje založne stvari.

Prodaja založene stvari može da se uradi na javnoj licitaciji ili privatne prodaje, pod uslovom da metod, način, vreme, mesto i uslovi prodaje treba da budu shodno opravdanim trgovačkim uslovima.

VIII. HIPOTEKA

1. Predmet hipoteke

Hipoteke na Kosovu takođe je uređena Zakonom o Svojini i drugim Stvarnim Pravima u Poglavlju III sa odredbama čl. 172-217 ZSDSP. Hipoteka ranije je regulisana br. 2002/4 o Hipotekama, zakon koji je regulisao samo jednu vrstu hipoteke i hipotekarnih ugovora.

Zakon o hipotekama definiše smisao hipoteke, tako da u skladu sa ovim zakonom : “ Hipoteka “ znači stvaranje interes na nepokretnu imovinu sporazumom ili zakonom, hipotekarni poverilac (zalagodavac) daje pravo da se pokrene postupak za razrješenje imovinskog prava oslavljen hipotekom u cilu ispunjavanjajedne obaveze koja je osigurana hipotekom i koja treba da se plaća.

Sa ovakvog shvatanje proizilazi da predmet hipoteke može biti nepokretna imovina, kojom vlasnik raspolaze u granicama utvrđenim zakonom. Da bi predmet hipoteke, bile nepokretne stvari mora biti u pravnom prometu i da ima vrednost imovine. Istovremeno, nepokretna stvar mora biti individualizovana, jer samo kao takva može biti predmet bilo kog imovinskog prava.Na ovaj način buduća stvar ne može biti predmet hipoteke. Hipoteka se prostire na svim delovima prometne nepokretnosti, uključujući i zgrade koje stoje tamo ili su neraskidivo vezane za zemlju. Izuzetno može da se stvori nezavisna hipoteka, što se ne odnosi na druge delove u zgradi, u stanu ili u zgradi, tako nepokretna objekat je predmet hipoteke sa voćem koje nisu odvojeni i Svi ostali sastavni delovi, kao dodatna oprema. Predmet hipoteke mogu biti i neka nekretnin Sve one treba da su individualno podeljene. Pravo na hipoteka zabeležene su svakoj od nepokretnosti koje su predmet hipoteke, ali svi one se javljaju kao zajednička stvar, jer i prilikom registrovanja upisuju se kao zajednička hipoteka.

Predmet hipoteke može biti samo idealni deo neke nepokretne stvari.

Na jednom delu zajedničke svojine ne može da bude pod hipotekom bez saglasnosti suvlasnika ili ostalih zajedničkih vlasnika. Istovremeno jedna nekretнина može biti predmet hipoteke nekih različitih poverioca, u kom slučaju njihovo rangiranje zavisi od vremena registrovanja hipoteke u javne knjige.

Stvari koje služe kao predmet hipoteke ne može da se menja u odnosu na vrednost koju ima.Ako zbog postupanja ili nepostupanja vlasnika nepokretnosti ili trećeg lica preti umanjnje vrednosti nepokretnosti, hipotekarni poverilac može da tuži za sadržaj takvog ponašanja. U slučaju postupanja ili nepostupanja vlasnika nepokretnosti, na zahtev hipotekarnog poverioca,sud može da naredi mere za sprečavanje rizika (član 185 ZSDSP).

1. Zahtev za obezbeđenje hipoteke

Ukoliko nije drugačije određeno dokumentima hipoteke,hipotekom se obezbeđuje plaćanje glavne obaveze, kamata,ugovorne kazne, troškovi, održavanje i prodaje založenog objekta (član 181 u vezi čl 143 i 144 ZSDSP).

2. Prestanak hipoteke

Prema članu 193. ZSDSP hipoteka prestaje kroz brisanje u Registar za upis prava hipotekarne nepokretnosti.

Stav 2 ovo člana, reguliše prestanak hipoteke po osnovu zahteva navodeci kada se može zahtevati prestanak i to:

- a) *Ako je dužnik obezbeđenog potraživanja ispunio svoju obavezu putem plaćanja ili na bilo koji drugi način;*
- b) *Ako obezbeđeni zahtev prestaje iz drugih razloga;*
- c) *Ako hipotekarni poverilac odustaje od hipoteke u pismenoj formi;*
- d) *Ako hipotekarni poverilac i vlasnik nepokretnosti postaju ili su jedan subjekat, i*
- e) *Ako se nepokretnost koja se nalazi pod teretom prodaje radi ispunjavanja obezbeđenog zahteva.*

3. Izvršenje na nepokretnostima ostavljene u zalog.

Zakon o Svojini i drugim Stvarnim Pravima predviđa pravila za sporazumnu prodaju hipotekovane nepokretnosti stranaka kroz sudski postupak i u odsustvu relevantnih odredbi za sprovođenje ovog postupka onda srazmerno se primenjuju odredbe Zakona o Izvršnom Postupku¹⁰.

U međuvremenu, Kosovu je u toku razmatranje novog Zakona o Izvršnom Postupku gde se predviđa aktivnost privatnih izvršitelja, koji će takođe imati nadležnost za sprovođenje izvršenja nepokretnosti ostavljene pod hipotekom.

---

¹⁰ Zakono Izvršnom Postupku 2012/04-L-139 od 20.12.2012 donet od strane Predsednika Republike Kosova DL - 01-2013 dekretom od. 01/03/2013 .

■ PORODIČNO PRAVO

I. BRAK I PRAVNI ODNOSI U BRAKU

Smisao i društveni značaj porodice,veridba i brak

Brak i porodični odnosi na Kosovu regulisani su Zakonom Kosova o Porodici (u daljem tekstu ZKP) br. 2004/32 koji je objavljen u Službenom Glasniku Privremenih Institucija Samouprave (PIS), br. 4/2006 od 1. septembra 2006. Ovim zakonom uređuje se porodica, veridba, brak, bračni odnosi,odnosi između roditelja i dece, zaštita dece bez roditeljskog staranja, usvojenje starateljstvo,izdržavanje imovinsko porodični odnosi i posebni sudski postupak iz porodicnih odnosa.

Prema važećem zakonu porodica je zajednica života roditelja i njihove dece i drugih lica u srodstvu.Iz toga sledi taj zakon, osim roditelja i njihove dece eksplicitno ne definiše još ko se smatra članom porodice,što znači da može da bude bilo koje drugo lice koja je u srodstvu i živi u toj zajednici. Vrsta pola članova porodice nije određena zakonom i zbog toga ona može biti iz bilo kojeg pola.

KRVNO SRODSTVO

1. Vrste srodstva

Srodstvo znači biološke veze - društvene između dva ili više lica priznato zakonom. Odnosi srodstva mogu biti zasnovani na različitim činjenicama.U zavisnosti od toga na kojoj se zasnivaju razlikujemo sledeće:1.Krvno srodstvo 2. Tazbinsko srodstvo 3. Civilno srodstvo.

Krvno srodstvo- je odnos između lica koje proizilaze jedan iz drugog,ili između lica koje proističu iz zajedničkog pretka. Ovo je zasnovano na prirodnom krvnom srodstvu između lica. Može biti bračni i vanbračni.Važno je prilikom sklapanja braka, u naslednom pravu, kod određenih krivičnih dela,u sudskom postupku itd

Tazbinsko srodstvo ili bračni odnos predstavlja vezu jednog supružnika sa rođacima drugog supružnika. Prema našem zakonu, rodbina jednog od supružnika ne smatra da su u srodstvu sa srođnicima drugog bračnog druga.Ovo srodstvo kao osnov ima brak. Vanbračni odnosi ne stvaraju krvno srodstvo.Ovo krvno srodstvo je trajnog karaktera, koje se nastavlja da postoji i nakon braka.Takođe, važno za krivični postupak i u sudskom postupku.

Civilno srodstvo je krvni odnosu koja se zasniva na veštački načinshodno postupku utvrđenom zakonom, između usvojitelja i njegovih srodnika, s jedne strane, i usvojenika i njegovih srodnika s druge strane. Ovo srodstvo rod je od posebnog značaja jer omogućava deci bez roditelja i roditeljskog staranja da imaju nove roditelje. Važno je kod zaključenja braka u naslednom pravu i u sudskom postupku, itd.

2. Uračunavanje srodstva

Krvno srodstvo se uračunava postepenu između lica koja su u srodstvu. Krvno srodstvo, je dvojako: 1, u direktonoj ili vertikalnoj liniji 2. indirektonoj ili horizontalnoj liniji. Ukrvnom srodstvu u vertikalnoj liniji su svi preci i potomci dok u horizontalnoj liniji su brat i sestra od jednog oca i majke i njihovi potomci, stric i strina i njihovi potomci, ujak I tetka I njihovi potomci.

VERIDBA

Porodični zakon na snazi po prvi put na Kosovu reguliše veridbu. Tako da prema ovom zakonu, čin veridbe se smatra uzajamno obećanje dve osobe suprotnog pola da sklope brak među sobom (član 9 ZKP). Činjenica da je obećanje dato za zaključenje braka doslo je i do zaključenje veridbe, stoga ne može da se na sudu podnosi tužba da se zahteva zaključenje braka. Istovremeno iz navedenog bilo kakav sporazum bio bi nistav kojim bi se predvidelo bilo koji vid nagrade, ako se ne sklopi međusobni brak.

1. Prava i odgovornosti o odustajanju od veridbe

Lice koje je verio a koji iz bilo kojih razlog odustaje od veridbe, ima obavezu da plati svu štetu nastalu drugoj strain, roditeljima ili drugim licima koja su postupali u njihovo ime. On je odgovoran za bilo kakve troškove ili investicije u toku ocekivanja za zaključenje braka, kao izgubljenu zaradu. Ako za odustajanje od veridbe je kriv druga strana, on je istovremeno i odgovoran za bilo koji vid štete određen od strane lica koji je odustao od veridbe.

2. Sudbina razmenjenih poklona u slučajevima odustajanja od veridbe

Obično, po mesnim običajevima, budući supružnici povodom veridbe, razmene poklone među sobom. Ako veridba se ne završava sa brakom svaki od verenika ima pravo da traži vraćanje poklona koji su dati povodom veridbe. Takvi zahtevi treba da budu zasnovani na pravilima za neosnovano obogaćivanje iz Zakona o Obligacionim Odnosima.

PRAVO ZA ZAKLUČENJE BRAKA

Samom činjenicom da je brak kao zajednica života regulisano je zakonom i znači da je brak od posebne socijalne važnosti, obzirom da se brak smatra kao osnov porodice dok je porodica osnov društva. Iz tog razloga takođe, iz odredbe ovog zakona, posebna uloga pripada društvenoj zaštiti porodice i njenih članova, a posebno majki i deci.

1. Uslovi za zaključenje i punovažnost braka

ZKP odredio je pravne bračne odnose. Na ovaj način su određeni i uslovi za postojanje braka. To su uslovi koji svakako moraju biti ispunjeni za zasnivanje braka. Iz zakonskog samog značaja braka, proizilazi da za zaključenje braka potrebno je dve osobe različitih polova, pred nadležnim organom na način propisan zakonom, da daju saglasnost za zaključenje braka, sa ciljem zajedničkog života i stvaranja porodica. Shodno tome bitni uslovi za zaključenje braka su :

- 1) Brak se može zaključiti samo između dva lica različitog pola (član 14 LFK)
- 2) Da postoji sporazum njihove volje za zaključenje braka, lično izraženo (član 34. ZKP)
- 3) Forma određena zakonom za sklapanje braka, a to je da brak mora da se zaključi pred nadležnim organom na način propisan zakonom (član 28 ZKP).

Da bi brak bio punovažan, u vreme njegovog zaključenja ne treba da postoji bilo kakva smetnja ili bračna zabrana predviđena zakonom. Zakonom Kosova o Porodici predviđene su bračne smetnje koje brak čine ništavim.

2. Bračne zabrane – Bračne smetnje – značaj i vrste

Bračni smetnje su one okolnosti koje su propisane zakonom i koje su smetnje za zaključenje važećeg braka.

Na osnovu različitih kriterijuma bračne smetnje se mogu podeliti u nekoliko vrsta :

- 1) U zavisnosti od činjenice da ko ima pravo na podnošenje tužbe i socijalnog značaja bračnih smetnji, one se dele bračne smetnje koje za posledicu imaju apsolutnu ništavost i one koje za posledicu imaju relativnu ništavost braka. Bračne smetnje koje za rezultat imaju apsolutnu ništavost braka su : postojanje braka drugog jednog od supružnika (član 19. ZKP), duševna bolest i nemogućnost rasuđivanja jednog od supružnika zbog čega i sudskom odlukom je oduzeta poslovna sposobnost (član 20) i određeni stepne srodstva između supružnika (član 21, 22 i 23 ZKP). Bračni smetnje koje za posledicu imaju relativnu ništavost braka su : nedostatak slobodne volje (član 18. ZKP) i maloletstvo (član 16 ZKP).
- 2) U zavisnosti od toga da li ili ne može da se jedna bračna smetnja otkloni uz prethodno ili kasnije odobrenje suda, ili se ne može izbeći na bilo koji način, one se dele: na bračne prepreke koje se mogu izbeći i na one koje se ne mogu izbeći. Neizbežno bračne smetnje su : postojanje drugog braka jednog od bračnih drugova, duhovne bolesti i nemogućnosti za rasuđivanje i krvno srodstvo na vertikalnoj liniji, bez obzira na stepen, a horizontalno do četvrtog stepena krvnog srodstva. Izbežne bračne smetnje su: tazbinsko srodstvo i maloletstvo.
- 3) U zavisnosti od toga da li su vremenski ograničene, bračne smetnje, se dele: na stalne bračne smetnje i privremene.

3. Bračne zabrane

Bračne zabrane su određene okolnosti po zakonu čije postojanje sprečava zaključenje braka, ali njihovo nepostovanje ne rezultira sa ništavosti braka. Brak zaključen u prisustvu bračne zabrane ostaje na snazi, ali slede i druge sankcije. Bračnu zabranu predstavlja odnos starateljstva ali “ iz opravdanih razloga” (stav 2 člana 24. ZKP), zakon dozvoljava brak ulicima u takvim odnosima. U takvim slučajevima, zaključenje braka između staratelja i staraoca, prestaje odnos starateljstva. (član 24. LFK).

4. Mesto i postupak za službeno zaključenje braka

Da bi brak bio važeć isti mora da bude zaključen u formi propisanoj zakonom. Zakon predviđa tzv. svecani oblik za zaključenje braka. Zahtev za sklapanje braka, zajedno sa drugim potrebnim dokumentima dostavlja se matičaru. Zakon nije određena mesna nadležnost organa za sklapanje braka, oba supružnika imaju pravo na neograničen izbor mesta u kojemu žele da sklope brak (član 25 ZKP). Svečana čin zaključenja braka odvija se u određenim prostorijama, ali na zahtev supružnika i zbog opravdanih razloga može se održati i na drugo mesto (član 27. ZKP).

Učesnici u sklapanju braka su: supružnici, dva svedoka i matičar. Brak počinje sa izveštavanjem o prisustvo budućih supružnika, i da, na osnovu dokumenata i njihove izjave i izjave svedoka, utvrđeno je da ne postoje smetnje i zabrana za sklapanje braka. Nakon tog budućim supružnicima matičar čita delove iz odredaba zakona koji se odnosi na prava i obaveze supružnika. Nakon toga iste pitao da li saglasni da među sobom zaključe brak. Nakon izjava o saglasnosti, matičar oglašava da je brak zaključen. Matičar upiše zaključeni brak u registarom prilikom supružnici i svedoci potpisuju. Nakon tog supružnici će dobiti izvod iz matične knjige venčanih kao dokaz da je brak zaključen.

5. Uslovi za religiozno sklapanje braka i upis

Bračni drugovi koji su prethodno zaključili zvanični službeni brak mogu da zaključe brak i shodno odredaba religioznih pravila, Iz toga sledi da bračni drugovi koji se prijavljuju za sklapanje braka po verskim obicajima, moraju unapred da dokažu da su prethodno zaključili službeni brak (član 36 ZKP). Ovaj brak se zaključuje pred zvaničnikom verske zajednice, koja ima obavezu da dokumentat za zaključenje braka u roku od 5 dana od dana zaključenja, dostavi matičaru gde je zaključen službeni brak.. Prema ovom dokumentu, u roku od pet dana od dana prijema ovog dokumenta, matičar će registrovati verski brak u matičnoj knjizi venčanih, a zatim će izdati verski izvod venčanih.

6. Uslovi za sklapanje braka naših državljana u inostranstvo i stranih državljana u našoj zemlji

Državljanima Kosova mogu da zaključe brak u inostranstvu u skladu sa zakonom države u kojoj se oni nalaze. Ovaj brak koji je zaključen u inostranstvu je važeć ako su

ispunjene zakonske odredbe u skladu sa zakonom države u kojoj je brak zaključen i materijalni uslovi za sklapanje braka u skladu sa ZKP. Što se tiče forme, da bi taj brak bio valjan prilikom sklapanja braka mora obavezno da se ispuni zakonska forma države gde se brak zaključuje.

Prema zakonu koji je na snazi strani državljani mogu da zaključe brak na Kosovu u skladu sa odredbama ovog zakona. Prilikom podnošenja zahteva za zaključenje braka, osim dokumenata iz člana 25. ZKP, treba da se podnese uverenje iz njegove države kojim dokazuje da ima pravo da zaključi brak po zakonu svoje zemlje (član 17 ZKP).

7. Prestanak braka –Način prestanka

Shodno zakonu, nadležni sud u bračnim sporovima mora da vodi računa i da se angazuje da za sačuvanje braka, a ako to nije moguće, onda prestanak braka da ima što manje probleme za bračne drugove tako za njihovu decu, da se promovišu najbolji odnosi između dece i roditelja kome nisu deca poverena, postupak da se završi sa što manje troškova i da se izbegne bilo kakav rizik od nasilja prema supružnicima i deci.

Dok se brak smatra zajednicom života između dva lica različitog pola, prilikom smrti jednog od supružnika, ili u slučaju proglašenja bračnog druga nestalim za umrlo, brak prestaje. U slučaju smrti brak prestaje od trenutka smrti, dok u slučaju proglašenja nestalog lica za umrlo, brak prestaje od dana kada je rešenjem ustanovljena smrt. U slučajevima gde to nije moglo da se konstatuje, datum stupanja na snagu odluke kojom je proglašen za umrlo smatra se kao datum umrlog.

Dok zakon predviđa zaključenje braka, ovim zakonom je predviđena mogućnost i razvod braka. Tako, prema važećem zakonu brak može da prestane na dva načina : 1. otkazivanjem i 2. razvodom.

8. Nevažeći brakovi , značaj i vrste

Nevažeći brakovi brakovi koji u trenutku zaključenja nisu ispunjeni uslovi za postojanje, odnosno za njihovu punovažnost, tako da i shodno ZKP ovo je razlog za razvod braka otkazivanjem. Zakon poznaje dve vrste nevažećih brakova, relativno i apsolutno ništavi brakovi.

9. Apsolutno ništavi brakovi,razlozi za ništavost

Shodno ZKP razlozi za apsolutnu ništavost braka su:

- a) *Ako prilikom zaključenja braka nisu kumulativno ispunjeni osnovni uslovi za punovažnost braka, a to su dva lica različitog pola, u formi propisanoj zakonom, da su izrazili slobodnu volju da zaključe brak (Član 64 stav. 1 u vezi sa članom 14. ZKP).*

- b) *Ako je brak zaključen tokom postojanja prethodnog braka jednog od bračnih drugova, obzirom da niko ne može da zaključi brak sve dok ne prestane ili se ne razvede prethodni braku (član 62 iz PZK).*

U slučaju da u postupku koji je pokrenut za poništenje braka iz tog pravnog razloga bračni drugovi ističu da prethodni brak je nevažeći, onda sud će njih poučiti da pokrenu parnični postupak za poništenje prethodnog braka, u kom slučaju će obustaviti postupak koji je u toku, sve dok sud ne odluči donošenjem konačne presude o tom postupku.

- c) *Ako je brak zaključio lice koje zbog dusevne bolesti ili drugih razloga nije u stanju za rasuđivanje (član 64 st. PZK).*

Nesposobnost za rasuđivanje može da bude stalna i privremena. Za poništenje braka iz ov pravnog razloga od važnosti je ranije dusevno stanje a ne ono trenutno, tako da nevažeći brak i onaj zaključen tokom svetlih trenutaka "lucida intervala", u koje vreme bračni drug je potpuno sposobn za rasuđivanje ¹¹.

- d) *Ako je brak zaključen između lica koja su u krvnom srodstvu, usvojanika i usvojiteljai ili drugih lica koja su u krvnog srodstva među kojima zakon zabranjuje brak (član 64 stav 2 PZK.)*12.
- e) *Ako brak nije zaključen sa ciljem zajedničkog života, ali sa zaključenjem istog krije se bilo koji drugi pravni posao ili žela da se ispuni bilo koji drugi cilj. Ako je samo jedan od bračnih drugova zaključio brak u druge svrhe, brak neće biti ponisten po ovom. Nepostojanje cilja za zajednički život cilja treba da postoji kako u vreme sklapanja braka, tako i slučaju trajanja braka (član 66. LKP)*13.

10. Relativno ništavi brakovi, razlozi za ništavost

Shodno ZKP razlozi za relativnu ništavost braka su:

- a) *Ako je jedan od bračnih drugova pristao da zaključi brak iz straha izazvanog nasiljem ili ozbiljnom pretnjom (član 63. ZKP). Strah izazvana na ovaj način znači da nije posotijala slobodna volje buducih bračnih drugova, ali pristanak je dat pod prinudom ili u zabludi (član 18. ZKP). Strah mora biti od velikog intenziteta i da je duže vremena trajao. Nije važno ko je koristio nasilje ili ozbiljnu pretnju, jer nije neophdno da ona bude drugog bračnog druga, niti da je usmerena oštećenom bračnom drugu ili njegovoj (njenoj) porodici.*
- b) *Ako je brak zaključio lice dpre punolestva nakon što je nvrnio 16 godina, bez dozvole suda da zaključi brak pre punoletstva (član 16. ZKP). U takvim slučajevima, ako dozvolja suda za sklapanje braka pre punolestva se blagovremeno*

---

11 Vidi Komentar Zakona Kosova o Porodici, Priština prvo izdanje u 2012. god. autori Ali Abdulla, Gashi Hadzi & Vokshi Adam - stranice 179-181,

12 Tu, stranice 179-181,

13 Tu, stranice 184-186,

obezbeđuje, braku neće biti poništen, ili ako u toku postupka maloletni bracni drug je dostigao punoletstvo.

- c) *Ako je brak sklopljen u zabludi u odnosu na ličnost bracnog druga (član 65 st. 1 ZKP), iz razloga je brak ne može da se zaključi ukoliko ne postoji slobodni pristanak bracnih drugova, već je pristanak dat u zabludi.*

Zabluda je pogrešno razmišljanje o objektivnoj stvarnosti, tako da u slučaju zablude postoji neusklađenost između stvarne volje i pravne radnje, iz razloga jer ukoliko bi ove stvarne činjenice bile poznate ne bi došlo do takve pravne radnje.

Po zakonu postoje dve vrste zablude u odnosu na ličnosti: Zabluda u pogledu fizičke ličnosti i poštovanja civilne ličnosti. Zabluda u vezi fizičke ličnosti postoji ako je mislio stupiti u brak sa osobom dok je brak zaključio sa neko drugo lice. Zabluda u pogledu civilne ličnosti znači lažno predstavljanje, prikrivanjem pravog identiteta kojeg ima u odnosu na one stvarne koje ima.

- d) *Ako je brak zaključilo lice koje zbog duševne bolesti ili drugih razloga nije bio u mogućnosti za rasuđivanje u trenutku zaključenja braka, ali za vreme braka, nemogućnosti za rasuđivanje je pretalo. Takvo lice kasnije, kada je u stanju za rasuđivanje da će pristanak na brak, što takođe predstavlja njegovu slobodnu volju.*

11. Pravo na žalbu za poništaj apsolutne i relativne ništavosti braka

Za poništenje apsolutno ništavog braka pravo za pokretanje postupka imaju bracni drugovi, i sva druga lica koja imaju neposredni pravni interes za to, kao i javni tužilac. Pravo za podnošenje tužbe za poništenje apsolutno ništavosti ne zastareva. Samo u slučaju da je brak zaključio duševno bolesno lice, ili iz drugih razloga nije u bio stanju za rasuđivanje, nakon prelaska ove situacije, pravo na tužbu ima samo on u toku jedne godine od isteka ovog stanja (Član 67. ZKP). Ako se tužbe ne podnosi u gore navedenom roku, ovo pravo zastareva a brak ostaje na snazi.

12. Posledice poništenja braka

Posledice ništavosti braka javljaju se od dana poništenja, a ne i za vreme pre konačnog poništenja. Brak se smatra nevažećim od dana stupanja na snagu presude kojom je brak poništen. Posledice su iste kao za apsolutnu tako i za relativnu ništavost.

Posledice ništavosti braka odnose se na: 1. Prezime bracnih drugova posle poništenja braka, 2. Pravni položaj i izdržavanje njihove dece, 3. Imovinski odnosi bracnih drugova 3, Nasledivanje.

- 1) U smislu člana 96 ZKP bracni drug koji je u trenutku sklapanja braka promenio svoje prezime, nakon poništenja braka, na osnovu jedne izjave koju podnosi matricaru u roku od 6 od poništenja braka, može povratiti ranije prezime.

- 2) Deca koja su rođena tokom braka koji je poništen su bračna deca. Pitanje poveravanja na čuvanje i vaspitavanje jednom od roditelja, kao i njihovo izdržavanje odlučuje se na isti način kao u slučaju razvoda braka (član 140 ZKP).
- 3) Što se tiče imovinsko pravnih odnosa bračnih drugova odlučuje se na isti način kao u slučaju razvoda braka, tako da savesnost odnosno nesavesnost bračnog druga prilikom zaključenja braka koji je poništen nije od značaja za rešavanje imovinsko pravnih odnosa između njih (član 89. ZKP).
- 4) Nakon poništenje braka prestaje uzajamno pravo nasleđstva, kako u skladu sa zakonom, tako i na osnovu testamenta pre poništenje braka. (član 98 ZKP).

13. Razlozi za razvod braka

Razvod znači konačni prestanak punovažnog braka tokom života bračnih drugova, u sudskom postupku, iz razloga predviđenih zakonom. Brak može da bude raskinut razvodom samo na osnovu odluke suda. Razlozi za razvod braka su okolnosti predviđene zakonom, zbog čega može da se reši brak razvodom (član 69 ZKP).

Razlozi zbog kojih bračni drug može tražiti razvod braka po zakonu su :

- 1) Ako su bračni odnosi ozbiljno i stalno poremećeni,
- 2) Kada iz drugih razloga ne može da se ostvari svrha braka.

Zakon izričito definiše neke od razloga za razvod braka. Većina ovih uzroka predviđenim zakonom su razlozi za ozbiljnog i kontinuiranog narušavanja odnosa između supružnika. Osim njihov razlog za razvod zakonu takođe pruža duhovnu bolest neizlečiva, kontinuiranu nesposobnost da se ponaša, nerazumna prekid faktičkog života više od 1 godine i sporazumni razvod braka.

Poremećaj bračnih odnosa može da dovede do raznih okolnosti, koje čine zajednički život nemogućim, u kom slučaju razvod je najbolje rešenje da se izađe iz te situacije.

Svrha braka ne može postići ukoliko ne postoji harmoničan život u zajednici između bračnih drugova, kako zbog odsutnosti bračnog druga za jedno duže vreme mentalne bolesti ili slično.

Postupak za razvod braka pokreće se po tužbi ili zajedničkim predlogom bračnih drugova za sporazumni razvod braka. Tužba za razvod braka se podnosi u slučajevima kada ne postoji dogovor između bračnih drugova. Ako bračni drugovi ne saglase za razvod, onda se podnosi zajednički predlog za razvod braka. Ako je tužba za razvod podneta, tuženi bračni drug se ne protivi, onda se tužba smatra kao sporazumni predloga za razvod braka (član 68. st. 4. ZKP).

Ako bračni drugovi imaju zajedničke maloletne dece, zajedno sa predlogom za sporazumni razvod mora da podnesu pismeni sporazum u pogledu čuvanja, obrazovanja i izdržavanja dece i načinu održavanja ličnih kontakata sa decom (član 70 st. 2 ZKP). Sporazumni razvod braka ne smatra se razlogom, stoga i shodno zakonu sporazumni razvod ne predstavlja potpunu slobodu bračnih drugova za razvod, bez

ikakvih ograničenja. Dakle, bez obzira na sporazumni razvod, sud može odbiti zahtev za razvod braka ako je to u interesu njihove maloletne dece.

14. Pravo na tužbu za razvod braka i sporazumni predlog za razvod braka

Zakonom Kosova o Porodici su obezbeđena posebna pravila za razmatranje bračnih sporova i drugih porodičnih sporova U nedostatku posebnih propisa u skladu sa ovim zakonom, primenjuju se odredbe Zakona o Parničnom Postupku (ZPP).

Za razmatranje zahteva za razvod braka, stvarna nadležnost pripada osnovnim sudovima (član 11 st.1 Zakona o Sudovima)¹⁴. Što se tiče mesne nadležnosti to je regulisano ZKP. Tako, u sporovima za razvod braka, osim suda opšte nadležnosti (član 38 ZKP) je nadležan sud na čijoj teritoriji su bračni drugovi imali zajedničko prebivalište (član 44 ZKP). Ako bračni drugovi, odnosno tuženi nije imao prebivalište na Kosovu, za resavanje spora je nadležan sud na Kosovo, nadležan je onaj sud po prebivalištu tužioca. Ako ne ovaj nema prebivalište na Kosovu, Vrhovni sud Kosova određuje koji će sud biti mesno nadležan (član 65 ZKP). U bračnim sporovima postupak sprovodi I odlucuje se u prvostepenom u veću sastavljenom od jednog profesionalnog sudije i dvoje sudija porotnika, dok u drugom stepenu veće sastavljeno od trojice profesionalnih sudija (član 73 ZKP).

15. Postupak za razvod braka

Sudski postupak za razvod braka može da se pokrene tužbom ili zajedničkim predlogom bračnih drugova za sporazumni razvod. Pravo da podnese tužbu za razvod braka, odnosno zajednički predlog je lično pravo bračnih drugova, tako da i ovo pravo pripada samo njima. Ovo pravo se ne može preneti na drugo lice ili da se nasledi. Međutim, ako je iniciran postupak za razvod braka, naslednici tužioca mogu da nastae započeti postupak, u kom slučaju sud će odlučiti da li je zahtev za razvod braka bio osnovan ili ne (član 68 st. 3 ZKP. Ako u toku postupka tužilac umre, sud će obustaviti postupak, obzirom da naslednici tuženog nemaju pravo da nastave postupak.

Za dusevno bolesnog bračnog druga, odnosno nesposobnog lica za rasuđivanje, pravo na tužbu za razvod braka i ima starateljstvo po njegovom prethodnom odobrenju organa starateljstva (član 74 ZKP).

Tokom trudnoće i dok dete ne dostiže godinu dana, bračni drugovi nemaju pravo da podnesu tužbu za razvod braka, imaju pravo da traže razvod braka samo po osnovu njihove saglasnosti (član 70 ZKP).

Vidi Zakon o Sudovima nr. 03/L-199 od 22.07.201•, i zakon o izmenama i dopunama Zakona nr. 03/L-199 o Sudovima 14

Ako su oba bračna druga podneli tužbu za razvod braka, onda se spaja postupak, i sprovodi jedinstven postupak i odlucuje se jednom zajedničkom presudom.

Postupak u bračnim sporovima sastoji se iz dve faze :

- 1) Postupak za mirenje
- 2) Postupak rasprave.
- 1) **Mirenje bračnih drugova**

U sporovima za razvod braka prethodno se sprovodi postupak za mirenje, kojeg sprovodi sud ili organ starateljstva, u zavisnosti od toga da li bračni drugovi imaju zajedničko maloletnu decu ili ne. Postupak za mirenje neće se održati :a. kada je jedan od bračnih drugova nije u stanju da rasuduje, b. kada jedan ili oba bračna druga žive u inostranstvu i c. kada je nepoznato mesto boravka jednog od bračnih drugova (član 76 ZKP).

Tuženoj strani tuzba za razvod braka se uručuje nakon završetka postupka za mirenje, ako mirenje nije uspelo.

Postupak za mirenje sprovodi Organ Starateljstva,u slučajevima kada bračni drugovi imaju zajedničke maloletne dece, a ako nemaju, onda postupak za mirenje sprovodi sud kojem je podneta tuzba za razvod braka,ako predsednik veća sudija smatra da nije neophodno da se postupak mirenja poveri Organu Starateljstva (član 80 st. 3 ZKP). Kada je postupak zapocet sporazumnim predlogom za razvod braka, nadležn za sprovodjenje postupka za mirenje je Organ Starateljstva na čijem se području nalazi prebivalište, odnosno prebivalište jednog od bračnih drugova,kao i Organ Starateljstva na čijoj teritoriji su bračni drugovii imali zajednje zajedničko prebivalište

Kada postupak za mirenje sprovodi Organ Starateljstva, on ima obavezu i najkasnije u roku od tri meseca ako bračni drugovii ne predlažu dase postupak mirenja nastavi i nakon isteka ovog roka, sudu dostavi izveštaj u pisanoj formi kojom upozna je da li je mirenje uspelo ili ne. Ako pomirenje nije uspelo, sa istom izvestajem Organ Starateljstva daje svoje mišljenje kojem roditelju treba poverovati maloletnu decu,na čuvanje,staranje i obrazovanje u slučaju razvoda braka bračnih drugova.

Kada je postupak za razvod braka je pokrenut tuzbom u slučajevima kada postupak za pokusaj mirenja bračnih drugova sprovodi sud,onda se zakaze posebno rociste,koju odrzava samo predsenik veca.Na ovom rocistu pozivaju se samo oba bračna druga. Ako bračni drugovi imaju svoje ovlašćene punomoćnike,oni se ne pozivaju na rocistu niti mogu da prisustvuju na rocistu. Ako na prvom rocistu nije uspelo pokusaj mirenja,sud može da zakaze i održi jednu ili više racist za pokusaj mirenja bračnih drugova, sev dok se ne uveri da do mirenje ne može da dođe. Ako na rocistu za pokušaj nije prisutan jedan ili oba bračna druga,koji su uredno bili pozvani, u zavisnosti od svih okolnosti, sud će da oceni i da li treba da se zakze novo rociste za mirenje ili će zaključiti da do mirenje nije uspelo.

U onim slučajevima u kojima je postupak pokrenut zajednički predlogom bračnih drugova za razvod braka,na rocistu za pokusaj mirenja nisu prisutni jedan ili oba bračna druga,smatraće se da je predlog povučen (član 79 stav 2 LFK.)

2) Postupak za održavanje ročišta

Ako je postupak za razvod braka pokrenut zajedničkim predlogom, sud istražuje i ne raspravlja razloge navedene u predlogu, osim ako smatra da taj brak treba sačuvati zbog osnovnih interesa njihovih zajedničke dece. Uprkos činjenici da su braćni drugovi podneli predlog za očuvanje, brigu i održavanje maloletne dece, sud može odlučiti da istraži činjenice i dokaz, ukoliko stice ubedjenje da predlog nije u interesu dece.

Tokom postupka u bračnim sporovima, sud po službenoj dužnosti (*ex officio*), rešenjem može odrediti privremene mere u pogledu zaštite, smeštaja i izdavanja zajedničke maloletne dece (član 327 ZKP), dok u pogledu alimentacije i smestaja braćnog druga, odlučuje samo na predlog (član 71 ZKP). Žalba protiv ove odluke ne zadržava izvršenje.

16. Karakteristike postupka u bračnim sporovima su :

Na sudsko ročište isključuje se javnost.

Načelo raspolaganja stranaka ne dolazi do izražaja, iz razloga jer tokom ovog postupka sud može odlučiti da proveri one činjenice na kojima se tužba zasniva, ako one nisu sporne među strankama.

U bračnim sporovima, ne može da se donese presuda zbog izostanka, niti presuda na osnovu priznanja. (član 85 st. 2 i PZK).

Ako je postupak pokrenut zajedničkim sporazumom za razvod, ne istražuju se činjenice na kojima je zasnovan predlog za razvod, ali sud može da odluči da se to uradi, na taj način što će da izvede dokaz isto kao kod tužbe za razvod, ukoliko smatra da opravdani interesi maloletne dece zahtevaju očuvanje braka.

Za razliku od drugih sporova kada tužilac, bez saglasnosti tuženog, može da povuče tužbu dok on nije uručena tuženom, u bračnim sporovima tužba se može povući do okončanja glavnog ročišta, a uz njegovu saglasnost sve do pravosnažnosti presude. Zajednički sporazum za razvod braka može da se povuče dok presude za razvod braka postane pravosnažna. Predlog se smatra da se povučen, čak i ako samo jedan od braćnih drugova je odustao od predloga (član 86. ZKP).

Presuda kojom je razveden brak na zajedničk predloga, u delu koji se odnosi na razvod može da bude osporen žalbom samo zbog kršenja bitnih elemenata odredaba postupka, ili zato što je predlog podnet u zabludi, ili pod uticajem prinude ili prevare (član 87. PZK).

Protiv presude kojom je razveden brak, ili poništen može da se podnesu vanredni pravni lekovi (član 88 PZK).

17. Posledice razvoda

Nakon razvoda javljaju se brojne posledice koje se odnose na: a. braćne drugove i b. između braćnih drugova i njihove zajedničke dece.

a. Posledice koje se odnose na bračne drugove su: prezime; nasleđe; pokloni; zajednička imovina; izdržavanje bračnog druga i naknada štete.

Prezime. Bračni drug koji je prilikom sklapanja braka promenio prezime uzimajući prezime drugog bračnog druga ili dodavanjem prezimena svog bračnog druga, posle razvoda može da uzme prezime koje je pre sklapanje braka imao. To se čini jedenomizjavom koji treba podneti matičaru u roku od 6 meseci posle razvoda. Izjava mora da se podnese matičaru gde je brak sklopljen, ili matičaru gde podnosioc zaheva ima boravak..

Nasleđivanje. Pravo na nasleđivanje bračnih drugova prestaje razvedom. Pravo na nasleđivanje takođe prestaje ako bračni drug tokom života je podneo tužbu za razvod braka, koji tokom postupka umre, a nakon završetka postupka koji je nastavljen od strane njegovih naslednika utvrdi da tužba za razvod braka je bila osnovana. Suprug nema pravo da nasledi niti o osnovu testamenta, ukoliko je testament ostavljen pre razvoda braka.

Pokloni. Što se tiče međusobnih poklona između bračnih drugova, ZKP koji je na snazi ne sadrži odredbe kojima bi se uredila ovo pitanja. Stoga ovo pitanje trebalo bi da bude rešeno Zakonom o Obligacionim Odnosima.

Zajednička imovina. Je imovina koju bračni drugovi stekli radom braka rada. Ovu imovinu bračni drugovi mogu da podele sporazumno, a ukoliko ne mogu da potignu sporazum, podela imovine biće na sudu u posebnom parničnom postupku. Što se tiče podele zajedničke imovine ne ravnopravljiva se i ne može biti predmet rasprave u bračnim sporovima.

Što se tiče izdržavanja bračnih drugova tokom i posle braka raspravljaće se u delu ZAKONSKA OBAVEZA ZA IZDRŽAVANJE.

U slučaju razvoda može doći do oštećenja jednog od bračnih drugova. I ovo pitanje nije regulisano ZKP, stoga i eventualna materijalna ili nematerijalna naknada štete će se razmatrati shodno ZOO.

b. Posledice razvoda na zajedničku decu odnose se na obrazovanje i izdržavanje maloletne dece i onih odraslih prema kojima je produženo roditeljsko pravo.

U slučajevima razvoda braka, sud odlučuje u vezi maloletne dece kome od roditelja biće povereno na čuvanje i obrazovanje. Stim u vezi bračni drugovi mogu da se dogovore. Međutim, i pored toga, sud po službenoj dužnosti procenjuje da li je u interesu dece ili ne. Ako ne postoji sporazum između roditelja u vezi sa starateljstvom nad maloletnicima, ili njihov sporazum nije u interesu dece, presudom o razvodu odlučuje i za čuvanje, obrazovanje i održavanje maloletne dece. Sud pre nego što o tome odlučuje pribavlja mišljenje i predlog Organa Starateljstva i ispita sve relevantne okolnosti za odlučivanje, kao što su: uzrastu dece, njihove emocionalne veze sa roditeljima, životni uslovi (materijalni, stanovanje, itd), zdravstveno stanje dece i roditelja, ukoliko dete je dostiglo 10 godina i mišljenje istog. Nakon istraživanja svih okolnosti može da se odluci: sva deca biti poverena jednom roditelju, neka deca mogu biti poverena jednom od neka drugom roditelju ili deca da se povere trećem licu ili nekoj specijalizovanoj organizaciji.

U onim slučajevima kada braćni drugovi imaju zajedničku maloletnu decu mogu da se razvedu sporazumom samo ako su se složili i u vezi cuvanja, obrazovanja i održavanja ličnih kontakata sa njima.

Roditelji kome su deca povereno vrši efikasno roditeljsko pravo. Roditelji kome nisu poverena deca ima pravo da održi lične kontakte sa njima po postignutom dogovoru ili kao je određeno od strane suda.

IMOVINSKI ODNOSI BRAČNIH DRUGOVA

U zavisnosti od njihove imovine, braćni drugovi mogu imati:

- 1) Posebnu imovinu, i
- 2) Zajedničku imovinu (član 45 ZKP),

1. Posobena imovinabračnog druga, pravo raspolaganja i upravljanje imovinom

Posebna imovina jednog od braćnih drugova je imovina koju je imao pre braka, koju je stekao u toku braka, ali ne radom, već nasleđivanjem, poklonom ili drugi oblicima bez tereta i imovina koja njemu pripada podelom zajedničke imovine braćnih drugova. Imovina stečena igrama na sreću je posebna imovina jednog od braćnih drugova, ako je u ovoj igri uložio svoju posebnu imovinu.

Pored navedenih slučajeva za sticanja posebne imovine, koji su takođe i naj češći, slučajevi, u posebnoj imovini spadaju i sva stvarna prava secena od posebne imovine, kao što su, plodovi, kirija, kamate na štednje uloge itd. Posebnu imovinu braćnog druga predstavljaju i objekti koji služe za ličnu upotrebu kao odevni predmeti, nakit, itd, pod uslovom da njihova vrednost nije nesrazmerna u odnosu na vrednost zajedničke imovine. Na kraju posebnu imovinu predstavlja i ona imovina koju je stekao braćni drug tokom trajanja braka ali za vreme dok su braćni drugovi živeli odvojeno, nije postojao zajednički života između njih. Braćni drug samostalno upravlja i raspolaže svojom posebnom imovinom, može da upravlja i da raspolaže čak i protiv volje drugog braćnog druga (član 46 ZKP).

2. Posebna imovina braćnog druga, način raspolaganja i podela imvine

Zajednička imovina braćnih drugova je ona imovina koju su stekli zajedničkim radom tokom braka, kao i prihodi od imovine (član 47 ZKP). Da bi postojala zajednička imovina braćnih drugova, mora da se ispune dva uslova : a. Da je stečena tokom braka, b. Da je stečena radom.

Imovina stečena tokom braka je imovina stečena od trenutka sklapanja braka pa do njegovog prestanka (ako je vazeci brak, dok prestaje sa smrću jednog od braćnih drugova ili razvodom, ako je nevažeći pinistenjem).

Činjenica da brak postoji ne znači da postoji zajednica života između bračnih drugova. Ako za jedno duže vreme tokom braka ne žive zajedno, ali žive odvojeno i nezavisno jedni od drugih, imovina stečena radom jednog od bračnog druga predstavlja će posebnu imovinu ako u sticanju imovine nije doprineo drugi bračni drug.

Inače, čak i u slučajevima kada ne postoji stvarna životna zajednica bračnih drugova za neko vreme, (zbog rada, profesionalnog usavršavanja, itd), iako su odvojeno živeli, drugi bračni drug stalo na različite načine stara se o porodici koji na ovaj način doprinosi na sticanju imovine, tako da ona predstavlja zajedničku imovinu bračnih drugova..

Imovina je stečena radom, bez obzira na to da li je stičena radom oba bračna druga, neposrednim ili posrednim njihovim radom.

Način upravljanja i raspolaganja

Delovi imovine bračnih drugova na zajedničkoj imovini nisu poznati, ali mogu se odrediti. Iz tog razloga bračni drug, svojim delom učestvuje u zajedničkoj imovini koja nije podeljena, ne može raspolagati ili da nametne bilo kakav pravni posao među njima. Zajedničkom imovinom bračni drugovi upravljaju i raspolazu sporazumno (član 49. ZKP), u slučaju neslaganja odlučuje sud u vanparničnom postupku.

Prava bračnih drugova na nepokretnim stvarima koje su zajednička imovina upisana u javne knjige nepokretnosti, registruju se na ime oba bračna druga kao njihova zajednička imovina, na ne određene delove. (član 50 iz ZKP). Ako je registrovan kao vlasnik zajedničke imovine samo jedan bračni drug se smatra se da je upis izvršen na ime oba bračna druga.

Podela zajedničke imovine

Bračni drugovi u bilo koje vreme mogu da podele zajedničku imovinu putem sporazuma. Sporazum mora biti u pisanoj formi (član 52 ZKP). Ako se ne postigne sporazum, u slučaju spora, delovi zajedničke imovine bračnih drugova dele se u sudskom postupku, utvrđuju se na osnovu doprinosa svakog bračnog druga, s obzirom na sve okolnosti relevantne za njihov doprinos. Povodom podele zajedničke imovine uzima u obzir ne samo prihod svakog od bračnog druga, ali i pomoć jednog bračnog druga, način vođenja porodice rada, negu i održavanje imovine od njih, eventualno previsoke troškove bilo koje od njih, kao i bilo koji drugi oblik rada u održavanju i povećanju zajedničke imovine. To je nadležan da utvrdi Osnovnog suda. Supružnici delovi set u istoj srazmeri u svim stvarima i zajednički imovinskih prava, jer su u trenutku prestanka bračne zajednice.

Po pravilu podela zajedničke imovine bude nakon prestanka braka, može da se zahteva i tokom trajanja braka. Pravo na podelu zajedničke imovine imaju: bračni drugovi, naslednici umrlog bračnog druga ili bračnog druga koji je proglašen umrlim, ukoliko svoj zahtev ne može da ostvari od posebne imovine tog bračnog druga. (član 56 ZKP).

Zakonom Kosova o Porodici regulisao je imovinsko-pravne odnose vanbračnih bračnih drugova, tako da imovina stecena radom muža i žene u vanbračnoj zajednici je njihova zajednička imovina, u njihovim imovinsko pravnim odnosima analogne se primenjuju odredbe za podelu zajednicke imovine bracnih drugova. (član 58.ZKP).

VANBRAČNA ZAJEDNICA (FAKTIČKA)

- pravni efekti vanbračne zajednice

Prema ZKP vanbračnom zajednicom smatra se faktički odnos između muža i žene koji žive zajedno a koja se karakteriše jednim zajedničkim životom koji predstavlja karakter stabilnosti i trajnosti (član 39 ZKP).Uprkos činjenici da ta zajednica nije regulisan zakonom, prema važećem zakonu,ona je izjednačena bračnom zajednicom u pogledu prava i obaveza za međusobno staranje, uzajamnu finansijsku podršku i poštovanje njihovih imovinskih prava.

Da bi postojao pravno desjstvo kako je gore opisano, u trenutku formiranja vanbračne zajednice, od bračnih smetnje predviđene zakonom ne treba da je postojao: brak jednog od vanbračnih drugova sa nekim licem,licem u krvnom srodstvu ili civilnom u onoj meri koja je zabranjena zakonom,ida nije dusevno obolelo lice koji nije u stanju za rasudivanje.Smatra da par živi u vanbračnoj zajednici, ako u skladu sa zakonom imaju pravo da sklope brak, ali nisu sklopili pravnu brak i otvoreno su živeli zajedno kao bračni drugovi.

Vanbračnidrugovi imaju obavezu za uzajamno postovanje, razumevanje i pomaganje, na isti način kao bračni drugovi (clan 41 ZKP).

Stvarnim zajedničkim životom vanbračnih drugova,sa svojim radom oni takođe mogu stvoriti za sticanje imovine. Ova imovina stečena tokom faktičke zajednice smatra se njihovom zajedničkom imovinom i podleže podeli na isti nacin kao kod kao i zajednička imovina bračnih drugova.Zakonske odredbe koje regulišu podelu zajedničke imovine bračnih drugova, primenjuju se analogno i o svojinsko-pravnim odnosima vanbračne zajednice (član 58. ZKP).

II. ODNOSI IZMEĐU RODITELJA I DECE

Značaj i izvor roditeljskog prava

Zakn Porodic Kosova regulisao je sve odnose u braku i porodici, tako da isti predstavlja kodifikaciju pravnih normi koje regulišu ove odnose. Odnosi između roditelja i dece i drugih lica iz srodstva regulisni su ovim zakonom.

1. Pretpostavke bračnog očinstva

Bračni deca su deca rođena tokom postojanja braka, čak i ako se kasnije brk proglsi nevažećim, kao i deca koja su rođena u roku od 300 dana nakon prestanka braka.

Decom rođene u braku takođe se smatra dete rođeno van braka, ako njegovi roditelji zaključe brak. Ako je dete rođeno tokom kaasnijeg braka majke naj kasnije nakon isteka 270 dana do roka od 300 dana po prestanku njenog prethodnog braka, osim ako muž majke iz prethodnog braka, uz pristanak majke deteta, priznaje za svoje dete (član 99 st. 2 ZKP).

2. Oспорavanje očinstva

Oспорavanje očinstva znači protivljenje pravne pretpostavke da muž majke je otac deteta, kojeg je on rodila u braku ili 270 -300 dana posle razvoda. Oспорavanje vrši se tužbom podnete u Osnovnom sudu koji ima teritorijalnu nadležnost od strane sledećih lica:

Muž može da ospori očinstvo deteta kojeg je rodila njegova žena u toku braka ili nakon isteka roka od 300 dana nakon razvoda. Rok tužbe 6 meseci od dana saznanja o činjenici koja dovodi do sumnje o očinstvu, ali ne i posle 10d-te godine deteta.

Majka može da ospori da je otac njenog deteta u skladu sa zakonom lice koje se smatra ocem deteta. Rok za podnošenje tužbe je 6 meseci od rođenja deteta.

Dete može da ospori očinstvo lica koje se zakonom smatra ocem deteta. Prava žalbe ne zastareva (član 115 st. 3 ZKP).

3. Oспорavanje vnbračnog očinstva

Lice koje sebe smatra ocem deteta koje je rođeno van braka, može da ospori očinstvo licu koja je prihvatio to dete kao svoje, pod uslovom da traži utvrđivanje očinstva. Rok za podnošenje tužbe je godinu dana od upisa osporavanog očinstva.

I žena koja je upisana kao majka deteta može da ospori materinstvo u roku od 6 meseci od dana saznanja o činjenici da nije majka tog deteta, a najkasnije u roku od 7 godina od rođenja deteta (član 118 st. 2 LFK).

Žena koja sebe smatra da je majka deteta može da ospori materinstvo od druge žene, u čije ime je registrovano dete pod uslovom da zahteva i utvrđivanje materinstva u roku od 6 meseci od dana saznanja da je ona majka deteta, a najkasnije u roku od 7 godina od rođenja deteta (član 119 PZK)

Pravo deteta za oспорavanje materinstva ne zastareva. Posle smrti deteta nije dozvoljena tužba za oспорavanje očinstva i materinstva. Pravo na ovu tužbu ne prenosi se na naslednike.

4. Posledice oспорavanja očinstva

Pravosnažnom presudom kojom je usvojen zahtev za oспорavanje očinstva, dete gubi status bračnog deteta. Na osnovu pravosnažne presude, promene o očinstvu registruju se u matičnu knjigu rođenih, retroaktivno iz razloga jer se dete smatra da je vanbračno od trenutka rođenja.

Nakon pravosnažnosti presude, dete gubi sva prava koje je imao prema muzu majke koja ga je rodila, da zadrži njegovo prezime.

5. Vanbračna deca

Porodični Zakon Kosova ne sadrži posebne odredbe koja deca se smatraju vanbračnom. Međutim, s obzirom na odredbe koje određuju koja se deca smatraju decom rođene u braku, sva ostala deca se smatraju rađena vanbračno, npr. dete kojeg je rodila neudata žena; dete kojeg je rodila žena udovice ili razvedena nakon 300 dana prestanka braka dete rođeno u braku ili 300 dana nakon prestanka braka, čiji je očinstvo uspešno je osporeno.

6. Utvrđivanje vanbračnog očinstva i materinstva

Očinstvo vanbračnog deteta može se priznati ili utvrditi odlukom suda.

Očinstvo može da prizna muskarac koji je u stanje da rasuđuje i koji je dostigao 16 godina izjavom datoj pred matičarem, Organom Starateljstva, suda ili nekog drugog državnog organa nadležnog za pripremu javnih isprava. Očinstvo može se priznati i testamentom. Priznavanje očinstva važeće samo ako se slaže i majka deteta, ako je dete dostigao 16 godina, potrebna je i saglasnost deteta.

Pravo da se traži utvrđivanje očinstva imaju : lice koje sebe smatra ocem deteta, dete i majka deteta. Majka može da podnese tužbu do vršenja roditeljskog prava, dok može da podnese i tužbu u bilo koje vreme (član 110 PZK)

Da bi se odlučilo o utvrđivanju očinstvo stvarnu nadležnost ima u prvostepenom postupku osnovni sud. U ovim sporovima stranke u postupku su lica čije se očinstvo potvrđuje tj. dete i majka deteta. Ne može da se donese predud u odsutnosti niti presude na osnovu priznanjaa, niti se može zaljuciti sudsko poravnanje.

Nije dozvoljeno da se zaheva utvrđivanje očinstva za dete začeto majci na veštački način.

Za utvrđivanje materinstva PZK u članu 112. predviđa primenu odredaba ovog zakona u vezi utvrđivanje očinstva.

7. Posledice utvrđivanja vanbračnog očinstva i materinstva

Na osnovu izjave muskarca date pred gore navedenim organima, sačinjava se zapisnik a nakon izjave majke ukoliko je dete dostigao 16 godina upisuje se očinstvo deteta u knjigu rođenih tako da od tog trenutka je poznat i otac deteta.

Ako očinstvo ili materinstvo je utvrđeno odlukom suda, ova odluka ima statutarni karakter, stoga ona ima dejstvo prema svima i proizvodi pravno dejstvo od dana stupanja na snagu. Na osnovu pravosnažne presude takođe se registruje i očinstvo, odnosno materinstvo deteta u matične knjige rođenih.

8. Legitiminost vanbračne dece i posledice legitimnosti

Vanbračno dete smatra se da je rođeno u braku ako su njegovi roditelji kasnije sklopili brak. Na taj način vanbračnom detetu aktom o zaključenju braka između njegovih roditelja priznaje da je rođen braku.

Ako su roditelji deteta rođenog van braka imali nameru da sklope brak, ali su bili sprečeni smrću jednog od njih, na zahtev roditelja koji je živ ili deteta, sud će u vanparanicnom postupaku oglasiti da je dijete rođeno u braku. Ovaj zahtev može da podnese I Organ Starateljstva ukoliko roditelj koji je živ nije u stanju da to učini (član 100 stav 2 PZK).

Uprkos gore nvedenih zakonskih mogućnosti za legitimitet vanbračnog deteta, s obzirom na činjenicu da vanbračna deca su potpuno jednaka u svim pravima i obavezama sa decom redenim u braku, legitimitet vanbračne dece nema nikakav pravni značaj, obzirom da ovim aktom njihova prava se ne proširuju ni skraćuju.

RODITELJSKO PRAVO

Roditelji imaju pravo i obavezut da se staraju o ličnosti, pravima i interesima njihove maloletne dece. Oni su obavezni da podignu decu vode računa o zdravlju i njihovim životima, za njihovo obrazovanje pravo na obrazovanje i stručno usavršavanje u zavisnosti od sklonosti i želje koje imaju, omogućavaju im samostalan život imaju obavezu da doprinesu njihovom izdržavanju, u zavisnosti od mogućnosti koje imaju, da se staraju o njihovoj imovini i da iste zastupaju. Sve gore navedene nazivaju se roditeljska prava, obizorma na emocionalne potrebe i želje roditelja da podižu i da se brinu za njih, daje karakter prava koje obavljaju roditelji u interesu njihove dece.

1. Vršenje roditeljskog prava

Vršenje roditeljskog prava pripada samo roditeljima. Ostvarivanjem ovog prava oni ostvare svoje interese zadovoljavanjem njihovih emocionalnih potreba koje proističu iz prirodnih roditelja i dece.

Roditelji zajednički i sporazumno vrše roditeljsko pravo, a u slučaju njihovog neslaganja odlučuje Organ Starateljstva. To znači punu ravnopravnost roditelja u vršenju roditeljskog prava. U slučajevima kada se zna samo jedan od roditelja (vanbracna deca), kada je jedan roditelj umro, ili je lišen roditeljskog prava, kada je lišeno poslovne sposobnosti, ili zbog drugih okolnosti nije u mogućnosti da vrše roditeljsko prava, to vrse drugi roditelji. Ako roditelji, bilo bračni ili vanbračni žive odvojeno, ili u slučaju razvoda, odlukom suda dete je povereno na cuvanje, negu i obrazovanje jednom roditelju, roditeljsko pravo vrši roditelj kome je povereno dete (neni 140 PZK). Za vršenju roditeljskog prava vanbračnih roditelja i onih koji su u braku uvek odlučuje sud (član 139 PZK), u skladu sa podnetim zahtevom. Po službenoj dužnosti sud odlučuje za vršenje roditeljskog prava poverene jednom roditelju samo u bračnim sporovima u kojima odlučuje za razvod braka.

U vezi pitanja koja su od ključnog značaja za razvoj deteta, i pored toga što jedan roditelj ne vrši roditeljsko pravo, roditelji su ravnopravni i međusobno i sporazumno odlučuju. U slučaju nesporazuma, prema prigovoru roditelja koji ne vrši roditeljsko pravo odlučuje Organ Starateljstva ako je takav postupak u interesu deteta ili ne (član 141. PZK).

Što se tiče održavanja ličnih kontakata sa decom, roditelji odlučuju po dogovoru. Ako se ne slažu o tome će odlučiti sud. Presudom kojom je brak razveden sud odlučuje i o održavanju ličnih odnosa sa roditelja i dece roditelju kome deca nisu poverena, ako drugi roditelj to sprečava, ili ako sud utvrdi da je to neophodno radi zaštite dete. Bez obzira da li ili ne sud je odlučio da održavanje ličnih odnosa roditelja i dece, nadležni sud može u svakom trenutku da reguliše lične kontakte roditelja sa decom, u zavisnosti od izmenjenih okolnosti (član 145 PZK).

Vršenju roditeljskog prava, na sveobuhvatan i kontinuirani način prati i nadgleda Organ Starateljstva (član 138 PZK). Ovaj nadzor se vrši kako na razvoj ličnosti maloletnog deteta, tako i u vezi sa upravljanjem njegove imovine. Organ starateljstva je dužan da preduzme neophodne mere u cilju zaštite ličnih i imovinskih prava koja su u interesu maloletnog deteta. Organ starateljstva može da naredi stalni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava, u odnosu na svu decu ili bilo kog od njih, ako to zahtevaju interesi dece.

2. Ograničenje i lišavanje roditeljskog prava

Pod uslovima predviđenim zakonom vršenje roditeljskog prava roditeljima može da im se ograniči ili potpuno da budu lišeni.

U slučaju da postoji opasnosti u vezi pravilnog obrazovanja deteta, organ starateljstva može odlučiti da dete treba uzeti od roditelja i da se poveri drugom licu ili organizaciju za negu i obrazovanje. U tom slučaju roditelji nisu oslobođeni od drugih prava i obaveza prema detetu. Što se tiče imovine deteta, u cilju zaštite iste, organ starateljstva može da traži da sud vanparničnom postupku da izdaje privremenu meru bezbednosti na imovinu roditelja ili roditelj, na upravljanje imovine deteta, imaju položaj staratelja. (član 148 ZKP).

Prema svoj deci ili dete određenog deteta roditeljima mogu da budu lišeni roditeljskog prava ako:

- 1) Zloupotrebe u vršenju roditeljskog prava
- 2) Ozbiljno zanemaravanje u vršenju roditeljskog prava

Nakon ispitivanja svih okolnosti slučaja i pribavljenom mišljenju organa starateljstva, odluku za lišavanje roditeljskoga prava donosi nadležni osnovni sud u vanparničnom postupku. Ovaj postupak može da pokrene drugi roditelj ili organ starateljstva. Ova odluku, po službenoj dužnosti, može da donese sud u bračnim sporovima i u odnosima između roditelja i dece (utvrđivanje očinstva ili materinstva materinstva), ako nađe

da postoje razlozi predviđeni zakonom. Oduzimanjem roditeljskog prava roditelji gube sva prava i obaveze prema deci, osim obaveze za izdržavanje (član 149 ZKP).

Roditelju odlukom suda može da bude vraćeno roditeljsko pravo kad prestanu razlozi zbog kojih je bio lišen roditeljskog prava. Predlog za vraćanje roditeljskog prava mogu da podnesu roditelj i organ starateljstva.. U bračnim sporovima i sporovima iz odnosa roditelja i dece, sud koji rešava ove sporove može po službenoj dužnosti da donese odluku o vraćanju roditeljskog prava, ako utvrdi da za to postoje uslovi. (član 151 ZKP).

3. Prestanak roditeljskog prava

Roditeljski odnos postoji iz činjenice postojanja bliskih odnosa, koja se uspostavila rođenjem deteta, i ono postoji sve dok su roditelji i deca živi. Roditeljsko pravo nema trajni karakter, i ne postoje dok postoje roditeljski odnosi, taj odnos postoji samo u interesu deteta.

Stoga roditeljsko pravo prestaje:

- smrti deteta ili roditelja,
- punolestvom deteta,
- emancipacijom deteta.

4. Produženje u vršenju roditeljskog prava

Roditeljsko pravo može da bude produženo i nakon što dete dostigne punoletstvo, ako ono usled utvrđene duševne bolesti, zaostalog duševnog razvoja ili telesnih mana ili iz drugih razloga nije sposobno da se samo stara o svojoj ličnosti, pravima i interesima.

Odluku o produženju roditeljskog prava donosi nadležni sud u vanparničnom postupku na predlog roditelja ili organa starateljstva. Predlog za produženje roditeljskog prava podnosi se pre punoletstva deteta, ali sud može da produži roditeljsko pravo i u slučaju kad predlog nije blagovremeno podnet, ako su u vreme nastupanja detetovog punoletstva postojali razlozi za produženje roditeljskog prava.

U odluci o produženju roditeljskog prava sud će bliže da odredi da li je lice, nad kojim je produženo roditeljsko pravo, izjednačeno u svojim pravima sa maloletnikom mlađim ili starijim od 14 godina.

Odluke za oduzimanje, vraćanje, produženje, prestanak roditeljskog prava, upisuju se u matičnoj knjizi rođenih..

III. USVOJENJE

Znacaj. Usvojenjem, između usvojioca i usvojenika, nastaju prava i obaveze koje postoje između roditelja i dece (član 167 ZKP). Interresovanje, nega i ljubav roditelje prema deci omogućavaju neophodni uslovi za fizičko, mentalno i socijalni razvoj ličnosti deteta. Deca bez roditeljskog staranja smatraju se najugroženijima, zato uživaju

i porodičnu pravnu zaštitu. Usvojenjem deteta obezbeđuje se razvoj u porodici u kom slučaju usvojioc preuzima ulogu roditelja i obavlja sva prava i obaveze roditeljskog prava.

1. Zakonski uslovi za usvojenje koji se odnose na usvojioca i usvojenika

Usvojanje je dozvoljeno ako je u interesu usvojenika. Formalni uslov za punovažnost usvojenja je da usvojilac i roditelji ili staratelji daju svoju saglasnost za usvojanje. Za usvojenje maloletnika starijeg od 14 godina e takođe je potreban i njegov pristanak. Može da se usvoji samo maloletno lice (član 174 ZKP), koji nije u krvnom srodstvu u pravoj liniji sa usvojiteljom ili brat i sestara (član 177 ZKP). Usvojilac može biti samo lice koje poseduje punu poslovnu sposobnost, koji poseduje lične kvalitete potrebne za ostvarivanje roditeljskog prava i koji je navršio 21. Ako usvojioci su bračni drugovi, jedan od njih obavezno mora da je navršio 25 godina a drugi 21 godina. Zakon izričito određuje ko ne može biti usvojilac to: ukoliko sudskom odlukom je lišen roditeljskog prava, osoba za koju postoji osnovana sumnja da će prava usvojioca da zloupotrebi na štetu usvojenika, ili za koju postoji osnovana sumnja da je zatražio usvojenje u cilju sopstvene novčane koristi, lice koje pati od utvrđene psihijatrijske bolesti ili je duševno slaboumna osoba, kao i osoba koja boluje od bolesti koja bi mogla da dovede u opasnost život i zdravlje usvojenika. Inace niko ne može biti usvojen od strane dva lica, osim ako su usvojioci bračni par.

2. Nadležni organ i postupak za usvojenje

Usvojenje nastaje u postupku propisnim zakoniom. Nadležan za sprovođenje postupka i odlucivanje je osnovni sud na cijoj teritoriji se nalazi mesto boravka usvojenika. Predlog podnose zajedno roditelji usvojioci, koji moraju da prilože i pismenu saglasnost prirodnih roditelja deteta, izvod iz matične knjige rođenih za dete i druga dokumenata neophodnih za dobijanje informacija za usvojioca, usvojenika i uslovima usvojenja (član 182 ZKP. Prethodno, oni će biti obavešteni od strane suda o pravima, obavezama i posledicama usvojanja. Pre donošenja odluke sud može da odluči da usvojenik predje u jedno vreme u porodici usvojioca najviše 3 meseca (član 166. ZKP).

Ako sud, na osnovu priloženih i pribavljenih dokaza i obrazloženog mišljenja iz prethodnog člana, kao i na osnovu ocene svih ostalih okolnosti utvrdi, u postupku koji prethodi zasnovanju usvojenja, da nisu ispunjeni uslovi propisani ovim zakonom za usvojenje ili da usvojenje nije od koristi za usvojenika, donosi rešenje o odbijanju predloga za usvojenje. (član 185i ZKP).

Nakon sveobuhvatnog ispitivanja, posebno nakon prijema mišljenja sociologa, psihologa, lekara i drugih veštaka, ukoliko sud utvrdi da su ispunjeni zakonski uslovi, uspostaviti će usvojenje. Prilikom usvojenja treba da bude prisutni usvojioc, njegov branci drug, roditelj ili staratelj usvojenika i sam usvojenik ako je stariji od 10 godina.

U ovom slučaju vodi se zapisnik u kojem treba napisati sve informacije o svim preduzetim radnjama, prikupljene informacije, izjave stranaka i objavljivanje da je usvojenje uspostavljeno. Zapisnik potpisuju prisutna lica i sudija.

Odluka o usvojenju dostavlja se samo strankama koja u skladu sa zakonom su učestvovala u postupku kao i organu nadležnom za upis u matične knjige rođenih zajedno sa zapisnikom o usvojenju.

3. Prava i obaveze između usvojioca i usvojenika

Prema članu 167.ZKP, između usvojioca i usvojenika uspostavljaju se ista prava i obaveze koje postoje između roditelja i dece. Na osnovu ove zakonske odredbe, takođe sledi da sve što je propisano zakonom u vezi prava i obaveze između roditelja i dece takođe odnosi se na prava i obaveze između usvojioca i usvojenika. Tako usvojioc, kao roditelj, brine i upravlja imovinom usvojenika, preuzima u ime usvojenika pravne poslove, u celosti obavlja roditeljsko staranje u potpunosti sa svim pravima i obavezama utvrđenim zakonom. Između njih postoji obaveza za izdržavanje.

U slučajevima kada dete je usvojeno od bračnog druga, ili ako bračni drug usvoji dete drugog bračnog druga, usvojeno dete stiče pravni status oba bračna druga. U drugim slučajevima, kada se ne usvoji od strane oba bračna druga, usvojenik stiče pravni status deteta roditelja usvojioca.

4. Prestanak usvojenja i posledice prestanka

Usvojenje prestaje na dva načina:

- ex officio,
- poništenjem.

Ex officio.- Za vreme dok je dete maloletno, nadležni Sud može da na sopstveni predlog raskine postojanje usvojeničkog odnosa, ako iz bilo kojeg razloga to postane neophodno za dobrostanje deteta. (član 198 i ZP). Usvojenje prestaje i na zahtev i po sporazumu usvojioca i usvojenika ukoliko za to postoje opravdani razlozi.

U slučajevima kada su usvojile oba bračna druga, može doći do prestanka usvajanja između deteta i samo od jednog od bračnih drugova, ako se on slaže da preuzme brigu na sebe koja ne bi bila u suprotnosti sa dobrobitom deteta.

Poništenje.- Zakon izričito predviđa razloge zbog kojih može da se poništi usvojenje, za poništavanje usvojenja osim opšte nadležnosti suda i potrebna je i nadležnosti po mesto boravišta ili prebivališta usvojenika. Prema podnetoj tužbi sud će svojom odlukom da poništi usvojenje ako nisu postojali zakonski uslovi za njeno osnivanje, pre svega, ako nije bilo zahteva za usvajanje od strane usvojioca ili nije data saglasnost za usvajanje od strane deteta ili njegovog roditelja (član 196 ZKP). Pravo na tužbu imaju usvojenik, njegovi roditelji, usvojioc i druga lica koja imaju neposredno imaju pravni interes za poništenje usvojenja (apsolutna ništavost).

Sud može da opozove usvajanje ako se utvrdi da je uspostavljen bez pristanka lica koje po zakonu su obavezna, ako ova lica kasnije nisu izjavili pred nadležnim organom pristaju na usvojenje, u kom slučaju usvojenje neće biti poništeno (relativna ništavost).

Tužba za poništenje usvojenja može da se podnosi u subjektivnom roku od šest meseci od datuma kada je podnosilac tužbe o razlozima za poništenje usvojenja i u objektivnom roka od godinu dana od dana usvajanja. Nakon isteka roka od jedne godine ne može da se podnese tužba.

Posledice. –Pravni efekti prestanka usvojenja važe od trenutka prestanka. Prestanak usvajanja ima za posledicu prestanka odnosa između deteta i njegovih srodnika od usvojenja zajedno sa pravima i obavezama stvorenim od usvojenja. Sa ovom istovremeno se obnavljaju odnosi zajedno sa pravima i obavezama usvojenika i njegovih prirodnih srodnika. Ako sud ustanovi da je opravdano, onda sud biološkim roditeljima vraća roditeljsku obvezu prema detetu.

Što se tiče prezimena, prestankom usvojenja, dete gubi prezime usvojioca, ako sud, na zahtev deteta, on odlučuje da se ne održi prezime stečeno nakon usvajanja.

IV. STARATELJSTVO

Značenje i značaj starateljstva

Starateljstvo je oblik socijalne zaštite u kojoj društvena zajednica pruža posebnu zaštitu maloletniku o kome ne brinu njegovi roditelj i drugim licima koji zbog nesposobnosti ili iz drugih razloga nisu u mogućnosti da brinu sami o sebi i štite svoja prava i interese.

Svrha starateljstva je : puna zaštita ličnosti; zaštita prava i interesa maloletnika; i zaštita imovine osoba nesposobna za rad. Što se tiče manjeg značaja maloletničkog zatvora je da omogući bolji razvoj svoje ličnosti, podizanje, negovanje i obrazovanja, kao i razvijanje sposobnosti da napravi samostalan život. Za nesposobna punoletna lica glavni cilj je zaštita njihove ličnosti, njihovo lečenje i osposobljavanje za samostalan život. Dve gore navedene kategorije na obezbeđuju imovinska i drugih prava i interese (član 215 ZKP).

Starateljstvo, uslovi za postavljanje starateljstva, obaveze i prava staratelja

Za staratelja postavlja se lice sposobno za obavljanje dužnosti staratelja, nakon što on prethodno bude dao saglasnost za to. Staratelj, prvenstveno se postavlja iz redova lica iz porodice koji je pod starateljstvom. Organ starateljstva će odlučiti da li je to u interesu deteta. Ova lica su u obavezi da prihvate ovaj zadatak. Nije dužan da prihvati obavezu staratelja lice koje je u krvnom srodstvu licu koje nijr navršilo 10; zbog bolesti ili posla kojeg on obavlja ne može da se očekuje da ce ovo pravo ureno da obavlja, ako obavlja dužnost staratelja prema dva ili više tude dece; ako se to lice već brine o tri ili više svoje maloletne dece. (član 238 ZKP).

Za staraoca ne može da se postavi lice:

- koje je lisen o roditeljskog prava,
- kome je oduzeta poslovna sposobnost,
- čiji su interesi u znatnom konfliktu sa interesima lica koje se stavlja pod starateljstvom,
- o kome iz drugih razloga ne može da se očekuje da će uspoješno obaviti ovu obvezu.

Obaveza staratelja u obimu određenim ovlašćenjima može da se poveri i društveno pravnom licu, ovu obvezu može da obavi i sam Organ Starateljstva. Resenjem kojim se postavlja staratelj određuju se obaveze i obim ovlašćenja.

Staratelj posebno ima obvezu da se stara o ličnosti, pravima i interesima lica koje je stavljena pod starateljstvo i pažljivo da upravlja njegovom imovinom, da obavesti organ starateljstva o izvršenju zadataka, da brine za neophodna materijalna sredstva za ispunjvanje poverenih zadataka. Pored toga, staratelj, zastupa lice koje je pod starateljstvom u ime i za njegov račun i da može nezavisno da preduzme sve radnje koje se odnose na upravljanje njegovom imovinom. Inače samo uz dozvolu organa starateljstva može da preduzme radnje sa kojima se zadužuje ili otuđuje nepokretna imovina lica čiji je on staratelj, kao što je: otuđenja pokretne imovine veće vrednosti; odricanje od nasleđstva, legata ili da odbije poklone ili da preduzme i druge mere predviđene zakonom.

Popravilu staratelj obavlja svoje dužnosti bez naknade, ima pravo na naknadu za razumne troškove nastale u obavljanju starateljstva.

1. Starateljstvo nad maloletnim licima

Staratelj se postavlja maloletnom licu koji nije pod roditeljsko staranje. Staratelj maloletnog lica obavezan je da savesno vodi računa o ličnosti maloletnika, naročito o zdravlju, obrazovanju i vaspitavanju maloletnog lica i razvoju njegovih sposobnosti za dalji samostalni život. (član 216 ZKP). Maloletno lice koje se nalazi pod starateljstvom i još nije napunilo 14 godina života ne može sam da obavlja pravne poslove, izuzev radnje od malog značaja. Za svoje radnje koje ne može da obavlja sam, potrebna je dozvola njegovog staratelja da bi se obavili ti važni poslovi, dok o radnjama koje staratelj sam ne može da preduzme, potrebna je dozvola organa starateljstva. Maloletno lice koje se nalazi pod starateljstvom i koje stupa u radni odnos može da raspolaze svojim ličnim prihodom i primanjima zarađenim u radu. Pored toga, maloletno lice ima obvezu da učestvuje u troškovima za svoju ishranu, obrazovanje i podizanje u razumnoj meri.

Staratelj bez saglasnosti organa starateljstva ne može:

- da maloletno lice poveri sirotištu ili nekoj drugoj organizaciji koja radi sa decom i maloletnicima na njegovo čuvanje, obrazovanje i vaspitavanje, da poveri maloletno lice nekom drugom licu na obrazovanje, vaspitavanje i negu, ili da maloletno lice podvrgne medicinskom tretmanu na duži period u nekoj od zdravstvenih institucija,
- da prekine školovanje, ili promeni skolu maloletnom licu,

- da odlučuje o izboru zanimanja ili o upražnjavanju zanimanja maloletnog lica;
- da preduzima druge važne mere u vezi sa ličnošću i interesima maloletnog lica.

Starateljstvo nad maloletnim licem prestaje: kada maloletnik postane punoletan; kad maloletnik sklopi brak pre svog punoletstva; usvojenjem maloletnika; kada roditelji maloletnog lica ponovo steknu pravo roditeljskog staranja.

2. Starateljstvo nad licima koja su lišena poslovne sposobnosti

Odlukom suda u vanparničnom postupku, punoletnim licima može se oduzeti u celosti ili delimično poslovna sposobnost. Punoletnom licu koje nije sposobno za normalno rasuđivanje (kod koga je utvrđena duševna bolest, duševna zaostalost ili koji drugi uzrok) te zbog toga nije u stanju samo da se brine o svojim pravima i interesima isti potpuno je lišeno poslovne sposobnosti. Dok licima, iz gore navedenih razloga, ili iz drugih razloga, njihovi postupci ugrožavaju njegova prava i interese ili drugih, poslovna sposobnost se oduzima delimično.

Lica koja su odlukom suda delimično ili potpuno lišena svoje poslovne sposobnosti, organ starateljstva staviće pod starateljstvo.

Svoju odluku o lišenju poslovne sposobnosti sud je dužan da dostavi u roku od deset dana nadležnom organu starateljstva koji će, u roku od 30 dana od dana prijema odluke, lice lišeno poslovne sposobnosti staviti pod starateljstvo.

Staratelj posebno brine da lice koje pod starateljstvom uspe na osposobljavanje za samostalan život, otklonivši razloge zbog kojih mu je oduzeta poslovna sposobnost.

Staratelj lica koje je potpuno lišeno poslovne sposobnosti ima dužnosti i prava staratelja maloletnog lica koje još nije napunilo 14 godina života. Dok staratelj lica koje je delimično lišeno poslovne sposobnosti (ograničen mu je poslovni status) ima dužnosti i prava staratelja maloletnog lica koje je napunilo 14 godina života. Pod izvesnim uslovima organ starateljstva može da dopusti vršenje svih pravnih radnji, koje može da preduzima lice sa punom poslovnom sposobnošću.

Sud kod koga je pokrenut postupak da neko lice bude lišeno poslovne sposobnosti dužan je da o tome odmah izvesti nadležni organ starateljstva, koji će, ako bude potrebno, tom licu da postavi privremenog staratelja.

3. Starateljstvo za posebne slučajeve

Staratelj za posebne slučajeve određuje sud, organ starateljstva ili drugi organ koji vodi postupak, u cilju preduzimanja određenih radnji u ime lica, čije boravište je nepoznato, odnosno čiji boravak se ne zna u ime nepoznatog vlasnika imovine ako je potrebno da neko brine o toj imovini, i u drugim slučajevima u cilju zaštite prava i interesa određenih lica. Organ koji je doneo ovu odluku će bez odlaganja obavesti organ starateljstva.

Staratelj za posebne slučajeve određuje se licu nad kojim roditelji ostvaruju roditeljsko pravo, ili koji je pod starateljstvom, za sprovođenje postupka, za preduzimanje njegovih pravnih radnji između njega i roditelja ili staratelja, kao i u drugim slučajevima oko su njihovi interesi suprotni. Među njima su suprotno.

4. Razrešenje dužnosti staratelja

Organ starateljstva po službenoj dužnosti bez odlaganja razresava staratelja ako saznaje da zloupotrebljava ovlašćenja, ako ugrožava interese lica ili ako se javljaju neke od okolnosti zbog kojih ne bi mogao da bude staratelj. Organ starateljstva razrešava staratelja u roku od 30 dana, ako saznaje da neuspješno obavlja obavezu, ili ukoliko smatra da za lice koje je pod starateljstvom je korisnije da mu se odredi drugi staratelj.

Organ starateljstva može da razreši dužnosti staratelja kada to on zahteva a, najkasnije u roku od tri meseca od dana podnošenja zahteva. Prilikom razrešenja staratelja, organ starateljstva posebno se stara o zaštiti imovine lica koje je pod starateljstvom.

V. ZAKONSKA OBAVEZA ZA IZDRŽAVANJE

Pravo, odnosno obaveza za izdržavanje je pravna obaveza da jedno lice plati drugom licu u novcu ili u naturi, u cilju zadovoljavanja njegovih potreba koje su neophodne za život. To znači obezbeđivanje postojanja prave ličnosti, kao što su troškovi za hranu, odeću, stanovanje, grejanje, održavanje higijene, u slučaju bolesti - lečenje, a kada je reč o maloletnim licima i troškove za njihovo obrazovanje i vaspitanje.

Obaveza za izdržavanje proizilazi na osnovu ugovora (ugovora o doživotnom izdržavanju), po osnovu legata, od štete po osnovu krivice, ili na osnovu zakona. I za druge slučajeve obavezne za izdržavanje, pravo ili obaveza za izdržavanje je predviđena i regulisana zakonom, ali prethodno treba da se preduzmu neke druge pravne radnje za postojanje tog prava odnosno obaveza. Dok pravo, ili zakonska obaveza za izdržavanje proizilazi iz zakona, bez prethodno preduzimanje bilo kakve druge pravne radnje. S obzirom na činjenicu da je obaveza o izdržavanju uvek u porodičnim odnosima, ovo pravo odnosno obaveza, regulisana je Zakonom o porodici, u osmom delu, od člana 278 do člana 336.

1. Zakonska obaveza bračnih drugova za međusobno izdržavanje

Bračni drug ima pravo na izdržavanje od drugog bračnog druga.

- ako nema dovoljno sredstava za izdržavanje,
- ako je nesposoban za rad ili ne može da se zaposli,
- ako je drugi bračni drug je mogućnosti pruži izdržavanje.

Sud može, imajući u obzir sve okolnosti slučaja, da odbije zahtev za izdržavanje ako to traži bračni drug koji je zlonamerno ili bez opravdanog razloga napustio svog bračnog druga. (član 298 ZKP).

Po pravilu zahtev za izdržavanje treba da se podnese u brako razvodnoj parnici. Izuzetno se može podneti u posebnom sporu, nakon razvoda, dok bračni drug brine i izdržava zajedničko dete, zbog kog razloga nije u stanju da radi, ili nije u stanju da radi usled bolesti. Po pravilu izdržavanje između bračnih drugova određuje se sporazumno, ako s ne može postići sporazum, onda odlukom suda.

Bračni drug koji nije zahtevao izdržavanje u brako razvodnoj parnici, to može da učini posebnom odvojenom postupku u roku od 2 godine nakon razvoda, pod uslovom da pretpostavku za izdržavanje su nastale pre razvoda i da su bile prisutne sve do okončanja spora u vezi izdržavanja. Rok počinje da teče od dana kada presude za razvod braka postane pravosnažna.

Ako su se bračni drugovi van sudske rasprave dogovorili u vezi izdržavanja, ili jedan bračni drug bez prethodnog dogovora na bilo koji način ucestvovao je na izdržavanje, zbog čega drugi bračni drug nije podneo zahtev za izdržavanje ukoliko u međuvremenu, nakon razvoda prestaje da daje izdržavanje rok za podnošenje zahteva za bračnog druga koji je primio izdržavanje na ovaj način računa se od dana kada je dato poslednje davanje izdržavanja.

Bez obzira na činjenicu da su ispunjeni gore navedeni uslovi za izdržavanje, sud može da odbije zahtev ako : a) izdržavanje zahteva bračni drug koji, bez ikakvog ozbiljnog razloga u odnosu na drugog bračnog druga na grub ili nedostojan način se ponasao u braku, takav zahtev bi predstavljao očiglednu nepravdu za drugog bračnog druga; b) fiktivna zajednica života između bračnih drugova je prekinuta i godinama oni su živeli nezavisno jedni od drugih i obezbedili sredstva za sopstvenu egzistenciju do razvoda i c) tužilac namerno izaziva potrebu za plaćanje izdržavanja.

Po pravilu izdržavanje se određuje na neodređeno vreme. Izuzetno se može odrediti za neko vreme ukoliko podnosilac zahteva ima mogućnost da obezbedi sredstva za izdržavanje za jedno kratko vreme, ili ako je brak trajao kratko vreme (član 312 ZKP). Sud može da odluči da izdržavanje za jedno određeno vreme da se produži za određeno vreme ili neko drugo neodređeno vreme. Zahtev treba da se podnese pre isteka roka za koji je određeno izdržavanje.

Pravo razvedenih bračnih drugova na izdržavanje prestaje u trenutku kad više ne važe uslovi iz član 298-302. ovog zakona, kad je isteklo vreme za koje je sud odredio plaćanje alimentacije, kada razvedeni bračni drug koji je uživao ovo pravo ponovo sklopio brak ili stupio u vanbračnu zajednicu (faktičku zajednicu) ili je umro. (član 313 ZKP).

2. Zakonska obaveza između roditelja i dece

Ono što je obaveza za roditelje prema deci predstavlja pravo dece od njihovih roditelja i obrnuto. Dakle, deca imaju pravo da zahtevaju od svojih roditelja

očuvanje, negu, obrazovanje, vasiptanje u skladu sa mogućnostima koje oni imaju, da budu zastupljeni u pogledu njihovih prava i interesa i da upravljaju njihovom imovinom.

Izdržavanje dece je prirodna obaveza. Roditelji su dužni da izdržavaju svoju maloletnu decu, a ako su u školi do 26 godina. Ako punoletno idete, zbog bolesti ili duševne smetnje, nije u stanju da radi, nema dovoljno sredstava za život, ili ne može da ostvari dovoljno sredstava za život, roditelji imaju obavezu da izdržavaju sve dok traje to stanje (član 291 ZKP). Okolnost da je roditelj lišen roditeljskog prava ne oslobađa od obaveze za izdržavanje svoje dece.

Izdržavanje dece je zajednička obaveza roditelja, bez obzira da li žive zajedno ili ne. Za izdržavanje dece roditelji učestvuju u srazmeri sa svojim mogućnostima. Ovaj problem nije prisutan dok roditelji žive zajedno. Ako roditelji žive odvojeno obaveza za izdržavanje određuje se shodno potrebama dece i u srazmeri sa mogućnostima svakog roditelja. Roditelji ne mogu odustati ili na bilo koji način da se oslobode od ove obaveze.

U brako razvodnoj parnici, presudom kojom se brak razvede sud po službenoj dužnosti odlučuje i o izdržavanju maloletne dece. Odluka doneta u ovom postuku, kasnije može naknadno zbog izmenjenih okolnosti u postuku pred osnovnim sudom da se promeni i to po zahtevu maloletnika kojeg zastupa roditelj.

Deca imaju moralnu obavezu da se staraju o svojim roditeljima. (član 294 ZKP). Ovu obavezu ima i dete koje je navršilo 15 godina ako ostvaruje prihode od rada. Obaveza dece za izdržavanje svojih roditelja, postoji bez obzira dali su roditelji doprineli za njihovo izdržavanje ili ne. Izuzetno sud može da odbije zahtev roditelja za izdržavanje ukoliko to zahteva roditelj koji je lišen roditeljskog prava i nije doprineo na izdržavanje dece i ako je za to imao mogućnosti da učini. Deca su obavezna da izdržavaju roditelje, samo ukoliko je roditelj nesposoban za rad i nema dovoljno sredstava za egzistenciju, dok porodica ima mogućnosti da doprinese njegovom izdržavanju. Ova obaveza traje do smrti roditelja ili dok njegovo ekonomske stanje se ne poboljša i nema treba za izdržavanje od drugog lica.

3. Međusobna zakonska obaveza ostalih lica koja su u krvnom srodstvu

Obaveza za izdržavanje postoji i između drugih lica koja su u krvnom srodstvu do prve linije bez obzira na stepen. Pravo na izdržavanje od strane lica koja su u krvnom srodstvu ostvaruje se po redosledu po kome imaju pravo na nasleđivanje. U slučajevima kada nekoliko lica imaju obavezu za izdržavanje, obaveza za izdržavanje određuje se shodno mogućnostima svakog od njih.

Osim između roditelja i dece, zakon takođe predviđa obavezu za izdržavanje i između ostalih lica u srodstvu. Prema ZKP braća i sestre imaju obavezu da izdržavaju svoju maloletnu braću i sestre koji nemaju sredstava za egzistenciju, ukoliko njihovi roditelji nisu živi ili su živi, ali ne mogu da to učine. Obaveza za izdržavanje maloletne braće i sestara uslovljeno je nesposobnošću za izdržavanje od strane roditelja.

ZKP predviđa pravo i obavezu za izdržavanje maćehe i očuha i njihovog maloletnog pastorka i obrnuto (član 295 i 296ZKP).

Očuh i maćeha su dužni da izdržavaju svoje maloletne pastorka ako oni nemaju svoje srodnike koji po zakonu imaju obavezu da izdržavaju, ili oni nisu u stanju da to učine. Očuh i maćeha imaju ovu obavezu čak i nakon smrti roditelja maloletnog pastorka sa kojima očuh ili maćeha su bili u braku, ako do njene njegove smrti postojala porodična zajednica postojala. Ovo pravo prestaje ako je brak između roditelja i očuha, odnosno maćehe se vrazvede ili poništi.

Istovremeno i pastor ima obavezu za izdržavanje maćehe i očuha, ukoliko su oni brinuli za njihovo izdržavanje. Ako očuh ili maćeha imaju decu, ova obaveza je zajednička sa njihovom decom.

4. Forme za zakonsko izdržavanje

Iako deo zakona koji reguliše prava, odnosno obavezu, za izdržavanje ima naziv FINANSIJSKO IZDRŽAVANJE, u prvom članu ovog dela zakona (ZKP 278) pokazuje da to znači finansijska i materijalna obaveza iz kojeg proizilazi da izdržavanje može se dati u novcu ili u naturi. Na ovaj način, doprinos za izdržavanje ne znači samo isplata određenog iznosa novca, ali i sve druge imovinske vrednosti imovine koje izdržavano lice ostvaruje za izdržavanje.

Izdržavanje obično se daje u novcu. Ako u jenom konkretnom određenom slučaju, izdržavanje u novcu treba zameniti nekom drugom formom za izdržavanje, o tome odlučuje sud.

Što se tiče finansijske obaveze za pružanje izdržavanja nema potrebe za neko posebno objašnjenje, jer to podrazumeva plaćanje određenog iznosa u novcu. Međutim, obaveza materijalnog izdržavanja kao pravne forme, može biti raznovrsna. Tako, može biti u onim slučajevima u kojima lice koje daje izdržavanje primi izdržano lice u njegovoj porodici i tu se stara o njemu, ako mu ustupi određenu površinu stana, korišćenje površine poljoprivrednog zemljišta, poslovnog prostora ili na bilo koji drugi način.

Polazeći od odredbe člana 278 ZKP, u delu o obliku izdržavanja, sledi da u principu izdržavanje može se dati u novcu ili u naturi. Međutim, davanje dužnosti u prirodi dolazi do izražaja obično bračnog druga ili roditelja dece. Ova vrsta izdržavanja nije moguće obaveze roditelja prema deci. Na ovaj način je obaveza roditelja da doprinese na izdržavanje deteta može biti samo u novcu, obzirom da i roditelj nema pravo da bira drugi oblik za izdržavanje. Za lica u krvnom srodstvu obaveza za izdržavanje određuje se prema redosledu po kome se oni pozivaju na nasleđivanje. Ako obaveza za izdržavanje postoji među nekim srođnicima, ovu obavezu imaju prvo potomci a zatim potomci i redosleda predaka. (282 ZKP).

Sa gore iznetog, proizilazi da u postupku za izdržavanje tužilac je lice koje traži izdržavanje, ovo pravo po zakonu ima i njegov punomoćnik i organ starateljstva (član 326 ZKP), dok tuženi su lica iste linije koja imaju obavezu za izdržavanje ili i ostala lica iz nekog drugog naslednog reda.

5. Određivanje visine za obavezno izdržavanje

U postupku za izdržavanje, sud treba da odredi ukupan iznos finansijskih sredstava za izdržavanje. Određivanje ovakve potrebe je od značaja, iz razloga jer ukoliko tuženi nema mogućnosti da se ispuni ova obaveza, o tome obavestava organ starateljstva koji može da prosiri tužbu i na drug lica koja po redosledu imaju tu obavezu. Ukoliko i to nije dovoljno, organ starateljstva preduzima druge potrebne mere (332 ZKP).

Visina iznosa za izdržavanje određuje se u srazmeri sa mogućnostima lica koje mora da obezbedi izdržavanje, au okviru potreba podnosioca zahteva. Za svaki od slučajeva sud mora da proceni potrebe podnosioca koji zahteva izdržavanje, uvek s obzirom na njegovo imovinsko i finacijsko stanje, sposobnost za rad, stvarna mogućnost za zapošljavanje, zdravstveno stanje, lične potrebe i druge okolnosti koje utiču na određivanje izdržavanja. U tom smislu kao nesigurni bračni drug smatra se bračni drug koji je zaposlen, čiji prihodi nisu dovoljni za zadovoljavanje životnih potreba, stog on ima pravo da zahteva dodatno izdržavanje. S druge strane, bračni drug koji nakon prestanka bračne zajednice, odustao od svog dela nasledstva, od kojih prihoda mogao je da živi, nema pravo na izdržavanje od strane drugog bračnog druga. Na isti način neće imati pravo na izdržavanje i lice koje bez ikakvog razloga prekinuo je radni odnos i time sebe dovodi u situaciji bez sredstava za egzistenciju. U slučajevima kada se zahteva izdržavanje za maloletno detete od uticaja je uzrast deteta i potrebe za obrazovanjem i njegovo stručno obrazovanje (330.3 ZKP).

Što se tiče procene mogućnosti lica od koga se zahteva izdržavanje, sud mora uzeti u obzir sav prihod kojeg on ostvaruje, kako one redovne tako i one periodične (npr prihod od poljoprivrede, honorar autora, prihodi od terenskog rada, itd.). Sa druge strane na isti način treba takođe proceniti mogućnosti smanjenja prihoda kao što su zbog privremene bolesti, bolovanja, itd. Da bi izbegao odgovornost za plaćanje izdržavanja da ono bude mnogo niža, lice od koga se traži izdržavanje može da se služi sa različitim zloupotrebama kao što su smanjenje svojih prihoda u vreme postupka. Iz tog razloga, sud mora da proceni ne samo mogućnosti za izdržavanje prilikom odlučivanja o tome, ali za jedno duže vreme, obično u roku od godinu dana.

Prilikom procene mogućnosti da doprinese na izdržavanju dece, sud će takođe proceniti realne mogućnosti za ostvarivanje prihoda od strane lica od koga se zahteva alimentacija, sopstvene potreba za hranom i drugim obavezama koje on ima. To znači da roditelji imaju obavezu da doprinesu deci na izdržavanje, čak i ako ugrožavaju svoja finansijska sredstva, odnosno na svoju stetu. (280.2 ZKP).

Povodom određivanje iznosa za doprinos za izdržavanje, od ukupnih prihoda lica koji ima obavezu za izdržavanje, obično u praksi se procenjuje da 50 % prihoda tolice troši za lične potrebe, ako treba da doprinese za više dece treba računati 1/3 prihoda za lične potrebe, kao i druge troškove koji se odnose na druga lica, ako ima tu obavezu, a zatim ostali deo se određuje za zahtevanu alimentaciju, uvek uzimajući u obzir potrebe lica koja traži alimentaciju. Polazeći od pravila da visina doprinos za izdržavanje zavisi od ekonomskih mogućnosti roditelja sa jedne strane i sa druge strane potrebe deteta, ne može roditelj da se obaveže da plati na ime svog dela za izdržavanje, čak i ako taj roditelj može dati za alimentaciju u toj visini. U sporovima za alimentaciju, kao doprinos

za roditelja kome je povereno dete, sud uzima u obzir njegovo staranje isvakodnevnu brigu o detetu.

Pravo na alimentaciju pocinje ukazivanjem potreba,odnosno prestaje shodno uslovima predvidenim zakonom,sto podrazumeva da odluka suda u ovim sporovima ima deklarativni karakter a ne konstitutivni. Na ovaj način cilj za doprins za izdržavanje jeste zadovoljavanje zivotnih potreba podnosioca zahteva za izdržavanje, od trenutka podnosenje zahteva pa i u buduće. Iz ovoga pa ni na koji način ne može da se zahteva izdržavanje za proteklo vreme, ali samo za u buduće.

6. Stvarna i mesna nadležnost za odlučivanje u vezi izdržavanj

Što se tiče stvarne nadležnost u pogledu zakonskih zahteva za izdržavanje, u prvom stepenu odlucuje osnovni sud.U slucajevima kada odlucuje o poništenju ili razvodu braka,isti sud, istom presudom, odlučujući po službenoj dužnosti, će odlučiti o izdržavanju maloletne dece,dok za bracnog druga, sud ce odlucitisamo ukoliko je podenta takav zahtev u brako razvodnoj parnici.

Što se tiče teritorijalne nadležnosti, u slučaju odlucivanja za zakonsko izdržavanje,van brako razvodne parnice, osim suda koji ima opštu nadležnost, nadležan je i onaj sud po mestu prebivališta ili boravišta tužioca.

Za izdržavanje dece sud se stara po službenoj dužnosti.Tako,u bračnim sporovima prilikom odlučivanja o izdržavanju maloletne dece na njihov zahtev, obaveza za određivanje izdržavanja treba da se odredi od dana podnošenja zahteva, ukoliko sud po sluzbenoj duznosti odlucuje bez zahteva,onda to tece od dana donosenja presude. Za vreme pre podnosenje zahteva, deo troškova u srazmeri sa mogućnostima drugog roditelja, može da se zahteva da se tužbom u drugom postupku.

Zakonske odredbe koje se odnose na alimentaciju su imperativnog karaktera, tako da u tim slučajevima presuda ne može da se zasniva na osnovu priznanja. Istovremeno bilo koji sporazum postignut između roditelja u vezi alimentacije maloletnog deteta ne obavezuje sud, tako da i u slucajevima sporazuma između roditelja, sud može da istražuje okolnosti za odlučivanje u vezi alimentacije, a to će prihvatiti samo ako je to u skladu sa odredbama ZKP koje se odnose na određivanje alimentacije.

Odluka suda u vezi sa izdržavanjem je privremenog karaktera,iz razloga jer lice koje ima pravo ili lice koje ima obavezu za izdržavanje,može da podnese žalbu nadležnom sudu, tražeći da izdržavanje određeno ranijom sudskom odlukom, zbog promenjenih okolnosti na osnovu kojih je doneta da se menja,produzi ili smanji ili da se promeni oblike i način davanja alimentacije (331 ZKP). Izmenjenje okolnosti se utvrduju u pogledu lične potrebe i povećanje potrošnje lica koji prima alimentaciju. Da bi se proverile da li ili ne postoje izmenjene okolnosti sud ce da uporedi situaciju u trenutku podnošenja zadnjeg zahteva za izmenu odluku za izdržavanje u vreme donošenja odluke cije se izmene zahtevaju. Povećnje ili smanje doprinosa za izdržavanje, zbog promene okolnosti na osnovu kojih je ranije postavljen, može se tražiti samo za ubuduće a ne i za proteklo vreme.

VI. IMOVINSKI ODNOSI ČLANOVA PORODIČNOG DOMAĆINSTVA

Prema važećem zakonu, porodično domaćinstvo čine njihovih branci drugovi i njihova uža porodica. Članovi uže porodice su deca i roditelji brancih drugova. S obzirom na činjenicu da vrlo veliki broj kosovskih porodica, osim brancih drugova i dece i njihovih roditelja, u domaćinstvu žive i druga lica koja zajednički rade stvaraju, upravljaju i raspolažu imovinom u takvoj porodičnoj zajednici, zakonom su regulisani imovinsko-pravne odnosi članova zajedničkog domaćinstva (sedmi deo ZKP član 271-277). Na ovaj način i sva imovina stečena tokom postojanja u porodične zajednice smatra se zajedničkom imovinom svih članova domaćinstva koji su doprineli njenom stvorenju. Zakonom nije određen bilo kakav minimum granice starosti za sticanje statusa vlasnika zajedničke imovine, samom činjenicom da je činjenično pitanje i zavisi od konkretnog slučaja, tako da postoji mogućnost da i lica ispod 15 godina mogu doprineti na stvaranje zajedničke imovine.

1. Upravljanje zajedničkom imovinom

Zajedničkom imovinom porodične zajednice zajednički raspolažu i upravljaju, po dogovoru članovi domaćinstva koji su doprineli sticanju iste, ako to nije povereno uz saglasnost jednom ili više članova domaćinstva. Ako se ne može postići dogovor, prema predlogu jednog od suvlasnika, o tome će odlučiti u parničnom postupku osnovni sud.

Pravo na nepokretnu imovinu zajedničkih članova domaćinstva upisuje se u javne knjige i time se potvrđuje pravo svojine u zemljišnim knjigama, gde će su uključeni kao suvlasnici te nepokretnosti. U većini slučajeva to biva kao što to je obično registruje se na ime samo jednog člana domaćinstva, obično u ime glave porodice. U takvim slučajevima, pravni status zajedničke imovine može da se promeni na predloga svih članova domaćinstva koji su doprineli njenom sticanju.

Ako član domaćinstva u čije ime je registrovana nepokretna imovina otuđuje, ili na bilo koji drugi način šteti druge članove domaćinstva, oni mogu osporiti ugovor sa kojim je zaključen, ako u registar su postojale činjenice zajedničkog vlasništva, ili ako druga ugovorna strana znala ili je mogla znati da nekretnina je zajedničko vlasništvo članova domaćinstva. Inace, u takvim slučajevima, drugi članovi domaćinstva svakako imaju pravo naknade u novčanom iznosu svojih delova imovine. (član 274 ZKP).

Što se tiče upravljanja zajedničkom imovinom članova porodice, analogno važe pravila u vezi sa imovinskim odnosima između brancih drugova.

2. Ugovoreni odnosi između članova zajedničke imovine

Članovi domaćinstva mogu dogovorno da regulišu imovinsko-pravne odnose. Ugovor koji regulišu ove odnose mora biti u pisanom obliku i da obuhvata sve članove koji su doprineli stvaranju imovine. To mora da se potvrdi na sudu od strane sudije, nakon čitanja izjave od strane sudije i nakon što isti upozorava stranke

u vezi sa posledicama ugovora. Ako vlasnik zajedničke imovine je maloletno lice, pre potvrđivanja ugovora pred sudom potrebno je da se traži mišljenje organa starateljstva.

U suprotnom, ukoliko nije drugačije određeno Zakonom o Porodici, o imovinsko-pravnim odnosima članova domaćinstva važe opšta pravila imovinskog prava.

ZAŠTITA PROTIV NASILJA U PORODICI

1. Nasilje u porodici shodno Zakonu od Zaštite od Nasilja u Porodici¹⁵

Društveni ekonomski i pravni odnosi u braku i porodici uređeni su zakonom. Svrha socijalne intervencije u braku i porodičnim odnosima je zaštita porodice, što znači preduzimanje različitih mere, od kojih zajednički cilj je da se obezbede vršenje društvenih funkcija, posebno za osnivanje, podizanja, staranje, obrazovanje deca i u pomaganju članovima porodice koji nisu u stanju da se brinu za sebe.

Dešava se da član porodice na bilo koji način bude maltretiran od strane bilo kog od ostalih članova porodice, a samim tim u cilju efikasne pravne zaštite i mogućnosti korišćenja pomoćnih mehanizama za žrtve nasilja u porodici, donet je poseban Zakona - Zakon o Zaštiti Nasilje u Porodici. Ranije ovo pitanje je regulisano Uredbom UNMIK-a br. 2003/12/, od. 07/05/2003.

Nasilje u porodici u skladu sa zakonom znači jedan ili više namernih napada koje čini jedno lice drugom licu sa kojim je, ili je bio u porodičnim odnosima, kao što su:

1. upotreba fizičke sile ili psihološkog pritiska počinjeno protiv drugog člana porodice;
2. bilo koja druga radnja člana porodice koji može da izazove ili da preti da izazov dace nanaeti fizički bol ili duševnu patnju;
3. izaziva osećaj straha, lične opasnosti ili pretnje dostojanstva;
4. fizički napad bez obzira na posledice;
5. uvreda, nazivanjem uvredljivim imenima i drugih oblika nasilnog zastrašivanja;
6. ponavljanje ponašanje sa ciljem da ponizava drugo lice;
7. seksualni odnos bez saglasnosti i seksualno zlostavljanje;
8. nezakonito ograničavanje slobode kretanja drugog lica;
9. oštećenje ili uništenje imovine i pretnjo da to učini;
10. Postavljanje drugog lica za fizičko, emocionalno i ekonomsko zastrasivanje;
11. nasilno uklanjanje ulazak iz zajedničkog stana ili boravišta drugog lica i
- 12 otmica. Tako, Zakon od Nasilja u Porodici izričito je definisao šta se podrazumeva pod nasiljem u porodici.

Prema zakonu zaštićena strana je lice prema kome je upotrebljeno nasilje u porodici u čiju korist se traži nalog za zaštitu, naloga za hitnu zaštitu ili privremeni nalog za hitnu zaštitu.

---

¹⁵ Zakon o Zaštiti od nasilja u Porodici, Zakon br. 03 / L - 182 od. 01.07.2010,

1. Zaštitne mere

U cilju zaštite žrtve i izbegavanje nasilja u porodici, u zavisnosti od vrste i intenziteta toga, u odredbama čl 4-11 ovog zakona predviđene su zaštitne mera koje mogu biti izrečene od strane suda protiv odgovornog lica za nasilje u porodica.

Pored zaštitnih mera predviđenih ovim članovima, u zavisnosti od situacije predstavljene, može se odrediti i bilo koja druga mera, što je neophodno za zaštitu bezbednosti, zdravlja ili dobrobiti zaštićene strane. U tom smislu, sud je ovlašćen da odredi i druge mere, pored onih koje su predviđene ovim članovima i naredbe za zaštitu, naloga za hitnu zaštitu ili naloga za privremenu hitnu zaštitu

Predlog za određivanje jedne ili više zaštitnih mera može da podnese : zaštićena strana ili njen punomocnik, drugi člana porodice, centar za socijalni rad i svako drugo lice koja ima saznanja da postoji nasilje u porodici.

2. Vrste naloga za zaštitu od nasilja u porodici

Podnetim predlogom može da se zahteva izdavanje:

- 1) Zaštitnog naloga,
- 2) Hitnog zaštitnog naloga,i
- 3) Privremeni hitni zaštitni nalog.

Radnim danima i tokom radnog vremena u sudu, predlog se dostavlja sudu radi izdavanja zaštitnog naloga ili naloga za hitnu zaštitu. Za vreme praznika i neradnim danima,predlog se podnosi šefa regionalne jedinice Kosovske Policije protiv nasilja u porodici, radi izdavanja privremene naredbe za hitnu zaštitu.

Jednim nalogom mogu da se odrede jedna ili više zaštitne mere. Zaštitnim nalogom mogu da se odrede sve mere predviđene u članu 18. Zakona.

3. Nadležni organi za izdavanje zaštitne mere

Da bi se odlučilo o predlogu za izdavanje nalog za zaštitnu meru i nalog za hitnu zaštitu od strane suda je od suštinskog značaja za zaštićenu stranu.Predlog može biti podent u toku postupka koji se vodi u sudu u vezi sa starateljstvom ili izdržavanjem. Nakon saslušanja stranaka i izvedenih dokaza u sudskom ročištu održanom u skladu sa pravilima utvrđenim ovim zakonom, kao i u njihovom odsustvu po pravilima Zakona o Paranaicnom Postupku¹⁶ ako se utvrdi da postoji osnovana sumnja da izvršilac nasilja u porodici izvrsice neko delo nasilja u porodici, u cilju zastite bezbednosti,zdravlju,ili dobrobiti zasticen strane,sud izdaje nalog za hitnu zaštitu.Jednim ili drugim nalogom određuju se jedna ili vise mera sa rokom trajanja najvise do 12 meseci,stim sto se moze proizvesti do 24 meseca,istovremeno izvrsiocu nasilja u porodici se skrece paznja da nalog stupa na snagu prilikom urucenja resenja kojim je nalozena mera,ne postupanje po nalogu predstavlja krivicno delo.Osim počinioca nasilja,nalog se urucuje i zaštićenoj

---

16 Vidi član 15Zakona za Zaštitu od Nasilja u Porodici,

strani, lokalnoj policijskoj stanici i centru za socijalni rad, prema prebivalištu odnosno boravistu žrtve.

Ako okolnosti pod kojima je izdat zaštitni nalog su promenjene pre isteka roka, na zahtev zaštićene strane ili počinioca nasilja, sud može da odluči da se nalog promeni ili ukine.

Tokom poslednjih 15 dana pre isteka roka za produženje zaštićenog naloga zaštićena strana ili njegov ovlašćeni predstavnik mogu da podnesu zahtev za produženje zaštitnog naloga. Nakon razmatranja zahteva sud može takođe da naredi da se isti nastavi za sledeći period, jos za najviše drugih 12 meseci, ili da potvrdi prestanak.

4. Posledice za nepoštovanje zaštitne mere

Ako počinitelj nasilja u porodici ne postupa shodno zaštitnom nalogu, ili naloga za hitnu zaštitu koji je izdao sud, ili privremeni nalog za hitnu zaštitu izdat od strane šefa Područne jedinice Kosovske policije, on je počinio krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti koje je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci¹⁷.

---

17 Tu član 25,

VII. NASLEDNO PRAVO

I. Opšti instituti:

1. Nasledstvo, pojam i predpostavke nasleđivanja;

Smrt jednog lica, s` jedne strane, za posledicu ima prestanak određenih prava i obaveze, dok se sa druge strane prenos ovih prava i obaveza prema drugim licima, odnosno njegovim naslednicima. Kako posledica smrti nestaju kako imovinska prava, tako i nona meimovinska. Odavde proistice da nasledstvoje je prenos zakonom ili na osnovu testamenta imovine, određenih prava i obaveza umrlog lica na jednog ili više lica.

Polazeći od ovog, umrlo lice je lice čija se imovina nasleđuje koje Zakon Kosova o Nasleđivanju (ZKN) poznaje po nazivu ostavilac. Nasledna imovina je ona imovina koji je naslednik imao do smrti, dok lica koja nakon smrti ostavioca se nazivaju naslednicima.

2. Prdmet nasledstva

Imovina jednog lica gubi svog vlasnika prilikom njegove smrti. Ova imovina se sastoji od stvari ili materijalnih dobara koje je imao to lice. Upravo ovi predmeti ili materijalna dobra su predmet nasleđivanja, koja je nakon smrti titulara prelaze na naslednike. Pored toga, kao predmet nasleđivanja prema ZKN su i prava i obaveze koje je imao ostavilac pre smrti.

3. Sticanje nasledstva;

Da bi jedan naslednik ili više njih mogli da sticu pravo na nasleđivanje potrebno je da je postojao smrt. Smrt izaziva poziva testamentarne naslednika, kao i one zakonske. Trenutak smrti fizičkog lica, je momenat koji određuje subjekte koji imaju pravo na nasledstvo. Prema ZKN samo fizička lica mogu biti ostavioci (član 4.2 iz LTK).

4. Mesto i vreme za otvaranje nasledstva;

Smrt jednog lica je trenutak kada se otvara nasleđivanje, koji iz tog razloga, pravo na nasleđivanje stiće se u trenutku smrti, isti efekat ima proglašenje umrlog lica.. Ovo svojstvo sticu sva lica koja u trenutku smrti lica ili proglašenog lica za umrlo, stekli pravo na nasleđivanje (član 5.1 ZKN) takodje ovo pravo imaju sva lica koja su sposobna za nasleđivanje, ako nije drukčije određeno zakonom (član 5.2 ZKN).

Kao mesto za otvaranja nasledstva smatra se mesto gde je umrlo lice u trenutku njegove smrti imao prebivalište ili boravište ili mesto u kome se nalazi većina njegove nasledne imovinu (član 95 Zakona o Vanparničnom Parničnom Postupku, (ZVP).

5. Ravnopravnost u nasleđivanju;

Prema ZKN ravnopravnost u nasleđivanju imaju sva fizička lica koja su bila živa u vreme smrti ostavioca (član 3.1), u istim uslovima su i lica koja su sposobna za nasleđivanje kao i lica koja još nisu rođena, pod uslovom da su isti bili zaceti u trenutku smrti ostavioca (član 7 LTK). Takođe, su ravnopravni u nasleđivanju i deca rođena van braka, kojima odlukom suda ili nekog nadležnog organa je priznato ocinstvo, ili osvojena lica od strane ostavioca (član 3.2 LTK), čak i ako isti strani državljani, pod uslovom uzajamnosti od strane druge države, koja bi uzajamnost se pretpostavlja (član 3.4 ZNK). **Sporazum za buduće nasleđivanje;**

Zakon Kosova o Nasleđivanju ne dozvoljava bilo kakav dogovor između budućih naslednika ili budućih naslednika i trećih lica u vezi sa nasleđivanjem koje nije još otvoreno, bilo kakav dogovor po ovom osnovu bio bi nevažeći.

6. Sposobnost za nasleđivanje;

Bilo koje lice koje je živo u vreme otvaranja nasledstva, odnosno bilo koje lice koje je bilo začeto pre smrti ostavioca a posle rođeno živo, može da bude naslednik. (clan 7.1 ZKN). Smatraće se da je neko lice bilo začeto u vreme otvaranja nasledstva ako je to lice kasnije bilo rođeno živo u periodu od 300 dana od dana smrti ostavioca. Međutim, čak i ako ta lica ispunjavaju navedene uslove, nisu svi oni koji su pozvani da nasledi, bilo da su pravno ili testamentom nasljednici mogu naslediti, jer da vam osvojiti kvalitet naslednika ne bi trebalo isti uslovi koji su nedostojni iste nasledstva ili biti isključeni iz zaostavštine.

7. Osnov za nasleđivanje;

Prenos imovine od ostavioca na naslednike vrši se na dva načina :

- a) *Prvi način je onaj zakonski, gde samim zakonom su određeni naslednici i nasledni red*
- b) *Drugi način je testmen tom, znaci poslednja želja ku ostavilac izražava kojima on može da utiče na određivanje naslednog reda polazeci od njegovih interesa. Iz ovoga možemo zaključiti da postoje dva osnova za pozivanje na nasledstvo, testamentarno nasleđivanje i zakonsko nasleđivane. (član 8 ZKN).*

8. Pojam nasleđivanje;

ZKN nije definisao pojam nasleđivanja, ali s obzirom na sadržaj odredaba ZKN uzimajući u obzir teorijske i naučne aspekti došlo je do zaključka da sva ona lica koja se smatraju naslednicima imaju pravo da naslede, zostavštinu nakon smrti ostavioca.

9. Razlika između naslednika i sukcesora;

Zakonskom sukcesijom se podrazumeva pravo jednog subjekta na pravima i obavezama koje je imao jedan drugi subjekat. U tom smislu sukcesor je naslednik prava i obaveze koje imao ostavilac nakon sprovođenja naslednog postupka. Iz ovoga sledi da pre sprovođenja postupka o nasleđivanju sukcesije još uvek se ne zna da li će moći da naslede sva lica koja u skladu sa zakonom se smatraju naslednicima. Uprkos ovom pravu sukcesora na nasledstvo, regulisano je na osnovu postupaka o zostavštini, u tome je razlika između naslednika i sukcesora.

10. Zakonsko nasleđivanje;

Zakonsko nasleđivanje znači sticanje nasledstva shodno naslednom redu u obimu i iznosu propisano zakonom.

11. Raspolaganje u slučaju smrti.

Između ostalog, pravni poslovi se razlikuju i na pravne poslove tokom života (inter vivos) i u slučaju smrti (mortis causa). Karakteristično je da obe ove vrste pravnih poslova osnovana su tokom života lica koja preduzimaju pravne poslove, tako da kriterijum njihove razlike između njih nije vreme osnivanja – predstavljanja, već je vreme početka njihovog pravnog dejstva. U tom smislu, efekti pravnih poslova inter vivos javljaju se tokom života lica koja su preduzeli te poslove. Dok kod onih mortis causa pravni efekti počinju nakon smrti lica koji je preduzeo pravne poslove, tako da je smrt je osnovni uslov da pravni poslovi proizvode pravno dejstvo.

Prema ZNK pravni poslovi u slučaju smrti su testament i ugovor o doživotnom izdržavanju.

II. Nasleđivanje po osnovu zakona:

Nasleđivanje po osnovu zakona znači nasledstvo na osnovu određenih činjenica koje su zakonom predviđene, to su slučajevi kada ove činjenice ne mogu doći do nasleđivanja po osnovu testamenta.

Do nasleđivanja po osnovu zakona dolazi se: a. kada ostavilac nije ostavio nikakav testament, ili kada je opozvan testament, ili kada ostavilac testamentom nije obuhvatio celokupnu njegovu imovinu, i b. kada testamentarni naslednik je umro pre ostavioca.

1. Krug naslednika

Zakon Kosova o Nasleđivanju, poznaje tri nasledna reda. Međutim, ako je ostavilac nema svoje naslednike koji bi nasledili u skladu sa zakonom, organi vlasti, odnosno opština je zakonski naslednik zadnjeg naslednog reda.

2. Nasledni red;

Zakonom, nasledni red je regulisan u zavisnosti od stepena srodstva mogućih zakonskih naslednika ostavioca. Treba naglasiti da naslednici najbližeg naslednog reda isključuju od nasledstva lica daljeg naslednog reda. (član 11.4 ZKN).

- a) Dakle, ostavioca pre svih drugih naslede **njegov bračni drug i deca** (član 12.1 ZKN), oni nasleđuju u jednakim delovima (član 12.2 ZKN).

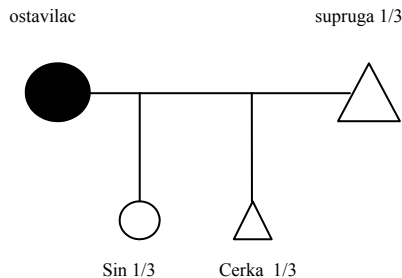

Fig. 1

- b. 1. Drugi nasledni red predstavljaju: roditelji i bračni drug ostavioca. U tom slučaju ostavioc koji nema potomaka nasleđuju njegovi roditelji i bračni drug koji silazi sa prvog na drugi nasledini red i nasleđuje zajedno sa naslednicima drugog reda, ali ne manje od $\frac{1}{2}$ polovine nasleđene imovine (Član 14.1 LTK). Polovinu zostavstine nasleđuju roditelji u jednakim delovima. U slučajevima kada ostavilac nije ostavio naslednike ili preživelog brcnog druga, u jednakim delovima $\frac{1}{2}$ od celokupne nasledne mase nasleđuju njegovi roditelji (član 14.3 LTK).

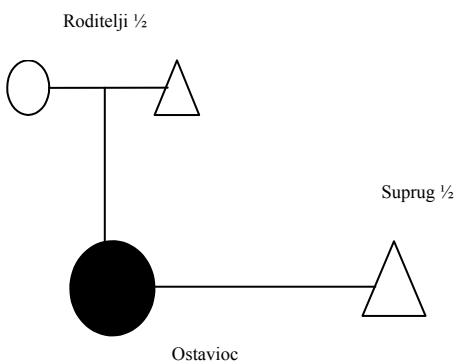

Fig. 2

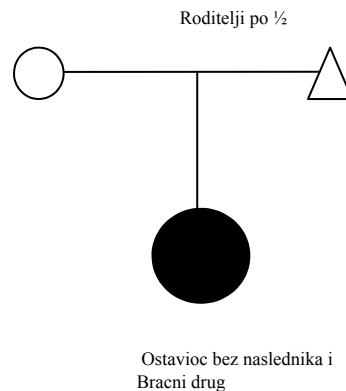

Fig. 3

NASLEDNO PRAVO

- b. 2. Takođe, u drugom naslednom redu spadaju braća i sestre ostavioca i njihovi potomci, zajedno sa suprugom ostavioca (član 15. ZKN). To se dešava u slučaju kada jedan od roditelja ostavioca je umro pre njega, deo zaostavštine koji bi pripadao njemu i njegova deca to nasleđuju, odnosno (brća i sestre ostavioca), shodno ovoj zakonskoj odredbi koja se odnosi u slučaju kada ostavioca nasleđuju deca i ostali njegovi potomci (član 15.1ZKN). U konkretnom slučaju treba imati u vidu, da (braća i sestre ostavioca i njihovi potomci) nasleđuju jednake delove zajedno sa drugim roditeljem. (član 14.2 ZKN).

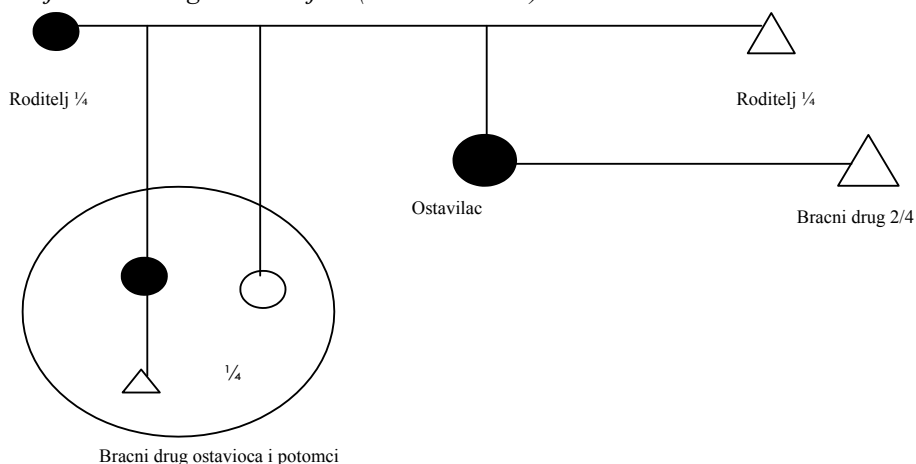

Fig. 4

- b. 3. Nasledni delovi koji će pripadati roditeljima ostavioca (kao da su živi), koji su umrli pre ostavioca i to $\frac{1}{2}$ polovinu nasleđuju njihovi potomci, u konkretnom slučaju braca i sestre ostavioca kako je određeno u stavom 1. člana 15. ZKN, dok drugi deo od $\frac{1}{2}$ nasleđuje bracni drug koji je živ pod uslovom da ostavlilac nije ostavio svoje potomke.

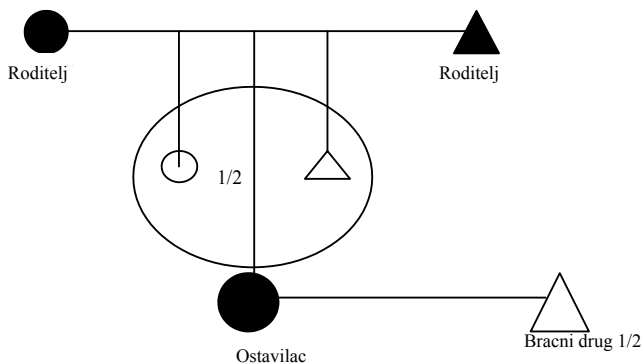

Fig. 5

- b. 4. *Ako jedan od roditelja ostavioca je umro pre ostavioca i nije ostavio potome, njegov udeo će naslediti drugi roditelj, ukoliko i on je umro pre ostavioca, njegovog predatka, koje je mogao imati od nekog prethodnog braka ili vanbračne zajednice, naslediti će deo zaostavštine koje bi pripadala oba roditelja.*
- c. *U trećem naslednom redu spadaju deda i baba ostavioca. Deda i baba iste loze nasleduju u jednakim delovima. Nasleđenu imovinu ostavioca koji nema potomke, suprugu, roditelje i njihove potomke, nasleduju njegov deda i baba. Polovina nasledne imovine ili $\frac{1}{2}$, u jednakim delovima nasleduju deda i baba po ocu, dok drugu polovinu ili $\frac{1}{2}$, imovine nasleduju deda i baba po majci.*
- d. *Prema ZKN kao sledeći krajni naslednik javlja se opština. Zaostavština ostavioca koji nije ostavio testamentarne naslednike I one zakonske, pripada opštini u kojoj je ostavilac imao njegovo zadnje prebivalište ili boravište.*

3. Odnosi između naslednog reda;

U svim slučajevima, kada se radi o zakonskim naslednicima, osim testamentarnih naslednika, najbliži naslednici naslednog reda prilikom podele zaostavštine, isključuju od podele naslednike daljeg naslednog reda.

4. Pravo na zastupanje

U odsutnosti jednog naslednika koji je umro prije ostavioca, koji je proglašen nedostojnim za nasledivanje, odustao od nasledstva ili isključen iz prava za nasledivanje, na njegovo mesto, u istoj meri i sa istim pravima javlja se drugi naslednik. Ostavilac Hasan nakon smrti ostavio je suprugu Yllku, decu Besu, Arbera, dok je Arben treće dete umrlo pre ostavioca koji je ostavio sina Drena. U ovom slučaju, supruga nasleduje $\frac{1}{4}$ Besa $\frac{1}{4}$, Arber $\frac{1}{4}$ i Dren nasleduje $\frac{1}{4}$ nasledene imovine koje bi pripadala njegovom ocu. Ovo pravo je poznato kao pravo na zastupanje. Ova lica koji zamenjuju naslednika koji bi trebalo da nasledi, nasleduju u jednakim delovima sa drugim naslednicima.

Pravo na povećanje i umanjenje dela nasleđa

1. Ravnopravni tretman dece ostavioca;

Kada je bilo reči o naslednom redu, rekli smo da tu spadaju svi potomci ostavioca koji nasleduju na jednake delove, što znači da u ovom okrugu pripadaju deca rođena u braku i takođe ona koji su rođeni van braka. Sa decom rođenom u braku izjednačena su I usvojena deca kojima je sud priznao očinstvo od strane ostavioca pre njegove smrti.

2. Povećanje naslednog dela dece;

Zakon predviđa, u određenim slučajevima, povećanje naslednog dela dece, odnosno smanjenje brasnog druga. Ako postoje deca kojima bračni druga ostavio

nije njihov roditelj, čija je imovina veća od one koja bi pripala podelom nasledstva u jednakim delovima, onda svako dete ostavioca ima pravo da dva puta više daa nasledi od bracnog druga, ako u zavisnosti od slučaj sud smatra to opravdanim. Nije bitno iz kojeg su braka deca, bilo da su bračna ili vanbračna. Primer: Ostavilac je imao dvoje dece iz prvog braka i dvoje druge dece iz drugog braka. Deca iz prvog braka imaju pravo da podnesu zahtev za povećanje njihovog dela. Ukoliko sud konstatuje da su ispunjeni svi zakonski uslovi, bracnom drugu će odrediti idealni deo u visini od $1/9$ nasleda, dok sva deca ostavioca (deca iz prvog braka i deca iz drugog braka) dobi ce po $2/9$ dela nasleda. Matematički bice izraženo $4 \times 2 + 1 = 9$, što znaci broj dece ostavioca mnozi se sa 2 i dobijenom iznsu dodaje se jedan (član 23 ZKN).

Pravo na nasledstvo usvojenika i usvojeoca;

Deca koja su usvojena i njihovi potomci, koji su usvojeni odlukom suda, imaju jednaka prava sa decom usvojenika (ostavioca), oni nasleduju isto kao usvojena deca, znaci u delu nasledivanja jednaki su sa decom usvojitela.

3. Prava bračnog druga

Bračni drug ostavioca znači kako muža tako i ženu koji imaju pravo da naslede umrlog supruga. Preživeli bračni drug ima pravo da nasleduju u jednakim delovima sa decom ostavioca ili $1/2$ imovine ostavioca kada nasleduje u drugom naslednom redu. Međutim, preživeli bracni drug ima pravo da zahteva da od nasledne mase odvoji njegov deo imovine stečene tokom zajedničkog života sa ostaviocem (koji će biti taj deo odlučuje sud u parničnom postupku ako se stranke ne dogovore o između njih) i ostatak imovine ostavioca će biti predmet rasprave u ostavinskom postupku (član 26.1 ZKN).

4. Kada bračni drug nema pravo na nasledivanje;

ZKN predviđa situaciju u kojoj preživeli bracni drug se izključuje od nasledstva. U odredbi členu 27 taksativno su predviđeni razlozi za isključenje iz prava na nasledivanje:

- a) *Pravo na nasledivanje među supružnicima prestaje da postoji posle razvoda braka.*
- b) *Ako je umrlo lice podne zahtev za razvod braka, pa nakon njegove smrti je utvrđeno razvod braka pravosnažnom sudskom odlukom;*
- c) *drugi razlog se odnosi na poništenje braka. Ako je njegov brak sa umrlim licem poništen pravosnažnom sudskom odlukom, nakon smrti ostavioca, i to iz razloga za koje je bracni drug koji je e znao u vreme trajanja braka;*
- d) *zadnji slučaj se odnosi na krivicu prezivelg bračnog druga. Ako je njegov/njen zajednički život sa umrlim licem prestao zbog njegove/njene krivice, ili na osnovu pisanog sporazuma postignutog sa umrlim licem.*

5. Pravo na nasleđivanje vabračnog druga

Nasledno pravo na Kosovu priznaje pravo na nasleđivanje vanbračnom drugu u pojedine slucajeve. Ako je vanbračna zajednica sa umrlim licem sve do trenutka njegove/njene smrti trajala najmanje 10 godina ili, kad u vanbračnoj zajednici bila rođena deca, koja je trajala najmanje 5 godina, (član 28.1 ZKN). Ako do smrti ostavioca niko od lica koja su zajedno živeli nisu sklopili brak sa nekom drugom osobom (član 28.1 b ZKN). Shodno ZKN obavezni naslednik ne moze da bude vanbračni drug (član 28.2 ZKN).

6. Obavezno nasleđivanje;

U članu 30 ZKN predvidjeno je koja lica mogu da budu obavezni naslednici. Ovo pravo imaju, osim bračnog druga ostavioca i njegovi roditelji, njegovi usvojenici i njihovi potomci. Što se tiče prave linije, za obavezne naslednike mogu se pozvati : braća i sestre ostavioca, pod uslovom da isti bude potpuno nesposobni da rade i nemaju sredstva za egzistenciju. Lica u pravoj i pobocnoj liniji koja su gore navedena bice pozvana na nasleđivanje po naslednom redu.

7. Obavezni i rapoloživi deo nasleđene imovine;

Osnovni deo zaostavštine je deo imovine nad kojom ostavilac ne može da raspolaže. U ovom delu, ekskluzivno pravo na nasleđivanje imaju neophodni naslednici (član 31. ZKN), prvog reda naslednika (dece i branci drug) ona predstavlja $\frac{1}{2}$ imovine koja bi pripadala svakom od zakonskh naslednka. Dok za, ostale redove ona, predstavlja $\frac{1}{3}$ zaostavštine koji bi pripadala njima kao zakonskim naslednicima.

8. Izračunavanje obaveznog dela

Za izračunavanje obaveznog dela prvo treba utvrditi vrednost zaostavštine. Ovo se vrsi procenom svih dobara kojima je testamentom raspolgao, drugih dobara ostavioca u vreme njegove smrti kaoi sve dugove koje je imao, odnosno koje su ostaljene. Od ove vrednosti se oduzima iznos dugova ostavioca dugi troškovi oko određivanja vrednosti kao što je gore, kao i iznos troškova sahrane umrlog lica. Visina ove promene se dodaje vrednosti svih donacija naslednicima ostavioca eventualnog pravnog i vrednost poklona koje je ostavilac imao prošle godine za druga lica.

9. Imovina koja se izdvaja iz nasleđa

Imovina ostavioca, koju su stekli potomci koji su zajedno ziveli sa njim i koji su stekli svojim radom, ili na bilo koji način pomogli ostaviocu, imaju pravo da traže da deo nasleđstva, da se izdvoji onaj deo koji odgovara za njihove doprinose. Ovaj deo ne pripada naslednoj imovini, nitii na bilo koji način ovaj deo ne može se uzeti u obzir prilikom izračunavanja udela. Pravo da se traži taj deo imovine, zastareva posle 5 godina od dana kada je otvoreno nasleđstvo (član 36.3 ZKN).

10. Smanjenje raspolaganja testamentom

U slučajevima kada se radi o smanjenju obaveznog dela, onda sva dobra koja su učinjena od strane ostavioca vraćaju se u cilju ispunjavanja obaveznog dela. Takođe i raspolaganja testamentom se takođe smanjuju.

Smatra se da postoji smanjenje obaveznog dela, u onom slučaju kada su stvoreni pokloni i raspolaganja atestamentom prolaze u drugi obavezni deo, znači tu se dotakne obavezni deo nasljedstva.

11. Izračunavanje poklona i legata u nasledni deo

U slučaju izračunavanja naslednog dela za svakog zakonskog naslednika, u delu nasleđa za svakog ima se računavati se sve što dobio kao poklon na bilo koji način ostavioca. Plodovi ili dobra od poklona se računaju, isto tako ne računaju se i pokloni koje zaveštalac proglasila poklonima u testamentu, ili ako se to smatra da je to bila volja samog ostavioca.

III. Nasledno-pravne transakcije:

1. Ustupanje i raspodela imovine u celosti;

Osim zakonskog načina i onog sa testamentom, ZKN je predvideo i druge mogućnosti za ustupanje imovine od prethodnika na naslednike. Član 58 ZKN predviđa da prethodnik kroz pravne radnje, dok je u životu može da ustupi i da podeli svoju imovinu na njegove naslednike. Takva radnja može da se uradi putem ugovora za podelu imovine dok je u životu.

2. Uslovi za punovažnost ustupanja;

Da bi ustupanje ili podela imovine bilo punovažno, ZKN predviđa određene uslove: a. saglasnost svih zakonskih naslednika za ugovor o ustupanju imovine. Da bi ustupanje ili podela imovine bila punovažno, potrebno je da o ovom ugovoru postoji saglasnost potomaka, koji bi bili njegovi naslednici u vreme ustupanja, da budu ugovorene strane, i b. ugovori za ustupanje imovine mora biti u pismenoj formi i overen od strane sudije, nakon što isti bude pročitao i upoznao o posledicama ovog ugovora.

3. Predmet ustupanja i podela imovine

Predmet ustupanja ili podele je sama imovina ostavioca, bilo kao celina ili samo kao njen deo.

4. Isključenje ustupljene imovine od nasleđene imovine;

Da bi ustupanje bilo punovažno, potrebna je saglasnost svih zakonskih naslednika. Međutim, u slučajevima kada o tome nisu pristali neki od zakonskih naslednika, čije su delovi ustupljeni po ugovoru ostalim naslednicima, ti delovi biće odvojeni od nasleđstva. Ovaj deo zaostavštine ne uzima se u obzir prilikom određivanja zaostavštine ostavioca, nakon otvaranja nasleđa

5. Kad se ustupljeni delovi smatraju kao poklon.

Delovi nasleđstva koji su ustupljena zakonskim naslednicima, ali, sa kojim ustupanjem se ne slaže jedan od naslednika, onda to se smatra poklonom. Nakon smrti ustupioaca postupiće se isto kao sa poklonima koji naslednika.

6. Zadržavanje prava prilikom ustupanja i raspodele.

Lice koje ustupa svoju imovinu, može da od njegove imovine zadrži pravo na plodouživanje na svim ustupljenim stvarima kako za sebe tako i za njegov bračni drug ili bilo kojeg drugog lica ili da odredi rentu za doživotno izdržavanje. Ako plodouživanje ili dodeljena renta ustupiocu i njegovom bračnom drugu, a jedan od njih umre, njegov udeo će pripadati drugome do njegove smrti.

7. Prava ustupiočevog bračnog druga

Ustupiočev bračni drug ima pravo na davanje ili uskraćivanje saglasnosti na potpisivanje sporazuma o podeli ustupljene imovine od strane prenosioca. Ovo pravo je uslov za punovažnost ustupanja ili podele imovine (član 59 ZKN).

8. Ustupiočevadugovanja

Za dugove ustupioaca nisu odgovorni potomci kojima je licno ustupio ustupio ili podelio imovinu, pod uslovom, da prilikom podele imovine nije deljena bilo koje druga obaveza. Međutim, i pored toga, poverioci prenosioca u skladu sa odredbama o osporavanje imovine bez naknade, mogu da ospore ustupanje ili podelu.

9. Raskid ugovora;

Ustupilac zadržava pravo da zatraži raskid ugovora jednostrano i povraćaj ustupljenih stvari, u slučaju da korisnici ustupljene ili podeljene imovine su pokazali grubo nezahvalnost prema njemu. Ako vraćanje stvari je nemoguće onda se mora vratiti vrednost ustupljene imovine u skladu sa odredbama za neosnovano obogaćivanje.

Takvu radnju ustupioac može da preduzme čak i ako korisnik ustupljene imovine ne pruža njemu ili bilo kom drugom licu određeno izdržavanje, ne plaćaju dugove prenosioca ili bilo kojeg drugog lica, koje su obaveze predviđene u ugovoru za prenos ili podelu imovine. Sud, u ovim sporovima uvek treba da obrati pažnju na značaj obaveze, u slučaju kada odlucuje za vraćanje imovine ili da odluči za ispunjaveobaveza.

10. Pravo naslednika nakon prestanka ugovora;

Naslednik koji je bio obavezan da ustupiocu vrati ono što prenosom primio, nakon prestanka ugovora o ustupanju, zadržava pravo da zahteva neophodni deo, koji bi mu pripadao kao pravni naslednik posle smrti ustupioca pod uslovom da nema odricanja od nasleđa, da ne bude nedostojan da nasledi, i da nije isključen od prava na nasledstvo.

IV. Nasleđivanje na osnovu testamenta:

1. Značenje izraza testament.

ZKN u članu 69 predviđa značaj testamenta, “Testament je izjava poslednje volje iznešene zakonom predviđenim načinom, kojom ostavioc naređuje kako da se postupa njegovom imovinom nakon njegove smrti”

2. Opšta pravila za punovažnost testamenta;

Zakon Kosova o Nasleđivanju, predvideo je određene uslove, čije bi ispunjavanje testament činile punovažnim. Glavni uslov za punovažnost testamenta je sposobnost za sacičnjavanje testamente. Odrasla lica koja su navršila 18 godina kao i lica 16 godina starosti koja su stekli poslovnu sposobnost i kojasu sposobni za rasuđivanje, imaju to pravo. (član 70 ZKN).

3. Forme testamenta;

Postoje dve forme testamenta, pisana i usmena forma. Pisana formai mora svakako da sadrži potpis ostavioca i da je on napisao, da sadrži datum, da je lično potpisao ili da je stavio otisak prsta. Svakako je potrebno na kraju testametna da se naznči dan, mesec i godina.

4. Vrste testamenta;

Zakon o Nasleđivanju poznaje nekoliko vrste testamenta, koje se mogu sažeti u dve grupe.

- a) *Privatni – je testament kojeg sačini sam testar bez prisusva službenog lica, takav testamet je:*
- **testament napisn od strane samog testatora**, je testament kojeg je licno testator napisao, potpisao i stavio datum, ili d je napisan od drugog lica na kojem je testator stavio otisak prsta.
  - **testament u pisanoj formi u prisustvu svdoka**, je testament kojeg ostavilac potpisao svojerucno bez obzira na to ko je napisao testament, izjavljajuci pred svedocima da je testament njgov, pod uslovom da ostavilac zna da pise i čita na jeziku na kojem je napisan testament.

- **testament u vanrednim okolnostima**, je testament kojim testaor usmeno izjavljue svoju posljednju volju, obzirom da to nije mogao da ucini u pisanoj formi zbog određenih okolnosti
  - b) *Javni -je testament koji je sačinjen i overen od strane suda na zahtev testatora, a to su:*
- **sudski testament**, je testament kojeg je sastvio sudija osnovnog suda, naskon sto je utvrdio identitet lica koji je to zahtevao.

5. Testamentarni svedoci;

Pri pravljenu pisanog testamenta pred svedocima (član 79. St.2 ZKN) i sudskog testamenta, svedoci mogu da budu punoletna lica koja nisu lišenaposlovne sposobnosti,koja su pismena i koja razumeju jezik na kojem je napisan testament. (clan 79.1 ZKN)

6. Sadržaj testamenta;

Obično testament sadrži redosled naslednika, imovina koja se nasleduje,davanje legata i određivanje lica koja će izvršiti testament.

7. Legat;

Legat se sastoji od ostavljanja pojedinačnih stavari ili obavljanje određenih radnji. Zaveštalc može testamentom da ostavi jednu ili više određenih stvari ili neko pravo određenom licu, ili može da naloži nasledniku ili kome drugom licu komenešto ostavlja,da iz onoga što je tom nasledniku odnosno licu ostavljeno preda neku stvar određenom licu, ili da njemu isplati neku sumu novca, ili da isplati dug tog lica, ili da njega izdržava,ili uopšte da u korist tog lica nešto učini ili da se uzdrži od nekog činjenja ili da nešto trpi. (član 93 ZKN).

8. Izvršenje testamenta;

U cilju da ostavioc bude siguran da će njegov testament biti izvršen, on će testamentom da odredi jedno ili više lica za njegovo izvršenje. Izvršilac nije obavezan da preduzme ovaj zadatak. Isti mora da void racuna prilikom izvršenja trestamenta d abrine o imovini, da njome upravljaj,da se stara o isplati dugova i legata i za sve koje je zeleo ostavilac. Za sve ove radnje izvršilac je dužan da objasni pred sudom, isti ima pravo na naknadu troškova i naknade za svoj rad.

9. Opozivanje testametna.

Zaveštalc može u svakom trenutku da opozve u celini ili delimicno svoj testament. Opoziv testament vrši se u skladu sa pravilima koja važe za sastavljanje testamenta.

Isti, svoj testament može opozvati u pisanoj formi, u skladu sa postupku predviđenim zakonom ili postupkom za uništenje dokumenta.

Nakon opozivanja testamenta od strane ostavioca, opoziv se registruje u testamentu koji čuva sud (član 190 Zakona o Vanparničnom Postupku).

V. Nedostojnost i isključenje obaveznih naslednika

Nedostojnost za nasleđivanje je građanska sankcija koja isključuje od nasledstva naslednika koji je kriv ab intestat za ozbiljne greške, izazvane na stetu ostavioca. Prema članu 111 ZKN, nedostojni za nasleđivanje su lica koja:

- a) *sa sa umišljajem, ili pokušali da ubiju, ostavioca ili njegovog bračnog druga, ili njegovu decu ili roditelje*
- b) *lazno prijavili ostavioca;*
- c) *ako je prinudom ili prijetnjom naterao, ili prevarom naveo ostavioca da napravi, ili izmeni, ili opozove testament ili je samo napisalo lažni*
- d) *testament, ili ako je iskoristio takav testament za svoje sopstvene*
- e) *interese ili za interese treće strane;*
- f) *Ponizavajuće ponasanje prema ostaviocu, i*
- g) *nije ispunio obavezu za izdravanje ili pomaganje ostavica.*

Nedostojnost bilo kojeg od naslednika, ne sprečava da njegovo potomstvo nasledi, deo na koje ima pravo da nasledi kao nedostojno lice pre smrti ostavioca. Sud se stara uglavnom za nedostojnost.

Takođe ostavilac, testamentom može isključiti od nasledstva naslednika od obaveznog dela. Da bi jedno isključenje imalo pravno dejstvo, prvo treba da bude isključen lično ostavilac, jasno da navede razloge za isključenje, a ovaj razlog mora postojati u vreme sastavljanje testamenta (član 116. ZKN) s druge strane, treba da na osnovu gore navedenih potrebno je da postoje razlozi koji su gore navedeni za isključenje (član 114 ZKN) koje se mogu grupisati u tri oblika: a. kršenje bilo kojeg prava ili moralne obaveze koje je imalo za posledicu ozbiljno kršenje prema ostaviocu; b. ako je sa umišljajem počinio teško krivično delo protiv ostavioca, njegovog bračnog druga ili dece i c. ako je sklon za nesvesan život.

Isključenjem iz nasledstva naslednik gubi deo na nasledstvo u meri u kojoj je isključen, prava ostalih lica koja mogu da naslede ostavioca biće određena kao da je isključeno lice umrlo pre ostavioca. (član 117 ZKN).

VI. Poverioci ostavioca

1. *Odgovornost legatara za dugove zaveštaoca*

Naslednici su odgovorni za dugove ostavioca samo u obimu svog naslednog dela koji bi mu pripadao po osnovu zakonskog nasledivanja. Za razliku od naslednika, legatar nije odgovoran za dugove ostavioca, pod uslovom da ostavilac nije drukčije odredio testamentom.

VII. Prelazak zaoštavstine na naslednike:

1. *Otvaranje nasleđa;*

Smrt nekog lica ima za posledicu otvaranje nasleđa. Takođe, i proglašenje lica za umrlo predstavlja trenutak za otvaranje nasledstva. Dan pravosnaznosti odluke kojom je lice proglašeno umrlim, smatra kao datum otvaranja nasledstva, ukoliko u odluci o proglašenju lica za umrlo mrtva nije naznačen datum njegove smrti. Od tog trenutka određuje se obim imovine koja će biti nasleđena nasledni redovi I sposobnost lica koja treba da naslede. Ovo je važan trenutak za početak računanje rokova. U tom slučaju, naslednik može biti samo ono lice koje je u trenutku smrti ostavioca bio živ ili začet pod uslovom da se rodi živo.

Postupak za otvaranje nasleđa počinje sa predlogom za pokretanje postupka za nasleđivanje. Postupak se pokreće po službenoj dužnosti od strane matičara, predlog može da podnese bilo koje lice koje ima neposredni pravni interes. Može se zaključiti da se u praksi redovno pokreće postupak na predlog nekog od potencijalnih naslednika. Dokumentat, koji je neophodan za pokrene postupak za nasleđivanja je smrtovnica. Ovo je dokument bez kojeg se ne može pokrenuti postupak za nasleđivanje. U smislu člana 100 Zakona o Vanparničnom Postupku smrtovnic, sastavlja matičar na osnovu podataka dobijenih od srodnika umrlog, od lica koji je živeo zajedno sa umrlim ili informacija prikupljenih na drugi način. Smrtovnica, između ostalog, mora da sadrži ime i prezime umrlog i ime njegovog oca, zanimanje, datum rođenja, državljanstvo, dok je kod žena devojačko prezime, zatim dan, mesec, godina, mesto i vreme, ako je moguće, ime i prezime, datum rođenja, zanimanje, prebivalište, odnosno privremenog supružnika, dece rođene u braku, van braka i usvojene dece. Takođe bi trebalo da bude približna vrednost nepokretne i pokretne imovine ona, gde je to imovina, hartije od vrednosti, dragocenosti, štedne knjižice itd. Ako su deca obuhvaćena u smrtovnici će primetiti da očekuje porođaja okupirala koji, ako rodi živo ima pravo nasledstva, a činjenica da je veoma važno za utvrđivanje naslednog reda.

Nakon kompletiranja celokupne gore navedenene dokumentacije, kao u slučaju smrti, tako i u postupku proglašenje lica za umrlo, naslednici ili zainteresovana strana za otvaranje nasledstva, sud podnese predlog za otvaranje nasleđa zajedno sa svom odgovarajućom dokumentacijom.

Predlog za pokretanje ostavinskog postupka mora da sadrži : naziv suda koji je nadležan za ovaj postupak, imovina koja se nasleđuju, ime i prezime ostavioca, imena

i prezimena mogućih naslednika, prezentiranje izvoda rođenja, izvoda umrlih i zahtev kako bi ostavinski sud doneo odluku o nasleđivanju.

Prema podnetom predlogu za pokranje postupka za nasleđivanje, sud zakazuje sudsko ročište na koje se pozivaju mogući zakonski naslednici, iste poziva da daju naslednicke izjave. Ovo je cin bez kojeg nasleđe ne može da se realizuje. Potencijalni pravni naslednici, izjavom datoj, imaju mogućnost da dobiju deo nasleđa koje im pripada po zakonu i delove ako se neko od pravnih naslednika odrekne u korist njega, da ne prihvataju deo nasleđstva koje im pripada ili da odustane u korist jednog od naslednika ili u korist svih ostalih naslednika.

2. Odricanje od nasleđa;

Odricanje od nasleđstva je jednostrani izraz volje koja se može dati u postupku za nasleđivanje koje mora da se unese u zapisniku za raspravljavanje zaostavštine. Odricanje od nasleđstva, biva samo kada je jedno lice doslo do saznanja da je naslednik jednog dela zaostavštine. Izjava o odustajanju od nasleđa može da se da na dva načina. Prva, kada takav izjava je data tokom postupka i koja se unese u zapisnik, i druga je iz daljine, tako da izjavu napise, overi u sud ili u drugi organ i to dostavlja nadležnom sudu dok se vodi postupak.

Primeri naslednickih izjava datih u slučajevima kad naslednik se odriče u korist jednog naslednika, u korist svih naslednika i na kraju, kada se odriče samo u svoje ime, a ne i za svoje naslednike.

“ pozivam se na nasleđivanje posle smrti mog oca, Hasana Hasani, iz Prištine i istovremeno odricem se dela nasleđstva koji mi pripada po zakonu, kao i od eventualnog dela ukoliko neko od naslednika odustaje u moje ime, u korist, mog brata Husen Hasani iz Prištine. Ostalim naslednicima ne osporavam pravo na nasleđivanje”

“ pozivam se na nasleđivanje posle smrti mog oca, Hasana Hasani iz Prištine i istovremeno se odricem od dela nasleđstva na koji imam pravo po zakonu i dela ukoliko neko od naslednika eventualno odustaje u moje ime, u korist drugih naslednika. Ostalim naslednicima ne osporavam pravo na nasleđivanje “

“pozivam se na nasleđivanje posle smrti mog oca, Hasana Hasani iz Prištine i istovremeno se odricem od dela nasleđstva na koji imam pravo po zakonu i dela ukoliko neko od naslednika eventualno odustaje u moje ime. Ovo odustajanje ne vazi za moje potomke. Ostalim naslednicima ne osporavam pravo na nasleđivanje “

Izjava o odustajanju od nasleđstva odnosi se na potomke onoga koji se odrekao nasleđa, osim ako nije se izjasnio da odustaje samo u svoje ime. Ako potomci lica koji odustaje od nasleđstva su maloletnici, za odricanju od nasleđa potrebna je dozvola organa starateljstva. Naslednik koji se odrekao nasleđa u svoje ime, smatra se da kao da nije bio naslednik.

Odricanje od nasleđstva biće nevažeće ako je dato uslovno, ili za jedan deo nasleđstva. Dok sto se tiče pravo za odricanje od nasleđstva, postavlja se pitanje da li ovo pravo pripada svim naslednicima. Zakon o Nasleđstvu Kosova ovo pravo ne

priznaje samo nasledniku koji je raspolagao celokupnom imovinom, znači nslednik ne može da izjavi da odustaje od nasleđa.

Treba napomenuti da odricanje od nasleđa koje nije otvoreno nema nikakvog pravnog efekta, jer samo kada lice svesno činjenici da je naslednik neke zaostavstine, samo tada on može da se odrekne nasleđa koje je u njegovu korist.

Izjava o odricanju od nasleđa ili prihvatanje nasleđa ne može se opozvati. ZKN poznaje pravo da zahteva poništenje izjave o odricanju od nasledstva. U ovom slučaju naslednik ili njegov potomak, mogu da traže poništenje ove izjave, ako je izjava data pod pretnjom nasiljem, pevarom ili zabludom. To su dovoljni razlozi za poništenje izjave. Ovo pravo imaju nosioci ove izjave i njegovi potomci.

3. Podela nasleđene imovine;

Bilo koji naslednik ima pravo da zahteva podelu nasledstva, imajući u vidu da ova podela ne bude u nezgodno vreme. Ovo pravo ne zastareva.

Bilo kojim ugovorom kojim naslednik se odriče prava da zahteva bilo kakvu podelu nasledstva i testamenta kojim se zabranjuje pravo na zahtev za podelu imovine je nistav, tako da to ne proizvodi pravno dejstvo.

4. Zastarevanje zahteva za pravo na nasleđivanje

Zakonom su predviđeni zakonski rokovi gde zahtev zastareva za nasleđivanje. Na ovaj način, pravo savesnog nosioca zastareva u roku od jedne godine dana od dana kada naslednik je saznao o svom pravu i za lica koja raspolazu stvarima od nasledne imovine, odnosno u roku od 10 godina, kao subjektivni rok, za zakonskog naslednika od dana smrti ostavioca, dok za testamentara od oglasenja testamenta kada se i racuna da je naslednik saznao o testament. Istekom gore navedenih rokova, sledi relativna zastarelost ovog prava.

Ako je nosilac bio nesavesni drzalac nasleđene imovine, ovo pravo zastareva nakon isteka roka od 20 godina kako je gore nvedeno.

■ OBLIGACIONO PRAVO

1. *Pojam obligacija*

Obligaciono pravo je posebna grana prava i deo grupe građanske pravne. U objektivnom smislu, ona obuhvata pravne norme koje regulišu obligaciono pravne odnose. Pozitivno zakonodavstvo na Kosovu ne precizira značaj obligaciono pravnih odnosa, kao što to ne čine i veliki broj građanskih zakona.

Definicijom obligacionih odnosa bavi se nauka obligacionog prava. U ovoj doktrini postoje mnoge definicije u vezi sa obligacionim odnosima, među kojima prethodi definicija pod kojom obaveze obligacionih odnosa su pravni odnosi između dva subjekata, po kome poverilac ima pravo da zahteva od dužnika neko davanje, (dare) činjenje (facere) ne činjenje (non facere) ili patnju (pati), dok dužnik je dužan da ispuni.

Međutim, u nekim građanskim kodeksima definisan je pojam obaveze. Prema Građanskom Zakoniku Albanije, obaveza je pravni odnos, kroz koji jedno lice (dužnik) ima obavezu da daje nešto ili da obavlja ili da se uzdrži od činjenja određenu radnju u korist drugog lica (poverioca), koji, takođe ima pravo da mu se nešto daje ili da se ne izvrši neka radnja. (član 419).

Obligaciono pravo, u subjektivnom smislu, uključuje pravnu vlast subjekata koji učestvuju u obligacionim odnosima, koji proizilaze iz objektivnog prava koja se odnosi na ovlašćenjima poverioca da zahteva od dužnika ispunjava određene obaveze.

Reč obaveza potiče od latinske reči koja znači veza, dok u rimsko pravo shvaćena je kao veza između dužnika i poverioca.

Bilo koja obaveza sadrži specifičan zahtev poverioca i obavezu dužnika, odnosno dug dužnika.

Obligaciono pravo sadrži pravne norme koje regulišu imovinske odnose između lica. Ono se bavi prelaskom imovine u vlasništvu jednog subjekta u drugi subjekat, prenos koji se obavlja voljom stranaka ili protiv njihove volje i bez naknade ili nagrade. Zakon o obligacionim odnosima kao grane zakona, koji se bavi proučavanjem obligacionih odnosa kroz koji se vrši promet roba i usluga, je nadgradnja u tržišnoj ekonomiji.

Subjekti obligacionih odnosa

Obligacioni odnos je pravni odnos između dva ili više subjekata sa svojstvom poverioca i dužnika, sa međusobnih zahtevima i obavezama koje Zakon o Obligacionim Odnosima (ZOO) kvalifikuje kao učesnike u obligacionim odnosima. Svaki obligacioni odnos pretpostavlja da postoje obaveze dve strane, stoga, pravilnije je da govorimo o obligacionim odnosima u kojem svojstvu se pojavljuju subjekti kao učesnici, koji je, prema ZOO, mogu biti fizička i pravna lica. Učesnici u obligacionim odnosima su pravna i fizička lica. Društvene pravna lica pojavljuju se u različitim oblicima organizovanja, kao što su : preduzeće, poslovne, političke i društvene zajednice, druge institucije, kao što su zajednica za obezbeđivanje imovine i lica, zemljoradničke

zadruga i sl. U međuvremenu, građansko pravna lica, mogu biti predstavljena u obliku raznih institucija, kao što su vjerske zajednice, fondacije utvrđenih putem pojedinaca ili članova bilo kog udruženja, koji imaju određenu destinaciju da se postigne određeni cilj humanitarnu naučne, kulturne, itd ili institucije u obliku raznih udruženja, koje nose određenu ekonomsku aktivnost, registrovana kod nadležnog organa za registraciju biznisa.

Karakteristike obligacionih odnosa

Rekli smo da obligacioni pravni odnos je odnos koji je regulisan pravnim pravilima ugovornog prava. Za razliku od drugih činjeničnih odnosa, socio-ekonomskog, ZOO ne govori o karakteristikama obligacionih odnosa, kojima se bavi pravna teorija. Za razliku od drugih materijalno – ekonomskih odnosa, u pravnoj nauci postoji misljenje da obligacioni odnosi imaju ove karakteristike :

- 1) Obligacioni odnosi su pravni odnosi obzirom da su regulisani pravnim normama. Zaista, od relevantnih pravnih činjenice obligaciono pravo: stvara, menja i prestanak obligacionih pravnih odnosa. Činjenica da u obligacioni odnosima subjektie učesnikci imaju međusobna prava i obaveze i zahtev istih uvek se ne ispunjavaju sa spremnošću, za ostvarivanje takvih zahteva, u takvim slučajevima postoje građansko - pravne sankcije i na način propisan zakonskim normama, sa kojima dužnika, sud obavezuje da ispuni svoje obaveze.
- 2) Obligacioni odnosi imaju relativni karakter. U osnovi, oni imaju pravno dejstvo prema subjektima koji učestvuju u njima - prema poverioca i dužniku. Za razliku od stvarnog prava koji ima apsolutni karakter i njen poglavar ima ovlašćenje da zahteva određeno ponašanje od svih, obligaciono pravni odnosi imaju inter partes efekat, i poverilac može da zahteva jedno određeno ponašanje samo u odnosu na dužnika. Izuzeci od ovog pravila su slučajevi ugovora u korist trećeg lica. Kada neko ugovori u svoje ime, tvrde korist nekog trećeg lica, drugi pobjedi svoje pravo direktno dužniku, osim ako je drugačije dogovoreno ili okolnosti koje su dovele od pravnog postupka.
- 3) Obligacioni odnosi su pravni odnosi između određenih lica poverioca koji je ovlašćen da traži neko davanje, činjenje, ne činjenje ili trpljenje i dužnik, koji je dužan da ispuni obavezu poverioca. Na stran poverioca ili dužnika može biti, kao učesnik obaveza, jedno ili više lica. Kod obaveze sa mnogo lica, kao što je slučaj sa podeljenih obaveza ili solidarne obaveze, na stran poverioca ili dužnika može imati dva ili više takvih.
- 4) Obligacioni odnosi imaju određeni sadržaj. Svaka strana u obligacionim odnosima ima ovlašćenje da zatraži od druge stranu ispunjavanje zahteva određenog sadržaja i obaveze. Kod ugovor o kupoprodaji, prodavac je dužan da preda stvar u vlasništvu kupacu, odnosno na raspolaganje, dok kupac da plati prodavcu kupoprodajnu cenu. Poverilac, kao nosioca prava službenosti je ovlašćen da koristi pravo prvenstva prolaza kroz nepokretnosti vlasnika, a vlasnik, kao dužnik po ugovoru ili drugom pravnom osnovu za dobijanje prava na službenosti, dužan je da trpi, i poverocu dozvoli prolaz kroz određene nepokretnosti, iako zakon ne trpi takvu promenu, ukoliko ne bi postojao takav pravni osnov po kojem je steceno pravo službenosti.

- 5) Obligacioni odnosi su imovinskog karaktera. Imovinski karakter obligacionih odnosa razlikuje se od ostalih drugih pravnih odnosa. Iz ukupnoga iskustva može se reći da ljudi, da zadovolji svojih materijalnih potreba, su skloni jedni drugima kroz kroz obligacione odnose, zadovolje one potrebe, jer je u njihovom kontekstu, razvija redoviti ekonomsko pravni promet roba i usluga. Obligacioni odnosi su imovinski odnosi, izražavajući ekonomsku vrednost koja se ceni u novcu. Izuzetak od ovog pravila su dobrotvorne pravne radnje sa jednostranim obavezama, koje nemaju direktan uticaj na imovinu dužnika.

Izvor obligacionih odnosa

U pravnoj teoriji poznate su dve vrste izvora obligacionog prava: formalni izvori i materijalni izvor materijalnog prava. U pravnoj teoriji postoji misljenje da formalni izvori su oblici i forme kojima se predstavljaju pravna pravila kojima se urdjuju obligacioni odnosi. Formalni izvori obligacionog prava na Kosovu, trenutno su brojni, raznovrsni, i podeljni obzirom da ne postoji jedinstven zakon ili građanski zakonik. Za sada kao formalni izvori obligacionog prava treba smatrati : Zakon o Obligacionim Odnosima kao najviši pravni akt, druga opšta pod zakonska pravna akta. (državne).

Pravna akta koja imaju pravnu moć shodno hijerarhiji

Država, odnosno subjekat koji ima monopol raspoložive državne vlasti, određuje izvor prava i hijerarhiju izvora. Član 16 Ustava¹⁸ Kosova predviđa, Ustav Republike Kosova je najviši pravni akt Republike Kosova. Zakoni i ostala pravna akta moraju biti u saglasnosti sa ovim Ustavom. Iz toga sledi da u slučaju sukoba između Ustava Kosova i bilo kojim zakonom Skupštine, prednost ima Ustav. Onda imamo Zakon o Obligacionim Odnosima. Uredba UNMIK-a br. 1999/24 i 2000/59 koje predviđaju važeći zakon na Kosovu prema kojima se primenjuje zakon na Kosovu su propisi proglašeni od strane Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara (SPGS) i podzakonski instrumenti doneti u skladu sa njima (član 1. st. 1.1 (a) i zakonodavstvo na snazi na Kosovu 22. marta 1989. godine, ali ukoliko neko pitanje ne može biti pokriveno zakonodavstvom iz stava 1.1.(a), ona će biti stavljena pod drugim zakonom koji je bio u snazi na Kosovu posle 22. marta 1989. godine, pod uslovom da nije diskriminatorski i u skladu sa međunarodno priznatim standardima predviđenim međunarodnim konvencijama (para 1.2 - 4).

Pravni sistem na Kosovu je u toku formiranja, stoga sa tog razloga hijerarhija formalnih izvora prava obligacionih odnosa bila bi nepotpuna. Međutim, iz onoga što je gore rečeno može se reći da kao formalni izvori ove grane prava mogu se reći da su sledeća opšta pozitivna akta :

- 1) uredbe donete od strane SPGS i pomoćni instrumenti doneti u skladu sa uredbama;
- 2) zakoni koji su bili na snazi na Kosovu 22 marta 1989;
- 3) u uslovima utvrđenim zakonom, i zakoni koji su bili na snazi na Kosovu a koji su

---

¹⁸ Ustav Republike Kosovo usvojen. 09.04.2008 koji je stupio na snagu septembra. 15.06.2008,

doneti posle 22. marta 1989. godine, koji nisu diskriminatorski i da su u skladu sa međunarodno priznatim standardima, predviđenim međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima;

- 4) međunarodne konvencije, koje je prema Poglavlju II Član 22 Ustava Republike Kosova, koji mogu da se neposredno iposredno primene kao deo Ustavau.
- 5) Sudka praksa i pravna nauka.

Materijalni izvori obligacionog prava

Pravno obligacioni odnosi, javljaju se kao stvarno materijalno-ekonomski odnosi. Društveno-ekonomski odnosi nastaju, menjaju i prestaju kada u realnom životu nastaju neke relevantne činjenice. To važi i za obligacione odnose. Pošto Obligaciono pravo služi kao regulator svih obligacionih odnosa, pravno obligacioni odnos može da nastane, promeni ili prestaje, takođe kada nastupe nove činjenice. Takve činjenice se nazivaju pravne činjenice. Znači pravne činjenice su svepotrebne činjenice koja u ovom slučaju obligaciono pravo, povezuje nastanak, promenu ili prestanak obligacionog pravnog odnosa, sa tim povezuje, stvaranje, promene ili prestanak subjektivnog prava.

Materijalno pravni izvori obligacionih odnosa su pravne činjenice od kojih nastaju, menjaju i prestaju pravno obligacioni odnosi. ZOO sadrži posebne odredbe o materijalnim izvorima obligacionih odnosa, tako da sa ovim zakonom regulišu obligacioni odnosi, koji nastaju iz ugovora, neta šteta, neosnovano obogaćenje, jednostrano proglašenje volje i druge činjenice utvrđene zakonom. Ovi materijalni izvori regulisani su u opstem delu ovog Zakona.

Osnovna načela Zakona o Obligacionim Odnosima

ZOO u prvom delu sadrži osnovna načela obligacionih odnosa koja su definisana u odredbama člana 1 - 14. S obzirom na potrebe za koje je namenjen priručnik za korišćenje, dovoljno je da se govori samo o nekim načelima, koja su najvažnija i koja mogu da posluže kao ideja vodiča za sprovođenje relevantnih odredaba zakona.

Načelo za slobodno uređivanje obligacionih odnosa

Obligaciono pravo je nadgradnja robe, novaca i tržišne ekonomije. U svakom društvu, u kojem se proizvodi roba, obavezno treba da postoji i njihova razmena da postoji i obligaciono pravo sa svojim osnovnim institucijama, među kojima spada sloboda ugovaranja U kojoj meri postoji sloboda regulisanja obligacionih odnosa, zavisi društveno socijalnog sistema države i ekonomskih odnosa. Načelo slobodnog usklađivanja obligacionih odnosa priznat je u svim pravnim sistemima zemalja sa tržišnim ekonomijama. Granice ovog načela zavise od toga u kojoj meri pravne norme sa kojima se regulišu obligacioni odnosi su dispozitivnog karaktera.

Načelo slobode usklađivanja obligacionih odnosa shodno ZOO predviđeno je u odredbi člana 2, po kojoj odredbi, učesnici u pravnom prometu slobodno moguda aregulisu svoje obligacione obaveze. U skladu sa članom 2. ovog zakona, učesnici mogu

drugačije regulisati svoje obaveze u odnosa kako je određeno ovim Zakonom, ako iz bilo koja odredba ovog zakona ili njenog značenja ne proizilazi nešto drugo.

Dakle, iz ove odredbe zakona proizilazi stanovište obligacionog prava u pozitivno pravo na Kosovu-autonomija volje je regulisana, dok ograničenje je izuzetak.

Sloboda regulisanja obligacionih odnosa stoji u tome jer učesnici odnosa : 1. sami odlučuju da li žele da uspostave obligacione odnose, 2. sami izaberu drugu stranu sa kojim će stvoriti obligacione odnose, 3. sami određuju sadržaj svojih obligacionih odnosa, 4. prema zakonskim odredbama dispozitivnog karaktera, 5. sami odrede važeće zakone, i 6. u slučajevima utvrđenim zakonom, u slučaju spora, sami odlučuju kome će da povere rešavanje spora, sudu ili arbitražnom sudu.

Granice za slobodno uređivanje obligacionih odnosa

U svim zemljama tržišne ekonomije, koje imaju pravnu regulativu, interveniše u oblasti slobode regulisanja obligacionih odnosa, uključujući granica koje odgovaraju” Javnom redu” svake države. Pravno je načelo da sve što nije zabranjeno je dozvoljeno, međutim, državnom intervencijom prostor autonomije volje je ograničen, jer “ Javni red “ (u uporednom pravu “Order publik”), koji znači sva ona pravila koja ugovorom ne mogu se dotaknuti, odruje se minim ograničenja.

Ograničenje slobode za usklađivanje obligacionih odnosa je izraženo odredbama ZOO, prema kojima je navedeno da učesnici ne mogu da regulisu obligacione odnose u suprotnosti sa načelima društvenog poretka definisanim Ustavom, odredbei i praviala drustvenog morala. isti kriterijumi su određeni za ocenu o prihvatljivosti predmeta ugovorenih obaveza. Predemt obaveza nije dozvoljen ako je u suprotnosti sa navedenim odredbama, javnog reda i dobrih običaja (član 4.2 ZOO), kada osnov obligacija je neprihvatljiv (član 37 i 39 ZOO), kada se radi o ništavosti ugovora u odnosu na nezakoniti ili neprihvatljivi uslov za punovažnost ugovora (član 35, 61 i 125 od ZOO)

Dobri običaji, ili pravila morala, odnose se na sve ono što nije uključeno u imperativnim odredbama javnog poretka.

Pravni osnov učesnika u obligacionim odnosima

Pravna jednakost učesnika u obligacionim odnosima odosn ugovorenih odnosa, znači jednak položaj učesnika u sticanju prava, prenos obaveza i odgovornosti. Prema ZOO, pravna jednakosti je osnovni princip ugovornog prava, tako da u članu 3. ovog zakona, ovaj princip je izražen u maksimi da u “učesnici u obligacionim odnosima su ravnopravni”. Uporedno zakonodavstvo ukazuje da u ekonomsko razvijenim društvima, država svojim zakonima, sve više i više ima uticaj u regulisanju društvenih odnosa uopšte, uključujući i one odnose za ugovaranje. U obligacionom pravu, može se reći da u smislu zaštite ekonomsko slabijih učesnika od onih koji su jači. Zaštita je potrebna za potrošače i sitnih privrednika. Jednakost stranaka u ugovornim odnosima, koji će biti postignuti sa ovim pravnim načelom, često ne postoji, jer danas retko može da se dogodi da ugovorne strane su na ravnopravnoj osnovi. Ovo se dešava ne samo na ugovore o ad ad-hezione - formulare, ali i šire, što zahteva delimičnu zaštitu koju obezbeđuje zakon koji reguliše ugovorne odnose.

Načelo savесnosti i poštenja

Načelo savесnosti i poštenja je jedan od dominantnih načela, koji se prepliću u obligacionom pravu. Ovo načelo je postojalo u rimskom pravu, poznat kao bona fides, što znači postenje i održavanje reči za dobro ponašanje. Ovo načelo je priznato u svim civilizovanim zemljama. Bona fides je kriterijum za ponašanje u obligacionim odnosima - promet robe i pružanje usluga. Ovo načelo je bilo poznato u članu 3. opštih uzansi za promet roba od 1954. godine, ali ZOO u članu 4, poboljšao je formulaciju ovog načela, tako da se očekuje da u uspostavljanju obligacionih odnosa i prava iz tih prava i obaveza, učesnici su dužni da se pridržavaju načela savесnosti i poštenja. Funkcija ovog načela je davanje forme i utvrđivanje najbližeg sadržaja postojećih obligacionih odnosaka, kao i postojanje takvog odnosa. Načelo savесnosti i poštenja služi kao pravni osnov za pregledavanje pravnih institucija. Ovo načelo obavezuje kako one koji obavljaju svoja prava, tako i one koji ispunjavaju obaveze, koji u trenutku ispunjenja obaveza, treba da imaju obzir i interese druge strane. Ovo načelo se odnosi na šire pravne i ne-pravne kriterijumime ponašanja. Obaveza sudske prakse i pravne nauke je da ti kriterijumi budu određeni, imajući u vidu pravne odnose o kojima se radi, obzirom da, kao osnovni krajni cilj ovog načela ovde predstavljena zaštita uzajamnog poverenja u obligacionim odnosima, i pored toga što ZOO nema izričite odredbe, iz odredbe člana 85 proizilazi da načelo savесnosti i poštenja je osnovni kriterijum tumačenja pravnih poslova i pravnih akata. Prema ovoj odredbi, prilikom tumačenja spornih odredaba ugovora nije rečeno da mora da se drži slovo po slovo značenju termina koji se koristi u ugovoru, ali treba da se ispita cilj ugovorenih lica, tj. ovu odredbu treba takođe shvatiti na taj način koja će da odgovara načelima obligacionog prava utvrđenim ovim zakonom. Načelo savесnosti i poštenja je pravilo ponašanja o međusobnih odnosa ugovornih strana i pravilo morala u društvenim odnosima u društvu. Dakle, “ savесnost i poštenje “, ocenjuju se u skladu sa moralom.

Zabrana zloupotrebe prava

Objektivno pravo licima priznaje subjektivna građanska prava, odnosno obligaciona prava. Nosioци prava, ostvarivanjem svojih subjektivnih prava, postoji mogućnost da drugim subjektima povrede njihova prava. U vezi zloupotrebe prava, postoje dve teorije: teorija subjektiviteta, po kojoj bi treba da postoji cilj nosioca prava na drugom bude naneta šteta ostvarivanjem nekog sоvog prava, teorija objektiviteta, po kojoj je dovoljno da postoji bezpravno ostvarivanje prava nosilaca, suprotno cilju za koje je prihvaćeno da to pravo bude smatrano zloupotreba prava. Pravnu instituciju zloupotrebe prava ZOO je regulisao, na taj način što je zabranio ostvarivanje prava obaveza iz obligacionih odnosa u suprotnosti onom za koje je osnivano, ili je zakonom priznato. Međutim, treba da se razlikuje zloupotreba prava od odgovornosti za rizik, kada u slučaju redovnog ostvarivanja prava drugome se nanese šteta, što neminovno mora da se u celosti nadoknadi.

Da li postoji zloupotreba prava o obligacionim odnosima, sudovi u svakom konkretnom slučaju polaze od namere parničnih stranaka, u skladu sa načelom bona fides.

Zabrana za nanošenje štete

Odredba ZOO, koja garantuje princip nanošenje štete, je zakonska odredba, kojom se postavlja zakonska obaveza uzdržanog lica (uzdržavanje) od izazivanja štete drugom licu. Svako je dužan da se uzdrži od postupaka kojima mogu biti inaneta drugome šteta (član 9 ZOO). Sankcija takve obaveze propisana je drugim odredbama koje se odnose na naknadu štete (član 169. ZOO)

Obaveza da se uzdrže od nanošenje štete ne obuhvata samo aktivne radnje (činjenje), ali i pasivne radnje (nečinjenje), kada se može doprineti na nanošenje štete ili da šteta budu što veća. Pravna odgovornost za uzdržavanje od aktivnih radnji je pravilo, dok zakonska obaveza od pasivnog uzdržavanja treba da ima pravni osnov na zakonu ili nekog drugog pravnog akta.

Radnje kojima se može naneti šteta drugom licu, u principu su nezakonite. Međutim, ovo pravilo ne može biti apsolutno. Iz ovog načela, izetak čine slučajevi nanošenja štete tokom vršenja poslova od opšteg interesa i na osnovu dozvole izdate od strane nadležnog državnog organa, pod uslovima predviđenim zakonom, u slučaju nužne odbrane, krajne nužde i same pomoći i prihvatanje oštećenog sa štetnim efektima drugog.

Načelo pacta sunt servanda

Pacta sunt servanda je jedan od osnovnih načela ugovornog prava. Ovo je predviđeno u odredbi člana 8. stav. 1 ZOO. Prema ovoj odredbi, učesnici u obligacionim odnosima su u obavezi da ispune svoje obaveze i da su odgovorni za njihovu realizaciju. Odgovornost može biti raskinut samo uz saglasnost volje učesnika u odnosima ili obaveza prema zakonu. Od ovog pravila je napravljen osim u slučaju rođenja izuzetnim okolnostima i u slučaju promene okolnosti nakon zaključenja ugovora (član 565-566 ZOO).

Ovo načelo je u skladu sa načelom slobode prilagođavanja odnosa i obaveza koje mora da se strogo poštuje.

Načelo ponašanja u ispunjavanju obaveza i ostvarivanje prava

Učesnici u obligacionim odnosima, shodno ZOO mora da ispune pojedine obaveze i da ostvare prava postupajući sa pažnjom koja se zahteva u određenim pravnim odnosima. Učesnik u obligacionim odnosima je dužan da, prilikom ispunjenja svojih obaveza, da postupa sa pažnjom "dobrog domaćina" ili "dobrog privrednika", u zavisnosti od toga da li je u pitanju građansko pravni ili pravno ekonomski obligacioni karakter (član 5. stav 1. ZOO) Dok od javnosti se zahteva da postupe sa pažnjom dobrog domaćina, a od učesnika profesionalnih delatnosti se zahteva dodatna pažnja shodno "pravilima struke i navikama" (član n 5 stav. 2. ZOO).

Kriterijum za procenu pažnje je objektivnog karaktera, polazeći od apstraktna tipa pažnje, vodeći računa o zajedničkim interesima poverioca i dužnika. Tako na ovakav način se postiže pravnu sigurnost u pravnom prometu.

ZOO zahteva od poverioca da se uzdrži od postupaka sa kojim bi na otežavajući način ispunio svoje obavezu prema drugoj strani - dužniku (Član 6 stav 3 ZOO), jer pravnim radnjama sa međusobnim obavezama između poverioca i dužnika, dolazi do otežavanja položaja dužnika, koje za posledicu imaju smanjenje odgovornosti dužnika, ali imaju posledice I za samog dužnika u slučajevima određenim zakonom.

STVARANJE OBAVEZA

DEO 1

UGOVOR

1. Ugovor kao izvor obligacionih odnosa.

Ugovor je osnovni izvor obligacionih odnosa u svim pravnim sistemima. Pojam ugovora je takođe isti u svim pravnim sistemima, tj. dogovor, odnosno sporazum uzajamne volje dva ili više lica koja imaju namere da stvore, promene ili ugase jedno ili više obligacione obaveze.

Ugovor je uzajamna pravna radnja, kojom se postize bilo kakav obavezujuće pravno dejstvo. Ugovor je institut građanskog prava. Ugovor u obligacionom pravu razlikuje njegov imovinski karakter od ugovora u drugim granama prava. U pravim ekonomskim obavezama ima širok prostor primene kao što je u prometu robe i u pružanju usluga između učesnika u obligacionim odnosima.

2. Zaključenje ugovora

Opšti uslovi.

To podrazumeva određena lica koja izražavaju volju, u kojom žele da ostvare bilo kakav pravni efekat. Da bi postao jedan ugovor i da da bi proizvodio nikakvo pravno dejstvo, svakako mora da budu ispunjeni sledeći opšti uslovi: 1. poslovna sposobnost stranaka; 2. pomirenje volje ugovornih strana, 3. predmet ugovora, 4. Osnov ili kauza ugovora, kod formalnih ugovora, i forma ugovora propisana zakonom. Ovi uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni koji su neophodni za zaključenje bilo kog ugovora.

Posebni uslovi.

U teoriji, kao što je navedeno, kao posebni uslovi su: 1. forma ugovora, 2. Davanje saglasnosti za zaključenje ugovora i 3. zaključenje ugovora predajem stvari, isporuka stvari.

Opšti uslovi ugovora razlikuju se od bitnih elemenata ugovora, jer opšti uslovi su neophodni za nastanak bilo kog ugovora, dok bitni elementi su neophodni za nastanak određenog ugovora.

Poslovna sposobnost za ugovoranje je opšti uslov za sklapanje ugovora. Lice koje sklapa ugovor treba da ima rakve osobine koje, svojim postupcima, proglašenjem svoje volje, ugovorom stiče prava i da stvori obaveze.

Shodno ZOO, za sklapanje punovaznog ugovora potrebno je da ugovorac poseduje poslovnu sposobnost, koja je potrebna za sklapanje ugovora (član 41i ZOO). Sposobnost za sklapanje ugovora, postiže se punoletstvom. Kada dostigne punoletnost, to je određeno odredbama zakona o porodici. Takvu mogućnost takođe može da ima maloletnik koji odlukom nadležnog suda, njemu se omogućava zaključenje braka pre punoletstva. Maloletnik starosti 15 godina, ako je zaposlen, može samostalno da zaključi ugovor, za deo svojih prihoda od zaposlenja. Maloletnik do 14 godina ne može da zaključi ugovor, sposobnost za sklapanje ugovora isti stice u doba od 14-18 godina. Ugovor sklopljen od strane lica do 14 godina starosti je nevažeći. Međutim, ugovor sa kojom maloletno lice koji nije poslovno sposoban, stice samo materijalnu korist (npr. Ugovor o poklonu i obostrani ugovor koji za predmet ugovora imaju prodaju stvari male vrednosti - kupovina dnevne stampe, hleba, prehrambenih proizvoda u prodavnicama, proizvodi pravno dejstvo. Ugovori zaključeni od strane lica ogranice poslovne sposobnosti, bez odobrenja zakonskog zastupnika. relativno su nevažeći, ali mogu da se konvaliduju izdavanjem naknadne dozvole.

Ugovorač lica koji nema poslovnu sposobnost, koji je sklopio ugovor, bez saglasnosti zakonskog zastupnika, može pozvati ovog zadnjeg da se izjasni da li prihvata ili ne takav ugovor. Ako zkonski zastupnik se n izjasnjava u roku od 30 dana od pozivanja, smatra se da je odbio da prihvata (član 43 st. 2 od ZOO). Ugovorena strana koja ima poslovnu sposobnost može da zatraži raskid ugovora, kojeg je zaključio za vreme dok nije imao poslovnu sposobnost u roku od tri meseca od dana kada je stekao punu poslovnu sposobnost (član 44 ZOO). Druga ugovorna strana, lice koje nema poslovnu sposobnost, koji nije znao o tome da ugovorac nije poslovno sposoban, dok ugovorena strana koja nije imala poslovnu sposobnost je zloupotrebio poverenje da poseduje poslovnu sposobnost, može da odustaje od ugovora kojeg je sklopio sa njim bez dozvole zakonskog zastupnika, odnosno prevarom da je sklapanje dozvoljeno od zakonskog zastupnika. Takvo pravo može biti raskinut nakon isteka roka od 30 dana od dana saznanja za nedostatke ugovorne nesposobnosti, ili zbog nedostatak o dozvoli zakonskog zastupnika. Isto pravo ima i ugovorena stranka koju je nesposobna strana prevarila prilikom sklapanja ugovora.

Pravna lica stiču poslovnu sposobnost sposobnost da deluju u trenutku upisa u odgovarajući registar nadležnog državnog organa za registraciju poslovanja. U teoriji je bilo sporno, kada pravno lice stice poslovnu sposobnost da bi se nezavisno pojavio

u pravnom prometu - u vreme donošenja akta o osnivanju pravnog lica ili u trenutku registrovanja pravnog lica u u odgovarajući registar državnog nadležnog organa. Prema jednom mišljenju, upis u odgovarajući registar nije od značaja za rađanje (stvaranje) pravnog lica, zato je važno za snimanje i ne konstitutivni značaj. Praksa sudova podržao stav da je registracija osnivanja sastavni pitanje u pogledu zaključenja pravnih radnji u pravnom, jer je, prema ovom pristupu, registracija sa registraciju u odgovarajući registar je dokazao da je uspostavljanje pravnog lica vrši u skladu sa zakonom. Ovaj pristup može biti podržana samo pod uslovom da organ za registrovanje, slučaju upisa u odgovarajući registar, da je dokazao zakonitost uspostavljanja pravnog lica.

Pravno lice može da zaključi ugovor u pravnom prometu u okviru svoje poslovne sposobnosti. Ugovore koje sklapa van granice poslovne sposobnosti nemaju pravno dejstvo i kao takvi, oni su nevažeći. Ništavost takvih ugovora je relativan, jer takvim ugovorima krše određeni interesi odredjenog subjekta, dok ništavost takvih ugovora mogu da zahtevaju lica koja imaju pravni interes. Ovi ugovori mogu da se konvaliduju pod uslovima predviđenim za poništenje relativno nevažećih ugovora.

Saglasnost volje ugovornih strana je jedan od bitnih uslova za nastanak ugovora. Ovo proizilazi iz samog pojma obostranog ugovora kod kojeg postoje dve volje koja se odnosi na prava i obaveze. Svaki ugovor podrazumeva postojanje dve volje, od kojih jedna ima svojstva inicijative i to se naziva ponuda, dok druga ima svojstvo prihvatanja ponude.

Saglasnost volje mora da bude obostrano, jer kada postoji obostrana volja, onda se smatra da je ugovor sklopljen. Shodno ZOO, smatra se da je ugovor zaključen kad ugovorne strane su se složile o svojim osnovnim elementima (član 15. ZOO). Zakon ne govori u vezi sa tim šta se podrazumeva pod bitnim elementima ugovora. U teoriji napomenu da je ono što identifikuje svaku vrstu ugovora, kao posebne vrste, je predmet obaveze za ugovorne, tako da predmet ugovornog odgovornosti u svakom slučaju je predstavljena kao integralni deo jezgra ugovora. Bilo koja vrsta ugovora stvara obaveze, koje su specifične, bitne elemente ugovora zbog toga se razlikuju u njihovom tipu. Osnovni elementi ugovora o kupoprodaji koji se odnosi na isporuku stavke - Ustupanje prava vlasništva nad imovinom, u skladu sa obavezama ugovornih, i platiti cijenu. U sudskoj praksi smatra se da bitni elementi ugovora su oni bez kojih ugovor ne može da postoji.

Predmet ugovora je opšti uslov za sklapanje valjanog ugovora. Predmet ugovora je ono što su se stranke složile. U pravnoj nauci nema jedinstvenog mišljenja u vezi pojma šta je predmet obligacionih odnosa. Međutim, dominantan je stav da predmet obaveza je podela stvari. Podela je bilo koja pozitivna ili negativna ljudska radnja, koje dužnik, o obligacionim odnosima, je dužan da ispuni prema poveriocu. Presticija ima svoj sadržaj, koji se odnosi u davanje (dare), ne činjenje (facere), trpljenje (et pati). Zakon je identifikovao predmet ugovora sa sadržajem obaveze ugovora Prema ZOO predmet ugovora se odnosi u davanju činjenje, nečinjenje, ili trpljenje (član 34. ZOO). Međutim, ugovor može imati više obaveza, tako da može biti mnogo predmeta ugovora, na primer: kod ugovora o prodaji predmet ugovora može da se prenosi pravo vlasništva nad imovinom uz

plaćanje cene; ugovor o delu, predmet ugovora je, izvršenje određenih poslova plaćanje naknade.

Davanje ili dare, kao oblik presticija u pravnom smislu, znaci da dužnik je u obavezi da prenese pravo svojine ili bilo koja druga prava. Sa presticijom koji kao sadržaj ima cinjenje (*facere*) znači obavljanje poslova koji se odnose na ispunjenje obaveza trošeći radnu snagu. Međutim, predmet presticije može biti rezultat rada, (kao što je slučaj kod ugovora o delu- preduzetništva). Predmet presticije može biti necinjenje (*non facere*), što znači ne cinjenje pojedinih radnji od strane dužnika koje inače on će učiniti ako ne bi bio u obligacionim odnosima. Trpljenje (*pati*) je oblik sadržaja koji znači ne sprečavanje postupanja drugog lica, za koje bi poverilac mogao biti ovlašćen da spreči ukoliko ne bi bio u obligacionim odnosima.

Prema ZOO, da bi se proizvodilo pravno dejstvo, predmet ugovora svakako mora da ima sledeće karakteristike : neophodno mora da bude moguće, dozvoljeno i određeno, odnosno određivo (član 38 i 39 ZOO). U teoriji postavlja se zahtev da svojine ima imovinski karakter i da se smatra kao ljudska radnja.

Predmet ugovora je moguća presticija odgovornosti u onome što se može uraditi.

Presticija može biti objektivno nemoguće, ako takvu obavezu neće biti u stanju niko da izvrši (npr neko da upravlja vozilom na realciji Priština - Tirana brzinom od 200 km / h, što je praktično nemoguće). Presticija može subjektivno biti nemoguće kada to ne može da izvrši jedan određeni dužnik, ali ukoliko neko drugi bude se nasao u njegovom položaju, sa svojim normalnim angažmanjem, izvršio bi takvu obavezu (npr. dužnik A, koji nije slikar ne bi bio u stanju da ispuni svoju obavezu radeci na jednoj skulpturi ali istu skulpturu, sa normalnim posvećenosti bi mogao da izvrši osobu B, koja ima kvalifikacije slikara). U takvom slučaju ugovor nastaje i ima pravno dejstvo, ali dužnik, umesto da ispuni presticiju, on je odgovoran za naknadu štete. Ugovor ne može da nastane u slučaju postojanja početne nemogućnosti (npr. u vreme zaključenja ugovora nisu postojale stvari). Pravna nemogućnost postoji kada proizvodnja stvari koja je predmet presticije je zabranjena zakonom ili je van prometa. Fizička nemogućnost postoji kada dužnik preuzima obavezu, koja je fizički bila nemoguće (da dodirne nebo rukom). Kod naknadne nemogućnosti predmeta ugovora ugovor je nastao, ali opstanak istog zavisi od cinjenica da nemogućnost je izazvano krivicom dužnika ili usled više sile; u prvom slučaju, dužnik je odgovoran za štetu, dok u drugom slučaju ugovorena obaveza prestaje. Predmet ugovora mora pravno da bude dozvoljen a ne da je zakonom ili pravilima društvenog morala zabranjen.

Predmet ugovora može biti određen pojedinačno i prema vrsti. Predmet ugovora je individualno određen, kada u vreme sklapanja ugovora ili kasnije pa sve do isporuke stvari, vrsi se njegova specifikacija, tako da se određuju podaci na osnovu kojih se mogu identifikovati konkretne stvari, koji su predmet za ispunjenje obaveza. To znači kada su predmeti ugovora stvari, stranke moraju da znaju tačno šta je predmet ugovora. U slučaju kupovine nepokretne stvari odnosno vozila, treba da su označena tehnički podaci vozilaregistrarske tablice; kod nepokretnih stvari, npr. katastarska parcela, koja se identifikuje posrestvom katastarskih podataka ili kuće za stanovanje pomocu katastarskih podataka- ulica, mesto, broj površina, itd. Predmet ugovora je utvrdiv, ako

ugovor sadrži podatke pomoću kojih se može utvrditi ili su se stranke ovlastile treće lice da utvrde. Ali ako treće lice neće ili ne može da odredi obim ugovora, ugovor je nevažeći (član 38 ZOO).

Osnov ugovora (kauza) je jedan od bitnih uslova za sklapanje ugovora. Kauza je direktan pravni razlog za preuzimanje zakonsku ugovorene obaveze. Zakon ne definiše značenje kauze, ali postoji: kauzalna teorija koja kauzu smatra kao bitan element ugovora, i antikauzalna teorija, koja negira da je osnovni uslov za potpisivanje ugovora je kauza. Za kauzalistet kauz se objasnjava na taj način da kod obostranih ugovora, obaveza jedne strane predstavlja i obavezu druge strane. Kod ugovora o kupu prodaji, kauza je obaveza kupca da plati kupovnu cenu, kupac je obavezan da prodavacu, preda stvari koja nakon toga prelazi u njegovo vlasništvo; rođavac je obavezan za predaju i prenos imovine nakon isplate kupoprodajne cene, nakon čega on dobija na raspolaganje određeni iznos novca. Ova objašnjenja mogu se primeniti i na druge bilateralne ugovore, kao, npr. kod ugovora o zakupu, kreditu, preduzetništvu i sl. Kod jednostrani obavezujućih ugovora - ugovore o poklonu, ovde se kao osnov ugovora javlja koncedenta dobrotvorne svrhe (animus donandi). Predmet ugovora se objašnjavati, šta je sadržaj ugovora, dok osnov ugovora je obaveza dužnika koju on preuzima na sebe. Znači, osnov je neposredni razlog, koji je naterao ugovorene strane da preuzmu obavezu na sebe. Osnov može da ima mnogo razloga, ali, za razliku od neposrednog razloga, koji predstavlja osnov ugovora, su više udaljeni. Motiv je najudaljeniji azlog za potpisivanje ugovora i preuzimanje odgovornosti. Osnov je sastavni deo svakog ugovora. Nema ugovora bez osnova. Pretpostavlja se da postoje razlozi čak i ako to nije navedeno u ugovoru (član 39. st. 3 od ZOO). Ako nema osnova, ugovor je nevažeći. Svaki osnov ugovor mora nužno biti prihvatljiva. Baza je nedopustivo, ako je u suprotnosti sa imperativnim pravnim odredbama, javnog reda i društvenog morala. Motiv zbog kojeg je ugovor zaključen ne utiče na njegovu punovažnost. Ali, ako nedopustivi motiv bitno je uticao na odluku jedne od stranaka da zaključi ugovor, ako je to znala druga ugovorna strana ili je bila obavezna da zna, takav ugovor će biti bez ikakvog pravnog dejstva. Ugovor o naknadi nema pravno dejstvo čak i kada druga strana ne otkriva nedozvoljeni bitni motiv koji je uticao na odluku druge ugovorne strane (član 40 st. 3 ZOO).

Nedostak volje za zaključenje ugovora

Za zaključenje valjanog ugovora potrebna je slobodna izražena volja stranaka. Ako u trenutku zaključenje ugovora nedostajao je izraz volje, kao rezultat toga da nije postojala volja jedne ugovorene strane, nije bila slobodna volja, onda ugovor može biti poništen.

Može se reći da se radi o nedostatku volje, ako je ugovor zaključen pod uticajem pretnje, prevare ili zablude.

- 1) Pretnja postoji kada jedna ugovorena strana ili treće lice, nedozvoljenom pretnjom izazvao razuman strah kod druge strane zbog čega je ona sklopila ugovor. Da bi se smatralo da pretnja imala uticaja na slobodno izražavanje volje, strah mora da bude razuman, inače raskid ugovora ne može da se traži za bilo koji vid pretnje.

Prema Zakonu, psotoji opravdani strah, kada konkretne okolnosti čine da je život ozbiljno ugrožen ili neka važna dobra ugovorne strane ili trećeg lica (član 45. ZOO). Opravdani strah može biti naneta na različite načine: fizička pretnja da će biti napadnut fizičkim sredstava, kao što su vatreno oružje, i psihološke pretnje, kao što je izjava trećeg lica koje će koristiti fizičko nasilje protiv ugovorne strane da će uzrokovati štetu na njega ili njegovih srodnika.

- 2) Zabluda, u širem smislu, definiše se kao pogrešna slika za neku okolnost. To je zaista raskorak između mentalnog akta - unutrašnje volje i izraz takvog čina - da li će povezati sa bilo kojim okolnostima. To bi moglo imati uticaja na valjanost ugovora, kršenje mora biti od suštinskog značaja. Greška je od suštinskog značaja da li ima veze sa kvalitetom objekta, lice sa kojim je zaključen ugovor, ako se odnosi na razmatranje određenu osobu, kao i okolnosti koje, u skladu sa društvenim običajima u prometu ili kao namera stranaka, smatraju odlučujući, dok stranka ima grešku ne bi sklopio ugovor sa takvim sadržajem (član 46 ZKN) Osnovna greška ugovora bez naknade takođe predstavlja kršenje se odnosi na motiv koji je bio od presudnog značaja za preuzimanje dužnosti.
- 3) Prevara postoji kada jedna strana, drugu stranu stavlja ili drži u zbludu, u nameru da isto natera da sklopi ugovor, kojeg ona ne bi sklopila, ukoliko bi znala da je pod zabludom.. Stranka koja je u zabludi može tražiti raskid ugovora, čak i ako je zabludu izazvao treće lice.

Forma ugovora

- 4) Forma ugovora je od suštinskog značaja i poseban uslov za zaključenje pojedinih ugovora, koji po zakonu ili po sporazumu ugovornih strana je predviđena forma u pisanom obliku.

ZOO razlikuje izraz volje (član 28) od forme ugovora. Volja može biti izražena u različitim oblicima (npr zajedničkih znakova ili bilo kog drugog ponašanja, od kojih se može sa sigurnošću zaključiti o njenom postojanju), kroz koje će unutrašnost subjekta se izrazava vani.

Formom ugovora, podrazumeva se izražavanje volje, kroz koje se može izraziti puna sadržina ugovora. Forma je spoljna manifestacija sadržaja ugovora.

Svaki ugovor ima određenu formu, usmeno, ili u pisanoj formi, iako ZOO za sklapanje ugovora ne zahteva određenu formu, osim ako zakonom nije drukčije određeno. Međutim, za sklapanje pojedinih ugovora, obavezna je sastavljanje ugovora u pisanoj formi, npr. za: ugovor o prodaji nepokretnosti, ugovor o kreditu, o zakupu, o zameni, i sl. Ugovor u pisanoj formi, se odnosi i na naknadne izmene, osim izmena koje se odnose na sekundarne stvari, o kojima u formalnom ugovoru nije se ništa nvelo, ako to nije u suprotnosti sa svrhom za koji je postavljen formular (član 52. ZOO). Pored zakonom predviđene forme, stranke se mogu dogovoriti da pisana forma može da obezbedi pravnu valanost ugovora, koja nije formalna. Takav oblik je ugovorena forma (član 54. ZOO).

Forma ugovora je od značaja, obzirom da predstavlja konstitutivni element ugovora (forma ad solemnitatem), zatim je od važnosti da se dokaže postojanje ugovora u slučaju spora (forma ad probationem) da bi se moglo tužiti i za upis u javne knjige.

U slučaju neispunjavanja pisane forme, bilo propisano zakonom, ili samim ugovorom, u principu, ugovor nema pravno destvo, ako iz svrha propisa, kojom je predviđena forma, ne proizilazi nešto drugo, odnosno stranke nisu uslovljavale valjanost ugovora nekom drugom formom. (član 58. ZOO).

Ugovor koji nije zaključen u pisanoj formi je važeći ugovor, čak i ako nije sklopljen na taj način, ako su ugovorne strane u potpunosti ili najveći deo ispunile svoje obaveze, osim ako cilj ugovora je pisana forma koja je predviđena zakonom, ili ukoliko ne proizilazi nešto drugo.

ZAKLJUČENJE UGOVORA

Ugovor se zaključuje uz saglasnost volje stranaka o osnovnim elementima ugovora. Da bi se postiglo saglasnost volje stranaka, jedna strana mora da preuzme inicijativu i drugoj strani da predlaže sklapanje ugovora. Lice koje predlaže drugoj strani zaključenje ugovora, zove se predlagač ili ponudjivač. Lice na koga se odnosi ponuda za zaključenje ugovora naziva se primalac ponude.

Ponuda.- je predlog za zaključenje ugovora i koja sadrži sve bitne elemente ugovora, tako da prihvatanjem ponude može da se zaključi ugovor. Dakle, ponuda je jednostrani izraz volje, kojom se poziva drugo lice da zaključi ugovor pod uslovima navedenim u ponudi.

Uslovi.- svaki predlog koji ima značenje ponude mora da ispunjava sledeće uslove : da je podnet od strane lica koje namerava da sklopi ugovor ili lica ovlašćenog za zastupanje za sklapanje ugovora; da sadrže bitne elemente ugovora, tako da njenim prihvatanjem bi moglo da se zaključi ugovor; da sadrži jasnu izraženu volju ponuđača koji želi da sklapa ugovor pod uslovima navedenim u ponudi; da je upućen određenom licu.

Ponuda postoji i ako je podenta jednom određenom krugu lica. Predlog za zaključenje ugovora koji je podnet neodređenom broju lica, smatra se kao ponuda, ako iz okolnosti slučaja ili dobrih navika ne proizilazi nešto drugo. Ako za zaključenje ugovora je predviđena pisana forma, onda i ponuda mora da sadrži takav zahtev.

Navedeni uslovi moraju svkako da se kumulativno ispune, jer bez ispunjavanja bilo kojeg od njih, ugovor ne može da se zaključi.

Ponuda, u principu, je neformalni čin, osim prilikom sklapanja bilo koje vrste ugovora, zakonom je propisano pisana forma. To može da bude u usmenoj formi ili pisanoj formi sa običnim znakovima, kroz izlaganja robe, određenoj ceni i konkludentim radnjama..

Dejstvo.- Ponuda ima svoje pravno dejstvo, tako nacelno predlagač je dužan da se pridržava tome, osim u slučaju kada svoju obavezu je isključio ili takvo isključenje je rezultat okolnosti pravnih radnji (član 25 stav.1 ZOO). Predlagač je vezan za ponudu,

od trenutka njenog podnošenja pa sve dok ne ističe rok koji je dat u pisanoj formi ili u drugoj formi. Rok ponude počinje da tece od datuma navedenog u pismu, ukoliko na papiru nije napisan datum prihvatanja ponude, roka za njeno prihvatanje računa se od datuma predaje pošiljke pošti, odnosno od dana dostavljanja telegrama u pošti.

Ponuda dostavljena prisutnim i odsutnim licima. Smatra se da je ponuda upućena prisutnom licu, ne samo kada su stranke bile u istoj prostoriji, ali i kada su u bili na direktnoj vezi sa tehničkim sredstvima informisanja - telefon, teleprinter, internet itd. Ponude koja je usmerena licu koje nije prisutan, smatra se da je ponuda izvršena ako je poslata putem telegram ili pisma.

Kada se ponuda odnosi na prisutna ili odsutna lica, u ponudi stoji i rok za prihvatanje ponude, ponudeno lice je dužan da se izjasni da li prihvata ili ne ponudu u okviru tog roka. Ponuda koja se odnosi na lice koje nije prisutan, gde nije naveden rok za prijem ponude, to obavezuje predlagачa za vreme koje je obično potrebno ponudivaca da on to razmotri, da odlučuje o dostavi odgovor koji bi trebao da stigne ponudачu (26 st. 3 ZOO).

Ponudач je vezan sa svojom ponudom, po pravilu on ne može isto da opozove. Međutim, iz ovog pravila ima izuzetaka. Ponudач može da opozove ponudu dok je ista stigla ponudenom licu, pre stizanja ili istovremeno sa stizanjem ponude (član 28 par 3 ZOO). Ako je ponuda opozvana nakon sto je ista stigla ponudenom licu, opoziv nema pravno dejstvo.

Prihvatanje ponude -Prihvatanje ponude je izraz volje ponudnog koji je dostavio ponudenom licu a koji on obaveštava drugu stranu da prihvata predlog za zaključenje ugovora pod uslovima utvrđenim u ponudi. Oglas je prihvaćen kada ponudач prihvata ofertuarit izjavu da prihvata ponudu (član 28 stav 1 ZOO). Prihvatanje ponude, da se stvori pravno dejstvo, moraju da ispune sledeće uslove : a) sadrži izjavu o ofertuarit ili njegov ovlašćeni da prihvati ponudu; b) da sadrži najmanje bitne elemente za zaključenje ugovora i u skladu sa predloženim ponudom. ZOO ne sadrži odredbe koje postavljaju koji su bitni elementi ugovora, ali u pravnoj teoriji i sudskoj praksi bitni elementi zavise od vrste ugovora. Stoga, ugovorne strane moraju prvo da se dogovore o vrsti ugovora i, u zavisnosti od ugovora, za ključne elemente smatraju se oni elementi bez kojih ugovor ne može da postoji; npr. kupoprodajni ugovora, osnovni elementi ugovora su stvar koja prešla kod kupca, dok je prodavac cenu platio kupcu; kod ugovora preduzetništva, osnovni elementi su radovi čije izvršenje je preuzeo izvršilac i nagrada koju je dužan da izvršiocu isplati obavljeno posao; c) da bi prihvatanje ponude mogao da sadržati jasno izraženu želju da se zaključi ugovor sa uslovima navedenim u ponudi. U suprotnom, ako prihvatanje uslova sa kojima se ponudac predstavlja za prihvatanje ponude, smatra da ponudeno lice nije prihvatio ponudu. Izjava kojom se prihvata ponuda treba da bude jasna i nedvosmislena; g) izjavu o prihvatanju ponude mora stići ponudачu u određenom roku iz ponude, ali ukoliko rok nije naznačen, to mora da bude u roku predviđeno zakonom odnosno u razumnom roku.

Prihvatanje ponude može da se realizuje na različite načine : izrazom neposredne volje (eksplicitnog) i na indirektan način (prećutno) Direktno može pismeno, usmeno,

i uz primenu drugih sredstava opštenja, telegramom, teleprinterom, konkludentim radnjama kao na primer, kretanjem glave, pružanjem ruke, davanje kapare i sl.

Prečutanje ponuđenog lica, u principu, ne znači prihvatanje ponude (član 30 stav 1 LPD). Pravno dejstvo nema ni klauzula ponude, po kojoj prečutanje ponuđenog lica ili neke druge ustupke smatraju se prihvatanjem ponude (npr. ako se ne odbije ponuda u određenom roku ili poslata stavri kojim se nudi sklapanje ugovora, ne vraća u određenom roku) smatra će se kao prihvatanje ponude (član 30 st. 2 ZOO). Međutim, ovo pravilo ima izuzetke. Postoje trenuci kada prečutanje može da se smatra prihvatanjem ponude. Jedan takav slučaj može da bude kada su se stranke dogovorile da prečutnost jedna strana može biti dovoljno da se smatra da je ugovor sklopljen. Takav sporazum mogao biti postignut prilikom pregovora za zaključivanje ugovora ili na bilo koji drugi način. Zatim, ako su ugovorene stran u stalnoj vezi sa poslovanjem u smislu neke konkretne robe, čutanja za isporučenu robu smatra se da je prihvacena ponuda. Ovo pravilo sadrže odredbe ZOO, prema kojima se ponuđeno lice nalazi o trajnoj poslovnoj u vezi sa određenom robom, prečutanje se smatra prihvatanjem ponude koja se odnosi na robu bez obzira da li odmah ili u određenom roku nije to odbijeno (član 30 st. 3 ZOO). Takvi slučajevi postoje čak i kada je zaključen ugovor na određeno vreme; onda može da se prpduži rok ugovora, osim ako druga strana se ponaša kao da je nastavio trajanje ugovora, dok druga strana čuti i ne reaguje na ovakvo ponašanje druge strane (na primer, a smatra se da je produžen ugovor o zakupu, koji je zaključen za određeni vremenski period, ako stanar nastavlja da koristi imovinu koja je predmet zakupa, a stanodavac čuti i na taj način se slaže sa takvim ponašanjem stanara). Takođe lice koje se nudo drugom licu da sprovede njegova naređenja za obavljanje određenih poslova, kao i lice u čijoj delatnosti spadaju sprovedenje takvog naređenja, dužan je da sprovede naređenja ukoliko se nije odmah protivio (član 30 st. 4 iz ZOO). Ukoliko ponuđeno lice ne želi da sprovede takvo naređenja, kojeg je primio, to mora doslovce izjavom da odbije.

Uslov.- Povodom zaključenje ugovora, pravno dejstvo može da zavisi od bilo kakve naknadne pravne okolnosti. Uslov je suspenzivan, kada ugovor nastaje nakon nekog cinjenja ili necinjenja neke nesigurne okolnosti. Uslov je rezolutivan kada ugovor prestaje nakon nastupanja nesigurne okolnosti. Znači uslov je dodatna odredba (sekundarna) ugovora kojim stranke pravno dejstvo ugovora cine ga zavisinim od neke naknadne okolnosti. Kada je ugovor sklopljen sa rokom za odlaganje, uslov je ispunjen, ugovor ima pravno dejstvo od trenutka njegovog zaključenja, osim ako iz zakona, prirode ugovora ili volje stranaka ne proizilazi nesto drugo (59 st. 2 od ZOO). U slučaju zaključenja ugovora sa uslovom za odlaganje, uslov je ispunjen, onda i ugovor prestaje da važi. U cilju bezbednosti stranaka, kako bi se sprečilo ispunjavanje ili neispunjavanje nesvesnog stanja stranaka, zakon je obezbedio fantastični frustraciju sastanka ili stanje. Smatra da je ispunjen uslov da njegova realizacija, u suprotnosti sa principom poštenja i časti, sprečava potpisnice po čijem teret sigurno je i pretpostavlja se da ovo nije ispunjen, kada njeno ostvarivanje je u suprotnosti sa principom poštenje i časti, stranke u čiju korist je to dato.

Uslov mora svakako da bude moguće i dozvoljen. Ugovor, koji je zaključen sa rezolutivnim uslovom ili suspenzijom suprotno javnom poretku, imperativnim odredbama i odredbama javnog morala je nevažeći. Ugovor je nistav, kada je uslovno sklopljen sa ne mogućnosti suspendovanja, a uslov se smatra kao da nije postojao. (član 61. ZOO).

Rokovi.- Vreme je određeni vremenski period u kojem nastaje ili prestaje ugovor. Rok može biti rezolutivan suspendovan ili da prestaje. Pravila koja se odnose na obustavu ili rezolutivno stanju mogu se srazmerno koristiti i kod rokova. Rok postavljen kalendarski - počinje da teče od prvog dana posle događaja rok koji se obračunava, a završava se istekom poslednjeg dana roka (np.kod ugovor o zajmu, zajmoprimac je dužan da zajodavcu ‘ isplati iznos na ime zajma u roku od 15 dana od dana potpisivanja ugovora). Rok određen u nedeljama, mesecima, i godinama i koji se završava datumom od kojeg počinje da teče, ali ukoliko takav dane ne postoji u poslednjem mesecu, kraj roka je poslednji dan tog meseca. Ako poslednji dan za predvidjeni roka pada na dan kada zakonom je predvidjen kao neradni dani, (1.januar) onda se računa naredni prvi radni dan. Početak meseca smatra se polovina –petnosti, dok kraj meseca je zadnji dan u mesecu. (član 65. ZOO).

Gore navedena pravila za izračunavanje rokova shodno ZOO su dispozitivne prirode, koje uz saglasnost stranaka mogu da se promene.

Kapara. - Predstavlja jednu određenu količinu novca ili određenu količinu nepokretnih predmeta, koju jedna strana plaća drugoj ugovornoj strani, kao znak da je zaključen ugovor. Smatra da je ugovor zaključen kada se plaćanje vrši novcem ili isporukom predmeta (član 67. ZOO) Kapara služi kao dokaz da je ugovor zaključen..

Kapara je instrument za obezbeđenje ispunjenja ugovorne obaveze. Ako za neispunjenje ugovora je odgovorna strana koja je dala kaparu, druga strana, osim što ima pravo da traži ispunjenje i raskid ugovora, ima pravo i na naknadu štete, po sopstvenom izboru, može biti zadovoljan da zadrži kaparu ukoliko za neispunjenje ugovora kriva je druga strana koja je primila kaparu, onda druga strana po svom izboru može da zahteva ispunjenje ugovora, da zatraži nadoknadu i vraćanje kapare ili da bude zadovoljan sa udvostručenim kaparom. (Član 68 st. 2 ZOO).

U slučaju ispunjenja ugovornih obaveza, kapara može računati kao delimično ispunjenje ugovora. Kapara je vrsta stvarnog ugovora, jer se smatra da je u povezanosti sa predatim iznosom novca, odnosno određenoj količini zamjenjenih predmeta, do ono zavisi od postojanja glavnog ugovora.

Iznos kapare određuju strane po dogovoru, na zahtev zainteresovane druge strane, sud može da smanji iznos kapare ukoliko je on previsok.

Pokajanje je sporazum ugovornih strana, u kojima je jedna ili druga strana ovlašćena za davanje fiksnog iznosa novca ili zamenljivog predmeta (pokajanje) da odustaje od ugovora. Ovaj sporazum može biti postignut prilikom zaključenja ugovora u obliku ugovorne klauzule, ali se takođe može kasnije postići koi se odnosi na drugi ugovor, sto je prirodno u odnosu na glavni ugovor, jer njene posledice zavise od ishoda glavnog ugovora. Ako je glavni ugovor nevažeći, prestaje i dejstvo pokajanja.

Ugovorena strana u čiju korist je ugovoreno pokajanje, ne može biti primorana od druge strane da se povuče iz ugovora. Ali, ako izjavi drugoj strani da će dati pokajanje, ona kasnije ne može da zahteva ispunjenje ugovora.

Obaveza za plaćanja pokajanja pristiže u trenutku davanja izjave po osnovu koje se odustaje od ugovora u korist stranke koja je ugovorila pokajanje koja je obavezna da plati iznos novca u ime pokajanja a istovremeno davanjem izjave odustaje od ugovora.

Ovlašćena strana može da odustane od ugovora u roku utvrđenom sporazumom stranaka ali ako to nije navedeno u ugovoru, to može biti sv dok ne bude istekao rok određen za ispunjavanje svojih obaveza.

Pravo za odustajanje od ugovora prestaje u trenutku kada stranka u čiju korist je ugovoreno pokajanje, počinje da ispunji svoju ugovorenu obavezu ili da prihvati ispunjenje druge strane, jer se smatra se da je odustala od kajanje opredljena je za alternativno pravo - ispunjenje ugovora.

ZASTUPANJE

Zastupanjem u širem smislu reči podrazumevamo sve oblike zastupanja ekonomskih interesa zastupljenog, bez obzira na to što je zastupnik ovlašćen da u ime i za račun zastupljenog preduzme prava i obaveze u pravnom prometu.

Zastupanje u užem smislu, znači samo one forme zastupanja koje zastupnik dobija (osim naloga) i ovlašćenja (ovlašćenje) da izrazom volje u ime i za račun zastupljenog, da preduzme prava i obaveze u prometu robe i pružanje usluga.

U suštini, fizičko lice u svojstvu ugovorenih strana, ugovore lično zaključuje, osim kada je ugovorna strana lice bez poslovne sposobnosti, dok u ime pravnog lica ugovor sklapa lice koje je ovlašćeno zakonom, statutom ili aktom o osnivanju pravnog lica. Međutim, ugovor ili neko drugo pravno dejstvo može se zaključiti i preko zastupnika. ZOO je definisao sve forme zastupanja, osim zastupanja od strane zakonskog zastupnika pravnog lica, koje je regulisano članom 13.7 i članom 13.8 Zakona o Trgovačkim Društvima¹⁹ koje je određeno statutom ili pravnim aktom o osnivanju trgovačkog društva.

Pravni osnov za ovlašćeno zastupanje je zakon, Statut ili drugi opšti akt o osnivanju pravnog lica i izjava volje zastupanog (prokura).

Ugovor zaključen od strane zastupnika u ime zastupljene strane i u okviru svojih ovlašćenja, proizvodi posredno pravno dejstvo za zastupljeno lice i za drugo lice, pod uslovom da je zastupnik obavestio drugu stranu da ona zastupa drugu stranu koju zastupa, ili da je druga strana bila dužna da zna iz okolnosti pravne radnje, ili je mogao zaključiti da je on predstavljen kao zastupnik (član 73 st. 3 od ZOO).

Ukoliko zastupnik prekorači granice ovlašćenja, zastupljeno lice preuzima obavezu, ako je saglasan za prekoračenje. Ukoliko zastupljeno ne pristaje u rasumnom roku, u kojme ugovor takve vrste može da se razmatra i oceni, smatra se da je saglasnost odbio.

¹⁹ Zakon o Trgovačkim Društvima Zakon br. 02 / L - 123 od 27.09.2007 i Zakon o Izmenama i Dopunama Zakona o Trgovačkim Društvima br. 04 / L - 006, od 23.06.2011.

Ako druga strana nije znala, niti je mogla da zna za prekoracenje ovlašćenja, odmah nakon što je saznao o tome, bez čekanja da zastupljeno lice se izjasni, može da se izjasni da ne preduzima obaveze od takvog ugoora.

Ugovor koje sklapa lice u svojstvu zastupnika, u ime drugog lica, bez njegovog odobrenja, obavezuje zastupljeno lice bez ovlašćenja, ukoliko on to kasnije prihvata. Druga strana, sa kojom je zaključen ugovor, može da zahteva da u razumnom roku, da se izjasni da li prihvata ili ne ugovor, a ukoliko to odbije onda se smatra da ugovor nije sklopljen (član 76 st. 3 ZOO)

Postojanje i obim ovlašćenja su nezavisni od pravnog-obligacionog odnosa, na osnovu kojih ovlašćenja je odobren. Ovlašćenje za zastupanje može dati svako fizičko i pravno lice.

Ovlašćenje se može dati pismeno ili usmeno ukoliko je zakonom predviđena forma za neke ugovore, ili za neke druge pravne poslove to vazi vazi i za formu ovlašćenje, npr. za sklapanje ugovora o kuporodaji nepokretnosti, predviđen je ugovor u pisanoj formi, stoga i ovlašćenje za zaključenje takvog ugovora mora svakako biti u pisanoj formi.

Zastupnik može da preduzme samo one pravne poslove za koje je ovlašćen.

Punomoćje može da bude generalno i posebno. Ovlašćeni, u skladu sa generalnim ovlašćenjem, može da zaključi ugovore i da preduzme pravne radnje koje spadaju u deo normalne aktivnosti vlastodavca. Radnje koje nisu deo normalne aktivnosti, punomoćnik može da preduzme samo ako ima specijalnu odobrenje za preduzimanje tih radnji. Ovlašćena bez posebnog ovlašćenja ne može da preduzme obavezu menice, da sklopi ugovore o jemstvu, sporazume, da ugovora nadležnost suda, izbor - arbitražne niti da odustaje od bilo kojeg prava bez naknade (član 79 stav 4. ZOO).

Osim posebnog ovlašćenja, postoji i poslovno ovlašćenje. Poslovno ovlašćenje može da daje u okviru zakona pravno lice ili vlasnik individualne radionice koji punomoćnika ovlašćuje da sklopi ugovore i obavlja druge poslove koji su uobičajeni u vršenju svojih poslovnih aktivnosti.

Poslovni punomoćnik ne može da preduzme pravne radnje za zaključivanje ugovora o kreditu ili prihvatanje prihoda od prodaje, osim ako poseduju posebno ovlašćenje za prodaju kredita ili prihvatanje prihoda od prodaje (član 84 stav 3 ZOO).

Vlastodavac po njegovoj želji može da smanji ili opozve ovlašćenje. On ima to pravo čak i ako ugovorom se odrekao od tog prava. Smanjenje ovlašćenja ili opoziv ovlašćenja nema nikakvo pravno dejstvo prema trećem licu koji je sklopio ugovor sa predstavnikom a koji nije znao i niti je bio obavezan da zna da je ovlašćenje smanjeno ili opozvano.

Trgovački putnik je ovlašćen da preduzme samo one radnje koje su u vezi sa prodajom robe ili koje se pominju u donatorsko punomoćje koje je dao njemu. U slučaju sumnje, smatra se da trgovački putnik nije ovlašćen da zaključuje ugovore, već samo da prikuplja poruke. Međutim, ugovor koji je sklopljen, može da ostane na snazi, samo ukoliko trgovački putnik to kasnije prihvati.

Trgovački putnik, koji je ovlašćen da proda robu nije ovlašćen da naplati prodajnu cenu ili da proda robu na kredit, osim ako je ovlašćen da to učini. U međuvremenu, on je ovlašćen da u ime vlastodavca, prizna reklamiranje za nedostatke robe i druge izjave u vezi ispunjenja ugovora sa svojim poslom, u ime vlastodavca da preduzme odgovarajuće mere za očuvanje njegovih prava iz tog ugovora (član 84. st. 4. ZOO).

Ovlašćenje prestaje, u skladu sa zakonom; prestankom pravnog lica kojeg zastupa; smrt fizičkog lica koji zastupa; odnosno prestanak pravnog lica kao vlastodavca, osim ako započete radnje ne mogu da se prekinu, bez da oštete pravne naslednike ili ako ovlašćenje važi u slučaju smrti vlastodavca, ukoliko shodno njegovoj volji, imajući u vidu pravnu prirodu postupanja. Međutim ako zakonom nisu navedene druge forme, ovlašćenje prestaje i u sledećim slučajevima: postizanjem cilja navedenog u ovlašćenje, opozivom ovlašćenja; istekom vremena za koje je dato ovlašćenje; prestankom rezultivnog roka u kome je ovlašćenje dato; gubljenjem poslovne sposobnosti fizičkog lica, kome je dato ovlašćenje i početkom stečajnog postupka pravnog lica.

TUMAČENJE UGOVORA

Tokom ostvriavanja ugovornih obaveza javlja se obveza da neke ugovorne odredbe ili ceo sadržaj ugovora treba da se tumače, iz razloga jer stranke se ne slazu u vezi njihovog pravnog značenja. Ako ugovorne strane ne mogu da reše spor na osnovu sporazuma, one mogu to da zatraže od suda, arbitraže ili, uz njihovu saglasnost da se obrate trećem licu, sa zahtevom da reši nastali spor. Tumačenje ugovora podrazumeva da se utvrdi pravi značaj (stvarnost) neke ugovorene obaveze, ili celokupnog sadržaja. Načelno, predmet tumačenja je izražena volja ugovorenih strana u slučaju kada postoje nesuglasice u pogledu onoga što je navedeno i stvarne volje (unutrasnja volja), stoga se postavlja pitanje, koje je prava volja relevantna. Prilikom tumačenja ugovora, uzima se u obzir zajednički cilj stranaka, tj. šta su one zelele, ne ostavljajući na stranu i mesne običaje i mentalitet u kojem je ugovor zaključen.

Zakon polazi od pravne sigurnosti, po principu pacta sunt servanda tj. odredbe ugovora primenjuju se onako kako su navedene u ugovoru. U međuvremenu prilikom tumačenja spornih odredbi ne treba da se striktno pridržavaju sadržaju termina koji se koriste, ali treba ispitati zajednički cilj stranaka i odredaba, shvativši onako kako odgovaraju načelima obligacionog prava. Kada se pominju načela obligacionih odnosa, na prvom mestu, misli se na načelo savesnosti i poštenja (član 4 ZOO).

Pored navedenog pravila, koja se smatra kao opšte pravilo, postoje i dodatna pravila za tumačenje ugovora. Ugovore, sastavljene od jedne od ugovornih strana, kao što su ugovori obrazac, u slučaju bilo koje nejasne odredbe pravilo je da se takva odredba može tumačiti na štetu te ugovorne strane koje je sačinila ugovora i predvidela uslove ugovora.

Ugovori bez naknade koji imaju nejasne odredbe, one se moraju tumačiti u smislu da one budu što manje teže za dužnika, a kod obostranih obavezujućih ugovora, oni treba da se tumače u smislu kako bi se ostvario princip međusobnih prava.

Ugovorne strane mogu da predvide da u slučaju neslaganja u vezi sa značenjem ugovornih odredbi, one da se tumače od strane trećih lica. U tom slučaju, ako ugovorom nije drukčije određeno, stranke ne mogu da se obrate sudu sa zahtevom za tumačenje ugovora, sve dok prethodno ne obezbede tumačenje od strane trećeg lica, osim ako treća strana odbija da to uradi (član 88 st. 2 ZOO).

RUŠLJIVI UGOVORI

Rušljivi ugovori su oni ugovori koji su u suprotnosti sa pravnim poretkom, sa imperativnim odredbama i sa moralom i koji krše opšte interese ili interese pojedinca. Zakon poznaje dve vrste rušljivih ugovora: apsolutna ništavost (apsolutna ništavost) i relativna ili (relativno ništavi ugovori - rušljivi).

Ugovori sklopljeni u suprotnosti sa pravnim poredkom, imperativnim odredbama i sa moralom, su apsolutno nevažeći, ukoliko svrha povredene ne odnosi na bilo koji drugu sankciju ili ako zakon u određenom slučaju, ne definiše nešto drugo (član 89. ZOO). Takav ugovor je nevažeći i ne proizvodi nikakvo pravno dejstvo od samog početka. Nedostatke takvog ugovora pored ugovornih strana mogu da primete i svako ko nije ugovorna strana, jer se tu radi o osnovnim nedostacima.

Ako ništavi ugovor se odnosi samo na jednu ugovornu stranu, zakon je predvideo će taj ugovor ostati na snazi ili, tačnije rečeno, važi će ako zakonom nije predviđeno nešto drugo za takve slučajeve, dok stranka koja je prekršila zakonsku zabranu snosiće odgovarajuće posledice.

Utvrđivanje apsolutne ništavosti ugovora može da zahteva svako lice koje ima pravni interes, ugovorne strane, njihovi naslednici, univerzalni ili singularni, javni tužilac, to je obaveza suda ex officio, po službenoj dužnosti. To ne može da traži nesvesna strana.

Sudske odluke imaju deklarativni karakter - potvrđujući zbog činjenice jer ti ugovori ne proizvode nikakvo pravno dejstvo, nema potrebe da budu poništeni, ali se može da ustanovi njihova ništavost.

Zahtev za utvrđivanje ništavosti ugovora ne zastaareva.

Ako postoji apsolutna ništavost ugovora, potrebno je da se vrati u predašnje stanje restitutio in integrum - tako da svaka ugovorna strana je dužna da vrati drugoj strani ono što je uzeto po osnovu takvog ugovora, a ako to nije moguće zbog prirode onoga što je ispunjeno je u suprotnosti sa vraćanjem, onda mora da se plati odgovarajuća naknada u novcu, prema cenama koje važe na dan sudske presude ukoliko zakonom nije određeno nešto drugo. Vraćanje delova ugovorenih strana mora da bude imajući u vidu savesnost ugovornih strana, tako da sud može da odbije delimično ili u potpunosti zahtev nesavesne strane za vraćanje onoga što je dato drugoj strani, ali može da odluči da druga ugovorna strana ono što je primila po tom ugovoru, preda opštini na čijoj teritoriji ono ima sedište.

Posledice o utvrđivanju apsolutne ništavosti protiv trećih lica koja nisu bile ugovorne strane, zavise od toga da li je treće savesno lice steklo nekakvo pravo. Ako

nije znao, niti je imao priliku da zna za apsolutnu ništavost ugovora, prelazak prava po osnovu ništavog ugovora, ne može da tražiti povraćaj stvari od treće savesnog lica.

Iako ništavi ugovor ne proizvodi nikakvo pravno dejstvo, ako ispunjava uslove bilo kojeg drugog ugovora, takav ugovor mogao bi biti valjan.

RELATIVNO NEVAŽEĆI UGOVORI (RUŠLJIVI UGOVORI)

Rušljivi ugovori su oni ugovori koje je sklopio lice koje nema poslovnu sposobnost, zatim lice ograničene poslovne sposobnosti, lice koje u trenutku sklapanja ugovora imao je smetnje u pogledu slobodnog izražavanja volje. Zakon govori o nedostacima volje i to kada jedna od ugovorenih strana sklopi ugovor pod uticajem pretnje, zablude, prevare i kada se zaključuje fiktivan ugovor. Zakon reguliše actio Pauliana (član 45 do 50 ZOO), kojom pobija ugovore zbog prekomernog oštećenja, člana 122. ZOO. Relativno ništavi ugovori ne sadrže neizbežne nedostatke, ali sadrže nedostatke koji se mogu otkloniti, takav ugovor može da se konvaliduje.

Relativno ništavi ugovori proizvode pravno dejstvo i relativna ništavost ne izazva ex lege. Relativno nevažeće radnje su važeće dok se ne pobijaju sa tužbom. Utvrđivanje relativne ništavosti ugovora može da zahteva oštećeni, njen naslednik i treće lice koje ima pravni interes. Međutim druga ugovorena strana može da zahteva od zainteresovanog lica da u propisanom roku, ali ne manje od 30 dana, da se izjasni da li ostaje pri ugovoru ili ne, jer suprotno smatraće se da je ugovor poništen (član 98. st. 2 ZOO).

Pravo za raskid relativno nevažećeg ugovora u subjektivnom roku zastareva od jedne godine od dana kada je oštećeni bio svestan uzroka ništavosti, odnosno, u relativnom roku od tri godine. Rok počinje teći od dana zaključenja ugovora (član 102. ZOO).

Ugovorena stranka u čiju korist može da se poništi ugovor, može da ne koristi pravo ponistaja i izričito može da se odreće od tog prava ili precutno da ne iskoristi pravo, i da ispuni ugovorne obaveze tako da, na taj način, relativno ništavi ugovor konvaliduje i postaje važeći ugovor.

U slučaju poništaja relativno rušljivog ugovora, odluka suda ima konstitutivni karakter. Posledice poništaja su vraćanje u pređašnje stanje, naknada štete i posledice prema trećim licima.

Obavezujući obostrani ugovori (ugovori uz naknadu)

Kod vrste ugovora uz naknadu, svaka ugovorna strana odgovorna je za nedostatke ispunjene obaveze (član 103. ZOO). Zakon poznaje dve vrste nedostataka: pravne nedostatke i materijalne nedostatke.

1. Odgovornost za ispunjavanje materijalnih nedostataka

Pravila odgovornost za ispunjavanje materijalnih nedostataka su uglavnom priznata u delu pravila o odgovornosti prodavca za nedostatke stvari,tako da se ona primenjuju na sve prelazne obaveze osim ako zakonom nije drugačije određeno.

Odgovornost za ispunjenje materijalne nedostatke,odnose se na prenos obaveza da primaoc dobije stvari bez nedostataka zbog čega se ne može koristiti. Smatra se da je stvar sa materijalnim nedostacima (fizički) ako : nije kvalitetetan za redovnu upotrebu ili za promet; ako stvar nije odgovarajućeg kvaliteta za posebne namene, za koje kupac je kupio, a za koji nedostatak prodavac je znao ili je morao da zna; ako se stvari nema kvalitet ili svojstvo koja za koje je izričito ili prećutno ugovorio propisano zakonom i ako je prodavac predao stvari koja nije isti kao uzorak ili model, osim ako uzorak ili model je prikazan kupcu u cilju obaveštenja (član 462 par. 1.4 ZOO). Stvar ima fizičke nedostatke koji nema kvalitete kako je predviđeno ugovorom, zakonom su određeni za kvaliteti za koje je namenjeno za redovnu upotrebu.

Lice koji prenese imovini,nije odgovoran za gore navedene nedostatke, ako primalac u trenutku sklpanja ugovora je bio svesan ili nije bio u mogućnosti da zna o tim nedostacima. Smatra se da kupac nije mogao da zna o navedenim nedostacima,sa kojima savesno lice,kupac srednjeg znanja mogao lako uočiti u slučaju pregledanja stvari. Međutim, čak i ako kupac je mogao lako primetiti nedostatke stvari u slučaju pregleda stvari prodavac je odgovoran za nedostatke stvari, navodeći da stvari nema nedostatke ili ima određene kvalitete.

Nedostaci stvari mogu biti vidljive i nevidljive (skrivene).

Kupac je dužan da robu koju je primio da pregleda na uobičajen način i o uočenim nedostacima (vidljive) da obavestiti prodavca u roku od 8 dana, dok u ugovorima u privredi to treba da bude odmah bez odlaganja inače gubi pravo koje mu pripada po ovom osnovu.

Može se reći da se radi o skrivenim nedostacima robe,kada jednim normalnim ispitivanjem robe to ne može da se otkrije.

Kada nakon što je kupac primio robu, otkrije se da postoje nedostaci u robi koji nisu mogli da se uoče običnim pregledom prilikom prijema robe (skriveni nedostaci),kupac je dužan da obavesti prodavca za takve nedostatke u roku od osam dana od dana otkrivanja nedostataka, dok kod ugovora u privredi - odmah bez odlaganja, inače će izgubiti pravo koji mu pripada po tom osnovu. Prodavac nije odgovoran za nedostatke koji se prijavljuju nakon isteka roka od šest meseci, osim ako ugovorom su određeni za duži rok. Ovo pravo kupac ne gubi i nakon isteka roka od šest meseci, ako je prodavac znao za nedostatke,ili nije mogao da ne zna.

Ugovorne strane ugovorom mogu da ograniče ili isključe u potpunosti odgovornost prodavca za materijalne nedostatke robe. Međutim, odredbe ugovora kojima se ograničava ili isključuje odgovornost prodavca, su ništave, ako je prodavac znao da postoje nedostaci u robi i o tome nije obavestio kupca,kao i u onim slučajevima kada prodavac koristi svoj monopolistički položaj.

Kada kupac je otkrio nedostatak robe, o čemu je uredno obavestio prodavca, kupac može da ostvari sledeća prava : da traže da se uklone nedostaci, zameni neispravane robe sa ispravnom robom, da zatraži srazmerno smanjenje kupoprodajne cene, da može da raskine ugovor o relevantnim uslovima predviđenim zakonom i da traži za to nadoknadu (član 471 od ZOO).

2. Odgovornost za pravne nedostatke ispunjenja

Kod ugovora sa naknadom postoji odgovornost za ispunjenje pravnih nedostataka. Ova obaveza se odnosi na jednu ugovornu stranu da zaštite drugu ugovorenu stranu o pravima za zaštitu prava i potraživanja trećih lica sa kojima je to pravo moglo da bude isključeno ili suženo (član 491 od ZOO).

Iz ovog propisa proizilazi da odgovornost za pravne nedostatke robe (eviksioni) postoji u slučajevima uznemirenja kupca od strane trećih lica, zbog njihove tvrdnje da imaju pravo vlasništva nad stvarima ili stvar je pod teretom za bilo koje pravo kao što je, npr. pravo službenosti, pravo zaloge, hipoteke ili bilo kog drugog prava, koje je postojalo pre nego što je kupac kupio robu. Zahtevi trećih lica najčešće se javljaju sa uzimanjem imovine u posed. Da bi postojala pravna odgovornost za nedostatke, potrebno je da budu ispunjeni ovi uslovi: da su pravni nedostaci postojali u vreme zaključenja ugovora, da kupac nije znao za takave nedostatke, i prodavca da je informisan na vreme za pravnu zabrinutost od strane kupaca.

Kupac koji je ušao u spor sa trećem lice, bez da je obavestio prodavca, i gubi spor, one može da se uputi na odgovornost prodavca, osim ako prodavac može da dokaže da ima dokaze, na osnovu kojih će tužba trećih lica biti odbijena.

Ako prodavac ne postupi po zahtevu kupca i ne pruži potrebnu zaštitu prilikom prijema robe, ugovor prestaje po sili zakona, dok u slučaju ograničavanja ili smanjenja prava kupca, kupac može da raskine ugovor ili da zatraži srazmerno smanjenje cene. Ako prodavac, u razumnom roku ne otkloni tvrdnje trećih lica, kupac može raskinuti ugovor, kada iz tog razloga ne može da se postigne cilj ugovora i tražiti naknadu štete. Naknada štete ne može tražiti, ako u vreme ugovora bio svestan mogućnosti da objekat bude uzet ili pravo na ograničeno ili smanjeno, ali u tom slučaju ima pravo da traži smanjenje ili povratak cena (član 493 st. 4. ZOO).

Strane u ugovoru mogu ograničiti ili isključiti zakonsku odgovornost za nedostatke u robi, osim ako prodavac je znao za postojanje takvih nedostataka ili koristi svoj monopolski položaj i, u slučaju ugovaranja takve klauzule, to neće imati pravno dejstvo, ili će biti nevažeće. Pravo kupca na ostvarivanje prava po osnovu pravnih nedostataka stvari zastareva u roku od jedne godine od dana kada je on saznao o postojanju prava trećeg lica, i ako treća strana je pokrenula spor pre isteka tog roka, kada je kupac pozvao prodavca da se umeša u spor, pravo kupca prestaje u roku od šest meseci od dana pravosnažnosti presude (član 498 od ZOO).

Prigovor za neispunjavanje ugovorenih obaveza

Ugovori za naknadu proizvode međusobne obaveze ugovornih strana tako da obe strane su dužnici. Dakle, to je pravilo koje, osim ako nije drugačije dogovoreno, dve strane su takođe u obavezi da ispune svoje obaveze. Međutim, ako jedna strana ne ispuni svoju obavezui obratila se sudu sa tuzbom,kojom zahteva da obaveže drugu stranu da ispuni ugovorenu obavezu,druga strana može da podenes prigovor za neispunjenje.U takvim slučajevima sud će naložiti da ispuni svoju obavezu kada i druga strana ispuni svoju obavezu.Prigovor se može podnetiza sledeće uslove: postoje uzajamne obaveze, ispunjenje koje mora biti istovremeno; da postoje validnost zahteva tužene strane, da zahtev tužene bude glavni dug i da nijedna od stranaka nije ispunila svoju ugovorenu obavezu.

Prigovor za neispunjenje obaveze takođe može da podnese i ugovorena strana,obavezna za ispunjenje obaveze, ukoliko nakon sklapanja ugovora materijalne okolnosti druge strane su pogoršeni u tolikoj meri da nije sigurno da ce moci da ispuni obavezu, ili da ta nesigurnost proizilazi iz drugih razloga, tako može da se odloži ispunjenje obaveze, sve dok druga strana ne ispuni svoju obavezu ili ne daje bilo kakvu garanciju da će ispuniti.(član 104 stav. 1 i 2 ZOO).

Ako druga strana u razumnom roku, ne obezbedi sigurnost, prva strana može da raskine ugovor.

Prigvor za neispunjavanje ugovora je mterijalne devulitivne prirode.

Raskid ugovora zbog neispunjavanja ugovorenih obveza

Kod obostranih ugovora sa međusobnim obavezama, jedna od prava jedne ugovorne strane koja je ispunila svoje obaveze jeste pravo na raskid ugovora.Uslovi za raskid ugovora se razlikuju po tome, jer ako ispunjenje obaveza u određenom roku predstavlja bitan elemenat ili ne.

Da bi mogao da se raskida ugovori zbog neispunjenja ugovora mora da se ispune sledeći uslovi: da se radi o ugovoru sa međusobnim obavezama – sa nagradom; da nije ugovor ispunjen, krivicom dužnika nije ispunjen ugovor.

Kada ispunjavanje obaveza u propisanom roku predstavlja bitan element ugovora, a dužnik ne ispuni obavezu u roku, ugovor prestaje po samom zakonu i o tome nije potrebno nikakva izjavu poverioca. Roka za izvršenje je suštinski element ako je izričito navedeno da obaveza mora da se ispuni “fiksni rok”, “najkasnije do” ili na bilo koji drugi način na koji se jasno može razumeti rok u kome dužnik je dužna da ispuni obavezu (član 107 stav.1 ZOO).Kada ispunjenje obaveze u predviđenom roku nije element ugovora, poverilac je dužan da dužniku produzi razuman dodatni rok za ispunjenje obaveze, nakon čega, ako ne ispunjava obavezu, jvljaju se iste posledice kao kod ugovora u kojima rok je bitan element (108 ZOO).

Nakon isteka roka, u okviru kojeg poverilac nije ispunio svoju obavezu, poverilac nije obavezan da ostavlja dodatni rok, ali da raskine ugovor ako prema ponašanju dužnika jasno proizilazi da neće ispuniti svoju obavezu u predviđenom roku.

Poverilac može da raskine ugovor pre isteka roka za ispunjenje ugovorene obaveze kada je jasno da dužnik ne želi da ispuni svoju obavezu.

U slučajevima raskida ugovora, smatra se kao da nije ni sklopljen ugovor. Ugovorne strane oslobadaju se iz svojih obaveza, osim obaveze da plate eventualnu štetu. Raskid ugovora ima povratno dejstvo i svaka strana može da traži povraćaj u pređašnje stanje (*restitutio in integrum*), kao što je bilo pre sklapanja ugovora i svaki od njih je dužan da plati naknadu za korist koju je stekao od onoga za koje je dužan da vrati, što znači ako se radi za vraćanje onog u novcu, onda je dužan da plati kamatu dana izvršene uplate (član 114 ZOO).

Raskid ili izmena ugovora zbog izmenjenih okolnosti (klauzula rebus sic stantibus)

Stranke sklapaju ugovor kao bi postigle jedan određeni cilj. Nakon sklapanja ugovora, one imaju u vidu određene okolnosti koje postoje u trenutku zaključenja ugovora i koje svoje obaveze mogu ispuniti bez ikakvih poteškoća. Međutim, u praksi se dešava da, nakon potpisivanja ugovora, nastaju takve okolnosti koje jednoj ugovorenoj strani otežavaju mogućnost da ispune svoje obaveze do te mere da ugovor očigledno ne odgovara onome što su ugovorne strane očekivale, prema opštem mišljenju, je neopravdano da takav ugovor ostaje na snazi onako kako je sklopljen.

Da bi mogao da se raskida ili izmeni ugovor zbog izmenjenih okolnosti, potrebno je da se ispune ove pretpostavke : da ugovor bude sa međusobnim obavezama; da su okolnosti nastale nakon zaključenja ugovora; da nastale okolnosti jednoj strani otežavaju ispunjenje obaveza ili zbog njih ne može da ostvari cilj ugovora; da bude jasno da sklopljeni ugovor ne odgovara onome koje su stranke očekivale, i prema opštem mišljenju bilo bi neopravdano datakav ugovor ostane na snazi, da su okolnosti nastale uprkos volji stranaka i bez krivice stranke kojoj je otežano da ispuni ugovorne obaveze i da ispunjavanje obaveza za dužnika bi predstavila težak teret.

Zbog izmenjenih okolnosti, ugovori stalne prestiticije, mogu biti raskinuti na zahtev jedne ugovorene strane, ali mogu i da se promene, ukoliko druga strana pristaje da se izmene uslovi ugovora kako bi se omogućilo ispunjenje istog.

Odlukom suda kojom se ugovor raskida na zahtev druge strane, ona će biti obavezna da drugoj ugovorenoj strani prizna pravo na naknadu štete koju je iz tog razloga pretrpela. (član 116 stav. 5. ZOO).

Ugovor ne može biti raskinut niti izmenjen, ukoliko ugovorenoj strani kojoj je otežano mogućnost da ispuni svoje obaveze, ako nije odmah nakon što je došlo do saznanja da su nastupile izuzetne okolnosti, ne obavesti drugu stranu o svojoj nameri da traži raskid ugovora. Ako ovako ne postupa, onda snosi odgovornost za naknadu štete. Sud, prilikom odlučivanja o raskidu ili izmeni ugovora, postupi će u skladu sa principima poštenog prometa, izuzetne opasnosti kod ugovora odgovarajuće vrste i interes obe ugovorne strane (član 118. ZOO).

Ugovorene strane ugovorom mogu da isključe pravo da se traži raskid ili izmena ugovora, osim ako takva klauzula je u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja.

Nemogućnost za ispunjenje ugovorenih obvza

U smislu odredaba ZOO, može se reći da se radi sa nemogućnošću ispunjenja ugovorenih obaveza, ako kod obostranih ugovora ispunjenje obaveze jedne strane je onemogućeno zbog okolnosti nastalih posle zaključenja ugovora a za koje nijedna strana nije odgovorna. Kada nemogućnost ispunjenja ugovorene obaveze jedan ugovorene strane je prouzrokovano zbog posledica okolnosti, za koje nisu krive ugovorene strane, onda prestaje obaveza i druge strane.

Ako zbog nastalih okolnosti, za koje nije odgovorna ni jedna od stranaka, jednoj ugovorenoj strani je delimično onemogućeno da ispuni svoje obaveze, druga strana može da raskine ugovor ako delimično ispunjenje ne odgovara njegovim potrebama; međutim, ugovor ostaje na snazi, jer druga strana ima pravo da traži srazmerno smanjenje svoje obaveze (član 120 st. 2 ZOO).

Kada je ispunjenje obaveza kod obostranih ugovora postalo nemoguće zbog okolnosti za koje druga strana je kriva, takva obaveza prestaje, dok ugovorena strana može da zadrži svoje pravo prema drugoj strani, obzirom da njen zahtev se smanjuje do te mere do koje će imati koristi od oslobađanja odgovornosti. Iz toga sledi da svrha ovog pravila je da dužnik čija obaveza prestaje da ne koristi iz situaciju nastale zbog njegove krivice. Takođe, je obavezna da drugoj strani prenese sva prava, koja ima prema trećim licima u odnosu na svoje obaveze.

Prekomerno oštećenje (laesio in ormis)

Postoji prekomerno oštećenje, ukoliko obaveze strana kod obostranih ugovora, u trenutku zaključenja ugovora je postojala jasna disproporcija a oštećeni u vreme zaključenja ugovora, nije znao niti je bio je obavezan da zna o pravoj vrednosti obaveze (član 122 ZOO).

Da bi postojalo prekomerno oštećenje, potrebno je da budu ispunjeni sledeći uslovi: da se radi o obostranim ugovorima; da između obostranih obaveza ugovornih strana u vreme zaključenja ugovora da je postojala jasna disproporcija; i da oštećena strana, u vreme zaključenja ugovora, nije znala niti je bila dužna da zna o pravoj vrednosti stavki ili usluge a koji je predmet obaveze.

Pravne posledice kod ove vrste ugovora gde postoji prekomerno oštećenje, jeste pravo oštećenog da traži poništenje ugovora, jer takav ugovor je raskidljiv (relativno nevažeći). Pravo za raskid ugovor prestaje nakon isteka roka od jedne godine od dana zaključenja ugovora.

Ugovor može da ostane na snazi, ukoliko druga strana nudi dopunu obaveze do stvarne vrednosti obaveze suprotne ugovorene strane.

Ne može da se tražiti poništenje ugovora zbog neproporcionalnosti obaveza ugovorenih strana, kod ugovora na srecu, kod javne prodaje, kao i u onim slučajevima davanja veće cene zbog specifični sklonosti.

Zelenaški ugovori

Zelenaški ugovor je obostrani ugovor po kojem jedna strana, koristeći slabo stanje ili tešku materijalnu situaciju, nedovoljno iskustvo, lakomislenosti ili zavisnost druge strane, ugovara za sebe ili za drugog imovinsku korist koja je jasno nesrazmerna sa onim što drugoj strani daje ili zbog njega učinio, ili je bio dužan da daje ili to učini.

Osnovni elementi ovog ugovora, kao što je predviđeno ZOO, su : da je obostrano; da postoje obaveze ugovornih strana u vreme zaključenja ugovora; da su jasno nesrazmerna; da jedna ugovorena strana iskoristila teško materijalno stanje i položaj u kome se nalazi druga strana(u teško stanje, ili teška materijalna situacija, nedovoljno iskustvo, bezobzirnost ili zavisnost) što je rezultiralo sa jasno nesrazmeri između obaveza ugovorenih strana; da strana koja je koristila takav položaj druge strane je znala ili da je trebala da zna da se druga strana nalazi u takvoj situaciji.

Zelenaški ugovor ugrožava interese pojedinaca, stoga se može reći da je relativno nevažeći ugovor. Zelenaški ugovor spada u zabranjene ugovore kako kod ostalih ugovora tako i kod ovog ugovora, primenjuju se pravila apsolutne ništavosti. Uprkos činjenici da apsolutno nevažeći ugovori ne mogu da se konvaliduju, ZOO sadrži odredbu prema kojoj, ako oštećeni nastoji da umanji svoju odgovornost u mnogim pravima, sud će prihvatiti takav zahtev, ako je moguće i onda ugovor sa odgovarajućim izmenama ostaće na snazi. Oštećeni zahtev za smanjenje obaveze može da podnese u roku od pet godina od dana zaključenja ugovora (član 123 st. 4. ZOO).

Opšti uslovi (opšti uslovi poslovanja)

Opšti uslovi (formulare) ugovora je zbir odredaba, koje su unapred formulisane u pisanoj formi, koje, u bilo koju formu ili da su izmenjene, u buduće su osnov prava i obaveze ugovornih strana prilikom zaključenja nekog određenog ugovora. Oni su sadržani u obrascima ugovora koji su ranije štampani od strane jedne strane ili su objavljeni na poseban način. Takvi uslovi obavezuju drugu stranu, ukoliko je bila upoznata sa tim ili je bio trebala da zna prilikom potpisivanja ugovora. U slučaju neslaganja opštih uslova i posebnih odredbi, pimenjiva će se ove zadnje. U cilju zaštite slabije strane, od uslova koje unapred je formulisala strana koja je u povoljniji ekonomski položaj, zakon smatra da su nevažeće one odredbe opštih uslova koje su u suprotnosti sa svrhom samog ugovora ili dobrih navika za tu delatnost poslova, čak i ako su uslovi za poslovanje bili dozvoljeni od strane nadležnog organa.

Sud može da odbije da se sprovede bilo koja odredbu iz opštih uslova, koje drugu stranu lišavaju od nekog prava da podnese pigoovor ili su previše stroge za to (član 125 st. 2 ZOO).

Prenos ugovora

Prenos ugovora je jedan poseban efekat koji karakteriše obostrane obavezujuće ugovore. Prenos ugovora nastaje na osnovu sporazuma između jedne ugovorene strane – cesidenta i trećeg lica - cesionara, na osnovu cega, uz saglasnost druge ugovorene

strane-cesionara, vrši se prenos prava i obaveze koje su sadržane u ugovoru koji se predrenosi na treće lice - cesionara.

Prenosom ugovora podrazumevamo ulazak trećeg lica u obavezujuće obligacione odnose položaj jedne ugovorene strane, obzirom da prava i obaveze sadržane u tom ugovoru prelaze na treće lice a prestaju prava cesionara. Prenosom ugovora vrši se zamena jedne od ugovornih strana, koja postaje poverilac i dužnik u istom ugovoru.

Prenos ugovora treba razlikovati od prelaska zahteva (prelaz), jer prenosom ugovora nastaje i zamena jedne ili druge ugovorne strane, svaka strana ima poziciju dužnika i poverioca tako da na osnovu sporazuma jedne ugovorene strane, i uz saglasnost druge strane, na trećoj strani prelaze sva prava i obaveze, dok kod prenos zahteva može doći samo izmenom poverioca, ali ne i dužnika, kod trećeg lica - cesionara prelazi samo zahtev cedenta ali ne i njegove obaveze. Prenos zahteva može biti ne samo kod obostrani obavezujući ugovora, ali kod svih vrste ugovora.

Da bi prenos govora bio punovažan, potrebno je da se ispune sledeći uslovi: ugovor može da se prenese samo ako postoje obavezujuće obostrani ugovori i koji nije ispunjen; da u sporazumu za prelaz ugovora između jedne strane ugovornice i trećeg lica da je prethodno data saglasnost druge ugovorne strane, istovremeno kada je sklopljen ugovor sa trećom stranom ili da je saglasnost data kasnije; saglasnost može se dati usmeno ili u pisanoj formi propisane zakonom za prenosne ugovore i ako ugovor nije sklopljen zbog ličnih kvaliteta ugovorne strane (intuitu personae) Ovi uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni.

Cedent je odgovoran prema treće licu za pravnu valjanost prethodnog ugovora, ali ne garantuje da će druga strana ispuniti svoju obavezu sadržane u prethodnom ugovoru, osim ako nije izričito preuzela takvu obavezu.

Sredstva koja obezbeđuju ispunjenje zahteva, a koja je dao cedent, prelaze na treće lice dok sredstva data od strane drugih lica ne prolaze prenosom ugovora, obzirom da ona sredstva su bila povezana sa ličnošću samog prenosioca.

OPŠTI EFEKTI UGOVORA

Opšti efekti ugovora odnose se na stvaranje, izmenu i prestanak obligacionih odnosa. Iz ugovora proizilaze prava i obaveze ugovornih strana, bez obzira na to da li se lično sklopili ugovor ili u ime i za njihov račun ugovor je sklopljen od stranjenjihovog zakonskog punomocnika. To znači da ugovor stvara prava i obaveze ugovornih strana (član 130 stav 1 ZOO.) Obavezujući ugovori stvaraju relativna prava koje imaju inter partes efekat - prema ugovornim stranama i, u principu nemaju efekat protiv trećih lica, jer za njih ugovor predstavlja res inter alios acto. Međutim, u savremenom pravu, iz prethodnog pravila postoji izuzetak kada ugovor ima pravno dejstvo i protiv lica koja nisu učesnici u sklapanju ugovora, ali prava i obaveze koje proističu iz ugovora prenoslivi su sa jednog na drugo lice. U takvim slučajevima zakon je predvideo da ugovor ima pravno dejstvo i za pravne sledbenike ugovornih strana, osim ako nije drugačije dogovoreno ili iz same prirode ugovora nije drukčije određeno (član 132 stav 2 ZOO).

Efekat ugovora takođe može da se proširi i na singularne sledbenike, ako se radi o prenosu jednog obavezujućeg obostranog ugovora, prenos zahteva ili prihvatanje duga putem jednostranog ugovora.

Ugovori u korist trećih lica

Izuzetak od pravila da ugovor ima pravno dejstvo samo prema ugovornim stranama jeste i ugovor zaključen u korist trećeg lica.

Ugovor u korist trećeg lica je sporazum između dva lica - ugovornih strana, pri čemu jedna strana, koja se zove obećana (promitent), obavezuje se da drugoj strani, koja se zove stipulant da ispuni određene obećanje u korist trećeg lica, koji se zove korisnik ili beneficijar. Kod ovog ugovora, strana koja se zove stipulant ima položaj poverioca, doka strana koja se zove promitent ima položaj dužnika, dok treće lice, koje se zove korisnik, ne učestvuje u sklapanju ugovora, ali ima samo položaj korisnika koji iz ugovora ostvaruje proizvesti određene koristi.

Da bi se sklopio jedan ugovor pravno valjan ugovor u korist trećeg lica, treba da se ispune sledeći uslovi : ugovor da se zaključuje između obećavaoca (promitentnta) i ugovoraca (stipulanta); takav ugovor treba da sadrži klauzulu da je ugovor sklopljen u korist trećeg lica; ugovorac (stipulant) da ima bilo kakav interes. Ovi uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni.

Prema ZOO, kada neko sklapa ugovor u svoje ime, zahtev u korist trećeg lica, treće lice direktno stiče svoje pravo prema dužniku, osim ako nije drugačije dogovoreno ili iz od okolnosti ugovora ne proizilazi nešto drugo (član 132. ZOO). Iz toga sledi da kao ugovorač kao i treće lice - beneficijari stice direktno pravo da dužnik – promitenta njemu ispuni obavezu koju je obećao po ugovoru koji je potpisan sa stipulantom.

Ugovor u korist trećeg lica odnosi se uglavnom da se stipulant oslobodi od svoje obaveze koju ima prema korisniku, tako da će uputiti promitenta da nešto ispuni za korisnika a ne za njega.

Ako korisnik odbije dobit koja je ugovorena za njega ili stipulant opoziva dobit, onda to pripada ugovoraču - stipulantu jer ugovor prestaje u korist trećeg lica, dok ugovor će imati pravno dejstvo samo između ugovornih strana.

PROUZROKOVANJE ŠTETE

Značenje štete je jedan od materijalnih izvora obligacionih odnosa. Pravni odnos nastaje zbog štete prouzrokovane drugom licu, ista treba da bude naknadena. Da bi se moglo raspravljati o šteti, neophodno je da kao prvo da postoji šteta, da je naneta nekom na njegovo movinsko pravoi da je povrdjeno neko njegovo pravo. Šteta je jedan od osnovnih uslova građansko- pravne odgovornosti. Izrazom oštećenje znači gubitak, bez obzira na njenu prirodu. U tom smislu može se reći da šteta postoji i tada ako se neko razboli, kada propusta neku dobru priliku sl. Sa rečijom steta podrazumeva se bilo kakva štetu. U užem pravnom smislu, sa izrazom oštećenje smatraju se povrede zaštićenih vriednosti.ZOO, kao i zakomi o obligacionih odnosa mnogih država, ne

definiše precizno značenje štete, ali daje smernice na osnovu kojih se može definisati smisao. U pravnom smislu, šteta predstavlja realno smanjenje nečije imovine (izgubljena zarada) i sprečavanje povećanja (izgubljenu dobit) kao i nanošenje fizičkog ili duševnog bola ili straha drugom licu(nematerijalna šteta - član 137 od ZOO).

Šteta može biti materijalna (imovinska) ne materijalna ili moralna.

- a) **Materijalna šteta i vrste.**- *Sa izrazom materijalna šteta podrazumevamo kršenje imovinske vrednosti bilo kojih fizičkih ili pravnih lica. Materijalna šteta najviše je prisutna uništenjem, oštećenjem ili oduzimanjem imovine, što onemogućava korišćenje imovine, za koje su potrebni troškovi. Može se reći da se radi o materijalnoj šteti i u slučaju izazivanja telesne povrede - povreda telesnog integriteta, gubitak radne sposobnosti zbog čega mogu da se izgube prihod po osnovu rada, kao i u slučajevima nastupanja smrti nekog lica.*

Materijalna šteta može da se podeli ili stvarne štete (damnum emergens) i izgubljene zarade (lucrum cesans). Materijalna šteta je smanji oštećene postojeće imovine. Ovo je slučaj kada nekome u saobraćajnoj nesreći u celosti je uništen automobile, kada neko drugome polomi ruku, kada neko je izložen troškovima vezanih za gašenje požara podmetnutog od drugog. Izgubljena zarada postoji u slučaju ometanja da se poveća imovina oštećenog. Izgubljena zarada je to što, u uobičajenom toku stvari ili posebnih okolnosti, sa pravom se očekuje da se realizuje, ali to je sprečeno činjenjem ili nečinjenjem lica koje je naneo štetu. (član 137 ZOO). To se desava kada taxi vozaču, neko lice ostetio vozilo, zbog čega on jedno duže vreme nije mogao da obavlja svoju delatnost, ili kao posledice telesnih povreda, kod oštećenog su nastupile usled zadobijenih povreda i time izgubio radnu sposobnost, ne može da ostvari prihode po osnovu radnog odnosa, prihode koje bi ostvario ukoliko ne bi došlo do povrede.

- b) **Moralna ili nematerijalna šteta.**- *Sa nematerijalnom štetom podrazumeva se kršenje neimovinske vrednosti odnosno, lične vrednosti, bilo kojeg lica. Nematerijalne štete postoji u slučaju nanošenja fizičkog bola, duševnog bola, smanjenje životnih aktivnosti, deformiteta, gubitka prestiža i časti, kršenje slobode i prava ličnosti, izazivanje smrti bliske osobe i izazivanje straha. (član 182-189 ZOO).*

Osnovi odgovornosti.- U pozitivnom pravu u vezi obaveza, kod nas na Kosovu postoje dve osnovne odgovornosti i jedna dodatna, tj. osnov za naknadu štete: odgovornost po osnovu krivice i objektivna odgovornost, ili bez krivice i dopunski osnov odgovornosti po principu pravičnosti.

Odgovornost za štete po osnovu krivice.- Da bi postojala odgovornost za naknadu štete, treba da s ispune ovi uslovi: da postoji šteta, da je šteta izazvana nezakonitim radnjama ili propustom lica koji je naneo štetu; da postoje krivica lica koji je naneo štetu; da postoji uzročna veza između postupaka i posledica - šteta.

Smatra se nezakonitim radnjama one radnje koje su u suprotnosti sa pravnim portkom, društvenim moralom i koja narušavaju subjektivna prava oštećenog. Međutim, postoje ljudske aktivnosti koje nisu nezakonite, ali lice koje ostecuje je odgovoran za naknadu štete. Takva odgovornost postoji: kada štetočina prouzrokuje štetu prilikom ostvarivanja svojih prava koja mu pripadaju, ali prilikom ostvarivanja atih prava ne sme da prkoraci granice, kada upotreba prava se pretvara na zloupotrebu prava; kada je šteta naneta uz saglasnost ostecenog lica; kada je šteta prouzrokovana od strane službenog lica u obavljanju službene duznosti u okviru svojih ovlašćenja; kada je šteta naneta u nužnoj odbrani; kada je šteta nanetau ekstremnim uslovima i kada je šteta prouzrokovana na dozvoljeno mesto.

Postoji krivica kada je neko uradio nešto što nije trebalo da uradi, a da on ne bi imalo razumnog čoveka ili izdaje bilo kakve akcije, a koje ne bi uradio razumno lice. Prema ZOO, postoji krivica i kada štetočina prouzrokuje štetu namerno ili iz nehata (neni140 od ZOO).Naime, ova odredba prepoznaje stepen krivice – umisljaj ili nameru ili nehat. Postoji umisljaj kad sterno lice je bio svestan svojih postupaka ali je i želeo da izazove posledice, ili je bio svestan da zbog njegovih postupaka mogu da nastupe posledice,ali i pored toga pristao na posledice. Odgovornost iz nehata postoji kada štetočina nema ljudskog razuma srednjeg nivoa (krajna nepažnja) ili nije postupao veoma pažljivo ljudskim razumom (obična nepažnja).

Uzročno-posledična veza (uzročna). - je uzročno-posledična veza između opštih uslova za odgovornost za prouzrokovanu štetu. Uzročna-posledična veza je između događaja za koje stranka je odgovorna i njenih posledica, koje predstavljaju štetu. Jedno lice je odgovorno za štetu nastalu samo ako postoji uzročno-posledična veza između njegovih postupaka i izazvane - šteta. Radnje su uzrok štete, ako predstavljaju direktano i neprekidan uslov, i ako u skladu sa njegovim redovnim efektom je nastala šteta.

Odgovornost za druga lica

U obligacionom pravu postoji jedno opšte pravilo prema kojem svako je odgovoran za svoje postupke u vezi sa štetnim radnjama za nakandu štete prouzrokovane drugom licu.Prema ZOO, ko drugome nanese štetu, on je dužan da isto nadoknadi (član 136 ZOO).U cilju pravne sigurnosti oštećenog da bude kompenzovan za nastalu stete,iz ovog pravila, zakon je predvieo izuzetke, nije odgovoran onaj koji je naneo stetu vec drugo lice kao sto je slucaj odgovornosti roditelja,odnosno staratelja za štetu prouzrokovanu od strane maloletnog deteta ili lica kome je povereno dete na cuvanje,kao i u slucaju odgovornosti preduzeća odnosno drugog pravnog lica za štetu prouzrokovanu od strane njegovog radnika.

Odgovornost roditelja za prouzrokovanu štetu od maloletnog deteta i odgovornost staratelja za prouzrokovanu štetu od strane lica kome je oduzeto pravo poslovne sposobnosti.

Roditelji su odgovorni za štetu prouzrokovanu od strane njihove dece do sedam godina, bez obzira na krivicu. Iz ove odgovornosti može da se oslobodi samo ako se dokaže da postoje razlozi za isključenje odgovornosti prema pravilima o odgovornosti bez obzira na krivicu.

Za štetne radnje deteta preko 7 godina, roditelj i staratelj su odgovorni shodno principu pretpostavljene krivice. Iz ove odgovornosti mogu da se oslobodi samo ako se dokaže da su vršili neophodni nadzor i da je šteta nastala bez njihove krivice. Za štetu prouzrokovanu od strane deteta staro preko 7 godina, osim roditelja odgovoran može biti i smoteno dete, ukoliko se dokaže da u trenutku prouzrokovanja štete isti je bio u stanju da rasuđuje, da shvati značaj svojih postupaka, dok maloletnik starosti preko 14 godina se smatra da poseduje sposobnost za rasuđivanje i odgovoran je po osnovu krivice, isto kao i odraslo lice, prema ostecenoj strani gde postoji solidarna odgovornost maloletnika i roditelja.

Da bi roditelj bio odgovoran za štetu prouzrokovanu od strane svoje dece, potrebno je da budu ispunjeni sledeći uslovi: postojanje štete; da je šteta prouzrokovana od strane maloletnika; da u vreme prouzrokovanja štete da je maloletno deteta živeo zajedno sa roditeljem, odnosno da nije pod nadzorom drugog lica.

Odgovornost poslodavca i ostalih pravnih lica za štetu prouzrokovanu drugom licu od strane njihovih radnika ili njihovih organa.

Za štetu prouzrokovanu trećem licu na poslu od strane radnika, odgovoran je poslodavac gde je zapoljen radio u trenutku štete, osim ako dokaže da je poslodavac postupio onakao kako je trebalo da se postupi. Ali, ukoliko zaposleni je prouzrokovao štetu namerno ili krajnjom nepažnjom, oštećeni direktno može da zahteva naknadu od zaposlenog. To znači da, pod određenim uslovima, može biti solidarna odgovornost poslodavca i zaposlenog zajedno za naknadu štete trećem licu.

Prema istom principu, kao poslodavca, i druga pravna lica koja odgovorna su za štetu prouzrokovanu od strane njihovih organa trećem licu tokom vršenja ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija (član 153 ZOO).

Za postojanje odgovornosti poslodavca ili drugog pravnog lica, za štetu prouzrokovane od strane zaposlenih, odnosno njihovih organa, pod gore navedenim uslovima moraju biti ispunjeni sledeći uslovi: izazvana šteta; da je šteta prouzrokovana od strane zaposlenog na radu ili u vezi sa radom, ili tokom obavljanja funkcije ili u vezi sa funkcijom i da šteta nije prouzrokovana namerno ili krajnjom nepažnjom.

Odgovornost za prouzrokovanu štetu od opasnih predmeta ili opasne delatnosti

Odgovornost za štetu prouzrokovanu opasnim predmetom ili opasnim radnjama aktivnosti je jedna od građanskih odgovornosti po principu objektivne odgovornosti. Kao opasne stvari smatraju se one stvari koje zbog svog položaja, uticaja, kvaliteta ili postojanja same stvari predstavljaju povećan rizik po životnu sredinu. Najčešće subjektivna odgovornost odnosi se na reke u kojima rade sa strujom, eksplozivom, mašine na paru ili gas, opreme nuklearne energije, instalacije za prenos struje itd. Kao povećani rizik takođe se smatra i palenje vatre na otvorenom prostoru, širenje zagađujućih materija i zagađenje životne sredine. Šteta koja je prouzrokovana opasnim stvari ili opasnim radnjama, smatra se da potice od njega ili delatnosti koje on obavlja, osim ako se nije drugacije dokazalo da to nije bio uzrok štete (član 154 ZOO). Za štetu koja je naneta opasnim stvari ili opasnim radnjama, odgovoran je njen vlasnik, dok za štetu od opasnih radnji, odgovoran je onaj koji preduzima te radnje. Pretpostavke za naknadu štete prouzrokovane opasnim predmetom ili opasnim radnjama, gde je prouzrokovana šteta i da postoji uzročno-posledična veza između štete i korišćenje stavke, odnosno vršenje opasne aktivnosti koje postavlja povećan rizik po životnu sredinu. Odgovornost vlasnika opasne ili opasne aktivnosti za naknadu štete je isključena ako je šteta prouzrokovana uticajem sile, sa radnjama osteceng ili radnjama trećih lica.

ODGOVORNOST U SLUČAJEVIMA SAOBRAČAJNIH NEZGOD PROUZROKOVANE OD STRANE VOZILA U POKRETU

Za naknadu štete prouzrokovane od vozila u pokretu postoje posebna pravila. Odgovornost za štetu prouzrokovanu od vozila u pokretu zasniva se na krivici korisnika vozila. Ako je šteta naneta ekskluzivnom krivicom jednog lica koji upravlja vozilom, on je odgovoran za naknadu celokupne štete od vozila u pokretu. U slučaju nedostatka krivice za štetu prouzrokovanu, vozači vozila su odgovorni za naknadu štete u jednakim delovima, ako razlozi pravičnosti za ne zahteva ništa drugo. Za štete pričinjene trećim licima, vozači su solidarno odgovorni (član 159 stav 4 ZOO.)

Odgovornost za nedeostatke proizvoda

Proizvod sa nedostacima koji se stavlja u promet predstavlja povećan rizik od nanošenja štete ljudima i objektima. Iz tog razloga, ZOO je regulisa pitanje odgovornosti proizvođača takvih stvari. Proizvođač koji stavlja u promet proizvode, koji zbog bilo kakvih nedostataka za koje on nije znao, predstavlja rizik za ljude i stvari, on je odgovoran za naknadu štete prouzrokovane kao posledica tog nedostatka. Proizvođač je odgovoran za opasne kvaliteta objekta, ako ne preduzme sve što je potrebno kako bi se štete, koja je pokušala da predvidi, da se spreči povlačenje prigovora, sigurnu ambalažu ili druge odgovarajuće mere (član 160. ZOO). Proizvođač neispravne stvari, za štetu prouzrokovanu, odgovoran je na osnovu objektivne odgovornosti za neispravne stvari

i opasne predmete kao rezultat takvih osobina koje imaju. Pošto proizvođač stvari sa nedostacima može da bude odgovoran za oštećenje nanetoj drugoj osobi, potrebno je da se ispune sledeći uslovi: štetu prouzrokovalo da se bilo koje osobe; šteta nastalih kao posledica nedostataka stavari i koji su stavljeni u promet.

ODGOVORNOST ZA NEMATERIJALNU ŠTETU

Cilj za naknadu štete je obnova stanja oštećene imovine, kao što je bila pre nego je šteta naneta. Ovaj cilj prema ZOO, može se postići na dva načina: u naturi i novcu. Ako oštećenom je oduzeta ili oštećena stvar vraćanje u prvobitno stanje u naturi postize se popravljajanjem oštećene stvari ili zamenom nekim drugim iste vrste i iste vrednosti. Međutim, ovaj oblik nije uvek moguće i u takvim slučajevima, ili kada sud smatra da nije neophodno da se to uradi odgovoran, to će utvrditi da povređenih treba posvetiti odgovarajuću količinu novca, u ime kompenzacije šteta. Zakon dozvoljava naknadu štete u novcu, čak i ako se to traži od žrtve i okolnosti dozvoljavaju ovaj slučaj (član 169 ZOO).

Naknada štete u novcu vrši se na zahtev oštećenog, kada je stvar njemu na nedozvoljen način uzeto ili kada je uništeno usled više sile.

Naknada u obliku rente

Kada je šteta naneta fizičkom licu koja se odnosi sa smrću, telesne povrede ili oštećenje zdravlja, nadoknada štete, po pravilu vrši se u obliku doživotne rente, ili vremenski određene rente. Poverilac može da zahteva da garanciju za plaćanje rente, osim ako ona zbog okolnosti slučaja, ne bi bila opravdana. Renta u novcu plaća se svakog meseca unapred, ako sud ne predvidi nešto drugo (član 172 stav 2 u LM.). Ako se ne obezbeđuje takvu garanciju, oštećeni ima pravo da zahteva da umesto rente, da mu se plaća celokupan iznos visina kojeg se određuje shodno iznosu rente i dužine života poverioca, smanjuci relevantnu kamatu (član 172 st. 4. ZOO).

Nknada štete u slučaju smrti, telesnih povreda i oštećenje zdravlja

U slučaju smrti, telesne povrede i oštećenja zdravlja fizičkog lica, materijalna šteta nastaje u raznim oblicima. ZOO sadrži odredbe, koje regulišu naknadu štete. U slučajevima telesnih povreda, lice koje je naneo štetu, dužan je da nadoknadi štetu oštećenom u vezi lečenjem od zadobijenih povreda i druge troškove vezane za to, kao i gubitak prihoda od rada kao posledica gubitka stalne ili privremene radne sposobnosti i smanjenje. Ako oštećeni, kao rezultat privremene nesposobnosti ili stalne nesposobnosti za rad, gube prihode od rada ili se njemu povećaju trajno ili se umanjuju potrebe ili nestaju, lice koje je naneo štetu dužan da plati rentu u novcu koja je ranije dodeljena, u vidu takve naknade štete (član 177-179 ZOO).

U slučaju smrti lica, članovi njegove porodice, imaju pravo na naknadu materijalne štete : troškovi sahrane; izdržavanje lica koje je po zakonu umrlo imao obavezu da

izdržava. Nadoknada štete za izgubljeno izdržavanje plca se u obliku rente, iznos koji se određuje uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja, ali koji ne može biti veća od one koje bi osteceni zaradio ukoliko bi preživeo.

Iznos rente, posle promene okolnosti može se povećati prema zahtevu oštećenog ili smanjenjuje, odnosno prestaje na zahtev oštetočenog. Pravo na izdržavanje u obliku rente usled smrti bliskog lica, telesne povrede ili deformitet ne može da se prenese na drugo lice, osim dospelih novcanih iznosa, koji su utvrđeni pisanim sporazumom stranke ili konačnom presudom.

Naknada materijalne štete u slučajevima uvrede časti ili širenja neistine

Štetne radnje, koje se odnose na uvredu časti, širenje lažnih činjenica o prošlosti, znanje i sposobnosti drugog lica, lice koji je naneo štetu bio svestan ili je bio dužan da zna da to nije istina, predstavlja pravni osnov odgovornosti za naknadu materijalne štete, koju je osteceni trpeo. Takvim radnjama oštetenom mogu biti povređene njegove nematerijalne vrednosti, koje je jeon pretrpeo izazvanom štetom. Takve akcije mogu ozbiljno ugrožava povređenog materijalnu egzistenciju. To je razlog zbog kojeg lice koje je naneo stetu je dužan da nadoknadi oštećenju stranci, koju je pretrpeo od štetnih radnji (član 185 od ZOO). Za procenu postojanja povrede materijalnih interesa povrijeđenih kao rezultat povrede njegovog integriteta, to je relevantno da zagađivač da šire lažne činjenice o prošlosti žrtve u svojim ličnim kvalitetima, znajući da takve činjenice neistinite, i njihovo širenje bez materijalnih interesa lica koja šire i pred kojim je širenje, to može ugroziti postojanje oštećenog materijala.

Naknada nematerijalne štete

Osim materijalne štete, bez obzira na njegovo postojanje, može da se prouzrokuje i nematerijalna šteta. Takva šteta može biti izazvana povredom integriteta i ljudskih prava, koja ima veze sa izazivanjem fizičkog bola, duševnog bola, smanjenjem životne aktivnosti, unakazenjem povreda časti i prestiža, slobode ili prava ličnosti, izazivanjem smrti smrt bliske osobe i zastrašivanje. Cilj naknade štete je da se obnovi pređašnje stanje oštećene imovine, pre nego što je prouzrokovalo štetu. Kod materijalne štete u principu, ovo može da se realizuje u naturi. Nasuprot tome, naknada za moralnu štetu, vraćanje u pređašnje stanje se ostvaruje se u zavisnosti od oblika takve štete. U slučaju povrede prava ličnosti, to se može postići sa objavljivanjem presude sa troškovima lica koji je naneo štetu, odnosno opozivom izjave od strane štetočine, kojom je izazazvana štetae ili na drugi način, kojim se postize cilj naknade štete. U drugim slučajevima sud oštećenju stranci dodeljuje pravičnu naknadu u novcu, koji ima karakter moralne satisfakcije. Naknada za bol doživeli sud može odrediti lice koje, putem prevare, prinude ili zloupotreba bilo kog izveštaja, dostavljanje ili subordinacije, je primoran da imate seks ili obavljaju bilo koju drugu akciju protiv dostojanstvo i moralna ličnost (član 185 ZOO).

U slučaju smrti bliskog člana porodice, pravo na pravičnu naknadu u novcu imaju neposredno članovi porodice (bračni drug, deca i roditelji umrlog) to pravo može da pripada braći i sestrama umrlog, ukoliko među njima je postojala stalna životna zajednica. Za duševni bol, sud može da odredi pravičnu naknadu bliskim članovima porodice u slučaju ozbiljnog invaliditeta bilo kojeg lica..

Kao kriterijum za utvrđivanje visine štete, uzima se u obzir stepen intenziteta fizičkog bola, strah i njihovo trajanje.

ODGOVORNOST VIŠE LICA ZA ISTU ŠTETU

Za naknadu štete prouzrokovane učešćem više lica sa svojim direktnim ili indirektnim postupcima, kao podtrekači, pomagači kao i ona lica koja pomažu odgovornim licima da se ne otkriju, sva ova snose solidarnu krivicu. Oni se smatraju učesnicima u nanosenju štete, jer su svi, na bilo koji način, doprineli u izazivanju štete. Zajednička odgovornost za naknadu štete postoji i kada su štetu prouzrokovali dva ili više lica odvojeno, jedni od drugih, ako se ne možete dokazati obim doprinosa svakog od njih u nanosenju štete. Zajednička odgovornost za naknadu štete postoji kada se ne zna da li su štetu prouzrokovali dva ili više određenih lica, koji su na neki način povezani između sobom, ali se ne može dokazati koji je od njih izazvao štetu (član 190 st. 4. ZOO). Nakon naknadu štete od jednih solidarnih dužnika, on ima pravo da zatraži relevantne delove u postupku regresa, iznos koji se određuje shodno stepenu učešća kojisu naneli štetu, ali ako ne može da dokaže takav stepen odgovornosti svakog učesnika koji su naneli štetu, svaki treba da plati naknadu štete u jednake delove, osim ako razlozi pravde ne dozvoljavaju.

NEOSNOVANO OBOGAĆENJE

Neosnovano obogaćenje je jedan od izvora materijalnog obligacionog prava. Neosnovano obogaćenje je bezpravni prenos imovine jednog lica na imovinu drugog lica, koji se zove obogaćenim. Neosnovano obogaćenje znači povećanje bogatstva jednog lica i smanjenje imovine drugog lica bez valjanog pravnog osnova. Ovo može biti izazvano radnjama osiromasenog (kada neko plaća dva puta isti dug ili plati dug koji ne postoji), radnjama obogacenog (kada on koristi tuđi građevinski materijala za izgradnju svog objekta) usled više sile (kada nekom se povećava obim bogatstva kao posledice uticaja poplava) Da bi se moglo nazvati neosnovano obogaćenje (conditio sine causa) mora da se ispune ove pretpostavke: ovećanje bogatstva; smanjenje bogatstva osiromasenog; nedostatak valjanog pravnog osnova; dozvoljen način prenosa bogatstva i uzročna veza. Postoji jedno opšte pravilo kad se neko obogacuje bez pravnog osnova, postoji obaveza vraćanja, odnosno naknade njene vrednosti. (član 194 st. 4 od ZOO).

Neosnovanim obogaćivanjem nastaje obligacioni odnos između obogaćene osobe osiromašene osobe i tako da obogaćeno lice je dužno da vrati osiromašenom licu ono koje je uzeo bez pravnog osnova.

Zakon sadrži pravila o vraćanju bezpravne dobiti. Prema tim pravilima, ne može da traži vraćanje onaj koji je izvršio uplatu, znajući da nije dužan da to uradi, osim ako je rezervisao pravo da zahteva vraćanje ili plaćanje da bi se izbeglo nasilje. Ne može da se traži ni ono koje je dato na ime nekog duga za ispunjenje prirodne obaveze, moralne ili društvene, kao i ono što se plaćena na ime naknade štete zbog telesnih povreda, oštećenja zdravlja ili smrti, ako je uplata izvršena svesnom licu.

U svim oblicima neosnovanog obogaćenja, postoji obaveza obogaćenog da osim onoga što je zaradio bez osnova, da vrati i plodove i kamatu od dana podnošenja tužbe.

OBAVLANJE TUĐIH POSLOVA BEZ OVLAŠĆENJA (NEGOTIORUM GESTIO)

Opšte jenačelo da niko ne treba da se meša u tuđim poslovima. Izuzetak od ovog nacela postoji kada nekome je potrebna pomoć drugih. Postoji i moralna obaveza da pomognu jedni drugima ne samo kad se primećuje da postoji potreba, ali i kada nekom pretila opasnost da izgubi lične ili materijalna dobra, koje ne može da se spreči, najčešće to zbog toga je o tome nema saznanja. Iz tih razloga, obligaciono pravo ima izuzetaka od pravilad a niko ne treba da se meša u tuđe poslove, čime se omogućava vršenje tuđih poslova bez ovlašćenja.

Obavljanje tuđih poslova bez ovlašćenja je jedno od izvora obligacionih odnosa. Ova pravna institucija je regulisana odredbama ZOO (član 203-211). Obavljanje tuđih poslova bez ovlašćenja postoji kada neko obavlja fizičke ili pravne hitne poslove bez ovlašćenja, kako bi se zaštitio imovinu od oštećenja ili povećanja dobiti.

Da bi postojalo obavljanje tuđih poslova bez ovlašćenje mora da postoje ove pretpostavke : da izvođač poslova bez odobrenja stvarno je preduzeo obavljanje tuđih poslove; da rad obavlja drugo lice; da je rad obavljen u cilju zaštite tuđeg interesa i da izvođač rada nije ovlašćen zakonom, ugovorom ili na bilo koji drugi način za obavljanje tuđih poslova.

U pravnoj teoriji pominje se ove vrste obavljanja tuđih poslova bez ovlašćenja: neophodno obavljanje tuđih poslova bez ovlašćenja (kada izvršilac poslova preduzima mere kako bi se izbegao opasnost po oštećenje, nosioca imovine ciji je on vlasnik); zabrana za obavljanje tuđih poslova bez ovlašćenja (kada izvršilac neovlašćeno preduzme radnje u ime nosioca prava, i uprkos postojanju zabrane za obavljanje poslova bez ovlašćenja (kada izvršilac poslova preduzima radnje u cilju sticanja materijalne koristi za sebe).

U slučaju obavljanja poslova bez ovlašćenja, uspostavlja se obligacioni odnos između izvršioca poslova bez ovlašćenja i vlasnika imovine.

Obaveze izvršioca poslova bez ovlašćenja su: da u najkraćem mogućem roku obavestiti vlasnika imovine, da nastavi sa započetim poslovima sve dok vlasnik ne preuzima na sebe, da poslove obavlja u svojstvu dobrog domaćina i dobrog privrednika, i

nakon završetka poslova, podnese račune i prenese sve što mu je pruženo za obavljanje poslova bez ovlašćenja..

Izvršilac tuđih poslova bez ovlašćenja, ima pravo da zahteva od vlasnika imovine: da ga oslobodi od svih obveza za obavljanje poslova u njegovo ime, i nadoknadi pretrpljenu štetu kao i da mu plati naknadu za obavljene posao.

Izvršilac poslova bez ovlašćenja koji je obavio tuđe poslove i uprkos postojanju zabrane od strane vlasnika, koji je bio upoznat ili je bio dužan da zna, nema prava koja mu pripadala po pravilima za obavljanje tuđih poslova bez ovlašćenja. Suprotno tome, on je dužan da nadoknadi eventualnu štetu vlasniku čak i kada je šteta prouzrokovana bez njegove krivice, osim ako je zabrana za obavljanje poslova bila u suprotnosti sa zakonom ili moralom, u kom slučaju važe gore navedena pravila za obavljanje poslova bez ovlašćenja.

Kada neko obavlja tuđe poslove bez ovlašćenja, u cilju da imovinsku korist zadrži za sebe, i ako je znao da obavlja tuđe poslove, ne samo što nema pravo u skladu sa pravilima za obavljanje tuđih poslova bez ovlašćenja, već je obavezan da vlasniku predstavi račune i preda svu dobit koju je ostvario, istovremeno i da plati prouzrokovanu štetu.

JEDNOSTRANO IZRAŽAVANJE VOLJE

Javno obećanje poklona

Javno obećanje poklona je jedan od izvora materijalno obligacionog prava. To je jednostrano pravno dejstvo, pod kojim obećavoc- fizičko ili pravno lice, na osnovu jednostranog izražavanja volje, jednom broju ljudi ili određenom krugu ljudi, obavezuje se da će poklon dati onom licu koja obavi posao, dostiže bilo kakav uspeh, nalazi u određenoj situaciji, unutar određenog roka. Ova pravna institucija je regulisana odredbama ZOO člana n212 -216.

Da bi javno obećanje poklona moglo biti pravno valjan mora da se ispune ove pretpostavke: da je fizičko ili pravno lice obećao odgovarajući poklon za dobro obavljene posao; da je obećanje dato u javnosti - putem štampe, radija, televizije, reklama ili drugim sredstvima komunikacije putem javnih fondova; da se obećanje odnosi na neodređeni broj ljudi ili određenog kruga, kao što su krug umetnika, vajara, arhitekata itd. i da pokloni bude u novcu ili nekim drugim određenim predmetima.

Javno obećanje poklona se najčešće vrši kroz konkurenciju, kojom su postavljeni uslovi konkursa i poklona. Uslovi konkursa odnose se na podataka gde se vrši opis posla koji treba da se realizuje, period u kome rad mora biti završen, vrsta i vrednost poklona, koji će biti plaćen uspešnom izvođaču, način ispunjenja plaćanja i cilj koji se želi postići.

Pravne posledice javnog obećanja poklona odnose se na obavezu ispunjavanja vezane za obećani poklon. Takva obaveza nastaje u trenutku javne deklaracije volje

i treba da ispuni onom licu koji je prvi izvršio posao i koji je bio je najuspešniji. Ako više ljudi su obavili posao u isto vreme i bili su podjednako uspešni, svakom od njih pripada isti deo poklona, ukoliko shodno principu pravičnosti se ne zahteva neko drugo deljenje.

U cilju da se obezbedi pravni prometu i zbog pravnog značaja za javno obećanje poklona, zakon predviđa opoziv takvog obećanja može da se uradi na isti način, kao i za dato obećanje. Opoziv može biti naveden do roku za izvršenje poslova. Opoziv nema uticaja nakon izvršenja poslova, za koje je obećao poklone. Učesnik konkurs, koji je nastupao čak i nakon ukidanja obećanja javnog poklona, ali nije imao saznanja o, niti je znao da opozove, ima pravo da zatraži obećanu poklon, a lice koje ima troškove koji se odnose za obavljanje određenog javnog oglašavanja do opoziva poklona, ima pravo da traži naknadu štete, osim ako obećava dokazuje da su rashodi bili uzaludni, jer ne bi dali očekivane rezultate, utvrdi javni obećanje poklona.

U slučaju javnog obećanja poklona po osnovu konkursa za davanje poklona odlucuje organizator konkursa - jednog ili više lica koja dodeljuje. Ako su uslovi konkursa, odnosno zakonske odredbama koje se odnose na konkurs, predviđena su određena pravila pod kojima se vrši davanje poklona, odluka o dodeli može biti poništena ako poklon nije dat u skladu sa onima pravila.

Obaveza obećavaoca, prestaje ako u određenom roku niko ne obavesti obećavaoca poklona da je izvršio svoj posao, ili je postigao određeni po konkursu, a ukoliko u konkursu nije naznačen rok za izvršenje poslova,, obaveza prestaje nakon isteka vremena od jedne godinu od dana javnog oglašavanja.

HARTIJE OD VREDNOSTI

Zakon o obligacionim odnosima, u članu 217, hartije od vrednosti je definisao kao "pisani dokument kojim njen izdavalac (izdavalac) obavezuje da će ispuniti obavezu napisanu u ovom dokumentu njenom zakonitom držaocu ".

Osnovne karakteristike zakona hartija od vrednosti je da pravo navedena u javnom dokumentu je tako blisko povezana sa tim dokumentom tom spoznajom, dostupnost i prenos tog prava može da se uradi sa njim. Bez pravih radova navedenih u zakonu, kao i označila sigurnost, oni ne mogu biti tretirani kao obezbeđenje.

Ko se smatra zakonskim vlasnikom hartije od vrednosti je jedno od glavnih pitanja u oblasti prava za hartije od vrednosti, jer izdavalac nije vezan za svoje obaveze navedene u pismu da zadovolji svaku osobu koja ima pismo, ali samo njenom zakonitom vlasniku. Ko je zakonski vlasnik hartije od vrednosti zavisi od vrste hartije.

a) Bitni elementi hartije od vrednosti

Bilo koja hartija od vrednosti treba da sadrži sledeće elemente: 1) naziv hartije od vrednosti; 2) firmu, odnosno naziv i sediste, ime i prebivaliste ilica koji je izdao hartije od vrednosti; 3) firmu, odnosno naziv ili ime lica cijim nalogom je dato hartija od vrednosti, ili naziv da je hartija od vrednosti plativa donosiocu iste; 4) tacnu opisanu obavezu izdavaoca hartije od vrednosti; 5) mesto i datum izdavanja hartije od

vrednosti, a kod onih koje se izdaju u seriji i serijski broj; 6) potpis izdavaoca hartije od vrednosti, odnosno faksimil i potpis izdavaoca hartije izdate po serijskim brojevima.

Posebnim zakonom o nekoj vrsti hartija od vrednosti mogu da se odrede i ostali bitni elementi. Dokument koji nema gore navedene podtke i sadržaj, ne može da se smatra hartijom od vrednosti.

Shodno pravima emitenata koje sadrže hartije od vrednosti, hartije od vrednosti mogu biti po donosiocu, po imenu navedenom u pismu i prema nalogu. Dakle, hartije od vrednosti su podeljene u tri grupe: hartije po imenu, po nalogu i po donosiocu. Hartije od vrednosti po donosiocu su one koje sadrže klauzulu "prema donosiocu" ili uopšte ne sadrže ovo, ali iz njihovog sadržaja može da se shvati da je u pitanju hartija od vrednosti po donosiocu. Kao lica koja je ovlašćeno da zahteva izvršenje zahtev uslova iz ove hartije od vrednosti jeste lice koje ima u ruke vrednosno pismo-njen vlasnik.

Hartije od vrednosti po imenu su one čije je ime naznačeno i njemu pripada. Hartije od vrednosti po nalogu su one koje pravo koje sadrži pismo onog lica čije ime je naznačeno u pismu, isto može da se prenese i na ostala lica.

Obaveze iz hartija od vrednosti, u skladu sa zakonom, nastaju u trenutku kada davalac hartije od vrednosti predaje njenom korisniku.

Ostvarivanje prava

Zahtev koji sadrži hartije od vrednosti je povezan sa samom karticom hartiji i pripada vlasniku hartije. Zakoniti vlasnik hartije od vrednosti po donosiocu, smatra se donosioc hartije; Vlasnik hartije od vrednosti po imenu ili po nalogu smatra lice čije je ime navedeno u pismu kome je isto dato.

Savesni donosioc hartije od vrednosti postaje njen pravni vlasnik i ima pravo da traži registraciju čak i kada hartije od vrednosti je izašla iz ruku dvoca, odnosno njenog ranijeg vlasnika bez njegove volje.

Prenos prava hartijama od vrednosti

Prava koje sadrže hartije od vrednosti po donosiocu prenosi se njenom predajom.

Pravo koje sadrže hartije od vrednosti po imenu može da se prenese na drugo lice. Posebnim zakonom može da se odredi da to pravo može da se prenese sa odobrenjem. Pravo koje sadrži hartije od vrednosti po nalogu može da se prenese odobrenjem kroz usvajanje. Odobrenje je način prenosa prava koje sadrži hartije od vrednosti, tako da u vrednosno pismo naznačuje se ime lica kod koga se prenosi pravo (lice koji je odobrio) i potpis prenosioca (indosat). Takvo odobrenje se zove puno odobrenje. Blanko odobrenje postoji kada sadrži samo potpis lica koji je odobrio. U slučaju prenosa kod donosioca, umesto imena lica koji je odobrio stavlja se reč "nosilac".

Hartije od vrednosti može se preneti na isti način kao prenos ovlašćenja, odnosno kao što je prenos zaloge.

Prenosom pravo hartijama od vrednosti prelaze sva prava iz ranijeg vlasnika kod novog vlasnika.

Poslednji drzalac dokazuje svoje pravo da sadrži hartije od vrednosti shodno redosledu drzaoca bez prekida. Zabrana za prenos prava hartie od vrednosti po naredbi vrši se klauzulom, a ne “po nalogu” ili upisom neke slične kauzule. Nakon ove zabrane, prenos hartije od vrednosti može da se izvrši cesije.

Prestanak obaveza

Normalno je da obaveza sadržana u hartijama od vrednosti prestje svojim ispunjenjem tj. kada davalac hartije od vrednosti ispuni legalnom vlasniku hartije od vrednosti obavezu koja je predmet prava koje sadrzi vredonosno pismo. Na ovaj način ispunjenje predviđeno je članom 236 st. 1 ZOO. Zahtev koje sadrži hartije od vrednosti prestaje i kroz fuziju, odnosno kada zahtev pripada izdavaocu hartije, ako posebnim zakonom nije drugačije određeno. Savesni izdavalac hartije po donosiocu, oslobađa se obaveze ispunjavnjem obaveze po donosiocu i tada kada donosioc nije zakonski vlasnik hartije od vrednosti. Međutim, ako davalac hartije od vrednosti znao ili je bio dužan da zna da nosilac nije zakonski vlasnik hartije od vrednosti ili nije ovlašćen od strane pravnog vlasnika hartije od vrednosti, dužna je da odbije izvršenje, naprotiv, biće odgovoran za naknadu štete. Davalac hartije od vrednosti je dužan je da odbije ispunjenje obaveze, čak i ako je to zabranio nadležni organ, ili kada je znao ili je bio dužan da zna da je počeo postupak za poništenje hartije od vrednosti.

Prigovor protiv zahteva za ispunjenje obaveza koje sadrži hartije od vrednosti.

Prigovor protiv zahteva za ispunjenje obaveze koje sadrži hartije od vrednosti predviđene su u členu 239 ZOO.

Protiv zahteva vlasnika vredonosnog pisma davalac pisma može da podnese prigovor, koji se odnose na samoizdavanje pisma, kao falsifikovanje; primedbe koje proizilaze iz sadržaja pisma, kao što su, rokovi ili uslovi i primedbi prem smom vlasniku vredonosnog pisma, kao što su kompenzacija, nedostaci u postupku koji je predviđen zakonom za sticanje hartiej od vrednosti nedostatka odobrenja.

Ako hartije od vrednosti i dalje se nalazeu rukama prvog vlasnika (direktnog), onda davalac hartije od vrednosti, protiv njegovog zahteva može da podnese sve primedbe iz osnovnog ugovora.

Ako hartije od vrednosti se nalazi u rukama lica kome prvi vlasnik preneo pravo koje sadrži hartije od vrednosti, onda davalac može da podnese prigovor protiv njegovog zahteva samo one primedbe, koje proizilaze iz same hartija od vrednosti, ali ne i one prigovore koje proističu iz osnovnog ugovora. Od ovog pravila izuzetak je slučaj, kada vlasnik hartije od vrednosti se dogovoreno sa ranijim vlasnikom da mu prenese pravo koje sadrži hartije od vrednosti, radi izbegavanja prigovora, koje bi uradio davalac hartije po osnovu osnovnog ugovora. U tom slučaju, davalac će biti u stanju da podnese sve prigovore protiv zahtev drugog vlasnika hartije od vrednosti koje bi podneo i prema prvom vlasniku koje se odnosi sa osnovnim ugovorom.

Pisma i znaci za prepoznavanje hartija od vrednosti

U hartijama od vrijednosti treba razlikovati slova i znake za prepoznavanje, koje nisu hartije od vrednosti. Prema obligacionom pravu, kao pisma za prepoznavanje smatraju, vozna karta, karte za ulazak u pozorište i druge karte ulaznice, bonovi i slicna dokumenata, koja sadrže jednu određenu obavezu njenih davaoca, u kojima nije označen poverioca. Davalac prepoznatog pisma dužan je da ispuni obavezu navedenu u pismu prema vlasniku iste. Kao ovlašćeno lice koje može da zahteva ispunjenje obaveze smatra donosioc vredonosnog pisma. Ako iz takvog pisma ne može da se sveti da li je rec o pismu po donosiocu, po imnu ili po nalogu, odnosno o pravu prenosa, onda stim u vezi će se srazmerno primenjivati relevantne odredbe koje se odnose na hartija od vrednosti (član 241. ZOO)

Pisma sa oznakama nisu vredonosna pisma. Kao oznake za prepoznavanje, smatraju se oznake garderobe i slične oznake, koji se sastoje od komade papira, metala ili drugog materijala, u kojima je obično ištampan broj ili snimljeni broj isporučenih stvari, koje ne sadrže nešto određeno nešto za obavezu davaoca, i služe samo da pokazuju ko je a poverilo u obligacionim odnosima.

Davalac oznaka za prepoznavanje oslobođen je od odgovornosti kada donosiocu savesno ipunjva obavezu, za donosica ne vazi pretpostavka da da je to on stvarni poverilac ili da je on ovlašćen da zatraži ispunjenje i, u slučaju spora, dužan je da dokaže svoje kvalitete poverioca. Poverilac može da zahteva ispunjenje obaveze, čak i ako je izgubio oznaku. U vezi sa drugim pitanjima, u svakom pojedinačnom slučaju mora se poštovati zajednička volja davaoca i primaoca oznake i ono što je zajedničko.

EFEKTI OBAVEZA

Opšta pravila

1. Posledice za ispunjavanje odnosno neispunjavanje obaveza

Osnovni efekti obaveze, bez obzira na osnov njegovog stvaranja, jeste da dužnik ispuni ono kako je navedeno, ovlasčenja poverioca jesu da zahteva od dužnika da ispuni obavezu. Dužnik je obavezan da ispuni svoju obavezu iz sadržaja sa ograničenom odgovornošću u mesto, vrijeme i način predviđen za njegovo ispunjenje. Kod ugovornih obaveza, ako nije određen rok za ispunjenje obaveze, a cilj postupanja, priroda obaveze i ostale okolnosti ne zahtevaju određeni vremenski period da se ispune, poverilac može da zahteva hitno ispunjenje. Ako nije određeno mesto za ispunjenje obaveze kada se obaveza odnosi sa isporukom nepokretne stvari, takva obaveza za ispunjavanje jeste mesto gde se nalazi pokretna imovina, na lokaciji sedišta odnosno boravište dužnika, dok je u slučaju da obaveza mora biti ispunjena u gotovini, mesto za ispunjenja je sedište, prebivalište ili boravište poverioca. Ako dužnik ne ispuni sve svoje obaveze, ne

ispunjava redovno, ili ispunjava sa zakasnjem, poverilac može da zahteva ispunjenje obaveze i naknadu štete, koju je trpeo.

Da bi poverilac mogao da zahteva naknadu zbog neispunjenja ili ne redovnog ispunjenja, potrebno je da se ispune sledeći uslovi: 1) da dužnik nije uopšte ispunio sve svoje obaveze ili da je ispunio sa zakasnjem; 2) da ne postoji nikakav osnov kojim bi se dužnik oslobodio od odgovornosti; 3) da je poverilac stvarno pretrpeo štetu; 4) da postoji uzročno-posledična veza između štete i neispunjenja obaveze, odnosno docnja dužnika u ispunjavanju obaveza i 5) da poverilac dokaže postojanje štete, vrstu i obim i uzročno-posledičnu vezu.

Pretpostavlja se da je dužnik kriv za neizvršenje obaveza ili ne uredno ispunjavanje. Međutim, on može biti oslobođen od odgovornosti za naknadu štete prouzrokovane neizvršenjem ili neurednim ispunjavanjem, ukoliko se dokaže da neispunjavanje ili kašnjenje u ispunjavanju obaveza su bez njegove krivice, zbog uticaja više sile, zbog okolnosti nastalih posle sklapanja ugovora, koji nije mogao da ih spreči ili da se izbegne zbog krivicu poverioca ili trećeg lica.

U slučaju neispunjenja ili kašnjenja u ispunjavanju obaveza od strane dužnika, poverilac ima pravo na naknadu stvarne štete i izgubljene dobiti, koje dužnik u vreme zaključenja ugovora je dužan da obezbedi kao rezultat moguće kršenja ugovora, uzimajući u obzir činjenice tada znao ili je bio dužan da zna. Ako dužnik postupio prevaru, namerno, sa krajnjom nepažnjom, poverilac ima pravo na punu naknadu štete, bez obzira što dužnik nije znao posebne okolnosti, kao rezultat koji je izazvao štetu.

Sva pitanja koja nisu regulisana odredbama koje se odnose na naknadu štete nanesenu zbog kršenja ugovornih obaveza, važe opšta pravila za naknadu neugovorene štete.

Sudske kazne

Sudske kazne ZOO poznaje kao ugovorene sankcije. To su sredstva da se licno obezbede zahtevi koji se odnose na ispunjenje ugovora. Ona predstavljaju jedan sporazum kojim dužnik se obavezuje da plati poveriocu određeni iznos novca ili druge koristi bilo koje materijalne nagrade, u slučaju neispunjenja ili neurednog neispunjenja ugovora (član 275 ZOO). Ako ugovorom nije drugačije određeno, postoji pretpostavka da je sankcija ugovorena za slucajeve kada dužnik je svoju obavezu ispunio sa zakasnjem.

Uslovna sankcija ili ugovorna sankcija poznata je po imenu "stipulatio poenae" konvencionalnom kaznom itd. On ima dvostruko značenje: kao iznos štete koji je mnogo ranije određen, kojeg mora da plati poverilac u slučaju neispunjenja ili kašnjenja u ispunjenju ugovora i ugovornu kaznu, kao što je prethodno navedeno iznos, činjenica da je ugovoreno i ugovor nije ispunjen, ili se uopšte ne ispunjava redovno, mora da se plati bez obzira na poverioca nije pretrpeo nikakvu štetu.

Mera ugovorene sankcije,može da se odredi u fiksnom iznosu (npr. 1,000 €), sa procentomt ukupne vrednosti obaveze (0,5% od vrednosti obaveznog duga za svaki dan kašnjenja) ili na bilo koji drugi način.

Ugovorena sankcija može biti ugovorena u formi predviđene glavnim ugovorom radi ispunjenja iste, kao deo u obliku klauzule ili u obliku konkretnog dogovora, ali u svakom slučaju ima akcesorski karakter koji ima posledice glavnog ugovora.

Za slučajeve kada je sankcija ugovorena za neispunjenje ugovora, poverilac može zahtevati izvršenje ugovora ili plaćanje ugovorne kazne, a kada je ugovorena za slučajeve docnje, poverilac može zahtevati izvršenje ugovora i isplatu ugovornog kazne. Ako je poverilac prihvatio ispunjenje ugovora, dužan je da obavesti dužnika bez odlaganja da zadržava pravo na isplatu u iznosu od ugovorne kazne, u suprotnom ne može da zahteva plaćanje tog iznosa.

Ako iznos krivične snkcije je ugovoreno jednim vecim iznosom, na zahtev dužnika, sud će isto da smanji.

Poverilac ima pravo da zahteva ugovorenu sankciju,čak i ako prelazi iznos prouzrokovane štete, ali nema pravo da akumulira (spajanje) oba ova zahteva, osim kada je šteta veća od iznosa ugovorene sankcije,u kom slučaju ima pravo da zahteva razliku do pune naknade štete.

Zatezna kamata

U pravnoj teoriji,kamata se smatra kao cena, koju neko treba da plati za korišćenje tuđeg novca ili drugih zamenljivih stvari, bilo das u te stvari ostavljene na raspolaganje putem ugovora,bilo das u koriscene bez ugovora.

Kada govorimo o zateznoj kamati,misli se na cenu korišćenja novca ili imovine, ali i za naknadu stvarne ili pretpostavljene štete, koju poverilac trpi zbog toga što je lišena pristupa novcu ili stvari kao posledica kašnjenje dužnika.

ZOO sadrži odredbe koje regulišu pitanje zatezne kamate,kada zbog kašnjenja poverioca pretrpeo štetu, isto tako čak i kada nije trpeo. Dužnik koji kasni u ispunjavanju svoje obaveza u gotovini, dužan je da plati,pored glavnog duga, i kamatu (član 382 stav 1 LPD).Visina zatezne kamate sam odsto (8 %) godišnje (član 382 st. 2 od ZOO).

Ugovorna sankcija, odnosno krivična sankcija ne može da se ugovori kod novčanih obaveza.

Poverilac ima pravo na zateznu kamatu,bez obzira da li je pretrpeo stetu zbog kašnjenja dužnika, ali ako je pretrpeo štetu koja je veća od iznosa kojeg bi uzeo na ime zatezne kamate,isti, ima pravo da zahteva razliku do ukupna naknade štete.

Na dospeloj ugovorenoj neplacenoj kamati, ne teče zatezna.To znači da nije dozvoljeno računanje kamate nad kamatom. Ona može da se obračuna od dana podnošenja zahteva sudu za njenu isplatu.

Prigovor na pravne radnje dužnika (Tužba pauliana - actio pauliana)

Prigovor na pravne radnje dužnika je pravna institucija, pri čemu poverilac, u cilju ispunjenja svog zahteva osporava, pravne radnje dužnika, čime smanjuje svoje bogatstvo u koristi trećih lica nastojeci da izbegava ispunjavanje obaveza prema poveriocu. U obligacionom pravu ovaj institut je regulisan odredbama čl 261 do 266 ZOO. To poverilac čini putem tužbe, koja se zove tužba pauliana (actio pauliana) ili prigovor protiv trećeg lica kome je dužnik preneo svoju imovinu, koji je najčešće njegov saugovorac ili drugih lica, koji na direktan ili indirektan način dobijaju neku imovinsku dobit.

Kao pravna radnja može da se svati i drugo raspolaganje dužnika, koje se odnosi na propuste za ostvarivanje bilo kog prava, zbog čega ne dolazi do smanjenja ili povećava njegove imovine.

Predmet prigovora može biti pravna radnja, kojom se prenosi pravo vlasništva ili bilo koje drugo stvarno pravo, uzimanje duga, oprostanje duga, odustajanje od prava na nasleđivanje, itd. Da bi moglo da se podnese tužba pauliana treba da se ispune ove pretpostavke: 1) da je poverilac oštećen pravnom radnjom dužnika; 2) da je dužnik imao nameru da ošteti poverioca; 3) da je treće lice znao za nesavesnost dužnika koji želi da ošteti poverioca, znanje trećih lica o zlonameri dužnika, koji je imao nameru da ošteti poverioca ne mora da se dokaže kada dužnik otuđuje svoju imovinu drugim licima, ili imovinu otuđuje bez naknade.

Ne mogu da se ospore zbog oštećenja poverioca uobičajeni pokloni, sa svečanih prilika, pokloni u vidu nagrade i pokloni učinjeni u znak priznanja, u odnosu na finansijske sposobnosti dužnika.

Tuženi može da izbegne od prigovora, ako bude ispunio obavezu dužnika.

Ako sud prihvati tužbeni zahtev, pravna radnja gubi pravno dejstvo samo prema tužiocu i samo u meri dovoljnoj da ispuni zahtev. To znači da tuženi nije dužan da vrati imovinu dužnika ono koje je uzeo po osnovu osporovane radnje, u onoj potrebnoj meri da zadovolji traženje poverioca.

Pravo na podnošenje tužbe zastareva u roku od jedne godine, od preduzimanja nesavesnih radnji, doložne radnje (dolus) i porodične, a u roku od tri godine u slučajevima u kojima raspolaganje imovinom je izvršeno bez usluga koje čini dužnik prema njegove imovine. Rok se računa od dana preduzimanja pravne radnje.

Retenciono pravo (jus retentionis)

Retenciono pravo, ili pravo zadržavanja je pravo poverioca da održi predmet dužnika koji se nalazi u njegovim rukama, sve dok nebude plaćeno njegovo potraživanje. Poverilac takvo pravo može da koristiti kada dužnik postane insolventan da plati dug, čak i ako njegov potraživanje nije prispelo za plaćanje.

Restanciono pravo može se postići u sledećim uslovima: retenciono pravo može da se ostvariti samo ukoliko su zahtevi prispeli za plaćanje; može da se ostvari na određenim stvarima dužnika, osim onih koji su isključene zakonom; ovo pravo se ostvaruje u skladu sa novcanim potraživanjem i predmet nalazi u posedu poverioca.

Restaciono pravo isključuje se u sledećim slučajevima : 1) kada je stvar uzeta u poed od dužnika bez njegove volje; 2) kada je dužnik poveriocu da stvar na čuvanje i kada je u pitanju ovlascenju, licna karta, korospodenca i slični predmeti, kao i o stavarima koje ne mogu biti izložene javnoj prodaji.

Poverilac je dužan da vrati predmet, da plati zahtev ili da mu se da odgovarajuća garancija da će zahtev biti isplaćen. Poverilac ima pravo da od predmeta dužnika kojeg je držao da naplati zahtev od vrednosti predmeta isto kao poverilac, zalogodavac, ali je dužan pre početka naplate, o svojoj nameri da obavesti na vreme dužnika.

Prava dužnika u nekim posebnim slučajevima

Odredbe člana 271-275 ZOO omogućavaju dužniku da u nekim posebnim slučajevima, mnogo lakše i brže da obavlja i da zaštiti svoja prava. Umesto da njegova prava ostvari u parnicnom i izvršenom postupku: podnese tuzbu, sud da donese konačnu odluku, koja obavezuje dužnika da ispunji obavezu prema poveriocu, da neuspešno istice rok za dobrovoljno ispunjavanje obaveza i na kraju da traži ispunjenje zahteva u izvršnom postupku - sa ovim odredbama je predviđeno da u zavisnosti od vrste odgovornosti, povelac preduzima radnje kojima će ostvariti svoja prava.

Kada obaveza dužnika se odnosi na davanje određene stvari po vrstama, a dužnik pada u docnju, poverilac, pošto je prethodno obavestio dužnika, može po sopstvenom nahođenju, da kupi istu vrstu stvari, od dužnika da zahteva nadoknadu cene i naknadu štete, ili da zahteva povraćaj stvari koje dužnik duguje, kao i naknadu štete.

Kada neka obaveza se odnosi na neko činjenje, a dužnika tu obavezu nije ispunio na vreme, povelac, pošto je ranije obavestio dužnika, može sam o troškovima poverioca, obaviti posao, kojeg je trebao da obavlja dužnik, da zahteva naknada štete zbog kašnjenja i drugu naknadu štete, koju bi pretrpeo zbog ovog načina ispunjenja.

Kada obaveza dužnika se odnosi na ne činjenje, povelac ima pravo na naknadu štete o samoj činjenici jer je dužnik postupio protivno svoje obaveze. Ako je nešto građeno suprotno obavezi, poverilac može da zahteva da se to ukloni o trošku dužnika i dužnik da nadoknadi štetu koju je on pretrpeo u vezi sa izgradnjom i uklanjaju objekta, ali ako sud nađe da interes poverioca i društveni interes zahtevaju da ono koje je igradeno da se ne ruši, dužnik može da se obaveže da u novcu nadoknadi štetu poveriocu.

PRESTANAK OBAVEZA

Krajnji cilj za uspostavljanje bilo kakvog obligacionog odnosa je obaveza za ispunjavnje istih, odnosno njihovo izvršenje. Ispunjenje je izvršenje određene radnje od strane dužnika, koje je bio dužan da izvrši, odnosno da ostvari e prava koja mu pripadaju po osnovu obaveze. Postoji mnogo načina za prestanak obaveza, ali ispunjavanje je najčešći i prorodni način za prestanak obaveza. ZOO pravila za prestanak obaveza predvideo je u odredbe člana 276 -374.

Obaveze prestaju ispunjenjem i u drugim slučajevima predviđenim zakonom.

ZOO, odredbom člana 277 st. 1-5, predvideo je opšta pravila pod kojima obaveza može da prestaje ispunjenjem.

Ko je obavezan za ispunjenje obaveze.

Postoji opšte pravilo da obavezu ispunjava dužnik, jer on je u obavezi prema poveriocu. Međutim, ovo može da uradi i treće lice, kada ima pravni za ispunjenje obaveze, kao što je slučaj davanja kaucije, zaloge, protivne strane po tužbi pauliana. U ovim slučajevima, povelac je dužan da prihvati performanse čak i kada dužnik se protivi. Izvršenje može da izvrši i treće lice, koji nema pravni interes, a povelac je dužan da prihvati takavo ispunjenje pod uslovom da je postigao saglasnost sa dužnikom, osim ako ugovorom ili priroda same obaveze to treba lično da obavi dužnik. Poverilac može da prihvati ispunjenje obaveze od strane trećeg lica bez znanja dužnika, čak i ako je bio upoznat od dužnika da nije saglasan za ispunjenje obaveze od strane trećih lica. Od ovog pravila proizilazi da povelac ima pravo da prihvati ispunjenje obaveze od strane trećeg lica, bez znanja i saglasnosti dužnika, jer se na taj način ispunjavanje obaveze ni na koji način ne ugrožena prava dužnika. Poverilac ne može da prihvati ispunjenje od strane trećeg lica, bez saglasnosti dužnika, osim ako dužnik nije se ponudio da će sam odmah ispuniti obavezu.

Pravo valjano ispunjenje može da obavi samo dužnik koji poseduje poslovnu sposobnost za preduzimanje pravnih radnji. Izuzetak od ovog pravila postoji kada nesumnjivo postoji obaveza i kada je obaveze prispela za plaćanje (član 278 stav. 1 ZOO). Ali, može da se ospori ispunjenje obaveze ili duga koji proizilazi iz igara na sreću ili kladionice.

Subrogaciono ispunjenje obaveza

Subrogaciono ispunjenje je jedan od načina za prestanak obaveza, odnosno ispunjenje obaveze od strane trećeg lica. Ako lice ispunjava obavezu umesto dužnika po ugovoru koji se odnosi na poverioca, pre ili povodom ispunjenja kod ispunioca prelaze sva prava ili deo prava od prethodnog poverioca prema dužniku (član 280 st. ZOO). Subrogaciono ispunjenje, osim na osnovu ugovora, može da bude i na osnovu zakona. To može da bude ako obavezu ispunjava lice koje ima pravni interes, u kom slučaju kod onoga koji je ispunio obavezu prelazi zahteve prethodnog dužnika po samom zakonu, koje bude u trenutku ispunjenja obaveze. Ta lica mogu biti, zalagodavac, davalac kaucije, lice koji prigovara pravnim radnjama dužnika itd.

U slučaju delimične ispunjenjene obaveze, kod onoga koji je ispunio obaveze prelaze svi zahtevi kojima se zahtevalo obezbeđenje za ispunjavanje zahteva samo ako nisu potrebni za ispunjavnje preostalog dela neispunjenih obaveza, ali može da se ugovori da lice koji je ispunio obaveze koristi pravo garancije srazmerno svojim zahtevima, takođe može da se ugovore da lice koji ispunjava obaveze da ima prednost prava za naplatu. Poverilac je dužan dalicu koji je ispunio obeveza dostavi dokaze kojima se dokazuje ili se obezbeduej zahtev. Lice koji je ispunio obaveze od poverioca ne može da zahteva više nego što je platio za njega po osnovu subrogacije. Poverilac koji je pristao na ispunjenje od strane trećeg lica nije odgovoran za postojanje i plativost potražnja, ali u tom slučaju nije isključeno pravilo za neosnovano obogaćenje.

Na koga se odnosi ispunjenje

Postoji opšte pravilo da ispunjenje obaveze mora svakako da bude za poverioca ili lice određeno zakonom, presudom, na osnovu ugovora zaključenog između poverioca i dužnika, ili lica koje je ovlašćeno od strane poverioca. Ispunjenje takođe može da bude i trećem licu, ukoliko povelac, kasnije, se bude složio sa tim ispunjenjem ili se služio sa njim (član 286 stav.1. i 2. ZOO). Ako se ispunjenje odnosi na potpuno poslovno nesposobnog poverioca, dužnik se oslobađa od odgovornosti, ako je takvo ispunjenje korisno za poverioca ili se predmet izvršenja još uvek nalzi kod njega.

Predmet ispunjenja

Predmet za ispunjenje obaveze jeste on o koje dužnik duguje poveriocu. Ovo se sastoji od sadržaja obaveze za, koje dužnik je obavezan da ispuni i nije mogao da ispuni ni sa čim, ali ni poverilac ne može tražiti nešto drugo (član 288 stav. 1. ZOO). Međutim, dužnik i poverilac mogu da se slože da dužnik ispuni obavezu sa nešto drugo a ne sa ono koje duguje. Nē atē rast ekziston zēvendēsimi i pērbushjes. Kod zamene ispunjenja obaveze, radi se o zameni predmeta i osnova obaveze. (npr. umesto odeće predaje se štofani materijal itd.) Od zamene ispunjenja treba da se razlikuje davanje radi ispunjenja, koje postoji ako dužnik poveriocu daje neku stvar ili pravo prodaje, a od prodajne cene da ispuni svoj zahtev.

Predviđeno vreme za ispunjenje obaveza

ZOO sadrži pravila koja se odnose na vreme ispunjenja obaveze (član 295-299). Obaveze moraju biti ispunjene u roku određenom u ugovoru. Ako rok nije fiksiran ugovorom, svrha ispunjenja, priroda obaveze i ostale okolnosti ne zahtevaju nekakav rok za ispunjenje obaveza, povelac može da odmah zahteva ispunjenje, ali i dužnik može da zahteva od poverioca da odmah prihvati ispunjenje. U slučaju kada je rok ugovoren u interesu dužnika, on ima pravo da ispuni obavezu pre roka, ali je dužan da obavesti poverioca o svojoj nameri, vodeći računa da ispunjenje ne bude u neko nezgodno vreme. U drugim slučajevima, kada dužnik nudi ispunjenje pre roka, poverilac može da odbije ispunjenje, ali takođe može i da prihvati i da zadrži pravo na naknadu štete, ako o tome odmah obavesti dužnika. U slučaju rok je dogovoreno u interesu poverioca, a dužnik nije dao obećano obezbeđenje, on ima pravo da zahteva ispunjenje obaveze pre roka. Prilikom određivanja roka ostavljeno na volju poverioca ili dužnika, druga strana, ako punomoćnik nije odredio rok ili povlačenja obaveštenja, može zatražiti od suda da odredi odgovarajuće vreme za ispunjenje obaveza.

Mesto za ispunjenje obaveza

Dužnik je obavezan da ispuni obavezu, a poverilac da prihvati mesto za ispunjenje obaveze koj je određeno sa pravnim radnjama ili zakonom. Kada mesto za ispunjenje nije određeno, niti se može odrediti okviru pravnog posla, prirode obaveze ili drugih okolnosti, ispunjenje obaveze se vrši u mesto gde se nalazi sedište, odnosno prebivalište ili prebivalište dužnika,, koje je on imao u vreme postojanja obaveze.

Izvršenje finansijskih obaveza u novcu,ispunjavaju se u mestu poverioca. Ako se obaveza ispunjava putem virmana, obaveza u gotovini treba da se ispuni u mestu gde se nalazi banka koja upravlja sredstvima poverioca.

Uračunavanje ispunjenih obaveza (Imputation)

Osnovni efekat ispunjenja obaveza je prestanak obaveze. Kada između dužnika i poverioca postoji veći broj međusobnih obaveza, a dužnik svoja ista obaveza (npr. Novcane obaveze) ispunjava delom zato što nije u stanju da ispuni sve obaveze u potpunosti i u cilju, i po redosledu prispelosti, postavlja se pitanje redosleda za ispunjenje obaveza. Izračunavanje redosleda za ispunjavanja obaveza treb da bude u skladu sa ovim pravilima: 1) prvo obračun se vrši prema izjavi dužnika, koju može da daje najkasnije u trenutku ispunjenja obaveze (dužnik može da navede koji će od dugova smatrati ispunjenim, on može da naglasi da prispeli dug kasnije može da prestaje isplatom duga pre prispelosti ranijeg duga); 2) u nedostatku jedne izjave dužnika za obračunavanje redosleda za ispunjenje obaveza, obaveze se ispunjavaju po redosledu prispelih obaveza za plaćanje; 3) ako više obaveza su zajedno prispele, prvo se plate one obaveze koje su najmanje obezbedene ali kada su sve podjednako obezbedene, prvo budu ispunjene one obaveze koje su za dužnika većeg tereta; 4) ako su sve obaveze podjednako teže, one se placaju shodno redosledu, ali ako su podjednako evidentirane, one koje je placeno na ime izmirenja obaveze, uračuna se u svim obavezama srazmerno sa njihovim iznosima. Ako dužnik, osim glavnog duga i kamate duguje i troškove, onda izračunavanje se vrši na taj način što se prvo pokrivaju troškovi, zatim kamata i na kraju glavni dug.

Izdavanje potvrde kao dokaz da je obaveza izmirena

- a) *Dužnik koji je ispunio obavezu, ima interes da dokaže kojim dokazom želi da dokaže da je obaveza ispunjena kako bi se zaštitio od potraživanja poverilaca, koje mogu biti kasnije podnete za isti dug. Ako ispunjenje izvršeno preko banke, onda kao dokaz o uplati služi dokaz čeka. Postoji pretpostavka ako dužnik poseduje potvrdu o uplati glavnog duga, platio i troškove i kamate, ako su postojale. Kada je reč o povremenim obavezama, kao što su kirija i drugi zahtevi, zahtevi za potrošnje električne energije, telefona, vode, dužnik koji poseduje potvrdu, kojom je platio kasnije prispele zahteve, pretpostavlja se da je platio i zahteve, koji su prispele ranije.*
- b) *Dužnik koji je dobio potvrdu za plaćanje duga, ima pravo da zahteva vraćanje dokaza o isplati, jer poverilac nema razloga da drži dokaz o isplati duga. Nakon vraćanja dokaza pretpostavlja se da dužnik u potpunosti ispunio obavezu prema poveriocu. Ova pretpostavka je opovrgljiva, obzirom da se može dokazati suprotno, ali teret dokazivanja pada na poverioca.*

DOCNJA

1. *Docnja poverioca i dužnika*

Docnja uopsteno postoji kada dužnik svoju prispelu obavezu za naplatu ne ispunjava na vreme, i kada poverilac, bez razloga, odbija prihvatanje za ispunjenje obaveza predviđenih od strane dužnika.

Dužnik pada u docnju kada ne ispunjava svoju obavezu u propisanom roku. Nije bitno iz kojih razloga dužnik nije ispunio svoju obavezu u propisanom roku. Ako rok za ispunjenje obaveze nije određen, dužnik pada u docnju kada ga poverilac upozorava da ispuni svoju obavezu poziva usmeno, u pisanoj formi ili sudskom opomenom ili na neki drugi način poziva da ispuni svoju obavezu, osim ako je docnja izazvana iz razloga zbog kojih zakon isključuje odgovornost dužnika za naknadu štetu.

Dužnik koji pada u docnju otežava svoj položaj, jer poverilac ima pravo da raskine ugovor i da zahteva naknadu štete za neispunjenje obaveze za koje je odgovoran.

Docnja poverioca je mnogo rijedak slučaj u odnosu sa docnjom dužnika. Docnja poverioca postoji kada on, bez opravdanih razloga, odbija da prihvati ispunjenje ili njegovim ponašanjem sprečava ispunjenje. Docnja poverioca postoji čak i kada je on spreman da prihvati istovremeno ispunjenje dužnika, ali nije spreman da ispuni njegovu prispelu obavezu. Poverilac ne pada u docnju, ako dokaže da u vreme ponude za ispunjenje ili na vremena određeno za ispunjenje, dužnik nije mogao da ispuni svoju obavezu.

Dejstvoi docnje poverioca je taakvoda prilikom docnje poverioca, prestaje docnja dužnika prilikom slučajnog rizika o oprenosu oštećene imovine, rok kamate ne teče ali dužnik je obavezan da nadokandi štetu pričinjenu zbog koje je odgovoran.

Polaganje i prodaja stvari zbog duga

Da bi dužnik mogao da izbegne posledice, koje mogu biti izazvane zbog smetnji, i zbog kojih ne može da ispuni svoju obavezu, zakon istom omogućava da preduzme radnje za očuvanje i prodaju stvari. Tose može obaviti u ovim slučajevima : poverilac u docnji, nepoznat, kada nije siguran ko je poverilac i gde se on nalazi, i kada poverilac nije u mogućnosti i nije ovlašćen da postupi. Dužnik podnošenje stvari može da uradi nadležnom sudu u mestu ispunjenja i, po potrebi, predmet bilo kakvog nadležnom sudu, jer ovi sudovi su obavezni da prihvate takav depozit. Stavke koje nisu pogodne za depozit u sudu, sud može poveriti treće lice za skladištenje trošku i na račun poverioca. Ugovori u privredi, za skladištenje objekat postane javna. Za čuvanje dužnik je dužan da u što kraćem roku obavestiti poverioca.

Polaganjem stvari u sudu ili u javno skladištu nastaje sledeće pravno dejstvo: a.) dužnik se oslobađa od obaveze predaje stvari na sudu, ili u javnom skladištu; b) ako je dužnik bio u docnji, docnja prestaje; c) od trenutak predaje, odnosno polaganja rizik od slučajnog nestanka ili oštećenja prelazi na poverioca; d) od dana polaganja prestaje da teče kamata.

Ako stvar nije pogodna za očuvanje ili skladištenje i troškovi za očuvanje prelaze vrednost imovine, dužnik može da proda na javnoj prodaji u mestu ispunjenja, ili u bilo koje drugo mesto, ako je to u interesu poverioca i ostvareni iznos novca nakon odbitaka troškova prodaje, depnovaće u sudu. Stvari male vrednosti ili one koje imaju istu vrednost, dužnik može da ih proda bez javne licitacije. Kvarljivu robu treba prodavati bez odlaganja. Dužnik je dužan da pre prodaje, obavesti poverioca o nameri prodaje imovinu i nakon prodaje obavesti o ostvarenoj ceni i polaganja iste u sudu.

Sud će dužniku da preda stvar koja je deponirana pod uslovima određenim od strane poverioca.

OSTALI NAČINI ZA PRESTANAK OBAVEZE

1. Prestanak obaveze sa naknadom (Compensatio)

Naknada je jedan od načina za dobrovoljni prestanak obaveze. Naknada je vrsta izracunavanja međusobnih potraživanja dveju lica, od kojih jedna ima ulogu poverioca a druga ulogu dužnika. To se radi na takav način da jedno lice, u jednom obligacionom odnosu je u ulozi poverioca, a drugo prema istoj osobi u ulozi dužnika; između dužnika i poverioca dugse izracunava na osnovu zahteva. Naknada ima ulogu dveju plaćanja. Svrha naknade je da se pojednostavi procedura za ispunjavanje dve međusobne obaveze. Pretpostavke da se izvrši naknada štete su: a) postojanje međusobnih potraživanja; b) da je potraživanje iste vrste 3) da su prispeli zahtevi. Naknada se ne ostvaruje samo sa realizovanim tih uslova, potrebno je da se jedna ugovorena strana izjasni da će izvršiti naknadu, i nakon toga, smatra se da je naknada izvršena u trenutku kada su ispunjeni uslovi kako je gore navedeno.

Naknada može biti: a) kada se izvrši naknada iznosa iste vrednosti sa zahtevima i izvršenje obaveza što su kompenzacija, dužnosti zatvorena u potpunosti i b) delimična, kada obaveze, po vrednosti, su različiti i takvi zahtevi naknade, odgovornost vredni manje ugasi, dok ima veću vrednost na delimični prestanak u meri vrednosti obaveza manje, a za narednu najveći deo ostaje.

Naknada na osnovu redosleda može biti: a) po osnovu ugovora ugovorena naknada); b) zakonska naknada, koja je prilagođena shodno pravnoj moci i c) delimična naknada, na osnovu sudskog ili vansudskog zahteva jedne stranke.

Putem naknade ne mogu da prestaju sledeće obaveze: 1) potraživanja koja ne mogu biti oduzeta; 2) zahtev stvari ili vrednosti imovine, koja je data dužniku na čuvanje ili na zajam u ili kada je dužnik protivpravno uzeo ili održao; 3) nastali zahtevi sa štetom prouzrokovanom saumišljajem; 4) naknada potražnja za štetu nastalu povredom ostecenja zdravlja ili uzroka smrti, i 5) zahtev koji potiče iz zakonske obaveza izdržavanja (alimentacija).

2. Otpuštanje duga

Otpuštanje duga je jedan od načina za prestanak obaveze. Smatra se da je otpusten dug kada poverilac se oglasi prema dužniku da neće tražiti dug i dužnik pristaje na to. Otpuštanje duga je ugovor po kome prestaju obaveze poverioca i dužnika bez ispunjenje obaveza. Sve dok ne postoji saglasnost volja obe strane, ne može biti otpuštanje duga ne može da bude pravo valjano, ali može da postoji jednostrano proglašenje poverioca koji ne zahteva dug. Motiv za opuštanje duga može biti svrha poklona (milostinja) ili nagrada. Po obimu, opuštanje može biti u celosti, u kom slučaju u celosti prestaje zahtev glavnog duga i sporednih zahteva, dok delimično opuštanje duga postoji kada dug prestaje u delu mere u kojoj je opušteno. Opuštanje glavnog duga ima za posledicu i opuštanje sporednih zahteva (jemstvo, kamata i dr), koje se odnose na deo opuštenog duga, ali i ne i obrnuto.

Sa opštim opuštanjem duga, prestaju svi zahtevi poverioca prema dužniku, osim onih za koje poverilac nije znao da postoje u trenutku kad je dug opušten.

3. Obnova obaveze (novacio)

Obnova je oblik za prestanak obaveze. Ovo je ugovor sklopljen između poverioca i dužnika, kojim staru obavezu zamene sa novom obavezom. Da bi moglo da obnova da bude pravo valjano, potrebno je da se ispune sledeći uslovi: a) mora da postoji pravovaljana stara obaveza; b) da se stvaraju nove pravno valjane obaveze; c) da postoji izmena objekta ili izmena pravnog osnova između stare i nove; d) treba da postoji namera obnove, koja mora biti jasno izražena.

Sporazumi o modalitetima roka, mesto, način izvršenja obaveza, kamata, ugovorna sankcija, obezbeđenje za ispunjenje obaveze, izdavanje novog dokumenta nije potreban za obnavljanje.

Pravni efekti obnove odnose se na prestanak stare obaveze i stvaranje nove obaveze. Nakon prestanka stare obaveze prestaje zalog i jamstvo, osim ako zalogom i jemstvom je ugovoreno nešto drugo. To se odnosi i na ostala druga sporedna prava.

4. Konfundacija -Mešovitost

Obaveza prestaje i na takav način da isto lice postaje poverilac i dužnik u istom obligacionom odnosu. U tom slučaju, obaveza prestaje, jer logično niko ne može samim sebe da duguje. Kada je slučaj kod fizičkih lica, konfundacija nastaje kada dužnik nasleđuje poverioca ili obrnuto. Kada su u pitanju pravna lica prestanak obaveza dolazi kroz integraciju ili fuziju poverioca i dužnika. Kada kaucija prelazi u uložni poverioca, obaveza glavnog dužnika ne prestaje. U slučaju kada obaveza se odnosi na zahtev koji se registruje u javnim knjigama, da bi mogao da se smatra prestankom obaveze po osnovu konfundacije, potrebno je da bude ispisano iz javnih registara nepokretnosti.

5. Nemogućnost za ispunjenje obaveza

Nemogućnost za izvršenje obaveze je jedan od načina za prestanak odgovornost. Obaveza prestaje kada njeno ispunjenje postane nemoguće usled okolnosti zbog kojih dužnik ne odgovara. Da bi prestala obaveza se gasi zbog nemogućnosti ispunjenja, treba da se ispune sledeći uslovi: a) da je nemogućnost izazvana nakon osmišljanja obaveze; b) da nije naneta krivicom dužnika, ali uticajem više sile - kao rezultat događaja koje dužnik nije mogao da predvidi i, i ako ih je predvideo, nije mogao da ih spreči ili izbegne i c) da dužnik nije pao u docnju sa ispunjavanjem, da nije prekoracio granicu za ispunjenje.

Prestanak obaveze zbog nemogućnosti za ispunjenje javlja samo na zahtev dužnika. Dužnik je obavezan da dokaže okolnosti koje isključuju njegovu odgovornost.

Obaveza ne prestaje kada predmet ispunjenja obaveze je određen po vrsti, ali ako se radi o stvarima koje treba uzeti iz određene mere, obaveza prestaje kad nestane celokupna mera (član 336 od ZOO).

6. Isticanje roka za prijavljivanje

Stalni odnos duga sa određenim rokom, prestaje kada ističe rok, osim ako je ugovorom ili zakonom predviđeno da nakon isteka roka, odnosno obaveza duga nastavi za nedoređeno vreme, ako se ne prijavi na vreme (član 338 ZOO). Da bi postojao ovaj slučaj prestanka obaveze prema ovoj odredbi, sledeći uslovi moraju biti ispunjeni: d) postoji pravni odnos između poverioca i dužnika; da odnos obligacioni odnos bude stalni; odgovornost treba da bude za određeno vreme. Odnosi u kojima ne postoji vremenski rok trajanja, mogu da prestanu otkazivanjem. Prijavljivanjem obaveza prestaje po isteku roka navedenog u ugovoru, zakonom ili u razumnom roku. Stranke se mogu da se sporazume ugovorom da obligacioni odnos prestaje prijavljivanjem. O obavezi koja je prijavljena, poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje onog dela obaveze koja je prispela pre isteka roka za prijavljivanje, odnosno nakon isteka roka za prestanak obaveza.

7. Smrt

Smrt jednog učesnika u obligacionom odnosu, u principu, ne void ka prestanku obaveze, jer obaveze su imovinsko pravnog karaktera i imovinska prava i obaveze umrlog prelaze na njihove, ili jednine ili singularne potomke.

Prestanak obaveze zbog smrti poverioca ili dužnika može da bude samo ako pravne radnje su vezane s obzirom na lične osobine učesnika obaveze (član 340 ZOO), kao što je slučaj sa ugovorom o preduzećima, obaveza za naknadu nematerijalne stete (u slučaju smrti oštećenog), alimentacije (u slučaju izdrzanog smrti). Takvi periodični zahtevi mogu biti nasleđeni samo kada su prispeli za naplatu pre smrti nosioca tog prava.

8. Zastarelost

Zastarelost je institucija ugovornog prava, pod kojim poverilac zbog pasivnog odnosa prema njegovom pravu u vrijeme utvrđen zakonom, gubi pravo na zaštitu tog prava, ako dužnik izražava da koristi pravo, koje je uticala na takvo ponašanje poverioca. To znači da će kroz od desne recept da tuži zahtev obaveze (član 341 stav 1 LPD.) Prema ovoj zakonskoj odredbi, pisanim prava nije izgubljeno, kao što su, ali iz prava na sudsku zaštitu civilnog subjektivna, odnosno obavezujuće. Zastarelost nastupa nakon isteka roka po zakonu, u okviru kojeg poverilac može da traži ispunjenje obaveze.

U pozitivnim prau obligacionih odnosa, zastarelost samo po sebi ne proizvodi nikakvo pravno dejstvo, ali je potrebno da dužnik ima u vidu trenutak podnošenja prigovora..

Zakon utvrđuje opšte i posebne uslove. Opsti uslov propisan je u članu 352 ZKP, prema kome zahtevi zastarevaju u roku od 5 godina, osim ako je posebnim zakonom propisano na bilo koji drugi rok zastarelosti. Rok od tri godine za zastarelost odnosi se na međusobne zahteve koje sadrže ugovori o pometu roba i usluga (član 355 od ZOO), zahtevi propisani pravosnažnom presudom suda ili druge odluke nadležnog organa (član 361 ZOO) zastareva u roku od 10 godina, dok zahtevi za naknadu štete prouzrokovane krivičnim delom (član 358 ZOO), zastareva u subjektivnom roku od tri godine i objektivnom rok od pet godina, osim ako za gonjenje krivičnog dela predviđen duži rok zastarelosti.

Zahtevi ugovornih strana, na osnovu ugovora o osiguranju, odnosno ugovor o osiguranju života za treća lica, zastarevaju u roku od pet godina, dok su ostali ugovori u roku od tri godine. Rok se računa od dana kada oštećeni sazna za štetu prouzrokovanu (subjektivni rok), ali kod ugovora o osiguranju života zahtev zastareva u subjektivnom roku od roku 10 godina, dok je u drugim slučajevima u roku od 5 godina.

Posebni uslovi zastarelosti su kraći. Rok od jedne godine zastarelosti odnosi se na potraživanja za ove slučajeve: isplata naknade za utrošenu električnu energiju, gasa, vode, komunalnih usluga, televizijskih usluga, PTT- usluga. U roku od tri godine zastarevaju zahtevi ugovora o zakupu stana i poslovnih prostorija.

Tokom vremena za zastarelost može doći do nekih događaja koji zaustavljaju ili prekidaju rok zastarelosti. Rok prestaje da e teče u sledećim slučajevima : između bračnih drugova; između roditelja i dece, dok traje roditeljsko prava; između sticenika i njegovog staratelja i organ starateljstva dok starateljstvo traje i između dva lica koja žive u vanbračnoj zajednici; tokom mobilizacije i direktne opasnosti od rata, u vezi zahteve ljudi u vojnim zadacima; zahtevi zaposlenih kod stranih poslodavaca ili članova njihovih koji žive sa njim; tokom vremena za koj poverilac, zbog postojanja nepremostive prepreke da preko suda zahteva ispunjenje obaveza.

Prekid zastarelosti postoji u sledećim slučajevima : kada dužnik ne priznaju dug; podnošenjem tužbe u sudu i bilo kojom drugom radnjom poverioca preduzete protiv dužnika i pred sudom, sa ciljem za utvrđivanje postojanja osiguranja ili ostvarivanje

zahteva, osim ako poverilac povuče tužbu, kada tužba je odbijena ili odbačena ili poništena.

U slučaju prekida zastarelosti, rok počinje da tece od početka, a vreme koje je istekao pre prekida koje je prouzrokovalo prekid ne računa se.

Subjektivni rok za zastarevanje odnosi se na početak protoka roka za zastarevanje od dana kada je oštećeni saznao o nastaloj šteti.

Subjektivni rok za zastarevanje odnosi se na početak protoka roka od trenutka kada je nastupila šteta.

RAZLIČITE VRSTE OBAVEZA

1. Novčane obaveze

Novčana obaveza se definiše kao obaveza, čiji je predmet plaćanja iznos gotovog novca, bilo da je određeno na početku nastanka obaveze (ugovor o kreditu, kupovini, itd) ili kasnije određena (naknada ugovorene šteta ili ne - ugovorene deliktorne štete). Prema pozitivnom pravu, postoji opšti princip monetarne nominalizacije prema kome, kada dužnik preuzima obavezu čiji će predmetje količina novca, obavezan je plati taj broj jedinice novca koliko je iznosio dug u trenutku nastanka obaveze, osim ako zakon nije propisao drugačije (Član 375 ZOO). Međutim, nestabilna ekonomija može biti promena kupovne moći gotovim novcem i promenite vrednost obaveze od trenutka nastanka obaveze u postizanju odgovornost za plaćanje, tako da, ako takav princip poštovati ozbiljnost, može da ošteti poverioca ili, naprotiv, kada kupovna moć valute povećava, onda može doći do oštećenja dužnika, jer isplata iste jedinice iznosa novca koji je utvrđen u trenutku uspostavljanja obaveze, dužnik će platiti veću stvarnu vrednost. Iz tih razloga, zakon ne pravi izuzetke od principa monetarne nominalizacije a ugovaranje omogućava takozvani indeks klauzulu, pod kojima iznos obaveze u novcu koji se odnose na promene cene robe ili usluga rikazeno u indeksu cena, koe je u direktnoj ekonomskoj vezi sa predmetom pravne radnje, pod uslovom da nemaju spekulativni karakter i ugovaranje takva klauzula da se osigura životni standard ugovornih strana (član 376 ZOO).

Postoje ugovorne klauzule, koje mogu da sadrže kliznu skalu (izbegavanja), pod kojima je dozvoljeno da se ugovora cena zavisi od cene materijala i rada i drugih elemenata koji utiču na stepen troškova proizvodnje u određeno vreme i na određenom mestu. Ova mogućnost se odnosi na ugovore po osnovu kojih je jedna stran dužna da proizvede i isporuči određene proizvode, kao i kod ugovora o gradnji.

2. Alternativne obaveze

Alternativna obaveza postoji kada obaveze predstavlja neke objekte, ali dužnik, da bi bio oslobođen od odgovornosti, potrebno je da dostavi samo jedan predmet. Obaveza postoji kada dužnik duguje poverilac podnese jednu od dve stvari : televizijski ili veš mašinu. Pravo glasa pripada dužniku, osim ako ugovor drukčije ugovoreno (član 387

ZOO). Ovo pravo može da pripada poveriocu ili trećem licu. Dužnik može da koristi pravo da izabere vremena u kojem, u postupku izvršenja, jedna od stvari koje poseduje ne dostavlja poveriocu po njegovom izboru. Za izbor ovlašćenog lica obaveštava drugu stranu i od tog trenutka izbora ne može da se promeni. Donošenjem odluke smatra da je obaveza od početka bila jednostavna i obim obaveza je bio izabrani predmet.

Ako izbor treba da obavi treće lice, a on to ne učini, svaka strana može da zahteva izbor od strane suda.

U slučaju kada jedn predmet obavezet postaje nemogući za ispunjenje zbog okolnosti za koje stranke nisu odgovorni, odgovornost se ograničavana preostali drugi predmet.

U slučaju kada predmet nestane bez krivice dužnika, koji ima pravo na izbor, on će isporučiti drugi predmet. U slučaju kada predmet nestane greškom poverioca, pravo izbora pripada dužniku, koji možete da odabere kao da je isporučio nestali predmet ili da dostavi preostali drugi predmet i od poverioca zatraži naknadu štete. U slučaju kada predmet nestane krivicom dužnika, a pravo izbora pripada poveriocu, on može da zahtevai ili preostali predmet ili naknadu štete.

3. Fakultativne obaveze

Fakultativna obaveza postoji kada dužnik duguje određeni predmet, ali je dozvoljeno da bude oslobođen iz njegove obaveze da preda određeni drugi predmet. Poverilac ima pravo da zahteva od dužnika samo onaj predmet koji je bio predmet ugovorene obaveze. Ako predmet nestane usled više sile, poverilac ne može da traži drugu vrstu predmeta.

Ugovorom ili zakonu može da se predvidi da poverilac, umesto predmeta kojeg duguje dužnik da, zahteva predju bilo kog drugog određenog predmeta, u kom slučaju dužnik je dužan da dostavi onaj predmet, ako to zahteva poverilac. U fakultativne zahteve, primenjuju se pravila fakultativnih i alternativnih obaveza.

4. Deljive obaveze

Obaveza je deljiva ako se može podeliti i time ispune delovi koji imaju isti kvalitet kao sto ima celokupan predmet, iako ako ovom podelom nije izgubljenoništa od vrednosti, u suprotnom obaveza ne nedeljiva. Deljiva obaveza shodno sa članom 396 st. 1 ZKP, ke ukoliko dug može da se podeli u delovima koji imaju isti kvalitet kao celokupan nepodeljeni predmet i ako tom podelom se ne gubi ništa od vrednosti. Da bi smo proverili ove kvalitete važna su dva elementa : a) dug se može podeliti na delove koji imaju isti kvalitet kao jedna celina (npr finansijske obaveze, podeljena količina žita, voće iste vrste, itd). b) da predstavlja dug, koji svojom podelom ne gubi svoju vrednost (ako je obaveza u iznosu od 1.000 € podeljena u dve obaveze od po 500€, ili ako obaveza od 1.000 kg pšenice deli u dva od po 500 kg.).

Deljive obaveze nastaju ugovorom, nasledstvom ili na osnovu zakona. Deljive obaveze dele na aktivne i pasivne i obaveze, u zavisnosti u kojoj strani ima više licai,

ako ima više poverilaca, svaki poverilac može zahtevati svoj deo, ako ima više dužnika, svaki dužnik duguje samo deo kojeg duguje. Ako se obaveza delji na više dužnika ili poverilaca i ne postoji suprotan sporazum, obaveza se deli na jednake delove između njih i svaki od dužnika odgovara za svoje radnje, a svaki od poverilaca može da zahteva samo svoj određeni deo.

5. Solidarne obaveze

Solidarna obaveza postoji kada u jednom obaveznom odnosu učestvuju više lica, bez obzira na strani dužnika ili poverioca. Solidarna odgovornost može da nastane na osnovu pravnog posla, zakona i testamenta.

U zavisnosti od toga na kojoj strani dužnika ili poverioca učestvuje više lica, obaveze se dele na aktivne solidarne obaveze i pasivne solidarne obaveze.

1. Pasivna solidarna obaveza postoji kada u obligacionom odnosu postoji jedan poverilac i mnogo dužnika i svaki dužnik solidarne obaveze je dužan da poveriocu plati celu obavezu i poverilac može da traži njegovo ispunjenje od bilo kog dužnika, sve dok obaveza ne bude izvršena u celosti, ali kada jedan dužnik ispunio obavezu, obaveza prestaje i svi ostali dužnici su oslobođeni obaveze.

Svaki solidarni dužnik može da ima različit rok za ispunjenje obaveze i pod drugim različitim uslovima.

Svaki solidarni dužnik može da podnese prigovor protiv kompenzacije i da izvrši naknadu do iznosa svog duga, za koje se smanjuje deo duga ostalih dužnika. Opustanje duga jednom od ostalih dužnika oslobađa sve ostale dužnike, ako to nije urađeno sa ciljem da se oslobodi duga samo dužnik čiji je dug otpušten, tako da u ovom slučaju njegov dug biće smanjen. Sa obnovom duga sa jednim od dužnika obaveza može da u celosti prestane ali ako su poverilac i dužnik ograničili obavezu smo u delu obaveze dužnika, s koji je postignut dogovor za obnavljanje obaveze, obaveza ostalih dužnika ne prestaje, ali se smanjuje za deo dužnika učesnika obnavljanog duga. Dogovor postignut između poverioca i jednog od dužnika ne proizvodi pravno dejstvo na druge dužnike, ali oni imaju pravo da private taj sporazum, osim kada sporazum je ograničen samo na dužnika koji je sklopio sporazum. Kada kod jednog lica se prispaja svojstvo poverioca i jednog solidarnog dužnika, obaveza drugih solidarnih dužnika smanjuje se za iznos koji pripada prispojenom dužniku. Kašnjenje poverioca prema jednom od dužnika ima pravno dejstvo prema svim ostalim dužnicima, tako da u tom slučaju obaveza prestaje u celosti i prema ostalim dužnicima.

Dužnik koji je ispunio dug ima pravo da zatraži od drugih zajednickih dužnika, da mu nadoknade relevantni deo obaveze koje njima pripada za naknadu. Ako između dužnika se ne postigne sporazum o relevantnom delu duga, dug se deli na jednake delove.

2. Aktivna solidarna obaveza postoji kada na strani poverioca učestvuju više lica, dok na strani dužnika jedno lice. Svaki poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje svih obaveza. Ako poverilac je uspeo da naplati dug i za ostalim poveriocima.

Ova vrsta solidarnosti obaveza ne može da se pretpostavi, ali postoji samo kada je ugovorena ili propisana zakonom.

Dužnik može da ispuni obavezu onog poverioca po njegovom izboru, sve dok neko od poverilaca ne zahteva ispunjenje obaveze.

Svaki od solidarnih poverilaca je ovlašćen da preduzme one radnje kojima se štite interesi drugih poverilaca.

Dužnik može da izmiri svoju obavezu na zahtev jednog od poverilaca, u kom slučaju dug u odnosu na druge poverioce se smanjuje do visine obaveze dužnika. Dug dužnik u odnosu na druge poverioce u slučajevima smanjenja ili oprostaja duga od strane jednog od poverilaca ili obnavljanje duga sa jednim od poverilaca. Sporazum koji je sklopljen između jednog od solidarnih poverilaca i dužnika nema pravno dejstvo prema drugim poveriocima, ali oni mogu i imaju pravo da prihvate sporazum, osim kada je to ograničeno za deo duga prema poveriocu, koji je sklopio sporazum. Deo duga koji prelazikod jednog od poverilaca u slučaju spajanja, svaki od ostalih poverilaca ima pravo da zahteva svoj deo. Docnja dužnika u odnosu na jednog od poverilaca ima uticaj i prema drugim poveriocima. Isti efekat ima i priznavanje duga od strane dužnika. Oslobađanje dužnika od prava zastarelstoti prem ajednom od poverioca ima ima uticaj i na sve ostale poverioce.

Svaki od solidarnih poverilaca ima pravo da zahteva od poverioca koji je naplatio dug od strane dužnika da dobije svoj deo. Ako sporazumom između poverilaca nije drugačije određeno, onda svakom solidarnom poveriocu pripada jednak deo duga.

3. Nedeljive obaveze su one obaveze čiji predmet ne može da se podeli na posebne delove a da se ne menja njegova suština, i da se ne umanjuje njena vrednost (npr živa životinja, umetnička fotografija, itd). U ovakvim obavezama gde postoje veci broj dužnika ili poverioca, srazmerno se primenjuju odredbe koje se odnose i na solidrne obaveze.

PROMENA POVERIOCA ILI DUŽNIKA

Promena poverioca ili dužnika je forma prelaska potraživanja ugovorom (*transmissio*). Prenos je ugovor kojim poverilac - cedent svoja potraživa koja ima prema dužniku prenosi (*cessus*) na treće lice, na primaoca (*cessionaria*). Prenos zahteva u pozitivnom pravu regulisano je odredbama čl 420 do 429 od ZOO. Prema ovim pravilima, poverilac sa sklopljenim ugovorom sa trećim licem može da prenese svoj zahtjev na ona lica. Da bi se moglo obaviti zakoniti prenos zahteva po ugovoru, potrebni su sledeći uslovi : a) da se sklopi ugovor o prenosu,ovj ugovor u principu može u bilo kojoj formi,izuzev kada se radi o zahtevu koji se odnosi na nepokretnu imovinu,koji treba da bude sklopljen u pismenoj formi I potpisan od ugovorenih; b) da dužnik bude obavešten za prenos zahteva, i c) da je zahtev mogucan za ispunjenje-novcana obaveza ili koje se odnosi na neko cinjenje.

Ugovor o prenosu nema pravno dejstvo,ukoliko prenos zahteva je zabranjen zakonom ili je povezan sa ličnošću poverioca ili, po svojoj prirodi, takav ne može da

se prenese ako dužnik i poverilac su se složili da zahtev može da bude prenet na drugog ili da ne može da se prenese bez saglasnosti dužnika.

Prenosom zahteva, nastaju novi odnosi između cedenta, cesusa i cesionara. Cesionar uzima položaj poverioca i stiče sva prava prema dužniku, koji je imao raniji poverilac. Položaj dužnika se ne menja. On ima pravo da iznese sve prigovore na novog poverioca, koje takođe može da podnese i prema ranijem poveriocu kao prigovore koje on lično ima.

Cedent je dužan da dostavi cesionaru obveznicu ili druga dokumenata kojima se može dokazati postojanje ranijih potraživanja. Ako je prenos bio uz nakandu, cedent je odgovoran prema cesionaru i za postojanje zahteva u trenutku prenosa.

Cedent je odgovoran za isplatenost prenesenog zahteva ukoliko je zahtev bio ugovoren sa novim poveriocem, ali samo do visine iznosa kojeg je dobio cesionar, kao i vrednost kamate, troškova koji se odnose na prenos i troškovi postupka prema dužniku.

Posebni slučajevi prenosa potraživanja postoje kada stari poverilac nije obavestio dužnika za prenos, tako da u tom slučaju dužnik je obavezan da ispuni obavezu ranijeg poverioca, dok ovaj zahtev prenosi na novog poverioca.

Kada dužnik umesto ispunjenja svog zahtev, on zahtev prenese sklapanjem ugovora o prenosu, obaveza dužnika prestaje do iznosa koji je prenesen, ali kada zahtev prenese samo u cilju naplate, njegova obaveza prestaje, odnosno smanjuje, kada poverilac bude naplatio zahtev koji je prenesen.

PROMENA DUŽNIKA

Preuzimanje duga je sklopljeni ugovor između dužnika i trećeg lica, u kojoj treće lice, uz saglasnost poverioca, preuzima obavezu dužnika i postaje novi dužnik umesto starog. Na ovaj način promene dužnika regulisano je odredbama čl 430 do 437 od ZOO. Sadržaj obaveze, nakon postizanja dogovora o pozajmljivanju dug ostaje isti. Novi dužnik ima istu poziciju koju je imao stari dužnik prema poveriocu. On može da podnese prigovore protiv poverioca po osnovu pravnog dejstva koji se odnosi između poverioca i dužnika, i prigovore koje je lično ima prema poveriocu. Ako u vreme kada je poverilac pristao na ugovor između starog dužnika i novog dužnika, novi dužnik je bio preopterećen dugovima, to poverilac nije znao ili je bio dužan da zna, onda stari dužnik ne oslobađa se duga, dok ugovor o zaduživanju dug smatra se kao ugovor o ulasku u novi dug i dužnik ima isti položaj koje je imao stari dužnik.

Kada je ugovor zaključen između poverioca i trećeg lica po kome je treće lice dužno da ispuni svoju obavezu prema svom dužniku, treći ulazi u dugove zajedno sa dužnikom duga. U tom slučaju radi se o ugovoru ulaska u dug.

Preuzimanje ugovora na sebe radi izvršenja ugovorenih obaveza, jeste ugovor sklopljen između dužnika i trećeg lica, po kojem treće lice je obavezno da ispuni obavezu prema poveriocu, ukoliko treće lice ne ispuni obavezu na vreme, on ne preuzima na sebe dug niti je ušao u dugovanja prema poveriocu.

ODREĐENE VRSTE UGOVORA

1. UGOVOR O PRODAJI

Ugovor o prodaji je vrsta ugovora kojim jedno lice (prodavac) je u obavezi da drugom licu (kupcu) prenosi u svojini stvari odnosno neko pravo, dok drugo lice (kupac) dužan je da plati određenu cenu. Prema ZOO, kupoprodajnim ugovorom prodavac je obavezan da prodatu stvari preda kupcu, tako da kupac stekne pravo vlasništva ili posedovanja, a kupac je dužan da plati cenu (član 438 of ZOO). Prodavac nekog prava dužan je da kupcu prenese pravo koje je prodao i kada ostvarivanje tog prava zahteva predaju u posed, on je dužan da stvari preda u posed.

Ugovor o prodaji ima sledeće karakteristike: je obostrano obavezujući ugovor, ugovor sa naknadom, komutativni; je ugovor po imenu, jer je regulisano zakonom i u pravnom prometu ima neko ime; je konsensualni ugovor, jer jednostavno se odnosi na postizanje volje stranaka, sa izuzetkom kod ugovora o prodaji nepokretnosti za čije sklapanje potrebna je pisana forma i legalizacija potpisa ugovornih strana.

Na zaključenja valjanog ugovora o kupoprodaji mora da se s ispune opšti uslove, o čemu smo govorili u opštim i posebnim uslovima, koji se odnose na bitne elemente ugovora, a koji su predmet i cena.

- a) *Stvari su bitan element ugovora, bez kojeg ugovor ne može da postoji. On u skladu sa članom 34. st. 2 ZKP, može da bude svaka stvari u pravo koje je u pravnom prometu, osim stvari koje, po zakonu, je van prometa. Stvari, kao sastavni deo ovog ugovora, može biti i kasniji predmet. Pravo može biti element ovog ugovora, ako je samo prelazno imovinsko pravo (pravo svojine, uzusfrukt, autorska prava, itd).*
- b) *Cena je iznos novca kojeg kupac je dužan da plati prodavcu kao naknadu za stvari ili pravo koje je kupljena od prodavca. Cena mora biti određena ili određiva.*

Prodavac ima sledeće obaveze:

- da stvari čuva kao dobar domaćin sve dok ne preda kupcu;
- da kupcu preda u mesto i vreme određeno ugovorom.

Predaja pokretnih stvari vrši se jednostavno fizičke predaje stvari (traditio) (predaja mašine za pranje veša); simbolična predaja (traditio brevi manu) (predaja ključa od stan, automobila, itd); kada stvari drži u posed po osnovu ugovora o zakupu, ali je kasnije, na osnovu ugovora o kupoprodaji, kupuje stan i nastavlja da održava i postoji predaja constitutum possessorium, kada vlasnik otuđi stvari ali i dalje drži na osnovu ugovora o zakupu.

Ako ugovor o prodaji obuhvata i prevoz stvari - robe, predaja se vrši prvom prevozniku kupca kupca ili lica koje organizuje prevoz. Kada ugovorom nije određeno mesto uručivanja, prema ZOO predja se vrši na mesto gde je u vreme zaključenja ugovora prodavac imao prebivalište u odsustvu prebivališta, njegovo zadnje boravište, ali ako je prodavac ugovor sklopio u okviru njegovog redovnog obavljanja privredne delatnosti, predaje se vrši u mesto gde se nalazi sedište. Ako u trenutku zaključenja ugovora, ugovorač je znao o mestu gde se stvari nalazi, odnosno gde se proizvodi, isporuka se vrši u to mesto. (član 454 stav. 1 i 2 ZOO).

Stvarna predaja nepokretne stvari vrši se na mesto gde se stvari nalaze, dok pravna predaja se vrši sa registracijom imovine u javne zemljišne knjige.

Isporuka stvari vrši na vreme utvrđeno ugovorom, osim u slučaju kada datum isporuke nije određen : Prodavac je dužan da preda stvari kupcu u razumnom roku posle zaključenja ugovora, s obzirom na prirodu i ostale okolnosti stvari. Ako priroda obaveze ili druge okolnosti ne zahtevaju bilo kakav određen rok za predaju stvari, prodavac može da zatraži hitno predaju stvari.

Prodavac je dužan da dostavi kupcu određenu ili ne određenu stvar po vrsti određene ugovorom i to u ono stanje u koje je bilo prilikom zaključenja ugovora.

Rizik od nestanka ili slučajnog oštećenja stvari snosi prodavac, u slučaju nestanka ili oštećenja stvari pojedinačno određene, za posledice okolnosti za kojije stranke nisu krive, ugovor prestaje, a kada je u pitanju nestanak ili oštećenje stvari po vrsti, prodavac je dužan da kupcu preda drugu stvari. Odbijanje isporuke stvari može biti ukoliko je predviđena trenutna isporuka stvari sa trenutnom placanju.

- Prodavac je dužan da štiti kupca od fizičkih i pravnih nedostataka stvari. Stim u vezi opširnije je pojašnjeno u delu koji se odnosi na pravno materijalane nedostatke ispunjnja obaveze. (član 461 ZOO).
- Prodavac je dužan da prihvati kupoprodajnu cenu na način, vreme i mesto navedeno u ugovoru. Ako neopravdano odbije da prihvati cenu, prodavac pada u docnju a kupac cenu može da preda na depozt suda i da koristi svoja zakonska ovlašćenja koja proističu iz kršenja ugovornih obaveza, kao što je prenos rizika od nestanka ili slučajnog oštećenja stvari, ili kamate i sl.

Obaveze kupca su:

Isplata cene u vreme i na mestu navedeno u ugovoru. Ako ugovorom nije određeno vreme i mesto i ne postoji određeni način shodno drugim društvenim običajima, plaćanje se vrši u vremenu i prostoru u kojem se isporučuje stvar. Ako kupac ne ispuni obavezu u vreme i na mestu predviđeno ovim pravilima, on pada u docnju i snosi posledice koje proističu zbog njegove docnje.

Kupac je dužan da preuzme stvar od prodavca u vreme i na mestu kako je navedeno u ugovoru. U slučaju odbijanja bez razloga da primi isporuku on pada u docnju, tako da rizik od nestanka stvari prelazi na njega.

Posebni slučajevi kod ugovora o prodaji

Prodaja sa pravom preče kupovine

Prema ugovoru o prodaji sa pravom preče kupovine, Prodavac zadržava za sebe pravo da u slučaju da kupac odluči da proda imovinu, prvo ponudio njemu. Prema ovom ugovoru, kupac je dužan da obavesti prodavca o cilju prodaje jednomo dredenom licu, o uslovima prodaje i njemu ponuditi ga kupi stvari po istoj ceni (član 510 ZOO). Strane ugovorom mogu da odrede rok u kojem prodavac je dužan da se izjasni da li ce da koristi pravo prece kupovine. Ako ovo nije navedeno u ugovoru, onda primenjuje se roku od 30 dana od dana kada je prodavac obavestio drugo lice o nameri prodaje. Kupac koji se izjasnio da će kupiti stvari, on je dužan da plati koja je ponudjena drugom licu ili da uplati na deposit suda, ako drugom licu je određen rok za placanje, on može da koristi ovaj rok ukoliko pruza dovoljno garancije. Ako kupac imovine istu proda bez prethodne ili nije obavestio o tacnim uslovima prodaje i ako drugi je imao saznanja ili nije bio dužan da zna o pravu odbijanja, odnosno netačno obaveštenje o prodaji, prodavac ima pravo, u roku od 6 meseci od dana saznanja za prenos prava da podnese prigovor, odnosno o tačnim uslovima ugovora, da zahteva poništenje kupoprodajnog ugovora. Pravo prece kupovine prestaje nakon pet godina ukoliko ugovorom nije predviden drugi kraći rok. Pravo preče kupovine je lično pravo, koje ne mož da se prenese i ne može da se nasledi..

Zakonsko pravo preče kupovine može biti propisano zakonom. U okviru ovog prava, jedno lice je ovlašćeno da zahteva od drugog lica koji želi da proda stvar d njemu ponudi prodaju te stvari. Pravila za pravo prece kupovine srazmerno se primenjuju kod prava preče kupovine..

Pravo prece kupovine je određeno posebnim zakonima. Ona postoji u sledećim slučajevima : a) pravo preče kupovine suvlasnika (zemljište, građevinski objekat, stan), gde svaki suvlasnik ima podjednako pravo preče kupovine; b) pravo preče kupovine arhivske građe, istorijskih spomenika (pravo Opštine da kupi arhivsku građe i istorijske spomenike); pravo prece kupovine građevinskog zemljišta, zgrade (pravo Skupštine opštine); c) pravo preče kupovine poljoprivrednog zemljišta (pravo zemljoradničke zadruge); g) pravo prece kupovine šuma (pravo šumskog gazdinstva); d) pravo preče kupovine poljoprivrednog zemljišta u korist poljoprivrednih zadruga, odnosno vlasnik koji se granici sa poljoprivrednim zemljištem.

Pored ovih vrste ugovora o prodaji, postoje i druge vrste : Ugovor o prodaji sa dokazom (kupovina sa dokazom); prodaja po modelu ili uzorku; prodaja sa specifikacijom; prodaja sa uslovima; prodaja na otplatne rate; prodaja putem kreditiva, platnim nalogom itd.

Ugovor o zameni (Permutatio)

Ugovor o zameni je obavezujući obostrani ugovor, pod kojim svaki ugovorač je dužan da prema svom ugovoraču dostavi stvari koja se zamenjuje, kako bi on stekao pravo svojine.

Ovaj ugovor je jedan od najstarijih ugovora. Potiče još iz vremena kada je bila slaba ekonomija. U prometu roba nije postojalo nešto koje je služilo kao zakonsko sredstvo za plaćanje, tako da promet roba je vršen zamenom robe za robu.

Ovaj ugovor i sada ima svoj značaj u prometu robe. Regulisan je zakonom (tač 534 i 535 ZOO). Kao ugovorne strane javljaju se kako fizička lica, tako i pravna lica. Sada razmena je uobičajena u slučaju preraspodele i eksproprijacije zemljišta može biti razmena zemljište za zemljište, razmenu prava svojine pokrete stvari sa drugompokretnim stvarima ili prava koja su upravnom prometu.

Za zaključenja ovog ugovora neophodno je da se ispune opšti uslovi predviđeni za zaključivanje ugovora.

Iz ugovora o razmeni, ugovorene strane stvaraju prava i obveze kao kod ugovora o prodaji kako za prodavca tako i za kupca.

Ugovor o zajmu (Mutum)

Prema ugovoru o zajmu, jedno lice (koje se zove davalac zajma) ima obavezu da drugom licu (koji se naziva primalac zajma) da isporuči određenu količinu novca ili u izvesnu meru predmeta, dok se dužnik obavezuje, da nakon isteka propisanog rokau vrati istu količinu novca ili predmeta u istom obimu i kvalitetu iste vrste.

Ugovor o zajmu je sa međusobnim obavezama. Ugovor je po imenu, jer je regulisano zakonom (član 567-576 ZOO). Za stvranje ovog ugovora, pored opštih uslova za sklapanje bilo kojeg ugovora, potrebno je da se ispune sledeći uslovi: da je postignut sporazum u pogledu odobravanja predmeta zajma sa rokom vraćanja i sa naknadom (ako je ugovor sklopljen sa naknadom) i da se individualizuje predmet ugovora (da se odredi iznos novca ili zamjenjenih stvari).

Obaveze zajmodavca:

- zajmodavac je dužan da zajmoprimcu preda iznos novca ili predmeta u vremenu određenom ugovorom, ali ako vreme nije predviđeno ugovorom, onda to bude po zahtevu zajmoprimca. Međutim, zajmodavac može da odbije isporuku koji je predmet zajma, ako materijalno stanje zajmoprimca je takvo da nije sigurno da li će biti u stanju da vrati zajam ili ne o čemu zajmodavac u vreme zaključenja ugovora o toj činjenici nije znao, ili da je materijalno stanje primaoca zajma pogoršalo posle zaključenja ugovora. Zajmodavac je dužan da ispuni svoju obavezu samo ako zajmoprimac ili neko drugi daju dovoljne garancije da će zajam biti vraćen;
- zajmodavac je dužan da štiti zajmoprimca o materijalnim nedostacima stvari koje su predmet ugovora, i zajmoprimac da nadoknadi štetu nastalu zbog materijalnih nedostataka stvari. Međutim, u slučaju da pozajmica je ugovorena bez naknade, nesavesni zajmodavac je odgovoran za štetu, znaci, kada je znao ili nije mogao da ne zna o činjenici koja se odnosi nedostatke stvari, o kojima nije obavestio dužnika.

Obaveze zajmoprimca :

Zajmoprimac je dužan da, u roku propisanom ugovorom, zajmodavcu vrati istu količinu i kvalitet stvari, a ako nije određen rok za vraćanje, on je dužan da u razumnom roku vratiti predmet kojeg je dobio od zajmodavca, koji ne može biti kraći od dva meseca od dana kada je zajmodavac zahtevao da se vrati. Ako dug je dat u obliku stvari koje se mogu zameniti, zajmoprimac nije u stanju da vrati istu količinu i kvalitet stvari, on je dužan da zajmodavcu plati iznos novca koji odgovara vrednosti predmeta koje imaju u vreme vraćanja na mesto određeno ugovorom za vraćanje stvari. Zajmo primac može da vrati dug čak i pre roka, ali je dužan da o tome obavesti na vremena zajmodavca i da nadoknadi štetu.

U praksi se zaključuju nekoliko vrste ugovora koji se odnose na zajam: namenski zajama (kada je ugovorom predviđena svrhu korišćenja pozajmljenog novca); zajam za investicije sklopljen između banke i zajmoprimca (preduzeća, zanatlije, individualni poljoprivredni proizvođači); emisija pozajmica nastaje kada zajmodavac koji je objavio zajam, izdao i obveznice koje predstavljaju zajam; ugovor o zajmu sa određenim rokovima za vraćanje; ugovor o lombard pozajmici sklapa se kada pozajmica se uzima kako bi se osigurao povratak duga, pod uslovom hipotekarne hartije od vrednosti, plemenite metale i druge predmete.

UGOVOR O ZAKUPU (LOKATIO CONDUKTIO OPERUM)

Prema ugovoru o zakupu, jedno lice (zakupodavac) dužan je da preda određenu stvar drugom licu (zakupoprimcu) za upotrebu, dok drugo lice (zakupoprimac) da plati određenu nagradu za dobijenu stvar koju nakon steka određenog roka treba vratiti.

Ovaj ugovor ima sledeće karakteristike : je ugovor sa imenom, jer je regulisan zakonom (član 585- 614 ZOO); sa međusobnim obavezama; sa naknadom; sa stalnim obavezama; formalne u određenim slučajevima zakonom (zakup poslovnog prostora, kuće); kauzalna i nezavisna.

Uslovi za sklapanje ovog ugovora su opšti uslovi, koji su neophodni za sklapanje svih ostalih obavezujućih ugovora i posebni uslovi su: predmet zakupa - u stvari koja je neiskorišćena; rent - koja može biti dodeljena u gotovini ili u naturi i trajanje zakupa - koja može da bude određiva i neodrediva.

Obaveze zakupodavca su :a) da zakupoprimcu preda stvari u stanju predviđeno ugovorom, ako to nije određeno ugovorom, onda u takvo stanje se u kojem može da se koristiti za vrhu za koju je zaključen ugovor;b) da zaštiti zakupoprimca u pogledu materijalne i pravne nedostatke stvari; c) da održava stvar u urednom stanje i da plati sve obaveze u vezi sa imovinom, osim sitnih popravki koje dolaze kao posledica normalnog korišćenja stvari tokom trajanja ugovora.

Obaveze zakupoprimca su: a) da primi stvar i pažljivo koristi kao dobar domaćin i dobar privrednik, kako je određeno ugovorom; b) da blagovremeno plati iznos kirije navedene u ugovoru ili zakonu a, odsustvu sporazuma ili zakona, kao što je uobičajeno u mestu gde je stvar predata zakupoprimcu. Ako nije drugačije ugovoreno ili ako ne

postoje mesni običaji u meto predaje stvari, zakupoprimac plaća kiriju polugodisnje kada je dat u zakup na period više od godinu dana i kada zakup traje manje, nakon isteka tog perioda. c) da sačuva imovinu tokom trajanja ugovora i namenski koristiti i d) nakon prestanka ugovora o zakupu potrebno je vratiti ti neoštećen stvari koja mu je data.

Ugovora o zakupu prestaje: a) nakon isteka roka, ako je ugovor sklopljen na određeno vreme, osim ako zakupoprimac nastavlja da koristi imovinu, a zakupodavac se ne protivi, kada se smatra da je sklopljen novi ugovor na neodređeno vreme; b) sa otkazom, kada je ugovor sklopljen na neodređeno vreme koje za posledicu zbog okolnosti slučaja ili mesnih običaja zemlje, ne može da se odredi rok. Svaka strana može da raskida, uz poštovanje otkaznog roka koji je određen ugovorom i zakonom, au odsustvu sporazuma ili zakona, otkazni rok iznosi 8 dana; c) u slučaju nestanka stvari zbog više sile.

PODZAKUP

Ugovor o podzakupu je regulisan odredbama člana 603-605 ZOO. To je jedan poseban ugovor zakupnine, po kojim jedno lice koje je u svojstvu zakupoprimca, ima potreba da izn podzakup, dok je on dužan da da plati određenu naknadu.

Ugovor o zakupu ima pravno dejstvo inter partes. Izuzetak od ovog pravila postoji kada zakupac zakupljenu daje u zakup drugome samo ako time ne ošti zakupodavca i pod uslovom da podzakupac će koristiti shodno ugovoru o zakupu.

Ugovor o podzakupu može da se sklopi bez odobrenje zakupodavca, osim ako postoji poseban slučaj koji zahteva njegovu saglasnost gde može da odbije davanje saglasnosti. Ako iznajmljena stvar je dat uprkos nedostatku saglasnosti zakupodavca, a davnje saglasnosti je bilo neophodno, obzirom da je predviđena ugovorom ili zakonom, zakupodavac može da zahteva raskid ugovora o zakupu.

Između zakupodavca i podzakupoprimca ne uspostavlja se direktan odnos, međutim, zakupodavac, radi ostvarivanja svojih potraživanja od podzakupca, nastale od kirije, može direktno da traži od podzakupca da plati iznos kojeg on duguje zakupoprimcu po osnovu zakupnine.

Ugovor o podzakupu prestaje u trenutku kada prestaje i ugovor o zakupu.

OTUĐIVANJE ZAKUPLJENE STVARI

Ugovor o zakupu može da se raskin i sa otuđenjem stvari, koja je predmet predaje za korišćenje. U slučaju otuđenja stvari date prethodno u zakup, umesto zakupodavca dolazi lice koji je sstekao stvari i nakon toga nastaju prava i obaveze između lica koji je stekao stvari i zakupoprimca. Raskid ovog ugovora je regulisan odredbama člana 606 ZOO, tako da predmet o kome je sklopljen ugovor o zakupu dat je drugome u zakup, dobitnik stvari javlja se umesto zakupodavca koji preuzima njegove obaveze prema zakupoprimcu, ako u vreme sklapanja ugovora o otuđenju je znao da postoji ugovor o zakupu. Pobjednik stvari ne može da zahteva od zakupoprimca vraćanje stvari

pre isteka ugovorenog roka, ali ako rok nije određen ugovorom ili zakonom, to biva pre kaznenog roka. Ako pobjednik stvari u trenutku zaključenja ugovora o otuđenju nije znao za postojanje zakupa, on nije dužan da preda stvar zakupoprimcu. U takvom slučaju ugovor o zakupu prestaje i zakupoprimcu ostaje mogućnost da od zakupodavca zahteva naknadu štete.

Kada se zbog otuđenja stvari date u zakup prava i obaveze prelaze na pobjednika stvari zakupodavac može otkazati ugovor o zakupu poštujući uslove navedene u ugovoru i zakonu.

UGOVOR O DEPOZITU (DEPOSITUM)

Ugovor o depozitu je takav ugovor po kojem jedno lice (primalac depozita) je obavezan da primi stvar od drugog lica (deponenta), da se sačuva i vrati kada on bude tražio.

Ovaj ugovor je po imenu, obzirom da je regulisan odredbama člana 726 - 743 tđ LMD. Ovaj ugovor je konsensualni, obostrani obavezujući, dobronamerni i kontinuirani ugovor i sa naknadom.

- Obaveze depozitoprimca su : a) da sačuva stvari kao da je njegova, ako je bez naknade, a u slučaju da je depozita sa naknadom, da se star u svojstu dobrog domaćina, odnosno dobrog privrednika; b) da stvari vrati nakon isteka roka sa svim plodovima, a prije isteka roka da preda-po zahtevu depozitara, osim ako rok nije isključivo ugovoren u korist depozitanta, i c) da depozitant nadoknadi eventualnu prouzrokovanu štetu tokom trajanja depozita.
- Obaveze depozitanta su: a) da plati depozitprimcu razumen troskove nastale u vezi sa cuvanjem stvari; b) da nadoknadi stetu nastalu prilikom cuvanja stvari, i c) da nadokadni za cuvanje stvarit (ako je ugovor sklpljen sa uz naknadu).

Zakon predviđa posebne vrste depozita: a) neredovne depozite (kada u depozitu je data zamenljive stvari sa pravom depozitprimca da ih potrosi sa obavezom da vrati iste stvari u istom iznosu i istog kvaliteta, u tom slučaju primenjuju pravila ugovora o zajmu, osim o vremenu i mestu vracanju predmeta, kada se primenjuju pravila ugovora o depozitu, b) neophodni depozit (kada se stvari povere depozitprimcu u - slučaju požara, zemljotresa, poplave, kada depozitprimac je dužan da prihvati skladištenje i pažljivo cuva kao dobar domaćin ili dobar privrednik c) hotelski depozita, pri čemu ugostiteljac smatra ka depozitar u vezi stvari koje dovode gosti i odgovoran je za gubitak ili oštećenje u obimu od vrednosti oštećenja, ali ne više od do iznosa od pet hiljada evra (5,000.00), osim tamo gde postoje okolnosti koje isključuju odgovornost depozitprimca (član 738 od ZOO). Ugostiteljac je dužan da nadoknadi celokupnu štetu svih, ako gost dao stvari na čuvanje i šteta je naneta njegovom krivicom ili osoblja za koje on je odgovoran - 738 st. 3 ZOO. Ugostitelj ima obavezu da prihvati stvari koje donose gosti, osim ako nema odgovarajućeg prostora i uslove za očuvanje predmeta ili očuvanje prelazi ugostiteljske mogućnosti.

U teoriji i praksi postoje ove vrste depozita : zajednički depoziti - kada neka ljiica daju na depozit za čuvanje zamenljive predmete; sudski deposit,i kada se čuvaju predmeti oduzeti po nalogu suda; zatvorene depoziti,kada se daju u deposit stvaria u zatvorenim kovertama ili zigosanim pakovanjima.

UGOVOR O ZALOZI

Ugovor o zalozi je takav ugovor po kojim jedno lice (zalogodavac) dužnik ili treće lice dostavlja drugom licu (zalogoprincu) jednu pokretnu stvar ili prenosi bilo koje pravo (imovinsku korist) u kome se nalazi imovinsko pravo, u cilju da pre drugih poveriocai moze da naplati od njegove vrednosti, ako zahtev ne bude plaćen po prispelosti.

Ugovor zalog je ugovor po imenu, jer je regulisan Zakonom o Svojini i drugim Stvarnim Pravima (član136-148 ZSDSP). Ranije je ova oblast bila regulisana odredbama ZOO koji je bio na snazi u to vreme (čl 966-996) i Pravilnika o Zalozi, Uredbe UNMIK-a. 2001/5, koji je stupio na snagu 7. februara 2001. godine, ali sa stupanjem na snagu Zakona o Obligacionim Odnosima na Kosovu ove zakonske odredbe se ne primenjuju člana 1058 ZOO, jer odredbe Zakona o Obligacionim Odnosima (Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85 i 57/89) prestaju da postoje. U ovim odredbama takođe postoji izuzetke od ovog pravila, ali one se ne odnose na zalog. Ovde je važno obratiti pažnju na sadržaj odredbi člana 1057 ZOO, koji predviđa da “ Odredbe ovog zakona ne primjenjuju se u obligacionim odnosima nastale do dana stupanja na snagu ovog zakona”. Znaci u obligacionim odnosima koji su nastali posle 16 decembra 2012 pre 6. meseci nakon objavljivanja Zakona u Sluzbenom Listu Republike Kosova²⁰ primenjuju se odredbe ZOO,dok za nastale odnose pre ovog datuma primenjuju se gore navedene odredbe.

Zalog je stvarno sredstvo za sigurno ispunjenje ugovora. Ugovorna strana može biti svako fizičko ili pravno lice. Ugovor o zalozi stvara pravne obaveze između poverioaca i dužnika.U ugovornom pravu zaloge, zalogodavac je lice koja daje zalogoprincu pravo nad stvarim ili pravo koje je predmet ugovora, dok zalogoprincac je lice u čiju korist je zalog dat, gde postoji zahtev po pravno obavezujućem ugovoru.

Objekat ugovora može biti bilo pokretna ili nepokretna stvar (imovinski interes), koje je u svojini drzaoca stvari, po zakonu može da bude u pravnom prometu. Podzemni izvori i ugljovodonici kao i prava koja se stavlja u skladu sa zakonskim odredbama za prenos i pravo da se koriste podzemni resursi ugljovodonika. Ono što je zajednički mogu da se obavezala samo ako svi zajedno ili suvlasnici pristanu na to. Osoba koja poseduje deo pokretne imovine može da u zalog bez saglasnosti ostalih suvlasnika imovine (član 139 stav. 3ZSDSP).

Zakon razlikuje ove vrste zaloge : a) vlasnički zalog je vrsta zaloge pod kojima hipotekarni povjerilac ima stvar u svojini koji je dat u zlog do prestanka zaloge po osnovu nekog pravnog osnova; b) standardna zaloga je vrsta zaloge po kojim zalozena

---

20 ZOO je objavljen u Službenom Listu Republike Kosova br. 16 od 19 juna 2012,

stvar u svojini zalagodavca i posle zaključenja ugovora o zalogu zalagodavca je ovlašćen da koristite u skladu sa svojim potrebama; c) pravna zaloga.

Standardna zaloga nastaje: a) kada postoji valjan ugovor o zalogu;b) kada zalogoprimac je dao neke vrednosti ili zalagodavcu je dao novac; c) kada zalagodavac ima pravo nad zaloznom imovinom i d) u slučaju da vlasnički zalog je ostavljen u vlasništvu zalagodavca.

Pretpostavlja se da nije vlasnički zalog,osim ako su ugovorne strane izričito predvidele da zalog bude vlasnički, u suprotnom, zalagodavac zadržava pravo da poseduje, da koristi i na svaki drugi način da uživa sva prava nad ostavljene stvari u zalog (član 134 st. 1 ZSDSP). Vlasnički zalog nastaje i usavršava se u vreme kada zalagodavac i zalogoprimac potpišu založni sporazum gde založena stvar je u vlasništvu zalagodavca ili njegovog ovlašćenog zastupnika (član 134 stav. 2 ZSDS).

Ugovor o zalozi je dodatni ugovor, jer njegova pravna valjanost zavisi od toga da li osigurana obaveza za koje se daje zalog je važeća i izvršna.

Da bi ugovor o zalogu bio pravovaljan, mora da budu ispunjeni, pored opštih uslova koji su neophodni za sklapanje svih ostalih ugovora, i sljedeći posebni uslovi:) ugovor mora biti sačinjen u pismenoj formi; b) da bude opisana obaveza koja treba da se osigura; c) da je opisan predmet koji se ostvlja u zalog d) da su obeleženi podaci koji ukzuju da svrha ugovora zalog; d) da sadrži potpise ugovornih stranaka ili njihovih zakonskih zastupnika i f) sadrži datum zaključenja ugovora. Kao datum ugovor se smatra datum kada su stranke ili njihovi zastpnici potpisali ugovor.Ovi uslovi se smatraju bitnim uslovima ugovora o zalogu i treba da se kumulativno ispune.Nedostatak jednog od tih uslova za efekat ima poništenje ugovora. Strane u sporazumu mogu da predvide i druge uslove koje mogu nakndno da ih promene, prema njihovoj proceni.

Ugovor o zalogu ne podleže obavezi za notarilizaciju,osim kada ugovorene strane predvide.

Da bi standrdni ugovor o zalozi bio usavršen, mora da postoji jedno registrovano saopštenje, koja se registruje u kancelariji za registraciju zaloga i mora da sadrži potrebne informacije u vezi : zalagodavca, lice odgovorno za osigurannje zaloge (ako nije zalagodavac) i zalogoprimca, specifičnu ili opštu identifikaciju obezbeđene obaveze, maksimalni iznos duga, kako bi se izjasnio u novca, specficnu ili opšte identifikovanje stvari ostavljen u zalog, potpis zalagodavca ili njegovog ovlašćenog zastupnika i datum zaključenja ugovora o zalogu.Lice koje je potpisao izjavu u ime zalagodavca mora biti nezavisan od zalogoprimca.

Registracija traje tri godine od dana registracije.Posle tog roka, zalog postaje ne usavršene osim ako se to bude po osnovu posedvanja.

Zalogoprimac može da registruje jedno obavestenje za produženje u roku od tri meseca pre isteka roka od prvobitne registracije zjave za obavestenje.

Zalog prestaje u sledećim slučajevima: kada hipotekarni poverilac daje izjavu potpisanu od njega, koja sadrži podatke da hipotekarni poverilac vise o zalogu koje sadrži izjava; prema sporazumu ugovornih strana; ispunjavnjem osigurane obaveze ili

prestankom bilo kog drugog razloga; prestankom stvari ili nekog založnog prava ili njihove zamene; kada predmet zaloge ili zaloga se menja ili inkorporira u bilo koju drugu stvar ili pravo koje ne postoji u bilo kom drugom obliku; kada stvar ili pravo zaloge postaje vlasništvo zalagodavca; kada je se radi vlasničkom zalogu, svojinski zalog prestaje nad predmetom ostavljenom u zalog; kada je zahtev obezbeđen prenosnim pravom zaloge, ali taj prenos ne uključuje pravo zaloga i kada treće lice stekne na valjan način stekne pravo nad predmetom ili pravo na zalog u skladu sa odredbama ZSDSP.

Neispunjenje obaveze i izvršenje.- U slučaju neizvršenja hipotekrne obaveze, hipotekarni poverilac može uzeti u posed kolateral kroz: a) postupak pred sudom; b) od samog hipotekarnog poverioca, ako se to može uraditi bez kršenja javnog reda i c) administrativno.

U slučaju neizvršenja, hipotekarni poverilac može prodati, iznajmiti ili na drugi način raspolagati založene stvari na drugačiji način i od prihoda ostvarenih na takav način da se prikupe založenu zahtev i troškove, što je izazvalo povezana sa. Prodaja založene stvari može da se uradi putem usmenog javnog nadmetanja ili neposrednom pogodbom. Metod, vreme, mesto i uslovi prodaje mora biti u duhu razumnim ekonomskim uslovima. Za uslove i rokove za prodaju kolateralu treba da bude obavešten zalagodavca najmanje 14 dana prije prodaje stvari.

Hipotekarni poverilac ne može da kupi kolateral, osim prilikom javne prodaje ili privatno, ako je predmet zaloge se prodaje na priznatom tržištu ili postoje priznate kolateralni standardne cena. Zalagodavca, lice odgovorno za osiguranik ili bilo koji drugi garant ili dužnik drugi može pobediti stvar obećao, ispunjavanje svih obaveza obezbeđeni od strane obećao stavke, kao irazumne troškove nastale u vezi uzimanja hipotekarnog poverioca obećao stvari u posedu, troškovi vezani sa prodajom kolateralai drugih troškova nastalih u postupku administrativnog ili sudskog izvršenja.

UGOVOR O JEMSTVU

Ugovor o jemstvu je vrsta ugovora po kome jemac je dužan da poveriocu ispuni obavezu konačnog duga, ukoliko on to ne učini (član 1009 od ZOO). Ugovor o jemstvu je lično sredstvo za izvršenje ugovora o osiguranju. Ovaj ugovor je formalan ugovor, jer izjava o jemstvu ima pravno dejstvo samo ako je sačinjena u pisanoj formi. Ugovoro jemstvu je dodatni ugovor, jer je sklopljen sa glavnim ugovorom kako u pogledu nastanka, tako i u pogledu raskida kao i pravne valjanosti. Obaveza jemca ne može biti veća od obaveze dužnika i ne može da se prenosi bez prenosa glavne obaveze

Predmet obaveze može biti bilo koja pravna obaveza, bez obzira na njen sadržaj.

Jemstvo se može dati kako za uslovne obaveze tako i za buduće obaveze.

Zakon poznaje: a.) obično jemstvo (supsidiarno jemstvo), po kojem poverilac može da zahteva od jemca ispunjenje obaveze nakon što je zahtevao od dužnika, koji uprkos pismenog poziva, nije ispunio obavezu u predviđenom roku. Poverilac nije dužan da za ostvarivanje svog zahteva da se obrati prethodno dužniku, ako je jasno da od imovine dužnika ne može da ostvari svoj zahtev glavnog dužniku, ako očigledno iz sredstava dužnika neće moći da ostvari svoj zahtev ili je glavni dužnik bankrotirao i b

) solidarno jemstvo, ako jemac kao obavezan jemstveni dužnik ima obavezu prema glavnom dužniku, i poverilac može da zahtev ispunjenje obaveze bilo od glavnog dužnika, ili od jemca ili istovremeno do jednog i drugog; c) zajedničko jemstvo postoji kada više jemaca imaju zajedničke obavezu, bez obzira da li su zajedno zagarantovali poveriocu ili svaki od njih ponaosob, osim ako njihove obaveze u skladu sa ugovorom nisu drugačije regulisane; g) garantovani jemace postoji kada jedno lice garantuje isplatu duga poverioca, ako obavezu ne ispunjava ni osnovni dužnik ni jemac. Poverilac može da zahteva isplatu kauciju nakon što je ranije bezuspešno zahtevao napltnu od glavnog dužnika i jemca. Ako glavni dužnik ispuni obavezu, on ima pravo da na naknadu samo od glavnog dužnika.

UGOVOR O ISPORICI – ASIGNACIONI UGOVORI (ASIGNATIO)

Asignacija znači isporuka. Asignacija u pozitivnim obligacionom pravu regulisano je sa odredbama čl 1032 -1046 ZOO.

Asignacija je izjava volje jednog lica (pošiljalac - assignant), koji ovlašćuje drugo lice (izvršioca isporuke - assignat) da za njegov račun obavlja nešto za određeno trećem licu, primaoca asignacije (assignanta) i njega ovlašćuje da prihvati obavljanje u svoje ime. Pretpostavke za postojanje valjane asignacije su : prethodni sporazum između pošiljioca (assignanta) i korisnika (assignatara) i izjave izvršioca–pošiljioca za (assignanta) za prijem isporuke. Ispunjavanjem gore navedenih uslova nastaje trostrana pravna obaveza.

Asignacijom nastaju ovi pravni odnosi:a.)odnos između pošiljioca (assignanta) i izvršioca pošiljke(assignatora); b.) odnos između pošiljioca (assignanta) i korisnika (assignatara); c) odnos korisnika pošiljke (assignatara) i izvršioca pošiljke (assignata).

Asignacija sadrži dvostruko ovlašćenje. Jedno koje je dato assignantu da obavlja jedan posao u ime assignanta i drugo,koje je dato trećem licu - assignataru da prihvati u svoje ispunjenje obaveze.

Asignacija može da počinje po raznim osnovama.Asignanti želi da assignataru obezbedi određene povoljnosti (causa donandi), da plati dug kojeg mu duguje (causa solvendi) ili da odobri (causa credendi).

Odnos između isporučioca (assignanta) i primaoca pošiljke (assignatara).

Ovo je najčešći odnos između dužnika i poverioca.Ako pošiljalac, kao dužnik, postigne dogovor sa primaocem isporuke kao jedinog poverioca d svoj dug prema njemu,plati na takav način da, uz saglasnost pošiljioca ispuniće treće lice–izvršioc isporuke (assignant), onda između pošiljioca–assignanta i korisnika assignatara sklopljen je ugovor za ispunjavanje obveze, pod suspenzivnim uslovom da treće lice - izvršioc (assignant) se izjasni da prihvata isporuku. Medutim obaveza prema assignataru prestaje nakon placanja duga od strane assignanta. Stog sporazum postignut između pošiljioca i korisnika isporuke, je ispunjene samo kad assignant je ispunio svoj dug.Iz tih razloga ne moze se reći da isporuka predstavlja ispunjenje obaveze duga.

Odnos između izvršioca–assignanta i korisnika pošiljke–assignatara.

U vezi ovog odnosa, od značaja je da izvršilac - asignant obavesti korisnika za saglasnost o prihvatanju isporuke. U tom slučaju asignatar stiče pravo da zahteva od asignanta ispunjenje obaveze koja je predmet pošiljke. Izjava o prihvatanju isporuke je neopoziva.

Kada korisnik isporuke primio (asignanta) izjavu da prihvata isporuku, onda nastaje jedan međusobni obligacioni odnos, koji je potpuno nezavisan i odvojen od onog koji postoji između pošiljaoca i izvršioca isporuke.

Odnos između pošiljaoca-asignanta i izvršioca isporuke- asignanta.

Ovaj odnos je nezavisan i odvojen od odnosa između izvršioca pošiljke i korisnika pošiljke, s jedne strane, i odnosa pošiljaoca i izvršioca isporuke, sa druge strane. Ako između pošiljaoca i korisnika je postignut sporazum za isporuku, i ukoliko je izvršilac isporuke dužnik, onda izvršilac isporuke je dužan da ispuni predmet obaveze po ovlašćenju pošiljaoca – direktno korisniku isporuke.

Prenos može da bude preneto na drugo lice i tako redom na druga ostala lica, u skladu sa pravilima predviđenim za prenos hartija od vrednosti po donosiocu, ili po naređenju. Ovo iz razloga jer zakon predviđa dva oblika isporuke : a) isporuka u vidu hartija od vrednosti po donosiocu (član 1045 ZOO) i u obliku hartija od vrednosti po naređenju (član 1046 ZOO).

ZOO rok zastarelosti je regulisao članom 1036 st. 1 samo u odnosu na ostvarivanje prava asignatara prema asignantut. Prema ovoj odredbi, njegovo pravo zastarela u roku od godinu dana. Zastarelost ako za ispunjenje određenih obaveza nije predviđen rok, onda rok počinje da teče kada asignant primio isporuku pre nego što je primio asignatar, rok počinje tece od dana kada je to dto njemu. Za druga pitanja koja se odnose na zastarevanje, vaze opste odredbe o zastarevanju. (član 341 -374 ZOO).

UGOVOR O NALOGU(CONTRAKTUS MANDATI)

Prema ugovoru o nalogu, nalogoprimac je obavezan prema nalogodavcu da na njegov račun obavlja određene poslove, dok nalogodavac, dužan je da nalogoprimcu plati određenu naknadu za njegov trud.

Ugovor o nalogu, je ugovor po imenu, regulisan je zakonom (član 763-784 ZOO).

Ugovor o nalogu je poseban ugovor obligacionog prava i trgovackog prava. Ugovorene strane ugovora o nalogu mogu biti fizička i pravna lica. Predmet ugovora može da bude obavljanje pravnih ili fizičkih poslova i intelektualne usluga od strane nalogoprimca, uz naknadu ili bez naknade. Osnov obaveze nalogodavca služi kao osnov za izvršenje poslova od strane nalogoprimca.

- Obaveze nalogoprimca su: a) da izvrši naređenje prema instrukcijama dobijenim od nalogodavca, kao dobar preduzetnik i dobar domaćin, odnosno, ostajući na svojim granicama i potpuno da brine o interesima nalogodavca. Kada smatra da bi obavljanje poslova pod njegovim vođstvom biti štetno za nalogodavca, on je dužan da skrene pažnju i tražiti nova uputstva, ako nalogodavac ne daje nova uputstva za obavljanje poslova, nalogoprimac je dužan da uzme u obzir interese nalogodavca;

- b) da lično izvrši obaveze nalogodavca, osim ako nalogodavac je dozvoljio da poslove poveri drugom licu ili zbog posebnih okolnosti neophodno je da se to uradi;
- c) da podnese računa naredbodavcu za obavljene poslove i da vrati sve ono koje je primio po osnovu obavljanja poslova koji su mu povereni; g) da naredbodavca obavesti o stanju poslova koje treba da to učini i pre roka; d) ako se služio novcem nalogodavca za svoje potrebe koji je uzeo od njega, obavezan je da plati kamatu sa najvisom dozvoljnom stopom (član 770 ZOO).
- Obaveze nalogodavca su :
- a) da na zahtev nalogoprимca preda određenu količinu novca za predviđene troškove;
  - b) da plati sve potrebne troškove, koji je imao prilikom obavljanja poslova nalogodavca, čak i kada je njegov trud bio neuspešan, sa kamatom od dana kada su nastali;
  - c) je dužan da preuzme sve obaveze koje je preuzeo na sebe, obavljajući u svoje ime poverene mu poslove ili na bilo koji drugi način, da oslobodi;
  - g) nalogodavac je dužan da nadoknadi štetu nalogoprимcu, koju je pretrpeo bez svoje krivice u toku sprovođenja naredbe, ali ako nema mogućnosti da plati pravičnu naknadu, osim ako nije drugačije dogovoreno, da plati naknadu za obavljene poslove..

Ugovor o nalogu prestaje na sledeće načine: a) ostavkom (nalogodavac može da odustane od ugovora, u kom slučaju nalogoprимac ima pravo na odgovarajuću zaradu i naknadu za štetu koja trpi zbog odustajanja od ugovora, ukoliko da odustanak je bio bez razloga); b) putem izveštavanja (nalogodavac može da otkáže ugovor po njegovoj želji, ali ne u neodgovarajuće vreme i dužan je da nadoknadi štetu nalogodavcu, koju on trpi zbog otkaza ugovora, osim kada za otkaz su postojali opravdani razlozi); c) smrti fizičkog lica, odnosno prestankom pravnog lica; i d) gubitkom sposobnosti za rad fizičkog lica, bez obzira da li je on nalogodavac ili nalogoprимac, odnosno stečajem pravnog lica; g) uz saglasnost ugovornih strana i f) ispunjenjem ugovora.

UGOVOR O POKLONU (DONATIO)

Prema ugovoru o poklonu, jedno lice (poklonodavac) obavezan je da drugom licu (poklono primcu), bez nakande prenese svoje pravo svojine stvari ili nekog drugog prava. Ugovor je obligacionog prava koji je regulisan ZOO (čl 536-548).

Karakteristike ovog ugovora su : formalni je ugovor, sklapa se u pisanoj formi i predajem stvari; je dobrotvorni ugovor; ugovor sa jednostranim obavezama, kojim se stalno prenosi prava svojine stvari ili bilo koja druga prava bez naknade od jednog lica na drugo lice.

Za zaključenje ovog ugovora, pored opštih uslova koji su neophodni za zaključenje bilo kojeg obavezujućeg ugovora, potrebno je da budu ispunjeni i sledeći posebni uslovi : da postoji sporazum o slobodnom prenosu prava bez naknade ili bilo koji drugih prava; određivanje stvari ili prava koja su predmet ovog ugovora; forma sklapanja ugovor odnosno predaja stvari.

Predmet ugovora o poklonu mogu biti pokretne, nepokretne i imovinska prava, koja mogu da se prenesu i koji su u prometu. Osnova ugovora dobrotvorna svrha (animus donandi) poklonodavca čija je želja da prenese neko imovinsko pravo ili neko drugo pravo na poklono primca bez naknade.

Poklonodavac ima sledece obaveze: da poklonoprimcu prenese stvari ili neko pravo u vreme, način i mesto navedeno u ugovoru, i a kada ne postoji rok za prenos stvari, to treba da bude kada poklonoprimac zahteva ili u nekom razumnom roku, koji se smatra razumnim rokom prema dobrim obicijama pravila ili morala; da brine za očuvanje stvari do trenutka predaje; da prenese rizik od slučajnog nestanka stvari do predaje i odgovoran je na poklonoprimcu za naknadu štete prouzrokovane od nedostatke predmeta, koje su postojali u slučaju nesavesnosti poklonodavaca-kada predmet je imao skrivene nedostatke, za koje poklonodavac je znao, ali o tome nije obavestio poklonoprimca..

Ugovor o poklonu zaključuje se u pisanoj formi (član 541 ZOO), osim ako predmet ili pravo nije odmah preneseno od strane poklonodavca na poklonoprimca, kako bi on mogao da bez smetnje raspolaze poklonom ili pravom. Ako ugovor nije zaključen na način propisan kako je gore navedeno, onda poklonoprimac ne može tužbom da traži ispunjenje ugovora.

U praksi su poznati nekoliko vrste ugovora o poklonu: a) međusobni ugovori o poklonu, koji je ustvari neka vrsta ugovora o razmeni, dok u slučaju međusobnih obaveza one nisu jednake, preostali deo obaveze jedne strane će postojati ugovor o poklonu; b) mesoviti ugovor poklon postoji kada, pored ugovora o poklonu sklopljen je i ugovor o kupoprodaji; ugovor po naredbi postoji kada poklonodavac daje neki predmet poklonoprimcu na poklon sa određenim teretom da drugom licu daje ili nešto uradi za njega.

U suštini, ugovor o poklonu je neopoziv. Međutim, postoje slučajevi u kojima se može opozvati. Poklonodavac može opozvati poklon u ovim slučajevima: kada poklonoprimac se pokazao do kraja nezahvalnim (član 543 ZOO); ako poklonoprimac je osiromasen i ostao bez finansijskih sredstava neophodnih za opstanak, što je izazvalo okolnosti nakon zaključenja ugovora; da prestanka ugovora o poklonu je ostao bez neophodnih sredstava za opstanak; da stvar koja je predmet donacije ili njegovu vrednost nalazi u primaoca poklona imovine; Poklonodavac može da opozove poklon ukoliko se dešava da poklon ima nedostatke, pod uslovom da poklon je od velike vrednosti. Neophodni naslednici mogu da zahtevaju smanjenje poklona, ukoliko je prekršio suštinski deo njihovog dela nasledstva, koji se ne mogu ispuniti smanjenjem raspolaganja testamentom ostavioca.

Ugovor o poklonu može da se opozve u roku od jedne godine od dana kada je poklonodavac učio razloge za opozivanje, dok odustajanje od prava na opoziv ugovora o poklonu je nevažeći.

UGOVOR O PREDAJI I PODELI IMOVINE (UGOVOR PREDAJI)

Shodno ugovoru o predaji i podeli imovine, isporučilac se obavezuje da preda i podeli imovinu kod njegovih - njen potomaka, dece i usvojene dece i potomaka usvojene dece. Takođe je obligacionog prava, koji je regulisan u skladu sa ZOO(čl 549-559).

Karakteristike ovog ugovora su: formalni je ugovor za sklapanje treba da se natarizuje; je dobrotvorni ugovora; ugovor sa jednostranim obavezama, kojima se vrši stalni prenos stvari ili nekog prava vlasništva imovine ili bilo koja druga prava bez nakanade sa jednog lica na drugo lice.

Za zaključenje ovog ugovora, pored opštih uslova koji su neophodni za zaključenje bilo kog obavezujućeg ugovora treba da bude ispunjeni i sledeći posebni uslovi : mora da se obezbedi saglasnost svih potomaka, ako bilo od potomaka se ne slaže, on to može učiniti kasnije u istom obliku; samo postojeća imovina isporucioca, delimično ili u celini može da bude uključena u isporuku i podeli; ugovor mora biti u formi notarskog akta.

UGOVOR O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU

Ugovorom o doživotnom izdržavanju, jedna ugovorna strana (davalac održavanje) obavezuje se da pomogne drugoj ugovornoj strani ili bilo kojem drugom licu (primalac izdržavanja) i druga ugovorena strana izjavljuje da će onome ili onoj dati (davaocu održavanja) svu imovinu ili deo svoje imovine koja se sastoji od opšte imovine pokretnih stvari namenjene za upotrebu i uživanje opšte imovine. Predaja se odlaže do trenutka smrti predlagača. Ovaj ugovor je takođe ugovor obligacionog prava koji je regulisan u skladu sa ZOO (član 560-566).

Karakteristike ovog ugovora su : je formalni ugovor, sklopljen u obliku notarstva; je aleatorni ugovor, jer njeni delovi nisu precizno definisane u smislu njenog trajanja odnosno ugovor traje do smrti isporučioca; ugovor sa međusobnim obavezama.

Za zaključenje ovog ugovora, pored opštih uslova koji su neophodni za zaključenje bilo kog obavezujućeg ugovora, potrebni su i sledeći uslovi: sa ovim ugovorom može da se obuhvata i druga pokretna imovina izdržanog lica, koja treba da se navede u ugovoru; ugovor mora biti u formi notarstva.

Promena okolnosti može da promeni i odnos prema ugovoru ili raskid ugovora o doživotnom izdržavanju. To može da se uradi pred sudom na predlog jedne ugovorene strane.

■ GRAĐANSKO PROCESNO PRAVO

1. Pojam

Građansko procesno pravo je deo pozitivnog prava i kao takvo sadrži sve zakonske propise po kojima se razvija ostvarivanje subjektivnih prava iz građansko pravnih odnosa u svakodnevnom životu.

Građansko procesno pravo, sadrži osnovna pravila o organizaciji sudova i drugih organa koji su obavezni da sarađuju sa sudovima. Takođe, sadrži i pravne propise po kojima se određuju pretpostavke za obavljanje proceduralnih aktivnosti, kao i pravila kojima se određuju pravne posledice aktivnosti.

2. Vrste sudskih postupaka u građanskim sporovima:

Ni sudska zaštita u parničnom postupku nije jedinstveno organizovana. Ona u velikoj meri zavisi od kvaliteta građansko-pravnih odnosa za sprovođenje jednog konkretnog postupka, stoga pravna zaštita zauzima pre svega prvo mesto u parničnom postupku, u vanparničnom i izvršnom postupku pa i u stečajnom postupku.

- a) *Slobodno se može reći, da parnični postupak je metod ili način za postupanje, ili način kojeg treba slediti prilikom pružanja pravne zaštite o konkretnim subjektivnim pravima. Postupak u celini čine pravne radnje koje subjekti obavljaju u parničnom postupku. Sve one čine jednu jedinstvenu celinu jer imaju zajednički cilj. Takvi radnje se nazivaju proceduralne radnje koje preduzimaju uglavnom tri subjekata konkretnog sudskog postupka : tužilac (ili tužioci), tužena strana (ili tuženi) i sud. Tužilac je lice koje podnosi zahtev (to se radi tužbom) u sudu kako bi ostvario sudsku zaštitu o nekom njegovom subjektivnom građanskom pravu za koje on smatra da je povređen. Tuženi je lice protiv koga je u sudu podnet zahtev, dok sud je treći subjekt koji svojom sudskom odlukom daje potrebnu pravnu zaštitu zahtevano za neki konkretni slučaj. Sud u ovim slučajevima postupa shodno pravilima parničnog postupka. Sa sporom mora da se shvati situaciju u kojoj drugo lice smatra da ima pravo na jedno subjektivno građansko pravo prema dugom licu, dok drugo lice protivi se zahtevu tužioca da se on treba ponašati na način kako zahteva drugo lice,*
- b) *Izvršni postupak čine one pravne radnje koje obavljaju zainteresovani subjekti: poverilac s jedne strane i dužnik s druge strane kao suprotna strane. Ovaj postupak se pokreće u skladu sa konačnom odlukom donetom u parničnom postupku kojom je sud naredio tuženoj strani da se ponaša na određeni način. Akotuženi nije postupio u skladu sa tom odlukom u roku kojeg je odredio sud, tužilac može da zatraži od nadležnog suda sa zahtevom da konačna odluka da se prinudno izvrši.*
- c) *Vanparnični postupak čine procesne radnje preduzete od strane subjekata u cilju regulisanja određenih odnosa, promene statusa nekog lica ili uspostavljanja nekog imovinskog prava, itd.*

- d) *Svi gore navedeni postupci o kojima smo govorili, predstavljaju građansko pravni postupak, zakonom su regulisani, kako u pogledu uloge proceduralnih subjekata, tako i u pogledu valjanosti, redosleda za izvršenje i efekata pravnih radnji koje su oni preduzeli.*

3. Izvor prava:

U vršenju sudske funkcije, sudovi su nezavisni i sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih pravnih akata. U modernim pravnim sistemima, gde takođe je uključen i naš pravosudni sistem, izvor prava, u principu, su samo pisana pravna pravila. Međunarodni ugovori primenjuju se od dana stupanja na snagu, neposredno nakon što su objavljeni na način propisan Ustavom. Ustav je osnovni izvor građanskog procesnog prava, jer sa pojedinim odredbama predviđena su neka opšta nacela o pravosudnom sistemu u celini, a samim tim i za građansko pravou celini kao njen sastavni deo.

Parnični, vanparčni i izvršni postupak, isključivo su zakonom regulisani. Glavni izvor parničnog postupka je Zakon o Parničnom Postupku (L. br.03/L-006, od. 30.06.2008 koji je proglašen Dekretom Predsednika RK br. DL-04502008 od 29.07.2008 koji se primenjuje od 6. oktobra 2008 -. Službeni Glasnik Republike Kosova br 38 od 20.09.2008) i Zakon br.. 04 / L-118 od. 09.13.2012 o Izmenama i Dopunama Zakona br. 03 / L-006 o Parničnom Postupku koji je proglašen Uredbom Predsednika RK DL-045-2012 od 28/09/2012; Vanparnični Postupak regulisan je Zakonom o Vanparničnom Postupku Zakon 2008/03 - P - 007 od 20.11.2008 koji je proglašen Uredbom Predsednika RK DVD-068-2008 od 13.12.2008; Izvršni postupak je regulisan Zakonom o Izvršnom Postupku br. 2012/04 / L-139, od. 12.20.2012 koji je proglašen Uredbom Predsednika RK DL br. - 01-2013 od. 01/03/2013; Odredbu koja se odnosi na izvršenje donetih odluka koja se odnose na brak i roditeljskog statusa sadrži Zakon Kosova o Porodici, br. 2004/32 od. 20.01.2006 (Uredba UNMIK-a br. 2006/7 od. 02.16.2006).

Ovom prilikom treba naglasiti da Kosovo takođe ima obavezu da poštuje međunarodne konvencije i preporuk, obaveze koje proizilaze iz Uredbe br. 1999/24 i 2000/59 koje se odnose na važeće zakone na Kosovu, koja u svojim početnim odredbama su predvidele da će osim važećih zakon na Kosovu i propisa donetih od strane Specijalnog Predstavnika Generalnog Sekretara i zakonom snaga na Kosovu, i zakona koji je na snazi a koji je vazio do 22.03.1989 i poštovanje priznatih standarda o ljudskim pravima gde su taksativno nvedeni 7- sedam međunarodnih konvencija i sporazuma a Ustavom Republike Kosovo, koji je stupio na snagu 15.06.2008 u poglavlju II odnosno posebno u članu 22 predviđa primenu međunarodnih ugovora i instrumenata koji imaju prioritet u slučaju sukoba sa odredbama drugih zakona i javnih ustanova koje su:

- 1) Univerzalna deklaracija o Ljudskim Pravima;
- 2) Evropska Konvencija za Zastitu Osnovnih Prava i Sloboda i njenim Protokolima;
- 3) Međunarodna Konvencija o Građanskim i Političkim Pravima i njenim protokolima;
- 4) Kombëtare; Okvir Konvencija Saveta Evrope za Zaštitu Nacionalnih Manjina;

- 5) Konvencija o Eliminisanju svih Oblika Rasne Diskriminacije;
- 6) Konvencija o Eliminisanju svih Oblika Diskriminacije protiv Žena;
- 7) Konvencija o Decijim Pravima;
- 8) Konvencija protiv Torture i drugih Kazni, Neljudskih i Ponižavajućih postupanja;

PARNIČNI POSTUPAK

-Subjekti u parničnom postupku-

Gradansko -pravni spor nastaje između dva lica. Svojtvo stranaka na suđenje oni sticu u trenutku podnošenja tužbe u sudu. Za postojanje parničnog postupka potreno je da postoje tri subjekata : stranake i sud. Parnicne stranke su : tužilac i tuženi. Tužilac tužbom određuje tuženog. Sudija za rešavanje spora između parnicnih stranaka određen je zakonom (ili voljom stranaka u ne - državne sudove - arbitraža) i akta o godišnjeg rasporedu rada u sudu. Pored pomenutih subjekata koji su neophodni, u sudskom postupku, mogu da se pojavi i drugi subjekti, kao što su : predstavnik stranke (zakonski ili po ovlasćenju), javni tužilac, posrednik, svedoci, veštaci, prevodilac i zapisničar.

Zakonom o parničnom postupku utvrđena su pravila postupka na osnovu kojih redovni sudovi razmatraju i odlučuju u sporovima iz ličnih i porodičnih odnosa, radnih odnosa, imovinskih odnosa i drugih gradansko-pravnih odnosa pravnih i fizičkih lica, društveno - političkih zajednica, i drugih društveno pravnih lica, osim ako pojedini sporovi su predviđeni za rešavanje posebnim zakonom pod nadležnosti nekog drugog suda ili državnog organa, odnosno društvenog organa. (Slučaj rešavanja sporova u tzv. HPD i KAP).

U parničnom postupku sud odlučuje u granicama zahteva koji su predviđeni u postupku. Ovde posebno treba istaći da sud ne može odbiti da odlučuje o zahtevu za koji je nadležan.

NAČELA PARNIČNOG POSTUPKA

Pojam

Načelo u parničnom postupku znači pravila na osnovu kojih se odvija aktivnost tokom celog postupka subjekata sa jednim ciljem za postizanje pravne zaštite pretpostavljenog subjektivnog prava, ili utvrđivanje o nepostojanju pretpostavljenog prava (radnje protivne strane). Sa načelima ovog postupka postavljene su metode radnji koje se preduzimaju tokom razmatranja konkretnog pravnog pitanja. Znači načelima u parničnom postupku glavne institucije prava okončaju postupak.

Za sprođenje parničnog postupka važe sledeća pravila:

1. Načelo dispozitivnosti i oficialnosti (ex officio):

Shodno ovom načelu tužilac kao inicijator parničnog postupka ima pravo da postupak kojeg je pokrenuo tužbom da okonča povlačenjem tužbe ili odustajanjem od potraživanja - proceduralne radnje omogućene odredbom člana 149.ZPP.Postupak može da se okonča dostupnim radnjama stranaka, čak i kada one postižu sudsko poravnanje o sporu koje je predmet u postupku. Međutim, i žalbeni postupak može biti okončan sa dostupnim radnja stranaka odustajanjem od prave žalbe na odluku suda (član 186.3 ZPP).Ovo nacelo naj bolje je definisan u latinskoj izreci “nemo iudex sine actore “- što znači da ne postoji parnični postupak bez zahteva ovlašćenog lica.

2. Načelo o obostranog saslušanja (konradiktornosti):

Prema ovom načelu sud ima obavezu da svakoj strani u postupku da omogući da iznese svoje mišljenje o pitanju o kome se vodi postupak, kao i mogućnost izjašenja o navodima suprotne strane.Ovo načelo, koje je takođe poznato kao načelo kontradiktornosti obavezuje sud da svakoj strani u sporu omogući aktivno učešće u sporu,istovremeno da obezbedi i jednakost stranaka u postupku pred sudom u iznošenju i prikupljanju relevantnih činjenica koje su bitne za meritorno odlučivanje (član 5 ZPP). Samo u slučajevima utvrđenim zakonom,sud ima pravo da odluči o zahtevu za koje strankama nije data mogućnost da se izjasne. (član 5.2 ZPP).

3. Načelo za upućivanje stranke:

Da bi se izbeglo moguća šteta koju može da ima neupućena stranka u pravnim poslovima, suda ima obavezu da stranku uputi koje pravne radnje može da preduzme,uvek kada ustanovi da stranka zbog neznanja ne koristi proceduralna prava koja mu pripadaju u skladu sa zakonom (član 11 ZPP). Naime,sud će obavestiti stranku o ovome i o posledicama za ne preduzimanje procesnih radnji. Međutim, sud ima obavezu da stranku uputi samo o proceduralnim pravima a ne i o pravima pravnog materijalne prirode.Sud ne može stranku da uputi o njegovom pravu koje je materijalno–pravne prirode, jer bi time sud prkoraćio svoja ovlašćenja, ali jednostavno, mora da ostane samo u granicama propisanih zakonom. npr. objašnjavajući strankama značaj proceduralnih instituta,okončanje postupka, povlačenje tužbe, itd.

4. Načelo ekonomičnosti postupka:

Proceduralne aktivnosti treba da se okončaju u što kraćem roku, uz što manje posla, kao i sa što manje troškova. U tu svrhu, zakon je predvideo da postupak u prvom stepenu, po pravilu, sastoji se od dva ročišta: pripremno ročište i ročište za glavnu raspravu, a zatim u prvostepenom postupku po predlogu i obnovu postupka, rešava sudija pojedinac (pojedinac) dok u drugostepenom postupku i postupku po reviziji, postupak se odvija u sastavu veća od troje sudija,također je predvideno,npr.

prikupljanje dokaza posredstvom drugog suda, spajanje predmeta, ne zakazivanje pripremnog ročišta, spajanje tužbenih zahteva oba oba tuzena, obuhvatanje oba tuzena jednom tuzbom, ko i mogućnost kada sud može da donese presudu zbog neposlušnosti (neubeđenje - član 150 ZKP, itd).

5. Načelo pismenosti i usmenosti:

Sud pre donošenja odluke u vezi tužbenog zahteva, (član 7 ZPP) obavezan je da u potpunosti i tačno utvrdi činjenično stanje u kome je zasnovan tužbeni zahtev. U tom smislu, zakon obavezuje stranke da sudu prezentiraju sve činjenice na kojima zasnivaju svoj zahtev i da predlože dokaze sa kojima mogu da se utvrde činjenice. Komuniciraje stranaka sa sudom u pripreмноj fazi (podnošenje zahteva, predloga i druge informacije) i o sredstvima za pobijanje sudskih odluka, uglavnom treba da bude u pisanoj formi. Stranke sa sudom komuniciraju u usmenoj formi i to tokom rasprave, kada stranke na poziv suda ili samoinicijativno učestvuju u pripremnom ročištu ili na glavno ročište.

6. Načelo javnosti:

Prema ovom načelu sud po tužbenom-zahtevu obično odlučuju na raspravi o pravnoj stvari, nakon održavanja sa glavne javne rasprave. Ovo načelo je izraženo u članu 4. ZPP, znači sudska rasprava je javna. Sud na ne-javnoj raspravi razmatra samo one slučajeve određenim zakonom. Za takav postupak sud mora da donese odgovarajuću odluku o održavanju ne-javne rasprave, osim onih sporova gde shodno zakonu sednica je ne-javna.

7. Načelo slobodne procene dokaza:

Prema ovom nacelu, sud nije vezan niti ograničen sa posebnim formalnim pravilima za dokazivanje. Svoje ubeđenje sud zasniva samo na tačno utvrđene dokaze, kojom prilikom nije ograničen na bilo koje zakonske odredbe.

8. Načelo o neposredovanju:

Shodno ovom nacelu, koji je izražen u članu 4. ZPP, sud dlučuje po tužbenom-zahtevu nakon razmatranja o pravnoj stvari na javnoj raspravi. Ovo nacelo ne može da se primeni u stepenastim sudskim postupcima, jer tu sud odlucuje na osnovu spise premeta, osim kada viši sud sud odluči da o pravnom pitanju otvori raspravu i donese odluku u vezi sa tim slučajem. Prema ovom nacelu sud neposredno i preko ličnih čula upoznaje se sa o prirodom i sadržajem dokaza koje nude stranke i bez posredovanja nekog drugog lica odlučuje o njihove dokazne vrednosti.

9. Načelo savesnog korišćenja procesnih prava

Jedan od glavnih standarda u savremenom zakonodavstvu je da nosilac nekog prava ne sme to da ih zloupotrebi. Njemu se priznaje neko pravo kako bi mogao da je

koristi za ono što je namenjeno, a ne u druge svrhe. ZPP (član 9) zahteva od stranaka da u punoj savesnosti koriste svoja procesna prava u skladu sa zakonom, a od suda da onemogući njihovu zloupotrebu.

NADLEŽNOST SUDOVA

Pojam i vrste nadležnosti

Sa pojmom nadležnost u objektivnom smislu podrazumeva se krug poslova ili delatnosti nekog organa. U subjektivnom mislu, nadležnost je pravo i dužnost organa da postupa u određenim pravnim pitanjima. Sa pravilima sa kojima se zaokružuje delatnost sudova, određuje se stvarna, teritorijalna, (opšte i posebna) i funkcionalna nadležnost u parničnom postupku.

1. Stvarana nadležnost:

U parničnom postupku svi na Kosovu sude u granicama svoje stvarne nadležnosti predviđene zakonom.

Nadležnost koju imaju sudovi određenog stepena, imaju pravo i obavezu da sude za neka pravna pitanja, i to zbog vrste, prirode i vrednosti njihovog predmeta. Sa ovim utvrđenim pravilima o nadležnosti, određuje se krug poslovanja raznih sudova kao i raznih stepena sudova ali različite Kriterijumi za određivanje stvarne nadležnosti su : predmet spora, (uzročni kriterijumi) i vrednost koji je predmeta spora.

Vrhovni sud je nadležan da odlučuje o zahtevu za zaštitu zakonitosti; uključujući i sporove u vezi naknade štete nastale od nezakonitih neustavnih postupaka, ili radnjama kojima organizacije ili poslodavci na Kosovu dovode u neravnopravan položaj jedinstveno tržište. Takođe, Vrhovni sud je nadležan da odlučuje i o reviziji protiv konačne odluke kao vanredni pravni lek.

Ovaj sud također je nadležan da preduzme i druge radnje koje su poverene u nadležnost zakonom.

U zakonu u članu 30. ZPP je navedeno da prilikom utvrđivanja vrednosti predmeta spora kao mera za određivanje stvarne nadležnosti sastav suda, prava na reviziju i u drugim slučajevima predviđenim zakonom nadležnost predstavlja vrednost predmeta spora, kao vrednost predmeta spora uzima se u obzir samo vrednost glavnog zahteva. Kamata, troškovi postupka, ugovoreni penali i drugi zahtevi se ne uzimaju u obzir ako ne čine glavni zahtev.

Ako se zahtev odnosi na buduća davanja koja se ponavljaju, vrednost predmeta spora se obračunava prema ukupnom iznosu, ali ne više do iznosa koji odgovara ukupnom iznosu davanja za period od pet godina.

Ako tužba koja je usmerena prema jednom tuženom koja sadrži nekoliko potraživanja koja su zasnovani na istom činjeničnom i pravnom osnovu, onda vrednost predmeta spora utvrđuje se prema ukupnoj vrednosti svih potraživanja.

Ako potraživanja u tužbi su iz raznih osnova, ili ako su usmerenih prema nekoliko tuženih, vrednost predmeta spora određuje se prema vrednosti svakog pojedinačnog potraživanja.

Kada se spor vodi u vezi postojanja dnevnog odnosa ili dnevnog zakupa, ili po odnosu o korišćenju stana ili poslovne prostorije, vrednost spora se obračunava po godišnjem iznosu dnevnog najma, odnosno osim ako je u pitanju odnos zakupnine koji važi za kraće vreme kako je ugovoreno. Ukoliko se tužbom zahteva samo davanje sigurnosti za neko potraživanje, ili da se uspostavi založno pravo, vrednost predmeta spora određuje se shodno iznosu potraživanja koji treba da se osigura. Ako predmet zaloge je manjeg iznosa u odnosu na potraživanje koje treba da se osigura, kao vrednost predmeta spora uzima se vrednost ostavljenog zaloga.

Ako se tužbeni zahtev ne odnosi na novcano potraživanje, a tužilac u svojoj tužbi navodi da u mesto ispunjenje tužbenog zahteva, pristaje na određeni iznos novca, onda kao vrednost predmeta spora uzeće se ovaj iznos.

U drugim slučajevima u kojima tužbeni zahtev se ne odnosi na novčana potraživanja, od ključnog značaja će biti vrednost predmeta spora koji naveden u tužbi tužioca. Ako kao u gore navedenom slučaju kako je tužilac izneo vrednost spora kao veoma visok ili veoma nizak onda se postavlja pitanje nadležnosti, sastavu suda ili prava na reviziju, sud najkasnije do pripremnog ročišta, ako pripremono ročište nije do tada održano, onda na glavnoj raspravi, pre početka rasprave, hitno i na pogodan način odrediće, ili će proveriti tačano vrednost spora iz tužbe.

2. Teritorijalna nadležnost:

Teritorijalna nadležnost suda za resavanje nekog pravnog pitanja, odnosi se na ono gde je slučaj odvijen. Prvostepenim sudovima je zakonom dodeljeno sedište unutar koje vrše svoju sudsku funkciju. U zavisnosti od odnosa koji postoji između stranaka i suda, ili između predmeta spora i sediste suda koje je određeno, odrediće se koji od redovnih sudova će imati stvarnu nadležnost za suđenje u konkretnog građansko-pravnog slučaja. Osim zakonom, teritorijalna nadležnost može da se odrediti uz saglasnost stranaka, u slučajevima predviđenim zakonom odlukom viseg suda. Teritorijalna nadležnost koja je određena zakonom je opšta (*forum generale*) ili posebna (*forum speciale*). Posebna teritorijalna nadležnost je posebno ili ekskluzivna (*forum exclusive*), ili izabrana (*forum electivum*) ili pomoćna (*forum subsidiale*) ili retorzivna.

a) Opšta teritorijalna nadležnost:

Za ovu vrstu nadležnosti predviđeno je pravilo actor sequitur forum rei. Zakonom je predviđeno da tužilac tužbu protiv tužene strane koju je podneo sudu na čijoj teritoriji ima boraviste, ako ne onda na čijoj teritoriji ima prebivalište. Kada kao tuženi je pravno lice - opšta teritorijalna nadležnost pripada sudu na čijoj teritoriji se nalazi njegovo sedište. Dakle, ako zakonom nije određena ekskluzivna mesna nadležnost nekog drugog suda, za odlučivanje je onaj sud koji ima opšte teritorijalnu nadležan za tuženog.

b) Posebna teritorijalna nadležnost:

Po pravilu za ovu vrstu nadležnosti određuje se sud koji će biti isključivo nadležan da reši pravni spor. Takvi sporovi su oni koje se odnose na imovinska i druga stvarna prava na nepokretnostima, sporovima zbog smetanje poseda nepokretnosti, kao i sporovi za izdavanje nepokretnosti pod zakup, sporovi o koriscenju poslovne prostorije ili stana, za ove sporove nadležan je samo ona sud na cijem se području nalaze nepokretnosti. Ako se nepokretnost nalazi u zoni nadležnosti nekoliko sudova, onda nadležnost pripada svakom od njih. Dok za sporove o smetanju posedu, osim suda opšte mesne nadležnosti, sud na čijem području je došlo do smetanje poseda za resavanje spora je taj sud. Dakle, sud na čijem području se nalazi nepokretnost je isključivo nadležan (*forum rei sitae*) da reši spor o tome.

c) Izabrana teritorijalna nadležnost :

Zakonske odredbe u vezi ove nadležnosti, tužioca ovlašćuju da bira da li će da podnese tužbu protiv tuženog sudu opšte mesne nadležnosti ili drugom sudu koji je zakonom određen imajući u obzir interes tužioca. Ova nadležnost je predviđena za bračne sporove, sporove u vezi alimentacije, za naknadu štete, sporove o garancijama proizvođača, radnih odnosa i sl. Tako npr. u sporu za naknadu štete zahtev se može podneti u sudu na čijem području tuženi ima prebivalište, odnosno sud na čijem području je naneta šteta i ako je šteta nastala zbog smrti ili povrede teških telesnih povreda, nadležan je osim sudova kako je gore navedeno i sud na čijem području tužioca (oštećeni ili član porodice umrlog) ima svoje prebivalište.

Za suđenje u sporovima za zaštitu prava iz pismene garancije protiv proizvođača koji je dao garanciju, odgovoran je osim suda opšte mesne nadležnosti za tuženog i sud opšte mesne nadležnosti za prodavca, koji je prilikom prodaje stvari kupcima je dao pismene garancije proizvođača. U bračnim sporovima za utvrđivanje postojanja ili nepostojanja braka, za poništenje ili razvod, osim opšte mesne nadležnosti, nadležan je i onaj sud na čijoj teritoriji bračni parovi su i imali zajedničko prebivalište.

Kod utvrđivanja o (ne) postojanju očinstva ili materinstva, dete može da podnese tužbu sudu opšte mesne nadležnosti na čijoj teritoriji ima boravište odnosno prebivalište.

Kod sporova o ostavinskom postupku, osim suda opšte mesne nadležnosti, teritorijalno nadležan je i onaj sud na čijem području se nalazi sud koji vodi ostavinski postupak, ovo dok ostavinski postupak se ne završava sa konačnom odlukom.

d) Pomoćna teritorijalna nadležnost:

Sa pravilma o ovoj nadležnosti omogućava se određivanje suda, koji će biti nadležan u slučajevima u kojima se ne mogu primeniti osnovna pravila za teritorijalnu nadležnost. Tako se omogućava da tužilac podnese tužbu sudu naše države, iako za tuženog ne postoji opšta nadležnost kod nas, kao podnošenje tužbe protiv nekoliko učesnika u jednom građansko -pravnom sporu iz kojeg je nastao spor. npr. kada se radi o sporovima materijalne prirode, tužilac može da podnese tužbu bilo kom sudu koji ima opštu teritorijalnu nadležnosti, čak i za jednog od tuženih.

e) Retorzivna teritorijalna nadležnost :

Ako u stranoj državi naš drzavljanin može biti tužen u sudu koji prema kriterijumima ZPP nije nadležan,onda i protiv građana strane države, u našoj zemlji može da se podnese tužba pod istim kriterijumima (član 62 ZKP).

3. Funkcionalna nadležnost:

Pravilima za funkcionalnu nadležnost određuju se ovlašćenja sudova da odlučuju o pravnim sredstvima za pobijanje odluka,ili za obavljanje određenih poslova. Tako, npr. sa takvim pravilima određuje se stepen između različitih sudova, ili određivanje odgovarajućeg suda, kao nadležni suda za prikupljanje dokaza i pružanje pravne pomoći, odnosno određivnje suda koji rešava u vezi sporova o nadležnosti.

4. Ugovorena nadležnost:

Ovo je slučaj kada se stranke dogovore da neko njihovo pitanje reši sud, koji prema zakonskim propisima ne bi imao teritorijalnu nadležnost. Ovaj sporazum može biti zaključen samo u pisanoj formi i da bude potpisan od obe strane i da se odnosi o konkretnom slučaju, ili nekih sporova, ali koji proizilaze iz izvesnom broju materijalno-pravnog odnosa i to samo pre podnošenja tužbe na sudu. Dokumentat o sporazumu tužilac mora da priloži tužbi.To može biti deo (klauzula) pravno-materijalnog odnosa. Uz sporazum o teritorijalnoj nadležnosti može da se ugovori i teritorijalna nadležnost stranog suda, ali samo kada je jedna strana strani državljanin. Sa tim se istovremeno utvrđuje teritorijalna nadležnost suda koja je određena od stranaka, a isključuje nadležnost koja je određena zakonom.

Po prijemu tužbe sud, odmah proverava da li je nadležan za resavanje po tužbi.

Ova procena nadležnosti se zasniva se na navode i činjenice koje su poznate sudu.

Ako tokom postupka nastupe promene okolnosti,ili tuzilac smanjuje svoj tuzbeni zahtev, sud koji je bio nadležan u vreme podnošenja tužbe ostaje i dalje nadležan iako zbog ovih promena nadležnost suda bi pripadao drugom sudu iste vrste.

Tokom celokupnog sudskog postupaka pretežno se stara o resavanju spora i pripadanju nadleznosti suda.

Ako sud tokom postupka utvrdi da nije nadležan za resavanje spora vec je drugi organ strane države treba da se oglasi nenadležnim, da ukida sve preduzete radnje i da odbaci tužbu.

U slučajevima kadaje pripremno ročišteodržano,ili na prvoj sednici za glavnu raspravu, rasprvljalo se i o glavnom pitanju, jviši sud u prvom stepenu, kao u slučaju prigovora, ne može da se oglasi nenadležnim o predmetu iz nadležnosti nižeg suda prvog stepena iste vrste. Sud može da se oglasi nadležnim smo u pogledu teritorjalne nadleznosti,po prigovoru tuženog podnetog odgovorom na optužbu. Dok se može oglasiti nenadležnim kada se radi oi teritorijalnoj nadležnost drugog suda, ali najkasnije do podnošenja odgovora na tužbu.

5. Sukob nadležnosti:

Kada sud u kojem je podneta tužba, ustanovi da nije nadležan, onda se arešenjem oglašava nenadležnim odluku i predmet dostavlja sudu u kojem misli da je nadležan. Ako sud kome je predmet dostavljen smatra da je upravo nadležan onaj sud koji je dostavio predmet, ili neki drugi sud, onda će taj sud dostaviti predmet drugom sudu koji treba u roku od tri dana da reši sukob nadležnosti. Dakle, to je situacija sukoba nadležnosti. Sukob nastaje kao što se vidi kao u slučaju kad drugi sud smatra da je nadležan, čak i kada smatra da prvostepeni sud je nadležan. Drugi sud bez odlučivanja, predmet dostavlja visem sudu. Ovaj sud odlučuje koji od sukobljenih sudova će suditi ovo pravno pitanje. Kada u sukobu su dva opštinska suda sukob rešava Apelacioni sud. Protiv odluke tog suda žalba nije dozvoljena, jer je to administrativne prirode, a ne proceduralni sudski postupak. Na osnovu člana 15.3 ZPP, određivanje teritorijalne nadležnosti i rešavanje sukoba o nadležnosti rešava veće od troje sudija.

6. Nadležnost sudova u sporovima sa međunarodnim elementom:

Definicija nadležnosti između naših sudova i stranih sudova određena je u skladu sa pravilima naše zemlje o međunarodnoj nadležnosti sudova (competence internationale). Potrebno je da razlikovati međunarodnu nadležnost od teritorijalne, i pored toga što prva obično je vezana sa drugom. Pravila o nadležnosti naših sudova daje odgovor na pitanje da li je, ili nije nadležan o pravnoj stvari sa stranim elementom koje je podneto tužbom. Prema ZPP, naš sud je nadležan da rešava sledeće pravna pitanje : a) da li je nadležnost za rešavanje sporova sa međunarodnim elementom izričito propisano zakonom ili međunarodnim ugovorom, ili b) kada nadležnost proizilazi iz zakona o teritorijalnoj nadležnosti (član 28 ZKP). Odluka stranog suda koja je doneta u skladu sa proceduralnim pravilima o međunarodnoj nadležnosti uživa priznanje u našoj zemlji. Neće se priznati u našoj zemlji ukoliko je za to pitaje predviđena isključiva nadležnost našeg suda.

7. Određivanje teritorijalne nadležnosti od strane višeg suda:

Određivanje teritorijalne nadležnosti od strane višeg suda se vrši na dva načina : u obliku delegiranja ili u obliku ordiniranja. Prema pravilima o delegiranju, viši sud određuje sud koji će odlučiti o pravnoj stvari umesto suda predviđen ZPP kao stvarno nadležnim za suđenje. (član 63 i 64 ZPP. U nekim slučajevima delegiranje ((forum delegatum) je predstavlja se kao neophodna mera, na primer kada u nadležnom sudu sa malim brojem sudija doneta je odluka o isključivanju svih sudija ili njihov nedovoljan broj za suđenje. U drugim slučajevima delegiranje slučaja nenadležnom sudu vrši se zbog opravdanih i korisnih razloga, npr. kada na se njenoj teritoriji nalaze dokazna sredstva. Ovo delegiranje može da predloži strank ili nadležni sud. Nadležan da odlučuje o predlogu je viši sud u zemlji.

U slučajevima gde shodno odredbama zakona ne može da se utvrdi koji sud naše zemlje je mesno nadležan, iako konkretno pravna stvar svakako pripada jurisdikciji parničnog postupka naše zemlje. Vrhovni Sud na predlog stranke podnosi tužbu (član 65 ZPKP).

8. Produžena nadležnost:

Ovu vrstu nadležnosti sud ceni po službenoj dužnosti, uzimajući u obzir okolnosti koje postoje u to vreme podnošenja tužbe (član 17 ZPP). Promene koje su nastupile nakon navedenog trenutka nise relevantne. Ovu proceduralnu situaciju nazivamo *perpetuatio fori* (produžena nadležnost). Međutim, ne može biti *perpetuatio fori* ukoliko tokom suđenja dolazi do izmene okolnosti, koje organ uprave čine nadležnim za rešavanje konkretne pravne stvari.

SASTAV SUDA I IZUZEĆE SUDIJA

1. Sastav suda:

Sa sastavom suda podrazumeva se sastav u kojem sud odlučuje o osnovanosti tužbenog zahteva, odnosno pravnim lekovima Odredbama o sastavu suda, predviđa se ko donosi odluku u navedenim slučajevima, veće sudija ili sudija pojedinac. Drugostepeni sud i u postupak po reviziji rešava veće u sastavu od troje profesionalnih sudija. U prvostepenim sudom i u postupaku po predlogu za ponavljanje postupka u skladu sa odredbama ZPP - član n 15.1 rešava sudija pojedinac.

2. Izuzeće sudije:

Objektivnost i nepristrasnost sudija koji treba da reši spor između stranaka je uslov za ispunjenje od kojeg zavisi autoritet rada u pravosudnim organima. U jednom konkretnom sudenju mogu da postoje različite okolnosti koje dovode u pitanje objektivnost i nepristrasnost sudije. One mogu biti materijalne i moralne prirode. Neke od tih okolnosti isključuju iz sudiju, *ex lege*, iz sudenja, dok druge utiču da odlukom predsednika suda (odluka administrativne prirode) da bude izuzeće sudije. Razlozi za izuzeće sudije izričito su nabrojani. Takve su npr. da je sudija u svojstvu stranke, predstavnik stranke, ili zajednički poverilac, ili da duguje stranki, ili obavezan za regresiranje, da je u istom predmetu saslušan kao svedok ili kao vestak; ako stranka ili njen zakonski zastupnik ili ovlašćeni punomoćnik je u krvnom srodstvu do bilo kojeg stepena, a horizontalnoj liniji do četvrtog stepena, ili ako je bračni drug, ili tazbinske veze do drugog stepena, bez obzira da je brak prestao ili nije, ako je staratelj, usvojlac, zakonski zastupnik ili punomoćnik, ako je u istom predmetu učestvovao u donošenju odluke u nižem sudu, ili bilo pred drugim organom, ili u postupku za posredovnje, ako je postupio po tom pitanju u postizanju sudskog poravnjanja, a podenetom tužbom

zahteve se poništenje takve odluke, ako je akcionar ili član trgovačkog društva koja je stranka u postupku pokrenutim tužbom.

Kada sudija ustanovi da postoje okolnosti za izuzeće, on od predsednika suda traži da imenuje drugog sudiju. Ako on ne postupa na ovakav način, stranka ima pravo da podnese zahtev za njegovo izuzeće i da odredi drugog sudiju. Razlozi iz člana 67. stav 1. tačka g) za izuzeće sudije sa suđenja su sledeći: “ ako postoje druge okolnosti koje dovode u sumnju njegovu nepristrasnost “zakonom nisu izričito nabrojane. Međutim, takvi razlozi mogu biti npr. neko dalje krvno srodstvo sudije sa strankom predviđeno kao razlog za izuzeće sudije sa suđenja, zatimje njegovo prijateljstvo ili neprijateljstvo sa strankom, itd. I ovde inicijativa može da se preduzme od strane sudije ili stranke.

Zahtev za izuzeće sudije nije dozvoljen u ovim slučajevima:

- a) *kojim se zahteva izuzeće svih sudija suda koji bi mogli da sude u nekom određenom sporu;*
- b) *zahtev po kome se jedno ranije odlucivalo;*
- c) *u zahtevu nisu obrazloženi razlozi za izuzeće.*

Takav zahtev sudija koji vodi postupak odbacuje, protiv takve odluke nije dozvoljena posebna žalba.

U vezi zahteva za izuzeće predsednika Vrhovnog Suda odlučuje opšta sednica njenih sudija.

Protiv rešenja kojim se usvsja zahtev za izuzeće sudije nije dozvoljena žalba, dok protiv rešenja kojim se odbija takav zahteve nije dozvoljena posebna žalba.

Odredbe o izuzeću sudija se primenjuju na odgovarajući način i za sudske zapisničare.

O isključenju sudije odlučuje sudija koji rešava slučaj.

STRANKE I NJIHOVI ZASTUPNICI

1. Pojam stranka- Sposobost da bi se smstralo strankom:

U parničnom postupku uvek postoje dve strane: tužilac (actor) i tuženi (reus) Subjekat prava (fizičko ili pravno lice) stiče svojstvo tužioca ili tuženog samom činjenicom o podnošenju tužbe sudu. Tuženi postaje subjekat prava bez njegove volje.

Fizičko lice stiče sposobnost da bude stranka u trenutku rođenja a pravno lice od trenutka upisa u odgovarajući registar. Proceduralne mogućnosti (odnosno sposobnost za obavljanje procesnih radnji na glavnom pretresu) fizičko lice stiče 18 godina (za odrasle) i maloletnika koji nije stekao potpunu sposobnost da deluje, ima proceduralnu sposobnost u granicama u kojima poznat sposobnost akt. Proceduralna sposobnost stranke lično kvalitet i valjanost vrše proceduralne radnje. Stranka sa godinama manje od 18 godina nemaju parničnu sposobnost, a njegovo ime i račun može upravljati svoj proceduralni zakonskog zastupnika (roditelj ili staratelj). Za stranku koja je osoba na suđenju procesnih radnji koje su počinili određene fizičke sa statutom.

2. Zastupnik stranaka:

Procesno pravo, kao i ono materijalno pravo, prepoznaje tri vrste zastupnika : zakonskog zastupnika, predstavnika pravnog lica ovlašćenog zastupnika za zastupanje (dobrovoljno).

Zakonski zastupnik - su roditelji i staratelji. Oni nisu imenovani od same stranke. Ovlašćenja zakonskog zastupnika direktno proizilaze iz zakona ili pravnog akta organa starateljstva. Maloletnika, koji nije pod starateljstvom u skladu sa zakonom, njega zastupaju njegovi roditelji zajedno. Ovo što je rečeno važi i za punoletna lica, nad kojima je produženo roditeljsko pravo. Za prisustvovanje na sednici, sud poziva oba roditelja, ali se u pozivu pismeno kao upozorenje navodi da se prisustvo jednog od roditelja može se smatrati redovno, čak i ako pred sudom se pojavio jedan od njih. U osnovi pravni zastupnik ima pravo da u ime stranke obavi sve proceduralne radnje konkretnog sudskog postupka. (čl 77.1 ZPP).

Ako se u toku postupka pred prvostepenim sudom ukazuje da će uobičajena procedura za odlučivanje o zakonskom zastupniku za tuženog trajati dugo, iz kog razloga mogu nastati štetne posledice za jednu ili obe strane, sud će imenovati privremenog zastupnika.

Pod uslovom iz stava 1. člana 79. ZPP sud će imenovati privremenog zastupnika naročito u ovim slučajevima :

- a) ako tuženi nema parničnu sposobnost, a nema zakonskog zastupnika
- b.) ako postoje suprotni interesi tuženog i njegovog zakonskog zastupnika
- c.) ukoliko obe stranke imaju istog zakonskog zastupnika, sud će imenovati privremenog zastupnika za tuženu stranu i u ovim sledećim slučajevima:

a) ukoliko je mesto boravka tuženog nepoznato, a tuženi nema ovlašćenog zastupnika,

b.) ako tuženi ili njegov zakonski zastupnik nemaju ovlašćenog punomocnika, isti se nalaze u inostranstvu, i spisi nisu mogli da se dostave radi uručenja.

Za određivanje privremenog zastupnika sud će bez odlaganja da obavesti organ starateljstva, kao i stranu kada je to moguće.

Privremeni zastupnik u postupku, za koje je određen, ima sva prava i dužnosti zakonskog zastupnika.

Ova prava i obaveze privremeni zastupnik obavlja sve dok se ne pojave pred sudom tuženi ili njegovog ovlašćenog zastupnik, odnosno kada organ starateljstva obavesti sud da je odredio staratelja.

Ako je privremeni zastupnik određen tuženom iz razloga navedenih u članu 79. stav 3. a i b ovog zakona, sud u roku od sedam dana da će obavestiti, koje će biti objavljeno u službenom glasniku i na oglasnoj tabli suda, i ako je potrebno i na bilo koji drugi odgovarajući način.

Prema zakonu Kosova pred sudom u kojem se vodi postupak, stranka može sama da preduzme proceduralne radnje.

Njegov pravni zastupnik može da preduzme proceduralne radnje u postupku samo dok ovaj građani se ne izjasni da će licno predeuzeti proceduralane radnje u postupku koji se sprovodi.

b) Ppredstavnik pravnog lica.- Pravna lica učestvuju u pravnom prometu posredstvom fizičkih lica koji obavljaju odgovarajuće radnje. Fizička lica koja postupaju u ime pravnih lica određuju se obično njihovim statutom.

c) ovlašćeni punomoćnik.- stranka ima pravo da prisustvuje suđenju lično ili preko izabranog punomoćnika (čl 85 ZKP.). On podržava ovlašćenje da zastupa volju stranke. Ovlašćenog punomoćnika stranka koja nema proceduralne sposobnosti određuje preko svog pravnog zastupnika. Ovlašćenje za zastupanje zove se punomoćije (dokument) koje sadrži ovlašćenje.U zavisnosti od obima datih ovlašćenja od stranke, ovlascenje može biti opšte i na osnovu koje punomoćnik može da obavlja sve procesne radnje koja izaziva postupk, ili posebne, što znači da prema tom ovlascenju može da obavlja određene proceduralne radnje.

3. Stvarna i realna legidimitnost:

Zastupnik je dužan da sudu dostavi pismeno punomoćje odmah prilikom obavljanja prve proceduralne radnje. Nema smetnje da ovlasceni punomoćnik to prosledi drugom licu (supstitucija predstavnika).Licu kome se prenosi ovlascenje (substitut) zastupa stranku, a ne prvog zastupnika (substituensa). Prenosom ovlašćenja jedina je promena u spoljnom odnosu (prema sudu i protivne stranke).Advokata kao zastupnika stranke, može da zameni ex lege pripravnik koji radi u kancelariji advokata, i to samo pred prvostepenim sudom (član 90.4 ZPP). Strana koja ima zastupnika, ima pravo da prisustvuje sednici i da preduzme proceduralne radnje uporedo sa svojim zastupnikom,da dopuni ili promeni bilo koje njegov preduzete radnje. Sud ima pravo da stranku koju zastupa njen zastupnik pozove na raspravu u cilju neposrednog obaveštenja o relevantnim činjenicama.

Sud određuje rok za dostavljanje punomocija licu za koje smatra da ima zastupnikaanje. Do tada, može da mu se omoguće preduzimanje proceduralnih radnji. Ako rok nije ispunjen, sud postupa kao da nisu preduzete proceduralne radnje od njegovog zastupnika (negociorum gestior). Stranka ima pravo da kasnije prizna radnje koje je on preduzeo.

Stranke mogu preduzeti lično proceduralne radnje ili preko punomoćnika, ali sud može pozvati stranku, koja ima zastupnika da se u sudu izjasni o činjenicama koje moraju konkretno da se dokažu u postupku.

Stranka koja ima svog zastupnika,uvek može doći pred sud i da daje izjave mimo svog zastupnika.

Ovlašćeni predstavnik stranke može biti svako lice koje ima punu poslovnu pravnu sposobnost.

Ako sud utvrdi da zastupnik stranke, koji nije advokat nije sposoban da izvrši obaveze, onda sud treba da obavesti stranku sa štetnim posledicama koje bi mogle nastati zbog takvog zastupanja.

Radnje u postupku koje preduzima zastupnik stranke u granicama ovlašćenja imaju isti pravni efekti kao da su preduzete licno od stranke. Stranka može da promeni ili opozove izjavu svog zastpnika na sednici na kojoj je data takva izjava.

Ukoliko zastupnik stranke na raspravi je priznao neku cinjenicu, gde nije bila prisutna stranka, ili ako je on prezentirao neku cinejnicu putem nekog podneska, a stranka kasnije promeni ili opozove takvu izjavu, sud ce ocenjuje obe izjave u skladu sa ovim zakonom.

Stranka može da ovlastiti svog zastupnika radi preduzimanja samo određene radnje ili sve radnje u jednom postupku.

Ako je stranka ovlastila punomoćnika koji je advokat da nastavi slučaj na sudu, ali bez da je bliže precizirao njegova ovlašćenja, advokat shodno tom ovlašćenju treba da:

- a) *da preduznee sve radnje u postupku, a naročito da podnese tužbu, da istu povuče, da podnese odgovor na tužbu, da potvrdi tužbeni zahtev ili da odustane od tužbe, da zaključi sudsko poravnanje, da podnese pravni lek protiv odluke i da se odrekne ovog prava ili povuče takvo pravno sredstvo, ali i da predloži određivanje privremenih mera bezbednosti;*
- b) *da podnese zahtev za izvršenje ili osiguranje i da obavi druge potrebne radnje u vezi takvih zahteva;*
- c) *da od suprotne strane naplati troskove postupka koje je sud odredio;*
- d) *da pismeno ovlasti drugog advokata da preduzme određene proceduralne radnje, ali ne i da postupa na raspravi o glavnoj stvari.*

Za podnošenje predloga za obnovu postupka advokatu je potrebno posebno ovlasćenje, ako od vremena kada je donesena odluka psotala pravosnazna proteklo više od šest meseci.

Advokata može da zameni pripravnik koji radi sa njim, ali samo pred prvostepenim sudom, pod uslovima iz člana 90.4. ZPP

Ako stranka u punomoćju ne precizira nadležnosti svog zastupnika, zastupnik koji nije advokat može na osnovu takvog ovlašćenja da obavi sve procesne radnje, ali uvek ima potrebu za izražajano ovlašćenje, za povlaćenje tužbe, za izjasjavanje otužbenom zahtevu ili povlaćenje istog, da sklopi sudsko poravnanja da se odrekne od prava na žalbu protiv dluke suda, ili da povuče žalbu, prenese ovlašćenje na drugo lice, kao i da podnese vanredne pravne lekove.

Ovlašćeni zastupnik stranke je pravno lice, kada nije advokat, može da obavi sve radnje iz stava 1. ovog člana bez potrebe izražajano ovlašćenje.

Nepismen stranka ili koja nije u stanju da potpiše ovlašćeje stavlja otisak desnog kažiprsta.. Ako u ovom slučaju ovlašćenje se daje licu koje nije advokat, potrebno je prisustvo dva svedoka, koji će potpisati ovlašćeje.

Ako se sumnja u istinitost ovlašćenja, sud može da odluči rešenjem da se podnese overeno ovlašćenje. Protiv ovog rešenja nije dozvoljena zalba.

Ovlašćeni zastupnik je obavezan da prilikom preduzimanja prvih proceduralnih radnji da prezentira ovlašćenje.

Sud može da dozvoli da preduzimanje radnje privremeno obavi lice koje nema ovlašćenjem, ali će ovom licu da naredi da kasnije u određeno vreme podnese punomoćje ili ovlašćenje za zastupanje stranke.

Sve do isteka roka za podnošenje ovlašćenja, sud će odložiti donošenje konačne odluke. Ako taj rok nije ispunjen, sud će poništiti sve radnje koje je preduzeo neovlašćeno lice, nastaviće sa postupkom bez da uzme u obzir radnje obavljene od njega.

Sud je dužan da se stara u toku postupka ukoliko lice za zastupanje nije ovlašćen za zastupanje. Ako sud utvrdi da lice koje nije ovlašćeni zastupnik stranke, poništi će sve radnje koje je preduzeo to lice, ukoliko stranka njegove radnje nije prihvatila kasnije.

Stranka može da opozove u bilo koje vreme ovlašćenje, takođe punomoćnik može u bilo koje vreme da otkaze sastupnika.

Opoziv ili otkaz, ovlašćenja treba da se saopštiti sudu pred kojim se postupak odvija, u pisanoj formi ili usmeno na zapisnik.

Opoziv ili otkazivanje, ovlašćenja važi za protivnu stranku od trenutka saopštenja.

Član 94.4 ZPP predviđa da nakon otkazivanja punomoćja, zastupnik ima obavezu da još 15 dana da obavi proceduralne radnje ako je potrebno da se izbegne bilo kakva štetu koja može nastati u tom periodu.

Dok člana 95.1 ZKP predviđa ovu novinu : sa smrti fizičkog lica, odnosno prestankom pravnog lica, prestaje i ovlašćenje koje je dao. Ovlašćenom koji je advokat ne prestaje ovlašćenje kao što je slučaj sa ovlašćenim punomoćnikom koji nije dvokat (član 100 ZPP).

JEZIK U POSTUPKU

Stranke i drugi učesnici u postupku imaju pravo, da u postupku pred sudom koriste svoj jezik ili jezik koji razumeju.

Ako se postupak ne vodi na jeziku stranke, odnosno drugih učesnika u postupku, biće obezbeđen na njihov zahtev verbalno tumačenje na njihovom jeziku ili na jeziku kojeg razumeju svih podnesaka i dokaza, kao i onih podnesaka koji se prezentiraju na sudskoj raspravi.

Stranke i drugi učesnici u postupku će biti obavešteni o pravu ce postupak pratiti na njihovom jeziku preko tumača. Oni mogu da se odreknu od tog prava na prevodioca ako izjave da znaju jezik na kojem se postupak odvija. Na zapisnik mora da se navede da su bili upuceni o tom pravu na upotrebu svog jezika i izjave stranaka i drugih učesnika u vezi sa uputstvima datih od strane suda.

Prevođenje se vrši od strane prevodioca.

Troškovi prevođenja padaju na teret budžeta suda.

Pozivi, odluke i ostali spisi strankama i drugim učesnicima u postupku dostavljaju se na jeziku koji je u službenoj upotrebi u sudu.

Stranke i drugi učesnici u postupku, tužbe, zahteve, žalbe i ostale podneske sudu dostavljaju na jeziku koji je u službenoj upotrebi u sudu.

Ako u sudu je u upotrebi i jezik manjina na Kosovu sud će svoje spise dostaviti strankama na tom koji pripada ovoj manjini i koji u postupku koriste svoj jezik. Stranke i drugi učesnici u postupku mogu da zahtevaju da se sudski spisi dostave na jeziku na kojem se postupak odvija.

Troškovi prevođenja na jeziku naroda i manjina na Kosovu koji nastaju sa primenom odredaba ustava i zakona o pravima naroda i manjina na Kosovu za koriscenje svog jezika, padaju na teret budžeta suda.

PODNESCI

Forme proceduralnih radnji.- Proceduralne radnje stranke obavljaju shodno pravilima na usmenoj raspravi, dok van rasprave u pisanoj formi. Neke od aktivnosti stranaka uvek se obavljaju u pisanoj formi. Takve su : tužba, odgovor na tužbu, žalbe, pravni lekovi, druge izjave, predlozi, obaveštenja, itd.

Sastavni delovi podneska.-U spoljnom aspektu podnesak se sastoji od tri dela: uvodnom delu, sadržaj izjave i potpis podnosioca zahteva.

Uvodni deo sadrži : naziv suda kojem je dostavljena žalba; broj predmeta, ako je spor pokrenut ranije; naziv stranka, zakonskog zastupnika ili punomoćnika (stranka se nazva tako da se pokazuje njegova ulogu u postupku, ime i prezime, zanimanje boravak - kad je u pitanju fizičko lice - ime ili naziv i sedište, stranka pravno lice); vrednost predmeta spora (kada od toga zavisi stvarna nadležnost suda); naziv podneska; broj kopija i dokumenta koji se prilažu sa primedbom da li su u originalu ili kopija.

Sadržaj podneska predstavlja izjava, koju stranka podnesi sudu. Izjava može da ima značaj zahteva, predloga ili obaveštenja. Kada se radi o zahtevu, osim zahteva koji je jasno formulisan u onom delu treba da se navedu činjenice na kojima se zahtev zasniva i dokazna sredstva o bilo kojoj činjenici. Pored toga, na kraj izjave može da se navede predlog stranke u vezi sa zahtevom ako stranka smatra za opravdano navede se i pravno mišljenje u vezi zahteva.

Podnesak na kraju potpisuje stranka ili pravno lice koje je sastavio podnesak ili ovlašćeno lice, tom prilikom mora da se priloži i odgovarajuće ovlašćenje.

Spisi koji se prilažu uz podnesak dostavljaju se sudu u originalu ili kopiji (čl. 101. ZPP). Oni obično imaju značaj dokaznih sredstava. Kopija spisa se nalazi u prilogu svakog podneska (član 101 ZPP).

DOSTAVA PISMENA

NAČIN DOSTAVLJANJA

Nacelo protivrečnosti može da se ostvari u potpunosti samo ako se strankama daje prilika da se upoznaju sa sadržajem pisanih procesnih radnji i vreme i mesto za obavljanje proceduralnih radnji. Ispunjenje ove obaveze služi za komuniciranje. Pisane radnje protivne strane, presuda, naredbe, izveštaji i pozivi u pisanoj formi prenose se na lice na kog se odnose ili na primaoca. Takve sudske radnje nazivaju se komuniciranje. Komuniciranje se zaved na posebnom zapisniku koji se naziva potvrda o komuniciranju.

Dostavljanje sudskih spisa vrši sud poštom po službenoj dužnosti, od strane sudskih službenika ili preko nadležnog državnog organa opštine. U nekim slučajevima primalac dokumenta nije isto lice. Kada stranka u postupku deluje preko zastupnika, pozivi i ostali spisi se ne dostavljaju stranki, i pored toga što se na njega odnose, iste se dostavljaju njegovom punomoćniku.

Zastupnik za primanje spisa

Ako tuzilac ili njegov zastupnik se nalazi u inostranstvo, i nemaju predstavnika na Kosovu, obavezni su da pilikom podnošenja tužbe sudu da imenuje zastupnika za prijem spisa. Ako oni tako ne postupe, sud o trošku tužioca imenovace zastupnika za prijem dokumenata i kroz njega poziva tužioca ili njegovog zastupnika da u određenom roku imenuje svog zastupnika za prijem podnesaka. Ako stranka ili njen zastupnik ne odrede zastupnika za prijem spisa u datom roku, sud odbacuje tužbu putem rešenja koje dostavlja tužiocu ili njegovom zastupniku preko zastupnika za prijem dokumenata koje imenuje sud. **Dostavljanje spisa od samih stranaka**

Dostavljanje spisa protivnoj strani, osim spisa koji se moraju predati lično, to može biti učinjeno uz saglasnost suda, i samih stranaka.

U takvoj situaciji, stranka će jedan primerak dostaviti suprotnoj strani, u skladu sa odredbama ovog zakona o komunikaciji, a drugi primerak sudu uz obaveštenje da je drugoj strani je prethodno dostavljeno.

ROKOVI I ROČIŠTA

Ročišta

Ročište se naziva deo vremena tokom kojeg glavni subjekti u postupku i ostali učesnici obavljaju proceduralne radnje. Sud po službenoj dužnosti zakazuje ročište kada to predviđa zakon ili zahtevaju proceduralne potrebe.

Lica koja moraju biti prisutni na sudskom ročištu poziva sud. To se vrši putem poziva, u kojem se naznači predmet spora, vreme i mesto proceduralne aktivnosti i

uloga pozvane stranke. Također poziv treba da sadrži upustvo za posledice koje nastaju u slučaju nedolaska na ročište (čl. 123.4). Uz poziv ili poziv za ročiste, sud ima obavezu tuženoj strani da dostavi kopiju pravnog akta kojim je iniciran postupak (tužbu), zajedno sa ostalim spisima lica koje je inicirao postupak, osim za sednicu opomirenju u bračnim sporovima.

Rokovi

- 1) Uvodne napomene- obično proceduralne radnje od strane suda i stranka se sprovodi u zakazano vreme i označeno mesto, državni sudovi su trajna i njihova aktivnost je vezana za mesto određeno zakonom u kojem Sud obavlja svoju aktivnost. Izuzetno, proceduralne radnje mogu da se obavie i van sudskihe prostorija. Takav je slučaj komuniciranja sa spisima, I saslušanje bolesnih svedoka, zatim pregledom lokaciju nepokretne stvari, itd Za obavljanje proceduralnih radnji od strane suda i stranaka ZPP predviđa ročista i rokove. Naprotiv suđenja neće brzo biti okoncana. Rokovi se određuju za obavljanje radnji u usmenoj formi.
- 2) Zakonski i sudski rokovi.- Rok se zove razmak vremena unutar kojeg mora da se izvršiti ili se mogu izvršiti određene procesne radnje. U zavisnosti od toga ko određuje rok, rokovi se dele na zakonske i sudske. Zakonski rok ne može da se promeni kako od strane suda tako i stranaka. Rok predviđen zakonom je rok za podnošenje žalbe (član 176 ZPP): za podnošenje predloga za restitutio in integrum (član 130 ZPP) rok u kojem treba da se traže troškovi u slučaju povlačenja tužbe (član 463 ZPP, itd). Sudske rokove sud je ovlašćen da odredi, npr. na osnovu člana 102. ZKP, za ispravke žalbu, dostavljanje dokumenta, za dostavljanje stručnog mišljenja u pisanoj formi. (član 366. ZPP, itd).

Zakonski rokovi nazivaju se rekluzivni rokovi, jer nakon isteka ne mogu da se završe procesne radnje predviđene rokom. Svi rokovi imaju dan početka (dies a quo) i poslednji dan (dies ad quem). Rok je subjektivne prirode ako njegov početak zavisi od znanja stranke o događaju koji je relevantan za računanje roka perioda, odnosno mogućnosti da sprovede procesne radnje. Rok je objektivne prirode, ako se računa u trenutku nastupanja relevantne činjenice, ne uzimajući u obzir subjektivno znanje stranke o takvoj činjenici.

Rokovi koje sud odredi mogu da se produže na predlog zainteresovanog lica, ako postoje opravdani razlozi. Predlog mora biti podnet pre isteka roka cije se produženje zahteva. Ako sud dozvoli produženje roka protiv takve odluke, žalba nije dozvoljena (član 125.4 ZPP).

Jedinica vremena za obračun rokova u skladu sa zakonom i za rokove određene strane suda su dani, meseci i godin. Kada je rok određen na dana, isključuje se od racunanja dan od kojeg treba da teče, tako da za početak roka uzima se prvi naredni dan. Ako, npr. događaj (dostavljanja rešenja) gde treba da izračuna u roku od 15 dana (za žalbu) desio se 28. februara kao krajni roka onda sutradan 29. februar pocinje da se racuna rok, ako ne psotoji darj datum, onda 1. marta je prvi dan u periodu koji će isteći 15. marta u ponoć. Kada poslednji dan roka pada u nedelju ili državni praznik ili neki drugi dan gde sud ne radi, rok se završava na radni dan, koji dolazi posle praznika.

Rokovi u mesecima, odnosno u godine završava se istekom tog dana zadnjeg meseca odnosno godine koji shodno njegovom broju odgovara danu kada počeo rok. Ako ne postoji takav dan u poslednjem mesecu rok se završava poslednjeg dana tog meseca. Kada je podnesak vezan sa rokom, smatra se da je dat u roku ako pre nego što je istekao rok, podnesak je dostavljen nadležnom sudu.

Ako je podnesak dostavljen preporučenom poštom ili telegrafom, datum predaje u pošti smatra se kao dan dostavljanja sudu na koga se odnosi. Ako podnesak dostavljen putem telefaksa, kao dan dostave smatra se kada je telefax primljen u sudu. Ako je podnesak dostavljen telegrafskim putem i ne sadrži sve što je potrebno da se postupi po tome, smatraće se da je dostavljen na vreme, osim ako u roku od tri dana od dana kada je telegram dostavljen pošti, a sudu se neposredno dostavlja ili preporučenom poštom.

Za lica koja se nalaze na odsluženju vojnog roka, datum podnošenja predstavke u vojnoj jedinici ili vojnoj ustanovi smatra se kao dan predaje sudu.

Za lica lišena slobode dan podnošenja podneska u upravi zatvora, vaspitne popravne ustanove smatra se kao dan kada je predato sudu.

Ako podnesak koji ima veze sa rokom je predat nenadležnom sudu u roku, a u nadležnom sudu prispeva nakon isteka roka, smatraće se da je rok održiv ukoliko njegovo podnošenje nenadležnom sudu može da se pripise greskom ili otvorene greške podnosiocu predstavke.

POVRAĆAJ U PREDAJŠNJE STANJE

Povraćaj u predašnje stanje poznato kao- restitutio in integrum, je situacija kada stranka iz opravdanih razloga (bolest, saobraćajna nesreća, ne stizanje na vreme javnog prevoza u centru suda, kvar u automobilu sa kojim stranka putuje, poplave, zemljotres i mnogi drugi različiti slučajevi) nije mogao da prisustvuje raspravi, ili da obavi proceduralne radnje u okviru prekluzivnog roka, ima pravo da traži povraćaj u predašnje stanje.

Ovaj zahtev stranka treba da podnese u roku od 7 dana od dana kada je uklonjena prepreka za završetak procesne radnje (član 130,2 ZPP.) Nakon isteka 60 dana od dana neaktivnosti ne može da setraži povraćaj u predašnje stanje (član 130.3), bez obzira na to kada je uklonjena prepreka. Ovo vreme u okviru kojeg počinje i završava 7 – dnevni rok (subjektivni) za podnošenje zahteva za restitutio in integrum naziva se subjektivni rok.

Predlogu za restitutio in integrum stranke moraju da prilože procesne radnje (npr žalbu) koje nisu izvršene u zakonskom prekluzivnom roku. Sud ne zakazuje sednicu ako su jasno poznate (notorne) činjenice na kojima se zasniva predlog stranke za povraćaj u predašnje stanje (član 133.2 ZPP.)

Protiv odluke suda o dozvoli za povraćaj u predašnje stanje nije dozvoljena posebna žalba, tako da u članu 133.4 ZPP predviđeno je da se protiv rešenja koji je odbio predlog za povraćaj u predašnje stanje nije dozvoljena posebna žalba, osim ako je predlog podnet iz razloga zbog presude doneta zbog nedostatka tužene strane na raspravi suda.

ZAPISNICI

Zapisnik je javna isprava koju sastavlja sud o usmenim radnjama preduzetim na ročištu ili van ročišta, od stranaka i drugih učesnika u postupku (član 134 ZPP). Zapisnik sadrži podatke o procesnim radnjama preduzetih tokom sednica i van sednice suda. Zapisnik ima svoj sadržaj u formalnom i u materijalnom smislu. Sadržaj u formalnom smislu (sastavni delovi) zapisnika čine: uvodni deo, opis preduzetih radnji i potpis. U uvodnom delu zapisnik treba da sadrži: naziv suda, mesto gde se radnje odvijaju, dan i vreme preduzetih radnji, predmet spora i imena prisutnih stranaka ili drugih lica, kao i pravni zastupnici ili njihovi ovlašćeni punomoćnici, zapisnik treba da sadrži bitne podatke o sadržaju preduzetih radnji. Na zapisniku sa ročišta ili glavne rasprave pitanja treba da se posebno uključe: ako je sednica javna ili nejavna, sadržaj izjave stranaka, njihovi prijedlozi, njihovi dokazi, dokazi koji su korišćeni, pokazujući iskaz svedoka i veštaka, sudske odluke donete na sednici, ali i prviobitne odluke donete nakon završetka sednice za glavnu raspravu o pravnoj stvari.

Zapisnik mora da se redovni vodi, ne sme da se ništa briše, dodaje ili menja. Njeni poništeni delovi moraju ostati čitki.

Sastavljanje zapisnika vrši na taj način, gde sudija na glas diktira šta ce se uneti u zapisnik, a zatim to zapisničar unosi u zapisnik. Uz saglasnost sudije, učesnici u postupku njihove iskaze mogu da diktiraju direktno na zapisnik.

Stranke imaju pravo da zahtevaju da pročitaju ili da im se pročita zapisnik, kao i da iznesu svoje primedbe na sadržaj zapisnika. To važi i za ostala lica čije izjave su uključeni u zapisnik, ali samo na onaj deo zapisnika koji sadrži njihove izjave.

Ispravke ili dodatni delovi u vezi sa prigovorima stranaka ili drugih lica na sadržaj zapisnika, ili na inicijativu sudije unose se na zapisnik na kraju. Na zahtev navedenih subjekata na zapisnik treba da se unesu njihove primedbe koje sudija nije prihvatio.

Sudija može da naredi da se zapisnik vodi posredstvom relevantnih tehničkih sredstava ili stenografa.

Ako zapisnik nije vođen u pismenoj formi, zapisnik u pismenoj formi mora biti sačinjen u roku od tri dana. U roku od tri druga dana, stranke imaju pravo na uvid i na primerak pisanog zapisnika i da iznesu primedbe na njegove eventualne nepravilnosti.

U vezi primedbe iz stava 3. ovog člana odlučue sudija van sudskog postupka.

Magnetofonska traka može biti brisana nakon isteka roka za prigovor, a ako je stranka podnela prigovor protiv tačnosti zapisnika, nakon što je odluka o glavnoj stvari postala konačna.

Zapisnik potpisuju, sudije, zapisničar, stranke ili njihov zkonski zastupnik ili punomoćnik stranke, i prevodilac.

Svedok i veštak potpisuju svoje izjave u zapisniku, samo kada je sud naložio njihovo saslušanje.

Lice koje ne zna da čita ili piše ili lice koje ne može da piše, u zapisnik staviće u otisak kažiprsta, dok zapisničar ispod toga napiše ime i prez stranke.

Ako stranka, zakonski zastupnik ili ovlašćeni punomoćnik, svedok ili veštak udaljuju se pre potpisivanja zapisnik ili odbijaju da potpišu, ta okolnost mora da se unese u zapisnik sa objasnjenim razlogom za odbijanje.

Ako je odluka doneta u veću, mora da se sačini zapisnik o većanju i glasanju. Ako pred višem sudom u vezi sa pravnim lekom, odluka je jednoglasno doneta, biće sastavljen zapisnik, stimo što će se u prvobitnoj odluci naznačiti beleška o većanju i glasanju.

Zapisnik o većanju i glasanju sadrži tok glasanja i odlučivanje. Zapisnik potpisuju članovi veća i zapisničar.

Zapisnik o većanju i glasanju treba da se zatvori u posebnoj koverti.

Ovaj zapisnik može da vidi samo viši sud, prilikom odlučivanja o pravnom leku, takoda u ovom slučaju zapisnik će ponovo biti zatvoren u posebnoj koverti u kojem je ce se napomenuti da je zapisnik pregledan.

SUDSKE ODLUKE

Sud se završava glavnu raspravu kada smatra de je predmet spora dovoljno razmatran za meritorno odlucivanje. Međutim, veće može da odluči da se ponovo otvori slučaj za razmatranje ako nađe da prilikom vecanja i glasanja predmet spora još uvek nije dovoljno razmatran za odlucivanje.

U većini slučajeva parnični postupak završava se odlukom suda. Odlukom kojom se prihvata ili odbije tužbeni zahtev, sud obavlja svoj zadatak. Isti efekat ima i odluka kojom sud odbacuje tužbu, jer ne postoje uslovi proceduralne prirode (proceduralne pretpostavke) koji su neophodni za meritorno odlucivanje o tužbenom zahtevu. Prvu odluku nazivamo je meriornom, jer tom odlukom pravna stvar (spor) se rešava se meritorno. Druga odluka ima je proceduralne prirode, jer sud tom odlukom se ne izražava u osnovni problema. prva i druga odluka nazivaju se konačne odluke, jer donosenjem tih odluka završava se postupak pred nadležnim sudom.

U suštini, u parničnom postupku sud nestvara subjektivna prava, niti ih menja ili prekine takva prava koja postoje. Sud samo cini konkretizaciju materijalnog prava, uz primenu apstraktne pravne norme o činjeničnom stanju koje je ustanovljeno u sudskom procesu. Izuzetak od ovog principa je presuda otransformisanju, kojom se menjaju ili prekidaju pravni odnosi koji su indirektno predmet rasprave.

Zakon o parničnom postupku u odredbi člana 141.1 predviđa da kada Evropski sud za Ljudska Prava smatra da kršenje nekog prava ili osnovnih ljudskih sloboda predviđenih u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i sloboda i dodatnim protokolom Konvencija, stranka u roku od trideset (30) dana od dana prijema presude Evropskog Suda za Ljudska Prava može da podnese zahtev za izmenu odluke kojom je povređeno neko pravo.

Zahtev se podnosi sudu na Kosova koji je postupao u prvom stepenu, postupak u kome je odluka doneta, kojim su kršena osnovna ljudska prava i slobode.

U postupku po zahtevu za izmenu odluke kojom su kršena prava ili ljudske slobode, srazmerno se primenjuju odredbe ovog zakona za obnovu postupka.

U obnovljenom postupku sud je dužan da uzme u obzir stavove koji su izneti konačnom odlukom Evropskog Suda za Ljudska Prava kojima je ustanovljeno da su povredena osnovna ljudska prava i slobode.

Sud donosi odluke na sudskoj ili van sudske rasprave. One su u obliku presude ili rešenja. U vezi tužbenog zahteva, sud odlučuje presudom, a u postupku po tužbi za smetanje poseda, odlučuje rešenjem. U postupku za izdavanja platnog naloga, rešenje kojim se usvaja tužbeni zahtev donosi se u obliku platnog naloga. Za sva ostala pitanja sud odlučuje rešenjem, dok odluka o troškovima postupka je uključena u presudi i smatra se rešenjem.

PRESUDA

Presudom suda odlučuje o osnovanosti tužbenog zahteva koji je predmet rasprave (postupka). Osim odluke o tužbenom zahtevu, presuda sadrži i odluku o dodatnim potraživanjima (kamata i ugovorne sankcije) i odluku o sudskim troškovima, osim ako tako je zatevala jedna od stranaka. Deo presude koja sadrži odluke naziva se dispozitivom. Pored toga ona ima i uvodni deo i obrazloženje.

Prema vrsti zaštite, koja se daje prihvatanjem tužbenog zahteva, presuda može biti obavezujuća (kondemnatorna) potvrđujuća (deklaratorna) ili transformisana (konstitutivna). Presuda kojom se odbija tužbeni zahtev, uvek je potvrđujuća, bez obzira na vrstu tužbe u pogledu kojih je dato. Njome se konstatuje da tužbeni zahtev je neosnovan.

Osudjuća presuda je ona presuda, kojom se prihvata tužbeni zahtev, a tuženi se obavezuje da ispuni obaveze prema tužiocu. Tom presudom se određuje dobrovoljni rok za ispunjenje obaveze (paritivni rok).

Potvrđujuća presuda naziva se ona presuda kojom sud u dispozitivu iste priznaje samo postojanje ili nepostojanje nekog pravnog odnosa, nekog prava, neke pravne činjenice, autentičnosti ili ne autentičnosti nekog dokumenta. Ovu presudu sud donosi u vezi tužbe za pozitivno priznanje ako utvrdi da je tužbeni zahtev je osnovan, i samim tim to prihvata.

Presuda o transformaciji je presuda kojom se tužbeni zahtev prihvata kao osnovan podnet tužbom. Ovom presudom sud menja ili poništava pravni odnos iz kojeg za stranke nastaju prava i obaveze. Ova presuda ima uticaj nad svima (erga omnes). Presuda kojom se odbija tužbeni zahtev utiče i između stranaka (inter partes). Međutim, u nekim slučajevima, kao što su bračni sporovi ili sporovi očinstva, i presuda kojom se odbija tužbeni zahtev utiče na erga omnes.

Prema značaju, koji se odnosi na okončanje slučaja, presuda može biti konačna ili srednja.

Srednji presuda naziva se ona presuda kojom sud odlučuje o pravnoj osnovanosti na koje tužilac zasniva tuzbeni zahtev ali nije iznos tuzbenog zahteva. Ovkvu presudu sud donosi kada su novcana potrazivanja predmet spora ili zamenljive stvari.

S obzirom na učešće tuzenog u postupku, presuda može biti zbog nedostatka presude, ili kontradiktorna.

Dok uzimajući u obzir oblik, presuda može biti, na osnovu priznanja, na osnovu odustajanja od tuzbenog zahteva, presude zbog neposlušnosti – neubeđenja, presuda na osnovu izostanka.

a) Delimična presuda

Ovu vrstu presude sud donosi u slučajevima kada pojedini tuzbeni zahtevi, zbog priznanja ili na osnovu dovoljnog razmatranja, jedna ili nekoliko od njih su zrele za meritorno odlucivanje, ili ako je samo jedan deo tuzbenog zahteva sazreo za meritorno odlucivanje, sud može, s obzirom na zahteve pripremljene, odnosno pripremnog dela zahteva da okonca raspravu i da donese presudu (delimična presuda)

b) Presuda na osnovu priznanja

U slučaju kada tuzeni do glavne rasprave delimično ili potpuno priznaje tuzbeni zahtev, sud daje bez dalje rasprave, presudu kojom se usvaja deo ili ceo tuzbeni zahtev (presuda na osnovu priznanja).

c) Presuda na osnovu odustajanja od tuzbenog zahteva

Ako tužilac odustane od hjednog dela tuzbenog zhteva, sud bez daljeg razmatranja donesi presudu kojom odbija tuzbeni zahtev u onom delu gde je tužilac delimično ili u celosti odustao.

d) Presuda zbog neposlušnosti-neubeđenja

Ova vrsta presude koja je predviđena u odredbi člana 150. ZPP donosi sud ukoliko tuženi, u roku propisanom ovim zakonom, ne dostavi odgovor na tužbu, sud donosi presudu kojom se usvaja tuzbeni zahtev (presuda zbog neposlušnosti)

U situaciji u kojem su iznete činjenice u tužbi ne ne proizilazi osnovanost tuzbenog zahteva, sud zakzauje pripremmo rociste, a ukoliko i na ovom rocistu tužilac ne izmeni tuzbu, onda sud donosi presudu kojom odbacuje zahtev. Protiv odluke suda kojim se odbija predlog tužioca za donosenje presudeu zbog neposlušnosti nije dozvoljeno.

e) Presuda zbog izostanka :

U situaciji u kojoj tuženom nije dostavljena tužba radi davanja odgovora, ali samo zajedno sa pozivom za pripremmo rociste, a on se ne odazove pozivu za ročište do okoncanja, odnosno na prvom ročištu za glavnu raspravu, ukoliko pripremmo ročište nije uopste zakazano, sudu na predlog tužioca ili po službenoj dužnosti donosi presudu kojom se usvaja tuzbeni zahtev.

f) Presuda bez razmatranja glavne stvari:

Ako tuženi kroz odgovor na tužbu je priznao odlučne činjenice, iako osporava tužbeni zahtev, sud može bez zakazivanja sudskog ročišta da donese presudu (član 143 i 147 ZKP), ukoliko ne postoje druge smetnje za donosenje iste.

DONOŠENJE I DOSTAVLJANJE PISMENOG OTPRAVKA PRESUDE

Sud donosi presudu najkasnije u roku od petnaest (15) dana od dana okončanja glavne rasprave. Vreme kada je doneta presuda nazivase danom pismene izrade presude.

Nakon završetka rasprave, sud obaveštava prisutne stranke o datumu donošenja presude. Ako jedna od stranaka nije prisustvovala sednici, sud će u pismenoj formi obavestiti o danu donošenja presude.

Ako su stranke redovno informisane o danu donosenja presude, rok za žalbu protiv presude počinje sutra dan nakon što je presuda urucena.

Sastavni delovi presude - iz sadržaja člana 160. ZPKP, čini presuda u pismenof formi koja se sastoji od tri dela: a) Uvodni deo, b). obavezajuci deo, i c) Obrazlažajuci deo i uputstvo o pravnom leku protiv presude.

Uvodni deo presude sadrži : naziv suda, ime i prezime sudije, prebivalište ili boravište stranaka, njihovih zakonskih zastupnika i preko punomoćnika, kratak sadržaj predmeta spora i njegovu vrednost, dan završetaka glavne rasprave, prisutne stranak, njihovih zakonskih zastupnici i punomoćnici koji su bili prisutni na raspravu i dan kada je doneta presuda.

Dispozitiv presude se sastoji od : odluke kojom se usvaja ili odbije poseban zahtev koji se odnosi na glavno pitanje i sporedni zahtev, odluku o postojanju ili nepostojanju podnetog zahteva sa ciljem njegove nadoknade sa tužbenim zahtevom kao i odluka o troškovima postupka.

Obrazloženje presude sadrži: zahteve stranaka, činjenice podnete činjenice i predloženi dokazi, koje su činjenice dokazane, kako i na koji način su utvrđene činjenice, a ako su utvrđene, kojim dokazima i koji dokazi su korišćeni i za utvrđivanje.

Sud posebno navodi koje odredbe materijalnog prava su primenjene prilikom odlučivanja o zahtevima stranaka. Kada je to potrebno, sud se oglašava i o stavu stranaka u pravnoj osnovi spora, kao o njihovim predlozima i primedbama, o kojima sud nije obrazložio ranije donete odluke na suđenje.

U obrazloženju presude zbog neposlušnosti, presude na osnovu priznanja, presude na osnovu odustajanja od tužbenog zahteva ili presude zbog nedostatka, daju se samo razlozi koji opravdavaju donosenje takve presude.

Ako stranke nakon objavljivanja presude odustale od prava na žalbu, i kada nisu tražile presuda koja bude dostavljena, da sadrži obrazloženje, sud neće obrazložiti posebno izdatu presudu, samo će objasniti da su se stranke odrekle od prava na žalbu, te iz tog razloga presuda nije obrazložena.

Dopunska presuda

Ako sud nije odlučio o svim zahtevima koji su trebali biti uključeni u presudi, ili kada je samo deo zahteva nije uključen, stranka može u roku od petnaest (15) dana od dana dostavljanja presude da sudu predloži dopunu presude.

Ako stranka ne podnosi predlog za dopunu presude smatraće se da je tužba povučena u delu kojem nije uključen u presudi.

Ne blagovremeni ili neosnovani predlog za dopunu presude, odbacuje se odnosno odbije od strane suda bez zakazivanja ročišta.

Ispravka presude

Greške u imenima i brojevima kao i druge greške u pisanju i brojanju, nedostaci u smislu presude i neslaganje kopije sa originalom presude, sud ispravlja u bilo kom trenutku.

Ispravka grešaka vrši se posebnim rešenjem koje se piše na kraju originala presude, a strankama se dostavlja jedan primerak rešenja.

Ako između originala i kopije presude postoji nesaglasnost u pogledu bilo koje odluke sadržane u izreci, strankam će se dostaviti kopija ispravke presude, pokazujući da ovom kopijom menja se prethodna kopija presude. U tom slučaju rok za žalbu protiv presude koja je ispravljena teče od dana dostavljanja primerka ispravljene presude.

Za ispravku presude sud odlučuje bez saslušanje stranaka.

Pravosnažnost presude

Konačne odluke - opšti i individualni interesi zahtevaju da pravni odnosi stranaka propisanih u odlukama sudova da budu trajno i konačno održivi, i nepromenljivi u smislu da kasnije ti odnosi nemogu biti osporeni. To zahteva pravna sigurnost koja bi trebalo da postoji u svakom društvu i pravnom sistemu. Razni pravni odnosi stranaka u sporu nastaju na kraju kada sudska odluka postane pravosnažna.

U pravnoj nauci pravosnaznosti odluke postoje dva misljenja: Prvo, ona ima značenje da odluka ne može biti osporena redovnim pravnim lekovima pravosnaznost u formalnom smislu). Drugo pravosnaznost podrazumeva efekat odluke kao pravni akta (pravosnaznost u materijalnom smislu).

Odluka postaje konačna u u materijalnom smislu kada postaje i u formalnom smislu konačna i to prema obema stranama. U materijalnom smislu konačna forma odnosi se na sadržaj odluke. Međutim, treba napomenuti da stranke prava i obaveze mogu da regulišu drugačije od onoga što je navedeno u konačnoj odluci. Tako da bilo koji sporazum stranaka koji je zasnovan na zakonu je jači od smog zakona, bilo da se to odnosi na konačnu sudsku odluku.

U subjektivnim smislu donošenja konačne odluke utiče na stranke koje su učestvovala u postupku u kojem je doneta odluka. To je i razumljivo s obzirom da

stranke svojim aktivnostima i ponašanjem su uticale na donosenje odluke i sadržaja iste. Dok, u objektivnom smislu pravna moc odluke obuhvata tuzbeni zahtev.

Tako slobodno možemo zaključiti da prvostepena odluka je konačna: a) kada nije podneta žalba protiv odluke u roku propisanom zakonom, b) kada se stranke odriču prava na žalbu, c) podneta žalba je povučena, g) podneta žalba od strane drugostepenog suda je odbijena kao neosnovana, a osporena prvostepena odluka bude potvrđena. Odluka drugostepenog suda odmah postaje konacna, jer protiv te odluke nije dozvoljena žalba (kao obično pravno sredstvo).

REŠENJA

Sobzirom na formu u kojoj se one donose, sudske odluke dele se na presude i rešenja. Presudom sud uvek odlučuje o tužbenom zahtevu, tj. o predmetu spora, dok rešenjem sud odlučuje o drugim pitanjima. Sud u izuzetnim slučajevima i odlučuje rešenjem i to u postupaku po tužbi zbog smetanje poseda (član 142 ZPP) i u postupku u kojem tužbeni zahtev se usvaja platnim nalogom, koja se smatra nekom vrstom rešenja (član 142.4 ZPP). Odluka o troškovima postupka u presudi smatra se rešenjem.

Sva rešenja izdate na sudskom ročištu objavljuje sudija. Rešenje objavljeno na ročištu dostavlja se strankama u overenim kopijama samo ukoliko mogu da se pobiju posebnom žalbom, ili na osnovu rešenja može odmah da se traži izvršenje, ili ako tako nešto zahteva postupak. Sud je vezan za svoja rešenja ukoliko se ona ne pripadaju njenom procesu ili ako ovim zakonom nije nešto drugo propisano. U slučajevima u kojima rešenja se ne dostavljaju strankama, nakon objavljivanja odmah imaju pravno dejstvo. Rešenja koje sud donosi van ročišta strankama saopštava dostavljanjem overene kopije rešenja. Ako rešenjem se odbija predlog jedne stranke, bez predhodnog saslušanja suprotne strane, onda ovoj drugoj strani se ne dostavlja takvo rešenje.

Rešenje mora da sadrži obrazloženje, ukoliko protiv tog rešenja može da se podnese posebna žalba, to može da sadrži u bilo kom drugom slučaju kada sud smatra da je potrebno. Rešenje kojim su izrečene novčane kazne, shodno odredaba ovog zakona izvršavaju se po službenoj dužnosti.

Na kraju da napominjemo da odredbe članova 146, 153, 160 i 169 stav 2. ZPP srazmerno se primenjuju i kada se odnose na rešenja.

REDOVNI PRAVNI LEKOVI

Pravo na žalbu

Sudija koliko je pažljiv i dobro pripremljen kako ne bi mogao grešiti u donošenju svojih odluka. Greške su moguće kako u ocenjivanju činjenica, tako u pogledu primene proceduralnih i materijalnih normi. Za ispravku i otklanjanje grešaka u odlukama suda, proceduralni sistem je predvideo da posredstvom pravnih lekova drugi sudija preispita slučaj.

Zbog toga protiv presude prvostepenog suda stranke mogu uložiti žalbu u roku od petnaest (15) dana od dana urucenja pismenog opravka presude, ako ovim zakonom nije određen neki drugi rok. U sporovima gde je presuda izdata na osnovu menice ili čeka, rok za žalbu je sedam (7) dana. Žalba koja je podneta u zakonom predviđenom roku sprečava da presuda postane pravosnažna u delu osporen žalbom, i na kraju o žalbi protiv pobijane presude odlučuje drugostepeni sud.

Prema ZPP člana 176-184, žalba protiv presude, član 206-207 žalba protiv rešenja je redovni pravni lek kojim se pobija sudska odluka. Prvo sredstvo kojim se pobija platni nalog je prigovor (prigovor - član 497.1 ZPP).

Stranka može da se odreće prava na žalbu od trenutka kada je presuda urucena, do donosenja odluke od drugostepenog suda, stranka može da povuče tužbu.

Izjava o odustajanju od prava na žalbu i da povlačenje tužbe ne može da se opozve.

Sadržaj žalbe

Žalba je redovno pravno sredstvo za pobijanje prvostepene presude. Pravo na žalbu protiv presude je zagarantovano ustavom. Ona proizvodi suspendivni efekat, jer sprečava presudu da postane konačna, i devolutivni efekat, jer je podnošenjem žalbe utvrđuje se nadležnost drugostepenog suda za razmatranje pobijane presude. U tom smislu, postoje ograničenja kada je u pitanju presuda na osnovu priznanja i presuda na osnovu odustajanja od tužbenog zahteva, koje bi mogle da se pobijaju, zbog povrede odredaba parničnog postupka ili zbog izjave o priznanju, odnosno odustajanje od tužbenog zahteva, date u zabludi ili pod pretnjom ili prevarom.

Žalba je u pisanoj formi. Pored elemenata koje treba da ima svaka napisana radnja, žalba mora da sadrži: naziv presude protiv koje je žalba, izjavljena, izjava kojom se presuda pobija u celosti ili samo u određenom delu, razlozi žalbe sa obrazloženjem i potpis podnosioca žalbe. Poželjno je da žalba sadrži i predlog za odlučivanje koje će drugostepeni sud dati po mišljenju podnosioca žalbe.

Ako žalba ne sadrži gore navedene elemente (tj. nepotpuna žalba), prvostepeni sud odlukom, protiv koje nema žalbe, podnosioca žalbe poziva da u roku od sedam dana da završi dopunu žalbe, ako podnosilac žalbe u gore navedenom roku ne postupi po zahtevu suda, sud će odbaciti žalbu kao nepotpunu.

U žalbi ne mogu da se podnose nove činjenice i predlagati nove dokaze, osim ako podnosilac žalbe pruži dokaze da bez njegove krivice, nije mogao da podnese, odnosno da predlaže dokaze do okončanja glavnog pretresa u pred prvostepenim sudom.

Prikazujući nove činjenice, podnosilac žalbe obavezan je da pomene dokaze sa kojima se takve činjenice mogu dokazati, a na osnovu novi dokaze, obavezan je da navede činjenice koje takvim dokazima treba da se utvrde.

Prigovor o zastarelosti i prigovor u cilju naknade, koji nisu podenti u prvostepenom postupku, ne mogu da se podnose putem žalbe.

Ako prezentiranjem novih činjenica i predlaganjem novih dokaza, nastaju troškovi u postupku po žalbi, te troškove snosi stranka koja je iznela nove činjenice, odnosno koja je predložila novodokaze.

Razlozi iz kojih može da se pobija presuda

S obzirom na greške i nepravilnosti na koje se zasniva žalba, u zakonu je izričito navedeno iz kojih razloga može da se pobija presuda, a to su: a.) zbog povrede odredaba parničnog postupka, b) zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja i c) zbog pogrešne primjene materijalnog prava.

Bitne povrede odredaba parničnog postupka- Sudske radnje sa formalnim nedostacima su ukoliko prilikom predzimanja određenih radnji pogrešno su primenjene određene proceduralne odredbe. Međutim, nisu istog značaja sve povrede procesnih odredbi. Pojedine nisu uopšte predviđene razlog za žalbu. Takve povrede se nazivaju nebitne povrede. Bitne povrede su one koje su uzročnoj vezi, efikasne ili potencijalno neosnovane odluke, ili povredom bilo kojeg drugog interesa zaštićen zakonom u sudskom procesu. Ni bitne povrede nisu od jednake važnosti. Za neke od njih sam zakon pretpostavlja da utiču ili mogu uvek uticati na donosenje pogrešne odluke. Ovu vrstu povreda, pravna nauka naziva apsolutne bitne povrede.

Relativne bitne povrede- Zakon ne pominje ponaosob sve relativne bitne povrede. To nije uopšte moguće. Jer, bilo kojom proceduralnom radnjom sud, može da povredi bilo koju proceduralnu odredbu. Relativna bitna povreda je npr. neosnovano odbijanje predloga stranke za korišćenje bilo kog pravnog sredstva, koja je moglo uticati da činjenično stanje ne bude u potpunosti utvrđeno. Nedobijanje saglasnosti stranke za postavljanje vestaka; neopravdano odbijanje predloga za izuzeće sudije, razlog kojeg je sud sama razmatrao, odobrenje suprotno zakonu za učešće javnosti na sednici, a ne obaveštavanje strane od strane suda sa njenim pravom da na suđenju koriste jezik njegov itd. Relativna bitne povrede drugostepeni sud uzima u obzir samo ako podnosioc zahteva izričito je nabrajao u svojoj žalbi.

Apsolutne bitne povrede - Kada postoje takve povrede bez obzira da li pobijana presuda je pravilna ili ne u pravno materijalnom smislu ona se poništava. U tom slučaju presuda se poništava i pored formalnih razloga (proceduralnih) i zbog same činjenice da su povredene odredbe postupka. Povrede koje su uvek dovele do ukidanja odluke, izričito i taksativno su nabrajani članu. 182.2. ZPP.

Sve apsolutne bitne povrede mogu se podeliti u tri grupe. U prvu grupu spadaju povrede odredaba postupka. Drugu grupu čine povrede koje se odnose na pojedina parničnog postupka. U trećoj grupi pripadaju povrede pabila o odlučivanju.

U zavisnosti od toga na šta se odnose povrede prve grupe, dele se na: pretpostavke povrede u vezi sa sudom; povrede u vezi stranaka, pretpostavke u vezi sa predmetom spora.

Pretpostavke koje se odnose na povrede od strane suda su:

- nepravilan sastav suda,
- izuzeće sudije,
- *nenadležnost suda,*
- *stvarna nenadležnost suda.*

Povrede u vezi sa strankama su:

- *nesposobnost da bude stranka,*
- *proceduralna nesposobnost (za postupanje u postupku),*
- *nepravilno zastupanje stranke.*

Povrede u vezi predmeta spora su:

- *postojanje negativnih proceduralnih pretpostavki (povreda nacela Ne bis in idem).*

Povrede druge grupe odnose se na povrede odredaba koje cine neke od odredaba parnicnog postupka, a to su:

- *povreda nacela o nepsoredovanju,*
- *povreda saslušanja obe strane u postupku,*
- *povreda nacela kontraditornosti,*
- *povreda nacela javnosti (javna sednica) i*
- *-povreda pravila koja se odnose na koriscenje jezika na kome treba da se odvija postupak.*

Povrede pravila treće grupe odnose se na pravilima o uopštem uspostavljenju pravila koji se odnose na izradu presudu u pismenoj formi. Takve povrede su :

- odlucivanje suprotno sa paragraom 3 člana 3ZPP (nedozvoljeno raspolaganje stranaka) donosenje presudenaosnvupiznanja, neubedenja, izostanka, odustajanja od tuzbenog zahteva ili bez odrzavanja glavne rasprave,
- *priznanje bez psotojanja uslova za tako nesto,*
- *donosenje presude zbog izostanka bez postojanja zakonskih uslova za takvo donosenje,*
- *prekoracenje tuzbenog zahteva, i*
- *-povreda pravila o formi i sadrzaju presude.*

Pogrešno ili nepotpuno utvrđeno činjenično stanje- shodno ZPP (clan183) postoji kada pogresno ili nepotpuno utrdeno stanje sud je utvrdio neku odlucujucu cinjenicu, odnosno kada takvu cinjenicu nije uopste utvrdio.

Pogrešna primena materijalnog prava - postoji kada sud nije primenio odredbu materijal koju je trebao da primeni, ili kada takvu odredbu nije primenio.

Postupak po žalbi

Postupak p žalbi odvija se u dva dela. U prvom delu postupa prvostepeni sud, dok u drugom delu drugostepeni sud.

Žalba se podnosi sudu koji je doneo presudu u prvom stepenu u dovoljnom broju primeraka za sud i protivnu stranku. Žalba podneta nakon isteka roka zakonom, neprihvatljivom ili nepotpunim, odbacuje se presudom prvostepenog suda bez zakazivanja ročišta. Odgovor na žalbu treba da se podnese u roku od 7 dana.

Nakon prijema odgovora na žalbu, ili nakon isteka roka za odgovor na žalbu, prvo stepeni sud žalbu i odgovoriti na žalbu, ako je podneta sa svim spisima dostavlja drugostepenom sudu najdalje u roku od sedam dana.

Sudija izvestilac, ako je potrebno, od strane prvostepenog suda će zahtevati izveštaj o povredama proceduralnih odredbi i ostalih nedostataka pomenutih u žalbi, kao i dazahteva da, u cilju utvrđivanja povrede, odnosno nedostataka, i da budu odgovarajuće istrage.

Granice za ispitaivanje prvostepene presude

Apelacioni sud ispituje prvostepenu presudu u delu koji je žalbom pobijen i to u granicama razloga navedenih u žalbi, vodeći računa o po službenoj dužnosti za sprovođenje materijalnog prava i povrede parničnog postupka iz člana 182. stav 2. tačka b), g), j), k), m) ZPP.

Odluka drugostepenog suda po žalbi

Odluka žalbenog suda je proceduralne ili meritorne prirode. Pproceduralne prirode je odluka kojom se ne oglasava o samom tuzbenom zahtevu. Zbog svog proceduralnog značaja ona se daje u obliku odluke. Proceduralne prirode su: resenje kojom se odbacuje žalbu kao neblagovremena, nedopustiva, resenje kojim se ukida žalbena presuda i pravna stvar vraća se na ponovno sudjenje prvostepenom sudu. Odluka žalbenog suda je meritorne prirode, ukoliko se odnosi na tuzbeni zahtev. Zbog svog značaja materijalno pravne prirode, odluka suda donosi se u obliku presude. Takva je presuda kojom se odbija žalbu kao neosnovanu i potvrđuje osporena presudu, presuda kojom žalbeni sud preinacava pobijnu presudu. Drugostepeni sud nije vezan za predlog podnet u žalbi

Sud je dužan da odmah nakon što bude dobio presuda drugostepenog suda, da zakaze pripremno ročište ili sednicu glavne rasprave koja mora da se održi najkasnije u roku od trideset (30) dana kada je prispela odluka drugostepenog suda, da obavi sve proceduralne radnje i razmotri sva sporna pitanja koja je utvrdio drugostepeni sud u svojoj odluci.

Drugostepeni sud ne može da promeni odluku u prvom stepenu na štetu podnosioca žalbe, ukoliko je samo onpodneo žalbu a ne i protivna strana. Ovo pravilo (zabrana tkz. reformatio in peius) izričito je predviđeno samo kada po žalbi se donosi presuda kojom se preinacuje zalbom. U obrazloženju presude, odnosno odluke, drugostepeni sud treba da proceni navode iz žalbe koji su bili od ključne važnosti za donošenje svoju odluke. Drugostepeni sud vratiće sve spise predmeta prvostepenom sudu sa dovoljnim brojem primeraka svoje odluke da ih i drugim zainteresovanim stranama, urucii kopije, takode I jedan primerak za prvostepeni sud “ poslati. Drugostepeni sud to cini u roku od trideset (30) dana od dana donošenja svoje odluke.

ŽALBA PROTIV REŠENJA

Prema posebnoj žalbi protiv odluke odvija se poseban postupak. Ova žalba je delotvorno sredstvo za jednostrano pobijanje, obično je suspenzivnog karaktera. U postupku koji se sprovodi, na adekvatan način primenjuju se odredbe kao žalbe na presudu.

Protiv rešenja prvostepenog suda dozvoljena je žalba, ako ovim zakonom je doslovce predviđeno da posebna žalba nije dozvoljena, Presuda protiv koje nije dozvoljena posebna žalba, može odmah da se izvrši.

VANREDNI PRAVNI LEKOVI

Revizija je vanredni pravni lek kojim stranka pobija zbog povrede pravosnaznu presudu drugostepenog suda protiv presude prvostepenog suda. Razlozi za podnošenje reviziju od stranke su :

- a) *bitne povrede odredaba parničnog postupka iz člana 182. st. 2 ZPP, izuzev povreda predviđenih u članu 182 st. 2 tačka (f,h,i, m).*
- b) *bitne povrede odredaba parničnog postupka iz člana 182 st.1 të ovog zakona koje su povredene u postupku pred drugostepenim sudom.*
- c) *pogresna primena materijalnog prava.*
- d) *prekoracjenje tuzbenog zahteva, ako je ova povreda bila u postupku pred drugostepenim sudom.*

- 1) Revizija nije dozvoljena zbog pogresno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja.
- 2) Protiv presude donete u drugostepenom sudu kojom se potvrđuje presuda na osnovu priznanja, revizija je dozvoljena samo iz razloga predviđenih u paragrafu 1 tačka a), b) i d) ovoga člana.
- 3) Protiv drugostepene presude kojom se potvrđuje prvostepena presuda revizija ne može da se podnese zbog bitnih povreda odredaba parničnog postupka iz stava 1. tačke a) ovog člana, ukoliko njihovo postojanje uopšte nije pomenuto u žalbi osim kada je u pitanju povreda za koje se stara po službenoj dužnosti drugostepeni suda i revizioni sud “.

Stranka revizijom ne može da pobija odluku drugostepenog suda koja je doneta u sporovima čija je vrednost manja nego ona koja je određena zakonom (član 211.2 ZPP). U imovinsko- pravnim sporovima od specifične društvene važnosti revizija je dozvoljena, bez obzira na vrednost predmeta spora. Takvi su : a) sporovi o alimentaciji, b) sporovi za nadoknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja, zbog smrti davaoca c) u sporovima iz radnih odnosa koje inicira zaposleni protiv odluke za prestanak radnog odnosa.

Nadležni za odlučivanje o reviziji je Vrhovni Sud. Rok za podnošenje revizije je 30 dana od dana kada je stranka primila drugostepenu presudu. Ni rok za podnošenje revizije ni revizija ne sprečavaju izvršenje pravosnažne presude. Revizija ne proizvodi suspenzivno dejstvo. U postupku po reviziji na odgovarajući način primenjuju se odredbe predviđene za žalbe na presudu, ali samo ukoliko zakonom su predviđene odredbe koje posebno vaze za postupak (čl. 227 ZKP).

Nakon odgovora na reviziju (rok od 7 dana) ili po isteku roka za odgovor (takođe rok za 7 dana) na odgovorako je podnet, prvostepeni suda dostavlja revizijom sudu, zajedno sa spisima predmeta, u roku od sedam dana preko drugostepenog suda.

Revizija protiv rešenja

Prema članu 228 ZPP stranke mogu da podnesu reviziju protiv rešenja drugostepenog suda u kojim je pravosnažno okončan postupak. (litispendenca) Međutim, ukoliko se radi o rešenjima koja su doneta u sporovima u kojima nije dozvoljeno revizija protiv presude, onda revizija nije dozvoljena ni protiv takvih rešenja. Zakon doslovce predviđa da u oba slučaja revizija uvek je dozvoljena :) protiv rešenja drugostepenog suda kojom se odbacuje žalba, i b) protiv rešenja drugostepenog suda kojom se potvrđuje rešenje prvostepenog suda kojom je odbijena revizija protiv konačne presude. Revizija je dozvoljena i protiv presude drugostepenog suda koji je odlučeno o predlogu za ponavljanje postupka. Revizija nije dozvoljena protiv rešenja o troškovima postupka.

U postupku po reviziji protiv rešenja, srazmerno se primenjuju i odredbe ovog zakona o reviziji protiv presude.

Obnova postupka

Po zakonu, svaki postupak koji je okončan pravosnažnom odlukom (presuda ili odluka) može da se obnovi po predlogu stranke, kada postoji razlozi navedeni u članu 232 ZPP. Predlog za obnovu postupka je vanredni pravni lek, ograničen, ne suspenzivan, obostran. Postupak može da se završi rešenjem, zaključujući da je tuzba odbijena ili rešenjem kojom je zaključeno da je postupak završen kroz raspoložive proceduralne radnje stranaka.

Razlozi na osnovu kojih stranka može da predloži obnovu postupka u nauci se svrstavaju u tri grupe :) ozbiljne povrede odredaba postupka; b) krivična dela učesnika u postupku koja su mogle da utiču na sadržaj odluke, i c) činjenice i novi dokazi.

Rok za podnošenje predloga za ponavljanje postupka je trideset (30) dana i počinje od dana kada stranka je obavještena o razlozima obnove od 5 godina od datuma kada ova presuda je postala pravosnažna, osim ako se ponavljanje traži iz razloga navedenih u članu 232, tačka a. i ovog zakona (kada stranka sa nezakonitim radnjama, a naročito u slučaju ne pozivanja na ročište nije data mogućnost da učestvuje na glavnom pretresu i kada u svojstvu stranke je učestvovalo lice koje ne može biti stranka u postupku, stranka nije zastupljena od strane ovlašćenog lica ili zakonskog zastupnik,i kada nije bio ovlašćen za preduzimanjea određenih proceduralnihe radnji).

O predlogu za obnovu postupka odlucuje objasnjeno kao što je ranije objašnjeno drugostepeni sud, i to sudija pojedinac koji nije učestvovao u donošenju drugostepene odluke u prethodnom postupku.

Predlog za obnovu postupka uvek se podnosi onom sudu koji je doneo presudu u prvom stepenu ukazujući u predlogu, a naročito: pravni osnov na kojem se zasniva obnova postupka, okolnosti koje ukazuju da je predlog podnet u zakonskom roku i dokazna sredstva kojima se obrazlazu navodi predlagaca.

Predlog za obnovu postupka koji je podent nakon roka, odbacuje prvostepeni sud rešenjam bez sudske rasprave. Međutim, ako prvostepeni sud ne odbaci predlog, jedan primerak dostavlja suprotnoj strani, koja ima pravo da u roku od petnaest (15) dana da odgovori na to.

Nakon prispelog odgovora u vezi sa predlogom, ili nakon isteka roka za odgovor,sud, zajedno sa odgovorom,ako je dostavljen, i sve ostale spise dostavlja drugostepenom sudu u roku od osam (8) dana.

Drugostepeni sud odlučuje o predlogu za obnovu postupka obično van glavne rasprave. Ako sud dolazi do zaključka da je neophodno da se to razmatra, onda sud postupa u skladu sa odredbama čl. 191 i 193 ovog zakona (otvaranje rasprave pred ovim sudom).

Resenjem kojim se dozvoljva obnova postupka navodi se i odluka kojom je ponisteno u prethodnom postupku.Protiv resenja drugostepenog suda kojim se odbije predlog za ponavljanje postupka nije dozvoljena žalba. Žalba protiv rešenja drugostepenog suda kojim se odbija predlog za ponavljanje postupka podnosi se istom sudu, koji po žalbi odlučuje u vecu sastavljeno od troje sudija.

U obnovljenom postupku pred prvostepenim sudom ne može da odluci sudija koji je doneo odluku u prethodnim postupku,a prvostepeni sud zakazuje pripremno ročište odmah nakon prispelosti drugostepene presude,a najkasnije u roku od osam (8) dana

ODNOS IZMEĐU REVIZIJE I PREDLOGA ZA OBNOVU POSTUPKA

Ako u rok koji je predviđen za podnošenje revizije stranka podnosi predlog za obnovu postupka samo iz razloga za koje se može podneti revizija, smtraće se da je stranka podnela reviziju. Ako stranka podnese zahtev za reviziju iz razloga jer u prvostepenom postupku ili u drugostepenom postupku,je odluceno o zahtevu o kojem

je postojala pravosnazna odluka, ili po zahtevu o kome je stranka odustala u prethodnom postupku, ili ako postoji sudsko poravnanje, istovremeno ili je kasnije podnet zahtev za obnovu postupka, iz bilo kojih razloga navedenih u članu 232 ovog zakona, sud obustavlja postupak po predlogu za obnovu postupka dok se ne okonča postupak po reviziji.

Ako stranka podnese zahtev za reviziju iz bilo kog razloga, osim u slučajevima navedenih u prethodnom stavu, istovremeno ili kasnije podnosi i predlog za obnovu postupka, razlozi iz člana 232. tačka c) i d) ovog zakona koji su obrazloženi pravosnažnom krivičnom presudom, sud će obustaviti postupak po reviziji do završetka postupka u vezi sa predlogom za obnovu postupka.

U svim ostalim slučajevima u kojima stranka podnes zahtev za reviziju, dok u isto vreme ili kasnije podnosi i predlog za obnovu postupka, sud će odlučiti koji će postupak da nastavi a koji će da prekida, uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja, naročito razloge zbog kojih su podneti oba pravna leka kao i dokazi predloženi od samih stranaka.

Odredbe člana 242 stav 1 i 3 ovog zakona će se primenjivati i kada stranka je podnela predlog za obnovu postupka i nakon toga predloži reviziju. U svim ostalim slučajevima u kojima stranka podnesi predlog za obnovu postupka, a zatim i zahtev za reviziju, obično postupak se prekida u vezi zaheva za reviziju sve dok se ne okonca postupak po predlogu za obnovu postupka, osim ako nađe da postoje opravdani razlozi da se na drugi način postupi.

Rešenje iz člana 242. ovog zakona donosi sudija prvostepenog suda enje iz člana 242. ovog zakona donosi sudija prvostepenog suda ako predlog za obnovu postupka je prispeo u prvostepeni sud pre nego što je predmet po reviziji dostavljen revizionom sudu. Ako predlog za obnovu postupka je stigao, nakon što je predmet dostavljen revizionom sudu, rešenje iz članom 242. ovog zakona donosi revizioni sud.

Rešenje iz člana 242. ovog zakona donosi sudija prvostepenog suda, osim kada predmet po reviziji se nalazi u prvostepenom sudu, a predlog za obnovu postupka je dostavljen višem sudu za odlučivanje, u tom slučaju rešenje donosi viši sud. Protiv rešenja žalba nije dozvoljena.

ZAHTEV ZA ZAŠTITU ZAKONITOSTI

Zahtev za zaštitu zakonitosti je nesuspendivno sredstvo za pobijanje sudskih odluka, ali ograničen kojim javni tužilac pobija konačne odluke zbog bitnih povreda odredaba postupka, ukoliko povreda se odnosi na teritorijalnu nadležnost, ako je prvostepeni sud donio presudu bez održavanja glavne rasprave, i ukoliko je odluceno o zahtevu koji cije osporavanje je u toku, ili je u suprotnosti sa zakonom, javnost je isključena sa glavnog pretresa i zbog pogrešne primjene materijalnog prava.

Javni tužilac ne može da podnese zahtev za zaštitu zakonitosti zbog prekoracenja tuzbenog zahteva, ni zbog pogrešnog ili nepotpuno utvrđivanja činjeninog stanja.

Prema odredbama ovog zakona, nadležni sud za odlučivanje o zahtevu za zaštitu zakonitosti postupiće i ako utvrdi da postoji bitna povreda odredaba parničnog postupka u prvostepenom sudu.

Nadležan za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti je Javni Tužilac Kosova. Vrhovni sud o zahtevu odlučuje. Nije važno da li je odluka postala pravosnažna u prvom stepenu ili drugom stepenu. Ovo važi i kada su u pitanju rešenja.

Zahtev za zaštitu zakonitosti može se podneti u roku od tri meseca od dana kada je odluka postala pravosnažna. Međutim, ako protiv drugostepene odluke je podnet zahtev za reviziju, rok za podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti je 30 dana, a počinje od dana kada je javni tužilac dostavio kopiju zahteva za reviziju te stranke čija revizija je poslata ranije. Ako protiv odluke je podnet zahtev za reviziju i zahtev za zaštitu zakonitosti javnog tužioca, sud u vezi oba pravna leka odlučuje jednom posebnom odlukom (član 249 ZPP). Za sednicu na kojoj se raspravlja i odlučuje o zahtevu za zaštitu zakonitosti, sud obaveštava javnog tužioca.

SUĐENJE U PRVOM STEPENU- PODNOŠENJE TUŽBE

Pojam i sadržaj tužbe

Tužba je prva proceduralna radnja kojom se inicira spor u pranicu. Tužbu podnosi tužalac. On tužbom od suda zahteva pravnu zaštitu određenog sadržaja, s obzirom na tuženog. Pravnu zaštitu sud donosi svojom odlukom.

Materijalni aspekt tužbe predstavlja zahtev tužioca o kome sud odlučuje o spornom pravnom pitanju. Kada govorimo o tužbi u proceduralnom aspektu (formalni) smatramo sami (dokument -podnesak) dokument u kojem tužilac iznosi zahtev da bi sud doneo odluku radi zaštite određenog sadržaja.

Na osnovu sadržaja tužbe su određuje redosled za preduzimanje procesnih radnji.

Tužba u formalnom smislu (spis) ima sadržajni deo koji je obavezujući, a može imati sadržajni deo koji nije obavezan. Tužba treba da ima deo iz kojeg se vidi kom sudu je podneta, koje su stranake i njihove podatke radi identifikacije. Pored toga, tužba mora da ima i sledeće elemente :

- a) *zahtev preciziran u pogledu glavnih i sporednih potraživanja;*
- b) *činjenice na kojima tužilac zasniva tužbeni zahtev;*
- c) *dokazi kojima se potvrđuju činjenice;*
- d) *vrednost spora;*
- e) *pravni osnov;*
- f) *ostale podatke koje treba da sadrži bilo koji podnesak (član 99 ZPP)*

Sud nije vezan sa pravnim osnovom tužbenog zahteva. Sud postupa po tužbi i u onim slučajevima kada tužilac nije precizirao pravni osnov tužbenog zahteva.

Tužilac je obavezan da tužbi priloži dokaz da je sudska taksa plaćena.

Ako tužilac ne plati sudsku taksu precizirane u tužbi i nakon obaveštenje od strane suda, i pored toga sto ne postoje uslovi za oslobadanje od plaćanja sudske takse, smatraće se da je tužba povučena.

Tužbe se dele ili klasifikuju u različite vrste shodno ovih kriterijuma: materijalno pravne ili pravne proceduralne. U pogledu materijalnog prava tužbe su prilagođene ovoj grani prava, stoga one se dele u građanske, porodične, radne, itd. Sa stanovišta procesnog prava tužbe se dele u nekoliko vrsta u zavisnosti od namere koju ima tužilac u parnici za donosenje sudske odluke. Prema nameri tužioca, tužbe se dele tužba za utvrđivanje (deklarativne) i tužbe za promene (konstitutivne transformacije).

- a) **Tužba za utvrđivanje (deklarativna)** - *Tužba za utvrđivanje naziva se ona tužba kojom tužilac može da zatraži od suda samo da utvrdi postojanje ili nepostojanje nekog prava ili pravnog odnosa, autentičnost ili neautentičnost nekog dokumenta. Intervencija suda sa ovom vrstom tužbe zahteva se pre povrede pravnih normi na koje se zasniva subjektivno pravo tužioca. Sa odlukom suda sprecava se povreda koja može ubuduće da nastupi. Tužbom se konstatuje postojeće pravno stanje, bez da obaveže tuženog da nešto čini. Na osnovu ove odluke ne može se pokrenuti postupak za izvršenje. Sa ovom vrstom tužbe ne može da se zahteva od suda da potvrdi neku činjenicu ili neko činjenično stanje. Ovom tužbom može da se zahteva, npr. utvrđivanje o postojanju ugovora o prodaji, ugovora o izgradnji, onda pravo svojine, autorsko pravo, pravo na nasledstvo, pravo korišćenja itd. U ovu vrstu tužbe spada i tužba za utvrđivanje postojanja braka, očinstva, materinstva itd.*
- b) **Tužba za činidbu (kondemnatorna)** - *Deklarativnom tužbom tužilac traži da sud utvrdi postojanost (pozitivna), odnosno nepostojanost (negativna) jednog pravnog odnosa. Pored toga, kao predmet utvrđenja spominje se u zakonu i pravo, ali ovo razlikovanje ne povlači i razliku u postupku. Sa ovom tužbom, tužilac može da traži da tuženi nešto trpi, npr. da dozvoli tužioca da koristi pravo prelaza nad njegove nepokretnosti, ili da ne postupa, npr. da prestane sa daljim uznemiravanjem u mirnom korišćenju stana, da u buduću ne koristi firmu tužioca i sl. Ovom tužbom može da se zatraži od tuženog davanje izjave određenog sadržaja : npr. dokument na osnovu kojeg može da se registruje neko određeno pravo u javnom registru. (clausula intabulandi).*
- c) **Tužba za promenu** - *(preobražajna, konstitutivna)- Preobražajnom tužbom tužilac ostvaruje jedno svoje pravo na pravnu promjenu, koja se, po zakonu, može ostvariti samo presudom. Kao primjeri mogu se navesti tužba za poništaj ugovora, tužba za povećanje iznosa izdržavanja određenog presudom, tužba kojom poverilac od suda traži određivanje vremena ispunjenja obaveze itd. Međutim, u određenim slučajevima, posebno za izmenu određenih pravnih odnosa, potrebno je da postoji konačna presuda. U takvim slučajevima, tužbom od strane suda može da se zahteva da presudom uspostavi neki pravni odnos, a zatim da promeni sadržaj postojećeg odnosa ili da ukine. Npr. tužba kojom se traži povećanje sredstava za izdržavanje po ranijoj donošenoj presude,*

određivanje vremena za ispunjavanje obaveze ili davanje pravno materijalne izjave od strane tuženog kojom se dozvoljava upis u registar nepokretnosti u zemljišnim knjigama. Iz zadnjeg primera kada odluka postane konačna, tuženi, smatra se da je tuženi dao navedenu izjavu tako da no osnovu iste može da se izvrši upis u registar. Iste vrste je i tužba kojom se takođe traži smanjenje ugovorene kazne ili smanjenje ugovorene naknade za rad advokata. Primer za tužbu kojom se traži ukidanje ili prestanaka pravnog odnosa je tužba za razvod braka, ili za poništenje braka, a zatim za raskid ugovora ili firme itd.

U nekim slučajevima ovom tužbom od strane suda može da se zahteva da sud svojom odlukom promeni procesno stanje. Takve procesne tužbe su : tužba za poništenje odluke arbitražnog suda; tužba u kojoj treće lice traži od suda da oglasi nedopustivo izvršenje gde je obuhvчено i njegov deo imovine; tužba kojom dužnik podnosi prigovore u toku izvršenja, tražeći od suda da svojom odlukom oglasi kao ne - dozvoljeno izvršenje. Niti na osnovu presude koja je doneta po osnovu ove tužbe ne može da se pokrene izvršni postupak za ispunjenje obaveze od strane tuženog.

Uključivanje više tužbenih zahteva u jednu tužbu

U jednoj tužbi, tužilac može da obuhvati nekoliko zahteva protiv iste tužene strane pod uslovom da su svi zahtevi vezani sa istim pravnim osnovom.

Ako zahtevi nisu vezani sa istim činjenicnim stanjem i pravnim osnovom, one mogu da se uključe u tužbi protiv iste stranke samo ako isti sud ima nadležnost za svaki od tih zahteva i kad za sve zahteve je određen ista vrsta postupka, sud zaključuje da uključivanje takvih zahteva u parnični postupak doprinosi ekonomičnosti (kumulativno spajanje potraživanja). Ako tako nešto ne doprinosi ekonomičnosti postupka, sud, najkasnije na pripremnom ročištu, donese rešenje o odvajanju postupka.

Tužilac jednom tužbom može da obuhvati dva ili više tužbenih zahteva koji su međusobno povezani, i tražiti od suda da usvoji drugi po redu tužbeni zahtev, ukoliko prvi bude odbijen (spajanje tužbenih zahteva. Ovako spajanje tužbenih zahteva može da bude samo ukoliko sud ima stvarnu nadležnost za svaki tužbeni zahtev koji su obuhvčeni jednom tužbom i ako svi tužbeni zahtevi pripadaju jednom istom postupku.

Presudom kojom se usvaja tužbeni zahtev, pod jedan prestaje pravna zavisnost koja je nastala u vezi sa drugim tužbenim zahtevom.

Protivtužba

Protivtužba je tužba tuženog podnete protiv tužioca, kojom je pokrenut postupak protiv tužene strane. Protivtužbom tuženi (na prvom ročištu po tužbi) u istom sudu i istom postupku podnosi svoj poseban tužbeni zahtev (član 256 ZPP) Protivtužbom nastaje još jedan proceduralno-pravni odnos, sa suprotnim ulogama stranaka. Za tuženu stranu protivtužba služi kao zaštitno sredstvo. Ona nije dužna da svoj tužbeni –zahtev

koji se odnosi na tužioca ostvari putem tuzbenog zahteva. Tako nesto može da se uradi tužbom kojom se pokreće poseban parnični postupak.

Zakon poznje tri vrste protivtužbe: koneksna, kompenisvna i prejudicialna. Prvu, tuženi može je podneti ako između potraživanja uključene protivtužbom i one uključene tužbom nema razlike u pogledu pravnog osnova, jer obe imaju isti pravni osnovu. Tako npr. ako tužilac tužbom je zahtevao da tuženi preda stvari, tuženi protivtužbom može zahtevati od tužioca da plati kupoprodajnu cenu. Pod dva, tuženi može podneti ako njegov zahtev može da se nadoknaditi na zahtev tužioca. Ova mogućnost se koristi posebno kada je zahtev za protivtužbu u monetarnj formi. Treće, tuženi može da podnese protivtužbu kada je to potreban dokaz o pravu ili odnos suda o postojanju ili nepostojanju okolnosti od kojih zavisi u potpunosti ili delimično odluka o zahtevu podnosioca zahteva (preducijalna protivtužba). Preducijalnom protivtužbom tuženi zahteva npr. da sud svojom presudom utvrdi da predmet, kojeg tužilac traži je njegovo vlasništva a ne vlasništvo, tužioca. Ova protivtužba uvek ima deklarativni karakter. Ako sud prihvati protivtužbu kao osnovanu, ond sud istom presudom tužbeni zahtev odbija kao neosnovan.

Čak i protiv tužba se smatra tuzbom, ukoliko tokom suđenja bude povučna tužba ili se odbacuje kao nedopuštena, onda suđenje se nastavlja u vezi sa protivtužbom. Protivtužba može da se podnese sve dok se ne okonca priprema ročište, odnosno, prva glavna rasprava, ako nije održano priprema ročište uopšte. Nakon ovog roka tuzbeni zahtev može da se podnese samo uz saglasnost tužioca.

Preinačenje tužbe

Preinačenje tužbe slično je preinačenju tužbenog zahteva, gde se proširuje tužbeni zahtev, ili se podnosi neki drugi zahtev uporedo sa onim postojećim.

Tužba se ne može smatrati preinačenom ako je tužilac promenio pravni osnov potraživanja, ako je smanjio tužbeni zahtev, ili ako je promenio, dopunio ili ispravio konkretne navode u tužbi.

Tužilac može da promeni tuzbu najkasnije do završetka pripremnog ročišta, ili do početka sednice za glavnu raspravu ako nije održano priprema ročište. U tom slučaju sud mora dati tuženom dovoljno vremena da se pripreme za razmatranje izmenjene tužbe.

Po završetku pripremnog ročišta, a najkasnije do okončanja glavne rasprave, sud može da dozvoliti izmenu tužbe samo ako utvrdi da izmenom iste se ne namerava odudgovlacenje suđenja, i ako tuženi pristaje na izmenu tužbe.

Smatra da tuženi je pristao za izmenu tužbe, ako on počinje da prisustvuje raspravi po izmenjenoj tužbi, bez prethodnog osporavanja o izmeni.

Protiv rešenja kojim je dozvoljeno ili odbijeno izmena tužbe, posebna žalba nije dozvoljena.

Ako tužilac izmeni tužbu, zahtevajući zbog istog činjeničnog stanja drugi predmet ili drugi iznos novca, tuženi ne može da ospori takvu izmenu, ukoliko je izmena kao posledica nastalih činjenica nakon podnošenja tužbe.

Ako tužilac može promeniti tužbeni zahtev tako umesto prvooptuženog da tuži drugo lice, za takvu promenu je potrebna je saglasnost lica koja će ući u parnicu u svostvu tužene strane, a ukoliko je tuženi učestvovao glavnoj raspravi, potrebna je i njegova saglasnost. Lice koje se uključuje u parnicu umesto ranije tužene stranke, to treba da prihvati trenutno stanje postupka.

Tužilac može da povuče tužbu bez pristanka tuženog do trenutka pre sto tuženi daje odgovor na tužbu. Zahtev može biti povučen naknadno, do kraja suđenja, ako tuženi pristaje na to. Ako tuženi u roku od sedam (7) dana od dana obaveštenja o povlačenju tužbe nije se izjasnio, smatraće se da je pristao na povlačenje tužbe.

Ako je tužba povučena, sud donosi rešenje kojim konstatuje da je tužba povučena. Ovo rešenje se dostavlja tuženom samo ako je prethodno dostavljena tužba. Protiv rešenja kojem je zaključeno da je tužba povučena nije dozvoljena žalba. Tužba koja je povučena smatra se kao da nije podneta i ista ne može ponovo da se podnese sudu.

Postojanje suparničarstva (Litispedenca)

Suparničarstvo nastaje u trenutku u kojem tuženom se predje tužba, odnosno od trenutka kada je suprotna strane upoznata o zahtevu za sprovođenje postupka protiv nje. Tokom postojanja suparničarstva po istom tužbenom zahtevu ne može da se pokrene novo suđenje između istih stranaka. Ako, međutim, tako nesto bude, sud će odbaciti tužbu.

Sud u toku celog postupka, po službenoj dužnosti, stara se da li je u toku neko drugo suđenje poa istom zahtevu među istim strankama.

Ako bilo koja od stranaka u toku postupka otuđi stvar ili pravo zahtevano tužbom, takva stvar neće ometati postupak za okončanje između istih stranaka i lica koje je osvojio stvar ili pravo. Možete da se umesa u postupak, umesto tužioca ili tuženog, uz saglasnost obe strane i i presude koja bude doneta iz ovog slučaja proizvodi pravno dejstvo.

Suparničarstvo

Osim ako jednom tužbom su obuhvaceni nekoliko zahteva, jednim posebnim parničnim postupkom mogu da budu obuhvaceni nekoliko proceduralni odnosi, i u slučaju u kojem jednom tužbom u svojstvu tužioca su nekoliko lica. (suparničarstvo, t subjektivno spajanje). U takvom parničnom postupku ima toliko proceduralo pravne odnose koliko ima i tužilaca i tuženi. U takvom postupku svaki suparničar podnesi svoj tužbeni zahte. Iz ovoga proizilazi zaključak da u bilo kom postupku u kome postoje suparničarstvo, istovremeno imamo i subjektivno spajanje nekoliko materijalno – pravnih zahteva. Ovo se odnosi i na suđenje u kome suparničarstvo je zajedno, gde su zajednički zahtevi potpuno identični.

Prvilima o institutu o suparničarstvu mogu da se postignu dva glavna cilja: ekonomičnost postupka i pravna sigurnost (rešenje istih spora). Suparničarstvo je fakultativni institut.

Suparničarstvo je obavezno samo u izuzetnim slučajevima (obavezno suparničarstvo) Uvek je rezultat proceduralni aktivnosti tužioca. Tuženi pa ni sud, svojom odlukom ne mogu da stvore suparničarstvo. Međutim, u nekim slučajevima one mogu da stvori van proceduralne činjenice, na primer, smrt stranke tokom suđenja. U tom slučaju, umesto umrle stranke dolaze univerzalni naslednici.

Suparničarstvo se zove aktivno kada više subjekata u jednom parničnom postupku učestvuje u svojstvu tužioca Pasivno je, kada više subjekata se javljaju u ulozi tuženog. Suparničarstvo je obostrano kada u ulozi tužioca a takođe i ulozi tuženog javljaju se više subjekata.

Postoje tri vrste suparničarstva: materijalno i formalno suparničarstvo, primarno i naknadno zakonsko suparničarstvo.

- a) *Materijalno formalno suparničarstvo - Postoji materijalno suparničarstvo u onim slučajevima u kojima između suparničara postoji odnos pre početka parničnog postupak, i van postupka, određeni pravni odnos (činjeničnog stanja) u pogledu spornog predmeta. Može da postoji pravno proceduralna zajednica između suparničara, zajedničkih naslednika bracnih drugova, (kada podnesu tužba ili kad budu tuženi – slučaj deteta koji tuži roditelje za utvrđivanje ili osporavanje očinstva ili materinstva). Stvarna zajednica je (faktičke) npr. saučesnici jednog građanskog delikta ili povređeni u saobraćajnoj nesreći. Na suđenju koje se odvija protiv njih, radi se o materialnom suparničarstvu. Formalno suparničarstvo postoji kada između suparničara, van i pre postupka, ne postoji ni pravna ni faktička zajednica u pogledu spornog predmeta. Takvo suparničarstvo veze samo istolice koje je uključeno u isti parnični postupak koji zajedno tuže jednog ili više subjekata. Npr. nekoliko tužilaca koji od zajednice osiguranja traže naknadu štete za oštećenje života; drugi tuže za naknadu za plaćanje zakupnine za stanove koje koriste odvojeno.*
- b) *Primarno i naknadno suparničarstvo. - Primarno suparničarstvo zove se ono koje je konstituisano tužbom i u trenutku podnošenja iste. To zavisi od spremnosti tužioca. U slučaju suparničarstvo formalno imamo samo jedan zahtev, ali u pravno materijalnom smislu imamo tužbe koliko i tužilaca ili tuženi. Stoga, u odnosu na svako pravno materijalnu tužbu, nastaje po jedan pravni proceduralni odnos. Svaki od njih u sebi sadrži sudenje (proces) i nezavisan je od drugih, ali i svakako formalno predstavljaju proceduralnu celinu i obično se donosi jedna jedinstvena presuda.*

U članu 264 ZPP navedeni su uslovi pod kojima dva ili više subjekata zajedno tuže ili budu tuženi. Takva stvar je moguće:

- 1) ako su u pravnoj celini u pogledu predmeta spora, ili ako prava ili obaveze koje proističu iz istog činjeničnog i pravnog osnova; 2) ako predmet spora su zahtevi

ili obaveze iste vrste, koji se zasnivaju na činjeničnom ili pravnom osnovu približno sličnii ako postoji stvarna i mesna nadležnost istog suda za svaki zahtev i za svakog tuženog, i 3) ako je takva stvar predviđena nekim drugim zakonom.

Naknadno suparničarstvo nastaje nakon podnošenja tužbe : 1) ako do kraja glavne rasprave prvi tužilac se pridružuje drugom tužiocu, ili ako se tužba se proširuje, obuhvatajući jos jednog drugog tuženog (član 264.2 ZPP); 2) ako nastaje proceduralna razdvojenost na srane tužioca ili tuženog, tako da u mesto tužioca ili primarnog tuženog na suđenju uključuju dva ili više njihovih pravni naslednika.

Stranka koja je uključena u psotupku,obavezna je da prizna psotojece stanje,stoga je potrebno i saglasnost iste.

- c) *Zakonsko suparničarstvo - Odredbama ZPP i odredbama drugih zakona izričito je predviđena mogućnost suparničarstva za pojedine pravne situacije. Takve su npr.suparničarstvo sa eventualnim tuženim (član 265 ZPP),suparničarstvo stranaka po tuzbi od strane trećeg lica (glavni suparnicar, član 266 ZPP), suparničarstvo glavnog dužnika i jemca (član 267 ZPP). Kod slučaja suparničarstva sa eventualnim tuzenikom, tužilac može jednom tužbom da obuhvati samo dva tužena sa predlogom sudu da usvoji tužbeni zahtev u odnosu na drugo tuženog,samo ukoliko u odnosu na prvog se pokazuje kao neosnovano.*

Kod slučaja koji se odnosi na suparničarstvo stranaka po tužbi trećeg lica, ovaj zadnji svojom tužbom,npr. tražiti od suda da mu se preda predmet o čemu se void spor pred sudom.

Po osnovu ovakve tužbe,suprotne strane postaju suparničari.

Proceduralni položaj suparničara - Suparničarstvo kao zajednički efekat ima to, dva ili više suđenja u formalnom smislu odvijaju se kao jedno suđenje. Proceduralna aktivnost koja se odvija na takvim suđenja predstavlja jednu proceduralnu celinu suparničara i može biti različita u različitim vrstama suparničarstva. U zavisnosti od položaja vrsi se i razlike između jednostavnog i jedinstvenog suparničarstva.

Kod jednostavnog suparničarstva (član 268 ZPP) proceduralni položaj jednog uparničara u sporu ne zavise od procesnog položaja drugih učesnika u sporu. Svako od njih je nezavisna stranka u postupku i svojim činjenjem ili nečinjenjem ne idu na stetu ili u korist drugih suparničare. Njihov položaj je isti kao da su posebno tužili ili da su tuženi. Ovde sud protiv svakog od njih može da donese odluku različitog sadržaja. Međutim,sud može da donese i jedinstvenu odluku.

Kod slučaja jedinstvenog suparnicarstva (član 269 ZPP) osnovna karakteristika je da spor, u skladu sa zakonom ili zbog odnosa materijalno-pravne prirode o nasstojanju istog, može da se reši samo na isti način za sve suparnicare, koji čine jedinstvenu jednu stranu. Ovde sudski postupak ne samo da formalan, nego i materijalno predstavlja jednu celinu obzirom d aodluka može biti isti za sve suparnicare. Jedinstvena odluka npr. je suparničarstvo na suđenju na kojem suvlsnici imovine zahtevaju od tuženog predmet ili od kojeg bračnog druga su tuženi sa zahtevom za poništenje braka i sl. Ovde zakon je predvideo za sve suparnicare isti tretman u svojstvu praničnih stranaka.(član 269 ZPP).

Na početku smo naglasili, da suparničarstvo je da proceduralna formalna institucija. Međutim, u nekim slučajevima ona je neophodna, tužilac tužbom svakako uspostavlja pasivno suparničarstvo uključujući tužbom sve subjekte koji su stranke u pravno- materijalnom odnosu. Ako tužilac ne psotupi ovako, onda svojom odlukom mora da odbaci tužbu zbog nedostatka proceduralne legitimnosti na strani tuženog. Proceduralna pravila koja važe za jedinstvene suparnicare, primenjuju se i za neophodne suparnicvare. Međutim, obrnuto ne važi. Neophodno suparničarstvo psotoji npr. suđenje po osnovu tužbi za poništenje braka podneto od strane trećeg lica; na suđenju u kojem je jedan od bracnih drugova zahteva podelu zajedničke stvari; sudenje u kojem se zahteva raskid ugovora koji je sklopljen od strane dužnika, jer tuzbom osim dužnika mora da bude obuhvaćeno i treće lice.

Učešće trećih lica u sudskom procesu

Prava i interesi parničnih stranaka, koje su zaštićena u sudskom procesu, su društvena pojava i ne mogu postojati odvojene od prava i interesa subjekata sa kojima su u porodičnim i ekonomskim odnosima, itd Ovi odnosi uticu da se posledice delovanja jednog subjekta da se ogledaju, ponekad čak iu interesu drugih subjekata. Sve ovo može da utiče na treća lica da oni budu zainteresovani kako će se okončati parnični postupak između stranaka. Ovo je naročito znači za one slučajeve u kojima je data presuda kojom se proširuje efekat, osim prma suparnicarima i prema trećem licima koje nije bio ucesnik u postupku. Uticaj presude može biti povoljan ili nepovoljan za treće lice. U nekim slučajevima preduda može imati uticaj i na interese društvene zajednice. Nema sumnje da u navedeni m slučajevima trećim licima treba omogućiti da njegovim proceduralnim aktivnsotima zaštititi lične interese u postupku koji se odvija između tužioca i tuženog.

Lice koje učestvuje u tuđem postupku naziva se umešač, dok njegovo učešće naziva intervenentom. Različiti uslovi pod kojima se može intervenisati u tuđoj raspravi, kao i položaj koji može da ima treće lice izazivaju razliku između tri posredovanja : obični umešač u položaju jedinstvenih suparničara. Bilo ko može da se umeša u parničnom postupku koji se odvija između drugih lica, kada postoji pravni interes da podrži jednu ili drugu stranu, koja se pridružila suđenju u cilju pomaganja.

- a) *Učešće običnih umešača- Obični umešač, umeša se na tuđoj raspravi pridržavajući se jednoj od stranaka u cilju pomaganja i kontrolisanja nacin u kojem ona prati pravnu stvar u postupku. Ona ima pravni inters da stranki kojoj se pidružuje da usepe u sporu (clan 271.1 LPP). Umešač koji pidružje nije ni stranka ni zastupnik stranke. Umešač ima pravo da obavi sve proceduralne radnje, osim onih dispotabilnih. On moze da se umesa do kraja rassprave kad bude doneta pravosnazna presuda ko i tokom produzenog postupka povanrednim ili redovnim pravnim lekovima (član 273.2 i ZPP). Umešač pismenu ili usmenu izjavu daje pred prvostepenim sudom. U slucaju da neko od stranka osporava*

ucešće umešaća, o tome odlučuje sud. Protiv rešenja kojim se dozvoljava učešće umešaća psoebna žalba nije dozvoljena. (član 272.3 ZPP).

- b) *Učešće umešaća u svojstvu jedinstvenog suparničara- Treće lice koje se umesa u tudoj raspravi, ako bude doneta presude, ona ima isto pravno dejstvo kao i protiv stranke tako i na umesaca. (član 274). Takav efekat određuje se samim zakonom, takode i priroda pravnog odnosa u vezi sa tim daje se presudom. Umešač u ovom slučaju je npr. treće lice koje ima pravo po zakonu, da traži poništenje braka između parnicnih stranaka, lice koja tokom suđenja u vezi neke stvari koju kupuje od te strane, on se zatim pridružuje toj strani, to iz razloga jer njen protivnik je odbijao da se proceduralno izversi podela, poverilac u stečajnom postupku, itd. Ovaj umesac u skladu sa članom 274.2 ZPP ima pravo da pobije konačnu odluku čak i ako nije učestvovao u takvom suđenju u kojem sada je on intervenent.*

Imenovanje pravnog prethodnika

Lice koje je tuženo kao vlasnik neke stvari ili kao korisnik prava svojine koja pretenduje da držalac stvari, odnosno da pravo koristi ime trećeg lica može najkasnije do pripremnog ročišta, ako je ono održano, ako nije onda, na sednici glavne rasprave preko suda da pozove ono treće lice (pravnog prethodnika) da se umesa u njegovo kao tužena strana.

Saglasnost tužioca da umesto tuženog na raspravi da se umesa njegov pravni prethodnik, potrebno je samo ako tužilac protiv tuženog podnosi i zahteve koji ne zavise od toga da li ili ne je održalac imovine u ime prethodnika, odnosno vrši ili ne određeno pravo u ime pravnog prethodnika.

Ako pravni prethodnik koj je uredno pozvan na raspravu ili odbije da se umesa u sudskom postupku u mesto tuženog, drugi ovaj zadnji može da ospori ucesec o raspravi pkrenute tužbom protiv njega.

Obaveštenje trećeg lica o parnici.

Svaka stranka može pozvati na suđenju lice o kome smatra da je zajednički uključen u probleme, ili od kojeg može da se zahteva garancija ili naknada, koje se odnosi na konkretni slučaj. Treće lice pozvase pismenim zahtevom koji može da se podnese do kraja suđenja sa konačnom odlukom. U tom pismu, koje je ostavljeno u trećem licu preko suda, ukazuje razlog pozivanja i uslove u kojima se nalazi parnični postupak. Stranka koja je obavestila treće lice za postupak ne može da zahteva prekida rasprave, odlaganje ili produženje rokova za sprovođenje postupka.

Prekid i mirovanje postupka

Glavne proceduralne aktivnosti obično se obavljaju bez prekida i završavaju se donošenjem pravedne odluke. Međutim, mogu nastati situacije u kojima proceduralne aktivnosti nužno moraju da budu prekidane, uprkos činjenici da jos uvek nisu svoreni

uslovi za meritorno odlučivanje, što je osnovni cilj svakog parničnog postupka. U takvim slučajevima, nastale okolnosti, voljom glavnog subjekta, ali ponekad, čak i bez njihove volje, kasne u donošenju odluke. Takve okolnosti izazvaju obično samo privremeno obustavljanje proceduralnih aktivnosti. Procesnopravni odnos još uvek postoji. Kada nestanu razlozi za obustavljanje, proceduralne aktivnosti nastavlja se da se odvijaju one tačke kada je postupak obustavljen, onda se to spaja u jedinstvenu celinu sa delom koji se odvija od trenutka nestanka razloga zbog kojih je postupak obustavljen.

Postupak se prekida u dve forme: forma umešanja i forma mirovanja. Prekid postupka- Razloge o prekidu postupka ZPP deli u dve grupe. U prvom delu spadaju van proceduralne radnje zbog kojih prekid postupka biva po sili zakona. Drugu grupu razloga predstavljaju okolnosti u kojima sud može svojom odlukom da prekida postupak. Efekti prekida su isti za oba slučaja.

a) *prekida postupka po sili zakona.-Ova vrsta prekida nastaje:*

- Kada stranka umre ili gubi proceduralne sposobnosti mogućnosti i nema svog punomoćnika određenog od strane suda; b) kada zakonski zastupnik stranke umre ili je prestalo ovlašćenje za zastupanje, a stranka nema punomoćnika određenog od strane suda; c) kada stranka pravno lice prestaje da postoji, odnosno kada nadležni organ donosi konačnu odluku o zabrani njegovog rada; g) kada se podnosi predloga za pokretanje stečajnog postupka u sporovima u kojima tuženi, je stečajni dužnik; d) kada zbog rata ili drugih razloga prestane rad suda; f) kada prekid sudjenja je predviđen nekim drugim zakonom.

Prekid postupka odlukom suda-sud prekida postupak:

- a) *ako je odlučio da ne raspravlja o ranijem slučaju (član 13 ovog zakona);*
- b) *ako se stranka nalazi u zoni koja je obuhvaćena vanrednim situacijama (poplave, zemljotres itd.) zbog kojih rad u sudu je prekinut.*

Sud može da odredi prekid postupka ako odluka o zahtevu zavisi od toga da li je izvršen privredni delikt, ili krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, koji je izvršilac i ukoliko je on odgovoran, naročito kada postoji sumnja da svedok ili veštak su dali lažne iskaze, ili lažna izjavu je koriscena kao dokaz.

Postupak miruje u slučaju smrti stranke, ili kada vise ne postoji, ako su predmet spora prava koja se ne mogu preneti na naslednike, odnosno na prethodno pravnog naslednika. U ovom slučaju resenje o mirovanju postupka, dostavlja se suprotnoj strani, odnosno pravnom nasledniku stranke nakon što je on određen.

Naslednicima umrle stranke, po predlogu suprotne stranke ili po službenoj dužnosti, sud određuje privremenog zastupnika kojem dostavlja resenje o mirovanju postupka, ukoliko se utvrdi da ostavinski postupak može da traje duže. Do pravosnaznosti resenja o mirovanju postupka, u vezi sa rokovima za preduzimanje pravnih radnji sa pravima stranaka i radnjama suda, odredbe o mirovanju postupka srazmerno se primenjuju.

Pravna pomoć

Tokom postupka ponekad postoji neophodna potreba da se obezbedi neki dokazi koje se nalaze n teritoriji nekog drugog suda, stog u takvoj situaciji sud koji bi trebao da obezbedi dokaz obraća sudu za pomoć. U takvim slučajevima, sudovi imaju obavezu da pruže pravnu pomoć jedni drugima. Ako zamolni sud nije nadležan da preduzme tražene radnje, onda će takvu zamolnicu dostaviti nadležnom suda, odnosno drugom državnom organu i nakon toga obavestiće zamolni sud. Ako zamoljeni sud nema saznanja o nadležnom sud odnosno drugom državnom organu, zamolni sud vraća zamolnicu sudu koji je i dostavio.

Sudovi pružaju pravnu pomoć stranim sudovima u slučajevima predviđenim međunarodnim ugovorima i gde postoji reciprocitet za pravnu pomoć. U slučaju sumnje o postojanju uzajamnosti, obaveštenja daje odgovarajuće ministarstvo.

Ako međunarodnim ugovor nije određuje drugačije, sudovi će zamolnice uzeti na razmatranje radi pružanja pravne pomoć istranim sudovima samo ako su zamolnice dostavljene diplomatskim putem i ako su spisi i zamolnica prevedeni na zvanični jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu, ili ako je spisima priložen prevod na jeziku suda.

Ako međunarodnim ugovorom nije određuje drugačije, zamolnice domaćih sudova za pravnu pomoć dostavljaju se stranim sudovima diplomatskim putem. Zamolnice i ostali spisi mora da budu sastavljeni na jeziku zamolne države, ili treba da se priloži overeni prevod spisa na jeziku zamolenog suda.

Nepoštovanje suda

Sud u toku postupka nailazi na različite situacije, kada bilo koja strana tužilac ili tuženi ne pokazuje poštovanje prema sudu za šta zakon predviđa mogućnost novčane kazne do 500€ za stranku, pravnog zastupnika stranke, ovlašćenog zastupnika, ili interventa koje procesnim radnje ozbiljno zloupotrebio prava priznata ovim zakonom.

U situaciji kada procesnim radnjama kako je gore navedeno od strane bilo kog učesniku u postupku izazvana građansko-materijalna šteta pravne prirode, na zahtev oštećenog sud o odlučuje o naknadi štete u istom postupku.

Novčanom kaznom od 100- 500€ sud kažnjava stranku ili drugog učesnika koji je svojim podneskom vređao sud.

Ako učesnik u postupku ili lice koje je prisutno u mestu gde se održava sednica glavne rasprave vređao sud, ili druge učesnike u postupku, ometa rad ili ne poštuju naloge sudije da održavnje reda i mira, sud će istog opomeniti. Ako opomena je neuspešna, sud ce to lice udaljiti sa mesta gde se održava sudska rasprava ili kazni novčanom kaznom u iznosu do 500€.

Ako stranka ili njen ovlašćeni zastupnik napusti mesto gde se održava rasprava, rasprava će se održati i bez njihovog prisustva. Ako ovlašćeni zastupnik stranke tokom daleg postupka cini radnje kao što su gore navedene, sud će zabraniti dalje zastupanje stranke.

Sud će kazniti do 500 € zastupnika koji je spise predmeta uzeo suprotno njegovim obavezama i ne obavesti sud o promeni adrese. Ovog punomocnika, na zahtev stranake sud može da ga obaveže da naknadi štetu nastalu zbog neobavestanja o izmeni adrese.

Lice koje bez razloga odbije da primi spise, ili lice koje na neki drugi način sprečava dostavljanje spisa, a time otežava ili onemogućuje primenu odredaba ovog zakona o dostavljanju spisa, sud istog kaznjava novčanom kaznom od 500€.

Kada svedok koji je uredno pozvan nije se odazova pozivu bez opravdanih razloga, ili bez odobrenja ili povoda napusti mesto gde treba da bude saslušan, sud će naložiti njegovo privodjenje o njegovom trošku i istog će kazniti novčanom kaznom do 500 €.

Ako svedok dođe u mesto održavanja sednice, i pored upozorenja na posledice, odbije da svedoči ili da odgovori na konkretna pitanja, a sud takvo odbijanje smatra neopravdanim, prema njemu može da izrekne novčanu kaznu do 500 €, asko i nakon toga odbija da svedoči, isti može da bude pritvoren. Pritvor traje sve dok svedok ne pristaje da svedoči, ili dok njegovo svedočenje ne postaje nepotrebno, ali ne više od trideset (30) dana.

Na zahtev stranke, sud odlučuje o obavezi placanja troškova od strane svedoka, troškove koji su nastali iz neopravdanih razloga, odnosno zbog neopravdanih razloga za svedočenje.

Sud može da kazniti vestaka novčanom kaznom do 1.000 € koji bez opravdanih razloga nije dostaviu u roku svoje mišljenje, ili koji bez opravdanih razloga nije se odazvao urenom pozivu od strane suda.

Istom kaznom sud ce kazniti vestaka koji bez opravdanih razloga odbije vestacenje. Isti kriterijum vazi i za sudkse tumace.

OBEZBEDIVANJE TUŽBENOG ZAHTEVA

Ponekad se ukaže neophodna potreba da se osigura tužbeni zahtev, iz razloga jer ako se očekuje konačani ishod spora koji se očekuje da se održi onda postoji nesigurnost da će biti nemoguće da se ostvari očekivano potraživanje od narednog suđenja, tako da o takvim situacijama zakon predviđa mogućnost da se osigura tužbeni zahtev.

Za odlučivanje o predlogu za osiguranje pre nego što je tužba podneta za pokretanje parničnog postupka, ili u toku postupka, nadležan je onaj sud koji postupa prema tužbi. Odluku o meri osiguranja donosi prvostepeni sud,, dok viši sud kada je predlog za donošenja odluke je podent nakon dostavljanja spise predmeta po žalbi ovom sudu.

Nakon pravosnaznosti presude o tuzbenom zahtevu o predlogu za odredivanje mere sigurnsoti, odlucuje sud koji bi bio nadlezan za odlucivanje o tuzbenom zahtevu u prvom stepenu.

Mere za obezbeđenje mogu da se odrede:

a) ako predlagač osiguranja čini verodostojnim postojanje zahteva ili svoje subjektivno pravo, i b) ako postoji opasnost da bez određivanja mera te vrste suprotna stran bi mogla da onemogući ili oteži ostvarivanje zahteva, posebno otuđenjem imovine, skrivanjem iste zaduživanjem i drugim sredstvima, što bi promenilo postojeće stanje stvari, ili na bilo koji drugi način negativno bi uticao na prava predlagača za osiguranje

Ako nije drugačije propisano zakonom, sud određuje mere bezbednosti samo pod uslovima predloženim za osiguranje u roku određenom od strane suda, kao što je predviđeno zakonom o izvršnom postupku pruža garancije u obimu i određenu vrstu od Sud za štetu koja može biti prouzrokovana na suprotnoj strani od određivanja i izvršavanja mjere osiguranja.

Ako predlagač ne garantuje u određenom roku suda će odbiti predlog za određivanje mere osiguranja. Na zahtev predlagaca suda istog može da oslobodi od davanja garancije ukoliko se zaključuje da nema finansijske mogućnosti za tako nešto.

Mere za obezbeđenje novčanog potraživanja su:

a) zabrana protivnika mere obezbeđenja da otuđi, sakrije, zaduži, dodeli ili da raspolaze određenom imovinom dovoljne vrednosti da bi se osiguralo zahtev predlagača. Ova zabrana ima se uknjižiti u odgovarajući javni registar;

b) čuvanje imovine koja se odnosi na ograničenje iz gornje tačke na depozit suda, gde postoji mogućnost za tako nešto, ili davanjem na korisćenje predlagaču osiguranja ili trećem licu;

c) zabrana dužnika protivnika osiguranja da ispuni zahtev ili uruči stvar kao i zabranu protivnika osiguranja da primi stvar, da ostvari svoj zahtev ili da raspolaze zahtevom;

d) predviđanje prava zaloge na nepokretnosti protivnika, ili o upisu prava na nepokretnostima do vrednosti glavnog potraživanja, sa kamatom i troškovima postupka, za koje je doneta presuda koja još uvek nije postala i pravosnažna izvršna.

Odluka kojom se određuje mera obezbeđenja dostavlja se protivniku mere obezbeđenja, protivnik dužnika mere obezbeđenja a po potrebi i javnom registru. Mera obezbeđenja samtara se da je sprovedena u trenutku kada se rešenje dostavlja protivniku ili dužniku mere obezbeđenja, ako dostavljena ovom zadnjem, ili u javnom registru, zavisno od toga koji od ova tri datuma dostave je ranije u odnosu na vreme.

Protivnik mere obezbeđenja, koji postupa suprotno rešenju o zabrani za otuđenje, skrivenje ili raspolaganje imovinom odgovara prema pravilima građanskog prava. Dok je zabrana na snazi, nije moguće upis u javni registar bilo kojih izmena prava nastalih po osnovu dobrovoljnog raspolaganja protivnika.

Otuđenje ili zaduženje suprotno nalogu suda o zabrani otuđenja, skrivanje ili raspolaganje imovinom nema pravno dejstvo, osim kada postoje razlozi za primenu pravila o zaštiti savesnog pobjednika.

Mere bezbednosti, kako je gore navedeno može da se predloži pre pokretanja i tokom sudskog parničnog postupka i nakon njegovog završetka, dok izvršenje ne bude u celosti završeno.

Predlog se podnosi u pismenoj formi. Ako je predlog vezan za sudski proces koji je u toku, onda predlog može da se podnosi i usmeno na ročištu.

U predlogu za određivanje mere obezbeđenja, predlagac treba da navede u zahtevu, koju meru predlaže, sredstva i predmet mere obezbeđenja. U predlogu treba da se navedu i činjenice na kojima se zasniva tužbeni zahtev, kao i predloženi dokazi koji bi mogli da potvrde navode iz predloga. Predlagač osiguranja dužan je ako je u mogućnosti, da predlogu priloži i dokaze.

Osim u slučajevima predviđenim ovim zakonom, mera obezbeđenja ne može da se odredi ako protivnik osiguranja nije imao priliku da iznese predlog za njegovo postavljanje.

Predlog za određivanje mera bezbednosti, sud zajedno sa drugim priloženim spisima, dostavlja protivniku osiguranja sa obaveštenjem da može da podnese odgovor u roku od sedam (7) dana.

Sa predlog predlagača osiguranja koji je podent predlogom za određivanje mere osiguranja, sud može da odredi privremenu meru bezbednosti bez prethodnog obaveštenja i saslušanja protivniku, ako predlagac mere obrazloži pretpostavku da je mera hitno neophodna i da drugim radnjama izgubice se svrha mere bezbednosti.

Odluku iz stava 1. ovog člana sud odmah dostavlja protivniku osiguranja. Protivnik u roku od tri (3) dana u svom odgovoru može da ospori razloge za određivanje privremene mere, a nakon toga sud treba da zakaže sednicu u naredna tri dana. Odgovor protivniku treba da sadrži obrazloženi deo.

U rešenju za određivanje mere bezbednosti, sud navodi vrstu mere, sredstva kojima će biti prinudno ostvarena mera i predmet bezbednosne mere shodno pravilima izvršnog postupka. Po službenoj dužnosti sud dostavlja rešenje o određivanju mere bezbednosti u nadležnom sudu za prinudno izvršenje i javnom registru radi upisa u javne knjige.

Kada mera sigurnosti je određena, pre podnošenja tužbe, rešenjem kojim se određuje mera, određuje se i rok ne kraći od trideset (30) dana u kojem predlagac mere treba da podnese tužbu.

Protiv prvostepenog rešenja o meri bezbednosti može se uložiti žalba u roku od sedam (7) dana od dana dostavljanja.

Žalba se dostavlja protivniku osiguranja u roku od tri (3) dana koji od dana podnošenja ima pravo da podnese odgovor na žalbu.

U vezi žalbe odlucuje drugostepeni sud u roku od petnaest (15) dana od dana kada pristizao odgovor na žalbu ili isteka roka za podnošenje žalbe.

Žalba ne zadržava izvršenje rešenja.

Protiv rešenja o privremenoj meri žalba nije dozvoljena.

Mere osiguranja sprovodi sud koji bi bio nadležan za sprovođenje pravosnažne presude

DOKAZNA SREDSTVA I PRIKUPLJANJE DOKAZA

Glavni radnje preduzete od strane suda imaju isključivo svrhu otkrivanja istine o predmetu spora, i svako suđenje za otkrivanje ove istine nije ništa drugo nego proces priznavanja. Racionalno priznavanje podrazumeva postojanje tri elementa : predmet priznanja, sredstva kojima se ostvaruje proces i sam proces priznavanja.

Predmet dokazivanja- Predmet dokazivanja su pretpostavke o postojanje ili nepostojanje činjenica od kojih zavisi primena materijalnog prava u sudskom procesu. Pojmom činjenice uključene sve okolnosti, koje pravne norme povezuju nikakvog efekat, koje je posebno definisano u prostoru i vremenu. Relevantnom činjenicom može biti događaj koji se dogodio u prošlosti ili situacija koja je postojala ili još uvek trenutno postoji. Relevantna pravna činjenica može biti materijalna ili duhovna. Evo nekih činjenica na koje pravne norme mogu povezati pravno dejstvo : činjenje ili nečinjenje kojim je prouzrokovana šteta; plaćanje određene količine novca; fizički kvalitet stvari; obaveštava lice o izjavi ili sadržaja izjave; vrednost neke usluge; znanje onekoj okolnosti, itd.

Predmet dokazivanja postaje samo su sporne relevantne činjenice između stranaka. Sporna je činjenica ona činjenica o kojoj stranke izražavaju suprotna mišljenja. Nema potrebe da se dokazuju činjenice koje su od samih stranaka priznate, onda činjenice koje su uopšteno poznate, kao i činjenica pretpostavljene zakonom (ali može da se dokazuje njihovo nepostojanje). Pravna Pretpostavka je pravilo prema kojem sud je dužan da uzme kao postojeće jednu činjenicu ukoliko postoji druga činjenica predviđena zakonom. Npr. kada je dužniku vraćen dokument o dugu, pretpostavlja se da je dug izbrisan. Priznanje činjenica je jednostrana procesna radnja kojom stranka izjavljuje da su istinite činjenice na koje njen protivnika zasniva svoj zahtev. Ove tri vrste osnova sud uzima kao osnov bez uopšte dokazivanja..

Dokazna sredstva - nazivamo bilo koji izvor iz kojeg pomoću čulnih organa izvucemo saznanja o postojanju ili nepostojanju istine o jednoj činjenici za koju je vezana neka pravna posledica. Kao dokazno sredstvo zakon predviđa: uvidjaj lice mesta, spisi, svedoci, veštaci i stranke.

Svaka od stranaka je dužan da dokaže činjenice na kojima zasniva svoj zahtev i potraživanja. Dokazi se pribave na sednici glavne rasprave (osim kada dokaz treba da se pribavi od nekog drugog suda –zamolni sud).

UVIDJAJ LICE MESTA

Uvidjaj lice mesta može da bude uvek kada za to postoji potreba da se dokažu neke činjenice ili za objašnjenje neke okolnosti, gde treba da se izvrši nepsoredni uvid od strane suda. Ovo dokazno sredstvo služi da bi sudiji dao priliku da se informiše o situaciji i svojstvu lica i predmeta.

Pribavljanje dokaza nepsorednim uvidom može da se uradi i uz prisustvo vestaka. Ako predmet koji treba da se psomatra ne može da se donese u sudu ili ako je njegovo donošenje će izazvati velike troškove, sud vrši uvidjaj predmeta na mesto gde se nalazi i tom prilikom mora da se sačinini zapisnik.

SPISI

Dokazn pravna moć spisa

Spisi su pisanih materijalni predmeti putem kojih je izraženo mišljenje. S obzirom na obrađivača, Zakon razlikuje javne spise i druga dokumenata.

Spis koji je sastavio državni organ u određenoj formi u granicama svoje nadležnosti, kao i spis sastavljen u istoj formi od strane preduzeće ili druge organizacije u vršenju javnih ovlašćenja poverene zakonom (javna isprava), dokazuje tačnost onoga što je potvrđeno ili koje je određeno.

Istu dokaznu moć imaju i druga dokumenta koja posebnim odredbama koje u pogledu dokazne moći izjednačena su javnim ispravama.

Dozvoljeno je da se dokaže da u javnim ispravama činjenice nisu tačno utvrđene ili su spisi sastavljeni na nepropisan način.

Ako sud posumnja u autentičnost dokumenta, on može tome da zahteva od organa koji je sastavio spisa da se izjasni.

Ako međunarodnim ugovorom nije određeno drugačije, strana javna dokumenta legalizovana po zakonu imaju istu važnost, pod uslovom reciprociteta, iste težinu kao javne isprave u zemlji.

SVEDOCI

Svedok je lice koji sudu daje izjavu na sudu u odnosu na percepciju činjenica u prošlosti ne dajući svoje mišljenje o uočenim činjenicama. U suštini, svako lice bez obzira na svoje godine starosti, je u stanju da svedoči i ako bude pozvan od strane suda kao svedok dužan je da se odazove pozivu, ako ovim zakonom nije određeno nešto drugo, on mora da svedoči.

Kao svedoci mogu da se ispituju samo ona lica koja su sposobna da daju informacije o činjenicama koje moraju da se dokažu. U tom smislu maloletnik koje nije navršilo

četnaest godina može da se saslušati kao svedok, osim kada njegov iskaz je neophodan da za rešavanje slučaja.

Svedok može da odbije da ne svedoči u sledećim slučajevima:

- a) *o činjenici o kojoj se stranka poverila svom ovlašćenom punomoćniku;*
- b) *o činjenici o kojoj stranka ili drugo lice koje kao svedok se ispovedalo;*
- c) *o činjenicama koje je saznao svedok kao advokat, lekar, ili u vršenju bilo koje profesije ili druge delatnosti ukoliko postoji obaveza da se održi kao tajna ono što je saznao tokom obavljanja profesije ili njegove delatnosti.*

Ova lica sud obaveštava da imaju pravo da odbiju da svedoče.

Svedok može da odbije da odgovori na određena pitanja, ako za to postoje važni razlozi, a posebno ako davanjem odgovor na ova pitanja, bi će izložen krivične odgovornosti, on ili bliski članovi njegove rodbine krvnog srodstva u vertikalnoj liniji do bilo kog stepena, u horizontalnoj liniji do treće stepen, bračnog druga, ili srodnika po tazbinskoj vezi do drugog stepena, čak i ako je brak prestao da postoji, lice sa kojom živi u vanbračnoj zajednici, njegovog staratelja ili lice pod njegovim starateljstvom, usvojitelj ili njegov usvojenik.

Sud je dužan da obavesti svedoka o svom pravu za odbijanje svedocenja o pitanjima gore navedene prirode.

VEŠTACI

Za davne odgovora na pitanja, na kojima sud nailazi tokom suđenju, često je potrebno stručno znanje iz oblasti nauke, privrede, medicine, umetnosti, ili bilo koje druge društvene delatnosti. Davanje takve pomoći u većini slučajeva sudu omogućava utvrđivanje činjenice koja je predmet dokazivanja.

Za pribavljanje dokaza putem veštačenja sud odlučuje rešenjem koje treba da sadrži:

- a) *ime i prezime i zanimanje veštaka;*
- b) *predmet spora;*
- c) *obim i predmet spora;*
- d) *rok za dostavljanje nalaza i mišljenja u pismenoj formi.*

Veštak uvek treba da se pozove na raspravi pred sudom u vezi razmatranja spornih činjenica.

Mišljenje veštaka sud uvek ceni po svom slobodnom nahodanju, u većini slučajeva sud usvoji stručno mišljenje veštaka.

Zakonske odredbe koje se odnose na veštake važe iza sudske tumače.

SASLUŠANJE STRANAKA

U našem zakonodavstvu treba strogo da se razlikuje dokaz putem saslušanja stranaka od tkz. informativno obaveštajne ili jednostavno njihovo izjavljivanje svojim tvrdnjama o konkretnom sporu. Kada stranke služe kao dokazna sredstva, njihova uloga je slična onoj svedoka. Ovaj dokaz je suspidijarnog karaktera, jer sud može da ga koristi (ali nije obavezan) ako iz drugih dokaza ne može da utvrdi svoje ubedenje za tačnost činjenica, ili kada nema drugih dokaza. Sud odlučuje da sasluša samo jednu od stranaka, ako je ubeden da druga strana nema saznanja o spornoj činjenici. Ovo dokazno sredstvo nije pouzdano, jer lični interes stranaka utiče uvek da oni ne govore istinu. Iz tog razloga je predviđeno da stranka nije u obavezi da prihvati ulogu dokaznog sredstva. Međutim, kada prihvati tako nešto, stranka je krivичno odgovorna za davanje lažnog iskaza.

Posebno treba voditi računa prilikom izvođenja ovog dokaza i to zbog činjenice jer obe suprotne stranke također treba pozvati posebnim pozivima radi saslušanja u svojstvu takodje treba upoznati da u slučaju ne dolaska suprotne strane biće saslušano i da u takvoj situaciji gde stranke se ne odazovu pozivu suda ne može da primeni bilo koju prinudnu meru, niti meru za prinudno davanje iskaza.

OSIGURANJE DOKAZA (PRED DOKAZI)

U situaciji kada od jednog dokaza zavisi rešavanje spora, postoji rizik da će nestati ili će biti otežano pribavljanje istog, na zahtev zainteresovane strane može da se naredi privremeno pribavljanje dokaza, bilo tokom rasprava ili pre početka rasprave.

Zahtev za pribavljanje dokaza može da bude pre i tokom postupka pokrenut za obnovu suđenja koji je o završen konačnom odlukom, međutim uvek ukoliko su ispunjeni gore navedeni uslovi.

Za obezbeđenje dokaza nadležan je sud koji razmatra pitanje, a u slučaju da tužba još nije podneta, onda nadležan je mesni sud u kome lice koje treba da se sasluša, ili gde se predmet za razmatranje nalazi. U hitnim slučajevima zahtev za obezbeđenje dokaza može da se podnese sudu u mestu gde lice koje treba da bude saslušano, ili gde se nalazi stvar koju treba razmatrati, i ako je tužba podneta.

U zahtevu za obezbeđenje dokaza treba da se navede koji dokaze treba pribaviti, zatim okolnosti i činjenice koje služe i razlozi koji opravdavaju pribavljanje dokaza pre nego što bude došlo vreme za pribavljanje dokaza. Zahtev treba da sadrži ime i prezime suprotne strane, osim u slučaju kada je nepoznata.

Kopija zahteva dostavlja se suprotnoj strani, osim kada stranka je nepoznata, ili kada pribavljanje dokaza nije dozvoljeno.

Ako suprotnoj strani prethodno nije dostavljen zahtev za obezbeđenje dokaza, onda zahtev zajedno sa rešenjem kojim je zakazano ročište za pribavljanje dokaza ima se dostaviti.

Nepoznatoj suprotnoj strani, ili čije boravište je nepoznato, sud može postaviti privremenog zastupnika u cilju prisustvanja sednici za pribavljanje dokaza. Za postavljanje privremenog zastupnika nema potrebe za javni oglas.

U hitnim slučajevima sud može da odluči da se dokaz pribavi pre dostavljanja rešenja kojim je prihvacen zahtev suprotne strane za obezbeđenje dokaza.

Protiv rešenja suda, kojim je usvojen predlog za obezbeđenje, kao i protiv rešenja kojim se odlučuje da se dokaz pribavi pre nego što bude rešenje dostavljeno suprotnoj strani, žalba nije dozvoljena.

Stranka koja ne prisustvuje sednici za pribavljanje dokaza, povlači odbijanje zahteva, osim kada pribavljanje zahteva suprotne strana, ili kada sud proceni da je to u interesu suda.

PRIPREMANJE GLAVNE RASPRAVE

Sud odmah nakon prijema tužbe obavlja pripreme za glavnu raspravu. Te pripreme obuhvaćaju prethodno razmatranje tužbe, dostavu tužbe tuženiku na odgovor, održavanje pripremnog ročišta i zakazivanje glavne rasprave. U toku pripremanja glavne rasprave stranke mogu da dostave podneske u kojima će navesti činjenice koje treba utvrditi te dokaze čije izvođenje predlažu u skladu sa ovim Zakonom. U sporovima koje sudi veće predsednik veća može radi pripreme glavne rasprave da održi i pripreмно ročište u skladu s ovim Zakonom.

U cilju da pravna stvar što bolje bude pripremljeno za brzo rešavanje, sud od trenutka prispelosti tužbe pa sve do zakazivanja glavne rasprave, rešenjem odlučuje o:

- a) *davanju odgovora na tužbu od tužne strane;*
- b) *obezbeđenju dokaza;*
- c) *tërheqjen e padis;*
- d) *preinaçenju tužbe;*
- e) *prekidu postupka;*
- f) *ucešçe umešaça;*
- g) *uçešçe pravnog prethodnika u sudski spor;*
- h) *odvajanje ili spajanje dva sudska postupka;*
- i) *određivanje ili produženje sudskih rokova;*
- j) *zakazivanje ili odlaganje rasprave;*
- k) *uspostavljanje u pređašnje stanje;*
- l) *privemene mere osiguranja;*
- m) *osiguranje troškova postupka;*
- n) *oslobađanje stranke od plaćanja troškova postupka;*
- o) *depozit za troskove postpka;*
- p) *određivnje veštaka;*
- q) *određivanje privremenog zastupnika;*
- r) *dostava sudskih spisa;*
- s) *mere za ispravku i dopunu podnesaka;*

- t) *ispravnost za zastupanje i ovlašćenje;*
- u) *nenadležnost sudova;*
- v) *spajanje tužbi;*
- w) *mirovnjej psotupka i odbacivnje tužbe ili povlaćenje tužbe kao i sva druga pitanja koja se odnose na sudsku raspravu.*

Protiv resenja donteih tokom pripreme glavne rasprave koja se zalba nije dozvoljena.

Tokom pripreme glavne rasprave sud može da donese presudu na osnovu priznanja,presudu zbog odustajanja od tuzbenog zahteva,presudu Zbog neubedjenja,presudu zbog izostanka i da usvoji sudsko poravnanje.

PRETHODNO RAZMATRANJE TUŽBE

Nakon prethodnog razmatranja tužbe sud može da donese odluku o nenadleženosti i predmet prosledi sudu za koji smatra da je nadležan za slučaj iniciran po tužbi (nedostatak nenadležnosti mesen ili stvarne nadležnosti), osim ako se radi o pitanjima za koja po svojoj prirodi ili u skladu sa odredbama ovog zakona, rešenje može da se donese samo u kasnijoj fazi postupka.

Ako sud utvrdi da je tužba nejasna ili nepotpuna, ili da postoje nedostaci koji se odnose na sposobnost tužioca ili tuženog za postojanaje stranke u postupku, ili o njihovom zastupanju,ili nedostaci koji se odnose na ovlašćenje zastupnika za pokretanje postupka kada takvo ovlasćenje je obavezno po zakonu,sud u cilju otklanjanja nedostataka preduzima neophodne mere propisane ovim zakonom (član 79i 102 ovog zakona imenovanje privremenog zastupnika ili poziv stranke za otklanjanje nedostataka). Nakon prethodnog razmatranaj tužbe, sud rešenjem odbacuje tužbu kao nedopustivu ukoliko ustanovi sledeće:

- a) *pitanje koje je pokrenuto tužbom niej u nadležnosti suda;*
- b) *stranke su postigle dogovor da njihov spor resi arbitražni sud;*
- c) *za pitanje koje je pokrenuto tužbom postoji litispendenca;*
- d) *pitanje je prethodno sudeno (res iudicata);*
- e) *u vezi predmeta spora postignuto je sudsko poravanajnja tužilac pred sudom odustao od tužbenog zahteva, tuzlac nema pravni interes da se utvrde navodi iz tužbe;*
- f) *stranka se javila sudu nakon isteka roka,ukoliko je posebnim odredbama predviđen rok za javljenje;*
- g) *tužilac u datom roku od strane suda nije otklonio nedostatke iz člana 79 i 102 ovog zakona.*

Ukoliko sud smatra da ne nema dovoljno proceduralnog materijala za donosenje resenja o nekom pitanju koje je pokrenuto prilikom prethodnog razmatanja tužbe,onda će odlučiti nakon podnetog odgovora od strane tuženog ili tokom pripremnog ročišta ili na glavnu raspravu, ako nije održano pripremmo ročište.

ODGOVOR NA TUŽBU

Tužbu zajedno sa ostalim spisima sud dostavlja tuženom koji treba u roku od petnaest (15) dana da odgovori na tužbu. Tuženi, nakon primanja tužbe sa priloženim spisima obavezan je da u roku od petnaest (15) dana da odgovori pismeno na tužbu. Prilikom dostavljanja tužbe, sud će upoznati tuženog o njegovoj obavezi koja se odnosi na sadržaj odgovora na tužbu i o proceduralnim posledicama ukoliko u predviđenom roku ne bude dao odgovor na žalbu.

U odgovoru na tužbu, tuženi treba da iznese prigovor koji se odnosi na proceduralne odredbe i da se izjasni da li osporava navode iz tužbenog zahteva, kao, ito tako treba da sve podatke koje treba da sadrži bilo koji podnesak.

Ako tuženi osporava tužbeni zahtev, odgovor mora da sadrži činjenice na kojima tuženi zasniva svoje navode i dokaze kojima se dokazuju te činjenice.

Nakon dobijanja odgovora na tužbu, sud konstatuje da između stranaka nema spornih činjenica za pravilno odlučivanje, onda bez zakazivanja sudske rasprave, može da donese presudu kojom će usvojiti tužbeni zahtev kao osnovan.

Po prijemu odgovora na tužbu, i kada sud bude ustanovio da na osnovu iznetih činjenica u tužbi proizilazi da tužbeni zahtev je neosnovan, onda istog odbije kao neosnovan.

Tužbeni zahtev je neosnovan, ukoliko je u suprotnosti sa iznetim činjenicama u tužbi, ili ako činjenice na kojima je zasnovan tužbeni zahtev jasno su u suprotnosti sa dokazima koje je predložio tužilac ili činjenic koje su dobro poznate.

PRIPREMNO ROČIŠTE

Nakon dobijanja odgovora na tužbu sud zakazuje pripremno ročište.

Ako okrivljeni nije podneo odgovor na tužbu, i nisu ispunjeni uslovi za donosenje kontumacionalne presude, sud će zakazati pripremno ročište nakon isteka zakonskog roka za odgovor na tužbu.

Datum za održavanje pripremnog ročišta sud će zakazati sto pre je to moguće, nakon konsultovanja sa strankama.

Pripremno ročište po pravilu se održava, najkasnije u roku od trideset (30) dana od dana kada je sudu prispeo odgovor na tužbu.

Pripremno ročište je obavezno, osim u slučajevima u kojima sud, nakon prijema odgovora na tužbu, konstatuje da među strankama nema spornih činjenica ili kada dolazi do zaključka da nema potrebe da se zakaže pripremno ročište.

Pozivom za pripremno ročište sud obavestava stranke o posledicama nedolaska na ročište, kao i o obavezi o kojoj treba da iznesu sve činjenice na kojima zasnivaju svoje zahteve i da predlože i sve dokaze koje će se koristiti tokom postupka, takodje na sednici treba donesu sve spise i predmete koje žele da koriste kao dokaze.

Poziv za pripremno ročište po pravilu strankama se dostavlja najmanje sedam (7) dana pre održavanja ročišta

U zavisnosti od rezultata sa pripremnog ročišta sud će odlučiti koji će biti predmet rasprave i koje će dokaze i činjenice na sednici za glavnu raspravu razmotriti.

Ako na pripremno ročište ne prisustvuje tužilac, iako je uredno pozvan, onda se smatra da je tužba povlačena, osim ako tuženi zahteva da se rasprava održi.

Ako na pripremnog ročište ne prisustvuje tuženi koji je uredno pozvan, rasprava se održava sa prisutnim tužiocem.

Posredovanje i sudsko poravnanje

Ako sud smatra da je potrebno da se postigne sudsko pravanjanje, uzimajući u obzir prirodu spora i ostale okolnosti sud će predložiti parničnim strankama, da najkasnije na pripremnom ročištu, da zakljče sudsko pravanajnje koje je regulisano posebnim zakonom. Rešavanje spora posredovanjem može da se predloži uz saglasnost samih stranaka. Takav predlog stranke mogu da iznesu do kraja sednice za glavnu raspravu.

Sud tokom celog postupka, a posebno na pripremno ročište čini napore, vodeći računa da ne ugrožava njegovu nepristrasnost u naselju, za saglasno resavanje spora kada to omogućava priroda slučaja. Sud može da predloži sudsko poravnanje stankama kako bi to što lakše moglo da se psotigne, uzimajući u obzir volju stranaka, prirodu spora, njihov odnos, kao i druge okolnosti.

Ako sudsko poravnanje se postigne nakon donošenja prvostepene presude, onda će sud takvu presudu rešenjem poništiti. Presudu poništava prvostepeni suda, čak i ako je poravnanje postignuto u toku drugo stepenog postupka.

Sudsko poravnanjanaje može da se ospori samo tužbom.

Sudsko poravnanje može da se ponisti, ukoliko je postignuto pod pritiskom, zabludom, prevarom ili nasiljem.

Sudsko poravnenje može da se poništi ukoliko pri sklapanju iste je učestvovao stranka bez poslovne sposobnosti, ili je stranku zastupao neovlašćeno lice, ili kada takve radnje su naknadno usvojene od strane samih stranaka.

Tužba za poništenje sudskog poravnanja iz stava 2. i 3. ovog člana može da se podnese u roku od trideset (30) dana od dana saznanja o ponistenju, a najkasnije u roku od jedne (1) godine od dana okončanja sudskog poravnanja.

Zakazivanje sednice za glavnu raspravu

Na pripremno ročište sud rešenjem određuje:

- a) *dan i čas za održavanja glavne rasprave;*
- b) *pitanja koja će se razmatrati i o kojima će se razgovrati na sednici glavne rasprave;*
- c) *dokazi koji će se pribaviti na glavnoj raspravi;*
- d) *lica koje teba pozvati na sednici za glavnu raspravu.*

Glavna rasprava će se održati po pravilu naj kasnije u roku od (30) dana nakon završetka pripremnog ročišta.

Sud može da odluči da se sednica za glavnu raspravu da se održi odmah nakon završetka pripremnog ročišta.

Stranki koja nije učestvovala na pripremno ročište, zajedno sa pozivom za glavnu raspravu sud dostavlja i primerak overenog zapisnika sa pripremnog ročišta.

GLAVNA RASPRAVA

1. Tok glavne rasprave

Glavna rasprava je centralna faza u parničnom postupku. Sastoji se od procesnih radnji suda i stranaka, koje u jednoj ili više sednica sa ciljem razmatranja činjenica od kojih zavisi osnovanost tužbenog zahteva. Sednicu otvara sudija i objavljuje predmet raspravljanja, utvrđuje da li su došla sva pozvana lica, proverava da li su uredno pozvana i da li su opravdala svoj izostanak.

Kada se utvrdi da pozivanje stranaka je bilo neuredno, rasprava se odlaže i zakazuje se za neki drugi dan. Ako sa ročišta za glavnu raspravu izostane tužilac ili ako na to ročište ne dođe tuženi, a uredno su pozvani, rasprava će da se održi sa prisutnom strankom. Ako pripremno ročište nije održano, onda rasprava se održava na sledeći način

- a) *tužilac daje objašnjenja o zahtevima iznetim u tužbi;*
- b) *i tuženi iznosi navode na odgovor u tužbi;*
- c) *ako je bilo predloga za izvođenje dokaza saslušanjem stranaka, prvo se sasluša tužilac a zatim tuženi;*
- d) *pristupa se saslušanju svedoka, prvo onih predloženi od tužioca, a zatim svedoci predloženi od strane tuženog;*
- e) *pripravljaju se ostali dokazi uključujući i veštačenje;*
- f) *nakon izvođenje dokaza, obe stranke, prvo tužilac a zatim tuženi obračavaju se sudu sa konačnim zaključcima kojimasi obuhvaćena glavna pitanja;*

- g) *sud može tužiocu da dozvolji ukratko da se izjasni o završnoj reči tuženog;*
- h) *ukoliko je tužiocu odobreno da se izjasni o završnoj reči tuženog, onda i suprotnoj strani se odobrava da se izjasni o završnoj reci tužioca.*

Na ovakav način sud zasniva pravni osnov za odlučivanje.

Iz zjave stranaka sud se upoznaje o zahtevima stranaka, relevantnim činjenicama i dokazima koji ima na raspolaganju. Na osnovu ovih elemenata sud donosi rešenje za dokazivanje, određuje predmetu dokazivanja, prihvata ili odbije predložene dokaze i određuje način za izvodjenje dokaza (način korišćenja informacija koje pružaju dokazi u vezi činjenica). Sud se završava glavnu raspravu kada smatra da premet rasprave je dovoljno razjasnjen i da postoje uslovi za pravično odlučivanje.

2. Odlaganje i nastavak glavne rasprave

Sud može da odloži sednicu za glavnu raspravu pre početka iste, ako utvrdi da nisu ispunjene zakonske pretpostavke za održavanje, ili dokazi koji su predloženi ne mogu da se pribve do početka rasprave.

Sud je obavezan da naj dalje (7) sedam dana pre početka rasprave, da proveri da li su ispunjeni uslovi za održavanje glavne rasprave.

Prilikom odlaganja rasprave, sud prisutne stranke upoznaje sa datumom za održavanje naredne sednice.

Na predlog stranaka sud može da odloži raspravu samo u ovim slučajevima:

- a) *akobez krivice stranke koja predlaže odlaganje nema mogućnosti da se pribavi određeni dokaz od značaja za pravično odlučivanje;*
- b) *ako obe strane zajedno predalžu da se odloži sednica za mirovno rešavanje spora ili postizanja sudskog poravnjanja.*

Stranka ima pravo da predloži da se rasprava odlozi samo jednom zbog istog razloga.

Sud nema obavezu da obavesti stranku za datum i vreme održavanja naredne sednice koja nije prisustvovala raspravi i pored tog što je uredno pozvana.

Na novoj sednici za razmatranje slučaja, proceduralne radnje koje su preduzete ranije, ponovo će se preduzeti samo ako sud smatra da je takva stvar je neophodna za pravično odlučivanje.

Sednica za glavnu raspravu ne može da se odloži na naneodredjeno vreme.

Sednica za glavnu raspravu ne može da se odloži naj više (30) trideset dana, osim za slučajeve predviđene zakonom.

Sudija je obavezan da upozna predsednika suda za svako odlaganje rasprave. Predsednik vodi evidenciju o odloženim raspravama svakog sudije.

Ako dođe do odlaganja rasprave, sudija je obavezan da preduzme sve moguće mere radi otklanjanja razloga zbog kojih je bila odložena rasprava, sve u cilju da naredna rasprava bude normalno okončana.

3. Održavanje nejavne glavne rasprave

Održavanje glavne rasprave po pravilu treba da bude javna.

Sud obrazloženom odlukom odlučuje o održavanju nejavne rasprave u celosti ili delimično, samo u sledećim slučajevima kada:

- a) *je potrebno sačuvanje službene tajna i javni red;*
- b) *otkrivanje trgovačke tajne, ili izuma, tako da objavljivanjem istih došlo bi do ugrožavanja interesa zaštićenih zakonom;*
- c) *se pominju okolnosti iz privtnog imitnog života stranaka i ostalih učesnika u postupku.*

Rešenje o održavanju nejavne sednice, sud treba da je obrazloži i javno objavi.

TROŠKOVI POSTUPKA

1. Sadržaj troškova postupka

Troškovi postupka sastoje se od nastalih troškova tokom sudskog postupka

U troškove postupka spadaju i troškovi za rad advokata i ostalih lica kojima je zakonom predviđeno naknada za rad.

Svaka stranka snosi svoje troškove koje je prouzrokovala svojim proceduralnim radnjama.

Troškovi za svedočenje, vetačenje i uvidjaj lice mesta plaća stranka koja je to zahteva u iznosu utvrđenom rešenjem od strane suda.

Kada pribavljanje dokaza predlažu obe stranke, onda sud odlučuje da iznos potreban za isplatu troškova unapred uplate na depozit sud u jednakim delovima.

Sud će odustati od pribavljanja dokaza ako iznos koji je potreban za pokrivanje troškova nije uplaćen u određenom roku na depozit suda.

Izuzetno od odredaba stava 3. ovog člana, ako sud po službenoj dužnosti određuje pribavljnje dokaze za utvrđivanje činjenica koje se odnose na primenu člana 3. stav 3. ovog zakona, a stranke ne polože određeni iznos, onda troškovi za pribavljenje dokaza bi će isplaćen od strane suda.

Stranka koja nije uspela u sporu, obavezna je da suprotnoj stranki koja je uspela u sporu, i umešaču plati sve sudske troškove.

Ako tužilac samo delimično je uspeo u postupku, onda sud može, s obzirom na uspeh, da odredi da svaka stranka snosi svoje troškove ili da jedna stranka plati drugoj i umešaču proporcionalni deo troškovima

Sud može da odluči da jedna stranka nadoknadi sve troškove koje je imala suprotna stranka i umesac koji se pridružio postupku, ako suprotna strana nije uspela samo delimično u svom zahtevu, zbog čega nisu nastali troškovi.

Pri odlučivanju koji će se troškovi biti isplaceni stranki, sud će uzeti u obzir samo one troškove koji su bili neophodni slučaj na sudu. Koji su troškovi bili neophodni, kao i o iznosu troškova, odlučuje sud ceneći pažljivo sve okolnosti.

Stranka je dužna, bez obzira na to ko je dobio sudski spor, da suprotnoj strani nadoknadi troškove izazvane svojom krivicom.

Ako tuženi nije dao povoda za tužbu, jer je priznao tuzbeni zahtev i bio je spreman da ispuni svoju obavezu, tužilac treba da tuženom palti parnične troškove.

Kada javni tužilac ili Ombudsman učestvuje u sudskom postupku, oni imaju pravo na troškove postupka u skladu sa odredbama ovog zakona, ali ne i pravo na naknadu za posao koji obavljaju.

Za plaćanje troškova postupka sud odlučuje samo o konkretnoj specifikaciji podnete od stranke, bez upustanja da se verbalno razmatra zahtev.

Stranka mora da podnese zahtev za isplatu troškova najkasnije do kraja rasprave koja prethodi odluci o troškovima a ako je u pitanju donošenje odluke bez prethodnog razmatranja, onda stranka je obavezna da zahtev za plaćanje troškova postupka podnese, a o tome sud mora da odlučuje.

Za slučaju iz člana 456 ZPP, ako povlačenje tužbe, odnosno pravni lek kojim je pobijena prvostepena odluka nije doneta tokom nepsorednog ispitivanja od strane drugostepenog suda, zahtev za naknadu troškova može da se podnese u roku od petnaest (15) dana nakon prijema obaveštenja o povlačenju tužbe, odnosno povlačenje tužbe.

Kada sud odbacuje ili odbije pravni lek, onda treba da odluči za troškove nastale u žalbenom postupku.

2. Troškovi postupka za obezbeđenje dokaza

Troškove postupka za obezbeđenje dokaza snosi stranka koja je podnela zahtev za obezbeđenje dokaza (pred dokazi). Ona ima obavezu da plati suprotnoj strani plati troškove, odnosno privremenom zastupniku stranke.

Ove troškove lice koje je predložio da se obezbedi dokaz, može da ostvari kasnije kao sudske troškove, u zavisnosti od uspeha u kasnijem postupku.

3. Oslobađanje od plaćanja sudskih troškova

Sud oslobađa odu plaćanja sudskih troškova stranku koje prema opštem stanju imovine ne može da plati te troškove bez oštećenja ličnog izdržavanja i članova svoje porodice.

Ovo oslobađanje uključuje oslobađanje od plaćanja sudskih taksi i uplatu depozita za izlazak na lice mesta, troškove, svedoka, veštaka i sudskih oglasa.

Sud može da oslobodi stranku od sudskih taksi ako plaćanjem istih značajno bi se smanjila sredstva za izdržavanje kako njega tako i za članove porodice.

Odluku o oslobađanju od sudskih taksi sud donosi u roku od sedam (7) dana od dana podnošenja zahteva.

Kada stranka je oslobođena plaćanja svih sudskih troškova, prvostepeni sud na njen zahtev, odlučuje da istog zastupa advokat, ako je to neophodno radi zaštite njegovih prava.

Kada je stranka oslobođena od plaćanja svih sudskih troškova, plaćanje troškove svedoka, veštaka, izlaska na lice mesta i objavljivanje sudskih odluka i stvarnih troškova postavljenog zastupnika padaju na teret budžetskih sredstava suda.

Resenje o oslobađanju od plaćanja sudskih troškova i postavljanja zastupnika može da se opozve od strane prvostepenog suda tokom rasprave, ako se utrdi da je stranka u stanju da snosi sve troškove postupka. U tom slučaju sud mora da odluči da li će stranka potpuno ili delimično nadoknadi troškove i sudske takse od kojih je prethodno oslobođena, kao i stvarne troškove i naknadu za predstavnika imenovanog od strane suda.

Troškovi na ime sudske takes koji su plaćeni iz sredstava suda, kao i stvarni troškovi za naknadu postavljenog zastupnika sastavni su deo sudskih troškova.

Ako protivnik stranke koji je oslobođen od plaćanja sudskih troškova, nako sto je sustanovljeno da nije u stanju da iste plati, sud može da odluči da takve troškovi u celosti ili delimično platiti stranka koja je oslobođena u zavisnosti od predmeta spora koji joj pripada kao stranke koja je dobila slučaj. Sa ovom obavezom stranke koja je prethodno oslobođena plaćanja sudskih troškova, nije povredjeno pravo na odštetu od stranke koja je izgubila sporpartije sve sudske troškove u skladu sa opštim pravilima.

POSEBNI PARNIČNI POSTUPCI

Odredbe ZPP pre svega su odgovarajuće da reše jednostavne pravne sporove. U nekim sporovima sa posebnim karakteristikama, te odredbe ne mogu biti u potpunosti adekvatne za rešavanje određenih sporova. Iz tog razloga, moralo je da se formira poseban postupak za rešavanje spora takve vrste. Pravila za procesuiranje tih postupaka cine posebna pravila parničnog postupka. Posebni postupci su propisani iz različitih razloga. Neki od njih su posledica pravno materijalnih odnosa iz koje proističu sporovi, dok drugi su rezultat društvenog značaja koji imaju takve odnose. U nekim odlučujućim slučajevima ukazana je potreba da se pravna zaštita ostvari sto pre je moguće, sto je

uticalo da se postupak u velikoj meri smanjenjuje. Međutim, pravila opšteg parnicnog (kao supsidijarni izvor) postupka i u posebnim parnicama koja se odnose na sva pitanja za koja nisu predviđena posebna pravila.

Sam ZPP je regulisao neke posebne procedure: postupak za sporove iz radnih odnosa; sporovi zbog smetanje poseda; sporovi male vrednosti; sporovi za izdavanje platnog naloga; trgovački sporovi, i Postupak arbitražnog suda, iako ova suđenja se takođe održavaju po posebnim pravilima o arbitraži.

POSTUPAK U SPOROVIMA IZ RADNIH ODNOSA

U sporovima iz ranih odnosa, naročito prilikom određivanja rokova i zakazivanje rasprave, sud će uvek imati u vidu hitnu potrebu za rešavanje sporova koji proističu iz radnih odnosa. Dakle, kod ovih sporova potrebno je brzo rešavanje spora u kom pravcu ZPP predviđa rok od sedam dana za ispunjenje bilo koje obaveze (rok pariteta), isti rok takođe je predeviden i za podnošenje žalbe protiv odluke suda, i na kraju obzirom da nema drugih odredbi u ovom poglavlju, srazmerno se primenjuju ostale odredbe ZPP.

POSTUPAK ZBOG SMETANJE POSEDA

Prilikom određivanja rokova i zakazivanje rasprave, i kod ovih sporova ZKP takođe obavezuje sud da uvek obrati pažnju na hitnu potrebu za rešavanje sporova za smetanje poseda, uvek imajući u vidu prirodu o svakog konkretnog slučaja.

Razmatranje slučaja po tužbi za smetanje poseda ima se ograničiti samo na utvrđivanje i dokazivanje činjenice zadnjeg posedovanja i ometanja poseda. Isključuje se mogućnost koje se odnosi na pravo državnine, sa savesnim pravnim osnovom, ili nesavesne državnine. Ovde se isključuje mogućnost da u sporovima zbog smetanje poseda da se zahteva naknada štete prouzrokovane radnjama kojima je doslo do smetanje poseda.

Rok za ispunjavanje obaveza koji je dat strankama, sud određuje u zavisnosti od okolnosti svakog slučaja, a rok za podnošenje žalbe je sedam (7) dana. Zbog važnih razloga, sud može da odluči da žalba ne zadržava izvršenje rešenja.

Protiv rešenja u sporovima zbog smetanje poseda revizija nije dozvoljena.

Tužilac gubi pravo da u izvršnom postupku ispuni obavezu po rešenju kojim je tuženom je naloženo da ispuni određenu obavezu, ako nije pokrenuo postupak u roku od 30 dana nakon isteka roka.

Obnova postupka koji je okončan pravosnažnom odlukom u sporovima zbog smetanje poseda dozvoljeno je samo u slučajevima predviđenim u članu 232, tačka a) i b) ZPP u roku od trideset (30) dana od pravosnažnosti konačne odluke.

I u ovim sporovima obzirom da ne postoje druge posebne odredbe iz ovog poglavlja, srazmerno će se primenjivati ostale odredbe ZPP.

POSPTUPAK U SPOROVIMA MALE VREDNOSTI

Sporovi male vrednosti u smislu odredaba ZPP, su sporovi u kojima se tužba odnosi na novčana potraživanja, iznos nije veći od 500€. Kao sporove male vrednosti smatraju se i oni sporovi gde tužbeni zahtev se ne odnosi na novčana potraživanja, ali u kojima tužilac u tužbi je izjavio da prihvata, umesto ispunjavanja zahteva za nenovcano potraživanje, da mu se plati iznos novca koja nije veći od 500 €. Sporovi male vrednosti, takođe se smatraju i oni sprovi u kojima predmet tužbenog zahteva nisu novčana potraživanja, već predaja pokretne stvari čija vrednost ne prelazi iznos od 500€.

Ne smatraju se sporovima male vrednosti, u smislu odredaba ovog zakona, sporovi koji se odnose na pokretne stvari, sporovi iz radnih odnosa i sporovi za smetanje poseda.

U postupku po tužbi za rešavanje sporova male vrednosti dozvoljena je posebna žalba protiv rešenja kojim se završava rasprava u prvostepenom postupku. Ostala rešenja, protiv kojih je dozvoljena žalba u skladu sa ovim zakonom, dozvoljena je žalba samo protiv rešenja kojim je završen postupak, ove odluke se ne dostavljaju se strankama, već se objavljuju na sudskom ročištu i uključuje konačno resavanje.

U postupku za rešavanje sporova male vrednosti, zapisnik sa glavne rasprave osim podataka iz člana 135 stav 1 ZPP, sadrži :

- a) *izjava stranaka kojom u celosti ili delimično priznaju tužbeni zahtev, ili odustaju od tužbenog zahteva, istovremeno i izjava o odustajanju prava na žalbu;*
- b) *pridržavanje pribavljenih dokaza;*
- c) *odluke protiv kojih je žalba dozvoljena, odluke koje su objavljene na sednici glavne rasprave;*
- d) *ukoliko su sstranke bile prisutne prilikom objavljivanja presude, ili nisu bile prisune, i iste su upućene o pravu žalbe.*

Ako tužena strane preinaci tužbeni zahtev prelazeći granicu od 500 € evra, postupak koji je počeo nastaviti će se i biti završen u skladu sa odredbama o opštem parničnom postupku ovog zakona.

Ukoliko tužilac do kraja sednice za glavnu raspravu koja je u toku u skladu sa odredbama o opštem parničnom postupku smanjuje tužbeni zahtev ispod iznosu od 500 €, dalji postupak će se nastaviti po odredbama ovog zakona za rešavanje sporova male vrednosti.

Ako tužilac ne dođe na prvoj sednici, uprkos redovnog pozivanja, smatraće se da je odustao od tužbe, osim ako se tuženi zahteva da se nastavi postupak u njegovom odsustvu.

Ako od prve rasprave o glavnoj stvari, odsutne su bile obe parnicne strane, i pored urednog pozivanja, smatrati će se da je tužilac povukao tužbu.

Presuda ili odluka kojom je zaključen postupak za rešavanje sporova male vrednosti može da se pobija žalbom samo zbog povrede odredaba parničnog postupka i zbog pogrešne primene materijalnog prava.

U presudi, odnosno rešenju iz stava 1. ovog člana, sud je dužan da navede osnovne po kojima se može izjaviti žalba.

Protiv prvostepene presude ili rešenja, stranke mogu uložiti žalbu u roku od sedam (7) dana.

U postupku za rešavanje sporova male vrednosti rok za ispunjavanje datog obećanja i rok za dodatno odlučivanje iznosi sedam (7) dana.

POSTUPAK ZA IZDAVANJE PLATNOG NALOGA

Kada se tužbeni zahtev odnosi na novčano potraživanje i koji je postao platljivim, i koji se dokazuje poverljivom ispravom priložena originalu tužbenog zahteva, sud će naložiti tuženom da ispuni tužbeni zahtev (platni nalog).

Poverljivim ispravama smatraju se :

- a) *javane isprave;*
- b) *privatne isprave, potpis poverioca overen od strane nadležnog organa za overu;*
- c) *menica i ček i povratna dostavnica ukoliko postoji potreba za uspostavljanje zahteva;*
- d) *overeni izvod poslovnih knjiga o izvršenim isplatama na ime komunalnih usluga, snabdevanje vodom, električnom energijom i iznošenjem smeća;*
- e) *računi;*
- f) *isprave koje shodno posebnim zakonskim odredbama se smatraju javnim ispravama.*

Sud izdaje platni nalog, i ako tužilac ne zahteva izdavanje, ukoliko ustanovi da su ispunjeni uslovi za izdavanje platnog naloga.

U slučajevima u kojima, prema Zakonu o izvršnom postupku može da se traži izvršenje na osnovu poverljive isprave, sud izdaje platni nalog samo ako tužilac potvrdi da postoji pravni interes za izdavanje platnog naloga.

Ako tužilac ne cini poverljivim postojanje pravnog interesa za izdavanje platnog naloga, sud odbacuje tužbu kao nedozvoljenu.

Ako se radi o tužbenom zahtevu koji se odnosi na novčano potraživanje i koji je postao platljiv čija vrednost ne prelazi od 500€a, sud izdaje platni nalog protiv tuženog, čak i ako tužbi nije priložen poverljiva isprava, ali u tužbi je izneto pravni osnov tužbe i iznos, kao i dokazi kojima se dokazuje istinitost navoda u tužbenom zahtevu.

Platni nalog iz stava 1. ovog člana može da se izdaje samo protiv glavnog dužnika.

U platnom nalogu sud će da naznači da tuženi ima obvezu da u roku od sedam (7) dana, dok u sporovima koji se odnose na menicu i ček u roku od tri (3) dana nakon urucenja platnog naloga da ispuni tužbeni zahtev zajedno sa sudskim troškovima određenih od strane suda ili u istom roku da podnese prigovor protiv platnog naloga. U platnom nalogu sud takođe obaveštava tuženog da neblagovremeni prigovor bi će odbačen.

Ukoliko sud ne usvoji predlog za izdavanje platnog naloga, onda će nastaviti opšti postupak prema tužbi.

Tuženi može da pobije platni nalog samo sa prigovorom.

Ako platni nalog je osporen samo u vezi troškova postupka, onda takva odluka može da se pobije samo žalbom protiv rešenja.

Presudom o glavnoj stvari sud će odlučiti da li platni nalog ostaje na snazi u celosti ili delimično, ili će biti odbačen.

Ako sud nakon izdavanja platnog naloga oglašava se stvarno nenadležnim, onda poništava platni nalog i nakon pravosnažnosti rešenja o nenadležnosti, predmet dostavlja sudu o kome smatra da je stvarno nadležan.

Ukoliko sud nakon izdavanja platnog naloga smatra da nije mesno nadležan, onda neće poništiti platni nalog, već će nakon pravosnažnosti rešenja o nenadležnosti, predmet proslediti mesno nadležnom sudu.

POSTUPAK U PRIVREDNIM SPOROVIMA

Trgovinskim sporovima smatraju se sporovi subjekata privredne delatnosti u vezi ugovora i drugih pravnih radnji koje služe za obavljanje privredne delatnosti i prometu robe ili različitih usluga. U ovim sporovima teritorijalna nadležnost se određuje na osnovu mesta gde tuženi morao da ispuni obavezu. U postupku za rešavanje trgovinskih sporova primenjuju se odredbe ovog zakona o opštem pramicnom postupku, ukoliko odredbama iz ovog poglavlja nije predviđeno drugačije.

Proceduralna pravila za rešavanje trgovinskih sporova primenjuju se u svim sporovima za koje prema Zakonu o Sudovima je nadležan Privredni Sud, osim u sporovima u kojima ima stvarnu nadležnost.

U ovim sporovima sudija je ovlašćen da u hitnim slučajevima sazove sednicu preko telefona ili telegrama.

Revizija u trgovinskim sporovima nije dozvoljena ukoliko vrednost predmeta spora u delu gde se pobija konačna presuda ne prelazi 10.000 €.

U postupku za rešavanje trgovinskih sporova važe ovi uslovi :

- a) rok od sedem (7) dana za odgovor na tužbu;
- b) rok od petanest (15) dana za podnošenje predloga za povraćaj u predjašnje stanje iz člana 130 stav 3 ovog zakona;
- c) rok od sedam (7) dana za podnošenje žalbe protiv presude ili rešenja;
- d) rok od tri (3) dana za podnošenje odgovora na žalbu;
- e) rok od sedam (7) dana (paritivni rok) za ispunjenje obaveze za novčana potraživanja, i za ispunjenje nenovčanih potraživanja gde sud može da odredi duži rok.

U postupku za rešavanje trgovinskih sporova male vrednosti smatraju se samo oni sporovi u kojima se tužba odnosi na novčana potraživanja gde ne prelazi iznos od 3 000 €..

Sporovima male vrednosti smatraju se oni sporovi u kojima zahtev se ne odnosi na novčana potraživanja, ali tužilac izjavljuje da prihvata da, umesto nenovčanog potraživanja, da mu se plati novčani iznos koji nije veći od 3000 €..

Može se reci da postoji spor male vrednosti u slučaju gde predmet spora nisu novčana potraživanja, već predaja pokretne stvari čija je vrednost, koje je tužilac naveo u tužbi, ne prelazi 3.000 €.

POSTUPAK ZA ARBITRAŽNO REŠAVANJE SPOROVA

Zakonom o Izmenama i dopunama Zakona o Parničnom Postupku, predviđeno je postupak za arbitražno rešavanje sporova bude regulisan posebnim zakonom tako da priznanje i izvršenje odluka stranih sudova bude u skladu Njujorške Konvencije za izvršenje stranih sudskih odluka arbitraže.

Postupak za arbitražno rešavanje sporova regulisan je Zakonom o Arbitraži²², tako da nakon stupanja na snagu ZPP sa izmenama i dopunama, više ne postoje dvosmislenosti u vezi arbitražnog postupka, postupak koji je paralelno predviđen ZPP i Zakon o Arbitraži.

Arbitraža znači sporazum postignut između dve ili više lica, da će pojedine ili sve pravne sporove koji su nastali ili koji mogu nastati između njih biti predmet arbitraže. Arbitraža nije državna institucija, sastoji se od jednog ili više subjekata kojim stranke sporazumno poveravaju rešavanje spora putem odluke koje zakon izjednačava sa pravosnažnom presudom. Samovoljna arbitri biraju same stranke. Arbitražni sud čine arbitri koje su na tu funkciju izabrale stranke ili neka institucija kojoj su stranke poverile organizaciju arbitraže. Oni moraju biti potpuno nezavisni od stranaka i nepristrasni u radu i odlučivanju. Arbitražna odluka donosi se u pismenoj formi i po zakonu ona se naziva odlukom za razliku od naloga za koje ima pravo da donese arbitraža u slučaju prekida arbitražnog postupka (član 33.2 Zakona o Arbitraži).

Postoji institucionalna arbitraža (stalna) i privremena (ad hoc). Prvo obično se formiraju pri Privrednim Komorama. Ad hoc arbitražu formira se putem ugovor stranaka u cilju rešavanja samo jednog konkretnog spora. Nakon rešavanja spora, prestaje da postoji. Za razliku od ad hoc arbitraže, institucionalna arbitraža je stalna organizacija osnovana radi obavljanja sudske funkcije kad god se stranke javljaju sa zahtevom za rešavanje njihovih spora.

Dakle, stranke se mogu sporazumeti da rešavanje spora u vezi sa pravima kojima mogu slobodno da raspolažu, poveravaju arbitraži.

Sporazum o arbitraži može biti postignut od strane stranaka za rešavanje određenog spora ili da za rešavanje sporove koji mogu nastati između njih od pravno-materijalnog odnosa. Sporazum o arbitraži je važeći samo ukoliko je postignut u pisanoj formi

---

²² Zakon o Arbitraži br. 2007/02 - L75 od 26.01.2007 proglašen od strane GS dana 05.06.2008 Uredbom UNMIK-a br. 2008/30,

Sporazum o arbitraži se smatra da je sklopljen u pismenoj formi, čak i kada je sklopljen razmenom pisama, telegrama ili drugih sredstava telekomunikacija koja mogu da dokažu da je ugovor zaključen u pismenoj formi.

Sporazum o arbitraži se smatra da je sklopljen i ukoliko je sklopljen razmenom tuzbe, u kojoj tužilac smatra da postoji sporazum i odgovor na tužbi koje tuženi ne osporava..

Broj arbitara u arbitraži uvek mora da bude neparan.

Ako sporazumom stranaka nije određen broj arbitara, onda svaka stranka imenuje jednog arbitra, a ova dva zajedno biraju predsednika arbitraže.

Ako stranke za rešavanje spora, su odredile nadležnosti arbitraže, sud kome je podneta tužba za rešavanje spora i između istih stranaka, prema prigovoru tuženog oglašava se nenadležnim, ponistava sve preduzete proceduralne radnje i rešenjem odbacuje tužbu kao nedozvoljenu.

Tuzena strana može da podnese prigovor naj kasnije kada se podnosi odgovor na tužbu.

Stranka koja na osnovu sporazuma o arbitraži treba da imenuje arbitra može da pozove suprotnu stranu da u roku od petnaest (15) dana da to učini i da o tome obavesti.

Poziv važi samo ako stranka koja je učinila je imenovala svog arbitra i o tome je obavestila protivnu stranu.

U slučaju kada je postignut sporazum za imenovanje arbitara od strane trećih lica, svaka od stranaka može da pozove takvo lice.

Lice koje je pozvano za imenovanje arbitra za arbitražu, on je vezan sa imenovanjem odmah čim bude obavešten o imenovanju od protivne strane, odnosno jedne od stranaka. Ako arbitar ne bude imenovan u potrebno vreme, a iz sporazuma ne proizilazi nešto drugo, onda državni sud predlaže arbitra po predlogu stranke.

Ako arbitri ne mogu da se dogovore o izboru predsednika, a iz sporazuma stranaka za arbitražu ne proizilazi nešto drugo, predsednika arbitraže, prema predlogu bilo kojeg arbitra ili bilo koje stranke, predsednika imenova ce državni sud.

Za imenovanje arbitra odnosno predsednika arbitražnosuda, nadležan je prvostepeni sud koji bi bio nadležan za rešavanje spora, ukoliko ne bi postojao sporazum o arbitraži. Svaka od stranaka može da zahteva tužbom od državnog suda da poništi sporazum o arbitraži ako :

- a) *stranke u roku od trideset(30) dana od dana pozivanja za imenovanje arbitra ne mogu da se sporazume za imenovanje arbitra, koji treba na zajednički predlog da bude imenovan;*
- b) *lice koje je sporazumom imenovan za arbitra, ne želi ili ne može da obavi poverenu dužnost.*

Na sednici za raspravljanje o zahtevu tužioca, sud poziva obe strane, ali može da donese odluku i ako stranke koje su uredno pozvane ne prisustvuju sednici.

Izjavu kojom prihvata obavezu dužnosti arbitra, potrebno je da bude potpisana. To arbitar može da učini i potpisivanjem o sporazuma stranaka o arbitraži.

Arbitar je obavezan da bude isključen kada postoje razlozi za isključenje koji su predviđeni za izuzeće sudije državnog suda sa ovim zakonom.

Isključenje arbitara, stranke mogu da zahtevaju kada arbitar ne poseduje potrebne kvalifikacije za koje su se dogovorile stranke, kao i kada ne ispunjava svoje obaveze.

Stranka koja sama po sebi, ili zajedno sa drugom stranom je imenovala arbitra može da zahteva njegovo izuzeće samo ako je nastupio uzrok isključenja ili je stranka saznala nakon isključenja arbitra.

Kada ne postoji sporazum, stranka mora da podnese zahtev za isključenje arbitra u roku od petnaest (15) dana od dana kada je saznala o imenovanju arbitra ili o bilo kakvoj okolnosti koje arbitar čini nepodobnim za overeni zadatak. Zahtev za isključenje arbitra mora da bude u pisanoj formi i da sadrži razloge za isključenje.

Ako arbitar, čije se isključenje zahtevalo od stranke, ne bude se povlačio sa dužnosti arbitraže, odluku o isključenju donosi arbitražni sud u čijem sastavu je uključen i sam arbitar.

Ako zahtev za isključenje arbitra je neuspešan, stranka koja je zahtevala isključenje može da se obrati državnom sudu da donese odluku o isključenju. Zahtev za isključenje treba da se podnese u roku od trideset (30) dana od dana kada je predata odluka o odbijanju zahteva za isključenje (više detalja vidi postupak o isključenju član 11. Zakona o Arbitraži).

Arbitražni sud ima pravo da odluči o svoju nadležnosti, kao i o prednostima stranaka u pogledu postojanja i valjanosti arbitražnog sporazuma (član 14 Zakona o Arbitraži).

Prigovor za nenadležnost arbitraže, tuženi mora da podnese putem odgovora na tužbu. Kada se utvrdi da je kašnjenje opravdano, arbitraža može da uzima u obzir zakasneli prigovor.

Ukoliko arbitraža sebe smatra nadležnim za rešavanje spora, svaka strana može tražiti od državnog suda da odlučuje onastalom pitanju. Zahtev se mora podneti u roku od trideset (30) dana od dana kada stranci je dostavljena odluka arbitraže.

Ako stranke nisu se dogovorile drugačije, postupak za određuje sama arbitraža

Pena svedocim, stranke i drugim licima koja učestvuju u procesu arbitraže, arbitraža ne može da koriste prinudna sredstva ili izricanje kazne.

Arbitraža može zatražiti od državnog suda mesne nadležnosti pravnu pomoć u vidu prikupljanja dokaza koje sama ne može da pribavi.

U postupku pribavljanja dokaza primenjuju se odredbe ovog zakona o izvođenje dokaza od strane zamolnog suda.

Arbitraža može da donese odluku uz podršku načela pravičnosti (ex aequo et bono) samo ukoliko je ovlašćen od stranaka da to učini.

Kada se arbitraža sastoji iz nekoliko arbitara, presuda se donosi većinom glasova, ako sporazum o arbitraži nije predviđeno drugačije.

Odluka arbitraže treba da ima obrazloženje, osim ako se se stranke složile da nema potrebe za to.

Original odluke i sve kopije potpisuju svi arbitri.

Odluka je važeća čak i ako neko od arbitara odbije potpisivanje, iista je potpisana od većine arbitara. U tom slučaju u odluci mora da se navede razlog za odbijanje potpisivanja od bilo kojeg od arbitara.

Arbitražna odluka, je pravosnažna, ukoliko nije drugačije dogovoreno o načinu za osporavanje odluke koja može da bude pred drugom stepenu arbitraže.

Arbitražne odluke može se poništiti na zahtev stranke. Dakle, svaka stranka može da zahteva da se poništi arbitražna odluka.

Poništenje arbitražne odluke može da se zahteva u sledećim slučajevima:

a) *Tužilac potvrđuje da:*

- 1) jedna strana sporazuma arbitraze nije imala poslovnu sposobnost;
- 2) sporazum arbitraze nije valjan shodno pravu određenom od strane samih stranaka ili arbitražnog tribunala, ili bilo kog nedostatak shodno zakonu koji je na snazi na Kosovu;;
- 3) tužilac nije uredno obavesten o imenu jednog od arbitara ili o postupku arbitraze, ili iz drugih razloga nije bio u stanju da prijavi slučaj;
- 4) odluka se ne odnosi na pitanje koje je razmatrano od strane tribunala, ili se odnosi na drugo pitanje za koje tribunal nije nadležan, ili odluka obuhvata pitanja za koja tribunal arbitrae nije nadležan;
- 5) U ovim slučajevima, ukoliko odluka za koje je nadležan tribunal arbitraze može da se odvoji od ostalih pitanja, onda deo odluke može da se izvrši.
- 6) sastav tribunala arbitraze ili postupka pred arbitražom nije bio u skladu
- 7) sa odredbama ovog zakona, ili sporazumom o arbitrazi, pod uslovom da ti
- 8) nedostaci su doprineli u donosenju odluke tribunala, ili

b) Sud konstatuje da:

arbitraza je zabranjena zakonom, ili

- 9) izvršenje odluke može da ugrozi ili je u suprotnosti sa javnim poretkom (ordre public).

Tužba za poništenje odluke arbitražnog tribunala dostavlja se sudu naj kasnije devedeset dana od dana prijema odluke arbitražnog tribunala od strane određene stranke, osim ako se stranke nisu drugačije dogovorile.

Kada se zahteva poništenje odluke arbitražnog tribunala, Sud može, ako je to opravdano, da poništi odluku i vrati predmet arbitražnom tribunalu ponovo za pokretanje arbitražnog postupka ili da preduzme one radnje, koja je prema proceni arbitražnog tribunala mogu da otklone razloge za poništenje odluke.

Što se tiče međunarodne arbitraže treba napomenuti da različiti međunarodni subjekti koji stupe u građansko-pravne odnose sa domaćim subjektima posebno kada

se radi o pitanjima visoke vrednosti ovih odnosa nisu spremni da prihvate rešenje ovih sporova u slučaju eventualnih nesporazuma domaće arbitraže, ne samo zato što takva arbitraža još nije dovoljno poznata na Kosovu, ali i zbog toga jer isti sa zadovoljstvom prihvataju ove eventualne sporove o postignutim sporazumima da reši bilo koji od poznate međunarodne arbitraže koje imaju odgovarajuće iskustvo i profesionalizam u arbitraži u odgovarajućim oblastima za rešavanje ovih sporova, stoga toga i u svojim ugovorima i bilateralnim sporazumima sa lokalnim partnerima skoro uvek radije prihvataju da eventualne sporove reše od strane međunarodne arbitraže.

Treba napomenuti, da kod nas na Kosovu u okviru Privredne Komore osnovan je jedan arbitražni mehanizam. Ovaj mehanizam je poznat kao arbitražni sud koji je osnovan na osnovu povelje stalnog arbitražnog tribunala Privredne Komore Kosova od. 27.06.2011 i trenutno ima 27 domaćih i međunarodnih arbitara sa institucionalnim pravilima, koji je počeo da donosi arbitražne odluke.

U kontekstu Zakona Kosova o Arbitraži ne postoje posebna pravila ili odredbe koje se odnose na slučajeve međunarodnog karaktera. Ali ono što je još važnije u Kosovskom Zakonu o Arbitraži, ne postoji bilo koja zabrana za njegovu primenu u slučajevima međunarodnih sporova. Dakle, jasno je da čak i u slučajevima međunarodnog karaktera, Zakon Kosova o Arbitraži može da se ostvari i u dve situacije.

- 1) Kada su se stranke pojavile radi primene, i
- 2) Kada pravila privatnog međunarodnog prava vode kanjegovoj

Pravni Izvori i Literatura:

- Ustav Republike Kosva 2008;
- Izmene i dopune Ustava Republike Kosova – o prestanku međunaronog nadgledanja o Nezavisnosti Kosova-odluka Skupštine RK br. 04-V-436 od 07.09.2012 objavljena u Sl.lsitu RK br. 25 dana 07.09.2012;
- Izmene i dopune Ustava Republike Kosova – odluka Skupštine RK br. 04-V-553 od 14.03.2013 objavljena u Sl.listu RK br. 7 dana. 26.03.2013;
- Uredba UNMIK-a br. 1999/10 o Ukidanje diskriminatorsnog zakonodavstva o stambenim pitanima i imovinskim pravima;
- Uredbe UNMIK-a br. 1999/24 i br. 2000/59 o Zakonima koji su na snazi na Kosovu
- Zakon o Svojini i drugim Svarnim Pravima, Zakon br. 03 / L - 154, od 25.06.2009 proglašen je Dekretom Predsednika RK DL - 016-2009 i objavljen u SL. br. 57 od 04/08/2009;
- Zakon o Obligacionim Odnosima, Zakon br. 04 / L - 077, od 10 maja 2012, proglašen Uredbom Predsednika RK DL- 024-2012 od 30. majaa 2012. godine, objavljen u SL br. 16 od. 19. juna, 2012;
- Zakon Kosova o Porodici, 2004/32, Sl.list NVID, br. 4/2006 od 1 septembra t2006;
- Zakon Kosova o Nasleđivanju (u daljem tekstu ZN) br. 2004/26 od 28. jula 2004, proglašen od strane Specijalnog Predstavnik Generalnog Sekretara Ujedinjenih Nacija (u daljem tekstu SPGS) 4.Februara 2005;
- Zakon o Sudovima, Zakon br. 03 / L - 199, od 22.07.2010, i Zakon o izmenama i dopunama Zakona br. 03 / L - 199 o Sudovima;
- Zakon o Upotrebi Jezika (L. 02 / L - 37 DT 27.07.2006 - Službeni Glasnik Republike Kosova br.10 od 01.03.2007;
- Zakon o Arbitraži (L. br. 02 / L - 75 od. 26.01.2007 proglašen od strane SPGS, pravilnik br. 2008/30 dana. 05.06.2008- Sl.Glasnik Republike Kosova br. 37 od 10.09.2008;
- Zakon o Trgovačkim Društvima 02 / L-123 od. 27.09.2007 i Zakon o izmenama i dopunama Zakona o Trgovačkim Društvima br. 04 / L - 006, od. 23/06/2011;
- Zakon o Zaštiti od Nasilja u Porodici, Zakon br. 03 / L - 182 od. 01.07.2010;
- Zakon o Prodaji Stanova za koje postoji stanarsko pravo, br. 04 / L - 061 od. 21.12.2011 objavljen u Sl.Listu RK br.1 dana 12.01.2012;
- Zakon o Notarima (Zakon br. 03 / L - 010, objavljen u SL.listu RK, br. 42 dana 25.11.2008, sa izmenama i dopunama Zakona br. 04 / L -002, koji je objavljen u Sl.listu RK,br. 7 dana 10.08.2011;
- Zakon o Posredovanju, br. 03 / L - 057, koji je objavljen u SL. RK br. 41 od 11/01/2008;

- Zakon o Parničnom Postupku (L.br.03 / L - 006, od 30.06.2008 proglašen Dekretom Predsednika RK DL - 04502008 od 29.07.2008 koji se primenjuje od 6. oktobra 2008. godine - Službeni Glasnik, Republike Kosovo br. 38 od 09.20.2008.);
- Zakon br. 04 / L - 118 od. 09.13.2012 o Izmenama i Dopunama Zakona br. 03 / L-006 o Parničnom Postupku proglašen Uredbom Predsednika RK DL - 045-2012 od 28/09/2012;
- Zakon o Vanparničnom Postupku, Zakon br. 2008/03 – L – 007 od 20.11.2008 proglašen Dekretom Predsednika RK DL-068-2008 od 13.12.2008;
- Zakon o Izvršnom Postupku br. 2012/04 / L - 139, od. 12.20.2012 proglašen Uredbom Predsednika RK DL br. - 01-2013 od. 01/03/2013;
- Abdula Aliu, Izvor Građanskog Prva, Opšti deo, Priština, 2013;
- Abdula Aliu, Izvor Građanskog Prva na Kosovu, Priština 1999;
- Alajdin Ališani, Obligaciono Pravo, opšti deo, drugo izdanje Priština, 2002;
- Alajdin Ališani, Obligaciono Pravo, posebni deo, drugo izdanje, Priština, 2002;
- Andrija Gams, Uvod u Građansko Pravo, Priština, 1986;
- Komentar Zakona Kosova o Porodici, prvo izdanje, Priština 2012, autori, Aliu Abdula, Gaši Hadži & Vokši Adem

Međunarodne konvencije:

- Univerzalna Deklaracija o Ljudskim Pravima;
- Evropska Konvencija za Zaštitu Ljudskih Prava i Sloboda i njenim Protokolima
- Međunarodna Konvencija o Građanskim i Političkim Pravima i njenim Protokolima;
- Konvencija Okvir Saveta Evrope za Zaštitu Manjina;
- Konvencija o Eliminisanju svih Oblika Rasne Diskriminacije;
- Konvencija o Eliminisanju svih Oblika Diskriminacije nad Zenama;
- Konvencija o Dečijim Pravima;
- Konvencija protiv Torture i drugih Surovih Kazni i ne Ljudskih Ponizavajući Postupanja;

Skraćenice

ZOO Zakon o Obligacionim Odnosima

ZSDSP Zakon o svojini i drugim stvarnim pravima

PZK Porodični Zakon Kosova

ZPP Zakon o Parničnom Postupku

ZIP Zakon o Izvršnom postupku

ZKN Zakon o Nasleđivanju

ZVP Zakon o Vanparničnom Postupku

SPGS Specijalni Predstvnik Generalnog Sekretara UN

HPD Habitat – Direkcija za imovinska- stambena pitanja

KAI Kosovska Agencija Imovine

SG Službeni Glasnik Republike Kosova

RK Republika e Kosova

PSI Privremene Samoupravne Institucije

Par. Paragraf

UNMIK United Nation Mission in Kosovo (Misija Ujedinjenih Nacija na Kosovu).

TRGOVAČKO PRAVO

4

UVOD

Trgovačko pravo je složena grana prava koja se bavi pravnim položajem ekonomskih i privrednih subjekata i njihovo poslovanje na tržištu.

Privrede u tranziciji, kao što je Republika Kosova, preduzimju korake za razvijanje zakonodavstva, kojim osim što regulišu poslovanje privrede, ti koraci takođe podržavaju i ubranu tranziciju i regulisanje ekonomskog razvoja i poslovanja na Kosovu.

Potrebe Kosova za brži i održivi ekonomski razvoj, objedinio je institucionalne izvore Republike Kosova sa zainteresovanim stranama i donatorima ka razvoju i implementaciji ekonomskih zakona kojima se podržava ovaj razvitak. Razvoj i implementacija ovog zakonodavstva, iako sada u jednom većem stepenu je već završen, i dalje ostaje da bude izazov, kako za preduzeća tako i za biznismene i za nosioce pravnih obaveza i pravosudnog sistema.

Kao deo stalnih napora, na Kosovu već se primenjuju niz trgovinskih i ekonomski zakona. Ali, pored navedenih zakona koji su sada na snazi i koji su objavljeni u Službenom Glasniku Republike Kosova, postoje drugi važni izvori koje treba konsultovati u vršenju profesije koji se odnose na trgovačko pravo. Ovi drugi izvori koje nikako ne treba mimoilaziti su: Njujorška Konvencija iz 1958 o Priznanju i Izvršenju Stranih Arbitražnih Odluka, Konvencija Ujedinjenih Nacija, Ugovor o Međunarodnoj Prodaji Robe, i ostale Konvencije i druga relevantna dokumenta neophodna za vršenje profesije pravnika.

Dakle, priručnik za pripremu pravosudnog ispita, odnosno deo priručnika koji se odnosi na Trgovačko Ppravo, otkriva pravni okvir koji pokriva oblast privrednog prava koje reguliše pravni položaj privrednih subjekata i njihovo poslovanje na tržištu Republike Kosova.

TRGOVAČKA DRUŠTVA

Zakon o Trgovačkim Društvima je osnovni zakon u kojem je izgrađeno Trgovačko Pravo (Privredno Pravo). Zakon o Trgovačkim Društvima u svakom pogledu detaljno sadrži bilo koje aspeke koji se odnose na Trgovačka Društva, kroz koje mogu da se razvijaju poslovne aktivnosti na Kosovu, zatim određuje i uslove za registraciju, određuje zakonske odredbe koje promovišu i olakšavaju osnivanje, funkcionisanje i efektivno raspuštaje trgovinskih društava uključujući u zakonu i funkciju "Agencije za Registrovanje Biznisa na Kosovu" (ARBK).

VRSTE TRGOVAČKIH DRUŠTAVA NA KOSOVU

Zakon o Trgovačkim Društvima izričito predviđa da na Kosovu kroz jedan od oblika privrednih društava razvijaju se komercijalne aktivnosti na Kosovu:

- Individualni Biznis "I.B."
- Opšte Partnerstvo "O.P."
- Komanditno Društvo "KD"
- Društvo Ograničene Odgovornosti "DOO"
- Akcionarno Društvo "A.D"

INDIVIDUALNI BIZNIS ("I.B.")

Individualni biznis je biznis lica koji nije odvojen od svog vlasnika. Individualni biznis je organizovan na takav način da jedno (1) lice obavlja poslovanje u svoje ime i za svoj račun. Lice koje obavlja poslovnu delatnost, de jure ili de facto, kroz individualno poslovanje ima neograničenu ličnu odgovornost, bilo da je registrovano ili neregistrovano, ima neograničenu ličnu odgovornost za sve dugove i druge obaveze koje su nastale, ili nametnute zakonom ili ugovorom od strane individualnog biznisa, ako:

- lice ima mogućnosti da kontrolise koriscenje i raspolaganje imovinom, i
- postoji dovoljno dokaza da se zaključi da je jedno lice ili organizacija je formalno imenovano kao glavni vlasnik pre svega radi zaštite imovine od odgovornost lica koji upravlja individualnim biznisom.

Odgovornost i imovina. - Lice koje obavlja privrednu delatnost, de jure ili de facto, kroz individualno poslovanje ima neograničenu ličnu odgovornost za sve dugove i druge obaveze koje proizilaze iz individualnog biznisa (I.B.) ili koja budu nametnuta zakonom ili ugovorom. Odgovornost je neograničena i obuhvata imovinu i aktivu bilo koje vrste direktno ili indirektno u vlasništvu individualnog vlasnika biznisa, bez obzira na to da li imovinu koristi u poslovne, lične ili porodične svrhe.

Ova odgovornost može da zaštiti imovinu i ne isključuje nikakvu odgovornost ukoliko:

- Ugovor koji je stvorio ovu odgovornost izričito isključuje od odgovornosti bilo koju imovinu ili aktivu,
- lice ili društvo koje zahteva imovina ili aktivu složili se da nije to predmet potraživanja, ili
- jedan osnovni normativni akt o izvršenju sudskih odluka ili o stečaju izričito dozvoljava sudu ili arbitražnom organu štiti imovinu ili aktivu od ove obaveze.

Individualni biznis nije pravno lice, bez obzira na to, on može da sklapa ugovore, da poseduje imovinu, da podnese tužbu da bude tužen on ili vlasnik biznisa.

OPŠTE PARTNERSTVO (“O.P.”)

Opšte partnerstvo je društvo dva ili više lica i / ili organizacija za saradnju u vršenju trgovinske delatnosti bez obzira na to da li se saradnja je osnivana pismenim ugovorom, usmenom sporazumu ili razumevanje.

Partnerstvo je jednostavno jedan ugovor kojim dva ili više lica se dogovore da kombinuju sredstva ili radnu snagu kako bi postigli obostranu korist, dva ili više lica koja se angažuju u poslovanje, sa ciljem da korist dele međusobno zajedno i sa obavezama društva.

Opšte partnerstvo zasniv se putem registracije ili kao rezultat zakona.

Opšte partnerstvo formira se u skladu sa zakonom, ako dva ili više lica i / ili organizacije saraduju u sprovođenju delatnosti, bez obzira da li takve saradnja je zasnovana pismenom ugovoru, usmenim sporazumu ili razumevanju.

Ako opšte partnerstvo je formirano putem registracije, opšti partneri su lica ili organizacije određeni Memorandumom “ OP “ kao opšti partneri i ako postoji njihova saglasnost.

Ako “ OP “ je osnovana u skladu sa zakonom, lica i društva koja saraduju u vršenju privredne delatnosti su opšti partneri “ O.P.”

Opšte partnerstvo nije pravno lice. Uprkos tome, on može da sklapa ugovore, da poseduje imovinu, da podnese tužbu i da bude tužen.

Interes jednog opsteg partnera u opstem partnerstvu daje za pravo da podeli i raspodeli dobit, i ostala druga prava u opštem partnerstvu, takođe i obaveze u opštem partnerstvu, koje su definisane u ovom poglavlju. Broj opstih partnera u opstem partnerstvu mogu imati dva (2) ili više lica i / ili društva, uključujući trgovačka društva, kao opšte partnere.

Odgovornost u opštem “OP” partnerstvu obuhvata svakog individualnog partnera “OP,svaki je odgovoran za sve dugove i ostale obaveze. Odgovornost je neograničena isto kao za “I.B.”.Odgovornost leži na svu imovinu i sredstva koja su direktno ili indirektno u vlasništvu opštih partnera, bez obzira na korišćenje imovine. Svi partneri su solidarno odgovorni, bez ograničenja za obezbeđenje funkcije” O.P”koja je u skladu

sa pravnim pravilima i obavezama na Kosovu. Ako jedno lice ili društvo je pridruženo "OP", koji se kasnije pridružuje i postojećem "OP" onada to lice je solidarno odgovoran za sve dugove i obaveze "O.P.", uključujući i prethodne obaveze, na isti način kao i raniji opšti partneri

Ova zajednička odgovornost ne može da se izbegne, jedan od njih da bude odgovoran, a drugi ne. Prava drugih stranaka protiv opštih partnera nisu pogođena sporazumom "OP". Odgovornost između opštih partnera regulisano je ugovorom o "OP" ukoliko to postoji. Opšte partnerstvo mora da reguliše svoj trgovački naziv u Agenciji za Registrovanje Biznisa. Zvanični naziv "OP" treba da sadrži bar ime jednog od opštih partnera, ukoliko opšti partner je sglasan da se upotrebit pun službeni naziv. Na kraju treba da se obuhvati i skraćena "OP", adresa na Kosovu gde se vrši osnovna delatnost, sedište i adresa "OP" trgovački naziv i adresa svakog opsteg partnera i pismena izjava potpisana od svakog opsteg partnera.

Opšte partnerstvo mora da registruje svoje trgovačke u Agenciji za Registrovanje Biznisa na Kosovu (ARBK).

Osnivanje "OP" vrši se sporazumom o "O.P.", ali to nije propisano zakonom. Osnivanjem sporazuma "OP" izbegavaju se problemi koji mogu da pojave u budućnosti.

Sporazum o "OP" reguliše unutrašnje odnose između partnera i "OP", to ni na koji način ne reguliše prava drugih stranaka. Sporazum opšti partneri mogu definisati: šta biva ukoliko jedan partner napusti "OP" ili umre - učešće u dobiti i gubici. Članovi "OP" doprinose u opstem partnerstvu i druga pitanja unutrašnjeg organizovanja. Dobit, gubici, alokacije i raspadanje opsteg partnerstva su podjednako između opštih partnera, to može da se promeni kroz sporazum o partnerstvu. Ukoliko nije drugačije navedeno u sporazumu "OP", svi opšti partneri imaju jednak udeo u celokupnoj dobiti, gubicima i raspodeli sredstava. "O.P."

U roku od šezdeset (60) dana krajem svake kalendarske godine, "O.P." mora da izračuna i evidentira dobitke i gubitke u toku godine i procentualno podeli učešće u dobiti ili gubitku na računima opštih partnera.

Ako opste partnerstvo imalo novcanih gubitaka, opšti partneri su odgovorni za gubitak. Svaki opšti partner je lično odgovoran za bilo kakve obaveze generalnog partnerstva, svaki od partnera mora da doprinese podjednako da nadoknadi gubitke nastale ukoliko nije drugačije predviđeno u sporazumu o "OP", svi opšti partneri imaju pravo na jednakoj raspodeli celokupnog prihoda, gubitaka i raspodele sredstava "OP". Svaki opšti partner "OP" mora svojim doprinosom podjednako da pokrije gubitke koji proističu iz delatnosti "OP", osim ako nije drugačije predviđeno u sporazumu "O.P."

Raspuštanje i dobrovoljni stečaj "O.P." - Shodno zakonskim odredbama koje su na snazi, "O.P." može da se raspušta i likvidira, nakon glasanja većine glasova članova opsteg partnerstva.

KOMANDITNO DRUŠTVO (“K.D.”)

Komanditno društvo (“K.D.”) je oblik partnerstva koji pored jednog ili više opštih partnera postoji jedan ili više ograničenih partnera koji saraduju sa ciljem obavljanje profitabilne poslovne aktivnosti saradnika. Opšti partneri u svim ključnim aspektima, pravno su u istom položaju kao partneri u “OP”. Međutim, ograničeni partneri, kao akcionari jedne korporacije imaju ograničene odgovornosti i nemaju rukovodeća ovlašćenja.

Komanditno društvo nema svojstvo pravnog lica. Uprkos tome, ono može da zaključi ugovore, da raspolaze svojom imovinom, da tuži i da bude tužen.

Svako lice ili trgovačko društvo može biti opšti partner ili ograničeni partner Komanditnog Društva.

Odgovornost - U “K.D.” je opšti partner i lično odgovoran bez ikakvih ograničenja za dugove i obaveze Komanditnog Društva. S druge strane, ograničeni partner nije odgovoran za dugove ili druge obaveze Komanditnog Društva.” K.D. “ se zasniva nakon registracije Memoranduma u Agenciji za Biznise na Kosovu “ ABK “.

Takođe, svako Komanditno Društvo je obavezan da ima sporazum. Ovaj sporazum je pravni dokument koji reguliše pitanja između ograničenih partnera i onih opštenih. Svaki komanditor Komanditnog Društva obavezan je da sprovede sporazumu i da naglasi da je on opšti ili ograničeni partner. Sporazum “ K.D. “ mora da sadrži najmanje:

- odredbe koje regulišu upravljanje Komanditnog Društva i njegovu poslovnu aktivnost;
- Odredbe koje regulišu sva ostala pitanja koja partneri žele da obuhvate u sporazumu

Ograničenja i odgovornosti ograničenih partnera - ortaka: Iako je “ K.D. “ nije pravno lice, ono može da sklapa sporazume i da ima obaveze od tih sporazuma. Međutim, samo opšti ortak (lice ili društvo) ima ovlašćenje da deluje u ime “ KD” ili da joj stvara obaveze. U suprotnom, ograničeni partner nema ovlašćenja da deluje u ime “ KD” ili da stvori obaveze. Ako ograničeni jedan ortak ili partner bude uključen u neku transakciju u ime “ KD “ takva transakcija je obavezan samo ako opšti partner, formalno i u pisanoj formi prihvata takvu transakciju.

Ograničenje o kontroli i upravljanju: Komanditor koji je ograničen za delovanje ne može da učestvuju u kontroli ili upravljanju poslovne ili aktivnostima Komanditnog Društva. Međutim, izričito je predviđeno da sledeće aktivnosti ne predstavljaju povrede o prethodnim zabranama:

- ako je radnik ili ugovarač Komanditnog Društva ili jednog opšteg partnera;
- ako je partner, vlasnik, rukovodilac, deoničar, direktor ili službenik jednog opšteg partnerstva trgovačkog društva;
- ako glasa za usvajanje o nekoj izmeni memoranduma ili sporazuma Komanditnog Društva;
- ako ograničeni partner ima pravo da glasa za usvajanje o izmenama i dopunama;

- ako glasa za raspuštanje ili ne raspuštanje Komanditnog Društva, ako ograničeni partner ima pravo glasa o ovom pitanju, ili
- ako preduzima mere za sprovođenje (izvršenje) ili zaštitu prava ograničenih partnera.

Ako ograničeni partneri učestvuju u kontroli i upravljanju aktivnosti ili aktivnostima “ KD “,oni će biti odgovorni za sve dugove i druge obaveze Komoditnog Društva,u istoj meri kao i opšti partneri.

Prenos interesa u “K.D.” - Ako nije drugačije određeno sporazumom, ograničeni partner može da prenese (prenos) svoj interes u Komanditno Društvo,tek nakon saglasnosti svih opstih partnera.Prenos interesa u Komanditno Društvo uključuje i prenos svih prava i obaveza ograničenog partnera.Još jedno pitanje koje je regulisano u velikoj meri sporazumom “KD” je prenos interesa “KD” u slučaju smrti jednog ograničenog partnera.Ako nije definisano Sporazumom, onda smrt ograničenog partnera koji je fizičko lice, njegov interes u Komanditno Društvo prelazi na njegove/ njene pravne naslednike.U slučaju raspuštanja ili likvidacije ograničenog partnera,koji je trgovačko društvo, interes partnera u Komanditno Društvo prenosi se u skladu sa zakonom po kojim se vrši raspuštanje.

Prijem dodatnih opštih partnera - ortaka: Ako sporazum “ K.D. “nije predvideo uslove i procedure za prijem opštih partnera, onda se to vrši samo uz pismenu saglasnost svih opštih i ograničenih partnera.

Zarada i gubici: Ukoliko nije drugačije predviđeno u sporzumu “ K.D. “ zarada i gubici biće podjednako podeljeni između opštih partnerima i ograničenih partnera, na osnovu vrednosti njihovih doprinosa.

Povlačenje ograničenog partenra: Ako nije određeno sporazumom “ K.D.”, ograničeni partner može da se povuče iz “ K.D.” nakon dostavljanja pismenog obaveštenja svih opštih partnera, u roku od ne manje od devedeset (90) dana pre povlačenja. U tom slučaju ortak koji se povlači ima pravo na raspodelu srazmerno njegovom interesu u “ K.D. “.

U principu, povlačenje jednog ograničenog partnera ne obavezuje “ K.D. “ da se raspušta. Ipak, treba da se raspušta,ako povlačenje jednog ograničenog partnera ostavlja “ K.D. “ ne nijednog ograničenog partnera.

Raspuštanje i prestanak delatnosti: Komanditno Društvo “ K.D. “ može da nastave da postoji sve dok ima najmanje jednog opšteg i ograničenog partnera. Ukoliko nije drugačije navedeno u sporazumu “ K.D. “ograničeni partner nije ovlašćen da raspusti Komanditno Društvo.Osim ako je drugačije predviđeno u sporazumu o Komanditnom Društvu,neto imovina K.D. deli se na jednake delove za sve opšte i ograničene partnere.

“K.D. ” prestaje da obavi delatnost i treba da se raspušta zbog:

- isteka roka ili vremena Komanditnog Društva, ako je postojao rok i vreme za to;
- postojanja bilo koje drugog događaja navedeno u memorandumu ili sporazumu Društva kao događaj koji zahteva raspuštanje Komaditnog Društva;

- postojanja akcionara da se raspusti društvo, u skladu sa sporazumom o Komanditnom Društvu;
- izdavanja obaveštenja od strane rukovodioca” ARBK “ za otpisivanje Komanditnog Društva
- sudske odluke za raspuštanje Komanditnog Društva, ili
- sudske odluke o stečaju shodno Zakonu o Stečaju, kojom odlukom Komanditno Društvo se oglašava raspuštenom.

Komanditno Društva nema svojstvo pravnog lica, ali uprkos svom statusu, može da ulazi u ugovorne odnose, da sklapa ugovore, da raspolaze svojom sopstvenom imovinom, da podnese tužbu i da bude tužena.

DRUŠTVO OGRANIČENE ODGOVORNOSTI (“DOO”)

Društvo ograničene odgovornosti “ DOO “ je nova struktura organizovanja koja je propisana zakonom. Društvo sa ograničenom odgovornošću je pravno lice koje je odvojena na poseban način od vlasnika. Jedan vlasnik društva ograničene odgovornosti nije suvlasnik i ne raspolaze imovinom koja može da se prenese na imovinu društva Ograničene Odgovornosti. To je forma organizovanja koja predviđa ograničenu odgovornost prema svim svojim vlasnicima. Vlasnici imaju ograničenu ličnu odgovornost za dugove i poslovanje”K.D.”Iste karakteristike”DOO” skoro su slične i sa karakteristikama partnerstva koje omogućavaju fleksibilnost u upravljanju i sticanje određene dobiti poreske olakšice.

Opšta načela “DOO”. - “Društvo ograničene odgovornosti je pravno lice odvojeno od svojih vlasnika. Ima nadležnost da tuži i da bude tuženo, da sklapa ugovore, da pozajmi novac i da bude dužnik drugih dugova i obaveza, da glasa, da proda ili na drugi način da raspolaze sa akcijama ili interesima, otuđi imovinu u drugo trgovačko društvo, osim individualnog biznisa, da bira ili imenuje rukovodioce, službenike i trgovačke agente kompanije kojima određuje obaveze, dužnosti i naknade.

Odgovornost. - “DOO” je odgovorno za svoje dugove i ostale obaveze sa svim sredstvima. Međutim, odgovornost se ne odnosi na ličnu imovinu tj. vlasnici nisu lično odgovorni za dugove i obaveze “ DOO”.

Osnivanje. - “DOO “ može da se osnova samo nakon registracije statuta na osnovu Zakona o Trgovačkim Društvima. Statut je konstitutivni dokumenat za osnivanje društva sa ograničenom odgovornošću. Pre registracije, Statut mora da se dostavi “ZRBK” Agenciji za Registrovanje Biznisa Kosova u Ministarstvo Trgovine i Industrije.

Svaka promena statuta vrši se kroz izmene i dopune statuta, koji postoji u spisima ARBK. Bilo koje izmene i dopune statuta nisu obavezujuća prema trećim licima sve dok ove izmene i dopune ne budu redovno predate ARBK.

Svako društvo sa ograničenom odgovornošću mora da ima sporazum potpisana od strane registrovanih vlasnika koji su evidentirani u originalnoj verziji statuta, koja sadrže odredbe o upravljanju i poslovanju društva. Sporazum reguliše većinu

unutrašnjih odnose između vlasnicima “K.D.” Sporazum ne može da ograniči prava trećih lica.

Sporazum o “K.D.”, treba da sadrži odredbe koje regulišu sledeće:

- kompanija će biti upravljana od jednog ili više direktora;
- posebna pravila koja se odnose na vreme, obim ili postupak glasanja na sastanku vlasnika;
- specifikacije u vezi sa kategorijama vlasnika i njihova prava glasa (ili ne glasanja), i druge poslove;
- određivanje glasova i akcija vlasnika (ukoliko se radi na osnovu kapitala ili na neki drugi način);
- spisak postupaka koja zahtevaju apsolutnu većinu, ili onih koja se može uzeti od rukovodećeg direktora, bez glasanje vlasnika;
- način rešavanja problema kada vlasnici ne mogu da postignu sporazum za rešavanje pitanja, kada vlasnici ne mogu da postignu sporazum za odlučivanje;
- prava vlasnika za prodaju svojih akcija jednom ili više drugih vlasnika prema prethodno određenim uslovima;
- pojedini menadžeri ima će posebne dužnosti i ovlašćenja, i
- propisi koji regulišu prenos vlasničkog interesa u skladu sa ovim zakonom.

Sporazum društva ne može da obuhvata odredbe:

koja su suprotno sa odredbama statuta društva,

- koja ograničavaju prava jednog vlasnika na informacije ili pristupu u skladu sa Zakonom o Trgovačkim Društvima,
- koje eliminišu ili smanjuju obaveze o zaštiti, poverenja, lojalnosti i ne konkurenciji u skladu sa Zakonom o Trgovačkim Društvima,
- koje eliminišu ili smanjuju ograničenja na raspodela vlasnicima ili,
- ličnu odgovornost za kršenje ovih ograničenja kao što je propisano u Zakonu o Trgovačkim Društvima,
- da na bilo koji način ograničavaju prava, u skladu sa Zakonom o Trgovačkim Društvima poverilaca ili druge treće strane, ili
- da eliminiše ili smanji zahteve ovog zakona, osim ako
- relevantne odredbe ugovora društva su dozvoljene u skladu sa Zakonom o Trgovačkim Društvima,
- Ta odredba sadrži ili je podvrgnuta je rečima “ osim ako sporazum društva propisuje drugačije “ ili slične reči.

U slučaju sukoba između statuta i sporazum društva, statut će prevladavati.

Doprinos vlasnika: Doprinos jednog od vlasnika društva u ograničenom odgovornošću u zamenu za vlasnički interes može biti u:

- novcu,
- druge materijalne ili ne materijalne imovine, ili
- radom ili izvršenim uslugama za društvo.

Obećanje za izvršenje poslova ili usluga u budućnosti ne smatra se kao doprinos i ne može da se nadoknadi kao vlasnički interes.

Vrednost nematerijalnih doprinosa utvrđuje se:

- shodno propisima društva koji se primjenjuju, ili
- ako sporazum društva ne sadrži odredbe za procenu nematerijalnih doprinosa, nakon jednoglasnog sporazuma svih vlasnika.

Raspuštanje vlasnika: Društvo sa ograničenom odgovornošću može raspustiti svoje vlasnike u bilo koje vreme, uz jednoglasnu saglasnost vlasnika ili na drugi način glasanja, koji zahteva manji broj glasova, kao što je predviđeno u sporazumu društva. Osim ako je drugačije propisano u sporazumu društva, svako raspustaje vlasnika treba da bude jednaka za sve. Kada vlasnik ima pravo da primi raspodelu, on postaje neosigurani poverilac društva u odnosu na raspodelu. Osim ako nije drugačije određeno ugovorom o "K.D." primalac je odgovoran za obaveze nosilaca za davanje doprinosa i za vraćanje zadržanih doprinosa, osim ako primalac nije znao (i nije mogao) da bude upoznat o tim odgovornostima kada je postao vlasnik. Vlasnik ostaje odgovoran prema društvu za obaveze koje se ranije nastale.

Vlasnik koji želi da prenese svoju imovinu, mora da obavesti društvo, inače prenos nije važeć.

Prestanak vlasništva - Lice ili organizacija prestaje da bude vlasnik društva sa ograničenom odgovornošću, u slučaju:

- nastupanjem smrti vlasnika ili raspuštanjem društva,
- dobrovoljno povlačenje lica ili društva
- Isključenjem ili kada društvo postaje dužnik u stečaju,
- lice ili društvo više nemaju vlasnički interes u društvu, ili
- ostali slučajevi koji su definisani u sporazumu društva koji zahtevaju završetak jednog vlasnika ili društva.

Povlačenje ili isključenje jednog od vlasnika. - Vlasnici "K.D." mogu da se povuče iz društva, u svakom trenutku, nakon dostavljanja pismenog obvestenja svim vlasnicima, pod uslovom da, ako povlačenje krši sporazum društva, društvo može da zahteva naknadu štete od vlasnika koji se povlači, zbog kršenja ugovora. U principu, ugovor za "KD" predviđa uslove, procedure i posledice povlačenja ili isključenja. Uz saglasnost društva može se predvideti i zabrana prenosa interesa. Lice ili društvo koje nije više vlasnik, to lice ili društvo u roku od devedeset (90) dana od prestanka da prihvati; bilo koje plaćanje ili raspodelu na koje ima pravo prema sporazumu društva,

i ako nije propisano sporazumom društva, na stvarnu vrednost vlasničkog interesa. Iznosu koji treba da se plaća, umanjuje iznos nastale štete izazvane povlačenjem ili isključenjem. Vrednost raspodele koja se daje jednom vlasniku koji je povlačen vrši se na osnovu stvarne tržišne vrednosti.

Upravljanje i menadžment. - Osim ako je drugačije propisano u sporazumu društva, sva prava glasa vlasnika društva su ravnopravni i odluka prostom većinom glasova vrši kontrolu po svim pitanjima. U principu, glasanje prava vlasnika je regulisano ugovorom "K.D.". Ako nema takvog sporazuma, onda vlasnici imaju ravnopravna prava za glasanje. Iako postoje neka pitanja o kojima treba da se odlučuje jednoglasno, većina slučajeva odlučuje većinom glasova. Sporazum "K.D." može da predvidi veća ili manja prava glasanje prilikom odlučivanja o konkretnim pitanjima, neka pitanja zahtevaju jednoglasno odlučivanje vlasnika.

Imenovanje i razrašenje rukovodećih direktora. - Vlasnici društva odrediće statutom ili sporazumom društva, lice ili lica da obavljaju dužnost direktora ili menadžera. Vlasnici moraju da glasaju i imenjuju jednog ili više rukovodećih direktora "K.D." Rukovodeći direktor može da bude, ali ne mora biti jedan od vlasnika, već mora da bude fizičko lice.

Rukovodeći direktor nastavlja da radi u tom svojstvu dok ne bude razrešen ili zamenjen od strane vlasnika, za razrešenje vlasnici nemaju potrebe da navede razloge (izmena) Direktor ne mora biti vlasnik.

Direktor menadžer je ovlašćen da zastupa "K.D.", uključujući upravljanje sa društvom, potpisivanje sporazuma ili drugih dokumenata potrebnih za obavljanje delatnosti u ime društva. Ove radnje direktor menadžer je obavezan da preduzme za interes društva, osim ukoliko radnje su van nadležnosti direktora predviđene sporazumom, lice ili društvo u kojoj direktor radi, koji je znao da rukovodeći direktor nema ovlašćenje za preduzimajući radnje. Direktor menadžer je obavezan da pripremi i održava knjige i dokumenta društva, da priprema godišnji finansijski izveštaj, izveštaj o upravljanju društva i oni predstavljaju vlasnike u bilo kojoj finansijskoj godini kompanije i sve to predoči svim vlasnicima društva svake kalendarske finansijske godine. kako bi svi vlasnici imali pristup u svim ovim dokumentima za pregled i kopiranje. Rukovodeći direktor društva dužan je da uvek savesno postupi, postupajući sa autoritetom i u najboljem interesu društva, sa brigom i pažnjom njegove odgovornosti.

Rukovodeći direktor je obavezan da se stara o poslovanju društva, uključujući obavezu za obavljanje dužnosti sa iskrenošću, odgovornošću i profesionalizmu. Rukovodeći direktor i druga odgovorna lica, ne snose bilo kakvu odgovornost, ukoliko svoje obaveze savesno ispunjavaju. Najbolja poslovna zaštita podrazumeva stepen pazne gde kako bi jedno lice trebalo da postupi sa razumnom pažnjom, koji bi imao stručno znanje, veštinu i iskustvo za izvršenje svojih dužnosti na savesan način prema društvu. Menadžer "K.D." ne može da bude angažovan, da učestvuje ili da ima interes u bilo kakve poslovne aktivnosti koje bi konkurisale "K.D."

Raspuštanje i likvidacije. - “KD “ može da se raspušta u nekim posebnim slučajevima.” KD” će biti raspušteno i njeno trgovačko poslovanje biće zaključeno u sledećim slučajevima:

- isticanje roka (ako ima) naveden u statutu ili zbog neke druge okolnosti određene statutom ili sporazumu o partnerstva koje bi moglo dovesti do raspuštanja ili završetka postojanja;
- odluke vlasnika o raspuštanju i prestanku društva;
- o prijemu obaveštenja o odjavi iz ARBK;
- o prijemu sudskog naloga kojim se traži prestanak postojanja društva ili raspustanje u skladu sa podnetim zahtevom shodno važećem zakonu na Kosovu (uključujući, ali ne ograničavajući se i na zakone o stečaju);
- rok za ovaj vremenski period je isticao, i
- nema nikakve žalbe za razmatranje od strane nekog višeg suda.

U slučaju dobrovoljnog raspustanja, delatnost društva prestaje, imovina se likvidira shodno zakonu. Ako se raspušta, društvo koje nije još uvek u stečaju, sud će nadgledati prestanak poslovanja i likvidacije shodno postupaku propisan zakonom. Ako se zahteva raspuštanje prema važećim zakonima o stečaju, sud će primeniti i uvažiti odredbe zakona o stečaju koja regulišu prestanak i likvidaciju društva.

U slušaju da raspuštanje “ K.D.” je obavezno, onda “ K.D.” mora da prati određene procedure pod nadzorom suda, onda treba da se zaključuje i likvidira, ili da pratiti procedure utvrđene u skladu sa zakonom Kosova o likvidaciji i reorganizaciji pravnih lica (kada K.D. “ su u likvidaciji).

U postupku likvidacije, imovina društva biće isplaćena ili raspodeljena po redosledu prioriteta navedenih u Zakonu Likvidaciji, Stečaju i Reorganizaciji.

U privredi, pridruživanje društva s ograničenom odgovornošću vrši se shodno planu o pridruživanju, koj je u skladu sa zakonom, jedno ili više društva sa ograničenom odgovornošću, mogu da se pridruže jednom društvu osnovane na osnovu Zakon o Trgovačkim Društvima “ K.D. “ koja žele da se pridruže mora da ima plan za pridruživanje, koji je detaljan dokumenat koji predviđa celokupan okvir pridruživanja dva društva koja žele da se pridruže. Po završetku pridruživanja, stranke moraju da podnesu plan o pridruživanju u ARBK. Pridruživanje stupa na snagu nakon registracije tako da pridružena društva nastavljju da budu jedan subjekat, koji će preuzeti sve odgovornosti, prava i interese pridruženih društava.

K.D. je dozvoljeno da se pridruži sa strano pravno lice pod uslovom da osigura da ovo pridruživanje se vrši u skladu sa važećim odredbama Zakona o Trgovačkim Društvima, radi primene svih odredaba uslove predviđenih ovim zakonom.

Pidruživanje društava i stranih pravnih lica: Jedno ili više stranih pravnih lica i jedno ili više društava ograničene odgovornošću na Kosova mogu se pridružiti na sledeći način:

- svako društvo ograničene odgovornošću na Kosovu koje učestvuje u pridruživanju ima obavezu da osigura da se pridruživanje vrši u skladu sa zakonom;
- postojeće društvo mora da prati, ispostuje i primeni sve uslove iz ovog zakona, i drugih važećih zakona na Kosovu. Bez ograničavanja prethodno navedene obaveze, od posebne važnosti je za osnivanje trgovačkog društva shodno stranim zakonima, trgovačko društvo mora da primeni sve odgovarajuće odredbe zakona.

AKCIONARSKO DRUŠTVO (“AD.”)

Akcionarsko društvo “DD “ je trgovačko društvo poslovno društvo dozvoljeno u skladu sa Zakonom o Trgovačkim Društvima. Akcionarsko društvo je pravno lice u vlasništvu njenih akcionara, sa pravom odvojanja od njenih akcionara. Akcionar akcionarskog društva nije suvlasnik i nema nikakav prenosivi interes imovine ili imovine društva. Akcionarsko društvo može imati samo jednog akcionara. Akcije u akcionarsko društvo su jedinice po kojima se dele zajednički vlasnički interesi u društvu. Akcionarsko društvo je u vlasništvu jednog ili više akcionara koja je pravno odvojena i posebno odvojena od njenih akcionara (praktično je društvo). Društvo izdaje certifikate o vlasništvu ili akcijama u zamenu za svaki doprinos, akcionari su slobodni da prenesu svoj vlasnički interes ili da prodaju svoje akcije drugim licima u bilo koje vreme.

Prema Zakonu o Trgovačkim Društvima, akcionarsko društvo je pravno lice, kao što je već rečeno, u vlasništvu jednog ili više vlasnika (akcionara). Akcionarsko društvo ima nadležnosti da podnese tužbu ili da bude tužena, da sklapa ugovore, pozajmi novac i da bude predmet drugih dugova i obaveza, da bira ili imenuje rukovodioce, službenike i agente društva i da određuju njihove obaveze i naknade, itd.

Vlasništvo nad jedinicama “AD” je lični interes i može se preneti u zavisnosti od ograničenja po zakonu ili sporazumu društva. Akcionarsko društvo izdaje certifikate kao dokaz o vlasništvu, međutim ova uverenja nisu potrebna.

Akcionarsko društvo je odgovorno za sve dugove i ostale obaveze sa svim svojim sredstvima i imovinom. Ova odgovornost se ne odnosi na ličnu imovinu vlasnika tj. vlasnici nisu lično odgovorni za dugove i obaveze akcionarskog društva, što znači da svako lice ili drugo trgovačko društvo nije odgovorno za obaveze akcionarskog društva, samo zato što je akcionar u ovo društvu.

Statut i pravilnici - Akcionarsko društvo se osniva nakon registracije statuta u skladu sa zakonom. Statut je konstitutivni dokument o osnivanju akcionarskog društva. Izmene i dopune statuta nemaju nikakvo pravno dejstvo dok ne bude usvojen od strane akcionara i dostavljen Agenciji Kosova za Registrovanje Biznsa (AKRB), u skladu sa Zakonom o Trgovačkim Društvima

Pravilnik - Je dokument, koji se usvaja, izmeni ili opoziva od strane akcionara ili upravnog odbora. Pravilnik sadrži odredbe za upravljanje i funkcionisanje društva. Pravilnik uređuje unutrašnja pitanja, pravilnikom ne mogu da se reguliša prava trećih lica.

Ako postoji sukob između statuta i pravilnika, statut će preovladavati. U takvim slučajevima, relevantne odredbe pravilnika, smatraju se ukinutim ili izmenjene do neophodne mere za otklanjanje neusklađenosti.

Odmah nakon registracije akcionarskog društva, direktori imenovani po statutu, moraju da zakazu organizacionu sednicu u smislu kompletiranja i organizovanja društva kroz izbor početnih zvaničnika, radi obavljanja odgovarajuće aktivnosti u njihovoj nadležnosti.

Akcionarsko društvo može da izda dve vrste deonica, obične i preferencijalne deonice. Društvo mora da imenuje najmanje jednu običnu deonicu. Akcije treba da imaju naznačenu nominalnu vrednost. Ako akcija ima naznačenu nominalnu vrednost, onda ova vrednost treba da bude najmanje 1 (jedan) euro centi.

Izrazena nominalna vrednost jedne obične preferencijalne deonice može biti:

- ali nije obavezna,
- više od 1 (jedan) €.

Ćertifikovane deonice. - Su akcije predstavljene od certifikovanih deonica, dok ne - certifikovane deonice su one koje ne predstavljaju bilo kakvu vrstu dokumenta.

Akcionarsko društvo može stvoriti i emitovati druge hartije od vrednosti, osim akcija:

- obveznice,
- hartije od vrednosti konvertovane u akcije, i
- mogućnost za kupovinu akcija.

Akcije se plaćaju proporcionalno i mogu se platiti u gotovini ili kroz hartije od vrednosti. Obveznice su jedan od načina da akcionarsko društvo poveća svoj kapital za investicije.

Osnovni kapital - Osnivački kapital za jedno akcionarsko društvo je 10.000 €, odnosno iznos ukupne nominalne vrednosti svih izdatih akcija od strane društva u vreme početnog registrovanja. Osnovni kapital predstavlja nominalni iznos koji je dostupan da zadovolji potraživanja poverilaca.

Raspodela. - Upravni odbor akcionarskog društva, ako je ovlašćen statutom ili odlukom akcionara, može da prijavi i plati dividende (raspodela) uopšte, ali ne manje od svih izdatih akcija bilo koje vrste ili klase. Upravni odbor ima pravo da preduzme ove radnje u bilo koje vreme.

Za kupovinu sopstvenih akcija akcionarsko društvo mora da se ovlasti odlukom deoničara radi odobravanja kupovine. Ova odluka mora da bude odobrena većinom glasova.

Akcionarsko društvo ne može da prihvati svoje deonice kao garanciju (kolateral) za bilo koju obavezu koje neko lice ili društvo ima prema akcionarskom društvu.

Upravni odbor. - Svako akcionarsko društvo ima upravni odbor. Delatnošću društva rukovodi upravni odbor. Svaki direktor mora da bude fizičko lice. Statutom društva mogu da se odrede i drugi uslovi za imenovanje direktora, direktor ne mora da bude stanovnik Kosova, osim ako nije drugačije predviđeno u statutu. Nije neophodno da direktor bude akcionar društva ukoliko nije drugačije predviđeno statutom. Upravni odbor odlučuje o strateškom upravljanju koje se odnosi upravni odbor akcionara. Upravni odbor ima ekskluzivna prava određena zakonom. Članovi upravnog odbora biraju se na godišnjoj sednici akcionara, ali se dešava da oni budu izabrani u odvojenim sednicama.

Broj članova u upravnom odboru utvrđuje se statutom. Jedno društvo sa manje od deset akcionara, upravni odbor ima jednog (1) ili više članova, za društvo sa deset ili više deoničara upravni odbor treba da ima namanje tri (3) člana, za društvo od pet stotina (500) ili više akcionara, upravni odbor mora da ima ne manje od sedam (7) članova. Upravni odbor treba da drži najmanje jedan godišnji sastanak, ali može da održi ji više. Članovima Upravnog odbora mora da se dostave pozivi o sastanku i ključnim odlukama donetih tokom tih sastanaka, kako bi to stupilo na snagu. Većina članova upravnog odbora koja su prisutna treba da glasaju za takve preduzete radnje.

Upravni odbor zapošljava zvaničnike, uglavnom višeg rukovodstva akcionarskog društva. Ovi službenici upravljaju o svakodnevno poslovanje društva i imaju sva ovlašćenja koja su data od strane Upravnog odbora kroz pravilnik društva.

Obaveze direktora i zvaničnika. - Direktori i službenici imaju obavezu da se staraju i zaštite nekonkurentnost deoničarskog društva. Ova načela su detaljno objašnjene u odeljku o “ K.D. “ Međutim, direktori i službenici kompanije su zaštićeni shodno pravilu o Poslovnoj Proceni, ako oni obavljaju svoju dužnost u skladu sa ovim pravilom. Obaveze koje direktori i službenici imaju prema kompaniji, moraju da se primenjuju u sudskim postupcima.

Nadležnost akcionara. - Kao što je već rečeno, akcionarsko društvo mora da održi godišnju skupstinu akcionara u roku od 60 dana od dana nakon sto odbor primi finansijski izveštaj za svaku klendarsku godinu. Akcionarno društvo može da održi vanrednu sednicu akcionara. Akcionari imaju pojedina ekskluzivna ovlašćenja koja su rezervisana zakonom za njih. Tokom odlučivanja, akcionari mogu lično ili preko punomoćnika da glasaju. Akcionari imaju pojedina isključiva ovlašćenja i to:

- za izmene i dopune statuta i pravilnika društva,
- za izbor i razrešenje direktora,
- za usvajanje plana za pridruživanje,
- za raspuštanje kompanije,

- za imenovanje nezavisnih revizora, i
- za usvajanje finacijskih pregleda kompanije.

Akcionari mogu direktno da budu izabrani ili preko svojih predstavnika. Kvorum većine glasova akcionara sa pravom glasa je potreban za pravosnažno odlučivanje u skupštini akcionara. Odluke su validne ukoliko su galasali većina prisutnih akcionara koji imaju pravo glasa i koji su prisutni na sastanku. Ako se ne održava skupština akcionara u roku od 6 meseci nakon završetka finansijskog pregleda ili 14 meseci nakon poslednjeg sastanka akcionara, odnosno oko 12 meseci nakon prve registracije društva, nadležni sud može da odluci za održavanje sastanka na zahtev direktor ili akcionara koji ima pravo glasa I ucesca na sednici.

Pridruživanje. - Za pridruživanje kompanije, Upravni odbor sacinjava pln za pridruzivnje kojeg podnosi skupštini akcionara na usvajanje. Ovaj plan teba da sadrži sve neophodne ekonomske i pravne informacije, posebno vrstu društva, rokove i predložene uslove za pridruživanje, osnovi skupštine za svako drustvo koje se pridruzuje, finansijske sredstva ili drugu imovinu, deonice, hartije od vrednosti, dugove održane kompanija ili bilo kojeg akcionara društva i druge relevantne informacije, pun tekst statuta i pravilnika društva, prava dodeljena od opstaleg nosioca akcija i druge važne informacije. O planu za pridruzivanje društvo, potrebno je da glasaju najmanje 2/3 akcionara koji imaju pravo glasa u društvu. Pridruzivanje stupa na snagu kada pln za udruzivanje je dostavljen ARBK.

Akcionari mogu da odbiju, ali takođe i da zahtevaju punu isplatu od strane kompanije, ako postoje negativne posledice sa izmenama i dopunama statuta, koji su izražene kroz pridruzivanje ili odvajanje. Vrednost koju treba placati akcionar, ukoliko se ne slaže sa treznoj vrednosti, ond se uzima tržišna vrednost akcija.

Raspuštanje i likvidacija. - Akcionarsko društvo i delatnost iste može da se likvidirau svako vreme, odlukom upravnog odbora i akcionara kako sledi:

- upravni odbor kompanije ili akcionara treba da donose odluku o raspuštanju ili likvidaciji koju zatim treba da dostavi radi usvajanja na sastanku akcionara, koja može biti godišnja skupština ili vanredna sednica,
- pismeno obaveštenje o predlogu i planu treba da se dostavi svim akcionarima koji imaju pravo da učestvuju na sastancima, i
- predlog se usvaja na sastanku glasanjem "za" od najmanje 2/3 akcionara prisutnih na sastanku koji imaju pravo glasa o predlogu.

Statut društva. - Za izmenu statuta, potrebno je 2/3 glasova, potrebno je da se navede način glasanja koji prelazi dve trećine glasova akcionara koji imaju pravo da glasaju i ne manje od dve trećine akcionara iz svake glasačke grupe, koji ima pravo grupnog glasanja o tom pitanju.

Akcionarsko društvo na obavezan način raspušta se u ovim slučajevima, i to;

- po isteku vremensko perioda u kompaniji, u skladu sa važećim zakonom;
- po nalogu suda o raspuštanju društva, aktivnost trgovine ne može da se nastavi kao rezultat nepravilnosti;

- blokiranja u odlucivanju, ili zbog stečaja i raspuštanje društva u skladu sa Zakonom o Likvidaciji, Reorganizaciji Pravnih Lica u Stečaju;
- kada vrednost imovine je manja od minimuma osnovnog kapitala propisanog zakonom.

Raspuštnje društva u stečaju zajedno sa imovinom mora da se vrši na osnovu prioriteta određenih zakonom o stečaju.

AGENCIJA ZA REGISTRACIJU BIZNSA NA KOSOVU (ARBK)

Osnivanje Agencija za registraciju Biznisa na Kosovu (ARBK): Agencija za registraciju Biznisa na Kosovu registruje trgovinska imena na Kosovu, osnovana je kao nezavisna izvršna agencija u okviru Ministarstva Trgovine i Industrije.

Dužnost ARBR je da registruje trgovačka društva i strane kompanije, u skladu sa odredbama i Zakona o Trgovačkim Društvima. ARBK je takođe ovlašćeno za obavljanje drugih funkcija utvrđene ovim zakonom. ABR ni na koji način nije agencija za procenu tačnosti informacija dobijenih od podnosioca dokumenatacije ili nekakav organ za licenciranje. Obaveza da se obezbede tačne informacije o obrascima za registraciju i za dobijanje svih potrebnih licenci za obavljanje komercijalne aktivnosti je obaveza podnosioca dokumenatacije. ARBK rukovodi direktor Kancelarije za Registraciju Trgovačkih Društava i Trgovačkih Imena.

ARBK upravlja dokumentacijom za koje je odgovorna. Dokumentacija se formira kao deo postupka o registraciji ili o podržavanju procesa. Celokupna dokumentacija koja je predate u ARBK, ili koja su nastala od agencije su javna dokumenta koja treba da budu dostupna svim licima.

Sva dokumenta koja su podnesena moraju biti potpisani od strane ovlašćenog lica, dok ARBK moraju da se pridržava postupku koji je predviđen zakonom. ARBK ima samo ulogu za formalne i administrativne informacije. Agencija jednostavno snima dokumentat u onoj formi u kojoj je podnet u skladu sa uslovima utvrđenim zakonom. Agencija ne proverava informacije.

Uslovi za registraciju - Razmatranje spornih pitanja vrši se u upravnom postupku. Pravni lekovi su na raspolaganju lica ili pogođenih društava, koja usavesnosti veruju ARBK, za registracije da je prekršen zakon. Međutim, dabisticao ovo pravo, lica koja su pogođena moraju da prate proceduralna upustodređena zakonom. Ove procedure su potrebne radi pristupa u sudu.

Ime Društva. - Da biste se moglo registrovali u ARBK, kopanija mora da ima svoje ime. Međutim, ime registrovane kompanije u ARBK ne pruža nikakvu zaštitu intelektualne svojine za poslovno ime. Ime mora da sadrži sledeće skraćenice:

- za individualni biznis – “I.B.”
- za opšte partnerstvo – “O.P.”
- za Komoditna Društva – “K.D”
- za Ogranicena odgovorna Društva – “O.O.D”
- za Akcionarno Društvo – “A.D.”

ARBK može da ispravi svoje greške u bilo koje vreme. U tom slučaju, ona treba u prilogu napomene da ukazuje na prirodu, datum, vreme i razloge za ispravku, i odmah da dostavi odgovarajućem društvu navedene napomene.

Trgovačko društvo može da ispravi svoje greške u bilo kom trenutku podnošenjem relevantnog zahteva u ARBK.

ARBK uvek treba da sačuva svu evidenciju i dokumentaciju, uključujući i primljena ili registrovana dokumenata, mora da sačuva elektronsku verziju kopija celokupne evidencije sigurnoj kompjuterskoj bazi podataka. ARBK mora da čuva original kopije u pisanoj formi najmanje pet (5) godina. Podaci u fizickoj kopiji koja su starija od pet (5) godina, ne treba uništiti, ali iste treba preneti u Arhivu Kosova. Trgovačko društvo ne može da se bavi trgovinskim aktivnostima sa drugim trgovačkim imenom od službenog imena koji je registrovan u ARBK.

Čertifikat za registraciju trgovačkog imena - Nakon prijema zahteva koji je podnesen u skladu sa zakonom, ARBK izdaje certifikat o registraciji trgovačkog imena kojeg dostavlja podnosiocu zahteva. Ova agencija može da odbije izdavanje tog certifikata samo ako se utvrdi da je trgovačko ime trenutno rezervisano ili registrovano u ARBK od strane jednog lica ili trgovačkog društva koja ne dozvoljava njegovo korišćenje od strane podnosioca zahteva.

Certifikat o registraciji trgovačkog imena je dokaz daje ime registrovano u ARBK za isključivu upotrebu od strane podnosioca zahteva, koje stupa na snagu danom izdavanja certifikata.

Registracija trgovačkog imena u ARBK ne stvara nikakva prava za zaštitu trgovačkih maraka vezano sa tim trgovačkim imenom. ARBK nakon dobijanja formalnog obaveštenja u pisanoj formi o mestu gde se koristi certifikat od strane drugog lica ili društava, odmah treba da opozove certifikat o registraciji trgovačkog imena.

Registracija trgovačkog imena važi za period od tri (3) godine od dana stupanja na snagu certifikata o registraciji. Zahtev za produženje certifikata sadrži iste podatke koje zahteva zakon, što treba napomenuti da se zahtev odnosi za produženje postojeće registracije. Produženje važi pet (5) godina. Ako registracija nekog trgovačkog imena ističe sledećih devedeset (90) dana, ARBK treba odmah trgovackom društvu da dostavi pismeno obaveštenje kojim,

- obaveštava trgovačko društvo o skorom isteku roka, i
- obaveštava trgovačko društvo o pravu za produženje shodno zakonu.

JAVNA PREDUZEĆA

Prema Zakonu o Javnim Preduzećima, javna preduzeća ("JP") su preduzeća u vlasništvu Republike Kosova ili dotičnih opština. Ona JP koja su u vlasništvu Republike nazivaju se Centralna Javna Preduzeća, dok ona u vlasništvu opština, naziva ju se Lokalna Javna Preduzeća.

Javna preduzeća su organizovana kao akcionarsko društvo u skladu sa Zakonom o Trgovackim Društvima. Ako jedno JP nije organizovano kao akcionarsko društvo

na dan stupanja na snagu Zakona o Javnim Preduzećima, odnosno 15. juna 2008. godine, ona JP imaju rok od 150 dana, da se organizuju kao akcionarsko društvo. Izvršni akcionar centralnog JP je Republika i Vlada Kosova koja imaju ekskluzivno ovlašćenje za ostvarivanje prava akcionara. Što se tiče lokalnih JP, dotična opština je ekskluzivni akcionar, tako da opštinska komisija akcionara ima isključivu nadležnost za ostvarivanje prava akcionara.

Nova javna preduzeća mogu da se osnivaju samo odlukom Vlade, tako da javno preduzeće centralno JP.

Svako Centralno JP treba da ima od pet do sedam direktora. Članove centralnog JP bira Vlada, osim jednog, odnosno izvršnog direktora koji se bira iz redova upravnog odbora. Direktori se biraju od onih kandidata koje predlaže Komisija.

Lokalna preduzeću treba da imaju pet direktora, od kojih su četiri izabrana na sednici deoničara. Peti direktor, odnosno izvršni direktor, bira se iz redova lokalnog upravnog odbora JP.

Zakon utvrđuje uslove za obavljanje dužnosti direktora JP, kao što sledi:

- da nije kažnjavan za krivično delo ili građanske sankcije (opovrgavanje, korupcije, krađe, itd),
- da nije proglašen za neprofesionalno ponašanje, kršenje kodeksa etike, prisvojio zloupotrebio javni novac ili informacije dobijene kao javni funkcioner ili zloupotrebio službeni položaj za ličnu korist,
- nije izvršio materijalno opovrgavanje pod lažnoj izjavi,
- nije bio u postupku stečaja zadnjih 10 godina

Potrebno je da direktori budu nezavisni u skladu sa kriterijumima nabrojanim zakonom, da svaki upravni odbor ima najmanje dva direktora, koji su eksperiti za računovodstvo, da se ne opovrgavaju tokom postupka za apliciranje za direktora, potrebno je da svaki direktor u toku godine pohađa kurs obuke u za korporativno upravljanje.

Obaveze Upravnog Odbora. - Vršiti nadzor poslovanja zvaničnika JP kako bi se osiguralo da poslovanje njenih zvaničnika je u skladu sa Poslovnim Planom za finansijsku godinu. Istovremeno, direktori imaju poverene zadatke (fiducijarne), zbog kojih povreda se zahteva razrešenje direktora nakon sprovedene detaljne istrage.

Zvaničnike Javnih Ppreduzeća bira i imenuje Upravni Odbor JP.

Zvaničnici svoju dužnost obavljaju u skladu sa njihovim specifičnim zadacima određenim internim propisima JP. Svako JP treba da ima izvršnog direktora, glavnog finansijskog službenik i blagajnika, generalni savetnik / sekretar korporacije i jednog zvaničnika interne revizije. Pored toga, ukoliko JP je obimnije sa raznovrsnim aktivnostima, onda upravni odbor može da propisima predvidi još dva zvaničnika, tj. dve pozicije za potpredsednike. Direktori i zvaničnici imaju poverene zadatke (fiduciarne), povrede kojih imaju za posledicu razrešenje.

Konflikt interesa. - Jedno od najvažnijih zahteva predviđene zakonom jeste, direktori i službenici jednog JP ne ulaze u međusobne sporazume sa NP gde se nalaze na radu, osim ako ti sporazumi prethodno budu odobreni od strane akcionara. Takođe, bilo koji lični interes direktora i službenika JP koji bi mogao da ima uticaj na donošenje odluka za JP u potpunosti treba da pismenim putem obvesti upravni odbor JP. Naravno, kada jedan od direktora ima lični interes, njemu je zabranjeno da učestvuje na sastancima ili diskusijama koja se odnose o njegovim interesima u skladu sa interesima u JP.

PRENOS DRUŠTVENE SVOJINE U PRIVATNU SVOJINU U REPUBLICI KOSOVA

Prenos društvene svojine u privatnoj svojini u Republici Kosovo postao je poseban političko - društveni uslov o statusu Kosova pod međunarodnim nadzorom od strane UNMIK - a, a zatim i EUX - a. To je postalo nakon osnivanja Kosovske Poverilačke Agencije kojom je upravljao UNMIK.

Juna 2008. godine, u skladu sa Zakonom o Agenciji za Privatizaciju, zakon koji se primenjuje od 29. juna 2008. godine osnovana je Agencija za Privatizaciju, nakon osnivanja Kosovske Povereničke Agencije, sva sredstva, imovina i obaveze biće u odgovornosti agencije.

Kosovska Agencija za Privatizaciju kao pravni sledbenik (KPA) osnovana je kao nezavisni organ koji ima punu pravnu sposobnost, posebno za sklapanje ugovora, da donose odluke, da se čuva i da proda imovinu i pravna ovlašćenja za ispunjavanje obaveza koje proističu iz poslovanja. KAP ima pravnu sposobnost da tuži i bude tužen u svoje ime. Tako, KPA upravlja sa društvenim preduzecima i njihovom imovinom, stara se za ocuvanje ili za povećanje vrednosti i uspeha aktivnosti sesija onih subjekata kojima upravlja. KPA je ovlašćen da upravlja:

- preduzećima u društvenoj svojini, bez obzira da li su u postupku transformisanja ili ne,
- celokupna sva imovina koja se nalazila na teritoriji Kosova, bez obzira na to da li je organizovano kao subjekt prava ili ne, i koja su bila u društvenoj svojini do 22. marta 1989. godine i bez obzira na to da li jebilo izloženo transformisanju ili ne po zakonu KAP,
- delovi preduzeća van teritorije Kosova, ako agencija ima pristup na toj imovini.

Agencija se stara da proveri da li je prenos imovine u skladu sa zakonskim odredbama koje su na snazi, a ne samo improvizacija prenosa i potvrđivanje cinjenice da eventualni prenos nije diskriminatorski i nije povredio nacela Evropske Konvencije o Ljudskim Pravima.

Agencija imenuje predsednika i zamenika direktora i menadžera preduzeća, uspostavlja, potvrđuje ili ponovo uspostavlja upravni odbor, radnički savet ili druga rukovodeća tela. Agencija usvaja poslovne planove i investicione planove preduzeća, donosi i menja uslove za osnivanje opštih normativnih akata, registruje preduzeća

koja nisu na adekvatan način oregistrovana, organizuje, i upravlja sa preduzećima, daje misljenja koja se odnose na prenos preduzeća u korporacije, daje pod zakup deo delatnosti preduzeća ili celokupno preduzeće, stečaj i likvidaciju.

Privatizacija društvenih preduzeća. - Osnivanjem Kosovske Agencije za Privatizaciju i delegiranje ovlašćenja ovoj agenciji za upravljanje javnim dobrima i imovinom preduzeća, uključujući, ali ne ograničavajući se na svoj mandat i ovlašćenja za prodaju ili prenos ovih preduzeća ili imovine privatnim investitorima, njihove likvidacije kroz otvoren, transparentan postupak. Metoda agencije za privatizaciju društvenih preduzeća koja imaju održivo poslovanje je metoda "Spin Off" "pri čemu imovina i ograničene obaveze društvenog preduzeća prelaze na novo osnovano DP.

Novo preduzeće (Ne co) - Novo preduzeće može da se proda investitoru a prihodi od prodaje biće deponovani na jednom računu, koji će se koristiti za ispunjenje preostalih obaveza DP - a, kao i drugih zahteva, uključujući i zahteve vlasništva. Zatim DP biće u likvidaciji. Agencija može da pokrene postupak za likvidaciju onih DP koja nisu subjekat "Spin Off" postupka

U izuzetnim okolnostima jedan ograničeni broj slučajeva, Agencija uz saglasnost odbora, može izdavati u zakup imovinu DP jednom investitoru kroz dugoročni ugovor.

Agencija obaveštava, najmanje deset dana radnike DP i dotični upravni organ opštine u vezi sa planiranim javnim pozivom za javno nadmetanje za prodaju imovine DP, likvidacije ili drugih oblika privatizacije.

Sredstva DP koja su na listi za spin - off biće ponuđena za prodaju potencijalnim investitorima putem otvoreno javnog nadmetanja.

Kvalifikovani ponuđači - U principu, sva fizička i pravna lica smatraju se kao kvalifikovani ponuđači, bez obzira na njihovo mesto, aktivnosti poslovanje, državljanstvo ili prebivalište, osim:

- javna i društvena preduzeća ,
- departmana vlade ili institucije vlade,
- fizička i pravna lica koja su trenutno u procesu stečaja ili stečajnom postupku (nelikvidnosti) i
- fizička lica koja su kriva za zločine počinjene nakon juna 1999. godine ili su subjektii nekog krivičnog postupka protiv njih.

Likvidacija društvenih preduzeća - U skladu Zakonom o Kosovskoj Agenciji za Privatizaciju, dobrovoljna likvidacija društvenih preduzeća poverilaca ili njihovih vlasnika. Postupak likvidacije sprovodi se u skladu sa procedurom propisanom Zakonom o Trgovačkim Društvima, osim ako nije drugačije predviđeno ovim zakonom i u skladu sa Zakonom o Likvidaciji i Reorganizaciji pravnih lica u stečaju. U slučaju likvidacije, sve nadležnosti upravljanja i nadzora preduzećima prenose se na komisiju za likvidacije. Svaka komisija za likvidaciju ima jednog međunarodnog člana, koji će biti imenovan od strane Međunarodnog civilnog predstavnika. Ostali članovi, koji

bi trebalo da imaju odgovarajuće iskustvo, koje imenuje Agencija, koja mora imati najmanje jednog člana iz nealbanske zajednice na Kosovu. Inače, postupak o stečaju i likvidaciji vrši se u skladu sa Zakonom o Trgovačkim Društvima i Zakonom o Likvidaciji i Reorganizaciji Pravnih Lica u Stečaju.

Riorganizacija društvenih preduzeća. - Reorganizacija društvenih preduzeća vrši se u skladu sa Zakonom o Likvidaciji i Reorganizaciji Pravnih Lica u Stečaju.

Postupak pred Posebnom Komorom Vrhovnog Suda u vezi Kosovske Poverilačke Agencije, sada Kosovska Agencija za Privatizaciju:

Zakon o Kosovskoj Agenciji za Privatizaciju daje isključivu nadležnost Specijalnoj Komori Vrhovnog Suda za sve parnice protiv Agencije. Posebna Komora prima tužbe protiv Agencije, ukoliko podnosilac zahteva podnese dokaz da je obavestio predsednika Odbora za podnošenje takvog zahteva, najmanje 60 dana prije podnošenja tužbe u Posebnoj Komori. Posebna Komora ima nadležnost za pitanja vezana za Kosovsku Povereničku Agenciju. Komora je osnovana Uredbom UNMIK - a br. 2002/13. Posebna Komora sastoji se od pet (5) sudija, od kojih su tri međunarodne sudije a dva su Republike Kosova.

Zahtevi. - Pravo na podnošenje zahteva za plaćanje u Posebnoj Komori, imaju ona lica koji zahtevaju priznavanje svojine ili imovinskih prava, drugi poverioci čiji su interesi neposredno vezani za konkretne slučajeve u Agenciji, preduzeća ili korporacije pod administrativnom upravom agencije o predmtu. Dok optuženi u postupku pred Posebnom Komorom biće ograničeni u Agenciju, preduzeća i korporacije koje su trenutno ili su bile pod upravnom nadzorom Agencije, lica protiv kojih Agencija ima bilo kakvu tvrdnju, lica o kojima se smatraju potrebnim od Posebne Komore za odlučivanje u vezi predmeta. Podnosilac zahteva, protiv odluke Agencije, prigovor može da podnese u roku od 9 dana.

STEČAJ, LIKVIDACIJA I REORGANIZACIJA PRAVNIH LICA

Stečajni postupak na Kosovu regulisan je Zakonom o Likvidaciji i Reorganizaciji Pravnih Lica u Stečaju. Dok ranija imovina društvenih preduzeća ostaja je izvan okvira zakona i regulisana je posebnim propisima. Shodno tome, postoji nedostatak koordinacije u korišćenju komercijalnih pravila za rešavanje stečajnog procesa koji utiče na socio - ekonomski, pa čak i lično zatvaranje ranijih preduzeća različitog sastava. Zakon definiše pravila i prioritete među poveriocima kao osnov za prakse stečajnog postupka.

Stečaj. - je pravno stanje ne mogućnost ili umanjenje mogućnosti fizičkog ili pravnog lica da plati obaveze prema poveriocima. Po zakonu, svako pravno lice može biti dužnik, uključujući i komercijalne kompanije, ograničena i opšta partnerstva. Zakon ne stara se o stečaju potrošača. Oni su isključeni iz delokruga zakona, od strane vladinih agencija, vlasništvo DP, osiguravajućih društava, penzijskog i finansijskih institucija. Stečaj može biti dobrovoljan ili obavezno.

Dobrovoljni stečaj. - Postupak koji je pokrenut od strane lica koja ima problema sa plaćanjem svojih obaveza prema poveriocima, tj. njegov zahtev za zaštitu od strane suda.

Obavezni stečaj. - Javlja se kada poverioci jednog lica podnesu zahtev za stečaj radi izbegavanja dela dugovanja koje dužnik duguje ili za pokretanje postupka za reorganizaciju društva.

Zahteva za stečaj pravnih lica podnosi Osnovni Sud u Prištini - Odeljenje za Privredna Pitanja (za teritoriju Republike Kosova).

Pokretanje stečajnog postupka. - Postupak se pokrece podnošenjem pismenog zahteva sudu od strane poverioca, dužnika ili grupe poverilaca. Forma i sadržaj zahteva je regulisan pravilnikom.

Poverilac može da podnese zahtev ukoliko:

- postoji saglasnost direktora dužnika ili organa upravljanja u skladu sa statutom, dokumentima o osnivanju ili sporazumu o partnerstvu, i
- ukoliko poverilac ispunjava sledece uslove:
  - a) *dužnik nije platio dug više od 60 dana;*
  - b) *dug iznosi više od 5000 €, i*
  - c) *dužnik ne plaća njegov dug u određenom roku.*

Odmah nakon podnošenje zahteva, sud će obavestiti ARBK ne. Dužnik ima rok od pet (5) dana da podnese u pismenijoj formi protiv zahteva, sud u roku od sedam (7) dana mora da održi jednu raspravu radi odlučivanja o zahtevu. Uslovi za odbijanje zahteva predviđeni su zakonom. Odmah po prijemu zahteva, sud pokreće postupak likvidacije.

Po prijemu slučaja od strane suda, dužnik ima pravo da podnese izjavu u svrhu reorganizacije u roku od 2 dana. Ako dužnik nije u mogućnosti da se reorganizuje onda postupak se pretvora u postupak za likvidaciju.

Administrator i upravni odbor poverilca. - Administratora imenuje sud u roku od (2) dva dana od dana prijema predmeta. Dužnici koji imaju (60%) ili više duga, mogu da zatraže putem pismenog zahteva od suda zamenu administratora za konkretni slučaj. Stečajnog administratora može da bude imenovano samo fizičko lice koje ima visoku stručnu spremu menadžment ekonomije, prava, ili bilo koji pod smer, da je položio stručni ispit za stečajnog administratora, da je licenciran, da je obuhvaćen u spisak administratori sa profesionalnim veštinama i iskustvom da rukovodi stečajnim postupkom.

Pored prava utvrđenih zakonom i pravilima za implementaciju, administrator ima pravo da:

- odmah stupi u posed imovine dužnika;
- da saziva sednicu dužnika i rukovodi sednicom
- da pokrene i sprovodi sudski i upravni postupak koji s eodnosi na prava dužnika;
- kao ovlašćeni zastupnik da se stara o imovini dužnika uz saglasnost suda,

- da zapošljava i da vrši nadzor nad zaposljenima, veštacima i administratoru koji je zadužen za konkretni predmet,
- da zatvara bankovne račune dužnika i da otvori poseban račun stečaj u banci odobrene od strane suda,
- da izvrši uplate na račun poverilaca odobrenih zahteva i
- da obaveze dužnika ili imenovanog zastupnika menadžmenta imovine dužnika.

Administrator je dužan da poveća vrednost imovine, održavanje i zaštitu imovine da hitno i ubedljivo razmatra slučaj, gde je moguće da rukovodi biznisom i imovinom.

Stečajna imovina. - Podnošenjem zahteva formira se stečajna imovina koja se sastoji od celokupne imovine dužnika u trenutku podnošenja zahteva, kao i sva imovina prikupljena od strane administratora u ime dužnika tokom postupka ili normalnog toka poslovanja. Ovo svojstvo ne uključuje penziona sredstava ili stečena prava. Svaka prodaja, odlaganje, prenos ili zakup imovine je potpuno zabranjeno pre imenovanja administratora, a nakon njegovog imenovanja, to se može učiniti samo preko suda. Od dana određivanja administratora, osim gore navedenih zabrana, zabranjeno je stvaranje hipoteka ili zaloga nad imovinom u normalnom toku poslovanja, kada biznis nastavlja da funkcioniše.

Kada se imovina nalazi van Kosova, administrator se obraća i nadležnim sudovima sa obaveštenjem o konfiskaciji, obeležavanju ili oduzimanju imovine. Treba napomenuti da administrator ima pravo da proda lako kvarljivu robu u skladu sa procedurama propisanim u ovom zakonu. Administratori klasifikuje i vrši fizičko inventarisiranje imovine najkasnije četrdeset pet (45) dana od dana njegovog imenovanja.

Na zahtev administratora, sud može da produži ovaj rok kada postoje posebni uslovi ili kada postoje opravdani razlozi. Svaka prodaja, odlaganje, prenos ili zakup imovine je potpuno zabranjeno, pre imenovanja administratora, a nakon imenovanja administratora to se može vršiti samo uz odobrenje suda.

REORGANIZACIJA. - Predlog za Reorganizaciju naziva se "Plan Reorganizacije". Svaki predlog za dužnika koji ne zahteva hitnu likvidaciju od administratora će biti predmet reorganizacije. Predlog će biti formulisan u jednom pisanom dokumentu, poznatom kao plan reorganizacije. Plan reorganizacije može da podnese dužnik, administrator, poverioci koji imaju najmanje 30% obezbeđenih zahteva poverilac sa 30 % neosiguranih zahteva, ili lica koja poseduju najmanje 30 % kapitala u svojini dužnika, bilo u obliku akcija ili slično.

Plan reorganizacije je u pisanoj formi koji sadrži opšti prikaz delatnosti dužnika i koje su dovele do finansijskih teškoća, sve najviše od dve stranice, metode i sredstva za implementaciju plana, rokove za implementaciju plana, izjavu ko će upravljati organizacijom, i drugi delovi propisani zakonom.

Osigurani i ne osigurani poverioci imaju pravo da glasaju za ili protiv plana reorganizacije. Ako plan bude potvrđen glasovima poverilaca, onda se to smatra novim ugovorom za ispunjavanje uslova navedenu u planu. U tom slučaju, stečajna imovina prestaje, dok ostala imovina vraća dužniku. Od tog trenutka i nadalje, dužnik i njegov menadžer nastavljaju sa sprovođenjem plana reorganizacije.

U slučaju kada dužnik krši plan reorganizacije, svaki poverilac ima pravo da obavesti sud o povredi. Ako sud utvrdi da je došlo do kršenja plana, onda donosi odluku da se spreči kršenje, da transformišu slučaj u likvidaciji, omogućava dužniku da podnese amandmane na plan (gde je potrebno odobrenje od strane poverilaca),ili bilo koju drugu odluku u skladu sa zakonom.

LIKVIDACIJA - Likvidacija je prodaja celokupne imovine sa stečajnog postupka od strane administratora.Sav prihod od prodaje imovine postaje vlasništvo stečajne mase (stečajna imovina).Ova finansijska sredstva se zatim koriste za plaćanje obaveza dužnika prema poveriocima,u skladu sa prioritetima utvrđenim zakonom, a to su:

- obezbijedena potraživanja bez opravdanih troškova prodaje, u skladu sa zakonom
- prioriteta potraživanja,uključujući:
  - sudske troškove,
  - troškovi administratora,
  - usluge od strane administratora,
  - troškovi administratora za očuvanje imovine,
  - troškovi za reorganizaciju,
  - finansiranje za reorganizaciju,
  - isplata i troškova osoblja tokom upravljanja sa slučajem,
  - troškovi upravnog odbora poverilaca,
  - zahtevi za neisplaćene službenike,
  - neobezbeđeni zahtevi,
  - zahtevi vlasnika tuženika,akcionara, članova o osnivanju i ostalih učesnika.

U svakoj kategoriji, osigurani zahtevi će biti ispunjeni, u skladu sa svojim prioritetom u skladu sa zakonom.

U likvidacije, nakon okončanja slučaja, dužnik u pravnom smislu smatra se raspuštenim. Sud će izdati obaveštenje o okončanju slučaj najkasnije (5) pet dana nakon zaključenja predmeta. Sud takođe može da naredi uklanjanje njegovog imena iz registra raspuštenog društva aktivnih preduzeća.

U slučaju reorganizacije,nakon zatvaranja slučaja,dužnik se smatra finansijsko oporavljenim koji može da nastavi poslovanje bez daljih ograničenja ili nadzora.

Nakon usvajanja konačnog izveštaja, sud će doneti odluku:

- o oslobađanju administratora,
- o usvajanju konačne isplate,
- o oslobađanju bilo koje vrste kaucije ili depozita za sigurno i tačno izvršenje obaveza.

BANKARSKI POSLOVI OPŠTA PRAVILA BANKARSKIH POSLOVA

Bankarski poslovi su zakoniti poslovi koji za predmet poslovanja imaju novčani promet i hartija od vrednosti, određene usluge koje banke obavljaju za svoje klijente u pogledu plaćanja gotovine (novčani promet) i hartija od vrednosti. U vezi sa isplatama banke obavljaju različite bankarske poslove od kojih su pojedini podlovi veoma starog porekla, dok su drugi relativno novijeg vremena. Pored navedenog banke obavljaju i predbankarske poslove, kao klasične savremene ekonomske poslove na finansijsko bankarsko tržište. Bankarsko poslovanje je posebno finansijsko poslovanje, koje pored novčanog prometa, ima još nekoliko drugih transakcija i finansijskih proizvoda. U principu, banke olakšavaju poslovanje, finansijskih institucije, a često i banke se specijalizuju za određene finansijske transakcije koje zahteva finansijsko tržište.

Vrste - Bankarsko poslovanje u pravnoj teoriji klasifikovane su na: *aktivne, pasivne* i *neutralne*, s obzirom na funkciju i kriterijume bankarski poslovi su:

- kao aktivno poslovanje smatraju se poslovi gde se banke pojavljuju kao poverioci svojih dužnika klijenata (depozit stednje, tekući računi itd.)
- kao pasivno poslovanje smatraju se poslovi gde se banke javljaju kao kao poverioci svojih klijenata (depoziti, stednja, tekuci racuni, itd.).
- Puně neutrane bankare konsiderohen ato puně bankare tek tē cilat banka nuk paraqitet si kreditor as si debitor i klientit tē saj, por kryen bankarski neutralni poslovi, smatraju se oni poslovi gde banka se ne pojavljuje kao poverilac ni kao dužnik svojih kljijenta, ali obavlja određene isplate kao predstavnik, komisionar ili posrednik klijenta (akreditivno garantovanje, itd).

Bankovni depoziti. - Su takavi poslovi gde klijenti u bankovni depozit deponuju svoja finansijska sredstva ili druge stvari (deposit gotovine).

Kreditno poslovanje. - Je vrsta poslova koja su dostupna klijentima na određene novčane iznose (različite forme ugovora o kreditu).

Bankarske usluge. - Predstavljaju vrstu poslova, gde banke po nalogu svojih klijenata, obavlja određene usluge trećim licima (akreditiv, bankarske garancije, izdavanje hartija od vrednosti, plaćanja, dokumentarna naplata i druge poslove usluga koje se odnose na monetarna sredstva i hartije od vrednosti).

Odgovornost banke u vezi poslova koje ugovara sa svojim klijentima su ugovorne priroda koja podležu opštim pravilima ugovorenih obaveza i oslobađanja od odgovornosti (po zakonu ili pod ugovornom klauzulom, osim u slučaju namere ponekad i običane namere). S druge strane, odgovornost banke prema trećim licima je deliktne prirode. Stručna odgovornost banke u pravnoj teoriji objašnjava se idejom rizika ili “ misije javne usluge”.

Uslovi i procedure za licenciranje finansijskih institucija i institucija osiguranja

Bilo koja finansijska institucija ili institucija osigurava ne može da obavlja poslovnu delatnost u Republici Kosova bez licenciranja od strane Centralne Banke Republike Kosova. Podnosilac zahteva koji aplicira za izdavanje licence, mora da dostavi sledeće dokaze:

- o kvalifikaciji i iskustvo upravljanja članovima;
- iznos kapitala;
- poslovni plan - biznisa;
- osnovne informacije i finansijske podatke za akcionare;
- dodatne informacije za koje podnosilac smatra da su relevantne.

Za inostrane institucije, koje ne želeći da budu licencirane u Republici Kosova, postoje drugi uslovi koji za licenciranje.

Forma i korporativna struktura banaka i finansijskih institucija:

Forma i korporativna struktura banaka i finansijskih institucija su kao Akcionarno Društvo, dakle, banke mogu da se registruju i licenciraju samo ako se organizuju kao akcionarsko društvo.

Forma i kooperativna struktura osiguravajućih društava:

Posrednici prodaja preduzeća osiguranja mogu biti drugi oblici trgovačkih društava priznati od strane Trgovačkih Društava.

Ovlašćenja i instrumenti Centralne Banke Republike Kosova

Centralna Banka Republike Kosova ovlašćenja je:

- da preporučuje široke političke direktive skupštini i vladi u oblasti njihove odgovornosti;
- da utvrdi i primeni mere o sistemu transakcija za poravnanje domaćih i stranih valuta na Kosovu, da nadgleda i da prilagodi isplate;
- da poseduje i upravlja jednim ili više platnih sistema;
- da deluje kao bankar u Ministarstvu Finansija i Ekonomije i da pruži finansijske savete na zahtev Ministarstva;
- da deluje kao fiskalni agent Ministarstva Ekonomije i Finansija;
- da rukovodi depozitom u stranoj valuti Ministarstvu Ekonomije i Finansija i drugih javnih subjekata;
- da bi obezbedi adekvatnu ponudu novčanica i kovanog novca za izmirenje novčanih transakcija;
- da održava depozita za bezbedno čuvanje valuta i hartija od vrednosti;
- da licencira, nadgleda i reguliše finansijske institucije;

- da sprovede redovne ekonomske i monetarne analize ekonomsku privredi Kosova, da objavljuje rezultate i da podnosi predloge i mere skupštini i vladi na bazi takvih analiza;
- da nadgleda i reguliše podavce deviza, posrednike sporazuma i zajedničkih fondova;
- da odobri spoljne revizore finansijskih institucija;
- da postavi računovodstvene standarde za finansijske institucije na Kosovu u skladu sa međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja.

Transakcije isplata. - Glavne funkcije banaka odnose se na isplatnim transakcijama. Postoji nekoliko vrsta transakcija koje postoje za različite potrebe klijenata i poslovnih okolnosti, neke od njih su:

Nalog za isplatu. - Nalog za isplatu je finansijski instrument kojim jedno lice plaća određeni iznos u banku u korist drugog korisnika.

Ovaj postupak zamenjuje direktnu isplatu korisnika, ovde banka je u ulozi posrednika. Nakon uplate, banka platiocu izdaje nalog o izvršenoj uplati.

UGOVOR O KREDITU

Ugovorom o kreditu banka seobvezuje da korisniku kredita ostavi određeni iznos novca na raspolaganje na određeno ili neodređeno vreme, namenski ili nenamenski. U tom slučaju korisnik kredita banci mora da plati ugovorenu kamatu, iznos dobijen da vrati banci na vreme i na način naveden u ugovoru. Prilikom potpisivanja ugovora, banka je dužna da prenese korisniku iznos novca dodeljen po ugovoru sa očekivanjem da će ih korisnik vrati u vremenu i načinu naveden u ugovoru.

S druge strane, **ugovor o debitu**, je vrsta ugovora kojim klijent depozituje određeni iznos novca na tekući račun u banci, zatim novac podize iz bankomata, ili na teret ziro racuna u različitim zemljama, putem kartice izdate od strane banke. Opterećenje je dozvoljeno do iznosa deponovanog u banci. Znači ovo zamenjuje transfer novca od klijenta putem jedne izdate kartice sa ovlašćenjem za upotrebu i u stranim bankama.

Pravna odgovornost banaka - Banke i finansijske institucije, koje pružaju finansijske proizvode na tržište Kosova moraju da se pridržavaju zakona i propisa koji su na snazi na Kosovu. Pored toga, može se desiti da strane banke koje posluju na Kosovu imaju pravne obaveze da sprovode zakone zemalja u kojima su registrovani. Dakle, svaka banka koja posluje na Kosovu mora uzeti u obzir pravni okvir za domaće i međunarodna odgovornosti kako bi se izbegao bilo kakvih neželjenih odgovornosti.

Hartije od vrednosti. - Hartije od vrednosti su pisani dokumenti, izdavanjem istih nastaje jednostrano izražavanja volje, dakle, hartije od vrednosti je pisani dokument kojim nosilac je dužan da ispuni obavezu naznačene u tom dokumentu njenog zakonitog vlasnika. Zakoniti imalac hartije od vrednosti ima pravo da traži od svog izdavaoca da ispuni obavezu navedenu u vrednosnoj hartiji. Postoji odvojene i serijske hartije od vrednosti (račun) (akcija). Hartije od vrednosti mogu da izdaju pravna i fizička lica (akcije) i (check).

UGOVOR O DEPOZITU NOVCA

Ugovori o depozitu novca je jednostavni ugovor između banke i klijenta, koji može biti fizičko ili pravno lice, kojim banka garantuje očuvanje novca za klijenta, kao što su kamate, veća kamatna stopa za duži period oročenih sredstava, itd.

Sa ovim ugovorom banka stiče pravo da raspolaže ovim novcem, a klijent zadržava pravo da podize oročeni novac.

UGOVOR O AKREDITIVU, KREDITU

Akreditiv je instrument plaćanja, sa kojima akreditivna banka (emisiona banka) je dužna da shodno nalogu komitente, prema prezentiranim dokumentima u skladu sa uslovima ugovora (ili bez dokumenata) da izvrši isplatu ili da ovlasti drugu banku (odgovornu banku) da izvrši isplatu trećem licu (korisniku akreditiva) ili njenim nalogom (prenos naloga) ili shodno nalogu komitente, lično ili uz pomoć druge banke, da plati, akceptira ili kupi povlačenu menicu od korisnika akreditiva, pod uslovom da je postupljneo u skladu sa otvorenim akreditivom banke izdavaoca.

Postoji nekoliko vrste dokumenata akreditiva:

- opozvani i neopozvani akreditiv,
- potvrđeni i nepotvrđeni akreditiv,
- prenosivi i neprenosivi akreditiv,
- deljivi i nedeljivi akreditiv.

UGOVOR O OSIGURANJU

Ovaj ugovor se zaključuje između osiguravajućeg društva i osiguranika. Ovim ugovorom, ugovorač osiguranja dužan je da na osnovu načela uzajamnosti i solidarnosti, da pridruzi deo sredstava u osigurajuća društva, dok osiguravajuće društvo je obavezno, ukoliko nastaje događaj koji je prdmet osiguranja, da plati osiguraniku ili nekom drugom licu ili ugovoreni iznos ili nešto drugo.

Polisa osiguranja. - Je dokaz o sklapanju ugovora o osiguranju, koja sadrži sve elemente ugovora.

- ugovorene strane,
- prdmet ili lice koje je osigurano,
- rizik obuhvaćen osiguranjem,
- period osiguranja i rokovi za pokrivanje,
- iznos osiguranja,
- premija, datum izdavanja i potpis stranaka.

Ugovor o osiguranju je formalan ugovor, i obostrani ugovor sa teretom. Smatra zaključenim kada stranke potpišu polisu osiguranja ili dokaz o pokriću osiguranja koje predstavlja dokaz za zaključenje ugovora.

Osigurana lica imaju obavezu da: izvrše plaćanje premije u roku sadržanom u ugovoru, da predstave okolnosti za procenu rizika, da preduzmu potrebne mere da bi se sprečilo nanošenje štete, da obaveste osigurano društvo u najkraće moguće vreme o slučaju osiguranja koji se desio: Osiguranik mora: da obavesti osiguranika o uslovima osiguranja, da dostavi polisu osiguranja, da nadoknadi štetu kada se desi osigurani slučaj, da plati obavezne i potrebne troškove.

Osiguranje bez polise osiguranja - U uslovima osiguranja mogu da se predvide slucajevi iz ugovornih odnosa koji proističu iz plaćene premije osiguranja.

UGOVOR O FAKTORINGU

Ugovor o faktoringu predstavlja zakonitu transakciju,kojom faktor kupuje potrazivanje od usutupilaca (postojećeg nedospelog ili budućeg nedospelog) sa ili bez prava regresa prodavca zahteva stvarnog faktora ili pravnog posla kojim cedent potrazivanja obavezuje da prenese na postojeceg faktora ili da palti buduće potrazivanja, factor se obavezuje da kroz proviziju i placanje i troskova o izvršenoj isplati (eventualno da garantuje za isplatu stvarnog klijenta - faktora u oba slucajeva,u zavisnosti od ugovora,factor može da obavi i druge usluge shodno ugovoru o faktoringa.Kod prethodnog faktoringa nedostaje funkcija za garantovanje potrazivanja,obzirmo da je potrazivanje konacno kupljeno,dok sa druge strane shodno posebnim odredaba ugovora o faktoringu,fakor (prodavac) zahteva (klijent) garanciju ispunjenje potrazivanja od strane duznika (pravo faktora na faktor).

Ovaj ugovor predstavlja jedan bankarsko - kreditni posao kojim klijent banke se obavezuje da prenese izvrsna potrazivanja u banku ili buduća potrazivanja koje su sadržane u ugovorima za prodaju robe, odnosno, da vrši usluge u vezi sa kupcem, odnosno korisnicima usluge,dok banka s obavezuje da provizijom i naknadom za pružanje usluga da izvrši naplatu potrazivanja eventualno na kraju da garantuje naplatu, kao i da odobri klijentu.

Faktor (banka) može da obezbedi svom klijenut ostale odgovarajuće usluge poput.marketinga,istraživanja bonusa potencijalnih partnera, računovodstveno upravljanje pokretanje sporova, itd.

Prema ugovoru o faktoringu,komitenta je je dužna da prenese sve svoja potrazivanja u banku koja ima prema partnerima u određenom regionu u vreme zaključenja ugovora, i koja nastaju za vreme trajanja ugovora. Na ovaj način, banka preuzima ulogu kreditora radi isplate onih potrazivanja prema duznicima komitente.

Komitent ima pravo da traži od banke da mu se od vrednosti zahteva plati određeni procenat - diskont (nedosple kamatne stope postići, svoje troškove i proviziju) u trenutku prispelosti potrazivanja na taj način banka izdaje pozajmice svojim komitentima. Ugovor se sklapa na dugoročno vreme, ali se ugovor odnosi na kratkoročnee prispеле zahteve do 6 meseci. Pozajmljivanje se vrši plasiranjem robe.

UGOVOR O FORFETINGU

Ugovor o forfetingu je pravna transakcija u kome forfeter kupuje od svog komitente nedospelo potraživanje kredita, sa određenim popustom kojim se tereti komitenta (klijent) i uskraćivanjem tog prava na regres, prema prodavcu takvog potraživanja (komitentit - klijent) ako potraživanje ne bude neplaćeno od treće strane. Ugovor o forfetingu, po svojoj pravnoj prirodi, predstavlja mešoviti ugovor, koji u sebi sadrži i niz drugih ugovora, pre svega kupoprodajnog ugovora (kupac prima potraživanje i dalje može slobodno da raspolaze, dok prodavac odgovoranost prodavca za isplatu potraživanja je isključena) i ugovora o kreditu (vreme od prodaje potraživanja di isplate.).

Ugovor forfetingut je bankarsko poslovanje gde banka (forfeter) kupuje od svog komitente potraživanje bez novcane prispelosti sa određenim popustom, sa kojim je on zaduzen i odrekne se od regresa prema takvom prodavcu, ukoliko ovo potražnja ostaje ne naplaceno od strane trećeg lica. Ugovorne strane ovog ugovora su banke i komitenta. Ovaj ugovor se koristi naročito u međunarodno ekonomskom poslovanju, kao posao u kome učestvuje izvoznik, komitenta, banka uvoznik kao i izvoznik dužnika. U tom odnosu forfetinga ne može da učestvuje banka uvoznika koja se zove korespondentna banka. Forfeting se odnosi na potraživanja koja dostižu za duži rok od 6 meseci u ekonomskim dugoročnim aktivnostima, npr. isporuka industrijske opreme, izvođenje investicionih radova u inostranstvu itd. Dakle, karakteristike ovog ugovora je da komitenta je dužna banaci da prenese određeno potraživanje, a banka je dužna da preduzme i kupiti zahtev komitentente, smanjenjem vrednosti potraživanja u diskontnoj ugovorenoj meri. Banka preuzima rizik u slučaju neispunjavanja potraživanja, tako da o tome nema pravo na naknadu od komitente.

KONKURENCIJA NA TRŽIŠTU

Konkurencija je situacija na tržištu u kojoj prodavac proizvoda ili usluge samostalno pokušava da privuce kupce radi postizanja određenog cilja na tržištu, na primer, zarade prodaja ili udeo na tržištu. Takmičarsko rivalstvo između firmi može da postojati o cenama, uslugama, kvalitetu, ili kombinacijom ovih i drugih faktora koji mogu da procene sami klijenti.

U nekim slučajevima konkurencija ima za cilj smanjenje cene kako bi time pogodilo konkurente. U drugim slučajevima, kompanije mogu da idu dalje od određivanja na tržišta, konkurencija je vidi kao proces rivalstva između preduzeća koja žele da steknu klijentelu tokom vremena. Ovo rivalstvo se može javiti u mnogo čemu, koristeći preduzetničke veštine njihove inovativni sposobnosti, za razvijanje novih proizvoda i usluga, koristeći posebnu moć, mogućnost ili druge prednosti koje imaju, sa osnovnim ciljem da ispune zahteve kupaca više u odnosu na svoje konkurenate.

Zdrava konkurencija je kamen temeljac tržišne ekonomije. Iz tog razloga, Evropska komisija (mehanizam EU) je usvojila relevantno zakonodavstvo za promociju lojalne konkurencije između država članica EU. Konkurencija je priznata kao jedan od glavnih

stubova i najosetljivijih pitanja u politici EU. Pre nego što uđemo u EU, sve zemlje moraju da ispune niz kriterijuma koji se bave tržišnom ekonomijom, od kojih većina se odnosi na konkurenciju. Osim toga, Evropska komisija dala je ovlašćenja neophodna za ostvarivanje nadzora kontrole i sprovođenje u odnosu na pravo EU o konkurenciji, da se osigura efikasna konkurencija na domaće evropsko tržište. Dalje pokušavajući za stalne napore za donosenje zakone u skladu sa kriterijumima EU, Skupština Kosova je usvojila Zakon o Konkurenciji.

Nedozvoljeni sporazumi kod izuzetaka - Sporazum između preduzeća, odluka jednog udruženja preduzeća ili praksa jednog preduzeća je zabranjeno ako to može uticati na trgovinu unutar Kosova i može značajno uticati na sprečavanje, ograničavanje ili narušavanje konkurencije na Kosovu.

Zabrane određene na poseban način o jednom sporazumu, odluci ili prakse su:

- neposredno ili posredno utvrđivanje prodajne ili kupovne cene ili bilo koji drugi rok ili uslov u trgovine ili poslovanju;
- ograničava ili kontroliše proizvodnju, tržište, tehnoloski razvoja ili investicije;
- ograničava, deli ili učestvuje na tržištu ili na jedan ili više izvora za snabdevanje;
- pimenjuje različite uslove za slične transakcije sa drugim kompanijama, dovodeći iste u nezavidan položaj;
- uslovljava da zaključivanje ugovora zavisi od drugih konkurentnih stranaka, kroz druge dodatne uslove po njegovoj/njenoj prirodi tržišta koje nisu povezanosti sa predmetom takvih ugovora.

Sporazum ili odluka koja je zabranjena ovim pravilima je nevažeća i neprimenljiva. Lice, preduzeće ili udruženje preduzeća koje pokušava da izvrši, nametne i / ili izvrši takav sporazum, odluku ili praksu biće kažnjen sa administrativnim kaznama i krivičnim sankcijama predviđenim ovim zakonom.

Izuzeci i oslobađanja - Gore navedene zabrane ne važe za neke posebne sporazume:

- sporazum između dva ili više preduzeća, ako su takva preduzeća deo jedinstvene ekonomske jedinice Konkretni, sporazum među matičnog preduzeća i njenih ogranaka, ili grana koje imaju jedno zajedničko preduzeće, ili
- sporazum koji ima za cilj spajanje dva preduzeća; pod uslovom da se ovo izuzeće vazi samo za one odredbe tog sporazuma, koji je direktno povezano i neophodan da se ostvari udruživanje.

Takođe, postoje izuzeci o zabrani, odnosno o sporazumu od:

- a) *jedinstvene primene standarda ili uslova poslovanja;*
- b) *specializovanja;*
- c) *racionalizacije;*
- d) *neke druge određene specifične slučajeve*

Vertikalni sporazumi. - Osnovna zabrana sporazuma koji ograničava slobodu strana da određuju cene i uslove u prometu sa trećim licima su: Sporazum između preduzeća u odnosu na robe ili usluga koji utiče na Kosovsko tržište je zabranjeno u meri koja ograničava slobodu stranke o određivanju cena na teret trećih strana ili bilo koji materijalni uslov iz sporazumima sklopljenim sa trećim licima.

Kontrola zloupotrebe ekskluzivnih trgovčkih transakcija. - Sporazum između preduzeća koja obuhvata robu ili usluge i koji odlučuje ograničenje slobode o jednoj strani da koristite kupovinu robe ili drugih usluga; ograničenje slobode prodaju robe i usluga trećim licima; ograničenje slobode za kupovinu robe ili usluga za isporuku trećim licima; ili obavezu za kupovinu robe ili usluga koje po svojoj prirodi ili komercijalnoj praksi u suštini se ne odnose na osnovni predmet sporazuma, zabranjen je ako takva ograničenja ili obaveze znatno narušavaju tržište roba i usluga.

Sporazumi o intelektualnoj svojini i poverljivosti poslovanja. - Sporazum o prodaji ili licenciranju prava intelektualne svojine ili poslovne tajne, zabranjen je u meri u kojoj nameće ograničenje ekonomske delatnosti kupca ili korisnika licence koja nisu u vezi sa korišćenjem ili zaštitom odgovarajućih prava ili poverljivosti.

U ovoj kategoriji spadaju:

- sporazumi o prodaji ili licenciranju patenta ili praktičnog modela (bilo da je izdat ili primenjen) ili zatvorenog kruga zaštićeno zakonom ili genetske inovacije;
- sporazumi o prodaji ili licenciranju pronalazaka, metoda prerade, dizajna, drugih dostignuća koja unapređuju tehnologiju dostignuća koja unapređuju uzgajanje biljaka u oblasti rasta biljaka, zbog toga što oni predstavljaju važnu poslovnu tajnu i identifikovane su tako sasvim opravdane u sporazumu;
- mešoviti sporazumi o prodaji ili licenciranju oba gore zaštićena prava;
- sporazumi o prodaji ili licenciranju prava intelektualne svojine, kao što su trgovačke marke, registrovani dizajni, autorska prava (uključujući i program softver), u meri u kojoj se ovaj sporazum odnosi na sporazum da se zaštiti pravo, ili je nezaštićeno dostignuće ili mešoviti sporazum koji pomaže da se postigne glavni cilj prodaje ili licenciranje prava intelektualne svojine ili nezaštićenih dostignuća.

Zloupotreba dominantnog položaja. - Prema zakonu Kosova zabranjena je zloupotreba dominantnog položaja od strane jednog ili više preduzeća. Da bi se utvrdilo zloupotrebe dominantnog položaja, prvo mora da se utvrdi postojanje.

Utvrđivanje postojanja dominantnog položaja. - Preduzeće ima dominantan položaj ako je snabdevač ili kupac određenih vrsta roba ili usluga, ukoliko:

- ne podleže stvarnoj konkurenciji; ili
- ima viši položaj na tržištu u odnosu na svoje postojeće ili potencijalne konkurente.

Da bi moglo da se ustanovi, uzima se u obzir posebno učešće i položaj na tržištu, finansijska moć, pristup zalihama ili tržištima, veze sa drugim preduzećima, pravne smetnje za ulazak drugih preduzeća na tržištu, stvarna ili potencijalna konkurencija od

strane preduzeća osnovanih unutar ili van Kosova, jednostavnost i teškoće sa kojima se može promeniti snabdevanje robom ili uslugama, kao i sposobnost snabdevača ili klijenata za poslovanje sa drugim kompanijama. Smatra se da jedno preduzeće ima dominantan položaj ako ima učešće više od 40% na tržištu. Ova pretpostavka ne važi ako preduzeće je očigledno ubedljivo podložna jakoj konkurenciji ili da nije u superiornom položaju na tržištu u odnosu na svoje konkurente, uzimajući u obzir gore navedene faktore.

Ustanovljenje zloupotrebe dominantnog položaja. - Nedozvoljena zloupotreba dominantnog položaja postoji ako, kao snabdevač ili kupac određenih vrsta roba ili usluga, jedno ili više preduzeća dominantne pozicije:

- a) *negativno utiče na konkurentnost tržišta, podrivajući sposobnost drugih preduzeća za konkurenciju na tržištu;*
- b) *zahtijevaju isplatu ili druge poslovne uslove koji se razlikuju od onih koje bi nadvladale ukoliko bi postojala delotvorna konkurencija;*
- c) *koristi svoj položaj na tržištu da bi osnovali druga preduzeća koja će njemu dati privilegije, ako je cilj opravdan za takav povoljan privilegovani tretman.*

Zabranjena praksa. - Zabranjeno je diskriminisati i protivpravno sprečavati jedno dominantno preduzeće, udruženje preduzeća ili jedno preduzeće koje određuje cene na malo, ne treba da protivpravno ili indirektno ometati drugo preduzeće u njegovim poslovnim aktivnostima, da na indirektni ili direktan način drugacije tretira u odnosu na ostala preduzeća, osim ako ne postoji objektivno opravdanje za takav tretman. Takvo ometanje postoji kada preduzeće, bez objektivnog opravdanja, često daje robu ili usluge po ceni nižoj od ceni.

Zabrana bojkota i druge ograničene prakse. - Nijedno lice ili preduzeće ne sme zahtevati od drugog lica ili preduzeća da odbije (bojkotuje) prodaju ili kupovinu robe sa ciljem nanešenja štete licu ili preduzeću. Zakon takođe zabranjuje licima ili preduzećima da prouzrokuje štetu drugim licima ili preduzećima, ili da ih podstreknu za razvijanje zabranjenih aktivnosti.

Zabrana preporuka. - Ni jedno preduzeće ili udruženje preduzeća ne treba da preporučuje u cilju sprečavanja neke zabrane uspostavljene zakonom. Takođe ne može da preporučuje kupcima da traže ili nude određene cene prilikom prodaje trećim licima za korišćenje određene metode za utvrđivanje cena, ili da očuva više ili niže cene.

Pravne sankcije. - Ako se utvrdi da je prekršen Zakon o Konkurenciji, onda postoje pravne posledice za lice koji je prekršio zakon. Komisija o Konkurenciji za kršenje zakona, može da donese naredbu koja zahteva:

- održavanje od izvršenja, primene i / ili izvršenje ugovora;
- objavljivanje sporazuma ništavim i bez zakonske snage;
- prema individualnom učiniocu preduzimanje neophodne mere kako bi se osiguralo uklanjanje antikonkurentne radnje, npr. da se povreda ne ponovi.

- da izriče kazne prema vlasnicima, službenicima ili menadžerima koji su uključeni u antikonkurentne radnje;
- da izriče kazne prema kompanije koja su uključena u antikonkurentne radnje;
- da se uzdržava od takvih radnji
- da zahteva od prekršioca preduzimanje potrebnih mera kako bi se osiguralo eliminisanje antikonkurentnih radnji i da se delo ne ponovi;
- da izriče kazne vlasnicima, službenicima ili menadžerima koji su uključeni u povredi antikonkurentnog pravnog akta;
- da izriče kazne prema preduzeću koja je uključena u povredi antikonkurentnog pravnog akta.

Naravno lica ili preduzeća koja su povređeni kršenjem ovog pravnog akta, imaju pravo da ulože žalbu u sudu, tražeći naknadu štete, između ostalog i prekidanje takve aktivnosti.

STRANA ULAGANJA

Povoljno zakonsko okruženje za tržišnu ekonomiju, slobodu ekonomske aktivnosti i sigurnost imovine zagarantovano je Ustavom Republike Kosova. Za sve investitore kako strane ako i domaće predviđene su ustavne garancije u vezi sa jednakim zakonskim pravima. Ustav predviđa da se stranim investitorima je garantovano pravo na slobodno iznose dobiti van zemlje po osnovu uloženog kapitala u skladu sa važećim propisima.

Ustav Kosova predstavlja osnovu za pružanje pravnog okvira koji olakšava i podstiče strane investicije, osnovno zakonodavstvo je zapravo usvojeno pre nekoliko godina, upravo zbog važnosti pružanja pravne zaštite onim stranim investitorima koji su zainteresovani za ulaganje na Kosovu. Pre svega investitora zainteresovanih za ulaganje u zemlji vladavine prava, gde su garantovana imovinska prava i naravno, gde se nudio jednak tretman za sve.

Usvajanjem Zakona o stranim ulaganjima priznaje se činjenica za strane investicije u jednoj veoma važnu konkurenciju u pravom ekonomskom razvoju i opšte ekonomske dobrobiti Kosova, istovremeno gde zakon predviđa sledeća tri glavna cilja:

- 1) da se omogući puna integracija Kosova u regionalnoj, evropskoj i svetskoj privredi, podstičući prenos kapitala, moderne tehnologije, znanja (know-how), finansijske i intelektualne usluge, veštine za upravljanje informacijama na Kosovu ;
- 2) da se poboljša i proširiti kapacitet Kosova za primanje i isporuku robe, usluge i kapital u stranim tržištima; i
- 3) da se poveća predvidljivost, stabilnost i transparentnost pravnog sistema na Kosovu i njegovih nepokretnosti sa evropskim i međunarodnim standardima.

Prava, garancije i privilegije za strane investitore: - Opšti tretman.

Kosovo obezbeđuje jednak tretman svim stranim investitorima i njihovim investicijama na Kosovu. U nikom slučaju, tretman, zaštita ili sigurnost koje se zahteva od zakon ne sme biti manje povoljan nego što je predviđeno međunarodnim zakonodavstvom. Zakon obavezuje Kosovo da ne ometa radnjama ili propustima ili diskriminatornim aktivnostima, upravljanje, održavanje, korišćenje ili raspolaganje investicionih kompanija na Kosovu, ili bilo koje investicije stranih investitora na Kosovu a posebno da se ne meša u pravne poslove, prave i legitimne investicije stranih investitora. Svi državni organi koji ne poštuju prava i garancije predviđene zakonom za strane investitore i njihove investicije, su odgovorni da plate naknadu štete nastale kao rezultat njihovih postupaka, tako da bilo koji pravni imunitet ne može da se koristi kao zaštita od takve odgovornosti.

Nediskriminacija - Pored posebnih prava, garancije i privilegije koje se pružaju stranim investitorima i njihovim investicijama, u skladu sa zakonom, strani investitori i njihove investicije moraju biti u potpunosti u skladu sa važećim zakonom na Kosovu i da imaju prava i iste obaveze kao i domaći investitori. Bez obzira na međunarodnim i bilateralnim sporazumima koje se mogu povezati sa Kosovom, nezakonito je da na bilo koji način strani investitori budu diskriminirani, po osnovu nacionalnosti, porekla, prebivališta, osnivanje sruštva, ovlašćenja ili kontrole. Naime, zakon na poseban način predviđa da Kosovo ne treba da diskriminiše strane investitore u sledećim oblastima:

- zaštite i bezbednosti,
- investiciona ulaganja,
- ekonomske i druge aktivnosti za investiciona ulaganja, i
- kupovina, proširenje, rukovođenje ili udjavane stranih investicija.

Usklađenost i obaveze. - Sva pravna akta koja su doneta od strane nekog javnog organa, koji se odnose na pravima i obavezama stranih investitora, treba da bude u potpunosti u skladu sa ovlašćenjem tog javnog autoriteta. Naprotiv, strani investitor, čija su prava i obaveze povredene tim aktom, imaju pravo da traže naknadu za svu štetu nastale kao posledica takvog pravnog akta ili obaveze iz tog propisa. Ovo pravo na naknadu očigledno ne uzima se u obzir u slučajevima kada strani investitor je obavešten na vreme da iz navedenog pravnog akta preporučuje ovlašćenja javnog organa koji je doneo pravni akt.

Sve vrste obaveza prema stranim investitorima, bilo da su nastala na osnovu zakona, sporazuma, ili administrativnog akta, ili na drugi način, treba odmah ispuniti.

Režim za stabilnost investicija. - Zakoni, propisi ili druga pravna akta ne mogu se primenjivati retroaktivno na štetu stranih investitora. Međutim, Zakonom o stranim ulaganjima predviđa da ako strani investitor je ulgao investicije na Kosovu u roku od pet godina nakon datuma ulaganja, neka odredba zakona je izmenena ili je opozvana koja ima negativan uticaj na strana ulaganja ili njegove investicije, onda strani investitor ima pravo na naknadu od strane Vlade Kosova za svu štetu i troškove, kao rezultat takve izmene ili opoziva navedenog zakona.

Naknada troškova. - Nacionalizacija i eksproprijacija imovine stranih investitora ne može da se uradi, osim u izuzetnim slučajevima predviđenim zakonom, koji određuju proporcionalnu naknadu prema tržišnoj vrednosti određene imovine.

Nacionalizacija. - Zakon predviđa da sledeće investicije ne podležu bilo kom obliku nacionalizacije:

- investicije na Kosovu od strane stranih ulagača,
- organizacija stranih investicija, ili
- imovina stranog investitora, organizacije stranih ulaganja, bez obzira da li je povezana sa investicijama na Kosovu.

Eksproprijacija. - Strane investicije na Kosovu, organizacija stranih investicija i sredstava stranih investitora ili strane investicije, ne podležu eksproprijaciji. Međutim, uprkos ovoj zabrani, zakon Kosova predviđa da se može eksproprijisati tuda imovina neke strane organizacije ili stranog lica ukoliko eksproprijacija:

- je zakonita i od javnog interesa,
- je izvršena na nediskriminatorski način,
- je u skladu sa odgovarajućim postupkom zakona i koja se prati jednom brzom isplatom ili adekvatnom naknom.

Nadoknada. - Ako mu je prouzrokovana šteta, strani investitor ima pravo da traži naknadu u konvertibilnoj valuti. Nadoknada treba da bude u skladu tržišne vrednosti relevantne imovine, odmah nakon što je postupak o eksproprijaciji sproveden, pod uslovom da tržišna vrednost odgovarajuće imovine:

- može da se reguliše u slučaju promene tržišne vrednosti kao rezultat same eksproprijacije, ili bilo kojeg prethodnog znanja ili očekivanja privatne ili javne eksproprijacije,
- da se odluči na osnovu jedne konvertibilne valute.

U slučajevima u kojima zakon zahteva isplatu naknade za štetu i troškove izazvane radnji ili propusta koji predstavljaju akt eksproprijacije, iznos naknade biće jednak tržišnoj vrednosti štete i troškova, koji se računa od datuma pričinjene štete (u skladu sa Zakonom o Stranim Ulaganjima). Isplata svih naknada u skladu sa zakonom garantovane su od strane Vlade Kosova, čak i ako radnje koje su izazivale oštećenje ili nastale troškove prouzrokovani od strane bilo koje javne vlasti na Kosovu. Ako vlada izvrši ovu naknadu na ime drugog javnog autoriteta, onda ima pravo da traži nadoknadu od tog organa putem zakonskih procedura i administrativnih postupaka.

Rešavanje sporova u vezi stranih investicija. - Mehanizmi za rešavanje sporova za investicije. Kao u svakom ugovoru i sporazumom između stranog investitora na Kosovu može da se odredi način i postupak za rešavanje eventualnih sporova koji se mogu pojaviti. Ako je postojao takav dogovor koji može da se izbegne kao pisani dokument, strani investitor može zahtevati da spor bude rešen u skladu sa procedurom utvrđenom u pisanoj formi. U odsustvu sporazuma između stranaka, strani investitor može da zahteva da spor bude rešen putem arbitraže. Osim toga, strani investitor može da izabere arbitražna proceduralna pravila koja će se koristiti za rešavanje spora.

Shodno Zakonu o Stranim Investicijama, investitor može da izabere sledeća proceduralna pravila:

- MCRIS konvencija (ICSID - : Međunarodni Centar za Rešavanje Investicionih Sporova), ako investitor je strain državljanin jedne strane zemlje i njegova zemlja i Kosovo su stranke u navedenoj konvenciji u vreme podnošenja zahteva za arbitražu,
- Dodatna pomoćna pravila ICSID, ako pravni uslovi “ racione personae” člana 25 Konvencije ICSID nisu ispunjeni u vreme podnošenja zahteva za arbitražu,
- ose Pravila UNCITRAL u takvim slučajevima imenovani organ Generalni Sekretar ICSID, ili
- Pravila Međunarodne Trgovačke organizacije.

Pristanak Kosova da podnese investicioni spor na arbitražu predviđa Zakon o Stranim Investicijama, stoga ne zahteva se eksplicitno usklađenosti i poseban sporazum od strane Kosova. Međutim, saglasnost stranog ulagača može se odobriti u bilo kom trenutku, bilo podnošenjem zahtjeva za arbitražu ili agenciji pismeni zahtev u kojem pristanak pod (Zakonom o Stranim Investicijama). Osim ako strani investitor i Kosovo se dogovore drugačije u pisanoj formi, svi slučajevi arbitraže treba da se održe u jednoj državi članice EU koja je i potpisnica Njujorske Konvencije o Priznanju i Izvršenju Stranih Arbitražnih Odluka.

Važeći zakon za rešavanje sporova o investicijama. - Strane se obično slažu u pisanoj formi za proceduralna pravila i o zakonu koji treba da se primeni od strane suda ili arbitražnog tribunala za rešavanje spora. Ako takav sporazum ne postoji, zakon predviđa rešavanje spora putem suda ili tribunala prema pravilima međunarodnog privatnog prava (sukob zakona) i drugih pravila međunarodnog javnog prava koje važe za sporna pitanja (u skladu sa Zakonom o Stranim Investicijama).

Arbitražne konačne odluke. - Sve odluke donete od strane arbitraže koje pokriva Zakon o Stranim Investicijama smatraju se konačnim i obavezujuće za strane u sporu, uključujući i Kosovo. Prema zakonu, takva odluka može da se primeni na Kosovu na isti način kao i odluke najvišeg suda na Kosovu. Bilo koja vrsta imuniteta ne može da se koristi kao odbrana protiv izvršenja navedene odluke (u skladu sa Zakonom o Stranim Investicijama).

Bilateralni sporazumi za investicije. - Bilateralni sporazumi u vezi investicija uglavnom se sklapaju u obliku traktata koji imaju za cilj uspostavljanje uslova za privatne investicije državljana ili kompanija jedne države u drugoj državi Ova vrsta investicije poznata je po imenu *direktne strane investicije*.

Većina bilateralni sporazuma sklapaju se sa ciljem garantovanja prava stranim investitorima na teritoriji države u kojoj ulažu, gde obuhvata podjednake garancije, zastitu od eksproprijacije (eksproprijacije), alternativnih mehanizama za rešavanje sporova (kao što su arbitraža) itd.

Investicioni ugovori uglavno se odnose na sve vrste imovine, bez obzira da li je pokretna ili nepokretna imovina, i bez obzira na sektor investicija. To znači ovde se uključuje pravo intelektualne svojine, koja bez obzira na to da li su registrovana ili ne, su zaštićene investicije na osnovu bilateralnih sporazuma. Danas u svetu hiljade

bilateralnih sporazuma koji se odnose ne različite oblasti investicija. Kosovo je sklopilo niz sporazuma o slobodnoj trgovini sa zemljama u regionu u cilju podsticanja investicija tih zemlja na Kosovu.

KONCESIJE

Koncesija znači ugovor zaključen između naručioca i koncesionara, gde glavni predmet ugovora je implementacija projekta infrastrukture i gde ispunjenje ugovora od strane koncesionara bude isplćen u celini ili delimično dodjelivanjem prava na eksploataciju infrastrukture. Ugovoreni autoritet uključuje javne vlasti prema važećem zakonu standarda na Kosovu dato je pravo za dodelu koncesije. Ovde, na prvom mestu, svaki javni organ, na centralnom, regionalnom, opštinskom, ili lokalnom nivou, svako ministarstvo, odeljenje ili agencija koja ima izvršne, zakonodavne, regulatorne, administrativne ili sudsku nadležnost, kao i svaki drugi javni organ prava i bilo koje udruženje jednog ili više takvih tela.

Imajući u vidu potrebu za usklađivanje procedure za dodelu koncesija u skladu sa standardima i međunarodno prihvaćenim praksama, 2006. godine usvojen je Zakon o Postupku Davanja Koncesija. Ovaj zakon je usvojen u cilju daljeg razvoja opštih načela transparentnosti, privrede i prava u davanju koncesije, sadržaj ugovora o koncesiji i drugim srodnim pitanjima.

Predselektivna ponuda. - Postupak predselektivne ponude predviđena je Zakonom o Postupku za Dodelu Koncesija. Ugovoreni Autoritet razvija predselektivni postupak sa ciljem da identifikuje kvalifikovane ponuđače za implementaciju projekta.

Poziv za učešće u predselektivni postupku objavljuje se u skladu sa relevantnim odredbama zakona o javnim nabavkama, tako da ovaj poziv sadrži sledeće informacije:

- a) opis infrastrukture;
- b) indikacija drugih suštinskih elemenata projekta, npr. usluge koje treba da budu isporučene od strane koncesionara ili finansijski aranžmani predviđeni od strane ugovorenog autoriteta;
- c) kratak rezime glavnih uslova Ugovora o Koncesiji koji treba da se sklopi, ako su ovi uslovi poznati u ovoj fazi;
- d) način i mesto predaje aplikacija i rok za podnošenje predselektivnih ponuda, datum i vreme koje je dato ponuđaču za pripremu i podnošenje ponude, i
- e) način i vreme prijema predselektivne dokumentacije.

Predselektivna dokumentacija mora da ispuni kriterijume predviđene Zakonom. Da bi se kvalifikovao za predselektivni postupak zainteresovani ponuđač mora da ispuni objektivne opravdane kriterijume koje ugovorni autoritet smatra odgovarajućim u postupku, kao što je navedeno u dokumentaciji predselektivnoj dokumentaciji. Ovi kriterijumi sadrže najmanje sledeće elemente:

- adekvatne stručne i tehničke kvalifikacije, radnu snagu, opremu i ostala fizička sredstva koja su neophodna za realizaciju projekta, uključujući projektovanje, izgradnju, upravljanje i održavanje;
- dovoljno znanja za upravljanje finansijskim aspektima projekta kao i sposobnost za ispunjenje finansijskih potreba;
- aftësi të nevojshme drejtuese dhe organizative, besueshmëri dhe neophodne veštine i organizacioni menadžment, pouzdanost i iskustvo uključujući i infrastrukturno iskustvo.

Ugovoreni autoritet je dužan da donese odluku u vezi sa kvalifikacijama svakog ponuđača koji je podneo predselektivni zahtev, uzimajući u obzir samo one kriterijume koji su utvrdjeni u predselektivnoj dokumentaciji. Nakon ovog postupka, ugovoreni autoritet dužan je da shodno rangiranju ponuđača koji ispunjavaju predselektivne da pripremi listu ponuđača koji će biti pozvani da dostave svoje prijedloge. Tokom pripreme spiska, ugovorni autoritet rangira predselektivnu dokumentaciju na način predviđenu za izbor ponuđača.

Zahtev za predloge. - U prvoj fazi postupka ponuđači se pozivaju da podnesu pocetne predloge u vezi sa specifikacijom projekta, indikatore za izvršenje radova, finansijske aranžmane i ostale karakteristike projekta, kao i glavne uslove predloženog ugovora od strane naručioca. Ugovoreni autoritet saziva sastanak i vodi razgovore ni sa svakim ponuđačem u vezi sa pocetnim zahtevom i predlogom. Nakon razmatranja primljenih predloga, ugovorni autoritet može da razmotri i, po potrebi da preformulise pocetni zahtev, brisanjem, izmenom ili dodavanjem elemenata specifikaciji početnog projekta. U drugoj fazi postupka, ugovoreni autoritet poziva ponuđače da podnesu svoje konačne predloge u vezi sa jedno jedinom skupinom specifikacije projekta, indikatora za procenu poslova ili uslova ugovora.

Zahtev za predloge treba da sadrži najmanje sledeće informacije:

- osnovne informacije koje mogu biti zahtevane od strane ponuđača, tako da oni mogu da pripreme i dostave svoje predloge, uključujući i rok za dostavljanje;
- specifikacionet e projektit dhe indikatorët për vlerësimin e kryerjes së punës, përfshirë aty edhe kërkesat e autoritetit kontraktues që i përkasin standardeve të sigurisë dhe mbrojtjes së mjedisit; specifikacije projekta i indikatorit za procenu rada, uključujući i zahteve ugovorenog autoriteta koji se odnose na bezbednosnim standardima i zaštite životne sredine;
- uslovi ugovora predloženi od strane ugovorenog autoriteta, navodeci one o kojima se ne moze pregovarati;
- ukoliko postoje takvi uslovi za identifikovanja ne dovoljnih predloga;
- odgovarajucu težinu koju predvidja svaki kriterijum o ocenjivanju i način pod kojima se ovi kriterijumi primenjuju prilikom ocenjivanja i odbijanja predloga.

Povodom procene i upoređivanja tehničkih predloga, uzima se u obzir tehnička ispravnost, nepokretnosti sa standardima zaštite životne sredine, operativna održivost, kvalitet usluga i mera koje treba preduzeti kako bi se osiguralo nastavak kvaliteta. Međutim, u proceni finansijskih i komercijalnih predloga, razmatraju se trenutne vrednosti takse, jedinice cene i druge dažbine tokom koncesionog perioda, sadašnja vrednost predloženih direktnih plaćanja od strane naručioca, troškovi projektovanja i izgradnje, rad i troškovi održavanja, sadašnja vrednost kapitalnih troškova i operativnih i troškova održavanja, obim finansijske pomoći od nekog javnog autoriteta, ukoliko je potrebno da se to uradi, ispravnost predloženih finansijskih aranžmana, stepen za prihvatanje pregovara o predloženom ugovora od strane naručioca u zahtevu za predloge i potencijalni ekonomsko društveni razvoj ponudjen predlozima.

Pregovori za zaključivanje ugovora o koncesiji. - Nakon razmatranje predloga, vrši se rangiranje svih prispelih predloga na osnovu kriterijuma za ocenjivanje, ugovoreni autoritet poziva naručioca za sklapanje ugovora o koncesiji koji imaju najviši stepen rangiranja. Ako se jasno vidi da pregovori sa pozvanim ponuđačem neće dovesti do zaključenja ugovora o koncesiji, ugovarani autoritet, istog upozna o svojoj nameri da zeli da prekine pregovore kako bi mu dao dovoljno vremena za bolje formulisanje njegova konačne ponude. Ako ugovoreni autoritet, ne smatra ovaj predlog prihvatljivim, onda prekida pregovore sa ponuđačem. Pored toga, ugovorni autoritet poziva na pregovore i ostale ponuđače po redosledu njihovog rangiranja, sve dok ne bude postignut sporazum za sklapanje ugovora o koncesiji ili da odbije sve preostale predloge. Ugovoreni autoritet ne može da nastavi pregovore sa ponuđačem sa kojim su prekinuti pregovori iz gore navedenih razloga.

Po završetku pregovora sa ponuđačima o kojima je odlučeno da im se da koncesija, ugovoreni autoritet javno objavljuje dodelu ugovora u skladu sa relevantnim odredbama Zakona o Javnim Nabavkama. Obaveštenje treba da identifikuje koncesionara i da iznese kratak pregled ključnih elemenata za identifikaciju koncesionara i prikaz glavnih elemenata ugovora o koncesiji.

Ugovor o koncesiji. - Prema Zakonu o Postupku za Dodelu Koncesija, ugovor o koncesiji treba najmanje da sadrži sledeće elemente:

- prirodu i obim poslova i usluga koji će biti obavljani od strane koncesionara,
- uslovi za vršenje usluga i obim ekskluzivnosti prava koncesionara prema ugovoru o koncesiji, ako je to predviđeno,
- pomoć od strane ugovorenog autoriteta koncesionaru za dobijanje licence i potrebne dozvole za realizaciju projekta,
- bilo koji zahtev koji se odnose na osnivanje i na osnovni kapital pravnog lica,
- vlasništvo nad sredstvima koja se odnose sa projektom i obavezama stranaka, po potrebi, u vezi sa sticanjem projekta gde će biti realizovan i eventualne olakšice,
- usluge koncesionara, bilo u obliku tarifa ili takse za korišćenje ili vršenje usluga, metoda i formule za obracunavanje ili prilagođavanje takvih tarifa, taksi i naknada, ako postoje, koja mogu biti izvršena od strane ugovorenog autoriteta ili nekoj druga javnog organa.,

- procedure za razmatranje i usvajanje inženjerskih projekata, planova izgradnje i specifikacija od strane naručioca, kao i procedure za testiranja i završne inspekcije, prihvatanje i prijem infrastrukture,
- obim obaveza koncesionara za osiguranje, po potrebi, izmenu usluga u cilju ispunjenja aktuelnih zahteva za uslugea, kontinuiteta i ponudu usluga pod istim uslovima za sve korisnike,
- pravo naručioca ili drugog javnog organa da nadgleda izvršenje radova i usluga od strane koncesionara, kao i obim i uslove pod kojima ugovorni organ ili drugi državni organ ovlašćen da naloži izmene koje se odnose na rad i vršenje usluga ili preduzme druge odgovarajuće mere kako bi se osiguralo da infrastruktura se čuva u radu pravilno i da su usluge obavljaju u skladu sa zakonom i odredbama ugovora,
- obim obaveze koncesionara da izveštava i da obavestiti naručioca ili drugog organa javnih vlasti o svom radu,
- mehanizmi koji se bave dodatnim troškovima i drugim posledicama koje mogu biti ostvarane od naručioca ili drugog javnog autoriteta, uključujući i bilo koje naknade koji mogu pripadati koncesionaru,
- u onoj meri koja se smatra potrebnom, prava naručioca zarazmatranje i usvajanje značajnih ugovora koji ce sklapati koncesionar, posebno one ugovore sa akcionarima i koncesionarima ili drugih srodnih lica,
- garancije za ispunjenje obaveza ipolise osiguraja koje treba obezbediti od strane koncesionara u vezi ostvarivanja projekta,
- prava i obaveze stranaka ukoliko bilo koja strana ne ispuni ugovor,
- uslovi pod kojima neka stranka može da se oslobodi odgovornosti zbog neispunjenja ili kašnjenja u ispunjavanju obaveza koje proizilaze iz ugovora o koncesiji zbog razloga koji su van kontrole stranke,
- trajanje ugovora o koncesiji, prava i obaveze stranaka nakon isteka ili raskida ugovora,
- način za obračunavanje naknade;
- pravo na ndležnost i mehanizme za rešavanje sukoba koji mogu nastati između naručioca i koncesionara,
- prava i obaveze stranaka u vezi sa poverljivim informacijama

Ponuđac je dužan da sastavi posebnu informaciju o nekom trgovačkom društvu, ako je to zahteva naručilac. Svaki zahtev u vezi sa minimalnim kapitalom jednog takvog pravnog lica i postupku za dobijanje odobrenja od strane ugorenog autoriteta, o statusu i njegovim pravilnicima o poslovanju, kao i njihovih suštinskih promena treba da se odrede u ugovoru o koncesiji u skladu sa uslovima predviđenim u zahtevu za predloge. Ugovor o koncesiji takođe treba da sadrzi koja su sredstva ili koja će biti u javno ili privatno vlasništvo koncesionara. Prava i obaveze koncesionara prema ugovoru o koncesiji ne mogu da se prenesu na treća lica bez saglasnosti naručioca.

Trajanje, produženje i prestanak ugovora o koncesiji. - Trajanje koncesije određuje se u ugovorom o koncesiji, uzimajući u obzir maksimalnu dozvoljenu dužinu dozvoljene zakonom. Naručilac može da daje saglasnost za produženje ugovora o koncesiji za period ne više od 10 godina, ukoliko nije drugačije određeno posebnim zakonom. Ugovoreni autoritet je dužan da daje saglasnost za produženje ugovora o koncesiji kada:

- postoji kašnjenje u izvršenju ili prestanak poslova odnosa zbog više sile,
- projekat bude suspendovan od strane naručioca ili drugog javnog autoriteta, ili
- postoji povećanje troškova koji proizilaze kao posledica iz zahteva naručioca koja nisu ranije bila predviđene ugovorom o koncesiji, ako koncesionar nije u stanju da pokrije te troškove bez produženja ugovora o koncesiji.

Raskid ugovora o koncesiji od strane ugovornog organa dozvoljeno je samo ukoliko osnovano ne može se očekivati da će koncesionar biti u stanju ili spreman da ispuni svoje obaveze, ili zbog ubedljivih razloga javnog interesa, pod uslovom da koncesionar plaća naknadu predviđeno ugovorom o koncesiji.

S druge strane, koncesionar može da raskida ugovor o koncesiji samo u sledećim slučajevima:

- u slučaju da ugovorni organ ili drugi državni organ ne ispunja jednu bitnu obavezu u vezi sa ugovorom o koncesiji,
- ako su ispunjeni uslovi za obnovu ugovora o koncesiji u skladu sa zakonom, ali stranke nisu se složile za obnovu ugovora o koncesiji,
- ukoliko troškovi koncesionara za ispunjavanje ugovora o koncesiji su značajno porasli ili ako vrednost usluga koncesionar za ispunjenje ugovora su u opadanju kao rezultat činjenja ili nečinjenja naručioca, i
- stranke nisu se složile za obnovu ugovora o koncesiji.

Svaka stranka ima pravo da raskida ugovor o koncesiji ako ispunjenje svojih obaveza postaje nemoguće zbog više sile. Takođe, stranke sporazumno mogu a raskinuti ugovor o koncesiji. Ugovora o koncesiji predviđa način kompenzacije koje pripada ugovorenoj strani u slučaju raskida ugovora o koncesiji, uključujući u obračun naknade, pod okolnostima, vrednost obavljenih poslova po ugovoru o koncesiji, troškove ili gubitke koje je imala bilo koje strane, uključujući i izgublenu zaradu.

INTELEKTUALNA SVOJINA

Intelektualna svojina svaki dan zauzima sve veće mesto u međunarodnoj trgovini, znajući značaj uspostavljanja efikasnog sistema za zaštitu ne samo nosilaca prava intelektualne svojine, ali i društva u celini. Pravo na imovinu obuhvata pravo na posedovanje, eksploataciju, prodaju i uništenje nekog predmeta ili robe koja mu pripada. Međutim, imovinska prava se ne ograničavajući samo na pravo posedovanja pokretne

ili nepokretne imovine. Ovo pravo uključuje delo ili rezultat rada koji proizilazi iz originalnog rada ili umnog produkta, to se zove intelektualna svojina.

Intelektualna svojina u suštini obuhvata četiri različite vrste umnog produkta koji mogu nastati kao rezultat intelektualnog rada ljudi, a to su:

- trgovačke marke
- autorska prava
- patente
- industrijski dizajni.

Pored ovih četiri vrste, mnogi autori ističu da kao intelektualna svojina mogu da se štite kao npr. trgovačke tajnosti. Zaštita intelektualne svojine sada je postala jedna od najvažnijih oblasti za njihovo poslovanje, koje se identifikuje sa jednim imenom, znakom, oblikom, dizajnim i skupom proizvoda. Zbog toga, u cilju da neko drugi ne stvara prednosti od korišćenja ovih znakova, logoa itd, skoro u svakoj zemlji na svetu, ova prava su zaštićena zakonom. Sada su usvojene niz međunarodnih konvencija koje se bave ovim pitanjem.

Intelektualna svojina predstavlja specifična prava i druga prava koja poseduju autori, pronalazači i drugi nosioci prava intelektualne svojine. Intelektualna svojina nije konkretna materijala svojina na bilo kojoj stvari, ali to je pravo odnosno skup ovlašćenja koje društveno uređene zemlje poznaju kao nosilca prava intelektualne svojine. Zahvaljujući multilateralim konvencijama, oblast intelektualne svojine je jedna od retkih grana prava koja uživa visok stepen usklađenosti u glavnim pravnim sistemima.

Intelektualna svojina (IS). - Odnosi se na umno stvaralastvo, pronalazke, književna umetnička dela, simbole, imena, slike i dizajna koji se koriste u poslovanju. Nosioci ovih prava moguda zabrane drugima da koriste njihovo stvaralastvo bez prethodnog odobrenja ili mogu dozvoliti njihovo korišćenje uz zamenu materijalne naknade za njihove napore i ulaganja u kreativnosti. Intelektualna svojina predviđa i prava koje se odnose na:

- književne, umetničke i naučne radove,
- umetničko interpretiranje, i vršenje umetničke delatnosti, fonograma i radio - emisija,
- pronalazake svih ljudskih aktivnosti,
- naučna otkrivanja,
- uzorke i industrijske modele
- trgovačke marke, trgovačka imena i trgovačke oznaka,
- zaštitu od nelojalne konkurencije i sva druga prava vezana za intelektualnu svojinu u oblasti industrije, nauke, književnosti i umetničke oblasti.

Intelektualna svojina deli se u dve kategorije:

Intelektualna svojina, koja obuhvata prava koja se odnose na:

- trgovačke marke
- trgovačke nazive,
- patente,
- industrijske dizajne.
- geografske (pokazatelje) indikatore,
- nove biljne sorte,
- topografije integralnih kola, i
- zaštita od nelojalne konkurencije

Autorsko pravo i druga srodna prava. - Autorska prava su prava koja su priznata određenim licima za njihovo stvaralštvo u oblasti književnosti, nauke umetnosti, i koja obuhvataju između ostalog: romane, pesme, muzičke, kompozicije, skulpture, slike, crteže, film, arhitekturu, koreografiju, fotografije i druga slična stvaralaštva.

Ova grana intelektualne svojine takođe uključuje i druga tkz. srodna prava u vezi autorskih prava,

- prava umetničkih interpretatora (pevača, muzičara, plesača, umetnika i drugih koji interpretiraju dela),
- filmski i fonogramski producenti i radiodifuzne organizacije.

Zaštita prava intelektualne svojine je jedno od važnih pitanja razvoj prava, ljudskih prava, trgovine, javne uprave i kriminaliteta.

Zaštita prava intelektualne svojine ne sadrži usebe pitanje jedne zemlje, ali je nedelivi deo regionalnih i međunarodnih razvijanja, za efikasnu realizaciju za zaštitu ovog prava, sadrži zabrinutost širom sveta imajući u vidu velike mogućnosti koje postoje za realizaciju povreda kao posledica globalnog i tehnološkog razvoja.

Povrede prava intelektualne svojine, danas se smatraju kao krivična dela globalnih dimenzija sa velikim uticajem na privredu i upravljanja jedne zemlje. Trgovina falsifikovanih proizvoda i piraterija, je jedna od najprofitabilnije kriminalne aktivnosti organizovanog kriminala.

Intelektualna svojina štiti se i Direktivama Saveta Evrope i zakonima Republike Kosova, i to: Direktiva Parlamenta Saveta Evropske za Zaštitu Biotehnoloških Pronalazaka, Direktiva Parlamenta Saveta Evrope o Sprovođenju Prava Intelektualne Svojine i Direktiva Parlamenta Saveta Evrope o Pravnoj Zaštiti Dizajna.

U Republici Kosova doneti su zakoni o zaštiti intelektualne i industrijske svojine:

- Zakon o Autorskom Pravu i Srodnim Pravima,
- Zakon o Patentima,
- Zakon o Trgovackim markama,
- Zakon o Industrijskom Dizajnu,
- Zakon o Oznakama Geografskog Porekla,
- Zakon o Utvrđivanju Prava za Zaštitu Topografija Integralnih Kola Video.

INDUSTRIJSKA SVOJINA

TRGOVAČKE MARKE

Trgovačke marke zaštitni karakteristični znak koji identifikuje robu ili usluge pružene od strane pojedinca ili trgovačke firme. Trgovačke marke smatraju se kao intelektualna svojina, jer su rezultat umetnosti rada intelektualaca ili preduzeća koje su identifikovane svojim brendom, stoga one su dobro zaštićene i Zakonom. Na Kosovu ova oblast je regulisana Zakonom o Trgovačkim Markama koji je usvojen od strane Skupštine Kosova.

Broj kršenja prava o trgovačkim markama je velik, naročito u zemljama u kojima ne postoji vladavina prava. Neovlašćeni korisnici trgovačkih maraka mogu da zloupotrebe tuđe marke, izazivajući zabunu među potrošačima.

Zaštitni znak trgovačkih marki . - Svi znaci a posebno reči, uključujući i lična imena, crteže, slova, brojeva, zvučni znakovi (audio), trodimenzionalni oblici, uključujući pakete robe ili drugu ambalažu ili omote, boje, kombinaciju boja, koja su u stanju da se razlikuje roba ili usluge kaja se pruže od strane preduzeća iz roba i usluga koje nude drugi kompanija, mogu biti zaštićene trgovačke marke.

Svrha Zakona o Trgovačkim Markama. - Svrha donošenja ovog zakona je adekvatna zaštita trgovačkih maraka i trgovačkih oznaka u skladu sa međunarodnim konvencijama i zakonodavstvom EU. Ovaj zakon se odnosi na sva lica, preduzeća i javne vlasti.

Zastita trgovačke marke: - Zaštitne mere predviđene zakonom odnose se na oznake koje su:

- registrovan kao trgovačka marka u registru trgovačkih maraka na osnovu zakona;
- do one mere koji je taj znak, prilikom korišćenja u poslovnim aktivnosti, poznat kao trgovačka marka unutar poslovnih krugova;
- postojale kao poznata trgovačka marka.

Trgovačke oznake - Simboli kompanija kao i nazivi poslova mogu se zaštititi trgovačkim oznakama. Oznaka jednog preduzeća je oznaka koja se koristi u komercijalne aktivnosti, kao naziv firme ili kao poseban naziv jednog preduzeća. Oznaka preduzeća ili drugi znakovi koji imaju za cilj da razlikuje jednu aktivnost od druge i koji su poznati u odgovarajucim krugovima kao prepoznate oznake nekog preduzeća je jednaka sa sposebnim nazivima jednog preduzeća.

Zakonom su zaštićeni naslovi poslova iz raznih oblasti. Naziv jednog posla je naziv ili oznaka jedne odštampane publikacije, jednog kinematografskog dela, muzičkog dela, pozorišne predstave ili sličnog posla. Oznake kompanija kao i oznake poslova, zašćene su trgovačkim nazivima.

- Oznake kompanije, kao i nazivi poslova su zaštićeni trgovačkim oznakama.
- Oznake kompanije je znak koji se koristi u komercijalne aktivnosti kao naziv firme ili kao posebna oznaka jednog preduzeća.

- Oznake kompanije ili druge oznake koje imaju za cilj da razlikuje jednu aktivnost od druge i koja su poznata u relevantnim krugovima kao karakteristične oznake jednog određenog preduzeća je jednaka sa specijalnim oznakama jednog preduzeća.
- Zakon štiti nazive poslova iz raznih oblasti. Naziv jednog posla je naziv ili specijalna oznaka jedne odštampane publikacije, jednog kinematografskog dela, muzičkog dela, pozorišne predstave ili sličnog posla.

Trgovačke oznake koje mogu da se registruju su neograničene. Brendovi mogu da bude kombinacija reči, slova i brojeva. One mogu biti sastavljene od crteža, simbola, trodimenzionalnih znakova kao što su oblik pakovanje robe znakovi muzike ili vokal zvukovi, mirisi, ili boje koje se koriste kao odlike za raspoznavanje.

Pored komercijalnih brendova koje identifikuju izvor robe i usluga, postoje i druge kategorije robnih marki:

- Kolektivni bendovi koji su u vlasništvu udruženja čiji članovi koriste da identifikuju nivo kvaliteta i drugim zahtevima postavljenim od strane udruženja (na primer udruženja računovođa, inženjera ili arhitekata).
- Certificirani bendovi koriste se kao oznake kvaliteta, poreklo, način proizvodnje ili drugih zajedničkih karakteristika robe ili usluga.

Vlasnik jednog trgovačkog benda ima pravo da odluči ko može da koristi trgovački bend. Vlasnik može da dozvoli koriscenje benda ili licence drugim strankama pod uslovima za koje je obostrano dogovoreno. Vlasnik može da proda, neko tuđe pravo, koji zatim psotaje novi vlasnik Brenda.

Zaštita maraka prestaje sa završetkom roka koja i dalje ostaje važeća za javnu upotrebu. To znači da vlasnik nema ekskluzivna prava na marku koji se drugima stavlja na raspolaganje da je koriste u trgovačke svrhe.

U Republici Kosova trgovačke marke registruje Agencija za Industrijsku Svojinu (AIS) u Ministarstvu Trgovine i Industrije.

Pravo Prvensta i Starost. - Pravo na zaštitu trgovačke marke uslovljeno sa datumom sticanja prava prvenstva za utvrđivanje starosti.

U slučaju sukoba između lica ili preduzeća kojima pripada jedna trgovačka marka, starost iste utvrđuje prednost za obe stranke. Jedna marka koja treba da se registruje, datum registracije uzima, datum podnošenja koji određuje datum prvenstva.

Uslovi za zaštitu trgovačkih maraka registracijom. - Da bi se moglo zaštititi jedna trgovačka marka, mora da postoji vlasništvo nad registrovanom markom. Trgovačku marku može da registruje:

- fizičko lice,
- pravno lice, i
- jedno preduzeće koje nije pravno lice, ako ima zakonskih mogućnosti da stiče prava i odgovornosti.

Absolutni razlozi za odbijanje registracije. - Kao trgovačka marka se neće registrovati marka koja sadrži sledeće karakteristike:

- trgovačke marke koje ne sadrže neku karakteristiku za razlikovanje,
- trgovačke marke koje se isključivo sastoje od znakova ili indikacija koje se mogu upotrebiti, u trgovini, za označavanje vrste, kvaliteta, količine, namene, vrednosti, geografskog porekla, datuma proizvodnje proizvoda (robe) ili pružanja usluga, ili drugih karakteristika proizvoda (roba) i usluga; i
- trgovačke marke koje se isključivo sastoje od znakova ili indikacija koje su uobičajene u svakodnevnom govoru ili dobru nameru i ustavljenoj trgovačkoj praksi.
- trgovačke marke koje zbog svoje prirode može se očekivati da mogu da obmane javnost, posebno u odnosu na vrstu, kvalitet ili geografsko poreklo proizvoda ili usluga;
- trgovačke marke koje sadrže državni grb, zastavu ili znamenje jedne države;
- trgovačke marke koje sadrže državni grb, zastavu ili drugo službeno obeležje Kosova, ili jedne opštine, asocijacija opština ili drugih opštinskih asocijacija unutar Kosova;
- trgovačke marke koje sadrže službene znakove, simbole ili druge pečate, koje utiču na kontrolu i garanciju, jednog javnog autoriteta ili javnog preduzeća;
- trgovačke marke koje sadrže državni grb, zastavu, pečat ili drugi znak ili oznaku neke međunarodne organizacije;
- trgovačke marke čije je korišćenje u suprotnosti za nekim zakonskim ili regulatornim propisima na Kosovu;
- trgovačke marke koje se ne mogu grafički prikazati,
- trgovačke marke koje su u suprotnosti sa moralom i javnim redom.

Relativi razlozi za odbijanje registracije. - Registracija jedne trgovačke marke će se odbiti ili poništiti ako:

- je trgovačka marka identična sa jednom ranijom trgovačkom markom
- proizvodi i usluge za koju je zatražena trgovačka marka su identični sa proizvodima i uslugama koje su zaštićene ranijom trgovačkom markom.
- ako, zbog identičnosti ili sličnosti sa jednom ranijom trgovačkom markom podnetom za registraciju ili registrovanom kao i zbog sličnosti ponudjenih proizvoda i usluga koje su obuhvaćene ovim dvema trgovačkim markama, postoji razumna verovatnoća stvaranja konfuzije u javnosti u vezi sa trgovačkom markom koja je registrovana i onom za koju je podnet zahtev za registraciju.
- ako je trgovačka marka identična ili je slična sa jednim ranijim podnetim zahtevom registraciju odnosno registrovanom trgovačkom markom,

TRGOVAČKO PRAVO

- ako se registracija trgovačke marke zatraži za proizvode i usluge koje nisu slične sa onima koje su obuhvaćene u ranijoj registrovanoj trgovačkoj marki ili onoj za koju je podnet zahtev za registraciju,
- ako ranija registrovana trgovačka marka ili ona za koju je podnet zahtev za registraciju stekla reputaciju na teritoriji Kosova, i
- korišćenje kasnije trgovačke marke bez valjanih razloga nepravednu prednost za, ili bila bi štetna za, razlikovne karakteristike ranije trgovačke marke koja je podneta za registraciju ili koja je registrovana.

Uticaoj registrovanih trgovačkih maraka. - Vlasnik registrovane trgovačke marke zadržava isključiva prava u vezi sa proizvodima i uslugama koje su pokrivene registracijom i to:

- korišćenje trgovačke marke,
- ovlašćenje za druga lica koja koriste trgovačku marku,
- odobrenje za korišćenje od druga lica; ili
- korišćenje pravnih sredstava protiv kršenja trgovačke marke prema članu 14 ovog zakona.

Povreda prava nad registrovanom trgovačkom markom. - Nijedno lice ili preduzeće prilikom obavljanja svojih poslovnih aktivnosti ne može koristiti jedan znak koji je sadržajno istovetan, ili sličan sa jednom registrovanom trgovačkom markom bez dozvole vlasnika trgovačke marke. Neovlašćeno korišćenje trgovačke marke smatraće se kao kršenje vlasničkih prava o registrovanoj trgovačkoj marki.

Lica i preduzeća ne mogu da za vreme vršenja poslovnih aktivnosti koriste jedan znak kada je mogućnost korišćenja takvo da omogućava prevaru ili kolebanje javnosti obuhvatajući mešanje znaka sa trgovačkom markom.

AUTORSKO PRAVO

Autorska prava su među najstarijim oblicima intelektualne svojine i obuhvata radove autora iz oblasti književnosti, nauke i umetnosti. Od svih ostalih prava iz intelektualne svojine, autorskih su oni koji krše najviše i krijumčarenja ove vrste imovine već uzima oblik organizovanog kriminala u velikom broju zemalja. U cilju borbe protiv ove pojave i stvaranje pravnih infrastrukures za zaštitu tih prava, Skupština Kosova usvojila je Zakon o autorskom 2006. godine.

Svrha i delokrug zakona. - Zakon o Autorskom Prvu određuje intelektualnu svojine koja pripada izvođačacima, umetnosti i autorima autorskih prava i njihove zaštite, kao i primenu Zakona o Stranim Licima.

Intelektualna svojina zaštićeno kao autorsko pravo. - Autorsko pravo je jedinstveno pravo koja pripada autoru kao subjektu intelektualne svojine na svom autorskom delu. Ovo pravo pripada autoru samom činjenicom stvaranja dela, stoga ne

zahteva se neka predhodna dopuna neke administrativne formalnosti. Autorsko pravo sadrži:

- isključiva lično - pravna ovlašćenja koja pružaju zaštitu nepovredivosti autorskog dela i ličnosti autora (u nastavku: autorska moralna prava);
- isključiva imovinsko - pravna ovlašćenja koja pružaju zaštitu materijalnih interesa autora u (u nastavku: autorska imovinska prava);
- druga ovlašćenja autora (u nastavku: druga autorska prava).

Zaštićena dela. - Autorska dela su originalne intelektualne tvorevine iz oblasti književnosti, nauke i umetnosti, koje su na bilo koji način izražene. Autorska dela se smatraju:

- govorna dela kao što su govori, predavanja, pripovesti i slična dela izražena govorom;
- pisana dela kao što su tekstovi u knjigama, brošurama, časopisima i drugi tekstovi iz oblasti beltristike, naučne i stručne literature, kao i računarski programi;
- muzička dela, sa tekstom ili bez teksta, bez obzira da li su zabeležena pomoću nota ili na neki drugi način;
- pozorišna dela, pozorišno muzička i lutkarska dela, uključujući i radio drame;
- filmska dela (kinematografska i televizijska) i druga audiovizuelna dela (u daljem tekstu: audiovizuelna dela);
- fotografska dela i dela učinjena postupkom sličnim fotografskom kao što su umetničke fotografije, fotomontaže, foto plakati, reporterske fotografije i sl.;
- likovna dela iz oblasti crtanja, slikarstva, grafike, vajarstva;
- dela arhitekture kao što su skice, idejna rešenja, planovi, makete i izgrađeni objekti arhitektonskih i inženjerskih dela iz područja arhitekture, urbanizma, pejzažne arhitekture i uređenja enterijera;
- scenografska dela;
- dela primenjenih umetnosti te industrijskog i grafičkog dizajna;
- kartografska dela (karte, planovi, skice, trodimenzionalni prikazi) koji se odnose na geografiju i topografiju;
- naučne, obrazovne prezentacije ili tehničke prirode (tehnički crteži, grafikoni, tabele, ekspertize, trodimenzionalni prikazi).

Autor. - Autor je fizičko lice koje je stvorilo autorsko delo. Autorom odnosno titularom prava smatra se lice čije je ime odnosno firma, pseudonim ili znak na uobičajni način naznačen na primerku dela ili naveden prilikom objavljivanja dela, dok se ne dokaže suprotno. Za autorsko pravo na izdata dela čiji je autor nepoznat (anonimno delo i dela izdata pod pseudonimom ili znakom), sve dok se ne otkrije identitet autora, pretpostavka je da je ovlašćen da ostvaruje izdavačka dela. Ako ni izdavač nije naveden, pretpostavlja se da je ovlašćen da ih ostvaruje lice koje je delo objavilo. Kad se utvrdi

identitet autora dela prestaje da važi gore navedeno. Nosioci pretpostavljenog autorskog prava prenose odgovarajuće koristi na autora, ako ugovorom nije drukčije određeno. Prava koja su druga lica prethodno stekla, ostaju na snazi. Autorska prava traje za života autora i 70 godina posle njegove smrti, dok autorsko pravo pod anonimno delo ili pod pseudonomom traje 70 godina od dana objavljivanja zakonitog dela.

Povrede autorskih prava - Lice čija su prava povređena koja su zaštićena ovim zakonom (nosilac prava),može da zahteva zaštitu svojih prava i odgovarajuću nadoknadu u zavisnosti od povrede. On takođe može tražiti nadoknadu za štetu nastalu povredom njegovih prava, uključujući i povlačenje celokupne dobiti zbog štete prouzrokovane povredom, uključujući i povlačenje dobiti koju je prekršilac stekao korišćenjem autorskog prava. Kada proizvođač ili distributer kopije povredi autorsko pravo, na zahtev nosioca prava one kopije će biti oduzete od strane carinskih organa prilikom uvoza ili izvoza u slučajevima kada je povreda očigledna.

PATENTE

Patent je pronalazak ili otkriće koje omogućava rešavanje određenog problem na polju tehnologije. Pronalazak može biti proizvod ili proces, ili može imati veze sa proizvodom i procesom. Bilo koji izum smatra se patentom iz bilo koje tehničke struke, koje predstavlja novinu, koji ima inventivni nivo i industrijski je primenljiv. Patentirani pronalaci su zaštićeni zakonom. Na Kosovu, ova oblast je regulisana Zakonom o Patentima.

Svrha i delokrug zakona. - Ovaj zakon, kao i zakon o trgovačkim markama iz zakon o autorsko pravo, ima za cilj zaštitu prava intelektualne svojine. Pronalazak je važan deo imovine i pored ne tako velikog broja tehničkih i industrijskih pronalazaka na Kosovu, usvojen je zakon za zaštitu patentata. Ovaj zakon predviđa odredbe o pronalacima iz oblasti tehnologije koje omogućavaju rešavanje specifičnih problema.

Predmeti zaštićeni patentom

Pronalazak je novina ako nije sadržano u ranije otkriće. Za određivanje novina, predmeti ranijeg otkrića mogu se razmatrati samo pojedinačno. Sa prethodnom saznanju podrazumeva se sve što je omogućeno da bude dostupna javnosti u svetu, bilo pismeno ili usmeno, upotrebom na bilo koji drugi način pre datuma apliciranja za patentu.

Proizvodi zaštićeni patentom su:

- proizvod koji se sastoji ili sadrži biološki materijal;
- postupak pomoću koga se proizvodi, prerađuje se ili koristi biološki materijal;
- biološki materijal, koji je izolovan od prirodne okoline ili se proizvodi pomoću jednog tehničkog postupaka, i ako se ranije dogodio u prirodi;

Zakonsko isključuje od patentibilnosti:

- otkrića, naučne teorije i matematičke metode;
- estetska stvaralaštva;
- šeme, pravila i metode za obavljanje misaonih činova, igre ili ostvarivanje trgovačke delatnosti,
- kompjuterske programe,
- predstavljanje informacije.

Neće se smatrati patentiranje pronalaska čija komercijalna eksploatacija bi bila u suprotnosti sa javnim redom ili moralom, ako:

- postupak kloniranja ljudskog tela;
- postupak za modifikaciju genetskog identiteta genetske linije (embrionske) ljudskog tela;
- upotrebu ljudskih embriona za industrijske ili komercijalne ciljeve; i
- Postupak za genetsku modifikaciju životinja, koji mogu da stvore patnje životinjama bez neke značajne medicinske koristi za ljude ili životinje, kao i životinje koje su rezultat takvih postupaka.

Pronalazač i pravo na patent. - Pronalazač je lice koje je stvorilo pronalazak tokom njegovog kreativnog rada. Pronalazačem ne smatra se lice koje je u stvaranju pronalaska nudilo samo tehničku pomoć. Pronalazač ima moralno pravo da se kao takav registruje u zavodu za patente, u svim izvadjenim dokumentima vezano sa izdavanjem patente, u Registar za aplikacije u Kancelariji i u Registru za patente, izuzev u slučajevima kada ne želi da mu se pominje ime.

Pravo na patent pripada pronalazaču ili njegovom nasledniku. Ako pronalazak jes stvoren zajedničkim radom dva ili više pronalazača, pravo na patent pripada pronalazačima i njihovim pravnim naslednicima, osim ako se dogovore drugačije. Patent pruža pravnu zaštitu za pronalazak. Zaštita se odobrava za period od 20 godina.

Zaštita prava patenata znači da jedan pronalazak ne može da se iznese na trziste, da se upotrebi, podeli ili prodaje bez saglasnosti vlasnika patenta. Ova patentna prava primenjuju se od strane suda, koji ima ovlašćenje da spreči povredu patente. S druge strane, sud može da odluči objavljivanje patente kao nezakonito, kao rezultat uspešne prijave od strane trećih lica.

INDUSTRIJSKI DIZAJN

Industrijski dizajn je dekorativni ili estetski aspekt proizvoda. Dizajn podrazumeva spoljni oblik proizvoda u celini ili delimično, posebne forme, oblika, boja, teksta i materijala samog produkta. Kao i kod drugih prava, industrijski dizajn je zaštićen kao intelektualno vlasništvo Zakonom o Industrijskom Dizajnu koji je usvojen od strane Skupštine Kosova.

Svrha i delokrug zakona. - Zakon reguliše uslove za zaštitu industrijskog dizajna, pravo na zaštitu, dobitak, obim i vrednost zaštite, ekskluzivna prava, procedure za registraciju, promene na industrijskom dizajnu, prestanak vrednosti i obustavljanje industrijskog dizajna, međunarodni depozit dizajna, pravno - civilna zaštita i prekršajni propisi.

Sticanja prava i zaštita industrijskog dizajna. - Industrijski dizajn se stice donošenjem odluke o registraciji industrijskog dizajna u registar za registraciju dizajana. Datum registracije dizajna je datum donošenja odluke o registraciji industrijskog dizajna.

Sa industrijskim dizajnom štiti se dizajn do te mere gde je on novina i koji ima poseban karakter. Dizajn proizvoda se smatra novina ako nije identičan sa dizajnom postavljenim na dispoziciji javnosti pre datuma predaje molbe sa registrovanje industrijskog dizajna (u daljem tekstu: molba za industrijski dizajn) odnosno ako je zatraženo pravo na prednost, pre datuma priznavanja prednosti.

Zaštite industrijskog dizajna traje od 5 godina, a najviše do dvadeset pet (25) godina, računajući od dana podnošenja zahteva. Nosilac industrijskog dizajna, koji zahteva stalnu zaštitu trebalo bi da tokom zadnje godine na podnese zahtev Kancelariji za produženje zaštite industrijskog dizajna. Novi period zaštite počinje na dan isteka prethodnog perioda zaštite. Zaštita industrijskog dizajna pomaže ekonomski razvoj kroz podsticanje kreativni element u industrijskom i proizvodnim sektorima, kao u umetnosti u tradicionalne zanate. Oni utiču na širenje poslovnih aktivnosti i izvoz domaćih proizvoda.

Prema Zakonu o Autorskom Pravu, industrijski dizajn može da bude zaštićen kao umetničko delo ako ispunjava uslove propisane Zakonom o Autorskom Pravu. Dizajn može uživati paralelno zaštitu autorskog prava i registraciju dizajna.

Dizajner - je fizičko lice koje je stvorio industrijski dizajn. Ako je dizajn stvoren po osnovu ugovora po narudžbini, pravo na dizajn pripada naruciocu dizajna, ukoliko ugovorom nije drugačije određeno. Ako je dizajn stvorio dizajner tokom vršenja dužnosti kao zaposlen, ili je sproveo uputstva svog poslodavca ima pravo da pokrene postupak za industrijski dizajn, ako ugovorom nije drugačije predviđeno.

Pravna i fizička lica, domaća i strana uživaju jednaka prava i zaštitu dizajna shodno zakonu.

Međunarodna registracija dizajna vrši se u skladu sa odredbama Haškog Sporazuma.

Zahtev za međunarodno registrovanje industrijskog dizajna, podnosi se direktno Kancelariji za Međunarodno registrovanje dizajna.

TRGOVAČKO/KOMERCIJALNI UGOVORI UGOVOR O PRODAJI

Pravni osnov za regulisanje ugovora o prodaji robe zasnovan je u Uredbi o Prodaji Robe i u Zakonu o Obligacionim Odnosima. Uredba o prodaji robe je uglavnom zasnovana na Konvenciji UNUgovor o prodaji robe je ugovor pravno - ekonomskom prometu robe, bez kojeg ne može da se zamisli pravilan promet robe.

Specifične osobine ugovora o prodaji robe su:

- ugovorne strane u većini slučajeva su Trgovačka Društva, pravna lica i durgua lica koja se bave međusobnom poslovnom delatnošću;
- kao pravilo ugovora o prometu robe javljau se pokretne stvari namenjene tržištu;
- U nekim slučajevima, predmet ovog ugovora može biti nepokretnosti, kao i neka određena prava (prava industrijske svojine);
- po pravilu,ovi ugovori su neformalni. Ugovor se smatra u zaključenim ako stranke na bilo koji način postigli sporazum o osnovnim elementima ugovora
- ovi ugovori su punovaži ako su zaključeni u pisanoj formi u slučajevima kada je predviđena forma.
- Stranke u poslovanju robnog prometa svoju delatnost obavljaju sa naknadom,tj. imaju dobit, tako da njihova odgovornost je šira u odnosu na druge učesnicike u pravnom prometu. Pošto to obavljaju kao redovnu delatnost, onda se smatra da oni dobro poznaju pravila poslovanja zbog kojih su u obavezi da snose rizik odgovornosti.

Ugovor o prodaji je obavezujući ugovor - Ovim ugovorom nastaje obavezujući odnos između ugovornih strana kupac - prodavac. Ovaj ugovor je sporazumni ugovor koji se odnosi samo na osnovu volje prodavaca i kupaca koji se slažu o predmetu i ceni kao bitne elemente ugovora.

Glavni elementi ugovora o prodaji robe su: predmet ugovora i cena, bez ova dva elementa nema ugovora. Ugovorene strane mogu svojom voljom da prošire krug bitnih elemenata.Razlika između predviđenih elemenata zakonom i voljom stranaka je samo u njihovom stvaranju koji utiču na postojanje ugovora.

U ovoj vrsti ugovora, prodavac je dužan da isporuči kupcu robu,tako da kupac stiče pravo raspolaganja na prodatoj robi, a prodavcu plati odgovarajuću prodajnu cenu robe.

Sklapanje ugovora o prodaji - Ponuda:

Predlog za sklapanje ugovora o prodaji predstavlja **ponudu**,ukoliko:

- a) *se odnosi na jedno ili više određenih lica;*
- b) *ukazuje nameru ponuđači da bude sklopljene (obavezan) od ponude, u slučaju prihvatanja;*
- c) *dhe određuje kvalitet i količinu robe; i*
- d) *direktno ili indirektno utvrđuje cenu robe.*

Ponuda se smatra efikasnom kada ona prispeva ponuđaču u sedištu njegovog poslovanja, ukoliko je to nepoznato,ond u njegovoj rezidenciji.

Prihvatanje: - Prihvatanje je izjava izražena usmeno ili na drugi način, što jasno izražava sloboduu volje da se povinuje uslovima navedenim u ponudi. Efikasnost prihvatanja stiče se kada dođe do ponuđača (podnošenja ponude).Čutnja ne predstavlja prihvatanje ponude u ugovore o prodaji. Međutim, postoje slučajevi u kojima stranke

moгу da se dogovore da ćutanja jedne strane moze da se smatra kao prihvatanje ponude, iako takvi slućajevi su retki. Prihvatanje moze da bude i kroz jedno postupanje, ako su stranke tako dogovorile ili je bile takva praksu u prethodnim ugovorima.

Protiv ponuda. - Postoje slućajevi kada odgovor ne predstavlja prihvatanje ponude, vec se to smatra kao protiv ponuda. Odgovor prema jednoj ponudi, koji predstavlja različite elemente u odnosu na one navedene u ponudi, predstavlja protivponudu. Međutim, ako elemente koji se ne slazu nisu od bitnog znacaja, onda to se ne smatra odbijanjem. Osnovni elementi, u prvom redu, smatraju se delom ponude koji se odnosi na cene, kvaliteta i kvantitet robe, vreme isporuke, naćin da za rešavanje eventualnog nesporazume, itd

Opoziv i prihvatanje ponude. - Kako ponuda tako i prihvatanje moze da se opozove ako se ispune određeni uslovi. Ponuda se moze da se opozve ako dokument (ili informacije) o opozivu prispeva ponuđaću, pre nego što poćne prihvatanje.

Postoje nekoliko ponuda koje se smatraju kao neopozive:

- a) *prvo, ponuda postaje neopoziva, ako ona određuje vreme u koje moze da se se prihvati, tj. određuje datum do kada mora da se prihvati najkasnije,,*
- b) *Drugo, ponuda postaje neopoziva, imajući u vidu kako je nastala i kako je ponuđac ubeđen da je ona neopoziva.*

Prihvatanje ponude moze da se opozove ukoliko dokument (ili informacije) o opozivu stigne ponudocu pre prihvatanja ili istovremeno sa prihvatanjem.

Trenutak zakljućenja ugovora. - Trenutak zakljućenja ugovora je kada prihvatanje ponude dostiže svoju efikasnost. Dakle, ugovor se smatra konacno zakljućenim kada prihvatanje dostigne kod ponuđaća. Trenutak “prispelost” smatra se trenutak kada usmeno ili neposredno izrazavanje volje dostavi ponuđaću na njegovu poslovnu adresu ili u njegovoj rezidenciji.

Kao što će biti prikazano u nastavku, od trenutka potpisivanja ugovora, za ugovorne strane nastaju određena prava i određene obaveze, koje, ako se ne ispune, mogu da dovedu do naknade za štetu prouzrokovanu oštećenoj strani.

Prava i obaveze prodavca i kupca. - Svaki ugovor predviđa određena prava i obaveze za stranke. Obićno ova prava i obaveze su jednaka, tj. ni jedna strana nije u nepovoljnom poloćaju.

Prava i obaveze prodavca. - U svakom prodajnom ugovoru glavna obaveza prodavca je predaja robe i dokumentacije kroz koje se vrši prenos prava svojine nad robom. O prodaji robe prodavac ima pravo na novćanu vrednost, dakle prihvatanje prodajne cene od strane kupca.

Prodavac je dućan da isporući robu na dan naveden u ugovoru, ali ako se stranke ne dogovore o ovom pitanju, onda roba treba da bude isporučena u razumnom roku. Razumnost se određuje u zavisnosti od okolnosti i vrste robe. npr., ako je roba koja se prodaje voće ili bilo koja druga vrsta hrane, onda se smatra da razumno vreme treba da bude mnogo kraće nego u slućajevima u kojima moze da se prodate građevinski

materijal ili bilo koja druga robe koja nije podložna kvarenju ili oštećenju tokom vremena.

Među najvažnijim obaveza prodavca je isporuka robe koje je u skladu sa uslovima utvrđenim u ugovoru u smislu kvaliteta, kvantiteta i opisa.

Smatra se da je isporuka roba u skladu sa ugovorom, ako:

- a) *je podobna roba prema opisu koja bi obično mogla da se koristi;*
- b) *je pogodna za bilo koju posebnu svrhu za koju prodavac je upoznat u trenutku potpisivanja ugovora;*
- c) *poseduje kvalitet robe kojeg je prodavac kupcu prikazao kao uzorak ili model ;*
- d) *je sadržana ili upakovana na uobičajen način za takvu vrstu robe radi zaštite i čuvanja.*

Pored navedenih uslova, prodavac treba da isporuci robu koja nije zahtevao, treće lice gde se ne narušavaju prava intelektualne svojine.

U slučaju da kupac ne ispuni svoj deo ugovora, prodavac ima pravo da traži poništenje ugovora. On može da iskoristi to pravo samo ako neuspeh kupca da se kvalifikuju kao bitnu povredu ugovora. Ovo se uglavnom odnosi na slučajeve u kojima kupac ne plati cenu robe ili odbije da prihvati robu koja prodavac je isporučio u dodeli ugovora. Prodavac ima pravo da zahteva naknadu za štetu prouzrokovanu ako kupac ne izvrši svoje obaveze.

Prava i obaveze kupca. - Glavna obaveza kupca je plaćanje cenu o kupljenoj robi i prihvatanje isporučene robe. Obaveza kupca za plaćanje cene obuhvata preduzimanje korake i formalnosti propisane ugovorom ili zakonom. Ostoje slučajevi u kojima ugovorene strane nisu se dogovorile tačno o ceni koju treba platiti, ali jednostavno se slažu da se plati tržišna cenu na mestu jedne ili druge ugovorene strane. U takvim slučajevima, kupac mora da izvršiti uplatu na način predviđen ugovorom. Kupac takođe treba da preduzme sve potrebne mere za prihvatanje isporučene robe od strane prodavca.

Pored gore dve navedene obaveze, kupac mora da pregled robu da vidi da li je u skladu sa uslovima propisanim u ugovoru. Ukoliko primeeti bilo kakve razlike u kvalitetu ili količini robe, dužan je da odmah obavesti prodavca. Ako je to prisutno, kupac ima pravo da traži od prodavca dve stvari: prvo, zamenu robe, pre isporuke iste u skladu sa zahtevima kvaliteta, i drugo, ako ne može da se isporuci druga roba, da se smanji cena srazmerno robe.

Kao prodavca, tako i kupac ima pravo da traži raskid ugovora u slučaju osnovnih povreda od strane prodavaca i može da traži nadoknadu za štetu prouzrokovanu tom povredom.

Posledice za neispunjenje ugovora. - Obično za svaku povredu ugovora, odnosno, bez obzira na težinu povrede, oštećena strana ima pravo da traži nadoknadu za prouzrokovanu štetu i da traži naknadu za izgublenu zaradu.

Konkretna prava na naknadu, stranke mogu imati samo u slučaju bitne povrede ugovora. Povreda ugovora, od jedne ugovorene strane smatra se fundamentalno ukoliko

utiće na štetu drugoj ugovorenoj strani u odnosu na ono kako je ugovoreno. Obično postoje takvi slučajevi ako je prodavac isporučio robu koja nije u skladu sa ugovorom i samo ako:

- roba ne može ponovo da se proda na tržište, i
- roba potpuno je neupotrebljena.

Uprkos ovom veoma visokom standardu za određivanje bitne povrede, većina sudova su doneli odluku da povreda postoji ako veći deo robe ne odgovara zahtevima kupaca.

Kao posledica neuspeha ugovora, svaka strana može da zahteva poništenje ugovora. Nakon poništenja ugovora, prodavac je dužan da vrati uplaćeni cenu, a kupac da vrati robu. Ako, roba ne može da se vrati u istom stanju, jer je oštećena tokom upotrebe, onda kupac mora da nadoknadi štetu prodavcu.

UGOVOR O PREVOZU ROBE

Je ugovor kojim prevoznik je dužan da izvrši prevoz robe uz naknadu do određenog mesta, isporučioaca ili određenog lica pošiljalac (primalac). Karakteristike ovog ugovora je da, pored ugovorenih strana, može se pojaviti i treće lice, primalac pošiljke. Ugovor o prevozu je obostrani ugovor sa realnim opterećenjem.

Glavne obaveze prevoznika su:

- prihvatanje robe od strane isporučioaca i prevoz robe do mesta ugovaranja,
- čuvanje robe za svo vreme tokom prevoza,
- ispunjenje obaveze date od strane isporučioaca ili primaoca robe, i
- predaja robe primaocu nakon izvršenog prevoza.

Prevoz robe može da se izvršiti na različitim putevima, tako da, u zavisnosti od vrste prevoza, postoje različite vrste ugovora o prevozu kao što su: ugovor o prevozu robe u drumskom saobraćaju, ugovore za prevoz robe železničkim saobraćaju, ugovor o pomorskom saobraćaju i prevoz robe rekama i jezerima, i ugovor o mešovitom prevozu robe.

INCOTERME/SKRAČENICE

Pravila Incoterms (International Commercial Terms) ili Međunarodne Trgovačke Pravila, predstavljaju jednu prethodnu seriju incoterme određene od strane Međunarodne Privredne Komore (ICC), koji se široko koriste u međunarodnim poslovnim transakcijama ili procesa nabavke. Serija trgovinskih termina predstavljena u obliku tri slova u vezi sa ugovornim praksama zajedničke prodaje. Pravila Incoterms su prvenstveno namenjena za jasno komuniciranje, o troškovima i riziku koji se odnosi sa prevozom i isporukom robe.

Pravila Incoterms su prihvaćeni od strane vlade, pravnih vlasti i praktičara širom sveta za tumačenje termina najčešće koriste u međunarodnoj trgovini. Oni imaju za cilj smanjenje ili uklanjanje svih neizvesnosti koje proističu iz različitih tumačenja pravila u različitim zemljama. Kao takvi, oni su redovno uključeni u kupoprodajnih ugovora širom sveta. Objavljeno po prvi put 1936. godine, Pravila Incoterms su periodično ažurirana. Posljednje jeste ona verzija Incoterms 2010 - budući da je objavljena 1. januara 2011. godine.

Pravila su razvijena i održavaju se od strane stručnjaka i praktičara zajednički način sa ICC koja su postala standardi u postavljanju pravila međunarodnog poslovanja.

Osim toga, svi ugovori zaključeni pod pravilima Incoterms 2000. osta će na snazi i nakon 2011. Pored toga, iako preporučujemo korišćenje Incoterms 2010. godine, nakon 2011. godine, strane u ugovoru o prodaji robe mogu da se dogovore za izabere bilo koje verziju Incoterms pravila nakon 2011. Međutim, važno je da se jasno precizira odabrana verzija Incoterms 2010 ili Incoterms 2000 ili neke ranija verzija.

Incoterme 2010 stupile su na snazi 1. januara 2011.

Samo drumski i pomorski saobraćaj

CFR Cena sa vozarinom (naznačena luka odredišta) -. Prodavac mora da plati troškove i prevoz robe do naznačene luke odredišta. Međutim, rizik se prenosi na kupca u trenutku kada roba ulazi u brod. samo morski prevoz i osiguranja robe NIJE uključen. Osiguranje je o trošku kupca.

CIF Troškovi osiguranja i prevoz robe (određena luka) - Isto kao CIF, osim što prodavac mora da obezbedi i da plati osiguranje za kupca. Samo morski prevoz.

FAS Franko uz bok broda (ugovorena luka otpreme) - Prodavac je dužan da ukrca robu na brodu u navedenoj luci. Prodavac mora da obezbedi robu za izvoz, pogodnu samo za pomorski saobraćaj, ali ne i za kombinovani pomorski saobraćaj u kontejnerima (vidi Incoterms 2010, MKS Publikacija 715). Ovaj termin se obično koristi za velika opterećenja ili masovne robe.

FOB franko u brodu (ugovorena luka za utovar) - Prodavac je dužan da ukrca robu u određen brod od strane kupca, gde će se troškovi i rizik deliti na šinama broda. Prodavac, ali NE kombinovani transport u kontejnerima (vidi Incoterms 2010, MKS objavljivanje 715). Kupac je dužan da uputi prodavca za detalje broda i luke, gde će se roba utovara i gde sad ima reference ili pravila za korisnika ili pošiljaoca. To ne uključuje avio prevoz. Ovaj termin je u velikoj meri zloupotrebljavan u protekle tri decenije, od 1980 predviđeno da FCA treba da se koristi za utovare na kontejnere.

Bilo koji način prevoza

CIP Prevoz i osiguranje plaćeno do (naznačeno mesto odredišta) Prodavac je ispunio svoju obavezu kada je predao robu prevozniku ugovorenog datuma ili unutar ugovorenog roka, a ne kada je roba stigla u mesto odredišta, što znači da prelaz rizika i raspodela troškova sa prodavca na kupca ne odvijaju u se isto vreme i na istom mestu.

CPT Prevoz plaćen do (naznačeno mesto odredišta) - Prevoz

u kontejnere/kombinovan je jednak sa CFR: Prodavac plaća za utovar i osiguranje do u mesto odredišta, ali kada je roba predata, rizik prelazi na prvog kupca.

DAP Isporučeno na mesto (naznačeno mesto) - Prema DAP, isporuka je izvršena kada prodavac robu predaje kupca na određenom mestu, u automobilu koji je spreman za isporuku (tj., još nije isporučena).

DAT Isporučeno na terminalu (naznačeni terminal) - Prema DAP, isporuka je izvršena kada prodavac robu predaje kupca na određenom terminalu.

DDP Isporučeno, obaveza je placena (naznačeno mesto destinacije) - Ovaj termin znači da prodavac plaća sve troškove prevoza i obaveza, snosi odgovornost za rizik sve do isporuke robu. Takođe, koristi se za razmenu termina sa terminom “slobodno naselje” najkompletniji termin za kupca. U većini zemalja koje uvoze, takse kao sto su (ali ne samo ne) PDV i akcize ne treba smatrati pretplata koje su placene kao taksa na porez. Dakle, PDV - a i akciza obično ne predstavljaju direktne troškove za uvoznika, jer će troškovi biti nadoknađeni prodajom robe na domaćem tržištu.

EXW Franko fabrika (mesto isporuke) - Prodavac stavlja robu na raspolaganju u njegovoj lokaciji. Kupac je odgovoran za sve troškove. Ovaj trgovački termin, kupcima stavlja najveću odgovornost a manje obaveze prodavcu. Ovaj termin se često koristi prilikom donošenja početne cene za prodaju robe bez ikakvih troškova. Ovaj termin znači da prodavac ima spremnu robu za isporuku na osnovu sporazuma. Kupac plaća sve troškove prevoza takođe snosi rizik o robi dok ne stize do krajnjeg odredišta.

FCA Franko prevoz (ugovoreno mesto isporuke) - Prodavac isporučuje na cuvanje prvom nosilacu (imenovan od strane kupca) gotove proizvode za izvoz, na određenom mestu. Ovaj termin je pogodan za sve oblike prevoza, uključujući i prevoz vazдушnim putem, vozom, drumski i pomorski saobraćaj u kontejnerima / kombinovano. Ovo je “ kargo skup “, termin koji se koristi za pomorski teret u kontejnerima, kao LCL ili FCL.

UGOVOROM O LICENCI

Ugovorom o licenci obavezuje davalaca licence da sticaoocu licence ustupi, u celini ili delimično, pravo iskorišćavanja pronalaska, tehničkog znanja i iskustva, žiga, uzorka ili modela, a sticalac licence se obavezuje da mu za to plati određenu naknadu.

Dakle, licenca je pravni oblik za prenos ovlašćenja za upotrebu predmeta prava industrijske svojine, npr prenos prava za korišćenje zaštićenog modela, patent, znanja i iskustva. Ovaj ugovor može da se zaključiti na neodređeno vreme u, ili u periodu od 5 - 10 godina.

Ugovor o licenci (ugovorena licenca) je formalan ugovor i može biti običan, ekskluzivni i mešoviti.

Obična licenca. - Korisnicima daje pravo na korišćenje predmeta licence u skladu sa ugovorom, ali davalac licence zadržava pravo da licencira istog predmeta daje drugim licima, odnosno, zadržava pravo da to koristi sam.

Ekskluzivna licenca - Korisnicima daje pravo na korišćenje predmeta licence u skladu sa ugovorom, tako da davalac licence nema pravo predmet licence da drugim licima daje, i sam nem pravo da koristi.

Mešovita licenca. - Je licenca kojim korisniku se daje ekskluzivno pravo predmeta licence u regionu, dok ne ekskluzivo pravo u drugi region. Ako u ugovoru o licenci nije određena vrsta licence, onda se smatra da se radi o običnoj licenci.

UGOVOR O DEPOZITU

Ugovor o depozitu datom na štednju mora biti zaključen u pisanoj formi, na papiru ili drugom trajnom nosaču podataka. Svaka ugovorna strana dobija primerak tog ugovora. Njime banka stiče pravo da raspolaze novcem koji je deponovan i dužna je da ti ga vrati prema uslovima utvrđenim ugovorom, kao i da ti plati ugovorenu kamatu.

Posebna vrsta ugovora depozita je ugovor o *novčanom depozitu* kojim banka je dužna da prihvati, a deponent da oroci u banci određenu sumu novca. U ovom ugovoru banka je depozitar i stiče pravo da deponuje oroceni iznos novca deponenata. Banka otvara račun u korist svog klijenta na kome se registruju potraživanja i dugovanja koja se odnose na uplaćeni iznos. Na zahtev klijenta, banka ima obavezu da vrati oroceni novčani iznos.

UGOVOR O SKLADIŠTENJU

Ugovorom o uskladištenju obavezuje se skladištar da primi i čuva određenu robu i da preuzima potrebne ili ugovorene mere radi njenog očuvanja u određenom stanju, te da je preda na zahtev ostavodavca ili drugog ovlašćenog lica, a ostavodavac se obavezuje da mu za to plati određenu naknadu. Poslovima uskladištenja mogu da se bave samo privredni subjekti.

Obaveze skladištara su:

- da objavi opšte uslove u kojima se uzima robu za čuvanje i uskladištenje;
- da vodi poslovne knjige, posebno dnevnik za skladištenje;
- da uzme na čuvanje i skladištenje ako se bavi skladištenjem i čuvanjem robe, ako ima određeni prostor za skladištenje;
- da komitentu nadoknadi svu štetu, osim one koja je kao posledica ličnih nedostataka ili više sile;
- da proda robu u hitnim slučajevima i o tome što pre je moguće da obavesti komitenta, kome izdaje dokaz o skladištenju, ako se radi o javnom skladištu, i
- da postupi po nalogu komitente u vezi skladištene robe, npr. da obezbedi robu, i istu preda trecim licima, itd.

Prava skladištara su:

- pravo odredeni iznos provizije za skladištenje robe, i
- pravo na naknadu neophodnih troškova za skladištenje robe.

Za obezbeđivanje svojih prava, odnosno za ispltu provizije i troškova skladištaru pripada zakonsko pravo zaloge i zadržavanja robe.

Postoje i nekoliko druge vrste skladišta: carinska skladišta, javna skladišta, carinska slobodna skladišta i kosignaciona skladišta.

UGOVOR O NALOGU

Ugovor o nalogu, inače poznat po imenu ugovor o dekretu. Ovim ugovorom nalagoprimalac preuzme obavezu da izvrši određeni posao za račun nalagodavca. Ovim ugovorom mogu da se predvide obavljanje pravnih poslova preko jnekog trećeg lica. Ovo je bilateralni ugovor, sporazumni koji stvara prava i obaveze za obe strane. Takođe je ugovor sa naknadom i komutativni ugovor.

UGOVOR O KOMISIONU

Ugovor o komisionu je takav ugovor o obavljanju privrednih usluga u kojem se jedna ugovorna strana - komisionar obavezuje da u svoje ime a za račun svog komitenta zaključi neki privredni ugovor, a druga ugovorna strana - nalagodavac (komitent) se obavezuje da za to plati određenu naknadu (proviziju). Po svojim karakteristikama ugovor o komisionu spada u dvostrano - obavezne, imenovane, neformalne, komutativne i teretne ugovore. S obzirom na naglašen lični karakter odnosa komisionar - komitent, što je odlika i svih drugih pravnih poslova koji imaju svoju građansko - pravnu osnovu u ugovoru o nalogu, ovaj ugovor spada u ugovore **intuitu personae**.

Obaveze komisionara su:

- da sprovede nalog kao dobar privrednik,
- da postupi po nalogu komitente,
- da štiti interese komitente,
- da čuva robu komitente,
- da obavesti komitenta o svim činjenicama i okolnostima od značaja u vezi sa sprovođenjem naloga komitente,
- da polaže račune komitentu za obavljanje poslova i,
- da preda komitentu sav prihod na ime obavljenog posla.

Prava komisionara su:

- pravo na reviziju,
- pravo na naknadu troškova, i
- pravo na zalog.

UGOVOR O TRGOVAČKOM ZASTUPANJU

Ugovorom o trgovinskom zastupanju (trgovačkom zastupanju) obvezuje se zastupnik da se stalno brine da treće osobe sklapaju ugovore s njegovim nalagodavcem,

i da u tom smislu posreduje između njih i nalogodavca te da nakon dobivenog ovlaštenja sklapa ugovore s trećim licima u ime i za račun nalogodavca, a ovaj se obvezuje da mu za svaki sklopljeni ugovor isplati određenu naknadu (proviziju).

I ovaj ugovor je neformalan, bilateralni ugovor sa teretom, koja može da se sklopi samo davanjem naredbe trgovačkom zastupniku.

Obaveze trgovačkog zastupnika su:

- da ugovor ispuni kao dobar privrednik;
- da se pridržava upustvima nalogodavca;
- da obavesti nalogodavca o svim događajima od posebnog značaja;
- da štiti interese nalogodava;
- da čuv poslovnu tajnu;
- da vodi poslovne knjige;
- da izdaje potvrde o obavljenim poslovima; itd.

Prava trgovačkog zastupnika su:

- pravo na proviziju;
- pravo na naknadu za posebne troškove; i
- pravo na avans u vezi troškova, obzirom da zastupanje je aktivnost koja se odvija na duže vreme.

UGOVOR O POSREDOVANJU

Ugovorom o posredovanju obavezuje posrednika da nastoji da nađe i dovede u vezu s nalogodavcem lice koja bi s njim pregovarao za sklapanje određenog ugovora, a nalogodavac se obavezuje da mu isplati određenu naknadu, ako taj ugovor bude sklopljen. Ovaj ugovor je obostrani sa teretom, neformalan i obično, je ugovor po pristupu, kada nalogodavac je obavezan da plati fiksni iznos provizije za posredovanje .

Obaveze posrednika su:

- dovođenje odgovarajućeg poslovnog partnera za komitentu;
- zaštita i očuvanje interesa komitente i trećih lica;
- očuvanje poslovne tajne,
- vođenje dnevnika o posredovanju;
- očuvanje uzoraka i briga da se ne pomešaju (ako je ugovor sklopljene pomoću uzoraka)

Prava posrednika su:

- pravo na proviziju, i
- pravo na naknadu troškova, ako su izričito navedeni u ugovoru

UGOVOR O FRAŠINZINGU

Ugovor o frašinzingu je obostrani ugovor, ugovorene strane imaju međusobna prava i obave. Je ugovor sa stalnim obavezama, jer su odnosi stvoreni na osnovu ovog ugovora u trajanju od nekoliko godina. Obaveze između davaoca frašinzinga i trajnog primaoca frašinzinga traje nakon sklapanja ugovora pa sve do prestanka istog. Kumulative Ovaj ugovor je komutativni ugovor, jer ugovorene strane konkretno i bliže su upoznate o svojim pravima i dužnostima.

Ovaj ugovor je zaključen između dva privredna subjekta koji uspostavljaju poslovne odnos za duže vreme, tokom kojeg davalac frašinga daje primaoci deo poslovnih usluga i zaštićenih prava, koje primalac frašinzinga ima pravo da koristi u svom poslovanju, pod tačno definisanim uslovima i ugovorenoj naknadi.

Ugovor o frašinzingu je ugovor sa naknadom, jer svaku ugovorna strana koja nešto uzima, ovaj ugovor daje određenu nadoknadu. Ugovor o Frašinzingu je formalni ugovor, moraju da budu sastavljen u pisanoj formi i potpisani od ugovornih strana. Ovde treba napomenuti da ova odredba je nešto više u odnosu na odredbe za sankcionisanje forme ugovora.

Za zaključenje bilo kojeg ugovora u građanskom pravu mora da se ispune ovi uslovi. Dakle, mora da postoji usaglašavanje volje ugovornih strana, predmet ugovora, osnov ugovora, poslovna i sposobnost stranaka.

Predmet ovog ugovora može da bude: trgovački naziv, ili bilo koji spoljni znak, tehničko ili poslovno znanje i iskustvo, obrazovanje kadrova primaoca, odgovarajuće konsultacije u toku poslovanja, itd. Frašizing obično se daje drugim privrednim subjektima uspešnih firmi koje su priznate na tržištu za određene proizvode ili usluge (proizvodnja frašize, trgovinskih i biznis). Na taj način stvorio čitav lanac povezanih privrednih subjekata sa istim pretvaračem frašinzinga, koje rade samostalno, ali jedinstveno prepoznatljivi na tržištu.

Poslovni frašizing najčešće se javlja kao. - Proizvodni Frašizin je posebna vrsta ugovora o frašinzingu. Ugovor o frašinzingu postoji kada davlac frašinzinga prenese na primaoca frašinzinga proizvodnju određene robe, na primer proizvodnja Coca - Cola, proizvodnju brze hrane (McDonald's) proizvodnja Pepsi - Cola.

Poslovni Frašizing (o prometu) - Poslovni Frašizingu ili o poslovanju, je posebna vrsta ugovora o frašinzingu. Ovim ugovorom vrši se promet određenih proizvoda ili robe. Ugovori o poslovanje ili prometu dolaze do izražaja u mnogim oblastima. To iz razloga jer se primenjuje u oblasti automobilske proizvodnje i raznih motornih vozila, u njihovom prodajom, u prodaji alkoholnih i bezalkoholnih pića ili prodaje benzina ili prodaje brzo pripremljene hrane.

Frašizing za pružanje usluga. - Frašizing za pružanje određenih usluga je posebna vrsta ugovora o frašinzingu. Ovaj ugovor podrazumeva ugovor o frašinzingu između davaoca frašinzinga i primaoca frašinzinga, jer time se vrši prenos prava za pružanje usluga od strane primaoca frašinzinga. Ove usluge su u oblasti organizovanje hemijskog čišćenja, u oblasti turizma, u oblasti davanja kredita i kreditnih odnosa u oblasti industrijskog dizajna, itd.

UGOVOR O LIZINGU

Ugovor o lizingu je vrsta ugovora po kojim davalac lizinga dužan je da preda na privremeno korišćenje neki predmet (ili grupa stvari), a ovaj je dužan da davaocu plati određenu naknadu, sa pravom da korisnik lizing nakon isteka lizinga, da kupi stvar ili nastavi lizing.

Predmet lizinga obično su stvari (oprema, alati, vozila, itd). Davalac lizinga, osim isporuke imovine, ima obavezu i održavanje, opravke, obuku osoblja korisnike lizinga. Veliki značaj ima finansijski lizing, koji omogućava kreditiranje za snabdevanje određene stvari.

Postoje nekoliko vrste lizinga i to prema prirodi predmeta lizinga:

- lizing stvari za upotrebu (vozila, uređaji domaćinstva);
- investicioni lizing, koji se daje u obliku opreme (investicionih vozila);
- lizing pokretnih i nepokretnih stvari;
- lizing po vremenskom trajanju (kratkoročni ili dugoročni lizing);
- lizing po položaju davalaca (lizing kojeg ostvaruju društva lizinga lizing proizvođačima i finansijski lizing).

UGOVOR O “KNOW - HOW”

Ugovor “ Know How “ (o prenosu) je skup znanja (ideje) i izvesna iskustva koja su zajednički za oblast tehnologije, u biznisu uopšte i proizvod je američke poslovne prakse, koje su danas priznate u celom svetu biznisa.

Slapanjem ugovora o “ know - how “ nastaje pravni odnos između nosioca znanja i iskustva i pobednika, korisnika znanja i iskustva, gde je nosilac dužan da prenese iskustvo i znanja kod korisnika, a korisnika je u obavezi da koristi znanje i iskustvo, uz plaćanje određene naknade. Iz ove definicije, očigledno proizilazi da znanje i iskustvo mogu da se prenesu po osnovu ovog ugovora.

Ugovorom “know - how “ jedana ugovorna strana je dužna da prenese znanje ili poslovno iskustvo u pogledu tehnike ili tehnologije drugoj ugovorenoj strani, a da druga strana je dužna, ‘ plati ugovorenu naknadu na osnovu koriscenja poslovne tajne.

Nosilac “know - how “, kroz ove gradansko pravne prenosi znanje i iskustvo u oblasti tehnologije, u oblasti finansija, u oblasti tržišta, u oblasti administracije. u proizvodnim tokovima, propagande ili reklama, u oblasti inzinjeringa u oblasti niske i visoke izgradnje.

Uspostavljeni “know - how “, nosilac ovog prava to održava kao svoju tajnu za obavljanje svojih aktivnosti sto kvalitetnije. Ako znanje i iskustvo se prenese na drugo lice, onda “ knov - hov “ gubi tajni karakter prema trećim licima, ili najmanje prema korisniku znanja i konkretnog iskustva.

U osnovi se može reći da je ugovor o “know - how “, neimenovani ugovor, jer još nije sankcionisan od strane većine zakona na transparentan ili stabilan način. Mora se

reći da pravna doktrina i sudska praksa i delimično jos pojedini zakoni, to sankcionisu ili ga podržavaju.

Ugovor “know - how “ je obavezujući ugovor, jer stvara obostrane obaveze, stvara obaveze nosioce i korisnike znanja i iskustva.Ovaj ugovor, po kome je preneto znanje i iskustvo, dovode relevantnu prednost ugovorenim stranama pred svojim konkurenatima, koji ne znaju ova iskustva.Dakle, omogućava ugovoracu da poseduju znanje o tome kako da se konkretno ponaša u proizvodnji ili poslovanje u celini.

“Know - how “ je nastao u oblasti tehnologije, njen razvoj je zastupljen u oblasti patentiranog pronalaska. Ali kasnije je imao bogati sadržaj u širem smislu, tako da je, pored okvira tehnike počeo je da se javlja i kao važan faktor u ekonomskom poslovanju, postaje neophodan za organizovanje rada i poslovanja, finansijskoj oblasti, poslovnog prostora, marketing, obrazovanje kadrova, oblasti biznisa itd.

Ovo je formalni ugovor koji ne uživa direktnu pravnu zaštitu, jer to nije izričito propisano zakonom, ali na neki nacin zaštićen je u pojedinim delovima na osnovu poverljivosti preduzeća.

UGOVOR O MENADŽMENTU

Prema ovom ugovoru, vlasnik preduzeća ili samo preduzeće poverava drugom licu da upravlja i kontrolise poslovanje svog preduzeća u određenom periodu sa određenom naknadam.

Rukovođenje preduzećom najčešće se poverava specijalizovanom preduzeću odgovarajuće delatnosti, tj. koja da nudi znanje i iskustvo u oblasti planiranja, organizovanja, finansija,marketinga i slično,koja se predstavlja kao menadzer i operater. Između ugovorača nastaje poslovni odnos.Na ovaj način, kompaniji se omogucava da koristi strano iskustvo i znanje u upravljanju,stvaranjem mogućnosti o jednom uspešnom razvoju poslovanja. Ugovor obično traje od 2 - 5 godina uz mogućnost obnove.

VANSUDSKO REŠAVANJE PRIVREDNIH SPOROVA

U savremenom svetu biznisa i tehnologije, preduzeća imaju interes u rešavanju sporova izvan sudskog postupka. Posebna pažnja je usmerena na prethodnim sporazumima, koji u većini slučajeva isključuju nadležnost sudova. Opcije koje su na raspolaganju strankama,osim sudova,kao alternativna forma su:

- pregovaranje,
- posredovanje, i
- arbitraža.

U pravnoj danasnjoj pravnoj ovo rešavanje sporova nazivaju se alternativne metode za rešavanje sporova. U savremenom svetu biznisa i tehnologije, biznisa sve više nego ikad, imaju tendenciju da reše sporove izvan sudskog postupka. Posebna pažnja je usmerena na prethodnim sporazumima, pri čemu se stranke dogovore o vrsti mehanizma za rešavanje sporova koji će se koristiti u slučaju bilo kakvog spora između njih. Ovi preliminarni sporazum, u većini slučajeva, izričito isključuje nadležnost sudova. U

protokoj deceniji, međutim, preduzeća su svesni važnosti rešavanja njihovih sporova neformalno i da preduzme sve neophodne korake kako bi se izbeglo sudski postupak.

Međutim, poslovne potrebe i ciljevi se razlikuju u zavisnosti od vrste posla koji su od važnosti za izbor najboljeg načina za resavanje spora. To implicira potrebu za uključivanje različitih klauzula za alternativne rešavanje sporova u "šablon" ugovorima preduzeća. U većini slučajeva, kompanije biraju vrstu za alternativno rešavanje sporova, u ugovoru predvide odredbe koje regulišu sve eventualne sporove između stranaka. Međutim, postoje slučajevi, kao što su složeni ugovori sa velikim iznosima novca, kada se aplicira za rešavanje spora na više nivoa. Na primer, klauzule za rešavanje sporova može odredi koroiscenje metode posredovanja ili arbitražu, ili može da zahteva da se spor reši putem pregovora između stranaka, kao drugi nacin za konacno rešavanje jeste arbitražno rešavanje.

ARBITRAŽA

Arbitraža je alternativni način za rešavanje sporova, koja može da zadovolji potrebe preduzeća za brzo resavanje sporova. Arbitraza je procedura koja dominira na globalnom nivou današnjice u resavanju sporova između kompanija, pojedinaca i država. Većina komplikovanih sporovi sa veće vrednosti rešava arbitražni tribunal. Procedura arbitraze je transparentna i obezbeđuje sredstva za kontrolu postupka od samih stranaka. Procedura je propisana pravilima arbitraže, ali dužina administrativnih dokaza i drugih pitanja mogu da se uspostave uz saglasnost strana u sporu. Stranke imaju pravo da izaberu arbitra.

Kosovo nema dugu istoriju o primeni arbitraže kao mehanizam za rešavanje sporova. Postoje veoma retki slučajevi gde kompanije nude arbitražu u slučaju eventualnih sporova, iako je nedavno broj takvih slučajeva u porastu, naročito kada su strane u ugovoru dolaze iz dva različita mesta, tako da kada se bavimo sa međunarodnim elementom.

Potreba da se promoviše arbitraža kao alternativa sudovima je evidentan, posebno zbog preopterećenosti sudova sa predmetima, prednosti koje nudi arbitraža, podobnost za izbor privrednih sporova, sposobnost stranaka da se utvrdi procedura sa više ili manje formalnosti, kao i mnoge druge prednosti. Kao rezultat toga imajući u vidu potrebu za alternativnim metodama za resavanje nesporozuma, Skupština je usvojila Zakon o Arbitraži.

Stalni tribunal Arbitraže pri Privrednoj Komori Kosova. - Tribunali i Stalni Arbitražni Tribunal (SAT), je osnovan od strane Skupštine Privredne Komore (PKK) na Kosovu koji je u skladu sa Zakonom o Arbitraži i Zakona o Privrednoj Komori Kosova.

Stalni Arbitražni sud posluje u okviru Privredne Komore Kosova. Tribunali i Arbitražni sud formira se nakon pokretanja postupka i sastoji se od jednog ili tri arbitra.

Stalni Arbitražni sud u Privrednoj Komori Kosova rešava sporove između trgovačkih društava/ preduzeća registrovana na Kosovu u ARBK ili u inostranstvu,

bez obzira na njihov status (individualno poslovanje, opšte partnerstvo, ograničeno partnerstvo, društvo sa ograničenom odgovornošću ili akcionarsko društvo).

Prednosti i nedostaci arbitraže. - Postoje mnoge prednosti arbitraže kao mehanizam za rešavanje sporova. Međutime, postoje i subjektivne zabrinutosti u pogledu korišćenja arbitraže od strane preduzeća. Efikasnost u troškovima i vremenu, poverljivosti (tajnosti), fleksibilnost, predvidljivost, neutralnost i stručnosti arbitara, konačna priroda odluke i lakše sprovođenje odluka, su neke od prednosti arbitraže. Veliki broj preduzeća smatraju fleksibilnost - sposobnost da prilagode arbitražni tribunal za specifične potrebe i okolnosti - kao najviši prioritet arbitraže. Potencijalne koristi variraju u zavisnosti od kompanije pred arbitražom, transakcije i sporova. Štaviše, dok pojedine funkcije arbitraže smatraju se prioritetom od strane nekih preduzeća (npr. konačna odluka bez mogućnosti žalbe ili odricanje od proceduralne zaštite), drugi vide ove osobine kao smetnje. S druge strane, iako u većini slučajeva se navodi da arbitraža je jeftinija od sudskog postupka, postoje slučajevi kada troškovi su jednaki.

Izbor odgovarajuće vrste arbitraže. - Ugovrene strane uživaju dovoljno fleksibilnosti u pogledu definisanja postupka i nivoa formalnosti, čak i kada se zahtev podnosi pred Međunarodnim Tribunalom o Arbitraži strane mogu odlučiti za specifičnu vrstu arbitraže.

Pošto su se stranke sporazumele o izboru arbitraže za rešavanja sporova, oni moraju da odluče da li žele da se arbitrira u skladu sa pravilima arbitražne institucije ili ad hoc procedura.

Institucionaln arbitraža. - Ovaj tip arbitraže ima niz prednosti, od kojih je odvojena mogućnost uključivanja pravila te institucije arbitraže u ugovoru izabrali. Iz tog razloga, nego se može izvući iz samog početka, stranke mogu pribeci arbitražnog pravila određene institucije, koje su formulisana od strane profesionalaca. Još jedna prednost je arbitražna klauzula šablon koji je obezbeđen od strane arbitraže institucija. U mnogim slučajevima, vidi predložak klauzula potpisnice, pod uslovom instituti i jednostavno uključiti u ugovoru. Ovim se izbegava moguće sukobe preko važenja klauzule, koje se mogu pojaviti ako klauzula nije pravilno dizajniran od strane stranaka. Izbor arbitara je, bez sumnje, jedan od najvažnijih prednosti koje nudi arbitražu umesto institucional. Ne mogućeg sukoba između stranaka u pogledu izbora arbitara, lakše je imati službu za pružanje agenciju za upravljanje. Arbitražni institucije su napredovale u ovom pogledu i da poseduju listu sa sudijom koji obično su najbolje što mogu biti imenovani. Pored toga, kroz institucionalne arbitraže, stranke ne moraju da pregovara cenu arbitra. To se prepušta ustanovi i sebe oslobadjaju od tog tereta. Druga prednost ove vrste proizvoljne arbitraže je sudsko postovanje u odnosu prema integritetu odluka donetih od strane institucija arbitraže. To je verovatno suda da poništi odluku o ad hoc arbitraži od institucionalne arbitraže. Korisne karakteristike institucionalne arbitraže jeste mogućnost saslušanja slučaj i odluke, čak i ako jedna strana nije prisutna. Ova mogućnost postupka u odsustvu osporene stranke, obično uključeni u pravilima arbitraže raznih institucija. S druge strane, takva odluka je vrlo teško je da se primeni u ad hoc arbitraži.

Ad Hoc. Arbitraža - Glavna prednost koju nudi ovaj oblik arbitraže je fleksibilnost. Sve stranke imaju sav potreban prostor za odlucivaje u vezi procedure i da se isti prilagod u skladu sa njihovim željama i potrebama. Druga prednost jeste prioritet troškova. Ad

hok arbitraža obično košta manje od institucionalne arbitraže, jer se stranke nemaju potrebe da plate troškove institucionalne arbitraže, već jednostavno pregovaraju o ceni za usluge arbitara. Štaviše, ad hok arbitraža je ocenjena kao brža nego institucionalna arbitraža jer nema potrebe da se sprovede postupak i procedure koje obično oduzimaju dosta vremena.

Opšta Arbitraža. - Je jedna nova funkcija arbitraže, uglavnom koja se koristi u međunarodnim arbitražnim postupcima. Postoji samo mali broj institucija koje su uključile ubrzane arbitraže odredbe u svojim pravilima postupka. Iz tog razloga, ova nova funkcija ne može stupiti na snagu, osim ako stranke nisu predvidele posebnim arbitražnim klauzulama. Poželjno je da same institucije obezbede posebna pravila koja će se primenjivati u slučaju ubrzane procedure. Ove procedure će skratiti vreme za podnošenje zahteva, odgovora i drugim relevantnim dokumentima, kao i definisanje procedure koju treba arbitražni sud da sprovede. Štaviše, institucije treba da obezbede da ubrzani procesi dozvolje samo u određenim slučajevima i treba da obezbede odredbe kojima će se razjasni koji su to slučajevi. Tribunalu treba dati moć da izdvoji bilo koje pitanje koje je rešeno na nedozvoljen način.

Sporazum o Arbitraži. - Arbitraža je obično je uključena forumu odabrane klauzule o sporazumu stranaka o upotrebi ovog oblika za izbor eventualnih sporova između njih. Kao što je već pomenuto, arbitraža može da se koristi samo ako stranke izričito pristao na to. Bez navodeći, arbitraža ne može da se organizuje i održava bez utvrđivanja o izboru foruma i klauzule. Stranke se mogu sporazumeti na korišćenje arbitraže u jednoj od sledećih načina.

Uključivanje arbitražne klauzule u ugovoru. - Najčešći način za određivanje arbitraže i rešavanje eventualnih sporova između stranaka jeste forma I klauzula arbitraže. U ovoj klauzuli obično se određuje arbitražna institucija koja će sprovesti postupak i proceduralna pravila koja se primenjuju tokom saslušanja. Neke odredbe detaljnije određuju metode za izbor arbitara i stepena poverljivosti koji će biti primenjen u ovom predmetu. Arbitražne klauzule mogu imati različite oblike, ali najčešći su dva oblika:

- klauzule koje iznesu postojeće sporove pred arbitražom (na Francuskom: *kompromis*)
- ove klauzule se ne koriste često, posebno kada se uzme u obzir ako ukoliko jedan spor koji već sada postoji koje je veoma teško da se postigne sporazum zbog nivoa nepoverenja i neprijateljstva između dve strane. Međutim, stranke se mogu sporazumeti o jednoj arbitražnoj klauzuli nakon nastanka spora, jer mogu imati zajedničke interese za izbor mehanizama za rešavanje sporova koji je ekonomičniji i efikasniji u smislu vremena i poverljivosti i manje negativniji.
- klauzule koje pokrivaju sporove koji mogu nastati u budućnosti (na francuskom: *clause compromissoire*)
- ova klauzula je češća i njome se lakše postize sporazum pre pojavljivanja spora

Sastavljanje arbitražnog sporazuma sa glavnog ugovora. - Ovaj sporazum je obično detaljniji od obične arbitražne klauzule i odnosi na glavno pitanje (ili ugovornog sporazuma) koje pokriva. Posebni arbitražni sporazumi prihvaćeni su od strane kompanija koje redovno arbitražu biraju kao formu za rešavanje sporova i koji žele da "prilagode" u skladu sa njihovim specifičnim potrebama. Iz tog razloga, oni razvijaju detaljnije sporazum i izbegavaju uključivanje arbitražne klauzule u ugovoru. Termin "arbitražni sporazum" se koristi kako bi označio bilo koji od gore pomenutih oblika. To je izuzetno važno za stranke da odluče o nivou detalja koje žele da uključe u ove klauzule ili sporazume. U nastavku su navedena neka pitanja koja treba uzeti u obzir prilikom izrade arbitražnog sporazuma.

Opšti elementi. - Neka opšta pitanja koja treba uzeti u obzir prilikom izrade arbitražne klauzule, su postovanje uzoraka koje pružaju različite arbitražne institucije, ispitivanje različitih verzija pravila arbitraže, izbor između institucionalne arbitraže ili ad - hoc, isporuka pojedinih delova odabranih pravilima arbitraže, razmatranje mogućnosti za arbitražu na mreži (preko interneta) i na kraju, ono još je važnije, to su troškovi arbitraže, tj. naknade arbitara i ostali troškovi vezani za organizovanje arbitražnog postupka.

Osnovni elementi. - Nako uzimanja u obzir gore opšte nvedene faktore, stranke treba da se dogovore o osnovnim elementima koje će sadržeti klauzulu o arbitraži. To uključuje usvajanje arbitraže kao metod za izbor spora, konačno priroda odluka koje treba da budu preduzete od strane arbitražnog tribunala, obim arbitražne klauzule (tj. bilo koji sporovi koji su nastali iz ugovora i koji mogu da se reše putem arbitraže), broj arbitara, mesto gde će se održati arbitraža, jezik koji se koristi prilikom arbitraže, kao i ustanova i pravila arbitraže koji treba da se primenjuju

Ostali pomoćni elementi. - Pored ključnih elemenata, neki drugi pomoćni elementi, trebalo bi razmotriti i ako je potrebno da se unesu skup arbitražne klauzule ili sporazuma. Ovde se uglavnom uključuju način izbora arbitara, kvalifikacije arbitara, tajnost (poverljivost) arbitražnog postupka, mere za otkrivanje (istraživanja) koje su dozvoljene, pravila za privremene mere, mogućnost žalbe protiv konačne arbitražne odluke, troškovi i honorar arbitara.

Arbitražni Tribunal: - Zakon Kosova o Arbitraži navodi da "Arbitražni tribunal sastoji se od arbitra ili veća arbitara, pod uslovom da broj arbitara tela da bude neparan broj. "To znači da stranke mogu izabrati da imaju jednog arbitra ili više arbitara, u zavisnosti od specifičnosti slučaja. Postoji veliki broj faktora koji moraju se uzeti u obzir prilikom donošenja ove odluke.

O novčanom iznosu. - Preporučljivo za stranke da izaberu jednog arbitra kada se radi o malim novčanim iznosima i, sa druge strane, odaberu veća od tri arbitra kada se radi o većim novčanim iznosima. Takođe se smatra kada su stranke iz različitih zemalja, i iz različitih pravno ekonomskih sistema, veće od troje arbitara je najbolji izbor.

Arbitri veštaci. - U složenim slučajevima kada zahteva značajno stručno vestacenje u predmetu spora, u oblasti izgradnje ili intelektualne svojine, uvek je bolje imati panel koji se sastoji od iskusnih sudija iz relevantnih oblasti. U tim slučajevima, preporučljivo

je da imamo veće od tri arbitra jer višečlani tribunal može da obezbedi strankama različitost u stručnosti.

Raspored. - Određivanje raspored je zapravo argument protiv upotrebe panela, jer je mnogo teže za panel od tri ili više arbitara da se dogovore oko datuma saslušanja i drugih procedura. Ovo je problem koji se pojavljuje naročito ako arbitar dolaze iz različitih zemalja i tako partije će završiti prilagođavajući svoje rasporede i one od arbitara.

Dnevnice za arbitre. - Dnevniće koje se isplaćuju od stranaka su mnogo niske, ako se radi o jednom arbitru. Međutim, u većim slučajevima, dodatni troškovi za isplatu druge dvojice arbitara nemaju neku veoma visoku cenu za jedan panel koji je u stanju objedini stručnost više pojedinaca i analizira probleme zajedno.

Ključni atributi jednog efikasnog arbitra smatra se nepristrasnost, nezavisnost, efikasnost i profesionalno iskustvo. Objektivnost je najvažniji atribut koji će stranka zahtevati od arbitra. Ponekad nije jasno, od samog početka, dali je neko od arbitara potpuno nepristrasan, jer bi njegova pristrasnost mogla da se uoci u toku postupka. Objektivnost je jedan od standarda koje treba da poseduje jedan arbiter, i Zakonm Kosova o Arbitraži zahteva sa taj standard. U poređenju sa nepristrasnosti, nezavisnost je cilj koncepta koji moze da se definiše u ranoj fazi, počev od procesa imenovanja. Nedostatak nezavisnosti arbitra može biti rezultat prethodnih ekonomskih odnosa, finansijske ili druge strane. Nezavisnost arbitra, takođe, je predviđeno Zakonom Kosova o Arbitraži. Efikasnost arbitra je takođe visoko cenjeno, posebno zato sto je arbitraža poznata kao brzi mehanizam za rešavanje sporova, tako da stranke izaberu samo zbog efikasnosti u vremenu. Dakle, važno je da se biraju arbitari koji su u stanju da efikasno pronađu istinu. Profesionalne kvalifikacije arbitra su bitni elementi za stranke u postupku izbora, jer je važno imati arbitre koji poseduju odgovarajuću obuku i obrazovanje, i koji imaju iskustva u ulozi arbitra poželjnog i svoje profesije uopšte. Profesionalnost i kalifikacije koje se zahtevaju od stranaka u sporazumu o arbitraži mora da ima svaki arbitar, to je takođe predviđeno u Zakonu Kosova o Arbitraži.

POSTUPAK ARBITRAŽE

Pitanje može se podnese na arbitražu u dva slučaja: prvi slučaj, kada među strankama postoji arbitražni sporazum koji definiše arbitražu kao metod za rešavanje spora, i druga situacija, kada stranke su postigle dogovor za arbitražu nakon što je spora nastao. U oba ova slučaja, tužilac je uvek onaj koji pokreće slučaj, i koji je podneo tužbu pred Tribunalom Arbitraže koji je izabrane od strane stranaka.

U nastavku su navedeni koraci koji treba preduzeti u procesu arbitraže:

- Zahtev za arbitra - kojeg je podneo tužilac;
- Tužba – podneta od strane tužioca;
- Odgovor na tužbu - podneta od strane tuženog;
- Ime arbitra ili arbitara;
- Formiranje Arbitražnog tribunala;

- Pokretanje usmene rasprave;
- Usmeni dokazi tužioca i tuženog;
- Podnošenje dokaza (svedoci, veštaci, itd.);
- Razmatranje od strane Arbitražnog Tribunala;
- Donošenje odluke.

Što se tiče prvog koraka, razni zakoni sadrže različita pravila o tome kada se smatra da je započet arbitražni postupak. Međutim, pravilo koje se koristi je predviđeno u Zakonu Kosova o Arbitraži, gde se navodi: “ako stranke nisu se drugačije dogovorile, onda arbitražni postupak u vezi sa određenim sporom, počinje na dan kada zahtev spora je pred arbitražom i gde jedan primerak zahteva predate tuženom. Iako zakon strankama dozvoljava da se dogovore o nekom drugom postupku, zakon predviđa da ukoliko takav sporazum ne postoji, onda postupak počinje kada tuženi je primio kopiju zahteva za arbitražu, koju je tužilac dostavio tribunalu arbitraže. Smatra se da je tuženi primio kopiju zahteva koja je lično njemu dostavljena, ili na adresu poštom, ili u mesto boravka, gde organizacija obavlja delatnost. Zahtev za arbitra obično se predaje zajedno sa tužbom, kojom se predstavlja položaj tužilaca u ovom predmetu. Po prijemu zahteva za arbitražu i tužbe, tuženi mora da dostavi odgovor na tužbu. Zakon Kosova o Arbitraži takođe pruža neka opšta pravila koja važe u toku arbitraže, kao što su jednak tretman lica, sloboda stranaka da izaberu svoje predstavnike i sporazum o postupku i pravo Arbitraže za utvrđivanje postupka i pravila koja se primenjuju u slučaju ako stranke se ne dogovore o tim pitanjima.

Postupak za donošenje arbitražne odluke - Arbitražna odluka je konačna odluka Arbitražnog Tribunala za konkretan slučaj, jednaka je sa odlukom donetom od strane nekog suda. Pravila za donošenje odluke su detaljno opisane u svim arbitražnim zakonima i institucijama. Zakon Kosova Arbitraži, prvo objašnjava koji zakon treba da primenjuje Arbitražni sud tokom odlučivanja. U tom smislu, Zakon predviđa da Arbitražni Tribunal može da se odnosi na ova tri zakona, kao što su:

- zakon određen od samih stranaka koji može da se primeni o predmetu spora;
- ako nije određen od stranaka, onda zakon određen u skladu sa pravilima međunarodnog privatnog prava; i
- u svim drugim slučajevima, Zakonodavstvo Kosova.

U prvom slučaju primenjujuse zakon izabran od strane samih stranaka, dok u drugom slučaju, tribunal trebalo bi da se odnosi na pravila međunarodnog privatnog prava. U slučajevima sa međunarodnim elementima, arbitražni tribunal primeniće zakon koje su stranke odredile kao nadležan u materijalnom aspektu spora. U nedostatku takvog odredjivanja od samih stranaka, Arbitražni Tribunal primenjuje pravo određeno iz pravila međunarodnog privatnog prava. U svim drugim slučajevima, Arbitražni Tribunal primenjuje Kosovsko zakonodavstvo. U svim svojim predmetima, Arbitražni

Tribunal odlučuje u skladu sa odredbama ugovora, uzimajući u obzir trovacke uzance koje vaze za konkretni slučaj.

U arbitražnom postupku sa više od jednog arbitra, svaka odluka Arbitražnog Tribunala donosi se većinom glasova svih članova Arbitražnog Tribunala, osim ako se strane dogovore drugačije. Pored proceduralnih pitanja predsedavajući Arbitražnog Tribunala odlučuje samostalno ako je za to ovlašćen od stranaka ili od svih članova Arbitražnog Tribunala.

FORMA I EFEKAT ODLUKE

Zakon Kosova o Arbitraži predviđa minimalne formalne uslove za donošenje jedne odluke donete od strane Arbitražnog Tribunala. Arbitražni Tribunal može da odlučuje na različite načine o pojedinim pitanjima u različito vreme. Uslovi koji moraju biti ispunjeni za jednu arbitražnu odluku su:

- sve odluke treba da budu u pismenoj formi, iste mora da budu konačne i obavezujuća za stranke. Strane će sprovoditi sve odluke bez odlaganja;
- arbitražni sud dužan je da navede razloge na kojima je zasnovana odluka, osim ako stranke su postigle sporazum da nema potrebe za to;
- odluka mora da bude potpisana od strane arbitara, mora da sadrži datum kada je doneta odluka i mesto arbitraže. Kada postoji više od jednog arbitra, koji nisu otpisali odluku, u odluci mora da se opravda za nedostatak potpisa. Stalni Tribunal će dokazati da je odluka doneta shodno internim pravilima Stalnog Tribunala;
- odluka može da se objavi uz saglasnost svih stranaka, gde i do koje mere može da se objavljuje po zahtevu stranke shodno zakonu, da bi se zaštitilo ili da se ispostuje neko zakonsko pravo, ili u vezi sa pravnom postupkom pred sudom ili nadležnim organom;
- overene kopije odluke, potpisane od strane arbitara, strankama dostavlja Stalni Tribunal.

Jedno pitanje o kojoj zakonom nije predviđeno, je pitanje da li će Arbitražni Tribunal objaviti suprotna mišljenja arbitara koji se nisu slagali sa većinom glasova. Obzirom da ovo pitanje ne zavisi od pravnog sistema svake zemlje, arbitražni sudovi i sudovi na Kosovu moraju doneti odluke na osnovu pravne prakse u zemlji.

Kao opšte pravilo, arbitražna odluka je konačna i obavezujuća za stranke. Odluka o strankama ima isti efekat kao konačne i obavezujuće presude suda. Upravo to je razlog zbog čega preduzeća biraju arbitražu za rešavanje sporova. Međutim, postoje pojedini izuzeci o određenim okolnostima, kada odluka Arbitražnog Tribunala je dozvoljeno da bude raspravljana od strane nadležnog suda.

Arbitri uživaju široku diskreciju u struktuiranju odluke, to se snažno podržava od strane ograničenog spektra sudskog razmatranja arbitražnih odluka. Mnogo puta, pitanje da li postoji potreba za sudsko preispitivanje arbitražne odluke, zavisi od toga kako sudije obrazlažu odluku. Iz tog razloga, ako to nije predviđeno zakonom koje

su stranke izborile, oni moraju uspostaviti arbitražni sporazum koji predviđa da arbitar treba da navede razloge u odluci arbitraže. Međutim, broj eksperata i autora arbitraže izjavili su da odluka objavljena koja sadrži obrazloženje povećava šanse za sudsko preispitivanje. To iz razlog jer obrazloženje odluke stranakama se obično daje kao dodatni razlog za osporvanje odluke i za podnošenje žalbe pred jednim sudom.

Stranke, s druge strane, mogu da se slože da arbitražna odluka ne bude konačna i obavezujuća, takode mogu se usaglasiti da se ista ne pobije žalbom. Na ovaj način oni mogu da se dogovore o izabranom sudskog preispitivanja ili privatnom preispitivanje odluke. Iako je to omogućava strankama da dalje ispituje slučaj, naročito u slučajevima kada odluka od strane Arbitražnog Tribunala nije obrazložena, međutim, prednosti moraju biti odmereni u odnosu na dodatne troškove i druge obaveze stranaka koje će oni da snose.

Jedan važan element treba imati na umu, a to je, da sudovi ne mogu da ponište odluku izdatu od Arbitražnog Tribunala iz bilo kog razloga. Većina pravnih sistema omogućavaju sudsko preispitivanje samo u meri u kojoj sud jednostavno treba da analizira da li su arbitri prekoračili svoja ovlašćenja, ako odluka je zasnovana na valjanim arbitražnim sporazumom, ili ako odluka doneta putem korupcije, prevare, ili povrede radne obaveze od strane sudija. Dakle, sud ne može da poništi odluku zasnovanu na pogrešnom primenom zakona ili činjenicnog stanja.

Izvršenje i priznavanje arbitražnih odluka - U zavisnosti od zemlje u kojoj se nalazi arbitraža, arbitražne odluke imaju širok spektar. Najčešće su one odluke koje se odnose na novčanu naknadu za štetu. Pored toga, u nekim slučajevima mogućnost je da panel arbitara donese i druge odluke kojima stranke obavezuju da nešto preduzimaju, ili da sprece jednu stranu da ne preduzima određene radnje. Takođe, može da naredi neku od radnji koja je u skladu sa obavezama po ugovoru, ili da ponisti nikakav zvaničan sluzbeni dokumenat (npr ugovor, naslov, itd).

Jedan od glavnih razloga za korišćenje arbitraže u rešavanju sporova u međunarodnoj trgovini je lakoća primene i sprovođenja arbitražnih odluka u stranim zemljama, naročito u poređenju sa sudskim odlukama. Razlog za lako sprovođenje ovih odluka je Njujorska Konvencija iz 1958. godine, koja je stupila na snagu 7. juna 1959.

Ova konvencija se odnosi na priznanje i izvršenje arbitražnih odluka koje su na teritoriji jedne druge države u kojoj je potrebno priznanje i izvršenje odluka u skladu sa sporazumima između fizičkih i pravnih lica. To se takođe odnosi i na arbitražne odluke koje se ne smatraju kao domaće odluke gde se zahtevai izvršenje. Arbitražne odluke će se obuhvatiti ne samo odluke koje su donete od strane arbitara imenovanih za svaki slučaj, ali i one koje su donete od strane stalnih arbitražnih organa kojima su izloženi strane.

U trenutku kada će biti potpisana, ratifikovana ili pozvano na ovoj Konvenciju, ili kada će biti priznat produžetak sa članom 10, svaka država može, na osnovu reciprociteta izjaviti da će primenjivati Konvenciju za priznanje i izvršenju odluka koje su date samo na teritoriji druge države ugovornice. To takođe može se izjaviti da će se primenjivati Konvencija samo na nespornosti koje proističu iz pravnih odnosa, ugovorenih ili neugovorenih, koje se smatraju trgovački odnosi shodno nacionalnom zakonodavstvu

države koja to zhteva. Skoro sve velike komercijalne zemlje su potpisnice ove Konvencije.

Izvršenje odluke je najvažnija stvar u arbitraži. Odluka arbitraže, koja nije priznata ili izvršna od strane lokalnog nadležnog suda, nema stvarnu vrednost. Upravo iz tih razloga, Zakon Kosova o Arbitraži predviđa zakonske uslove za priznavanje i izvršenje odluka lokalne i međunarodne arbitraže.

Što se tiče lokalnih arbitražnih odluka, Zakon predviđa da “ će arbitražna odluka koja je doneta od strane jednog arbitražnog tribunala na Kosovu biće izvršena ako je proglašena izvršnom od strane suda”. Sudovi na Kosovu priznaće arbitražne odluke koje su donete van Kosova kao obavezujuće i izvršiće ih ako Arbitražne Odluke koje su donete van Kosova pravosnažno izvršne.

Zakon Kosova o Arbitraži tretira odluke donete od strane međunarodne trgovinske arbitraže na jedinstven način, bez obzira gde su izdate, i podstice njihovo izvršenje na Kosovu. Ove odredbe, koje tretiraju izvršenje i priznanje, zasnovne su u Njujorškoj Konvenciji iz 1958. o Priznavanju i Izvršenju Inostranih Arbitražnih Odluka.

Da moglo da se zahteva izvršenje arbitražne odluke, zainteresovana strana mora da postupi na sledeći način:

- da podnese zahtev za priznanje i izvršenje;
- da priloži overenu kopiju rješenja;
- da izvrši prevod odluke na službenom jeziku suda (ako je na stranom jeziku);
- da priloži primerak arbitražnog sporazuma koji je sklopljen u pisanoj formi;
- mora da obezbedi da nema osnova za odbijanje izvršenj od strane suda.

Kada su ispunjeni ovi uslovi, stranka može tražiti priznanje i izvršenje sudske odluke. Arbitražna odluka dostavlja se Osnovnom Sudu u Prištini - Odeljenje za Privredne Poslove. Osnovni Sud u Prištini - Odeljenje za Privredne Poslove priznaće arbitražne odluke.

Nakon priznavanja arbitražne odluke, ona se izvršava u redovnom izvršnom postupku, kao u postupku za izvršenje sudskih odluka.

POSREDOVANJE

Posredovanje. - Je vansudska aktivnost koja se ostvaruje od strane trećeg lica (posrednika), za rešavanje sporova između subjekata prava u skladu sa uslovima predviđenim zakonom.

Posrednik je treća strana, neutralna, ovlašćena da posreduje između dve strane u cilju rešavanja spora u skladu sa nacelima za posredovanje.

Përderisa tani, ndërmetësimi zakonisht është hapi i parë që ndërmerret në mosmarrëevshjet biznese. Slično arbitraži, i posredovanje ima dugu istoriju koja datira iz starih vremena, sa prvim slučajevima podnetih u vreme Babilonije, Antičke Grčke i Rome. U stvari, tokom nekoliko istorijskih perioda posrednici su smatrani

ljudima sa posebnim statusom i visoko poštovanje u društvu. U modernim vremenima, posredovanje je poteklo u diplomatiji. Dok sada, posredovanje je obično prvi korak koji se preduzima za nesporazume u poslovanju.

Posrednik ima samo pomoćnu ulogu a ne i ulogu za resavanje spora. Dakle on pomaže stranama da shvate nesporazum i da rade na rešavanju nesporazuma. Postoje nekoliko vrste posredovanja.

Posredovanje o proceni: Ovde posrednik procenjuje slučaj, stranama ukazuje na njihove jake i slabe argumente, ukoliko se oni odluče da iznesu slučaj na sudu.

Posredovanje o pomaganju: Ova vrsta posredovanja je fokusirana na pomaganje strankama da postignu sporazum za resavanje slucaja. Ovaj sporazum ne smatra se nametnutim, dakle, stranke nisu u obavezi da ga prihvate.

Transformativno posredovanje: Kroz ovu vrstu posredovanja, posrednik pokušava da pomogne stranama da bolje komuniciraju, jer stoji misljenje da je spor rezultat loseg komuniciranja i neprijateljstvo između stranaka.

Neki od zahteva i ključnih preduslova za bilo kog posrednika su:

- obaveze da obavesti strane o postupku posredovanja;
- potreba da posrednik bude neutralan id podnese sukobe interesa;
- svaka informacija koja je predstavljena za posredovanje, mora se držati u tajnosti;
- posrednik ne bi trebao da pruži pravnu pomoć, isti treba strane da uputi na važećim zakonima;
- posrednici moraju da posreduje samo u oblastima u kojima su stručnjaci.

Prednosti posredovanja: Posredovanje ima mnoge prednosti u rešavanju nesporazuma i poslovnih sporova. Neki od prednosti su:

- svi razgovori tokom posredovanja su poverljivi,
- posredovanje je neutralno,
- bilo šta je rečeno tokom posredovanja ne može da se koristi kao dokaz da slučaju pred sudom,
- stranke se ne sukobljavaju kao kada je slučaj na sudu,
- posrednik je ekspert u oblasti o kojoj postoji neslaganje,
- košta mnogo jeftinije, jer obično se angazuje samo jedan posrednik
- postupak je mnogo efikasniji,
- obično poboljšava odnos između stranaka,
- ohrabruje stranke da reše problem,
- atmosfera je opuštenija sa sudskim parnicama ili arbitraže,
- pravila postupka su fleksibilnija.

Nedostaci posredovanja: Najčešći nedostaci posredovanja su:

- nema odluke posrednika o rešavanju sporova;
- strankama daje mogućnost da reše problem putem posredovanja samo da bi se dobilo na vreme;
- velike korporacije mogu da vrse nedozvoljen pritisak na posrednika u privrednim sporovima, preteći mu / joj sa gubitkom posla.;
- budući da posredovanje se ne zasniva na pravilima definisanim u unapred, može biti iznenađenja za neku strana koja može da se zatekne nepripremljena.

Postupak tokom posredovanja: - Postupak posredovanja je običan neformalno i nedefinisan postupak pre početka posredovanja. Međutim, obično stranke dostave originalni dokument koji opisuju svoj stav o nesuglasicama i prilože dokumentaciju koja se odnosi na spor (npr ugovori, službena dokumenta, komunikacije između stranaka, itd). Zatim se to podnosi na nekoliko rasprava između strana uz posredovanje posrednika i sa ograničenim temama sa dnevnog reda određene od posrednika. Nakon toga, ako se postigne dogovor, stranke se dogovore o tačkama sporazuma po osnovu kojih potom se sastavlja formalni sporazum kojeg potpisuju strane.

Da bi se postigao dogovor o problemu stranaka, posrednik obično nudi njegovo veštačenje, pomaže da bolje komuniciraju, pregovaraju, da poboljšaju emotivni ambijent (smanjenje agresije, neprijateljstvo, itd) dajući strankama proceduralni okvir za rešavanje nesporazuma.

Izbor posrednika: - Izbor posrednika je od posebnog značaj jer je on lice koja pomaže i olakšava rešavanje spora. Prilikom izbora posrednika, stranake, između ostalog, treba da imaju u vidu:

- lične osobine (komunikaciju, inteligenciju, strpljenje, optimizam itd);
- stručne kvalifikacije, iskustvo u oblasti posredovanja za nesporazume;
- konflikt interesa;
- cena za posredovanje.

Posrednik: - može biti svako lice koje ispunjava opšte uslove za zaposljavanje skladu sa važećim zakonom.

Posrednik po zakonu mora da ispunjava i sledeće uslove:

- a) *da ima univerzitetsku diplomu;*
- b) *da je uspešno završio kurs za posredovanje;*
- c) *da je posredovao pod nadzorom jednog posrednika najmanje u šest sesija;*
- d) *da nije osuđivan za krivično delo za koje je predviđena kazna više od šest meseci zatvora;*
- e) *da poseduje visoke moralne osobine;*
- f) *da je u evidenciji posrednika.*

Prava i obaveze posrednika, s jedne strane i stranama sa drug strane, utvrđuju se pre početka postupka o posredovanju.

Posrednik i stranke se slažu o pravima i obavezama koje treba da poštuju do kraja postupka, u skladu sa važećim zakonom i normama morala.

Strani državljanin može da služi kao posrednik na Kosovu u pojedinačnim slučajevima i pod uslovom uzajamnosti, nakon dobijanja prethodne saglasnosti od Ministarstva Pravde.

PRAVNI IZVORI:

- USTAV REPUBLIKE KOSOVA
- ZAKON Br.02./L - 123 O TRGOVAČKIM DRUŠTVIMA
- ZAKON Br.02/L - 33 O STRANIM INVESTICIJAMA
- ZAKON Br.02/L - 44 O POSTUPAK O KONCESIJAMA
- ZAKON Br.2003/4 O LIKVIDACIJI I REORGANIZACIJI PRAVNIH LICA U STEČAJU.
- LIGJI Nr.03/L - 087 O JAVNIM PREDUZEĆIMA
- ZAKONI Br.02/L - 75 O ARBITRAŽI
- ZAKON Br.03/L - 057 O POSREDOVANJU
- NJUJORSKA KONVENCIJA 1958 – O PRIZNAVANJU I IZVRŠENJU STRANIH ARBITRAŽNIH ODLUKA
- ZAKON Br.03/L - 209 O CENTRALNOJ BANCII KOSOVA
- ZAKON Br.03/L - 229 O ZAŠTITI KONKURENCIJE
- ZAKON Br.04/L - 028 O INDUSTRIJSKOM DIZAJNU
- ZAKON Br.04/L - 026 O TRGOVAČKIM MARKAMA
- ZAKON Br.04/L - 029 O PATENTIMA
- ZAKON Br.04/L - 033 O SPECIJALNOJ KOMORI VRHOVNOG SUDA KOSOVA O PITANJIMA KOJA SE ODOSE NA AKP
- ZAKON Br.03/L - 067 O KOSOVSKOJ AGENCIJI ZA PRIVATIZACIJU
- ZAKON Br.04/L - 065 O AUTORSKOM PRAVU I SRODNIM PRAVIMA
- ZAKON Br.04/L - 093 O BANKAMA MIKROFINANSIJSKIM INSTITUCIJAMA I NEBANKARSKIM.FINANSIJSKIM INSTITUCIJAM
- ZAKON Br.04/L - 077 O OBLIGACIONIM ODNOSIMA
- ZAKON Br.04/L - 121 O ZAŠTITI POTROSAČA

UVOD

Unutrašnji izvori radnog prava su pravni akti koje donosi najviši zakonodavni organ države, a kojima se uređuju i sankcionišu ovi društveni odnosi. Ustav je najviši pravni akt države kojim se utvrđuju opšta načela i osnovi regulisanja društvenih, ekonomskih i političkih odnosa države, među kojima utvrđuju se i načela i osnovi društvenih odnosa u vezi rada. To znači da je Ustav osnovni izvor radnog prava. Iza Ustava, zakon je najznačajniji izvor prava uopšte, dakle i radnog prava.

Postoje tri vrste podzakonskih akata: akti koje donose izvršni i upravni organi, dvostrani i višestrani akti kao i autonomni akti koje donose razni pravni subjekti, preduzeća, udruženja, institucije, kao i druge organizacije i zajednice. Interpretacija pravnih normi podrazumeva objašnjenje koje daje nadležni državni organ o smislu određenog zakonskog propisa. Otuda, obavezujuća interpretacija (tumačenje) ne znači da obavezno ima karakter zakonske odredbe, tako da, gledano sa ovog aspekta, interpretacija se ne smatra izvorom prava. Međutim, u teoriji prava postoji mišljenje da obavezujuća interpretacija zakonskih propisa obavezuje sprovodiocce zakona prilikom njihove primene, tako da u ovim slučajevima interpretacija se smatra sastavnim delom zakona i kao takva može poslužiti i kao izvor prava uopšte, pa i radnog prava.

Sudska praksa, u načelu, ne predstavlja izvor prava. To iz razloga što pravni stavovi na kojima ona počiva ne predstavljaju pravne norme, tako da sudovi nisu u obavezi da im se pridržavaju. Gledajući sa aspekta karaktera i sadržaja, sudska praksa sadrži opšte stavove u obliku uputstava o tome kako treba postupati prilikom odlučivanja u konkretnim slučajevima, a koji imaju za cilj ispravljanje grešaka koje se čine u radu sudova kako se ubuduće ne bi ponavljale. Prema tome, obzirom da su pravne norme na osnovu kojih se uspostavlja sudska praksa obavezne za sudove i obzirom da sudska praksa ima za cilj pravilnu primenu tih normi, proizilazi da je sudska praksa zajedno sa pravnim normama obavezujuća za sudove, tako da u ovom smislu, ona na neki način predstavlja izvor prava.

SPOLJNI IZVORI

U spoljnim izvorima radnog prava spadaju sporazumi i drugi pravni akti donešeni ili zaključeni na međunarodnom nivou. Ovi akti čine međunarodno radno pravo, koje u određenoj formi imaju svoje efekte i na nacionalno radno pravo odnosnih država. Zavisno od toga koji organi donose sporazume i međunarodne akte i ko učestvuje u njihovom zaključivanju, razlikuju se sledeći međunarodni izvori prava: 1. univerzalni izvori; 2. regionalni izvori; 3. međunarodni sporazumi ili ugovori i 4. akti usvojeni od strane specijalizovanih organizacija.

UNIVERZALNI IZVORI

Univerzalni izvori predstavljaju akte usvojene od strane Organizacije Ujedinjenih nacija i njenih organa, koji sadrže pravila i odredbe univerzalnog karaktera. Kao takvi i među najvažnijima se smatraju Univerzalna deklaracija za ljudska prava i Međunarodni pakt za kulturna, ekonomska i socijalna prava.

IZVORI RADNOG PRAVA

Radno pravo ima dve vrste izvora svog uređivanja: spoljne (međunarodne) izvore i unutrašnje (domaće) izvore. To pak ne znači da su ova dva izvora različita. Naprotiv, unutrašnji izvori moraju biti u skladu sa načelima i standardima spoljnih izvora (konvencijama, protokolima i preporukama). U stvari, uskladjivanje unutrašnjih sa spoljnim izvorima štaviše postaje uslov za prijem i uključivanje država u odredjenim međunarodnim organizacijama u svojstvu članica.

SPOLJNI IZVORI RADNOG PRAVA – KONVENCIJE MOR

Međunarodna podela rada, migracija radne snage iz jedne u drugu zemlju, delovanje, razvoj i širenje multinacionalnih kompanija u državama i kontinentima različitog društveno-ekonomskog nivoa razvoja, zatim nastojanja radničke klase za poboljšanjem uslova rada i svog položaja, uticalo je na to da, u međunarodnom planu, vrši određeno ujednačavanje radnog prava. Ovo ujednačavanje polazilo je od objektivnih zahteva vremena i određenih uslova. U ovom pravcu značajnu ulogu je imala Međunarodna organizacija rada, kao specijalizovana agencija UN. Od svog osnivanja (1919. godine), ova organizacija je usvojila mnoge akte koji se odnose na radno pravo u vidu konvencija, protokola ili preporuka o raznim pitanjima i delatnostima koja se tiču oblasti radnog prava.

Ovde ćemo navesti samo neke od tih konvencija i to:

- 1) Konvencija br. 2 o nezaposlenosti (1921).
- 2) Konvencija br.4 (i br.89) o radu žena u noćnoj smeni (1921 odnosno 1951).
- 3) Konvencija br.5 (i br.123) o određivanju minimalne dobi života za zapošljavanje u industriji i rudnicima (1921, odnosno 1966).
- 4) Konvencija br.18 (i br. 42) o naknadi radnicima za profesionalne bolesti (1927, odnosno 1936).
- 5) Konvencija br.29 (i br.105) o prinudnom radu (1932, odnosno 1959).
- 6) Konvencija br.47 za smanjenje radnih časova na 40 nedeljno (1957).
- 7) Konvencija br.48 o ustaljenju međunarodne šeme za zaštitu prava invalida i socijalno osiguranja starih osoba, udovica i siročadi (1938).
- 8) Konvencija br.52 (i br.132) o plaćenim godišnjim odsustvovanjima (1939, odnosno 1970).
- 9) Konvencija br.6 (i br..86) o radnom ugovoru za domaće radnike (1948, odnosno 1953).
- 10) Konvencija br.87, o sindikalnim slobodama i zaštiti sindikalnih prava (1950).
- 11) 11.Konvencija br.81 (i preporuka br. 89) za inspekciju rada u industriji i trgovini (1950).
- 12) Konvencija br.88, o organizaciji službe zapošljavanja (1950).
- 13) Konvencija br.97, o migraciji za zapošljavanje (1952).
- 14) Konvencija br.98, o pravu organizovanja i kolektivnim pregovorima (1951).
- 15) Konvencija br.100, o ujednačenju plata muškaraca i žena za iste poslove (1953).
- 16) Konvencija br.102 (dhe br.117) o minimalnom standardu socijalnog osiguranja (1955, odnosno 1964).
- 17) Konvencija br.111, protiv diskriminacije u zapošljavanju i profesiju (1960).
- 18) Konvencija br.122, o politici zapošljavanja (1960).
- 19) Konvencija br.144, o trostranim pregovorima o primeni međunarodnih standarda rada (1976).
- 20) Konvencija br.148, o zaštiti na radu (1979).
- 21) Konvencija br.151, o radnim odnosima u javnom sektoru (1989).
- 22) Konvencija br.154, o kolektivnom sporazumu (1983).
- 23) Konvencija br.155, o zaštiti zdravlja na poslu (1983).
- 24) Konvencija br.168, o podsticanju zapošljavanja i zaštiti protiv nezaposlenosti (1991).

Zbirkom svih ovih akata uspostavljen je čitav sistem heteronomih izvora međunarodnog radnog prava, koji se može smatrati međunarodnim kodeksom rada. Načelima i normama ovih konvencija i preporuka uređuju se gotovo svi glavni elementi radnog prava: zapošljavanje, dob, uslovi rada, radno vreme, plate, odmori, zaštita na radu, sindikalna prava i slobode, posebna zaštita žena, omladine i invalida, zdravstvena zaštita, politika i socijalno osiguranje, profesionalno usmeravanje i rehabilitacija i druga pitanja

EVROPSKA SOCIJALNA POVELJA

Evropska socijalna povelja se može smatrati dopunom Evropske konvencije za zaštitu ljudski prava u pogledu ekonomskih i socijalnih prava radnika i građana uopšte. Iako je ova Povelja usvojena od strane Saveta Evrope (Torino, 1961), njenom usvajanju i održavanju u mnogome je doprinela i Međunarodna organizacija rada sa standardima sadržanim u njenim konvencijama.

Evropska socijalna povelja, kao međudržavni ugovor članica Saveta Evrope, koja je stupila na snagu 1965. godine, sa svoja dva protokola (1988 i 1991), garantuje sveobuhvatnu zaštitu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. U Povelji i protokolima je obuhvaćeno 23 prava i osnovna načela, koja su dalje razradjena u 80 standarda tih prava kao i obaveze država članica. Poveljom, a naročito protokolom iz 1991. godine, određeni su mehanizmi i organi kontrole primene prava utvrđenih i prihvaćenih od strane država članica. Poveljom su utvrđena sledeća osnovna prava.

- 1) Pravo na rad,
- 2) Pravo na pravedne uslove rada,
- 3) Pravo na sigurne i zdrave uslove rada,
- 4) Pravo na pravednu platu,
- 5) Pravo na članstvo u organizacijama,
- 6) Pravo na kolektivno pregovaranje,
- 7) Pravo dece i omladine na posebnu zaštitu,
- 8) Pravo zaposlenih žena na posebnu zaštitu,
- 9) Pravo na profesionalno usmeravanje,
- 10) Pravo na profesionalno obrazovanje,
- 11) Pravo na zdravstvenu zaštitu,
- 12) Pravo na socijalno osiguranje,
- 13) Pravo na socijalne usluge,
- 14) Pravo na socijalnu i medicinsku zaštitu,
- 15) Pravo lica sa fizičkim i psihičkim ograničenim sposobnostima na profesionalno obrazovanje i socijalnu rehabilitaciju,
- 16) Pravo porodice na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu,
- 17) Pravo majke i deteta na socijalni i ekonomsku zaštitu,
- 18) Pravo bavljenja plaćenim aktivnostima (radom) na teritoriji drugih članica,

- 19) Pravo radnika migranata i njihovih porodica na zaštitu i pomoć,
- 20) Pravo na ravnopravne mogućnosti i usemranje u oblasti zapošljavanja i profesije, bez diskriminacije po osnovu pola,
- 21) Pravo na informisanje i razvoj,
- 22) Pravo učešća u određivanju i poboljšanju radnih uslova i sredine
- 23) Pravo starijih osoba na socijalno osiguranje.

ZAKON O RADU

Ovim Zakonom se uređuju utvrđena prava i obaveze iz radnog odnosa.

Odredbe ovog zakona primenjuju se na zaposlene i poslodavce u javnom i privatnom sektoru Republike Kosova. Odredbe ovog zakona se primenjuju i na zaposlene i poslodavce čija se zaposlenost reguliše posebnim zakonom, ukoliko posebni zakon ne propisuje rešenja za određena pitanja iz radnog odnosa. Odredbe ovog zakona se primenjuju i na zaposlene stranog državljanstva i lica bez državljanstva na teritoriji Republike Kosova, ukoliko zakonom nije drugačije propisano. Odredbe ovog zakona nisu primenjive na radne odnose u međunarodnim, diplomatskim i konzularnim misijama stranih država, na međunarodno vojno prisustvo uspostavljeno na teritoriji Republike Kosova na osnovu sveobuhvatnog predloga o statusu međunarodnih organizacija.

U članu 3, ovog zakona određene su definicije upotrebljenih izraza: Zaposleni - fizičko lice zaposlen za obavljanje poslova ili usluga za poslodavca uz novčanu nadoknadu; Poslodavac - fizičko ili pravno lice koje zaposlenom obezbeđuje rad i isplaćuje platu za obavljeni rad ili usluge; Organizacije zaposlenih – sindikati koji su samostalni, dobrovoljni, osnovani za ostvarivanje i zaštitu prava radnika; Kolektivni ugovor – sporazum između organizacija poslodavaca i organizacija posloprimaca kojim se uređuju prava, obaveze i odgovornosti koje proizilaze iz radnog odnosa u skladu sa ovim zakonom i ovim ugovorom; Interni akt poslodavca - unutrašnji akt poslodavca, koji reguliše prava, obaveze i odgovornosti koje proizilaze iz radnog odnosa, u skladu sa ovim zakonom i kolektivnim ugovorom; Radni odnos - ugovorni sporazum ili dogovor između poslodavca i zaposlenog za obavljanje određene dužnosti i odgovornosti od strane zaposlenog pod nadzorom poslodavca, uz dogovorena primanja, obično u novcu; Radni ugovor - individualni akt, sklopljen između poslodavca i zaposlenog, kojim se regulišu prava, obaveze i odgovornosti koje proizilaze iz radnog odnosa, u skladu sa ovim Zakonom, kolektivnim ugovorom i internim aktom poslodavca; Pripravnik - kvalifikovano osoblje koji po prvi put nastupa u radni odnos u cilju da se tokom pripravnog rada osposobi za određene poslove;

Članom 5 ovog zakona uređuje se zabrana svih vrsta diskriminacije. Diskriminacija je zabranjena u oblasti zapošljavanja i u profesija vezano za regrutovanje na radu, obučavanje, promovisanje zapošljavanja, uslove zaposlenja, disciplinske mere raskid ugovora ili druga pitanja iz radnog odnosa regulisanih ovim zakonom i drugim važećim zakonima. Odredbe Zakona br.2004/3 protiv diskriminacije biće neposredno primenjene

kad se radi o radnom odnosu zaključenom između zaposlenog i poslodavca. Članom 6. ovog zakona se predviđa zabrana prinudnog ili prisilnog rada; izuzetno, prinudnim radom se ne smatra rad obavljen od strane lica osuđenih pravosnažnom presudom u toku izdržavanja kazne ili u slučajevima propisanim članom 131. Ustava Republike Kosova.

USLOVI I KRITERIJUMI ZA ZASNIVANJE RADNOG ODNOSA

Radni odnos se zasniva sa svakim licem koje je napunilo 18 godine života. Međutim, radni odnos se može zasnivati i sa licima dobi od 15 do 18 godina, ali ona se mogu zaposliti samo za obavljanje lakših poslova kojima se ne ugrožava njihovo zdravlje i razvoj i ako ti poslovi nisu zabranjeni odredjenim zakonom ili podzakonskim aktom, dok nijedan poslodavac ne može zaključiti ugovor o radu sa licem mlađem od 15 godina. Za prijem novih radnika u radni odnos, poslodavac iz javnog sektora je obavezan da uvek objavi javni konkurs.

UGOVOR O RADU

Ugovor o radu se zaključuje u pismenom obliku i potpisuje se od strane poslodavca i posloprimca. Ugovor obuhvata elemente propisane članom 11. ovog zakona. Ugovor o radu može biti zaključen na neodredjeno vreme, na odredjeno vreme i za obavljanje specifičnih poslova. Ugovor o radu je regulisan članom 10. Zakona o radu, dok su sadržaj ugovora, prava i obaveze poslodavca i posloprimca regulisani članom 11 ovog zakona.

Prava i obaveze koje nisu utvrdjene ugovorom o radu, uređuju se kolektivnim ugovorom i internim aktom poslodavca. Članom 13. Zakona, utvrdjena su prava zaposlenog u slučaju promene statusnog stanja, odnosno promene poslodavca; aktuelni poslodavac, shodno kolektivnom ugovoru i ugovoru o radu, preuzima od prethodnog poslodavca sve obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa koja su važila na dan promene poslodavca. Obaveze poslodavca kao i prava posloprimca regulišu se tačkama 2, 3. i 4. ovog člana.

Zakonom o radu se uređuju: probni rad, zaključivanje ugovora sa pripravnicima, rasporedjivanje zaposlenih na radna mesta kao i privremeno rasporedjivanje zaposlenog bez njegovog pristanka na poslovima za koja se traži niža stručna sprema od onog koje poseduje, u slučajevima utvrdjenim članom 18. ovog Zakona.

RADNO VREME

Radno vreme podrazumeva vremenski peiod u kome zaposleni obavlja poslove ili druge usluge kod poslodavca. Ovim Zakonom se regulišu: nepuno radno vreme, skraćeno radno vreme, prekovremeni rad, podela ili promena radnog vremena, noćni rad kao i zabrana produženja radnog vremena.

Poglavljem V Zakona uređuju se: odmori i izostanci sa posla u toku radnog vremena, dnevni odmor, nedeljni odmor, godišnji odmor, godišnji odmora za nastavnike, odmor za vreme zvaničnih praznika, raspored korišćenja godišnjeg odmora, naknada za nekorišćenje godišnjeg odmora i plaćeno odsustvo sa rada.

ZAŠTITA I BEZBEDNOST NA RADU

Zakonom se uređuje pitanje zaštite i bezbednosti na radu. Zaposleni ima pravo na bezbednost na radu, zaštitu zdravlja u pogodnom radnom ambijentu u skladu sa ovim Zakonom i Zakonom o zaštiti na radu, zaštiti zdravlja zaposlenih i zaštiti radne sredine. Opšta zaštita na radu se detaljnije uređuje članom 42 Zakona o radu. Članom 43 istog Zakona propisuje slučajeve kad se zaposleni može rasporediti na poslove povećanog rizika. Na poslovima i radnim zadacima, koje nose povećani rizik povredjivanja, profesionalne bolesti ili drugih bolesti, može da se rasporedi zaposleni, koji ispunjava posebne uslove rad, na osnovu svojih zdravstvenih sposobnosti, stručne kvalifikacije, stečenog radnog iskustva i starosne dobi. Ovim zakonom je propisana zaštita mladih, žena i lica sa ograničenim sposobnostima – članovi 46.48.

Porodiljsko odsustvo je članom 49. ovog zakona određen na 12 meseci. Podnošenjem lekarskog uverenja, zaposlena žena može da započne sa porodiljskim odsustvom do četrdeset i pet (45) dana pre dana kad se očekuje porodjaj. U periodu od dvadeset i osam (28) dana pre datuma kada se očekuje porodjaj, poslodavac, u saglasnosti sa trudnicom, može zatražiti da ona otpočne porodiljsko odsustvo ako poslodavac smatra da zaposlena žena nije u stanju da obavlja svoje radne zadatke. Za prvih šest (6) meseci porodiljskog odsustva naknadu isplaćuje poslodavac u visini od 70% od prosečne plate na Kosovu. Za tri (3) sledeća meseca, naknadu za porodiljsko odsustvo plaća Vlada Kosova u visini od 50% od prosečne plate na Kosovu. Zaposlena žena ima pravo, na osnovu ovog zakona, da produži porodiljsko neplaćeno odsustvo za još tri (3) meseca. Zaposlenoj ženi pripada porodiljsko odsustvo zbog smrti deteta, ako je rodila mrtvo dete ili je dete umrlo pre isteka porodiljskog odsustva, koje po nalazu lekara, može trajati onoliko vremena koliko joj je neophodno za oparavak, ali ne manje od 45 dana, za koje vreme joj pripadaju sva prava po osnovu porodiljskog odsustva. Za vreme trudnoće, porodiljskog odsustva i odsustva sa posla zbog posebne nege deteta, poslodavac ne može zaposlenoj ženi da raskine radni ugovor ili promeniti radno mesto, osim u slučajevima raskida ugovora u smislu člana 76. ovog Zakona.

U slučaju bolesti ili privremene nesposobnosti za rad, zaposleni je obavezan da obavesti odmah poslodavca ili najdalje u toku dana odsustvovanja sa posla. Slučajevi iz tačke 2, 3 i 4 regulisane su članom 84 ovog zakona.

PLATA I DRUGE POGODNOSTI ZAPOSLENIH

Članom 55. Ovog Zakona uređuju se pitanja plate, dodatka na platu i drugih dohodataka. Zaposlenom pripada pravo na platu koja se utvrđuje ugovorom o radu shodno ovom Zakonu, kolektivnom ugovoru i internom aktu poslodavca. Pravo na platu, dodatak na platu, naknadu plate i druge dohotke zaposleni ostvaruje na osnovu sporazuma postignutog sa poslodavcem za završeni rad i vreme provedeno na poslu shodno ugovoru o radu. Plata se isplaćuje u rokovima propisanim kolektivnim ugovorom, internim aktom poslodavca ili ugovorom o radu i to najmanje jednom mesečno. Zakonom se reguliše i dodatak na platu, minimalna plata (članovi 56 i 57), naknada plate (član 58) koja se isplaćuje za dane praznika u kojima se ne radi, za vreme korišćenja godišnjeg odmora, stručnog osposobljavanja i

usavršavanja na koja je zaposleni upućen u toku obavljanja javnih funkcija. Zakonom o radu Kosova se, pored toga, uređuju i naknada za bolovanje (59), naknada na ime povrede na poslu, naknada za odsustvovanje sa posla zbog nesigurnosti i zaštite zdravlja (61), naknade štete za poslodavca (66).

PRESTANAK RADNOG ODNOSA

Prestanak radnog odnosa predstavlja jedan od ključnih instituta pravnog radnog odnosa, koji je direktno povezan sa osnivanjem radnog odnosa, njegovim postojanjem kao i ostvarivanjem prava i obaveza zaposlenog i poslodavca iz radnog odnosa. Prestankom radnog odnosa zaposleni gubi status koji je imao i, sledstveno tome, prestaje da uživa prava iz radnog odnosa koja je ostvarivao za vreme postojanja tog statusa, kao što je pravo na platu i na druga primanja i naknade. Zbog toga, a imajući u vidu posledice prestanka radnog odnosa, zakonodavac je utvrdio slučajeve i uslove u kojima zaposlenom može prestati radni odnos. Na taj način, zaposlenom je garantovana pravna sigurnost u pogledu radnog odnosa kao i mogućnost traženja zaštite povredjenih prava prestankom radnog odnosa, kada je to učinjeno u suprotnosti sa zakonom.

Prema zakonu na snazi (Zakona o radu), radni odnos se zasniva zaključivanjem ugovora o radu, što znači da radni odnos prestaje njegovim raskidom. Prema članu 67. Zakona o radu, radi se o raskidu radnog ugovora po sili zakona: u slučaju smrti zaposlenog; u slučaju smrti poslodavca, ako su obavljeni rad ili pružene usluge od strane radnika lične prirode, tako da se ugovor ne može produžiti sa sledbenicima poslodavca; istekom vremena trajanja ugovora; kada zaposleni navrši šesdeset i pet (65) godina života, odnosno dob za penzionisanje; na dan predaje pravosnažnog rešenja o gubljenju radnih sposobnosti; ukoliko zaposleni odlazi na izdržavanje kazne koja će trajati više od šest (6) meseci; rešenjem nadležnog suda, koje sledi prestankom radnog odnosa; falimentacijom ili likvidacijom preduzeća i u drugim slučajevima propisanim zakonima na snazi.

Radni odnos se može prekinuti sporazumom (član 68.) između poslodavca i zaposlenog, koji se sačinjava u pismenoj formi, po kome poslodavac je obavezan da zaposlenom isplati platu za odradjene dane, do dana prekida. Prekid radnog odnosa se može izvršiti i od strane zaposlenog, kome pripada pravo na jednostrani prekid ugovora. U tom slučaju zaposleni sa radnim ugovorom na određeno vreme za prekid ugovora pismeno obavesti poslodavca u roku od 15 (petnaest) dana a zaposleni sa ugovorom na neodređeno vreme u roku od 30 (trideset) dana.

RASKID UGOVORA OD STRANE POSLODAVCA

Ovim zakonom se predviđa pravo poslodavca da raskine ugovor zaposlenom uz vreme upozorenja određeno članom 70. tačka 1.1 do tačke 1.3. Tačkom 1.4 se propisuje da poslodavac može zaposlenom raskinuti ugovor o radu u traženom periodu najave prekida: u težim slučajevima lošeg ponašanja zaposlenog; zbog nezadovoljavajućeg ispunjavanja radnih obaveza. Poslodavac mora obavestiti zaposlenog o njegovom udaljenju odmah po nastupanju slučaja koji dovodi do udaljenja, ili odmah nakon što je poslodavac saznao o

tom slučaju. Tačkom 1.6 propisuju se slučajevi kad poslodavac može da raskine ugovor o radu zaposlenom bez prethodnog predviđenog upozorenja, ukoliko je zaposleni kriv zbog ponavljenog lošeg i neozbiljnog ponašanja ili kršenja obaveza; kad performansa zaposlenog ostaje nezadovoljavajuća i pored pismenog upozorenja. Članom 70.2 i 3 propisane su obaveze poslodavca u vezi prekida radnog odnosa u gore navedenim slučajevima. Kolektivnim sporazumom ili internim aktima poslodavca mogu se specificovati vrste lošeg ponašanja ili kršenja obaveza koji mogu biti razlog da se zaposlenom raskine ugovor o radu bez perioda upozorenja, bilo zbog jednog jedinog slučaja ili ponovljenih kršenja. Vreme obaveštenja raskida ugovora o radu reguliše se članom 71 ovog Zakona.

PRIVREMENO UDALJAVANJE SA POSLA

Zaposleni se može privremeno udaljiti sa posla kada je protiv njega pokrenut krivični postupak zbog osnovane sumnje da je izvršio krivično delo; ako se zaposleni nalazi na izdržavanju kazne; ako je učinio kršenje radne obaveze određene ovim zakonom. Zaposlenom za vreme privremenog udaljenja sa posla pripada pravo na naknadu ličnog dohotka u visini od 50%. Privremeno udaljenje sa posla u smislu člana 73. ovog zakona može trajati najviše šest meseci, a nakon toga poslodavac je obavezan da zaposlenog ili vrati na posao, ili mu raskine radni odnos.

Poslodavac može raskinuti ugovor o radu zbog kolektivnog udaljavanja sa posla (član 76.) iz stava 1. člana 70. ovog zakona, u kome je obuhvaćeno najmanje 10 % zaposlenih, ali ne manje od 20 zaposlenih, koji su udaljeni u vremenskom intervalu od 6 meseci, što se smatra kolektivnim udaljavanjem sa posla. U slučaju šireg udaljavanja sa posla, primenjuju se odredbe stava 3, ovog člana. U toku privremenog udaljenja sa posla, shodno članu 73, ovog zakona, zaposlenom pripada pravo na naknadu plate u visini od 50%. Privremeno udaljavanje sa posla, prema ovom zakonu, može trajati najviše šest meseci a nakon toga poslodavac je obavezan da ili vrati zaposlenog na posao, ili mu raskine ugovor o radu.

ZAŠTITA PRAVA IZ RADNOG ODNOSA

Odredbama Zakona o radu regulisana je zaštita prava zaposlenih iz radnog odnosa. Zaposleni koji oceni da mu je poslodavac prekršio pravo radnog odnosa može da podnese zahtev radi ostvarenja povredjenih mu prava iz radnog odnosa, a poslodavac je dužan da odluči o njegovom zahtevu u roku od 15 dana od dana njegovog prijema, dok se odluka iz stava 2. člana 78. Zakona o radu, dostavlja se zaposlenom u pisanom obliku u roku od 8 dana. Svaki zaposleni koji nije zadovoljan odlukom kojom su mu, prema njegovom mišljenju, prekršena prava (član 79) ili ne dobija odgovor u roku iz člana 78. stav 2. ovog zakona, u daljem roku od trideset dana, može da pokrene radni spor kod nadležnog suda.

Sud pruža zaštitu prava iz radnog odnosa ako je zaposledi prethodno tražio internu zaštitu, ukoliko zakonom nije drugačije određeno, i ako je tužbu predao sudu u propisanom roku. Prilikom odlučivanja u vezi raskida ugovora o radu, suda postupa u smislu člana 80 Zakona o radu. Zaposleni i poslodavac mogu rešiti radni spor i

putem posredovanja Inspekcija rada pruža upravnu zaštitu koja se tkodje ostvaruje u upravnom postupku. Inspekcija će po žalbi zaposlenog doenti odluku o žalbi u roku od 30 dana. Za povredu odrdaba ovog zakona od strane poslodavca, Inspekcija rada može izreći kaznene mere u smislu Zakona o inspekciji rada.

DISCIPLINSKE MERE ZA POVREDU RADNIH ZADATAKA

Zakonom o rado (član 85) predviđjene su disciplinske mere za povredu radnih zadataka od strane zaposlenog kome mogu biti izrečene sledeće mere: usmena opomena; pismena opomena; premeštaj na niže radno mesto; privremeno suspendovanje s posla, koje će biti izrečene za lakše povrede radnih zadataka u smislu Kolektivnog ugovora, internog akta poslodavca i ugovora o radu, dok se kaznene mere, kao što su privremeno suspendovanje s posla i prekid radnog odnosa, izriču se za teže povrede radnih zadataka u smislu Kolektivnog ugovora, internog akta poslodavca i ugovora o radu. Prema članu 86. ovog zakona, odluku o izricanju kaznenih mera za povrede radnih zadataka donosi nadležni organ poslodavca ili sam poslodavac te poslodavac koji nema status pravnog lica ili lice koje ga je on ovlastio.

KOLEKTIVNI SPORAZUM

Kolektivni sporazum se može zaključiti izmedju organizacije poslodavaca ili njenog zastupnika i organizacije zaposlenih ili, u slučaju njihovog nepostojanja, sa predstavnicima zaposlenih. Kolektivni sporazum se može zaključiti na nivou zemlje, odeljenja ili preduzeća. Sporazum mora biti sastavljen u pisanom obliku i na službenim jezicima Republike Kosova. Kolektivni sporaum se može zaključiti za određeni period ne duži od 3 godine. Kolektivni sporazum ne može obuhvatiti takve odredbe kojima se ograničavaju prava zaposlenih u vidu npr. lošijih uslova rada od onih koji su propisani utvrđjeni zakonom.

Nadzor u odnosu na primenu odredaba ovog zakona, kojima se uređuju radni odnosi i zaštita na radu, vrši Inspekcija rada na osnovu Zakona o inspekciji rada i Zakona br.2003-19 o zaštiti na radu, zaštiti zdravlja zaposlenih i radne sredine. Poslodavci su obavezni da interne akte kojime se regulišu radni odnosi usklade sa odredbama ovog zakona njakasnija 6 meseci nakon njegovog stupanja na snagu. Do donošenja internih akata u navedenom roku, neposredno se primenjuju odredbe ovog zakona.

RADNI ODNOSI U CIVILNOJ SLUŽBI

U zakonodavstvu rada o civilnoj službi i raznim sektorima javnih službi usvajaju se posebni zakoni kojima se uređuju radni odnosi i specifični uslovi u toj oblasti. Otuda proizilazi kategorizacija radnika i službenika državne administracije, a takvi nazivi upotrebljavaju se skoro u svim zakonodavstvima rada raznih zemalja. Radni odnosi u civilnoj službi regulisani su Urdpom UNMIK-a br.2001/36 o Civilnoj službi Kosova, Administrativnim naredjenjem br. 2003/36 o primeni Uredbe i brojnim aktima i uputstvima donesenih shodno navedenoj Uredbi i Administrativnom naredjenju. Zakon

o civilnoj službi Republike Kosova 03/L-149 od 13.05 2010 godine, (proglašen ukazom br. DL.222-02010 od 14.06 2010 godine Predsednika Republike Kosova), čijim se Poglavljem X (član 94.) Završne i prelazne odredbe određuje da, po stupanju na snagu ovog Zakona, stavljaju se van snage: Administrativno naredjenje br.2003/02- o primeni Uredbe UNMIK-a br.2001/36 o Civilnoj službi Kosova, Administrativno uputstvo br.MSHP.2006/12- Mere za podizanje zapošljavanja službenika u organima javne uprave, Administrativno uputstvo br.09/2006 o primeni postupaka o funkcionisanju Komisije za visoka javna imenovanja. Odredbe izmenjene Uredbe UNMIK-a br.2001/36 o Civilnoj službi Kosova i Administrativno uputstvo br.2003/02 o primeni Uredbe UNMIK-a br.2001/36 o Civilnoj službi Kosova nastavljaju se primenjivati u odnosu na sve kategorije službenika koje se ne uređuju ovim Zakonom. Članom 95. ovog Zakona utvrđena su pravila koja će se primenjivati do usvajanja novih uredbi, pod uslovom da nisu u suprotnosti sa ovim Zakonom i do raspravljanja i usvajanja pravilnika od odgovornog Ministarstva za javnu upravu ili Vlade, uputstva određena članom 95. ostaju na snazi. U roku od jedne godine, od dana stupanja na snagu ovog zakona, svi radni ugovori u Civilnoj službi Kosova koji se odnose na radna mesta koja, po svojoj prirodi i funkciji, stalnog karaktera, zamenjuju se aktima imenovanja kako je to propisano novim podzakonskim aktima.

Zakonom o civilnoj službi Kosova uređuju se status civilnog službenika i njihov radni odnos u centralnoj i opštinskoj administraciji. U svrhu ovog zakona institucije centralne i opštinske administracije, koje spadaju u delokrug ovog zakona, obuhvataju: administraciju Skupštine, administraciju Predsedništva, kancelariju Premijera i ministarstva, izvršne agencije, nezavisne i regulatorne agencije kao i opštinsku administraciju.

Službenici administracije Skupštine Republike Kosova su deo Civilne službe Kosova. Specifični uslovi koji se tiču radnog vremena i naknada uređuju se posebnim aktom Predsedništva Skupštine.

- Diplomatsko, konzularno i administrativno osoblje koje je poslato van zemlje ili je zaposleno u Ministarstvu inostranih poslova Kosova, deo je Civilne službe Kosova i podleže ovom zakonu i važećem zakonodavstvu.
- Civilno osoblje zaposleno u Policiji Kosova, Bezbednosnim snagama Kosova, Carini Kosova, Popravnoj službi Kosova, je deo Civilne službe Kosova i podleže ovom zakonu i odgovarajućem važećem zakonodavstvu;
- Administrativno osoblje zaposleno u pravosudnom i tužilačkom sistemu je deo Civilne službe Kosova i podleže ovom zakonu i odgovarajućem važećem zakonodavstvu, izuzimajući sudije i tužioce.

Ovim zakonom (član 4.) određene su kategorije javnih radnika koji nisu deo civilne službe. Na osnovu ovog zakona, status civilnog službenika primenjuje se za sledeće kategorije: nastavno osoblje obrazovnog sistema, zdravstveno osoblje zdravstvenog sistema i umetničke stvaraocice, pripadnike, zvaničnike Carine Kosova, popravno osoblje Popravne službe Kosova i pripadnike Bezbedonosnih snaga Kosova, politički

naimenovane i sve one koji se imenjuju na položaj, politički naimenovani i članovi njihovog kabineta od predsednika, predsednika Skupštine, premijera i kabineta ministra. Njihov radni odnos uređuje se Zakonom o radu, posebnim zakonima, kolektivnim sporazumima ili sektorskim pravilnicima. Kosovski institut za javnu administraciju (KIJA) odgovoran je za sprovođenje politike i strategije obučavanja, prosvetavanja i razvoja kapaciteta civilne službe. Nezavisni nadzorni odbor civilne službe je Odbor je nezavisna institucija za nadzor zakonitosti upravljanja civilnim službenicima i uređuje se posebnim zakonom.

Prijem u javnu službu Kosova se vrši u skladu sa načelima zasluge, kompetentnosti, nepristrasnosti, jednakih uslova, nediskriminacije i ravnopravne zastupljenosti, putem javnog konkursa i nakon verifikacije poslovne sposobnosti kandidata. U civilnoj službi Kosova postoje položaji civilnih službenika karijere, koji obavljaju funkcije na neodređeno vreme na postizanju opštih institucionalnih ciljeva i položaji civilnih službenika koji nisu od karijere i koji obavljaju svoje funkcije na određeno vreme do 2 (dve) godine na sprovođenju određenih projekata, privremenoj zameni stalnih civilnih službenika u slučaju njihove preopterećenosti na poslu. Javni službenici se ne mogu imenovati izvršnom odlukom Vlade na položajima koji su zakonom rezervisani za civilne službenike i Civilna služba ne može rezervisati nijedan položaj za javne službenike.

RADNI ODNOS UI CIVILNOJ SLUŽBI

Civilni službenici zasnivaju radni odnos po uspešnom okončanju procedure prijema određene ovim zakonom i odgovarajućim podzakonskim aktima i po prijemu akta imenovanja u roku od 30 dana, nakon završetka procedure, nadležne institucije javne administracije u kojoj će civilni službenik biti zaposlen. Civilni službenik od karijere prima se na posao na neodređeno vreme, dok se službenik koji nije od karijere prima na određeno vreme. Civilni službenici u probnom radu koji nisu primljeni na određeno radno mesto, mogu uložiti žalbu protiv te odluke Nezavisnom nadzornom odboru u roku 30 (trideset) dana od dana saopštenja odluke od strane sektora za osoblje. Osoblje zaposleno u Civilnoj službi deli se na četiri funkcionalne kategorije: civilni službenici visokog nivoa rukovodjenja; civilni službenici rukovodećeg nivoa; civilni službenici stručnog nivoa; civilni službenici administrativo-tehničkog nivoa.

Članom 28. Zakona o civilnoj službi reguliše se premeštaj civilnih službenika koji se može izvršiti raspoređivanjem na drugo radno mesto i privremenim premeštajem na druge radne obaveze.

Članom 31. ovog Zakona uređuju se slušajevi u kojima civilni službenici mogu odbijati vršenje funkcija i dužnosti, izuzev onih koji su obuhvaćeni opisom radnih zadataka, i to: ukoliko bi to bilo na štetu interesa i njihovih zakonitih prava; ako bi to ugrozilo njihovo zdravlje; ako bi zahtevalo više stručno obrazovanje ili drugačije profesionalni tretman od datog.

Radno vreme civilnih službenika ne može da bude više od četrdeset (član 40) sati nedeljno, osim ako je ovim zakonom drugačije predviđeno. Ovim zakonom je svakom

civilnom službeniku priznato pravo odmora u toku radnog vremena kao i prava trudnih žena, majki sa decom dobi do tri godine i civilnim službenicima sa ograničenim sposobnostima. Članom 39. ovog Zakona uređeno je pitanje godišnjeg odmora i njegovo trajanje; godišnji odmor ne može biti pretvoren u drugi oblik novčane ili nenovčane nadoknade. Pravo na platu civilni službenik ostvaruje putem sistema plata koji se uređuje posebnim zakonom.

Zakonom o civilnoj službi propisane su disciplinske mere zbog povrede radne dužnosti učinjene njegovom krivicom, kako je to propisano zakonom. Lična odgovornost za izvršeno krivično ili prekršajno delo u toku obavljanja administrativnih poslova, ne isključuje njegovu disciplinsku odgovornost, pod uslovom da delo takodje sadrži povredu dužnosti kako je to određeno ovim zakonom. U slučaju pokretanja krivičnog postupka prema civilnom službeniku za izvršenje krivičnog dela za vreme obavljanja mandata što može stvarati uslove za podnošenje parnične tužbe protiv civilnog službenika, nijedan disciplinski postupak se ne može pokrenuti do donošenja konačne odluke nadležnog suda. Ako se civilni službenik koji je optužen za izvršenje krivičnog dela oglasi nevinim, on će biti vraćen na svoje radno mesto; nijedna disciplinska mera neće se preduzeti prema civilnom službeniku koji je oglašen nevinim ili prema kome je krivični postupak obustavljen. Civilni službenici su odgovorni ako čine bilo kakvu povredu načela propisanih ovim zakonom (član 64)

Disciplinske mere sprovode se postepeno i srazmerno posledicama i šteti koja je prouzrokovana ponašanjem civilnog službenika. Izuzetno teške povrede biće utvrđene podzakonskim aktom. Povrede radnih obaveza dele se na lake i teške (ozbiljne) povrede, koje se propisuju podzakonskim aktom. Za lakše povrede izriču se sledeće disciplinske mere: usmena opomena; pismena opomena koja se unosi u lični dosije civilnog službenika. Za teška-ozbiljna kršenja izriču se sledeće disciplinske mere: suspendovanje sa posla i obustavljanje 1/3 plate za period do dva (2) meseca od strane disciplinske komisije na zahtev neposrednog starešine; udaljenje iz kancelarije i premeštaj u drugu lokaciju sa sličnim zadacima te zabrana unapređenja do pet (5) godina od strane disciplinske komisije; prekid radnog odnosa u Civilnoj službi od strane disciplinske komisije. Članom 67. Zakona uređuju se disciplinske mere koje se mogu sprovesti za povredu dužnosti koje su utvrđene kao lake odnosno teške povrede. Svaka institucija javne administracije, koja zapošljava civilne službenike, obrazuje disciplinsku komisiju koja će preduzeti mere u slučaju ozbiljnog kršenja Zakona o civilnoj službi ili podzakonskih akata. Predsednik i članovi disciplinske komisije imenjuju se od stalnog sekretara ili lica ekvivalentnih pozicija nadležne institucije, dok članovi disciplinske komisije ne mogu biti članovi žalbene komisije dotične institucije. Predsednik i članovi disciplinske komisije su iz redova civilnih službenika sa visokom stručnom spremom i imenjuju se za period od dve godine uz mogućnost produženja mandata i treba da odraze različitost kosovskog društva uključujući naročito razliku u polovima. Nadležnosti disciplinske komisije su utvrđene članom 71. ovog Zakona.

SUSPENDOVANJE, PREKID I PRESTANAK RADNOG ODNOSA U CIVILNOJ SLUŽBI

Radni odnos u civilnoj službi može da se suspenduje, prekine i prestane na osnovu uslova predviđenih ovim zakonom (članovi 83, 84. i 85.). Civilnom službeniku može prestati radni odnos u Civilnoj službi zbog slabe performanse i radnih rezultata, povrede kodeksa ponašanja i povrede zakona koja rezultira krivičnim delom, kako je to propisano zakonom. Nakon sprovođenja disciplinskog postupka, nadležni organ za rukovođenje osobljem u instituciji u kojoj je službenik zaposlen, predaje dotičnom javnom službeniku obaveštenje kojim se daje do znanja prekid radnog odnosa, razlozi prekida i uputstvo o daljim koracima. Postupak razrešenja u civilnoj službi utvrđuju se podzakonskim aktima ministarstva odgovornog za javnu administraciju. Radni odnos civilnog službenika prestaje nastankom uslova i činjenica, bez obzira na volju civilnog službenika ili institucije (član 90. Zakona). Civilni službenik se obaveštava o prestanku zapošljavanja šest (6) meseci pre dana penzionisanja (navršenjem 65. godina života) od strane organa odgovornog za upravljanje osobljem poslodavne institucije. Civilni službenici mogu zahtevati prevremeno penzionisanje, ali ne dve prije (2) godine pre propisanog roka za njihovo penzionisanje

së punës dhe shkaqet e ndërprerjes dhe udhëzimin për hapat e mëtejme. Procedurat e shkarkimit nga shërbimi civil përcaktohen me akte nënligjore nga Ministria përgjegjëse për administratë publike. Marrëdhënia e punës e nëpunësit civil përfundon me krijimin e kushteve dhe fakteve, pavarësisht nga dëshira e nëpunësit civil ose institucionit neni (90) të këtij ligji. Nëpunësit civil informohet për përfundimin e punësimit, 6 (gjashtë) muaj moshë 65 (gjashtëdhjetë e pesë) vjeç , para datës së pensionimit, nga organi përgjegjës për menaxhimin e personelit të institucionit punëdhënës. Nëpunësit civil mund të kërkojnë pensionim të parakohshëm jo më shumë se 2 (dy) vjet para afatit të përcaktuar për pensionimin e tyre.

Stupanjem na snagu, ovim zakonom se stavlja van snage administrativna naredjen ja i administrativna uputstva navedena u članu 94. Pod uslovom da ne bude u suprotnosti sa ovim zakonom, do razmatranja i usvajanja uredbi od nadležnog ministarstva ili Vlade, administrativna uputstva navedena u članu 95. ostaju i dalje na snazi.

Zakonom o Civilnoj službi (96) uređuje se zamena radnih ugovora Civilne službe aktima imenovanja. Svi disciplinski postupci pokrenuti pre stupanja na snagu ovog Zakona sprovode se shodno Administrativnim uputstvom br.2003/04.

Sastavni deo Zakona o Civilnoj službi je:

- Zakon o nezavisnom nadzornom odboru Civilne službe Kosova br.03/L-192 koji je stupio na snagu 02.09.2010. godine. Ovim Zakonom se utvrđuje organizovanje i funkcionisanje Nezavisnog nadzornog odbora Civilne službe Kosova (u daljem tekstu: Odbor). Nezavisni nadzorni odbor Kosova je nezavisni organ koji podnosi izveštaj Skupštini Kosova i koji odlučuje o žalbama i obezbeđuje poštovanje svih pravila i načela kojima se uređuje Civilna služba Republike Kosova .Odbor se sastoji od sedam (7) članova koje imenuje Skupština Republike Kosova na osnovu

otvorenog i transparentnog postupka Sastav odbora odražava multietnički i polni karakter Kosova. Najmanje dva (2) člana se imenuju od strane nealbanskih zajednica i najmanje dva (2) člana ženskog pola. Da bi bio izabran za člana Odbora, kandidat treba posedovati odgovarajuću kvalifikaciju i ispuniti uslove odredjen članom 5 ovog Zakona. U roku od šesdeset (60) dana pre isteka mandata članovima Odbora ili posle proglašenja slobodnog radnog mesta zbog drugih razloga, Skupština Kosova shodno Poslovniku o radu, objavljuje javni oglas u periodu ne kraćem od roka koji je utvrđen zakonom. Predložena imenovanja biće razmatrana od strane Ad hoc komisije Skupštine Kosova. Članovi Odbora imenuju se na petogodišnji mandat, uz mogućnosti ponovnog izbora ali samo za jedan drugi mandat. Član odbora nema pravo da tokom njegovog mandata obavlja bilo koju drugu funkciju ili da aktivno učestvuje u političkim aktivnostima. Predsednik Odbora rukovodi radom i kordinuje aktivnosti članova Odbora.

FUNKCIJE ODBORA

Odbor razmatra i donosi odluke o žalbama civilnih službenika izjavljenim protiv odluka poslodavnih organa u svim institucijama Civilne službe u skladu sa pravilima i načelima sadržanim u Zakonu o civilnoj službi Republike Kosova. Civilni službenik koji je nezadovoljan odlukom poslodavnog organa u pogledu navoda o kršenju pravila i načela utvrđenih Zakonom o Civilnoj službi Republike Kosova, može se žaliti Odboru. U ime Odbora žalbe razmatra i rešava veće sastavljeno od tri (3) člana. Pravila i postupke o žalbama utvrđuju se od strane Odbora shodno članu 12. ovog Zakona. U slučaju da Odbor nalazi da su osporenim odlukom prekršena načela i pravila Civilne službe Republike Kosova, donosi pismenu odluku koja se dostavlja zvaničniku visokog rukovodećeg nivoa ili glavnom odgovornom licu poslodavnog organa, koji je odgovoran za sprovođenje odluke Odbora.

Odluka Odbora predstavlja pravosnažnu administrativnu odluku i istu izvršava zvaničnik visokog rukovodećeg nivoa ili odgovorno lice institucije koje je donelo prvu odluku u odnosu na stranku. Izvršenje se mora obaviti u roku od petnaest (15) dana od dana prijema odluke Pravo žalbe je propisano članom 14 ovog Zakona. Nesprovođenje odluke Odbora od strane odgovornog lica institucije predstavlja teško kršenje radnih zadataka u smislu Zakonu o Civilnoj službi Republike Kosova. Sranka može, u roku od trideset (30) dana od dana isteka roka za izvršenje, pokrenuti postupak izvršenja u opštinskom sudu shodno Zakonu o izvršnom postupku, protiv lica i institucije odgovorne za izvršenje, u vezi materijalne i nematerijalne štete koje su prozrokovane ovom odlukom. Odbor usvaja Poslovnik o radu i Kodeks etike.

Po stupanju na snagu ovog Zakona (02.09.2010.g.), stavja se van snage Uredba UNMIK-a br.2008/12 o izmeni Uredbe br.2001/36 o Civilnoj službi Kosova.

BEZBEDNOST NA RADU, ZAŠTITA ZDRAVLJA ZAPOSLENIH I RADNE SREDINE

Svrha zakona je bezbednost na radu, zaštita zaposlenih i radne sredine, sprečavanje povrede na poslu, te profesionalnih bolesti. Poslodavac je obavezan da stvori uslove za bezbednost na radu, zaštitu zdravlja zaposlenih i radne sredine za njihove posloprimce. Poslodavac je dužan da pokrije sve troškove lečenja povredjenih i obolelih od profesionalni bolesti na radu. Osnivanjem Fonda zdravstvenog osiguranja doprinosom poslodavaca za sve zaposlene, oni će biti oslobođeni takvih obaveza. Zakonom su utvrđene obaveze i odgovornosti poslodavaca naročito u zaštiti posebnih najugroženijih kategorija (mladih, trudnih žena, lica sa ograničenim sposobnostima). Utvrđene su mere i propisano je stvaranje uslova za zaštitu od vode, vazduha, svetlosti struje, buke, potresa, hemijskih supstanci. Podzakonskim aktima donesenim shodno zakonu i odgovarajućim stavndardima, Ministarstvo rada bliže definiše uslove, mere, način i sredstva zaštite na radu. Zakonom su propisane kaznene mere (novčane kazne) od 100 do 35.000 prema poslodavcima koji ne primenjuju određene mere zaštite na radu. U ovom Zakonu je određena i kategorija lica koja uživaju pravo na opštu i posebnu zaštitu na radu, uključujući predstavnike državne administracije, korisnike usluga, poslovne saradnike, poslodavce u civilnoj službi. Ovaj Zakon se ne odnosi na pripadnike Sigurnosne snage Kosova, Policije Kosova i Službe vatrogasaca.

Poslodavac je obavezan da organizuje i preduzme potrebne mere za bezbednost na radu, zaštitu zdravlja zaposlenih i radne sredine, uključujući sprečavanje rizika na poslu, pružanje informacija, obučavanje, preduzimanje potrebnih mera u pogledu beznednosti i održavanju mašinstva, instrumenata, opreme, alata, radnog mesta, olakšavanja pristupu radnog mesta itd.

Radi zaštite zaposlenih, poslodavac je, po potrebi, dužan da obavi prekvalifikaciju i obučavanje zaposlenih u skladu sa evropskim standardima. Poslodavac vrši snabdevanje zaposlenih ličnom zaštitnom opremom, koja je propisana radi zaštite od izlaganja šteti i rizicima na poslu. Poslodavac snosi troškove zamene lične zaštitne opreme u redovnim vremenskim intervalima i uvek kad je to neophodno. Poslodavac odgovara zaposlenom za pričinjenu štetu zbog povredjivanja na poslu i zadobijene profesionalne bolesti vezane za rad a po načelu objektivne odgovornosti iz obligacionog prava.

PRAVA I ODGOVORNOSTI POSLOPRIMCA

Zaposleni ima pravo i obavezu bezbednosti na radu, zaštite zdravlja i radne sredine. Zaposleni je dužan da se pridržava potrebnih mera za bezbednost na radu, zaštitu zdravlja zaposlenih i radne sredine kao i da vodi računa o bezbednost i zdravlju drugih lica koja mogu biti pogodjena njegovim radnjama na radu; da pravilno koristi zaštitna sredstva i ličnu zaštitnu opremu (HTZ opremu), tako što će je pažljivo upotrebiti i održavati. Zaposleni su takodje odgovorni da obezbede sigurnost i zaštitu zdravlja svih lica koja mogu biti pogodjena njihovim radnjama ili poslom. Zaposleni ima pravo da odbije posao, ako postoje opravdani razlozi da će time neposredno ugroziti svoj život

i zdravlje. Ako poslodavac smatra da je odbijanje posla neosnovano, može o tome odmah obavestiti inspekciju rada.

Organi inspekcije rada ovlašćeni su da vrše kontrolu prate primenu i sprovođenje mera bezbednosti na radu, zaštite zdravlja zaposlenih i radne sredine.

ZAKON O INSPEKCIJI RADA KOSOVA

Poslove oko nadgledanja primene Zakona o radu i drugih zakona koji se odnose na radni odnos, uslova rada, zaštite na radu i druga pitanja vezana za rad i u vezi rada vrši nadležni organ državne vlasti određen posebnim zakonom a to je Inspekcija rada. U oblasti radnog prava, inspeksijska kontrola se vrši uvidom u opšte i individualne akte kao i kontrolom uslova i načina rada pravnih subjekata kao i nadziranih fizičkih subjekata. Inspekcije su ovlašćene i dužne da preduzmu administrativne mera kako bi utvrđeno stanje i delatnost nadziranih subjekata bio uskladjen sa zakonima i drugim odgovarajućim aktima. Nije dovoljno samo postojanje ove institucije, već ona mora biti dobro organizovana i efikasna. Efikasna inspekcija može u mnogome doprineti da se neformalan, nelegalan rad (rad na crno) vrati u zakonske okvire. Imamo utisak da bi inspekcija rada mogla naići na povrede Zakona o radu pri inspeksijskoj kontroli svakog subjekta kako u javnom tako i u privatnom sektoru. Preventivnim merama i adekvatnom kaznenom politikom, Inspekcija rada bi doprinela zaštiti prava radnika ali i prisiljavnju zaposlenih i poslodavaca da ispune svoje poreske obaveze i doprinose propisane zakonom.

FUNKCIJE INSPEKCIJE RADA

Inspekcija rada vrši nadzor primene Zakona o radu, uslova rada i zaštite na radu; obezbeđuje tehničku informacije i savete poslodavcima i radnicima o najefikasnijim sredstvima u primeni zakonskih propisa; obaveštava Ministarstvo rada i socijalne zaštite ili drugi nadležni organ o mogućim nedostacima ili zloupotrebi pri primeni zakona; pruža savete o pitanjima koja se tiču primene Zakona o radu i zaštite radnika prilikom reorganizacije ili rekonstrukcije određenog preduzeća. Inspekciju rada osnuje Ministarstvo rada i socijalne zaštite i ona odgovara tom Ministarstvu u odnosu na koordinaciju izvršnih radnji koje se tiču Inspekciji rada Kosova. Organ Inspekcije rada je sačinjen od glavnog inspektora i drugih inspektora koji obavljaju svoje funkcije na celoj teritoriji Kosova. U cilju sprovođenja zakona u pogledu svog delokruga rada, inspeksijski organ koordinira svoje radnje i saradjuje sa opštim vladama, poreskim inspekcijama, zdravstvenim inspekcijama i drugim relevantnim organima kao i Policijom Kosova. Glavnog inspektor rada imenuje Vlada, na predlog Ministarstva rada i socijalne zaštite. Opštinske inspektore bira skupština opštine. Zakonom su propisana ovlašćenja glavnog inspektora (član 4.) i inspektora rada (član 5.) u pogledu postupanja, kontrole, naredjenja, odluka o novčanim kaznama, žalbenog postupka, izveštavanja kao i drugih pitanja vezanih za kontrolu primene zakona u oblasti rada.

Zakon o inspekciji rada br.2002/9 je izmenjen u odnosu na upotrebljene termine kao i određene dopune Zakonom br.03/L-017 o izmenama i dopunama Zakona o

inspekciji rada br.2002/9 od 29.04.2008. godine. Članom 1. Zakona o izmeni navedenog zakona izraz “organ inspekcije rada“ zamenjen je izrazom „Inspekcija rada“. Navedene izmene propisane su članovima 3,4,5. i navedenog zakona.

RADNO PRAVO I PROCES PRIVATIZACIJE

-Kosovska agencija za privatizaciju

Kosovska agencija za privatizaciju (u daljem tekstu “Agencija”) je nezavisno javno telo koje je dužno da obavlja svoje funkcije i odgovornosti potpuno samostalno. Agencija ima svojstvo pravnog lica i posebnu mogućnost da sklapa ugovore, stiče, drži i raspolaže imovinom i ima sva pretpostavljena ovlašćenja za potpuno obavljanje zadataka i ovlašćenja koja su joj u vezi stim dodeljena ovim zakonom, kao i da u njeno ime tuži i bude tužena. Agencija je naslednik Kosovske povereničke agencije koja je osnovana shodno UNMIK-ovoj Uredbi 2002/12 “O uspostavljanju Kosovske povereničke agencije” i svom imovinom i obavezama koje će kasnije postati imovina i odgovornost Agencije. Agencija, u skladu sa uslovima ovog zakona, ima ovlašćenja da upravlja, u čemu je obučeno i ovlašćenje da proda, izvrši prenos i likvidaciju preduzeća i imovine na način predviđen ovim zakonom. Članom 2. ovog zakona utvrđena su ovlašćenja i upravljanje agencije. Agencija je ovlašćena da upravlja celokupnom imovinom svih preduzeća bilo da su podvrgnuta transformaciji ili nisu, koja su bila u društvenom vlasništvu u ili posle 22. marta 1989. godine, izuzev slučajeva propisanih stavom 2. ovog člana; sve akcije u korporacijama i podružnim korporacijama utvrđenim u skladu sa ovim zakonom; i sve interese u državnom vlasništvu u preduzeću ili drugom pravnom subjektu, bez obzira na to da li je preduzeće ili pravni subjekat prošlo kroz transformaciju ili nije. Ako je preduzeće podvrgnuto transformaciji to neće uticati na prava i nadležnosti Agencije u smislu stavova 1. i 2. ovog člana kao i članova 6,8. ili 9. ovog zakona, osim ako je: transformacija zasnovana i izvršena u punoj saglasnosti sa zakonom, na osnovu kojeg je izvršena transformacija; ako su ispunjene sve obaveze koje su vezane za transformaciju bilo one koje su nastale u toku ili nakon transformacije, odnosno bilo da su nametnute zakonom ili ugovorom - uključujući, ali ne i ograničavajući se na obaveze koje zahtevaju isplatu nakon potpunog razmatranja i stvarnog izdavanja deonica; ili ako transformacija nije bila diskriminatorna, niti su njome prekršena načela Evropske konvencije za ljudska prava.

Agencija ima široku i isključivu administrativna nadležnost nad svim preduzećima, imovinom, interesima, akcijama i vlasništvom shodno članovima 5.1 i 5.2 ovog zakona. Ova nadležnost uključuje svaku radnju koju Agencija smatra opravdano potrebnim u granicama administrativnih izvora Agencije, kako bi se omogućilo: bolja prodaja, likvidacija, prenos ili drugi vid raspolaganja preduzećem, aktivom ili interesom u državnom vlasništvu. Odbor može pokrenuti dobrovoljnu likvidaciju preduzeća, korporacije ili imovine/aktive ili bilo kog njegovog dela izdavanjem odluke o likvidaciji u slučajevima u kojima smatra da će takav postupak biti u interesu dotičnih poverilaca ili vlasnika. Postupak likvidacije obavlja se po postupku koji je utvrđen ovim zakonom.

Članom 11. ovog zakona je utvrđena organizacija i upravljanje Agencije. Agencija ima upravni odbor, generalnog direktora i dva zamenika generalnog direktora, kao i stručno i kancelarijsko osoblje. Sastav borda je predviđen članom 8. ovog Zakona. Postupci borda utvrđuju se podzakonskim aktima a usvaja ih Bord. Radi sprovođenja svojih nadležnosti po ovom Zakonu, Agencija može izdati naredjenja i izreći novčane kazne u smislu člana 27. prema preduzećima, radnicima i drugim licima koja vrše upravljačke ili nadzorničke funkcije nad preduzećima u slučajevima određenim ovom članom. Svaki direktor preduzeće ili lica koje ima upravljačku ili nadzorničku funkciju odgovara za bilo koju štetu koja je pričinjena preduzeću kao rezultat nepoštovanja zakonitih uputstva opunomoćenog zastupnika Agencije koji postupa po ovlašćenjima Agencije. Agencija je ovlašćena da na ime dotičnog preduzeća traži naknadu takve štete kod nadležnog suda. Nikakav sudski postupak neće biti vođen pred sudom ukoliko podnosilac zahteva ne podnosi pismene dokaze da je Agenciji podneto pismeno obaveštenje o podizanju tužbe, uz navodjenje imena podnosioca zahteva, naziva preduzeća i drugih identifikacionih podataka kao i osnova žalbe i traženo rešenje. Specijalna komora ima isključivu nadležnost za sve parnice protiv Agencije. Specijalna komora ne prima nijednu tužbu protiv Agencije osim ako tužilačka strana podnese dokaz da je obavestio predsedavajućeg Odbora o svojoj nameri da podnese takvu tužbu najmanje šezdeset (60) dana pre postojećeg podnošenja. Specijalna komora, na zahtev Agencije, može da obustavi pokretanje postupka prema tužbi protiv Agencije za jedan rok koji nije duži od šezdeset (60) dana od prijema ove tužbe radi mogućeg poravnjanja.

Ovaj zakon imaće prednost nad bilo kojim odredbama kosovskog prava koje nisu u skladu sa istim. Ne nanoseći štetu opštoj primeni prethodno navedene rečenice, posebno se predviđa da Zakon o upravnim postupcima neće važiti: na bilo koju radnju preduzetu od strane Agencije u smislu ovog zakona u vezi sa privatizacijom, likvidacijom, prodajom, prenosom, restrukturiranjem, reorganizacijom ili drugim vidovima raspolaganja bilo kojim preduzećem, korporacijom ili imovinom, i 1.2. bavljenjem i rešavanjem bilo kog potraživanja ili interesa od strane Agencije ili Uprave za likvidaciju koji je načinjen od strane lica koje predstavlja navodnog poverioca ili vlasnika. Ovim Zakonom stavlja se van snage Zakon br.03/L-067 „o Kosovskoj agenciji za privatizaciju“. Agencija preuzima svu imovinu i obaveze koje je njen prethodnik posedovao, stekao ili pretrpeo u skladu sa Uredbom UNMIK-a 2002/12. Odbor i uprava Agencije obavljaće sve odgovornosti bilo kog prethodnog Odbora ili uprave imenovane u skladu sa Uredbom UNMIK-a 2002/12.

Ne iznoseći nikakvu predrasudu o opštem karakteru prethodnog stava ili stava 2. člana 3. ovog zakona, posebno se predviđa da Agencija predstavlja zakonitog i isključivog naslednika bilo kojih i svih prava i obaveza KPA, predviđenih ili koji se javljaju u vezi sa ugovorom koji je prethodno izvršen od strane KPA, i jedne ili više trećih strana koje imaju svoju glavnu zainteresovanost za upravu, funkcionisanje, prodaju, prenos, likvidaciju ili druge vidove raspolaganja preduzećem, korporacijom, imovinom ili interesom nad bilo kojom od istih. Bilo kakva upućivanja na KPA sadržana u ugovoru završno će biti protumačena kao ona koja podrazumevaju Agenciju.

Uredbom UNMIK-a br.2003/13 o promeni prava korišćenja nepokretne imovine u društvenoj svojini (član 10.), uređena su prava zaposlenih. Zbog posebnog statusa zaposlenih u društvenim preduzećima u vezi sa ovim preduzećima i uticajem koji

će privatizacija da ima na ovaj status, ti zaposleni imaju pravo na deo prihoda od privatizacije na prioritetoj osnovi. Ovaj deo je 20% prihoda od prodaje deonica podružnica društvenog preduzeća koje je privatizovano shodno članu 8. Uredbe br. 2002/12. Taj iznos biće podeljen u korist zaposlenih koji na to imaju pravo u skladu sa ovim članom 10.2. Organ koji zastupa zaposlene u društvenom preduzeću o kojem se radi, u saradnji sa Federacijom nezavisnih sindikata Kosova, ustanovljava na nediskriminatornoj osnovi i podnosi Agenciji spisak zaposlenih koji imaju pravo na isplate shodno stavu 10.1. Agencija pregleda spisak i vrši korekcije koje smatra neophodnim da bi bio obezbedjen ravnopravan pristup sredstvima koja će da budu podeljena svim zaposlenim koji na to imaju pravo. Zvanični spisak zaposlenih koji imaju pravo na isplatu, a koji izda Agencija, biva objavljen, zajedno sa obaveštenjem o pravu na žalbu shodno stavu 10.6, tokom dva uzastopna radna dana i tokom narednog vikenda u glavnim publikacijama na albanskom jeziku koje se distribuiraju širom Kosova i u glavnim publikacijama na srpskom jeziku.

Zaposleni se smatra legitimnim u pogledu prava na isplatu, ako je registovan kao zaposleno lice pri društvenom preduzeću u vreme privatizacije i ako je ustanovljeno da je bio na platnom spisku preduzeća najmanje tri godine. Ovaj zahtev ne sprečava zaposlene koji tvrde da bi bili tako registrovani i zaposleni da nisu bili predmet diskriminacije, da podnesu žalbu Posebnoj komori shodno stavu 10.6.

Agencija stavlja iznos rezervisan u skladu sa stavom 10.1 na poseban zaštićeni račun za raspodelu, od strane Federacije nezavisnih sindikata Kosova radnicima koji imaju to pravo na sledeći način:

- 75% iznosa se raspoređuje u jednakim iznosim svim zaposlenima koji imaju pravo na to;
- Preostalih 25% iznosa raspoređuje se zaposlenima koji na to imaju pravo u iznosima proporcionalnim broju meseci koje je svaki zaposleni proveo u društvom preduzeću.

Na zahtev pojedinca ili pojedinaca koji navode da im je pravo povredjeno, žalbu na spisak zaposlenih koji, kako je utvrdila Agencija, imaju pravo na isplatu i u vezi sa raspodelom sredstava sa zaštićenog računa iz stava 10.5, razmatra Posebna komora shodno članu 4.1 (g) Uredbe 2002/13 (druga pitanja koja se mogu odrediti zakonom). Žalba mora da bude uložena Posebnoj komori u roku od 20 dana od konačnog objavljivanja u medijama, shodno stavu 10.3 spiska zaposlenih koji imaju pravo na isplatu od strane Agencije. Posebna komora razmatra bilo koju žalbu po prioritetoj osnovi i odlučuje o toj žalbi u roku od 40 dana od njenog izjavljivanja komori. Bilo koja žalba podneta posebnoj komori na osnovu diskriminacije, kao razloga za isključenje sa spiska zaposlenih koji imaju pravo na isplatu, mora da bude prapraćena dokumentovanim dokazom o navodnoj diskriminaciji. Pun iznos sredstava sa zaštićenog računa Agencija u svakom slučaju deblokira za raspodelu najkasnije 60 dana od dana konačnog objavljivanja spiska zaposlenih koji imaju pravo na isplatu.

IZJAVLJENE ŽALBE PO UREDBI BR.2003/13.**- Žalbe u odnosu na spisak zaposlenih kojima je priznato to pravo**

Žalbeni postupak povodom žalbi izjavljenih u smislu članat 10.6 Uredbe UNMIK-a.2003/13 od 09.05.2003 godine ("Žalbe iz člana 10.6"), vodiće se na osnovu Administrativnog naredjenja br.2008/6 od 11.06.2008, koje će se shodno (mutatis mutandis) primeniti o žalbama iz člana 10.6. Po prijemu spiska radnika kojima je priznato pravo u smislu članan 10. Uredbe UNMIK-a br.2003/13, Poverenička kosovska agencija objavljuje privremeni spisak radnika kojima je priznato pravo, zajedno sa obaveštenjem za javnost o pravu svakog lica da u roku od 20 dana podnosi žalbu ovoj Agenciji zbog svrstavanja u spisak ili zbog osporavanja spiska radnika kojima je to pravo priznato. Takav zahtev ili prigovor mora biti zasnovan na činjenicama i da sadrži zakonski osnov na kome se oslanjaju zahtev ili prigovor koji je raspravljen od KPA pri sastavljanju spiska na engleskom i na jeziku žalioca. Ovi komentari se dostavljaju žaliocu u roku od 3 dana. Obaveštenje javnosti sadrži kopiju obrasca za podnošenje zahteva ili prigovora. U ovom obrascu se određuje da se moraju priložiti informacije za potrebe Kosovske agencije poverenja radi ocene zahteva odnosno prigovora. Po prijemu zahteva ili prigovora na spisak zaposlenih kojima je priznato pravo, Agencija zahteva podnošenje dokaza i drugih informacija potrebnih radi pravilne ocene navoda iz podnetog zahteva odnosno prigovora. Po podnošenju svih dokaza, Kosovska agencija poverenja pruža mogućnost svakoj strani ili advokatu koji zastupa stranku da podnesu svoje argumente u prilog svojih navoda.

Nakon odlučivanja o svim zahtevima i prigovorima, ako je potrebno, Agencija vrši uskladjivanje spiska radnika kojima je priznato pravo na osnovu odluke Borda direktora u smislu člana 10.2 Uredbe UNMIK-a br.2003/13, koja sadrži obrazloženje o svrstavanju u spisak ili isključivanju sa spiska svakog lica kome je usvojen ili odbijen prigovor na listu, te službeno sačini spisak kojima se priznaje traženo pravo. Sačinjeni spisak radnika kojima je priznato pravo u smislu člana 10.3 Uredbe br.2003/13 me se pobijati mžalbom, koja se izjavljuje u pisanom obliku u smislu člana 10.6 Uredbe UNMIK-a br.2003/13 Posebnoj komori i treba da sadrži ime lica za koja je izjavljena (žalilaca) i adresu svakog od njih radi dostavljanja. U žalbi se navode detaljni zakonski i činjenični osnovi na kojima se zasniva zahtev zbog svrstavanja u spisak ili prigovor na spisak radnika kojima su priznata prava na učešće u raspodeli sredstava iz fonda osnovanog od Agencije u smislu člana 10 Uredbe UNMIK.-br.2003/13. Posebna komora dostavlja primerak žalbe Kosvskoj povereničkoj agenciji u roku od tri dana od dana registracije u spisak.

ZAKON O PENZIJAMA NA KOSOVU BR.2001/35.

Pravu na socijalno osiguranje uopšte, posebno pravu na penzijsko osiguranje daje se zanačajan tretman u pravnim normama. Ovo pravo je predmet garantovanja takodje i ustavima i sistemskim, ali i posebnim zakonima. Pravo na penziju, kao originerno, imovinsko i lično pravo stiće se na osnovu ličnog rada, odvajanjem i ulaganjem u određene fondove doprinosa radnika i poslodavca za vreme trajanja radnog odnosa, pod zakonom utvrdjenih uslova. Uredbom br.2001/35 o penzijama na Kosovu učinjeno je potpuno isključenje iz ranijeg penzijskog sistema. Uredbom se primenjuje javni i privatni sistem penzijskog osiguranja, a propisuju se tri oblika penzije i to:

- osnovna penzija,
- penzija zasnovana na obavezne doprinose i
- dopunska penzija.

Dva prva oblika su obavezna za zaposlene i poslodavce, dok je drugi oblik dobrovoljnog karaktera. "Osnovna penzija" označava penziju koju penzijska administracija plaća svim građanima Kosova koji su navršili životnu dob penzionisanja. "Penzija zasnovana na individualnu štednju" (dalje "penzija individualne štednje") označava penziju koju isplaćuje Fond svim licima životne dobi penzionisanja koja ispunjavaju uslove po ovoj Uredbi u vezi penzijskog doprinosa. "Dopunska penzija poslodavca" označava penziju koju poslodavac obezbeđuje svojim radnicima u skladu sa ovim Pravilnikom.

«Dopunska individualna penzija» označava penziju koju je privatno lice kupilo od lica ovlašćenog da obezbeđuje penzije u skladu sa ovom Uredbom. Dva prva oblika su obavezna za zaposlene i poslodavce, dok je drugi oblik dobrovoljnog karaktera. Osnovna penzija, kao obavezni oblik, plaća se svim građanima Kosova sa stalnim prebivalištem na Kosovu, koji su navršili životnu dob od 65 godina. Ova životna dob važi za oba pola. Osnovna penzija se plaća iz budžeta Kosova. Penzijska administracija je osnovana u okviru Ministarstva rada i socijalne zaštite. Iznos osnovne penzije određuje Skupština Kosova a sredstva se obezbeđuju iz budžeta Kosova. Iznos osnovne penzije se utvrđuje po metodologiji usvojenoj od strane Skupštine, tako da će se ista stopa primeniti za sve penzionere koji ispunjavaju uslove za starosnu penziju a da se stopa za tekuću godinu utvrditi u okviru procesa usvajanja budžeta u granicama ukupnih sredstava dodeljenih privremenim institucijama samoupravljanja Kosova namenjena za osnovnu starosnu penziju koja se plaća iz Konsolidovanog budžeta Kosova. Drugi obavezni oblik penzijskog osiguranja je Fond kao nezavisno pravno lice koje je osnovana sa jednim i isključivim ciljem upravljanja individualnim računima za penzije zasnovane na štednji, opreznog investiranja i čuvanja penzionih sredstava i ulaganja prihoda koji nastanu na individualnim računima u kupovini anuitetskog osiguranja za penzije zasnovane na štednji, kao poverljivo lice koje upravlja fondom u ime učesnika i korisnika fonda. Fond je neprofitno pravno lice koje ima pravnu sposobnost da tuži i da bude tužen u svoje lično ime.

NAPLAT DOPRINOSA ZA FINANCIRANJE PENZIJA INDIVIDUALNE ŠTEDNJE

Svaki poslodavac je obavezan da u ime svojih radnika plaća doprinos za štedne penzije. Zaposleni su obavezni da plaćaju doprinos u svoje ime za štedne penzije. Ova obaveza poslodavca i zaposlenog počinje od prvog dana zaposlenja kod poslodavca zaposlenih koji su navršili osamnaest (18) godina života. Svaki poslodavac plaća iznos koji je jednak 5% njegove ukupne plate. Poslodavac može dobrovoljno doprineti plaćanjem dopunskog iznosa do 10% godišnje plate do ukupnog maksimuma od 15% plate. Isto tako i zaposleni mogu doprineti dobrovoljno plaćanjem dopunskog iznosa do 10% svoje godišnje plate do ukupnog maksimuma od 15% plate. U slučajevima kad se plate isplaćuju uglavnom u naturi, poslodavac plaća 5% tržišne vrednosti plaćanja u naturi i zaposleni plaća 5% tržišne vrednosti isplate u naturi Poreskoj administraciji. U slučaju kad su plate manje od minimalne plate, poslodavac plaća 5% minimalne plate Poreskoj administraciji i zaposleni isto tako plaća 5% minimalne plate Poreskoj administraciji. Poreska administracija ima ista prava i odgovornosti u pogledu kontrole, ocene i sprovođenja isplata doprinosa, koja ona ima u pogledu poreza na dohodak. Individualni račun je imovina dotičnog lica. Ta imovina se ne može zadržati, transformirati ili otudjiti na neki drugi način. Medjutim korišćenje sredstava sa tog računa uslovljava se navršavanjem životne dobi za penzionisanje. U slučaju smrti zaposlenog, novac sa njegovog računa može podići njegova porodica.

Fond imenjuje jednog držaoca kome prenosi obavezu držanja penzijskih sredstava i zaključivanja sporazuma o njihovom držanju. Držalac i njihovi radnici koji imaju diskreciono pravo u odnosu na penzijski fond, po ovoj Uredbi, predstavljaju poverenike Fonda. Fond bira držaoca međunarodnim konkursom. Uslove i procedure za sprovođenje tendera, uključujući predkvalifikacijske zahteve za držaoca, iznos i sastav njegovog udela, osnove i procedure za suspenziju ili oduzimanje njegove dozvole, uspostavlja Centralno telo Koosva za nabavke, shodno ovoj Uredbi.

Treći oblik penzijskog osiguranja predstavlja dopunski dobrovoljni oblik doprinosa zaposlenih i poslodavaca. Poslodavac može da formira dopunski penzijski fond za svog radnika a i radnici mogu kupovati dopunsku penziju od određene kompanije ili dobrovoljno ulagati sredstva (štedne uloge) u licenciranu banku.

Uplata obaveznih doprinosa za penzije počela je izdiferencirano sprovesti u dva raličita datuma:

- Poslodavci koje su državne agencije "državna preduzeće" ili društvena preduzeća ili veliki poslodavci sa 500 ili više zaposlenih, od 1. marta 2002 godine;
- Svi drugi poslodavci, 1 januara 2002. godine;
- Samozaposlena lica od kojih se traži da doprinesu kao poslodavci i kao zaposleni, 1 marta 2003;
- Poslodavci poljoprivrednih radnika i samozaposleni poljoprivredni radnici, 1 marta 2003. godine, i
- Dobrovoljni doprinosi mogu započeti pre navedenih datuma.

Ukoliko Skupština zaključi da davanje traženih doprinosa od poslodavaca ne može početi u navedenim datumima, ona može pomeriti datume. Pored načina određenog ovim članom, efektivni datum po ovoj Uredbi biće 01.03.2002. godine, ako Skupština ne određuje drugačije. Počev od 1 januara 2005. godine, lica sa stalnim prebivalištem na Kosovu mogu odabrati jednu alternativnu opciju upravljanja Fondom, pod uslovom da CBK izdaje licence drugim alternativnim osiguračima penzija individualne štednje i usvaja pravila o upravljanju sredstavima, zaštiti i marketingu takvih alternativnih aranžmana. Sektor za penzije CBK je ovlašćen da izda licencu takvom osiguraču počev od 2005 godine shodno postupcima usvojenim od strane Skupštine.

Članom 35. je određeno da ovaj zakon stavlja van snage svaku odredbu zakona na snazi koja je u suprotnosti sa njim.

Zakonom br.03/L-084 o izmenama Uredbe UNMIK-a 2005/20 o izmeni Uredbe UNMIK-a 2001/35 o penzijskom fondu Kosova od 15.06.2008, izvršene su izmene u rečima i izrazima, tako da se reč „Uredba“ uvek zamenjuje rečju „Zakon“. Umesto „Bankarski i platni autoritet Kosova-BPAK“ uvodi se „Centralna banka Republike Kosova-CBK“. Ceo uvodni tekst Uredbe se zamenjuje formulacijom „Skupština Republike Kosova“; u članu 7. Izmene člana 4.1 Uredbe izraz „SZGS“ zamenjuje se rečju „Skupština“ i briše se izraz „i usvojen od SZGS“. Članom 8. briše se izraz „Privremene institucije samoupravljanja“. Umesto „Fond penzijske štednje Kosova“ uvodi se reč „Fond“. U članu 13. Izmene člana 5.7 Uredbe izraz „UNMIK“ zamenjuje se rečju „Vlada“.

1. Opšta razmatranja koja se odnose na upravni spor

Razvoj upravnog spora predstavlja garanciju za zaštitu prava stranaka od strane nezavisnog i nepristrasnog suda. Kada nadležni organ uprave završava upravni postupak donošenjem konačnog upravnog akta protiv kojeg nezadovoljna stranka nema mogućnosti da koristi redovno pravno sredstvo (žalbu), onda nastaje spor između stranke i nadležnog organa koji je doneo odgovarajući upravni akt.

Shodno tome, upravni spor može da se definiše kao jedna nova pravna situacija koja se inicira putem tužbe protiv upravnog akta koje tužilac smatra nelegalnim i zahteva poništenje.

Svako ko ima legitiman interes može da traži od suda ispravku pravne situacije koja je nastala nevažećim aktom, bez obzira na to što ovo pobijanje može da utiče na drugu stranku.

Naš pravni sistem ima za cilj da postigne funkcionisanje jedne efikasne administracije u cilju postizanja direktnih društvenih interesa (objektivnih), sa jedne strane, i pojedinačnih interesa (subjektivnih) s druge.

Smatra se da koncept upravnog spora treba utvrditi preciziranjem određenog sukoba i uzroka u vezi sa ciljem.

Nadležni sud rešavajući o upravnom sporu odlučuje u vezi zahteva koji su izneti u tužbi, bez prekoračenja svojih ovlašćenja. Sud uvek i za svaki pojedinačni slučaj procenjuje dokaze na osnovu ličnog ubeđenja.

U tom smislu, uloga suda je preispitivanje zakonitosti, tako da okviru te uloge sud odlučuje o zakonitosti radnje koje su preduzete, ili nepostupanje državnog organa javne uprave, zatim sud uspostavlja ravnotežu između opšteg interesa, interese koje treba da štite i ostvari organi uprave, kao i lični interesi drugih subjekata koje nemaju pravo da narušavaju osim na način propisan zakonom i u skladu sa njim.

Upravni spor znači sudsko preispitivanje administrativnih radnji, koje se takođe smatraju kao važan elemenat kontrole celokupne administrativne aktivnosti.

Kontrola upravnih radnji doprinosi pravnom duhu u obavljanju svih radnji od strane uprave. Bez uprave ne bi moglo da funkcioniše društvo, bez jedne razumne kontrole od strane suda ne bi smo mogli da živimo u pravnoj državi, ne bi se moglo živeti u klimi

vladavine prava, ali u suprotnom, moglo bi da se nađemo ispred zloupotreba od strane vlasti.

Upravno pravo može da se smatra kao jedna faza u procesu odlučivanja i kao sredstvo za dokazivanje upravnih radnji. U tradiciji kontinentalnog doktrine nailazimo nai fraze poput: “ suđenju uprave je i dalje deo procesa upravljanja “ ili sudsko preispitivanje upravnih radnji je nastavak aktivnosti javne uprave sa novim sredstvima “.¹

Godinama empirijska istraživanja su pokušavali da utvrde uticaj sudskog preispitivanja upravnih odluka. Ova obaveza je praćena sa poteškoćama, jer empirijska istraživanja pate od nedostatka analitičkog rada izolacijom uticaj sudskog preispitivanja od velikog broja normativnih i drugih pritisaka u upravnom domenu. U poslednjih nekoliko godina, iskustva različitih zemalja pokazali su da rastom socijalne zaštite, zakonodavstva u oblasti sudskog preispitivanja upravnih radnji, počeli su da daju određenu pažnju prema nelegalnim rukovođenjem za sprecavanje iste, nego da podstaknu rukovođenje.²

Sudska kontrola o upravnim radnjama za dugo je ograničena u većini evropskih zemalja. Ovo ograničenje se zasniva na ideji da, zbog principa podele vlasti, sudije ne bi trebalo da se mešaju u izvršnim obavezama. Osim toga, postojalo je jedno šire mišljenje da sudije nisu u stanju da efikasno intervenišu u upravnim stvarima. Međutim, ovakav stav je u velikoj meri promenjen zadnjih 50 godina, a ideja da jedna upravna radnja treba da podleže sudskoj kontroli postigla je veliki napredak.³

Delokrug upravnih organa obuhvata celinu upravnih akata i drugih radnji, kroz koje nastaje i izražavanje volje državne uprave. Ovo državna uprava koja je izražena u pojedinačnim upravnim ili ustavnim akatama, nalazi svoj odraz u Ustavu, zakonima ili drugim odredbama pravnog karaktera, ali ne može da se zamisli kao nezaobilazana aktivnosti još mnogo toga nekontrolisano od strane bilo koga. Dakle, nadzor ove izvršne aktivnosti podleže internoj i spoljnoj kontroli.

Kontrola predstavlja takav društveni odnos u kojem jedna strana koja vrši kontrolu rada druge strane (ili rezultata tog posla) kroz postavljanje mere predostrožnosti, postizanja nivoa efikasnosti, i na kraju, ako je potrebno, dolazi i do ostvarivanja kontrole u vezi kontrolisanja predmeta.

Jedna od oblika eksterne kontrole je kontrola koju sprovode sudovi.

-
- 1 Jean-Marie Woehrling, SIGMA Support for Improvement in Governance and Management. A joint initiative of the OECD and the European Union, principally financed by the Protecting Legality: Public administration and judiciary in EU countries. How to conciliate executive accountability and judicial review, Conference on Public Administration Reform and European Integration, Budva, Montenegro, 26-27 March 2009, p.8.
  - 2 Jerry L. Mashaw, Richard A. Merrill and Peter M. Shane, Administrative Law, The American Public Law System: cases and Material 816 (3rd edition, West Publishing, 1992).
  - 3 Jean-Marie Woehrling, SIGMA Support for Improvement in Governance and Management. A joint initiative of the OECD and the European Union, principally financed by the Protecting Legality: Public administration and judiciary in EU countries. How to conciliate executive accountability and judicial review, Conference on Public Administration Reform and European Integration, Budva, Montenegro, 26-27 March 2009, p.3.

Prema čuvenom američkom pravniku Horsky, sud ne određuje slučaj prema njegovom gledanju, ali umesto toga, da se utvrdi da li organ državne uprave vrši delegiranu diskreciju ili ne.

Što se tiče vršenja kontrole nad upravnim aktama, u pravnoj teoriji i praksi, postoje tri sistema:

- Sistem pod kojima upravne sporove rešava sama uprava. Ovaj sistem najviše je bio primenjen u bivšoj Sovjetskoj Socijalističkoj Republici, i u nekim bivšim socijalističkim zemljama. Shodno ovom sistemu upravno- pravni sporovi su rešeni od strane državnih organa u hijerarhijskom ili instancionalnom postupku. Sudovi su rešavali takve sporove samo u izuzetnim slučajevima (npr. sporovi iz radnih odnosa)
- Sistem specijalnih sudova (specijalizovanih) upravnih pod čiji sistemom, administrativno rešavanje upravnog spora se vrši od strane upravnih sudova. Ovaj sistem postoji u Francuskoj, Nemačkoj, Austriji i drugim zapadnim zemljama.
- Anglosaksioni sistem, po kome upravi spor rešava sud opšte nadležnosti.

Evropski sistem predstavlja osnivanje specijalizovanih upravnih sudova za rešavanje upravnih sporova. U tom smislu, specijalizovani upravni sudovi imaju pravo da preispitaju zakonitost upravnih akata.

Razlozi koji se odnose na ovaj sistem,⁴ su zasnovani na strogom principu podele vlasti, po kome sistem sudstva nema pravo da razmotri zakonitost upravnih akata. Dakle, specijalni upravni sudovi ne vrše druge funkcije osim sudskog nadzora nad konačnim upravnim aktama

Smatra se da je Francuska prva kolevka stvaranja prvog specijalizovanog upravnog suda, Državni Savet (Conseil d - Etat) je osnovan 1801. godine, a ta tradicija je kasnije proširena i na druge zemlje poput Nemačke (1863), Austrije (1875) itd U zemljama koje pripadaju ovom sistemu, upravni sudovi ili tribunalali nemaju druge funkcije osim sudsko preispitivanje zakonitosti upravnih akata.

U anglosaksonskom sistemu, sudska kontrola nad aktima donetih od strane vrse sudovi opšte nadležnosti. Ovaj sistem se primenjuje u Engleskoj, Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji, Novom Zelandu, Izraelu, itd. Ove zemlje nemaju administrativne sudove kao posebne pravosudne organe, ali ove procedurese sprovode redovni sudovi.

Danas, razlike između ova dva sistema se smanjuju i sprovode se neka mešovita rešenja u vezi sudske kontrole upravnih akata.

Što se tiče pokretanja upravnog spora postoje dva sistema: 1) sistem opšte klauzule i 2) sistem brojanja.

---

4 Nemačka, Austrija, Belgija, Finska, Francuska, Grčka, Italija, Luksemburg, Holandija, Poljska, Bugarska, itd.

Prema sistemu opšte kluzule, upravni spor može da se pokrene protiv svih upravnih akata. Prema ovom sistemu, mogućnost pokretanja upravnog spora vrsi se jendom opštom klauzulom, a ne prebrojavanjem posebnih upravnih akata.⁵

Prema sistemu prebrojavanja upravni spor može da se pokrene samo prema određenih upravnih akata.

Ranije prvo je počelo da se primenjuje sistem prebrojavanja, obzirom da u početku bilo je dozvoljeno samo protiv određenih upravnih akata iniciranje upravnog spora, a tek kasnije počelo je da se primeni sistem opšte klauzule koji ima prednosti u odnosu na sistem prebrojavanja.

U našem pravnom sistemu usvojen je sistem opšte klauzule sa negativnom prebrojavanjem, gde su definisani izuzeci od opšteg pravila klauzule, što znači da kod nas, može da se pokrenuti upravni spor protiv svih upravnih akata, osim u posebnim slučajevima gde je isključivo predviđeno zakonom, gde ne može da se pokrene upravni spor. Član 15 ZUP⁶, izričito određuje da upravni spor ne može da se sprovodi:

- a) *protiv akata donetih gde je obezbedena sudska zaštita van upravnog spora;*
- b) *protiv donetih akata gde u skladu sa zakonom ne može da se sprovodi upravni spor; i*
- c) *protiv upravnih akata, koji predstavljaju opštu obavezu izdatu od strane upravnih organa, osim ako krše legitimna prava stranaka.*

U upravnim sporovima sud nije u poziciji iznad zavisnosti ni u odnosu na tužioca ni na tuženu stranu, dakle sud odlučuje na autoritativan, objektivan i profesionalan način.

2. Predmet upravnog spora

Predmet za razmatranje u upravnom sporu je upravni akt. Upravni akt naziva se bilo koji nalog, odluka ili radnja preduzeta od strane upravnih vlasti koje se odnosi na regulisanje nekog posebnog slucaja, ili opstih slucajeva u sferi javne pravde.⁷

Upravni akt koji je ovlašćen po zakonu automatski ima i pravne posledice. U tom smislu, upravni akt je pravni akt. Upravna akta mogu da stvaraju prava, privilegije, ovlašćenja, odgovornosti i dužnosti, ili mogu promeniti, ili ukidati ta prava.

Upravni akt je bilo koja odluka upravnog organa javne uprave⁸ koji se donosi okončanjem upravnog postupka u vršenju javnih ovlašćenja koji utiče na povoljnija ili nepovoljnija zakonski priznata prava, slobode i interese fizičkih ili pravnih lica, odnosno drugih stranka u uspostavljanju administrativnog pitanja.⁹

---

5 Slavoljub Popovic, Jovanka Savinsek, Komentar Zakona o upravnim sporovima, Beograd, 1997.

6 Zakon br. 03 / L - 202, o Upravnom Spor, Službeni Glasnik Republike Kosova, Pristina: Godina V, Br. 82, 21 Oktobar 2010

7 Esat Stavileci, Mirlinda Batalli, Sokol Saduši, "Upravno Pravo – Organizovanje Upravne Delatnosti, Priština 2012, str. 129.

8 Član 3 i ZUS "Organ « definiše značenje organa državne uprave, organa centralne vlasti i drugih organa pod njihovom vlasti, organima lokalne samouprave i njihova pomoćna tela, kada u vršenju javnih ovlašćenja odlučuje o upravnim stvarima.

9 Zakon Br. 03/L-202, o Upravnom Spor, član 3.1.2. Službeni Glasnik Republike Kosova, Priština: Godina V, Br.82, 21 Oktobar 2010.

Upravni akt je jedan od oblika, može se reći najvažniji, izvršne delatnosti i odlučivanja aktivnosti javne uprave. Celokupna izvršna aktivnost bilo kojeg javnog upravnog organa konačno se konkretizuje donošenjem upravnog akta, jer je upravni akt koji stvara nove pravne odnose za subjekte na koje se odnosi, koja menja ove ranije postojeće odnose koje, više usavršava, čak i kada ti odnosi prestaju.

Upravni akt da bi bio predmet upravnog spora mora da se ispune sledeće uslove:

- a) *Odluka mora biti doneta od strane državnog organa, organizacije ili druge zajednice koja vrši javna ovlašćenja;*
- b) *Upravni akt treba da se donosi o jednoj upravnoj stvari;*
- c) *Upravni akt treba da bude postavljen na bilo koje prava ili obavezu pojedinca ili organizacije;*
- d) *Upravni akt mora da bude konkretan i pojedinačan;*
- e) *Upravni akt mora da bude konačan u upravnom postupku.* ¹⁰

Upravni spor može da se pokrene protiv upravnog akta donet u drugom stepenu, i prema upravnom aktu koji je donet u prvom stepenu, protiv kojeg stranka nema pravo na žalbu. Upravni spor može da se pokrene čak i kada nadležni organ nije doneo odgovarajući upravni akt u slučaju ćutanja administracije, kao na primer: ako nadležni organ u predviđenom roku nije doneo upravni akt, koji bi trebao da bude konačan, ili protiv koga nema pravo žalbe, stranka ima mogućnost da pokrene upravni spor, jer u tom slučaju organ uprave je prećutao, i nije doneo konačni upravni akt u upravnom postupku.¹¹

3. Razlozi za pokretanje upravnog spora

Naše zakonodavstvo poznaje dve grupe razloga za pokretanje upravnog spora:

- a) *formalno-pravni razlozi (nenadležnost, povreda postupka, pogrešno utvrđivanje činjenicnog stanja, itd.);*
- b) *materijalno-pravni razlozi (povreda zakona i zloupotreba ovlašćenja).*

¹⁰ Agur Sokoli, Procesno Upravno Pravo, Priština, 2014, str. 222.

¹¹ Vidi kako je opisana ova situaciju u člana 29.1 od ZUS: Upravni Spora kao posledica ćutanja organa uprave u drugom, stepenu može da počne u roku (30 dana i u narednom roku od 7 dana nakon ponovljenog zahteva stranke) ne izda upravni akt koji bi trebalo da bude konačan. Međutim, upravni spor zbog ćutanja organa uprave može da počne protiv organa uprave u prvom stepenu (pod istim uslovima kao pred drugostepenim organomn), ako protiv ovog konačnog akta organa uprave nije dozvoljena žalba.

3.1 Formalno-pravni razlozi

- a) *Nenadležnost. Nenadležnošću podrazumeva se pravna nemogućnost jednog organa uprave da donese jedan upravni akt, to iz razloga je taj organ zakonom nije ovlašćen da odlučuje o jednoj konkretnoj stvari. U tom smislu razlikujemo:*
- b) *stvarnu nenadležnost, koja postoji u slučaju kada jedan organ uprave je doneo upravni akt za koje po zakonu nije imao pravo, i*
- c) *teritorijalna nenadležnost, postoji kada upravni organ uprave jedne opštine dono upravni jedan akt, a u stvari akt je trebao da donese upravni organ druge opštine.*

Pitanje nenadležnosti sud ceni po službenoj dužnosti. Zbog nenadležnosti, sud može da poništi upravni akt u prethodnom postupku ili u redovnom postupku.

- a) ***Povreda pravila postupka (greške u formi).*** *Postoji mogućnost da jedan upravni akt osporava, obzirom da u proceduri za donošenje tog akta nije se postupilo u skladu sa zakonskim propisima, tako da u ovom slučaju sud je ovlašćen da poništi upravni akt. Povreda proceduralnih pravila odnosi se na one povrede pravila po kojima bi trebalo da bude donesen upravni akt, i povrede pravnih pravila na osnovu kojih je akt donet.*
- b) ***Pogrešno utvrđivanje činjeničnog stanja.*** *U vezi sudske kontrole koja se odnosi na činjenično stanje, u našem pravnom sistemu usvojen je sistem prema kome sud ima pravo da se upusti u stvarno stanje i da poništi upravni akt ako utvrdi da organ koji je doneo akt nije tačno utvrdio činjenično stanje. Međutim, u posebnim slučajevima prihvata se i sistem po kojem sud ima pravo ne samo u pogledu prispitivanja činjeničnog stanja, već takođe ima pravo da i tačno utvrdi činjenično stanje.*

Sud je ovlašćen da poništi upravni akt iz sledećih razloga:

- a) *prvo, ako sud utvrdi da u upravnom postupku nije utvrđeno činjenično stanje za određena pitanja. Shodno tome, zakon snosi odgovornost o takvim okolnostima koje mogu dovesti do donošenja nezakonitog pravnog akta;*
- b) *drugo sud može da poništi upravni akt, ukoliko utvrdi da postoje protivrečnosti između pravnog akta i propisa koji se nalaze u predmetu;*
- c) *treće, sud je ovlašćen da poništi upravni akt koji se osporava za to što je donet u postupku gde je pogrešno utvrđeno činjenično stanje.*

3.2 Materijalno pravni razlozi

- a) **Nepravilno rešavanje pravnih pitanja** (povreda materijalno-pravnih pravila) *Ako u toku upravnog postupka nije utvrđeno da postoje formalno pravni osnov za poništenje upravnog akta, sud će poništiti taj akt ukoliko se dokaže da određeni pravni problem je rešen na pogrešan način. Nepravilno resavanje jednog pravnog pitanja, postoji ako upravnim aktom je povređeno neko materijalno-pravno pravilo, ukoliko prilikom donošenja tog akta nije se ipostovao zakon ili je zakon pogrešno primenjen.*
- b) **Zloupotreba položaja.** *Ovaj razlog se pominjuje u francuskom zakonodavstvu u smislu teorije zloupotrebe službenog položaja. Ovaj razlog za poništavanje upravnog akta zasnovan je na ideji da je upravn organi dužan da vrše svoja ovlašćenja i u najboljem interesu službene dužnosti. Ako, pre donošenja upravnoga akta je postojao drugi cilj,osim onog za koje je ovlašćen, tada time bi organ povredio svoja ovlašćenja. Shodno tome, zloupotreba ovlašćenja vrši onaj organ koji svoja ovlašćenja koristi za druge svrhe, a ne za one koji su mu poverene.*

4. Vrste upravnog spora

U vezi podele upravnog spora postoje razni kriterijumi.Ova podela je kako sledi: upravni spor o zakonitosti upravnog akta i upravni spor pune subjektivne i objektivne jurisdikcije,¹² takođe u teoriji se pominje raniji i kasniji upravni spor,opšti i posebni upravni spor i prvostepeni i drugostepeni upravni spor.

4.1 Upravni spor o zakonitosti upravnog akta

Bilo koji upravni akt koji je donet u skladu sa zakonskim odredbama, smatra legitimnim upravnim aktom. Ali dešava se da organi i drugi subjekti u vršenju javnih ovlašćenja da donose nezakonita upravna akata, kojima se odlucuje o pravima i obavezama pravnih i drugih stranaka u upravnom postupku.U tom slučaju sud utvrđuje da takvim osporenim upravnim aktom zakon je povreden u formalnom ili materijalnom smislu. Dakle, predmet upravnog spora o zakonitosti akta, je ocena zakonitosti tog akta, a ne resavanje istog. Ako sud utvrdi da upravni akt nije donet shodno zakonu, sud će poništiti taj akt kojeg ce dostaviti drugom organu ili subjektu na ponovno odlucivanje u cilju otklanjanja nezakonitih radnji.

¹² Dr. Esat Stavileci, "Uvod u Upravnoj Nauci", Priština, 1997, str. 185.

4.2 Sukob pune jurisdikcije

Sukob pune jurisdikcije ima za cilj zaštitu individualnih prava, to znači da predmet ovog sukoba je izvan individualne pravne situacije. U takvoj situaciji sud ima mogućnost da promeni, da poništite ili potvrdi konkretan upravni akt. Odluka doneta u upravnom postupku pune jurisdikcije u celini zamenjuje ponisteni upravni akt. Sukobi pune jurisdikcije dolaze bez obzira, ili u vezi sa sukobima zakonitosti upravnih akata.

Zakon o upravnim sporovima predviđa nekoliko vrste upravnog upravnog spora pune jurisdikcije. Prvi je onaj u kojem sud osim procene zakonitosti odlucuje i o naknadi štete prouzrokovane tokom izvršenja upravnog akta.

Druga vrsta upravnog spora pune jurisdikcije je gde sud sam rešava problem upravnog spora, ako se ispune određeni uslovi, kao što su: 1) da priroda slučaja to omogućava, 2) da podaci sa postupka obezbeđuju dovoljan osnov za rešavanje slučaja.

U sporu pune jurisdikcije, ovlašćenja sudova su mnogo veća nego u sukobima oko zakonitosti upravnih akata. Ova vrsta sukoba je efikasnije jer omogućava strankama da brže ostvare svoja prava, iz razloga jer upravno pitanje se završava na sudu i koje se više ne varača nadležnom organu na odlučivanje.

4.3 Subjektivni i objektivni upravni sporovi

Subjektivni upravni sporovi su oni sporovi koji nastaju od strane pravnih ili fizičkih lica, zbog povrede subjektivnog prava.

Objektivni upravni sporovi su oni sporovi koje su nastali od strane fizičkog ili pravnog lica zbog povrede objektivnog prava, odnosno zbog utvrđivanja zakonitosti, bez obzira o čijim se pravima radi.

4.4 Prethodni i dopunski upravni spor

Prethodni upravni spor nazva se sukob u kome sud odlučuje o tom upravnom sporu gde ranije nijepostupio nadležni organ, dok, dodatni upravni spor je spor u kome sud odlučuje nakon izdavanja upravnog akta u upravnom postupku.

4.5 Opšti i posebni upravni spor

Poseban upravni spora ima poseban karakter i odnosi se o pitanjima koja za razliku od zakona eliminisana upravna zaštitu - sudska, u kojem organ pre nego što bude doneo konkretni akt prekoračio je granice svoje nadležnosti. U suštini, upravni spor je opšteg karaktera, jer isti može da se pokrene protiv svih upravnih akata.

4.6 Prvostepeni i drugostepeni upravni spor

Prvostepeni upravni spor, odnosno prvi stepen u kojem se završava postupak predstavlja jedan od osnovnih principa. To znači da sudska odluka o okončanju nekog upravnog-sudskog postupka odmah postaje konačna.

Međutim, dvostepenost upravnog spora predviđeno je kao mogućnost i u našoj zemlji, jer strankama je data mogućnost da pobijaju sve sudske odluke koje su donete u prvostepenom postupku. U međuvremenu odluka drugostepenog suda, odnosno odluka apelacionog suda je konačna.

5. Postupak o upravnom sporu

Postupak o Upravnom Sporu je poseban sudski postupak koji je regulisan Zakonom o Upravnim Sporovima (u nastavku ZUS).¹³ Ovim zakonom je, regulisano nadležnost, sastav suda i druga procesna pravila pod kojima nadležni sud odlučuje o zakonitosti upravnih akata kojima organi javne uprave, odlučuje o pravima, obavezama i pravnim interesima fizičkih lica, i drugih stranaka, kao i o zakonitosti radnji upravnih organa.

Kroz postupak o upravnom sporu, pruža se sudska zaštita prava i pravnih interesa fizičkih lica, pravnih lica i drugih stranaka, koja su prava i interesi povređena pojedinačnim odlukama ili radnjama organa javne uprave.

Sud u upravnim sporovima odlučuje o zakonitosti konačnih upravnih akata kojima organi državne uprave, u vršenju javnih ovlašćenja, odlučuju o pravima, obavezama i pravnim interesima fizičkih i pravnih lica u upravnim stvarima (član 9 ZUS).

5.1 Nadležnost suda za rešavanje upravnog spora

U Republici Kosova, kao nadležni sud za odlučivanje u upravnom sporu u prvom stepenu je Departament za Upravne Poslove koje deluje u Osnovnom Sudu u Prištini, za celu teritoriju Republike Kosova.¹⁴

Odeljenje za Upravne Poslove Osnovnog Suda u Prištini sudi i odlučuje o upravnim sporovima po tužbi protiv konačnih upravnih akata i drugim pitanjima utvrđenim zakonom. Za sva pitanja u Departamentu za Upravna Pitanja sudi jedan (1) profesionalni sudije, osim ako zakonom nije drukčije određeno.¹⁵

Član 32 Ustava Republike Kosova predviđa da “ Svako lice ima pravo da koristi pravna sredstva protiv sudskih i upravnih odluke koje povređuju njegova prava ili interese na način propisan zakonom” u ovom kontekstu, kao nadležni sud za suđenje u drugom stepenu u upravnom sporu je Apelacioni Sud. Dakle, po osnovu žalbe u upravnom sporu, odlučuje Apelacioni Sud odnosno, Departament za Upravna Pitanja koji posluje u okviru ovog suda. Apelacioni Sud - Departament za Upravna Pitanja

¹³ Zakon br. 03 / L - 202, O Upravnim Sporovima, Službeni Glasnik Republike Kosova, Priština: Godina V, 82, 21. oktobar 2010.

¹⁴ Član 11, stav 3 i član 12, stav 1.2. Zakon br. 03 / L - 199 o Sudovima.

¹⁵ Član 14 Zakon Br. 03/L-199 o Sudovima.

razmatra i sudi u većima od troje(3) profesionalnih sudija, osim ako zakonom nije drukčije određeno.¹⁶

Presude Apelacionog Suda su konačne. Međutim, na osnovu člana 22. Zakona o Sudovima, kao i člana 24. ZUS, Vrhovni Sud Kosova koji deluje kao zadnja instanca u okviru pravosudnog sistema naše zemlje, nadležan je za ispitivanje po vanrednim pravnim lekovima protiv konačnih odluka sudova Republike Kosova.

5.2 Načela u postupku upravnog spora

Poput drugih sudskih postupaka i postupak upravnog spora predviđa skoro sva pravna načela koje odražavaju vladavinu prava. U tom kontekstu i Zakon o Upravnim Sporovima naše zemlje, kao osnovna načela ovog postupka predviđa: Načelo zakonitosti; Načelo izjašnjavnja stranke; Načelo usmene rasprave; Načelo efikasnosti i Načelo pomoći neobaveštene stranke.

5.2.1. Načelo zakonitosti

Načelo zakonitosti je osnovno načelo svih pravnih procedura, uključujući i proceduru u upravnom sporu. Načelo zakonitosti, osim da je osnovno načelo u postupku upravnog spora, ovo načelo je i ustavno načelo koji je predviđen u svim ustavima demokratskih zemalja, takođe ovo načelo proglašava i Ustav Republike Kosova, jer po osnovu načelo zakonitosti, ostvaruju se pravne norme svih građana, kao i državnih organa. U tom kontekstu, vidi član 4 ZUS koji izričito navodi da: u upravnom sporu nadležni sud odlučuje na osnovu ustava i zakonima.

Stoga, kao posebna karakteristika načela zakonitosti u upravnom sporu može se reci da je ostvarivanje zakonitosti u postupku.

5.2.2. Načelo izjašnjavnja stranke

Prema načelu izjašnjavanja stranke u upravnom sporu, sud mora dati priliku svakoj stranki da se izjasni o svim zahtevima i tvrdnjama svakoj stranici i o svim činjenicama i pravnim pitanjima, koja su predmet upravnog spora. Dakle, po osnovu osnovu ovog načela, sud treba da omogući svakoj strani da se izjasni o zahtevima i navodima protivne stranke. Takva mogućnost mogla bi da bude ograničena strankam u ovom postupku samo u slučajevima propisanim zakonom (vidi član 5 ZUS).

5.2.3. Načelo usmene rasprave

Prema načelu usmene rasprave, sud u upravnom sporu, odlučuje o činjeničnom stanju kroz verbalno raspravljanje ocene činjenica. Dakle, prema ovom načelu, sud odlučuje na osnovu usmene i neposredne javne rasprave.

U osnovi, po ovom načelu, u postupku o upravnom sporu, sud odlučuje nakon održavanja usmena javne rasprave. Međutim, sud može da odluči i u zatvorenoj sednici

---

¹⁶ Član 19 i 20 Zakon Br. 03/L-199 o Sudovima.

ukoliko bi na javnoj sednici moglo da se otkriju činjenice koje se tiču privatnog života stranaka, državne tajne, profesionalne, trgovačke tajane itd. (član 38.3 ZUS). Dakle, na osnovu svoje ocene, sudija možesvojom odlukom da isključi javnost sa saslušanja usmene tako da sa tom odlukom upoznaje stranke u postupku o upravnom sporu. vidi član 38.5 i 38.6 ZUS).

Međutim, uprkos ovim načelu, sud može da odluči o pitanju upravnog sporu i bez usmene rasprave, ako ima dovoljno dokaza i kada o tome stranke su dale pismenu saglasnost (član 38.5 ZUS).

Ako stranke nisu prisutne na usmenoj raspravi, sud nastavlja sa sprovođenjem postupka, odnosno sprovođenjem postupak u upravnom sporu. Zbog odsustva stranaka ne može da se zaključi da su one dustale od svojih zahteva, ali u takvim slučajevima samo se čitaju njihove izjave. Dakle, ako u raspravi ne učestvuju ni tužioca ni tuženi, a rasprava se ne odlaže, u ovom slučaju sud nastavlja postupak i raspravlja o upravnom sporu i u odsustvu stranaka (videti član 41 ZUS).

5.2.4. Načelo efikasnosti

Shodno ovom načelu u postupku o upravnom sporu, sud mora da sprovede postupak i da brzo i bez odlaganja resi spor, izbegavanjem nepotrebnih radnji i troškova čime sprečava zloupotrebe i kašnjenja u ostvrivanju prava stranaka, ostalih učesnika u sporu a odluku donosi u očekivanom roku.

Dakle, po ncelu efikasnosti, sud je dužan da se stara da postupak upravnog spora, resi bez odlaganja i sa minimalnim troškovima koliko je to moguće, istovremeno da onemogućiti svaku zloupotrebu procesnih prava koja pripadaju strankama u skladu sa zakonom o upravnom sporu.

5.2.5. Načelo pomoći neobaveštene stranke

Prema načelu pomoći neobavestene stranke u postupku o upravnom sporu suda mora da vodi računa da ne obavestanje stranke i ostalih učesnike u sporu, ne bude na štetu prava koja imaju u skladu sa zakonom. Dakle, na osnovu ovog načela, sudija koji ima sprovodi postupak o upravnom sporu ima za obavezu da obavesti stranku o svojim pravima u postupku, kao i o pravima koje stranka ima u skladu sa materijalnim odredbama.

Takođe, sa ovim načelom, znači sudija koji sprovodi upravni spor treba da uputi stranku koja procesne radnje može da obavi, kad god on utvrdi da on zbog neznanja ne koristi proceduralna prava koja mu pripadaju po zakonu upravnim sporovima.

6. Pokretanje upravnog spora

Prema članu 13. i 14. ZUS, upravni spor u našoj zemlji može da se pokrene ili inicira kroz sledeća tri načina:

- Upravni spor može da se inicira samo protiv upravnog akta koji je donet u upravnom postupku u drugom stepenu;
- Upravni spor može da se pokrene i protiv upravnog akta u prvom stepenu, protiv koga u upravnom postupku žalba nije dozvoljena;
- Upravni spor može da pokrene kada nadležni organ nije doneo odgovarajući upravni akt na zahtev ili po žalbi stranke, pod uslovima predviđenim zakonom.¹⁷

6.1 Mogućnost za pokretanje upravnog spora kao posledica ćutanja organa uprave

Ako nadležni organ u roku ne donese upravni akt, koji bi trebalo da bude definitivni, odnosno protiv kojeg žalba nije dozvoljena, stranki je data mogućnost da pokrene upravni spor, zbog ćutana organa uprave.

Najčešći slučajevi primene ovog instituta su slučajevi kada drugostepeni organ po žalbi stranke nije donio relevantnu upravni akt u roku od trideset (30) dana od dana njegovog podnošenja, a nije izdato ni u dodatni rok od sedam (7) dana od intervencije stranke. Postoje slučajevi u kojima upravni spor može da se pokrene i u slučajevima ćutanje prvostepenog organa uprave, ali samo kada protiv upravnog akta organa uprave žalba nije dozvoljena.

Prema načelu dvostepenosti upravnog postupka, ako prvostepeni organ nije doneo upravni akt na zahtev stranke u određeno vreme, stranka ima pravo žalbe drugostepenom organu, i da zahteva da ovaj drugi naredi prvostepenom organe da donese odgovarajući upravni akat ili da drugostepeni organ sam da donese upravni akt ako razlozi prvostepenog organa, zbog ne donosenja akta nisu prihvatljivi. Ako i drugostepeni organ nije preduzeo nikakvu radnje, na zahtev stranke, onda može da se pokrene upravni spor, tražeci i intervenciju nadležnog suda.

- Upravni spor prema prvostepenom organu zbog ćutnje organa uprave može da se inicira ukoliko protiv upravnog akta nije dzvoljena žalba. Upravni spor moze da se inicira ukoliko u roku od tridest (30) dana¹⁸, organ uprave nije doneo upravni akat (pozitivno ili negativno) po zahtevu stranke,dok ovaj organ nije doneo upravni akat ni u daljem roku od sedam (7) dana po osnovu obnovljenog zahteva stranke. Dakle, ukoliko je isteklo trideset (30) dana od dana kada je stranka podnela zahtev,a upravni organ nije doneo nikakvu odluku u vezi podnetog zahteva, a stranka je podnela jos jedan zahtev u smislu da podseti navedeni organ kako bi isti postupio po podnetom zahtevu gde je isteko rok od sedam (7) preostalih dana bez odgovora od strane prvostepenog organa uprave, u ovim slučajevima, stranka može da pokrene

---

¹⁷ U ovom slučaju radi se o institutu ćutnje organa uprave.

¹⁸ Ili u jednom kraćem roku određen posebnim odredbama o žalbi stranke protiv rješenja prvostepenog organa.

upravni kao da je odbijena žalba. To znači, da u ovom slučaju, stranka ima pravo da pokrene upravni spor protiv prvostepenog organa, zbog ćutanja organa uprave.

Gotovo u identičnoj formi, u našoj zemlji može da počne upravni spor zbog ćutanja administracije i prema drugostepenom organu. Član 29, stav 1 ZUS određuje ako drugostepeni organ nije doneo odluku u roku od trideset (30) dana ili u kraćem roku određen posebnim odredbama u vezi žalbe stranke protiv na odluke prvostepenog organa, a ne donosi odluku čak i u dodatnom u roku od sedam (7) dana od dana ponovljenog zahteva, stranka može pokrene upravni spor kao da je žalba podneta.

6.2 Tužba u postupku upravnog spora

Postupak upravnog spora pokreće se tužbom.

U formalno - pravnom smislu, tužba je akat u pismenoj formi, kojim se tužilac obraća sudu, kako bi pokrenio mehanizam za ostvarivanje sudske zaštite, u jednoj upravnoj stvari.

Član 3. ZUS razjasnio je značenje upravnog spora, tretirajući ga kao “ nesporne posebnej situacije, u javnom interesu, u kojoj direktno od zakonskih odredaba, proizilazi potreba da buduće ponašanje stranke, da se utvrdi na pravno-auctoritativan način “.

U materijalno - pravnom smislu, tužba je zahtev pravnog subjekta za preispitivanje sporne situacije kroz ponistenje konkretnog upravnog akta za koji se tvrdi da je nezakonit.¹⁹

Tužba u ovom postupku ne sprecava izvršenje upravnog akta protiv koga je podenta, osim ako zakonom nije drukčije određeno. Ali, tužilac može da zatraži od upravnog organa, čiji se akt izvršava da odloži izvršenje do konačne sudske odluke, ako izvršenje će prouzrokovati štetu tužiocu, šteta koja će teško biti popravljena, a kašnjenje nije u suprotnosti sa javnim interesom, niti ce toodlaganje izazvati veliku štetu za suprotnu stranke ili zainteresovano lice. Nadležni organ uprave donosi odluku za odlaganje izvršenja u roku od tri (3) dana od dana prijema zahjeva za odlaganje (član 22.4 ZUS). Tužilac može da traži od suda da se odloži izvršenje upravnog akta koji je predmet upravnog spora do donošenja sudskeh odluke, gde o takvom zahtevu, sud mora da odluči u roku od tri (3) dana od dana prijema tog zahteva (Član 22.6. i 22.7 ZUS).

U postupku o upravnom sporu može da se zahteva:

- poništenje ili oglašenje nevažećim upravog akta;
- donošenje upravnog akta, koji nije donet u propisanom roku; i
- povraćaj stvari koje su oduzete i naknada štete prouzrokovane izvršenjem osporenog upravnog akta (član 26. ZUS).

Po pravilu jednom tužbom, može da se pobija samo jedan upravni akt, dok slučaj kolektivne tužbe postoji kada nekoliko lica jednom tužbom osporavaku isti upravni akt, npr. bracni drugovi podnose žalbu protiv odluke kojom im se oduzima stan. Predmet žalbe je upravni akt koji je se osporavau celini ili delimično.

¹⁹ Agur Sokoli, Upravno Procesno Pravo, Priština, 2014, str. 222. fq.231

6.2.1. Ovlašćene stranke za podnošenje tužbu u upravnom sporu

Kao stranka ovlašćena za podnošenje tužbe ili stranku koja ima pravo da pokrene upravni spor (sa tužbom) su:

- Fizičko lice i pravno lice, ako smatraju da konačni upravni akt u upravnom postupku je prekršio neko pravo, zakon ili neki pravni interes²⁰
- Pravo da pokrene upravni spor ima i organ uprave protiv odluke donete u postupku po žalbi, ako smatra da je kršeno neko prava ili neki njegov interes;²¹
- Javni pravobranilac;
- Udruženja i druge organizacije, koje deluju na zaštiti javnih interesa.
- Nadležni državni tužilac ili drugi organ ovlašćen zakonom, ako upravnm aktom je povređen zakon u korist fizičkog ili pravnog lica.

Takođe, upravni spor može da pokrene nadležni državni tužilac ili ovlašćeno lice ako upravnim aktom je prekršen zakon na štetu organa centralne vlasti i drugih organa pod njihovom vlasti, organa lokalne samouprave i pomoćnih tela, gde su povredena njihova imovinska prava ovih organa (član 10 ZUS).

6.2.2. Stranke u postupku u upravnom sporu

Stranke u upravnom sporu su: a) tužilac, b), tuženi i c) i zainteresovano lice (član 18-21 ZUS).

a) Tužilac u upravnom sporu

Tužilac u upravnom sporu se zove lice koje u cilju zaštite individualnih prava ili direktnih interesa zasnovanih na Zakonu podnosi tužbu za upravni spor.

Tužilac je lice koje nije zadovoljan konačnim aktom koji je donet u postupku upravnog spora.

Tužilac u upravnom sporu može biti: fizičko lice; pravna lica; državni organi; udruženja i organizacije (grupe ljudi); državni tužilac i javni pravobranilac.

b) Tuženi u upravnom sporu

Tuženi u upravnom sporu je organ, čiji se akt osporava.

Takođe, tuženi u upravnom sporu može biti telo koje na zahtev stranke ili po njegovoj žalbi nije doneo akt u vreme određeno zakonom ili nije akt dostavio stranki. (ćutanje organa uprave).

---

20 Vidi Presudu A.br.928/2013 Osnovnog Suda u Prištini – Departament za Upravna Pitanja, gde tužilac je fizičko lice, a tuženi je bio organ uprave odnosno Ministarstvo Rada i Socijalne Zaštite – Departament Penzijske Administracije Republike Kosova. Takođe vidi presudu Apelacionog Suda po pitanju žalbe gde tužilac je pravno lice, odnosno N.P.P. "AMO" dok tuženi je Ministarstvo Rada i Socijalne Zaštite – Izvršno Telo Inspekcije Rada.

21 Vidi presudu A.br. 659/2012 Osnovnog Suda u Prištini – Departament za Upravna Pitanja, tužilac je organ uprave, protiv odluke koja je doneta po žalbi u upravnom postupku, odnosno MPRR-Agencija za Šume u Republici Kosova u Prištini, tuženi je bio Nezavisni Nadzorni Odbor o Civilnim Službama na Kosovu.

Ove presude su dostupne na: <http://www.md-ks.net/?page=1,214&offset=0>

Tužena strana može da bude i državni organ, organizacija ili druga zajednica koja vrši javna ovlašćenja, čiji se upravni akt osporava, ili ako ovaj organ nije doneo upravni akt u roku predviđenim zakonom i isti nije dostavljen stranki (ćutanje organa uprave).

U jednoj upravnoj stvari u kojoj odlucuju dva ili više organa i svaki od njih ima obavezu da odlucuje o tome, ovi organi postignu sporazum o tome koji od njih će doneti odluku, tako da u ovom slučaju tuženom stranom se smatra upravni organ koji je doneo upravni akt.

c) Zainteresovano lice u upravnom sporu

Zainteresovano lice u upravnom sporu smatra lice kome ponstenje upravnog akta nejemu bi izazvalo štetu. Ovo lice u upravnom sporu ima da osporavani upravni akt ostaje na snazi, što znači da su njegovi interesi u suprotnosti sa onima koje ima tužilac. Zainteresovano lice postoji u slučajevima kada se radi o upravnim bilateralnim ili multilateralnim pitanjima.

Zainteresovano lice može da se pojavi u upravnom sporu, kada državni tužilac je počeo upravni spor protiv upravnog akta koji se pretpostavlja da je nezakonit i da tim aktom prekršen zakon u korist pojedinca ili pravnog lica. U ovom slučaju postoji tužena strana tužilac i treća zainteresovana strana.

6.2.3. Rok za podnošenje tužbe

U postupku u upravnom sporu, tužba treba da se podnosi u roku od trideset (30) dana od dana dostavljanja konačnog upravnog akta stranci. Ovaj rok se odnosi i na ovlašćene organe za podnošenje tužbe u upravnom sporu, a ako tim organima ne dostavi upravni akt, tužba može da se podnosi u roku od šezdeset (60) dana od dana dostavljanja upravnog akta u korist stranke o kojoj je donet upravni akt (član 27. ZUS). Tužba se podnosi sudu neposredno ili putem pošte. Ako se tužba podnosi poštom, ona se podnosi u preporučeno u formi hitnosti, jer se kao dan podnošenja tužbe sud smatra se dan neposredno predaja, bilo usmeno ili pismeno u zapisniku. Ako tužba nije predata sudu, nego drugom neovlašćenom organu, zatim stiže u sud nakon isteka roka za podnošenje tužbe, smatraće se da je blagovremeno podnesena, ako se njeno podnošenje tom organu može prepisati neznanju ili očiglednoj grešci podnosioca. (član 28 ZUS).

Tužba treba da sadrži

- Naziv suda kojem se tužba podnosi;
- Ime, prezime i mesto boravka, odnosno sedište tužioca i tuženog, upravni akt protiv koga je tužba podneta;
- Razlozi zašto je podneta tužba, u kom pravcu i obim se predlaže ponistenje upravnog akta;
- Upravni akt protiv kojeg je tužba usmerena;
- Tužba usmerena u pogledu određene stvari ili iznosa štete, ukoliko se tužbom zahteva povraćaj stvari ili naknada štete.

Uz tužbu podnosi se jos po jedan primerak tužbe za upravni organ i jedan primerak za tuženog i za bilo koje zainteresovano lice, ukoliko postoje.

Imajući u vidu da upravni spor počinje privatnom maksimom, znači da ovaj postupak uvek se pokrece na zahtev stranke ili nadležnog suda podnošenjem tužbe kao pravni lek za početak upravnog spora. U tom kontekstu, tužilac može uvek da odustane od tužbe sve dok se ne donosi odluka, u kom slučaju će sud obustavi postupak odlukom. Postupak se prekida i u trenutku kada upravni organ u toku postupka o upravnom sporu donosi novi upravni akt, kojim se menja ili stavlja van snage osporeni upravni akt ili u slučaju ćutanja upravnog organa gde tužilac izjavljuje da donetom odlukom zadovoljan. U slučaju da tužilac nije zadovoljan sa tim aktom, sud će nastaviti sa postupkom (član 31 ZUS).

6.2.4. Prethodno pitanje u upravnom sporu

Član 32 ZUS je predvideo mogućnost za rešavanje prethodnog pitanja od strane suda koji sprovodi upravni spor, ako tako nešto može da bude tokom sprovođenja postupka. Takođe, shodno ovoj odredbi, sud koji sprovodi postupak o upravnom sporu, ukoliko nailazi na prethodno pitanje, ima mogućnosti da obustavi postupak sve do donošenja jedne odluke o prethodnoj stvari od strane nadležnog organa.²²

Odluka suda o prethodnom pitanju ima pravno dejstvo samo u upravnom sporu, u kome je to pitanje rešeno (član 32 KPP).

7. Početak postupka upravnog spora po osnovu tužbe.

Kao što je gore navedeno, postupak o upravnom sporu inicira se tužbom koja se podnosi nadležnom sudu za sprovođenje postupka.²³ Dakle, tužbom se inicira postupak o upravnom sporu. Bez tužbe nema upravnog spora, jer o ovom postupku važi pravilo koje znači da sud ne može da pokrene upravni spor bez da je primio tužbu tužioca.

U postupku o upravnom sporu, razlikuju se dve osnovne faze u vezi sa razmatranjem tužbe, kao što su:

- a) *prethodni postupak po navodima iz tužbe i*
- b) *redovni postupak po tužbi.*

---

22 Dakle, prema ovoj odredbi, može se videti da u našoj zemlji je inkorporisan austrijsko - nemački sistem u pogledu rešavanja prethodnog pitanja u upravnom sporu, jer u ovom sistemu, organ koji odlučuje o glavnoj stvari, isti organ može da odluči po slobodnom ubedenju da li će rešiti prethodno pitanje iz nadležnosti drugog organa, ili će obustaviti postupak o glavnom pitanju.

23 Kod nas ova tužba se podnosi Osnovnom Sudu u Prištini – Departamentu za Upravna Pitanja.

7.1 Prethodni postupak u upravnom sporu.

U ovom postupku proverava se da li je tuzba uredna, odnosno da li je tuzba uredno podneta u pogledu sadržaja iste, da li je blagovremena, da li je dozvoljena i da li je podneta od ovlašćenog lica. U ovoj fazi postupka postoje dve tzv. faze: U prvoj fazi proverava se sadržaj tuzbe, odnosno da li je potpuna i jasna, dok u drugoj fazi, proverava se urednost tuzbe u pogledu blagovremenosti, dozvoljenosti i da li je podneta od strane ovlašćenog lica.

Ukoliko tuzba nije potpuna, ili je nesvatljiva, u ovoj situaciji, sud poziva tužioca, po potrebi i preko drugog suda, da u roku od osam (8) dana otkloni nedostatke iz tuzbe. Tom prilikom tuzilac bice upucen kako da postupi, istovremeno bice obavesten o posledicama ukoliko ne bude postupio po zahtevu suda. Ako tuzilac u roku od osam (8) dana, nije otklonio nedostatke iz tuzbe, koje su takve prirode da ometaju rad suda, onda ce sud odlukom odbaciti tuzbu kao neurednu. Medutim sud moze da odbaci tuzbu u ovoj fazi postupka i o gore navedenim razlozima, samo ukoliko ustanovi da upravni akt koji je osporen je nevažeći. (clan 33.2 ZUS).. Naprotiv, sud ne može odbaciti tužbu u ovom trenutku, ako utvrdi da upravni akt na osnovu kojeg je pokrenut upravni spor je nevažeći. Dakle, u ovoj situaciji, sud mora da nastavi postupak uprkos neaktivnost tužioca po nalogu suda u pogledu uklanjanje nedostataka u u tuzbi, ili i nakon steka roka od osam dana ukoliko tužilac ne otkloni te nedostatke iz tuže.

Prema članu 34. ZUS, sud odbacuje tuzbu iz sledećih razloga:

- ako je tuzba podneta nakon isteka roka ili je prevremeno podneta;
- ako kat prema kome se podnosi tuzba nije upravni akt;
- ako je jasno da upravnim aktom, koji se tužbom osporava ne utiče na prava tužioca ili njegovog neposredni interes.
- ako protiv upravnog akta koji se osporava tužbom, može da se uloži žalba, ali žalba nije uopšte podneta, ili nije blagovremeno podneta;
- ako je reč o pitanju koje u skladu sa odredbama ovog zakona ne može da se sprovodi upravni spor; i
- ako postoji konačna odluka, koja je doneta u upravnom sporu, koji se odnose na istoj stvari.

Ako organ tokom upravnog postupka donosi drugi akt kojim se menja ili gubi pravna snaga upravnog akta protiv kojeg je pokrenut upravni spor, kao i u slucaju kada kasnije donosi upravni akt, ovaj organ, osim tužioca obavesti će sud pred kojim je pokrenut upravni spor. U tom slucaju sud će pozvati tuzioca da u roku od petnaest (15) dana da se izjasni da li je zadovoljan sa aktom koji je kasnije donet ili ne odustaje od tužba ukoliko istu proširuje i u odnosu na drugi.

Ako tužilac navodi da je zadovoljan sa aktom koji je kasnije donet, ili ukoliko ne daje izjavu u naznačenom roku, sud će doneti odluku o obustavljanju postupka.

Ako tužilac izjavi da on nije zadovoljan novim aktom, sud će da nastavi sa redovnim postupkom.

7.2 Redovni postupak u upravnom sporu

Redovan postupak u upravnom sporu može da se sprovede, ako je okončan prethodni postupak, tako da u ovom postupku sud nije doneo nikakvu odluku o odbacivanju tužbe ili prekidu postupka upravnog spora shodno gore navedenim uslovima.

Dakle, ukoliko sud nije odbacio tužbu iz formalnih razloga, onda sprovodi redovni postupak po tužbi. Dakle, u ovoj fazi, sud se upušta o razmatranju zakonitosti upravnog akta u granicama tužbenog zahteva, odnosno, opravdanošću konačnog ćutanje organa uprave.²⁴

Redovni postupak upravnog spora počinje kada sud po jedan primerak tužbe i ostalih spisa dostavi tuženoj strani i zainteresovanim licima. Odgovor na tužbu se podnosi u roku od tridesete (30) dana od dana dostavljanja stranki za davanje odgovora. U određenom roku stranka je obavezna da dostavi sudu sve spise koji se odnose o konkretnom slučaju. Ako tužena strana i nakon drugog zahteva ne dostavi spise predmeta, ili ako izjavljuje da ne može dostaviti, onda, sud će odlučiti o slučaju bez spise predmeta (član 37 ZUS). Nakon isteka roka za odgovor na tužbu, sud prelazi na odlučivanje o upravnom sporu, odnosno u oceni zakonitosti osporenog upravnog akta.

Ako sud ne odbaci tužbu u prethodnom postupku, ali smatra da osporeni administrativni akt sadrži bitne nedostatke koji sprečavaju ocenu zakonitosti akta, u ovom slučaju sud može dapresudom da poništi upravni akt, čak i bez da je dostavio tužbu radi davanja odgovora (član 35 ZUS).

7.3 Sudska rasprava u upravnom sporu

U upravnim sporovima Sud odlučuje na otvorenoj sednici. Nakon prijema odgovora na tužbu od tužene strane, odnosno zainteresovanog lica, sudija određuje datum rasprave i na raspravu poziva zainteresovana i lica.

U suštini, sud u ovom postupku odlučuje o stvarnoj situaciji kroz usmeno razmatranje i ocene činjenica (član 38.2 ZUS). Međutim, sud može da odluči o slučaju i bez usmene rasprave, ako ima dovoljno dokaza i ako su stranke dale svoj pristanak u pisanoj formi. Takođe, odsustvo stranke na usmenoj raspravi ne odlaže rad suda, odnosno tok postupka upravnog spora. Zbog odsustva stranaka ne može se zaključiti da su odustale od svojih zahteva, ali u ovom slučaju čitaju se njihovi iskazi i ako sud ne odlaže raspravu, rasprava o upravnom sporu nastavlja se i u odsustvu stranaka (član 41 ZUS).

Izuzetno, u upravnom sporu, sud može da odluči u zatvorenoj sednici ako zbog postojanja sumnje za otkrivenje činjenice koje se tiču privatnog života stranaka, državne, profesionalne, ili poslovne tajne, itd. Stranke, veštaci i prevodioci (ako je potrebno) moraju biti prisutni na zatvorenoj sednici (član 38.3 i 38.4 ZUS).

Raspravom rukovodi sudija koji odlučuje o slučaju upravnog spora.

---

24 Agur Sokoli, Upravno Procesno Pravo, Priština 2014, str. 238.

Nakon toga reč ima tužilac koji obrazlaže navode iz tužbe, a zatim predstavniku tužene strane i zainteresovanim licima radi obrazlaganja svojih potraživanja (član 42. ZUS)

Odsustvo stranke na usmenoj raspravi ne obustavlja rad suda, odnosno tok postupka upravnog spora. Dakle, zbog odsustva stranaka ne može se zaključiti da su odustale od svojih zahteva, ali se samo čitaju njihovi podnesci. Ako raspravi ne prisustvuje tužilac i tuženi, a rasprava se ne odlaže, u ovom slučaju, sud razmatra spor i u odsustvu stranaka (član 41. ZUS). O sudskoj raspravi vodi se zapisnik koji sadrži činjenice i okolnosti od suštinskog značaja kojeg potpisuje sudija i zapisničar.

8. Način za odlučivanje upravnog spora

Upravni akt može da se pobija kako zbog pogrešne primene materijalnog prava, tako i zbog pogrešne primene proceduralnih pravila. U slučaju ponistenja upravnog akta, sud može slučaj da vrati na ponovnom suđenju organu ili sam da odlucuje u tom pitanju.

Dakle, u postupku o upravnom sporu, sud odlučuje o pitanju spora na osnovu utvrđenih činjenica u upravnom postupku. U postupku upravnog spora, utvrđuju se činjenice na osnovu kojih je donet upravni akt koji je predmet upravnog spora. Takođe, u postupku o upravnom sporu utvrđuje se tok svih faze upravnog postupka, odnosno, sud utvrđuje da li su ispoštovana sva pravila upravnog postupka a ko bi one bile od značaja za rešavanje administrativnih pitanja, odnosno donošenja upravnog spornog akta. Ako sud utvrdi da sprovođenje obnovljenog postupka od strane nadležnog upravnog organa tužiocu bi naneo neku štetu, koja teško bi mogla da se oporavi ili ako na osnovu zvaničnih dokumenata ili drugih dokaza u spisima predmeta jasno je da cinjenicos tanje se menja od onoga što je dokazano u upravnom postupku, ili ako na isto upravnom sporu jednom je ponisten upravni akt, a nadležni upravni organ nije postupio po presudi, u ovom slučaju, sud može sam da utvrdi činjenično stanje ili preko drugog organa, tako da na osnovu takvog utvrđenog činjeničnog stanja da donese presudu, odnosno odluku (član 43.3 ZUS).

Takođe, ako sud utvrdi da spor ne može biti rešen na osnovu utvrđenih činjenica u upravnom postupku, zbog postojanja kontradikcija u spisima, ili je ustanovljeno da nisu ispostovana pravila postupka koja će biti važna za rešavanje problema, u ovom slučaju, sud presudom poništava osporeni akt. U tom slučaju nadležni organ (organ koji je doneo osporeni upravni akt i koji je tužena strana) ima obavezu da postupa kao što je navedeno u presudi i da donese novi upravni akt (član 43.2 ZUS). Dakle, u ovoj situaciji, sudskom presudom je samo poništen osporeni upravni akt i istovremeno obavezuje organ uprave (tuženog) da donese novi upravni akt.

Kada je sud poništio upravni akt, protiv kojeg je pokrenut upravni spor (kao u gornjem slučaju), slučaj se vraća u stanje u kojem je bio pre nego što je donet akt koji je ponisten. U tom slučaju, nadležni organ (tužena strana) obavezan sa pravnog stanovišta suda, i primedbi suda u vezi sa upravnim postupkom koje sproveden da donese upravni akt već sada koji je poništen. U tom slučaju, nadležni organ (organ

koji je doneo sada poništeni akt) treba da umesto ponistenog upravnog akta, da donese drugi akt pridržavajući se sudske presude.²⁵ Nadležni organ, u tom slučaju treba da donese novi upravni akt (koji zamenjuje poništeni akt) najkasnije u roku od trideset (30) dana od dana dostavljanja presude kojom je poništen osporeni akt (član 65 ZUS).

Ako nadležni organ nakon poništenja upravnog akta, donosi upravni akt protivno pravnom mišljenju suda, ili suprotno primedbama suda o postupku, a tužilac podnese novu tužbu, u ovom slučaju sud poništava osporeni akt i kao pravilu, sam će presudom odlučiti, tako da ta presuda zamenjuje akt nadležnog organa (član 67.1 ZUS). U ovom slučaju, sud obaveštava organ koji vrši nadzor nad organom uprave (tužena u upravnom sporu).

Ako nadležni organ nakon poništenja upravnog akta odmah, a najkasnije u roku od trideset (30) dana ne donese novi upravni akt, ili akt kojim se sprovede presuda suda, kojom presudom, sud je sam odlucio o upravnom sporu gde je isto vreme zamenjen poništeni akt, u ovom slučaju, podnosilac žalbe može da traži posebnim podneskom, donošenje takvog akta od strane nadležnog organa za donošenje upravnog akta.

Ako nadležni organ ne donese akt u roku od sedam (7) dana od dana podnetog zahtev, stranka može tražiti donošenje takvog akta od suda koji je donio presudu (član 68.1 ZUS). Na osnovu takvog zahteva, sud od strane nadležnog organa zahteva da se izjasni o razlozima zbog kojih je nije donet upravni akt. U tom slučaju, nadležni organ je dužan da odmah daje ove informacije, a najkasnije u roku od sedam (7) dana. Ako to ne učini, ili ako dato obaveštenje po mišljenju suda, ne opravdava ne sprovođenje sudske presude onda u ovom slučaju, sud donosi odluku, kojom se zamenjuje akt nadležnog organa. Ovu odluku sud dostavlja nadležnom organu za izvršenje i o tome istovremeno obvestava i upravni organ koje vrši nadzor nad organom koji u predviđenom roku nije doneo upravni akt u skladu sa presudom suda,²⁶ (član 68.2 ZUS). Dakle, u ovoj situaciji, sud donosi upravni akt na isti način kako je doneo upravni organ, upravni akt se dostavlja nadležnom organu za izvršenje koji ima za obavezu da izvrši.

Sud, je ovlašćen da odlučuje u sledćim slučajevima:

- 1) Ako sprovođenjem postupka pred nadležnom organom moglo da bude izazvana neka šteta za tužioca, koji bi mogla teško da se ispravi;
- 2) Ako nadležni organ nakon poništenja upravnog akta donosi upravni akt suprotno pravnom mišljenju suda;
- 3) Ako na osnovu zvaničnih dokumenata ili drugih dokaza u spisima predmeta, jasno se vidi da se činjenično stanje razlikuje u odnosu na ono koje je dokazano u upravnom postupku;
- 4) Ako u istom sporu jednom je ponisten upravni akt, a nadležni organ nije postupio u potpunosti u skladu sa presudom, ili nije odmah doneo, a najkasnije u roku od trideset (30) dana novi upravni akta ili rakt po presudi suda.

---

²⁵ U ovom slučaju radi se o upravnom sporu o zakonitosti upravnog akta.

²⁶ U ovom slučaju radi se o upravnom sporu pune jurisdikcije.

Zakonitost osporenog upravnog akta, sud će razmotriti u granicama tuzbenog zahteva, ali nema obaveze o razlozima tužbe dok o ništavosti upravnog akta stara se po službenoj dužnosti (član 44. ZUS).

9. Odluka u upravnom sporu

Sud u upravnom sporu odlučuje presudom. Presuda u upravnom sporu je “Odluka suda ovlašćeno zakonom kojom je rešen upravni spor, koje u suštini predstavlja “ sudsko preispitivanje zakonitosti upravnih akata “.²⁷

Presuda o upravnom sporu odmah se objavljuje po okoncanju usmene rasprave. U složenim predmetima sud može da se odrekne obaveze za usmeno objavljivanje presude, odnosno odluke, ali najkasnije u roku od osam (8) dana ima obavezu da donese presudu, odnosno odluku. Ukoliko nakon okončanja usmene rasprave, sud ne donosi presudu, odnosno odluku, zbog činjenice koju prethodno mora da utvrdi, za koje nema potrebe za održavaanje druge usmene raspravu, u ovom slučaju, sud donosi presudu, odnosno odluku u roku od osam (8) dana od dana kada je potvrdio takve činjenice (član 47.2 i 47.3 ZUS).

Presudom tužba se usvaja ili odbacuje kao neosnovana. Ako se usvaja, sud poništava osporeni upravni akt (član 46 ZUS). Osim presuda, sud donosi i odluke u obliku rešenja kada odlučuju o sekundarnim pitanjima tokom postupka (odbacivanje tužbe, obustava postupka u upravnom sporu itd).

9.1 Obavezujuća presuda u postupku u upravnom sporu

U postupku u upravnom sporu sud donosi obavezujuću presudu, i to za one slučajeve kada ustanovi da su povređene materijalne ili proceduralne odredbe od strane upravnog organa tokom donošenja upravnog akta. U ovom slučaju tužbeni zahtev se usvaja i sud poništava osporeni upravni akt, ako utvrdi da je taj akt nezakonit.

Nakon donošenja obavezujuće presude ili presude kojom se poništava upravni akt koji je osporen, predmet se vraća nadležnom organu (tuženoj strani), čiji je akt poništen tako da ovaj organ je dužan da donese novi upravni akt u skladu sa pravnim mišljenjem suda koje je izneto u presudi.²⁸

Obavezujući karakter presude u upravnom sporu zasnovan je u članu 65 ZUS. Prema ovoj odredbi, kada sud poništava upravni akt protiv kojeg je pokrenut upravni spor, u ovom slučaju, predmet se vraća u stanje u kojem je bio pre donošenja akta koji je poništen. Ako po karakteru pitanja koje je bilo predmet spora, potrebno je da umesto upravnog akta koj je poništen da se donese drugi upravni akt (shodno pravnom

²⁷ Esat Stavileci, “ Terminološki rečnik upravnih izraza”, Priština, 2010, str. 40.

²⁸ Vidi usvajajuću presudu A. br 659/2012 Osnovnog Suda u Prištini - Odeljenje za Upravna Pitanja, kojom sud je usvojio zahtev tužioca i poništio osporeni upravni akt i predmet vraća na razmatranje i preispitivanje organu uprave (tužena strana). To znači, da u ovom slučaju, predmet se vraća u stanje u kojem je bio pre nego što je poništen akt, organ uprave je dužan da postupi na ponovnom upravnom postupku u skladu sa primedbama datim u presudi kojom je usvojen zahtev.

misljenju dato u presudi), nadležni organ je dužan da donese novi upravni akt bez odlaganja, a najkasnije u roku od trideset (30) dana od dana dostavljanja presude. Nadležni organ, u ovom slučaju, je obavezan u pogledu pravnog stanovišta suda, kao i o zapažanjima suda u vezi postupka.

9.2 Odbijajuća presuda u upravnom sporu

U postupku o upravnom sporu, sud donosi odbijajuću presudu ukoliko ustanovi da upravni akt koj je predmet upravnog spora je legitiman, što znači da zakon nije povređen na štetu tužioca. U tom slučaju, zahtev tužioca se odbija i ostaje na snazi (nepromenjen) osporeni upravni akt.

U postupku u upravnom sporu, sud donosi odbijajuću presudu čak i ako proceni kao neosnovane navode tužioca u tuzbenom zahtevu; ako navodi tužioca su u suprotnosti sa utvrđenim činjeničnim od strane organa uprave koji je tužen; ako navodi tužioca su u suprotnosti i sa dokazima koje je tužilac podneo, itd.²⁹

Sud donosi presudu kojom odbije zahtev ukoliko utvrdi da činjenično stanje je pravilno utvrđeno u upravnom postupku, i da su u potpunosti primenjene odredbe upravnog postupka i materijalnog prava prilikom donošenja osporenog upravnog akta.

9.3 Odluka/Rešenje u postupku o upravnom sporu

U postupku u upravnom sporu, sud može da odluči odlukama u obliku rešenja. Obično, sud će odrediti svoje akte kao odluke prethodnom i upravnom sporu.

U prethodnom upravnom sporu, sud odbacuje tužbu odlukom i bez upuštanja o razmatranju zahteva obzir ako utvrdi da: da je tužba neblagovremena ili preuranjena; ako upravni akt nije konačan, moglo je se uložiti žalba, ali nije uopšte podneta ili nije blagovremeno podneta, dakle, nisu iscrpljeni svi redovni pravni lekovi u upravnom postupku; ako upravni akt koji se tužbom osporava ne smatra se upravnim aktom; ako je tužba neuredna (nedostaje u tužbi tužilac nije otklonio u određenom roku); ako postoji pravosnažna presuda koja je doneta u upravnom sporu o istom pitanju (presuđena stvar); ako osporenim upravnim aktom nisu povređena prava tužioca ili pravni interesi tužioca; ako se radi o pitanjima za koja prema izričitim odredbama zakona ne može da se sprovede upravni spor.

Sud takođe može odlukom da okonča upravni spor u ova dva slučaja i kada se radi o redovnom postupku:

- a) *U slučaju odustajanja tužioca od tužbe - onda sud će odlukom obustaviti upravni spora, jer u upravnom sporu se primenjuje privatna maksima, što znači da upravni spor uvek se inicira tužbom, i;*

---

29 Vidi odbijajuću presudu A. br. 1217/2010 Osnovnog Suda u Prištini - Odeljenje za Upravna Pitanja, kojom sud odbije zahtev tužioca, a u ovom slučaju, ostaje na snazi osporeni upravni akt. Presuda dostupna na: <http://www.md-ks.net/?page=1,214&offset=40>

- b) *Kada tuženi organ donosi drugi upravni akt, kojim se menja ili preinačava upravni akt koji se osporava tužbom, ako tužilac izjavljuje da upravnim aktom koji je kasnije donet je one zadovoljan, ili u roku od 15 dana ne daje bilo kakvu izjavu, onda sud donesi odluku o obustavi postupka o upravnom sporu (član 36. ZUS).³⁰*

9.4 Sadržaj i forma presude/odluke u postupku o upravnom sporu

Forma presude/odluke u upravnom sporu je je sličnog sadržaja presude u drugim sudskim postupcima. Takođe, pozivajući se na zakonske odredbe koje regulišu ovu proceduru, presuda izrađena u pisanoj formi treba da sadrži: uvodni deo, dispozitiv, obrazloženje i pouku o pravu leku žalbe protiv presude.

Uvodni deo presude/odluke, sadrži: naziv suda koji odlučuje o pitanju upravnog spora, ime i prezime sudije (predsednik veća sudija) zapisničar, naziv stranaka i njihovi pravni zastupnici, predmet spora, dan okončanja glavne rasprave, kao i dana kada je presuda doenta.

Dispozitiv presude, sadrži: se sastoji od: odluke kojom se usvaja tuzba i poništava osporeni upravni akt ili se odbija zahtev, kao i odluka o troškovima postupka.

Obrazloženje presude, sadrži: opis o toku postupka o upravnom sporu od početka do donošenja presude; zahevi stranaka i činjenice i predloženi dokazi; ukoliko su te činjenice utvrđene putem dokaza, koji dokazi su korišćeni o kako su ocenjeni. Takođe, sud u obrazloženju presude/odluke izričito navodi koje odredbe materijalnog – formalnog prava su primenjene prilikom odlučivanja o upravnom sporu. Dakle u obrazloženju presude/odluke treba da se navodi iz kojih razloga je usvojen tužbeni zahtev i zašto se poništava osporeni upravni akt, ili ako se odbije tužba, razlog odbijanja.

Pravna pouka u presudi: Deo presude / odluke doente u upravnom sporu je pravo na žalbu ili pravna pouka, gde nakon objavljivanja presude, sudija, odnosno predsednik veća sudija, stranke upućuje na pravne lekove.

Original presude ili odluke potpisuje sudeći sudija (predsednik veća sudija) i zapisničar, dok strankam se uručuju overene kopije presude.

Ako sud usvaja tuzbu, onda sud poništava osporeni upravni akt. Sa presudom kojom je poništen upravni akt, sud odlučuje o zahtevu tužioca za vraćanje pravne stvari, odnosno za naknadu štete, ako podaci u postupku pružaju pouzdan osnov za to.

10. Pravni lekovi u upravnom sporu

Pravni lekovi u upravnom sporu su redovni i vanredni pravni lijekovi. Redovni pravni lijek je žalba dok vanredni pravni lekovi su: zahtev za vanredno preispitivanje sudske odluke, zahtev za zaštitu zakonitosti i zahtev za preispitivanje postupka o upravnom sporu.

³⁰ Vidi Rešenje A.br.702/10 Osnovnog Suda u Prištini – Departament za Upravna Pitanja, kojim sud odbacuje tužbeni zahtev tužioca R.M. kao preuranjen i nedozvoljen. Rešenje dostupno: http://www.mdks.net/repository/docs/Rešenje_br.702-2010.pdf.

10.1 Žalba kao redovni pravni lek

Žalba kao redovni pravni lek u upravnom sporu može da se izjavi protiv presude /odluke prvostepenog suda, odnosno Osnovnog Sudu u Prištini – Departament za Upravna Pitanja.

Žalba u ovom postupku ima suspenzivno dejstvo jer ukoliko je podneta u roku i od strane ovlašćenih lica presuda/odluke prvostepenog suda ne može da se izvrši. Stoga, blagovremena žalba sprečava da presuda / odluka postane pravosnažna u delu gde pobijano žalbom.³¹ Takođe, žalba u ovom postupku ima devolutivno dejstvo, jer po osnovu žalbe ne odlučuje prvostepeni sud koji je doneo presudu/odluku koja je predmet žalbe, ali u ovom slučaju odlučuje sud u drugom stepenu, odnosno Apelacioni Sud.

U principu, pravo na žalbu u upravnom sporu može da se koristi samo pod uslovima utvrđenim zakonom. Međutim, žalba kao redovni pravni lek je predviđena u članu 23. ZUS, gde stav 2. ovog člana glasi: protiv odluke donete u upravnom sporu, žalba može da se podnosi nadležnom drugo stepenom sudu za upravna pitanja, gde prema Zakonu o Sudovima Republike Kosova, kao drugostepeni sud je Apelacioni Sud, koji ima nadležnost da razmotri sve žalbe protiv odluke osnovnih sudova.

Žalbe mogu podneti stranke u postupku upravnog spora, odnosno: tužilac, tuženi organ zainteresovano lice, koja može da se podnese: zbog povrede odredaba postupka ili zbog pogrešne primene materijalnog prava.

Takođe, žalba mora da sadrži: podatke koji se odnose na presudu koja se pobija (broj i datum presude); izjava da se presuda u potpunosti osporava ili u određenom delu; razlozi žalbu sa obrazloženjem i potpis podnosioca žalbe.

Ako žalba ne sadrži ove elemente, ista će se smatrati kao nepotpuna i prvostepeni sud će odlukom, protiv koje nije dozvoljena žalba, pozvati podnosioca žalbe da u roku od sedam (7) dana dopuni žalbu. Ako podnosilac žalbe u roku od sedam (7) dana ne postupi po zahtevu suda, sud će odbaciti žalbu kao nepotpunu.³²

10.2 Postupak po žalbi

Žalba protiv presude ili odluke može da se podnese u roku od 15 dana od dana prijema presud /odluke, drugostepenom sudu, odnosno apelacioni sudu, preko prvostepenog suda koji je donio presudu/odluku.

Žalba treba da sadrži: naziv suda kojem se žalba podnosi, ime, prezime i mesto stanovanja, odnosno sedište tužioca i tuženog, presuda / odluka protiv koje je žalba podneta i razlog žalbe.

Žalba se podnosi neposredno sudu ili poštom. Datum podnošenja žalbe u pošti, smatra se dan kada je tužba podneta sudu.

---

31 Vidi član 176 Zakona br. 03 / L - 006 O Parničnom Postupku. Objašnjenje: na osnovu člana 63. ZUS se shodno se primenjuju i odredbe Zakona o Parničnom Postupku, ako ZUS ne sadrži odredbe o žalbenom postupku u upravnim sporovima.

32 Vidi član 178 i 179 Zakona br. 03 / L - 006 O Parničnom Postupku, gde takođe može da se primeni ovaj član i u Postupku o Upravnom Sporu u pogledu žalbe.

Ako žalba nije podneta sudu, već i drugom ne - nadležnom organu, a sudu prispeva nakon isteka roka za njeno podnošenje, u ovom slučaju će se smatrati da je blagovremeno podneta, ako podnošenje iste je rezultat zbog znanja ili očigledne greške podnosioca (vidi član 28. ZUS koji se primjenjuje shodno u pogledu žalbi).

Kao što je već rečeno, žalba se podnosi sudu koji je doneo odluku u prvom stepenu u dovoljnom broju primeraka za sud, za protivnu stranku i za prvostepeni sud, odnosno za sud koji je doneo pobijanu odluku, ocenjuje njegovu formalnu stranu, da li je podneta od nadležne stranke, i da li je blagovremena, itd.

Prvostepeni sud može odbiti žalbu protiv odluke bez zakazivanja sudskog ročišta ako žalba je podnesena nakon isteka roka koji je predviđen zakonom (15 dana) ili je nepotpuna i neprihvatljiva. Ako prvostepeni sud ocenjuje da je žalba dozvoljena i podneta od ovlašćene stranke, da je potpuna i blagovremena, onda sud primarak iste dostavlja protivnoj strani, koja ima pravo da u roku od sedam (7) dana da podnese odgovor na žalbu.

Primerak odgovora na žalbu prvostepeni sud odmah dostavlja podnosiocu žalbe najkasnije u roku od sedam (7) dana od dana prispelosti sudu.

Odgovor na žalbu koji je podnet nakon isteka roka neće biti razmatran od strane drugostepenog suda.³³

Nakon dobijanja odgovora na žalbu, ili nakon isteka roka za odgovor na žalbu, prvostepeni sud žalbu zajedno sa odgovorom u žalbi, ukoliko je podnet, zajedno sa svim spisima dostavlja drugostepenom sudu u roku od sedam (7) dana.

Dakle, nakon što prvostepeni sud, odnosno nadležni sud, koji je doneo presudu odnosno pobijenu odluku utvrdi da su ispunjeni uslovi za podnošenje žalbe, u tom slučaju istu sa svim spisima predmeta dostavlja drugostepenom sudu radi odlučivanja.

10.3 Postupak pred drugostepenim sudom odnosno pred Apelacionim

Sudom

Drugostepeni sud u upravnom sporu o žalbi odlučuje u veću koje se sastoji od troje sudija. Drugostepeni sud (Apelacioni Sud) ispituje prvostepenu presudu u delu gde je pobijena žalbom o razlozima navedenim u žalbi, vodeći računa o po službenoj dužnosti o sprvodjenju materijalnog pravog i povrede odredaba postupka..³⁴

33 Vidi član 186 i 187 Zakona br. 03 / L - 006 O Parničnom Postupku, gde se odredbe ovog zakona primenjuju srazmerno i postupku o upravnom sporu u skladu sa članom 63. ZUS.

34 Vidi član 194 Zakona br. 03 / L - 006 o Parničnom Postupku, gde se odredbe ovog zakona primenjuju srazmerno i postupku o upravnom sporu u skladu sa članom 63. ZUS.

10.4 Odluke drugostepenog suda po žalbi (Apelacionog Suda) u postupku o upravnom sporu

Drugostepeni sud (Apelacioni sud) može da:

- a) odbaci žalbu kao neblagovremenu, nepotpunu ili nedopustivu;³⁵
- b) ukine pobijanu presudu i žalbu odbije;
- c) ukine pobijanu presudu i predmet vrati na ponovno razmatranje prvostepenom sudu;
- d) odbije žalbu kao neosnovanu, i potvrdi pobijanu presudu;
- e) preinači prvostepenu presudu.³⁶

Drugostepeni sud presudom odbije žalbu i potvrđuje prvostepenu presudu ako utvrdi da ne postoje razlozi zbog kojih se pobija presuda. Dakle, drugostepeni sud može žalbu da odbije presudom, ako utvrdi da prvostepeni sud je ocenio zakonitost akta i doneo pravilnu presudu.³⁷

Ako drugostepeni sud usvoji žalbu, u tom slučaju poništava prvostepenu presudu.

Drugostepeni sud može da ukine pobijanu u upravnom sporu istovremeno da poništi i upravni akt koji je predmet upravnog spora u prvostepenom sudu.³⁸

Ako drugostepeni sud ukida presudu/odluku, u tom slučaju je obavezno da vrati predmet prvostepenom sud (Osnovnom sudu) koji je doneo takvu presudu / odluku. U ovoj situaciji, prvostepeni sud (osnovni) je dužan da preduzme sve proceduralne radnje i da razmotri pitanje na način utvrđen od strane suda koji je odlučio po žalbi.

Odluke drugostepenog suda su pravosnažne i izvršna gde protiv iste, stranke u postupku o upravnom sporu mog da koriste samo vanredne pravne lekove.

11. Vanredni pravni lekovi

Vanredni pravni lekovi u postupku o upravnom sporu su:

- 1) Zahtev za preispitivanje sudske odluke;
- 2) Zahtev za zastitu zakonitosti, i
- 3) Tužba za ponavljanje postupka .

---

35 Ne blagovremenu, nepotpunu ili nedopustivu žalbu, drugostepeni sud rešenjem odbacuje, ukoliko to nije učinjeno od strane prvostepenog suda o datim okolnostima kao što su navedeni u deo postupka po žalbi.

36 Vidi član 195 Zakona br. 03 / L - 006 O Parničnom Postupku, gde će se srazmerno primenjivati odredbe ovog zakona i u postupku o upravnom sporu shodno članu 63. KPP.

37 Vidi odbijajuću presudu Apelacionog Suda AAnr.17 / 2015 kojom sud odbija žalbu tužioca i potvrđuje presudu Osnovnog Suda u Prištini – Departament za Upravna Pitanja.

38 Vidi presudu Apelacionog Suda AAnr.76 / 2015 koja ovaj sud usvaja žalbu tužioca i ukida presudu Osnovnog Suda u Prištini - Departament Upravna Pitanja, takode istom presudom poništava upravni akt koji je bio predmet spora u postupka o upravnom u prvostepenom sudu.

11.1 Zahtev za preispitivanje sudske odluke

U postupku o upravnom sporu, zahtev za vanredno preispitivanje sudske odluke, kao pravni lek, podnosi se Vrhovnom Sudu Kosova u roku od trideset (30) dana od dana dostavljanja presude / odluke protiv koje stranka u postupku o upravnom sporu podnosi takav zahtev (član 24 i član 50 ZUS). Zahtev za vanredno preispitivanje sudske odluke mora da sadrži naziv presude / odluke drugostepenog suda koja je konačna, kao i razloge i obim gde se predlože ponovno razmatranje.

Ovaj zahtev može da se podnese iz dva razloga:

- a) *zbog povrede materijalnog prava, i*
- b) *zbog povrede proceduralnih pravila (član 24.2 ZUS).*

Nedopustiv i neblagovremen zahtev, ili zahtev koji je podnet od strane neovlašćenih lica, Vrhovni Sud Kosova odbacuje svojim rešenjem.

Ako Vrhovni sud smatra da je zahtev uredan, u tom slučaju zahtev dostavlja suprotnoj strani koja u roku od petnaest (15) dana, ima pravo na odgovor (član 52 ZUS). Takođe, u ovom roku, sudovi, protiv odluke o kojoj je podnet zahtev za vanredno preispitivanje i tužne strane dužni su da na zahtev suda, takođe dostave sve spise predmeta (član 52 ZUS).

Vrhovni sud na zatvorenoj sednici odlučuje o zahtevu za vanredno preispitivanje odluke, odluka se ispituje se samo u delove gde je pobijana.

Vrhovni Sud presudom odbije ili usvaja podneti zahtev. U presudi kojom se odbija zahtev, Vrhovni sud konstatuje da je drugostepeni sud pravilno primenio odredbe postupka i materijalnog prava u donošenju presude protiv koje je podnet pravni lek.³⁹

Dok presudom kojom se zahtev usvaja, Vrhovni Sud može da poništi ili izmeni presudu protiv koje je žalba podneta. Ako Vrhovni sud poništi presudu, predmet se vraća sudu čija je odluka pukinuta. U ovoj situaciji, ovaj sud (odluka koja je ukinuta) je dužan da preduzme sve proceduralne radnje i da razmatra sva pitanja o kojima je imao primedbe od strane suda koja je odlučio po zahtevu (član 54. ZUS).

11.2 Zahtev za zaštitu zakonitosti

Ovaj zahtev može da podnese državni tužilac, ako odlukom suda je povredjen važeći zakon, druge odredbe ili opšti propisi. Ova zahtev se podnosi Vrhovnom Sudu (član 25 ZUS) koji može da se podnese protiv konačne odluke suda. Ovaj zahtev se može podneti u roku od devedeset (90) dana od dana kada je odluka dostavljena strankama.⁴⁰

Što se tiče postupka po osnovu ovog zahteva, Vrhovni Sud postupka isto kao i kod zahteva za vanredno preispitivanje pravosnažne sudske odluke.

³⁹ Vidi presudu Vrhovnog Suda Republiku Kosova, br. ARJ - UZVP.nr.5 / 2015, po pitanju Upravnog Spora kojom presudom je odbijen kao neosnovan zahtev vanredno razmatranje koju je podneo Kosovske Energetske Korporacije protiv Presude Apelacionog Suda u Prištini. Presuda dostupna na ovom linku: <http://www.mdks.net/repository/docs/Aktgijykimi,nr.3202014.pdf>

⁴⁰ Vidi član 245 Zakona br. 03 / L - 006 o Parničnom Postupku, gde se odredbe ovog zakona srazmerno primenjuju i na postupak o upravnom sporu u skladu sa članom 63. ZUS.

11.3 Zahtev za obnavljanje postupka o upravnom sporu

Zahtev za obnavljanje postupka o upravnom sporu kao vanredni pravni lek, može da zahteva samo ona stranka u ovom postupku.

Obnova postupka može da se zahteva u roku od trideset (30) dana (subjektivni rok) od dana dostavljanja odluke protiv koje stranka podnosi zahtev, pod uslovom da taj razlog nije mogao da koristi u toku postupka. Nakon isteka roka od tri (3) godine (objektivni rok) od pravosnažnosti odluke, obnova postupka ne može da se zahteva (član 57. ZUS).

Stranka može da podnosi zahtev, odnosno da zahteva preispitivanje sudske odluke koja je postala konačna iz sledećih razloga:

- 1) ako stranka sazna o novim činjenicama, ili ako postoji mogućnost da koristi novi dokazi na osnovu kojih može da se reši sukob na najpovoljniji način za, ako bi se koristeli priznao dokazi u ranijem sudskom postupku. Nije dovoljno postojanje bilo kojih novih dokaza, samo je potrebno da novi dokazi i činjenice budu kvalitetne kako bi omogućili donšenje jedne povoljnije odluke. Obnova postupka ne može da se tražiti u ako sud nije utvrdio činjenično stanje, već je postupljeno u skladu sa činjenicama koje su utvrđene u toku upravnog postupka, odnosno kada je odluka ukinuta, jer je sud utvrdio da činjenično stanje u upravnom postupku nije pravilno i potpuno utvrđeno.
- 2) Ako je sud doneo odluku kao posledica krivičnog dela koje je kao rezultat sudije ili radnika suda, ili je odluka doneta kao posledica prevare od punomoćnika stranke, njegovog protivnika ili ovlašćenog predstavnika ili protivne strane koje predstavlja krivično delo;
- 3) Ako je odluka zasnovana na presudi donete u krivičnom ili parničnom postupku, a ova presuda je kasnije ukinuta pravosnažnom sudskom odlukom;
- 4) Ako dokument na kojem se zasniva odluka suda je lažna ili je lažno promenjen ili izmenjen, ili ako je svedok, veštak ili stranka tokom saslušanja pred sudom dao lažnu izjavu, a sudska odluka je zasnovana na tom iskazu;
- 5) Ako stranka konstatuje ili stvara mogućnost da se koristi ranija odluka doneta u istom upravnom sporu;
- 6) Ako zainteresovanim licima nije data prilika da učestvuju u upravnim sporu. U skladu sa odredbama Zakona o upravnim sporovima, zainteresovana lica smatraju se isto kao stranke, a sud ima obavezu da zainteresovanim licima pruži mogućnost da daju odgovor na tužbu. (član 55. ZUS).

Zahtev za ponovno razmatranje upravnog spora, odnosno ponovnog razmatranja sudskih odluka, dozvoleno samo kada su naveden okolnosti utvrđene pravosnažnom odlukom nadležnog suda (član 56. ZUS).

O zahtevu za ponovno razmatranje upravnog spora odlučuje sud koji je doneo odluku na zatvorenoj sednici (član 60. ZUS).

Zahtev za obnovu postupka treba da sadrži:

- presudu ili odluku koja je doneta u postupku, cije se prispitivanje zahteva;

- pravni osnov i dokazi, odnosno okolnosti koje čine veredostojnim postojanje takvog pravnog osnova;
- okolnosti iz kojih se može utvrditi da je zahtev podnet u zakonskom roku i dokazi na osnovu kojih može da se to utvrdi;
- u kom pravcu i u kojoj meri se predlaže izmena presude, odnosno donete odluke čije se preispitivanje zahteva.

Nadležni sud za odlučivanje o ovom pravnom leku, postupuje na isti način kao u postupku po žalbu. Protiv odluke suda koja je doneta po osnovu zahteva za obnovu postupka o upravnom sporu, može da se podnese pravni lek koji je dozvoljen o glavnoj stvari.

12. Trošokovi postupaka u upravnom sporu

Troškovima koji mogu nastati u upravnom sporu znače troškove svedoka, veštaka, sudska taksaza tužbu, troškovi advokata itd. Prema članu 64. ZUS, u upravnim sporovima svaka stranka snosi svoje troškove. Što se tiče sudskih troškova, ako jedna od stranaka ovog postupka ne plati sudsku taksu za tužbu, sud donosi rešenje kojom se smatra da je tužilac podustao od tužbe stoga i obustavlja postupak upravnog spora.⁴¹

13. Obavezni karakter presude

Obavezni karakter presude donete u upravnom zasnovan je na člana 65 ZUS. Prema ovom članu, kada sud poništava upravni akt protiv kojeg počeo upravni spor, slučaj se vraća u stanje u kojem je bilo pre nego što je poništen upravni akt.

Ako prema prirodi pravnog posla koji je bio predmet spora, trebalo je da se umesto poništenog upravnog akta, donese drugi akt, u ovom slučaju nadležni organ (tuženi) je dužan da donese drugu bez odlaganja, a najkasnije u roku od trideset (30) dana od dana dostavljanja presude. U tom slučaju, nadležni organ je dužan po pravnom stanovištu suda, kao i primedbesuda u vezi sa upravnim postupak koji je sprovedenu toku postupka kada je donet sada već poništeni upravni akt..

Sudske odluke koje su donete u upravnom sporu mogu da se izvrše kada iste postanu pravosnažno izvršene (član 66 ZUS). U ovom postupku odluke drugostepenog suda (Apelacionog suda) jesu sudske konačne sudske odluke, ali konačne odluke mogu da postanu i odluke prvostepenog suda nakon isteka roka od petnaest (15) dana za žalbu, ako žalba nije podneta u ovom roku i ako nije podneta od strane ovlašćenih lica.

41 Vidi Rešenje A.br.1536 / 2013 Osnovnog Suda u Prištini - Departament za Upravne Poslove - Fiskalna Divizija, ovom odlukom sud obustavlja upravni spor na osnovu člana 253.5 Zakona o Parničnom Postupku, u kojem se navodi: ako tužilac ne plati sudsku taksu na ime tužbe i nakon obaveštenje od strane suda iako ne postoje razlozi za oslobađanje od plaćanja sudske takse smatraće se da je tužba povučena, Presud dostupna na: <http://www.md-ks.net/?page=1,214&offset=160>

LITERATURA

- Stavileci Esat, Batali Mirlinda, Saduši Sokol, “Upravno Pravo – Organizovanje i Upravna Delatnost, Priština 2012.
- Stavileci Esat, “Terminološki rečnik upravnih izraza”, Priština, 2010.
- Stavileci Esat, “Uvod u Upravnoj Nauci”, Priština, 1997.
- Sokoli Agur, “Upravno Procesno Pravo”, Priština, 2014.
- Saduši Sokol “ Upravno Pravo 2, Zakonski Razlozi za Preispitivanje”, Tirana 2000.
- Popović Slavoljub i Jovanka Savinsek, Komentar Zakona o Upravnim Sporovima, Beograd, 1997.
- Jean-Marie Woehrling, SIGMA Support for Improvement in Governance and Management. A joint initiative of the OECD and the European Union, principally financed by the Protecting Legality: Public administration and judiciary in EU countries. How to conciliate executive accountability and judicial review, Conference on Public Administration Reform and European Integration, Budva, Montenegro, 26-27 March 2009.
- Jerry L. Mashaw, Richard A. Merrill and Peter M. Shane, Administrative Law, The American Public Law.

Pravni izvori:

- Ustav Republike Kosova.
- Zakon Br. 02/L-28, O Upravnom Postupku.
- Zakon Br. 03/L-202, O Upravnom Sporu.
- Zakon Br. 04/L-118 O Izmenama i Dopunama Zakona Br.03/L-006 o Parničnom Postupku.
- Zakon Br. 03/L-006 O Parničnom Postupku.
- Zakon Br. 03/L-199 O Sudovima.

Sudska pravna akta:

- Presuda Br: ARJ-UZVP.br.5/2015 – Vrhovni Sud Kosova.
- Presuda Br: A.A.br.17/2015, Apelacioni Sud.
- Presuda Br: A.A.br.76/2015, Apelacioni Sud.
- Presuda Br: A.br. 659/2012, Osnovni Sud u Prištini – Departament za Upravna Pitanja.
- Presuda Br: A.br.928/2013 Osnovni Sud u Prištini – Departament za Upravna Pitanja.
- Presuda Br: A.br. 1217/2010, Osnovni Sud u Prištini – Departament za Upravna Pitanja.

- Presuda Br: A.br.1536/2013, Osnovni Sud u Prištini – Departament za Upravna Pitanja Fiskalna Divizija
- Rešenje Br: A.nr.702/10 Osnovn Sud u Prištini – Departament za Upravna Pitanja.
- System: cases and Material 816 (3rd edition, West Publishing, 1992).

EVROPSKA ZAŠTITA SLOBODE I LJUDSKIH PRAVA

7

SAVET EVROPE

OSNIVANJE I ORGANIZOVANJE

Savet Evrope je najstarija politička organizacija na evropskom kontinentu. Nastala je nakon Drugog Svetskog rata, 5. maja 1949. godine, kada su se vlade deset evropskih zemalja sastale u Londonu sa velikom misijom: da ubistva, razaranja i ljudske patnje “**nikada više**“ ne ponove.

Savet Evrope, namerava da radi na postizanju jedne većeg “*jedinstva među članovima*” za garantovanje individualne slobode, političke slobode i vladavine prava, načela koja čine temelj smislene demokratije koja utiče na živote svih Evropljana.

Od jedne organizacije koja je sastavljena od deset članova, Saveta Evrope danas se razvila u jednu pravu među državnu organizaciju sa, četrdeset sedam zemalja članica i jednom državom, Belorusijom, koja ima status kandidata, ali još nije član zbog neispunjavanja osnovnih uslova za članstvo, poštovanje načela vladavine prava i uživanje ljudskih prava i slobode u njenoj nadležnosti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Republika Kosova kao najmlađa evropska država, osim volje, spremnosti i sposobnosti za ispunjavanje kriterijume za članstvo, treba da obezbedi i dvotrećinsku većinu članova Saveta Evrope, da bi sticao pravo za dobije poziva od Komiteta Ministara za članstvo. Od 1951. godine, Komitet Ministara koji konačno odobrava članstvo nove države, ako država obezbeđuje dvotrećinsku većinu, obično za to je potrebno savetodavno mišljenje Skupštine, ne samo u vezi sa pozivom za članstvo, ali takođe i za broj novih mesta koje će obezbediti novoj državi. Pre dostavljanja poziva za pridruživanje, Komitet Ministara utvrđuje broj mesta za nove države, kao i iznos finansijskog doprinosa kojeg nova država treba da obezbedi.

Sve države članice dužne su da slobodu, ljudsko dostojanstvo i dobrobiti pojedinca imaju kao osnovno načelo vladine države. Danas, Savet Evrope kao međuvladina organizacija otelotvoruje zajedničku posvećenost nekih 800 miliona Evropljana o ljudskim pravima, demokratije i vladavine prava.

Kosovo je usko povezan sa Savetom Evrope. Ustav Kosova izričito predviđa direktnu primenu Evropske Konvencije za Zaštitu Ljudskih Prava i Osnovnih Sloboda i njenih protokola (član 22 Ustava), i propisuje da "ljudska prava i osnovne slobode garantovana Ustavom treba tumačiti u skladu sa odlukama Evropskog Suda za Ljudska Prava (član 53 Ustava). Takođe treba napomenuti da cela konstrukcija pravnog sistema Republike Kosova se zasniva na instrumenata Saveta Evrope. Takođe, od posebnog je značaja učešća kao članice posmatrača, Asocijacije Kosovskih Opština u Kongresu Lokalnih i Regionalnih Vlasti.

CILJEVI

Ciljevi Saveta Evrope, kao međuvladine organizacije, i danas su podjednako važni i relevantni, kao i oko pedeset godina ranije, kada je osnovana organizacija:

- a) *da štiti ljudska prava, pluralističku demokratiju i vladavinu prava;*
- b) *da unapredi svest i podstakne razvoj identiteta i kulturne raznolikosti Evrope ;*
- c) *da pronade rešenje za probleme sa kojima se suočava evropsko društvo (kao diskriminacija manjina, ksenofobija, netolerancija, zaštita životne sredine, kloniranje, sida, droge, organizovani kriminal, itd) ;*
- d) *da pomogne u konsolidaciji evropske stabilnosti kroz podršku političke, zakonodavne i ustavne reforme.*

Savet Evrope nastavlja da radi na demokratskim idealima, kako bi se osiguralo univerzalnost ljudskih prava, kroz izgradnju i promociju zajedničkih standarda u svim državama članicama, za dobrobit svih, bez obzira ko su i oni i odakle dolaze. Građani Evrope imaju pravo da uživaju sva svoja prava, građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih. U tom smislu, Savet Evrope ima za cilj da zaštiti i unapredi sve ova prava kao deo celinu.

DELATNOST

Savet Evrope se bavi različitim programima u oblasti ljudskih prava. Čak i mnoge druge aktivnosti u oblasti socijalne, pravne, obrazovne, kulturne ili, uključuje u značajan stepen problema u oblasti ljudskih prava. Navešćemo samo neke od najvažnijih aktivnosti Saveta Evrope:

- 1) Zaštita građanskih i političkih prava kroz mehanizam pojedinačnog žalbenog postupka, gde kršenja ljudskih prava mogu biti pregledani od strane Suda za Ljudska prava ;
- 2) Zaštita ekonomskih i socijalnih prava kroz sistem za praćenje i pripremu i prezentiranje izveštaja o obavezama država, kao i kroz sistem kolektivnog pregovaranja ;
- 3) Zaštita lica lišenih slobode kroz sistem poseta od strane Komiteta za sprečavanje mučenja i kažnjavanja ili ponižavajućem postupanju ;

- 4) Zaštita prava manjina ;
- 5) Jednako pravo muškaraca i žena ;
- 6) Preduzimanje radnji protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije ;
- 7) Bliska saradnja sa medijima o pitanjima koja se odnose na slobodu izražavanja i drugim pitanjima ljudskih prava ;
- 8) Jačanje svesti o ljudskim pravima i podsticanje obrazovanje za ljudska prava u školama i među profesionalnim grupama ;
- 9) Rad sa organizacijama i institucijama za ljudska prava (ombudsmanom, nacionalne komisijama za ljudska prava, itd).

ORGANI

1. **Komitet ministara** je telo koje donosi odluke Saveta Evrope. Sastoji se od ministara inostranih poslova četrdeset pet država članica, ili njihovih diplomatskih predstavnika sa sedištem u Strazburu.

Sa članstvom u Savetu Evrope, države preuzimaju obavezu da pariziraju nacela vladavine prava i osnovna prava i slobode svojih građana. Takođe, one preuzimaju obavezu da iskreno i efikasno saraduju u cilju postizanja većeg jedinstva i da pomognu ekonomsko i društveni napredak. Svaka država članica je odgovorna za poštovanje ovih obaveza. Komitet ministara osigurava da zemlje poštuju svoje obaveze. U slučaju ozbiljnog kršenja, Komitet ministara može da suspenduje člana države, pozovega da se odrekne od članstva, ili čak odlučiti da ta država više nije članica Saveta Evrope.

Ovo je posebno važno kada su u pitanju tekstovi o ljudskim pravima (najvažnije od kojih je Evropska Konvencija zatim Evropska Socijalna Povelja, Evropska Konvencija za Sprečavanje mučenja i Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina koja definiše nadzor.Odgovornost Komiteta ministara prema Evropskoj Konvenciji o Ljudskim Pravima odražava značaj ove Konvencije, koja je kamen temeljac evropskog sistema zaštite ljudskih prava. Nadgledavanjem država članica u izvršenju presuda Evropskog Suda za ljudska prava, Komitet ministara igra važnu ulogu u održavanju kredibiliteta sistema, koji je jedinstven u svetu.

U skladu sa filozofijom koja vodi ekspanziju Saveta Evrope od pada Berlinskog zida, Komitet ministara je vršio svoje odgovornosti na nepristrasnom i konstruktivnom duhu, ističući dijalog i postepeno uspostavljanje političkih i materijalnih uslova za razvoj za pozitivni razvitak. Do sada, je počelo je sistem monitorisanja koji sigurava da sve države članice poštuju svoje obaveze. Komitet ministara obezbeđuje svim članicama uslove za podršku i razvoj osnovnih vrednosti Saveta Evrope.

Proširenje Evropskog saveta donose važne promene koje sedešavaju u organizaciji i ulozi koju ima, naročito u političkom aspektu svog rada.

2. **Parlamentarna Skupština** je savetodavno telo Saveta Evrope. Skupština je najstarija međunarodna parlamentarna skupština sastavljena od članova izabranih na demokratski način.

Članovi Parlamentarne Skupštine biraju se od strene parlamenta zemalja članica, iz reda svojih članova. Svaka zemlja, u zavisnosti od veličine populacije, predstavlja delegaciju koja se sastoji od 2 do 18 članova. Kompozicija delegacije država članica mora da obezbedi pravednu zastupljenost političkih partija ili grupa u svojim parlamentima. Parlamentarna skupština ima pet poslaničkih grupa: Socijalističku grupu, Grupu Evropske Narodne Partije, Evropsku Demokratsku Grupu, Liberalnu Demokratsku Reformisticku Grupu i Evropsku Levičarsku grupu. Neki članovi su odlučili da se ne pridruže bilo kojoj grupi.

3. **Kongres Lokalnih i Regionalnih Vlasti Evrope** je savetodavno telo koje predstavlja lokalne i regionalne vlasti.

Ovo tijelo Saveta Evrope ima posebnu ulogu na Kosovu. Delatnost Kongresa na Kosovu obuhvata:

- a) *tekstova za opštine i izbore ;*
- b) *posmatranje opštinskih izbora ;*
- c) *organizovanje poseta za predsednika Kongresa i obezbeđivanje dijaloga sa lokalnim institucijama vlasti ;*
- d) *podržavanje inicijative za Kosovske Opštine;*
- e) *pomoć OEBS-a za osnivanje institute obuke za lokalnu samoupravu.*

EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

PРАВНА ПРИРОДА КОНЕВНЦИЈЕ

Evropska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda je od najvećih dostignuća Saveta Evrope. Otvorena je za potpisivanje u Rimu 4. novembra 1950. godine, a stupila je na snagu u septembru 1953. godine.

Za razliku od Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, iako je po njenom modelu, Evropske konvencije o ljudskim pravima, ne samo da je formulisala katalog ljudskih prava, ali i pružila je sistem kontrole za njegovo njeno sprovođenje. Zaista, cilj Saveta Evrope je da se ovom konvencijom postanu prvi koraci za sprovođenje određenih prava utvrđenih Univerzalnoj deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine.

Prema međunarodnom pravu, Evropska konvencija o ljudskim pravima je međunarodni sporazum. Sastavljena je i ratifikovana shodno praksi i propisima važećim o međunarodnim sporazumima. Međutim, to je samo jedna strana njena strana. Odredbe koje regulišu garancije materijalno ljudskih prava, pre suština Konvencije podseća na ustavni katalog ljudskih prava.

Oba ova aspekta Konvencije treba uzeti u obzir zajedno, iako termini “ustav” Konvencije, sa protokom vremena postao dominantan. Ovo je posebno izraženo ako pogledamo načela tumačenja. U klasičnom međunarodnom pravu, međunarodni sporazumi obično se tumače fokusiranjem na ograničenom i strogo tumačenju obaveza država (travaux préparatoires). Na suprot tome, način tumačenja odredbe Evropske konvencije o ljudskim pravima u potpunosti liči na tumačenje koje čine nacionalni sudovi. Ovde se uzimaju u obzir i razvoj savremenog društva tako da se Konvencija posmatra kao “živi instrument”. Ovo je takođe karakteristično za ustavnu prirodu Konvencije.

SADRŽAJ KONVENCIJE

1. ISTORIJA RAZVOJA

Pored definisanja kataloga ljudskih prava i građansko i političkih sloboda, Konvencija je takođe izgradila i sistem izvršenja utvrđene obaveze države ugovornice. U tom slučaju, ova odgovornost je data tri institucijama: Evropskoj Komisiji za ljudska prava (osnovane 1954), Evropskom Sudu za ljudska prava (osnovan 1959. godine) i Komitetu Ministara.

Prema Konvenciji iz 1950., u slučajevima gde su države ugovornice prihvatile individualno pravo žalbe, žalbe pojedinih podnosilaca (pojedinci, grupe pojedinaca ili

nevladinih organizacija) mogu da prilože žalbu protiv države ugovornice za navodna kršenja prava osiguranih Konvencija.

U početku, žalbe prolaze kroz prethodno ispitivanja od strane Komisije gde se utvrđuje njihovo prihvatanje. Ako žalba se smatra prihvatljivom i nije bilo postizan bilo kakvo prijateljsko rešenje slučaja, Komisija priprema izveštaj u kome podnosi činjenice, ali je takođe izrazava svoje mišljenje o pravnoj strani ovog slučaja. Izveštaj je dostavljala Komitetu Ministara.

U slučajevima u kojima je tužena država prihvatila obaveznu nadležnosti Suda, Komisije ili bilo koja druga zainteresovana država ugovornica ima na raspolaganju period od tri meseca nakon izveštaja koji je predat Komitetu Ministara, u okviru kojih može da preda slučaj sudu za konačno i obavezujuće rešavanje. Pojedinci nemaju pravo da slučaje predaju u Sudu.

Ako slučaj ne bude podnet sudu, Komitet ministara odlučuje da li postoje povrede Konvencije, i u onim slučajevima gde je relevantno, osigurava satisfakciju žrtvi. Komitet ministara je takođe odgovoran je za nadgledanje izvršenja presude Suda.

2. NAKNADNI RAZVOJ -PROTOKOLI

Od stupanja na snagu Konvencije, usvojeno je 12 Protokola. **Protokoli br. 1, 4, 6 i 7** Konvencije idalje su dodali katalogu prava i sloboda propisanih Konvencijom, dok **Protokol br. 2** sudu je priznao ovlašćenje da za davanje savetodavnih mišljenja. **Protokol br. 9** omogućava pojedincima da podnose žalbe za svoje slučajeve pred Sudom, ukoliko je tužena država ratifikovala protokol, i ako se nesto tako prihvata od strane Komisije. **Protokol br. 11** restrukturiranje mašinerije za sprovođenje Konvencije. **Protokol br. 12** potpuno zabranjuje diskriminaciju, za razliku izmene osnovnog teksta Konvencije koji zabranjuje diskriminaciju na ograničen način, odnosno samo uživanje drugih prava, od kojih zaštita garantovana Konvencijom. Ostali protokoli se odnose na organizaciju i postupak pred institucijama čiji je osnivač konvencije.

3. NOVI EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Prelazni period

Dana 11. maja 1994. godine, Protokol br. 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima otvoren je za potpisivanje. Ovim protokolom zahteva se ratifikacija od strane svih država ugovornica Konvencije i stupio je na snagu godinu dana nakon poslednjeg ratifikacije u 1998. Iste godine, 31. oktobra, 1998. godine, u skladu sa ovim protokolom, stari Sud je prestao da funkcioniše više i 1 novembra počeo je sa radom novi Evropski sud za ljudska prava. Međutim, shodno Protokolu 11 utvrđeno je da Komisija treba i dalje da funkcionise sa radom jos godinu dana (do 31. oktobra 1999. godine) kako bi se bavio predmetima koji su proglašeni prihvatljivim prije stupanja na snagu Protokola 11.

Organizovanost suda

Evropski sud za ljudska prava osnovan je u skladu sa izmenjenom i dopunjenom Konvencijom Protokolom br. 11 se sastoji se od jednakog broja sudija prema broju članova Konvencije država ugovornica. Sudije bira Parlamentarna skupština Saveta Evrope za period od šest godina. Mandat polovine sudija izabраниh na prvim izborima istice posle tri godine, kako bi se osiguralo da mandat polovine sudija da se obnavlja svake tri godine. Mandat sudije takođe ističe nakon što isti napune 70 godina.

Plenarni Sud bira svog predsednika, dva potpredsednika i dva predsednika sektora za period od tri godine.

Shodno Poslovniku o radu Suda, Sud je podeljen na četiri sektora, čiji sastav je fiksna za tri godine i uravnotežen u geografskom i polnom smislu, takodje ima u vidu različite pravne sisteme država ugovornica. Svaka sekcija se rukovodi od strane njenog predsednika, gde dva predsednika sektora su istovremeno podpredsednici suda. Predsednici sektora kad god je potrebno budu zamenjeni od strane zamenika sektora.

Svaki sektor ima u svom sastavu po jednu komisiju od troje sudija koji su imenovani za period od dvanaest meseci. Komisije su veoma važne za novu strukturu suda, jer su oni odgovorni za filtriranje performanse u prošlosti koje su napravljene od strane Komisije.

U svakom sektoru, na osnovu rotacije, osnivana su veca koja se sastoje od sedam članova, jedan od njih je predsednik sektora, a drugi sudija izabran od strane o konkretnom slučaju. Ako ovsj drugi nije član sektora, onda služi kao ex officio član veca. Članovi sektora koji nisu punopravni članovi Komore, su alternativni njeni članovi.

Veliko vece sastavljeno je od sedamnaest sudija sa mandatom od tri godine. Pored predsednika, potpredsednike i predsednikai sektora koji su ex officio članovi, ono je formirano na osnovu rotacije dve grupe, gde se menjaju svakih devet meseci. Ove grupe su sastavljene od članova izabраниh u cilju stvaranja geografskg balansa i da odražavaju različite pravne tradicije.

Postupak pred sudom

Svaka država ugovornica, ili pojedinac koji tvrdi da je žrtva kršenja Konvencije (pojedinačnim pritužbama), ima mogućnosti da uloži žalbu direktno sudu u Strazburu, gde izjavljuje da jedna država ugovornica Konvencije kršila je bilo koja prava osigurana Konvencijom.

Postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava je javan. U osnovi, ispitivanje stranaka je javno, ukoliko veće ili veliko veće ne odluči drugačije u slučaju vanrednih okolnosti. Takođe, su javne žalbe i druga dokumenta koje su podnele stranke Sudu..

Individualni podnosioci žalbe mogu da podnesu pritužbe pojedinačno, iako pravno zastupanje se preporučuje, pa čak je i neophodna u slučaju nekog pitanja, ili

nakon proglašena o prihvatljivoj pritužbi. Savet Evrope je osnovao jednu šema pravne pomoći za žalilace koji ne mogu da priušte da obezbede pravno zastupanje.

Zvanični jezici Suda su engleski i francuski, ali žalbe mogu biti sastavljene i u jednom od službenih jezika država ugovornica. Nakon proglašena žalba prihvatljivom, mora da se koristiti jedan od zvaničnih jezika suda, osim ako predsednik veća, odnosno veliko veće ovlašćuje da nastavlja upotreba jezika na kome je podoneta žalba.

4. POSTUPAK ZA PRIHVATANJE ŽALBE

4.1 Kriteriji za prihvatanje

Procedura žalbe određene u Protokolu 11 Konvencije, po prvi put u istoriji međunarodnog prava, i stvara pravo pojedinca da država proglasi odgovornom pred međunarodnim sud za kršenje svojih međunarodnih obaveza. Nikada pre, pa ni i u bilo kom drugom međunarodnom postupku ne dozvoljava pojedincima direktan pristup međunarodnom sudu sa ovlašćenjem da izdaje obavezujuće odluke o međunarodnom pravu. Presude Evropskog suda za ljudska prava izvršavai Komisija Ministara.

Prema članu 34 Konvencije, pravo na individualnu žalbu je sada obavezan deo Konvencije, mada ostaje opcija za spoljne teritorije, “za međunarodne odnose za koje je odgovorna država. “

Nadležnost Suda je ograničen. Žalbe se mogu smatrati samo ako ispunjavaju kriterijume propisane u članu 35 Konvencije. Ukratko, to su kriterijumi koje nužno mora da ispuni svaka žalba:

- Da je podneta od strane ovlašćenog lica;
- Da se pitanje odnosi na Konvenciju ;
- Da se radi sa rokom u kome je država dužna da se pridržavaja Konvenciji;
- Da se odnosi na nadležnost koji je predviđen Konvencijom ;
- Da je podneta nakon iscrpljivanja svih domaćih pravnih lekova ;
- Da su isprljeni svi argumenti Konvencije u domaćim sudovima ;
- Da je podneta u roku od šest (6) meseci od dana poslednjeg korišćenja domaćih pravnih lekova..

Treba napomenuti da član 34 ne samo da postavlja obavezu države da omogućí pojedincima da podnesu žalbe pred Evropskim sudom za ljudska prava, ali i obavezuje ih “ da na ni koji način efikasno ne ometaju ostvarivanje ovog prava “. npr. u predmetu Akdivar protiv Turske.

Sud je presudom odredio da:

Primarnog je značaja efikasno delovanje pojedinačne predstavke sistema određene člana 25 Konvencije ((sada je to član 35), da kandidati ili potencijalni podnosioci žalbe, da su u stanju da komunicirajuslobodno sa Komisijom (Sudom)), bez podvrgavanja bilo kakov oblika pritiska iz Vlade, da se odrekne ili da izmeni svoju žalbu.

U tom slučaju, podnosioci su bili ispitani od strane policije u vezi sa žalbom koju su podneli vlastima u Strazburu a u nekim slučajevima, ispitivanje je i snimljeno. Od njih se zahtevano da potpišu izjave da su uskraćene žalbe sudu. Sud je zaključio da je u ovom slučaju bio prekršen član 34, bez obzira na to da u žaljoci propustili da se obrati sudu protiv takvog ponašanja turskih vlast. Međutim, u predmetu Aidin protiv. Turska, Sud je naglasio potrebu za konkretnim i nezavisnim dokazima za umešanje vlasti. (Komisija je odlučila da je bilo kršenje člana 34. na osnovu toga jer su turske vlasti nisu uspeli da pruže bilo koji kredibilni dokaz za kontakte koje su imali sa podnosiocem žalbe i članovima njegove porodice). U ovom slučaju, Komisija je odlučila da u tim okolnostma, nije bilo dovoljno dokaza da se zaključi da:

Predstavnici vlasti su pretili ili uznemiravali podnosioca žalbe ili članove njegove porodice. U tim okolnostima koje smo razmatrali a koje se odnose na pritisak da se odrekne ili da izmeni žalbu, ili na bilo koji drugi način, bilo je umešanja u ostvarivanju prava na pojedinačnu predstavku.

U slučaju Cruz Varas protiv.Švedske, Sud je odlučio da je propust vlastia da se ponašaju u skladu sa pravilom 39. indeksa, ne može da se izjednači sa kršenjem člana 34. (pravilo 39 navodi da sud, ili po potrebi, njen predsednik može da određuje strankama bilo koju privremenu meru čije je usvajanje čini poželjnim i u interesu stranaka, ili za uredno vođenje postupka.)

4.2 RATIONE PERSONAE - Ko protiv koga može da podnese žalbu ?

i) **Podnosilac zalbe** - Prema Konvenciji, žalbe mogu podneti “ svako lice, nevladina organizacija ili grupa pojedinaca “ koji tvrdi da su žrtve kršenja. (Član 34 Konvencije)

To znači da Konvencija obuhvata fizička lica, uključujući i decu i druge osobe bez sposobnosti za delovanje (predmet X protiv Y Holandija), bez obzira na to da li su predstavljeni od strane njihovih roditelja, ili grupa ljudi, pojedinaca Pravni kao što su kompanije (sluča *The Sunday Times v. protiv Ujedinjenog Kraljevstva.*), NVO (slučaj *Open Door and Dublin Well Woman protiv. Irske*), verske institucije (slučaj *Canea*

Catholic Church protiv Grčke) i političke partije (*Slučaj Liberal Party Ujedinjenog Kraljevstva*). Mnogi od ključnih odluka Komisije i Suda bile su i jesu rezultat predmeta pokrenutih od strane komercijalnih kompanija koji se odnose na njihove komercijalne aktivnosti.

Za početak postupak pred sudom, pojedinci ili pravna lica nije neophodan da bude državljanin bilo koje države članice Saveta Evrope (u slučaju Ahmeda protiv Austrije.) Međutim, ovo može biti od značaja u pogledu njihovih materijalnih prava iz člana 1. Protokola broj 1 (slučaj Gasus Dossier- und Nutzfahrzeuge GmbH v. Holandija). Oni koji ne traži da se utvrdi (ovde dolazi za pravna lica), ili biti prebivalište na njenoj teritoriji, čak i da bude fizički prisutan. Štaviše, nije neophodno da se ikada poseti zemlju. Ako ste prisutni, nije neophodno da budu prisutni zakonski, u skladu sa nacionalnim zakonom (predmet D. V. Velika Britanija).

Podnosioci žalbe ne mogu biti anonimni, ali oni imaju pravo da traže da njihova imena ostanu poverljive, moraju biti poznati, protiv koje se države odnosi tužba.

Žalbe ne mogu biti od strane opštinskih organa uprave, kao što su opštine ili druga država stvaranja. Pitanje šta čini državno uređenje nije uvek jasno. U slučaju *Holy Monasteries* protiv. Grčke odlučeno je da, pošto podnosioci pritužbe nisu koristili državnu vlast, oni se ne mogu smatrati državnim stvaraocima. U tom slučaju sud je presudio da su oni bili pod duhovnim nadzorom lokalnog biskupa, a ne pod državnim nadzorom.

ii) **Grupni podnosioci žalbe.** - Pravo na žalbu imaju i nevladine organizacije i grupe pojedinaca. Ovo isključuje veća opštinskih vlasti, ali ne isključuje i pojedinačne kvalitetne političare ili političke stranke (*Liberal Party protiv. Ujedinjenjenog Kraljevstva* i predmeta *The United Communist Party of Turkey and Others protiv. Turske*).

Konvencija ne priznaje akcio popularis znači žalbu podnetu od strane zainteresovanih lica koja nisu žrtve kršenja (*X. protiv Austrie*). Shodno tome, nevladine organizacije ili grupe pojedinaca ne mogu da podnesu žalbu, jednostavno da ospore konkretne radnje preduzete od strane države, kao glavne zabrinutosti.

Pravilo 45 (2) zahteva da žalbe podnete od strane nevladinih organizacija ili grupa pojedinaca treba da budu potpisana od strane lica od strane lica koja su ovlašćena da predstavlja organizaciju ili grupu. U slučajevima u kojima grupa nema pravno (tj, kada ne postoji pravno lice), Sud zahteva da zalba bude potpisana od strane svih članova. .

Ako jedno stručno udruženje podnosi žalbu u ime svojih članova (dakle ne kao žrtva kršenja svojih prava), onda trebalo bi da identifikuju članove žrtva kršenja i mora da dostavi dokaz da je ovlašćena da njih zastupa. Ako ne uspe da identifikuje svoje članove, žalba će se smatrati anonimnom i biće odbijena.

Sindikalne organizacije i nevladine organizacije ne mogu da podnesu žalbe u ime svojih članova, ali one mogu da podnesu žalbu protiv potupaka sindikata (*predmet Swedish Engine Drivers' Union protiv. Švedske*), ili sama organizacija. Naravno, one imaju priliku da zastupaju svoje članove.

iii) *Žrtve*. - Član 34 navodi da podnositelj žalbe svakako mora nužno da dokazuje da je « žrtva kršenja ». Postoje tri vrste žrtava: trenutne, potencijalne i indirektno.

Aktuelne Žrtve. - Aktualna žrtva je lice koje je već sada pogođeno navodnog kršenja. U ovom slučaju nije neophodno da iznesu dokaze o pricinjenoj šteti. Ovo pitanje ima veze sa članom 41.

U slučaju *Modinos protiv. Kipara*, samo postojanje zakona o zabrani homoseksualne polne radnje između punoletnih lica uz njihovu saglasnost, zaključeno je kao činjenica koja čini podnositelja žalbe žrtvom, iako on još uvek nije gonjen u skladu sa zakonom, kao i da je vada jasno stavila do znanja da neće koristiti taj zakon.

Potencijalne Žrtva - potencijalna žrtva je ona koja je direktno utičena od zakona ili upravnog akta. Klasični slučajevi su slučajevi pojedinaca koji su isključeni iz zemlje od strane imigracionih vlasti. Ostali slučajevi su npr. Odredbe zakona koje se odnose na vanbračnu decu koja još nisu u stanju da naslede, ili zakonodavstvo koji omogućava telesno kažnjavanje deteta koje nije stvarno kažnjen. (Predmet *Campbell And Cosans protiv. Velike Britanije*). .

Indirektno žrtva - indirektna žrtva je ona koja je direktno utičena direktno od kršenja koje se čini drugoj osobi. Npr. Članovi porodice nekog lica u zatvoru, deportovano ili ubijeno. (Slučaj: *Abdulaziz, Kabales i Balkandali protiv. Velika Britanija*). .

4.3 Stranka protiv koje je podneta žalba

Potpisnice Konvencije su samo države potpisnice Konvencije koje mogu počinili kršenja. U slučajevima kada jedan broj državnih organa su odgovornih za kršenje, nije potrebno da se identifikuje koji nivo države je odgovoran, da bi se ispunio ovaj uslov. (*Case Foti i drugi protiv Italije*).

Žalbe mogu biti podnete u vezi sa ponašanjem lica ili privatnih institucija i Sud stalno ponavlja činjenicu da nije « sud četvrte instance », tako da ne može da deluje kao apelacioni sud protiv odluke nacionalnih sudova (slučaj *Winterwerp protiv. Holandija*). Međutim, to ne znači da su radnje ili propusti ne - državnih aktera su potpuno izvan okvira nadležnosti Konvencije. Države treba da obezbede da se mirne prava i slobode zaštićene Konvencijom zagarantovana (slučaj *Mladi, Young, James and Webster protiv. Velike Britanije*). Npr u slučaju *Plattform Ärzte für das Leben protiv. Austrije*, Sud je odlučio da države moraju obavezno da preduzmu odgovarajuće mere da zaštite demonstrante od uplitanja od strane privatnih lica koja nameravaju da poremete nesmetan rad demonstracija.

4.4 RATIONE TEMPORIS - Vremenska ograničenja povodom podnošenja žalbe

Prema članu 35, žalbe moraju biti podnete u roku od šest meseci od konačne odluke od strane nacionalnih vlasti. Sud može da razmatra samo žalbe koje navode da je država prekršila svoje obaveze utvrđene u Konvencijom. Države mogu biti isključivo odgovorne za povrede koje su preduzele znači, koje su ratifikovale Konvenciju.

4.5 RATIONE LOCI -- Mesto gde su nastale povrede

Države mogu biti odgovorne samo u okviru njihove nadležnosti. Sve što se dešava u njihovoj teritoriji normalno javlja se u okviru njihove nadležnosti. Međutim, svi događaji koji nastaju izvan svoje teritorije nisu automatski izvan njihove nadležnosti. U predmetu *Piermont protiv Francuske*,, Sud je odlučio da nije bilo povrede člana 2. Protokola 4, obzirom da Francuska Polinezija treba posmatrati kao zasebnu teritoriju prema članu 5 (4) Protokola 4. Komisija je odlučila da isključenje pojedinca iz ambasade ne predstavlja kršenje Član 3 Protokola 4, obzirom da ambasada se ne smatra "teritorijom" u skladu sa tim odredbama (predmet *V. protiv Danske*), dok odbijanja vize od strane diplomatske kancelarije u inostranstvu je u nadležnosti države (slučaj *Amkrane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).

Ključni test o nadležnosti jeste činjenica, da dali država obavlja *de facto* kontrolu nad događajima. U predmetu *Loizidou protiv Turske*, Sud je odlučio da Turska može da ostvari efektivnu kontrolu nad Severnom Kipru regionu, i stoga može biti odgovorna za povrede koje su nastale, uprkos činjenici da je ova teritorija bila izvan turske države.

4.6 RATIONE MATERIAE -- Kako može da se uložiti žalba ?

Od trenutka kada je Protokol 11 stupio na snagu, države nemaju mogućnost da isključi pravo pojedinca da podnese žalbu u vezi bilo kojeg protokola koji je ratifikovan. Po starom sistemu, tako nešto nije zagarantovano.

Sud ne može da razmatra samo one žalbe koje se odnose na prava i slobode koje su u celosti van Konvencije. Pošto Sud ne može da sudi stvari koje su potpuno van okvira Konvencije, važno je da se pažljivo prouči Poglavlje 12, kako bi se odlučilo da li razumna žalba.

4.7 ISCRPLJENJE DOMAĆIH PRAVNIH LEKOVA

Isprpljenje domaćih pravnih sredstava je jedan od najvažnijih proceduralnih aspekata. Prema članu 1 Konvencije, države su obavezne da osiguraju prava i slobode predviđene bilo kojom licu u okviru svoje nadležnosti. Ova obaveza podrazumeva dužnost za postojanje pravnog osnova kako bi se obezbedila ta prava.. Ova osnovna obaveza iz člana 1. podiže se na najviši nivo u članu 13. koji propisuje da " bilo kome da su prava i slobode predviđeni u ovom Konvencijom povrijeđena imaju mogućnost podnošenja pravnih lekova pred nacionalnim organima i .. ". Ovim odredbama ističe da je primarna odgovornost za osiguranje ovih prava počiva na državne institucije. Uloga Evropskog suda je samo da interveniše ako država potpisnica Konvencije ne uspeva da to učini.

Iz toga sledi da žalbe ne treba da se podnesu sudu pre isprpljenja domaćih pravnih lekova.

4.8 EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA I MEDUNARODNE MIROVNE OPERACIJE – Odluka o prihvacensoti slučaja Behrami protiv Francuske i Saramati protiv Francuske, Nemačke i Norveške

Dana 2. maja 2007. godine, Sud, većinom glasova, se oglasio da je da žalba Behrami Saramati protiv Francuske i Norveške su neprihvatljive. Tužene države protivile se nadležnosti *ratione loci* naglasavajući da između ostalog, podnosioci žalbi nisu stanovnici “pravnog prostora” Konvencije. Kao što je navedeno od strane suda, član 1 Konvencije zahteva od ugovorne strane da osigura prava utvrđenih u Konvenciji za pojedince koji su pod njihovom jurisdikcijom, koja je prvenstveno teritorijalna nadležnost. Prema oceni Suda, pojam “lične nadležnosti”, ili *ratione personae* je pitanje koje je trebalo rešiti. Međutim, prema sudu, pitanje ekstra - teritorijalne nadležnosti bilo marginalno pitanje tvrdeći da ključno pitanje je da li zaista nadležnost Suda prema Konvenciji da proceniti doprinos država u civilnog i bezbednosnog prisustva podržane od strane Saveta bezbednost.

Slučaj Behrami odnosio se na psotupke UNMIK-a i KFOR-a u opštini Mitrovica u martu 2000. Dok su deca igrala, oni su pronašli nekoliko ne eksplodiranih bombi, koje su ostali od strane NATO bombardovanja 1999. Među deci, dvoje dece Agima Behrami su Gadafi i Bekim Kada je jedan od jedinice bombi eksplodirala, Gadafi je ubijen, dok je Bekim zadobio teške povrede, koji je trajno ostao slep. Zalba koja je podneta sudu zasnovana je na člana 2. Evropske Konvencije za zaštitu ljudskih prava, tvrdeći da francuske trupe KFOR-a nisu uspele da označe i / ili da neutrališu bombe za koje su znali da se nalaze u zemlji.

Slučaj Saramati morao odnosio se na jednog drzavljanina Kosova koji je uhapšen u aprilu 2001. godine na osnovu sumnje za pokušaj ubistva i nezakonitog posedovanja oružja. On je pušten u junu, ali je ponovo uhapšen u julu. Njegov pritvor je produžen pritvor kontinuirano od strane komandanta KFOR-a, kada je konačno optužen u januaru 2002. Njegova žalba je na osnovu člana 5 Konvencije, člana 5. u vezi sa članom 13. i članom 6, jer u stvari zvao nemenire pritvoren nepravedno vansudsko i pristup sudu. Žalba se odnosila protiv Francuske i Norveške, jer su komandanti KFOR-a koji su izdali nalog za pritvor su norveški i francuski oficiri.

Slučajevi Behrami i Saramati su bili prvi slučajevi sa kojima se suočava Evropski suda za ljudska prava za žalbe protiv međunarodnog bezbednosnog prisustva. Sud je odlučio da žalbe su neprihvatljive, na osnovu nedostatka nadležnosti *ratione personae* radi ispitivanja da li ponašanje međunarodnog bezbednosnog prisustva bilo u skladu sa odredbama Evropske Konvencije o Ljudskim Pravima.

Treba napomenuti da će takva odluka Evropskog Suda za Ljudska Prava imace ozbiljne implikacije na zaštitu ljudskih prava u mirovnim operacijama. Mnogi autori međunarodnog prava izrazili su zabrinutost da je odluka o neprihvatljivosti ova dva slučajeve, može da degradira značaj Evropske Konvencije o Ljudskim Pravima i da irelevantno cini međunarodne mirovne operacije.

PRAVA KOJA SU ZAŠTIĆENA KONVENCIJOM I PROTOKOLIMA KONVENCIJE

1. POZITIVNE I NEGATIVNE OBAVEZE DRŽAVE

Član 1 predviđa da će država obezbediti svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u Konvenciji. Iako kršenje člana 1 ne može biti osnov da se žale Evropskom sudu, ovaj članak bi trebalo biti detaljno ispitana u slučaju bilo kakvog žalbe, jer su u ovom članku države određen negativne i pozitivne obaveze. Države su zabranjeno da se mešaju u prava i sloboda zaštićenih, osim u slučajevima kada Konvencija dozvoljava takvu stvar. Međutim, neka prava, poput onih iz člana 3, apsolutna, i ni pod kojim okolnostima države imaju pravo da koriste mučenje ili nehumano postupanje ili kažnjavanje ili ponižavajućeg, kroz bilo koji državni organ. Neki drugi prava i slobode mogu se ograničiti i takva akcija aresietohet, ali teret ostaje na državi da opravda takvo ograničenje. Npr na osnovu člana 8, država ne može da se meša u porodičnom životu i da svaka intervencija bi automatski se smatrati kršenjem Konvencije, ako ne i opravdano na osnovu člana 8. stav 2.

Za Evropski sud nije bitno koji državni organ je prekršio Konvenciju. Ako proizilazi iz domaćeg zakonodavstva da je tuzena državna institucija za postupke te institucije, onda automatski je odgovorna država.

Ako država je dužna da obezbedi nešto, kao što je na primer obrazovanje na osnovu Protokola 1, člana 2., ona ne može da se oslobodi od te delegiranjem te obaveze bilo kojoj privatnoj instituciji. Stoga, država ostaje na kraju odgovorna za vođenje privatne ustanove i mogućeg kršenja Konvencije o upotrebi pojedinih disciplinskih mera u privatnim školama (*u slučaju Costello-Roberts protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).

Državna odgovornost prema članu 1. nema samo uticaj da obavezuje državu od umesanja u privatnom i porodičnom životu lica. U predmetu Marckx protiv Belgije, Sud je odlučio da pored ovog negativne primarne obaveze, postoje pozitivne obaveze za svojstveno delotvorno poštovanje porodičnog života. U tom slučaju, to bi značilo da nedostatak priznavanja pune ravnopravnosti dece rođene van braka od strane belgijskog zakonodavstva, predstavlja povredu člana 8.

Član 1 obavezuje države da osigura da se njihovi zakoni koji omogućavaju ponašanje koje može dovesti do kršenja Konvencije, proglaše nelegalnim. U slučaju Young James and Webster protiv Velike d sud je odlučio da postoji kršenje člana 11, kojim je osnovana pravo da ne pridruže sindikatima, ako zakon dozvoljava otpuštanje za odbijanje. Država je odgovorna za činjenicu da njen domaći zakon smatra takvo zakonsko isključenje sa posla. Bilo je predviđeno članom 1. da se takvo ponašanje smatra povredom građanskog prava ili krivičnog prekršaja, zavisi od prirode slučaja.

Slučaj X. & Y. protiv Holandija, Sud je odlučio da civilna sankcija kazna nije bila dovoljna da zaštiti prava mentalno zaostalih punoletnih koja je bila žrtva seksualnog zlostavljanja.

Pozitivna obaveza da se obezbede prava i slobode zaštićene Konvencijom uživaju sva lica u nadležnosti države se ne ispunjavaju samo osiguravanjem da domaće zakonodavstvo je u skladu sa Konvencijom. Ova obaveza se sastoji u toj zemlji kako bi se osiguralo da pojedinci imaju efektivan pristup sudu ako se sporni njihova prava i slobode, a u nekim slučajevima, pojedinci treba obezbediti pravnu pomoć ako je potrebno.

Međutim, država ne može biti odgovorna za dela pojedinaca. Ubistvo, ili nepredviđena pljačka, od bilo kog pocinoca ne može učiniti državu odgovornom na osnovu člana 2, odnosno 8 ili člana 1. Protokola 1. Međutim, država će preduzeti sve odgovarajuće mere kako bi se osiguralo da privatna lica ne krše zaštićena prava drugih. U slučaju *Plattform Ärzte für das Leben protiv Austrija*, Sud je odlučio da država mora obavezno da preduzme neophodne korake kako bi osujetilo protivnike da se umešaju u mirnim demonstracijama. U slučaju *Osman protiv. Velika Britanije*,

Komisija je odlučila da država ima obavezu da preduzme odgovarajuće mere za zaštitu dece pod rizikom od mentalno poremećenih nastavnika, *K.L. and Others protiv Velike Britanije*. Komisija je odlučila da prihvati predmet na osnovu člana 3. koji se odnosi sa neuspehom lokalnih vlasti da zaštite decu zlostavljane od strane njihovih roditelja.

2. PRAVO NA ŽIVOT

Član 2 definiše pozitivnu obavezu države da zaštiti pravo na život i takođe pruža kompletnu listu situacija u kojima ubistvo je dozvoljeno. Drugim rečima, sa ovim članom pojedinac je zaštićen od proizvoljnog oduzimanja života od strane države, ali ovim članom smrtna kazna ne stavlja se van zakona. Da bise poboljšalo ovo, pitanje Parlamentarna Skupština Saveta Evrope 1985. godine usvojila je Protokol br. 6 koji poništava smrtnu kaznu u mirnodobskom uslovima. Parlamentarna Skupština nastavlja da podnosi predloge za potpunu zabranu smrtne kazne, kako u mirnodopskim uslovima, tako i u ranim uslovima.

Evropski sud je primio nekoliko žalbi koje se odnose na zaštitu prava na život shodno Evropskoje Konvenciji o Ljudskim Pravima. Najgori primjeri neopravdanog oduzimanja života nastalih tokom rata i tokom građanskih nemira, i u prošlosti su izazvali međudržavne sporove po osnovu Evropske Konvencije. U sudskom predmetu pokrenut Kipar protiv Turske nakon turske intervencije u severnom Kipru u julu i avgustu 1974. godine, Komisija je odlučila da su se protivpravno desila ubijanja, odluka koja je bezrezervno podržana od strane Komiteta Ministara. U drugom sudskom slučaju *McCann and others protiv. Velika Britanije*, sud je presudio da ubistvo tri terorista, pripadnika IRA, osumnjičena za učešće u misiji postavljanja bombe, postavlja nerazumno oduzimanje života. Dok sud je odbacio tvrdnju da su ubistva s predumišljajem, ona je kritikovala kontrolu akciju i organizaciju bezbednosnih snaga.

3. ZABRANA TORTURE KAŽNJAVANJE NEČOVEČNO POSTUPANJE I PONIŽAVANJE

Član 3, koji zabranjuje mučenje i nečovečno postupanje i kažnjavanje i ponižavanje, predstavlja neotuđivo pravo na osnovu člana 15. Konvencije. Kao i član 2, Sud u jednom od svojih presuda (slučaj *Ahmed protiv Austrije.*) smatra da je “ ovaj član održava jedan od osnovnih vrednosti demokratskih društava Saveta Evrope, da se precizno tumači. Dok mučenje i nečovečno postupanje i nasilje znači, fizički napad nepotrebno, ponižavajuće postupanje znači ponašanje koje ima za cilj da žrtva trpi i da bude ponižena.

U sudskom predmetu, *Irska protiv Velike Britanije*, Sud je odlučio da zlostavljanje mora nužno da:

sadrži najmanje jedan minimalan stepen okrutnosti kako bi se uključilo u članu 3. Po prirodi stvari, procena ovog minimuma je relativna: to zavisi od okolnosti slučaja, kao trajanja tretmana, fizički i psihički efekti, ab u nekim slučajevi i pola, starosti i zdravstveno i stanje žrtve.

Sud je definisao sledeće tri kategorije zloupotrebe :

Tortura: Smišljeno nečovečno postupanje i nanošenje teške ozbiljne patnje
Nečovečno postupanje: Koje uzrokuje fizičke i psihičke patnje.

Ponižavajuće postupanje: Postupanje koje žrtvi oživljava osećanje straha, uznemirenosti i inferiornosti, koje ponižava žrtvu i koje može da nanosi fizički i moralni otpor žrtve.

Što se tiče telesnog kažnjavanja, Sud je presudio da je telesno kažnjavanje kao deo krivične kazne je ekvivalent ponižavajućem kažnjavanju, tako da postoji i povreda člana 3.

a) Uslovi u pritvoru

Član 3 predstavlja daleko veću obavezu države u vezi sa zatvorenicima, nego sam običan sadržaj od fizičkog kažnjavanja. Čak i kada zatvorenici su potpuno obojno, država nije oslobođena svoje obaveze prema članu 3. Pored toga, države imaju zadatak da stalno razmotre pripremu i organizaciju zatvora, kako bi se osiguralo zdravlje i dobrobit zatvorenika, u skladu sa « redovnim uslovima o pritvoru ».

Sud se pokazao sposobnim da direktno osuđuju ponašanje nacionalne policije, u slučajevima kada su se zatvorenici žalili na zlostavljanje. U slučaju *Ribitsch* protiv Austrije, žalilac je tvrdio da ga je udaren od policije dok je u pritvoru, kako bi se primora da prizna delo za koji je optužen. Vlada nije osporila da je gospodin *Ribitsch* je

zadobio povrede dok je bio u pritvoru. U ovom slučaju, Sud je zaključio da su prekršili prava podnosioca predstavke u skladu sa članom 3, pošto Austrijska vlada nije bila u stanju da pruži bilo kakav uverljivo opravdanje za rane koje je zadobio podnosilac žalbe. Sud je konstatovao da je:

Što se tiče lica lišenog slobode, bilo koja upotreba fizičke sile koje nije bilo strogo neophodno zbog njegovog ponašanja, ona krši princip ljudskog dostojanstva i kršenje prava iz člana 3. Konvencije.

4. PRAVO NA SLOBODU I BEZBEDNOSTI I LIČNOSTI LICA

Ovo pravo je zaštićeno članom 5. Konvencije. Raniji slučajevi podneti u Strazburu, odnosili se na zaštitu prava slobode i sigurnost. Od 10.000 slučajeva skoro trećina se odnosilo na lica koja su lišena slobode. Član 5 bavi se zaštitom fizičke slobode, a naročito slobodu od hapšenja ili pritvaranja (proizvoljnog pritvaranja). Ovom odredbom garantuju se određena procesna prava, kao što je pravo da bez odlaganja bude obavješten o razlogu za hapšenje, pravo da se pojavi pred sudijom, bez odlaganja, i pravo na postupak kroz koji sudovi mogu hitno da odluče o zakonitosti hapšenja, pritvora)

Komitet za sprečavanje torture, tokom posete državama, nikada nije oklevao da navede ta proceduralna prava, ne samo u smislu pravne zaštite, ili nedostatka takve zaštite, ali u pogledu primjene zakona praksa.

Primeri najvažnijih slučajeva navedenim u članu 5. su sledeći:

- *BOZANO protiv. FRANCUSKE*, 1986.- Prema odluci Suda, okolnosti pod kojima je bilo hapšenje i deportacija podnosioca predstavke iz Francuske u Švajcarsku, cine nezakonito pritvaranje i kršenje prava na bezbednost lica.
- *BROGAN AND OTHERS V. THE UNITED KINGDOM*, 1988. - Prema odluci Suda, zadržavanje podnosiocai žalbe, u skladu sa propisima o sprečavanju terorizma za period duži od 4 dana, bez postavljanja bilo kojeg prava o zakonitosti pritvora, krši se pravo lica da odmah i bez odlaganja sasluša od strane sudije.
- *DE WILDE, OOMS AND VERSYP protiv. Belgije*, 1970/71. Prema presudi, postupak koji je dozvoljen podnosiocima pritužbe da ospore zakonitost pritvora, nima nije pravilno omogućeno i sa svim garancijama koje su neophodne za korišćenje potrebnih pravnih lekova prema duzeg pritvora od sedam meseci do jedne godine i devet meseci.

5. PRAVO NA PRAVIČNO I NEPRISTRASNO SUĐENJE

Pravo na pravično i nepristrasno suđenje, kako u parničnom postupku, tako i u krivičnom postupku, zagantovano je članom 6 Evropske Konvencije o Ljudskim Pravima. To je pravo za koje podnosioci žalbe su se obratili pred Evropskim Sudom uglavnom radi.

Koncept pravičnog i nepristrasnog suđenja sastoji se od mnogih elemenata. Suština ovog prava je *“ pravično nepristrasno suđenje, i javna raspravu u razumnom roku od strane suda i nezavisnog i nepristrasnog suda, zagantovano zakonom. “*

Član 6 sadrži:

- princip pretpostavke nevinosti dok se ne dokaže krivica dokazima,
- pravo okrivljenog da raspolaže sa dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane,
- pravo da se brani lično ili da ima pravnu pomoć,
- si dhe pravo da pozove svedoke, i
- pravo na besplatnu pomoć tumača ako je potrebno.

Važno pitanje za Komisijom i za Sud, od pocetka j rada bilo je dužina građansko i krivičnog postupka država članica Saveta Evrope. Veliki broj odluka protiv država članica po tom pitanju odnosi se na dužinu postupka. U tom slučaju važno je napomenuti Italiju kao zemlju koja da bi zaustavila priliv žalbi pred Evropskim Savetom u vezi trajanja postupka, morala je da razmotri niz odredaba o parničnom postupku i Zakona o krivičnom postupku.

Evropska Konvencija o Ljudskim Pravima dodatno obezbeđuje značajnu zaštitu pitanju pravičnog i nepristrasnog suđenje.. Član 13. predviđa pravo na delotvoran pravni lek za kršenje Konvencije. U stvari, ako ne postoji mogućnost za delotvoran pravni lek u domaćem pravu, dovoljno je uzeti u obzir da postoji povreda Konvencije. Država ugovornica Evropske konvencije nužno moraju da obezbede mogućnost korišćenja efikasnih pravnih lekova za navodna kršenja Konvencije.

Ostala prava koja su povezana sa pitanjem pravično suđenje su sledeće:

- Član 7 - Sloboda od retroaktivnog krivičnog zakonodavstva,
- Protokol br. 7, član 2 - Pravo na žalbu u krivičnim stvarima,
- Protokol br. 7, član 3 - Naknada za pogrešno osuđivanje,i
- Protokol br. 7, član 4 - pravo da ne bude suđen, ili osuđeno lice dva puta za isto delo.

Najvažniji primeri slučajeva odlučeni shodno članu 6 su:

KÖNIG V. GERMANY, 1978 – Sud je doneo odluku u vezi sa povredama koje se odnosile na trajanje postupka za oduzimanje prava za rukovođenje klinikom lekarske struke, postupak koji je trajao 10 godina u istoj sudskoj instance.

MILASI V. ITALIA, 1987 – Spor se odnosio na dužinu krivičnog postupka za deset godina istoj instance suda.

AIREY V. IRLANDA, 1979 – Sud je odlučio da je podnosiocu žalbe uskraćeno pravo na delotvoran pristup sudu, jer nije pružena pravna pomoć od strane u procesu odvajanja, kada je to bilo najpotrebnije.

ALLENET DE RIBEMONT, 1995 – Presudom, sud je presudio da su javne izjave ministra unutrašnjih poslova i nekoliko visokih policijskih zvaničnika o krivici podnosioca žalbe, dok je bio zatočen, kršen je princip pretpostavke nevinosti.

6. SLOBODA IZRAŽAVANJA, MISLI, SAVESTI I VEROISPOVESTI

Sloboda izražavanja, zaštićena je članom 10. Konvencije se smatra kao stub demokratije. To je neophodan uslov za uživanje mnogih sloboda i drugih prava i izraz za ostvarenje slobode mendimit, ndërgjegjes dhe religjionit, liri këto të mbrojtura me nenin 9. Në aktgjykimin e misli, savesti i veroispovesti, slobode zaštićene članom 9. U presudi u slučaju *Handyside* protiv. Velike Britanije, 1976, Evropski sud tako definiše slobodu izražavanja: “ Sloboda izražavanja se ne odnosi samo na informacije i ideje koje su pozitivno prihvaćene. .. ali i na one koje vređaju, alarm ili uznemiravaju državu ili bilo koji deo Stanovništvo. .. To znači da svaka “ formalnost, “ uslov “, “ ograničenje “ili kazna navedena u ovoj oblasti moraju nužno biti srazmerna legitimnom cilju koji se želi postići.

Evropski sud je presudio mnoge slučajeve koji se odnosili ovo pravo. Jedan od najpoznatijih slučajeva bio slučaj *Sunday Times* protiv. Ujedinjenog Kraljevstva iz 1979. Ovaj slučaj se odnosio na zabranu napravljen od strane suda da se zaustavi objavljivanje članka *The Sundai Times*, a suđenje je u toku. Članak je o otkriću činjenica da mnoge bebe pate od urođenih defekata, jer su njihove majke uzimaju drogu tokom trudnoće talidomid. Evropski sud sud je presudio da zabrana publikacija predstavlja kršenje slobode izražavanja, jer je *Sundai Times* članku je bilo legitiman interes javnosti i da javnost ima pravo da zna njen sadržaj, iako suđenje je u toku. Zbog ove presude, engleski zakon kojim se reguliše pitanje sudskom neposlušnosti je promenjena.

Drugi slučajevi koji se odnosili na slobodu izražavanja uključuju:

- Gubitak određenih prava u oblasti slobode izražavanja predviđene u Belgiji za saradnju sa okupatorom (*De Beckker v. BRLGIJE*, 1962)
- Kritika dvoje porotnika u Grenland, Danska (*Barfod v. DANIMARK*, 1989)
- Kleveta javnih funkcionera na Islandu (*Thorgeir Thorgeirson v. islanda*, 1992)

- Ograničenja u pružanju savetodavnih službi u Irskoj za pružanje informacija trudnica o mogućnostima abortusa u Velikoj Britaniji (*Open Door and Dublin Well Woman v. IRLANDA*, 1992)
- Odbijanje da se dozvoli provajdera koji se bave elektronike kompanije da imaju program javnog televizijskog od stranca, koja se bavi privatnim satelitske antene (*Autronic AG v. Zvicra*, 1990)
- Krivični kazna zbog uvrede vlade zbog pisanja jednog artikla, sa kojim je pažnja javnosti usmerena na ubistva i napade naoružanih grupa na građana bask. Članak je tvrdio da su te grupe delovale nekažnjeno i da je vlada bila odgovorna za to. (*Castells v. Spain*, 1992)

Međutim, Konvencija predviđa da sloboda izražavanja podrazumeva dužnosti i odgovornosti i može biti predmet raznih ograničenja, “ od suštinskog značaja za demokratsko društvo “. Evropski sud strogo sprovodi ova ograničenja. Na primer, u predmetu *Handyside* protiv. Velike Britanije, 1976, sud je presudio da je država imala nakon toga da se zaustavi objavljivanje “The Little Red School Book “, knjiga seksualnog obrazovanja koji je smatraju “ opsceni publikacija, “ s obzirom na efekte koji se može ostvariti u mladih čitalaca.

7. PRAVO NA OBRAZOVANJE

Pravo na obrazovanje je definisano članom 2 Protokola 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima i značaj ovog prava je potvrđena presudom u predmetu o *Kjeldsen, Busk and Pedersen* protiv. Danske (1976), koji izričito navodi da je “ obrazovanje od suštinske važnosti za očuvanje ‘ demokratskog društva ‘. ... “

U okviru ovog prava, jedan od najpopularnijih slučajeva odlučio je Evropski sud za ljudska prava *Cambell and Cosans* protiv. Velike Britanije, 1982, koji je imao veze sa prebijanjem učenika u državnim školama. Evropski sud je odlučio da ne samo batine bio protiv prava roditelja da vaspitavaju svoju decu u skladu sa svojim filozofskim uverenjima, ali je odlučio da oslobađanje od škole jednog od dece odbio da prihvati premlaćivanja, je kršenje pravo obrazovanja. Rezultat ove presude je ukidanje telesnog kažnjavanja u javnim školama u Velikoj Britaniji.

Drugi slučaj kojeg je sud odlučio 1967, “ Belgijski jezički slučaj ” koji se odnosio sa diskriminacijom u osnovnom obrazovanju, u kojima deca koja govore francuski nemaju mogućnosti za obrazovanje na francuskom u drugim obližnjim oblastima.

U oblasti obrazovanja, razna pitanja su razmatrana od strane Saveta Evrope, uključujući:

- Nasilja i resavanje sukoba u školama ;
- Maltretiranje u školama;
- Obrazovanje za toleranciju i uzajamno razumevanje ;
- Istorija bez mržnje - sprečavanje istorija zlostavljanja da bi podstakao antagonistička osećanja nacionalizma i rasne i kulturne superiornosti

- Obrazovanje za interkulturalno razumijevanje
- Obrazovanje za demokratske vrednosti ;
- Moderni jezici za komunikaciju.

U tom kontekstu, Savet Evrope je usvojio niz prepoznatih mera od značaja za obrazovanje u školi i van. Posebno važno u tom smislu pridalo se rade obrazovanju o ljudskim pravima.

8. PRAVO NA NEOMETANO KORIŠĆENJE IMOVINE

Jedno od najtežih pitanja sa kojima se suočavaju države Istočne Evrope u poslednje vreme je pitanje restitucije imovine i gde treba da se razmotr različiti zahtevi iz prava vlasništva.

Član 1 Protokola br 1 Evropske Konvencije o Ljudskim Pravima štiti pravo na nesmetano korišćenje imovine ili prava na imovinu.

Evropski Sud za Ljudska Prava resio je niz slučajeva koji se bave različitim aspektima okvira prava svojine. Slede neke od najpopularnijih slučajeva od strane suda:

- Slučaj *HOLY MONASTERIES V GRČKA*, 1974 ima veze sa oduzimanjem imovine grčke crkve i njegovu transformaciju u državnoj svojini ;
- Slučaj *LITHGOW AND OTHERS V. VELIKE BRITANJE*, 1986 je u vezi sa naknadom vlasnicima za nacionalizovanu imovinu ;
- Slučaj *LOIZIDOU V. TRSKE*, 1995, koji se odnosio na ograničenja pristupa imovine na severnom Kipru ;
- Slučaj *DARBY V. ŠVEDSKA*, 1990 koji se odnosio na obavezu plaćanja poreza crkvi ;
- Slučaj *INZE V. AUSTRIA*, 1987, koji se odnosio sa odvajanjem ferme jednom detetu rođenom u braku dok je diskriminsano dete. rođeno van braka.

9. PRAVO NA SLOBODNE IZBORE

Jedan od glavnih ciljeva Saveta Evrope je da se štite i unapređuje pluralistička demokratija. Bez slobodnih izbora, ne može biti demokratije. U slučaju *Mohin and Clerfayt* protiv *Belgija* resen od strane Evropskog Suda za Ljudska Prava u 1987., sud je protumačio pravo na slobodne izbore: “ *Pravo na slobodne izbore je od najvećeg značaja. ... kao karakterističnog principa zagovornika demokratije.* “

I Evropski Sud i Evropska Komisija za Ljudska Prava naglasili su značaj održavanja slobodnih izbora u razumnim intervalima tajnim glasanjem i (Protokola br. 1, član 3).

SOCIJALNA KARTA EVROPE

Socijalna Karta Evrope garantuje socijalna i ekonomska ljudska prava. Usvojena je 1961. godine, i izmenjena 1996. godine, dok je na snazi stupila 1999. godine tako da postepeno, kao takva zamenjuje sporazum iz 1961. godine.

1. PRAVO NA RAD

Član 1 Socijalne e Evropske Socijalne Povelje propisuje da države potpisnice moraju nužno da « prihvate kao jedan od svojih ciljeva i osnovnih odgovornosti, da se postigne i održi mnogo veći nivo zaposlenosti je moguće, sa težnjom da se postigne punu zaposlenost. «

Veći deo odredaba ove Povelje su namenjene za zaštitu ne samo prava na rad, uključujući pomoć za profesionalni razvoj, ali i uslove pod kojima ljudi rade i pod kojim su zaposleni.

To obuhvataju:

- Član 2, st. 1: razumni sati rada dnevno i nedeljno ;
- Član 2. stav. 2: Plaćanje rada za vreme državnih praznika ;
- Član 2, st. 3: Godišnji odmor sa najmanje dve nedelje ;
- Član 2, st. 5: Nedeljni odmor;
- Član 3: Pravila bezbednosti na radu;
- Član 3 Protokola: Učešće u određivanju i poboljšanju uslova rada i radne sredine;
- Član 4: pravična naknada, uključujući isto plaćanje (za žene i muškarce) za rad iste vrednosti, veće stope naknade za prekovremeni rad i pravo na razuman otkazni rok za prestanak radnog odnosa, i
- Član 1, stav 4 i čl 9, 10 i 15, stav 1: Pomoć za profesionalni razvoj.

Treba napomenuti da je Evropska Socijalna Karta takođe obezbeđuje posebnu zaštitu za određene kategorije radnika koji su u najlošijoj i slabijeg tržišta rada. Uz to, posebna zaštita pruža deci (član 7). Evropska socijalna povelja, minimalna starosna granica za prijem na posao određuje 15 godina, i zreliji starosna granica za rad smatra opasnim i štetnim po zdravlje. Nezavisna komisija eksperata, ova odredba Povelje, tumači da znači da rad ne bi trebalo da oduzme decu obrazovanja, deca tokom škole ne treba da rade za više od polovine školskih raspusta i broj radnih sati tokom školske godine trebalo bi da bude strogo ograničena. Osim toga, Evropska socijalna povelja i plaćanje garancija fer plate za mladih radnika i šegrta na radu, pravo na minimum plaćeni godišnji odmor od 3 nedelje za radnike mlađe od 18 godina, i zabranjuje, uz određene izuzetke, noćni rad za radnike mlađe od 18 godina.

Član 15. Socijalne Karte, takođe predviđa posebnu zaštitu za lica sa invaliditetom, pomažući im da postanu deo radne snage kroz stručne obuke i rehabilitaciju.

Socijalna Karta takođe obezbeđuje posebnu zaštitu za majke, kako bi se garantovalo ravnopravnost između muškaraca i žena, definisano je u članom 8. najmanje 12 nedelja plaćenog porodiljskog odsustva. Prema Socijalnoj Karti koja je revidirana, ovaj period je produžen do 14 nedelja.

Sa člana 18. i 19., Evropska Socijalna Povelja reguliše prava radnika migranata, koji su često diskriminirani u zapošljavanju. Ove odredbe regulišu prava radnika migranata na pitanja kao što su kompenzacija, kolektivnog pregovaranja i poreza, u kom slučaju ne smeju biti diskriminirani u odnosu na domaće radnike

Savet Evrope je usvojio Konvenciju za zaštitu radnika migranata, *Evropska Konvencija o pravnom statusu radnika migranata*, koja je stupila na snagu 1. maja 1983. Odredbe ove Konvencije uključuju bitne aspekte pravnog statusa radnika migranata, a posebno pristup zapošljavanju, radne dozvole i boravka, spajanje porodice, raspoređivanje, uslove rada i prava na sindikalno organizovanje, prenos štednje, socijalne sigurnosti i povratak migranata u svojim rodnim mestima.

2. PRAVO NA SOCIJALNU ZAŠTITU

Evropska socijalna povelja sadrži niz odredbi koje regulišu različite aspekte prava na socijalnu zaštitu, kao što su:

- Pravo na zdravstvenu zaštitu ;
- Pravo na socijalno osiguranje, i
- Pravo na socijalnu pomoć i zdravstvenu zaštitu i socijalne usluge.

Pravo na zdravstvenu zaštitu. - Prema tumačenju nezavisnog Komiteta eksperata, član 11 Evropske Socijalne Povelje propisuje obavezu države da uspostavi zdravstvenu zaštitu za celokupno stanovništvo. To je, po njima, uključuju posebnu zaštitu za majke, dece i staraca uzrasta, sprečavanje i dijagnozu bolesti, izgradnje sistema za zdravstveno obrazovanje i odgovarajuće programe vakcinacije.

Pravo na socijalno osiguranje. - Član 12 Evropske Socijalne Povelje zahteva od država da uspostavi i održava sistem socijalnog osiguranja, i da nastoji da unapredi sistem na najvišem nivou.

Savet Evrope je takođe izgradio i druge mehanizme za podsticanje države da se izgradi adekvatan sistem socijalnog osiguranja. Najvažniji instrumenti u tom pogledu su: Evropski kodeks za socijalno osiguranje, koji je potpisan 16. aprila 1964. godine i stupio na snagu od 17. marta 1968. godine i Evropska Konvencija o socijalnom osiguranju sa dodatnim sporazumom za njegovo sprovođenje.

ZAŠTITA PRAVA NACIONALNIH MANJINA

Evropska konvencija za Zaštitu Ljudskih Prava obezbeđuje minimalnu zaštitu nacionalnih manjina. U svom tekstu, nacionalne manjine samo pominje u Uredbi o zaštiti od diskriminacije (član 14). Međutim, Savet Evrope je u svojim ranim danima, na više navrata posvetio pitanje nacionalnih manjina. Interesovanje Saveta Evrope je posebno napredovao u protekloj deceniji.

Danas, zaštita nacionalnih manjina je centralno pitanje Saveta Evrope. Dakle, jedna od važnih aktivnosti međudržavne organizacije je razvoj međunarodnih standarda, pravno obavezuje države članice.

Jedno od najvećih dostignuća Saveta Evrope u tom smislu je Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, usvojen 10. novembra 1994. godine od strane Komiteta Ministara Saveta Evrope. Okvirna konvencija je otvorena za potpisivanje 1. februara 1995. godine, a stupila je na snagu 1. februara 1998. godine.

Iako je ova konvencija je prvi instrument Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, ovo je najsveobuhvatniji instrument u ovoj oblasti. Ranije, u oktobru 1992. godine, u institucionalnom okviru Saveta Evrope usvojena je Evropska Povelja o regionalnim i manjinskim jezicima. Sa ove konvencije ohrabruju se države da zaštite jezike regionalnih i manjina, iako ne pruža nikakvu zaštitu onima koji govore te jezike.

Okvirna konvencija za zaštitu manjina je prvi multilateralni instrumenat, pravno obavezujući kojije posvećen zaštiti nacionalnih manjina. Ovim dokumentom jasno su zaštiticene manjine i sastavni je deo zaštite ljudskih prava.

Po svojoj prirodi, Okvirna konvencija razlikuje se od uobičajenih konvencija. S jedne strane, to je Konvencija, jer je pravno obavezujući instrument međunarodnog prava. S druge strane, termin "ovir" ukazuje na to da principi sadržani u tom instrumentu direktno se ne primenjuju u domaćim sudskim odlukama država ugovornica, ali treba realizovati kroz nacionalno zakonodavstvo i odgovarajuće politike vlade. Specifična priroda ovog instrumenta se prerađuje u drugom delu Okvirne konvencije, koja uglavnom obuhvata pružanje tipu programa.

Pored *preamble*, Okvirna Konvencija sadrži 32 članaka i podeljena je na 5 delova. Ova Konvencija ne definiše pojam "nacionalne manjine, jer u ovoj fazi bilo je nemoguće da se postigne kompatibilnost između država članica Saveta Evrope da definišu šta se podrazumeva pod terminom nacionalne manjine.

U prvom delu razrađen je opšti principe, uključujući i princip da zaštita nacionalnih manjina i pripadnika nacionalnih manjina je deo međunarodne zaštite ljudskih prava. Ovaj deo takođe precizira da svaka osoba koja pripada nacionalnoj manjini je slobodan da bira da se prema njemu postupa ili ne kao pripadnik nacionalne manjine, a u ovom slučaju, je garantovano da neće biti diskriminisan od strane stvari takva.

Drugi deo je najvažniji deo Okvirne konvencije, jer su uključene odredbe koje definišu konkretne principe.

Ovi principi uključuju širok spektar pitanja kao što su:

- Ne-diskriminisanje
- Napredak efektivna ravnopravnost;
- Unpređenje i očuvanje kulture, religije, jezika i tradicije ;

- Sloboda udruživanja, kolektivne organizacije, izražavanja, misli, savesti i veroispovesti ;
- Pristup medijima i njihovo korišćenje ;
- Obrazovanje,
- Prekogranični kontakti i saradnja,
- Učešće u ekonomskom, kulturnom i društvenom životu;
- Zabrana nasilne asimilacije.

Treći deo obuhvata različite odredbe o tumačenju i primeni Okvirne konvencije ;

Četvrti deo sadrži odredbe o praćenju sprovođenja Okvirne konvencije, i

Peti deo sadrži završne odredbe, konvencija, modele i druge srodne sporazume u okviru institucionalnog okvira Saveta Evrope.

Ustav Republike Kosova, član 22 predviđa da Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina je direktno primenjiva na Kosovu, u celini, kao i da u slučaju sukoba, nad odredbama drugih zakona i javnih institucija. Takođe, Ustav, član 58 predviđa da Republika Kosovo treba da promoviše duh tolerancije, dijaloga i pomirenja među zajednicama za podršku i poštuju standarde koje je postavila Okvirne konvencije Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina i Evropska Povelju o jezicima manjina.

Član 123 Ustava predviđa da Republika Kosova i poštuje Evropsku Povelju o Lokalnoj Samoupravi i istu primenjuje u meri neophodnoj od strane zemlje potpisnice.

Shodno tome, svojim Ustavom, Republika Kosova garantuje najviše evropske standarde za poštovanje i zaštitu nacionalnih manjina.

